

Felső Magyar-Országi



NEMZETI

FOLYÓIRÁS.

1828.



Opto tibi vultum multa et praeclara minantis. Hor.

Negyedik Esztendei Folyamat. — I^{sz} Negyed.

JANUÁRIUSZ, FEBRUÁRIUSZ, MÁRTZIUSZ.

A Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmeivel.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN', CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.



FELSŐ-GAGYI

BÁRÓ YÉCSÉY PÉTER,

CS. KIR. MAGYAR-LOVAS BRIGÁDÁS GENERÁLIS,

FELS. MÁRIA TERÉZIA HADI-RENDJÉNEK KERESZTES-VITÉZE

SZÜLETETT BODOLÓN NS. ABAÚJ-VÁRMEGYÉBEN KASSÁHOZ KÖZEL,

1768 ESZT. ELESETT Á'N. WÁGRÁMI VÉRES ÜTKÖZETBEN 1809^{BEN}

JULIUS 6 ^{AN} ÉLETÉNEK XLII^{DIK} ESZT.

A Bécsi Kömettsző Intézetből.



301841

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

F E L S Ő - G A G Y I

B Á R Ó V É C S E Y P É T E R',

Cs. Kir. Magyar-lovas Brigádás-Generális' Élet-rajza.

Azolta, hogy Égyiptom' folyó vizei vérrel folytak, nem sokszor láta a' világ olly sűrű vér-párolgást, mint a' közelebb múlt század' utolsó, 's e' mostani első negyedében. A' nem annyira Homér' hasonlíthatatlan, de inkább hasonlíthatatlan Homér' félig-meddig mesés izmos Vitézein kezdve, minden Idő, Nemzet 's Ország osztályokon keresztül, magán a' Világ' felszentelt 's imádott Bajnokján, a' kevély Filep' még részegebb gögjt 's Istenségre vágyott fíján sem állapodván-meg, az elesett Római Lovagok' újjairól leszedett arany gyűrűket vékákra szedett Hannibált, a' majd felül emelkedett Scipiót, 's utánna Pompejust, Césárt is mind mind elmellőzván, nem hozott Világra a' sokáig nyögött 's szüléshez régtől fogva készült Föld, egyszerre annyi 's olly szörnyeteg Vitézeket mint érésünkre a' lefolyt Franczia háborúban.

Franczia háború! te vérző szívvel 's vérbe mártott tollal vagy Európa' krónikáiba beírva, be a' Magyarokéba is, annyira, hogy csak a' vétkesek' unokáinak bánatos könnyeik mosogatják-le lassan-lassan róllok a' gyűlöletes vér-szint, 's teszik már ma nem annyira szembe ötlővé. Ugy van, Páris volt most is oka, mint hajdan minden veszélynek, azon külömbséggel, hogy ama' kis A'siai Menelaus' szép nőjét tilalmasan szeretvén, elrablá; ez Európai pedig Ausztria' kellemes Helenáját, mint törvényes Fejedelmi Aszszonyát, undok kényjének 's fene vadi dühének feláldozá. Valamint a' botránkoztató vétkeseket, Haza-szeretet név alatt a' vad szabadság' kábító szesze nem remélt, 's nem is álmodott fényes tettekre gyulasztá; úgy a' méltó bosszú a' megsértetett érzékeny kebleket különös erővel feszíté, 's belőlök nagy szívű Hősöket teremte. Mondhatnám, ha szabad volna a' Görög Mythológiát új bohósággal toldani, hogy nem együgyűen köveket, mint mesélik a' régi Poéták, de bajonnettos puskákat, kardokat 's ágyú-golyókat kellett valami új Deucalionnak, maga után hajingálni, 's annyi számtalan és olly mérges Vitézeket teremteni, kik köz't, nem egyre, kettőre rá illik:

Te hideg ködbe borítod a' hajdani Hősöket,

Özön-lánggal világítod a' halandók' földjüket.

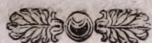
Hunyadiak, Zrinyiek, Kinisiek, Pálfiak, Nádasdiak után Hadik, Alvinczi, Kray, Mészáros, Képiró, Boros, Dévai, Mecséri, B. Vay, Hertelendi, édes Magyar Házánk' több vitéz fiai közt méltán helyet foglal Generális Vécsey Péter is, ki a' dühös ellenség' tüzeit becses vérével sokáig öntözgeté, buzgó lélekkel, bátor szívvel forgozóda a' rémitő Franczia hadi lángba.



Született 1768-dik eszt. 13-ik Jul. Abaúj Vármegyében, Kassához közel Bodolóban, ugyan-csak Vécsey Pétertől és Lábancz Juliannától. Attya Tábla-Bíró, nevezetes Ügyész vala a' Megyében, és régi tősgyökeres Nemes ivadék, de a' melly Familiai fényre, mint régi pislogó mécsre, most már e' lobogó fáklyának szüksége nem vala; inkább Ő sugárza-be elhúnyt Őseinek setét sir-boltjaiba, 's Arpáddal kijött kaczagányos Ős-Apjaig felfelé bíborba, dicső fénybe öltözve láttatja velünk azokat. Mint egy Fabriciusból, Regulusból, Róma' karaktere, úgy olvasható a' Magyaré t. i. a' nyílt-szívűség, a' vitézi bátorság 's rettenthetetlenség egy Vécseyből. A' tűzről patantant jeles gyermek Patakra küldetvén, tanult szorgalommal, 's különösen, a' melly tudományban lelke kellemes eledelt talált, abban fáradhatatlan volt. Már gyermek korában kiűtött benne a' katonai tűz, mert kézi könyve lévén Curtius, Nagy Sándor Vitéz' beszédeit nagy kedvel tanúlá mint Rhetor, gyakran játéka is abból állott, hogy a' játék-mezőn maga mellé válogatván tanuló társai közzül az erősebbeket ötöt hatot, a' több gyengébbeket pedig tuzet, húszat is szem-közbe állítván, a' Görög Macedoniai és Persiai táhort képzelgetni akará; 's minekutánna hatalmasan elmondá társai előtt valamellyik Oratióját a' híres hódoltató Vitéznek, „rajta, rajta” jel szavára, rohantak vele egygyütt az erősebbek a' gyengébb seregre, 's ezeket gyepre terítgeték kaczagva.

Már Lőtséről is, (hol a' Német nyelvet jól megtanúlá, 's a' Franczia nyelv tudományban is szépen elő-ment), haza jövé, Collegiumi pályáját dicséretesen elvégezvén, kezdé jelengetni, hogy ő katona lessz. Attya, kinek Quakeri megfogása előítélete vala a' katonaságról, fia' feltételéről hallani sem akart, 's világi Bibliáját (a' Corpus Jurist) össze-viszsa forgatván, kezdé mutogatni tudákosan előtte, hogy egy Magyar Nemesre nézve nincs nagyobb dicsőség, 's hasznosabb élet-nem, mint a' Prokátorság, vagy a' Megyei Tiszti Hivatal, 's beszédét így végzé: „az én akaratommal menned kell Fiam Selyebre Patvariára,” (ama' szép lelkű Tiszta Ferenczhez, akkor Fő-Jegyző Urhoz,) hová önn kénye ellenére is csak-ugyan elment, 's ott a' szép Uri háznál nagy kedvességben tartatott. A' nem sokára bekövetkezett Megyei Tiszti-választás, sorsát végképpen elhatározá, mert a' Philosophusi Század még felmaradt gyengesége miatt, a' jeles ifjú el-nem nyerhetvén (nagy szerencséjére) a' Cancellistaságot, annyiival inkább az Eskütséget, Szepsibe a' Harrach vasas Ezredébe kölegénynek beállott, megemlékezvén egy tüzes volt tanuló-társától érkezett levél ím e' soraira: „Pajtás! téged az Isten is katonának teremtett, kár lessz a' szép időt ide „haza puhaságha elvesztegetned, magam is ha egy kis testi hibám nem volna, repül-nék a' Haza' vitéz fiai közzé. A' törvény' pályája is szép, de nem néked való, sok „borsot törne a' világ orrod alá, mit láng eszed 's derék legénységed mellett is meg „nem bosszúllhatnál, tudod egygyütt olvastuk ama' gúnyolódó csipős, de sokakra „nézve igaz szavait Heinsiusnak: Rabulas et legulejos vita, nummorum in Causi- „dicina eruscatores sordidos, Harpyas forenses, et Apuleji verbo vultures Togatos.”

Sok furcsát beszélnek Abaújban, 's a' szomszéd Vármegyékben Vécseyről többek közt: midőn B. Szent-keresti Százados Kapitány, (később Generális) bémutatná Vécseit Melász Ezredes Kapitánynak (később Lovasság' Fő-Generálisa), 's ez francziául mondaná a' Századosnak, hogy ne értené az ifjú: „Ce jeune homme ci est bien fait, et beau comme le jour, il me plait extremement.” Csak elhült bele 's meghök-kent, halván, hogy Vécsey meghajtván magát kellemesen, ugyan-csak francziául szé-

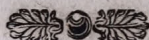


pen megköszöné, hogy személye kedvet talált előtte, 's ez órától fogva különösen szemmel-tartá Melász az újjoncz katonát. Már rebezsgetek a' Török háborút, gyülekezett a' Cs. királyi hadi-sereg, 's táborba szált Pest alatt, ott termett hát a' vasas Ezred 's Vécsey is, ki a' mars-útról Attyának így írt, *) „Felette örvendek azon, írhatom Uram Atyámnak, hogy ez időben lettem katonává, 's csak azt óhajtom, hogy mennél előbb próbálhatnék valamit; nem kívánom, igaz, hogy a' háború sokáig tartson, mert sok sanyarúsággal jár, de ezt egy Fejedelme 's Hazája javáért, maga becsületéért szolgáló katonának édességgé kell változtatni.” Harrach a' Tulajdonos, végig nézván Ezredét, szemébe tűnt azonnal a' jeles újjoncz, annyira, hogy kitudakozván származását, tudományos műveltségét, erkölcsi viseletét, tüstént Káplár-ra tévé 1787-ben Octoberben. Mondják azt is, hogy maga a' Császár Jósef, végig nézegelvén a' Hadi Rendeket, nehányszor pillantgata Vécseyre, 's az utánna lovagló Generál-Stábnak mosolyogva így szólt: „Ha ötven-ezer olly szép 's derék lovasom volna, mint az amott, talám a' Serailba is bekopogtatnának.”

Az agg Hős Harrach láb-köszvénybe kioldván, magát kevésbé elvonni kénytelen vala, de meghagyá az Ezredes Kapitánynak, hogy Vécseyt repíttse fellyebb, a' mint-hogy 1788-ban Juliusban Strázsa-Mester lett. Három hónap múlva csapott-össze legelőszőr a' Törökkel valami Szmihal és Alibunai nevű helységek közt, 40 lovasoktól megtámadtatván, de bátran megmérkezvén vele, 14-ed magával, megfutamtatta őket, 's a' Török Commendánst lelőtte, ki előbb háromszor lőtt vala Vécseyre, de csak ruháját zsúrolta, nehányat közzülök levagdalt, és csak egy embert 's két lovat vesztett. Al-Hadnagynak 1789-ben Januárius 29-dikén neveztetett-ki, de katonai tüze szerint nem sok dolgok lévén akkor az ellenséggel, így írt 1789. 25 Oct. Attyának: „Bennünket nagyon kimélnek, úgy hogy ha a' jövő nyáron még valami dolgunk nem lessz a' Törökkel, vagy személyesen, vagy esedező levelem által fogom Ő Felségét kérni, hogy engem' ollyan Trupphoz adjon, mellynek gyakran van az ellenséggel dolga, mert én nem azért lettem katonává, hogy meszszirol nézzem mások' vitézkedéseit 's győzedelmit. — Elpuhult Magyar Urfiak! hogy tetszik Vécsey' Geniusa? — A' Császár könnyű lovas Ezred kórmányát, mint másod Tulajdonos vévén által Harrach F. M. L. nem felejtheté a' jeles Vécseyt, 's kedveltjét 1790-ben 10 Apr. Fő-Hadnagynak Ezredébe által-vevé, de ismét hosszasanak tetszvéen néki a' békesség, 's azt gondolván, hogy több háborút nem fog érni, azon dolgozott, hogy mint Strázsa-mester a' Nemzeti Test-őrző Sereghez mehessen, 's mint Attyának írt leveleiből kitetszik, Nagy Méltóságúakkal levelezett is e' tárgyban, 's kívánsága bizonyosan telyesedett volna, de kevés idő múlva kiütvén a' Franczia háború ezen gondolatjáról letett.

A' bevégeződött Török háború lármás ugyan néha-néha, de hasznos kellemes oskola vala Vécseyre nézve, vitézi ereje 's bátorsága szép calculusát már a' Hazai közlevelekben is gyönyörködve olvasni lehet; míg majd elméjét olly fényesre 's élesre köszörülvén, mint kardja szíve forró keblébe felduzzadva, a' kiáradt Franczia dühöt vitéz társaival mérséklenni elég erőben volt. Ti a' komoly idő' mérges méhében fogant 's egészszen fegyverbe öltözve született csuda esztendő 1793, 94, 95, 96, 99,

*) Szíves köszönetemet 's tiszteletemet ezennel kijelentem, azon Vécseyvel rokon Magyar-szép lelkű Vitéz Fő-Tiszt Uraknak, kik a' Dicső' életéből bizonyos rajz-cikkelyeket, vonásokat velem közleni méltóztattak.



1800, 1805, 1809, mondjátok-meg, láttatok-é nemesebb, bátrabb, 's szebb tűzű Vitézt, mint Vécsey Péter volt?

1792-ben Nov. 12-kén csapott-össze először egy Francia csoportal, csak négy legénnyel, 's szét veré a' nagy erőt, egygyet elfogott, valami fő Spionnal (Kémmel) együtt, 's ezeket Commendánsához, Herczeg Hohenlohehez vivén, a' Herczegtől így fogadtatott: „Der ungarische Geist, leuchtet auch unter der deutschen Uniform hervor.”

Ugyan 1792-ben 8-dik, 12-dik, 15-dik Dec. vitézül forgatá magát, a' Pellingi sánczokat védvén 80 emberrel, a' mint leveleiből kitetszik, egész 20-kig minden nap tűzben volt, az ellenség Charlouis felé vonván magát, hátul seregével össze-csapván útjában, abba tetemes kárt tett, sokat elfogott, 's maga küldetvén foglyaival H. Hohenlohe eleibe Trierbe, ez őt ebédjére marasztá, és sok Generálisok 's Stabálisok előtt nagyon megdicsérvén, így szóllott: „Sie sind mir von vielen Seiten anempfohlen, und ich werde Sie Sr. Majestät wegen Ihrer Tapferkeit besonders anzurühmen wissen, 's csak-ugyan 1792. 24. Dec. költ tudósításában a' Herczegnek, a' kijelelt derék Vitézek közt fénylik neve.

1793-ban 9-dik Jun. Feld-Marsal Kóburgnak a' N. M. Hadi-Cancelláriához küldött jelentése szerint Schröder F. M. L. Arlonnál állott, kevés seregét magához vonván, a' Luxemburgi út' védlésére kiállott, 26 ezer Francia érkezvén ellene hirtelen, kénytelen volt néhány Bataillonokkal 's lovas Századokkal hat óráig viaskodni, mikor a' Kinszky Cs. könnyű lovasainak egy Századjával, kik közt Vécsey tündökle, egy egész Fr. Karabélyos Ezredet leapritának. Ismét 1793. 2-dik Nov. Namurnál egy egész napi csatázásba jelen lévén, egy lovat alólla kilőttek; 3-dik Dec. pedig egy Givet nevű erős Vár alól 20 szekér futrást, és 500 juhokat, mellyek a' Garnisoné voltak, 's egy fertály órányira legeltek, az ellenség' szeme láttára elhajta néhány legényeivel, 's míg az ellenség lóra kapott, jó darabon elhaladt, útól-érettetvén pedig a' Francziáktól, viszsza-fordul bátran, nehányat levágván, a' többieket megszalasztván, prédáját szerencsésen elvivé.

1794-ben 10. Febr. Givetből az ellenség kijövé a' falukra prédálni, Vécsey ellene indul 20 könnyű lovassal és 8 vasassal, hátára kerül, szét-veri, 's sokat közzülök levagdal, azomban a' lármára 200 lovas Francziák a' szomszéd faluból rá-rohannak, de tudván legényeinek kevés számát, hátra-vonul egy Bureu nevű faluig; de más felől ismét száz francia lovas nyargal útját elzárni, okos hátra-vonódása közben, midőn két vasasát, kikkel a' ló felbukkott, megszabadítaná, hirtelen 30 könnyű lovast, 60 Horvátot, és ötven német Gyalogságot kap segítségül, ezekkel hát megfordul, neki hajt a' nagy erőnek, Bureuból az ellenséget kiveri, 's egész Givetig kergeti. Az ütközet tartott 3. órát, a' Francz-erő állott 500 lovasból; és 2500 gyalogból, 50 maradt halva, többen pedig megsebesedtek; Vécsey vesztesége volt 1 Káplár, 4 gyalog és 7 lovas legény, meg 4 ló, ezen csatázásnak szép következése egyedül Vécseynek tulajdonított, mellyről neki a' jelen volt Tiszt-Urak, neveikkel 's pécsetjeikkel erősítve bizonyosság-levelet is adtak, de a' melly vitéz tette felől Herczeg Kóburg 1794. 15-ik Febr. költ, 's a' Hadi Cancelláriához küldött jelentésében is, dicsérettel említést tesz.

8-dik Mártz. az oda érkezett Hollandus seregekkel vizsgáldni menvén, rajtok ütött az ellenség, de viszsza-veretett. Ekkor Vécsey egy Dragonyossal akasztá össze

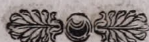


sze, ki reá 3-szor lőtt, de hibázott, jól megvagdálván Vécsey hát az ügyetlent, elfogá. — 21 Mártz. vi'sgálódni vezeté Vécsey az Orániai Herczeget, és F. M. L. Latourt észre-vevén az ellenség, rajtok ütött, de nagy veszteséggel vissza-veretett, 's már e' vidéken olly ismeretes vala Vécsey, hogy a' csatázás közben nevén szömlitgátá az ellenség, 's nagy jutalom vala feltéve annak, ki őt' elfogná.

12 Máj. 3 lovas ezredből és 7 Bataillon gyalogságból állott serege az ellenségnek, sok küzdések után Gr. Wallis által csak-ugyan vissza-nyomattatván, megállapodott ugyan az Oisy mezőségen, hol ismét 5 osztály lovassággal, és két Bataillon gyalogsággal szaporodott; de mihelyt észre-vevé, Gr. Hadik Generál-Majort felé sietni, onnan is kimozdult, és Estreux felé sebesen marsirozott. Ekkor Pilati Ezredes Fő-Hadnagy utánna küldvén, a' megrémült pedig temérdek csoportnak Vécseyt, ez repülve vágott-be hátul közikbe 60 könnyű lovassal, iszonyú kaszabolást vitt végbe, 's nem engedé, hogy az ellenség a' közel lévő erdőbe vehette volna magát. Bámulta minden e' bátor vitéz tettet, különösen Gr. Hadik Generál-Major, (a' mint az akkori különös Udvari-Ujság levél elő-adja) nem győzé az alkalmas időt 's helyet használni tudott Pilátit, 's a' rettenthetetlen vitéz Vécseyt eléggé dicsérni. — Nem sokára ugyan e' holnapban elő-vígyázaton volt Maubeuge-nél, egy Kapitánnyal a' Vadász-seregéből, megtámadtatván, kétszer vissza-verte egész az ágyúig őket, itt egy kedves szürke lovát lötték-ki alólla. — 26 Jun. a' Charlerói-i ütközetben egy 50 önként vállalkozotakból állott csoporttal, a' francia fészek' bal szárnyára üt, hol 6 ágyúkkal szüntelen alkalmatlankodván az ellenség, neki biztatja katonáit, rajta egyenesen az ágyúkra hajt, de a' Francziák felkapkodván lovaikra, ágyúikat ott hagyják 's elszaladnak. Itt egy már fáradt kartács golyóbistól mejjébe nagy zsuroló ütést kap, 's ha két katonái hirtelen meg nem fogják, lováról leesik, feleszmélvén, néhány perczenet múlva, ujra neki biztatja legényeit, 's az ágyúk közé csap. Azomban míg katonái a' francia lovakat fogdossák, 's gazdáikat zsebelik, felnyargal Vécsey egy dombra szét nézni, hogy meg ne lepettessék valamelly csoporttól, alig mulatott egy-két perczet, midőn egy ágyú-lövés esik reá, 's kartács által jobb karjának vastag húsa egészen kiszakasztatván, kénytelen az ütközet' helyéről eltávozni. Darabját ezen Tiszti köntösének mellybe megsebesítettett, most is lehet látni a' Pataki Collegium Könyv-Tárja' kisebb szobájában. — Össze-zúzott roncolt keze Vécseynek alig kezde gyógyulni, már siet a' felemelkedett lelkű Királyi Herczeg vezérlése alatt, újjabb bizonyoságit adni Hazája 's Királya eránt égett szeretetének, megboszszólni kifolyt piros vérét, mellybe száz évekig tarthatott élet-erő vala elrejtve, siet, sok Francz Anya kedves szülötjeit öldöklő angyali fegyverével, okot 's alkalmat adni ismét, hogy a' bódult 's féltébe hadarászó puskázó ellenségtől újjabb vak-ütéseket vegyen.

1795. Januárius' vége felé Kapitánnyá neveztetik-ki.

1796. 22-ik Nov. Kéhl mellett piquéten volt, 's a' Francziák Strasburgból ki-rohanván a' mieinkre, Vécsey mintegy Mythosi Fél-Isten, döntögeti rakásra az ellenséges Rendekeket, iszonyú závart 's pusztulást szerez, de ki nem fáradván a' mészárlásból, ki nem tudván elégíteni vér-szomját, egyszer midőn az ellenség sűrű tömött gyalogságába bevágna, mejjbe lövetik, 's kénytelen az ütközetet elhagyni. Szerencséjére két ing lévén rajta, a' golyóbis mejjéből, az ing darabbal együtt, mellyet bevitt, nagy nehezen kivétetett, 's ez a' golyóbis is egy ezüst váratskában üveg alatt, 3 véres Tiszti köntöseivel egygyütt a' Pataki Collegiumban látható. Tudósittatván



Fő-Herczeg Károly Vécsey' halálos sebbe este felől, azonnal parancsola, hogy mi-helyt lehet, Offenbachba az ő Fő-Hadi-szállására vitessék, 's kevés idő múlva oda is vitetvén, a' kegyes Herczeg maga Udvari Fő-Orvosával gyógyította az iszonyú sebbe kinlódott nemes Vitézt, 's egynehányszor meglátogatta, a' mint ezeket Offenbachi Fő-Hadi-szállásról útasított leveléből Vécseynek kitetszik. — Illy ember-barát Vezérnek, 's Herczegnek felvigyázata alatt sebbe feküdni is jól esik.

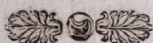
1799. 15-ik Aug. Asti mellett tartatott véres ütközetbe jelen volt Vécsey, Septemberben és Oktoberben a' mint leveleiből kitettzik, két holdnap alatt 6 kemény ütközetben forgott. — 13-dik Nov. Mondovinál vezette az elő-sereget, 's már ekkor 10. Kompánia gyalog, és 2 század lovas lévén keze alatt, — 16-dik Nov. Garecio mellett 2300 Francziákat megtámadván, közzülök 200-at elfogott, sokat sebbe ejtett, melly fényes tettét Mélász Fő-Commandirozó egyenesen maga jelenté-bé Ő Felségének, 's kegyelmébe különösen ajánlván régi kedveltjét.

1800. Febr. Ő Felsege által az akkori Württemberg Dragonyosoknál Fő-Strázsa-Mesternek kineveztetett, de későbbi leveléből kitetszik, hogy mint Supernumerárius régi kedves Ezredénél a' Cs. Könnyű-lovasoknál (Chevauxlegers) maradt. — Dec. neveztetett-ki H. Liechtenstein Huszárijainál Ezredes Fő-Hadnagyak, 's még ugyan ezen holnapban elég dolgot adott a' Mincio vizén által-tolakodott Francziáknak Valegiónál.

1801. 2-dik Jan. Veronánál kiűtött a' Francziákra vagy 2. osztály Liechtenstein Huszárokkal, mikor 2. Fr. Generál-Adjutánst sok emberekkel és lovakkal elfogott, Dupont Generális szép lovával egygyütt; ez idő tájban fogódott-el, az a' kedves Fáni nevű híres fejrő lova is, mellyen mind Ezredes Kapitány korában kemény, (a' mint mindjárt látni fogjuk) mind Generális korában halálos sebet kapott.

Illyen nem több zsóldal, 's ellenségtől nyerendő szabad prédával kecsegtetett, nem csupán dicsőség-vágyból szolgált (mint a' Francia Vitézek) de nemes Hazaszeretettől lelkesedett, kötelesség-érzésből, élteket minden pertzben feláldozni kész Vitézekbe gyönyörködte a' Királyi Herczeg Fő-Vezér Károly. *) Vécsey már régtől fogva ismeretes vala előtte, 's egy kedveltjei közzül. Gyakran, ha titkosan fontos vizsgálódást tenni, 's bizonyos környülményekről új hamari, bizonyos tudósításra szükség lévén friss foglyokat csipni, az ellenségnek csalt vetni, vagy a' miénkkel hivatalos útasításokat közleni kellett, sokszor Vécsey szállítottatott-elő. Olly rettenthetetlen volt Ő, hogy ama' Hollandus Generális példája szerint, kád puska-porba beállított égő-gyertya mellett is bátran 's fennyen beszélgetett volna az őt' magát, vagy legkissebb közemberét gyávasággal, félénkséggel vádoló ellenséggel, illyen férjfinak kell a' Threzia Rendbe állani, mellybe csak-ugyan a' kegyes Fő-Vezér H. Károly' ajánlására minden igaz Magyar örömeire 1801. Augusztusba be is vétetett, 's Bárái Diplomával Ő Felségétől megajándékoztatott, 1803-dik esztendő' vége felé pedig a' Ferdinánd Huszárokhöz Ezredes Kapitánynak által-téetett, 's köztük mint igen szeretett 's tisztelt Fő 5 esztendeig tündöklött.

*) 1803. 24-dik Máj. költ Tábort Parancsolatjában így szólt a' jó Vitézekben gyönyörködő Királyi H. Fő-Vezér: Kevélykedem benne, hogy Vezértek vagytok.



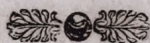
De bár fellyebb-fellyebb reptében, tenyéрни vér-pecsétes Tiszti köntösöket vetett is le, újjat öltvén-fel, vérző sebei még is, mellyeket az ellenség sok az alsó világra letaszított porontyainak halálokkal, és így igen drágán vásárlott, nem okoztak Vécseynek annyi fájdalmat, mint némelly köz-szomorú történetek, p. o. hogy a Mantuába beszorúlt szép Sereg sokat szenvedé, hogy magát feladni kéntelen vala; nem boszszantotta semmi jobban, mint a' játszi szerencse fia Bonaparte Generális' gögje, ki Mantua' várából kiment foglyok között, azt ifjú Montecuculinak kevélyen ezt mondá: „Sajnálom, hogy az Úrfi még nem az, a' mi Nagy-Attya volt, külömben megmérkeznék vele most, mint Ő hajdan Turennével 's Condéval megmérkeze.” Keservesebb volt minden szenvedéseinél Vécseynek, hogy 1805-be Károly Ő Cs. K. Herczagsége vezérlése alatt, vitéz Ezredével, midőn Massena' kevély szarvát derekasan tördelné, 's a' vér-mezőn szerzett dicsőségét homályba borítani több vitéz hadi-rendjeinkkel egygyütt már-már kezdené; hirtelen a' csudálatos környülményeknek tulajdonítható, Ulmai szerencsétlenség' hallására, a' mosolygó győzedelmet félbe-hagyni, az időt haza felé marsirozással eltölteni, 's vitéz erejét, sem ott, sem itt (már Bécsbe lévén az ellenség) használni nem leheté. Édes kellemes lett volna néki a' halál ekkor akármelly borzasztó ábrázatban; de még három békes csendes éveket engede néki az ég, hogy élylen a' természet' ártatlan örömeivel, 's érezze azon édes gyönyörűséget, melly Hazafiainak szeretetekből, tiszteletekből, felséges Fejedelmének 's Fő-Vezérének megnyertt jó kedvéből, reá bőven áradt.

Ezer nyolczszáz hatban, hétben, nyolczban (ez utólsónak vége felé már mint Generális) megfordulván Vécsey néha-néha Hazájában, megjelenvén szülőtt földje' gyönyörű vidékén kívül más Nemes Megyékben is, Attyafijai', Baráti', Ismerői' társaságokba gyönyörködé, minden szerény, nyájas, kellemes maga-viséletébe, bámulá személyébe egygyesülve a' vér-mezőn dicsőséget aratott rémítő katonát, a' jámbor Polgárt 's szerető Ember-barátot.

Lelke vidám mint a' hajnal,

Szíve jó volt mint az Angyal. Csok. Vitéz.

A' mást lenéző gög borzaszt, 's útálatra kénszerít; a' szelid, alázatos szív szeretetre 's tiszteletre gerjeszt. — Elég tanú van reá, kik látták, mikor Vécsey Péter Generális Kassán a' Nemes Megye' Köz-gyűlésébe menvén, a' Palota' alsó lépcsőinél állott 's bámúlt szegény falusi öltözetű köz nemes Attyafiai közzül, egygyiket is, másikat is megölelvén, rá-kiáltott: „hát itt van édes Bátyám Uram! be régen nem láttam, hogy vagynak az oda haza valók?” 's a' meglepett szegény atyafi akadozva felelvén, hogy: „csak bajoskodással, édes Nagyságos Úr!” „Öcsém Uram vagyok én, nem Nagyságos Úr Bátyám Uramnak, Isten maradjon vele, köszöntöm oda haza mindnyájokat.” — Vécsey olly köz-szeretét, tisztelet tárgya vala a' szomszéd Vármegyékbe, 's itt különösen Abaújba, hogy az ártatlan gyermekek is vele álmodoztak, sokszor halván Atyusát, Mamáját Vécsey' vitéz tetteiről, szépségéről, derék legénységéről beszélgetni, ha kérdezé az ember a' kis fa-kardos ámor legénykét, mi leszél te kedves? azt felelé gögicsélve, „én Vécsey Generális leszek.” A' még csak 40 esztendő deli piros Generálisba, (a' mint beszéllik) az ártatlan polgári társalkodásból, házi boldogság, férjfi, feleségi 's szülei kellemes össze-köttetés' szemléléséből származott tiszta örömök, felébreszték ezt a' természetes édes kívánságot: jó volna megházasodni. De a' Királyok' Királyja 1809-dik első napján hív angyal köztt illy tábori parancsolatot hirdettete-ki:



„Én Zebaoth, Seregek' Ura! bölcsen akarom, hogy e' földiekre felvirradt esztendő gyászos legyen Ausztriára. Megpróbálom még egyszer szelíd és kegyes Képviselőmet, fiamat FERENCZET, 's választott Magyar hiveimet, mint aranyat a' tűzben. Ama' kevély Francia Hódoltatót megrészegítvén, számtalan fegyveresekkel rájuk küldöm. A' rendes emberi taktika ellenére Lobau szigetbe bemenni engedem, Aspern és Eszlingennél rettenetes véres csatát rendelék. Viaskodni fognak ugyan a' Magyar Hadi-Rendek, mint a' kölykeiktől megfosztatott oroszlánok, 's köztök nevezetesen Vécsey Péter, kire mosolyogni fog a' szerencse mindjárt ez esztendő' elején Regensburgnál, melly magát feladván, benne egy Francia Generálist, 's egész ellenséges Ezredet elfog, 's majd az Eszlingeni Töltő-háznál *) rémitő katonai virtus fejlík-ki belőlle, 's az egész Hadi-Rendből, annyira, hogy kétségsbe esve vonja magát vissza a' győzhetetlennek kikiáltott Napoleon az ütközet után éjjelre a' Duna' jobb partjára: de hogy hibáit észre-vegye, 's kényjének Európa' nyugalmát többé fel ne áldozza, vagy ha meg nem tér, maga menthetetlen legyen, hogy fejére eleven szemet gyűjtsek a' haragnak napjára; tehát még egyszer és utoljára Deutsch-Wagramnál, Znaymnál néki győzedelmet engedek. Sírni fog a' lélek Vécseybe, hogy Hillernek változása lévén, nem commandírozhat, hogy a' Posonyi sereg, a' nagy Armáda' gyenge bal szárnyát fedezni, a' rendelt napra el nem érkezhét, 's annál fogva az ellenség temérdek lovasságával azt bekeríti; elkeseredve hátrál hadi-osztályával Vécsey, 's hozzám így kiált-fel: „Nagy Isten! mit vétettünk, és én miért halok-meg győzedelem nélkül.”

Meglett a' Seregek' Urának akaratja, mert a' Deutsch-Wagrami ütközetbe azon számos sikertelen neki rohanások után, kéntelenítettvén Seregeink hátra-vonulni, Vécsey Péter Generális is, midőn egygyik hátra-menő lovas osztályát kísérné, észre veszi, hogy egy ágyú-golyóbis sinór egyenest baktat utánna, hirtelen félre-ugrat hát, de azon pillanatban valamely kemény tárgyba, kőbe vagy földbe megütődvén a' golyóbis, Vécsey után pattan, 's kereszt-csontja táján magát beütvén, a' belek közt állott-meg; melly borzasztó sebbel félre-vitetvén, Alsó-Ausztriába egy Misselbach nevű Mező-városkába az ütközet után (melly volt 6-dik Jul. 1809.) 24 óra múlva, minden igaz Magyar katoná' 's polgár' szíve fájdalmára elhúnyt. — Utas! ki ránk nézve azon szomorú hely mellett elballagsz, ne gondold, hogy Vécseyt csupán azon kis zöld halmotska fedné, nem, az ő sirja végig van ásva a' Magyar Hazán. Misselbachba fog ugyan amaz utolsó nap' angyali trombita-szóra felserkenni, 's onnan fog majd itt e' földön vitézkedő Anyaszentegyház' minden hív tagjaival Jézusa' jobbja felé fordulni; de addig minden még el nem korcsosodott Magyar Város' vagy Falu' temető-kertyébe is nyugszik Ő, az elfelejthetetlen Nemes Magyar Vitéz!!

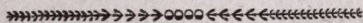
TERHES SÁMUEL, Kassán.

*) Halála előtt két 24 órával azt mondá Vécsey egy barátjának: még olly iszonyú tűzbe, mint Aspernnél, 's az Eszlingeni Granáriumnál, soha sem voltam, 's ha ott el nem estem, már nem hiszem, hogy fegyver által haljak-meg.

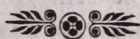


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Első Füzet.



Januáriusz 1828.

1.

A' NEMZETISÉG' IDEÁLJA. *)

A' teremtés' hosszú láncza; — ez a' legdicsebb 's olly hatásan szollója az örök-létel csálhatatlan valójának, melly olly sok remekelt csuda karikák' szövedéke 's egyenlő jussal azon egy örök törvényeknél fogva csatol magához a' Legdicsebb'höz — e' kerít-bé magába mindent, 's rajta kívül nincs létel ha csak a' Tettről 's Időről formáltüres ideákra fel nem emelkedünk. — Itt olly sok ezer gyönyör ragad-meg bennünket, csak szívünk szelid 's nem lekötött verengésű légyen: mint a' tündér-képek egy édes álomban, melly felsekenttünk után is ringató Ideálokba merít, míg egygyik' másik' gyönyör kölcsönös felváltogatása alatt ismét a' boldogság' szendere elzsibbant, — olly magos öröm ez mint a' Haza-szeretet' Ideájába való által ömlengés, mikor a' hosszszas távol-lét után a' gyermeki boldog Arkádia' kies térei előnkbe mosolygnak, 's annak áromai illatai Zephir szárnyakon repesve idvezlik az egykorikicsiny gondatlan futkosót, 's az elmúltak' minden ingerei egyszerre fejünkön át-suhannak — itt a' teremtés olly sok boldognak teremtetteket rejt magában, 's az erre nézellés olly szép mint a' fellocsódott víznek esésében, annak színén a' legvarásb'-képek' játékjai között elterülő számtalan karikák, olly éde-

*) Közöltt már a' Tudományos Gyűjtemény ezen Tárgyról egy rövid Értekezést, mi azt bővebben kiszélesítve adjuk itt elő, melly egy általunk régebben készült Kéz-iratban lévő nagyobb Munkából vétetett. Több Szakaszait 's Cikkelyeit is fogjuk annak ezen Pálya-írásban idő-szerént közre-bocsátani. Közelebből: Mi a' Nemzet és a' Nemzeti különbség Című Értekezések fognak még abból közöltetni. Reméljük nem lesz' kellelten 's rész-vétel nélkül való áldozat, 's felesleges időzés, 's örömmel fogjuk ennekutánna több óráinkat is tudományos és haszonnal gyönyörködtető hasonló Tárgyak' Értekezések' kidolgozására fordítani, ha illyekkel Nemzetünknek kedvet találhatunk.

sen rázkodtatólag lep-meg mint a' természet' legszebb dörgő Hárfa hangja a' meny-rázás, mint az ezerfelé elgyúló villám' bámulatos rajza.

A' természetnek minden karikája egy-egy boldogságra elő-álított egészre rejt 's minden karika végtelenül különzöleg remekelt világ csoportokat, hol a' Teremtő' bölcsesége tüzelg a' nagyobbakban, 's csalhatatlanul jobban a' kisebbekben, ott kezdve a' hol egy csak gondolattal teremthető kicsiny féreg, számtalan más remekelt kicsiny világokat 's lételeket vonzol hátán fel addig, hol pillantatonként számtalan világok aludhatnak - ki 's végtelen számmal újra vissza - teremthetnek; hol a' tetsző örök zavar, mellynek fejtegetésében minden fellengős lélek ellankad, mellybe végre mégis olly hármonias egységbe olvadva végződik; hol egyedül ül, az egyedül Végtelen-jóság, az Örök-imádandó, és hozzá lengnek-fel a' számtalan világok' hangjai nem zavart zengésekben idvezletűl, 's ő a' Szeretet'Istene jósággal mosolyg alá világaira boldogítva egyedül végtelen kegygyel.

Felelevenitem most ezen gondolataimat 's képek egy Társaságot, képelem a' Nemzetiséget. 'S szárnyra repítem rólla gondolatimat. — azon örök össze-vonuló Egység, melly fügve tartja minden tetsző rendetlenségek' csoportja mellett is a' természetet, állandó 's tökéletes képe a' nemzeti egységnek, melly annak ideálját megvalósítja; a' természetben minden reménytelen felfejtődött, mellynek látásunk elől elrejtett oka mély rendetlenséget hágy sejtünk, a' világok' hármonijába zavartalan hangban végződik; itt a' részek, itt maga az egész, melly örök egységben van magával, nem vesztel, minden legkisebb rész' örök mozgása által segíti az Egész' célját a' legszebb renddel magokra, 's kölcsönösen is munkálnak egymásra, az elintéző Bölcs' plánja szerint, melly soha meg nem rendülendő helyéről halgatást 's symétriát int az alatta tolyongó sok ezer világoknak, hogy a' diszszonantiába jöhető siket hangok' felsikoltozása, 's silány hármonia, melly egykor a' tunya Chaosból zengve zuhongott Szent-székehez, a' szép egy rend' szépségét meg-ne zavarja; így foly-össze a' világok' kölcsönös elrendeltetése, 's itt vagynak egymás alatt az erők 's resultátumok: okok és okozatok; 's így nyúlik egy láttatlan végtelen erő keresztül a' természetben, melly az olly sok külömbözéseket, tulajdonságokat kölcsönös 's különösrelátziókat, erőket 's resultátumokat, okokat és okozatokat, melly a' sok ezer külömböség' zavarjára elrendelő törvényeket reng alá, hogy az egykori nagy halgatás' Innepe szomorú éjszakát ne terjeszsen még egyszer a' Világok' sisztémájára.

A' Nemzetiségre szabom már ezeket: mint a' természetben, úgy van az emberekben is elosztva egy láttatlan erő, melly őket a' Nemzetiség' ideáljába össze-vonja, nincs csak egy rész is melly a' felé nesiessen hol táplálatot lel magának, 's nincsen egygyetlen-egy Nagyja is a' Társaságnak, mellyben az egésznek látható egysége lakozzék; hanem mikor ez mindenben egy aránt van felosztva; 's mindennek a' maga személlyes fent-tarthatása, intereszszeje mozgatja az egésznek célját, 's ide vonulnak-ki; melly első mozdító kerék közé rugóvá válik, 's ha minden a' maga személlyes hasznára 's mások' vég céllyára tellyes igyekezettel siet; így válik az osztán tellyes egységgé, így lesz' az azon köz-hasznú rugóvá, melly az egész alkotványt mozgásba és elevenségbe hozza, 's ekkor terjed-ki az jólté-voleg az egészre. — Így áll rendületlen a' hegy-tetön Zeüs' ezer évű Cser-fája száz-felé terjedt ágaival, ha gyökerei jó rendel fogantoztak a' földben.

A' természetből vészek magamnak erősséget. — A' méhek' monarkiaja mindég örömmel töltt bámulásra ragad engem. Szemléleteim közt, mélyen elmerülve ülök egy tölgyfának feléjek hajlott ágai alatt 's vi'sgáлом a' repdeső boldogokat, 's elgondolom miként elevenít ezereket egygyetlen-egy köz-anya, hogyan formál egy testé, 's miként segíti mindenik az egység' célját: nincs dologtalan tag csak egy is 's mindenik zugolódás nélkül tölti-bé munkássága' kerületit, legkisebb nyoma nincsen az egyenletlenségnek; kötelessége' tellyesítésében egygyik sem akadályozza a' másinak pályáját, mindenik érzi köteleztetésének erejét, híven tellyesíti azt, 's egygyik mint a' másik kimaradhatatlan munkás tagja a' társaságnak, melly az Egészet formálja; mellyet ő, 's a' melly ötet kölcsönösen boldogítja. Használatlan e tehát a' herék' csoportja? bizonyosan nem, az érleli a' leendő társaság' magvait, mindnyájan a' társaságnak kisebb nagyobb, de még is kimaradhatatlan tagjai; egygyenként helyt álló részei azon elkezdve, melly mint egy Királyné, uralkodásának, méltóságának tellyes érzetiben a' jó rendet és munkásságot alatt-valói közt fenntartja; addig melly munkás szorgalom gyűjti a' társaság' élelmét! melly a' keskeny bójárásnál figyelve várja, 's fogadja-el a' virág-porokkal megterhelt dolgozókat, melly éltető meleggel táplálgatja azon tojásokat, mellyekből lesznek az eljövendő polgárok! Így kell egy Nemzetnek öszsze függeni kisebb'jeiben és nagyobb'jaiban, hogy annak ideálja megvalósodjék; így azon magos tető-felé törekedni minden tagnak 's egységbe olvadni, melly az emberiség' felséges célja 's dicső elrendeltetése. Ha tehát minden tagja egy Társaságnak, kötelességének tellyes érzetében él, 's kétes nyugtalan vi'sgálódások nélkül tölti-be, futja-le kirendelt pályáját; nincs olly erő, mellynek hatalma egy illy jól öszsze-fortt alkotvány' kapcsait megbonthassa, mellynek legkisebb tagja is határtalanul boldog jövendő' eszköze, mint ezt a' bölcs S. Cillor egyszerű példában fijainak elő-adta.

Ha félre-teszünk is minden penna-csatákat, mellyeket Rajmar, Iselin, Wieland, Rousseau az emberi elrendeltetésről folytattak; úgy látszik hogy az ember boldogságra van teremtvé, 's eza' boldogságra 's meglegedésre teremtetett Ember, minden mutogatások, vitatások' ellenére is a' társaság sphéráján kívül a' Természet' szabad világában, nyomorúlt vad-állati szabadságában élve soha-sem volt, soha-sem is lehetne boldog. Csak a' Társaság térszen boldogokat, 's a' Társaság' boldogságát térszia' szorosan egygyesült részeknek elválhatatlansága, a' kiellen térek, kopár puszták, 's félelmes rengetegek' ezerféle lakossai társaságos egygyesületben élnek, 's boldogabbak mint az egyedül-valóságban. A' Líbiai puszták' félelme a' nemes Oroszlánon kezdve, a' néhány órákig élő Kérészig, mellynek azon egy nap látja születését és halálát; a' légben sivakolva úszó Sastól a' Napra huhongó Bagolyig 's kicsiny Ökör-szemig vagy Légy-madárig minden társaságban él. Társat keres magának a' majom, nem szeret egyedül játszani a' gyermek, 's örömmel fut oda hol több vígadó kicsinyeket lát; majd szorossabb öszsze-köttetést keres a' heves Ifjú, mert érzi hogy egyedül boldog nem lehet; a' szerencsétlen érzelő ember, ki elútálva veti-meg a' világot, emberi társaság' örömeit, 's kiellen pusztába, félelmes rengetegekbe, mély barlangokba rejtetik, vágódva sovárg a' kiesebb tájékokra, nép-lakta lapályok felé, keserű könnyekre olvadva nézi a' hegy-tetőről a' távol vidékekben fekvő pompás városokat; termékeny mezőkön, virágos réteken elszórt boldog falukat; hol-ha szenved az ember 's szomorú csapások sujtják is, ezer meg ezer módok állanak készen felderíteni komoly ránczokba vo-

nult homlokát 's eloszlatni fellegeit, hol egy jó barát' vígasztaló hangja, biztató mosolygása, a' szerencsétlent felül-emeli maga-magán' 's büszkén állapodik-meg szerencséje' sírja felett. Örömmel hallja a' csengő kürtöket, mellynek riadó lármá-hangja elűzi 's felveri nyugtalan álmából, repes szíve az emberi szózatra — meglepi a' megtagadott társaságos élet örömeinek fájdalmas emlékezete, 's ilyenkor ezen ember mindég nyomorultabb, fut, szalad mardosó kínjai' gyötrelmei előtt, mint az első gyilkos, 's magával viszi a' marczangló férget, melly néki sötét barlangjában sem enged nyugtot, haránczolt homlokkal tért-viszszá barlangjába, 's ha kedvelt pókját, mellynek társaságában némi-nemű örömet lelt, mellyet legyekkel szorgalmasan táplált, megdögölve látja; ilyenkor könnyek borítják arcát, 's szíve mélyebben sebesül mint-ha nékem tűz emészti telkemet, ár-víz hordja-el takarmányaimat 's a' halál harsány hangon rémítő jajt kiált szeretett Wilhelmem' fü-lepte sírja felett, ő akkor hiában zugja panaszszait a' kopasz-szirtokra, csak sértő jajt kiáltanak vissza füleinek 's fut repül vissza az emberek közzé, hol szánakozó résztvevő szívekre talál, kik letörlik könnyeit 's fájdalmát enyhítik.

Ha én társaságban nem élnék, mi lenne az én boldogságomra való teremtetésemből, hívattatásomból, hová lenne lelkem' magos ideálja 's miért adta volna belém a' Teremtő a' boldogság-érzetét, 's arra való vágyódást miért öntött volna belém? miért a' tökéletesedhetés' rugóit, eszközeit, melly még pólyám' szoros kötelei közt is bennem oly hatalmasan dolgozott? — Megjegyzést érdemelnek itt Csokonainak ama szavai:

*Egy egygyügyű állat egy Gólya mit szolna,
Ha neki jó szárnya 's Tartomány nem volna
A' hová bujdossék? pedig a' Teremtő
Belé adta volna; hogy oda vágyjék ő. —*

hová lenne így bennem az Élet-urának sajdítható célja, ki futná-bé szabott pályámat 's mi lenne dicső reirdeltetésemből? az állatok helyemet bé nem tölthetnék, mert azok tökéletesedhetésre alkalmatlan eszközökkel bírnak.

Ha én Társaságban nem élnék, nállam sokkal boldogabb lenne iga-barmom, melly nap-estig tolja jármomat, boldogabb a' szélesen terült tölgy-fa, melly kies árnyékkal kedveskedik a' fáradt utazónak 's erdők vadainak, 's élet és érzés nélkül szükkölködik — az én tökéletesedhetésem' minden eszközei, csak-nem hasztalanok, 's minden fontosabb cél-nélkül valóknak lennének; mire úgy nékem a' felemelt fő a' lélek' minden nemesebb tehetségeivel, mire a' gyors lábak 's mindenre alkalmas kezek, a' szollás' jól-tévő organuma? — Ezek helyett jobb lesz' vala; ha oly eszközöket adjon a' Teremtő, mellyekkel a' vadak ragadozásainak 's az idő' minden viszontagságainak ellent álhassak; jobb az én okoskodó terem-tői lelki tehetségeimnél egy finomabb szaglás, mellyel élelmemet 's ellenségeim' nyomait megérezhessem; jobb a' hiuzi éles látás, hogy a' veszedelmes helyeket, gödröket kikerülhessem; jobb a' hosszasas tűrés, éhségem' szenvedése, 's egy durva medve-bőr, mellyen tövis karczolásokat ne érezzek; legjobb pedig egy hirtelen felváltó örök-álom, melly születésem' első pillantását váltsa-fel, hogy csak lássam a' napot 's feloszlásom' örök éjjelben viszont kezdjem végtelen álmomat.

Az oktan-állat mihelyt születik: mindjárt megtudja keresni, választani, eledelet; magával hozza a' világra fegyvereit — az ember, a' Társaságon kívül sokkal boldogtalanabb volna ennél, néki nincs egyebe, hanem a' társaságos-életből kirekesztve, egy igen erőtelen eszköze a' kéz, ezen a' leggyengébb körmök; igaz ugyan, hogy az ember is megtanulhatná idővel megválasztani a' táplálásra szükséges 's néki nem ártó eledeleket 's magát is oltalmazni valamennyire; de melly gyenge 's erőtelen élete' elsőbb éveiben, mennyi dajkálásra 's oltalomra van szüksége, míg valamennyire megerősödik, mennyiféle állatok nincsenek erősebbek, vérengzőbbek az embernél? mert hogy a' társasági élet puhítaná-e természeteti erejét, meg nem engedhető. Mi nyomorultak volnátok ti még a' társasági életben is gyenge aszszonyok 's tehetetlen gyermekek, elaggott erőtlen öregek? — ki védene titeket az oládkodó Hiuztól, ravasz Rókától, ragadozó Farkastól, Medvétől, Hyénáktól, Tigrisektől, 's a' mérges Kigyók' számtalan nemeitől? — nem engedhetem-meg azt is semmiképpen, hogy valaha megtanulhatná az ember leölt' állatok' bőreivel fedezni mezítelenségét a' hideg ellen, — Lelkem ki nem mívelve, vallyon eltudná é tanulni a' Kásztoroktól a' ház építés' módját 's vallyon megtanított volna é engem a' Természet arra, hogy fogjak vadakat élelmemre, 's terheim' szükségeim' könnyítésére; mert azok erősebbek vagy jobb futók mint én; ha meg, már egy lépéssel tökéletesedtem, már több're vágyódtam, több szükségemet, tehetetlenségemet éreztem, mellyeket a' természet' állapotjában ki nem elégíthettem volna, 's így is a' Természet' Szent szava intett volna engemet a' társaságos életre. — Így is én sokáig az erdők' fija nem lehettem volna — minden esetre pedig igaz az, hogy az ember' természeteti állapotja soha sem volt 's nem is lehetett ez illy földi állapot, illy szűk határu rendeltetés, 's Rousseaut fantáziája az ideális világba igen magossan emelte.

Soha-sem volt az az ember' hatalmában, hogy Társaságba álljon vagy ne álljon. — A' természet hívta őtet arra 's ehhez kötötte boldogságát, mellynek azon intés eredeti rugója, melly éppen úgy határozza, kényszeríti és formálja a' polgárokat, mint az erdők' vadait — az embernek az okosság sugallotta, hogy ő csak társaságos életben lehet boldog, ez adott életet az addig szendergő lételnek.

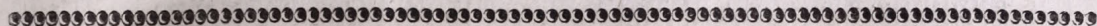
Nagy ellen-vetésnek látszik ugyan, hogy az Ember sokat vesztett társaságba lépése 's vad-állati szabadságának levetkezése által; eltűnt bizonyos értelemben szabadsága, szolgálja lett magának — ezer meg ezer nyavalyáknak van kitéve; a' hajdan olly ártatlan, most irigy félnék gyanakodó, boszszú-álló — hajdan nem rettege a' haláltól, most megborzad attól, — egykor önként munka nélkül termelt a' föld, 's most isteni átok fekszik rajta, hogy tövisset és bogáncsot teremjenek barázdái, — de vallyon önként terme é a' föld mindent, a' mit most bővséggel hoz-elő? ha a' halál' emlékezete most félelemmel tölté-el, vallyon az erkölcsi jutalom 's a' vallás' ígéretei nem adnak é néki just, nem nyujtanak é bizonyos reményt ama jobb szebb világ' birtokához; a' Meny' elő-izlete nem önte vigasztalást, nyugalmat szívébe, vallyon a' természeteti állapotban is nem vala é az ember irigy, boszszú-álló 's a' t. — s' vallyon nem szabadabb Ura é most a' földnek? vallyon nem orvosolja é a' Státus gyengélkedő beteges tagjait? — S' micsoda veszteségnek lehet azt mondani, mikor az ember vad-állati szabadságának minden terheit, viszontagságait, sanyarjait a' társaságos életben csendességgel, megelégedéssel, 's ujjabb meg-ujjabb egy-mást felváltó örömmel cserélte-fel.

A' boldogság' érzete olly természeti, mint a' halhatatlanság' vágygya — örömmel repes lelkem mindég a' gondolatra, 's mindeniknek eszközei a' társaságban vagynak elrejtve; ezt az érzést mikor felviszi a' lélek, többremégyen, fel a' tökéletesedés' grádicsán mind addig, míg feltalálja azon pontot, hová minden emberek sietnek 's a' mellyre való vágyást maga a' természet önti és ébreszti-fel az emberben — 'sez az a' pont, hol az ember magát mint Embert feltalálhatja, jobban megismerheti, megértheti; felnyil előtte a' mindenség, 's ki magyarázza, megfejtí abból maga-magát, minden lételek' eleit, eredeti folyamatját, az erőket és resultátumokat, okokat, és okozatokat, hármóniákat, össze-illéseket, diszszonantziákat és össze-ütközéseket, 's ezen gondolatban hogy ember, a' föld' legszebb, legökölletesebb teremtménye, halhatatlanság' gyermeke, 's a' teremtés karikájában elsőb helyen áll; örömet, megelégedést 's boldogságot találhat és érezhet.

Mikor az ember ezen pontra eljutott, a' Társaság' czélját, intézeteit, kirendelt pályáját megismerte, 's lelkében a' Nemzetiség' képezeete tisztán lebeg; lehetetlen hogy tellyes erővel ne igyekezzék annak a' Nemzetnek gyarapításán, mellynek ő is egygyik munkás tagja, 's jól-lételeinek, megmaradhatásának, boldogságának segéd-eszköze. Látja, hogy éppen mint az élet, csak addig élet, míg az azt egybe-rendelő erő azokat 's részeit szoros össze-függésben tartja; mihelyt pedig ez az erő megszűnik, 's a' test' kötözetjei megbomlanak, elő-áll a' halál — 's a' részek, éleményeikbe vissza-térnek. — Így ha egy Nemzetben az Egység megbomol, lassanként elválnak egymástól, mint a' testnek alkotó részei, mint az elromlott órában a' kerek, össze-függések' kötelei elszakadnak, elvesztik előbbeni formájokat, régi állapotjukra nem ismervén, nem segítvén többé kölcsönösen egymást, vissza-térnek, holt állatokká válnak, 's a' Nemzet megszűn Nemzet lenni. —

E' tehát értelmem szerint, a' Nemzetiség' sanctionált ideálja — a' részek ugyan el nem vesznek, de megszűnvén kölcsönös relációjok, megszűnnek lenni egy tellyes egységgé, 's így csak annyi, mintha vissza-térve éleményeikbe, örök álomba merülnének, vesztelenének. — Az Egész' egységében az egymást felváltó mozdulatok, fekvések, intézetek életet öntenek az egészbe, életet a' részekbe, 's ez meg nem bomolhat a' természet' útján, mert az Egésznek nexussában nincs hézag, nincs szakadás, annak sphaeráján kívül nincsenek felsőbb és alsóbb nemek; 's a' tellyes Egység magában, csak a' részek közt szakadás ne essék, örökre maradandó. — Egység nélkül maga a' természet is erőtlen 's lélektelen test, 's holt állat erős systemás össze-függések nélkül, 's a' hol e' nincs meg, minden Romulus, és Lykurgus elégtelen a' nagy Róma', 's az egykori Spárta' erőssen állott talp-követ megvetni, felemelni.

Közli Szigethi Gy. M^o'ses
Erdélyből.



2.

A' Lyrica Poësis' okai 's a' Lyricusok.

GRÓF DESSEWFFY AURELHEZ és MÁRCELLHEZ.

Non obstant hac disciplinae per illas euntibus, sed circa illas haerentibus.
Quintilianus.

1.

A' teremő Genius, melly Mœonist a' feltalálásra, Anthusát a' férfias bátor követésre megihlette, alig-ha el-nem-érhetetlen. — Az Eruditio és Psychologia már Századoktól fogva törekedik annak hatását kifejteni. A' Geniek, az Eruditiótól szabott kört is el nem hagyva, csak sajdittatják Munkájokkal az elérhetlent; a' temérdek fáradság 's utánnozás egy távol pontból imádja a' két halhatatlant; 's ha közelít is valamennyire, erőtlenséget érezve lankadoz.

2.

A' heves gondatlan kész, a' lehetőséget képzelve, Honnából Hellást és Rómát, — Hőseiből Herósokat álmodván, — törekedő Honnosait a' két Nemzet' nagy fiahoz hasonlítani, 's gyermekesen örvend a' képzelhetetlen eltalálásnak. Az utánnazó sokaság tapsol, hogy csudáltjai a' hasonlításban is nagyok, és semmyszerű nagyságot nem értvén, azt állatja, hogy arányán áll. Híjában igyekszik az Eruditio és Kritika felfedezni a' tévedést; — irtózik édes tévedésén felhagyni.

3.

A' gondatlanabbúl kevély Rész még többet mer. A' jelenvaló tónus' kritikájával áltatván Hellást és Rómát, 's nem lévén képes az Egész' és Romokból a' két győzhetlent csak gyanítani is, — bután merész azokat időnk' tónusából vizsgálva megítélni, 's vad örömmel ujongat az apró híjánosságnak, mellyet a' Geniek az Egész' fennebb tökéletére törekedvén, vagy abban felejtettek, vagy az időre biztak. Itt' kezdődött a' bizakodás, és hasztalan vágyás; melly a' helyett, hogy az igyekezetet és törekedést tüzelné, a' gyermekkel a' prometheosi szövetneket megkedvelteti, 's vakon merni tanítja.

4.

Ezen eszelősködések' megczáfolásának itt' helye nem lehet. A' kik ezen két Nemzet' tulajdonát a' Claszszicus Írókból láthatják, azok elevenen képzelhetik, mennyire nagy és fellengő az, a' mi benne hasonlíthatatlan tűzre lobbantja a' gondos olvasót; — a' kik őket nem ismérhetik, híjában olvasnának egy ilyen tárgyról, melly a' szükséges

ismeretek nélkül érthetetlen. Azokra nézve vélem hasznosnak az ilyen Értekezést, kikben a' nevezett elő-ítéletek még annyi gyökeret nem vertek; hogy minden további vizsgálódást 's megfontoló igyekezetet szükségtelennek tartsanak. — Én itt is a' Görög Genie' kifejtődése' okai' sajdittásában *) választott pontból nézem a' Lyrica Poësis.

A' Lyrica Poësis a' Helleneknél.

1.

A' Hellenek' köz-érzése, eredetokről való elő-ítéletei, vallásos mysterionjai, nemzeti egybe-köttetései, a' köz Honn iránt való indulat, az egész Nemzetnek a' külső Nemzetekénél fennebb állapota, 's a' honni művelődésre egy hasonlíthatatlan rugó — a' köz-játékok, azoknak tárgyai, Státusainak viszont-hatása 'sa't. a' Honnt minden tagjainak egy olly arány-pontból mutatták, melyben a' Honnost egy szünhetetlen igyekezet és törekedés hevitette a' Hazával egygyütt egy fennebb nemű tökéletre vonulni. A' visszabukás' félelme csak a' gyávát rettenthette; — a' köz-érzés az igyekezet' arányán való csálthatatlan megállapodhatásán felyül mindég egy nagyobb tökéletű ideált sajdított, — 's bátor volt hinni, hogy férjfiásan meggyőzvé minden akadályt, azt eléri.

2.

Ezen állapot, — az Egésznek elő-ítéletén épülve is, — meg nem szünhetett határozható lenni. A' más Nemzetek' némelly tekintetben-való nagysága 's tökéletessége nagyobbára az utazó Hellené 's leginkább az Historikusé maradt: az Eruditio azt csak dátumoknak nézte. — Hellás minden gyermekeit tulajdon arányánál egygyesítvén, az idegent vagy kizárta, vagy úgy honnosította, hogy a' szerencsés alkalmaztatás és forma által idegennek lenni megszűnt. Azon elő-ítélete, hogy az Istenek' hatalmasabbjai csak őt kedvellik, minden utánnozástól eltartóztatta. Minémű halhatatlan is adhatott volna kedveltjeinek főbb hatalmat, mint Zeüsz a' Gigás-ölő, — 's tökéletesebb tanácsot és férjfiásb' bátorságot Pallás-Athéna 's Aresnél?

3.

A' Nemzet' viseltt dolgaival, a' Herósok' és derék Honnosok' dicsősségével nevekedő nemzeti virtus a' Helleneket tüzelvén, önnönére ismértette a' férjfiat is, kit a' Muzsák, a' Honn' szeretete és dicsőssége a' Szép' és Nagy' örökösíttésére lobbantottak. A' fennebb Istenek részt vettek Hellásnak minden tetteiből, a' tanács és erő, a' czél és törekedés tőlök eredett, — Ananke (fátum) a' Halhatatlant 's a' Halandót egyformán gátolhatta; — de a' virtus dicsőssége semmibetűntette a' fájdalmat és halált. A' Hellen' személyes nagyságát Ananke el nem rettenthette; ő bátor volt törekedni, míg a' Moirák (Pariák) engedték — egy arányra törekedni halhatatlan segédjeivel, — 's nagy volt oda menni a' Hon-

*) Ezen Értekezésem a' Tragoediáról valóval, 's még egy mással az Erdélyi Múzeumban kijöttek; de a' nyomtatás helye' távoltsága miatt olyan hibásan, hogy alig tudtam sok részben reájok esmérni. Alig van egy Lap, melly egészen érthető lenne.

nért, a' honnan vissza-jövetelt nem reménylhetett; 's dicsőssége egy lévén az Istenekével 's Honnáéval, nevét a' Honn' Muzsái és Poéták zengették.

4.

A' Genie egy fennebb tökéletben érezvén az Istenek' 's Herószok' nagyságát és jó-tévétségét, 's mint Honnos, a' Hazáért 's annak segédjeiért égvén, hol önthette-ki fellen-gő gondolatit méltóbban, mint azon gyűlésekben, a' hol Hellás isteni 's herósi jól-tévőjit legfényesebben tisztelte? — A' Mythologia, melly a' Poétának, — a' Honn Poétájá-nak lelkét Olympos' 's a' Haza Herósaí' történeteivel eltöltötte, a' phantáziának ol-lyan regiojába' emelkedett a' Geniével, mellyben, előtte álván a' hatás' és tökélet' leg-fennebb ideálja, azt a' valóval a' lehetőségig egybe-köthette. Egy igazán derék Honnos' nagysága, a' bátran kiállott veszedelmek, a' férjfiás szenvedés, mellyek egyedül tehették a' honnos Hellást csudálkozóvá, a' Hellennek a' Nemzet' játékaiban való fáradtságát és törekedéseit a' dicsőségre — annál nagyobb fényben mutatták; mennél kisebb volt az Aristeion (virtus-jutalom) a' Honn' megtartásából és főbb pontra - viteléből eredett dicsős-ségénél a' férjfiúnak.

5.

A' Poéta Hellást, az Isteneket 's Herósokat 's Honn' derékjeit ezen pontból látván, minémű más tűzre lobbanhatott benne az Entheos, mint arra, — hogy mélyen érezvén a' Hazát és Nikét (győzedelmet) az Isteneket 's a' férjfiás Honn-védőt Olymposon lássa; — hogy a' csudálkozó 's deréket szülő Haza büszke légyen illy annyának lenni, 's bátran re-ménylje, hogy virágzása', nyugalma' és bátorsága' akadályait meggyőzvén, csak előbbi fennségét vihesse föbbre. — Így zengette a' Lyra mellett Pindaros a' férjfiat, 's Istenei-vel és Nagygyaival tűzbe jött Entheosa őt' fenn Ideáljába vitte, 's ez, mint-egy honno-sítván, Hellásnak — csak a' Halhatatlanoknál kisebb Hellásnak háláját Olymposra emelte.

6.

A' pindárosi lélek főbb tulajdona a' tárgynak, sebes által-látása, a' Tettnek és Erő-nek villám elértése. Ezen Genie egy olyan Nemzetben fejtődött-ki, mellynek köz-érzé-sében annyira egy czélra egygyesült minden, a' mi a' lehető tökéletességet eszközölhet-te, hogy az majd csak-nem mérték pontja minden lehető nemzeti felsőbb művelődésnek. Hellást csak elgondolni is — már elég ösztönnek látszik annyira elfogódni egy többre-ható léleknek, hogy-ha ezen tárgyra kiterjedni abban elég virtus van, az a' phantáziával egygyesülve, Hellást egy fenn körből csudálja. Az Eruditio és honnosabb művelődés ezt sokakban megmutatta. — Mit véljünk arról, kit a' Muzsa már születésekor a' halhatatlan-ságra megihlett; — ki a' Hazák' legszebbikében születvén, alig kezdette a' lételt érezni, 's azonnal a' honni tónussal nevedett benne Arete (virtus) — a' dicső tettekre serken-tő; 's a' Haza' herószai 's férjfiái, mint egymással hasonlítottatható példák vonhatták ma-gokra a' sebesen fejtődő Genie figyelmét? — Ő érezte, hogy Hymnosai által fejtődhetik-ki az Istenek' 's Herósok' ideálja a' nagyra emelkedett Nemzet előtt; — a' négy Játék' de-rékjai a' Lyra mellett énekeltetve látszanak Olymposra törekedni; — 's Hellás, — a' férjfiakat szülő Hellás istenibb tűzre 's tettekre hevült Pindarossal. — Ő szöklített-meg előb'ször a' Lyrát, — mellynek hangja a' Honn' Hymnusával Zeüsüg hatván, a' langra gerjedő

meny-köveket kioltja; — mellyért Zeüsz a' Titánokat elfelejti, 's a' hatalommal hozzáközelítő Hellást kegygyel nézi, — és megengedi, hogy Herósai Olympost szomjúhozzák.

7.

Pindaros' némelly helyeken reánk néz'te homályos; már a' régi Scholiasták szükségnek látták értelmét felfedezni: 's még is sok maradt benne, a' mit az Eruditio talán soha sem fedez-fel. — Valamint a' többi Irókban, úgy benne is sok vagyon annyira által-láthatlan, hogy azt csak a' bellyebb-ható lélek ismeri homályosnak. Ezen homály nem a' nyelvben, — nem némelly szabadabb fellengésben, 's egy mellyék tárgyról a' másra való villám ált-szökésben áll, mert ezeket az Eruditio már eléggé kivilágosította; — hanem olly arányozatokban, mellynek dátumai a' Nemzet' geniusával egygyütt eltűntek. — Róma, az utánna nevedő, még néműképen azokat érthette; annál is inkább, hogy a' Horátius' Századjában alig-ha vágya nem volt Hellással egygyeződni; — de Anthusa, a' Márs' Leánya, Pallás-Athenát főbb módon nem imádhatta. Ő Rómának csak egyszer sajdította megjelenni, midőn az alacsony hizelkedés Augusztust a' mennyei tanács' és virtus barátjának hirdette. Pallás-Athena büszke volt Hellásnak háláját elfogadni; — alacsony hizelkedésre nem sovárgott.

8.

Még Pallás-Athena szép Várát a' mívelődés' fő pontjára nem vitte; még Nike Hel-lásban, hol az egy, hol a' más gyülekezetnek adta a' koszorút; — még az Istenek magok is alig sajdították Hellás' jövődő tökéletét; — azt egyedül Ananke tudta. — Pallás-Athena meg nem szünt törekedni a' Nemzet' dicsőségére, 's már Olympos csudálta jövődő lakhelyét, 's a' virtuosos Hellent. — A' Test és Lélek hevesen fejtődött-ki; a' győzöt és férjfiat, a' Honn-védőt és boldogított a' Hellen férjfiasan csudálta, 's a' Poéta az Olymposi sugároknak engedve a' Lyrával főbb tökéletre, hasonlíthatatlanabb tettekre buzdította Hellást; — Ő mutatta-meg, ki méltó a' halhatatlanságra és követésre, kit kell a' bátran törekedőnek fellyül-múlni!

9.

Valamint az Eposban és Tragoediában, úgy a' Lyrica Poésisban is a' tárgynak egy fennségből kell a' Poétára hatni. Hellásnak honni tónusa, a' tetteknek a' Hazával egybekötött nagysága és fennsége, 's a' személyes virtusnak szép aránya, mozgásba hozván az Entheost, és a' Poétát ellen-állhatatlanul elragadván, egy olyan fenn régióba vitte, a' hová őt követni a' kisebbek ellankadtak. Ezen neméről a' Poésisnek mi csak Pindarost ismerhetjük, — Alkaiosnak csak romjai maradtak meg. — Pindaros még küszködött a' nyelvvel; — merész gondolati és czélzásai csak azon nyelvben ömölhettek, melly nem a' társasági, hanem a' Herósoké lehetett, — és csak azt ragadhatta maga után, kiben a' lélek és bátorság vagy a' tettekkel fejtődött-ki, vagy virtuosos volt kifejtődni. A' Hellenek' gyülekezetében a' köz-érzés meglévin a' többekben, ez azt magához vonta, a' ki büszke tudott lenni Hellennek. Ő reá talán más helyen a' Honn' dicsérete soha-sem mosolygott volna; Hellásban érezni kellett a' dicsőt, — Pindaros halhatatlanná tette a' fáradozt; — őt a' dicsőt szomjúhozó Hellen értette.

10.

A' Lyricosnak minél kevesebb idő alatt kellett az Éneket elvégezni. A' Strophe, Antistrophe, és Epodosz a' gyülekezetre néz'tt voltak. A' Hymnos' vagy Ode' nagy és fenn tárgyat a' Poéta érezvén, fellengő Enthusiasmosában elfelejtette a' rendet: — ő Hellásnak, a' nagyra-termettnek énekelt. Hellás a' szent tüzet sajditván hasonló tűzre gerjedett, 's a' merre a' Poéta' tüzes phantáziája hevítette, bátran ment. A' honni Játék egyes tárgya másnak helyt adott; — Pindaros a' mások' tettét is halhatatlanította; de a' Tettek 's Derékek a' Nemzetben voltak; — azok az Arete' kifejtődései voltak; — megmutatták minémű grádicsokon fellengett fellyebb a' Honn' virtusa, kik adták a' halhatatlanabb példákat; — 's azért Hellás a' poétai tökéletet Pindaros által örökösíteni égett. Ezen Genie se szűnt-meg Hellást a' halhatatlan érdemre heviteni; — Hellásnak szép Százada benne honni Nagyságát látta. Az ő Munkáit ismérni 's érezni kellett minden Hellennek, — azokat a' Haza a' jövőndő Honnosnak éneklette, — általok akarta azt a' Nagyság' ideáljával eltölteni.

11.

A' Kallimakhos' és Homeridák' Hymnosai csak egy Halhatatlannak énekeltettek. Azokban a' tűz kissébb, 's az Eruditio sincsen kizárva. Ők nem az Olymposhoz közelítő győzött tüzelték fennebb tettekre; hanem a' Nagyot és Jól-tévőt énekelték. Előttök is állott az Olymposi Arete. — Már a' Halhatatlanok majd minden tetteiket énekelték az elsőbbség; kevés volt, a' mi újat 's nem hallottat lehetett azokról mondani. Külömben is, a' nagyobb Geniek által, annyira egybe-folyt Olymposnak 's Hellásnak fennsége, hogy Pindaros és egy más nemből Homeros majd mindent egybe-foglaltak. A' Honntól valamennyire különböző Olympost csak Hesodos után vehették tárggyúl a' Poéták; 's ennél fogva csak a' phantázia volt benne a' főbb; — benne az Entheost nema' Honn' férjfiak hozták langba, — mint Pindarosban.

12.

Tyrtaiost egy pindarosi fennség lelkesítette. Ő nem a' győzött halhatatlanította; hanem feltüzeltte a' férjfiú szomját a' dicsőre. Az ideál, melly előtte levegett, — melly őt' magán felyül-emelte, a' honni és személyes derékség volt. Ez hevítette-fel a' férjfiat a' merész arányra, ez győzte-meg a' félelmet, 's merész vágyat férjfiak bátorságra változtatta. A' Virtus és Nike bátorítva mosolygott reája 's férjfiakra: Tyrtaios mutattámeg előb'ször, hogy a' Genie a' Honnat érezve bátran merhet; — hogy a' Haza' szép aránya a' Genie' virtusát Helláséval egygyesítheti. — Elszégyenlette a' kevély Enyelgő, hogy a' Poétát kinevette, 's örvendett az alkalmatosságnak, ha részt vehetett a' dicsőségből.

13.

Hellásnak férjfiason nagy tónusa a' lelkihatásnak is pályát nyitott. Vallyon a' szépség (καλλος) nem segített e ott' a' versengő győzedelmét? — Myrtis egyszerre tanította Korinnát és Pindarost; ezt a' vetélkedésben Korinna hétszer győzte-meg. A' győzés' tárgya nem ismeretes, — egyedül a' büszke győzelem ismeretes és a' dicsőség. — A'

Lyrica Poésis' fennebb neméből még Sapphónak, Aristotelesnek 's Eriinnának énekelhetni egész darabjait. Ezek nem pindarosi darabok. Az elsőjében még is fenn leveg az érező tűz és vágyás, még senki sem volt, a' kit magával nem ragadott valaha, az indulatnak egy határtalan virtusa hat azokban; — számtalanszor olvasva, számtalan nem ismért fennségbe emeli a' lelket.

14.

Aristotelesnek Paianja Aretét magasztalja é inkább vagy imádja, kétséges. Néki más senkije sem volt, a' kit istenítene. A' Haza' derékei már halhatatlanítottak; — a' fajulni kezdő Hellen már hizelkedni is alacsonyodott. Aristotelesből a' Genie egyszerre kitört, 's Aretének, a' Hellást elhagyó Aretének, a' szép Hymnost utoljára zengette. — Erinnának Odája vagy az Erőhöz (ῥώμη) vagy Rómához vagy; abban a' tűz séríftas, és felettitható. Egy ilyen személyesített tárgyban, úgy látszik, felyül-haladhatlan. Pallás-Athene szép vára' szebb napjaiban külömben nem éneklelt! Egy ilyen erőt csak Hellás ismért. Hellásnak vágya volt állapotjával megvívni 's fellyebb menni.

15.

A' Dithyrambosokat előbb kell vala neveznem; de ezekből semmi sem jött időnkig. Talán a' mívelődés' szelidebb Geniusa abban elég érdemet nem talált. Hellásnak századokig-ható ízlése azokban is feltalálta volna a' tökéletet. Ha érzésem felette meg nem csal, Anakreonnak egynehány Odáji és a' Skolionok míveltebb nemei a' Dithyrambosnak. Dionysos, az öröm-hozó, nem csapta-meg mindég Thyrsosával az Ünnepest; a' kimívelt idő szelidebb elragadtatást kívánt, 's Anakreont adta Hellásnak a' Muzsa. A' míveletlen rész azután is dühösködött a' Mainásokkal; de Hellás, a' szépért égő, isteniebb örömet érzett. A' Skolion már az Dithyrambos' idejében megvolt. A' Dionysossal eltölt Hellen hevezve sajditotta magát; 's gyakran szerencsés volt az Entheos' szempillantatát eltalálni. Egyszerre öntötte-ki a' gondolatot, 's mint honnos, a' Hazára 's nemzeti derékségre nézett. Ezen nemben Kallistratos csak magához lesz' vala hasonló, ha több Skolionjait nem irigylette volna az idő és hanyatló Hellás.

A' Rómaiaknál.

16.

Míg Hellás lételét fenntartotta, Róma, az akkor nevedező, nem talált más Hazát, melyet követhetne. Hellás mindenfelé kiterjedett a' dicsőséggel: a' Kül-nemzetek' derékebbjei Hellásban gyanították azon főbb tökéletet, melyre őket alig ismért Geniusok hevítettette. Hellás a' legbüszkébb reménynek, a' legmerészebb vágyásnak is megfelelt. Néki semmi sem látszott lehetetlennek. A' lélek' és test' ereje kifejtődései; az alig elérhető példák; a' Honnak 's egész Nemzetnek alkotványa; és a' mindenre kiterjedő 's mindent felfogó Genius ott látszott minden virtust legfennebb arányokra egygyesíteni. — Róma, még gyermek idejében látszott nagyra termeni; Anthusa a' legfényesebb győzedelmeket reménylette és kegygyel nézte Latiaris Jupiter az új Hazát; — csak Pallás-Athene gyűlölte még a' szökevény Nemzetet 's irtodza nézett Anankéra. Venus Aeneis az Istenek' atyjára sokat hatott; ő a' Meny-dörgetőt ezer formára változtathatta. Júnó

Tropaia híjában győzte-meg kevélységét, midőn kérte Vénust, hogy szeretett Kárhágójában egygyesítse a' két dicsősséget. — Rómának épülni kellett.

17.

A' két Istenektől kedveltetett Város más arányra vonúlt, mint Hellás. Pallas-Athené örvendett a' választásnak. — A' Hellenek minden külső verekedés nélkül is megszerencsésebb lépéseket tettek a' honni hatalomra; ők az ellenséget csak semmivé tették; a' művelődést a' győzöttekhez bévinni lehetetlennek gondolták. Minémű Nemzet is fogadhatta volna el azon Világot, melly Olymposról csak Hellásra látszott fényleni? — Azt egyedül Hellás bírhatta-meg. Róma is Hellástól előbb csak a' Törvényeket kérte; ő Pallás-Athenében csak az erőt és győzedelmet; — a' honni rendet és bátorságot láthatta, Pallás-Athéné csak Hellást kedvelte; őt' csak Hellás ismérhette.

18.

Róma a' hadi győzedelmet vette aránynak, lassan - lassan terjedett hatalma, mellynek Kárhágó sokáig ellene szegezte magát. Kárhágó a' hatalmassal ki mert kelni; a' mindég győzedelmest Hannibál sokszor megrettentette. — Róma készült a' boszszúra; Cátónak 's a' Nemzetnek egyedül azon vágya volt, hogy Kárhágó pusztuljon. Scipió a' fényes győzedelmet megtette. Már semmi sem álhatott ellent a' terjedő Rómának. — Hellás már nem volt. A' Hellenek nemzeti 's honni tonusok egybe - bomolván, Milcziades', Leonidás' és Themisztoklesről nem gondolkozhattak; hizelkedve akarták barátjokká tenni Rómát; ő csak győzni tanult; — és Hellásnak romjai is eltűntek. — A' történet é, vagy rend? melly utolsó valamennyire a' fél-vad Nemzetekhez is a' hatalommal egygyütt elment, valami nyomát hagyta a' művelődésnek; de a' Hellenek' nagyjait Róma kitanúlván a' győzelem után, a' még vágyható Hellást dühösen nyomta, hogy az elfajúlt Hellen' legkissebb tűzét is a' szenvedéssel kioltsa. Így Róma, a' győzelem után is, még sokáig gyanakodott a' Hellenekre; annyira, hogy temérdek ereje' és férjfiás nagysága mellett ámbár könnyen reá ismért volna arra, a' mi Hellásban nagy és követésre méltó volt valaha; még sem kívánt egyebet szép műveinél 's mívészeinél, hogy ezekkel a' Város ékeskedjék. A' győzelem által nyert arany és ezüst Istentől még rettegett Cátó, ne hogy a' Rómaiak elfelejtkezvén a' cserép Istenekről, a' Honn hanyatolni kezdjen.

19.

Ezen állapotban alig merték a' nagyobb lelkek is reményleni, hogy a' szép művekkel Hellás' boldog ideje és literaturája Rómában kedvet leljen. Azt ki-ki önnön gyönyörködtetésére tanulta, vagy a' személyes haszonra; — abból köz-tónussá az orátorián kívül semmi sem vált. Csak hanyatló idejében Rómának merte Ciceró és mások annak kellemeit 's tökéletét fejtegetni. Julius Caesar talán Periclese lett volna Rómának, ha azt határtalan hatalma el ne nyomja. Ő elesett, — 's egy más indulattal Ciceró is Cátó is elesetek. Rómát egy oszlató erő fenyegette; a' győzelemhez szokott ügyét elfelejtve, még a' győzők között óhajtott lenni, Octaviánusnak kedvezett a' szerencse; — Rómán triumphált, 's a' nép Véd-isténének kiáltotta.

20.

Ennius ugyan 's a' régi Tragicusok látszottak már az előtt valami ízlést venni Hellástól; de az sem tökéletes nem volt, sem a' hazaival nem egygyezett, annyira: hogy

munkáik inkább az ujság' kecséért tetszetek; mint-sem azért, hogy a' férjfiás Rómát férjfiásan gyönyörködtették volna; külömbben érhetek volna valami tökéletre. Plautus és Terentius elég igyekezettel utánozták a' Helleneket; — egyedül Lucretius látta a' Hellási geniust.

21.

Augusztus a' Jánus' Templomát harmadszor bészárta. A' régen óhajtott nyugalom Rómára vissza-jönni látszott. A' nép csak azt óhajtotta; Augusztus Circust is kenyeret is adott. Ezen tette annyira elkötelezte a' sokaságot, hogy az előbbi állapot' vissza-állít-hatására minden szándék sikertelen lett. A' legtöbbre terjedő hatalom benne egygyesít-tetett. Ő semmit el nem mulatott, a' mi a' nép' vágyát kielégíthette. A' nép semmit-sem reménylett híjában. A' Provinciák, mellyeket az előtt vagy a' Had, vagy a' Prae-torok elpusztítottak, egy kedvező állapotba léptek. — Rómának 's a' Birodalomnak minden részeiből a' Hála zengett; — mindenütt Oltár emeltetett a' Szabadítónak. — Augusztus játszott ezen indulattal; gyakran kieresztette kezéből a' hatalmat, hogy a' meg-rettenő sokaság hevesebb indulattal vissza-adja. — Rómában nem akart Isten lenni; elégnek vélte, ha a' Provinciák azon tiszteletet megadják. A' triumphusok' fénye úgy is eléggé megvakította már Rómát, 's eléggé tömjénezett az alávalóság.

22.

A' Birodalom' egész megfordulása után, Augusztus és Tanács-adója Maecenas — azon gondolatból e, hogy a' fény' és pompára szokott Rómát még inkább elszenderítsék? — vagy a' szépnek és nagynak szeretetével égve, Rómát minden igyekezettel és erővel ékesíteni akarták? — vagy pedig ezek által az előbbi geniust egészen kioltani szán-dékozták? — akár minémű okból, — Rómát legfényesebb épületekkel kezdték meg-rakni. Az előbbeni 's most még inkább felkapó fény-űzés Hellásból majd mindent el-hordott, a' mi a' Statuáriában és Picturában főbb rendű volt. Ez és a' nyugalom a' győ-zedelemre termett Róma' derekabb fíjait — Hellásnak e'beli 's egyéb nagy tökéletű maradványaira figyelmetessé tették; 's a' Hellenek' Eruditiója Hellásnak eltűnt geniusát Rómába vissza-hozni látszott. Az Augusztus' és Maecenás' udvari tónusok mindent, a' miben a' lélek' virtusa kitetszett, becsülni sajdítottatott. Rómában a' tudományos művelő-désnek senki sem lehetett becsüllője a' nélkül, hogy ezen két ember azt magához nem édesítette volna. Val. Messala, Manl. Torquatus, Lollius, Septimius, Virgilius, Varius 's a' t. nálok kész segédet és hathatós tüzelést találtak. — Róma egy Periklesi Századot látszott elérhetni.

23.

De valamint a' Szép művészségben; úgy a' kellem-tudományokban is, Róma nem annyira tanulta a' természetet, mint utánozta Hellást. Hellásban minden szép és nagy már kifejtődve látszott. A' nagyobb és kisebb rendű Geniek semmit sem hagytak a' természetből használatlanul. A' nagy és fenn példák az igyekezetet kevesebb törekedés-sel vezethették; — és tűzbe hozhatták a' Geniet, kinek főbbjei egy nem ismért töké-letet hamar elérni látszattak; — 's a' csudálkozó és kevély Róma azt vélte, hogy benne a' Hellás' geniusa felébredett, hogy Hellást elhagyta 's Anthusát kezdette kedvelni.

24.

A' Lyrica Poésisban már az előtt Catullus a' Helleneket követve, bizonyos nemű tökéletességet ért-el. Ezen Poéta vagy virtusában bizakodni nem mert; vagy hajlandósága arra vitte, hogy az élet' kellemeit 's más apróbb tárgyakat végyen elejébe; azt nem látszik tenni, a' mit tehetett volna. — Ő a' Haza' Nagyjaiban győzedelmest alig ismért. Caesar és mások, kiknek kezeiknél volt a' hatalom és győzelem, a' hazát és birodalmát elnyomni gyanítottak; — Catullus a' mennyei Entheost ezeknek gunyolásokra vesztegette, 's alig sajdíthatta mejjében a' szikrát, melly őt' egy más idő-ponton, a' Honn' Nagyjait és Védőjit halhatatlanítani tűzelhette.

25.

Ezen kellemetes Poéta nem mindig utánnoztá a' Helleneket; — úgy tetszik, a' hol utánnozni láttatik is, az inkább a' Hellenek' olvasásokból maradt benne. — Mert a' Sapphó' Odéje' fordításában is, ámbár minden ezen Poetriától légyen is; még is a' nyelv és a' tónus, melly az Egészen leng, annyira Római, hogy abban lehetetlen az utánnozásnak legkissebb nyomátis találni. — A' könnyebb tárgyú Odarionok egészen az ővéi. A' tárgyak, a' vesztebbek is, akkorsokakkal közök voltak Rómában; — azokra nem volt szükség Hellástól kölcsönözni. — Az elegiai darabokban láthatóbb az utánnozás és szorossabb igyekezet; ámbár ezen elme a' limae labor-t nem igen kedvelhette; 's munkája többnyire egy sebes hevülésnek, és az időnek szüleményei. — Egy kedvező idő-ponton, és férjfiás törekedéssel Rómát szebb ízlésre tanította volna. — Ennyire hathat az idő' szerencsés vagy szerencsétlen Geniusa a' Geniekre is!

26.

Horátzius, az Anthusa' imádója és Brutus' barátja, az Augusztus' Századjában jelent meg. Rómáé é? vagy az egész emberi nemé? kétséges. Ezen egygyetlen-egy, a' mi Hellásban és valaha talán Rómában is nagy, szép és fenn lehetett, tüzes lelkével felfoghatta és érthette. — Rómának állapotját, az előbbeniekből, ismérhetni. — Horátzius megtette azt, a' mit egy Hazáját hevesen szerető honnosnak megtenni szentebb kötelessége volt. A' győzelem az ellenkezés' lehetőségét is hasztalanította. Az Erőnek, — a' Nép' elő-ítéletén gyökeresedett erőnek engedni kellett, 's a' ki valaha a' Haza' és Brutus' intésére fegyvert ragadott, nem választhatta a' tellyesedhetlen arányt; hanem azt, — miképpen élhessen úgy, hogy a' rosszszat ne kénytelenítették helyben-hagyni. — Ő a' honni alkotvány' változását soha helyben nem hagyta. — Nemes szabadsággal halhatatlanította azokat, kik a' Haza' ügyét felvették, ha igyekezetek szerencsétlen volt is, — Augusztusnak minden ajánlásait, — legkecsesebb ajánlásait is megvetette, — 's úgy élt, mint a' ki mellyében hordozza boldogságát; — a' fény-üzés' csalfa kellemei között is magatudott lenni; magában mindenét feltalálni.

27.

Róma nem volt már az előbbeni. A' fő hatalommal annyira egybe-folyt az erő 's férjfiás bátorság, hogy ezeknek személyes érdemek alig maradt. — Minden az Imperátor' auspiciuma alatt kezdődött; — 's ő vezethette egyedül a' triumphust. A' Legiók csak kötelességeket tettek a' legtüzesebb törekedésben is. Az ajándék csak az Imperá-

torhoz szorította a' Férjfiát; — a' Honnra és Nemzetre a' nagy tettek' dicsőossége alig terjedhetett; — 's Horátz csak az egygyetlen-egybe halmozott nagyságot láthatta; — annak a' Férjfiú csak segédje volt. — A' ki a' Honnak előbbi állásában maga triumphálhatott volna, Augusztus alatt alacsony kevély része lett az Imperátor' fényes triumphusának. — Anthusa' és Róma felett a' hízkelkedő hitványság más Istent ismért; a' ki valamint az előtt Róma Hellást; úgy ő is Rómát gyanakodva nyomta. — Ugy látszik, ez az oka, hogy Horátz, mint egy rettegve, nyult a' Pindarosí Lyrához; 's inkább azon tárgyakat énekelte, mellyeket az erő' 's nagyság ideáljainál nevezhetni. — Kiterjedt a' kisebb nemű tárgyakra is; de az elsőben azon személyesített tökéleteket aranyozta inkább, mint a' Honnak egy olyan Férjfiát, kiben azoknak főbb neme fénylene. — A' Mythos és Hellásnak Poétái 's tulajdon fenntökéltű érzése a' Szép' és Nagy' ideáljaira vezették, — 's teremő lelke össze-tudta kötni a' Honnít Olympossal, — 's ámbár Rómának sokat tett Derékjeit nem látta; még is az erő' és férjfiás nagyság' ideáljaiban annyira halhatatlanította; hogy nehéz megítélni, vallyon, ha ő úgy, mint Pindaros, láthatta volna a' Hon' Derékjeit, nem hozhatta volna e Rómába, a' Hellenek' törekedésével együtt, Hellásnak tulajdon nagyságát 's fennmívelődését is?

28.

A' Horátz' emberi és honni karaktere ellen időnkben is, ez előtt is sok ellenvetések támadtak. Minden, a' ki igen elmésnek, vagy szerfelett honnosnak kívánt tartatni, azon felakadott, hogy Horátz a' Haza' elnyomóját Hellás' Herósaihoz magasztalta. — A' ki Rómának fellyebb írt állását eléggé megfontolja, lehetetlen, ha csak ugyan heve el nem ragadja, hogy még is kárhóztassa a' Poétát; annál is inkább, mivel az Augusztus' hatalma által ő legkevesebbet nyerhetett; a' kit azomban nagy elméje és honni tüze az előtt sokra emelhetett volna. — Horátz az Imperátor' kedvezését nem csak nem kereste, sőt elég büszke volt ajánlását is megvetni. — Hogy' hízkelkedhetett az olyan, a' ki heves bátorsággal magasztalta Anthusa' győzedelmesit? kiknek férjfiás derékségek Rómát a' világ' Aszszonyává tették? — De azomban lehetetlen volt, hogy Horátz meg ne ismérje Augusztusnak a' rend' és honni nyugalom iránt való törekedését és Geniusát, melly azokat megállíthatta. Midőn ötet Herósokhoz hasonlítja, azt azért teszi inkább; mivel, valamint azoknak egy érdek volt, hogy az Emberi nemet a' szüntelen veszélyből és vadon életből emberiebb állapotba helyheztették; úgy Augusztus is a' honni versengéseknek, mellyeknek jó végét már alig lehetett reményleni, véget vetett. — Ezért őt a' sokaság' vélekedése annyira istenített; hogy a' ki azt meg nem ismerné, a' Haza ellen vétkesnek látszana.

29.

Külömben is, már a' rendet és nyugalmat, a' Tanácsot és Győzedelmet, Rómának fényes épületeit 's a' tudományok' nemű-nemű gyarapodását látta a' Poéta, midőn Odájának tárgyává vette Augusztust. Továbbá, a' Római derék tulajdonnal egybefoglalt hellási Eruditió, ha mindjárt egy külömböző nemben is, — a' Szépnek és Nagynak arany-századát látszott eszközölni. — Ez, és a' győzelem tűzbe-hozhatta azon Hazafit is, ki valaha a' Rómán triumpháló ellen Brutussal fegyvert fogott. — De ezek

mellett, ki olvassa Horátziust egy kevés Psychológiával, hogy ezen szabad lélek' fellengő tűzét, midőn Rómának nagy Fiait halhatlanítja, el ne értse? — Nem vált e kötelességévé, a' Nemzetet egy tanács nélkül való merészségtől elrettenteni? — Ismérni azon hatalmat, melly a' Caesar megölettetése után, Rómában ennek férjfiás győzedelmekkel nyert helyére fel mert állani? — Rómának erejét ezen állapottal össze-mérve, mit várhatott a' Genie a' Nemzettől? —

*Si pugnat extricata densis
Cerva plagis, erit ille fortis,
Qui perfidis se credidit hostibus*
— — — — —
*Qui lora restrictis lacertis
Sensit iners; timuitque mortem.
Hinc unde vitam sumeret inscius,
Pacem duello miscuit.*

30.

Rómának előbbi alkotványában a' Lyrica Poésis a' Hellenekéhez hasonlíthatott volna; de egy új formája kezdődött, melly Horátziust más arányra vitte. Ő alig gondolhatván, hogy Hellási ideáljai Rómában valaha az individualis honnos Virtust fellyebb tüzeljék, nem annyira választja a' honni tónust, mint a' közönségesen Emberit; — a' honnan nagy karakterei inkább az emberi nemet mívelő Herósoké, mint az individualis Honnosé. — Az Augusztus' Udvara's az ezt arányzó köz-tónus, a' Genié törekedéseit ha nem is képzelte egészen; az Eruditio' tárgyának, — legalább a' létele vesztett Rómának ezen törekedés honni tónusa nem volt. Ki lehetett Rómában nagy, ha nem volt Segédje az Imperátornak? — 'S a' kit hozzá hasonlónak mertek sajdítani, nem tette é azonnal semmivé a' Proscriptio? — Nem tapsolt é az elfajult Nemzet, ha ilyen vakmerő elesett? — Nem imádta é a' tutelare Nument? — Nem rettegett é a' Tiberis' kiáradásától — 's a' meny-kövektől, mellyek a' Capitoliumra csapnak?

31.

Az udvari tónus csak Augusztustól 's barátjai gondolkodások' modjából eredvén, az egész Nemzetre el nem jhatott. — Horátziust csak kedvező geniusa vezette arra, hogy Hellást megismérje; — az Augusztus' ideje csak annyiban hatott rája, a' mennyire lelke' bátor kiömlésének kedvezhetett. — A' tűz és Eruditio' egy boldogabb inger' szüleményei voltak, nem az időjé. A' tárgyak' lehető nagyságai és fennségei ezen rendkívül való Poéta által elfoglaltattak; — az utánna hevülő csak csudálhatta a' szerencsést, — 's mivel az idő lejjebb esett, — a' Nagynak és Szépnek távolsága sebesen nőtt, 's elég szerencsésnek érezte magát, a' ki, a' törekedés' nehézségei mellett is, a' halhatatlant érteni kezdte. — Rómában a' Lyrica Poésis' fellengőbb neme Horátziussal született 's vele holt-el.

32.

Horátzius a' nyelv' correctiója' és a' limae laborral Hellásnak minden Lyrái maradványait fellyül-mulja. Ritkán egygyesült egy ilyen Genie a' szorgalommal. Athene nem volt még legmíveltebb, mikor Pindaros Hellást istenítette. A' kritika nem kötötte még meg a' fellengést: — Poésisa a' gondolatok' merészsége által a' nyelvnek uj és szokatlan Virtust adott. Az Oratoria későbbre nyerte a' tökéletet. — Rómában már Hortensius és Cicero az Oratoria' fennebb nemét megismérték, 's a' Nemzet mélyen érezte a' Szépet 's Nagyot ezen nemben is, midőn az Entheos Horátziust a' Lyrára hevezte. — Az Eruditio által megállított Kritika; — a' nyelv' oratori tökélete 's ennek köz-érzése alig engedte volna másnak a' büszke szabadságot, hogy ideáljainak egy uj és fellengő csapongást engedjen. Horátzius, elhagyván a' köz-érzést és a' nép' csudálkozását, tüzének szabadon engedett, — magának Pindarosi szárnyakat vett — 's fellyül lengett a' Nép' előítéletein, melynek tapsai ötet a' claszszikai dicsősségtől hátráltatták volna.

33.

Megvíván a' Római nyelvnek a' lyrái fellengésre való tehetlenségével, azon a' Hel-lenek' nyelve formájára segített. — Szerencsés Geniusa, 's barátjainak Eruditioja eléggé kedvezett a' bátor igyekezetnek. A' Néptől büszke volt nem függeni. A' tónus, melly Odejiben uralkodik, csak annyiban egy, hogy lehetetlen a' legkissebb töredékből is a' Geniet meg nem ismerni. — Ő minden tárgyra reá tudta nyomni a' claszszikai Jegyet. — Azomban a' dicső Nagyságot; az akkori állapot' Derékebbjeit egy tulajdon és pindarosi fellengés' test-vérhangján istenítte; — 's ha némely helyeken le is száll, azt a' reá-következő villám-virtus Olymposig ragadja.

34.

A' Morálnak a' honni derékséggel egybe-kötött tárgyai, nem a' boldog Rómát; hanem az elfajúlót látszattak — nemesebb tűzre lobbantani. — Horátzius mindenütt mélyen érzi a' Honn' veszését és okot, melly a' Hazának és a' legnagyobb Férjfiaknak arányait semmibe tünteti. — Rettegott, hogy Róma 's a' Capitolium talán egészszen eldől, ha az Istenek Augusztust a' Nemzetnek ne adják; a' ki a' vissza-vonó erőt a' lehetőségig egygyesítse — és szerencsésebb arányra egygyesítse. — Az előbbi idő 's állapot' Geniusa még sokakra hatott; — az elvesztett állapot' fájdalma nem szűnt-meg a' Triumphus' és Circus' pompáival; — a' henye nyugalom a' törekedhető derékséget ki nem elégíthette. — Őket Horátzius, sok helyen, legalább egy filozofusi meg-győződésre vezetvén, a' Bölcsék' nyugalomára intette. — A' Poésis ezen darabokban is tulajdon tónust kapott: Nem a' minden szerencsétlennel köz elkénszeredés és Resignátzió; hanem az önnön férjfiasságban való megnyugovásra vezérli a' létele vesztett Hazafit. — Ki térhetett-meg — meg nem nyugodva Horátziustól? — Ki nem érzette vele édesebben a' boldogságot? — 's fájdalmát ki nem felejtette-el.

35.

A' honni Erkölcs' legszorossabb principiumai mellett is, az idő 's talán az Ifjúság' pajkossága némely tárgyak' csintalanabb kifejezésére vitték. — Ki fog jól állani, vallyon

nem hagyta é ki azokat tulajdon gyűjteményeiből? — Nem a' Leirók' és Sosiusok' haszon-keresése szerkeztette é egybe azokat? — Nem látjuk e ma is, hogy egy közönségesen kedvelt Irónak olyan darabjait is felkeresik, mellyek a' többi' dicsősségére árnyékot vetnek? — A' gondatlan Sokaság választani nem tud — 's minden eddig nem látott gyönyörködteti.

O s s i á n.

36.

A' régiebb Nemzetek' maradványaiból csak egy Bárdus maradt-meg. — Ossián, valamint a' Hellenek, csak a' természetből és Nemzete geniusából 's Hőseinek teitkből tanulta a' Hárfa' fellengőbb hangját. — Poemai formáji hasonlíthatlanok a' Helláséhoz; — de a' tűz és Virtus lángba borítja a' lelket. — A' gondolatok' fennsége, az ingerek' és ösztönök' elevenségei a' Hőssel egygyütt felyebb emelik az arra termettet; — a' félénk borzad a' bátrak' veszedelmeitől. — Ossiánban minden egybe-foglalódik a' nemzeti karakterrel. A' Férjfi 's győzedelmes Nemzet a' Fion-Gael' fijának legfényesebb tárgyakat nyújt, hogy énekelje. Ő maga is gyakran látta a' bátor tusát, 's Hőse volt a' győzelemnek. — A' Hősek' lelkei tapsoltak fellegeikből a' Bárdus' férjfiás derékségének, — 's védették, hogy Hárfa'ja által többeket serkentsen a' halhatatlanságra. — A' Naphoz való hymnosa, 's érzékeny melancholiája a' Homeridákan 's Kallimakhoson felyül zeng. — Olly' bátor gondolatokkal ezeknek egygyike sem fellengett.

Az ujjabb Litteraturákban.

37.

Hellás és Róma elfoglalta eleinten a' Nemzeteket az Eruditióval; továbbra, egy-néhány Nemzet sajdítani kezdvén a' főbb tökéletű munkákat, nemzeti nyelvén hasonlót mert reményleni. — Az Eruditio nem nyitotta még meg a' fényesebb pályát, mikor Petrarca az Italia miatt a' Lyrica Poésis' fenn nemében énekelte. — Itáliának egybeszaggatott állapotja 's a' Poéta' dicsőssége feltüzelt benne a' Honnost is, hogy a' Nemzet Eleinek dicsősségére emlékezzék. — A' Poémában a' Hymnos ideálja, pindarosi erővel egygyesülve, leng; — 's ha egy érzékeny fájdalom hátráltatni látszik is a' fellengést, az egész és aránya egy felsőbb erőre mutat. — Petrarca a' Régieket még nem értette annyira, hogy azoknak fények benne a' honni érzést az utánnozás által elgyengithette volna. — Ő sem Hellást sem Rómát különösen nem ohajtotta; — belátó lelke a' Nemzet' boldogúlhatását értette. — 's azt ohajtotta, hogy Italia a' külső erő' veszélyezésétől valaha megszabaduljon, — a' Haza' létele a' Nemzet' Virtusától fügjen, melly nélkül honni művelődése soha sem lehet. — Petrarcát az Entheos csak addig ragadta, hogy Hazájának egy tökéletesebb ideálját látván, a' férjfiás Honnos' bátorságát arra serkenese.

38.

A' következő idő Hellásba és Rómába bellyebb hatott. — A' Szépet és Nagyot, az Erőt és Bátorságot a' két Nemzetben inkább sajdította. — Az Eruditio, törekedés 's a' lé-

leknek utánzó elfoglaltatása egy más tónust teremtett. — Hellást, Rómát, Olymposzt 's az Isteneket, — Aretét 's a' Virtust kezdette ohajtani a' férjfiú, — 's Honnáról elfelejtkezni kevély lett. — A' Filozofus és Orátor csak Athenét 's Rómát imádta. Az Eruditus, ha Honnára valamit hathatott, csak a' kiválasztottokat arányozta; — a' Sokaság, a' Nemzet az isteniebb fényből ki volt zárva; — vagy ha azt megpillantotta is, arra csak bámúlt, de jó-tévő erejét nem érezhette. — A' Nemzetnek honni geniusa nem volt. Csak az lehetett tökéletesebb, a' kit Hellás' és Róma geniusa megihlett. — A' lelkes követés helyett az utánzóság foglalta-el a' Geniet is, ki megszűnván honnosnak lenni, csak az Eruditionak 's Nemzetek' Tudósainak világot; — a' Hazának élni büszke nem volt. — A' Poétát phantasiája még tovább tévesztette. Hellásnak 's Rómának hangján énekelt. — A' Római nyelv újra feléledett.

39.

A' Lyrica Poésisban a' tónusnak Horátzius leginkább kedvezett. Őtet érteni leginkább törekedtek; — őt ohajtották utánmozhatni. — Egyedül Sarbiewszky egygyesíttette mejjében Hellást és Rómát. — Neki volt Hazája; fellengő elméjét nem kényszeríthette az Eruditio elfelejtkezni a' Honnról. Ez volt az arány, melyre minden Virtussal törekedett. Annak ohajtotta szép Századját; — annak segédjére buzdította a' Honn' férjfiát; — az Ellenségre tétő győzedelmet éneklette. — Ezen Poéta az ujjabbak között legtöbbet fogott-fel. A' derékségnek személyesített tulajdoni, az erkölcs, Rómának akkori fénye lelkére hevesen hatottak; — 's ámbár a' nyelv igen sokat vett az idő' tónusából 's a' Horátziusi formát utánmozta; még is fellengő geniusa, a' szolgálai utánmozást megvetve, a' Poétát tulajdon Empyreumába vitte. — Csudálni lehet, hogy tarthatta-meg az originalitást, a' ki Rómának, Germániának 's Hazájának különbbet arányzó Nagyja, legtulajdonabb hangon bízott halhatatlanítani. — Baldeban az erő kisebb. — Buchanánt az idő' kedvelt tárgyai foglalták-el. Ebben az Eruditio, nyelv-tudás 's a' Horátzius utánmozása elérhetetlen.

40.

Nem szenvedhetvén végre a' Geniek a' Római nyelv' kinszerítéseit, honni nyelveken kezdtek gondolkozni és írni. — A' Lyrica Poésisban a' többikhez hasonló tűzzel törekedtek. Sokáig megmaradott ebben is az utánmozás. A' nyelvnek engedni, — vagy törni kellett; míg utollyára, a' törekedés lehetetlenségét érezvén, az utánmozást elhagyták, 's az idő' tárgyait vették aránynak. — A' lélek ugyan szabadabb lett; de a' tárgyak nem mindég kedveztek. — Az volt legszerencsésebb, a' ki Horátziust értve, egy olyan idő-szakban és Hazában élt, mellynek kedvelt és megszokott tárgyai a' Horátziusétól legkevesebb különböztek. — Így emelkedtek Testi, Chiabrera, Frugoni és Fantoni, J. B. Rousseau és más kevesek arra, hogy ezen nemben is Claszszicitást nyerjenek. Honnoknak egy szebb százada, őket a' tökélethez még közelebb vitte volna. — A' Genie, utánmozás és egy oldalú tónus egy fényesebb tökéletre ritkán egygyesülnek.

41.

Egy Nemzet' Genieje sem látszanak az Originálitásból az Eruditio által kevesebbet veszteni, mint a' Britannusok. Ezek követve is nagyok. A' Nemzet' tónusa majd csak

nem változhatatlan. Ez a' Virtust kifejti ugyan egy nagyobb hathatásra; de a' nélkül hogy szolgálai módon utánnozna, — ott' az utánnozó még Laurust nem nyert; — 's ha kedvezett is néha a' popularis aura, azt az idő semmivé tette. — Dryden a' muzsika' hatalmát, Gray a' Bárdusok' elestét pindarosi lélekkel énekelték. — Ok, egy fennebb nemben, Albiont Helláshoz és Rómához emelték.

Buczy Emil.

3.

A' boldog alkony.

Hadnagy Emődy, Barátjához.

Hollenbrunn, Május' 1-sőjén 1821.

Hét éve már, miolta Hazámtól, 's egyszer'smind tőled is megváltam. Elgondolhatod, milly igen vágyódom karjaitok közzé, főkép' ha gyám nélkül hagyott öreg Szüléim jutnak eszembe. Mili húgomra, az olta talán a' sor is reá került; mert jó szívet sejték verni e' Szelíd' kebelében. De bár mi változások estek is azon boldog időtől fogva ott; én sem vagyok az, a' mi voltam.

A' napokban kaptam Hadnagyi vitéz-kötést, noha a' mint tudod, az utolsó Francia-háborúban már katona valék. Szinte pirúlok megvallani: hogy a' csata-mezőnek emlékére, csak karczolást sem mutathatok. De mit is mondék csak? Talán sebetskét is hordozok. Hibázok kedves Jancsim! azt ugyan még nem; noha közel voltam hozzá. De Bécs honja az ideáloknak; 's a' megkeményedett katonai szív is felfogja a' szebb érzést, főkép', ha rokon-érezve viszszoneztatik bánása. Illy szövevényt tapasztalna a' Te kebeled is Barátom! — noha abban Grönland' hidegét dúlni tudom, — ha tanúja lennél, 'stár-sa életem' módjának.

Tudod, milly szabad lehellettel hagyám oda Hevest. Ereimben, már akkor is katona-tűz lobogott; 's hő-vágygyal, és tüzelgő szemekkel bámúltam a' vitézi rendet. De hát azért, átkozzam é a' Szép-nemet; hogy sorsom, olykor ember-vérben fürdeni kényszerít? Egy szó mint száz: a' napokban, Kapitányom' szállására indulék. Az Örtől értém: hogy lakása' felső emeletében, nyugalomra lépett Vigvári Fő-Örmesternél mulat. Fel-

mentem tehát oda. Az elő-szobában, egy szép termet, bálványá tett ide jöttem' oka' kérdezésével, 's bámúltomra magyar-nyelven. „A' hol a' tévedés' észre-vett hibája' megigazítását, illy nyílt arcokra bízhatom kedves Kis-aszszony! reménylem, nem lesz' okom félni a' járatlantól' 's elmondám útam' czélját. Vidám tekintettel sietett ajtót nyitni a' Leánya; 's hirtelen eltűnt, a' nélkül, hogy többé láttam volna.

Nyíltan vallom, úgy tetszik: jobban szemembe tűnt nekem szép útba vezetőm, mint eddig bár mellyik is. Akármint legyen az; de bővebben kell őtet ösmérem, ha e' nyomorúlt helyről, hova most szállítottunk, Bécsbe vissza-térünk.

Mint vagy Jancsim?! Írj és szeress! Jég-szívednek, én egyy égető nyarat ohajtok. Légy boldog!!

Vámosy, Emődy Hadnagy Barátjához.

Sok tévelygések után, végre eljuta hozzám leveled. Méltó, hogy örüljek elő-lépéseidnek; 's annak: hogy rangoddal, szíved is halad.

Én Pesti lakos vagyok; 's gondold-meg, olly élet-nemben, mellyet tiszteltem ugyan, de tagjává lehetni meg sem álmodtam. Már hat hónapja múlt, miolta a' Királyi Táblánál, a' Jegyzői esküvést elmond'ttam. Édes Anyámtól, csak imént fosztott-meg a' halál; 's így, alig ha vissza nem térek Vámosra, hol egykor ifjúságunk' napjai, gondot nem sejtve, olly édesen folytak-le.

Megelégedésemhez kedves Laczim! csak Te hibázol. Új Barátimmal éppen úgy vagyok, mint a' dúzs fűsvény, kincseivel; mellyeknek birtoka gondal, gyanúkkal, elvesztése fájdalommal van egybekötve. Illy állapot, nem csuda: ha változást tehete elébbeni vér-alkatomban. A' Szép-nem, mellyhez hajdani viseletem, talán méltatlan, 's talán igazságtalan volt, ha nem bágyaszt is, valóban elhíttetni tör velem: hogy az örömnnek, 's kéjnek leélésében, számot tartani tiszteletemre, nagy jussa van. Jóslásod betölt Kedvesem! hogy a' Magyar' mérséklett ég-hajlatja alatt, nem éget a' nyár szüntelen hevével; 's nem fagylal a' tél' örökös jege itt. Annyi igaz: hogy ha nem keresem is a' Szép-nem' társaságát, de nem is kerülöm.

Mili hűgodat csak még is vágynám ösmérni. Sokszor hallám tőled: hogy Ő még igen gyöngé korától fogva, egyy távol lakó Rokonodnál neveltetik. Talán híjánal teljes óráink' közös leélése, szelíd reám-ügyelése által, betölthetné azon nem tudom mi vágyat, melly csak-ugyan nem hágy egészen boldognak lennem.

A' tél, hoszszú unalma volt életemnek; de hálá! a' tavasz, 's a' Beleznay mulató kert, — mellynek által-ellenében tartok szállást, — derítő befolyással vannak sorsomra. Te talán az olta, a' Bécsi Széppel, fel is cseréled a' vitéz-kötést. Ki ne hagyj lakadalmad-ból Laczim! Addig is öllelek.

Emődy Hadnagy, Vámosyhoz.

Egy lelkemből megúnt hónap' lefolytával, ismét Bécsbe tettem-át. Évvé varázslá a' távol-létet unalmam; 's úgy tetszik: mintha itt az őrta, végtelen változásokat tapasztalnék. Vig természetem, örömet aratni onnan is; hova nem vettem, ha nem egészen elsötétülni is, valóban borongani kezd. De ne csudáld Janim! Sorsomban, alig-ha valamely varázs-erő nem terjeng, 's ha nem hibázok, csak megvallom: talán cselekvő része ennek, ama' Kalóz-leányka.

Azon idő alatt, míg én Bécsből 11 mért-földnyire, Hollenbrunnban feküvék, Víg-váry megváltoztatta szállását. Képzelheted Barátom! nyughatatlan bámúlásomat, midőn Kapitányom' nyomozása' színe alatt, Leánykám érdekelvén szívemet, a' mostani Bérlőktől, Víg-várynak eltávoztát értettem-meg. Első tekintettel kétkedék, ha nem csal é meg érzékenységem? De még annál inkább elkomorított az; hogy mostani lak-helyöket, mind ezektől, mind másoktól, hasztalan tudakozám. Nem lehetett ennél rosszabb napom egész életemben. Egy szolgálatban lévő katonának, sem ideje, sem módja, hirtelen tovább vinni a' dolgot. Illy nép-rajban pedig, sok, tudni olykor szomszédját is. De a' mi jobban bántotta oldalamat, egy hónap múlva, ismét itt hagyja Escadronom Bécsét.

Igy tehát csak remény táplált, mert ismételt kémlelésim sükeretlenek voltak. Már szinte közeledék a' hónap, vége felé, 's én balgatag! tüzes átkokat szórtam, óriási lépéseit eleibe. Azomban néhány nappal ez előtt, egy helybeli öreg Kapitány megholt, Eskadronom parancsolatot vett, a' halotti tisztelet-adás iránt, melyre magam is kirendeltem. Gyászt rivalló hangja a' harsogó trombitának alkalmasint többeket, 's nagy részt talán a' tisztelet is az elhunyt iránt, össze-gyűjtött a' halotti pompára. Szomorú robajjal szórának csöveink tüzet a' sír-halomba; 's a' bánatos Özvegy' hangos jajjaira, a' temérdek felé vetém szememet. Csak képzelj illyet! Az én szögfürtű Leánykám ott, a' sokaság között, Víg-váry Örmesterné mellett. Elmerültömben majd hogy qvareét nem törék; 's Barátom! tapasztalásból mondom: ilyenkor egy Vitéz, truczczolhatna bátran a' halandóságon. — Hamar eltűnt Víg-váry' barátja szemem elől, 's zörgő kerekai utánam, ezer átkot forgattak boszszús epedő felé.

Holnap után Hollenbrunnba vissza; 's ott egy hónapot tölteni Lyánkám nélkül, ez az, a' mi érzelegni kényszerít engemet. Barátom! ha valaha a' szeretet' viszketege bántana, vagy öld-el kebeledben, — ezt te talán könnyebben megteheted, — vagy ezer kémet, ha távozni akarsz. Most Isten veled!

Vámosy, Emődy Hadnagyhoz.

Nem titkolom Laczim! valahára forróbb fénnel pillantott kebelembe a' szeretet. Édesdeden képzelődöm most is történetim' álm-képein, melyeket valóságokká érní, ó mi kedves óhajtásom! A' gondolkozás változik a' haladó korrall; 's bár mily' megkötött feltételeknek is, a' környüállás igaz sors-határozója.

Szinte látom, milly diadali mosolygással olvasod majd soraimat. Barátom! te győztél; 's veled egygyütt más is, a' láng-szívű, a' szelíd Emmi. Az Orczy-kertben mulaték épen, 's a' szomorú fűzes között zöldellő tó, 's a' partjain kikötött ladikok, csolnakázással kínáltak. Kit hajdanában, — emlékezhetsz reá, — a' Tisza 's Hernád' örvényes sikjai el nem rettenthetének; annál inkább nem, ezen álló tónak békes vizei. Övedzött ragadva simúltam a' mélyre; ügyes kormányozásom, 's nyílt kedvem, a' többek között, egy élemedett Aszszonyságnak társaságában, két gyönyörű Leány-termetet is varázsoltak a' hullámozó tó felé. Békes szívem nem gyanítva a' jövőt, természeti csendében pihegett; de szerte-villongó szemeim, csak hamar megpillanták szép Nézőimet; kik a' mint sejtém, vágyódó tekinteteket vetettek vídám mulatásomra. Szánt-akarvást feléjük tartottam, épen akkor, midőn egy köz-rendű Idegen, ladikozásra szolgálatját ajánlá. Nem tudom mi lelt Barátom! egy pillantat alatt előttök állék.

„Ha ajánlásomat méltónak tartják Nagyságtok elfogadni, úgy e' ladik, szándékoknak megfelel.”

„Váratlanabb, 's annál becsesebb az ajánlás, — visszszonezó az Aszszonyság — 's reménylünk az Úrnak nyíltsága felszabadít arra: hogy e' szerencsénknek örvendhessünk.”

Beültek tehát a' ladikba. A' köz-rendű Idegen, néminemű morgolódással gúnyoláki udvariságomat; de én zsebemre mutattam, 's ő elhallgatott. Barátom! illy szép társaságban, mint érzem magamat? ne kérdez'd. Ladikomnak olykori kis biczczenése, 's az erre támad'tt köz-zaj, sokszor fagyalt, 's töb'ször égetett engemet. De egy két felém meghitt bizalommal ejtett pillantat, új lelket 's erőt öntött belém.

„Az Úr igen lekötelezett bennünket, — így azon Aszszonyság a' partra léptekor — 's e' szívbeli hálánk sokkal kisebb, mint-sem tette' becsét eléggé kimeríthetné.”

Ez alatt elő-állott a' batár, 's kész feleletemet lezörgé, üléssel kínálattam-meg most; 's én boldog! Emmihez olly közel estem. A' Duna-parthoz értünk csak hamar; 's érzem is, hogy igen hamar. — Az elfogadás szíves volt, 's udvari, a' Házi-aszszony' 's Fanny leánya' részéről. Emmi nyíltságát szemérem magasztalá, melyet rózsaláng koszorúzott hó-ajkán.” Te vagy az — gondolám most magamban — Te, ki oka lehetsz életemnek; 's azon megfeythetlen titok, melly ezer ideálnak ébresztő mosolygására is homályban pihent, 's a' te látásodra, édes szeretettel kínálja-meg e' felolvad'tt érzést.”

De bár magad ösmérnéd őtet, Emmi, e' kedves lelket. Érzékenynek sejtém; 's talán éppen azért hiszem előre-látónak. Meggyőződve érzem, barátságunknak irígy bánat vehetne véget első pillantattal. Győzők, veszték; haladni vágyok első lángomban. Őtet látni, 's hinni már: hogy az első hév síríg tartó, — nagyon könnyű.

Írj, 's szeress! Légy tökéletesen boldog!

Emődy Hadnagy, Vámosyhoz.

Hozzád hivatlan is betér a' szeretet; 's tőlem félve fut. Nem képzelheted Janim! méltó boszszúmat. Alig hogy Bécsbe viszsza-tértem, Escadronomnak rendelése jött: néhány nap multán, Magyar-országra utazni. Így, Isten hozzád Leánykám! kit látni,

's csak képzelni tanultam még. Soká tépelődtem bal-sorsommal; 's kardom' zörrenésére megvallom, pirúlni valék kénytelen; 's újat vonó helyheztetésem, feledni tanított inkább, mint képzeletekben élni. Hiszed é Janim!? Leánykám nevét is Kapitányom tudatá velem. Nem ösmérni 's óhajtani, most látom-által, mi gyengeség!

Po'sonyba intézz'd válaszodat, téli szállásunk' helyére. Öllelek.

Vámosy, Emődy Hadnagyhoz.

Adhat é e' rövid élet boldogabb pillantatot, mint a' mellyet az egybe-hangzó szívek' szerelme kölcsönöz, érzéd azt kedves Laczim! 's érzem én. Által-adni fontolatlan magát az epedőnek, 's szembe-kötve hódolni a' mosolygónak, nem épen mindenkor téved'tt érzés, 's nem mindenkor gyanús lépés. Ah! de vissza-élni egy szelid Leányka' titkaival, 's eltépni, az ártatlant boldogságához csatoló lánczokat, olly érzéketlen negéd; mellyre az élet, nem gondolhat méltó átkokat.

Nem igazságtalan tehát Em mi. Ő, kinek társasága napjaimat édesíti, nem gyanús előttem; bár nem az óhajtásig nyílt is. Szelid, 's gondos módja, midőn tartózkodni látszatik, engemet nagyobb hévvel von tiszteletére. Nem tagad-meg tiszteletéből semmit is; 's én, a' szép Léleknek, szeretettel adózok érette. Be boldognak érzem magamat, hogy szerethetek; noha ő, keble' titkait, olly gondos ügyeléssel fedezgeti előttem. Csak Berentey nyugtalanít olykor. Ő, a' háznak egygyik barátja, egy ifjú Tiszt az, kit nyíltabb enyelgése, 's nyájasabb vonszódása boldogít. Mire magyarázzam ezt? Régibb esmeretségek-t tegyem é okúl; vagy a' mitől iszonyodom, szívök' szorosabb egybe-hangzását húzzam é ki ezekből, kételkedni hágy engemet. De már változtatnom késő. Úgy néz Em mi lakásán minden, mint házhoz tartozót; 's olykori huzamosabb kimaradásomért, kivált Em mitől, van mit hallgatnom. A' napitársalkodás' meghitt szavai, vagy az érzés' titkon szövődő munkái é ezek? Em mire bízom megfejtését.

Lágyan lengék-körül a' híves Etéziák, egy csillagos éjben, a' Duna' partjait. Borongó érzéssel ragadám Guitáromat kezembe; 's a' csillag-tükrözte Folyó felé indulék. Némán figyelt a' természet reám, éjji vándorra; 's én hazai — magyar — nyelven, éneklék egy áriát, a' mint gondolhatni, Em mi' kedves énekét. Nem zárta-le még álom Leánykám' szemeit. Gondos figyeléssel nyitott ablakot ő; 's kémlelő tekintetet vete reám, kit ál-viseletem, előtte titokká varázsolt. Most felhagytam az énekléssel; 's egy variációt játszám. Szorúlt szívvel tekinték-fel az ömledező hangok között; 's Em mi, a' kedves, kémlelő pillantatokat küldé felém. Titok volt előtte még csekély ügyességem, melly csak két hónapi szorgalmam' sikere volt; 's mellyre Em min ek gitározásban észre-vett gyönyörködése volt indító-ok. Fogom ezt titkolni tovább is. Ösmért flautázásom, alkalmasint elfelejteti vele, a' kezdő éjji lantost.

Már szünni akarék épen, 's kigondolná? Berentey mellettem terem. Az ablak halkan tétetett-be; 's én félvén felfedeztetésemtől, tüstént indulék. Berentey, — ő tudja mi okból, — követé léptemet, 's bár kémlelései elől, mellékes úton vágytam eltűnni; ő szüntelen nyomozott. Sok csavargások után végre, lihegve ránték csengetyűt, 's a'

Ház-mester szerencsémre ébred'tt lévén, hihető, erszényembevetett bizodalomból, csak hamar ajtót nyitott.

Különös, 's még eddig nem ösmért érzés az, melly bennem Berentey iránt felgerjedett. Gyanúsá tevő őtet ezen éj, 's úgy tetszik, hajlandóságomból valamit elvesztett. De bízunk a' jövőben! Légy boldogabb Po'sonyban, mint Bécsben!

Emődy Hadnagy, Vámosyhoz.

Itt vagyok már téli szállásunk' helyén. Nyugod'tt szívvel, megáldatva már, 's felejtve a' múltat, vágyódék Hevesre szüléimhez, 's baráti szívedhez. E' tájban vettem Bécsből, egy Barátom' levelét. Ez volt az, kire Vígváry szállása' kinyomozását bízám. Azt írja ő: hogy nem kis ügygyel bajjal, végre kitanúlta azt; de Vígváryné, ház-népével Magyar-országra szándékozik rövid időn; hol néhány hónapot czélja eltölteni. „Üsse patvar dolgát” gondolám magamban; 's az új remény, ezer vidám képzelődést ébreszt fel egyszerre bennem.

E' sorokat íráom épen; 's fekete pecsétű levelet vészek Bécsből. Egy baj soha-sem elég” így zúgolódék; 's feltörtem a' gyászos zárat. „Vígváry házánál, Póli nincs többé.” Boszszús evődéssel csikorgattam ajakamat össze; 's a' behamvadtt szeretet' lángja, új lobbal serkent-fel kebelemben. Noha okom nincs érzékenyülni az alig ösmért Leányka' elhúnytán; ah! de az elkeményülésre szoktatott katonai szív is érzé eltüntét azon léleknek, kire első szeretete felébredett. Ah de ellágyulásom, sírfagyát nem olvaszthatja-fel a' szelidnek már; 's én még is, katona létemre, hullaték néhány könnyet érette. Nyugodjék a' holtakkal ő csendel, mi élvezzünk az élőkkel. — — Azomban Janim! hujába most az erőltetés. Fáj az; 's nehezen felejtethem.

Most tettem-meg intézetimet, néhány hónapi szabadság-nyerés iránt. Addig is, míg majd ölelhetlek, légy boldog!

Vámosy, Emődy Hadnagyhoz.

Lehet é egy Angyalban csalatkozni; 's a' bájoló kellem, segédje é egy hű nyugalma' szét-dúlásának? ítéld-meg következő soraimból.

Az engem' riadásba hozott cassátumot követett nap, Emmineél valék. Ott találtam Berenteyt is, ki előtt a' múlt éjjel, vitézül elugrottam. Elgondolhatod megütközésemet, midőn őtet, ösméretes variációm' rendbe-szedésével, Emmi' társaságában, a' klavír mellett foglalatoskodni megpillantám. Vidor arczal fogadá-el üdvözetemet Fánni; 's Berentey' homlokán, felhőket láték borongni. Halmozott dicséret magasztalá az éjji gitározót, 's én boldog érzésemben, pirulni kezdék. Em mi észre-vette zavarodásomat, 's hogy el nem érté, onnan húztam-ki; mert szerencsémre, a' flautázásra szórta tömjényeit; 's Barátom! e' nap volt az, mellyen Emmi't, gyöngéd bánása, olly érzékenyen bájolóvá, 's olly szeretetre méltóvá tette előttem. Nyiltabb leve most nyájassága, 's gondos rész-vétellel figyelt szavaimra, melly által zavarodásom' mélyéből úgy emelt-ki, hogy

elragadtatásaimban fellengezni hagyjon. Így ábrándozva keresztül a' jövő' homályain, valamely kecsegtető érzés szálla-meg, midőn Berentey szerényen állítá: hogy holnap, Pestet végképpen elhagyja, 's Po'sonyban telepedig-meg.

Néhány nappal ez előtt, eltávozásom közben, Emmi, egy kis paquétot nyújta kezembe. Szemérmes ajánlásából, útasító ajándéknak lenni nem gyaníthatám, 's onnan sem, mert borítéknak, búcsúzásom alatt keresgélte levelei köz'tt papírost. Csókkal hintém gyenge hó-kezeit a' szép kedveskedőnek, 's haza siettem megtudni: mit rejt a' boríték? Egy szép óra-zsacskó, 's szög-fürtjeiből kötött lánczolás — — 's egymást válták kebelben az indulatok, olly indulatok Laczim! mellyeknek csak egygyike is, elég boldogíthatni szerelme' világában a' halandót.

Ah de üdvezítő fénnel gyönyörítő boldogságomat, a' boríték, örökre eltávolítá. Miért is vetém reá szememet; 's miért is pillantám-meg Emmi' olykori hidegebb elfogadásának okát, azon rövid, de az érzés' lángjaival írt levelet, mellynek Irója, olly meghittén, 's olly határtalan érzéssel szól hozzá? „Átkozott borítéka útált ajándékidnak” boszszú-hideggel dörgém ezeket; 's a' rajta olvasott „Posony név, Berentey Lajosra emlékeztete, kinek kereszt-neve' első betűjét, átkok között láttam az al-írás' helyén. Emminek olvasztó tekintete a' legédesebb, 's legboldogítóbb szerelemnek halmozott szavai, 's a' mentő esküvésnek legszentebb igazságai, ma nem engesztelhettek volna meg. Boszszú, átok, feledés, megvetés, 's méltatlanságok forogtak elmémben; 's epémtől színte beteggé tételve, dültem ágyamra.

Kis lelkek' tulajdona a' boszszú-lihegés. „Nem, te Lyánka vagy, — így szóllék tüzem' szüntével — kinek egyszer feldúlt becsületét, e' rövid élet viszsza nem adhatja. Feledlek majd; 's mellőző magam-viselete által, eléggé meg leszeli büntetve.

Repülj felénk, hova hamarébb kedves Laczim! A' mi sorsunk látom egygy. Nyugodjanak halottjaink! Isten veled!

Emődy Hadnagy, Vámosyhoz.

Az én jó öreg Atyámnak most olvasom becses levelét. Ohajtana még egyszer látni ez életben, mert a' mint írja: roskadozni látja, napról-napra erejét. Mili Húgomról annyit ír: hogy Pesten örökben neveltetik egy Rokonunknál. Keresd-fel kérlek! e' nekem olly kedves Leánykát; 's szeres'd érttem őtet, ha nem úgy is mint Emmi, de olly szívvel mint engemet. Ő már, két évtől fogva nem tudósít engemet több rendbeli sorom' vétele után is, mellyeket Hevesre intéztem, onnan pedig édes Atyám' kezéhez juttatom.

Ó! bár úgy szoríthatnám testvéri szívemhez őtet mint magyar-ézésű Leánykát, kinek századokat boldogítani, 's a' Honnak később koraiba szinte befolyjni, — 's talán nem kevés'bé mint egy férfinak, — rendeltetése' célja. Po'sonyból, csak egy-két hónap múlva indulhatok. Addig is tartson-meg az Ég!

Vámosy, Emődy Hadnagyhoz.

Még most sem tudom, szememre boszszankodjam é, avagy azon átkozott borítékra? Sokszor álmomban is előttem látom az óra-zsacskót, 's Emmi' szög-fürtjeit; és mintha megbúvólték volna álmomat, a' boríték soha el nem maradhat.

Egy illy nyughatatlan éjszaka után, Palkó cselédem jelenti: hogy Emmi' szállásáról, a' Págé által tudakoztatnak, ha vallyon nem nyom é betegség? Meghitt gondolkodásokat nem veheted balúl kedves Laczim! ha meggondolod: hogy nálok otthon való. Később, mintegy bizodalmatlan átállással újságlá az öreg Palkó: hogy Emmi, — a' mint a' Págé beszéllé, — gyakorta sírdogál. Megkeményedett érzéssel hallok most ilyen valamit Barátom! 's még is bánom siralmait egy Leánykának.

A' napokban, véletlen jövék-össze a' Párizsi útszán Fánnival. „Vámosy Úr igen elfelejtett bennünket, — mondá ő kíméllő nyájassággal, — de reménylem: helyes okoknak kell ott mentségül állani, hol az Úr' tette forog kérdésben.” Az igaz-viszszonozám kettős értelemmel — ok nélkül semmi-sem történhet; az enyímek pedig, megvallom, fontosok voltak kötelességem ellen hibázhatni.” „Ej! de a' mi halad, nem múlik-el” így Fánni kecses vidámsággal; 's épen felelni akarék; de az utszán történt lárma, 's népcsoportozás, gátlá beszédünket. Érzem én: hogy Fánni lelkemre szállott; 's tudtam hogy Emmi' hibája mellett is, tisztelettel tartozom azon derék házi népnek; de vadlángom nem hamvadozék még el, 's így az indulat csak-ugyan győzött.

Noha gyengék már azon szikrák, mellyeket Emmi' szerelme nevelt, megütközve hallám még is, hogy őtet, egy előkelő Kérő kerülgeti; 's jobbja után esdekel. Ama' kárhozatos boríték jutott eszembe ismét. Gondos figyelemmel fontolgattam minden sorait, a' hír után, 's csak képzeld, két részre fejtegethető kiejtései, ön-magammal is ellenkezésbe hoznak. Illyenkor hajló vagyok elhinni: hogy Emmi, nem minden részről lehet vétkes. Megjárnám, ha hirtelenségem ártatlanra halmozható gyanújit.

Milidet óhajtvá keresém, de te szállását nem tudatád. Noha nem vagyok ösmért előtte, még is úgy érzem: hogy náladnál — megengedj — forróbban tudnám szeretni. Reménylem, össze-hozza őtet velem nem sokára az idő. Isten veled!

Emődy Hadnagy, Vámosyhoz.

Midőn a' te napod alkonyra hajlott, viradni kezd enyím. Poli feltámad'tt a' nélkül; hogy meghalt volna. Már csak elhiheted hogy nem bánom könnyeimet. Milly egész más világ nyílt-meg szívemben most, midőn új remény dereng sorsom felett, kéjt mosolygni a' jövő' setét titkaiból!

Kapitányom' szállásán mulatánk egy este. Éppen oszlani akartunk már a' késő éjkor, 's ostor-csattanást hallánk az udvaron. „Vendéggel szaporodunk Vitézek”, így szólla Kapitányom, 's egy őszbe-borúlt vidám tekintetű Öreg lép-be hozzánk. „Barátoknak soha-sem késő” e' volt üdvezlő szava, 's Kapitányom, Vígváry Ör-mester' nyakába esett. „Hát az Aszszonyok hol vannak?” kérdé Kapitányom vizsga-gondal. „Póli val Vámosra útaztak, néhány nappal ez előtt” volt a' felelet.

„Mit? Póli val?” közbe-szóllek én tüzes elmerüléssel. Mi őtet a' köz-hír után megholtak tartjuk; 's nem hittem-volna: hogy egy Barátom így vissza-éljen barátságommal.” „Ő igazat mondott, — egy könny rezge ősz-pillájin Vigvárinak — Pólit az örökbe-tartottat elrablástólunk a' halál; Póli, a' nevelés alá-vett nyájas Póli pedig, Vámosra utazott Magyar-országra.”

Szerencsés zavara a' neveknek, milly édes érzésbe hozál engemet, midőn kitanúltam: hogy az én Pólim él! De minek épen Vámosra? Tudass'd velem Janim! a' környülállásokat. A' régi idő, kitörlé elméből a' Vámosiakat rajtad kívül.

Talán már Mili Húgomat fel is találád az olta. Juttass'd kezéhez ide zárt'soraimat; 's deritgess'd — ha lehet — társaságában, megcsalt szereteted' borúit. Öllelek, Isten veled!

Emmi, Fánnyhoz.

Emlékezhetsz Kedvesem! az elmeneteled előtt történt dolgokról. Már szinte elhitétem magammal, hogy Vámosy nem az, a' minek ösmérém. Ő nagyon jó ő; 's előtted miért titkolnám, hogy hajlandóságotat megnyerte. Ő kémléli e' szívet, 's én gondos óvással úgy fátyzolozom azt; hogy nemesen tudjon reményleni.

A' Steinbruchban, egy víg szüreti napot tölték. Mozsarak' lármáji között végzénk ebédünket; 's Vámosy, bő-szüretet kívánva, társaságunkat üdvezli. Tartózkodó nyájasággal lépett felém, 's egy dorgáló tekintetem, pirúlni hagyák szegényt. Bátyám' levelét adá kezemhez ő, melyet előtte bonték-fel, 's ő mélyebb zavarba jött ebbeli nyíltságomra. Kiemelém őtet küzdései alól, gyengéd' bánásommal. Ah Fánni! én nem tudok kemény lenni, 's talán szerencsémre, mert olly víg napot nem tölthettem volna. Vámosy e' szerint barátja Testvéremnek. Ezt csak most tudom. Hat évig tartott külön-lakásom Szüleimtől, nem csuda, ha egybe-köttetésökről tudnom nem engedett. Most inkább tiszteltem őtet, mert Bátyám szereti, 's azt írja felőle: hogy szerelmes bánatiban, vigasztalatlan ne hagyjam. Most ő gyanús előttem, miként én előtte az előtt. Mosolyogni fogsz, ha megérted okát minapi húzamos elmaradásának.

Mit ír Berenteyd? tudass'd velem Kedvesem! Légy jó reményben. A' héten hozám is bekopogtattak; de — — érts'd a' többit utánna. Csókollak.

Vámosy, Emődy Hadnagyhoz.

Olly napom van ma, mellynél jobbat az élet még nem adott. Szeress édes Laczim! ha nyugod'ttan hallani óhajtasz. Emmi szeret engemet; 's csudálkozol? szeret tégedet is.

Véletlen történet! csudás bájos kifejtődzésed, milly boldoggá teheti engemet! Most látok-át azon fényen, melly előtt csak kevéssel, szemeim homályba borúltak. Milidnek szólló leveled, szállása' feljegyzése után, be örökre elfelejteték velem azon átkozott borítékot; melyet vak boszszúmban, írásodnak lenni nem ösmértem-el. Testvéri szíved' ömledezését, bal gyanúm, titkos szerelemre magyarázá, 's az ártatlan Berenteyt, fekete lélekkel állítá előmbe, 's Emmi t — engedj-meg a' szeretet' indulatinak, — a' szelid

Emmit, méltatlan truczczolá. Pirúlok megvallani, hogy épen Milidhez írt levelednek kelle felmenteni csüggedéseimből. Milid tehát azon Emmi, kihez leveled szól'tt, ki Testvéred, 's ki iránt, nem is tudva vérségteket, első szeretetem lángra gyúl.

Volt mit kiállanom hosszas elmaradásomért. Tudva volt titkom Emmi előtt; bár mennyire vonakodtam is az egyenes szóllástól. Halljad sorsom' utóbbi szövevényeit is. „Édes Emmi! — így szóllítám-meg őtet egy bizonyos órában, midőn vonzódását sejtém, — a' szeretet szabad; 's ennek ösztönöző szava, nem némúl-el a' rab-lánczok' terhei alatt sem, 's szív lesz' a' szív akkor is, ha bár érzéseit a' hatalom' vas-keze bünteti. Vonzódásom, kedves Emmi! nem lehet titok már előtte, ne legyen ezentúl az sem: hogy szeretni boldog vagyok. Ah de mivel szeretni tudék, szívem' tárgyán függöttek gondjaim; szerelmem' világa csak reményből állott, 's titkolt hajlandósága feláldozásától határozottatott. Illy bizonytalanságban, kérkedő érzésekbe süllyedni, még könnyű volt.

Megbánó könny csillámlék szemeimben. Szívemhez szorítám hó-kezét Emminek, viszont érzésért e'sdekelve. Egy sohajtás röpült-fel kebeléből; érzém gyenge erőszakját liliom-újainak; 's egy reményt megváltó tekintet olvadozott felém. „Birja tehát Vámosy e' keblet, mellynek szerelme olly zsenge, 's olly új mint a' világ születése' napja, hova még kivüle bejutni, senkinek hatalma nem volt. Ó! de az élet rövid, és egy; ne feledjük tehát; hogy ez szívet ugyan többet, de szerelmet csak egyszer adhat.”

Karjaimba süllyeszté az érzés e' kedves lelket, 's ki kárhozthatná ilyenkor a' boldogság' csókjait. Enyim ő. a' szelíd Leányka, akard ezt Te is kedves Laczim! nyugalmam' tellyes mértékéhez. Már írtam Atyámnak is e' felől, ki nőtlenségemet, 's itt mulatásomat neheztelni kezdé. Emmi, rövid időn Nagy-anyjával Hevesre szándékozik; 's én — ha megengedik, — úti társul csatolom hozzájuk magamat. Bár neked írhatnék valami örvendetést Pólról! Repülj hozzánk Édesem! 's végy részt boldogságunkból. Olellek, Isten veled!

Emmi, Bátyjához Emődyhez.

Nem hagytam vigasztalatlan Vámosyt édes Laczim! Úgy látszik jobban megelégedett ő velem, mint-sem gondolnád. Csak te hibázol' részt venni örömünkben, talán azért: hogy magadét, tellyes mértékben felfoghassad.

Vámosy Hevesre kísért bennünket. Édes Atyánk, szívesen fogadá-előtet; 's szeretete iránta naponként nevedik. Úgy tetszik, nem titok előtte hajlandóságunk; 's Vámosy udvaris készséggel látszatik figyelni Atyám' gondolatjára. Részt-vevő érzéssel hallgatja Vámosy' flautáját, 's a' gitárba olvasztott magyar-áriák, vissza-bájolni látszatnak meszsze-tűnt fiatal-éveit.

A' napokban, egy komor őszi reggel, 's a' miről nem is gondolkodtunk, egy hirtő röpült udvarunkba. „Az Atyám!” felkiált Vámosy öröm-zajjal; 's mi mindnyájan elfogadni siettünk. A' vendég bámúlás között ölelé-meg, meglepettetett fiját; 's az Atyám, rég nem érzett indulattal szorítá szívéhez, hajdani, ifjúsága' Barátját. Vig napot deríte reánk a' nem reményl'tt látogatás; 's az öreg Vámosy, minthogy Fiját házunknál lelé,

eggy két napi pihenést kért. Szívesen látszatott múlatni velem; 's hidd-el Laczim! egygy ily nyílt szívű jó Öreghez, semmi jobban nem illhet, mint az ifjú Vámosy.

Ah de a' következett nap leve az, melly feltára előttem az élet' becsét. Atyám, 's az öreg Vámosy, alkony' idején, a' mellék-szobában, húzamos beszélgetésbe merültek. De csak képzeld zavaromat, midőn az Atyám hozzájok menni parancsolt. „Emmi te nekem leányom vagy, — így szól'tt hozzám az Atyám komoly tekintettel — titkolásra sem idő sem szükség, te Vámosyt szereted.” Mint a' villám-zúzott olyan levék e' szavakra. „Csak ki vele Leányom! külömben szemedbe mondja majd az ifjú Vámosy.” Ha őtet szeretném is — visszazonozám én szemérmes őszinteséggel — az atyai megegyezés tehelne jóvá választásomat. „Ha őtet választád, nyugod'ttan áldom öreg napjaimat' így az Atyám - 's Vámosy is beszóllították. Noha vonszódásom forró volt Vámosy iránt; de a' véletlen esetre, fagy, 's tűz váltogaták egymást kebelemben.

„Fogjanak kezét a' kik egymást szeretik” — közbe-szólla az öreg Vámosy; 's Fija, egygy e'sdő tekintettel nyújtá jobbját felém. Nyugodtan visszazonozám ajánlását; 's a' két öreg, áldó ígéket mondott felettünk.

Még harmad napig múlatott Vámosy, 's vissza-tért Vámosra rendeléseket tenni Öröm-ünnepünkre, melly két hónapra határoztatott-meg. Válasz helyett, téged' vár Emmid; 's ha szeretsz: tellyesíted forró óhajtasomat. Légy boldog!

Emődy Hadnagy, Berenteyhez.

Feltaláltam valahára Pólimat! Enyim ő, örökre enyim! ki gondolná hol, 'smelly vidéken? Sokat emlékezénk róla Po'sonyban; halljad feloldását is a' sors' szövevényének.

Szabadságom' vétele után, Hevesre sieték. Útamban, Pestre is betekinték, Vámosy barátom' ölelésére. De a' mint hallám; ő már akkor, húgomat Hevesre kísérte. Otthon menyegzői készülétekben foglalatoskodott minden, a' ki csak mozdúlhatott; mivel az egybe-kelés' napja közelgetett. Vámosyt a' Vő-legényt, nem sokára Hevesen öleltem-meg, 's ki nem mondhatom, milly kedves volt a' viszont-látás. Az öreg Vámosyt, harmad-nap múlva várták Fija' érkezése után. Azomban az udvaron történt véletlen zsidobongás, figyelmemet oda voná. Az öreg Vámosy érkezett-meg, 's a' hintóból, egygy szög-fürtű Lyánka villan előmbe. Mintha a' hold, a' felhők' fátyolából jelenék-ki, a' fénye után e'sdő vándornak, olly szív-illető volt e' jelenés. Barátom! az én rég' keresett Pólim volt az; 's az öröm, bálványá alkotott engem'. Igenis ő volt az, Vámosy' Testvére, az én Pólim, ah! be sok öröm, 's kéj egygy perczben! mellé-gondolni: hogy ő egyszeri látás mellett is megösmért. Titkoltam Vámosy előtt néhány napig, hogy Testvére ígézheté agyon Bécsben; 's hogy ő volt az eltűnt, majd meghalt, 's végre feltámad'tt Leányka. De kipattantotta végre neki még is bizodalmam; 's csalatkoznom, de milly édesen kelle csalatkoznom!

Vámosyt, 's Emmi Húgomat, csak a' halál választhatja már el. Ők boldogok! Legyenek továbbá is azok!

Vámosra követtem a' Nász-népet; 's én, Pólim al egygy hintóban utazék. Boldog napja életemnek! be kimerítéd a' lehetőség' minden szelid örömeit, néhány óra alatt.

Ez szerze-viszsza engem ön-magamnak, ez adott első érdeklő sohajtást Póli' kebelébe, 's merész lobbó vágyódó szívemnek: Lyánkámnak megvallani rég' sorvasztó titkait. Csak igen későn jutánk Vámosra. De Barátom! csak gondold-el, Vámosynak sügött titkom sem haladhatott tovább. Az asztal felett, nem ügyelve intéseimre 's jel-adásaimra, Pólinak velem első látásomtól fogva kimúltáig, 's feltámadásáig történt változásait, gyenge enyeggéssel beszéllé-el a' már boldog Sógorom. Kitagadhatta volna az igazat illy esetben? Pirúlnom kelle ugyan de a' köz-kaczaj, végre bátorrá tett; Póli iránt viseltetett vonszódásomat megvallanom. Az én jó öreg Atyám, szakasztá félben az enyeggést.

„Te hanyatlott napjaimat — így szól't Atyám az öreg Vámosyhoz, — leányomtól fosztád-meg Barátom! Élet-ereim roskadozó, 's gyám-nélkül hagyattatva, búcsúzó félben vannak. Pólid helyre pótolhatná e' hiányt, 's Fiam, helyben-hagyásod' esetére letehetné a' hadnagyi vitéz-kötést.

„Ne csatlakozz Barátom te sem, — így az öreg Vámosy — szívök' egybe-hangzása, bennem ellenkezőre nem fog találni. Ám de előbb egyenes vallást: akár magad', akár fíjad' részére kéred leányomat.”

„Az első Laczi nem egy könnyen engedné” — közbe-szólla Atyám — 's én őszinte érzéssel kifejezém szándékomat Póli' keze iránt.

Most Póli jött vallatás alá. Illő szeméremmel mellőzé-el e' kedves, a' világos feltételt, de valóságos határozás kívántatott, 's ő, ó boldog óra! meg-egygyezett ohajtásban. Én eljegyzém Pólit. Enyim 's örökre enyim Ő.

„Boldog alkonya egy örömmel tellyes napnak! — így szóllanak Vámosy 's az Atyám, milly' fényes éjjé varázsolod az élet' alkonyát, 's milly' páros gyönyörrel hinted-be az öregség' haj-szálaít. Ó bár Unokáinkra is kegyesen tekintene-le a' kétes jövőndő; 's a' semmibe tért Századok' eredeti szellemét vissza-bájlóná!!!

U. í. Rövid időn qvietálok, 's egy két hónap múlva Pólit Hevesre viszem. Te csudálkozol: hogy egy két látás, házassági gondolatot vert fejembe? Már ma Barátom! történnek illy hirtelenített házasságok a' világban. Utó-írásban jegyzem ezt; 's nem ok nélkül. Az egybe-kelés, utó-írása a' szeretetnek.

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

4.

A' múlt 1827-^{iki} Esztendő' végső estvéjén.

Csendes az est! 's az égi kárpitot
 Fedő felhők, a' Lát-határ-ra
 Lágý homályt vetnek; — néha csak itt ott
 Bukkan-ki a' hold' bús sugára. —
 Egy szerencsétlen haldokló felett,
 Így süt — ha koporsóba hág — a'
 Végetlen éjrről való képzelet
 Közt' ki egy jobb Élet' világa. —
 Hajh! e' csendes estvén minden óra
 Ébren emlékeztet, egy felém,
 Felém is majd nyíló koporsóra!
 Hah! mi érzést nem önt e' belém! —
 Itt a' sír-allyára zakkant halott'
 Friss felhányt sír' dombját látom; — a'
 Hervadó rózsa-kor bús arczal ott
 Lezzeng a' halál' sáppadt nyoma. —
 Itt! egy Ifju Hölgye' sír-kövére
 Támaszkodva mereng a' múlttnak
 Emlékén; — 's kitört bús érzetére,
 Könnyei gyöngy cseppekben hullnak.
 Hah! ez évnek utolsó éjjele!
 Téged, be! sok bú 's fájdalomnak
 Könnye, melyet nem törölhetne-le
 Öröm, be! sok könnyek is nyomnak! —
 Napjaidba hány vér-patak folya!
 Rád néz e' piros vér' hullám; — ott!
 Majd ott! a' Mindenható' zsámolya
 Előtt, ezekről hogy adsz számot?
 De van talán, kinek mély gyászszát a'
 Te napjaid fejeéríték-ki?

Kinél a' fátyol öröm-szint vá'ta,
 'S ledültek a' bánat' emléki?
 Úgy megengedj! de én a' bánatok
 Miatt öröm-könnyeket néked
 Részemről kevésbé számlálhatok; —
 Hajh! nem vidít engem emléked! —
 Ez engem ismét közelébb vezet
 Síromhoz, mellynek éhes gyomra
 Kérődzni vágy, — hah! gyász emlékezet! —
 Még csak most virító koromra. —
 Ki tudja! hát ha ez életemnek
 Végső éve, végső éjjele?
 Mához egy évre körök teremnek
 Sír-dombomon, 's út se' lesz' fele. —
 Vagy sírom' domború friss földjére,
 Egy forró könny cseppet sem hulat
 Senkiből, — az ott nyugvó' enyhére —
 Az érzékeny 's szánó indulat. —
 De hát ha ez új év' megláttára,
 Boldogságom' is megláthatom?
 Hát ha örömet hint rám sugára,
 'S szét oszlatja setét bánatom'. —
 Itt állok itt! a' múltnak 's jövőnek
 Határin; — a' fut, e' jön, 's bennem
 A' kétes érzetek növe nőnek,
 'S meg kell az új évre rezzennem. —
 Bevárom őt' be! de hallom, a'! ni!
 Lefolyt egy év! bús hangjával a'
 Torony ércze éjfél kezd kongani; —
 O! idvez légy új év' hajnala! —

Mező-Madarassi SZALAY ANTAL.

MÁTYÁS KIRÁLY'

deli Vitézei.

(Körner Német Költeménye szerént: Lüßow's wilde Jagd.)

Mi csillog nap-fényben a' bérczen ott?
 Már hallom a' zajt lezuhogni,
 Lefelé csődülnek a' rendek amott;
 A' kürt is rikoltva most harsogott,
 'S nagy félelem kezd kibuzogni.
 'S ha felel a' feketült bátor legény;
 Hogy Mátyás Királyé, kimondja büszkén.

A' völgyben támad rettentő moraj,
 Egymáshoz ütődnek a' kardok,
 A' fene Huszár miatt bokros a' baj,
 Mert vív szabadságáért, füstöl'g a' táj,
 És vérrel festetnek a' bárdok,
 'S ha felel a' feketült lovas-legény;
 Hogy Mátyás Királyé, kimondja büszkén.

A' rengeteg erdőn mi suhan elő,
 'S szagúldoz egy csúcsról a' másra?
 Az éjjeli lesbe vonúlván, ott lő,
 Elhangzik a' „rajta!” lehull a' sok fő
 Ozmán poroszló rakásra,
 'S ha felel a' feketült hajtó legény;
 Hogy Mátyás Királyé, kimondja büszkén.

Heregve ott valaki búcsút vesz,
 'S ellensége nyög, jajgat alatta,
 Elhervad az ajaka, fényne kivesz
 Szemének, de szíve nem csüggedez,
 Mert Honnyát veszélytől óvhatta.
 'S ha felel a' haldokló bátor legény;
 Hogy Mátyás Királyé, kimondja büszkén.

A' hol a' Dunán túl sok bakar ragyog,
 Az undok gond nélkül lappangott;
 Villámként körül'tte felette pattog,
 Át-küzdnék a' vízen sok izmos karok
 'S forgatnak a' parton husángot,
 'S ha felel a' feketült úszó legény;
 Hogy Mátyás Királyé, kimondja büszkén.

A' Magyar Vitéz ugyan deli Vitéz,
 A' jármot leveti nyakáról;
 Ha szánva reánk talán kedvesünk néz,
 Megáldjuk — vídúljon! szebb hajnala lesz,
 Mink költözünk-el világáról.
 'S még unokák mondnak: „Itt fekszik szegény
 Itt, ama dicsőült Magyar legény!

M. J.

A' Czobor-völgyi kő-szálak.

(Nép-monda.)

Quem durus amor crudeli tæbe peredit.

Virg. Aen. VI. 442.

Lássátok ott ama fogas két szirteket!
A' mind-kettő hajdanában
Vig lyánka volt; meleg vér folyta ereket,
'S járdaltak könnyű pártában.
Meredek hegy-csúcson, hová csak sas szállott,
Széles pártázatra eggy erős Vár állott,
Oly magas'tt, hogy főt szédítettene:
Eggy vén [Kisaszszony lakott benne.

Szívét boszszú, szégyen, gőg már kövé marta;
A' férjfiak' vad Nemére,
Kiengesztelhetlen nagy haragot tartá,
'S forrt benn' Amazonok' vére.
Fészkelte keblében sok durva gerjedelem,
'S — ha köz-híren méltán alapúl hitelem, —
Hasonlított is nyers Férjfihez
Inkább mint Aszszonyok' Neméhez.

Mingyárt életének tavaszi évével
Csalárdnak találván Hivét,
Komor kedvetlenség ő hideg érzével
Korán elfoglalá szívét.
Mellyért Világ elől holtig elrejtézék,
E' zordon kősziklás falakba költözék,
'S pitvariból csak ritkán hallá
Ember, szabadra jőni alá.

Csak borzasztó mélyén az erdő-lapánynak
Villant néha este este,
'S hold-világnál titkos bájú fűnek fának
Gyökerét szedte kereste.
Azért régen olly hír szárnyalt körül-belől
Ezen csudálatos vén Kisaszszony felől,
Hogy (akárki bizvást elhidje,)
Rosz' lelkekkel van neki frigye.

Meg is zördült, mihelyt csendes éjfélt volt már,
Mint ha Sátán vadászt tesz,
Sebes szél futtában fel egyenest, a' Vár
Meredek ösvényén a' nesz.
A' Molnárné sokszor hallá irtózással,
Mint jártak a' lelkek hoszsú suhogással
Keresztül völgyén azon Várnak,
Hol ajtókat csak nekik tárnak.

Sok Hős jöve erre, lovon 's gyalogolva,
És vendégül ajánlkozott;
De a' Vár' kapuja, éjt-nap bezárolva
Meg egynek sem nyilatkozott.
Mint szikla-varának már rég' eggy-kővé vált
Alapja, esküje olly rendületlen állt:
Hogy inkább magát tüstént ölje,
Mint a' férjfit mind ne gyűlölje.

Tartozott is minden szolgáló, hozzája
Beszegődvén, szent szavakkal
Fogadni 's magasan megesküdni rája,
Hogy nem is szóll férjfiakkal;
Másként a' Kis-aszszony azon, ki ellene
Illy fogadásának, hite-szegő lenne,
Bármelly titkon és rejtek-helyen, —
Boszsztút áll nyomban és hirtelen.

Meg is tartá minden szolgáló esküjét,
Mint azt Úrnéja téteté;
Mig-nem egy szép halász-legény vizét, fűjét
Czobor-völgynek megszereté.
E' legényke járós lett Czobor' völgyére,
Annak pázsitjára és krisztál vizére;
Kezében volt horog és háló,
'S jaj! ebbe került két szolgáló.

Mert hallaték legott víg halász' danája
Föntt a' Várban is magasan;
'S csak hamar a' fiú lyánkák' szíve fája
Édesdeden, hatalmasan.
'S mikor a' víg halász éjjelre távozott,
Szózatja szívekben még inkább dolgozott.
De vissza-jött minden estvével,
Halászás közben énekével.

'S ketten, kik ott már is kinnal szolgálának,
Az édes dal' erejétől
Mebájolva, egykor el-kiillanának,
Nem kéredzvén el senkitől.
Tiszta hold-világú éjjelre szert tettek,
Szűk fogságjokból le a' völgybe siettek,
Fejeken vivén víz-vedreket,
Mintha merítuének vizeket.

Vélték, a' Gyarlók! hogy senki nem kémeli
Vakmerő hit-rontássokban,
'S egyedül csak a' Hold' üst fénye nézdeli
Elnémult boldogságokban.
Árulónak mérges lehetől csemeték
A' víz-parton őket ugyan rejtegeték,
De boldogság nincs tartós, teljes;
És onnét fellül szem mindég les.

Arabs és Gyilkos.

A' ragyogó nap' sugára,
 Lehalad a' lát-határra,
 Jön párolgó méneken,
 A' horda a' téreken;
 'S hogy elére tanyájára,
 Vigan készül vacsorára.
 Míg a' Vezér paripáit
 Nézi, 's oldja zaboláit,
 Szolgák a' sátor előtt
 Készítik a' tüzelőt;
 'S hogy pattogzó tüze gyúla,
 Szőnyegén ő végig nyúla.
 De ijjesztő vad szemekkel,
 Bizonytalan lépésekkel,
 Sátrába egygy idegen
 Bérohana sebesen;
 Most lerogyik a' lábához,
 Száraz nyelve így akadoz:
 A' nagy Alla' szent nevére!
 Őseidnek hős vérére!
 Kérlek, segíts, óltalmaz!
 A' védelem áldást hoz.
 Jönnek szaguldó lovakon
 Rajta-m! *) a' porzó homokon.
 Kezem (eskel bizonyítom)
 Gyilkolt, de nem akaratom,

Védelmébe éltemnek,
 És csekély értékemnek.
 Segíts! üldözve követnek
 Összszé-zúznak, ha meglelnek.
 Amaz, komoly és hidegen,
 Végig néz az idegenen,
 De nem soká nyájason,
 Így szállítja lágy-hàngon:
 Lelke ősi szokásinknak,
 Hív védelme vendéginknek.
 Lábait megmosogatja,
 Egy pipával kínálgatja,
 Esti hűs szellő ellen,
 Fűtőzteti melegen;
 Végre néki maga mellett,
 A' szőnyegen idéz helyet.
 A' mi kitölt sátorától,
 Ha megvonná is magától,
 Néki mind felhozatja,
 Falatját is megosztja,
 'S hogy jól lakott egygy erkelybe,
 Elvezeti éjj - nyug helybe.
 Már elszunnyadt az idegen,
 Pihen, nyugszik édesdeden,
 Kün dübörög, tombolva
 Jön, egy csoport nyargalva,
 'S nyílásánál a' sáturnak
 A' lovak megállanak.

*) (Szekely kitétel.)

Hallja benn az idegen ezt,
Lélegzetet ijedve vesz,
Hogy a' Vezér kilépett,
Borzadva elsörnyedett.
Vérbe ázva, ott emelik,
Fiát ki már nem eszmélik.

'S a' mint segít fuldakolva,
E' gyász estét tudakolva,
Hogy így kapták, beszéllék,
De a' gyilkost nem lelék.
Már a' Vezér jól esméri,
Boszszú heve szívét éri.

Szomszédjai az idegent,
Látták, mikor sátrába ment,
Dühös zajjal kérik most,
Hogy adja ki a' gyilkost:
Szóll a' Vezér kevély hangon,
Boszszúm' hűtni áll magamon.

De nem hajtnak beszédjére,
'S fegyvert ragad védelmére,
Mond: itt lesz ez éjszaka,
Szent az Arabs' hajléka.
Menjen békén-el útjára,
Majd a' hajnal' hasadtára.

Félve remeg az idegen,
Bátorságos erkelyében,
Csudálkozva gazdáján,
Jeles szíven, 's nagyságán.
Lángol már a' csillagos ég,
De a' gyilkos ébren van még.

A' haldoklón vérzik a' seb,
Reménye mind kisebb kisebb,
Pihegni tud alig már,
Ápolják nagy gondnal bár,
'S halva az ég' pirultára,
Dől az attya' hív karjára.

De hogy reggelre kelt a' nap,
Az Arabs fegyverhez kap,
Bélép a' hült vendéghez,
'S mordul e'kép' szóll ehez:
Eddig védve őriztelek,
Most sorsodnak eresztelek.

Legjobb lovát kivezeti,
Az idegent rá ülteti,
Itt a' ló! — szóll: ülj-fel — 's el
A' siető szelekkel.
Ha egy óra múl! — követlek
Jaj Gyilkos! ha elérnetlek.

F. MAROSKÖZI GÁBOR, Erdélyből.

Az Apolló' szobránál. *)

Jön, lő, 's győze; ledőlt a' szörny, az az isszonyu! Még reng
Rogytában a' föld, még riadozza dühét.
Ő pedig, a' Győztös, nyugalomban hág-fel az égnek
Szent küszöbén, annak sokszori tapsa között.

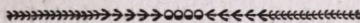
KAZINCZY FERENCZ.

*) A' Régiségnek nem maradt reánk szebb mive, mint ez a' szép márvány-szobor. A' férfi szépség az ifjúság' legvirítóbb korában belé vagy nyomva; egyszer'smind pedig a' nehéz győzelem' könnyű végre-hajtása. Jön Apollo, rá lövi nyilát a' rettenetes szörnyre, az leterült, 's bög, ordit kinjában; ő pedig, mintha semmit nem tett volna a' mire erő kellett, nyugalomban lép-fel oda, a' honnan ezért leszállott.

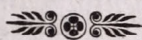


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Második Füzet.



Februáriusz 1828.

5.

Szent-Iványi SZENT-IVÁNYI FERENCZ , Ország-Birája.

Notescatque magis mortuus , atque magis.

Catul. Eleg. Lib. 3-o.

LÓRINCZ 1220-ban II-dik András történetterhes uralkodása alatt , nemességet 's Királyi adományt nyer több rendű érdemeiért , egygyetlen Fia Bogomér Lengyel-országban 1263 , IV-dik Istvánnak követje vala , 's később egy meszsze kiterjedetű és szép tündökletű Nemzetségnek , melly utóbb hatalmasan elágazott , dédje lőn. Tőle származtak a' Szent-Iványi , Bán , Szmrecsányi , Pongrácz 's Poturnyaiak , kik most is mindnyájan hasonló czimmel élnek , 's csak a' járatlan nem tudja felölök , hogy a' Hazának mind tolal , mind fegyverrel hasznára 's díszére valának , úgy-hogy évenként Nemzetségök régisége mellett , új 's mindég jelesb' -jelesb' érdemek virágoznának.

Ezen Bogomér nemes őstől nyerte Hazánk a' nagy Ürményinek nem kisebb érdemű hivatalbeli Elődjét , Szent-Iványi SZENT-IVÁNYI FERENCZET 1731-ben Júnus 28-kán , Nemzetsége ősi lak-helyébe Liptó Vármegye' Szent-Ivány helységében , Szent-Iványi Mihály és Okolicsányi Rozália Szüléktől. Ferenczet , nem Nemzetsége ; régisége nem dédjei' érdeme , hanem virtusai , önn-szorgalommal szerzett tudománya' mély bélátása , úgy-hogy a' szerencsének csak igen csekély befolyása lehetne , emelék azon magasságra , mellyen kevésnek engedtetik állhatni , 's ő olly dísszel állott , hogy hozzá kevesen hasonlítottathatának , 's eggy-sem haladhatá felül.

F. M. O. Minerva 1. Negyed 1828.

A' tudományokat, a' P. P. Je'suiták hatalmasan eláradtott gondviselése alatt, Verbi-
czen kezdette Lőcsén folytatta, 's Kassán befejezte, olly igyekezettel, hogy Szüléinek
mindenkor örömet, Tanítóinak meglegedést 's a' Hazának szép reményt szerzett jöven-
dője eránt.

Elvégezvén a' tanítványi pályát, rokonjánál Okolicsányi Antal akkor Liptó Várme-
gye Fő-jegyzőjénél, gyarapítá Törvényi ismereteit a' mindennapi tapasztalással, mind-
addig míg Herczeg Primás Csáky Miklós 1754-ben Egyházi vi'gálatot tartván, Szent-
Iványban jött, ott is mint Megyéjéhez tartozó helységben Fő-Pásztori tisztét tellyesíteni,
ezen alkalommal szerencsége vala F e r e n c z nek a' Herczeg' ismeretségébe juthatni, 's néki
mind nemes külseje, mind ezt sokkal magasítóbb belső érdeme által úgy megtetszeni;
hogy ötet minden ajánlás nélkül udvarához venné? Nyílt volt ez időben F e r e n c z előtt
a' fényes és dicsőséges, de terhes Egyházi pálya, a' polgárira pedig bizonyos vala Csáky'
tág befolyatú pártfogása, 's F e r e n c z az utóbbit választá, úgy mindazonáltal, hogy a'
Törvényes üléseket Brunszvik Antal Itélő-mester Úr, a' szüneteket pedig Csáky mellett
töltené, itt a' Tudományok' körében, egy olly férfi mellett sok ember- 's élet isméretet
szerezett. Három év múlva 1757. Gróf Grassalkovics Antal, a' Kir. Kamara Elő-ülője 's
Neograd Vármegye' Fő-Ispánja által többeknek ajánlására a' fennt-tisztelt Vármegye
tiszteletbeli Al-jegyzőjévé neveztetett.

Nincs tágas'b 's alkalmatosabb állás-pont, hol tapasztalásait, ismereteit nagyobb si-
kerrel megmutathassa a' férjfiú mint a' Jegyzői hivatal — köz-bizodalom legszebb jutal-
ma munkájának, 's egyszer'smind elő-haladásának ösztöne, úgy állott F e r e n c z alá-ren-
deltetett pontján, hogy még munkássága mindenek figyelmét eránta fellobbantja, addig
nyájassága minden szívek' hajlandóságát megnyerné. Nem is csökkenté szorgalmát a' nők
élet, mellynek édes terheit 1761. Sándor Rozáliával vállalta-fel, — sőt ha lehetett ipar-
kodásának nagyobbodni, ez úgy nevedett; hogy 1763-ban az Al-jegyzői hivatalt a' Fő-
jegyzőével minden Jók' örömeire felcserélhetni szerencsége lőn.

Öt évnek lefolyta után, midőn győzni tudó lelke temérdek akadályokon át-hatott,
a' második Al-Ispány halála után, a' Jegyzői nagy szorgalmat kívánó hivatal' megtartá-
sa mellett, 2-ik Al-Ispányi' tisztbe lépe, hogy ezután egy esztendővel Neograd Várme-
gye Tiszt-választása által az Első Al-Ispányságot megnyerhethé, az irigység' tellyes elné-
mülésával, mert tudták mindenek hogy S z e n t-I v á n y i e' diszes hivatalt az emberiség sé-
relme nélkül viselendi, 's hogy a' hű Jobbágy tiszte 's eske mellett, a' honfiúi buzgóságot
el nem fogja felejteni.

1772. M. Szwetics Jakab Kir. Kép-viselő az Itéletekben, megismervén S z e n t-I v á-
n y i n a k ajánló tökéllyeit Itélő-mesternek nevezte-ki, a' legdiszesb' ösvényen álla most 's
innen 1779 a' Helytartói Itélő-mesteri hivatalba iktatott, hogy évenként közeledjék magas
czieljához, mellyhez a' szerencse mellett mindenütt a' köz kedvelés követte, — 1783 a'
Kir. M. Cancelláriához mint Referendarius ment Bécsbe, 's II. Jó'sefnek mindent másoló
rendszabásainak fellépése alkalmával, 1785-ben Kassai kerületi Biztosnak rendeltetett, és
Sáros Vármegyének Fő-Ispánja lett. — Ezen hivatalokat is szokott pontossággal és si-
kerrel viselte. A' szorgalmatos Szepességre vetvén szemét, ennek köszönetét megérdem-
lette, mivel az itteni gazdaságnak legfőbb ágazatját, melly rendetlenül 's minden sza-

bások nélkül gyakoroltatott, a' Vászón-készítést olly rendbe szedte, hogy a' Vármegye' vagyonsága ez által szembe-tünőleg nevedeknék.

Lelépett azomban II. Jó'sef Császár az élet' szín-helyéről, de Szent-Iványi Sáros Vármegyei Fő-Ispánságában Fejedelme' dicséretével és megelégedésével megmaradt.

Töb'ször volt még Szent-Iványinak tágas alkalmá, esméreteit a' Haza' hasznára úgy megmutatni; hogy a' felőle szerzett véleményt nem-csak megerősítené, hanem öregbítene, úgy-hogy a' Király javallását elfogadná, és a' Haza' háláját mindenkor megérdemlené. Több Biztosság bízattatott reá 's olly alkalmakkal; hol a' Törvény' rideg szava kárhoztatott volna, ő szívét hagyá az ügybenszolni, önn-elégedéssel érezvén hogy édesb' 's emberibb a' bocsánat, mint a' kemény elítélés, lélek-hevűlve tudta: hogy a' hála' könnye szebb jutalom, mind az epedő vádoló sóhajtása a' legmagasb' Biró előtt.

Erdemekkel tetézve, hazafiúi 's emberiséget szerető lelkéről, mindenektől díszes említésben fáradságai' 's szolgálatjainak béréül nem ösztönül, mostan szerencsésen uralkodó Fejedelmünk által 1798. Kir. Tárnokságra emeltetett, hogy négy évvel ezután 1802-ikben az Ország-birói méltóságba lépjen. De lelkének munka-vágygyával nem tartott arányt a' gyengébb test' ereje, a' természet életét alkonyához közelíté, nem igyekezetét, 's még most is az aggság' nyavalyáitól üldözve, olly dicsősséggel mint pontossággal viselte. — Az igazságot, nem a' felek' polgári helyhezétét választá a' pörök' mértékének. — Mindazonáltal úgy látszik, hogy csak azért bírta ezen fényes méltóságot, hogy erről mindenek' szánásával letűnjön; maga után hagyván maradékinak például a' fényt, mellyet árasztott maga körül, — nyavalyái sullyosodának 's tehetlen lőn a' teher' viselésére, azért 1806-ban nyugalomra lépett, hová őt' a' Fejedelem a' Szent-István vitézi rend nagyobb kereszt 's csillagával bocsájtá.

Ez időtől fogva vissza-vonúlt Nográdi birtokába Varbó' helységébe, hogy ott Socratesi magány életét gyermekei haladásában még egyszer át-élve, édes karok között szunyadhasson - el. — Kerülte őt' a' halál, mert csak 17 esztendő múlva, életének 92-dik évében 1823 Aprilisz' 25. lépé-meg, minekutánna a' hazafi, jobbágy, 's ember, minden kötelességének eleget tett volna, gyermekei unokái kísérték a' Varbói sír-boltba, — 's hamvait a' láng-lelkű Szent-Miklósy, kegyek csókolta ajkától zengő szép Epithaphiummal tisztelé, — 's remélve hiszem hogy megbocsájtja; ha Minervát a' közlés által gazdagítom: —

*Liptó létre hozá, — Nógrád kebelébe fogadta,
A' dücs' pályáján vitte ragyogva az ész;
Nádor után legfőbb Zászlóssá tette az érdem,
Csillaga elhúnytát könnyezi benne Hazánk!*

Szendén nyugodj, derék férjfiú, — 's ivadékokból adjon a' Honn' Istene több hozzád hasonlót!

KOVACSÓCZY MIHÁLY.

6.

A' Politikai Gazdaságról. *)

A' politikai Gazdaság a' gazdagodásnak, kereskedésnek és népesedésnek tudománya, 's arra tanít, miképpen kelljen a' szorgalmat legnagyobb haszonnal gyakorolni, vagy a' legkevesebb munkával, 's legkevesebb költséggel mennél több hasznot és gyönyörűséget teremteni. Jól-lehet ez egyenesen csak a' gazdagodás és szorgalom körül foglalatoskodik, jól-lehet köz-vetetlenül csak a' világi örömeket és hasznokat tárgyalja; mindazáltal tagadhatatlan, hogy egyszer'smind minden csinosodásnak legjobb dajkája, a' polgári rendnek, szabadságnak 's igazság-szolgáltatásnak legbizonyosabb záloga, 's mindennemű erkölcsi és értelembeli kimiveltetésnek is egygyetlen-eggy bátorságos talp-köve.

Míg az emberek a' birtok' szaporodása által a' minden-napi terhes munkától egy kis tágulást nem nyernek, 's valami kevés ürességre, nyugalomra és bátorságban lételre szert nem tesznek, bizonyos, hogy mind-addig sem értelmeket nem pallérozhatják, sem jussaikat fenn nem tarthatják, sem szomszédjaik eránt szelíd nyájassággal nem viseltethetnek. Mind-addig csupa durva rab-szolgák, csak állati erejeket gyakorolják, 's csak állati szükségiekről aggódnak és semmi jelesebb 's felségesebb dolgokról nem gondolkodnak. De mihelyt ezen nyomorultt állapotból kivergődnek 's a' szolgai munka rajtok tágul, azonnal fejlődnek az értelembeli és erkölcsi tehetségeknek bimbói, 's azonnal fakadni kezdenek azon források, melyekből az elme és a' szív okos teremtéshez illőbb örömeket merít. Valami tehát az említett ürességet és nyugalmat a' polgári társaságban terjeszti, mind az az értelembeli és erkölcsi kimiveltetést is elől-segíti; 's az a' tudomány, melly azt mutatja-meg, miképpen kelljen a' szorgalmat foganasabbá 's többet szerzővé tenni, 's mennél kevesebb munkával az életnek mennél több örömeiben részesülni, valóban olly jól-tévő tudomány, mellynek az élet minden nemesebb és felségesebb örömeit is köszönhetjük.

Mind ezen következtetések szükségesképpen 's természeti módon következnek abból az egyszerű és bizonyos tapasztalásból, hogy a' mi a' munkát többet szerzővé teszi, az

*) Ezen Értekezés az Edinburgh Review' LXXV-dik számából, vagy az 1825-dik esztendőbeli Novemberi darabjából van kivonva, hol a' következő című Anglus munka recenseáltatik és ajánltatik:

A' Discourse on the Rise, Progress, Peculiar Objects, and Importance, of Political Economy: Containing an Outline of Course of Lectures on the Principles and Doctrines of that Science. By J. R. M. Culloch, Esq. Second Edition, corrected and enlarged. pp. 124. Edinburgh, 1825.

A' politikai Gazdaságnak eredetéről, nevezetéről, különös tárgyairól és fontosságáról.

eggy-felől könnyebben juttat a' szerzeményhez, más felől pedig több ürességet ad a' munkásoknak. A' munkától való üresedés az, a' mi mind ezen csudákat véghez-viszi. Igaz, hogy az ember tulajdonképen nem hivalkodhatik; 's ha bár néha panaszkodik - is, hogy keservesen esik neki orczája' verejtékével enni kenyerét; mindazáltal tagadhatatlanul még tiszser is keserűbb lenne kenyere, ha azt tökéletes hivalkodásban és testi vagy lelki-erejének minden gyakorlása nélkül kellene ennie. Ugyan azért azok, kik már nem kénytelenek csupán életek' eltartásáért dolgozni, természet szerint hajlandók lesznek az élet' könnyeb'ségére tartozó szerekért dolgozni 's a' kik munkájok által többet gyűjtenek, mint a' mennyit elkölthetnek, hajlandók lesznek a' felesleg valót mulatságra szolgáló dolgokért elcserélni; 's ha az egész társaságban a' terhes munkától üresedés jobban elterjed, annak tagjai szükségesképen a' társasági hajlandóságok' pallérozására 's az unalomnak az értelem' gyakorlása által való eltávoztatására vezettetnek. Továbbá azon finomabb munkák, melyeknek készítésére ekképen alkalom szolgáltatik, több észet és elmésséget kívánnak, mint a' föld-míveléshez 's vadászathoz tartozó durvább foglalatosságok; és így a' lélek feltalálásokra ösztönöztetik 's a' talentumok a' társaságnak minden rendjei között felelevenednek. Midőn tehát az örömök sokasodnak és finomodnak, az értelem is kifejtődik, és sokkal nemesebb és böcsösebb örömöket szül, mint azok voltak, a' melyekért elsőben munkálkodni kezdett.

Wattot hihetőképen nem egyéb indította elsőben a' Gőz-machina' megjobbítására, mint az, hogy több nyereséget reménylett a' kő-szénből, ha mű-szereit lovak nélkül hozathatta mozgásba. Mindazáltal, hogy a' kő-szénhez és gyolcshoz jutalmasabban férhetésben álljon ezen találmánynak minden haszna, merné e valaki azt állítani, a' ki meggondolja, melly sok szép mesterséggel jár egygyütt ez a' víz' restségén vett fényes győzedelem? Az a' gyönyörűség, mellyet ezen találmánynak szemlélése minden vizsgálódó lélekben gerjeszt, 's az az ösztön, mellyet az a' világ' minden részeiben olly sok ezreknek adott az okoskodásra és új-találmányokra, ezek kétség-kivül a' mi vélekedésünk szerint sokkal nagyobb és becsesebb jó-tétemények, hogy arról a' belső örömről semmit ne szólljak, mellyet magának, a' jeles érdemű feltalálónak érezni kellett munkájának tökélltetéséből. Ezen belső és lelki öröm minden tekintetben figyelmet érdemel. Gyakran panaszkodunk, hogy valamelly jeles új találmánynak szerzője kevés jutalmat vesz az ő Patrónusának fösvenységétől, 's boszszonkodunk, hogy sok nagy elméjű művész igen csekély jutalomért, vagy még csekélyebb fizetésért kénytelen feláldozni halhatatlan talentumait valamelly háládatlan és ize-veszett gazdag pártfogója' hiúságának. Mindazáltal általjában szóllván az ilyen panasz és boszszonkodás igen hibás vélekedésből származik. A' művésznak igaz jutalma abban a' belső gyönyörködésben, győzedelemben és tökélltetésében áll, mellyet maga azon foglalatosságokból érez, melyekre elsőben hihetőképen a' csekély jutalom vagy fizetés által ösztönöztetett 's azon-kivül abban a' végtelen gyönyörködésben és tökélltetésében is, mellyet munkáinak szemlélése még a' legkésőbb maradéknál is szerez. A' festett, öntött vagy faragott képet talán pénzen árulja 's eladja azt a' matériából készültt formát, mellybe némelly felséges és szép gondolatait öltöztette. De magát az elmét nem árulhatja pénzen, azokat a' felséges érzéseket, nagy gondolatokat és édes gyönyörűségeket, egy szóval azokat a' nagy Originálokat, melyeknek legjobb mun-

kái is csak tökéletlen és híjános másolatjai, nem árulhatja, nem adhatja-el. Ezek mindenkor magánál maradnak 's szükségesképen olyan becses megelégedést adnak néki, mellyet akármelly csudálói nem kóstolhatnak, 's mellyhezképest a' munkáiért vett fizetés csupa megvetést érdemlő csekélység.

Ezek rend-kivül való esetek; de azokra az igazságokra, mellyeket ezek világosíthatnak, a' polgári Társaságnak minden rendében találunk példákat. Mihelyt a' szorgalom' szerző ereje, annyira gyarapodott, hogy többet keres vagy készít, mint a' mennyit a' mindennapi szükség kíván, két dolog szükségesképen történik; egygyik az, hogy némelly emberek a' dolgozás kénstelensége alól felszabadulnak 's üres idejeket értelembeli és társasági örömekre fordíthatják; a' másik pedig az, hogy azok közzül, kik még tovább is dolgozók maradnak, némellyek több ész és elmésséget kívánó munkákban foglalatoskodnak; mint a' millyenek az életnek csupán eltartását tárgyazzák; 's ez által arra birattatnak, hogy lelki tehetségeiket kifejtsék, 's az életek' könnyebbségére szolgáló dolgokat nagyobb mértékben tanulják becsülni. Ha ezen két dolog a' legalsó és legszámosabb rendnél helyet talál, könnyű által-látni, hogy az egész polgári Társaságra nézve felette igen fontos hasznokat szül. Azon emberek, kikről szövellünk, még ekkor is kénstelének dolgozni, 's csak kevés ürességek, vagy olyan idejek marad, mellyet kények szerint tölthetnének-el. De az illyenek már ekkor nem csupán életeknek valami nagy nyomorúsággal való eltartásáért dolgoznak, 's a' mi különösen megjegyzést érdemel nem úgy dolgoznak többé mint csupán durva rab-szolgák, hanem mind testi mind lelki tehetségeiket gyakorolják, 's naponként több értelembeli erőre és ügyességre tesznek szert. Minden országokban, mellyekben a' környülmények kedvezők, vagy a' Politikai-gazdaság nagyobb tökéletességre ment, úgy tapasztaljuk, hogy az értelmesebb 's eszesebb mester-ember a' csinosodásnak sok olly örömeiben részesül, mellyeket a' polgári társaságnak durvább állapotjában tellyességgel nem kóstolhatna, 's egyszer'smind naponként olyan elmés és tudományos foglalatosságokra talál alkalmat és ösztönt, mellyek ha szintén eleinten egészen csak a' fizetésért és bérért tetetnek is, még is utóbb neki sokkal becsesebb jutalmat adnak az által, hogy minden lelki tehetségeit gyakorolják, a' dolgokba való bélátását élesítik, erkölcsi érzését kifejtik, 's őtet a' nemesebb örömek' érzésére alkalmassá teszik. Tagadhatatlan dolog, hogy minden polgári Társaság ezen az úton lesz naponként értelmesebbé, csinosabbá és erkölcsibbé, 's mind a' tapasztalás mind az okoskodás eléggé megmutatják, hogy a' melly mértékben szorgalma és gazdagodása gyarapodik, ugyan abban nevelkednek lelki tehetségei is; és hogy nem lehet a' sokaságot más-képen 's jobban értelmes emberekké tenni, hanem csak az élet könnyebbégeinek keresése által. A' tudomány napja bár még olly szépen fénylik is fellyülről valamelly országra, a' Tudósok bár melly olly buzgón hintsék is abba tanításaik által a' bölcsesség' magvát; de ha a' parlag föld előbb fel nem szántatik 's valamelly alább-való termésnek termesztése által el nem készítettik; sem virágot sem gyümölcsöt nem fog az adni, 's a' gabona' nemesebb nemeire nézve terméketlen fog maradni.

Ha az Európai csinosodottabb Nemzetek' állapotját vi'sgáljuk, egy országot sem találunk, mellyben a' nemesebb örömeknek és jelesebb talentomoknak gyarapodását leginkább az élet' könnyebbégeinek keresésében való restség vagy tudatlanság nem gátol-

ná; eggyet-sem, hol a' szorgalomnak hijánossága 's az abból következő szűkölködés fő oka nem volna az értelem, ízlés és erkölcsiség míveletlenségének; eggyet sem, hol a' politikai Gazdaság' tökéletesedése által, mint a' Nemzet több gazdagságot, hatalmat és fényt nem nyerhetne, mint az egyyes emberek is megvilágosodottabbakká, gondolkodóbbakká és értelmesebbekké, 's következőképen rendszeretőbbekké, egyenes szívűebbekké 's emberiebbekké is ne lehetnének!

Ha az eddig elől-adott állítások igazak, könnyen ellehet gondolni, melly igen becses legyen az a' tudomány, melly a' Nemzetet az élet' könnyeb'ségeinek szaporítása 's gyarapítása által értelembeli örömeknek érzésére szoktatja.

A' kik azt hiszik, hogy a' politikai Gazdaság' tudománya igen könnyű 's nem kíván tanulást, nagyon csalatkoznak. Egyedül az a' tudva lévő tapasztalás is, melly szerint ezen gazdaságban sok időig még a' legnagyobb 's legügyesebb politikus kormányozók által is olly hibás vélekedések tápláltattak és védelmeztettek, mellyeket mái napon az egész világ hibáknak esmer, csak ez a' tapasztalás is eléggé megmutathatja, hogy a' politikai Gazdasághoz tartozó igazságok koránt-sem olly könnyűek és szembe-tűnők, mint némeltyek gondolják; sőt nagy részént igen is elvagynak rejtve 's szorgalmas nyomozást kívánnak. Azomban a' szorgalmas nyomozás által már-is számos és igen fontos igazságok állapítottak-meg benne, még pedig olly erős fundamentomon, hogy soha többé kétségbe nem fognak hoztatni; a' honnét az is kitetszik, hogy ezen tudomány' igazságai nem elérhetetlenek, hanem szorgalmas vi'sgálódás által megtalálathatnak, 's tudós rendbe-szedethetnek. Vagynak ugyan benne még most is sok felette igen fontos kérdések, mellyekre a' Tudósok nem egyenlőképen felelnek; de kicsinyenként a' gondos nyomozódás által ezek is elfognak intéztetni 's ezen tudománynak minden igazságai tökéletes systemába fognak vetetni. Szívesen óhajtjuk tehát, hogy mind azok, a' kik a' Közönség' vélekedésinek megállapítására 's intézésére valamelly befolyással bírnak, ezen tudományt mennél nagyobb szorgalommal és buzgósággal tanulják.

Sup. K. J.

7.

Görög-Ország' és Róma' Bölcsői.

Görög-ország volt legelső Hazája a' hasznos és szép mesterségeknek, a' legfelségesebb elmék' bölcsője vala, hol azon nagy lelkű Polgárok nevedtek, kiknek bár elfajúlt, de a' Nagyság' kelendő magvait magokban nevelő maradékai ma Hazájok 's polgári Szabadságok' védelméért harcolnak. A' Görög elmék, a' nagy Költők, és a' Persákkal vi-

selt sok szerencsés hadak által felemelkedvén, csak hamar felléptek, a' magasabb vi'sgálatok pályájára. A' Krisztus' születése előtt már hatszázadokkal állottak-elő azon nagy Férjfiak, kik az Isten, a' természet, az emberi Jussok, és kötelességek' ideájit nemcsak magános vi'sgálódásaik tárgyává tették, hanem Oskolákat állítottak-fel, melyekben azokat másokkal is közlötték. Így érdemlették Thales, Pythagorás, Xenophanes, Anaxagorás, Sokrates, Plato, Aristoteles, Zeno, és mások Hazájoktól későbbi megtiszteltéseket.

Alig kezdenek azomban ezek a' nagy emberek bölcselkedni, azonnal ellenkezésbe jöttek azokkal, kik a' régiségnek, az eddig állott szokásoknak, erkölcsöknek voltak barátjai, és vak tisztelőji. Elsők voltak azok, kik a' Vallásról tisztább megfogásokat ébresztettek a' gondolkozó elmékben, mint Xenophanes, ki azt mondta: „csak egy az igaz Isten, a' költött Istenek, és az emberek között, ki sem formájára, sem értelmére nem hasonló a' halandókhöz. Ezek pedig (a' Görögök) azt gondolják, hogy az Istenek születnek, ruhájik, szavok és műveltetések van, mint nekik.” — Egy más helyen pedig így szól: „ha az Oroszlányoknak, Ökröknek, és Lovaknak kezeik volnának, és festeni tudnának mint az emberek, úgy ők az Isteneket Oroszlányoknak, Ökröknek, és Lovaknak festenék.” Ugyan ez a' Bölcs keményen kikölt Homerus és Hesiodus ellen, kiknek Verseik olly tiszteletben voltak a' Görögöknél; mint nálunk a' Szent-Irás, azt vetette szemekre, hogy ők olly tulajdonságokkal ruházták-fel az Isteneket, melyek az embereknel átkok, és gyalázatosok voltak, mint ragadozni, bujálkodni, és csálni. Az Istentől pedig úgy ítél: hogy Ő lát, hall, elmélkedik, mindenek felett értelemmel és szorgalommal uralkodik.

Ezek a' szabad kinyilatkoztatások a' Vallásról, a' többség eddig volt vélekedésébe ütköztek, nem tetszettek azok a' Papoknak, és azon Polgároknak, kik az eddig fenn-álló Cultust úgy tekintették, mint a' társaságos élet' szükséges részét. Nem is bátorkodtak minden Filozofusok nyilván elő-állani vélekedéseikkel. Sőt sokan közzülök tárgyai lettek a' politikai üldöztetéseknek: így Pythagorás és Oskolája, — mivel nagy Görög-ország, Alsó Olasz-ország Városaiban az erős Aristocratia uralkodott, ő maga életét veszítette több Tanítványaival, Oskolája pedig lerontatott. Anaxagorás, bár kegyelmében volt a' hatalmas Periklesnek — Athene Városát elhagyni, és Lampsakus felé Kis-Asiába futni kényszerítettet', — Sokrates, ki ifjabb esztendeiben három csatákban védelmezte Hazáját, őszre hajlott idejében pedig az Ifjúság nevelésével foglalatoskodott, és a' Sophistáknak erkölcstelen, vallástalan tanításaik ellen kikölt; ez a' nagy Bölcs, kit a' Delphusi Jövendő-mondó is a' maga idejebeli legnagyobb Bölcsnek mondott, azzal vádoltatván: hogy az Ifjúságot vallásbeli ujjabb oktatásaival elrontaná, méregre íteltetett. — Illy sorsra jutott volna Aristoteles, ha ő Eurymedon, vagy mások szerint Demophilus Fő-Papnak üldözései elől el nem távozott volna.

Mind ennyi akadályok mellett is, szabadon terjedtek a' felemelkedett gondolatok, az elmék tisztábban kezdenek gondolkozni, míg elkészült halkal sirja a' Pogány Vallásnak, 's a' Kereszténység világa szépen fel-derült.

Minekutánna Sokrates, mint Cicero mondja: a' Bölcselkedést az Égből alá-szállította, és a' földre plántálta, hogy az lakozna az emberek kunyhóik 's munkáik között,

Őket jussaikra 's kötelességeikre tanítaná — ez-ólta a' polgári Társaságok is már szebb és rendesebb formákat öltöztek magokra.

Itt azomban több javítani valót találtak a' hajdani Görög Bölcssek. A' Görög Státusok a' régi korban Monarchiák és Aristocratiák valának; az idő' folyásában halkal változtak republikai igazgatás' módjaivá. Spártában már egyszerre két Királyok uralkodtak, kiknek hatalmuk azomban az Ephoratus által megszorítva volt; még is semmi polgári szabadság nem volt e' szabad Státusokban. Gyakran megzavarták a' csendességet, fennálló rendet a' néplázasztók; a' jelesebb, mértékletesebb, józanabb Polgárok üldöztettek, mint Aristides Hazájából, kiűzetettek.

Itt volt tehát letéve a' Bölcssek' köve; — melyet sokan sokfelé kerestek. Plátó elő-mutatta ideális Respublikáját; ezt cselekedték Xenophon, Aristoteles, és mások, kiknek politikájuk az Ethikán és Paedagogián fundálódott; mert látták, hogy míg a' polgár cél-erányos testi és lelki, polgári, és erkölcsi nevelést nem kap, mind addig a' Társaság' boldogsága csak ingó alapokon fog épülni. — Megmondta Plátó, hogy míg a' Királyok Bölcssek, és a' Bölcssek Királyok nem lesznek, nem fog elenyészni a' veszedelem; ugyan ő a' Krito szájába adja: hogy a' Társaság' boldogsága a' polgári kötéseken épül.

Arisztoteles és Plátó úgytekintették a' Democratiát, mint az emberi elme és polgári Társaság' betegségét; melynek a' törvényes Monarchiát eleibe tették, szabadon mondták vélekedéseiket, bár az akkori időben Respublikákban éltek a' Görögök. Xenophon Cyropaediájában és Hierójában Monarchiát ajánlott ott, hol Respublika uralkodott, mellyért Hazájából kiűzetetett.

A' Görögöktől Bölcsseikkel egygyütt vándoroltak-által a' Tudományok és Szép-mesterségek a' Rómaiakhoz, kik eleinten tudatlanságból, vagy a' Hazaihoz való vak ragaszkodás miatt azoknak útját elrekesztették. Láthatni ezt, a' többek között egy Senátus végezéséből, *) midőn Krisztus' születése előtt 162 esztendővel Cajus Fannius Strabo, és Marcus Valerius Messala Consulságok alatt, Marcus Pomponius Praetornak az parancsolatott: gondoskodna arról; hogy némelly Filozofusok és Rhetorok, a' Városból eltávoznának.

De csak hamar új Tudósok jelentek-meg Rómában Görög-országból. Az Athenebeliek Krisztus szül. el. a' 2-dik Század' közepe táján, három nevezetes Bölcsseket küldének követségbe a' Rómaiakhoz, Carneadest, Critolaust, és Diogenest, bizonyos dolog' elintézése végett, mert még abban az időben nem tartattak a' Bölcssek alkalmatlanoknak a' Diplomatiára; sőt úgy vélekedtek: hogy a' ki nyomosabban tud gondolkozni, fontosabban is tud az végezni.

Ezek a' bölcs emberek nem-csak úgy mint Követek jelentek-meg Rómában, hanem mint a' Bölcselkedés, és Ékesen-szollás' Tanítóji is. Ez a' Jelenés — a' Plutarchus, Kátó' életében közölt tudósítása szerint — erős benyomást szült a' Római Ifjakban. Minden

*) Aulus Gellius közlé ezt a' Senátus' végzését az attikai éjszakában 15 K. 11-dik. R. — Marcus Pomponius Praetor Senatam consulit, quod verba facta sunt de Philosophis, et de Rhetoribus. De ea re ita censuerunt, uti Marcus Pomponius animadverteret, curaretque uti ei e' Republica fideque sua videretur, uti Romae non essent.

rendű és rangú Ifjak elő-tódúltak a' bölcselkedő Követek' halgatása végett, kik között az ékes beszédű Carneades őket álmélkodásra birta.

A' kemény Kátó kikelt Carneades ellen azért, hogy talán személylét gyűlölte, mások után, hogy tanítása' módja, mely szerint minden tárgyról ellen és mellett okokkal beszéllett, neki nem tetszett, vagy a' Bölcselkedést veszedelmesnek hitte: — elég elő-terjesztette a' Senátusnak, hogy nem volna tanácsos a' Görög Követeket tovább is a' Városban tartani, mivel az ifjaknak fejeket megzavarják, és a' fegyver-gyakorlástól elvonják.

El-is bocsájtattak a' Követek, mivel azt ítélték a' Rómaiak, hogy az ujjabb és szababb leczkék által az Ifjúság megvesztegetődik.

Ugyan ez történt későbbben hetven esztendőekkel, mint az előbbi Senátus végezése, a' midőn Domitius Aenobarbus, és Licinius Crassus Censorok így nyilatkoztatták ki magokat: „Megjelentetett nekünk, hogy volnának némely emberek, kik a' Tanításnak új „módját kívánnák behozni, és magokat latán Rhetoroknak nevezik: ezeknél töltene az „Ifjúság egész napokat, hogy magát ez új módon neveltesse. Eleink azonban bölcsen „elhatározták mit tanuljanak és mely iskolákba menjenek gyermekeik. Ezek az ujitások „semmit érők, mivel a' régi Rómaiak erkölcsaiknek és szokásaiknak ellenére vannak. „Azért kötelességünknek tartottuk, mind azoknak, kik ilyen Oskolákat tartanak, mind azoknak, kik azokat felkeresik, meg nem elégedésünket kinyilatkoztatni.” *)

Nem lehet azonban észre nem venni, hogy már csak ekkor is szelidebbek lettek a' Tudományokhoz a' Rómaiak, mint csak ez-előtt 70 esztendővel; akkor a' Tudósok kiíztetettek, most már csak az mondatik az Igazgatástól: hogy azok nem tetszenek.

A' Bölcselkedés, és az azt követni szokott Liberalismus, erős szikrát gyújtott a' Római Ifjak' lelkében mind ennyi viszontagságok után is, — mely mindég éledezett homájából, míg fellobbant 's tiszta napot derített a' Római Világra. Róma közelebb simúlt a' Görög csinosáshoz; több Görög Tanítók jelentek-meg ott naponként, míg tisztesség és becsület leve minden Szüléknek nevendékjeiket — a' Római Ifjúságot Görögök által neveltetni, útaztatni Görög-országban, hol a' szabad lélek 's csinos elme' forrásainál szebbekké formálódhassanak.

Az idő' lelke itt is hatalmasabb volt, mint a' Felsőégi Rendelések; annyira, hogy már magok a' Római Törvény-tudók is, igyekeztek vastag szövénéyes, 's azért sokszor igazságtalan Törvényekre, a' Görög Filozofia szabad fátyolát borítani. Fellépett ama hatalmas Római Consul — Cicero — ki ritka ékesen-szollásával Polgár-társai' életét, vagyoniát megmenté. Hazáját — nagy bátorságával a' veszedelmekből kiszabadította, melyért Haza-Attyának neveztetett. Cicero Hazai nyelvén tanította 's tette közönségesse a' Görög bölcsességet, ébresztette a' szunnyadozott elméket, vezette a' vakokat, 's kiszégez-

*) Aulus Gellius 15. K. 11. R. 51. old. Renunciatum est nobis, esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos Juventus in ludum conveniat, eos sibi nomen imposuisse latinos rhetoras; ibi homines adolescentulos dies totos desiderare. Majores nostri, quae liberos suos discere, et quos in ludos itare vellent instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter et his qui eos ludos habent, et his, qui eo venire censuerunt, visum est faciendum, ut ostenderemus nostram Sententiam: nobis non placere.

te a' világosság' meszsze-ható fáklyáját, mellynek fénnénél egymásra esmertek a' Római Augurok, 's már nem nézhették egymást nevetés nélkül. Mese lett az Istenek' világa, mellyet a' Költők' fantáziája teremtet. A' régiek becseket vesztették, vagy szebb, bájolóbb 's igazabb képet vont azokra a' Keresztyénség, mellynek elő-postái voltak Görög-ország' és Róma' Bölcei.

Bölcek! Tanítók! Polgárok! kiknek szíveket a' természet jobb agyagból formálta! vágytatok volna előbb vagy később születni? Tekintetek-viszsza a' világ' folyására: látni fogjátok, hogy több szerencsével rég' sem éltetek volna. A' nagy czélnak — az emberiség' nevelésének — nehéz a' munkája, mert legforróbb iparkodásaitoknak is csak az az édes jutalma lehet, hogy még később fog az emberi tökéletesség' és boldogság' szép világa felderülni. —

JAKARFALVAY ANDRÁS.

8.

Pogány - Török' Földje. *)

Szabad e vissza-sohajt'ni, a' múlt kor' csapásain, egy Nemzet' üldöző sorsára? Szabad é a' hajdan' mohában burkolt fájdalmas esetet kizsarolni azért; hogy a' nemzeti szív megilletve olvadozzék, az eleibe teremtet bús képeken, 's kicsapongó szilaj heve pedig, bánat-könnyekbe merengjen-át?

Magyarok! Ős-Atyáitok' Vér-mezőjén épült fény-űző lakás'tokban, feledve a' Honnak elrepült zivatarjait, kedv-telve éltek a' béke' nyugalmával, restek áldozni is a' vissza-émlékezésre, — fussatok Ti! kik az árulóan megcserélt idegen szokások' rabjai vagytok — a' Nemzet' sírja nyil-fel elöttetek, a' Magyar-nemzet' oltárán hazafiúi vér párolog.

Egy Magyar' pompátlan sírja felett emelek oszlopot egy Magyar-nak — kinek nevét, az idő ürügye elemészté ugyan; de tette a' Dicsőnek, örök-létbe 's vérző emléke szenderül.

A' XVII-dik Század' közepe táján, méllyen érezteté még a' Török, Nemzetünkkel gyilká' súllyát, a' Honn' keblét dúlva, majd csak-nem egészen birta azt. Eger' Vára a' Pogányt tisztelte Urának, e' pedig zsarolásokkal terhelé őt. Füstölögve dőltek hamuba

*) Fekszik e' hely Borsod Vármegye' Egri Járásában kebelezt Felső-Tárkány Helység' határában nem meszsze Heves Vármegyebeli Fel-német Helységtől, Eger' Várától mintegy 1/2 órányi távolságra.

a' Környék' ékességei, vég-pusztulás' romladékait látott a' rettegő útas, mint annyi bizonyosságait a' Haza iszonyu sorsának, — hijában erőlködött a' Magyar. Vére hasztalan folyt', — így az erőtlen porig sújtva; a' rabság' kínzó bánatiban epedett. Zordon temetők válltak a' biztos lakásokból, az öldöklés' véres angyala még mindég lebegett Hazánk' egén, 's a' sors-titkába el volt méllyen zárva az óhajtott szabadulás.

Atyáink' gyász-lepte sír-halmain dült, a' pogány-erőnek kénye, a' Honn' vérrel hízott parlagok felett igaz Magyarok' bús fohászsa terjengett. Remény nélkül haldoklott a' roncsolt szívű Hazafi, könnyezve Honja' pusztító Csatájit, 's hörgése köz't is csak ezért sohajtott-fel az Alkotó' Segéd-kegyéhez.

Illy borzasztó időről szollott nekem minap egy szegény Föld-mivelő, 's a' Történet' elő-adása alatt, könnyek rezegtek az érzékeny pór' szemében. *)

Kényesen vágatott szokása szerint, biztos Jancsárjaival a' Török-úton a) végig az Egri Basa, a' Török Sáfár-kútjánál b) történt mulatásából, — hol a' Török Sáfárnak egyszer'smint Mulató-helye is volt építve, — vissza az Egri Várba; a' mint gondolatját megváltoztatván, a' Vár-kút felé fordulva c) — a' Vár-hegynek d) tartott, hova a' kilátás' vidáma család; dőlős meghittséggel nézte innen végig az általok okozott romlást, látta düledék'it szomorún szét-szórva heverni a' Keresztes-Barátok Klastromának, e) látta a' vérrel öntözött tájakat, a' honnat mosolyogva a' Magyar Honn' pusztulását, Felső-Tárkány, és Fel-német f) Helységek mellett eső völgyön szagúldott Eger felé. Útja a' tisztáson biztos volt, 's a' rettegéshez és bal-történet' menydörgéseihöz gyilkos példákkal szoktatott föld'-népe miatt gond nélkül halad'tt. — — A' nyomorgatásban már bele-fáradott pogányság' csapatja, a' Basa után egy szegény arató Magyaroknak szűrét hajgálván láncsájokkal, hangos kaczagást teve, melyre az Újság-kiváns a' Basával is vissza-fordítottá lovát, 's a' Magyar így szollítá-meg: „Mit csinálsz Magyar?” g).

*) Így regélik ezt némelyek.

- a) Török-út — kezdődik az Egri-Vár felett lévő Eged' hegyénél, 's messze visz' Borsod Vármegyében a' Bikk-hegy' csúcsán, Noszvaj és Zsércz Helység határ-széleken, egész a' Tarkő hegye felé, a'hol a' Béla Király' útjában vág bele, de előbb a' meredek ösvény hegynek ágazik belőle egy út, — ezen Török-utat hajdan a' pogány készítetté, — igen jó út, sár soha sincs rajta, nevét Béla Király' útjával, mai napig megtartotta.
- b) Török Sáfár-kútja — Felső-Tárkányi határba, a' Zsérczi határ-szél felé egy völgyben, máig is fenn-áll, a' Török-út alatt — ezen nevezettel.
- c) Vár-kút — a' Noszvaji határ-szélén, a' Török-út mellett és alatt a' Felső-Tárkányi határban van.
- d) Vár-hegy — itt hajdan erősségnek kellett lenni, melyet Sáncai bizonyítanak, hihető; hogy az Egri Vár' vívásakor, vagy a' Magyar vagy a' Török sánczolta-meg itt magát. Fekszik szem-köz't Felső-Tárkánynak egy magas hegyen.
- e) Máig látható a' Vár-hegyi sánczoknál lévő völgyben.
- f) Fel-német Helysége fekszik Heves Vármegyében, Egerhez közel eső völgyön — innét visz' Felső-Tárkányba is a' közönséges járó Út; ez előtt azon rész, melyen a' Templom, Plébános és Tiszt-lakása a' Major-keret áll, Borsod Vármegyéhez tartozván, az 1807-dik eszt. Ország-gyűlési 29-dik Czikkely szerint — 1812-dik esztendőben törént csere által Heveshez kapcsolott, Eger Várral, 's a' Városnak is ezen részével, mely részt az Eger vize hajtott.
- g) Tudjuk, a' Török, nyelvünkön beszéllett.

„Szegény ember vagyok Nagyságos Uram, aratok; hogy Nagyságodnak is tudjak adót fizetni,” felele az ijedt Nemes, ’s kalapját reszketve hajintván a’ földre, maga is leborúlt.

„Nem is tudtok ti egyebet csak dolgozni, mondá a’ Basa: merni, akarni kell, ’s boldogulsz. — Nem, kép-mutatásod engem nem ámíthat-el. Szilaj természet rokona a’ Magyarnek, ösmért fegyvere előttem eléggé erős. Vakmerő lelketek’ büszke-óhajtása pedig úgy is csak időt les a’ csal-vetésre, ’s a’ rohanásra.”

Még mindég leborulva várta sorsát a’ Nemes, midőn a’ Basa így folytató:

„Látod Pogány, hányszor nem nyargalok én itt el magam, miért nem tudsz elfogni? Királyod ’s a’ több Magyarok, bezzeg sokat fizetnének neked érettem, ’s nem lenne többé szükséged a’ dologra.”

„Óh! Nagyságos Uram, viszzonozáa’ Nemes, az Isten megverne engem, ha gondolkék is olyat, hiszem te most nekem Uram vagy, annak pedig hódolnom, ’s azt tisztelnem, az Isten is parancsolja; — azután a’ Jobbágy-igának nincs ereje, nincs merész lelke, — tőletek pedig hatalmasoktól félni, megtanított már az idő, — engedj Uram! — a’ Magyar nyíltan vív Honnjáért, csalt-vetni alá-valók tulajdona.”

„Van é Feleséged?”

„Nincs Nagyságos Uram.”

„No, ’s hát, lesz’ é kedved engem elfogni? ’s ezen szóra, megvetve tekintett a’ lábai előtt porban fetrengő Magyarra, ’s a’ láncával keresztül-ütni dühös Jancsárját a’ gyilkolástól eltiltván, besietett Egerbe.

Haza ment Kálmán — így nevezzük az ijedt Magyar — Felső-Tárkányba, sötét tiszta-ként ébredt-t-fel benne ismét az elfojtott dicsőség’ vágyása, ’s végzete alá-nyomó csapásaiból kezdé magát vigyázón kifejtegetni. Mély gondokban merülve rémített a’ kétes cél’ nagysága, a’ Basa’ biztatása ijesztő, ’s egyszer’smint javalló is leve részéről, borzadott gondolatja’ azon súllyára, ha ne-talán a’ Basa’ elfogásában szerencsétlen lenne. Kínos tünődése végre elhatározásra vált, de aggódott még is, ’s a’ kimenet’ vég-titka reszketteté.

Julissal Jegyesével közlé a’ dolgot, a’ szelidnek rózsá-lángba borúlt arczája, elárulta a’ szív’ gyöngéjét Kálmán előtt, halál-aggály gyötré Julist, ’s szüz-keblében a’ hív szerelem küszdve dúlt imádott kedvese miatt. Viszsa-irtódzott lelke hab-árként zajongott érző remegésiben, ’s szendesége forró lángokra csapongott-ki, epesztő bánat vevé körül. „Kálmán, Kálmán, az Istenért ne tedd-ki magad’ a’ szánt-szándékos veszedelemnek, mondá ő Kálmánnak mellyén alélva; a’ képzelet’ ereje ragad téged illy fontolatlan lépés’ iszszonyára, vagy egy felsőbb erő kiszt’ e téged’ veszésünket eszközteni? lásd lelkem Kálmánom a’ veszély’ nagyságát, reszkess a’ fenyegető környülmények’, ’s Pogány’ véres boszszújától.” Itt elő-adván még az ártatlan, a’ jó kimenet’ lehetetlenségét, a’ reménylhető boszszú-dühének iszonyú voltát; szóval mindent, a’ mit a’ szív, egy híven érező szív, tanácsolhat szeretete tárgyának ’s féltő kincsének.

Már-már leverék célzott vágyjairól Julis’ könnyei Kálmánt, a’ mint erőt vett Hónnja’ szeretete ellágyúlt érzésein, ’s egy futó pillanatban homályként tűnván-fel elpusztított Hazája, ennek siralmas esetét teremte lelkében elő. „Hát-ha — így fontolgatá magában — megmenthetem egy fenétől környékünket, hát ha boldog is leszek általa?

akkor majd leélni boldogan az életet egy Angyalnak karjai között, — — 's ha elesem? — Hazámért áldozatul hűnyi-el, a' Nemzet' áldó szava dicsőíti majdan sírom' porait, jó Julis bízz, az Isten' védelme alatt erőssen hiszem: győznöm kell. Ő megsegít."

Vidám ábrázattal nyugtatta-meg búban merült Julissát, hogy iszonyú feltételéről lemondott; de szívében érzé a' 22. esztendő Kálmán az ösztönt, 's alattomban a' Megye' Vice-Ispánjától magának fegyvert kért, ez úttal elő-adván céljának nagyságát is.

Beszédette volt már akkor a' Török, — a' múlttáról tanúlva — egész Környékről a' fegyvert, 's azt csupán a' Megye' szabad Elöl-járója adhatott. Borsodnak Fő Várában Egerben oltalmazá azokat a' Pogány, 's a' Megye' gondos felügyelői, bátor élet-veszély között is, más szomszéd tájékról, titkon tették-meg e' részben a' szükséges intézeteket.

Múltak a' Napok, már imitt-amott állott lábbon az élet, a' mint egy esti nap-áldozaton Kálmán hő-vágygyal lappangva várta a' meggyilkolásra vagy elfogásra szánt Basát. A' Basa közeledvén; Kálmán lelkében borzadozott, 's eltökéllése jelen volt perczen leborúlva, a' Mindenhatóhoz sohajtott-fel.

Remény! Te bájos ingere a' szív-ohajtásnak. Nemes tettekre riasztod-fel a' mélyen elszunnyadt lelket, kecsegtetőn gyújtasz a' jövő' kódébe világot annak kétes léptei előtt, 's homályos álmaiból valót teremtesz!!!

Csak egy szolga volt a' Basáv al, andal'gva léptetnek, nem gyanítva lest. Nagyságának hatalmas érzése, biztos meghittséget szült ön-bátorsága iránt. Zsar-kényeit mosolygá. Midőn Kálmánnak jól intézett lövése, halva dönté-le lováról az andalgó szolgát, 's azon pillanatban kiugorván, a' nélkül; hogy az elbámúlt Basa magát a' történet' zavarából rendbe szedhetné; puskájával főbe üti, az ütés' ereje alatt megszédült Basa, a' nyeregbe borúl, 's a' megriad'tt bokros Mén felágaskodik, Kálmán pedig a' szilajnak zabláját megkapván; mellyénél fogva igyekszik a' bágyad'tt Basát lováról lefordítani. Habzott már öröm-árjában Kálmán, tette' vakmerőjén túl hatott, képzelt reménye, gazdag jutalmat ígért mártalékjában. Foglyát csak össze-kötni, 's e' végre elrejtett lován vele odább állani volt még csupán hátra. — De az eszmélő Basa, Kálmánnak ajakához felcsúszott jobb keze' két újját fellángolt dühében beharapván; a' véletlen-eset fájdalma, elbocsáttatja vele a' bal-kézben tartott kantárt, 's midőn a' Basa két élű késével válba szúrta, — Kálmánnak ijedése határtalan lévén; az ész' kormányát elveszté, 's kemény sebe miatt, félelmében is eltikkadva rogyott össze.

Még egy dőfés volt intézve a' Felső-Tárányai Hősnek, hanem a' rettentő példa-tétel' ohajtása elmellőzteté azt a' Basával, meglegedvén azzal; hogy Kálmánnak jobb kezét tovább is harapdálva, vonczolta lova mellett a' szerencsétlen Nemest.

Azomban az elesett szolgának elnyargalt lova miatt bajt gyanítván a' Török Ör-se-reg, ló-halálába vágatott Fel-német felé, honnatt belátták Fő-vezérjeket. Már csata-zajként villámlott öldöklésre gyilkos fegyverjek Kálmán felett, már Kálmán kétségbe-esve kiáltott-fel a' Magyarok Istenéhez, midőn vezérok által lecsendesítettvén, a' megsebesített gondviselésük alá bizatott.

Hát soha-sem elég egy bal-eset a' sors' hanyattatásai között? — Julis Nénjétől Fel-németről sietett haza, lelkében tiszta béke nyugodván, kedves Kálmánját hitte minél előbb ölelhetni, midőn ez Ör-sereg lassú léptei elől félre-vonúlva, Kálmánnak szív-repesztő kiáltása, a' boldog álmaiban merengőt felrezzenté.

Még a' történtek előtte titokban feküdtek, kínos kétkedés vevé körül még is. Kálmánjának vér-lepte vonásiban mély lankadást olvasott. Szűz keblében süllyedvén küzdő-érzése, a' fájdalom' vad-gyilkán hült-el. Megfagyott az élet-láng szép lelkében, szívcsatája pedig tébolyodva ragadá a' pogány-csoport közzé, 's ájúlva dült a' vért-szomjúzó Tigris' eleibe irgalomért. —

Haj! de nincs ki megszánná a' vérző szív' érdem-harczát; nincs, ki az alélt sohajtozónak bánat viharában reményt intene; nincs, ki a' csüggedőt felemelné keservein!?! Julis Kálmán mellé köttetett. Boldog ő kedvesével szenvedhetni néhány perczig a' rab-ság' vasát. Óh! de miért kell mindég sötét homályban rejteni a' jövő-titkainak? Julis csak tizen-öt évi, 's ha nem a' szépség' remeke, de valón bájoló gyermek, szilaj negéd' 's vad-ölelés' kénye között tétetett Egerben őrizet alá.

Kálmánt a' rész-vétel' bánatja epeszté, reménye nyugalmaival enyészett-el. Bús-ködbe borúlt a' reggeli hajnal, melly léte' vég óráját megszünteté, lassú pihegés árulta-el még benne a' szív' életét, a' boldogtalan Kálmán a' Vár-élen nyársba-vonva hanyatlott. Innet fosztá-meg a' Természet mindentől: mit az ész halandónak nevezhet.

Remény! Te élet-nyugalmazó rokon-barátja a' halandónak, kezed' ápolása gyengén ringatja a' sors' dühében is a' benned bizót, 's őtet csak a' sír-rögén hagyod magában. Csak hamar megszűnt lenni Kálmán a' Magyar-Honnak vér-áldozatja, teste azon földre hol a' Basát megtámadta kivettetvén; eltakarittatása egy kemény parancsolat által megtiltatott.

Sírját a' Környék' népe fájdalomában akkor nevezé Pogány-Török' vagy némellyek szerint gonosz Török-földjének, 's nevét máig is viseli.

Mi történt később az ártatlan Julissal, azt az Eger Vár' falai előlünk mélyen el-fedezték.

Eger! Megyém egykori fénye, 's te gyilkos emléke a' múlt-kor vészeinek, sötét gyász leng omladék ormaidon; mély bánatban sinlődnek ott a' hajdan' századok' vas-esetei! Te sír-keble a' Honn-szeretet érzésnek, 's tanúja a' dúló hatalom kínos erőszakjának. Koronák rendültek hajdan dörgő falaid mellett; rokon-sírba zártad a' Napkelet' fiait a' Honn' Hőseivel. — — Óh! de mint mindenik eltűn a' semmiben, úgy dicsőség' fénye is homály-lepte kő-halomba rogyott; 's egykori láng-pályád vér-párolgásai köz'tt, most már a' mulandónak irígy ölében villant-át!?!

9.

Szenvey József' Schillere.

Nincs figyelmetes magyar olvasó, ki a' *Szenvey* névre ne emlékeznék. Négy éve, hogy az Aurora felesebben közli verseit. Ő Nemzetünknek egygyik jelesb' didaktikus Poétája: de Schiller' versei között kiadott fordításai nem érdemelnek kevesebb tapsolást, mint eredeti darabjai. A' *harangról való éneket* (Auróra, 1825) emlitem csak. Gondolat, kép, tónus másolva, viszsza-adva; 's ennyi hűség mellett, melly könnyűséggel! Örvendezettő hírrel gondolom most meglepni hazánkfiáit, midőn tudósítom, hogy *Tellen és Walensteinon* kívül *Schillernek minden Szomorú-játékjai* le vannak már fordítva Szenvey által (Haramják, Fiesco, Ármány és szerelem, Don Carlos, Orleansi szűz, Stuart Mária, 's a' Meszszínei hölgy), 's mindenik *az eredeti formájában*. Ezt becsülni fogja az, ki a' magyar tiszta jambeicus versnek nagy, de a' rímelt jambeicusnak 's egyáltalában a' Ráday-nemű vers' még nagyobb nehézségeit ismeri. Hogy pedig ez is, amaz is midőn *fordítunk*, még nagyobb feladás, világos. Hogy a' Publicum a' nehézségről hozhasson ítéletet a' könnyebbre, a' *Meszszínei hölgyből* közlök két Scénát, 's ollyat, hol a' technika' nehézségei leginkább hozhaták kísértelbe a' Fordítót.

Újra figyelmessé teszem azokat, kik ilyenekben foglalatoskodnak, azon bájra, melly a' mértékelt rim-versen omlik-el; 's hogy a' munka, ha fáradságos is, nem lehetetlen; de nem is jutalmatlan. Voltak, kik a' Ráday-nemű verset kárhoztatták; mert nyűgöt vet a' lélekre — Ők mondják. Az erősre nem vet nyűgöt, de zablát; 's az erős ezt szeretheti, mert első hevét lefogja hűteni; ő Reminiscentiából fog dolgozni, 's csak így lesz' Őr a' tárgy felett, 's nem a' tárgy ő felette. 'S mívészt máskép' nem gondolhatni. Érezzék és értsék ezt, kiket illet; 's lássuk már a' magyar Schillert:

A' MESZSZÍNEI HÖLGY.

I. FELVONÁS, 4-dik JELENÉS.

KAR (fellép.)

(Ez két Fél-karból áll, mellyek azon-egy időben két ellen-oldalon, az egygyik a' szín' hátuljáról, a' másik a' szín' elejéről belépnek, 's a' Játékszínt körül-járván, azon oldalon, mellyen mindegygyik bejött rendbe állanak. Az egygyik Fél-kart az élte-sebb, a' másikat az ifjabb vitézek képezik. Mindegygyik, színre és jelekre különbözik egymástól. Ha mind a' két kar egymás' ellenében áll, a' hadi muzsika megszűnik, 's a' karok' fejei beszélnék.)

ELSŐ KAR.

Idvezllek téged
Te fényes tornác!

Uralkodóim'

Herczegi bölcsője. —

Oszlopokon nyugvó felséges ház!

A' mély hüvelyben

Békén nyugodjanak

A' gyilkos fegyverek,

És a' kapuk előtt

Lánczon heverjen

A' vad viszátkodás' Gorgon csudája!

Mert a' baráti ház'

Sértetlen küszöbét

Örzi az esküvés,

Ez a' pokol leg-
Rettentőbb Istene.

MÁSODIK KAR.

Vad düh emésztí belsejét szívemnek,
Karom feszül, és kard felé ered,
Mert ím, halálra gyűlölt ellenemnek
Undok Medúza-arcza rám mered.
Igyekszik gátjain kitörni vérem,
Megtartsam é tett esküvésemet?
Vagy tán az indulat legyen vezérem?
De hajh a' Fúriának nagy hatalma,
Melly itten őrt áll, 's e' hely' szent nyugalma
Rettegni készitik mérész lelkemet.

ELSŐ KAR.

Az idősb kort bölcsebb
Mérséklet illeti,
Mint okosabb hát
Első köszöntök.

(a' második Karhoz)

Hozott az Isten,
Vitézi baj-társ!
Ki most szelidült
Baráti szívvel
A' rokon érzeményt
Megosztod énvelem,
'S e' palotának
Védelem Istenit
Itt félve tiszteled!
Mivel a' két Herczeg most békéveleggyütt
Van, kövessük hát mi is példájokat,
'S váltsunk egymással szíves szó-hangokat;
Hajh, de a' szabadban hogyha rád talállok
Kard-aczéllal oszszák a' véres dagályok
Újra ott köztünk a' koczka-sorsokat.

AZ EGÉSZ KAR.

Hajh, de a' szabadban hogyha rád talállok
Kard-aczéllal oszszák a' véres dagályok
Újra ott köztünk a' koczka-sorsokat.

ELSŐ KAR.

Téged nem üldözlek te nem vagy Ellenem!
Egy város adta életünk' világát,
F. M. O. Minerva 1. Negyed. 1828.

Csak e' fejedlmi vér Külnemzeti;
De hogyha egymást a' fejek boszontják,
Vérök szünetlen a' polgárok ontják
E' rendre őket törvény kényteti.

MÁSODIK KAR.

Ők tudják hogy miért
Üldözik ilyen
Véresen egymást!
Nékem azt nem illik kérdeni.
De mi bátran szállunk a' had' vér-helyére,
'S a' ki ott uráért átall küszdeni,
Korcs az, és méltatlan a' Vitéz' nevére.

AZ EGÉSZ KAR.

De mi bátran szállunk a' had' vér-helyére
'S a' ki ott uráért átall küszdeni,
Korcs az és méltatlan a' vitéz' nevére.

EGY A' KARRÓL.

Midőn elballagék nyugodtan
A' honni ért búzák között,
Halljátok a' mi nekem ottan
Elmélkedő fejembe jött.

Bölcs fontolást köztünk egy se tőn,
Mert akkor a' gyors üldözések
Miatt az ész a' vérnek rabja lőn.

Nem a' miéink e' vetések?
Nem nőtt-fel e' szőlő vesszővel
Ölekezett sok szilfa szál
Hazánk' szép nap-sugarinál?
Nem élhetnénk egymással itten
Mi csendesén, vígan 's meghitten
Boldog polgári életet?
Miért fogunk fegyvert egymásra
Egy kül-országi Nemzetért,
Mellynek dagálya minket sért,
'S itt jussa sincs uralkodásra?
Ő nap-nyugotról származa,
Vitorlás gálya hozta-el,
'S keblébe e' nemes Haza
Vendég-szeretve vette-fel;
Koránt-sem álmodák meg édes

Ősünk, kik akkor éltenek,
Hogy jó utóik e' negédes
Kül-faj' szolgáji légyenek!

EGY MÁSIK.

Való, hogy szép hazában élünk!
Földjére a' nap' báj-sugára
Örökké tisztán mosolyog. —
De gátot és zárt nem szível,
'S a' tengeren, melly békeríti,
Mindenfelől azt öblivel,
Száz rabló Korzár csavarog,
'S javunk után törét feszíti.
Eggy olly áldást kell védenünk
Melly a' Kül-ország mord aczélját
Mindég ingerli ellenünk.
Rabok vagyunk ön-birtokunkban,
A' Nemzet elhibázza czélját,
'S magát jó házi Isteni
Mellett erőtlen védeni.
Nem ott, hol a' csend' szép ölében
Pán 's Ceres áldást hintenek,
Hanem, hol a' hegy' mély ürében
A' vas göröngyök termenek:
Szülő helyét ottan találja,
Mindenkor a' népek' Királya.

ELSŐ KAR.

Nem egyiránt osztattak a' halandók
Között el a' por-élet' javai,
De a' természetnek nem változandók
Igaz szülői gondjai.
Nekünk az áldás' velejét
Juttatta, melly magát mindég nyugalmas
Tenyészet' szép becsében érleli,
'S amott azoknak adta a' hatalmas
Kény' győzhetetlen erejét;
Ez által mindent végbe visznek,
A' mit kevélyen jónak hisznek.
Körül rendíti vad robajjal
Csudált hatalmok a' világot;
De a' tető, melly büszkén égre nyúl
A' mélyre egykor mennydörögve hull.

Azért alant kívánok állni
Erőtlen ember-sorsomat becsülve!
Ama' duló eső-víz' árjai,
Mellyek sűrű jéggel vegyülve
'S felhő-szakadva omlanak,
Ijesztő képet játszanak;
Éj-szárnyain a' vész-özönnek
Vadúl ordítva, zúgva jönnek,
A' hidakat 's töltéseket
Dörögve kapják-el magokkal
Az ész hijában küszd azokkal
Nem jármozhatja mérgeket,
De e' vad vészek' ostroma
Csak egy pillantat' szüleménye,
Futások' rettentő nyoma
Kiszárad 's elvész a' homokban;
'S a' pusztulás csak hirdetménye. —
A' kül-hóditók megjelennek
Határinkon, de újra mennek;
Mi nékiek szót fogadunk,
De mindég helyben maradunk.

II. FELVONÁS, 1-ső és 2-dik JELENÉS.

(Kert, kilátással a' tengerre.)

BEATRIX.

Kijön egy kerti palotából, nyughatatlanul fel 's alá jár,
kémlelve néz minden oldalra. Hirtelen megáll és hallgatózik.

Óh nem, nem ő! — Csak a' szél' lágy fuvalma,
Melly játszva át-fut e' fák' üstökén;
Hanyatlik a' nap, és szívem' nyugalma
A' lomha órák által halni mén.
Bús lelkemet-sötét irtózat hatja,
E' néma sír-csend' létem' borzogatja;
Nézek — de semmi-sem tűnik szemembe —
'S ő engem itt hágy vesztő félelemb'e.

Iztózva hallom itt közel zajongni
A' népes város' élet-hangjait,
'S dörgő morajjal partokhoz tolongni
Ott távol a' tenger' hullámain.
'S érzem — száz rettenetnek itt hagyatva —
E' szörnyű nagyban melly kis részt teszek,
Mint egy levél az ágról elkapatva,
A' véghetetlen úrben elveszek.

Mért hagytam-el nyugalmas rejtegem'!
Víg voltam ott, nem kínozott semmi bánat,
Szívemben ott nem gerjedett kívánság;
A' csendes ér példázta életem.
Most a' világ beránt dühös zajába,
Felém lövelli a' hullámokat, —
Eltéptem minden régi kapcsokat —
Bízában egy esküvés' könnyű szavába'.

Oh mit követtem-el?
Értelmem hol vala?
Az örvöngés' dühe
Kapott e engem el?

Ím öszve-téptem
A' klastromi
Fenyíték' fátyolát;
Feltörtem ajtaját
Szent kamarámnak,
'S küszöbén kiléptem!
Tán a' pokol' bü-bája illetett,
Midőn egy férfiút szívembe vettem,
'S őtet, ki megszökésre kénytetett,
Feláldozott szeméremmel követtem.

Oh jer, jer, kedvesem!
Hol késel, hol maradsz?
Siess megmenteni
Vívódó lelkemet!
A' bánat 's fájdalom
Iszonyú súlya nyom.
Erőre költeni
Jer, csüggedt léteimet!

'Sbűn az, hogy olly egy férfihoz hajoltam,
Ki egyedül szövetkezett velem?
Mert én vidéki élet-körbe voltam
Taszítva, 's árvaság volt lét-jelem.
Egy köz-falat, midőn világra jöttem,
Emelt a' sors anyám között 's közötttem:
Csak egyszer láttam őt, de mint az álom
Ellebbent képe, 's többé nem találom.

Így nőtem-fel setét rejtek-helyen
Árnyékokhoz fűzve láng-koromban;

'S ím ő a' klastromnál itt megjelent,
Szép Isten-arczczal, 's büszke hős-idomban;
Hogy itt mit érzék, az nevezhetetlen,
Ő kül-világról jött, mint ismeretlen,
'S im mintha így volt volna évek oltá,
A' szív magát gyorsan szívhez csatolta.

Bocsáss-meg, óh dicső! kitől születtem,
Hogy én a' végzet' óráját előzván,
Önkényesen kijegyzém sorsomat;
Nem, nem jegyeztem; én csak rabja lettem;
Rajtam tündérkedő hatalma győzván,
Mint rab, szívessen hordom lánczomat.
Istennek zárt kapú ellent nem állt,
Ő Perseus' tornyába bétalált.
Nem veszhet a' Daemonnak áldozatja,
'S ha pusztá szirt-fokokhoz volna kötve,
'S Atlásznak égtartó két oszlopához,
Szárnyas lovon azt onnét elkapatja.

A' múltra vissza többé nem sohajtok;
Szívemnek egy hívó hazája sincs;
Most már csak a' szerel'm szavára hajtok,
Van ennél egy nemesebb földi kincs?
Sorsom' nyugalmát el nem veszthetem,
Mert más kedvet nem ismer életem.

Nem ismerem, 's ismerni nem kívánom
Kik életem' szerzői voltak,
Ha tőled, szívem' tárgya és szerelme!
Vad kényből engem elszakasztanak,
Ne nyissa életem' titkát az ég,
Én néked élek! tudnom ezt elég.

(figyelmezve)

Hah! a' kedves szólala!
Nem, nem, a' visz-hang vala,
'S tompa zajja a' habárnak,
Melly partokhoz dőledez;
Óh nem a' várt kedves ez.
Jaj nekem! útját mi állja?
Lelkem a' setét iszonynak
Fagylaló dér-leple szállja!

Ime a' nap
Szüntelen alább hanyatlik —

Pusztább lesz' a' hely' magánya,
'S terhelőbb szívem' hijánya; —
Óh egek! hol késik ő?

(nyughatatlanul szerte-jár)

E' kert' biztos ő-falából
Már kilépni nem merek.
Borzadok egész tetemben,
A' midőn itt a' közel
Lévő Isten-hajlékába
Vak-merészen mentem-el;
Lelkem' legmélyebb mélyéből
Hajtott egy hatalmas ösztön,
A' midőn im' a' Horához
Szólni kezdett a' harang,
Hogy buzgón a' szűz anyához
Szálljon a' szent emlék-hang:
Szívem, bár mint óvatott,
Itt ellent nem állhatott.
Oh ha kémlelő szemekkel
Ott egy ember rám lele?
E' világ sok ellenekkel
'S árulókkal van tele! —
Tört vet a' rosz' álnok elme
Mindenütt az ártatlannak,
Száz utat jelel, hogy annak
Megszövdjék veszedelme.
Ezt tapasztalám ijedve
Czellámból midőn kihítt
Szívem pajkos játszi kedve,
'S a' kül-ember zajba vitt.
Merészségemért a' Herczeg'
Nagy halotti innepén
Súlyosan bűnhődtem én. —
Oh az ég volt csak megőrzőm! —
Ott egy ismeretlen ifjú
Sas-szemekkel jött előmbe,
És villámló pillanattal,
Melly valómnak szövevényét
Rémítőleg át-lövellé —
Nézett szívem belsejébe.
Jég-izsonnyal tölti most is
E' tünet-kép létemet;

Nem merek többé szemébe
Kedvesemnek nézni, tudván
Ezt a' titkos vétkeket!

(figyelmezve)

A' kertben ember -
Hangokat hallok!
Ő az! közelít már
Szerelme szívemnek
Ő az! füleim most
Nem csalatának!
A' hang közelebb jön.
Futok karjába,
Futok szívéhez!

(nyitott karokkal siet a' kert' hátuljába. Don Césár elébe lép.)

2-dik JELENÉS.

DON CÉSÁR. BEÁTRIX. A' KAR.

BEATRIX.

(írtózva vissza-szökik)

Mit látok? jaj nekem!

(ugyan ezen pillanatban a' Kar is belép)

DON CÉSÁR.

Ne reszkess gyöngy alak!

(a' Karhoz)

A' zordon fegyverek rettegtetik
A' gyenge szűz' szívét. — Vonuljatok
Hát vissza, 's a' távolban tisztelen
Mind állapotjatok-meg.

(Beátrixhoz)

Bátorodj' 's ne félj!

A' szűz' szelid szemérme szent előttem.

(a' Kar vissza-húzódott. Césár közelebb lép, 's megfogja kezét)

Oh hol valál? mely Isten' Karja rejtett
Előlem téged illy sokáig el?
Téged nyomoztalak minduntalan,
Ébren-létemben, álmomban te voltál
Egyetlen érzeménye csak szívemnek,
Mióta a' Herczeg' halotti innepén
Mint-egy világos angyal-tüneményt
Először láttalak. — Bájid' hatalmát,

Melly rajtam győzedelmes lőn, te ismeréd.
 Pillantatimnak lángja, és rebegve
 Ejtett szó-hangjaim, 's kezem,
 Melly reszketőleg nyugodott kezeden
 Árulta-el tenéked azt; merészebb
 Vallás-tételt nem engedett-meg akkor
 A' hely' komoly felsége énnekem.
 Elmentem a' halotti szent Misére,
 'S midőn most térdeimről felkelék,
 Te voltál kit szemem vadászva kére,
 Hijában én reád már nem lelek.
 De egy mindenható tündér erővel
 Ragadtad-el magaddal szívemet,
 'S azóta mindég gond-zavarta fővel
 Nyomozlak eltűnt drága éltetemet.
 Mindegygyik dús lak, és templom-küszöbhez,
 Minden nyilván való, 's rejtek-helyekre,
 Hol ilyen angyal megjelenni szok,
 Küldöttem én szaguldó kémeket;
 De minden szorgalom, hajh, füstbe szállt!
 Még végre egy Isten' vezér-kezevel
 Kémem' vezetvén, ez buvár-szemével
 Itt e' közel-templomban rád talált.

(Itt Beatrix, ki ezen egész idő alatt reszketve 's elfordul-
 va állott, mozdulatjával irtózatot jelent)

Most hát viszont enyém vagy, gyöngy-alak.
 'S előbb enyészsen testemből a' lélek'
 Tűz-árja mintsem én, ki néked élek,
 Távozni tőlem többé hagyjalak.
 'S hogy ezt a' vak-szerencsét megragadjam
 'S a' sandaló Daemon nekem ne ártson,
 Tehát azonnal e' jelenvaló
 Tanúk előtt nő-társommá nevezlek,
 'S itt e' helyen szavamnak zálogául
 Nyujtom neked vitézi jobbjomat.

(a' Karnak ötet,felmutatja)

Én,nem vadászom, hogy ki légy; csupán
 Csak tégedet kívánlak ten-magadtól,

Egyébre nincs nekem gondom 's figyelmem
 Hogy lelked tiszta 's a' te származásod,
 Erről szemednek első pillanatja
 Meggyőzött esküvőleg engemet;
 'S ha legszegényebb por-szülék' magzatja
 Volnál is, csak te bírnád szívemet,
 Mert választásom eltökélve tettem
 Midőn angyal-valódnak rabja lettem.

'S hogy lásd, ha vallyon képes légyek e
 Szavamnak megfelelni, 's bír e annyi
 Fénnyel világi sorsom, hogy szívem'
 Imádjóját eléggé boldogítsam,
 'S erős karokkal ójjam vészek ellen,
 Csupán nevem szükséges hallanod.
 Én Don Césár vagyok, 's hatalmasabb
 Úr én felettem nincsen Meszszinában.

(Beatrix vissza-borad; Césár észre-veszi, és szünet után
 folytatja szavait)

Én mély elámulásod' tisztelem,
 Én tisztelem szemérmes hallgatásod'
 Szelid alázat a' kecsék' Királya.
 A' szépség ön-magának ismeretlen,
 Önnön hatalma elrettenti őt!
 Én most eltávozom, 's magadra hagylak
 Hogy lelked' ijedelme szét-ütődjék,
 Mert minden új ijeszt, még a' szerencse is.

(a' Karhoz).

Halljátok! Ó az én meny-aszszonyom,
 Azért ti mint valódi Herczeg-aszszonyt
 Híven hódolva fogjátok becsülni;
 Jelentsétek-ki néki, melly magas
 Szerencse várja őtet köztetek —
 Én nem sokára ismét vissza-térek,
 Hogy őtet udvaromba bévezzem
 Miként Meszszina' Herczegéhez illik.

(el.)

Közlí TOLDY FERENCZ.

I O.

Vizsgálatok a' Magyar nyelv körül.

Minden nyelv-tudósaink isméri ama' régi magyar históriai éneket, mellyet *nagy* nevű *Révaink*, még a' múlt században, elegyes verseihez ragasztva, kiadott. Utóbb, némelly abbéli érthetlenségek' felvilágosítására, ugyan ő Prof. Schediusnak német nyelven kijött jeles Folyó-írásában, egy kised értekezést ada ¹⁾, mellyet itt, nyelvünkre lefordítva közlünk mind-azért, mivel ifjabb Literátoraink' figyelmét a' most már ritkább könyv könnyen elkerülheté; mind pedig, hogy a' jelen idő-szakasz, melly jobbára távol minden sikeresb' szó-nyomozástól, számos törvénytelen szót alkot, némelly elávelt, de törvény-irányos és kellő formákra figyelmessé tegyük. — Ihol *Révai* értekezése:

„Egy régi magyar nép-dalban, mellyet tudós történet-vizsgálónk Cornidesz Dániel, egykor velem közlött, én pedig 1787-ben (I. Elegyes verseimet, Posonyb. 8. lap. 275 — 288) kinyomtattam a), egy vers-szakasz kerül-elé, mellyet mai magyar nyelvészse-günk' egész kincséből fel nem világosíthatánk. Már akkor kijelentettem abbéli kétségeim Cornidesznek: a' mire a' jeles férfitől e' levelet vettem:” Quæris ex me, quomodo cantilenæ illius hungaricæ, de ingressu Hungarorum, quam a Cl. Pray olim acceptam, tecum communicaueram, versiculus 34 legendus exponendusque sit. Cantilena deprompta erat ex codice MS., cuius scripturæ character monastico-gothicus vel seculi XV initium, vel exitum XIV-ti indicabat. Versiculus, qui tibi mihique crucem figit, ita habet:

Arpad iſſſtha Magyar neppel
Kelemfewlden a Dunan el kelenek
A; Chechen ewk chekelwnek
A; Thethemben el fel thethelwnek.

Tria hic commemorantur loca, nempe: Kelemfewld, Csécze et Tetény. Ac Kelemfewld nolim equidem per Különföld tecum exponere. Erat enim Kelemfeld nomen montis illius, e quo S. Gerhardus præcipitatus fuit, quique mons hodie Szent Gellérd' hegye dicitur. Vide J. Thuróczi chron. ung. p. II. c. 40. Tetény locus notissimus est. Inter montem S. Gerhardi et locum Tetény fuerat olim haud dubie locus aliquis, Csécze vel

1) Lásd: Zeitschrift von und für Ungern. Herausg. vom Prof. von Schedius. Pest bei Hartleben. 1805. Bd. 3. lap 571 — 578. — Hasonlittassék-ösze Révai Grammatikájával (II. pag. 875 — 9.)

a) Emlékezetet téssen róla Pray (Dissert. IV. §. VII. p. 75); Cornidesz is (Vindiciæ Anon. B. R. Notar. Ed. Engel p. 218.) — Révai

Cseke dictus. Nunc quidem Csécze nomen pagi est, in Comitatus Albensis processu Sár-mellékiensi siti. Illud praeterea obseruo, Poetam inficetum nescio quod frigidum acumen in qualicunque soni similitudine quaesivisse. Studiosae enim operam dedisse videtur, ut tribus illis locorum nominibus verba subiungeret, quae sono quodammodo cum iis conuenirent. Sic nomini *Kelelfewld* respondet *kelenek*; τῶ *Chechen*, csekewnek; τῶ *Thethemben*: *thethewnek*. Insuper profecto hic verborum lusus est, per quem obscuritas maxima sensui affunditur. Quid enim, obsecro, significat *chekewnek*? quid *el fel thethewnek*? Oedipum coniectorem ista deposcunt; ego vero Terentianum illud de me non abs re usurpauerim: Dauus sum, non Oedipus. Tu ista me longe melius, feliciusque extricabis, ut qui in hoc studiorum genere versatissimus es. Fortasse Ill. Dom. Baro Rádai senior, qui te summi facit, et qui antiquitatum linguae hungaricae, vocabulorumque obsoletorum, si quisquam alter, gnarissimus est, de sensu versiculi 34. non sine fructu per te consuleretur, etc.

Meg szándékozom mutatni, hogy segedelmével a' valódi régi-magyar-nyelv-tudománynak, mellynek egyszersmind a' keleti és a' lappföldi nyelvekre épülnie szükséges, azon homályos sorokat is jól meg lehet magyarázni, 's hogy annak érthetlenségét csak minnen járatlanságunknak kell tulajdonítani, nyelvünk' valódi kút-főjében.

A' Cornidesztől felebb elé-hozott vers-szakot mai írás-módunk szerént így kell olvasnunk:

*Árpád jutta magyar néppel,
Kelelföldén a' Dunán elkelének,
Az Cseken ők csekőnek,
Az Tetemben el-fellettőnek.*

Ide való még a' következő vers-szakasz' első sora is:

Érden sokat ők értenek.

Ezen verseknek, mellyek a' Magyaroknak által-keltét a' Dunán Buda' városa alatt, elbeszéllek, históriai felvilágosítására szolgálak 1. Thuróczi Chron. II, 11. ed. Aug. Vindel. 1488. „Transnatato infra Sicambriam (Ó-Buda) Danubio, in ea parte, ubi nunc *villa kelelfewld* locata est, (propter quod et eadem hoc vocabulo denominata dicitur b), irruerunt tandem hostilem super exercitum in campo secus civitatem Potentialiam.” 2. Székely István Chronica ez Vilagnak yeles dolgairól. Cracov. 1559.) fol. 115. „Matrinus a' Római tisztartó — a' Detre nevű Capitan nag tabort iaranac potentialia körniül, nem meszsze szaz halomhoz. Kit mikoron a' Magiarok meg hallotac volna, eyel tömlőkön *altal kelenec a Dunan* a' Sz. Gellerd hegie alat, kit mind e napiglan az *altal keleesről keleenföldenec* hiiunc, es alá menván a' Duna mellet meg vereec a' Romai tabort potentialial.” —

Mind a' két történet-író abban megegygyez, hogy Kelelfewld a' Magyaroknak a' Dunán való *általkelésétől* neveztetett-el. Székely pedig írás-módja (*keleenfölde*) által még arra is rá mutat, hogy *Kelénföldnek* kell kimondani. Még helyesebben ezeket így írónk: Ke-

b) A' mit Thurócza itt *villa Kelenfewldnek* hí, azt másutt (II. 40.) *mons Kelenfewldnek* hija. — Révai.

lényföld, Kelény' föld: mely szóforma már Thurócz és Székely' idejében közönséges volt: de mely helyett amaz éneknek sokkal régibb szerzője a' *Kelem Tetem* ó formákkal élt; sőt Thurócz maga is (II. 11.) a' mai Tetény, Szászhalom helyett így írta: *Thetem, Zázholm.*

A' gyökérszó *kel*, traicit, transmittit. Innen származik *kelet*, traiectus, mely Loderecker' régi Szótárjában is elé kerül (Prága. 1605). Ezen öszvetett ige pedig; *általkelem* (t. i. a' folyót): traicio, transmitto (scilicet fluvium) már Calepinus' Bázeli kiadásában (1627) is áll.

A' *kel* gyökértől jön ez e' származtatott magánérthető (substant.) is: *kelem*, a' legrégebbi forma szerint az *m* képző betű' hozzáfoglalása által. A' Lapp nyelv ugyan így formálja némelly magánérthetőjöt (olyanokat kivált, mellyek cselekvést festenek); ebből *teid* (magyarúl: tud) származik *taid-em* (tudomány); ebből *él* (magyarúl is: él) származik *él-em* (élet²⁾). — A' zsidó nyelv is *mem* szótaggal formál sok magánérthetőt, csak hogy az, a' szó elébe nem utánna teszi.

Azomban a' magánérthetőnek ezen formálása, nálunk már régen elavult: nyomai mindazáltal több szavainkban fennmaradtak. Így *ör-öm* innen jön: *ör*, mely gyökere az *ör-ül* igeinek: valamint *szép* és *vén* a' *szépül* és *venül* igeinek gyökerei, *kellem-es* hihetőképén³⁾ *kellem*-től származtatott mássalérthető (adiect.), 's ez ismét *kell* igétől származtatott magánérthető. *Foly-am* (p. o. vízfolyam), a' mint világos, *folyból* eredett.

A' későbbi forma *kelény*, mely amannak (*kelem*) elavulása után, a' XVI. század' végével jött divatba, hasonlókép a' *kelből* vette eredetét, *ény* képző - szócskának hozzáragasztása által; 's ugyan azon értelemmel. Kelény' föld: terra traiectus. Így formálunk kötből *kötényt*, *fedből* *fedényt*, (p. o. ablak-fedény, -fedő, -takaró), *folyból* *folyányt*, *vágból* *vágányt* 's tb.

Csak régi nyelvünk' természetének, formájának nem tudása bírhatott némellyeket arra, hogy a' *kelem* és *keleen*⁴⁾ szókat mind ama' régi énekben, mind Thurócznál toll'

2) Hogy *élem* egykor a' magyarban is fennvolt, látszik abból, hogy ezen helyőle származott ígét maiglan bírjuk: *él-em-ed-ik*, az az életet nyer. De egyáltalában, az *em* vagy *öm* 's *am* képző - szócska sokkal gyakrabban volt hajdan, mint hiszik közönségesen. Vallyon: *tél-em-l-ik*, *vet-em-ed-ik*, *hül-em-ed-ik*, *ér-d-em-el*, *fat-am-od-ik*, *ir-am-l-ik*, *csusz-am-l-ik* 's tb. nem ilyen subst.ból eredtek: *félem*, *vetem*, *hülem*, *érdem*, *futam*, *iram*, *csuszam*? Észre venni ezekből azt is, hogy az *em* *am* képző, csak ígékhez járúl. Ebben *ir-am* holt ugyan a' gyökér, de az analógia elhiteti velünk hogy ige, 's hogy ez a' *irni* azt tévé: futni; talán öregbített gyökerű (*ir-ik*) volt. Az érdem bizonyosan *ér* (valamit megér) gyökérből származott, mellyből a' *mos-d-ik* analógiája szerint *ér-d-ik* lehet az igeinek gyökerez formája. — ('S ezekhez képest helytelen formálás e' a' *szell-em* a' *szelleni* régi igéből, melly anyja a' *szellőnek* 's a' *szelletnek* is. 'S helytelenül választotta e' az Újiskola a' *szelleni* képzetet gyökérről a' *Spiritus*, *Geist*' kitételére? De ezt védelmezni sem akarom, mert hogyan képzelte legyen magának minden nép gyermeki korában — mellyben nyelve született — a' lelket: azt felhozogatni bizodalmatlanság volna az olvasó ismételiben. *Geist* Zrinyi- és Káldinai szellet, de ez is elavult, 's azon felül kétértelmű. Mero örültség a' minden Jeleseinknél — még Horvát Istvánnál és Himfynél is — előforduló szellem szót még most is káromolni!) — Végre, nem lehet é, vagy inkább nem kell é hinnünk és vallanunk, hogy az *alom*, *elem*, *dalom*, *delem* képzőkben is az *em* *am* ugyanaz a' feljebbivel? — De hiszen mi itt Grammatikát nem írunk. — Toldy.

3) Vagy inkább tagadhatatlanul. Ha e' felől kételkedünk, minden szónyomozás szétporlik. — Toldy.

4) Nem szükséges az olvasót arra emlékeztetni: hogy *keleen* *kelénynek* kell olvasni: hogy a' két e' hosszú é-t jelelt; 's hogy a' lágyító betűknek a' XV. században még csak kevés nyomai vannak. — Toldy.

hibájának állítanak makacson, és helyette *kelew*- vagy *keleu*- földet (olvassd: *kelő*) olvasnának. Könnyen átláthatni ezen állítás' hivságát. Mit jelent vallyon ez a' *kelő föld*? (terra traiciens.) Hát a' *föld* kelt által a' Dunán? Vagy talán úgy veszik, mint ezt a' szót: *szántó-föld*? (t. i. szántani való föld)? Így hát *kelő-föld*, *kelni való földet* fog jelenteni, a' mi épen olly helytelen, mint amaz; mert a' Magyarok nem a' földet, hanem a' Dunát kelték-által.

„Az Cseken ök csekőnek.”

E' szó: *cseke* a' magyarból már kitűnt *), de a' Lapp nyelvben igen is fennmaradt. Hihető, hogy e' szót mind a' két Nyelv egyiránt bírta. — *Tjake* (vagy a' *tjét* élesb' sziszegéssel ejtven: tseke, cseke) Ihre' Lapp szó-tárjában ezt teszi: collectio, acruus; *tjük-em* cselekvésre mutató magán-érthető = collectio, congregatio, *tjük* gyökérből; nem különben: *tjük-en-et* (csekenet) szenvedő értelemben: congregari, convenire; továbbá *tjagg-ot* (cseggot) más szenvedő formában: colligi, congregari. — Innen látni, hogy az itt említett *Csek* vagy *Cseke* helység **) valamely történetről vette nevezetét: melyre a' hisztóriai környüállások is mutatnak. Minekutánna t. i. a' Magyarok Kelény' földén a' Dunát által kelték volna, egy bizonyos helyen össze-gyülekeztek, melyet azután *Csek* vagy *Cseke* névvel illettek (= gyűlés). — *Csektől* jön ezen ige: *csekü-szik*, mint *fektől* (fekvés⁵⁾): *feküszik*, *cseküvének* tehát ugyan azon szám- 's személyben áll, melyben *feküvének*; kurtítva pedig így is hangzik: csekőnek; valamint ama' régi Kéz-iratban, melly remete szent Pál' Legendáját foglalja magában, ezt olvassuk: „az orosz lányok *lefekőnek* a' szent testnek lábánál.” Így *tevének*, *evének* helyett is, ezen össze-vont formával élünk: *tőnek*, *őnek*.⁶⁾

*) Fenn látszik még lenni ezen szóban: bika-csek, nervus tauri. — Prof. Schedius.

**) De melly, legalább ezen név alatt, többé nem találhatk: valamint sok más sem, melyeknek neveit az év-könyvek fenntartának; 's valamint Kelem-föld sem isméretes többé ezen név alatt. — Prof. Schedius.

5) Ezen gyökér fekszik még fel nem vétett az Új-iskolától. De v segéd-betűvel öregbítve, igen: „Sötét a' te fekvés Daura!” (Kazinczy, VII. lap. 41). Valamint könyv (köny) 's tb. Talán nem szükséges itt védelmezni tisztelt Veteránusunkat, hogy a' v-ét választá segéd-betűjül. A' fekvészik ige azok közé tartozik, melyek előkelőleg szeretik a' v segéd-betűt. De hiszem ismered te, tudós olvasó, Révai' nemzeti nagy munkájából azon ígék' természetét, melyekben „sz consona euanescit.” II. lap. 810 — 828. — Tudva van továbbá, hogy fekv nem: egy-értelmű a' fekvéssel. Em ez amabból van származtatva, 's cselekvést festő substantivum. — Toldy.

6) Tegyük hozzá ezeket is: lőnek, vőnek, lőn, vőn — levének, vevének, leve, veve. — Szabad legyen itt kételkednem, ha ő-t kelljen é olvasni ezen félig mult időkben, vagy éles é-t? Iesiz, tesz, vesz ígékben le, te, ve a' gyöke-
rek; a' félig multnak helye (az egyenes formáról szólnak, forma directa Scholae Revaianae) a' rövid e, ez segéd-betű közbe-vetésével ragasztatik a' gyökérhez, innen: le-ve, te-v-e, ve-v-e. De tudjuk hogy épen ezen ígék az n betűt szeretik, 's vele félig-multat is formálnak kihagyván a' v-ét: innen tehát lézen: leen, teen, veen; ezeket pedig a' magyar euphonia így olvasztja-öszve: lén, tén, vén. Mind-eddig még az ő-nek nyoma sincs. 'S eddig az etymologia híven elkísért volna. Azomban az elé-kor' kakographiája most zavart okoz. A' kéz-iratokban és legrégebb nyomtatványokban nincs állandóság ezen hangok' kiírásában. Mindazáltal ezen félig mult időkben, mindég van egy e is, és hihető, hogy a' másik hozzá kapcsolt betű élessé tevő; továbbá az etymologia épen ama' sötét-korbeli szavakban legkevésbére még módosítva az euphoniától: 's ezek felett még Zrínyi-Liszt-Káldy- és Gyöngyösinél is, világosan kiírva olvassuk ezeket: lén, tén, vén. De ezeknek idejében az ő is igen elhatalmasodott ezen szókban, úgy hogy az említett íróknál az ő-re is találunk példákat. Az é tudniillik hosszú ő-vé változott valamint Verseginek közép e-je (ē) sok tájakban állandóan rövid ő-vel felelőértetik. Mai nap, írónk mind a' két formát követik. — Feljebb elé-hozott okaimnál fogva én a' megvizsgált verseket így olvasom: az Cseken ök csekőnek — 's el felteténék. Szent Pál' életében is, melly got-barát betűkkel íratott, ezt olvasom: lefekenék. — Toldy.

„Az Te'emben el fel tetőnek.”

Új történet ismét új nevet adott a' helynek. Elhagyván a' Magyarok a' *csekiüvés* helyét, 's tovább haladván, *feltetszének az ellenségnek*; 's innen az a' hely *Feltetszésnek* hívatott.

Itt *tet* a' gyökér; melly a' magyarral atyafias Esztón nyelvben így találtatik: thät, 's Hupel szerint *jelt, látó-jelt* téssen. Nálunk a' gyökér a' következő képző ragasztékok által vált igévé: *tet-ik, tet-el, tet-em*: az az *apparet, videtur*. Szűz szent Margit' életében is elé-kerül: „kik ő neki *tetnek* vala ott lenni.” A' *met* elavúlt szónak is illy formáji valának. Ama' régi Bibliának kéz-irati töredékében a' következőket olvassuk: Zachar. XI. 14: *elmetöm én vesszőmet*; Baruch IV. 34: *elmettetik ő vigassága*. Későbbben mind a' két szóba a' sziszegő *sz* fűratott-be - *tet-sz-ik, met-sz-em*. A' régi forma szerint még a' félig múlt 's múlt időben is találjuk Komjátinál (az új testam.' ajánlásában): „a' mellyeknek értelme alkalmasbna *tetött* Sz. Pál' irásához” 's alább: „Én nekem nem *tetűvék*, hogy jól magyaráztak volna.” Így tehát az öszve-tett ige is a' félig-multban: *el-fel-jetűvék*, 's a' többes számban *el-feltetűvének*: valamint mondjuk *fekűvék, fekűvének*; 's öszve-húzva: *el-feltetőnek*, épen úgy, mint a' felebb-említett példában: *lefekőnek. El-feltetőnek* tehát azt jelenti: apparuerunt, visi sunt.

Tet gyökérből továbbá még a' régi forma szerint ezen magán-érthető is eredett: *tet em*, valamint *kelből kelem* 's tb. (lásd felebb). — Későbbben támadt ez a' forma: *tet-ény*, mint ott fenn *kel-ény*. *Telem* hát és *Tet-ény* azt teszi: apparitio. Most ez utóbbi szóban mind a' két *e* meghúzatik: *Tétény*. 'S ez a' Tétény maiglan is virágzó Helység Buda alatt, Budától két mért-földnyi távolságban. Hol lett légyen Kelem-föld, tudjuk. 'S e' két helység közt kelle Csek- vagy *Csekének* is lenni.

„Érden sokat ők értenek.”

Az *Érd'* neve is bizonyos történeten állapodik. Az ellenségre akadván a' Magyarok, már azzal is sokat *értek-el*, sokat nyertek **); 's innen a' hely, hol az történt, *Érdnek* hivatott: locus assecutionis.

Ér a' gyökér; innen származott ez az ige: *ér-em, elér-em assequor, attingo*. De *ér-em* egyszer'smind a' substantivumnak régi formája is, 's ezt teszi: assecutio, contactus. Továbbá az *ér* gyökér a' substantivumokat-képző *d*-ét is felveszi, mellynek egygyetlen és tulajdonságos jelentése a' *hely*. Erre sok helységek' nevei mutatnak: p. o. Kövesd, Nádasd, Tamásd, Erdőd, Hadad 's tb., mellyek ezen nevekől: köves, nádas, Tamás, erdő, had, formáltattak magán-érthetők. — *Érd* tehát locus assecutionis. Most is fennvan még ez a' helység Székes-Fejérvár-megyében, Adonyhoz közel, mellyet némellyek a' Római Potentiánának tartanak. — Későbbben *Érd* a' Törököktől Hanzsabék nevet nyert.

(*) „Sokat értenek” talán annyit is tehetne, hogy: sok ellenséget értenek. — Prof. Schedius. — Én is T. Sch. Úrral értek egygyet, mert a' strophának következő sorai is („Szász halomnál megszállának, a' herczeggel. — Megvívának, Isten vála magyar néppel. — Ott járanak nagy nyereséggel”) azon értelmet látszanak megkívánni az első sortól. Mert mikor az ellenségre akadtak, akkor szálltak táborba, akkor vitak-meg vele, 's csak így nyerének. — Toldy.

Révai 's Dugonics közlék először ezt az éneket; amaz az Elegyes verseihez ragasztott Régiségek közt, ez Etelkája' II-dik kötetében. Ezek szerint fordítá Grüber is németre (Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode. 1818. Nro 30).

Gróf Mailáth János a' XII-d. századba teszi-viszsa; Révai, 's utánna mások a' XIV-be. Tek. Horvát István Úr, az Országos Könyv-tár' őrje a' nemzeti Museum mellett, az eddig ismételten volt három vég-stróphát közlé velem (Handbuch der ungr. Poesie; I-ter Bd. lap 10.), arról tudósítván egyszer'smind, hogy az ének bizonyosan a' Mohácsi veszedelmet követő idő-szakban készítettett: miről a' tudós Férfiu, talán nem sokára bővebben fog bennünket tudósítani.

TOLDY FERENCZ.

11.

A' mai sok-féle Nemzeteknek 's Nyelveknek eredetéről.

Közönségesen tudva van a' Sz. Históriából, hogy az első világ' lakosai között a' nagy özön-víz' idején, egyedül Noé tartatott 's maradt-meg életben ház-népével egygyütt, 's következőképpen ő lett legelső lakossa a' második világnak, és hogy neki 3. fiai voltak, u. m. Sem, Kám, és Jáfet, a' kiktől, mint törzsök-atyáktól származtanak mindazok a' külömb-külféle Népek és Nemzetek, mellyek ma a' világnak minden részében laknak és élnek.

Noé azt a' nyelvet, mellyen beszélt, az özön-víz előtt élt Szüléitől vette, 's azokról szállott az ő reá mintegy örökségül; ő rólla pedig az ő fiai, az az: azt tanulták-meg ő tőle 's azon beszéltek gyermekei is.

Még akkor tehát csak egygyetlen-eggy nyelv volt a' világon, t. i. a' Noé familiájának a' nyelve, és az, egygyetlen-eggy is maradt mind addig, míg a' familia annyira meg nem szaporodott és sokasodott, hogy már az atyai lak-hely' környékében meg nem férhetvén, egymástól elválni, kijebb terjeszkedni, 's távolabb fekvő vidékeket keresni, 's foglalni lak-helyül kénytelenítették; a' hol minden szorongás nélkül, alkalmasan lakhatnának, és a' tetszések szerint elfoglalt földet szükségükhöz-képpel akadály nélkül mivelhetnék.

Ki-ki a' familia, az az: a' Noé nyelvét, mint anya-nyelvét, vitte oda magával, és az az egy nyelv uralkodott nállok, 's azon beszéltek, míg abban a' szokás, és azon több-féle környül-állások, mellyek a' nyelvet módosítani szokták, változást nem tettek,

's elébb csak dialectusokat nem okoztak benne, és végre idő-jártával a' dialectusokból külsőképpen egymástól egészen különböző nyelveket nem formáltak. Mert egy nyelvből így csinál az idő különbözőket.

Egy régi históriai töredék Mó'sesnél (1. Mos. 10.) a' külömb-külömbféle nyelveknek eredeteket arra az időre teszi, melyben a' Sineár völgyén egy nagy torony — az úgy nevezett Babel-tornya — építettet, és össze-köti azt természetesen a' Nép-törzsokeinek széllyel-oszlásokkal; mivel míg a' törzsokek, egygyütt éltek 's laktak, mind-addig nem származhattak különböző nyelvek.

Mivel pedig a' föld minden népének törzsok-attya Noé volt; tehát igen természetes következtetés az, hogy a' föld minden népe nyelvének a' Noé nyelvétől kellett származnia, és így a' Noé nyelve volt a' törzsok-anyja nyelv. De a' mai sok-féle nyelvek ezen anyának ezer 's több íziglen való gyermekei 's unokái, és mennél meszszebb esett mind időre, mind helyre nézve valamely leány-nyelv e' törzsok anyától, annál kevésbé hasonlít az, ahoz; a' legmeszszebb való; vagy későbbi leány-nyelvek és unokák pedig úgy elűtöttek attól, vagy úgy elfajultak 's változtak, hogy ennek a' törzsok-anyja vonásaiból csak egy legkisebb vonáska sem találhatik.

A' Sem familiájának nyelve volt és maradt kétség-kívül, az özön-víz után a' törzsok, az az: a' Noé nyelvéhez leghasonlóbb, csak-hogy az is időről-időre gazdagodott jobban-jobban új szókkal, olyakkal: melyek a' Noé nyelvében még meg nem voltak, 's meg sem is lehettek. Ez volt 's maradt, mondom, leghasonlóbb az anyához; mivel a' Sem familiája legkevésbé távozott-el az atyai lak-helytől.

Noét hajója, az úgy-nevezett bárka, az özön-víz' apadása után, Nap-keleten Elő-A'siában tette-ki a' szárazra, 's ott telepedett ő meg, ott állapodott-meg 's terjeszkedett ki a' Sem familiája is, Noé tehát és Sem a' maga familiájával egy-forma ég-hajlat alatt laktak, szemeik előtt egy forma tárgyak forgottak, egy forma volt életek módjok mind kettőjöknek; és általjában véve egy-forma volt foglalatosságok is. Ezek 's több illyes környűl-állások osztán szükségesképpen azt tették, hogy a' Sem familiájának nyelve, a' Noé törzsok nyelvével való hasonlóságban 's egységben jobban és tovább megmaradhatott, 's kétség-kívül meg is maradt. Noha a' Sem familiájához tartozók is igen nagy helyen terjeszkedtek-ki ott Elő-A'siában, 's annak téres és hegyes részein, száraz és vizenyős vidékein, tenger, tavak és folyó-vizek mellett laktanak. A' hol ismét megszorodván elágaztak, egyes familiákra oszlottak; melyekből megént idővel — Századok mulva — törzsokek 's különös népek lettek. Már ekkor elkerülhetetlen volt a' Sem familia nyelvnek változása és dialectusokra oszlása. De a' melyek még most is csupán-csak dialectusok 's a' Semi anya-nyelvnek testvér-leányai, 's az anyukhoz jobban, többé vagy kevésbé hasonlók voltak.

A' Kám és Jáfet familiájának nyelve sem különbözött eleinte a' Sem familiájának nyelvétől; de sokkal elébb 's nagyobbban kellett mind a' kettőnek megváltozni. Mivel a' Kám és Jáfet törzsoke sokkal meszszebb ment 's távozott az atyai lak-helytől. A' hol osztán az ég-hajlatnak, a' tárgyaknak, a' naponként nevedő szükségeknek, 's az azokat kielégíteni törekedő foglalatosságoknak nagy külömbségek hatalmas befolyással volt a' Noéi familia nyelvnek módosításába, és eszközölte annak változását. A' Kám és Jáfet

familiájának nyelve tehát korábban megtagadta az annyt, elütött attól, az az: elfajult 's elváltozott; mindazonáltal nem egyszerre, hanem-csak lassanként, és úgy, hogy azt darab ideig, és több ember-nyomokon által a' Sem familiája-béliek, valamint ellenben ezeknek nyelveket a' Kám és Jáfet familiája-béliek megérthették, mint p. o. a' Zsidók és Arabok egy-mást hogy megértették. L. Birák-könyve 7; 9—14.

Végre osztán idő-jártával több századoknak, ne mondjam ezeredeknek elfolyások alatt, a' fellyebb már megnevezett törzsök Atyáknak fijaik, unokáik, unokájiknak unokájik, egy szóval maradékaik is időről-időre kijebb-kijebb terjeszkedvén, végre nem-csak A'siát, hanem a' világnak más részeit is bétöltötték lakosokkal, különböző nyelvű Nemzetekké változott lakosokkal. Így lettek kétség-kivül az egy Noé' familiájából a' sok-féle Népek és Nemzetek; és az ő egy nyelvéből, a' mai külömb-külobbféle nyelvek a' világon, az özön-víz' óta lefolyt sok Századok és Ezeredek alatt.

A' Kám Maradékai Arábiának a' Veres-tenger felé terjedő 's nyúló részeit foglalták-el és ülték-meg, 's ott fészkeltek-meg magokat; a' honnan idővel ő közzülök sokat más vándorló 's náloknál hatalmasabb csapatok, vagy erőszakosan kiszorítottak, vagy megsokasodván, talán onnan önként kivándorlottak seregestől, Syriába, és annak a' Közép-tenger felé eső éjszaki részein, a' tengeren való kereskedés kedvéért megtelepedtek, 's építették ott a' híres *Sidon* és *Tyrus* kereskedő városokat. Ezen Arabiából kiszorítottak vagy önként elköltözött Kananeusoknak más része pedig Afrikának ugyan-csak a' Közép-tenger mellett fekvő éjszaki tájait ülték-meg, mellyet azután a' Görögök *Fénitziának* neveztek, 's ott építették ama világ-szerte esmeretes várost *Kártágót*, mellynek neve az ő nyelveken, *Kráta Kárta*, az az: új város volt, és a' mellyből osztán a' Görögök *χαρνηδων* Charchedont, a' Rómaiak pedig még nagyobb változtatással *Chartágót* tsináltak. A' Fénitziáinak nyelvek még nem volt felette igen elfajulva, a' mint Plautusnál a' Poenulusban elő-forduló töredékből megtetszik, mivel ott ezek a' szók p. o. *mlachu*, *mlak* consilium, *liforkanet* ad redimendum vagy ad redemptionem, *issidali* vir mihi notissimus, 's a' t. valóságos régi Kanaáni az az Zsidó szók.

Nemzeti Istenjek a' Fénikseknek vagy Fénitziáinak *Herákles* volt (e' névből a' Rómaiak *Herculest* tsináltak) kinek neve az ő nyelveken *melki Kartos* vagy helyesebben *malki Kárta* (ollyan forma név ez, mint *malki* vagy *melki-sédek*) melly neve Herkulesnek a' Biblusi Filó magyarázása szerint annyi, mint *πολιευχος* *Θεος*, az az: Város'-Istene, vagy is inkább Város'-Királly, mivel a' Zsidó *melek* Királyt teszen, Herkules volt hát az ő Orzó-vagy Véd-istenjek, és ők azt Isteni-tisztelettel illették Strábo' állítása szerint, a' ki ezt mondja: *Γιμαται καὶ ὑπερβολὴν Ἡρακλῆς ὑπ' αὐτῶν.* Herkules tiszteltetik ő tőlök főképpen legpompásabban.

Kis-A'siát pedig és Görög-országot többek közt a' Jáfet maradékai szállották-meg. Mivel Görög-országot lakossaitól két ízben fosztotta-meg a' víz; először, egészszén, a' közönséges özön-víz; azután másodszor rész-szerént a' Deukálion idejében történt rend-kivül való ár-víz, melly szinte második özön-víz volt, és némelly Tartományokat elpusztított, lakossaitól megfosztott.

Azt mondja Móses Szent Históriájában a' többek közt, hogy Javán vagy *Jón* — a' Jáfet fja — volt a' Görögöknek törzsök-attyok. E' szerint hát a' néptelen Görög-orszá-

got legalább annak némely Tartományait, 's részeit, az özön-víz után, a' Jáfet maradékai népesítették-meg, a' mint fellyebb említém. De e' mellett megállhat az is, a' mit a' külső História tanít, hogy t. i. Görög-országba nem-csak Kanaánból, hanem másunnan is vándorlottak 's telepedtek-meg új lakosok egyszer 's mászsor, még pedig számosan, mint p. o.

1) Egyiptomból, a' Nilus' folyó forkolatjánál fekvő Sáis Várossából Cecrops vezér alatt Attikába a' világ' 2401-dik esztendeje táján.

2) Ugyan csak Egyiptomból Kemmisből Danaus vezér alatt Peloponesusba, mely Colonia olly számos és nevezetes volt; hogy Danaus vezérjének nevérol a' Görögök általjában Homerusnál sokszor *Danausoknak* neveztetnek.

3) Frigiából Pélops vezér alatt Árgosba 2479-dik táján. Ettől a' Pelops vezértől vet-te osztán Görög-országnak egész déli fél-szigete a' *Peloponesia* nevet, mely annyit tesz, mint Pélops' szigete, ollyan értelemben, mint Mésopotamiának is az Arabsoknál aldzsésira, az az *Sziget* a' neve; ámbár az, két nagy folyó-víz között fekvén tulajdonképpen nem Sziget, hanem-csak Fél-sziget, mint a' Görög *Mésopotámia* neve is eléggé mutatja mely annyit tesz', mint két víz közt, vagy csak víz közt fekvő föld. Éppen ilyen a' mi nyelvünkben: Mura-köz, Szamos-köz, Bodrog-köz 's a' t.

Látni való hát, hogy Móses, és a' külső História szerint is Görög-országot a' Jáfet és Kám maradékai ülték-meg nagyobb részént, a' kik oda, a' magok napkeleti 's a' Noé törzsök atya nyelvétől származott nyelveket vitték-bé, és az lett ott nemzeti nyelvvé természetesen; de a' mely végre úgy elváltozott 's fajult, hogy abban már ma a' napkeleti törzsök nyelvnek kevés vagy semmi nyoma nem látszik. Mi csuda tehát, ha a' sokkal későbbi 's távolabb való unokák egészen más és különböző nyelvekké lettek? annyi Századok' lefolyttok 's különböző ég-hajlat alatt?

De bérekesztem már csekély értekezésemet e' megjegyzéssel; hogy a' világon lévő minden nyelvek között csak egy sincs — tudtomra — kivéven az úgy nevezett Semi nyelveket (*lingvae Semiticae*) millyen a' Zsidó, Kaldeai, Syriai 's a' t., csak egy sincs, mondom, mellyben a' már sokszor említett törzsök anya-nyelvnek, annyi és olly sok szembe-tűnő vonásai találatnának, mint a' Magyar-nyelvben. *) Méltó hát csak e' tekintetben is, hogy ezen legdrágább kincsünket Nemzeti-nyelvünket, a' mellyen áll Nemzetiségünk is, őrizzük, mint a' Trójaiak a' Palládiumot, és kihalni ne engedjük. Méltó, valóban méltó, hogy ezt illendő becsben tartsuk, tanuljuk, gyarapítsuk 's minden tőlünk kitelhető módon tökéletesítsük. És ezt tenni érteke szerint, szoros kötelessége is minden tudós 's ahoz értő igaz Magyarinak, úgy tartja — Beregszász Vég-Ardóban —

B. NAGY PÁL.

*) Világos ez, csak az én Grammatikámból is. „Versuch einer magyarischen Sprachlehre. Mit einiger Hinsicht auf die Türkische und andern morgenländ. Sprachen. Erlangen 1797. in 8.” kívált pedig ezen fáradságos és igen költséges munkámból: Über die Aehnlichkeit der hung. Sprache mit den morgenländischen, und mancher bishero unbekannten Eigenschaften derselben. Leipzig 1796. in 4. Ebben nekem — fájdalom! el nem kelvén, 140. vert aranyom hever, melyért kinyomtatták, és így én itt nem-csak gyertyámat 's fáradságomat (oleum et operam) hanem még aranyaimat is elvesztetem. Nulla calamitas sola, bétöltt itt is.

12.

A' Mammut.

Quidquid coepit, et desinit.

Senec. de Cons. ad Polybium.

Hogy földünk részint Vulcániai, részint Neptunusi kiáradások és megrázódások által sokat szenvedett, arról kételkedni nem lehet, ha emlékezetünk Herculanum - Pompeianum -'s Stabaeára fordul; hát ha még azt meg-gondoljuk, hogy Norvegiában a' Fáluni bányászok, egy kikötő helyet találtak hajókkal, nem-de elég bizonyítás lesz' arra; hogy földünk, természeti lázadások által megváltozott, és más alakba öltözött, és nem egyéb mint más a' mostaniakhoz hasonló lakosoknak roppant gyászos sírja, melly még temérdek titkokat fedez, mellyekről gyanú sem lobbanhat vi'sgálódó elménkbe. Sokat felfedezett már a' fáradhatatlan szorgalom, de mik mind azokhoz képest, mellyek még a' felfedezés' feltámadását várják? —

Hatalmas elő-meneteket tettek a' Természet' lázadásai' megmutatására számtalan Tudósok a' Geologia, Geognosia, Oryctologia, Mineralogia, Zoologia, Osteologia, Zootomia' vezérlésével, melly Tudományokban Blumenbach, Cuvier, Camper, Pini, Spalanzani, Fortis, Wendelstadt, Voigt, Schober, mint első nagyságú csillagok tündöklének. Ezeknek alapos vizgálatjaik után, józanon lehet felvenni, hogy földünk a' sok ezredek' lefolyása alatt, az elemek' dülő, bontó 's temető viharjai által kifejlőde 's a' rajta lévő teremtmények is, mind idonyokra mind lak-helyökre 's számokra nézve változást szenvedtek, 's mint minden a' teremtet világban, egy lépcsővel, a' közönséges czélhoz a' tökéletességhez, közelebb járulának.

Mennyit találtak már fel mind a' természet', mind a' művészet' köréből, a' mi egy víz-özön előtti világról szólva szól, — 's így az örökké ifjú földnek titok-sedő kebele leginkább igazolja némelly letűnt föld-kor' voltát. — A' föld' kebele, ezen gazdag kincstár vezet azon gondolatra, hogy a' földnek mostani képe egy másból kelt, ez mutatja hogy a' természet, mellyek minket körül-öveznek, egy más állapotba léteztek, — 's hogy a' természet egy apadhatatlan kút-fő, mellynek csak kül néző-helye változik, olly hatalmas munkálódó, melly az ó formákat szerte-rombolja 's újaknak kiáltja légy! — Ezen föld, mellynek örömeit éljük ismét egy sír lesz', és a' távol-jövendők, úgy fogják bámulni maradványait, mint mi most ezred előtti dédjeinket.

Ha lak-helyünk változásokat nem szenved, honnan akadnak sok állatoknak csontjai olly ég-hajlat alá, melly természeti alkotásokkal meg nem egygyez? Honnan jutott az ember csont-váz a' Guadaloupei mészkövekbe 's honnan a' *Rósia Bay* szirtek' keblébe a' csontok? mint került a' Caucaszusi sziklába, a' melly történetből megrepedt, a' nagy vasas láda? mint akadtak a' legmagasb' hegyek' tetőire a' halak, csigák, horgányok, mellyeknek alakjaik a' jelen-koriakhoz csak kevéssel hasonló? — mint nőhettek a' Kő-gyántában (*Bernstein*) az *Insectumok*? mint lelhatték az embernek vélt, kővé vált *Salamandert Hollandiába*? vagy a' *Silurus Glaniszt Helvetziába*? mint ötlhettek volna *Hannovera* környékén a' megkövesedett föld-alatti erdőre? mellynek egész fekvése hirtelen eltemetést mutata, vagy honnan lehetne megfejtetni a' Modénai Herczegségbe fedezett jeleményt? Hol a' föld 120 lábnyira, a' művelésnek háromszor mutatja nyomait. Az első 30 lábra a' földbe építés' nyomai vannak, lejjebb 20 lábnyival fekete föld, melly trágyázás' nyomait viseli, tűnik-elé, lejjebb még 30 lábbal, egy egész gabona kévére, melly magvastól 's kalászosztól, emberi kéz által össze-kötve, kővé vált vala, akadtak. Honnan Cannstattnál a' kővé vált *Tropicusz* plánták, külön-nemű csontok, és kaponyák, szilva magok és más egyebek? Miért nem hord a' jelen világ *Nautilusz* — *Turbinét* — és *Gryphiteket*, 's miért különböznek annyira az ó világi hagyományok a' mostaniaktól? tekintsük csak az *Amon Szaru* (*Cornua Amonis*) nevű *conchylumot*, a' réginek nagysága felér egy kocsi kerek' nagyságával, 's a' mostani egy *pygmaeuszi* alak. Bizonyosága ennek az, a' mellyet *Ballenstädt* verejtékes szorgalommal *Wolffenbüttel* és *Ohrsleben* között nap-világra hozott. Meg ismét *Siberiába* és a' *Gibraltari* partokon találtattak kimondhatatlan nagyságú tollak, mellyekkel a' bárány keselyű a' mostani legnagyobb ragadozó madárnak tollait, semmikép sem lehet hasonlítani. A' viz-özön előtti vagy az ó világi Jávör szarvas' szarva 300 fontot nyom 's a' mostanié legfellyebb 60-at, a' régi fejének egy sing a' hosszúsága, 's szarvai 14 lábbal távolodtak egymástól. A' *Guanhok*, *Canariai* nép *Mumiái* hét ff. nyomnak, 's a' nagy *Ohiothiai* *Americánusznak* meszes és romladozott vára 1000ff. ütt-meg. A' *Peruai* *M gatherium* melly a' *Lajhárok* *Bradypusz* neméhez tartozik, 12 lábnyi hosszúságú és 6 lábnyi magasságú, holott a' mostani *Lajhárok* mind csekélyebbek.

Theophrasztus már a' mint *Plinius* természeti *Hisztóriájában* ezen szavakkal „*Theophrastus auctor est, ossa e terra nasci inveniri que lapides osseos*” állítja, talált petrificált csontokat, tehát már *Theophrasztus* előtt sok vízonságokat szenved földünk' alakja, 's *Theophrasztus* nem teszi ez állítást, ha a' *Geológiát* és *Osteológiát* tudja. Hogy pedig olly szembetünő természeti változásokat csak a' tenger-áradása, melly maga után bő iszapot hagyván, vagy a' *Vulcáni* kirohanások a' tüzes *Láva* folyásával, eltemetvén temérdek élő lényeket okozhattak; majd annyi mint bizonyos. Tapasztalásból tudjuk, hogy roppant kövek' legmélyebb közepi üregeibe eleven békák találtattak, már pedig tudjuk, hogy egygyetlen-egy kő' növéseire nem egy két év, hanem századok kívántatnak, tudjuk azt is hogy az iszonyú *Vulcánoknak* *lávája* mivelhető földdé vált. — *Cuvier* már tizen-négy föld fölületet, melly mind művelésről, következőképp művelőről ad bizonyosságot talált-fel, 's mennyit fog még feltalálni éles szemű szorgalma? Illy változásoknak legújabb példája a' gyönyörű *Calabria*, hol van ezen kellemetes *Tartomány*nak kecses

alakja, melly a' dúló föld-indulás előtt minden utazó' figyelmét magára voná? 's átaljában mennyit szenvedett az illy lázadások által a' Paradicsomi Olasz-hon? mennyit hegyomlások által Tyrolisz és Helvéczia? emlékezzünk-még a' Cerigoi csont-partokra, a' Gibraltári és Dalmazia part melletti csont-ormokra, a' Montmartrei Gypsz-bányákban lelt vázakra.

Ez mind annak tanúja, hogy mi egy jövő világnak anyagai vagyunk. — Minden a' tápláló föld' öléből jött, 's minden emésztő ölébe vissza-tér, 's mind addig pihenend ott, míg új alakokban fel nem támad; mert a' roppant mindenben egy por-szem se veszhet-el, halála után minden ismét egy életet kezd. A' világban örökös körzés, melly hoz és ragad magával, uralkodik. Jelen Földünk' sírjából, egy-tökéletesebb serken-fel, melly ismét ha a' sor reá kerül egy másnak enged helyet, a' természet bámulandó Ura' intésére. 'S ha jövő világokban a' mint hihető ismét fognak eszes állatok létezni, mint fognak majd azok a' jelen művészetek' maradványai felett elmélkedni? Utódink úgy fognak örülni az életnek, mellynek kéj-forrását mi ki nem üríthetjük, mint mi; szánjuk csak hát a' sírnak a' romlandót, a' romlandót mondom; mert a' mi bennünk halhatatlan, az a' megfoghatatlan gondolkodó *Én* elnem vész, ellent-áll az a' romlásnak, minden változásnál magasabb, és bizonyára túl-éli a' számtalan világok' halálát.

Mindazonáltal semmi-sem gerjesztette annyira fel a' természet bűvárai' figyelmét, se nem éleszté olly lobogásra, a' vi'sgálódás vágyát, mint az ó vagy víz-özön előtti világnak roppant óriása, a' most úgy nevezett Mammut — mellynek most két neméről szólnak a' Természet vi'sgálók: *Elephas primigenius* eredeti Elefánt, — és *Ohio incognitum*, isméretlen Ohio. — Ez mostani földünkön nem él, csak néhány példányai, vagy csont-darabjai hevítik a' vi'sgálódást. Vallyon e' nevet viselte é életében? az bizonytalan, azomban gyanítható hogy ezt most nyeré. — Sibiériában számos' maradványai találtattak az újabb időkben, 's azok mind nagy munkával ásattak-ki a' föld' öléből, a' földet pedig a' Tatár Mamma-nak nevezi, 's innét mivel az ottani rege azt állítja, hogy ez az állat most is él vakondok gyanánt a' föld' ereiben, Mammutnak bérálta azt. —

Nagyobb vetélkedést okozott a' Tudósok között az: vallyon vízi vagy száraz földi állat é? mind a' két véleményt látszattak némelly okok támogatni, legelőször vitatta Lichtenstein Helmstädti Superintendens, hogy a' víz a' Mammut' tanyája, támadtak neki is, mint minden újságot védelmezőnek szítóji, de megczáfolta alaposan ezen tételt Adams Úr, a' Pétervári Természet-Gyűjteménynek nagy tapasztalású, 's nem kisebb tudományú fáradhatatlan fő-gondviselője. — Ugy - hogy ha némelly tagjainak alkotása azt mutatná is, hogy a' vizet birta mint hazáját, az egész állatnak idomja, mellyet a' fennemlitem Gyűjtemény természeti mivoltában bír, az ellenkezőt igazolja. — Ezen Mammut példányt Adams Úr a' Léna partján jég között minden természetes takarójával, szőrével, bőrével találta, 's Pétervárhoz vitette. Hunter, Angoly Doctor is hús evő Amphibiumnak állította, hanem tétele' erősítésére olly kevés okokkal álla-elő, hogy annak felválalhatását a' Zoologok előtt meg nem nyerheté — 's így most mind egy szájjal állítják, hogy a' Mammut *Elephas primigenius* száraz földi állat.

Gmelin, Pallas, Daubenton azt állítják: hogy a' Mammut az Elefánt nemnek faja, ellene-mond Cuvier 's a' hihetőségig megmutatja, hogy a' Mammut az elő-világnak 49 féle kihalt állatai között a' 2-dik helyet foglalja, 's így nem számoltathatik az Elefánt nemhez, ugyan e' véleményhez pártol Blumenbach is.

A' Berlini Freymüthige című Folyó-írás e'képen írja-le a' Mammutot, mely Sibe-riába fedeztetett-fel:

Egy Chinába teendő útja alkalmával (Adams Úrnak) mely azomban a' jég-tenger-hez való útá lőn, hallá, hogy a' Léna vize kifolyásánál a' jeges-tenger' partján, egy rop-pant alakú állatot, mellynek húsa, bőre 's szőre épségben volna, találtak légyen — 's ezt Schumahoff a' Tunguszok' Elől-járója fedezte-fel. Ezen Oriási állathoz csak három évnek hosszas lefolyta után férhete, minekutánna t. i. a' jég mely az egészet elborítá a' nap' hatalmas heve által el-olvadt, 's a' kibontást könnyebbíté. Midőn már Adams Úr oda érkeze, csonkítva lelé az állat-világ' nagy kincsét — mert orrát az említett Schumahoff lefűrészelte, 's tulajdonsága pénz-szomjának jöve segélyül, mert azt 50 Ru-belért eladta — a' húsát pedig a' szomszéd Jakuthok kutyáiknak vendéglésére vitték, a' húsatlan váz tehát csak az első lába híjával állott, midőn Adams oda érkezett, a' hát-gerincz, a' lapoczkák még az inak által függésben vala, fejét száraz bőr fedé, 's egy ép fül gazdagon vala sörtékkal benőve, a' szemek sértetlenek valának, sőt a' bal-szem golyón a' színeket is meglehetett különböztetni, az állat a' kutyák lerágták, úgy hogy a' fogak meglátszattak, a' kaponyában is benn volt de aszódva a' velő; egy első és egy hátulsó lábán még a' bőr is rajta vala, a' talpak is megtaláltattak. Schu-mahoff bizonyítása szerint az állat olly igen hízott vala, hogy hasa a' térdait veré. Ezen Mammut him vala, hosszú serénnyel — de a' farka elveszett.

Egy más Folyó-írás, Adams Úr által feltalált Mammut' nagyságát így határozza-meg: Magassága 9, hosszúsága 54 $\frac{1}{2}$ láb Párisi mérték szerint, ezen kívül a' két agyara 9 lábnyi hosszúságúak, és egygyütt 350 ff. nyomtak, a' feje egyedül 400 nyomott, a' bőre pedig olly nehéz vala, hogy azt tíz izmos legény alig birta egy közel álló fa-rakásra hur-czolni.

A' második Mammutot, mely a' másik fajhoz tartozik, az Ohio partján az ó világ' kincseivel gazdag Amerikában találták, 's nevét azon helyről a' hol lelék, adák — 's azonnal Philadelphiába vivék úgy, hogy most az ismert világba egész Mammut példá-nyokkal csak Pétervára és Philadelphia bír.

1810-ben Neograd Vármegyének Sasomháza mellett fekvő hegyes hegy', mellyen régenten vár állott, oldalában is találtattak csont - darabok, ezek azonnal Pestre szál-lítattak a' Nemzeti Muzeum' gazdagítására, 's az ottani Osteologok Mammut áll-kap-czáinak mondták; gyanítani lehet, hogy azon a' környéken, hol e' ritkaság víz-áradás után találtatott, több hozzá hasonló kincs is rejtőzik — 's lehetetlen egyszer'smind buzgó ohajtásomat elhallgatni, hogy mennyi disze 's hasznára válna a' Hazának, ha a' szépben valamint a' nagyban gyönyörködő Kubinyi Ágoston, fáradságát nem sajnállaná további vi'sgálódásoktól, mi sok szépet és isméretlent lehetne ott felfedezni? —

Az Ohio partján kiasott fossilis csontok felől így szól Blumenbach, illy című Idő-szaki-írásban; Allgemeiner Anzeiger für Deutshe: Nem rég úgy-mond Neuyork tartomá-

nyi Gyarmatok is akadtak új Windsor mellett ásás közben történetből Mammut csontokra, 's ezeket 1801 Peal Úr fia társaságában megvette, 's ugyan azon a' helyen, hol az első csont darab találtatott, ott a' vizsgálódást tovább nyomozta, mind addig, míg munkája ohajtott sikerrel koronáztaték; a' munka díja reménységöket fellyül-multa, mert ellenkező fekvésben két Mammut vázra akadtak, minden részecske, maradékcscsa, izecske a' legnagyobb figyelemmel össze-gyűjtetett, 's egygyike a' mint emlitem már Philadelphiába vitetett, a' másika pedig Párisnak szánatott.

A' Philadelphiában álló Mammut' nagysága e' következő: magossága 11 láb, hossza állától fogva farka végéig 15 láb, csipői és teste szélessége 5 láb — 8 zoll, a' főnek vastagsága 3 láb 7 zoll, az áll-kapczák' terhe 63 és $\frac{1}{2}$ ff. nyom.

Nem lehet nem ohajtani, hogy ügyesebb hazánkfiai a' Természet-csudáinak leírását elő-mozdítani, mind tettel mind tollal törekednének; mert meg kell vallanunk, hogy a' Természet-história, 's a' vele rokon Tudományok' mezeje még parlag, silányok az elő-készületek, úgy hogy bennök honnunk' édes hatalmas nyelvén sikeres elő-menetelt alig ígérhetünk, ha hizelkednék is magunknak. —

Bústeleky.

13.

M e s é k.

Az ifjú Pók.

Kedve jött némelly ifjú Póknak fonalaít egy gyönyörű virág-szálhoz kötni; 's gőggel kérkedék azzal, millyen frigyben áll ő ime' kellem-mosolygó növevénnel.

Azomban borong a' lát-határ, 's kevés idő' múltán özönként omlik a' zápor a' kevélykedőre; 's elmosá ezt szeretetje mellől. — Illően válaszszunk.

Az Oroszlán' szolgája.

A' hatalmas Oroszlán' udvarlóji között vala némelly Róka is. Ez éjenként Ura' helyben-hagyása nélkül rablásban gyakorlá magát.

Mi ez? — megszóllítá egykoron a' Rókat bizonyos barátja; illik e az Oroszlán' szolgájához így alacsonykodni?

Hagyd-el Társ! — viszonzá az érdekeltetett. Az, hogy az Oroszlán' szolgája vagyok, engem biztosít; tehát miért kérdjem: illik e, nem e? —

A' Mák és Alma-fa.

A' kertésznek játszi gyermeke rózsának nevezé a' teljes kelyhű Mákvirágot, melyre az elbízottan kevélykedék, 's a' közelálló Alma-fának göggel beszélé, hogy ő Királyné. Mellyre az Alma-fa: ha negéded való díszből jőne, úgymond, akkor ezen hibád bocsánandó lehetne; így nem. — A' név magában csak kietlen pusztaság.

A' Légy és a' Méh.

Szegény mézhordó! miért tesznek az emberek főbbnek téged nálamnál? holott én a' legelső asztaloknál is megjelenek, midőn te fáradsággal bolyongasz ide'stova a' virágokon 's fűveken? Ekképen szolt a' henye Légy a' szorgalmas Méhhez.

Te hivatlanúl jelensz-meg, 's akkor is csak-úgy mint Légy. Ez lőn a' felelet.

A' Lepke.

Eggy grófi ebédlőnek ablaki (nyári nap lévén) nyitva valának. Némelly ottan tévelygő Lepke tellyes nyugalommal a' palotába lebbene, 's körül-repdesvén a' szép falakat és azokat megdicsérvén, az asztal' végéhez illana, 's oda-telepedék. A' szolgák észre-vénén a' váratlan vendéget, megakarák azt ütni, de ez gyorsan felkerekedvén, azon veszteséggel szabadúlhata-meg, hogy a' mint üzetett, himes szárnyainak díszét az ebédlőben hagyá.

'S hány ilyen nem hagyja becsületét az ebédlőben!

Az öreg Vitéz és a' Fija.

Bizonyos Vitéznek fegyverházába, mellyben régi fegyverek tartatának, némelly új-időkori kardok vitettek.

Hogyan Atyám? 's megengeded é az újságot a' tisztas hajdanság' templomába menni? mond a' Vitéz' nevendék Fija.

Miért nem? felele az Öreg; ha fegyvertáramat gazdagítják, 's még inkább tündököltetik.

Flóra és Zephyr.

Megjátszatva vagy, Kedvesem; mondá Zephyr érzékenyen Flórájának. Megjátszott téged a' mesterség, melly rózsádat, virágodat emberkezek által kimunkálá. Nem sírsz e?

Sőt örvendek; felelt a' vidám Istenné, 's örvendj te is jó férj, mert a' mesterség dicsejti engem, (mit te kijátszásnak vélsz) és alakért hozzám folyamik.

Zephyr megölelé Flórát szép szaváért.

A' Pipacs.

A' mezőn játszó gyerkőcze még meszszeről megsejti a' biborszínű Pipacsot. Elbá-joltatván azonnal, örvendő futással törekvék azon kedves kinézését magáévé tenni. 'S mikor leszakasztván körülszemlélné 's megszagolná, így szóla: való, szép színed van; de, kár, hogy rendetlen viseletű és rossz szagú vagy.

A' Basarózsa.

Azon megvetés, mellyel a' csinosultabb fiatalság engem illet, (úgymond a' Basarózsa) méltán büntethet illy nagyra-vágyót, mint a' millyen én valék. Virágok, halljátok gyász estemet.

Legszebb alakja voltam hajdan a' mezőnek, és, miről elegenden dicsérének, szerény, illatom kellemes 's meszsze-ható. Elbizám magamat szépségemben, 's kertbe vágytam. Mellettem sétála egykoron a' Virág-Istenné. Vigy engem csillogó tábláidba: így esdettem ő neki.

Meglőn a' kérés' teljesülte; de harmad-nap' multán valómat elváltozva lelém; temérdekelve 's rossz szaggal kedvetlenkedve állék mostani termetemben. Az Istenné ellen akarék panaszlani, de némelly szellő megelőze:

Nem valál meglegőlvén sorsoddal; ekkép suttoga; undor nagyra-vágyás készlete. Minden illetén feszengő érdemli, hogy a' megbecsültetés helyett a' sorstól ostort vegyen.

A' Konkoly és Búza-virág.

Úgy látom, hogy az emberek nem jó szívvel szemlélnék itt engem a' kalászkok' társaságában; így szóla egykor a' Konkoly az égszínű Búzavirágnak; téged pedig (folytatá) elnéznek a' gabona között. Ezt nem gondolom igazságosnak lenni.

Miért nem? mond a' Búzavirág. Én veszedelmes magvakat nem hintek mint te.

Az Almafa.

Miért fosztotok-meg minden becsemtől, ti a' természetnek mostoha férgei! ekképen pörlött az Almafa kesergő bosszúsággal a' lombjain éldelő hernyókra.

Hogy illy sorsra jutál; felelének az evők; tulajdonítsd jó ízednek 's hozzád vonzó szerelmünknek.

A' Fülmile és Csíz.

Millyen ártatlan gyönyörrel foly zengzeted, szép madárka! csudállak, és üdvezellek. Így szólt a' Fülmile a' mellette hangozó Csízhez.

Hogyan, báj-énekű Fülmile?! mond amaz; te, nálamnál főbb, te dicsérsz engem?

Minden sorsnak igazság adja tanácsul, hogy a' mi szép, azt az alsóbb rendben is megismerjük, 's elbizottság ne kösse-be szemeinket. Imígyen válaszolt a' Fülmile.

14.

Jutalom Ajánlás.

A' F. M. Orsz. Minerva harmadik Eszt. Folyam. 4-dik Negyedének tizedik Füzetében, a' 3-dik Szám alatt nyomtatott-ki egy rövid *Értekezés a' Római Nyelv' becséről*. P. A. név alatt. Melly Értekezésnek' Szerzője, a' mint megtudtam, egy a' Debr. Ref. Collegiumban a' Felsőbb Tudományokat tanuló, igen jó reménységű Ifjú. Mellyre nézve, ugyan azon Debreczeni Ref. Collegium Tanulóinak ezt a' kérdést teszem-fel az Írásra:

„Exponantur Caussae: — ex natura lingvae Latinae, et ex Historia Universali depro-mendae, ob quas lingua Latina, destructo etiam Imperio Romano superstes manserit, nunc etiam superstes sit, et in posterum etiam superstes mansura, nec inter lingvas emortuas, — ut reliquae antiquae, — referenda videatur; cum lingua Graeca, nihil virtutibus suis Latinae cedens, et multo hac antiquior, per paucos nonnisi, apud omnes gentes cultiores Europaeas, culta semper fuerit, et nunc etiam colatur?”

A' Görög és Deák nyelvnek Professorát, Tek. Péczely Jó'sef Urat kérem - meg, — közölvén ezen akaratomat, egyéb Nagy Tiszteletű és Tekintetű Professor Társaival, — hogy adjaki ezt a' kérdést a' Debr. Ref. Collegiumban Tanuló Ifjoknak olyan módon, a' mint a' néhai b. e. Hatvani István Professor Fundációja szerint szoktak Esztendőnként a' Tanuló Ifjúságnak kiadattatni a' Matériák.

A' legjobb Írást készítőnek, — mellyet megítél a' Literatúrának Professora; és, ha terhére nem lenne, vagy sok foglalatosságitól reá érne, ott helyben lakó Fő-Tiszteletű Superintendens Budai Esaiás Úr, — Jutalomúl 42 Váltó forintokat tesz - fel; azt a' 42 forintot, a' mellyet azon Ref. Collegiumban, midőn ott tanultam volt, nyertem a' T. T. Professorok' ítélete szerint, a' Hatvani Fundációból, a' midőn 1799-ben a' Századnak a' végén kiadta volt az Írásra a' Tanuló Ifjúságnak, most Superintendens, akkor Historiát tanított Professor, Fő-Tisztelendő Budai Esaiás Úr, ezt a' kérdést: „Quaenam literae fuerunt in Hungaria hoc toto Seculo XVIII, unde eae, et quibus de caussis creverint, aut impeditae fuerint?”

Szeretném pedig, ha a' feltett Kérdésre, nem-csak Deákúl, hanem Magyarúl is tevődne a' Felelet, azért: hogy a' Magyar Írást, a' mellyik a' Jutalomra méltónak ítéltetett, a' F. M. Orsz. Minervába kinyomtatattam, reménylvén: hogy a' Literatúránkat, olly buzgóan elő-mozdítani szerető Typographus Ellinger Úr, örömeit kifogná nyomtatattatni; valamint ezt is szeretném, hogymég ebben az 1828-dik Esztendői Folyamatban a' 4-dik Negyedben kinyomtatódhatnék, ha elébb nem lehetne.

Talán ezen cselekedetem másokat is fog az Ifjak' serkentésére serkentení, és az elvett Jó-téteménynek egy, vagy más úton leendő vissza-fordítására, a' háládatosságra tanítani. Engemet erre nem a' becsület keresés, hanem a' Szombati, a' Chernák, és mások nemes példái, 's a' nevedő Ifjúságra való szíves tekintet ösztönöztek.

Szikszón, Böjt-elő Havában 1828.

VARGA ISTVÁN, Predikátor.

15.

Tisztelet az Aszszonyoknak.

(Schiller után.)

Tiszteld az Aszszonyt! mert csak ő kötözté
A' rósát, az élet' tövisse közzé.

O fonta szerelmünk' szent kötelét.

A' szép érzés' tüztét, melly lángol a'
Mejjében, ápolgatja szűz fátyola
Alatt, melly őrti tiszta kebelét.

De a' Férfi indulatja

Az igasság' partjain
Át-csap, lebeg gondolatja

A' szenvedés' habjain.

Meszsze útax vágyakodva,

Szívét nem pihenteti,

Édes álmát, tusakodva

Meszsze földön kergeti.

De az Aszszony bájos pillantatja

A' szökevényt megkötve tartóztatja,

A' jelenlévőt észére adván.

Hív leányai a' természetnek,

Megelégedést csak ők követnek;

Az anyák' kunyhójába maradván.

Ront a' férfi mint ellenség,

Erről iparkodik

Mig csak életében nincs' vég,

Nem nyugszik, nem lassodik.

Teremt, ismét elpusztítja —

Kivánsága mindég nő;

Többre magát így újítja.

Az elvágott Hidra-fő.

Az Aszszony megéri e' dicsősséggel;

Ha él jelenlévő gyönyörűséggel.

Örömmel gondoskodik házába

Keskeny korlátja közt sokkal szabadabb

A' Tudósnál, Költőnél, 's gazdagabb

Mint ők — az Ideák világába.

A' büszke férfi' hült mejje

Mig magával van tele;

Nincs nála Szerелем' helye,

Melly két szívnek kötele.

Nem adja szívét cserébe,

Sírásba nem osztozik;

És az élet' edzésébe

Kemény vassá változik.

Mint rezege a' Zefir' csendes hárfája

Ha a' levegőt lassan fujdogálja:

Illy mozgás van az Aszszony' lelkében.

A' baj' látása keblét hánykódtatja,

És a' szívből fakadt könnyek' harmatja

Mint a' gyöngy — úgy sugárzik szemében.

Ha erős a' hódoltató,

Az övé az igasság.

Rab a' Persa — just mutató

A' fegyveres Sczithaság.

Hadat indit egy-más ellen

A' vad, 's buta kívánság;

A' béke futni kéntelen,

Mert a' harag polczra hág.

Az Aszszony rá-beszéllő kérelemmel

Az erkölcsön királyi pálczát emel,

A' dörgő czivódást elnémítja;

És hogy az erők, mellyek versengenek,

Barátkozva össze-ölelkezzenek,

Szelíden az Aszszony megtanítja.

B **

Canzone, Hívemhez!

Szelid álmok, báj-képzemények,
Vágyások, küszdések, remények;
Varász meny a' föld' térein
Csendes hangok, népes világok
Bánat-nevelte szűz virágok,
Az ámulás' szép kertjein. —
Eggy kis fűzérbe özsze-fonva
Érzelmes órák' kincsei,
Hol a' szív-lángzat egybe-vonva,
Szintén eredt rejtekében
Mint a' virág földünk, ölében' —
Rajtok csüg'nek bűm' könnyei
'S a' színek' játszódo kecsében
Szólnak szívem' érzelmei,
'S a' mi mély éjbe szunnyadott
Szem' id szelid tűzű sugárítúl,
Szerényen ád áldozatot
'S kifejtve hívem most néked hodúl. —

Első tűzében a' koránynak
Örülve az új ragyogványnak,
Emeltem gyöngé szárnyaim
Béjártam a' himes mezőknek
Be tájít a' lombos tetőknek,
'S méh-ként szívtam kis dalaim.
Komoly zajok rémitgetének —
Mérges pók-hálójit foná,
Dongás zavarta zengeményeim
Sóhajtának friss érzeményeim
'S kis szárnyam magát megvoná,
'S magas reptű vidám reményim,
A' csendet választák honá, —
Szerelmi hajnal serkene
'S tűzének rózsálló sugáriból
Keblembé szállt a' dal Istene,
'S most csak dal zeng csendes homályiból.

Áldoztam a' szép Istennének
'S a' mit a' gyors perczek szülének,
Lángzó szívem' szép álmait
Álm' unnak fellengző reményit,
Szemem' könnyit, tűz érzeményit
Csüggését, bátor vágyait
Mivész tanítvány feslegettem,
Idomként szolgált a' bel-világ,
Mert hűn, forrón, szentül szerettem,
'S hogy a' dal' édes Istene

Megállda halhatlan kegyével,
Megtölté keblem' dúzs tűzével
Szerelmed, Költődde kene
'S bár vívtam a' sors' vad neszével
Lantomból lágy hang serkene,
'S hang-háló szötte életem
Eggy bájló harmóniába,
Vad zaj közt vigúlt érzetem
'S minden percz egygy menny lön magába.

A' Szirt a' föld' sötét ölében
Al-világok csudás körében
Hol iszony 's rémek tengenek,
Kívül virág-szintől ragyogva
Benn láng-örvényekben lobogva
Arany 's gyémántok termenek,
A' bányász' örje, hiedelme
Láng-ként mutat szép kincseket,
A' mélybe hitje kalaúzza
Mélyebb-mélyebb keblébe húzza
Dal-hangnál néz, vizsgál az elme,
Nem retteg, nem fél vészeket,
A' szirt-eret remélve zúzza
Szép hive fenn nyújt diszeket,
És rakva szerzeményivel
Öröm-köny rezgve bús szemébe;
Útját napjához kezdi fel
Szerelme láng'zván hű szívében.

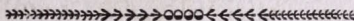
A' hajnal' rózsálló tűzében
Az ezüst hattyú álmodozza,
Élet szerelme hó keblében
Sík útján bájló dalait,
'S ha az alkony-tűz aranyozza
Úszásának határait
A' mit álmodt 's képzele;
Magas szelid lágy hangzatokban
A' viz' tükrén evezeteli,
Dicsőülése' túl honába. —
Csak egyg dalt, báj dalt zeng azokban
'S elmerülve a' Harmóniába,
Végét bús hangon hirdeti,
Zengtim, szerelmem' dalai.
A' szerelem egyszer hevít. —
Vedd — éltem' legszebb hangjai'
Legédes'b álmi szólnak itt. —

BÜSTELEKY.

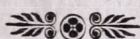


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Harmadik Füzet.



Mártziusz 1828.

16.

Mi a' Nemzet? a' Társaságok' eredete.

(Folytatás.)

A' Nemzeten értjük egy oly különös csoportját az Emberiségnek, melly különböző érzéssel, ízléssel, nyelvel, köntössel, 's élet-móddal külön társaságot formál. — Egy vagy több igazgatók alatt, más tartományoktól egészszen különző törvények, 's igazgatás mód által él maga szabadságában — vannak saját jussai, függetlensége, szerzeménnyei, 's birtoka — szabadon tetszéssel gyakorolhatja jussait.

Számtalan kisebb nagyobb csoportokra oszol-fel az Emberi-nem, 's annyi külön al nemeket formál, — annyi Nemzet valahány különös gondolkozás, emberek egyesülete, kik természeti bánthatatlan jussoknál fogva egy-egy részét, egy tagját tészik az Emberi-nemnek, 's egygyütt az egészet, mellyben a' legkisebb és legnagyobb egyenlő jussal bír; egygyütt formálják az emberiséget, melly név alatt értem a' Nemzeteket 's ezek alatt az Emberi-nemet.

Ha egy tekintetet vetünk az Emberi-nem' történeteire, 's annak gyanítható gyermek-idejére felemelkedünk, (noha erre a' természeti dolgok' nevedekése 's elfogyása, nem elég erősség) azt kell sejtenünk, hogy ezen úgy-nevezett gyermek-korban semmi társaság, semmi egyesület nem volt — szabadon kerenge ki-ki a' természet' kebelében, kitéve minden viszontagságoknak, 's nem vala még csak árnyéka is a' társaságos életnek, ha egy éhsége' csillapítására elbolygott 's élelemre talál. Egyedül emészté - meg azt, 's minden további cél, gondolkodás, 's kinézés nélkül hagyá-oda azt a' helyet, ha a' természet szükségét kielégíthette, kevésse vala még az ember több az oktan-állatoknál.

F. M. O. Minerva 1. Negyed. 1828.

Azon szerencsétlen és boldogtalan idők voltak ezek, melyekben a' nyomorult, társaságnélkül való ember, vad-állati szabadságában maga fátumainak, természeti szüksége érzéseinek; az ég és föld' minden viszontagságaival való küszködésnek volt hagyva. Ha a' régi emlegetéseknek hitelt adhatni, az Emberi-nem' déd-ős atyái kietlen pusztákon sűrű, rengetegekben, mély barlangokban laktak, honnan gyakran csak azért jöttenek-elő, hogy magoknak megválasztani nem tudott ártalmas eledeleket keressenek, azok felett a' náluknál erősebb, kegyetlenebb, véreng'zőbb, fene-vadakkal megküzdjenek, 's gyakran éhségek' lecsendesítésére keresett falatjokat életekkel fizessék. — Boldogtalan idő-zak! melyben a' lélek, az értelem' világa, ez a' teremtfői szikra az emberekben még szunnyadt, annak annyiféle nemes tehetségei fejtetlen megkötve pólyában heverték, mennyi időeknek, mennyi éveknek kellett eltelni, hányféle generáziónak, az örök halgatás' éjébe bémernülni, azon időkkal; melyek őket magokkal egygyütt születni 's elhalni láttak! Mennyi Nemzetségeknek a' világ theátrumáról eltűnni, míg a' nyomorult vad-állati szabadságban élő ember, tulajdon természeti szükségei gyengeségének eleven-érzése, az egy-mást kölcsön segédre, 's az ebből származott társaságos élet-örömeire megtanították.

Mikor jött-ki az ember az egyedül-valóságból, arra a' História nem emlékezik, mert ez is csak a' lélek' tökéletesebb kifejtődésével, kezdett a' történetek' és emlegetések' mohos év-könyve lenni, hanem-hogy micsoda rugók taszitották-ki őtet annak kebeléből, az okosság így határoz: az ember' test-növésével, erősödésével, egy titkos tűz kezdett futkosni az ereken, melly a' szívet melegíteni kezdette, 's homályos vágyakkal töltötte-bé azt; felsőbb érzelem lebegett-elő, új, addig ismeretlen világ nyílt-meg az ifjú előtt, lehasadozott a' hályog szemeiről, az új tündér sphéra' szépségű kellemei magokhoz ragadták, elbájolták, meghódolták a' szilaj-lelket; az ember látott, érzett 's lelkének magas küzdelései alatt, mejje dagadott és emelkedett, érzette szívében a' nagy ürt 's gyaníthatólag a' házassági szövet álla-fel legelsőbben, a' Természet' Szent Templomában, annak Szent Óltára előtt, annak szent ösztönére, 's szózatjára. De itt nem állapodott-meg már az emberi természet 's a' léleknek törekedése többre vágyott — az élet' ezer szükségei a' természet fentebb rendelései megtanították az embert becsülni segéd-társát, 's az egymást láthatás' öröme, nem engedte őket többé meszsze-távozni egymástól. Tulajdona az emberi szívnek, hogy a' kit szeret ohajtja annak társaságát, becsülli azt, véle terheit örömeit megosztani, 's azt segíteni kívánja. A' gyámoltalan erdei lakót, 's kietlen pusztán vándorlót, gyakran szomoró csapások érték; hallotta a' kietlen pusztákon által a' rengetegekben, 's méjj barlangokból a' hozzá hasonló nyomorult teremtfés' sikoltó kiáltását, ez felébresztette szívé' fenekén a' természet' szózatját, segédjére futott annak, 's egygyütt érzették a' megsza-badítás' kölcsönös örömeit, majd a' mint nőttön-nőtt ismeretsége, akkint szaporodtak szükségei, 's tágasabb társaságért küzdött keble — most a' ragadozó állatok dulták-fel csendjét, elkapkották kedveltjeit, majd a' tél' sanyarjai ellen több oltalom kellett, 's több naponként nagyobbodó szükségei az életnek, kényszerítették más segéd-társakért óhajtozni. Így állott-össze elsőben egy kicsiny házi-familiákból álló társaságos csoport, 's oltalmat, segédet eskütt egymásnak. Szerencsés idő-zak, melyben az ember boldogságának talp-köve megvetetett, 's az értelem világának napja felmosolygott!

Lassan-lassan megtanulta ugyan az ember ismerni szükségeit 's könnyíteni is azon, de még ezen Ember-csoport egymásnak nem sok segédjére volt, másapró Társaságok is állottak-össze, 's közelített az idő a' nagyobb polgári Társaság' alapját megvetni. — Ez azon idő-szak, mellyben a' magány' unalmából, 's gyámtalanságából, össze-csoportozott emberek, semmi rendről, semmi Elöl-járóról nem tudtak, a' poétai hevült phantásia' arany-ideje is eltűnt, 's következtek az úgy nevezett ezüst és réz, de még is boldogabb idők, az arany-időben ki-ki csak magának éle, csak magát boldogítani volt tellyes igyekezete, senki' terhei nem nyomták a' más vállát, ha felebarátja gyermekét, a' Tigris elragadta; nem sokat sajnálkozott azon, 's ha éheztek; nem nyújtották egymás' enyhítésére falatjokat.

A' Társaság' nagyobb kerületében is által-hatván némelly erőszakos indulatú emberekkel a' zabolátlan vad-állati szabadság' lelke, 's törvénytelen élet-mód, minthogy mindenkor különbözők és elegesek voltak a' karakterek 's lélek' vonásai; 'gyengébbek javait az erősebbek, erőszakosabbak elragadozták, nagyobb csoportok rohantak a' kisebbekre, 's mikor már a' vadak' üldözései előtt bátorságban voltak, ezek emésztették-meg őket. — Illy élet volt az — illy élet volt az elő-idő szaka, örök félelem, 's nyughatatlanság dulta-fel nyugalmaikat, míg végre a' tapasztalás azon idő-pontra hozta az embereket; mellyben észrevették, hogy minden társaságos egyesületjek hasztalan, ha midőn egy kettő segít, a' más hátra-vonult, hogy az önn-haszon nem boldogítja az egészet, hogy olly sok különböző karakterű, érzésű, hajlandóságú emberek, szorosabb rend-szabások, megszorítások nélkül fenn nem állhatnak, hogy egy Társaság' talp-köve, mellyet keményebb kapcsok nem erősítenek, minden menykő-ütésre megrázkódik, ha a' Társaság' nyugalmaát dülő erőszakosok' háborgatása, 's a' restek' dologtalansága, Törvényekkel nem zaboláztatik. 'S a' Társaság' jobban fenn-álhatása, megmaradhatása, szüksége, így kívánta a' hosszan-terülő Nemzeti-szabadság' határait megszűkíteni, keskenyebb határok közzé vonni; így látták azt: hogy melly elkerülhetetlenek az Elöl-járók, mint a' csontok a' testben, melly nélkül az egész alkotvány össze-romlik; 's ennek a' nagy czélnek jobb móddal-való kivihetésére több gyengébb és erősebb társaságok csatolták össze magokat. Így állottak-fel az Országok és Birodalmak, kisebb vagy nagyobb Státusok, értelmesebb Fők' kormányja alatt, 's így fundáltattak a' törvényeken.

Eleitől fogva külömbféle igazgatás-módok alatt egyesültek az emberek, 's innen származtak annyi formái, mellyeket a' Nemzetek bevettek, 's gyaníthatólag a' Pátriarchiai vagy Királyi igazgatás volt a' legelső és legrégebb, mellynek eredete a' ház-népi igazgatásban van. Mert kezdetben minden Gazda maga háza-népe 's alatt-valói körében Királynak nevezetett, mint ez világos az Ábrahám példájából, ki vele egy hosszú völgyben lakó tizenkét hasonló Királyt győzött-meg. Ellenben úgy látszik, hogy a' nagyobb és kisebb Társaságok' egyesületjével, minden igazgatás a' Nép' kezében volt, ha valami baj adta-elő magát, minden a' Gyűlésbe futott, 's véleményét a' többekéhez adta, minthogy a' legkisebbnek is jussa volt az igazgatásba szólni, ebből a' sokféle látású emberekből álló Társaságban sok zür-zavarok estek, ha egygyik a' mélyebb-látók közzül fent-álhatások' legjobb módjait elő-adta, ha eszközöket mutatott az akadályok' elhárítására; egy más, kinek sem lelke a' dologhoz, sem belátása, sem ítéléte, sem értelme mívelve, de azt még is érzé; hogy

ezollani jussa van, vagy talán gyakrabban a' dicsősség irigyléséből, melyet a' jóvállást már sokszor nyerttől elperelni vágyott, ellene mondott annak, 's mivel az illy viszketeges elemékszámá eleje ólta nagy volt, mindjárt kapott magának segéd-társakat, 's így töb'nyire vagy zavargva oszlott-el a' Gyűlés, vagy olly határozásokat tettek, melynek terhe alatt sokáig nyögött az egész. Ezekből a' lett, hogy az Igazgatás okosabbakra, kevesebb számú értelmesekre bízott, minthogy az egész nép minden apolék dologra össze-sem gyűlhetett, 's megvetődött az *Aristocratia* kezdete; maga a' Nép ismérte-meg sokszori bukásai után hibáit, 's kedveltjeinek engedte a' felvigyázást, vagy némelly ravaszok' fortéllyaikkal annyira vitték a' dolgot, hogy kezekre játszották a' Nép-uralkodást. — Majd ezeknek tetszése szerint folyt az igazgatás, de ezek is önkények szerint nem bánhattak, mert eleinte hatalmok igen csekély volt, 's parancsok csak a' tellyesítés' tetszése szűk körében határozódott 's ezeknek inkább csak Gazdagjai nyertek köz-javallatot, mint ez tulajdona a' köz-népnek, hogy a' gazdagsággal mindenkor több értelmet hidjen össze-kötte lenni. Ennek következése lett az egyedül uralkodás, melly majd tyrannizmussá majd despotizmussá fajult, míg végre feltaláltatott a' határok közzé szorított legjobb egyedül-uralkodás, melly a' Fejedelmi és Fő-rendi Igazgatásnak szerencsés elegyítésében áll.

Itt vettetett-meg lassan-lassan a' Státusok' talp-köve, mindennek akkora pálya jutott, melyet meg-nem erőltetve futhat-bé, 's a' végtelen sok száz viszongásoknak egyszerre vége lett. Most nem volt senki többé magáé, az ember a' czélnál volt; az addig határtalan természeti juss keskenyeb're szorítatott, 's meg volt határozva ki mennyit tégyen; meg az enyím, és a' tiéd — a' társaságon kívül-való természeti jussaiból sokat elvesztett az ember, de ezen veszteséget a' Státus száz ujjabb meg ujjabb addig ismételten nyereséggel pótolta, most a' Státus lelkeinek munka 's értetlenjeinek, halgatás intetett; nem lehet minden önn-fejű tapasztalatlan eszelősnek, a' Státus' fenn-álhatására intézett legszentebb plánokat megrendíteni, — az átalakodottságnak parancsoltak, 's akarátját a' Státus' céljaival megegyező léptekre kényszerítették és hajtották, nem dörgött egy Demagog is a' Hazaszentjeire, ha ő úgy nem látta az egész' javára célzó intézeteket, mint az a' ki kívülről nézte az alkotvány' össze-függését, a' Státus maga kívánt-meg mindent magától, csak magától kívánt függeni, melynek rugója az elromolhatástól való félelem volt; 's örök munkába helyeztette magát, részeinek kicsapongani nem lehet — minden tagja észre-vehetetlenül épült, 's boldogsága erős lábra-állott, vissza-térni látszott még egyszer a' néhai kedvelt Ideálok' ringató álma. —

Találmányok és Tudományok.

Számtalan esztendő 's talán ezredek folytak-el, ha-csak ugyan volt egykor az Emberiség' gyermek-ideje, míg az gyenge-korából ifjúságra lépett. Számtalan éveknek kelle addig át-repülni, míg az egymást boldogító Társaságok, jól alkotott birodalmak felálhattak. Eleinten az emberek igen csekély értékekkel bírtak, 's találmányaik is a' szerint mint szűk-

ségeik, hova-tovább szaporodtak, tökéletlenek 's idomtalanok voltak. A' legelső Társaság csak egy kicsin-kivájt föld-barlangban, kő-sziklák üreiben, vagy a' szélesebben terült fák lombjai alatt lakott, 's két vagy legfentebb három vagy négy emberek' társaságába állta, kiket egy természeti hajlandóság 's a' Nemi ösztön csatolt egymáshoz. Itt találta-fel az ember időnként azon eszközöket, mellyekkel foglalatoskodó lelke ötet gazdagította 's az életet könnyebbé, ingerlőbbé, 's nyugtábbá tették. — Itt a' népesség magossabb örömeire — mikor ismeretei mások' találmányival is gazdagottak, megtanítottak, az észak' szigorú szelei 's a' sanyar telekben miként oltalmazza magát a' hideg ellen; történetből bukkot rá valamely fedezőre, mellyel mezitelenségét eltakargatta, majd az állatok' levont bőreit használta arra, 's így megvolt téve az első lépés a' köntös készítésre, a' szelidebb állatok vagy önként oltalma alá vonták magokat, vagy ő szelidítette 's lakó-társai, házi-barátjai lettek. Ezek csoportokra nevedektek, 's a' birtokos köztök töltötte életét, legelőkre, tartományokra bolyongot vele, a' hogy a' víz' vagy élelem' szüke kívánta — tejjel, husokkal élt, bőrökkel ruházódott, az új helyekre új vidékekre költözködés, azoknak terméseivel, földjével, ég-hajlatjával-való megismerkedés értelmét, lelkét mívelte, 's újabb tapasztalásai, új találmányokkal felfedezésekkel gazdagította, mikor a' nap' égető sugárai Délpontjáról hevítve lövődtek alá, 's nem vala fa, melly alatt megpihenjen, megtanula valami sátor-formát is csinálni azokból, 's a' pásztorkodás szelleme megszállotta az embereket, 's elő-mosolygott az elő-idők' nem költött Arkádiája, a' Gesznertől híven másolt Ideál, 's ezen igen is boldog idő-szak a' találmányoknak, 's az élet számtalan ingereinek újabb pályáját nyitotta.

Tryptolém 's *Tubálkain* új találmánya hihetetlen nagyot segített a' pallérozódáson, az addig kóborló csoportok most állandóbb élet-módot választottak, majd *Erichton* könnyített az addigi kapálás' terhein az ekével, 's majd megtanulták magok helyett barmokat fogni abba, mellyet addig magok szántottak. *Erichton* sánta volt, 's ezen félszegség a' szer-kér-találásra adott alkalmatosságot, 's ebből újabb feltalálások lettek — 's ha ezen tetsző hibát ne ejtse a' természet, meddig kell vala el-lenni még egy gazdagító találmány nélkül az embereknek? Illyenek a' természet' rejtezései! egy rendeletlenség ezer meg ezer fontos következtéseknek oka, mellyek kimaradhatatlanok a' természetből.

Egy általán fogva minden feltalálás, elsőben tele hijánnal, 's nagyon tökéletlen vala — ételek is eleinte nyers volt, 's kitudja mennyi ideig nem esmérték a' tüzet is? — sok időre juthattak az étel' tökéletesebb készítése módjára — 's más mesterségesebb találmányokra, és melly sok volt még hátraa' találmányoknak azon meredek tetőjéig, mellyen ma áll az Emberiség.

Minden akkori hibái mellett is a' szántás vetés 's ércz-mívelés nagyon nevezetes és fontos találmány volt, nem vesztek-el, 's mennyien lételek' elsőbb éveiben, mellyekre egy 's más történet alkalmatosságot szolgáltatott az írás nem léte, 's a' szorossabb társasági egygyesületek hasznainak nem ismerése miatt; egy igen fontos és nevezetes találmány volt a' Görög-tűz, mellynek eredete a' Chinaiktól származott, a' Görögök tökéletesítették, az Arabsok éltek-véle, 's végre annak irtózatoss új formában-való öltöztetése 's feltalálása Schwarz Berthold nevét halhatlanította. Ennél fontosabb, hathatós'b 's az emberiségre nézve jól-tévőbb volt, a' melly Thébében találtatott ennek egykori Királya Cádvs, azt

mondják, öt betűvel mindent letudott írni, 's gondolatjait másokkal közölni; végre megjelent a' nyomtatás, ez a' legtökéletesebb 's legnevezetesebb találmány minden kibeszélhetetlen hasznos következtetéseivel egygyütt, 's Guttenberg, Gänsefleisch, Faust és Schöffer legfőbb boldogítói lettek az Emberi-nemnek, 's melly nagy feltalálások nem lettek ezek után a' papiros és óra-csinálás, a' meszsze-látó, nagyító, és szem-üveg készítesek, 's más sok ezerek mellyeknek neve Légio.

Sok más hasznos találmányok veszték még el, mellyeknek ismérte és tudása a' mai időkre által nem hatott, 's mellyeket a' későbbi Világ meséknek, regéknek tartott, 's tart nagy részint még ma is, de vallyon nem ezen regék adtak é's adnak é' lételt sok ezer fontos és hasznos felfedezéseknek. — Rege volt Dédalus, Bellerophon, Persziusz, 's a' görög Mythoszok, 's nem valósította é' az ujjabb idő azokat?

Montgolfierben, Degenben, ismeretlennek látszott a' Görög-tűz, 's ugyan ezen tüzet használta azon hamvaiból fel-elevenülni kezdett Nemzet időnkben, az őket elnyomott Törökök ellen, mese a' Poéták' világa, 's vallyon lesz' é' az mindenha, mint számtalan más felfedések azok voltak egykor, mellyek ma nem azok többé. Veniet tempus, mond Seneca: in quo sera posteritas mirabitur nos tam aperta nesciisse, 's Ovid: Omnia jam fient fieri quae posse negabant. Aesculáp embereket támasztott, holtakat elevenített 's bár meglehet a' dolog nagyítva van, még sem lehetett minden valóság nélkül, az ujjabb idő üldözte Meszmert hason-forma felfedezésért, 's ma áldva az ő porait, törekednek az általa talált úton nagyobb igazságokat felfedezni. Magának tartotta é' tehát a' természet a' testek formálását, lételeket és életeket: úgy látszik: az új Chémia fontos felfedezésekkel gazdagította a' világot, 's mit fog szülni a' jövő: azt a' halandók szemei elől vastag homály takarja.

De bár melly nagy és fontos felfedezések, találmányok tétettek is az elme-mívekben, és kézi-mesterségekben, bár mennyi újj, meg-újj osztályokkal 's nevezetekkel szaporodtak is a' Tudományok, bár melly nagy számra szaporodtak is a' nevelő, és tanító Intézetek, kisebb és nagyobb Iskolák, Fő-iskolák, Universitások, Akadémiák, bár melly Légio számokra tölttek is a' mindenféle ismereteket, tudományokat terjesztő és tanító könyvek; még is mind ennyi feltalálások, 's ujjabb 's megújjabb Tudományok' ellenére is végtelen kiterjedésű mezők, 's parlagok vagynak a' Tudományok' országában, mellyeknek felfedeztetni, béplántáltatni, és haszonnal miveltetni kell. Magok az ismeretes és felfedezett Tudományok is, általán fogva mennyi hiányokkal telyesek, melly nagy puszták, üregek, 's foltok vagynak azokban, mellyeket nagy részint még felfedezni 's bétölteni kellene, de az emberek 's a' mai világ olyanok a' tudományokban, mint ki soha jól nem lakik; mint a' gyermek, ki több-féle bábjai közt örömtől részegen nem tudja, mellyikhez kapjon előbb, mindeniket felkapja, 's meg elmellőzi; mint a' lepe, melly virágról-virágra repeng, mindenikre rá akar szállani 's egygyiken sem nyugszik.

Ha a' szemlélődő tudományokat félre-teszszük is, mellyek a' csupa józan-okosság határ lineájában esnek, magok a' tapasztalás alá jövő tudományok, és ismeretek is telyesek hijánosságokkal, a' föld-részének ismertetésében, bár-ha sok felfedeztetéseknek örülhetünk is, bár-ha azok magokban egy nagyon becses és szép gyűjteményt foglalnak is; még-is mind-ezek mellett is szinte egy hason-fele a' föld-golyóbissának ismeretben. Még igen keveset tudunk Afrika bel-részeiről, 's még kevesebbet Ausztráliáról, elég is-

meretlen részei, helyei vagynak Amérikána és Á'siána is, a' Természet-História és Fizika, bár melly nagy, és felfedezésekkel gazdagítottak is, hasonlólag sok fogyatkozásokkal telyesek; nem isméri még a' Természet-História a' föld' belsőbb részeiben rejtett Inssectumokat, Férgeket és Bogarakat, mellyek magoknak élelmet és életet ott találnak, ki tudta még számba-venni a' Tengernek minden állatait, bogarait, és férgait, 's mennyi vagyon még a' Plánták' és Kövek' nemei között ismeretlen, ki tudja a' Plántáknak 's főként a' mérges és ártalmas füveknek általánosan minden hasznait, mellyek bizonyoson haszon-nélkül és ártalomra, 's így czéltalan teremve csak-ugyan nincsenek, ki tudja a' természetnek minden és annyi millio meg millio titkos és elrejtett erejét és munkáit, ki tudja megmagyarázni a' Magnetizmus' titkait, az élet és halál felbomlás' és megújulás' elrejtett munkálkodásait, ki tudja tulajdon-képpen a' világosság' és melegség' principiumait, miként származik az, mik annak alkotó részei, miként közlódik az a' testekkel? ki tudja azon fedező titok-fátyolt fellebbenteni, miként közli a' nap a' maga melegségét és világosságát a' maga országabeli Plánétákkal? A' Természet-História még csak külső formákat, élet-módokat, állati-természeteket 's klaszszificációkat tanít. A' Fizika azon részeiben, mellyekben a' Chémia segédül nem szolgál, általánosan hozzá-vetésekéből, feltételekből, okoskodásokból áll. A' Chémia igaz ugyan, hogy sok dolgot láthatólag, kézbe-foghatólag előnkbe tett; igaz ugyan, hogy már némelly alkotó részeket felbontani, 's a' mint ők állítják kifogni is tudnak, tudják a' testeket is szét-repíteni; de mennyi nincs még hátra a' testek' resoluziójától kezdve azoknak compositziójáig. Szinte ilyen formálag vagyunk más tudományokkal is, például: ki tudja megmagyarázni a' Természet' titkait, készülésmódját az állatok' nemeinek 's plántáknak fenn-tartásában, 's az arra való titkos ösztön' készülétségében, a' nemzésben és fogantatásban, a' magvak' érlelésében a' tápláltatásban és elő-állásban, ki tudja megmondani a' Generátziók és Degenerátziók' elrejtett okait a' növényekben és elenyésztésekben, vagy elmecevéztésekben, aprósodásokban? Így melly kevésbé ismerjük önnön magunkat, környülményeinket, testi alkotásunkban; így nem tudjuk megmagyarázni a' testi indulatok' hajlandóságok' rugóit, ösztöneit a' testben, így nem a' lélek munkálódásának is okait, az azokat serkentő mozdító okokat. Magok a' föld-mérési, Geometriai tudományok is, mellyek még eddig legtökéletesebb tudományaink, több helyeken homályosok, tökéletlenek, világosítások, demonstrátziók, megmutogatások nélkül szűkülöködnek. A' Gazdasági-tudomány Georgikon, melly valóban az élet' talp-köve, bázissa, melly minden eddig ismértés Tudományoknál nagyobb tekintetet, figyelmet 's elsőbb helyet érdemelt volna; fájdalom! csak-nem egészen parlagon áll, 's mennyi a' homály, 's felfedezni való hely még csak itt e' földön is, elkezdve a' legkisebb állatocskákon fel a' Czetig, Elefántig 's az Emberig, 's mik nem lehetnek még a' Természet' láncz-szemecskéjén kezdve annak legnagyobbikáig, a' Teremtés egygyik szélétől másikig, hová itt e' földi érzéktapasztalás, munkásság soha-sem juthat, csak hozzá vetőleg is. Melly sok a' tanulni való, melly nagy és határtalan a' Természet' hosszú láncza, 's melly rövid az emberi élet, melly gyenge repületű az ész azokat megfoghatni, megtanulhatni, 's felfedezhetni!

Bár több mint hatvan Tudományok, külömbféle kisebb és nagyobb, al- és felsőtályaikkal, mellyek magokban mind meg annyi külön tárgyakat, roppant kiterjedésű tudományokat, Claszzsisokat formálnak, fásasztják is tehát a' mai tudományos világot,

bár az elégett Alexandriai és Budai Bibliotékák helyet, más amazokat fellyül-haladó tudományos Bibliotékák állottak is azok' helyébe, látni-való még is, melly sok tanulni-valójok vagy on hátra az embereknek 's melly meszsze még a' tökéletesség' tetője, hova a' mai tudós világ olly feszült szorgalommal, igyekezettel, éjszakázásokkal, magok feláldozásával, 's fejedelmi kölcségekkel törekedik. Anglia, Német, és Franciaországok első rangú csillag gyanánt ragyognak ezek között, 's az azokban élt 's élő, magokat feláldozott fáradozó nagy elmék' híre-neve soha meg-nem hal, a' vagy onok után sovárgó 's kereskedést szomjazás lelke felébresztvén egy időben a' Spanyolokat, Portugallusokat, Dánokat, 's Svédekét, ezek is sokat tettek. Megtanulta 's megszerette Európától a' Tudományokat Amerika is, a' Cultúra szelleme megszállotta azokat is, 's áhítva törekednek az Európaiak után, 's ha némelly közbe-jöhető kétes elakasztó környülmények a' tudományi törekedés szellemének ezen repültét meg nem akadályoztatják; a' tudományok' világában sok újjabb ismeretekre, nagy és fontos fel-fedezésekre, feltalálásokra tarthatunk számot, mellyet szívből óhajtanunk kell.

Szeretett Nemzetem' Nagy-fijai, nagy-lelkű Magyarok! Hazánk' 's Nemzetünk' Históriája bizonyítja, hogy Nemzetünk idők olta vitéz, szorgalmatos, tudományt kedvellő, szerető, 's nemessen érző nagy-lelkű Nemzet volt, 's bár-ha a' Haza-oltalom, a' Török, Tatár, vándorló és rabló csoportok, 's más külső Nemzetek erőszakos beütései ellen csak-nem szüntelen fegyverben állani kényszerítették is, még is a' Tudományoknak eleitől-fogva Nemzetünkben sok becsütlői, pártfogói voltak, voltak Tudósaink, kik más környülményekben a' külső Nemzeteknek akár-melly Tudósaival, bátran, dicsérrel, győzelemmel megvívhattak volna. Mátyásunk' dicső napja, szorgalma, gondjai bizonyítja: hogy Nemzetünk mindenben nagy tudott volna lenni, 's mik volnánk most ha ezen nagy igyekezeteket az idő el-ne fojtja. De nagy-lelkű Magyarok! elcsüggedjünk é az akadályokon? Lelkes Magyarok! törekedjünk nem-csak fegyverrel; hanem cultúrai tekintetben is, egy rangot nyerni, Anglia, Német, Francia-országgal, mellyre szívünk, erőnk, tehetségünk, 's igyekezetünk is van, — szemünk előtt tartván ama köz-mondást: a' jó Pap holtig tanul.

Szigeti Gr. Mó'ses.

17.

Egy pár Jegyzet a' Kritikáról.

„Kritika nélkül nincs Literatúra; lehetnek könyvtárok, de Literatúra nincs: lehetnek emberek, de azért még nincs Státus. A' Literatúra Státus; és Státust Igazgató-Szék nélkül nem képselhetni: 's a' Kritika Igazgató-Széke az Irói-Státusnak.” Élet és Literatúra. 1826. Negyedik Rész. 305. lap.

Mi legyen a' Kritika közönségesen, 's mi legyen az a' Literatúrára nézve: csak e' rövid de nyomos és velős Mottóból is világosan kitetszik, mellyet a' mi nagy szorgalmú 's szép-

lelkű Sédelünk az idézett helyen monda. Derék és fontos Jegyzeteket olvashatni az *Élet és Literatura* negyedik Részében, az X. szám alatt 's másutt is a' Kritikáról, úgy hogy erről definitiókat írni nem szükség; azért csupán egy két Jegyzetet kívánok itt adni, mellynek fogamatját velem egygyütt, — úgy vélem — mások is szívesen ohajtják.

Még most is vannak a' magyar Olvasó-Publikum' nem igen nagy seregében olyanok, kik a' Recenziót 's Kritikát csupán nevéknél fogva gyűlölik 's kárhoztatják; de én ezt nem csudálom. Ennek oka az, hogy az ilyenek nem tudnak vagy nem akarnak gondolkozni, legalább úgy nem, a' mint kellene. Ha p. o. valaki egy munkát a' kezébe vévén, azt megolvassa, 's annak vagy a' tárgya, vagy pedig itt ott egy két czifra kitétel nagyon megtetszik, azonnal kedvet lel a' munka nála, mivel azt csak mint Olvasó nézte-meg, nem kritikai szemmel. Azomban egészen másképen fog ítélni az, a' ki valamelly munkában legott meg tudja mondani, mi van abban, a' mi nem kellett volna, 's mi nincs, a' mi megkívántatnék.

Nevezetes különség van minden tekintetben magok a' Kritikusok közt is. Sokan a' felületes dolgokkal is köröm-rághva vesződnek 's nagyra teszik az idétlen kifogásokat is; némellyek csak a' nyelv-hibákat jegyezgetik 's puhatolgatják, melly már igen sok versenyre adott előbbi Literátoraink 's Nyelv-művészeink közt is okot. Ez a' neme a' Kritikának legkönnyebbnek, legmindennapibbnak látszik lenni, mivel a' melly Író, vagy Olvasó figyelmez a' józanabb Felekezet' principiumaira, 's maga gondolkozik a' Nyelv' ügyében, hamar tehet ítéletet ott, a' hol valami ellenkezőt talál, annyal inkább, minthogy a' Nyelv-tudományban igen sokan szeretik magokat mestereknek állítani, just vévén magoknak arra, hogy minden egyebeket kontároknak nevezzenek; de nem olly kevés fáradozásba kerül az, míg valaki tökéletesen tulajdonává teheti magának a' kicsinységnek látszó Nyelv-művészet' tudományát. Bizonyos munkának a' tartalmát megrostálni még könnyebb; de hogy az illy Kritika is valóban igaz és tökéletes legyen, ahoz a' legjelesebb tudományos képzettség, nagy behatású józan-ész, és a' Szépnek Jónak legmagasabb érzete kívántatik, különösen akkor, midőn rajzolatot, verset, és muzsikát veszünk krízis alá. Ezekről úgy ítélni, mint a' tiszta-lelkűséget nagy tudománnyal párosító Kazinczy, 's a' lelkes combinatziójú Kölcsey, — még a' magyar Literaturában eddig elé nem tuda senki, 's ma sem tud. Nézzük-meg a' magyar Literatura' említett nagy Hőseinek, — kik közzé tartozik Szemere is — eddig napfényre jött Kritikájikban 's egyéb dolgozásaikban a' művészi rend-szert, a' logikai fogatokat és az aesthetikai vírágokat, 's legott eszünkbe fog ötleni az, hogy benne *Bouterweck*-et, *Jeán Paul*-t és *Schiller*-t van szerencsénk bírni.

A' nálunk még eddig divatban volt Kritikák, kivévén a' tisztelettel említett lelkes Férjfiak' energiával tellyes Kritikájikat, — nem tölték-be nálunk azt a' helyet, melly mind-ekkoráig paragon lévén, sivatag volt. Az érintetem Folyó-írás' koszorús Kiadóji tudták, miben vala még honni Literatúránk leginkább hátra, kezdik a' Kritikai tartalmú munkákat is adni, vegyítve a' mulattató, szív-képző 's tudományos elme-mívekkel, úgy hogy az *Élet és Literatura* nekünk kimondhatatlan előre-haladást, 's a' Hazának és a' derék Kiadóknak örök dicsőséget fog adni.

Megfontolást érdemlő fluidum a' kritikai ténta még annak tollában is, a' ki valóban olyan Kritikus, mint lennie kell. A' Kritikát mindég bizonyos szent hév' felleobbanásakor szokják írni, 's ha ilyenkor a' mérő-font meggondolatlan kézbe, a' tanítóhang dühös és boszszút-lehelő szájba kerül, olyankor úgy által-lép a' Kritikus a' becsület' és a' Didaktika' verőczéjin, hogy magát egészen elfelejti.

Kritikusnak mindég egyformán szigorúnak kell lennie mások és ön'-maga eránt, a' mi pedig ritkán van így; gyakran sepreget más' háza előtt holmi kis pelyhet, mikora' magáé előtt halma van a' gyomnak. Örök csata-tárgyat lel ő maga körül, 's gyakran izen hadat oda is, hol inkább szeretnék a' nyugalmat, mivel a' háborúra nincs is ok; sokszor frigyét tör ott is, hol az ellen-fél' hatalmához annyira van, mint egy krajczár ezer forinthoz. Ugyan-azért néha szégyen-pirulat fedi boszszús arczeit, midőn gondatlanul szöktetvén gyenge nyilat az ellen-hős' mejjére, az aczél-kebel romlástól nem rendülve pattantja-viszsa a' tonkúlt hegyű nyilat. A' józan Kritikus ellenben ott, akkor, és úgy áll - elő krízisével, a' hol, a' midőn és a' miként azt leg-czél-erányosabbnak, legszükségesebbnek látja. Illyenkor véd-angyal ő a' Hazára nézve, 's koszorút érdemel idomos tanításaiért.

Különös figyelmet fordítson a' Kritikus arra, hogy ön műve hibátlan 's tiszta legyen, midőn mások műveit rostálgatja; mivel egyébberánt könnyen azt feleli neki viszsza a' Krízis alá vett munka Szerzője, a' mit a' Seregélynek mondott a' Pacsirta e' mesében:

*Wie viel fehlt dir zu Philomelen
Mein Kind, und wird dir ewig fehlen, —
Sprach zu der Lerche, Mutz der Staar.*

*Mein Freund, erwiderte die Lerche, das ist wahr;
Nur wünscht' ich mir, dergleichen Lehren
Von andern Vögeln anzuhören,
Als einem Staar. *)*

A' tanítás csak úgy lehet jó foganatú, ha példával is oktatunk; de sokakra illik az, hogy akarnának valamit erőlködve is, de hasztalanul; *velle* van, *posse* nincs; magok is gyengék, még is másokat igyekeznének tanítani; 's illyenekben a' kritikai düh leggonoszabb, legnevetségesebb. Például legyen szabad itt felhoznom, a' mit egy német Ujságban olvasék, 's kivonását egészen az ott írva lévő eredeti hang-ejtés szerént ide írnom. Egy talám már vénecske 's a' világ' örömeitől bucsút vett Berlińi lyán ezt ír a' *Gesellschafter* című Folyó-írás' Redactziójához: „*In mich is 'ne gewaltige Rage zu die Gelehrsamkeit; un zu t' Recensiren hab ich des meeste Chenie, denn derzu braucht man nischit gelernt zu haben, un des ist just mein Fall. Aber erlebt hab ich vüle, un denke noch vüle*

*) Lásd: Aurelius, oder Wettstreit und Grossmuth, ein Trauerspiel in Versen. Von einem k. k. Offizier. Wien. 1768. Az Elő-beszédben.

mehr zu erleben, denn uff die Erfahrung bin ich sehr erpicht." Fanny Federdrang. *) — Így gondolkoznak minálunk némely férj Irók is, a' kik magokat jeles Orthographusoknak képzelik, 's meglepve az írás' viszketegetől, hogy belátó észt mutassanak, írnak, ha más nem — Kritikát, akár mint üt az ki. Csak újabb könyveinkről írtt némely Jelentéseket olvassunk - meg, azonnal epedve fogjuk tapasztalni, millyen Orthographiát tanulnak és tudnak néhány Iróink még most is. Vannak vezér-csillagaink, remek Iróink, kiket minden írni-vágyó követhetne; vegyük mindnyájan tükörül Kazinczy', Kölcsey' 's Szemere' styljét, mellyen valóban az úgy-nevezett *toilette du stíl* van, mind verseikben, mind prózájukban, a' legnagyobb szorgalommal előntve, 's e' miatt minden írásaik tökéletes claszszicitással fénylenek. Legnagyobb szépségű nyelv, okos rend, a' tárgy' finom választása, — ezek adják a' tisztelettel említett három Remek-írónak ama' dicsőséget, hogy styljüket a' jelen-korban egy magyar Iróé sem múlja felül.

Gyakran az egészen közepszerű művek is találunk tüzes magasztalókra, de a' kik magok is közepszerűek a' Kritikusok között. Egy silány és hibával telyes művnek hamar dicsőséget adhat a' művhez hasonló ízléssel bíró Kritikus' dicsérő-szava; de midőn azon munka mellé egy ahoz jól elkészült lelkes Kritikus áll, nagyobb kissebségére van a' munka' Szerzőjének, ha műve attól dicsértetik, mint ha szigorú Krízis alá vétetvén, — a' mint érdemli — megrostáltatik; mert a' hiba' szépítése rosszabb, mint annak felfedése. Majd rendszerént úgy szokott történni, hogy jeles Kritikus épen az egészen rossz' műv által nem tud arra felingereltetni, hogy róla Kritikai Jegyzeteket írjon; ezt azomban megállani sem tudná, ha kezében olly műv áll, mellyben igen sok szép 's jó van, de benne hibák is vannak. Illyenkor azt mondja: *minő kár, hogy ezt a' jeles művet hibák ékteleltik! Jó lesz' megigazítani, hogy derék Szerzője más alkalommal még tökéletesebbet adjon!* Ez vigasztalás azokra nézve, kik magokat a' Kritika' keménysége által megbántottaknak vélik lenni.

Többször is tapasztalám kisebb Városban, mint nyér itt sűrű tapsokat a' Szín-játszó, valamelly Játék' legsilányabb 's legügyetlenebb elő-adásában is; de a' ki Bécsben is látta, hogy a' *Freyschütz* Operában, a' muzsikai kart személyesen igazgató Weber Károly Máriának sűrű hóként hullának a' Velínre nyomott idvezlő Sonetek majd minden Loge-ból, — itt csak - ugyan más érzést támaszt a' Vizsgálóban a' Közönség' ítélő tapsa. Bizonyos az, hogy itt is, valamint amott, egy irányban áll a' néző Publikum' ízlése a' Játszó-társaság' művészi talentomával, 's innét van a' mindenütti meglegedés; csak az a' különbség, hogy ez Bécsben van, amaz pedig egy Magyar-országi kicsiny Városban. Az itteni Publikum' tapsa is méltó, mint amott. Játszanék azonban Bécsi Társaság nálunk egy kis Városban, bizonyosan kevés lenne az olly finom ízléssel bíró Néző, a' ki annak elő-adását méltóképen megbírálni 's magasztalni tudná; a' mi kis - városi Játszóink elől alig ha ki nem futnának a' Bécsiek, felül-múlván itt a' Nézők' ízlése a' Játszók' művészi talentomait. Itt a' Szín-játszók nem érdemlenék - meg a' Nézőket, amott a' néző Publikum a' Játszókat. És így van egyéb művekkel is a' dolog, 's ekként változók az ítéletek.

*) Lásd: *Gesellschafter*, 1826. Nro. 11. és: *Theaterzeitung* 1826. Nro. 9. — hol méltó megolvasni az egész levelet.

A' személyre is tekintet legyen, midőn a' Kritikus valaki' munkáját ítélet alá veszi. Nem úgy értem ezt, hogy kedvezőbb, igazabb és kímélőbb legyen a' Kritikus a' maga barátihoz, mint az idegenekhez, a' gazdagokhoz, mint a' szegényekhez; hanem hogy egygyetlen leczkében ne kívánjon öszülőköt és fiatalokat egygyütt tanítani, mivel úgy sikerrel oktatni soha nem lehet. Más leczke kell a' heves ifjúnak, viszont más a' megállott korú embernek, még azon esetben is, ha csupán az ész' és tudomány' kifejtőzését akarjuk is tekintetbe venni; holott erre még számtalan sok helyes okaink vannak.

Én a' Magyarok egyikik fő karakterét abban szeretem alapítani, hogy ő nyílt-szívű, magam is tartaléktalanul 's inkább nyilván mint titkolódzva szoktam megmondani mind azt, a' mi szívemen van, 's kinyilatkoztatását senkire nézve károsnak nem látom, sőt inkább szükségesnek. Ugyan-azért magyar őszinteséggel megvallom, bámúlva 's viszont bámúlva látám a' köz-tiszteletre-méltó jeles Grammatikus Beregszászinak ama' nyelv-kritikai munkáit, mellyekben grammatikai gáncsokat jegyezgetvén - ki, a' Felső - Magyar-Országi Minerva's Hébe' vizsgálatiban, Gróf Dessewffy Jó'sef Úr' műveit ismételve roslátgatá-meg, Midőn a' most érintett krízisben *) némelly ifjabb Írókat teszen a' tisztelt Nyelv-művész vigyázókká, figyelmezőkké, mint hajtogassák az ígét, miként foglalják a' szót össze, 's a' t. — Meg kell vala T. T. Beregszászi Úrnak gondolnia, hogy a' széplelkű Gróf már épen nem azok közzé való, kiket a' leczkézés a' magyar Nyelv ügyében azokká fogna teremthetni, a' kiket ő azokból ön' piomja szerént tenni kívánna. Nem! a' derék Gróf már bizonyosan megállapítá magában mind azt, a' mit akara; 's azt ő most, midőn barna fürtjei hattyú-színnel vannak vegyülve, változtatni nem fogja többé. Méltóztatik Beregszászi Úr egyébberránt is tapasztalni, milly örömmel fogadják és követik a' fiatalabb Írók mind azt, a' mi nekik javaltatik; de azért egy idősebbnek, ki tulajdon geniusa' sugallását veszi magának vezérül, soha nem lehet az illőség' és becsület' tilalmas sérelme nélkül, az *Elme-hatalmas* szót a' nemes-szívű Gróf' megbántásával, többször ismételve hangoztatni, 's azt nyilvános gúnnyal egyenesen magára a' tisztelt Grófra alkalmaztatni. Meg kell inkább ismernünk, hogy Gróf Dessewffy Jó'sef és Gróf Teleky, Gróf Ráday és Bárány Podmaniczky Urak a' Nemzettől különös hálát és köszönetet érdemelnek, mivel ők olly Nagyok, kik másokat is ön' példájikkal lelkesítenek a' hazai Literatura' szeretetére, pártfogására; 's ezt a' fényt tőlök egy két grammatikai bottás vagy hiba soha nem fogja tiltani 's megtagadni.

Kár a' Kritikusnak a' Nyelv' ügyében erőszakoskodni, kivált a' mellett valakinek becsületéhez nyúlni, holott a' Nyelv úgy sem egygyes Grammatikusé, hanem az egész Nemzeté. Jussa van ahoz kinek-kinek szóllani, tudván, hogy a' Literatura' hazája egyébberránt is örök Respublika fog maradni; voltak és lesznek ezután is Verseghyek és Révayak, a' nélkül, hogy a' hibás állításokat elfogadni tartoznánk. Ne kívánja tehát senki is a' maga grammatikai véleményét másokra tolni, hogy azok által legott közönségesen sanccionáltassék, 's másokból, ha egy két hibát ejtenének is, csúfot ne üzzön. Maga az idő lesz' ama' legjobb tűz, melly a' Nyelvet magában is meg fogja tisztítani mint az aranyat.

*) Lásd. Tudom, Gyűjt. 1825. VIII. Kötet; és 1826. V. Kötet.

Igaz ugyan, hogy a' Kritikus is csak ember, következõleg õ is hibázható mint ember-társai; de midõn valaki valamely tárgyban kritikusként elõ-áll, felteszi mindegyikünk azt, hogy õ abban tökéletes, mivel más Irót az *Elme-hatalmas* névvel ironiázva tisztelget. A' Kritikus fénylik, mint a' ragyogó Nap, azért minden kis felleg-folt hamar meglátszik benne. Gróf Dessewffy Jó'sef Ur is könnyen mondhatta volna Beregszászi Úrnak: ne olly tüzesen, barátom! ne olly tüzesen; mivel magad is hibázol mindaddig, míg e' szavakkal: *hajtogatódnak* (Tudom: Gyűjt. 1825. VIII. Köt. 52. lap.), *küródnak*, *össze nem húzódnak* (59 lap.), *ejtődnek* (66. lap.); továbbá viszont *ejtődik*, *kijelentődik*, (Tud. Gyűjt. 1726. V. köt. 108. lap.) — élni fogsz.

Egy kicsinyt már én is vizsgálódtam néha Nyelvünk' titkai körül, de Grammatikus rangra még nem juthaték, 's ha az volnék is, szerénységem tiltaná, hogy magamat úgy nevezném. Én T.T. Beregszászi Úrnak minden grammatikai vitátást tökéletesen igazlom, mint más egyebek is; de reménylem, meg fog engedni a' T.T. Grammatikus Úr, ha nyilván megvallom, hogy a' *hajtogatódik*, *iródik*, *húzódik*, *ejtődik*, *kijelentődik* szavait jó magyar igéknek mindaddig el nem ismerem, míg azt meg nem fogjuk érni, hogy az ige maga magát hajtogassa, a' szó magát kiírja, 's össze-húzza, a' hibamagát ejtse, 's a' beszéd maga magát kijelentse; a' mit pedig — gondolatom szerint, semminémű mágus-erővel nem fog senki tellyesíthetni. Szint-úgy nem jó a' némellyeknél szokássá vált *mondódik*, *engedődik*, *adódik*, *diktálódik* ige is, a' *mondatik*, *engedtetik*, *adatik*, *diktáltatik* helyett. Más neműek az olly *ódikra* 's *ódikra* kimenő igék, mint *vonódik*, *szövődik*, *fonódik*, *végződik*, *vágyódik*, e' kitételekben: *egygyik szív a' másikhoz vonódik*; a' *vad-szöllő-lomb magában össze-szövődik*; a' *futó repkény a' fára fonódik*; a' *szó különféle hangon végződik*; az *ember hazája 's kedyesi után vágyódik*; mivel ezekhez semmi látható mechanika erő nem járul, midõn a' jelentett dolog végbe-megy. Mikor ellenben az igét hajtogatjuk, a' szót kiírjuk 's össze-húzzuk, a' hibát ejtjük, 's valamit kijelentünk, ezekhez nem csak ember, hanem eszközök is kellenek. — A' mi ezen állításomat illeti, magamat ennek igaz volta felõl már annyira meggyőzém, hogy engem ettõl elvonni soha nem lehet. 'S így nem lesz' általam T.T. Beregszászi Úr megbántva, ha megvallom, hogy a' fenn kijegyzett helyeken, Gróf Dessewffy Úr ellen írt szûrös kritikájában, a' nyelvre nézve maga is tetemes hibákat ejte.

Továbbá, ajánlani lehet a' Kritikusnak a' mindenben szükséges elõre-vigyázatot, a' szენvedelemnek még csak gyanítását is minden heveskedéssel egygyütt, szorgalommal eltávoztatni; mivel a' Kritikus mindég ön'-karakterét rajzolja mûvében, és *Syrus'* mondásaként: *In judicando criminosa est celeritas*. Igen vigyázzon a' Kritikus arra is, hogy Kritikájában *inconsequens* ne legyen, a' mit pedig számtalanszor lehet tapasztalni; p. o. ha már elõbb azt mondá, hogy a' *német kaputot nem szereti a' magyar nyelv*, utóbb ne hozzon maga is német példából erõsítõ okot arra, hogy a' *szóval* nem jól van *egy szóval* helyett, mivel ez latin kifejezés, és a' Németek sem mondják: *mit Wort*, hanem *mit einem Wort* *). Mihelyt idegen a' Nyelv, egygy-eránt nem igen jó azt híven követ-

*) Tudom. Gyűjt. 1826. V. Köt. 96. és 117. lap.

nünk. *Az idegen tűznél gyújtott fény a' Nemzetnek csak homály közzül sugárzik*; ezt mondja Kölcseynek *), és nagyon helyesen. Nem lehet kívánni, hogy minden szó bizonyos rendhez legyen szabva, kivált a' mi Nyelvünkben. Mi is elmondhatjuk azt, a' mit Herder a' magáéről vallott, így szólván: *Unsere Sprache ist reich an Idiotismen, und Idiotismen sind Putronymische Schönheiten, und gleichen jenen heiligen Oelbäumen, die rings um die Academie bey Athen ihrer Schutzgöttin Minerva geweiht waren **).* Néha szükséges a' Nyelv' önkényes geniusának 's a' Közönség' ohajtásának is engednünk, inkább, mint idegen nyelvről varnánk hímet, midőn azt el lehet kerülni. Mostani Nyelv-kritikusaink semmit sem akarnak megengedni, a' mi nekik nem tetszik, nem gondolván-meg, hogy a' Nép' kívánságára Cícero is kénytelen vala *pulcher*-t és *triumphus*-t mondani, *pulcher* és *triumphus* helyett, jóllehet azért boszszankodott is. Quintilián hasonlóképen haragudott, hogy a' nép már *chorona*'s *praecho* hang-ejtéssel élt, *corona*'s *praeo* helyett.

Nem tudom még azon egy ohajtásomat elmellőzni, hogy vajha nálunk minden Kritika tiszta lélekből származott Kritika volna! Lenne az mindenkor inkább komoly, mint bohóskodó; mivel leginkább az illy nemű Kritikák vannak tele nemtelen gúnyolódásokkal és személyes megbántásokkal, pedig valakit tréfából kigúnyolni, nem a' szebb érzés' tulajdona. Tanítani kell 's szabad is mindennek, a' ki reá alkalmas; kész is minden okos ember a' józan oktatást köszönettel 's hálásan elfogadni: de az illy tanítóktól sértő gúnyolást elszenvedni senki nem tartozik, valamint a' tanítónak sincs arra jussa, hogy egyebeket kicsúfoljon. A' kritikának egyedül-való célja az, hogy másokat a' tévesztő útról az igazság' dicső pályájára vigyen, 's a' hibázót szelíden, józanon vezesse, tanítsa minden becsület-sértés nélkül; mert grammatikai botlások miatt még nem rontatik-meg a' szív' nemes sajátságának szentsége; 's ide nagyon alkalmaztatható Ulrich-nak e' mondása: *Nur wer selber nicht irrt, habe zu richten das Recht.* A' legszigorúbb Kritika se legyen soha is olyan kés, melly a' Kritikust az ő ember-társaival édesen össze-kapcsoló virág-láncznak lenne ketté-vágója.

Hogy csak a' most lefolyt év-tized alatt, Hazánkban megjelent sok nemtelen Kritikák ellen, olly igen sokan kijelenték vissza-tetszésöket, épen nem fogja csudálni az, a' ki csak ezen idő-szakasz alatt közönségessé tett Kritikákkal és Antikritikákkal is ismerős; kivált a' ki lelkében úgy érez mint a' jeles Voss, kinek figyelemre-méltó 's aranybetűket érdemlő mondása ez vala: *Kein Dichter, kein Gelehrter kann tüchtig seyn, wenn er nicht gut ist als Mensch!*

Nagy Ajtai Kiss SÁMUEL.

*) Élet és Literatúra, 1826. 55. lap.

**) Herder's Werke zur Kunst und Literatur, I. Band. S. 72.

18.

Washington Irving' Irásai közzül holmi Darabok. *)

Tengeri útazás.

Az Amerikai, ki Európát látni kívánja, hosszas tengeri útjában igen hasznos előre-készületet találhat; a' száraz-földi élet' mindegyik jelenésének, 's foglalatosságának akkori megszűntte olly lelki-érzeteket szül benne, mellyek azon új, eleven benyomások' fel-foghatóságára éppen alkalmasok. A' föld' tekéjét egymástól elválasztó nagy víz-tér az emberi élet' Könyvében tiszta-fehér lapnak tetszik előtte. Itt nem tapasztalhatja azon lassú, alig érezhető át-változást, a' mellyel Európa' egyik Tartományának esmérates vonásai, és népesedései a' másokkal össze-olvadni látszatnak. Amerikát szemei elől eltüntető szempillantattól fogva egész azon partig, mellyen Európában lép, mindent egy nagy híg-ürességnek lát, 's magát egyszerre egy más világ' új zajja, jelenése közzé varázsoltatva találja.

Ha szárazon utazunk, úgy a' tájak' felbonthatatlan sora, a' vélünk egybe-találkozó személyek', és esetek' tartós következtései egyenlőn töltik-bé életünk' történetét. Magunk után vándorlásunk' egyik helyétől a' másikig képzeletünkben egy hosszú lánczot huroczolunk ugyan, de ezen képzelet felbonthatatlan, 's azon izről-izre vissza-mehetünk; így érezhetjük, hogy annak legvégsőbbje bennünket honnunkal, bár ettől távol volnánk is, össze-kapcsolásban tart; a' tengeri út ellenben egyszerre elválaszt. Mi érezhetjük ebben, hogy az állandó élet' bátorságos fenekét elvesztettük, 's egy ingadozó töredékeny világban taszintattunk. Mi láthatjuk nem-csak a' képzelt, hanem a' valóságos köztünk, és honnunk közt elterjedett, szélvészszel, rémekkel, és bizonytalansággal megtölt üreget. Így a' távlat tapasztalható, a' vissza-térés kétséges.

Érzéseim legalább ilyenek valának. Midőn Hazám' utolsó kékes húzása a' légben függő felhőként eltűnt előllem, úgy tetszett mintha a' világ' nagy Könyve egész foglalatjával bécsukódna előttem, 's még az ismét kinyitódna, az elmés gondolkodásra elég időm lenne. Egyszer'smind szemeim elől azon Ország tűne-el, melly életem' minden kedveltjeit magában zárta, milly' változások történhetnek ott, még azt ismét meglátha-

*) Washington Irving egy a' legújabb Amerikai Angol Írók közül, kinek darabjaiba a' karakterek, tájak, mozdulatok valóságos klasszikus festésben elevenen fénylenek. Ő Amerikából Angliában, ősei honjában, onnét Európa' nagyobb részében utazván, szerzett tapasztalásait apróságokban kiadta, azok közül némelyekkel Hazám'-fiak, és leányai mulatságokra szolgálni akarván, fordításul pennám-alá vettem; örömlők, ha tárgyam' elértem.

tom, millyenek ön'-magammal. Vallyon ki tudhatja azt, ki magát vándorlásra szánja, hová háunnyák őt' az élet' bizonytalan hullámai? mikor térhet oda-viszsa, honnét kiindult? lehetséges fog e lenni gyermek-kora tájait újra meglátni?

Ugyan az imént azt mondtam, hogy a' tengeren minden egy nagy üreség legyen; de ezen kifejezést megjobbitanom kellett. Ki világos nappal álmodozni, avagy gondolatokban merengezni kedvel, arra a' tengeriútban elég alkalmat találhat; de mi az elmét a' száraz földi élet' tárgyaitól elvonnyá a' nem más, mint a' tenger' csudái, és a' levegő ég. Én nagy gyönyörűséget leltem a' hajó-fedelete' párkányozatjáról lekönyökölni, vagy pedig csendes időben a' nagy árbocra mászni, honnét a' nagy tenger' nyugalmas tükrére lenézegethettem. Ha a' lát-körre feltűnő aranyozott felhők' lengő grüppeit szemléltem, tündér országoknak képzeltem azokat, mellyeket fantáziám' teremtvényeivel megnépesítettem. Szerettem a' hajó mellett elsodródó hullámokra nézni, mellyek szemeim előtt ezüst színben hömpölyögtek, 's mintha Amerika' partyán elenyészni igyekeznének.

A' bátorság', és félelem' kevert kellemetes érzésével tekinték-le szédítő magosságomról a' tenger' csudáira, 's azoknak ügyetlen ugrásaikra. Egy sereg malacz-hal törekedett minduntalan hajónk' hátulja felé; az Orka-delfin temérdek testével lassan emelkedett-fel a' tenger' színére; a' ragadozó Czápa nyíl-sebességgel lövelt a' kékellő vízben. Képzeletem mindent, mit csak gyermek-koromban az alattunk lévő vízi-országról olvastam, vagy mesélni hallottam, elevenen festette előmben; u. m. a' feneketlen mélységben lakó hal-héjú nyájokról, a' föld-gyomrában tartózkodó iszonyú csudákról, és mind azokról a' késérteti rémekről, mellyek a' hajósok', és matrózok' beszélgetéseinek tárgyai szoktak lenni.

Némelykor egy a' tenger' hullámai között meszszünnett feltűnt vitorla hány-féle vélekedésekre nem ad alkalmatosságot. A' nagy világ illy kicsiny-létünket még is az egész masszához ragasztani igyeksző porcikája a' hajó-életen milly' magához vonzó!! Valóban hírt, 's nevet érdemlő emléke az emberi találmánynak a' hajó, ő a' szélvészen, habzó hullámokon diadalmaskodik, a' két ellenző végeit a' földnek össze-kapcsolódásban, ezek' áldásait egymással felcserélésben hozta, az esmért felvilágosodást, a' kimivelt élet' kellemetességeit, olly széjjel-szórt népeit az emberi fajnak, kik között a' természet át-léphetetlen határt látszatott vonni, egy rakásra hordja.

A' tengeren minden, mi csak a' víz színe' egyenlőségét felbontja, bár-mi csekélység legyen is, bár mi kicsiny változást okozzon is, figyelmet gerjeszt, így egykor nem meszsze tőlünk valami formátlan nagy tárgy tűnt szemünkbe. Közeledésünkör észre vehettük, hogy az egy tökéletes törést szenvedett hajó' árbocza, láttunk rajta több kendő darabcskákat, mellyekkel a' vízbe hullottak, ne hogy a' hullámok által elragattassanak, magokat a' fához kötöztették. A' hajó' nevét tudtunkra adható jegyet nem fedezhettük-fel azon. Ezen hajó-órom már több hónapok óta hanyódott a' tengeren, mivel rajta igen sok csigák voltak ragadva, és rólla vízi-fű nyúlódott. „De vallyon — gondolám — hová lett róla a' legénység? Az ő küzdekések rég megszűnt már, ők mind lesüllyedtek a' zivatar' zavarjában, az ő csontjaik a' tenger' mérhetetlen fenekén fehérlenek, örökös csend, 's feledékenység folyik-el felettek. Senki-sem tudja elsüllyedések' történetét. Hány sohajtások késérték-el a' parttól ezen még akkor ép hajót, a' viszsza-maradottakért mennyi fohászkodások küldettek-fel az Egek felé. Hányszor nem vette kezében a' szerető, a' hitestárs, az

anya az újság leveleket, hogy az útasokról valami hírt halhatna! Mikép változott-át bizodalmatlansággá a' hosszas várakozás, továbbá félelemmé, végre kétségben-eséssé. Semmi olly emlék-jel, melly a' szerelmet megvigasztalhatná nem fog többé feltűnni. Csak abból áll mit tudnok lehet: hogy a' hajó a' kikötőhelyből ekkor meg-ekkor kиеdzett; de az-óta felőlle semmit-sem halhatni.

Ezen hajó-rom alkalmat adott, szokás-szerént, több szomorú történetek' elbeszéléssére, kiváltképpen egy estve, midőn az addig kellemetes volt idő setét veszéllyel fenyegető lett, és előre olly hirtelenkedő szélvész' jelét adta, millyen néha a' nyári-útnak kellemetességeit felszokta zavarni. Az-alatt még mi a' mécs' homály-világánál kajutánkban üldögehnénk, ki-ki elbeszéllette szerencsétlenségei, vagy hajó-törése' történeteit. A' többi között egy, mellyet a' Hajós-kapitány elmondott, engem igen megilletett.

„Egykor én — szólla a' Kapitány — a' Neufundlandi öbölben egy szép erős hajón evedzettem, ott nem szokatlan olly nagy homály-köd borítá-el a' tengert, hogy már nappal is messze nem láhattunk, éjre pedig az idő olly setét lett, hogy két hajó-hosszára semmi tárgyat előttünk jól ki-nem vehetünk. Az árbocra mécszet függesztettem, őrt álltattam-fel, hogy az, szokás-szerént az öbölben számosan tartózkodó halász-csajkákra vigyázna. Szelünk gyors lett, sebesen hajóztunk. Egyszerre az őr kiáltva tudunkra adá, hogy hajó lenne előttünk. De a' kiáltást alig halhatánk, már észre-vehettük, hogy valamin keresztül törtünk. Ez tőlünk vas-macskán ódalt álló hajócska volt, a' legénység nyilván elaludott, a' lámpást elfelejték felfüggeszteni. Mi éppen a' hajó' közepére bukkantunk. A' mi hajónk' ereje, nagysága, terhe lenyomta a' kicsinyt, 's felette tovább nyomultunk. Ugyan-azon szempillantatban, mellyben a' recsegő hajó-rom alattunk elsüllyedett, láttam vagy hármát a' szerencsétlenek közzül fél-mezitelen a' kajutából kibukkanni; ők szegények csak azért mászhattak-ki ágyokból, hogy a' habok közt halálokat találhassák. Hallottam az ő kiáltásait, de ugyan-azon szél-rohanat, melly a' kiáltást sülemben hozta, hajónkat is olly messze hordotta, hogy a' kiáltást többé nem halhattam. Sok idő kívántatott arra, még mi a' szélben hajónkat megfordíthattuk, nagy bajjal vissza-vergőttünk ugyan-azon helyre, hol emlékezetünk szerént a' szerencsétlenség történt, a' setét ködben több óráig evedzettünk ide 's tova, lövéseket is tettünk, süleltünk, hogy talán az életben maradottak' „Holla” kiáltását halhatnánk; de mind hijjában, se hallottunk, se láttunk többé valamit felőlők.”

Megvallom, ezen elbeszélés megsemmisítette szép jövőim' kellemetes álmodzásait. Ugyan azon éjjel a' szélvész nyöltön-nyölt, a' tenger hatalmas zavarodásban jött. A' dühösködő hullámok, a' zuhogó hab-torlat' hangjai iszonyúk voltak; a' meg-meg nyílt tenger' mélysége rettenetes habarral özsze meg özsze-csukódott. A' tajtékozó hullámokban czuppanó gyakor villámok által vakító fénybe, szét-szakadozva látszattak a' felettünk terhesen lebegő fellegek, az erre következtet vastag setéség még rémitőbb lett. A' mozgó hegyekre feltolakodott hullámok miatt hosszú, 's reszkető viszhangot szülő menydörgés messze elbőgött a' felzavarodott tenger' színén. Midőn hajónkat a' borzasztó veszéllyel tatógó örvény, és tornyosodó hab-hegy között hanykódni, vagy süllyedni láttam, csudáltam annak el-nem vesztett egyenlő-mértékét, átalijában a' vízen felmaradását. Hajónk' óra a' vizet érte, tetőzete felett pedig a' habok özsze-csapódtak. Nem ritkán a' magosra

felnyúlt hullám elborításától, vagy veszedelmes elbukkanástól csak a' kormány' ügyes fordúlása mentett-meg bennünket.

Nem türhetvén többé kint a' haj-borzasztó látást, a' kajutában vontam-meg magamat, de az előbbeni iszonyat oda is követett. A' kötelekben ütközött szél' süvöltése sírgödör nyögésnek tetszett, az árbocz' csikorgása, az oszlopok' recsegése hajónk' illy kétséges küzdése' alkalmával szív-szorongató félelmet okozott. A' hajónkra olly dühösen csapdozó hullámok' fülemhez olly közel hallatszók bőgése úgy tetszett, mintha a' kártékony halál' ezen úszó tömlöcz körül agyarkodna, prédáját adázva kívánná. Csak egy szeg engedne, vagy egy deszka kapcsolás megtörne, milly iszonyún rohanhatna-be hozzánk.

A' szélvészre következtet kellemetes idő, a' csendes tenger, a' kedvező szelek eloszlatták azomban előbbeni buslakodásimat. Lehetetlen a' tiszta idő' és a' jó szél vídámító benyomásait a' hajón szívünkbe nem érezni. Mikor a' hajó' minden vitorláit felvannak fűve, kifeszítve, 's mikor így a' sodródó hullámokon gyorsan tovább iramlík, milly hatalmasnak, felségesnek, a' tengeren kénnyel uralkodónak tetszik ő akkor. Könyveket tudnék a' tengeri útazás' kellemeiről írni, mivel én mindenkor háboríthatatlan ébredő álmodozásban szenderegtem.

Gyönyörű reggel volt az, 's a' nap-fény tisztán tündöklött a' megsimúlt víz-téren, midőn az árbocz-kosárban ülő ő *száraz földet* kiáltott. Midőn Columb az új világot felfedezte, nem tapasztalhatott annál kedvezőbb érzést, millyen az Amerikainak szívét örömiti, midőn legelőbb Európát megpillantja, ő ezen névvel az ó-világ' minden emlékeit össze-kapcsolja, ő Európát azon ígért Kanahán földnek képzei, melly mind azt, mit csak gyermek-korában hallott, vagy kimíveltetése' idejében olvasott, magában foglalja.

Azon első szempillantattól kezdve egész az Európai partokig valami hideglelés formázódást éreztem minden tetememben. A' nagy hadi hajók mint valami őrző óriások evedzettek a' part-körül ide 's tova. A' Kanálisban kinyúló Irland' föld csúcsai, a' felhőkben emelkedő Váles' hegyei mind olly tárgyak voltak előttem, mellyek reám igen hatalmasan hatottak. Az alatt még mi a' Merzei folyó torkolatján felevedzenénk, messze-látó csővel a' tenger-parti tájt megnézegettem. Örömmel nyugottak szemeim az ékes bokrozatokkal körül-vett kellemetes majorságokon, a' bájoló zöld-pázsitokon; láttam több már borostyánnal benyölt régi Apáturságok' össze-omlott romjait, a' dombok megül feltűnő szomszéd' Faluk' templomainak nyúlánk tornyait. Jele volt ez mind Angliában érkeztünknek.

A' tenger' dagadozása, és a' szél olly kedvező volt, hogy hajónk minden baj nélkül a' Liverpoli kikötő töltéséhez férhetett. Rakva volt ez emberekkel, kik között némellyek csak ácsorgó nézők voltak, némellyek pedig barátjaikat vagy rokonjaikat várták. Ezek között rá-esmérhettem azon kereskedőre, kihez hajónk útasítva volt, megismertem őt' az ő számoló ábrázat vonásairól, az ő nyughatatlanságiról, kezét kabátja' zsebében tartotta, mély gondolatjában fütörézett, 's azon szűk helyen, mellyet néki a' többség mostani érdeme' tekintetéből engedett, fel 's alá járt. A' parton, és a' hajón lévő esmeretesek egymást üdvözlették; a' többi között különösen figyelmemet magára vonta egy fiatal aszszonyka, kinek ruházata ugyan egygyűgyű, de viselete igen magához vonzó volt. Ő ki-kíhajlott a' többség közzül, tudakozódó szemekkel vi'sgálta hajónkat, mintha ott valamely rég' ohajtott ábrázatot keresne, megilletődött, szomorú lett, midőn azt, kit kívánt, sehol-

sem találhatá; míg végre' őt valaki hajónkról bádjatt hangon nevén szollitá. Ez egy Matróz volt, ki az egész úton betegeskedett, mindnyájan szánakoztunk rajta, baj-társai őtet kellemetes napokban madráczán a' hajó'-tetejére kiszokták vinni, 's ott valami árnyékban fektették; végre annyira megnehezedett betegsége, hogy többé függő ágyát elsem is hagyhatta, 's egyedül azt óhajtá, hogy csak még egyszer láthatná hitését. Midőn a' folyón felevedzenénk, kivitette magát a' hajó'-tetőre, ábrázattal a' part felé fordult; de szegény már olly halavány, elváltozott, 's minden élet' elevensége nélkül volt, hogy a' szerelem szemei' reá nem esmérhettek. De midőn bádjat szava' hangjára az aszszony' szemei beteg ábrázat' vonásaira estek, össze-csapta a' szegény aszszony kezeit, gyengén felsikoltott, és a' halál' lágy aggodalmával küzdött. Zaj lett végre a' parton, 's a' hajón. Több esmerősök találkoztak-össze, barátok egymást üdvözlötték, a' kereskedők pedig nyereségeiken tanácskoztak. Csupán egyedül én állottam magam. Nekem egy barátom sem volt itt, ki engem üdvözlött, egy esmerősöm sem, ki engem' szívesen fogadott volna. Őseim' honnokban léptem ugyan, de észre-vehettem, hogy benne esméretlen vidéki vagyok.

Az Aszszony.

Elég alkalmam volt arra figyelmeznem, a' sors akármelly súlyos csapásait is milly' hatalmas lelki erővel el tudják túrni az aszszonyok. Ollyas szerencsétlenségek, mellyek a' férjfiak' lelkét megcsökkenthetik, 's őt' porba-terítik, az aszszonynak erejét ellenben felbuzdítják, és karakterének olly rettenhetetlen felemelkedést adnak, melly a' felségeshez igen közelít. Szívet-indítóbb talán valami nem is lehet, mint egy kegyes nyájas hölgyet látni, ki midőn még a' szerencse' felső polczán fénylett ámbár csupa gyengeség, mindentől függő, a' legcsekélyebb keménységet túrni nem tudó teremtés volt is, de a' boldogság' elenyésztekor ugyan az egyszerre szellemi erejében felemelkedve, elcsüggedett férjét szerencsétlenségében vigasztalni, 's gyámolni tudja, és azt minden félelem nélkül való álhatatossággal a' mostoha sors' erőszakos ostromit eltúrni tanítja.

Valamint a' szőlő-venyege, melly ékes lombjaival a' tölgy-fára feltekerődzik, 's véle a' nap-fény felé emelkedik, és ha a' villám a' hatalmas élő-fát össze-hasogatja, hozzá fonódó tekercsével elroncsolódott héjjait össze-kapcsolja, felforgácsolódott ágait egygyütt-tartani igyekszik, olly formán rendelte a' bölcs végzés, hogy a' hölgy a' boldog napokban a' férj' társa, ékessége légyen; vigasztalója és gyámola pedig, ha azt valamelly szerencsétlenség éri; a' férj legbelsőbb valóságának meredék mélységében magát érintvén, őtet hanyatlásában fenn-tartsa, össze-zúzott szívét bátoríta, a' békesség-tűrésre tanítsa.

A' többi közt egy jó barátom, kinek virágzó, a' leg szeretetre-méltóbb hajlandósággal véle egybe-kapcsolt hitese volt, szép gyermekekben dicsekedhetett, szerencsésének szívemből örvendeztem. — „Én barátomnak kedvezőbb sorst — viszszoneozá ő — nem kívánhatok, mint férj, 's atya lenni, osztoznak ők Kegyeddal a' szerencsében; ellenkező esetben pedig vigasztalására vagynak.” — De valóban úgy is van, a' nős-férjfiak, ha

őket szerencsétlenség éri, könnyebben alkalmaztathatják magokat a' környűl-állásokhoz, mint a' nőtelenek, részszerént talán azért, mivel a' nők azon szerelmes, és gyámtalan teremtesek által, kiknek fenn-tartások egyedűl tőle függenek, nagyobb szorgalomra lelkesítenek, részszerént pedig mivel elme-tehetségök, háziörömeik által felvidámitatik, és erősítetik, szívében hozzá-tartozandóinak megbecsülése már csak az által is elevenen tartatik, mivel ön'-tapasztalásokból érzik, hogy az alatt míg a' külső világ nékiek éjt, és megaláztatást mutat, házok körében vagyon egy kicsiny világ, mellyben a' szerelem tartózkodik, 's hol csupán ők az egyedűl uralkodók. A' nőtelen azomban ön' elszorgalmatlanításában, eltékozlataiban egészszen elvész, elhagyattatva a' világban magát egyedűl találja; így szíve erőssége össze-omlik, mint egy elhagyatott pusztá épület.

Ezen észre-vételeim engem egy Familia' történetére emlékeztetnek, mellynek magam voltam tanú-bizonyosága. Jó barátom Leslie egybe-párosodott egy kimivelt szép leánnyal, ki a' nagy világ' minden kellemetességeiben neveltetett-fel. A' hölgy vagyontalan volt ugyan, de a' férj elegendő gazdag; a' nyájas férj már előre örült, hölgyét minden ékes foglalatosságokban örvendezni látta, annak minden ollyas kedves hajlandóságok' kielégítését megengedni, mellyek a' nő-nemet annyira bájolni szokták. „Hölgyem” — „szokta a' férj mondani — egész élete hasonló legyen a' tündér világhoz, mellyben való-jában ő örökre gyönyörködhessek.”

Ezen házaspár különböző karakterjek is valami harmóniás egészszenet képzelt. A' férj' indulatja romantikai komoly volt, a' hölgyé ellenben egészszen élet, vidorság. Nem egyszer voltam szemlélője, milly lelkesedéssel tekintett a' férj az olly társalkodásban hitésére, mellynek az vidámságával mindenkor elevenséget adni szokott; láttam azt is, hogy a' közönséges tetszést megnyerő aszszony szemeivel egyedűl férjét kereste, mintha esupán ettől függene egész megelegedése. Ha a' hölgy a' férj' karján csüggött, annak karcsú termete milly kellemetesen illett az férj' erős testéhez, ilyenkor azon bizodalmas és szerelmes tekintet, mellyel az ékes nő férjére felnézni szokott, látszatott ennek diadalmas büszkesége', és eleven nyájassága' kellem érzékenységeit egészszen felgyulasztani, mintha az erős férj gyengébb hölgyét, már csak kellemetes gyámtalansága miatt is megkettőztetett indulattal kedvellené. Talán soha-sem lépett valaki a' házaspár élet' virágos, és jól egybe-szótt pályájára a' boldog jövőd' szebb reménnyével, mint ezen pár ember.

Leslie azomban vagyontát egy nagy spekulációban bocsájtván, házaspára után egy két hónappal több váratlan szerencsétlenségek miatt megbukott, 's majd mindenben szűkölködő szegénységre jutott. Ő nagy ideig titokban tartotta állapotját, de homályos szomorú szemmel jelent-meg mindenhol, törődött szívvel igyekezett gyötrődéseit elnyomni. Az ő élete szüntelen tartandó halállal küzdés volt, a' mit leginkább tűrhetlenné tett az erőszak hölgyé' jelenlétében mosolygó ábrázattal lenni, mivel nem tudta magát arra elhatározni, hogy hitessével a' kellemetlenséget közlöttes volna. De a' figyelmes nő észre-vette a' férj' megváltozott ábrázat-vonásait, titkolva elfojtott sohajtásait, vidámságot színlő beteges, és sikertelen igyekezetét. Az aszszony minden vidámságát, nyájasságát a' férj' megelegedése vissza-szerzésére fordította, de ez által még inkább a' férj' szívében nyomta a' fájdalmas tört. A' férj mentől több okot talált nőjét szeretni,

annál gyötrőbb lett az a' gondolatja, hogy a' jó aszszonyt ő nem sokára szerencsétlenül teendi. „Nem sokára — gondolta Leslie, hölgye' ajakiról eltűnik a' nyájas mosolygás, a' gyönyörű szájban megszűnend a' vidám éneklés, a' bájoló szemek' fényei elhomályosodnak, tiszta mejjében olly könnyen verő szív a' gond, bú, és a' szegénység' terhe alatt megfog repedni”.

Végre hozzám folyamodott a' szegény, legérzékenyebb panaszszal egész állapotját tudtomra adá. Midőn jól kipanaszla magát, kérdém: vallyon hölgye tud e már mindent? Kérdésemre zápor-köny gördült-ki szemeiből. „Az Istenért kiáltá ő, ha erántam legkissebb könnyületességgel viseltetik, ne-emlékeztessen nőmre, mert már a' csupa gondolat is kétségbe ejt”.

„Miért ne említeném — kérdém — később, vagy most úgy is meg kelletik néki tudni mindent, és akkor majd inkább megijeszti őt' a' mástól hallott hír, mintha azt barátom maga véle közlené; mivel vélekedésem szerént, annak szava' hangja, kit mi szeretünk a' legkellemetlenebb hír' sulyát is megcsökkentheti. Azon-kivül a' jó nő' érzékeny résztvételétől, ön-magát megfosztja, és így még azon köteléket veszedelemben hozhatja, mellyek a' szíveket egygyütt tartják. Az aszszony csak hamar észre-veendi azt, hogy Urát valamelly nehéz teher' sullya nyomja; a' valódi szerelem vissza-tartózkodást nem tűrhethvén, a' nő magát megbántottának, megvetettnék képzele lenni, legyenek bár azok bűk, 's aggodalmak, mit mi tőlök eltitkolni kívánunk”.

„De csak gondolja-meg Barátom! — viszszozó Leslie — miképpen semmisítsem-meg egy ütéssel hölgyem' legszebb világát, lelkét össze fogom zúzni, ha tudtára adom, hogy a' férje koldús, néki lekelletik így mondani a' finomabb élés' módjáról, a' társaságos élet' örömeiről, és kéntelen magát vélem fogatkozásban, és szegénységben vonni. Mikép' mondhatom-meg hitesemnek, hogy őt' levontam azon sphérából, mellyben ő tartós fénnnyel élhetett volna, azon kellemetes sphérából, hol minden szemnek csak ő volt fénnye, minden szíveket csak ő bájolt. Miképpen fogja ő az elszorgalmatlanitást eltűrni? mivel ő bálványa volt minden társaságnak. Hölgyem' szíve megreped, bizonyára megreped.”

Látván, hogy barátomat fájdalommal beszédessé tette, hagytam őt' panaszkodni, mivel a' bánatot a' panasz által megkönnyebbedni tapasztaltam. Midőn pedig lassanként lecsillapodni, magát zordon hallgatásban süllelni láttam, én kezdettem beszélni, őt' újra sürgetvén, hogy mentől-hamarébb az aszszonynak minden körülállásait kinyilatkoztatná. Ő ugyan szomorúan, de a' meghatározottság' valóságos jelével, nemet intett fejével.

„De mikép' szándékozik azt eltitkolni? — folytatám beszédemet, — mert mind ezek' közlése elkerülhetetlenül szükséges, hogy az aszszony is megkívántató lépéseit körülállásai' változtatására megtehesse. — Élet' módját barátomnak megváltoztatni kelletik. Ne bánkódjék semmit, jól tudom én azt, hogy Mari (ez a' neve a' hölgynek) a' kül-színben boldogságát soha sem helyhezette. Magának vagynak barátjai, kik ha ezentúl bár csekélyebb fényű házat fog is tartani, szívesek maradnak; valóban ott a' palota elkerülhetetlenül nem szükség, hol Marival valaki boldogul akar élni.”

„Oh valóban nem — mondá ő — kunyhóban is boldogul tudnék véle élni, én képes vagyok magam a' szegénységben porig megalázni, én tudnék, valóban tudnék.”

„Hidje-el Leslie — szállék én, midőn ültemből felkeltem, és kezeit barátságosan megfogtam, — hidje-el, Mari is hasonlóképpen élélhet magával. Mi több, ezen történel' büszkesége' és diadalma' kút-feje fog lenni, angyali elrejtett erejét fel fogja ébresztetni, mivel ő örülend azt bém bizonyítani, hogy ő így csupán kimondhatatlanul szeretett férje' kedvének élhet. Minden hív aszszony' szívében megvagy on isteni tűz' szikrája, melly a' szerencsés lét' fénnynél elhalva nyugszik, de a' mostoha sors' zivatar órájában felgyulad, 's eleven lángra lobban. A' férj nem tudja addig megítélni, minő kincse, őrző angyala légyen hites-társában elrejtve, valameddig ő a' szerencsétlenség' tűz-próbáját ki nem állotta.”

E' szavaimban — képzetekben burkolt ollyas valami komolyság volt, hogy az Lesliere igen jóltévoleg hatott. Esmértem én a' reám hallgatót, azért a' benne támadott benyomást azonnal használtam, reá-beszéltem, hogy szívé egészsz en nyitná-ki hölgyének. Megvallom, állításom ellen is valamitől tartottam; ki építhet az olly aszszony' lelki erejére valamit, kinek egész élete teli volt gyönyörűséggel? az ő vidám szelleme vissza rettenhet a' megalázódásra vezető, előtte váratlanul megnyílt setétes örvénytől, félni fog azon fényes vidéket elhagyni, mellyben kedvét olly gyönyörűen töltötte. Azon kívül a' mostani módi-életben a' világ' fénnynéből való kilépés annyi sértegetésekkel vagyon egybe-kapcsolva, mellyekről jobb állapotunkban még képzeletünk sincsen. Eggy-szóval, a' szorongatástól magam' meg nem óvhattam, midőn más nap Lesliet hozzám jönni láttam. Ő hölgyének mindent elbeszéllett.

„Mikép' viselte magát az aszszony? kérdém.

„Mint eggy angyal — visszazanozá barátom, — szíve inkább könnyebbedni, mint nehezeden látszatott, nyakamra borúlva indúlatosan kérdé, vallyon egyéb nem, csupán „e' tevé é engem' már eggy idő olta olly kedvetlenné? De jaj barátom — folytatá Leslie — szegény hölgyem el nem fogja tűrhetni a' jövendő állapotunkban elkerülhetetlenül elő-forduló változást. Néki a' szegénység felől csak annyi képzelete vagyon, „mennyit közönségesen versekben olvashatni, hol a' szegénység mindenkor a' szerelemmel karon fogva jelen-meg. Ő még eddig semmiben szűkölködést nem érez, a' megszokott kedvére élésben, a' finomabb élet' részesülésében valóságos fogytakozást nem szenved. De ha majd annyira fogunk jönni, hogy a' közönséges aggadalmakat, mindenben szűkölködést, a' szegénység' megalacsonyodását tapasztalandjuk, majd akkor barátom „lép-bé az igazi próba-tétel.”

„Ha már a' legsúlyosabbat, az az: a' titok' felfedezését kiállotta, — mondám én, tehát adja ezt tudtára barátom, pedig mentől hamarébb az egész Közönségnek. Ezen kinyilatkoztatás, ha bár megaláztató is, de csak hamar elenyészendő egyszerű kin; ellenkező esetben pedig minden órában újat kelletik eltűrni. Nem maga a' szegénység, hanem annak képzelete; a' büszke érzék és az üres erszény között való küzdes; a' sikertelen és csak hamar elmulandó a' világot megjádzeni igyeksző akarat — szokták leginkább gyötreni a' megbukott férjfiat. Legyünk elegendő bátrak szegények lenni, már csak ez által is megtompul annak legélesebb fulánkja.”

Ezen tekintetben Lesliét tökéletesen már elkészülve találtam. Helytelen kevélység benne nem uralkodott, csak hölgye miatt aggódott, mintha annak megváltozandó állapotjához elegendő alkalmaztatása nem lenne.

Rövid idő múlva Leslie egy estve hozzám jött. Ő ez-előtti lakását elhagyta, a' várostól nem messze egy paraszt házikót vett. Egész nap a' házi bútorok' kiküldésében foglalatzkodott, mellyek egyedül az elkerülhetetlen szükségnek kielégítésére voltak csak alkalmaztatva. Előbbeni lakása' pompás ékességeit, kivéven az aszszony' hárfáját, mind eladatta. „Ezen hárfa — monda ő — hölgyem' belső érzéseivel szorosan egybe vagyon „kapcsolva, ez a' mi közös szerelmünkhez tartozik; a' mi nyájas szövetezetünkben az „volt a' legédesebb szempillantatom, ha hogy ezen muzsika-eszközre támaszkodhatván, „ömlendező ének-hangjait halhattam.” Lehetetlen volt a' szerelmes férj' romantikai udvariságán nem mosolyognom.

Leslie most falusi lakására szándékoza menni, hol hitese már egész nap a' picziny szobák' belső csinosításával foglalatzkodott. Én mivel ezen pár ember' sorsában több mint közönséges részt vettem, el nem múlászthattam a' kellemetes estveledéssel lakáshoz kikésérni.

Lesliet egész napi fáradozásai elbágyasztották, menetelünk alatt zordon gondolatokban merengett.

„Szegény jó Marim!” sóhajtás reppent-ki barátom' ajakai közzül.

„Mi az? valami baj történt?” kérdém.

„Tehát nem lenne az baj?” nyughatatlan tekintettel hozzám fordult, 's keserves panaszra fakadott Barátom. „Kedves Marimnak illy szegény állapotban kelletik élni, egy „gyáva paraszt házikóban bészárkozva lakni, még a' legalább-való szolgálatot is a' háznál „ön'-magának tenni?”

„Ezen változás talán meg is szomorítá az aszszonyt?”

„Azt nem mondhatom, mivel ő csupa szelidség, és jó kedv, inkább mégvidámabbá lett, mint valaha volt, engem is nem győz eléggé szerelmével, nyájasságával, vigasztalásával bátorítani.”

„Mari egy tökéletes aszszony. Barátom magát még is szegénynek tartja? soha sem volt pedig gazdagabb mint most; mivel soha sem esmérte jó hölgyében olly felesleg tartózkodó megbecsülhetetlen kincsét.”

„Csak már az első ősze-jövetelünk a' kunyhóban történt volna meg, azután reménylem magam is türedemesebb leendek; de ezen nap, mellyben szegénységünk legelőbbször tapasztalhatjuk, elviselhetetlen nehéznek tetszik. Hölgyemnek egy csekély „hajlékban kellett jönni, egész nap annak gyámoltalan kikészítésén fáradozott; ma legelőbbször érzette szegényke a' házi-élet' nehéz belső foglalatosságait; ma legelőbbször „lépett megváltozott állapotunk' ügye-fogyott körében, mellynek se csínossága, se elegendő alkalmatossága nincsen, mi a' nyugodalmas élet' szükségait kielégíthetné. Talán most „elfáradva ül, kedvetlenül a' legszomorúbb jövődön aggódik.”

Ezen képzetben valamelly ollyas valóság lappangott, melly ellen semmi kifogásom nem lévén, csendesen tovább ballagtunk.

Midőn végre a' nagy útról a' vad bokrokkal árnyékosított keskeny ösvényre tértünk, megpillantánk a' magánosan álló alacsony házikót. Külseje olly egygyűgyű volt, hogy a' legegyszerűbb Idilla-költőnek is figyelmét magára vonhatná, de még is csínosság, takarékoság látszatott rajta. Eggy felét kellemetesen árnyékosíták több terebély élő-fák, a' cse-

kély ház' teteit vad szőlő-venyege lombok futották-bé. Több virágos cserepek csinos ízléssel a' ház bemenetelénél voltak lerakosgatva. Az alacsony kerítésű kertetskében bokrokkal bényölt ösvények vezettek. A' házhoz közelítésünkör mu'sika szót hallánk. Leslie indulatosan megragadá jobbomat, helybe maradv halgatóztunk. Mari' szava hangja volt, bájoló egygyűűséggel egy kicsiny dalt énekelt, melyet férje leginkább kedvellett Leslie' kezét az enyimben reszketni érzettem. Ő hogy a' dalt annál jobban halhassa, halkal közelébb járult, lépése a' kövecses úton megzördült. Egy vidám kellemetes ábrázat tekinte-ki az ablakon, honnét majd csak hamar eltűnt. Könnyű léptet hallánk. Mari ugrándozva szökdécsöle előnkbe. Öltözete csinos falusi volt. Szép haj-bodraiban tűzött mezei virágok ékesíték csinos fejét, eleven pirosság viritott nyájas orcáján, egész termete vidámságban tündöklött. Illy szépnek még őt' soha-sem láttam,

„Kedves Györgyöm! szólla a' szép hölgy, milly igen örülök végre kijöttödnek, régen „vártalak, elhidd nyugtalanul vártalak. Elődben mentem, jöttödöt lestem, a' ház megett „ékesgető fa-alá asztalkát teritettem, földi-eperral, tejeles tejjel akartalak megvendégelni. Hidd-el jó férj itt minden olly kellemetes, olly nyugodalmas, légy meggyőződve „mi itt boldogok leszünk”. Igy ölelte-meg férjét, 's nyájasan mosolygott szemében.

Lesliet ez igen illette, szívéhez vonszá jó hölgyét, indulatosan mejjéhez szorítá. Nem szólhatott szegény, hanem szemei könybe fénylettek.

Ő előttem később, midőn ismét boldogabb állapotra jutott, és igen megelégedett életben gyönyörködhetett, gyakran bizonyítá; hogy soha kellemetesebb indulatot nem érzett, mint azon szempillantatban, melyben hűlgyével legelőbb a' falusi házikóban találkozott.

(A' többi következik.)

Kiss Károly.

19.

É r t e k e z é s,

a' magyar nyelvbeli suffixumokról, (függelékekről, vagy is ragasztékokról) azoknak eredetéről, fontosságokról 's hathatóságokról — nyelvünkben.

Megvan a' magyar nyelvnek eleitől-fogva, mivel vele született, azon különös, és azt minden Európai más nyelvektől megkülömböztető Ásiai tulajdonsága, mellynél fogva, midőn valami dologról vagy jószágról 's annak birtokossáról van szó, a' mit a' Görög,

Deák, Német, Francia, vagy akármelyik Európai nyelven beszélő 's Író, a' nyelvnek, mellyen beszél, vagy ír, birtokos egész név mássával téssen és tehet-ki, azt a' Magyar, birtokos név-mássának csak egy vagy két betűjével, vagy végső tagjával is kifejezheti, és tsak is úgy fejezi-ki, szembe-tűnő rövidséggel, 's azomban pontos meghatározással mind a' dolognak vagy jószágnak, mind az azt bíró személynek egységére, vagy többségére nézve. És mi, nyelvünknek ezen ritka és fontos tulajdonságát még máí napig sem esmérjük egész mivoltában, 's onnan van osztán, hogy a' ragasztékos nevekkal vagy szókkal helyesen élni nem tudunk, és ellenek (szabad legyen az igazat kimondani) nem csak közönséges beszélgetéseinkben, hanem még írásainkban is sokat hibázunk, 's vétünk. De az nem csuda: mert egy az, hogy ez a' tárgy nyelvünkben, a' legnehezebbek és szövevényesebbek között való; más az, hogy ezt még ez ideig senki nem fejtette-ki szövevényeiből 's nem világosította-meg jól; sőt — a' mi szembe-tűnő — az a' Grammatika is, melly szerént Ország-szerte a' nagyobb 's kisebb iskolákban taníttatik Felső Rendelésnél fogva, a' Magyar-nyelv, fájdalom! tanítva tanítja tudatlanságból ugyan, 's taníttatja a' ragasztékos szókkal való helytelen élet. Jó testes ez a' Grammatika, de a' mellett még is igen hijjános, mivel benne nyelvünknek sok nevezetes tulajdonságai nincsenek elő-adva; következésképpen ezen Grammatikából nem tsak nyelvünk tulajdonságait nem, de, merem mondani, hogy még a' Declinációt és Conjugatiót se sanúlhatja-meg jól, 's tökéletesen, senki. Honnan van e' nagy hijjánosság? onnan; hogy a' Szerző, midőn Grammatikáját írta, nem vette maga mellé segítségül a' Nap-keleti nyelveket. Mert a' Magyar nyelv Ásiában születvén, 's Ásiai nyelv-fajta lévén, közösök annak különös tulajdonságai a' Zsidó, Arabs, Persa 's a' t. nyelvekkel; és így nyelvünknek tulajdonságait a' nevezett nyelveknek segítségek nélkül jól megérteni, 's kifejezni tellyes lehetetlenség.

Ha ki ebben kételkednék, vagy ezt nagyításnak tartaná; meggyőződik ennek igazságáról, ha megolvassádj a' csekély munkáimat:

1.) Versuch einer magyarischen Sprachlehre, mit einiger Hinsicht auf die türkische, und andere morgenländische Sprachen. Erlangen 1796.

2.) Comparatio lingvae Turcicae cum Magyarica.

3.) Parallelon, inter lingvam Persicam et Magyaricam ductum. Erlangae.

4.) Kivált pedig ezt az igen szerencsétlen Német munkámat: „Über die Aehnlichkeit der hung. Sprache mit den morgenländischen, nebst einer Entwicklung der Natur, und mancher bishero unbekannten Eigenschaften derselben. Leipzig 1796. in 4-to. Igen szerencsétlen, mondom: mert el nem kelvén, benne hever, vagy is inkább belé vezett 140 az az: száz negyven képes aranyom, mellyet csak a' kinyomtatásáért kellett adnom Breitkopf Úrnak Lipsiában; és már most e' költséges és fáradságos munkát Pesten T.T. Kultsár István Barátomnál a' padon, a' hova van feltéve, a' moly edálja csak, de ez az editio (esio) kétség kívül tökéletlenebb lesz a' Lipsiainál. Néhai Pesti Könyváros Kilián Fridriknek 75 forintot kellett adnom, hogy Lipsiából elhozta Pestre az exemplárokat, és csak azt sem kaptam ki belőlök. Nagy romlás ez nekem; mivel nem csak mécsemet vagy gyertyámat, és fáradságomat (oleum et operam), hanem fájdalom! még aranyaimat is elveszteltem. Schlözer, Spittler, Meusel és Murr híres F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1828.

német Tudósok birtak engem e' munka' írásra leginkább, így írván hozzám: „A' Magyar-Nemzet' Ásiai régi históriája még nagy homályban vagyon, 's nincsenek Írók is, kik után jól felvilágosítani lehetne. Jó lenne hát a' magyar nyelvet össze-hasonlítani az Ásiaiakkal, mellynek hasznos *resultátuma* lehetne 's lenne is; mert kitettszenék belőle legalább az, mellyik Nemzettel volt a' Magyar rokonságban, szomszédságban, vagy valami egyéb-féle össze-köttetésben 's a' t. Én hát, Nemzetem' 's nyelvem' szeretete is ösztönözvén, munkába vettem az ajánlott tárgyat üres óráimban; deákul kezdtem, 's írtam volt is már vagy két árkust, midőn egy Szombaton dél-után a' Director Úr' fija, mint jó Barátom, látogatni jöve hozzám, éppen munkában talált, 's kérdésére: mit írok? megmondám, mit. Más nap magához hívatván az atya: hallom a' fiamtól, úgymond hogy az Úr a' magyar nyelvről most valami munkát ír. Igen is, felelék. Ekkor így szólla: mi itt a' magyar nyelv' minéműségéről tellyességgel semmit sem tudunk; szeretnénk pedig tudni; azért én részemről igen kedvesen venném 's gondolom a' több Tákok is, ha munkáját Társaságunk' Gyűlésében felolvasná az Úr. Én erre, tagja lévén már akkor a' Tudományos Társaságnak, mit mondhattam egyebet ennél: megcselekszem örömet, csak időt kérek engedni a' ki dolgozásra. „A' mennyi tetszik, annyit engedek, úgymond, csak hogy adja tudtomra mihelyt kész lesz' vele.”

Ez a' Társaság minden két-hétben egyszer Gyűlést tart, mellyben a' Director által előre kirendelt Tag felolvassa munkáját, és a' felolvasás után minden Tag rendre, elébb, legutóljára maga Director Úr, elmondja ítéletét 's jegyzéseit azon munkáról, és annak elő-adásáról is. Mivel pedig Törvényre a' Társaságnak, hogy csak német nyelven kell, és máson nem szabad írni az ott felolvasandó munkát, tehát németre fordítottam a' mit már deákul írtam volt, 's úgy folytattam 's végeztem-bé a' munkát. Törvény az is, hogy csak a' Tagok jelenhetnek-meg a' Gyűlésben; de a' Városon, a' hol én már minden Fő-háznál esméretem voltam, elterjedvén a' híre, hogy én miről fogok munkát olvasni, minden tanultak' (literátusok) kívánták azt hallani, és addig járták 's kérték Director Urat, hogy meg is nyerték a' jelen lehetést. Eljövén a' rendelt nap, az Universitas legnagyobb Auditoriumát kellett megnyitattani Director Úrnak, hogy a' nagy sokaságnak helye lehessen. Tömve volt a' nagy Szála, figyelmetesen hallgattak, megszerették nyelvünket, és más nap seregestől jöttek hozzám esmerőseim 's barátim kérni, hogy, ha olyan szép a' Magyar - nyelv, mint elő-adtam, tanítsam őket arra, hozzám járnak azt tanulni. A' Városi Kis-aszszonyok közzül is némelleyek, kik esmértek, ugyan arra kértek, hogy járjak hozzájuk és bizonyos órákon tanítsam őket magyar nyelvre; hujában vonogattam magamat, mert végre meggyőztek unszoló kéréseikkel, 's úgy írtam osztán a' fenn-említett Grammatikát nagy fej-töréssel, mellyet csak úgy kell — származására nézve tekinteni, mintha az volna a' legelső magyar Grammatika a' világon, mivel én azt a' fejemből elmélkedés által, írtam, segítettvén a' Keleti nyelvektől, de még is abban nyelvünknek Ásiai tulajdonságai jobban elő vannak adva, mint sok későbbi Grammatikában. Távol légyen a' kérkedés!

Igen örömet és elő-menetelesen tanulták mind a' két Nemen lévőek nyelvünket. De nekem, elfogadván a' Pataki Hivalt, haza kellett jönöm Erlángából 's vége lett az oda való Professorságomnak, a' mit én százszor megbántam 's bánom is mindég míg élek,

mivel életemnek csak azt a' részét mondhatom szépnek és életnek, a' mellyet ott éltem. Meszsze is térek tárgyamtól; de reménylem, senki az Olvasók közzül ezt tőlem nem fogja rossz néven venni, annyiaval inkább nem, mivel ez, néminémű képpen Nemzeti becses nyelvünk históriájára tartozik. De már vissza-térek a' felvett tárgyra.

Említém már feljebb, hogy még eddig senki sem fejtegette jól meg a' nyelvünkbeli ragasztékokat 's elő nem adta az azokkal való helyes élés' módját, noha már egyszer 's másszor többen próbálták azt Hazánk tudós fiai közzül; Próbálá a' közelebb múlt 1827-dik esztendőben nevezet szerént Hazánk' nagy érdemű Tudóssa T. Szeder Fábían Úr, „A' birtokot jelentő szavakról” írtt, és a' Tud. Gyűjtemény VII. Kötetében közre bocsátott értekezésében; de kevés sikerrel; mivel szinte csak ott; és abban hagyta a' dolgot, a' hol, és a' miben volt az előtt, és csak azt sem mondá-meg, hogy mik tulajdonképpen 's hol veszik magokat nyelvünkben azok a' jelentős szó -részecskék vagy ragasztékok, mellyekre, akár beszélünk, akár írunk, minden lépten olly nagy szükségünk vagyon. Sőt, a' mi már szembetűnőbb és meglepőbb, próbálá azt legközelebb, Hazánk' — hál' Istennek! számos, még a' Tudományokban is, nem csak a' fegyverben gyönyörködő derék Vitézzei közzül egygy, t. i. Kapitány Zwornik Úr, a' F. M. O. Minerva 1827-diki folyamata 4-dik Negyedében közre-bocsátott, valóban tudós és nagy nyelv-esméretségére mutató hosszúság értekezésében, mellyben a' ragasztékos nevekkel való élésben a' hibákat felfedezni és megjobbitani igyekezett. Csak az a' kár, 1-ör: hogy munkáját a' sok *ki híje*, *mi híje* és *nak* formákkal úgy megtarkította, és elő-adása olly tudós vagy mély, és több helyen homályos is annyira, hogy száz olvasók között, alig ha fog-nak tízen találtatni, kik azt megértsek jól; én legalább magamat — megvallom, azon tíz közzé nem számlálhatom. De kár 2-szor az is, hogy a' nevezett tudós Vitéz az úgy nevezett nap -keleti nevezetesebb nyelvek közzül egygyet, maga mellé Adjutansnak nem vehetett segítségül, p. o. a' Zsidót vagy a' Siriai nyelvet. Mert különben úgy megaratta volna a' magyar ragasztékos mezőt, hogy azon más, talán még csak kalászokat se sze-degethetett volna.

Én tehát, meg lévén tökéletesen már régen, tapasztolásból győződve arról, hogy a' magyar nyelv' természetét 's belső titkait kitanúlni, 's tulajdonságait megfejtegetni a' nap-keleti, úgy nevezett *Semí* nyelveknek (*lingvae Semiticae*) segítségék nélkül, éppen nem lehet, és mivel nyelvünknek, a' mostani szóban forgó tulajdonsága is közös a' Zsidó 's más azzal rokonos nyelvekkel; azért én Ásiai fáklya' világánál látok a' felvett tárgy' világosításához, de csak a' Zsidó nyelvet, mint a' többi Keletinél Hazánkban esméretelesebbet, veszem most itt elő fáklyául, és azoknak kedvéért, a' kiknek ezzel semmi esméretségek nincsen, lehető rövidséggel egygyűgyűen, az az: világosan 's érthetőleg, azt adom-elő először, hogyan van a' dolog e' részben a' Zsidó nyelvben; azután másodszor azt, hogyan van a' magyarban. Megmondám, kiknek kedvéért hozom-fel a' Zsidó nyelvet, 's világosítom vele nyelvünket; azért: a' ki magára nézve szükségtelennek, és felesleg való-nak tartja, a' mi mindjárt következni fog, ugorja által azt, 's menjen tovább az olvasásban. Tehát —

I. A' Zsidó, nem lévén nékie formás birtokos név-mássa, a' helyett személyes név-mássával él, melly is az egygyes számban ez: *ani*, vagy *anóki* ego; *atta* (vagy egygyik t

k-ra változván, *atka*), *tu*; *a'* harmadik személy, egészen ki írva *hua*, Zsidó betűkkel א ת ה ille; *A'* többes számban *anaknu* vagy *naknu* nos; *attém*, vagy *atkém*, vos; *hém*, meg *hén*, illi. De minekelőtte tovább mennék, szükségesnek tartom itt előre megemlíteni a) hogy *a'* Zsidónak betű vocálissa nincsen, és minden betűje consonans vagy más-sal hangzó, még *a'* legelső *álef* vagy *a* betű is azok közzé tartozik nálok. *A'* betű vocálisok hijjánosságokat pedig pontokkal pótolja - ki, hol egygyel, hol kettővel, hol hárommal; *a'* kettő és három *a'* betűnek alatta, az egygy pedig felette, vagy *a'* hasában szokott állani, *a'* mint majd látni fogjuk: b) *A'* mással hangzók között olyan van 3 betű, úgymint az *Álef*, *Vau*, és *Jód*, vagy az *a*, *v*, és *j*, mellyek közzül mind egygyik sokszor csak vocális helyett áll, *a'* mikor az olyannak nyugvó betű (litera quiescens) *a'* neve; mivel nem mondódik-ki, csak elhallgattatik, mintha ott sem volna, vagy állana *a'* többi közt. Mikor pedig ezen betűk minden pont nélkül magokban állanak, akkor, olvasgatnak és kimondatnak, 's *mobileseknek* neveztetnek. Lássuk már most ezek után, miként bánik, vagy mit csinál *a'* Zsidó *a'* feljebb elő-adott név-mással? azt, hogy mind egygyik személy' végső betűjét, vagy tagját elvágván, az elvágott betűt, vagy tagot *a'* névhez ragasztja, hol egygyiket, hol másikat *a'* birtok' kifejezésére; *a'* szerént pedig, *a'* mint *a'* birtok és birtokos egygyisége vagy többsége magával hozza, és kívánja, p. o. *él deus*, *jád manus*, *bén filius*, az első *ani*, személy vég-betűjét *a'* nyugvó *Jódot*, vagy magyarosan szólván, az *i* vocalist elveszi, és azt *a'* névhez ragasztja, így: *éli*, *jádi*, *béni Deus meus*, *manus mea*, *filius meus*; *a'* többes *anak-nu* nos vég-tagját az *éloah Deus*, névhez tévén *elohénu Deus noster*; az egygyesi, második személy *atka* vég tagját oda tévén, *já-deka manus tua*; *a'* *zsusz equus* névhez, lesz' *zsuszeka*, *equus tuus*; és így tovább: így bánik mindegygyik személy' végzetével is *a'* többesben is, p. o. *zsuzséhém*, *equi eorum*, vagy *illorum* 's *a'* t. De már az egygyes harmadik *hua* (א ת ה) személyére nézve másképpen van *a'* dolog; mert ebben *a'* középső, most nyugvó *Vau* vagy *V* lévén *a'* fő és jelentős betű, csak az vétetik-ki középből, és *a'* pont, melly most *a'* hasában vagyon, felibe tétetik így (י) melly nyugvó *Vau*, így téve annyit, mint *a'* mi nyelvünkben *a'* vonatos ó, és ő; amugy pedig, mint hasonlóúl *a'* vonatos ú vagy ű. Ez *a'* nyugvó *Vau* vevődik ki, mondom, 's tevődik *a'* szóhoz, p. o. *sém nomen*, *semó nomen ejus*, *zsúzsó equus ejus*, 's *a'* t. *A'* Zsidó személyes név-másnak elvagdalt végzetei tehát ezek: *i*, *ka*, *nu*, *kém*, *ém*, és *a'* nyugvó *Vau* (י) mellyek Suffixumoknak neveztetnek, és értelme annyi mind egygyiknek, mint *a'* birtokosnak, *a'* deákban, *meus*, *tuus*, 's *a'* t. Szintúgy járúlnak pedig ezen suffixumok *a'* praepositiókhoz, mint *a'* nevekhez; p. o. *a'* *B. in* praepositióhoz így: *bi in me*, *beka in te*, *bó in illo*, seu *eo*; *ben inter*, *beni u beneka inter me*, *et inter te*; *min*, *a*, *abs*, *minni a me*, *mimmennu a nobis*; *im cum immi mecum*, *immanu nobiscum*, *immanuel Isten velünk* 's *a'* t.

A' magánosan álló csupasz, az az: suffixum nélkül való névnek többes bélyege *im* *a'* Zsidó nyelvben, mint: *Samáim coeli*, *melákim reges*, mellynek egygyese *mélek rex*, *dábár verbum*, *a'* többesben *debárim*, *zsúzsím equi* 's *a'* t. *a'* suffixumosnak pedig, és annak, melly egygy, mást jelentő névvel szerkeztetésbe jön, melly akkor szerkeztetett állapotban (*in statu constructo*) lenni mondatik, egygy nyugvó *jód* *a'* bélyege, mellynek akkor, két pont lévén alatta így: (י) mindég hosszú *é* *a'* hangja, p. o. *dibré Jehóva*,

verba Jehovae, Dei; *málké éretz*, Reges terrae, *zsúzsé Jaacob*, equi Jacobi, 's a' t. A' regimenben, az az, két különböző dolgot jelentő névnek szerkeztetésében ritkán találattatik a' 3-dik személy' suffixuma, az igazgatott (rectum) névnél, a' Zsidó nyelvben, a' Siriaiban már gyakrabban, az Arabs, Persa, 's Török nyelvekben még gyakrabban, a' magyarban pedig multhatatlanul ott van, 's ott is kell annak lenni minden regimenben, a' mint a' maga helyén majd meglátjuk. Az igazgatott név a' Zsidóban sokszor tétetik a' Dativusba is, mellynek bélyege a' *Lámed* vagy *l* betű, p. o. *mizmór le david*, cantio vagy psalmus Davidis, de többnyire az u Nominativusban áll, mint p. o. *perik-nétz*, fructus arboris az első Zsoltárban, 's a' t. *alpalgé máim*, ad, vel penes capalis aquarum, ugyan csak az első Zsoltárban. Lássuk már

II. Hogyan van a' dolog e' tárgyra nézve a' Magyar nyelvben. Szinte mindenben úgy, mint látók a' Zsidóban. De szükségesnek tartom, mindennek előtte, itt is megemlíteni azt, hogy a' magyar nyelvbeli *a, e, i, o, u, ö és ü*, vocalisok vagy magokban hangzók, két igen természetes classisra oszlnak-fel; az elsőt teszik ezek: *a, o, u*; a' másodikat ezek: *e, ö, ü*; az *i* pedig közös mindenikkel. Amazt én *A. Classisnak* vagy *Rendnek*, ez utóbbit pedig *E. Classisnak* nevezem, 's azt mondom, hogy minden nevek, ígék, vagy akármilyen szók legyenek, e' két rend közzül egygyikre vagy másikra tartozik, p. o. a' melly szóban az *A. rendből* egy vagy több vocalis van, az annál fogva az első; a' mellyben pedig az *E. rendből* hasonlóul egy vagy több vocalis van, az a' második *Classisba* való. E' szerént nyelvünkben kettő a' Declinatio, kettő a' Conjugatio csak, 's több nincs, 's nem is lehet; a' mint ezt már máskor elő-adtam; azért most róla többet nem szóllok, csak azt említem még meg, hogy, ha euphoniából valamely vocalisra szükség van, ejtegetés vagy hajtogatás, vagy szó-származtatás közben; tehát azt a' vocalist minden szó abból a' rendből kívánja 's veszi, a' mellyikbe ő maga is tartozik, és ez állandó törvénye nyelvünknek; az ilyen vocalist én is, mint a' Zsidók *segéd-vocalisnak*, (vocalis subsidiaria) nevezem; mivel a' kimondást segíti, és csupán csak könnyebb kiejtés végett vétetik az fel. Most már a' tárgyra: Nyelvünk' járása általjában véve, nagyon hasonlít a' Zsidó nyelvhez, és a' felvett tárgyra nézve is, mint feljebb mondtam, úgy van itt a' dolog, mint ott. Ugyan is: a' mi személyes név-másunk, az egygyes számban ez: *én, te, ő*; a' többesben: *mi* vagy *mink*, *ti* vagy *tik*, *ők*. A' birtokos pedig osztán ettől származott egy, tulajdonitást 's bírást jelentő részecske (Particula) az az: a' vonatos é által először csak így: *éné, teé, őé, minké, tiké, öké*, azután pedig idővel meg bővítve: *éném, teéd*, 's végre: *enyém, tiéd* 's a' t. A' birtokos név-más hát már ma ez nyelvünkben, mellyet imé teljesen elő-adok mind a' két számban:

Egygyes: *enyém, tiéd, övé*. *) Ezeknek többeseik: *enyém, tiéd, övéi*. Amannak többese: *miénk, tiétek, övék*. Ezeknek többeseik: *miénk, tiétek, övéik*. Mivel ezen birtokos név más természetesen határozó; illik elibe az ízetske (artikulus) 's ott is van többnyire így: az *enyém, a' miénk, a' tiéd, a' tiétek* 's a' t. Ezen e'képpen elő-adott birtokos név, más egygyes és többes személyében a' végső betűk és tag elvágva, a' mint

*) Ezen *övé* harmadik személyről alább majd bővebben szóllok, és megmondom, hol vette benne magát a' *v. betű*, és kicsoda változásokat szenved az, mint ragaszték.

ki-ki látja, ezek: *m, d, im, id, i, nk, tek, ék; ink, itek, ik; 's* ezek ragasztatnak a' nevekhez, az utól-járókhöz, és a' határozatlan Móddhoz, 's azért méltán ragasztékoknak, függelékeknek, vagy suffixumoknak neveztetnek, és ezek között mind egygyik, mikor névhez van ragasztva, annyit tesz', mint maga az a' személy, mellynek ő csak egy vagy két vég betűje vagy tagja, p. o. apám, pater meus, apáink, patres nostri 's a' t.

A' vocalisba végződő szókhoz egyenesen 's köz-vetetlen járulnak ezek a' ragasztékok, még pedig úgy, hogy a' rövid *a*, és *e*, vocalist mindég megnyújtja, az az: hosszúvá teszi, mint: kutya kutyám, munka munkám, balta baltám, vese vesém, epe epém, eke, ekém, fejsze, fejszém, hordó, hordóm, kapu, kapum, szőlő szőlóm, köpű, köpűm, 's a' t. Ellenben a' mással hangzón végződő névhez mindég vocális segítségével, mivel azt az eufonia kívánja, járulnak, 's ragasztódnak a' függelékek, melly azért *segéd*, vagy *ragasztó vocalis*nak (vocalis subsidiaria), a' Zsidóban pedig az olyan *punctum adglutinationis*-nak nevezetik; és ez a' segéd-vocális mindég abból a' Classisból vészik, mellybe tartozik a' szó, mellyhez a' ragaszték járul, p. o. házam, hátam, kertem, rétem, földem, házam, hátam, kertem, 's a' t. helyett, lábom, tsűröm, lábom, tsűröm helyett; házunk, kertünk, házunk kertünk, helyett 's a' t. Kitészik e' példákából a' segéd vocális szükséges volta. A' *tek* ragaszték *e* vocalissa is *o*-ra változik mikor az A. rendbeli névhez járul, mint házatok, Uratok, Királyotok, gondotok, gond-tok helyett, és így itt a' középső *o* vocalist az eufonia kívánja-még, mivel a' nélkül nehezkén esnék a' kiejtés, ilyen: jóságotok, csontotok 's a' t. De sok nevek vagynak, mellyekben ilyen eufonia *a, e, o* vagy *ö* vocalis megkívántatik a' *tek* ragaszték előtt. p. o. hasatok, kezetek, eszettek, tsűrötök, üstötök 's a' t. hastok, kéztok, észtek, tsürtök, üstök, helyett;

Az első *enyém*, 's második *tied* személynek tehát csak a' végső *m, d*, betűje 's tagja szolgál ragasztékul, a' mint már tudva van; a' harmadik *övé* személynek pedig a' középső *v* betűje vevődik - ki ragasztéknak. De az ám a' kérdés: hol veszi itt magát ez a' *v* betű? Felelet: Ez nem egyéb, mint a' Zsidó személyes név-mássa harmadik *hua* vagy csak *hu* (mert így ejtődik az *ki*, de így íratik: *קח*,) személlyében lévő nyugvó *Vau* vagy *V*, mellyről már fellyebb szóllottam; ez jött által a' Zsidó nyelvből a' magyarba, és így a' mi személyes név-másunk harmadik személye, tudni-illik az *ő* egy *v*-ből áll, melly az *ő* vocálisban lappang, de a' melly az *é* részecskének hozzá-járulása által mozdulatba hozódik 's lesz' belőle *övé bírtokos*. A' Persa nyelvben is éppen így egy nyugvó *v*-ből áll a' személyes név-más' 3-dik személye, a' Kurd nyelvben is *ó* vagy *ö* az, Georgiában.

Ez a' *v*, mint harmadik személy ragasztékja, sok változást szenved; mert elsőben is *j*-ra változván által, hol mozgó, hol nyugvo *j*, az az *i* lesz' belőle (Jód quiescens). Mozgó mindég, mikor vocálison végződő névhez járul; és a' név', vagy szó' minéműsége szerint *a*, vagy *e* vocalist veszen maga mellé, p. o. árpa árpája, búza búzája, akó akója, kapu kapuja; eke ekéje, mese meséje, bölcső bölcsője, kesztyű kesztyűje, 's a' t. Nyugvó (quiescens) mindjárt ezen harmadik esetben: nekem, neked, *neki*; nyugszik némelly az E rendbe-való nevekben is, kivált ha egy tagú a' szó, p. o. lépi, képi, szeri, széki, bőri, szőri, szűri, csűri, szeszi 's a' t. nyugszik az E rendbeli igékben is, mint: kéri, szereti, neveti, keresi 's a' t. Az A rendbe-való igékben pedig mozgó, mint: tudja, adja, írja, mondja, gondolja, tagadja 's a' t. A' köz-nép ugyan némelly Megyékben nyugvó *j*-vel

szokta ejteni az illyeket is, így: *adi, mondi, tapodi*, 's a' t. Némelly neveknél, eufóniából, olyan betűre változik, a' millyenen végződik a' név, mellyhez a' j járúl, p. o. mázza, társsa, arannya, zuzza, márvánnya, törvényre, munkássa, 's a' t. mázja, zuzja, társja, aranyja, munkásja helyett. Ellenben némelly nevekből eltűnik, ugyan-csak eufóniából, 's csak az *a* vagy *e* vocalissát hagyja maga helyett kép-viselőnek, p. o. szeme, füle, háta, hasa, keze, lába 's a' t. lábja, kézje, hasja, hátja, fülje, szemje helyett. Ez történik általjában az össze-vont, 's vonható neveken, p. o. haszna, dolga, irgalma, hatalma férgé, lelke, nyerge 's a' t. haszonja, dologja, irgalomja, hatalomja, féregje, nyeregje, lélekje, éles hangját (1) elveszti a' név miatta, többnyire, mint úr ura, víz vize, és nem úra, vize, szél ventus, szele, tél tele, mész mesze; a' tompa hangot pedig (') megtartja, mint szél morgó szele, mész, méze, szép szépi 's a' t.

Ellenben a' hoszszú ó vocalist, 's néha az ó-t is rövid *e*-re 's *a*-ra változtatja, mint mező mezeje, erdő erdeje, szőlő szőleje, csipő csipeje, kettő ketteje, tető teteje, velő veleje, vő veje, erő ereje, ideje, esztendeje, hordó hordaja, mint: hogy a' bornak hordaja? 's a' t.

A' nyugvó *h* és *v* betűbe végződő neveken, mozdulatba hozzák az említett nyugvó betűket a' ragasztékok, p. o. méh, méhem, méhed, méhe, juh, juhom, juhod, juha, tereh, terehem, össze-vonva: terhem, terhed, terhe, koh, moh, kohom, kohod, koha, mohom 's a' t. ló, lovam, lovad, lova kő, követem, köved, köve, tő radix, tövem, töved, töve, könnyű lacryma, könnyvem, könnyved, könnyve, ettől *z* által ige könyvez (és nem könnyez mint újabb Íróink írják) lacrymat, könyveznek szemei lacrymant oculi; odu, odvam, odvad, odva, fű herba, füvem, füved, füve 's a' t.

Az utól-járók, (Postpositiók) is felveszik itt, szintugy mint a' Zsidóban a' ragasztékokat, mint: után, post 's megkettőztetik többnyire a' vég betűt, mint: utánnam, utánnad, utánna, hozad, hozzám, hozzád, hozzá vagy hozzája (instatu constructo) utánunk, utánnatok, hozzánk hozzátok 's a' t. ben intus, bennem, benned, benne, bennünk, bennetek, benne; *vel* cum, velem vagy véllem, veled, vélle, vagy vele, velünk-véllünk veletek; től, a ab tőlem, tőled, tőle, tőlünk, tőletek, tőlök, vagy töllem, tölled 's a' t. értt pro, érttem, értted, értte, érttünk, érttetek 's a' t. így rám, rajtam, mellém, mellettem, 's a' t. közzém közzéd, közzé, és nem közé, mint sokan írják, közénk 's a' t.

A' B betű nyelvünkben is utól-járó mint a' Zsidóban, vocalissa a' névnek, mellyhez tétetik, minéműségéhez-képpest, mindég *a* vagy *e*, és helyről-helyre való mozdulást jelent, p. o. a' templomba, a' kertbe megyek. Ha pedig a' nyugvást jelentő *n* részecskével (Particula) össze van téve így; *ban, ben*, már úgy mindég nyugvást, vagy helybenlételt jelent az, p. o. a' házban, a' kertben, van, Pozsonyban, Bécsben lakik 's a' t. Az *n* Particulának magának is az az értelme 's jelentése, mint: Budán, Pesten lakik. E' részben is sokat hibáznak Íróink a' *ba be* helyett *ban-t* 's *ben-t* tévén, vagy megfordítva. Végre felveszi a' ragasztékokat a' határozatlan Mód is, az *i* végzetet *o* vagy *e* vocalisra, változtatván a' mint t. i. az ige' minéműsége hozza magával, mint: adnom, adnod, adnia, irnom, irnod, irnia, kell, mennem, menned, mennie, irnunk, irnotok, irniok, adnunk, adnotok, adniok, mennünk, mennetek, menniek kell, szenvednem, szenved-

ned, szenvednie, szenvednünk, és így tovább minden Infinitusi igével, eleibe tévén, vagy értvén ezt: *nekem, neked, neki, nekünk, nektek, nekik*, utánna pedig ezt: *kell*, így: *nekem mennem, neked menned, neki mennie, nekünk mennünk kell*, 's a't.

A' csupasz nevekre nézve (mert így nevezem a' ragaszték nélkül valókat) a' többes szám bélyeg betűje — *litera characteristica* — *K*, melly a' vocalison végződő szókhöz közvetlenül járul, és a' rövid vég-vocalist vonatossá, az az: hosszúvá teszi, ez is mint a' ragasztékok; p. o. fa fák, kapa kapák, mese mesék, epe epék. Az éles hang is néhol elvész miatta, mint: úr, víz, szél, tél, 's a't. urak, vizek, szelek, telek, és nem úrak, vizek, szélek, télek. A' ragasztékos nevekre nézve pedig nyugvo j, az az *i* a' többes bélyege, éppen mint a' Zsidóban, p. o. almám, almáim, pennám pennáim, eke ekéim, beszédem beszédeim, könyvem könyveim, juhóm juhaim, lovam lovaím, szavam szavaim, méhem méheim, terhem terheim, 's a't. Megjegyzést érdemel még itt az is, hogy ez az *i*, ez a' többes szám bélyege, mellyet a' Zsidó Grammatikusok így neveznek: *Jód pluralitatis*, minden mással hangzón végződő névben egy *a* vagy *e*, vocalist kíván 's veszen is fel maga eleibe a' név minéműsége szerént mind *eufonia*, mind kívált *ékességnek* okáért, p. o. lábaim, kezeim, dolgaim, szemeim, lábim, kézim, dolgim, szemim helyett; a' magán hangzón végződő szóban pedig már ott van a' vocalis, 's azért más nem szükséges oda.

Lássuk most már azt, micsoda 's hányféle esetekben élünk, 's kell élnünk ragasztékos nevekkal, mind a' dolog vagy jószág, mind az azt bíró személy egységének vagy többségének kifejezésére 's meghatározására. Illyen különböző esetek e' következők:

1. Mikor egy a' jószág vagy akármiféle dolog, mellyről van a' szó, és egy az azt bíró személy is. Ekkor az *enyém*, *tiéd* 's *övé* elvágott *m*, *d*, 's *vé*, végezet szolgál ragasztékul a' névnél, p. o. az én vesém apám, a' te veséd apád, az ő veséve, apáva, 's össze-vonja apva, és a' *v*, szokása szerént *j*-re változván veséje, apája apja, más Európai nyelv-szóllás módjaként: *enyém vese*, *enyém apa*, *öve* apa helyett. Sőt a' Zsidó — hogy mulólag meg-említettsem — még igéje Futurumának 3. egygyesbeli személyét is, az *ani*, *atta*, és *hu* név-másnak csak egy-egy betűjével jeleli-ki, úgy, hogy az *aniból* az *a* vagy *álef*; az *attából*, a' *t*, a' *huból* a' nyugvó *Vau* betűt elvévén, igéje eleibe teszi, p. o. a' *Katal* occidit, ige eleibe így: *ektől* ego occidam, *tiktől* tu occides, *jiktől* — viktől helyett, — mivel a' *Vau* *j*-ra változik, ille occidet; *pakád* visitavit, *ephkód* (mert az *a*-nak *e* hangja van itt mindég) *tiphkód*, *jiphkód*, 's így tovább minden Futurumban. Ezt annak világosítására hozám-fel, hogy a' *Vau* és a' *Jód* sokszor felcserélődik egymással, mint p. o. a' *valád* genuit ige, így is íródik *jalád* 's a't.

2. Mikor egy a' jószág, vagy dolog, de az azt bíró személy több egynél; akkor, a' miénk két végső betűjét, a' *tiétek* vég tagját, és az *övék* utolsó *k* betűjét vesszszük-el, 's ragasztjuk a' névhez, közvetlenül, ha az, magán hangzóba megy-ki, p. o. a' mi ekénk a' ti ekétek, az *ő* vagy inkább az *ők* ekéjek, mivel a' törvény azt látszik kívánni, és az analogia is, hogy mivel a' mi *ekénk*, a' ti *ekétek* előtt többesben áll a' név más, úgy itt is ott álljon, és legyen az *ők* 's nem az *ő* ekéjek, noha így téve 's mondva, a' mai szokás ellen van egészszen, azért nem is kötöm senkire; a' mi apánk, a' ti apátok, az *ők* apjok, mivel az apa-név az A Rendből-való, tehát úgy kívánja nyelvünk törvénye,

hogy a' ragaszték vocálissa is abból legyen, mert így: apátek apjék a' törvény ellen volna. Ha pedig mással-hangzón végződik a' név, már úgy az-*nk* mindég *u* vagy *ü* segéd vocális által ragasztatik azon névhez, minéműsége szerint, p. o. a' mi házunk, a' ti házatok, az ők házok, az ők házjok helyett; a' mi kertünk, a' ti kertetek, az ők kertjek, vagy *ük* kertjek? Erről majd alább bővebben fogok szólni.

3. Mikor a' jóság vagy dolog több egynél; a' birtokos pedig csak eggy. Akkor az enyém, tied, övé többessének, ugymint: az *enyém*, *tiéd*, 's *övéi* többesek végzeteik kívántatnak-meg 's vágdaltatnak-el ragasztékoknak, az hol a' többes szám bélyege, a' nyugvó Jód vagy is az *i*, mellynek eleibe járúl ékességül, a' mint már említettem, eggy illendő vocális a' mással-hangzón végződő nevekben, de csak az ollyanokban; sőt vannak kivételek ott is. Példák: az én kutyáim, a' te kutyáid, az ő kutyái, össze-vonva: kutyáji, az én kecskéim, — kecskéid, — kecskéjei, kecskéji, az én juhaim, — juhaid, — juhaj; az én barátaim vagy is barátim, — barátid — baráti, 's a' t.

4. Mikor mind a' jóság vagy dolog, mind az azokat bíró személy több egynél, és így mind a' kettő a' többes számban vagon; már akkor szükség, mulhatatlanul szükség, hogy a' *miénk* többessének, tudni-illik: a' *miénk*, — *tiétek*, — *ökéik* többeseknek végzeteik vétessenek-el, 's függetlenül vagy ragasztékul szolgáljanak, e'képpen: a' mi házaink, a' ti házaitok, az ők házaik; a' mi atyáink, a' ti atyáitok, az ők atyjaik; a' mi kerteink, a' ti kerteitek, az ők kertjeik; a' mi ökreink, a' ti ökreitek, az ők ökreik, és nem: az *ö* ökreik, mert így ollyan hibás, mint volna az első és második személyben így: az *én* ökreink, a' *te* ökreitek, itt is hát per analogiam, kivált pedig a' dolog természete szerint, többesben kell lenni az *ő* név-másnak így: *ők* ökreik. Erőssíti ezt az is, hogy ha az *ő* helyett nevet teszünk, a' többesbe esik helyesen az is, p. o. Urak lovaik, Barátok szamaraik, Katonák lovaik 's nem: Úr lovaik, Barát szamaraik, Katona lovaik. 's a' t Utóljára.

5. Megemlítem még itt különö en is azt, noha a' már mondattakban benne van, hogy mikor két különböző dolgot jelentő nevek össze-szerkeztetnek egymással, a' mi *regimen*-nek neveztetik a' Syntaxisban, a' név egygyikéből soha ki nem maradhat a' ragaszték, és pedig nem csak ott nem, a' hol birtokról 's birtokosról vana'szó, p. o. Isten' háza, Isten' igéje, hanem még ott is, a' hol, se birtokról, se birtokosról szó tulajdonképpen nincsen, 's nem is lehet, p. o. Buda, Pest-várossa, víz-széli, víz-partja, hordó-feneke, kés-éli, asztal-fija, hajó orra, fara, könyv-fedele, víz-árja, hogy fontja a' hús-nak? rófi a' posztónak? ittzéje a' bornak? 's a' t.

A' regimenben lévő regens névnél jelen is lehet, el is maradhat a' 3-dik eset *nak nek* bélyege így: Istennek igéje, vagy: Isten-igéje, a' bornak az ára vagy a' bor-ára 's a' t. Csupán-csak az egygyes, főképpen pedig a' többes 3-dik személybeli ragasztéokra nézve van e' tárgyban a' nagy nehézség, melly okozza a' zavart, homályosságot 's kettős értelmet, kivált mikor a' regimenben lévő két név formára nézve össze-üt p. o. a' Pogányok Istenek, a' mészárosok ökrök, az Urak inasok, lokajok, jobbágyok 's a' t. Ugy látszik, mintha itt a' második név először a' többesben, másodszor *praedicatum* volna; hát pedig koránt-sem úgy van: mert itt a' *k* nem a' név többessének bélyege, hanem-csak a' birtokos többségének ragasztékbeli jele, és így az a' név ekkor *praedicatum* nem lehet. Illyen-

F. M. O. Minerva 1. Negyed. 1828.

kor hát a' nevet izetskével és a' 3-dik eset' jelével tenni, 's a' j ragasztékot is; a' hol az eufónia megengedi, ki írni és mondani a' kettős értelem' eltávoztatása végett szükség, így: az Isten az árváknak atyjok, több Vármegyéknek Tábla-Birájok, ez az Úr, a' Pogányoknak istenek vagy istenjek; a' mészárosoknak ökrök, vagy ökörjök — ez az eggy ökör; az uraknak inasok, lokajok, jobbágyok, vagy inkább: inassok, lokajjok, jobbágyok, vagy jobbágyjok, Tót Péter vagy Pál, az eggy Tót Péter vagy Pál.

Minthogy pedig — a' mint már említém — a' 3-dik személy' ragasztékja okozza e' tárgyban az egész nehézséget, zavart, és homályt: nézzük által még egyszer 's analizáljuk a' személyes és birtokos név-más 3-dik személlyét: *Ő*, Péter, *övé*, Péteré ez a' ló, *övéi* Péteréi ezek a' lovak; *övék*, már nem Péteré magáé, hanem hármoké vagy négyké ez az eggy ház, szőlő, kert 's a' t. Az *ő*-nek többesse *ők*, mutatja a' *k* bélyeg, de nem Péternek többesse, mivel nékie, mint magános individuumnak nincs 's nem is lehet többesse; hanem Péternek testvéreivel, rokonaival, vagy más hozzá-értett személyekkel egygyütt, a' házok, szőlejek. 's a' t. a' többesse; *öke*, t. i. Péteré 's testvéreie ez az eggy tábla szőlő; *ökeik*, t. i. Péteré 's ő vele egygyütt Pál, József 's a' t. testvéreie ez a' szép darab szántó-földek, kaszállók, nyáj-juhok, sertések, 's a' t. ragasztékosan hát: az *ők* szántó-földjeik, kaszállójik, juhaik, és sertéseik.

Ezek, és így származnak nyelvünkben azok a' jelentős ragasztékok, melyeknél fogva olly nagy meghatározottsággal fejezhetjük ki magunkat más Európaiak felett a' birtok, és birtokos egységére vagy többségére nézve. De, meg kell vallani, hogy ezekkel helyesen élni tudni igen nehéz; sőt, a' mellett, a' mindenütt hozzájok-való pontos ragaszkodás ollykor nyelvünkben némi-némű *Kakofóniát* is okoz. Azért, ha valaki e' tárgyat nálamnál jobban megfejt, és az eufóniával is meggyógyeztetni igen-igen kedvesen fogom venni, nem-csak; hanem arra, és talán, fejtegetésemben ejtett botlásaimnak 's hibáimnak felfedezésekre, imé alázatosan kérem is (tudván, hogy: plus vident oculi — acutum cernentes — quam oculus) minden a' dologhoz értő tudós Hazám-fijait

B. NAGY PÁL.

20.

Hazai Literatúra.

- 1.) Erdem-oszlop, melyet néhai Milgos és Fő-Tiszteletű Nagy-Daróczi Kovách Flórián, Szatmári Püspök és Szent-Jobbi Apátúr' emlékezetének, 1825, December' 19diki pompás temettetése' gyász-ünnepén, az egész Püspök-megye' nevében, a' Szatmári Székes-egyházban tisztelet- 's hála-zálogul szentelt Lázár János, a' megyebéli Sz. Szék'

Jegyzője, Lajstromozója 's Levél-tárnoka, a' Püspöki Könyv-ház' 's Árva-nevendék Intézet' Gondviselője, 's a' helybeli Liczeumban a' Magyar Nyelv-tudománynak rendes Tanítója." Pesten, Trattner' bet. 1826. 4. lap 23.

2.) „Polgári beszéd, melyet Ts. Ns. Szatmár Vármegyének Mindszent Hava' 1. napján 1827. az Ország-gyűlési Követek' megérkezésekor tartatott közönséges Gyűlésében elmondott Kölcssei Kende Zsigmond', a' fent tisztelt Ns. Vármegye' hites első V. Notáriusa és Tábla-birája." Nagy-Károlyban, nyomtatta Gönyei Gábor, 1827. 4. lap 7.

Prózánk' elhagyott állapotja, Literatúránk' zsenge korát mutatja tagadhatatlanul. Mert ha vanak is némely Mestereink a' beszédnek e' nemében: úgy látszik, nem voltak még eddig oly befolyással Iróink' nagyobb számába, hogy a' kötetlen nyelv ezen példányok szerint indulna magára dísz öltöni. Nincs studium! nincs gond! mily érzséssel tekintsük a' naponként fel-fellépő Irókat, midőn látjuk, hogy még a' nyelvnek grammatikai helyes-volta által sem igyekeznek magokat a' nem-literátoroktól különválasztani? Pedig ennél kevesebbet már nem kívánhatunk, mert ezt könyvből tanulhatjuk; de a' stilitikai, az aesthetikai postulátumok' kielégítésére még bizonyos mértékben az emberrel született megfogása az Igaznak 's érzése a' Szépnek is kell. Azért mi minden legkisebb prózai munkát, mely nyelvére nézve is megfelel ezeknek, méltónak tartjuk, hogy az Olvasók' figyelme rá fordíttassék, 's azoknak, kik kevesebb készséggel ragadnak tollat, ajánltassék.

Illyen két Munkácska van most is Rec. előtt: a' fenn leírt czímű egyházi és polgári beszéd. Mind a' kettőnek honja Szatmár; 's ezen földi rokonságnál fogva is legyen szabad, hogy egygyütt említtesse nek. Mind a' kettőben egyyírdnt lep-meg a' szónoki (oratóri) beszéd' numerosus, erővel érzséssel tele áradása; de poetai fel-felbuzgással 's mindég ünnepiséggel az Elsőben, mert így hozd magával az a' viszony, melyben egy hátra hagyott elő, nagy Holtjához áll; így az alkalom, a' Helynek — az Egyháznak — 's a' Gyülekezetnek minéműsége. A' Másodikban azon czífrát 's csapongást kizáró gravitással és komolysággal, melyet egy Nemzeti tárgy kíván. De szolgáljanak egyszer'smind például azoknak is, kik ily pályára készülnek: mily becsét és díszet dd a' két beszédnek az a' ritkán figyelembe vett nyelv, mely itt Jó is, Nemes és Szép is; úgy hogy meg nem tartóztathatjuk magunkat, a' két Munkácskából egyenahány hely' kiürásától.

Lázár, lap 4. így szólal-fel: „Magas árnyéka kedves Elpihentünknek! tudom, hogy csekély beszédemmel gyakorta nyilatkoztatott szándékom ellen véték, ki ön-magában a' lételesített jó-tétben lelven földi szerény jutalmadat, emlékedet innen a' síron inkább tettek által ohajtád megörökíteni, mint pusztán elzengő szózáttal magasztaltatni; — tudom 's érzem: hogy nem enyém, hanem egyedül a' Tiédhez fogható ajak, a' Tiéddel mérkezhető szónoki beszéd-folyam képes csak illőleg 's illetőleg dicsőíteni érdemidet; 's ezt fontoltomban úgy rémledez előttem, mintha e' sír-boltozatból hamvadandó tetemidet suhogva felkelni, 's boszszús felindulás ülve neheztelő homlokodon e' fenytő szózatot hallanám felém mennydörgeni: „Miért háborítál-meg, hogy feltámadnék?” (Kir. I. 28: 15.) de azt is tudom, hogy amaz alázatos Mesternek valál tanítványa, ki az általa meggyógyítottaknak többször is meghagyá: hogy jótéteményiről vesztég hallgassanak; még is midőn ezek annál buzgóbban hirdeté, hogy mindeneket jól cselekedett; az ő alázatosságának tilalma ellen tett dicséreteket is kedvesen fogadá. Mivel pedig nem nagyobb a' tanítvány Mesterénél, a' szolga Uránál; bocsáss meg mindnyájunk vétségének, hogy határtalan 's fogyhatatlan tiszteletünk ből e' pontban engedetlen fiaid levénk. De mikor is magasztaltatnék az erkölcs-dísz kelleteként, ha-csak azt volnánk várni kénytelenek, hogy abban ön-maga egygyezze-meg? Megtagadjuk e Tőled az érdemlett vég tiszteletet, mint egy-

szer'smind hálánk 's hódolatunk' őszinte búcsú-díját, azon okból, mivel Te azt feleslegként elmellőzvé, arra méltóbbá levél? — Úgy kelle annak lennie: hogy Tiéd legyen a' dicsőség, megelőzőleg túl-adva lemondani a' magasztalásról, szívünké pedig az édes szabadság, felajánlani Neked azt köteles adónkúl."

Lap. 11. „Hát a' Nemzet' 's Vármegyék' Köz-gyűlésein 's egyéb Küldött-ségekben milly fénnel futá mindenkor olly sok rendű követési Pályáját! Törvényeinkben 's Hazánk' egyéb dolgaiban jártas bölcsességét, nagy elméjét, hazafiúi mély érzelmét, tántorulhatlan igazság-szeretetét, pártatlan ítéletét, 's mind Cicero' mind Árpád' nyelvéen egyenlő ígérettel bájoló és hódító ajakát — szvadáját — ismervén Nemes Káptalanunk, míg csak Nagy-préposti kormányán díszlett, mindenkor és mindenekben Őt' választá, Őt' bízámeg Személy-viselőjének, meg lévén győződve: hogy Flórián mint nagy Pap az Oltárt, mint jó Hazafi az Ország' Törvény-alkotmányát — ezen két sérthetetlen frigy-szekrényeit Nemzetünknek — fentartani 's diadalmasan védeni temett. Magyarok! Ti igaz Magyarok! Nemzetem' Kép-viselői! Ti Prytanaeumunkban országosan egyben-gyűlt Fő-méltóságú 's Tekintetes Rende! a' Ti bizonyságokat hívom tanúkép fel itt én! Ti mondjátok-meg: minő tűzzel buzga közepettetek, akár midőn százados törvényeink' értelmét világosítólag vitatni 's fejtegetni, akár midőn Magatok 's Maradéktok' javára újakat alkotni kelle! nem de legfontosb tárgyú tanácskozásitokban is mindenkor velős ítéllettel értekezett Ő 's olly sérjias ékes-szólással, melly természetes csapongtában semmi csapodárkodást, semmi mesterkélt feszes piperét, semmi ledér vagy czikornyás pongyolát nem ismért, hanem felleltével is a' csinos deliségnek 's az Igaz' és Való' tiszta világában gyökerező hathatós alaposságnak hódolt. Így lőn: hogy bölcs ügyessége által szeplőtelen maradván szív-bélyege minden lengeteg tet-szetősködéstől 's e' súlyos pályának egyéb sikamodás'itól és sömörgeitől, 's kellemes őszhangba frigyesítvén papi, hazafi és polgári nagy tiszteit, mind köteles hívségét koronás Fejedelmünkhöz, mind forró szeretetét édes Hazánkhoz, mind őszinte ragaszkodását 's tiszteletét Törvény-alkotmányunkhoz minden alkalommal szerény, színezetlen, de valódi példás fénnel ragyogtatá."

Így szól az egyházi Parentátor. Halljuk a' szép elméjű Kölcsei-Kendének egy cikkelyét is, és óhajtsuk, hogy egyházi 's polgári Szónokaink illy literátori készüllettel lépjenek a' Szó-székre:

„Isten az embert szabadságra teremtette, de egyszer'smind társaságra is; 's a' társaságos élet törvényt és igazgatást kíván, és hoz magával. Szerencsés nép az, mellynél törvény és igazgatás a' társaságos életet úgy veszik korlátba, hogy még is a' szabadság' szent kincse fogyhatatlanul megmaradjon, hogy szolgaság és járom az emberiséget meg ne alacsonyítsák, 's a' lélek a' maga fennrepüléséből por és homály közzé ne kényszeríttessék! Örök hála a' mi Őseinknek, kik saját vérek' hullásával nekünk nem csak lak-földet szereztenek, hanem még annyi szélvésznek között is olly polgári alkotványt hagytak-által, mellynek melegítő sugáritól a' szabadság' becses virága századokon keresztül, el nem aggható ifjúságban virulhatott! Ezen alkotványban Király és Nemzet kölcsönös bizodalommal függhetnek egymás karjain; midőn a' Király a' Nemzetet hívja-meg, hogy ön-magának törvényt szabjon; a' Nemzet pedig Királyának arczain vígyázza a' megelégedés' és helyben-hagyás' vonásait. Így önkényes uralkodás és féketlenség, eggyeránt

eltávoztatván, sem az emberi lélek' szabad ereje hatalom által le nem nyomathatik, sem az emberi szív' szelíd érzései zabolátlanságban el nem vadulhatnak. Megbecsülhetetlen jótéteménye a' mi törvényeinknek! Innen van, hogy ezen mi törvényeink egy egész ezred oltá, mellynek folytában annyi Országok 's országos alkotványok romlás és semmiség közzé hullottak, rendületlen állanak-fenn; 's az irigység' és kajánság' száz meg száz lesei közt is időnkig által-szállván, bennünket a' magok' joltévó árnyékában nyugtatnak."

„Vannak, kik vagy érteni nem akarják, vagy érzeni nem tudják, minő meghálálhatatlan ajándék a' sorstól, ha valamelly Nemzet a' régiség által szentté lett törvények' oltalmában szabadon él. Nem egyszer hallottam a' gondatlan állítást, hogy törvényeink 's egész polgári alkotványunk a' régen-múlt századok' környülállásai közt támadván, az újabb kor' megváltozott helyheztetéséhez többé nem illenek, 's azokat másokkal kellene felcserélnünk. De vallyon, lehet e idő, mikor az emberiségnek kevesebb szüksége legyen a' szabadságra, 's az abból folyó jótéteményekre, mint egykor volt? Miért a' mi szabadságunkat őrző szent alkotványt semmivé tenni? Hogy emberi jussainkat elveszessük? Annyira elalacsonult talán senki sem léssen, hogy a' természet ellen való óhajlás benne támadhasson. Vagy talán az ujonnan kívánt polgári alkotványban újabb szabadságot keresnénk? Boldog az, ki a' jelenvaló jókkal megelégedve él, 's levegői képek után nem kapdoz. Boldog az, ki eléggé bölcs által-látni, hogy az emberiség' belső helyheztetése, indulatai, szükségei minden egymástól bármelly meszsze fekvő időkben ugyan-azok, 's ugyan-azon módokon orvosolhatók! a' külsőt a' belsőtől, a' változót az örökre változhatatlantól éles szemeknek könnyű megismérni; 's az illy szemekkel bíró férjfiú ha lát is némelly mellesleg-valókban változtatni valót, jól tudja azt, minek kell örökre megmaradást kívánni; miért kell a' hazafiúság' minden buzgóságával küszdeni, hogy veszélyes kezek alá ne jusson."

3.) „Francia Grammatika, új és könnyen megfogható tanítás-mód szerént; francia Classicusokból választott tanúságos példák által megvilágosítva, különös tekintettel az öntanításra; Magyarok' és Németek' számára. Írta Lemouton János, a' kir. magyar tudományok' Egyetemében az angol nyelv' és literatúra rendkívül való Profeszszora." Pesten, 1828. nagy 8. 560, 14 és 64 lap. keménybe kötve 3 for. C. P.

Időnkben, midőn az újabb nyelvek' tanulása miveltségünk' nagy haszndra, Hazánkban is inkább terjedez, 's ezek között kivált a' francziáé: nem lehetett egy magyarúl írt, tökéletes francia nyelv-tanító könyvnek hiányát nem éreznünk. Prof. Lemouton ezen munkájával óhajásainknak megelégedhetésünkre felel-meg. Rend-fabds és példa, mint másutt, kezet fognak itt is mindenkor; de amazok kimerítőbbek, mint sok más Grammatikuseji; ezek grammatikai becsökhön kívül, mással is ajándkoznak. Mert minden példa francia classicusból lévén kölcsönözve, a' tanuló egy úttal a' fentebb stílussal is össze-barátkozik, 's annál nagyobb örömmel ragadja-meg emlékezetével, mert mindenike valamelly tanúságos filozófiai, ethikai, históriai 's több igazságot, velős mondást foglal magába. 'S mivel az egész munka két nyelven van, a' magyar ifjú játszva gyakorolhatja magát egyfesz'mind a' német nyelvben is.

Ez alkalommal ajánljuk ugyan-azon Szerzőnek angol Grammatikáját is (*Grammatica anglica, e recentioribus optimisque fontibus deducta; addita cujusvis vocis recta pronuntiatio ex consimili vocum hungaricarum sono condiscenda. In usum nobilis Academiae juventutis hungarae etc. Budae, 1826. 8. 379 és XII. lap. kemény kötésben, 2 fr. 24 kr. C. P.*), 's azoknak, kik író pályára készülnek, az angol nyelvet is. Ha valamelly idegen literatúra' studiuma és jegéde által valaha sikeresben

fogjuk a' miénket mivelhetni, bizonyosan az Ó-világ' és Albion' csuddlandó munkdjí' tanulása által fogjuk. Vajha ez a' mellékesen tett figyelmeztetés sokaktól úgy fogadtatnék, mint illik és kell!

4.) Egyéb literatúrai Újságaink közt említendő Gróf Széchényi István' munkája a' „Lovakról” (Pest, 1828. 8. pompás kiadás, 1 fr. 20 kr. C. P.)

Ezen szép tapasztalásokkal, figyelemre méltó digressiókkal teljes, gondolkodó lélekkel írt munka' szerzője azon dicső Férjfiú, nagy Atyjának legméltóbb fíja, ki nemes áldozat-ajánlásival e' most múlt Ország gyűlés' alkalmával minden hazafi' szeméből a' tisztelet' és hála' könnyeit csalta ki. Sok ily Nagyot a' Hazának 's Literatúrának, 's valahára igazsal el fogjuk mondhatni Barcsaink', öröm-ámulatban ejtett szavait:

„Örömmek könnyei folyják-el szememet,
Midőn virágozni látom Nemzetemet!”

5.) A' Tudományos-Gyűjteménynek Redactiója a' folyó év' kezdetével T. Vörösmarty Mihály Úr' kezében van, ki drámái, lyrai, de főképpen eposzi munkdjiról minden Olvasónál dicső emlékezetben áll. Mit lehessen tőle várunk e' részben is, valamennyire kitűnik már az három Köteteből: ezekben Horvát István, Kazinczy és Kölcsey szövegeinek megismét, kik számos évek óta ezen Folyó-íráshoz hallgattak. A' Szép-literatúrai ajándékban, mely most Koszorú címet nyert, Bajza, Döbrentei, Kazinczy, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Vitkovics, Vörösmarty (Csaba) lépnek-fel, minekutánna hat esztendeig e' Gyűjteményben részt nem vevének.

6.) 'S ily idő-pontban, midőn egy régi Folyó-írástunk, legjobb Íróinktól védelembe véve, új életet indul élni; midőn mellette a' negyedik évre most költ Minerva mindent tesz, mit környüldállásainkhoz képest tehet: 's a' kettő egygyütt minden igazságos kívánságnak megfelel: de csak a' Kiadók' és Szerkesztők' legnagyobb erőlködéseik által; mert a' jó Írók 's az Olvasók' száma még igen kicsiny; oly idő-pontban meglepő volt előttünk, egy új Folyó-írástnak (Grátziák cím alatt) hirdettetése. Szükségétől bennünket semmi meg nem győzhet. Vetélkedést akar e' gerjeszteni? Erre van tér, mert van két Folyó-írás. Azonfelül egy, három kötetcskéből („kéz-iratba' mindegygyik 15—18 árkus,” nyomtatásban tehát legfeljebb 7 vagy 9) álló év-folyamat 5 fr. C. P. mely illő ár!

Óhajtjuk, hogy ezek a' Grátziák — ha ugyan Grátziák lesznek, a' minek azonban a' hirdetés igen kétes elő-követe — szerencsésebbek legyenek, mint ama' két szerencsétlen Dáma: Aspásia és Laura.

Kezdődő Literatúrában a' rossz többet árt, mint mennyit használhat a' jó; mert Olvasókat ront, bizatlankodást támaszt; 's akkor a' jó sem lel Publicumot. De az írás' viszketege — —

T—Y F.

J e l e n t é s.

Most jelent-meg: „Aradi Gyűlés. Hős-költemény öt énekben. Czuczor Gergely. Kiadta barátja Toldy Ferencz.” Pesten, 1828. 8. keménybe kötve 36 kr. C. P.

A' Kiadó' elő-szava: „Midőn Prof. Czuczor Úr négy évvel ez-előtt Ágostai ütközet című hős-költeményét ereszté-ki; a' művészség' barátai azt oly javallattal és tapsal fogadták, mely a' Költőt újabb dolgozásokra serkentheté e' nemből; de egészségi 's tisztibeli akadályok több időre eltölték a' szerencsésen megjárt pályától. Megszűnván azok, fellép ismét, 's a' Kiadó' ítélete szerint nem kevesebb erővel, lel-kességgel és tüzzel, mint ott; de dagály nélkül, több gondnal, 's valódi férfiu méltóságban. 'S így reményli a' Kiadó, hogy, midőn e' munkát közre boesátja, az Olvasók' kedvezéseinek 's a' Mű-birdk' javallásainak új és méltó tárgyat nyújt.” Kassán, a' Minerva' kiadójánál találtatik.

21.

PÁLMA és BOROSTYÁN.

Halmozzon dicsérést Hős borostyánjára,
Melly jutalom gyanánt véres kard-vasára
Hosszú baj-vivások után fonattatik:
Magasztalom én csak Iréné' pálmáját,
Melly nekünk a' jámbor föld-míves gab'náját
Gazdagon teremvén mindentől áldatik.

Csak ott nőnek setét ág'i borostyánnak,
Hol sok keserűség' könnyei folynak,
'S hol a' virányokat ártatlan vér hinti.
De pálma szeret csak csendes mezőséget,
Hol a' tiszta gyönyört és egyszerűséget
Hozzánk béke-angyal mosolyogva inti.

Hol dühödnek a' pör-patvar' furiáji,
Hamar száradnak ott az élet' virági,
Elhal a' szív minden gyöngéd érzelemnek.
Csak, hol béke 's öröm egygyesül szép párban,
Csak a' nemes pálma hűves árnyékában
Nevet azilja az édes szerelemnek.

Edvi Illés Pál.

Foglalatja az 1.^o Negyednek. 1828.

	<i>Lap.</i>
Felső-Gagyi Báró Vécsey Péter, Cs. Kir. Ausztriai Magyar-lovas Brigadás Generális' Élet-rajza. (<i>Terhes Sámuel.</i>)	1515

Első Füzet. Januáriusz.

1. A' Nemzetiség' Ideálja. (<i>Szigethi Gy. Mó'ses.</i>)	1521
2. A' Lyrica Poésis' okai 's a' Lyricusok. Gróf Dessewffy Aurelhez és Márczelhez. (<i>Buczy Emil.</i>)	1527
3. A' boldog alkony. (<i>Debreczeni Bárány Ágoston.</i>)	1541
4. A' múlt 1827-dik Esztendő' végső estvén. (<i>Mező-Madarasi Szalay Antal. — Mátyás Király' deli Vitézei M. J. A' Czobor-völgyi Kő-szálak. (Edvi Illés Pál.) Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak. (Kazinczy Ferencz.) — Az Arabs és a' Gyilkos. F. Marosközi Gábor, Erdélyből. — Az Apolló' szobránál. (Kazinczy Ferencz.)</i>)	1553

Második Füzet. Februáriusz.

5. Szent-Iványi Szent-Iványi Ferencz, Ország-Birája. (<i>Kovácsóczy Mihály.</i>)	1561
6. A' Politikai Gazdaságról. (<i>Sup. K. J.</i>)	1564
7. Görög-ország' és Róma' Bölcsői. (<i>Jakabfalvy András.</i>)	1567
8. Pogány-Török' Földje. (<i>Debreczeni Bárány Bertalan.</i>)	1571
9. Szenyvey József' Schillere. (<i>Közl. Toldy Ferencz.</i>)	1576
10. Vizsgálatok a' Magyar-nyelv körül. (<i>Toldy Ferencz.</i>)	1582
11. A' maisok-féle Nemzeteknek 's Nyelveknek eredetéről. (<i>B. Nagy Pál.</i>)	1587
12. Mammut. (<i>Bústeleky.</i>)	1591
13. Mesék. (<i>Makáry.</i>)	1595
14. Jutalom Ajánlás. (<i>Varga István.</i>)	1598
15. Tisztelet az Aszszonyoknak. (<i>B***) Canzone, Hívemhez. (Bústeleky.)</i>	1599

Harmadik Füzet. Mártziusz.

16. Mi a' Nemzet, 's a' Társaságok' eredete? (<i>Szigeti Gy. Mó'ses.</i>)	1601
17. Egy pár Jegyzet a' Kritikáról. (<i>N. A. Kiss Sámuel.</i>)	1608
18. Washington Irving' Írásai közül holmi Darabok. (<i>Kiss Károly.</i>)	1615
19. Értekezés, a' magyar nyelvbeli Suffixumokról 's a' t. (<i>B. Nagy Pál.</i>)	1624
20. Hazai Literatura. (<i>T—y F.</i>)	1634
21. Palma és Borostyán. (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	1639

Toldalék. Felséges, dicsőségesen uralkodó Urunk I. Ferencz Császár és Apostoli Király
Ö Felségének születése' 60-dik napja Öröm-ünnepére írt tiszteelő Versek.
(*Balajthy Jó'sef.*)

Felséges, dicsőségesen uralkodó
ELSŐ FERENCZ

AUSZTRIAI CSÁSZÁR',
MAGYAR-ORSZAGI 's a' t. APOSTOLI KIRALY'

Ő FELSÉGÉNEK,
NÉPEI' LEG-JOBB 'S LEG-KEGYELMESEBB ATTYÁNAK,
EURÓPA BÉKESSÉGE' HELYRE-ÁLLÍTÓJÁNAK,
Születése' h a t v a n a d i k napja Öröm-Ünnepén.

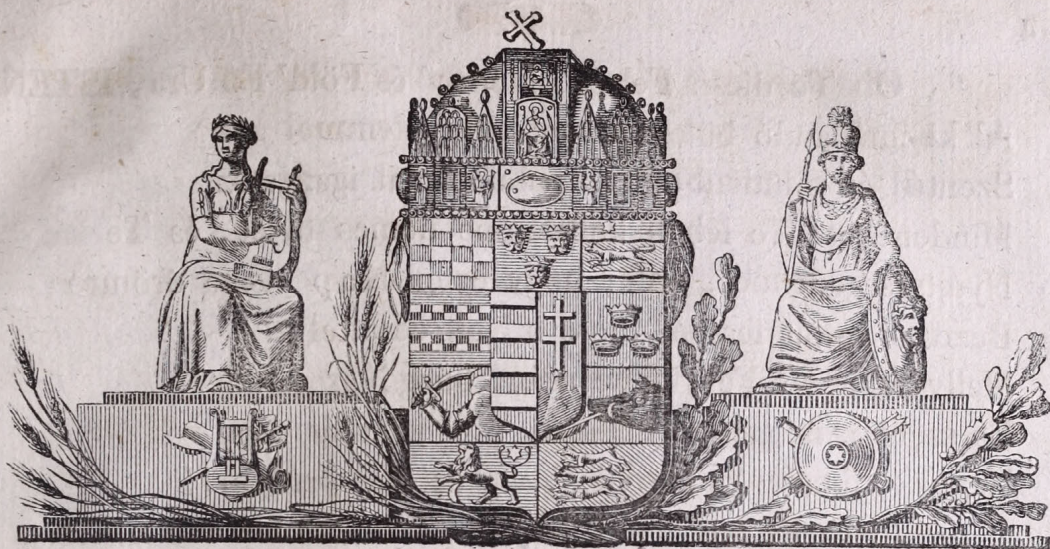
Bőjt-elő hava' 12-kén, MDCCCXXVIII-ban.



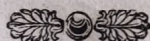
KASSÁN,

Jobbágyi leg-alázatosabb hódolással 's a' leg-méjjebb 's buzgóbb tiszteletből
nyomtatta

ELLINGER ISTVÁN, a' FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI MINERVA' KI-ADÓJA,
's helybeli Cs. Kir. priv. Könyv-nyomtató.



Nemzetek és Népek! kiket Erkölcs, Nyelv, Ruha, Vallás,
Törvény, Míveltség, Eredet, Nevelés, Tudomány és
Honni-szokás 's Ízlés, külön osztályokra szakasztnak;
Mindazonáltal azon közös egy Atya' gyermeki vagytok,
És ugyan egy Sasnak fedező oltalma alatt, a'
Mennyei Békesség' áldott kebelébe pihentek!
Jertek, ezer hálát szívből buzgó szeretettel,
Tellyes készséggel, 's egy testté forrva borúlni
Zámoly széke elébe az egy Mindent-tehetőnek.
Áldjátok rebegő ajakkal az Ég' Nagy Urát, hogy
Ritka kegyességű Köz-Atyánkra 's Urunkra, **FERENCZRE**,
Népeinek méltó örömökre ma hatvanadikszor
Méltóztatta deríteni becses Születése' öröme
Gerjesztő Napját! Oh jertek, szívetek' édes
Ömledézései köz't áldozzatok a' Jehovának
Buzgó hálákat; füstölgjön tiszteletére
Szentelt Oltárán a' Tömjén, Aloë, Myrha.



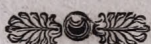
Oh Te dicső Felség, Menny' és Föld' Fő Ura, ISTEN!
 A' ki imádandó bölcsességgel, kegyelemmel
 Szentül és mindent-tehető hatalommal igazgatsz
 Mindeneket! Te lehelj kebelembe nemes tüzet, és Te
 Nyújts segedelmet, erőt; hogy ezen Nap tiszta örökre
 Buzdító voltát fessek most olyan ecsettel,
 Melly mindent Fejedelme eránt buzgó szeretettel,
 És szent hűséggel töltsön-bé, 's e' jeles és nagy
 Napnak, dicsérvén Nevedet, víg szívvel örüljön!!

Idvez légy te dicső Nap! mellyet az Úr ada nekünk.
 Milliom embereket tett boldoggá ez az egy Nap.
 Mert ez az, a' mellyen megajándékozta FERENCZEL
 A' Sas' szárnya alatt pihenő sok Népeket a' Fő
 Bölcsesség és a' Fejedelmeknek Fejedelme,
 Mondván: Én Fiam ez! szemeim rá néznek örökké. —
 Ő lesz' Kép-viselőm e' Földön, — sok Koronákkal
 Lesz' ékes tisztos Feje, és sok Nemzeteken fog
 Országolni dicső méltósággal 's szeretettel. —
 Mérsékelt hatalom, nemes érzés, ritka kegyesség,
 Nagy Lélek, jó és könyörülő 's szánakozó szív,
 Lesznek legragyogóbb gyémántjai, legbecsesebb 's szebb
 Gyöngyei tündöklő Koronáinak, — esmeretes lesz'
 Nem csak meszsze-terült népes birodalma' határin;
 Sőt az egész Földön, az az irgalom és kegyelem, melly
 A' vas Igasságot mérsékli kegyes kebelébe. —
 Népeinek javok és boldogságok 's nyugodalmok
 Lesz' fő gondja. Ez az, melly szívén fekszik örökké. —
 Bölcs kormánya alatt, egy Vallás' sorsosa sem fog
 A' sápadt türedelmetlenség' durva igája
 'S járma alatt, keserű könnyet hullatva epedni,
 'S össze-szorúlt mejjél 's lesütött fővel keseregni. —
 Benne nemes lelkű 's bölcs védre fog a' Tudományok'

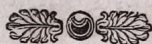


'S Szép-mesterségek' minden neme 's ága találni. —
A' remek elméket 's a' munkás szorgalom által
Önn' magokat kijegyezttek, — a' kik nemzeti buzgó
Szívvel 's lélekkel fogják mozdtítni-elő a'
Honni kifejtődzést 's köz-jót, — fényes jutalommal
'S Érdem-czímmel fogja kijegyzeni, — nem fog előtte
A' köz-hasznú Bölcs feledékenységbe maradni;
Sőt jeles érdemeit nézvén, a' Honni Dicsősség'
'S Méltóság' fokain magasabbra emelni igyekszik. —
Mindenüvé 's mindenre kihat fejedelmi figyelme,
A' szántásra-vetésre, adásra-vevésre, selyem, juh
Marha-tenyésztés 's más Termesztményekre 's azoknak
Készítményire. — A' tengernek meszsze kiterjedt
Síkján fogja hajói' vitorláit lobogatni,
És egy sorba tejéndi magát Európa' hatalmasbb
Nemzetivel. Szóval: bölcs kormányzása alatt a'
Jó rend, békesség és ennek drága gyümölcse,
A' köz-boldogság, örök évig megmaradandó
'S ingadozatlan alapra fog építődni. — Becsülni
Fogja 's imádni Nevét, még a' késő maradék is. —

Hahj! de elébb iszonyú vészszel kell küszdeni Néki!
Rettenetes zivatar 's rohogó szélvész veszi környül. —
Tündöklő fénnel ragyogó Császári, Királyi
Székibe, a' mint ül, 's roppant Birodalma hatalmas
Kormányát, a' mint által-veszi; akkor azonnal
Fúria szülte bolond 's eszeket vesztett nyomorúltak
Töröket és leseket hánynak becses élete ellen,
És elakarják oltani a' legjobb Fejedelmet. —
Még dühösen kavarog koronás Feje és Fejedelmi
Háza felett a' vég pusztulással fenyegetve,
'S mennyköveket szikrázva lövellő fergeteg, és már
Méhíben rettenetes veszedelmet rejtegető más



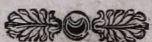
Burhós felleg tornyosodik 's gyűl-őszsze Nyugotról
 Ellene. — Eggy, szeretett 's majd gyűlölt Attya, Királlya
 Véríbe borzasztó dühhel gyilkos kezeit bé-
 Fertéztetni merő, — a' Törvény', Rend' 's az Igasság'
 Szentségét tapodó zabolátlan Nép rohan és ront
 Vad gyűlevészeivel Birodalma' határira, 's a' Had'
 Jajt és pusztulást okozó inségibe dönti
 Nem csak igen szeretett Népét, annak nyugodalmas
 Honnát feldúlván, megemésztő langba borítván,
 Ártatlan lakosit meggyilkolván 's kirabolván; —
 Sőt önnön Thrónjának is ingadozatlan alapját
 Megrendíteni és megrázni erővel igyekszí. —
 Ugy de siker nélkül; — mivel e' Felkentem örökké
 Legbecsesebb 's legfőbb tárgya leszen, soha is nem
 Szunnyadozó szemeim vigyázásának; azért is
 A' legrettenetesebb veszedelmek közt is erőssen
 Megmarad és meg nem rendül soha, semmi időben.
 Három egész Tizedig híjjába dühösködik ádáz,
 Ártatlan vérrel befecskendezve szagúldó
 Ellensége, — tüzes nyilait híjjába lövelli. —
 Átalkodva haszontalan ontja rakásra dühébe
 A' Haza' Hőseinek kő-fal módjára kiállott,
 Véd-sorait, — gát és akadály nélkül sebes ár-víz
 Módra haszontalan omlik, idomtalanul bizakodva,
 Bölcsen kormányzott Országiba, — mert diadalmat
 Rajta 's erőt csak-ugyan nem vesz'; sőt végre hatalmas
 'S győzni tanúlt seregét, maga fogja vezetni legázolt
 Ellenségének prédával megrakodott és
 Büszke fejét magosan tartó Anya-Városa gőgös
 Népe közzé, és őszsze-szövetkezvén Fejedelmi
 Társaival, Velek ír Párisnak visszazonozólag
 Törvényt, — 's óhajtott nyugodalmát vissza-szerezvén



Európának, az áldott békesség 's nyugalom szent
Karjai közt, Népét boldoggá téve, sokáig
Fogja viselni Fején, gyémántos arany Koronáit. —
Meggyengülnek ugyan testében az élet-erők és
Eggy terhes nyavalyának emésztő súlya lenyomja. —
Már eltátja az éh sír száját, hogy leragadja
A' komor éj örökös köddel fedezett üregébe.
Megrémülnek hű Jobbágysai és ezerenként
Jőnek előmbé buzogva esenkedvén becses élte'
Megtartásáért, — és én meghalgatom őket,
'S vissza-adom neki a' sok ezer 's sok milliommoktól
Kért becses életet, és megtartom Népe' javára,
'S véd paizsom fedező oltalma alatt sok időig
Fog még országolni igassággal 's kegyelemmel." —

A' Seregeknek erős Ura, mint megmondta előre,
Úgy lett. A' gyászos vészszel fenyegetve kavargó
Fergeteg és zivatar megszűnt, — a' félelem eltűnt. —
Él K ö z - A t y á n k, 's oh nagy kegyelem! mi ma hatvanadikszor
Üljük az általa megszerzett nyugalomra vezérlő
Békesség' szent karjai közt Szü let é se' öröme
Gerjesztő Nap j á t, hálát buzgó ajakkal. —

Nemzetek és Népek! kiket Erkölcs, Nyelv, Ruha, Vallás,
Törvény, Míveltség, Eredet, Nevelés, Tudomány és
Honni Szokás 's Ízlés külön osztályokra szakasztanak.
Mindazonáltal azon közös egygy A t y a' gyermeki vagytok,
És ugyan egygy Sasnak fedező oltalma alatt a'
Mennyei Békesség' áldott kebelébe pihentek!
Jertek ezer hálát szívből buzgó szeretettel
Tellyes készséggel 's egygy Testé forrva borúlni
Zsámoly széke' elébe az egygy Mindént-tehetőnek!
Jertek öröm-könnyel tölt szemmel, 's szívetek' édes
Ömledezései közt, esedeztetek én velem ekkép:



Istene a' Mennynek, Seregeknek erős Ura 's Attya!
Tartsd, oh tartsd-meg igen szeretett Köz-Atyánkat, Urunkat,
A' mi FERENCZÜNKET, 's áld-meg minden javaiddal!
Oh adj napjaihoz napokat, szaporítsd kegyesen 's jól
Eltöltött esztendeit; áld-meg nagy birodalma'
Milliomokra telő Lakosit Véle meg ezután is,
Hogy szeretett Népét tegye boldoggá sok időig,
'S bölcs Kormányja alatt az öröm, jól-lét, gyönyörűség,
Jó-rend, békesség, szeretet, hűség 's egyenesség
Méjj gyökeret vervén, az ezek' követője az áldott
Boldogság örökös talp-köre tevődve maradjon.
Halgasd, oh halgasd-meg Atyánk! szívünk' buzogását,
'S végre Személy-viselőd' ültessd jobbra az Égbe!!

Irtá

BALAJTHY JÓ'SEF,

Munkátsi Ref. Prédikátor.



Felső Magyar-Országi



NEMZETI

FOLYÓÍRÁS.

1828.



Opto tibi vultum multa et praeclara minantis. Hor.



Negyedik Esztendei Folyamat. — II^{dik} Negyed.

APRILISZ, MÁJUSZ, JUNIUSZ.

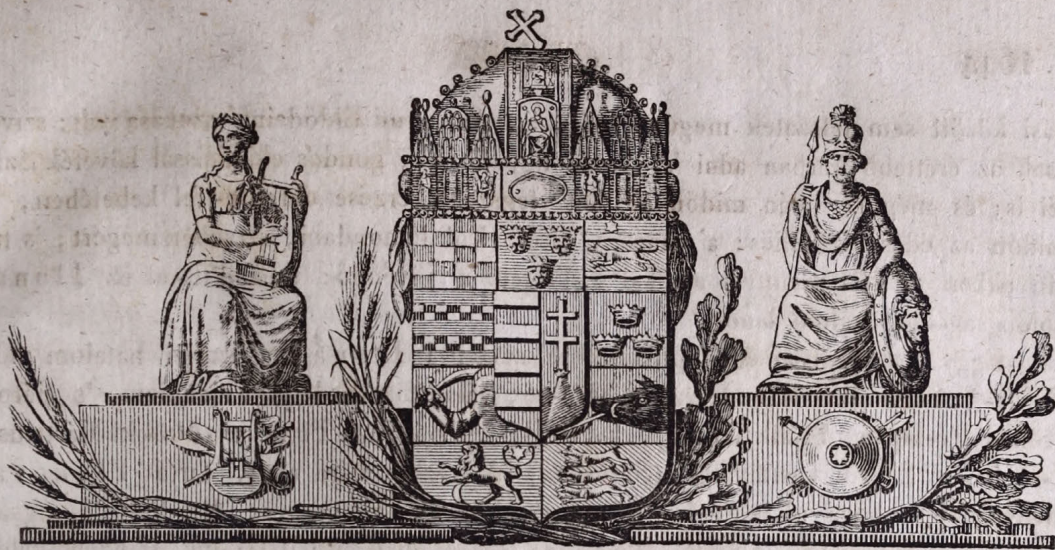
A' Felsőges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN', CS. KIR. PRIV. KÖNYV-NYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.



ZRÍNYI ILONA' KÉPE.

*Nézd: az igaz virtus feláldozza magát,
'S nem kéri senkitől érdeme' jutalmát:
Mert azt magában érzi.*

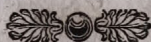
*A' Bajnok, mosoly'gya rohan a' halálnak:
Hogy vére, gyümölcsöt teremjen honjának,
Éltét örömmel végzi.*

Berzsenyi Dániel.

Szenvedni. E' szigorú hang hatja-meg már bölcsőjében a' mosolygó Ártatlant. Ez riasztja-fel vidám játékaik között a' Serdülőt; 's e' hangon hiteti-el a' Sors az érettebb korral: milly nyomorúlt egygy Halandó! 's ennek bádjasztásai között záródnak-be a' Haldoklónak szemei.

Boldog az: ki levívhatja bánatit; 's kinek lelke ébren van a' csapások között is. Zrínyi Ilona' nagy lelke valósítá ezt. Szüntelen bánat, 's fájdalom hervasztá ennek arczát; 's bár bal sorsára nézve boldogtalan volt, nem volt belsőképen az: mert Fátumai vívák ugyan, de lelkét meg nem döntheték.

Zrínyi Ilona Veronica, az 1643-dik év' táján látta világot. Atyja, Horvátországi Bán Gróf Zrínyi Péter volt. Anyja Gróf Frangepán Katalin. A' születés, melly felette nemes volt, öröm-gyanúkkal áldá Ilonát azon pontban: hol virág-korra 's szép tulajdoni, mindent hódítának a' kecses Serdülő felé. De a' Sors' mosoly-



gási között sem látszaték megúnni pártáját. Azt a' mi Eldődeink' szokása volt: szívet csak az érettebb korban adni 's venni, úgy látszik, gondos elé-látással követék Szülei is; és még is, talán midőn az élet' legszebb érzése ébredt-fel kebelében, 's midőn az édes eltökéllés: a' magány' örömeiről lemondani, szívében megért; 's talán akkor, midőn mennyei alakkal kísértgeté a' jövő: szakad'tt-el az Ilonát boldogságához csatoló láncz.

Eggy viszszonosan édes pillantat felszabadítá Ilonát a' szülei hatalom alól. Felső-Vadászi Rákóczy Ferencz az I-ső, választott Erdélyi Fejedelem, 's Sárosi örökös Fő-Ispán, II-dik Györgynek, és Bátor'y Sólának Fija, az 1666-iki Mártziusz' 1-sőjén, a' Zborói kastélyban, (Sárosban) Makovicza vára alatt, tartá Ilonával menyegzőjét; hová a' jeles Vőlegény' részéről az Öröm-anya, Munkátsról, ugyan azon évnek Januáriusa' 20-ikán, hívá-meg Zemplény Rendjeit is; kik az egybe-kelés' pompájára, Szemere Lászlót és Kazinczy Pétert küldék-el kebelökből „cum poculo deaurato, centum florenis comparato, uvae racemi figuram praeseferente, Sponsis oblato” így Szirmay Notit. Histor. Cott. Zempl. pag. 206. (1)

A' tomboló öröm-zajt, melly Ilona' lelkét eltelé, csillapíták utóbb a' Sorsnak csapásai. Öröme ugyan, ha sebesen röpülőre is, még tarthata számot; de nem állandóra, nem valóra. Hölgyi lépései eleibe, gyász-ösvény komorúlt; 's ezen haladott az örök bánattal kezét fogva, a' reá nézve talán boldog sír felé.

Látta Ő 1667-ben, Besztercze-Bányán, a' Császár Leopold ellen kitört pártos lángot; mellyet édes Atyja Zrínyi Péter épen nem oltott, 's nem kívánt oltani. Gyanítható: milly el vala lelke szórva a' kétséges ügy alatt. Férjét Rákóczyt, rettenetes sors fenyegeté már, az édes Atyja pedig 1671-ben, Aprilisz' 30-ikán, Bécsi-Újhelyben, hohér-pallos által — veszté fejét.

A' gyász-súly, melly az Erősnak is leverhette volna lelkét, idővel megkönnyült Ilona' keblében. A' béke' nyájas malasztai között, enyhült keserve is, 's gyászaí múlongának. A' páros élet' gyümölcsét szíve alatt hordá már a' lelkes Aszszony; 's megörvendezteté rövid időn azzal nemes hajlandóságú Férjét. Juliána Borbála név jutott ennek a' keresztségben. Négy év múlva, azzal tetézé Férje' örömét Ilona: hogy 1676-ban, a' Borsi kastélyban Fiját szült. Ferencz lett neve, ezen Anyjánál nem szerencsésebb Gyermekeknek. Ez volt reménye a' Rákóczy-háznak, de egyszer'smind jövőben kútfeje ama' veszélyeknek, mellyeket ennek harcz-ható fegyvere 's lelke, a' Hazára árasztott; 's mellyeknek véres nyomdokait, pusztult vidékein, olly keservesen, 's olly soká megsirattá a' Magyar.



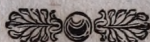
I l o n á t várta a' rettenetes sors. Szeretett Férjét Rákóczy Ferenczet, Zborón, 1676-ban, szülése' kinjai után 5. hónappal, Július' 8-kán, életének 31-ik évében elrablá a' halál, 's ez, az ifjú Özvegyen hagyá gyász-fátyolát. De csak hamar meghatá szívét Késmárki Gróf Tököly Imrének R á k ó c z y n é. Az állhatatlan szívű Tököly, 1677-től fogva a' Pártosok' Vezére, az 1680-dik évben sikeretlenül szét-oszlott Nagy-Szombati Gyűlés után erőssen hívé: hogy Leopold, a' köz-béke' kedvéért mindenre kész lenne; 's azért már ezen évben felfogadá: hogy ha I l o n á v a l leendő egybe-kelése megengedtetnék, a' Cath. vallást felvenné, 's Párt-híveit lecsendesítené. Remény nyújtaték neki, ha azomban elébb a' várakat és fegyvereket átadná, az idegen Zsoldosokat eleresztené, 's a' zendülést lecsillapítván, hűségének valódi jeleit tapasztaltatná. Tököly nem fogadá-el a' feltételt, azt adván okúl: hogy a' Magyarok' ügyét pártoló Török Sultán' híre nélkül azt nem teheti (2). Menyegzői zaj helyett tehát, fegyver-zörgés tölté-be a' hadlángba bele-fárad'tt tájakat.

Új fájdalmat sajtolt-ki ezen év I l o n a' szívéből. Rövid nyugvása, úgy látszik — csak arra való volt: hogy keblét az új csapásokra elkészítse. Napát Bátorj 'Sófiát, sirjába dönté a' kérlelhetetlen, 1680-nak Juniusza' 14-ikén Patakon; 's az özvegy Rákóczy Ferenczné ült-be Férjének széles birtokába. Akár tiszta szeretet, akár mellékes tekintet, úgy látszik: mind kettőből bizonyos mennyiséggel bírták arra Tököly Imrét: hogy I l o n á v a l lehető egybe-kelését kieszközlé. Reá-állott erre Leopold. I l o n a második menyegzőjét a' Regéczi várban (3) tartá Tökölyvel; 's ennek az új Nő, őszinte jó szívet nyújtott birtokába, midőn a' színes biztatásokkal tellyes Tököly, a' Munkátsi várnak birtokába jutván, ál-orczába burkozott; 's Budára menván, a' Magyar-hont, a' Török' adózójává tévé. Ezen évben került Koháry István Tököly' kezére, 's minthogy ötlet pártolásra semmikép' nem veheté, sőt a' fogolytól szembe-szökve árulónak, 's a' magyar-név' letörölhetetlen mocskának, és az Oszmánok' hitvány rabjának gyaláztatnék; Koháry rendíthetetlen, a' Munkátsi várban, három évig szenvedé ezért, a' Tököly által reá-íteltetett fogságot, 's hű maradott.

Boldogtalan emésztődések között folytak ezután I l o n a' napjai. Tököly, 1685-ben Nagy-Váradra a' Basákhhoz segédért igyekezhvén, rab-lánczra verettetett; 's egy nyomorúlt szekéren, Adrianopolba vitetett. Hihető, megtudta a' Török: hogy Tököly, Szószóllói által, kevéssel az előtt, a' Király' kegyelméért esedezett. A' következő évben, Solimán, Karaffához követeket küldött béke-kötés végett. Bécsből azt felelék: hogy az alkudozás a' Szövetségesek' jelenléte nélkül meg nem történhetik; azért So-

(2) Katona Epit. Chron. Part. III. pag. 372.

(3) Munkátsra teszi a' F. M. O. Minerva 1826. 4-dik Negy. 956-dik lapja e' menyegzőt; azomban Bél Mátyás in Comp. Hung. Geogr. p. 221. így ír: „Adeo venustis (Regéczi) olim palatii instructa fuit, ut non dubitavit Emericus Tököly cum Helena Zrínyi nuptias hic celebrare.”



limán, Tökölyt szabad lábra tenni eltökéllé: hogy Leopoldnak átadja, 's hogy ez által, a' békességre való hajlandóságát bebizonyítsa. Tököly vissza-eresztetett, ismét elfogattatott, de a' Királynak nem adattatott-át.

Sorsán elbusúlva, 's megkeményítetve a' szapora csapások által, hős-szívet viselt Férje' távol-léte alatt Ilona. A' Munkátsi Várat erős vár-örző sereggel tölté-meg, 's azt serényen oltalmazá 1686-ban; de 1688-ban Januáriusz' 14-ikén (4) az élés-szerek' 's pénz' hijja miatt, kénytelen volt feladni magát, a' híres Karaffa Antalnak. Ezen alkalommal jutott e' Vezér' kezéhez Tökölynek megaranyozott buzogánya, pálczája, és sisakja, mellyeket neki, mint herczegi czímekeket, a' Török ajándékozott.

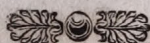
A' Munkátsi vár' feladattatása után, Zrínyi Ilona, Gyermekeivel Bécsbe vitétt. Ferencz' nevelése, Cardinális Kolonics Leopold Primásnak, 's Generális Gróf Csáky Istvánnak gondjaira vala bízva; 's Cseh-országban, elébb a' Neuhausi, utóbb a' Prágai Jezsuitákhoz adatott tanulás végett; 's onnan öt év múlva, esztendeig Olaszországban utazott-szerte. Testvér-nénjével ez alatt, Gróf Aspremont Ferdinánd Góbert tarta menyegzőt. Ilona, az Orsolya-Apátzákhoz adaték Bécsben, remény és kétség között várni a' jövőt, melly azomban reá, derülés' sugáiraival többé soha sem virad'tt.

Tököly csak alkalomra várt. Erdély már hódolt Leopoldnak; 's L-ső Apafy Mihály Erdélyi Fejedelemnek 1690. Aprilisz' 15-ikén történt elhúnyta után, számos Török- és Tatár-sereggel, a' Töröcsvári szoroson Erdélybe tör', 's Zernyest nevű falunál, ugyan azon évnek Augusztusa' 21-ikén, Heitersheimbi Gróf Heiszler Dónáttal megütközik, ezt, és Herczeg Dóriát elfogja; a' midőn Széki Teleky Mihály, az Erdélyi Hadak' Fő-Kapitányát, a' csata-vész áldozá-fel. Keresztyén-Szigetre hívá utóbb Erdély' Rendeit Tököly, hol Szeptember' 21-ikén, az Egybe-gyűlttek által, Erdélyi Fejedelemmé választatott. Változó szerencséji után, eggy kis sugár pillogott Ilona felé. Férje a' fogoly Heiszlert szabaddá tevé olly feltétellel: hogy Hölgyét vissza-váltsa. Ilona Bécsből Férjéhez eresztetett; 's még 7 ezer arany adattaték ennek a' váltság' pótlásában.

Ilona tehát ismét ölelheté Férjét. Távol az örömeiktől, bajnok-elszánással viselé az élet' terheit; de még az irtóztató vala hátra. Leopold, a' Török-hadnak véget vetett a' Karloviczi béke által. Reis Effendi Török Követ noha akará, Tököly' javára semmit nem nyerhetett. Ennek tanácsából, Bithyniába voná magát Ilonával; 's e' nagy lelkű Aszszony (5) 1698-ban híven követé Nicomédiába a' Fekete-tenger mellé

(4) Katona ugyan ott 400 lap. Buday Esaiás Magyar Or. Hist. Leopold' életéb. 20. lap. Bél Mátyás-ugyan ott 215. lap.

(5) Így nevezi őtet Báró Hormayr is. Sorsa rettenetes, 's talán példa nélkül való. Siratta két Férjét, Atyját, Testvérét, Fiját, Leányát, két Unokáját, Hazáját.



Férjét, elhagyva Hazáját, Rokont, 's Birtokait. Itt húnyt-el e' már régen hervadozásba indúlt virága a' Magyar-nemzetnek, a' szerencsétlen I l o n a, 1703-ban, Februáriusz' 18-án, 60 eszt. korában, szegénységben. Tetemei Konstantinápolyban nyugszanak.

I l o n á t, Katona szerint, Benier nevű Francia, ilyen sir-írással tisztelék meg:

„Hic requiescit, a heroicis laboribus

„Virilis animi mulier,

„Sexus et seculi sui gloria

„Celsiss. Dna

HELENA ZRÍNYIA,

„Zerinae ac Frangepaniae gentis

„decus ultimum.

„Thökölí Principis uxor, olim Rákóczii,

„utroque digna conjuge;

„magnis apud Croatas, Transilv. Hung. Siculos

„inclyta titulis.

„factis ingentibus toto in orbe clarior;

„varios aequa mente fortunae casus experta,

„par posteris, major adversis;

„Cumulatis christiana pietate bellicis laboribus

„fortem Domino reddidit animam,

„mortem eluctata

„in suo Florum campo,

„ad Nicomediensem Bithyniae sinum

„anno Sal. M.D.CC.III. aet. LX. die XVIII. Februar.”



Tököly Imre, harmad-fél év után, sirjába követé Hitvesét, Szeptember' 13-kán, — mások szerint 17-ikén — 1705-ben, 47. esztendő korában; minekutánna Luther' tanításáról lemondván, a' Cath. valláshoz tért (6). Benne, magva szakadt e' Nemzetségnek, mert Ilonával eltöltött házassága terméketlen volt. Végső-intézetében, minden javait az Ilonától született Rákóczy Ferenczre hagyá, olly feltétellel: hogy ennek kisebbik fija György, Tököly-nevet viselne. Rákóczy Ferencz, ezen örökségétől, valamint minden más birtokaitól is elesett utóbb, 's Rodostóban, 1735-ben, Aprilis 8-ikán hunyt-el. Konstantinápolyban, édes Anyja mellé tétettek hideg tetemei.

Ilona, utolsó csemetéje volt a' Zrínyi-háznak. Testvére az Ifjabb Péter, — némellyek szerint Boldizsár, — a' mint Katona írja, ugyan csak 1703-ban halt-meg; ki terhes gyanúba esván, a' Tiroli és Gréczi tömlöczben, 24 évig foglyoskodott.

A' lelkes Ilonát, bánat, emésztődés kíséré-át az életen. Örömeit csak pártájában érezheté; azon túl szakadatlanúl sujtogatá a' Sors. Midőn Tököly idegen éghajlat alatt számkivetve nyomorgott, példás hűséggel követé őtet a' távol-vidékekre; 's gyötrelmeiben osztozék. Ilona méltó: hogy emlékezete fenmaradjon!

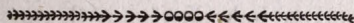
Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

(6) Comp. Chronol. Hung. opera Mich. Ambrosovszky, pag. 158.



FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Negyedik Füzet.



Április 1828.

I.

Az Ehség' idején lehető segedelemről. A' Gabona-tárakról és Társaságokról.

A' szükség törvényt ront! — A' szükség, — a' mi társasági 's természeti jussainknak, erkölcsünknek 's okosságunknak nagy ellensége, — vissza vet bennünket akármi kimívelt Társaságból a' természeti nyers állapotra. — Hogy ezen utolsó szükség' insége, mindent, a' mi bennünk okosság, és így emberi, le ne rontson, a' természeti Törvényeknek szelídebb Irói, úgy mérsékelik ezt, hogy: csak úgy nyerhet az ebből eredett, magunk segítségére tett törvénytelen cselekedetünk kedvezést, ha 1-ször fel lehet tenni, hogy az ez által megsértetett fél maga is segíthetett, 's segített volna; ott a' hol ezt feltenni lehetetlen, — nem nyerhet az utolsó szükség semmi kedvezést. — 2-szor: Ha az utolsó szükségben tett kárt kipótolni nem lehetetlen — a' melly vissza-pótolásra a' már szükségétől mentett sértő, köteleztetik is.

Ámbár tehát ezen két törvényeket a' szükség soha el nem ronthatja, ha az okosság' kedvezéseit meg akarja nyerni: még is minden módon azon igyekezzék a' Társaság: 1. hogy ez az ő ellensége az utolsó szükség semmi módon elől ne állhasson. — 2. Egygyik szükségnek elkerülése által a' másik hasonló szükségbe ne essünk.

Azon utolsó szükségek között, mellyek a' Köz-társaság' ellenségei legnevezetesebb az *Éhség*, vagy az élelemnek annyira való megfogyatkozása, hogy az által az emberi élet feltartása szenvedjen.

Mi legyen a' közönséges, több szomszéd Tartományokra, Országokra kiterjedő szükség? — mik a' különösebb, kisebb helyeket elfoglaló fogyasztásnak sok lehető nagyságai? — könnyen által-láthatjuk. — Jöhet olly környül-állás, és az nem ritka, hogy akárki is éhel-halás' veszedelmére juthat (eltévedvén p. o.); — de egy Helység, annival inkább egy Tartomány, — még inkább több Tartományok, igen ritkán jöhetnek ezen veszélyre. Annál kevésbé pedig:

1. Mennél inkább tudnak élni a' Nemzetek a' magok Gazdálkodásaikkal, 's Kereskedéseikkel, — és

2. Mennél nagyobb össze-köttetésben vannak a' meszszebb lévő Nemzetekkel. Így p. o. a' Tenger-mellyékiek könnyen behozhatják a' legmeszszebb termett életet is. Fel van számlálva, hogy 55 Berliini Mérő' (Scheffel, vagy kevésbé több mint egy Posonyi Mérő', az az fél köbölnek vitele, 35 — 40 forintba, és így egy köböl élet' vitele, 1 forint 26 krajczárba kerül: 1. A' Tengeren 500 — 700 mért-földig (Rigától Amsterdámig 1817-ben.)

2. A' folyó-vízen felfelé (Amsterdamtól Düsseldorfig) 25. mértföldnyire.

3. A' szárazon, jó Prusssziai töltésen 6 mértföldnyire.

„Az Európaiak, a' Tenger, mintegy asztal-körül üledtek-meg, 's úgy hordják magok között körül élelmöket.” (Gelehrt. Lexic. Kornhandel Czikjébe).

Hogy kell a' Nemzeteknek gazdálkodni, hogy az éhség' sanyarúságát elkerülhesék? — Maga az egygyes ember gazdálkodásának természete megmutatja. A' magános Gazda:

1. A' bővebb esztendők' terméseiből, eltészen takarékosan a' jövődre.

2. Ki adhatja, vagy feltarthatja másoknak felesleg való élelem cikkelyeit, hogy azokat a' szükség' idején maga is használhassa.

3. Bátorságossá teszi magát, hogy ha szintén ő a' termésbe szükségét lát is, a' szomszédjai 's más jó emberek rajta segíthetnek.

Előre-való gondoskodások ezek; mert, ha ezeket elmulasztván véletlen lepné-meg a' szükség; az ostrom-alászorúlt várbeli Őrő-sereg' példájára a' minden-napi eledel' mértékeit kell szűkeb're venni.

Ha ezeket a' Nemzetekre alkalmaztatjuk:

Az 1-sőből: A' Takarmányok esztendőnként való megkímélésének az ó Gabonának használásai, —

A' 2-ikből A' Gróf Sóden megbecsülhetetlen képzeleti Tárházai,

A' 3-ikből: Az Éhség' idején lehető Gabona-társaságok 's kereskedések alapjai fognak szemünkbe tűnni.

I. A' Takarmány' jövődre megkímélése körül való Szám-vetések.

A.) A' magános Föld-mívelőknél.

Ha egy Gazda esztendei termését = t, T, — nek nevezzük;

— e, — E — nek azt a' Gabonát, melly a' házi élelemre szükséges, (köblökben)

— V — nek az esztendei vetést, az az: azt a' számot, a' mennyi köblöt kell a' Gazdának az elvetésre, magnak megtartani.

— A' Gabona köblének folyó árát = A, — a — nak

A' maradékot, mely a' következő esztendőre hagyatik-meg = m, vagy M — nek : világos, hogy

1.) Ugyan azon Háznál, az e, vagy az élés, és a' V = vagy a' vetés, esztendőnként ugyan az, 's nem változik.

II. Fel kell tennünk azt, hogy a' Föld-mívelő munkája után élhessen; és így a' terméseinek árából bizonyos summát kell neki bévenni. Ezt a' summát (a' Föld-mívelés' procentjét, század-bérét) közép mértékbe felteszszük, hogy mindég egyenlő (p. o. ha egy köblös földből z forintot kell bévenni; V vetésből jön = VZ. esztendőnként) következik innen :

1. Mikor kevesebb termés van, drágábban kell azt eladni; és olcsóbban lehet eladni ha több van; az az : az eladni való élet' mennyisége visszaszár erányban van (inversa proportzióba), az élet' árával.

2. Világos pedig, hogy el lehet adni esztendőnként = t — e — v — m, az-az a' termésből kihúzván az élésre (e), vetésre vagy a' jövő esztendei magra (v) szükségeseket, és még a' jövőre maradó takarmányt (m).

3. Mivel azomban egy vagy egynehány jó esztendők alatt a' Gazda egy bizonyos állandó maradékot, (=m) a' mely az ő gazdaságára leghasznosabb 's illendőbb, hagyhat-meg: látni való, hogy e' szerint a' múlt esztendei maradék, melyet már most eladhatunk = + m, és az ezt új termésből helyre-pótoló = — m egy-mást elrontják, (mint plus m és minus m vagy + m — m = 0 = semmi az esztendőnként lévő eladásokban). Következésképen egygyik esztendőben eladhat a' Gazda = t — e — v — m + m = t — e — v; másiban mikor a' termése = T, eladhat = T — e — v.

4. Ez lesz' hát a' mi Gazdai számvetésünknek fundamentoma : t — e — v : T — e — v = A : a — az az : az esztendőnként lévő termések, kivonván belőlök az élést és a' vetést, — úgy vannak, mint azoknak árrok megfordítva, — vagy közönségesen : az eladni-való Gabonák' mennyiségei megfordítva vannak, mint azoknak árai. p. o :

Ha egy Telekes Gazdát felveszünk, a' kinek 20 köblös földjei vannak, mellyeknek felét esztendőnként bevetheti és így 10 = v. Tegyük-fel, hogy ezen egy telekű Gazdának háza - népe hat személyből áll, a' kikre esztendőnként 4-szer 6, az az 24 köblöt számláljunk élelmükre, és így e = 24. Felvehetjük továbbá, hogy közép termésben, rendszerént-való jó esztendőben T = 5v, az az : a' termés öt annyit fizet, mint a' vetett mag, kiadván belőlle minden részt, kepe részt, 's a' t' és így itt T = 50.

Utoljára világos, hogy ilyen körülállások közt egy köböl életnek a' közepszerű jó esztendőben az ára = 3 forint = A. és e' szerint még mértékletes század-bért, procentet kap a' föld-mívelő, (egy köblös földből 4 $\frac{3}{4}$ forintot az élelmén kívül).

Ezen esetekben azért, a' mi felvett proportzionkból :

t — e — v : T — e — v = A : a, lesz'

t — 24 — 10 : 50 — 24 — 10 = 3 : a, vagy : t — 34 : 16 = 3 : a a' honnan a' végsők sok-sorozatja egyenlő a' középsőkével : a(t — 34) = 48. és ebből $a = \frac{48}{t-34}$ Látni való pedig ezen

egyenlítésből, hogy ha $a' t =$ termésnek akármi száma lesz, ez által az élet' ára is meg fog határozódni, különösen ha az $a = 5, 6, 10, 12, 16$

$$\text{lész' } a' \text{ termés} = t = 43\frac{1}{2} \quad 42 \quad 38\frac{1}{2} \quad 38. \quad 37 \quad \text{az az:}$$

ha p. o. 10 köblös földeken termett csak 42 köből élet; köblöt 6 forintjával kell eladnunk, ha 4 for. 48 krajczárt vészünk-be egy köblös földből, élelmünkön kívül.

5. De könnyen láthatják a' Gazdák, hogy a' mi terméseink közt, és az élet' ára között lévő arányosság, nem megyen mindég a' mi felvett proportzióknak után. Fő oka ennek az, hogy ha szűkebb esztendőek vannak, a' Gabona vásárba nem-csak a' jelen-való esztendei termés, hanem a' tavalyi maradék is, (az m,) megjelenik. Tegyük-fel tehát, a' mi épen értekezésünk' célja is, hogy a' t termés igen szűk; ekkor a' tavalyi m maradékot is használhatjuk, (eladhatjuk), a' nélkül hogy azt új étellel kipótolhatnánk. Ezen igen szűk esztendőben tehát eladhatunk $= t - e - v + m$, köblöt. És így

$$a' \text{ proportzio lesz: } t - e - v + m: T - e - v = A: a. \text{ és } a' \text{ fel-vett}$$

$$\text{alkalmaztatásokba } t - 24 - 10 + m: 16 = 3: a$$

$$\text{vagy } t - 34 + m: 16 = 3: a$$

$$\text{innen lesz } a(t + m - 34) = 48. \text{ És így } m = \frac{48}{a} + 34 - t.$$

Ezen egyenlítésből, adatódván a' szűk termés $= t$, és egy köből élet' folyó árra: az m — maradékot, (mellyet terméseinken felül kell eladni, hogy a' feltett föld-mívelés procentjét még is bevegjük) — kilehet találni; 's különösen ezen Táblát lehet csinálni;

$$\text{Ha } a' t = \text{termés: } 34 \quad 34 \quad 20 \quad 20 \quad 10 = v \quad 10 \quad 5 = \frac{v}{2} \quad 5 = t$$

$$\text{és az árra köblinek } 10 \quad 12 \quad 10 \quad 12 \quad 10 \quad 12 \quad 10 \quad 12 = a$$

$$\text{lész } a' \text{ maradék } 4\frac{1}{2} \quad 4 \quad 18\frac{1}{2} \quad 18 \quad 28\frac{1}{2} \quad 28 \quad 33\frac{1}{2} \quad 33 = m.$$

E' szerént t. i. mikor szűk a' termés, és csak a' magját $= 10$ köblöt fizeti-mega' Gazdának; ha egy köből életnek az ára $= 10$. forint: hogy-ha a' fél teleket bevetett, 's hatod-magával lévő Gazda a' tavalyi takarmányból 28 és $\frac{1}{2}$ köblöt meghagyott, és ezt most hasznára fordítja: nem-csak hogy Háza-népével élélhet, 's földjeit újra bevetheti, hanem még $4\frac{1}{2}$ forintot is beveszen egy köblös földjéből.

6. Mind ezek a' felvetések különös körülállásra tartoznak. Ha a' feltett fundamentomos arányunkat egész közönségessé akarjuk tenni azon egyenlítésében, melly a' két végső és két középső tagjai sokszorozatjából áll: $a(t - e - v + m) = A(T - e - v)$:

1.) Tegyük a' $t = VX$ -nek, a' hol az X a' magnak sokszorozatját állítja elől p. o. ha csak fél magot adna a' termés $t = \frac{v}{2}$ lenne.

2.) Ugy szintén tegyük-fel, hogy $A(T - e - v) = VZ$, az az: hogy az a' jövedelem, mellyet egy-egy köblös földünkben beakarunk venni $= Z$ forint. Ezek szerént lesz a' mi egyenlítésünknek más formája:

$$a(VZ - e - v + m) = vz.$$

7. Hat mennyiségek vannak ezen Aequatióba, és így hat kérdésekre lehet ebből megfelelni. Nekünk fő-dolgunk az m, a' maradék gabona körül lehető számvetéseket kifejezni: már pedig ebből $m = \frac{VZ - AVX + ae + av}{a} = \frac{VZ - VX + e + v}{a} = \frac{V(Z - X + 1) + e}{a}$

Ezen formából megtetszik, melyek azok a' melyek nevelik a' maradékot: nagyobbítják ezt a' Z, (az az: ha több hasznat akarunk bevenni egy köblös földből) — az E-vagy az életem ha több; többnek kell a' maradéknak lenni. De leginkább neveli ezt a' V az az: a' Vetés' mennyisége. — Kissebbíti pedig az a, az élet' nagyobb ára. Sőt kisebb lehet ez mindég, ha a' termésbe a' vetés sokszorozatja az X nagyobb.

8. Mivel nekünk a' szűk termésre kell különösen figyelmeznünk, azon környülálásokat vegyük gondolóra, mikor a' t, termés = VX kevés, és így csak a' magját adjameg, az az: ha $X=1$. Ekkor az $m = \frac{V(Z-X+1)}{a} + e$ -ben az $-X+1=0$, és így ekkor

lesz $m = \frac{VZ}{a} + e$, az az: mikor a' termés csak a' magját adjameg ha ó gabonánk van az élel-

münkre valón kívül annyi, mint a' vetés, sokszorozva azon pénzel melyet egy köblös földből be akarunk venni, elosztva az életnek ezen szűk terméskor lévő árával: élhetünk, újra vethetünk, sőt a' feltett pénzt is bevehetjük minden köblös földből, p. o. Most a' gabona' árra 10. forint és így a' mi esmeretes fél teleket bevetett Gazdánk 15 forintot fogna bevenni minden egy köblös földjéből, ha a' tavalyi bő esztendőből meghagyott $\frac{10+15}{10} + 24 = 39$ köblöt, vagy ha 20 köből élelemmel bééri; 35 köblöt, a' melyből

eladhatja csak a' $\frac{VZ}{a} = 15$ köblöt, mert az $e=20$ köből élelmére marad, magánál, ha

t. i. olyan szűk termése volt, hogy csak a' magját adta-meg vetése.

9. Ezen formának $m = \frac{VZ}{a} + e$ szembetűnőbb módosításai:

1. Ha felteszszük hogy $Z=1$. az az: olyan nagy szükség van, hogy élelmünk és a' vetésen kívül egy forintal meg kellégednünk egy köblös föld' hasznában. Ekkor lesz $m = \frac{V}{a} + e$.

2. Ha felveszszük, hogy $Z=a$, lesz' $m = V + e$, az az: ha az előre néző Gazda, a' vetésre és élelmére valókat egygyik esztendőről a' másokra meghagyja: majd szükség' idején is, mikor csak a' magja terem-meg, béveszen még is minden köblös földjéből annyit, a' mennyin egy köblöt a' szükség' idején elád.

3. A' legszerencsétlenebb esztendő lenne, ha $X=0$ volna, az az éppen semmi-sem teremne. Ekkor lenne az (8-dik köv.) $m = \frac{V(Z-X+1)}{a} + e$ -ből $m = \frac{V(Z+1)}{a} + e$: és ha $Z=a$

$m = 2v + e$, vagy ha $Z=1$; $m = \frac{V}{a} + V + e$, az az: különösen ha a' mi fél telekes Gaz-

dánknak, más jámborokkal egygyütt semmije-sem teremne, de neki volna ó életje $2v + e = 20 + 20 = 40$ köből; ezen nagy, és szinte elől nem fordulható éhségbe élhetne is, vethetne is, és még ha 20 forinton kelne az élet; ugyan ennyit venne-bé egy köblös földből, vagy, ha 31 köblöt hagyott volna meg; élhetne, vethetne 's egy egy forintot venne-be egy-egy köblös földjéből.

10. Világos tehát, hogy mennél több a' jövőendő esztendőre feltartott maradék Gabona= m , annál többet veszen-be a' föld-mívelő. Egyéberánt mivel a' tavalyi (ezen számvetések által előre meghatározott) maradékok, mindég újj gabonával pótoltatnak-ki, a' mikor a' tavalyiak eladattaknak: sem a' Gazdának különös megszorításával nem járnak;

sem, mivel a' köz (esztendei) kerengésből e' szerint a' maradék életek ki nem vétettek; a' kereskedés ellen nem vétének. Ha a' Gazda (kivált a' kinek különböző helyeken 's határokon vannak vetései) látja Pünköszt után jó termését — maradék életjeit aratás előtt is, reménylett terméséhez arányozva — eladhatja, 's helyre-pótolhatja azt aratás után.

B.) A' Takarmány maradéknak az Országra alkalmaztatott Számvetései.

A' gabonával-való kereskedés' és maradék körül való számvetés' formáit, a' magános Gazdaságból, egyszerre által lehet vinni egy Országra is, mellynek népessége = n ; Föld-mívelői 's Birtokosai' száma = b : azzal a' különbözőssel, hogy itt: az m = az egész Országos maradék, a' mellyből a' köz-szükséget fedezni lehet; — a' V = az egész Országba elvetett élet; és az e = élelmők összességével a b számú Birtokosoknak 's föld-mívelőknek.

Ha tehát az igen szűk termés' állapotját vesszük-fel, mikor a' termés $t = VX$, csak a' magját adja-meg, és így mikor $X=1$: lesz $m = \frac{VZ}{a} + e$ (8-dik köv.) Mellyből következik:

1. Minthogy az Országos Számvetésnek bizonyosnak kell lenni; egy-egy személyre 3 köblöt vévén, lesz $e = 3b$; és $m = 3n$, mert az egész maradéknak, hogy a' szükségét fedezhessük, annyinak kell lenni, a' mennyit az egész n népség élél (mikor t. i. csak a' mag termelt-meg mindenütt) és így az Országra alkalmaztatva lesz az $m = \frac{VZ}{a} + e$ -ből:

$$3n = \frac{VZ}{a} + 3b.$$

2. Ebből a' $\frac{VZ}{a} + 3b$ -ből az Ország rendelése alá tartozik csak a' $\frac{VZ}{a}$, mert a' $3b$ -a' föld-birtokosoknál marad, azoknak lévén élelmők. Következésképpen a' $\frac{VZ}{a}$ -nak annyinak kell lenni, hogy azzal a' Birtokosokon kívül lévő Népség = $n - b$, béérhesse, és így $3n - 3b = \frac{VZ}{a}$.

3. Ha valami elnézés végett az egész formára lenne szükség: világos, hogy így kellene lenni közönségesen: $3n - 3b = V(\frac{Z}{a} - X + 1)$; a' hol bizonyosan adatthatók n , b , v , —

a' többi mennyiségek a' környül-állástól függenek; különösen az X a' terméstől, az élet ára = a , a' szükségétől; de a' Z , a' mennyit egy köblös földből beveszen a' Gazda — magától függhet, mert azt akármire tehetné, fellyebb, mint az Ország' szükségei kívánnák.

Azon Országban, hol a' Népség = n ; föld-birtokosok 's mívelők = b ; és a' Vetés = V , mennyiségei, meg vannak határozva, fel lehet tehát előre vetni az Ország' szükségét fedezhető maradékot.

A' mi Magyar Hazánkban csak a' föld-mívelőkre és az urbáriális telekekre lehet ezt rész-szerént meghatározni azon számokból, mellyek a' Schwartner Úr Statistikájának 1798-diki első kiadása' 147-dik Levelén a' 45-dik §-ba jöttek legelőször köz-tudás alá.

A' vagyon itt, hogy Hazánkban 217018 (urbáriális) telekek vannak, ha tehát egy-egy telekre, mint a' 4-dik következetbe hatszemélyt számlálunk; ezekből élhetnek 1'302108. (A' kitett helyen szoros értelemben lévő föld-mívelők 451052, és közönségesen vett föld-mívesek 1'298816. számláltatnak). Ha tehát az egy telekes Gazdák csak 10. köblöt vetnének is esztendőnként, azon szűk időben is mikor csak a' mag teremne-meg, megtartván a' takarmány maradékainak szabásait, eladhatnak $= 2'170180 \cdot \frac{z}{a}$ köből életet: — és ha $z=a$ -nak veszik $= 2'170180$. köblöt.

Külömben pedig, ha takarmány maradék nincs, és a' szükségben csak a' mag termett-meg, hogy az éhséget elkerüljék szükség van $3b = 3'906324$. köből életre. Sőt ha a' mag sem teremne-meg, ha p. o. a' vetés csak felét fizetné-meg: az éhség' elkerülésére szükséges gabonán kívül még 1'085095 köbőlre is múlhatatlan szükség lenne. Szörnyű eset volna ez! ez által azok a' Vármegyék leginkább szenyvednének, a' hol több a' föld-míves, több a' vetés; — 's kevesebbet sokkal ott, a' hol más élet-nemei vannak; — többet szenyvedne az Al-föld, mint a' Fel-föld!

A' Gabona bizonyos része' esztendőre való megtartásának tehát e' következő hasznai vannak:

1. Az éhség sinlődéseitől megmenti az Országot, ez a' haszna, életünkeleggyütt jár.
2. A' gabona-kereskedésnek örökös capitálissa, és kútfeje.
3. A' föld-mívelés' nyereségére bizonyos zálog.
4. A' jövődő vetés felől bizonyossá téssen.
5. És így azt cselekszi, hogy a' Gazda szinte az időnek ura légyen, és ez ötét épen ne zavarhassa.

II. A' Gróf Soden' képzeleti Tár-házai.

Illyen nagy hasznai lévén a' takarmány megtartásának, mind a' magános Gazdákra, mind az Országra nézve: következik, hogy a' *Gabona-tartás' módjára* nagy gondjának kell lenni mind a' Köz-társaságnak, mind a' Föld-míveseknek.

A' közönséges Gabona-tárokak mennyisége, helyei, — azoknak felépítése, feltartása, — ezekhez tartozó Hivataloknak állandó fizetése, — a' számolásokra, valamint az itt könnyen elveszthető életre való felvigyázás, — olly költséges 's terhes dolgoknak tetszik; hogy, noha a' Tár-házak szükséges voltokat minden nap látja is a' Köz-társaság, még is nincsenek azok kívánt jó, 's követhető állapotban akármely kimívelt Országban is.

Az Országos Gabona-tárok' nehézségeit elnézván tehát a' Nemzeti Oeonomiának amaz igen nevezetes Filozofusi Írója Gróf Soden Julius; a' köz-szükség' idejére nem Tárokat építtetni, hanem a' Státus által előre meghatározott gabona maradékokat használni tanítja.

Ugyan is a' föld-birtokosoknál lévő, és a' Státus által meghatározott gabona tartalékról; ($m = \frac{VZ}{a} + e$), mindég bizonyos lehet a' Közönség. Jobb karban van ez ott, mint

akármí Köz-tárban; — ezeknek elszállítatások is alkalmasabb, könnyebb, mint ha először sok helyről hordanák egy köz-magazinba, innét azután ismét szálllyal más és gyakran tova lévő Helységekbe, hogy itt végre kiosztogattassék. A' Gróf Soden képzeleti Tárából,

gyakran csak a' szomszédba kell felvenni a' kívánt gabonát, az első helyről, minden nagy vitel', által-töltögetés', mérés' alkalmatlanságai, 's fogyasztások nélkül. A' számolása ezen képzeleti Tárnak könnyű és természetes. Biztossági költség reá nem szükséges. — Ez a' szükség' idején segítő hathatós mód, a' *Képzeleti Tár*, munkába is vétetett már Bajor-országban, a' Gothai Herczegségben 's más Német Tartományokban.

Az éhség' idején segítő *képzeleti Gabona-tárnak* elrendeléseit tehát ezek lehetnek:

1. Minden föld-birtokos tartozik Köz-szükségre $m = \frac{VZ}{a} + e$ — feltartani, mellyből csak a' $\frac{VZ}{a}$ a' Státusé. Ha 3. köből életet számlálnánk egy-egyire, kellene lenni $3n - 3b = \frac{VZ}{a}$. Vagy, ha 10. köből vetésre 6. személyt számlálunk, V, vetésre $\frac{6v}{10}$ ember jön; és így $b = \frac{6v}{10}$, kiknek egész esztendei élelmök $3b = \frac{18v}{10}$. Következésképen esztendőre $3n - \frac{18v}{10} = \frac{VZ}{a}$: és $\frac{1}{3}$ esztendőre (Aprilistól Juliusig) $n - \frac{6v}{10} = \frac{VZ}{a}$, a' Státus' szükségére való. Ha ezen formákban a' $Z = a$: a' népség' számjából a' vetés' száma, meghatároztatik. Ha pedig a' vetés is tudva van előre, és a' szükség idején lévő $= a$; (melly 3, — 4-szer annyi mint a' rendszerént lévő folyó ára az életnek, és így 12 — 16 forint $= a$): ekkor az egyenlítésekből a' Z-nek értéke kikerestethetik.

Egyébaránt világos dolog: hogy ott, a' hol közép termés szerént nem terem annyi mint $m = v + e$, a' közre-való maradékot kívánni nem lehet. Csak azon Gazdánál lehet ezt kívánni, a' hol két három 's több annyi terem rendszerént, mint az élelemre és vetésre szükséges.

2. A' közre-való maradék gabonát, magának, csak a' szükség' idején kívánja az Igazgatás; akkor, mikor már 12 — 16 forint egy köből (2 Po'sonyi mérő) élet' ára. Az ilyen szűk esztendőt jókor meg lehet előre tudni, és a' maradékokat készen jó rendben tartani. A' maradék' feltartása által pedig a' szükség ellen bátorságossá tétettétvén, mivel így a' szükség egy bizonyos (a' Státus által meghatározott 12 - 16 forint) pontnál fellyebb nem hághat: az élet' árra nem nevedkedhetik az igazgatás' akaratja nélkül. És így a' gabona árra' meghatározása is (annak maximumjára nézve) észre-vehetlenül az igazgatásnak hatalmába lépzen, a' mi igen jóltévő dolog a' Köz-társaságra nézve.

3. Gróf Soden azt mondja: hogy, noha ezen maradéknak gabonából kell állani: mindazáltal tetszésére hagyhatja a' Státus a' Birtokosoknak, a' részökre hagyott maradékot áron is megvenni, melly summát az igazgatás nekik külömben is kifizeti. Ez által tehát a' Birtokosok semmi módon nem veszíthetnek; — a' Gabona-kereskedés sem veszít, mert a' Magazinokba lévő, álló, 's kereskedésből, köz kézből kivett Gabonák nincsenek — csak képzelet szerént vannak kivéve a' maradékok a' Köz-kereskedésből, noha valóságosan igen sok helyeken vannak, sőt kézről-kézre is járhatnak.

3. Nem szükség tehát az Igazgatásnak 's Köz-társaságnak a' szükség', éhség' elkerülésére költséges nagy Tár-házakat építeni, feltartani, 's étellel rakva őrizni. Csak a' maga szükségeire való Tár-házakat építtessen a' Státus (Hivatali, Katonai, 's egyéb szükségeire való Tár-házakat). A' föld-mívelő Gazda is csak a' maga termésének, maradék gabonáinak

letevő helyeiről gondoskodják. Gondoskodják Vermeiről, Hombáraitól magános Granáriumairól. Ha jószágai más-más helyeken vannak, ezen Tárok is lehetnek a' már tudva lévő számvetési erányban, külön-külön; — ez a' Közönség' szükségére mindegygy.

III. Az Éhségkori Gabona-Társaságok.

Ezen számvetések arra az igen ritka esetre-valók, mikor a' szükség Ország-szerte, sőt több Tartományokra terjedne-el. Akár ilyen közönséges, akár csak egy részen uralkodó szükség lepne-meg bennünket; a' *Gabona-Társaságok*, — melyeknek Német-országban az 1817-diki szükség' idején jóltévő foganatjai voltak — az éhség ellen hathatós és bizonyos segedelmet nyújtanak.

Elberfelden (Rajnai Burkus Orsz. a' Düsseldorf kerületben) 1816-ban egy 158 Polgárokból álló Társaság össze-tett 74000. tallért, 's ez által, Gabona-kereskedésével 455416 tallért hozott mozgásba. Jól elrendelt intézeteivel azt vitte-ki, hogy az Elberfeldi Lakosok, szükség' idején kenyeret 5 Stüber, vagy $\frac{1}{12}$ tallérral olcsóbban vehettek. Ez által az egész Környékre is jóltévő volt ezen Társaság, mert sehol Elberfeldi élet-vevő nem lévén, kisebb ára volt az életnek darab környéken. Ez az Elberfeldi Társaság még 1816-ban Juliusban vette-be az életet. Hetenként egy arra a' végre vert emlék-pénzt osztottak-ki a' Polgárok között, melly pénz az Kenyér-sütőknél $\frac{1}{12}$ tallért értek, mellyekkel a' sütők ismét Gabonát vettek a' Társaságtól.

Frankfurtban ugyan 1816-ban de már késő Novemberben, és csak a' körül-belől lévő helyekről vásárolt-be egy ilyen Társaság 128305. forint árú életet, azon intézettel, hogy a' szegényebbek 6 fontnyi kenyeret 26 krajczáron vehessenek mindég. Ezen jól-tévő czélját ki is vitte, — de, (noha 300645 forintot hozott mozgásba) még is 74000 forintot vesztett; és így 26 krajczáron 14 krt; a' mikor amaz Elberfeldi Társaság minden százon ötöt nyert! Mi lehet a' Frankfurti Gabona-társaság bal számozásainak oka, holott az ő feltételei szerint bizonyosabban fel lehetett volna előre vetni a' kárt mint az Elberfeldinél; — nehezen lehet által-látni.

Illyen Társaságokat formálni, 's Hazánkat az éhség' veszedelmeitől megmenteni, — a' bővebben termett helyekről az életet által-szállítani, a' mi Hazánkban még könnyebben lehetne. Nem lehetne é ugyan is egy vidéken lakó Birtokos Uraságoknak e' végre, ha nem tőke-pénzt, de még jobban gabonamennyiséget össze-állítani, olly mértékben, hogy a' Szegények mindég mértékletes áron kaphassanak kenyeret. Azzal a' szomorú környülállással jár az éhség, hogy akkor, mivel az élelemre 3—4 annyit kell kiadni, — a' pénz is szűkebb. Mi módon adhatja tehát el ekkor egy magános Kereskedő a' Gabonáját, mikor csak kis mértékekben, és csak inkább hitelben kénytelen azokat kiosztani. Ha nagy formában való kereskedések mennének kézről-kézre illyenkor; kárt tennének u'soráskodásokkal 's a' drágaságot nevelnék. Mind ezeknek elkerülésekre Felső-ügyelés, és egy Társaság legjobb.

Az ilyen Gabona-Társaságoknak az a' mindenk felett való hasznok is van, hogy ezek által valóban olcsóbban veszik az életet a' Szegények, és még is nyerhetnek rajta a' Részesek. Csak előre jól kiszámolt renden mennyünk, a' jó következés nem fog elmaradni. Azt mondja Gróf Soden (Nat. Oecon. 1. Band. V-dik lev.) „*Es ist das göttliche Geschenk des Studiums, dass es oft Früchte bringt, an die man Anfangs gar nicht dachte.*”

NYIRY ISTVÁN, *Phil. Prof.*

2.

Az Észak-Amerikai szövetséges Státusok' Tudós-Társaságairól.

A' Nemzetek' kimívelődéseknek, a' pallérozottság legfőbb grádicsára való jutásoknak, a' nyelvbe, szép-mesterségekbe és tudományokba való tökéletesebbedéseknek 's ezeknél fogva a' jól-lét 's boldogság megállapításának, leghathatósabb 's legczél-erányosabb elő-mozdító 's eszközei a' Tudós-társaságok és Akadémiák. A' hajdani mívelt Görög-ország dicsőségének 's méltóságának kifejezgetői 's megfundálói, nem a' benne időről-időre fenn-állott 's naponként mind inkább elágadzott tudós Akadémiák voltak e? A' Francia Nemzetet is mi emelte a' kimíveltség 's nemzeti dicsőség legfőbb grádicsára, 's mitette azt az idegen Nemzetek előtt is mind inkább tiszteletessé? Minden bizonnyal azon fedelmi bőv-kezőséggel fundált 's mind eddig hathatósan pártfogolt 's gyámolított tudós Társaságok, mellyek a' Tudományok' Akadémiája, a' felyül-írások', és szép-mesterségek' Akadémiája és Francia Akadémia nevezetek alatt esmeretesek.

Az Észak-Amerikai szövetséges Státusok, — többeket elhalgatva — 1783-tól fogva léptek a' független Státusok' sorába, és íme! ezen kevés idő alatt, micsoda óriási lépésekkel haladt-elő a' Nemzeti-kimívelődés 's pallérozottság' nehéz és darabos pályáján! A' Históriák egy Nemzetet sem mutathatnak-elő, melly olly rövid idő alatt a' tökéletesedésnek 's Nemzeti-boldogságnak, azonn pontjára hágott volna fel, a' mellyen az Észak-Amerikai szabad Státusok állanak. Ezen szabad Státusokban már 29 tudós Társaságok vagynak, mellyeknek a' természeti Tudományok' elő-mozdítása a' legfőbb czéljok. Ezek röviden elő-adva így következnek 1.) Napkelet-Indiai tengeri Társaság (East India marine Society) Salembé. Ez a' tengernek természeti és fizika Históriájával foglalatoskodik.

Senki-sem lehet ennek Tagja, a' ki mint árboczon vigyázó (Master, vagy Super-kargo) a' Jó reménység' Foka és Cap Horn szomszédságábanlévő Tengert bennem hajokázta. Elindulásakor minden Tag egy Jegyző-könyvet kap, a' mellybe utazása' történeteit; a' mágnes tűnek elhajlását, a' Fokok' távolságát 's egyéb' efféléket feljegyez. Viszsa-érkezvén, az ezen Jegyző-könyvek Felvigyázójának által-adja a' maga Jegyző-könyvét. Eddig 67 ilyen Jegyző-könyvek vagynak össze-szedve 's több ezer Természet-Históriára tartozó tárgyakkal a' Társaság' Museumába bé-téve. 2.) A' mesterségek' és tudományok' Amerikai Akadémiája, és 3.) Újj Angliai Linné Társasága; mind a' kettő Bostonban. 4.) Franklin 5.) Philophusian Társasága Providenczében. Amaz tellyes virágzásában van; egy szép Laboratoriuma is van 's Tagjai az Ásványok' egymástól való elválasztásokba foglalatoskodnak. 6.) A' mesterségek és tudományok Connecticuti Akadémiája, Newhavenbe. 7.) Amerikai Geologiai Társaság. 8.) Pittsfieldi Lyceum. 9.) Mesterségek' Társasága Újj Yorkban. Ehez tartozik a' Rensselaer Oskolája is, melly Rensselaer István által fundáltatott Albanyba, a' melly azon cél-eránys Tanító-intézetre nézve, mellyben a' Tanítók a' Természet-Históriába, Mezei-gazdaságba, Technológiába 's a' t. formáltatnak, a' legédesebb reménységgel kecsegtet. Ez tellyes virágzásban van. Célja az, hogy Tanítókat formáljon, kik a' Tartományokba elszéledvén, a' Föld-mívelőt és Mester-embert 's ezeknek Gyermekait, a' Fizikába, Chemiába, Természet-Históriába 's ezeknek a' szántásra, vetésre, gazdálkodásra, mester-mívekre és kézi-mesterségekre való alkalmaztatására tanítsák. Az oskolának jó Paraszt-házai és Műhelyei vagynak 10 — 16. Az Uticai Lyceum, a' Természet Históriára; Chemiai és Geologiai Társaság Delhibe, Hudsonba, Troyba, Cacskillba, Newburghba és a' West-pointi Lyceum, mind a' Természet-Históriára 17.) Tudományos és Filozofiai Társaság Ujj Yorkba, 18.) A' Természet História' Lyceuma. 19.) A' Párisi Linné Társasága Ujj Yorki ága. 20.) Ujj-Yorki Athenaeum, mind újj Yorkban. Ez az utolsó, gazdag Kereskedők által fundáltatott 's azok által tartatik-fel. A' múlt télen a' Chemiába, Geológiába, Botanikába 's a' t. itt praelectiók tartódtak, mellyek sokaktól megkerestettek; melly nyilvánvaló bizonyosága annak, hogy a' természeti Tudományokba melly nagy részt vesznek ott a' lakosok. Neuyork Városában és a' Neuyorki Státusban lévő ezen Társaságokon kívül, most újra törvény által állapítottatott-meg, mindenik Kerületbe egy szántó-vető Társaságnak felállítása. Ezek igen interessáns geologiai értekezéseket adtak eddig elé is ki. Egy 1819-ben hozott Törvény szerint ezen Kerületbeli Társaságok' számára 10,000 Dollárok rendelődtek, mellyek azoknak népességek szerint osztódtak-ki. Ezen kívül, alá-írás által mindenik Társaság segedelem-pénzt gyűjt-össze, melly a' megjutalmaztatásokra fordítódik. Egy esztendőben 26 ilyen Kerületbeli szántó-vető Társaságok' állottak-fel, mellyek most tellyes virágzásban vagynak. A' külömb-külféle Kerületbeli Társaságokból választott Deputátusokból álló Középponti Társaság' felvigyázása alatt van a' többi, melly a' Státustól esztendőnként 1000 Dollárt kap, vetemény magok' kiosztogatására és az ezen tárgyban írt Munkák' kiadására, a' mellyekből eddig már két Kötet jelent-meg. 21.) A' Newjerseyi tudományos és filozofiai Társaság, Princetonba 22.) Amerikai Filozofiai, 23.) Linnéi Társaság, és 24.) Természet Tudományok' Akadémiája, mind Philadelphiában. Ennek az utolsóának a' leggazdagabb 's legtökéletesebb Természet-tudományi Könyv-tárja van, egész Északi Amerikában. 25.) A' Tudományok' és Literatúra' Akadémiája, Baltimorében. 26.) Co-

lumbiai Institutum, Washington Cytibe. 27) Nyugoti Musaeum' Társasága, Cincinnátiban. 28) Tudományos és filozófiai Társaság, Charlestownba. 29) Lyceum a' Természet-történeti Ujj Orleansban.

Ezek a' Tudós-társaságok, a' mint látszik, a' metafizikai abrándozások helyett, a' természeti és mesterségi széles kiterjedésű Tudományok' ágai kiszélesítések's tökéletesítések körül foglalatostkodnak, a' helyett hogy holmi száraz's sovány transcendentalis Ideákkal bibelődnének, azokat a' Tudományokat teszik figyelemetességek' tárgyaivá, mellyek a' hasznos tudományok, mesterségek és művészi szorgalom köreibbe tartoznak, minéműek: a' Mathesis, Fizika, Chémia, Geologia, közönséges Természet-történet, Mineralogia, Botanica, Zoologia, Anatomia, Medicina, Physiologia, Chyrurgia, Pharmacia, általában véve a' Föld-mívelés, Kert-mívelés, a' kémiai, gazdasági, mechanikai's építési Mesterségek' a' Geographia és Statistica, Utazás leírások, Philologia, Aethnographia, Archeologia, Nummismatica, Historia, Jurisprudentia's a' t. Ámbár hogy a' theoretica és practica Filozófiának körébe tartozó egyéb Tudományok eránt is figyelemmel vagynak, mutatják az ezek tökéletesítésére felállott, fellyebb elszámált filozófiai Társaságok.

Nyolcz-száz esztendő's Constitutiójával méltán dicsekedhető édes Magyar Hazánk, ha ezen Századok sora' lefojta alatt csak egy nemzeti Akadémia vagy Tudós-társaság' felállítással szerencsésíttethetett volna is, a' nemzeti kimívelődésben és a' Tudományok's Szépmesterségek által lehető kipallérozódásban, melly meszsziire haladhatott volna elő! A' Tudományok lelke' terjesztésével, melly igen tökéletesítette volna az ízlést! Hát a' Nyelv-tudomány, az Ékesen-szóllás és Költés' mestersége mit nem nyert volna az által? A' közhasznúbb's nagyobb befolyású Tudományokat is ide értve, az Aethnographiába, Archeológiába, Nummismaticába, Diplomaticába's a' t, melly sok eredeti nemzeti nyelven írt remek munkákkal ajándékozathatott volna-meg a' Nemzet? 's ha idővel szaporodtak volna a' Tudós-társaságok's az eddig felhozott Tudományokon kívül, gondos figyelmeket kiterjesztették volna, még azokra is, mellyekben még magyar nyelvünkön, vagy igen kevés, vagy semmi eredeti munkákkal nem bírnak, minéműek a' Had-tudomány (Tactica) Pantantyússág (Artilleria) Tábor és Vár-építő Tudomány (Genie-Wesen) Hajó-építés, Hajókázás és tengeri hadakozás' tudománya (Marine), Státus' gazdálkodása (Oeconomia Status), Rend-szabás, (Organisatio) helytartói Kormányzás (Administratio)'s a' t. melly sokra mehetett volna Nemzetünk a' tökéletesebbedésben. És ha a' Francia Felül-írások Akadémiája példája szerint, a' régiek' szeretetét a' Nemzetbe felébresztette volna a' régi Classicusok' lefordítása által, Nemzetünk már régen saját nyelvén olvashatná a' maga kimíveltetésére a' régi Görögök' és Rómaiak' minden Íróit's azok által szembetünőbb-képpen kiformálhatta volna statistikai fenék-törvényeit's oratori tehetségeit. És végre, ha ez-előtt egynehány századdal, valamely magyar Tudós-társaság, a' Francia Akadémia' példája szerint, egy olly szó-tárt készített volna, melly a' tör'sök, idegen, és újj szókrol, azoknak megrövidítésekről's azoknak régibb és újjabb össze-szerkesztéseikről való grammaticális és rhetorikai egyenetlenségeknek véget-vetett volna, most némelly nemzeti Írók, idejekori új szavakkal, azoknak újj-módi össze-szerkesztésekkel, a' régi, jó's szokásban lévő szók'nak idomtalan megrövidítésekkel, germanismusokkal's egyéb effélékkel, szép, könnyen hajló's minden fellengős érzések' kifejezésére alkalmas nyelvünket nem rútítanak's érthet-

lenné tenni nem igyekeznék. — Úgy több Szép-tudományokat és Poésist illető eredeti magyar folyó és kötött beszéddel dicsekedhetnénk, 's nem csak a' régi Classicus Iróknak, hanem az Anglus, Francia, Olasz és Német remek munkáknak szerencsés fordításaikkal is bírnánk, és valamint a' matematikai, természeti, orvosi, gazdasági és mesterségi, eredeti és fordított munkák' száma jobban megsaporodott volna, úgy a' mindenre kiterjedő belső utazási leírást magokba foglaló könyvekbe sem látnánk fogyatkozást, 's nem volnánk kéntelenek más Nemzetek ebbeli remek munkáikra szorúlni, 's ezen tekintetbenli vágyunkat olly nagy áldozatokkal, mint most, kielégíteni.

De hálá, örök hálá a' bölcs gondviselésnek, hogy valahára, ha mint nyolcz századok lefolyta után is, egy nemzeti Tudós - társaság' felállításának 's megfundálásának rég óhajtott reménységére eljuthattunk! Hálá Nemzetünk Geniusának, ki Országunk' Állásait arra a' nemes és szükséges gondolatra vezérlette, hogy az Országban egy tudós Akadémia't állítanának - fel *). Azok között Hazánk kedvelt Nádorának, Felséges Herczeg Jó'sefnek nagy neve, a' Széchényi, Teleki, Festetics, Andrássy, Vay, Károlyi, Illésházy, Cziráky, Dessewffy, 's a' t. nagy nevek, úgy fognak ebben a' tekintetben a' magyar égen tündöklenni, mint első rangú 's nagyságú csillagok. Az a' Tudományok' nagy tapasztalású Veteránusaiból álló Országos-Deputatzió, melly a' Gróf Teleki Jó'sef Elöl-ülősége alatt ezen nemzeti Tudományos nagy Intézetnek elrendeltetésén hazafiúi buzgósággal munkálkodik, boldogabb jövődökre való kilátást nyit-meg előttünk, 's Hazánk édes Attya, dicsősségesen uralkodó Fejedelmünk' I. Ferencz' Véd - paizsa, 's ápoló és segítő oltalma alatt ez a' Nemzeti-Intézet megfundáltatván, nem sokára arra a' pontra hágunk, a' tudományos tökéletesedésbe 's nemzeti kimíveltségbe, a' mellyen már más pallérozottabb Európai Nemzetek állanak, 's nem sokára elérjük azt a' rég' óhajtott időt, a' mellybe még azok az idegen Tót, Német 's a' t. Nemzetek is, kik magyar Kanahánunkba megtelepedtek 's ennek polgári szabadságába, jussaiba 's minden javaiba, egyenlő részt vesznek, magyarul fogják dicsőíteni a' Magyarok' Istenét. Ezer jókkal kecsegtetnek a' jövődök!

Balajthy Jó'sef.

*) Már ugyan Hazánk' Naggyai, a' nemzeti Nyelv eránt való buzgóságból az 1790^o Esztendei Ország-gyűlésén egy nemzeti tudós Társaság' felállítását sürgették, 's az ekkor kinevezett országos tudományos Deputatzió'nak ezen tárgyban készített plánuma az 1807-diki Diaeta eleibe terjesztetett volt, de fájdalom! a' mint az idő 's következés megmutatta, minden fogamat nélkül.

3.

Botskay István' valóságos Koronájáról, és azon Al-koronáról, melly a' hajdani Magyar Szent Korona' formájára lévén alkotva, a' Bécsiektől hibássan Botskay Koronájának tartatik.

Az Archiv f. d. Geschichte Statistik, Literatur, und Kunst című Bécsi Hiv'-írás' 1824-iki Folyamatja' 181-ik számjában, a' 712-dik lapon P. V. Úr két Koronát ír-le, mellyeknek egygyike papírossal, 's metál-hártyákkal borított fából; másika aranyból készitetett, és a' mellyekről állittatik: hogy Kassán meghalálozott Erdélyi Fejedelem Botskay István' koporsóját, a' temetési pompa' alkalmával ékesítették — halála után pedig a' Császári Kincs-tárba tétettek.

Én a' Török Császártól ajándékozott Botskay valóságos koronájának azt tartom, melly a' Kincs-tár' lajstromába is illy' nevezet alatt iktatott-bé, melly 527 aranyakat nyom, és a' belső szobák' egygyikében a' régi Cseh-korona mellé helyheztetett. — Azt pedig, melly sem a' lajstromban, sem a' Kincs-tárban fel nem található, hanem annak csak külső tornáczczában félre-téve tartatik; hogy, vagy azon Fa-koronának tartsam, mellyet Istvánffy a' Török Császártól Botskay' számára küldetettnek lenni állít — vagy pedig azon fellejebb-ement Arany-koronának lenni hidjem, mellyet a' Brassói Polgárok Erdélyből küldöttek, a' természeti józan-okosság' következései miatt, el nem fogadhatom.

Botskay' Koronáiról Istvánffy XXXIV-dik Könyvében ezeket írja, 's először is a' Török Császártól, a' Budai Basa által küldetett koronáról: „*Ea esse dicitur rudioris operis, intus quidem lignea, et superne laminis aureis tecta, lapillis obsoletum in morem inditis elaborata, quae quamquam a Turcis Constantinopolitanorum Imperatorum, aut Despotarum Thraciae Diadema fuisse dicebatur, incertum tamen est, quatenus et unde sumpta sit.*” 'S azután a' Temetés' leírásában: „*Funus ejus magnificentissimâ Pompâ, planeque regiâ elatum est; duabus coronis, quarum unam a Turcis acceperat, altera a Coronensibus, s. Brassoianis civibus e latebris eruta, Despotae illius fuisse dicebatur, qui Moldaviâ per Tyrannidem occupatâ, nostro aevo inclauerat, feretro impositis.*” — az az: „Ez durvább mívűnek, belől fából valónak, kívül arany darabokkal borítottnak, 's régi mód szerint rakott kövekkel ékesítettnek mondatik lenni; mellyről, ámbár a' Törökök azt a' hajdani Konstantinápolyi Császárok', vagy pedig Bolgár-országi uralkodó Herczegek' néhai koronájának mondották; még is bizonytalan, mi-féle és honnan került legyen.” 'S a' másik helye Istvánffynak: „Temetése fényes, 's valóban királyi pompával vitetett véghez; két Koronák tétetvén koporsóját vivő halotti

szekerére; melyeknek egyikét a' Török Császártól, másikat a' Brassói Polgároktól vette; ez utóbbi bizonyos föld-alatti rejték-lyukból kiásottnak és azon Despotáénak *) mondatott lenni, ki Moldva - országot járma alá hajtván, a' mi időnkben esmeretessé lőn. —

Hogy a' Török Császártól Botskaynak küldött ezen Korona' leírása, ama Bécsi Kincstár' tornáczczában álló papírossal bévont' Fa-koronára egyáltalában nem is alkalmaztatható, kitetszik a' következőkből: — mert

1-ször. A' Török Korona durvább mivűnek mondatik, holott a' szóban lévő Bécsi papíros-mív igen is ékes és finom munkázatú; kívülről ugyan is festett papírossal, a' legvékonyabb aranyozott pléhecskékkal borított drága kövek helyett hasonló üvegekkel, viaszszal töltött csalfa gyöngyökkel ékesítetett; — de a' test' könnyűsége világosan bizonyítja, hogy belülről fából, vagy papírosból alkatott.

2-dszor. Az Istvánffyól leírott Török Korona, arany pléhecskékkal borított, és régi módra rakott drága kövekkel ékesített — emez pedig mellyről szóllunk, semmi arany, hanem csupán megaranyozott hitvány pléhecskéket mutat. — Nem is kövekkel, hanem csak külömbféle színű üvegekkel, hamis gyöngyökkel, és víz-festékes, de mindazonáltal a' Magyar Sz. Korona' valóságos formáját helyesen képzelő festésekkel ékesítetik.

3-dszor. Úgy említi Istvánffy, hogy az a' Török Császártól küldetett Korona, magoktól a' Törököktől valónak, a' hajdani Konstantinápolyi Császárokénak, vagy pedig a' Trácziai Uralkodókénak lennie tartatott volna. — E' pedig, mellyről szó vagy, hasonló és mindenekben megegyező formájú a' Magyar Sz. Koronával, és olly tökéletesen formáltatott, hogy az üvegek, a' kövek' színeinek, nagyságainak és számjoknak egészen megfelelnek; a' festés is a' régi zománcz' módját ábrázolja, és a' betűk, mind a' Görög, mind a' Deák írásban az eredetihez tökéletesen hasonló; következésképpen bár-ha nem a' XVIII-dik században készült volna is; a' mit azomban a' munka és materia nyilván elárúl, még is, sem a' Konstantinápolyi Császároké, sem a' Trácziai Uralkodóké nem lehetett.

Hijában igyekezik tehát P. V. Úr ezen félig fa, félig papíros Ál-koronát Botskaiénak tulajdonítani, és azt az Istvánffy' leírásával egygyeztetni, mert az Istvánffyól leírt Török Korona ettől felesleg is különbözik.

Ezeket előre-bocsájtva: világos, hogy a' szóban lévő, papírossal borított Fa-korona nem az, mellyet Botskaynak a' Török Császár, mint általa kinevezett Magyar-orzági Királynak küldött. Mert

1-ször. Ez különbözik, és semmikép' meg nem egygyezik az Istvánffyól leírottal.

2-dszor. Mert a' Török Császár, az általa kinevezett Magyar-ország' új Királya' béiktatására nem adhatott becs-nélkül való és semmit érő koronát, ha-csak magát Botskai Fejedelem és a' Nemes Magyar Nemzet előtt kineveztetni nem akarta — melly Nemzet mindenkor több arannyal és drága eszközökkel bírt, hogy sem a' Török Császártól egy Fa- és Papiros-koronát elfogadott volna. A' Korona' hitványságát, hogy t. i.

*) Despota névvel neveztettek a' Moldvai, Oláh-orzági és Szerbiai uralkodó Hercegek.

a' kövek' hijánosságait csak üvegek és csalfa-gyöngyök pótolják ki, mentegetni igyekszik ugyan P. V. Úr, 's például a' Kantakúzai János Görög Császárt és annak Feleségét Irenét hozza fel, kiknek Koronái azon időben csalfa kövekkel voltak ékesítve: de ez a' példa e' jelenvaló esetre annál kevésbé alkalmaztatható, mivel Istvánffy, kinek hitelessége mellett akarja P. V. Úr ezen Ál-koronát Botskainak tulajdonítani, — világosan kimondja: hogy az nem csalfa üvegekkel, de régi módra lévő színes kövecskékkel volt kirakva.

3-dszor. Ha a' Török Császár Botskaynak a' valóságos Magyar Sz. Korona' mássára készült Koronát küldötte volna — mind Botskay, mind Homonnay Bálint; valamint Illésházy István és Széchy, az Ország' nevezetesebb Nagyjai közzül, kik a' Rudolf Király' nem rég' múlt koronázásán jelen voltak, rá esmértek, 's ezt közönséggé tették volna; és Istvánffy külömben is erős védje a' Kir. Felség jussainak, sokkal inkább ezt iktatta volna be históriájába, mint-sem azt hagyta volna emlékezetben, hogy a' Törököktől nyertt Korona a' Konstantinápolyiak' vagy a' Trácziai Uralkodók' egykori koronája; mivel az illy' Korona' által-küldését, a' Szent és eredeti Korona' ősi jussaira nézve sokkal ártalmasabbnak kellett volna tekinteni.

4-dszer. A' Császári Kincs-tár' lajstromában csak egy, és azon Arany-korona van feljegyezve, mellyet P. V. Úr minden ok nélkül, pusztán, kénnyé szerint, az Erdélyi Brassóiaknak tulajdonít — a' papírossal borított Fa-koronáról pedig semmi emlékezet nincsen a' lajstromban, 's ezért nem is áll a' Kincs-tárban — de mint bizonytalan eredetű a' pitvarba tétetett; — így hát nem ezt, de a' lajstrom' hiteles bizonyossága szerint, az Arany-koronát kell a' Botskaiénak tartani.

5-dször. Ezen Ál-korona első tekintettel a' XVIII-ik század' míve — ezt, a' festett papíros, a' legvékonyabban aranyozott bectelen pléhecské, az üveg-kövek és a' viaszszal megtöltött gyöngyök a' régiségekben csak valamennyire jártas ember előtt is nyilvánosságossá teszik, a' régiség' semmi jeleivel, millyenek: a' fának redvessége, — az üvegeknek elváltozása 's homályossága, vagy a' viasz' megsárgulása, nem bír. A' régiségekben jártas szem előtt, az ócskaságnak valóságos megismerhetető jelei nélkül ezen állítása is: *Sie ist unstreitig alt*, meg nem áll, e' következő pedig annál kevesebbé: *es ist leicht an dem etwas beschmutzten rothen seidenen Futter wahrzunehmen, dass man sie mehrmal getragen hat*, bizonyos lévén ugyan is az, hogy még a' valóságos Arany-koronák sem használtak oly gyakran, hogy a' Fő' izzadását magokba vehetnék. — Ha tehát ezen Korona valóban a' XVIII-ik század' míve, a' mi az elő-adattakból már bizonyos, semmiképpen nem lehet azt a' Botskay István' idejére vonni, és Török ajándéknak tartani.

6-dszor. Ha ezen Ál-korona a' Botskay István' korában készült volna a' Magyar Sz. Korona' eredeti formájára, úgy kellett volna azt leábrázolni, a' mint ez a' Botskay' idejében volt. Révay Péternek a' Sz. Koronáról írtt históriájából világos, hogy a' II-dik Makszimilián' koronáztatásán egy Zafir-kő elveszett, melly II-dik Mátyás' koronázásakor, már helyére vissza volt tételve de mivel a' többiekhez hasonló természetes kőre szert nem tehettek, az elveszett helyett szegeletekre köszörült (façonirt) Zafir követ iktattak-bé. Mivel pedig én e' jelenlévő Értekezés' Szerzője, a' köszörült üveg Zafir-követ, ezen Ál-koronában, ugyan azon helyre béiktattatva lenni találtam, a' többi üvegeket pedig köszörületlen Zafirrok' ábrázolására készülve: innen senki-sem tagadhatja, hogy ezen

Korona már ennél-fogva bizonyosan a' II-dik Mátyás' koronáztatása után, és nem előtte készült, kinek készítő-mestere, a' mint már említettem, még a' legkisebb dolgokban is legpontosabb volt; ugyan azért ezen Koronát, melly csak Mátyás Császár' és Király' koronázása után készíthetett, a' Török Császártól küldött Botskay koronájának tartani tellyességgel nem lehet.

Lássuk már, ha azon másik, a' Cs. belső Kincs-tárban lévő és valóságos Arany-korona, mellyet P. V. Úr kétszeresen tévelyegvén, a' Brassóinak, és a' felett a' Heraclides János Jakabénak tart, a' Törököktől Botskay Fejedelem által Budán nyertt valóságos koronával ugyan egy é?

Istvánffy az említett helyen, a' Török Császártól Botskaynak küldött koronát *vastagabb mívűnek* mondja lenni. A' Botskay Arany-koronája, melly a' Kincs-tár' belsőjében, a' régi Cseh-Koronával, üveg alatt, ugyan azon szekrényben áll, a' többi Koronáktól, mind külső tekintetire felette különböz, mind mívére nézve durvább készületű; formája csúcsba végződik, 's nyilván Per'siai izlésre mutat. Habos fedezetének durvasága Napkeleti, vagy Török, vagy Arabs munkát bizonyít. Ezen koronának mind formája, mind munkája régibb az ezen Kincs-tárba kitett minden egyéb koronáknál, (mert Nagy Károly Császárnak külön szekrénybe zárott eredeti koronája, palástja, és klenódiomjai zárva tartván nem mutogattatnak, csupán ezeknek III-dik Ferdinand és I-ső Ferencz által készíttetett mássaik) és bizonyos megismerhető jeleinél fogva a' XIII-dik vagy XIV-ik századra mutat. Továbbá

2-szor. Régi módra rakott kövekkel készültnek mondja Botskay' koronáját Istvánffy: a' Kincs-tárban lévő Arany-koronát pedig rubin, smaragd kövekkel, Türkoászokkal és gyöngyökkel ékesült'nek P. V. maga is megvallja. Továbbá azt mondja:

3-szor. Istvánffy, hogy Botskaynak a' Törököktől adott koronája belől fából van, felől pedig arany pléhekkal borítva. Hogy a' kérdésben forgó Korona' pléhei aranyból való, azt nem csak a' megtekintés, de még bizonyosabban a' lajstrom is mutatja, melly egyszer'smind 527. aranyat nyomó nehézségűnek vallja, és formáját tekintvén is bizonyosan sokkal nehezebbnek kellene lennie, ha belőlről fából nem készült volna. 'S ez is ezen Korona' nagy-régiségének biznysága, mivel a' IX-dik századtól a' XII-dikig számtalan felmaradt' nagy becsű arany drágaságok többnyire fára borított arany-pléhekből vannak készítve; annyira, hogy már a' Rómaiak is Krisztus' születése után a' IV-dik században szokásban vették a' réznek, elefánt-csontnak, gyantának 's a' t'. (succinum), arany pléhekkal leendő béborításokat. Minthogy tehát ezen Arany-korona az Istvánffytól leírttal tökéletesen megegygez, tagadhatatlan, hogy ez legyen Botskay Fejedelemnek a' Törököktől nyert' valóságos koronája, melly különös régisége miatt igen-igen megérdemlené, hogy különös szorgalommal megvizsgáltassék; már akár Konstantinápolyi, akár Per'siai, akár pedig Trácziai legyen is.

Bethlen Farkas, Istvánffynál hívebb Történet-Iró, ki a' Botskay' viselt' dolgait vele egy-korbeliektől hallá, 's hiteles ok-levelekből históriai rendbe-szedte, a' Botskaynak jutott koronának Per'siai formát tulajdonít e' következő szavaiban: „Pénteken, a' Törökök' Innepén, (Nov. 11-ikén 1605) a' Vezér, a' Koronát, mellyet némellyek valamelly „Per'siai Királyénak, mások a' Görögökének állítanak lenni, a' királyi Pálczával egygyütt „elő-hozni parancsolja, és az arany, 's gyémánttól egészen ragyogó díszes karddal Bots-F. M. O. Minerva 2. Negyed. 1828.

„kay' oldalát önnön maga körül-övedzvé, a' Koronát fejére teszi." Lásd *Históriája*, XIV-dik Könyvét. Világos innen, hogy a' Botskayénak nevezett, 's a' Cs. Kincs-tárban tartott Arany-korona, tulajdon ugyan-azon Korona, melyet a' Török Császár Botskay-nak ajándékozott, mivel ez valóban a' Per'siai hegyes formára alkatott, a' másik papírossal borított Fa-korona pedig Ál-korona.

Meg nem áll tovább P. V. Úr' azon véleménye is, hogy a' Cs. Kincs-tárban lévő Botskay' Arany-koronája az, melyet néki a' Brassói Polgárok ajánlottak; — valamint azon állítása sem, hogy ezen Koronát a' Moldvai Vajda Heraclides János Jakab 1562 körül, a' maga számára készítette; mind azért, mivel a' Brassóiaktól került koronát szorossan leírhatjuk; mind pedig azért, mivel a' Heraclides' idő-kora sokkal későbbi, mint a' Törökök által Botskay-nak küldetett régi Per'siai koronának szerkeztetése, és így azt Heraclides nem készíthette.

Nyilván való már, hogy a' Cs. Kincs-tár' pitvarában lévő, papírossal borított Fa-korona, az Istvánffy által leírt, és a' Bethlen Farkas által említett Botskay koronájának, tellyességgel meg nem felel — ellenben a' Botskayénak nevezett és a' belső szekrénybe eltett Arany-korona, valamint az Istvánffy, úgy a' Bethlen bizonyág-tétele szerint is a' Törököktől kapott valóságos eredeti Korona — így, nem marad egyéb megmutatni való, mint az, hogy a' Brassóiak' koronája nem hasonlít, sem a' papírossal borított Ál-koronához, sem a' Cs. Kincs-tárban lévő Botskay' valóságos Arany-koronájához, hanem egyáltalában mindegyikétől különböző volt. —

A' Botskay' temetéséről Istvánffy fellyebb - említett szavaiban azt mondja: hogy koporsójára két Koronák tétettek-fel, formájokról azomban nem szól. — De Bethlen Farkas *Históriája* XIV-dik Könyvében a' formáját is leírja: „Fejedelem Botskay, úgymond: „midőn Váczon, harmad-napig múltatna, az Erdélyi Követek is megérkeztek, kikhez a' „Brassóiak szintűgy hozzájuk csatolván a' magokéit; bémutatnak egy tollak gyanánt ké- „szült arany-taréjokkal felékesített Arany koronát, és egy arany-buzogányt. Ezek György „Despotáé, hajdan a' Mae'siai Királyé voltak, kit Mezethus, néhai Amurath Török Császár' Seraskierje Országától megfosztott." Melly szerint tehát Botskay' Bécsi Koronája nem lévén taréjos formájú, hanem habos és durva munkájú; ez hát bizonyosan nem a' Brassóiaktól ajándékozott, hanem a' Török Császártól küldetett.

Illyenek voltak tehát azon két Koronák, (a' Török t. i. és a' Brassói) mellyek Istvánffy szerint Kassán, Botskay' Tetemeit vivő pompás halotti hintójára tétettek. — Nem is csuda, hogy azok közzül csak az egygyik, t. i. a' Törököktől való került a' Bécsi Kincs-tárba; mert ez, mint Botskay-nak a' Török Császártól adatott Magyar-országi Királyi Méltóság' Jegye, a' Fels. Uralkodó Ház' törvényes jussai' ellenére adattatván, másnak kezében nem hagyathatott; *) a' Brassói Korona ellenben legkisebb hatalom-jellel és erővel össze nem kapcsolhatván, csak mint becses ajándék úgy nézethetett, és azért Botskay' szabad tetszésére hagyattatván, legtermészetesebb jussal szállhatott maradékira.

*) Mathiae II. Decreto An. 1609. Artículo XX. 'S mondja is valóban Zavodszky György az 1610. Eszt. Diáriumában, hogy Thurzó Palatinus: „Die 30 Junii inductitia Corona Turcica, olim Princ. Botskaio donata, in arce Sárospatak, ad manus Ill. Comitum Palatini per Curatores Orphani Comitum Valentini de Homonna tradita est, et resignata. Tandemque „per suam Alitudinem, Viennam ad suam Majestatem Regiam, praemissa solenni Oratiuncula, deportata, et exhibita „est die 6. Octobris anni currentis (1610) „Coronam Botskaianam Turcicam, eamque solam Gazophylaceo Viennensi; „non autem duas intulit.

Botskaynak ezen kettős Koronáját világosságra hozván és megmutogatván, legyen elég kijelentem, hogy az előttem esmeretlen P. V. Úr semmi helyes okot, vagy históriai bizonyosságot sem tud elő-mutatni, mellynél fogva azon kérdésben forgó papirossal bévont' Fa-korona, formájára, idejére és matériájára nézve, a' Törököktől Botskaynak adatott lehessen, csupán-csak ezen következtetéssel él: — *a' Botskay' Koronája belől fából való volt — de minthogy ez belől fából való — tehát ez a' Botskay' Török Koronája, mely neki 1605-ben küldetett.* — Ezen okoskodásnál fogva a' Templomokban, Játzó-színekben és akárhol találtató minden Fa-koronák a' Botskay' Török Koronáinak nézettethetnének. Azért pedig, hogy a' kérdésben lévő Ál-korona Magyar-ország' Koronája' mássát ábrázolja: P. V. Úrnak, nem hogy erre a' gondolatra kellett volna térni; — hanem inkább tellyességgel el kellett volna attól távozni; mert, a' mint már jelentettem, ez éppen egygyike azon fontos okoknak, hogy nem a' Botskay' Koronája lehetett. — Az említett következtetés abban is hibás, mert azt teszi-fel: hogy a' Cs. Kincs-tárban lévő Botskay' Arany-koronája belől nem fa, a' mit P. V. Úr sem meg nem vizsgál, sem bé nem bizonyított.

Következik végtére, hogy vélekedésemet kimondjam ezen papirossal bévont' Ál-fa-koronáról: — a' legnagyobb pontossággal és finom munkával, a' Magyar Sz. Korona' másolatjára készült'nek mondtam azt lenni — könnyűsége miá vagy fából valónak, vagy éppen papirosbelinek tartám — mondtam: hogy aranyozott, de becs nélkül való legfinomabb pléhecskéekkel, és rész-szerint papirossal van bévonva, mely papiros nagy szorgalommal, ragyogó vízi festékekkel van befestve — a' drága kövek helyett, mellyekkel az eredeti Korona ékeskedik, ugyan annyi és olly formájú, nagyságú, színű üvegekkel és viaszszal töltött hamis gyöngyökkel felczifrázottnak mondtam lenni — azt mondtam végtére, hogy ezen munka a' XVIII-dik száznál előbbi nem lehet, ámbár néhai fényéből a' külső pitvarban tartatásánál fogva is már veszített.

Ezen környül-állásokból immár méltán következtetem, hogy ezen Ál-korona, egyenesen a' Fels. Uralkodó-Ház' parancsolatjából és meghatározásából, még pedig pontos és szorgalmas míve miatt, nem eggy, de több Mesterek által, hosszabb idő alatt 's nem más alkalommal, mint a' Királyi koronázáskor készült', (mivel egyébkor ennek eredeti mássa, az az: a' Sz. Korona, a' többi drágaságokkal, a' Felség', a' Nádor', és a' Korona-örzök' pecsétjei alatt elzárva őriztetik) vagy pedig 1786-tól 1790-dikig, azon időben, midőn ennek eredetije a' Cs. Királyi Kincs-tárba vitetett, és mutatás' okáért kitétetett. —

Az első vélekedést támogatják e' követk. példák: III-ik Ferdinand, N. Károly Császár koronájának tökéletes mássát megaranyozott ezüsből és kövekből, olly módon parancsolta készíttetni, hogy az régiségére, az elsővel nagy részént vetélkedhessék. Lotharingiai I-ső Ferencz, az ócska palástot is és a' többi Császári ékességeket a' régiség' tökéletes formájára hasonlítván, megszerzette; 's mind ezek a' Császári Kincs-tárban üveg alatt mutogattnak; nincsen tehát ok annak tagadására, hogy ezenképen a' Magyar-koronának is a' Felség' parancsolatjából mássa készíttetődhetett, főképp' azon környülállásokban, mellyekben az, a' dolog' szükséges voltánál fogva tanácsosnak látszatott. —

Ilyen környül-állásai voltak dicsőült Mária Theréziának, ki csak hamar gyermekszülése után, testi erejéből kivetkezve koronáztatván-meg, tovább két óránál tartó Procesz-szió alatt kénytelenítettett volna azon nehéz, 's könnyen négy fontot nyomó Magyar Arany-

koronával Felséges Fejét terhelni, ha a Templomban véghez-vitt szent felkenettetés és a Szent Koronával történt törvényes megkoronáztatása után egy könnyebb koronával, Neme' gyengeségén nem segített volna; innen tellyességgel nem kétlem, hogy vagy az Udvari számadásokban, vagy az Esztergomi Érsekség' koronázásbeli költségei köz'tt ne lenne valami emlékezet ezen Korona' csináltatásáról, mellynek jeles mívészei bizonyosan érdemek szerint meg is jutalmaztattak.

A' második vélekedés' lehetőségét erősíti a' gyakorlott szokás, mellynél fogva a' Kincstárból kivitetni szokott Dolgok' helyibe, azoknak másolatjokat szokták volt tenni. A' Magyar Korona' vissza-adattatását újjított kéréseikkel kérték az Ország' Rendjei II-dik Jó'seftől, melly, mint-hogy formájára, régiségére, és a' mív' becsire nézve felül-haladná a' többieket, kívánhatták a' drágaságok' tudós Örzőji, annak tökéletes példányának a' Kincs-tárba vissza-kerülését, és azon helyre-tétettetését, hol az eredeti volt. Ezen vélekedés annyival inkább megállhat: — hogy az olly csinos és tökéletes munkának a' legkisebbekre nézve is pontos össze-alkotása több hetekből álló időt kívánt-meg, melly a' Mestereknek, a' Királyi Felségtől és a' Korona' Örzőitől, a' koronázás' idején is csak alig, — egyébkor pedig semmi módon sem engedődhetett volna meg.

Ezen kérdéses Ál-korona' létéről 1790-ben tudni kellett Gróf Forgács Miklós Nyitra Vármegyei Fő-Ispánynak; mert ő, midőn az Ország' Sz. Koronája II-dik Jó'sef' engedelmevel Bécsből Budára szállíttatott, és a' Pozsonyi Banderiomtól, az Ország' határánál körül-véetve Győrig kísértetett volna, mint Vezető jelen lévén, az akkor volt Korona-Örzőjétől Gróf Keglevics Jó'seftől azon okból is kérte a' Korona' ládáját felnyittatni, és a' Sz. Koronát, a' buzgó Népnek megmutatni, mivel már akkor közönségesen tudva volt, hogy a' Bécsi Kincs-tárban, a' valóságos Sz. Koronán kívül, még egy más, nem igazi Magyar Korona is volna.

Ezen Ál-korona' lételére engem legelőbb, Muszka Tanácsos Köppen Péter Úr tett figyelmetessé, a' ki ezen másolatot (mint a' melly néki valódi régiségül mutattatott) valóságos eredetinek tartván, nem kevés időt töltött a' Görög Felül-írások' leírásában, 's engem', ki akkor Bécsben mulattam, ezen képzelt' ritkaság' megleltetésére meghíván; erre, annál hajlandóbbnak 's buzgóbbnak talált; mivel lehetőnek hittem, hogy valamint a' Sz. István ócska Köpönyegének — szinte-úgy a' Sz. Koronának is több hasonló példányai lehetnek. — Azomban én, kinek éppen akkor múlt 1820-dik Esztendőben valaszerencsém Budán, a' három napokig kitett Sz. Korona' kincsei' nézésére, ezen Bécsben tartott, papirossal bévont' Fa-koronának olly igen balúl volt elő-adását, és annak ál-létét első pillantattal is megismértem, 's nem győztem eléggé csudálkozni; hogy V. P. Úr, — a' tudományok' és mesterségek' Fő-várossában, — egy-általában újak ítéltető mívét, régiségnek — egy papirossal borított fa és üveg szerekből alkotott, minden belső érteke nélkül lévő készítményt, a' Nemes Magyar Nemzet' Királyai' felszentelésekre szolgáló Sz. Koronának minden históriai megesmertető okok nélkül tarthatott, gondolhatott — 's a' mi több, azt is akarhatta, hogy a' külsőknek, mint ilyen mutogatassék; a' honniak által pedig ilyennek tartassék, 's tiszteltessék.

*W. Jankowich Miklós Dedk feltétele szerint
közli DULNÁNY MINÁLY.*

4.

Gróf Eberstein Hugó.

Igen sokat beszélnek a' német történetek ama visszavonásokról és zavarokról, melyek I-ső Otto Császár' idejében uralkodának, kiváltképpen az ő legöregbik fijával a' Sváb-országi Rudolffal, a' Lotharingiai Konráddal, és az ezek' részén állókkal volt egyetlenségiről. Az utóbbiak között különösen kimutatá magát Gróf Eberstein Hugó, egygy férjias észszel, bátorsággal és küszdeni vágyó lélekkel telyes Ifjú. A' Császár tehát minden bajokat, melyek csak az ő bal-szerencsével folytatott hadakozásiban magokat elő-adák, mindenkor egyedül ama pálya-vívó 's bölcs tanács-adó Gróf Hugóval szokta közölni. Egykor mindazonáltal dühös haragja' fellobbanásában Ebersteinnak halált és veszélyt, 's várának pusztulást esküvék.

Hugó még alig vevé hírül a' Császárnak boszszú-eskét, azonnal sieté Eberstein nevű várát hatalmas védelem-karba helyezni. Vitéz csoportjainak özönével, számtalan sok gyalog és lovag fegyveresekkel tódúlt Otto Császár a' vár' elébe, kívánván ennek feladását. De hidegen 's nyugodva néze-le Hugó a' maga vár-tornyából, 's a' Császárnak ezt izené-viszsa: Nem mindjárt győzödelem a' próba; még Eberstein' vára meghódítva soha nem vala, nem is leszen.

Ezen ellen-mondás miatt még nagyobb mértékben felgyulladt a' Császár' dühe 's boszszú-álló indulatja. Dühösködő robajjal kezdődék tehát a' mesterség és természet által feldúlhatlanná alkotott várnak ostroma, mellynek falairól Gróf Hugó' vár-örző csapata lövöldözvén, ön-záport hullata.

Egész hónapokig lobogának a' veszélyes csaták' üszkei, 's haszon nélkül sok vér folya-ki. Ugyan-ezen kedvetlen kimenetelről a' Császár nemis álmodozván, elbámula, 's egy ravasz czélt gondola-ki, melly által az erőszaknak is ellent-álló szikla-várt fortélyosan birtokába vehetné. A' lovagok a' Rajna mellett fekvő Spira nevű városban kénytelenek valának Otto Császár' eszközlésére egy ragyogó Bált hirdetni, 's arra Gróf Hugót is elhivák azon Császári kezesség' kinyilatkoztatása mellett, hogy melléje biztos kísérőket adván minden akadály nélkül viszsa fog várába jutni. Tapsolt a' Császár, midőn ama' hirt vevé, hogy Gróf Eberstein Hugó ma Spira városa felé indul a' hadi gyakorlásra, mellyet a' fényes Bál fog felváltani. Legott kihírdeté Otto ama' parancsot, mellynek következtében, a' béállandó éjszakán Eberstein várát ostromolni kellene. Csak egyszer kicsalhas-sam várából a' Grófot — így szóllt a' Császár; — még mások aludni fognak, mikor a' vár birtokomban lesz.

Így gondolkozván Otto, békétlenül várta Hugó' elútazásáról a' bizonyos hírt, ki már régen úton vala.

A' pompás hadi-gyakorlás elkezdődék. Gróf Eberstein, ama' hires Bayard Lovaghoz hasonló 's rémülni nem tudó Vitéz, a' próba-viadalok' minden nemeiben győztes lett; a' köszönetet mint érdem-díjt, a' Császár' nevében, ennek leánya — Jetta osztogatá. Megszünvén a' hadi-gyakorlás, ezt a' Lovagoknak egy éjszakán tartó táncz-mulatsága követé, a' Spírai vár-szálaban. Az ékes Jetta az első tánczot 's azután a' másodikat és harmadikat is, a' bajnok Hugóval járta-el, ki nem-csak legvitézebb volt a' harczolók' jeles sorában, hanem legszebb 's legméltóságosabb a' tánczolók' közt is. Minden szemek a' párnélkül való párra valónak függesztve, midőn Hugó 's Jetta könnyű bájos lebegéssel forgának-körül, a' gyertya-fénytől mint millió csillagoktól körül-sugárzott szálaban. A' széplelkű Hugó' karjai nemes andalgásban övezék-ált a' gyönyörű Jetta' sudar testét, 's az ő vidám érzete ezen öröm-éldellés mellett sokkal nagyobb vala, mint a' földi szokott lenni.

Már a' harmadik táncznak is vége volt. Ekkor hív indulattal sugá Jetta Hugónak e' szavakat: Én Lovag Urat igen vidámnak nézem itt a' táncz és mulatozás közt; de még a' nap sem fog az ég-karikára feljönni, mikor Eberstein Vára már idegen kézre jut. — Ha bár elvesztem is azt, — mondá Hugó szelid hangon: — csak szíves hajlandóságát vihessem-el innét magammal. Emlékezzék-meg róla a' Kis-aszszony; ha sajátom marad is Várom, ha nem is, szerelmemnél tisztább és szívesebb soha nem fog a' Kis-aszszony eránt a' nap alatt létezni.

Ezen bucsú-szavak után elhagyá Hugó a' szálát, felveté magát nyeregben álló paripájára, 's a' kantárt szabadon eresztve nyargalt Eberstein vára felé vissza, hova épen akkor jutta-el, midőn a' veszély már legközelebb vala. Már éjfél oltá oda valónak a' Császár' lajtorjái a' bástyákhoz támasztva, 's Ottót biztatá reménye, hogy e' szerént a' nap' első sugárainak kilövellésekor diadalmi pompával fog a' várba felmenni.

Már kezdé virradni; ekkor Gróf Eberstein a' vár-kapuhoz sieté, 's azonnal megváltozék a' dolog' folyamata. Otto Császár észrevevé a' várőrizetnek újulva nevedő bátorságát és ellent-állását, 's a' tornyokból a' csata-zaj úgy hallaték, hogy azt a' hegyek és völgyek is mormolva vissza-hangozák. Felnézett a' Császár az erősségre, 's azt gyanította, mintha a' felkelő nap' első sugárinál Gróf Ebersteint pillantotta volna meg, miként ez katonáji előtt a' véd-harczot kormányozá. Ekkor bámulva felkiáltván a' Császár, ezt mondá: Minő hallatlan szemfényvesztés ez! Gróf Eberstein Hugó kétszer van e' világon? Spírában is a' Bálban, 's itt is a' Várában?

Ezután elenyészett a' Császárnak minden kétsége; a' mi lehetetlenségnek látszék, valóvá lőn. Hallani lehete Gróf Hugó' menydörgő hadi vezér-szavát, 's látni öltözete' csillogását, úgy sisak-tollának lengését is.

Ó az, ó az, — felkiálta Otto Császár; — már most meg vagyok győzve; ama' Hőst tisztelnem 's szeretnem kell, ki olly nagy és olly eszes. Siess Herold, szaladj-fel czimer-köntösben Gróf Eberstein Hugóhoz, idvezlésemet jelentsd neki, 's mondjad ezt: Otto Császár neked kezét-nyújt a' béke-kötésre 's a' barátságra. Szíves indulattal kíván ő ma, — ha meglészen az eggyezés — téged Eberstein Várában meglátogatni, mint vendéged és kegyes Császárod.

Nagy örömmel hallá Hugó, a' szelid és béke-kivánó vitéz, ama' váratlan izenetet, hogy az ő felséges ellen-társa mint vendég fog ő hozzá érkezni. Trombita-szó recsegett, a' várkapuk felvonattak, a' hidak leeresztettek, 's a' Császár beméne kísértő-csapatjával egygyütt.

Gróf Eberstein Hugó elébe ment Ottónak, 's térd-hajtással tevé hódolva e' fogadást: Mától fogva nincs Felségednek hívebb alatt-valója mint Eberstein Hugó. De még is — folytatá tovább mosolyogva, — mivel Felséged az, ki engem barátjának kíván, én is használni kívánom az időt és alkalmat. Adjon tehát nekem, Felséges Császár, olly zálogot, melly Felséged' hozzám való tiszta 's igaz indulatja' tartósságára nézve bátorságba helyezzen engem.

Ám legyen! — úgymond a' Császár; — kérj bár akármit, örömmel fogom azt neked tellyesíteni. Szólj!

Add nekem a' te Császári magzatodat nőül, ha nekem akarja nyújtani kezét 's nekem adni szivét. Add nekem az édes Jettát! — felele Hugó.

Mit tudnék tőled megtagadni? — szólt a' Császár; — 's mit is volna szabad tőled megtagadnom, o Vitéz? Császári szavam is tőled függjön. E' zavaros időkben, midőn fiam is elhagya, nincs egyébre szükségem, mint egy más, egy hív fiú szivére; 's ez a' te mejjedben dobog, Hugó! Jöjj szivemhez, édes fiam!

E' szív-olvasztó beszédet néma de forró össze-ölelkezés váltotta-fel, mind a' két részről ott álló vitézek' láttára, kiknek öröm-tapsaikkal hangzott a' levegő, Gróf Eberstein' szikla-vára felett.

Más-nap elutazott a' Császár a' Gróffal egygyütt Spíra felé. Hugó megkéré Jetta' szivét 's kezét, ki a' kedves ifjútól egygyiket sem tudá megtagadni.

Szívök' legboldogabb össze-hangzásában folyának-el a' szeretetre méltó 's dicső párnak élet-napjai, 's a' Császár egész életében leghívebb szolgáját, hadi-vezérét, tanácsadóját és vejét látta mindenkor Gróf Eberstein Hugóban.

N. A. Kiss Sámuel.

5.

Rejtett Igék.

Fájdalomban használt komor hang az első,
Bajaidban melyek orvoslása késő.
Másikát teheti ki-ki, csak Isten nem,
Ezt ha kerülöm szükség a' jót tennem.
Végsőm a' természet deli mester mive,

Ha bájos külsője 's érzékeny a' szíve,
Egészen a' Zordon pusztán ha találod.
Ritkán kerülöd el bizonyos halálod.
Erőss ő! igaz, de bátor az ember is
Kinek szíve vagyon, nem retteg tőlle is.

Magyarázat: Oroszlyán, O! — rosz — lyán.

6.

Augusztushoz.

Horátz' második levele a' Levelek' II-dik könyvében.

Mⁱnthogy tennen magad, a' világ' láttára,
 Olly nagy terhet viselsz milliók' javára;
 Az Országot vitéz kardal erősítéd,
 Törvénnyel jobbitod, erkölcsel szépítéd:
 Caesar, Hazám ellen fognék bűnt mivelní,
 Ha hosszas beszéddel mernélek késlelni.

Romulus és Bacchus és Pollux Castorral,
 Kikelt nagy tetteik az utóbbi korrál
 Emeltettek dicső Istenek' rangjára,
 Míg élteket nemek' csinosítására
 Szentelvén, végeztek vérengző harczokat,
 'S adtak Nemzeteknek törvényt 's városokat,
 Gyakorta fakadtak bús kesergésekre,
 Hogy nem következett hála érdemekre
 'S az a' ki megtörte a' Hydra' száz fejét,
 'S olly sok szörnyegeken mutatta erejét,
 Maga tapasztalta, 's példája hirdeti,
 Hogy az irigységet csak halál győzheti.
 Mert a' ki a' napként ragyog érdemével
 Az a' kis lelkeket égeti fényével,
 'S ugyan azt, elhunyván élete' világa,
 Sirva kéri vissza ez'rek kívánsága.

Csak te vagy az, Caesar, kinek éltedben már
 A' hűség' adója illendőkép kijár.
 Mert már most száz oltár áll tiszteletedre,
 Hogy unokánk nálok esküdjék nevedre,
 'S szegény boldog köztünk egy szívvel vallást tesz,
 Hogy olyan mint te vagy sem nem volt sem nem lesz'.

De ámbár bölcs 's igaz néped' ítélete
 Ez egyben, hogy neked rangot tisztelete
 A' Római 's Görög Bajnokok' felett ad:
 Nem olly igaz szemmel néz másokra, mint rád.

Ezeket mostoha lélekkel rostálja,
'S mind azt, valami új 's közel van, fitymálja,
Olly igen barátja lévén a' multtaknak,
Hogy ő törvényei a' tiz férjfiaknak,
'S Királyinkal kötött frigyek' írtt példái,
'S a' Pontifexeknek száraz kronikái,
'S Sibyllákról a' melly vén könyvek maradtak,
Ugy hiszi, a' Mú'sák által diktáltattak.

Ha ki azon okból, hogy a' Görög Író
Mennél régibb, annál több érdemmel bíró,
Megveti a' velünk egygy korban élőket
'S egygy fontban mér Görög 's Római költőket:
Annak nem érdemel sok szót gondolatja,
Az szint illy igazán 's illy jussal mondhatja,
Hogy a' szilva külső részét nem ehetjük,
Minthogy a' diónak belsejét szeretjük,
'S hogy Róma' Mú'sája híresbb, mint fegyvere,
'S jobban fest, zeng, küzdik mint tudós mestere.

Ha idővel javúl a' vers is, mint a' bor,
Kérdem, melly esztendő adja becsét, melly kor?
A' kinek közöttünk jó emlékezete
Száz évtől fogva van, vallyon azt lehete
Ökhöz 's jókhoz venni, vagy új és ros' legyen?
Hozz törvényt, a' pernek melly czélt 's véget tegyen
„Száz esztendő's korban az író régi 's jó”
Hát az egygy hónappal 's évvel utóbb haló
Kikhez fog tartozni? Melly nevet viseljen?
Hely't régiek' közte vagy hol 's kikenél leljen?
„Ez is a' régiek' számába veendő,
„Ha egygy két hó hibáz, vagy bár egygy esztendő.”
Jól vagyön! én tehát a' kitett summából,
Mint ama katona szőrt a' ló-farkából
Egygy-egygy évet addig húzok-ki számomra,
Mig mind a' száz elfogy, 's e' csendes ostromra
Mint a' lassú-víztől titkon vásó halom
Ledől a' csak régít fedező óltalom,
Melly az érdemnek csak idejét számlálja,
'S csak azt, a' mit a' sír szenté tett, csudálja:
Ennius, költők közt e' bölcs 's erős vitéz,
Kit Tudósink' nyája Homerus gyanánt néz,
Roszszúl emlékezik szent fogadására,
Vagy Pythagorási kérkedő álmára:
Még is jó. Naevius nem forog kezünkben,
Még is csak nem újak versei esztünkben,

Annyira szent minden költő, mihelyt régi!
 Ha kérdés van, hogy kik a' Szin' ékességi:
 Az ilyen felelet tüstént elégséges:
 Pacuvius tudós, Accius felséges;
 Afranius méltó Menander' hírére
 Epicharmushoz is Plautus közel-ére;
 Szép 's fontos tárgyakkal bővebb Caecilius,
 Elmés mesterséggel győzőbb Terentius.
 Ezek a' nagy költők, ezeket tanulja
 Nagy Róma 's a' színen tolongva bámúlja,
 Liviustól fogva korunkig ezeknél
 Lehet csak találni észet, mint remekeknél.
 Néha jól lát, töb'szer vak a' köz-nép' szeme.
 Ha néki a' régi Poéták' érdeme
 Olly dicsőség, mellyben egy új sem osztozik
 'S nem is osztozhatnak: nagyon csalatkozik.
 Hogy-ha írásokról olyan vallást tenne,
 Hogy sok rög sok hiba, 's avúlt szó van benne,
 Igazat mondana, meg-egygyezne velem,
 'S jó úton vezetné a' józan értelem.
 Nem mondom, hogy a' vén Livius' munkája,
 Mellyért Orbilius' haragos pálczája
 Engem sokszor megvert, tüzre kárhoztassék;
 De hogy szépnek, jónak 's csinosnak mondassék,
 Azt méltán ellenzem; mert ha-csak egy két szó,
 'S egy két vers szép: azért nem az egész könyv jó!
 Ki ne boszszankodjék, ha mi fitymáltatik
 Nem vétkéért, hanem hogy újtól íratik,
 'S ha az őt nem csupán tartják kimélésre
 Méltónak, hanem fő polczon tündöklésre.
 Mert kérdjem csak: kell-e játékit Attának
 Venni a' mostani pompás szín' tárgyának:
 Azt kiáltja minden vének' ítélete,
 Hogy a' szépnek 's jónak már nincs becsülete,
 Holott olly darabok ennyire jutottak.
 Mellyeket Roscius 's Aesopus játszottak:
 Vagy hogy az illyeknek nem tud más tetszeni,
 Csak a' mit ifjantan tanultak érteni,
 Vagy szégyellnek venni mesterül ifjakat
 'S vén korban elvetni régen tanulttakat
 A' ki Num a' őszült versét ma javallja
 'S bár szint' úgy nem érti, mint én, szépnek vallja:
 Az nem a' rég' kimúlt Elméknek áldozik
 Hanem minket gyűlöl 's velünk hadakozik.

Ha-hogy a' Görögök, így útálták volna
 Az újat, hozzájuk vallyon mi bájlna?
 Mint gyönyörködtetne kedves olvasással,
 A' mit kézről-kézre közlünk ma egymással?
 Midőn Görög-ország szünnén hadakozni
 Időt 's alkalmat nyert bátran mulatozni,
 'S mint egy kényeztetett Ifjú vak hevében
 Elpuhult a' boldog szerencse' ölében:
 Mindent forrón kapott, 's elébb baj-vívásra
 Hajlott kedve, osztán gyors pálya-futásra
 Utóbb elefánt-csont — márvány — 's ércz-képeket
 Kedvelt, 's szerelemtől ragyogó szemeket
 Szegezett festéssel bájló táblára,
 Vagy játékra bámúlt, 's tánczra 's mu'sikára;
 Hasonlatos lévén kedve-töltésében
 Az olly leánykához, melly dajka' kezében
 Szabad kényén játszik, majd ezt majd azt kéri,
 'S viszont mást, serdülő korát ha eléri.
 Mi vagyon olly kedves, mi olly gyűlöletes,
 Hogy az ne lehessen üntt, ez kellemetes?

Igy lett Görög-ország (ezt szülte a' béke)
 Minden szép mesterség' csendes menedéke.
 Más rendel 's móddal folyt a' dolog Rómában.
 Itt korán felkelvén Cliense' bajában
 Hűséges pártfogó 's tanács-adó lenni,
 Bátorságos helyre tőke-pénzét tenni,
 'S Vénéket hallgatni 's oktatni ifjakat,
 Mi emel-fel 's kártól mi ment jó házakat —
 Ez volt soká népünk' foglalatossága,
 Ez fő dicsőssége 's kedves mulatsága.
 De megváltoztatta tetszését vaktában,
 'S most a' verselésnek ég forr hagymázában.
 Gyermekek, vén, koszorút keritnek fejekre
 'S ebédnél is nyílik ajakok versekre.
 Én, a' ki, nem írni verset úgy feltettem
 Magam is Parthusnál hazugabbá lettem,
 Mert mihelytt a' hajnal nevet ablakomra
 Asztalt, tentát, tollat, adatok számomra.
 Hajóhoz nem értő a' kormányhoz nem nyúl,
 Kovács, Orvos nem megy megtanúlt tárgyán túl:
 Verset kinek-kinek ír keze, 's mond szája,
 Akár van értelme akár nincs hozzája.

De bár e' nyavalya árt sokak' agyának
 Bár forrázván bódít: hasznos a' hazának.

A' költő nem könnyen vágy nagyra vagy sokra
 Csak versre van gondja 's szép kimondásokra.
 Drágaság, veszteség, tűz, víz, had-vijja bár
 Vérző sebet szívéen nem ejt akarmelly kár,
 Ravasz csalárdságnak nem fér hozzá vétke,
 Bár kenyere van csak 's egy tál sovány étke.
 Ha nem alkalmas is vitéz katonának
 A' Város veheti hasznát tanácsának.
 'S kis dolgok nagyoknak, ha szoktak használni:
 A' költő becsét is könnyű kitalálni.
 A' gyermek nyelvének ő irtja vétkeit,
 Elidegeníti rút szóktól füleit,
 Szívét nyájas szókkal virtusra unszolja
 Makacs, irigy 's mérges hevét orvosolja.
 Lefesti a' régi tettek' javát 's szépét,
 'S láttatja példákbl a' jövődők' képét,
 Sinlődjék valaki 's jusson szegénységre
 Ő enyhítő olajt tölt minden ínségre.
 'S a' szeplőtlen ifjú 's leány imádságot
 Mint mond, ha ő nem gyújt benne buzgóságot,
 A' kart szívre-hatón ő esdekelteti,
 'S az Istenek' jelenlétét érezteti;
 Aszájban az égből essőt nyer lantjával,
 Elűzi a' Pestist, a' had' ostorával,
 A' vétkektől futó békét vissza-hozza,
 'S aratók' csűrében az áldást halmozza.
 Mert ha szívre-ható énekek zengenek
 Megbékélnek minden főbb 's alsóbb Istenek.
 Hajdan a' kevéssel vígan éldegelő
 'S Istenihez buzgó jámbor föld-mivelő
 A' gazdag aratást öröm-innepléssel
 Végezvén, 's kívánván gyönyörködtetéssel
 Magát 's a' kik terhét megszokták osztani,
 Hív párját 's gyermekit, felvidámitani
 Pihenést engedett testnek és léleknek
 Lenyomó sulyától a' viselt terheknek,
 'S egy emsét áldozott Tellusnak számára,
 Sylvanusnak tejet töltött oltárára,
 'S a' Geniust, melly tilt bút a' gyors napokkal
 Itatni, kérlelte borral 's virágokkal.
 Nőtt ezen szokásnak nem soká új ága
 A' Fescenniai versek' pajkossága,
 Melly egymást felváltó durva enyelgéssel
 Szolgált a' nézőknek vig idő-töltéssel,

'S esztendőnként egyszer fordúlván csak elő
 Nagy mértékben kedves volt 's öröm-nevelő.
 De utóbb a' tréfa vad dühösséggé vált,
 'S mérgesen mart mindent, valakit hol talált.
 Dultak fultak, a' kik megsértettek tőle,
 Egyebek is félvén rejteztek előle;
 Nem lévén bátorság törvény hozattatott
 Versekben gúnyolni keményen tiltatott:
 Használt az orvosság, a' pálcza' ereje
 Illendőbb játéknak 's versnek lett kútfeje.
 A' Görögök durva hódoltatójokat
 Magokhoz hódítván a' tudományokat
 Elhozatták vele Latium' földére
 'S a' Saturnusi kor éktelen versére,
 Ekkor következett kellemesbb csinosság,
 De maradt 's van nálunk még sok parasztosság;
 Mert későn, mikor már Carthagot megvette,
 A' tartósabb béke' ölében kezdette
 Nemzetünk vi'sgálni Görögök' könyveit,
 Sophocles, Aeschylus, Thespis remekeit.
 Nem soká próbát tett mit lehetne venni
 Belőlek 's anyai nyelvre által-tenni,
 Szerette a' próbát, mert természetéhez,
 Illett nagyra termett 's lángaló lelkéhez.
 Nincs is érdem nélkül szomorú játéka,
 Csak abban ejt hibát jól kezdő szándéka:
 Hogy a' simításhoz nagy türéssel nem bír
 'S vétkezen áltálja jobbitni a' mit ír.
 A' vig játék könnyű, azt szoktuk feltenni,
 Minthogy köz életből látjuk tárgyát venni.
 Holott öregbíti ez a' nehézséget,
 Mert nem lel a' véttő, egy könnyen mentséget.
 Nézzd csak, mint tud Plautus, akarván rajzolni,
 Szerelmest, kerítőt, vén atyát mázolni,
 Mint festi Dossennus torkos korhelyeit,
 A' színre melly rusnyán küldi személyeit!
 Miért? Mert sok költő csak munkája ára
 Zsebét töltse, nem néz verse' jóságára.
 'S ha kit hirre vágyás könnyű hintójában
 Hordoz a' nép' kéjjén játék-írásában,
 Azt a' tapsolni rest néző elcsüggeszti,
 A' sűrűn tapsoló rút gögre püffeszti.
 Illy semmiből áll az 's babkát sem érdemel,
 A' mi hír-hajhászót földhez sújt 's felemel!

Engem a' szín soha fel nem hevítene
 Ha kedvétől híznom vagy fagynom kellene.
 Sok jó költőnek is az által kedve vész,
 Hogy sokszor a' butább, de számosb' 's olyan rész,
 Melly a' nemességgel, ha ez mást izlelne,
 'S izlését sürgetné, tüzes harczra kelne.
 A' játék közt öklöst 's medve-tánczot ohajt;
 Mert a' köz-nép dib dáb tréfára sokat hajt.
 Sőt a' Fők is azzal estek szerelembe
 'S minden érzés elment a' fülből a' szembe.
 Csak pompa kell. Sokszor a' legjobb munkánál
 Tovább tart a' mellyék — tréfa négy óránál,
 Itten lármáz' dühös fegyverek' csörgése,
 Lovasok' 's gyalogok össze-ütközése;
 Ott Királyok hátra kötözött kezekkel
 Hurczoltatnak sok más szerencsétlenekkel,
 Most arany-hintónak futnak kerekai,
 Majd az ellenségnek terhes szekerei
 Csikorognak tömve Aszszonnyal leánnyal,
 Házi eszközökkel 's ezer más 'sákmánnyal:
 Szebbnél-szebb drágaság jő ezek' nyomába,
 Egész Korinth fogva vitetik Rómába.

Ha még Demokritus itt laknék földünkön
 Jó izűn nevetne esztelenségünkön
 Ha látna bámúlni mint legfőbb csudára
 Fejér elefántra 's teve párduczára.
 Több gyönyörködéssel nézné az illy népet,
 Mint minden játékot, akarmelly jót 's szépet.
 Azt vélné, hogy csupán önn' mulatságára
 Mond mesét a' Költő szamara' számára.
 Mert ki nyomhatná-el a' lármát szavával,
 Melly majd felfordítja színünket zajjával!
 Mint a' mérges tenger' Garganus zúgása
 Ugy kábit a' nézők' vad kiáltozása,
 Ha látnak idegen kincset 's öltözetet
 Alig tesz valamelly szép játszó kezdetet.
 Mindenek tapsolnak. 'S mi ad okot rája?
 Szépet mond? Nem, Hát-mi! Bársony a' ruhája.

De ne gyanítassam, hogy azért fitymálom
 A' mit más jól készít, mert nem én tsinálom:
 Megvallom, hogy feszes kötélén jól menni
 Nem nagyobb mesterség, mint olly író lenni,
 A' ki tetszésére nézőinek szívét,
 Ambár költeménynek tudják lenni mívét,

Ezer különböző érzésre hevíti,
 Most össze-szorítja, majd kiszélesíti.
 'S annak mint vará'sló, hazát most Thebában
 Tud alkotni, mászszor viszont Athenában.

Még is, ha költőket kívánsz serkenteni,
 'S Római munkákkal akarod tölteni
 Apollóhoz méltó szép alkotványodat,
 Azoktól se vond-meg, o Caesar, gondodat,
 Kik magokat inkább bizzák olvasókra,
 Mint a' színen finnyás kéjjel olcsárlókra.

Mi költők, igaz az, magunk teszünk sok kárt
 (Hogy saját fámtól is nyessem azt, a' mi árt,)
 Ha olyankor küldjük munkánkat kezédbe,
 Mikor elmerülve vagy fontos tisztedbe,
 Ha pihenésedkor alkalmatlankodunk,
 Ha, mihelytt legkisebb gáncs ér, komorodunk
 Ha egy helyet kétszer olvasunk nem kérve,
 Ha fáj, mihelyt ki-ki nem látja dicsérve
 Melly munkába került könnyű költeményünk,
 Melly elmés melly finom benne szövevényünk,
 Ha vers-írásunkról, mihelyt értésedre
 Fog esni, azt véljük, szert tetet kedvedre,
 Megtöltöd érette üres erszényünket,
 'S hogy folytassuk váltig ösztönözz bennünket:
 Mind-azáltal egész lelked' figyelmére
 Méltó az a' kérdés: kinek őrzésére
 Kelljen bíznod ama' virtusnak templomát
 Melly oly sok és dicső ragyogású nyomát
 Mind hadi mind békés tetteiben láttatja
 'S mellynek hírét rosz' toll nem magasztalhatja.

Chorilus Nagy Sándor' tellyes bizodalját
 Birván, rosz' versei királyi jutalmát
 Filep' aranyai summájában vette,
 'S bajnokát tentaként mocsokkal festette.
 Ugyan ez a' Király, ki hitvány munkáért
 Olly tékozló kézzel fizetett olly nagy bért,
 Azt akarta, őtet csak Apelles fesse
 'S ércben képét csupán Lysippus éltesse.
 Ha ki a' vitéznek itt józan érzését
 Össze-vetné, 's amott megromlott izlését,
 Azt hinné 's kész volna megesküdni rája,
 Hogy Böotia volt nevelő dajkája.

Másképp van a' dolog, o Caesar, te veled!
 Te Virgiliussal Variust kedveled,

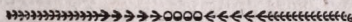
Kik mindenkép méltók mind választásodra,
Mind dicsérettel tett jutalmazásodra,
'S józan észszel hiszed, hogy a' kő, 's ércz képek
Nem tudják hívebben, bár akarmelley szépek,
A' jeles férjfiak' arcját ábrázolni,
Mint erkölcsüket a' költők rajzolni.
Én is szebbnek tartom az illy festéseket,
Mint a' földön-járó alacsony verseket:
'S szeretnék felséges tárgyat választani,
Nemzetek', országok' sorsáról szólni,
'S arról, mint alkottál új szép városokat,
Mint nyert vitézséged zöld borostyánokat,
Mikép zárattak-bé a' had' ércz-kapui
'S Parthusok mint lettek hatalmad' tanúi,
Ha elmém nem volna kissebb szándékánál,
De nagyságod többet vár kisdéd munkánál,
'S a' nagyot, erőmet melly felül-haladja
Megpróbálai eszem 's szemérmem nem hagyja.
Sért, a' ki ész nélkül teszen szolgálatot,
Kivált versben könnyen szülhet útálatot.
Mert azt a' mit nevet, jobban megtanúlja
Ki-ki, mint a' minek szépségét bámúlja.
Értetlen szívesség magát soha velem
Meg-nem kedvelteti, 's mindegy a' sérelem;
Ha ki elcsúfított képemet árúlja
Vagy becsületesemet rossz' versekkel dúlja.
'S igen általlanék fedetlen lábában
Egy hitvány írónak rossz' társaságában
Halottnak módjára nyújtóztatva lenni,
Akaratom ellen kalmár boltba menni
'S köntösül szolgálni sáfrány — bors — czukornak,
'S ha mi másra hitvány papirost takarnak.

Sup. KISS JÁNOS.

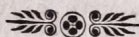


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Ötödik Füzet.



Május 1828.

7.

Az egész látható Világ' Rende.

(Folytatás.)

II. A' Világ' belső-képpen.

Még tavaly fogtam hozzá a' Világ' Systemájának a' legujjabb Felfogások szerint való leírásához; és sefe kiis jött a' Minervában 1185—1207 lap. „A' Világ' külső formája”, sefe az akadályozó környülmények miatt elmaradván, imé itten most közöltek.

94. Az én Theoriám szerint magának a' csillagnak kell készíteni magakülönös Levegő-egét, vagy áthmosphaeráját azon kívül, hogy a' közönségesben úszik. (§. 84) Mint-hogy pedig ennek készítése, gőzölés' útján menvén véghez, némü-némü fogyasztásával jár a' csillag testének, mert olvadást, és tehát némelly alkotó, vagy legalább az alkotmány' egészéhez tartozó részetskéknek, bár mi kicsinyeknek is, mellyek az előtt egygyütt valának, oszlását, 's felbontakozását teszi-fel, a' mint közönségesen tapasztalni is minden testben, mellynek gőz-köre van: élesebb vizsgálát nélkül is nyilván való, hogy tehát valami oszlató munkának és így a' körül munkás erőnek — a' test felbontakozását okozójának — kell azon dolgozni a' csillag' testében, még pedig külömbnek attól, de sőt, a' mint látni való, ellenkezőnek azzal, melly az alkotmány' részeinek özsze-állását egyben-tartja 'smint-eggy védelmezi a' fel-bontakozás ellen. Megint két egymással ellenkező erőre akadunk — megint antagóniára — olyanra, mint a' Világ' külső constitutziójában a' máshoz-huzó, és magától elrugó erők szerint való viszányzás! Jól van ez. Nincs is ott természet, a' hol nincsen viszányzás (antagonia).

F. M. Or. Minerva 2. Negyed 1828.

Addig is, míg e' mostani rollét játszani készülő két feljebb érdekelt-erőnek mibenlétét szorosabban határoznám: előre nevezem-el az egyyiket — azt, melly a' test alkotó részeinek össze-állását egyyben-tartja, egygyüvé tartónak, vagy mivel itten úgy tekintetik, a' mint actusban van, *alkotónak*; a' másikat, melly ennek ellenére játszik, oszlatónak, vagy *bontónak*. Külömben, az elsőt lehet nevezni *összszesítőnek*, a' másikat *széjelítőnek* vagy szélesztőnek — azon magyar szótól *össze*, és *széjel*, melly egész értelményt in abstracto leghelyesebben jelent-ki az én fogásom, és czélomhoz képest. Az Olvasó azomban, ha velem egyy úton akar menni a' gondolkozásban, ne biztassa magát, hogy ez a' két erő a' volna, a' mi Neutonéknál *vires attractivae et repulsivae*; más fogású az én Theoriám.

95. De hát valóban mivelkedik a' Világ az alkotó és a' bontó erő egymással való közösületben — ez a' két, egymásnak ellenére járó míves? Igen is. Nálunk a' földön az alkotás', és oszlatás' munkája hol egygyütt, hol felváltólag szünet nélkül foly minden észre-vehető testek' állapotján keresztül minden tünetekben. Minthogy pedig a' Föld nincsen elszigetelve az égtől (a' többi csillagok' összszeségétől) hanem azon egyy Természetnek munkája, folytatólag járja-által az egész Mindenséget; helyesen lehet, de kell is következtetni, hogy tehát másutt is és mindenütt csak úgy van az, a' természeti erők sehol-se szűnnek dolgozni; nevezetesen dolgozik az oszlató vagy bontó erő szüntelenül, mert csak így készíttethetnek az áthosphaerák, mellyek nélkül lehetetlen az égi testek' járása. Ha pedig a' bontó dolgozik, úgy szükségképen dolgoznia kell az alkotónak is, és még pedig amannak ellent-állólag; külömben a' csupa bontás' útján menő munka' következésében, rövid idő alatt végső felbomlásra jutna az alkotmány, ha hogy az alkotó erő által nem tartózkodna maga össze-szedetetésében. Egymással-való közösületben munkálnak; mert az egygyik a' másiknak befolyása s eszközlése nélkül nem is tehet valamit: össze-szítani, egybe-foglalni, egygyüvesztetni, vagy alkotni a' testet lehetetlen, ha nincsenek külön választva, eloszolva a' részei; valamint oszlatni, széjel-szedni, elbontani se lehet, ha nincsenek bebontva, egybe-szedve, össze-szítve. Ez a' két munka az ész-fogásban is kölcsön viszányzik egymásnak: *synthesis*, *analysis*, *compositio*, *resolutio*, vel *decompositio*. Ellenkező ez; de még is egygyütt jár a' Természetben, és majd látjuk, melly gyönyörű czél-aránnyal dolgozik egymásnak kezére a' különös testek' formálásában.

96. Az alkotó mint össze-szítő (*componens*) és a' bontó, mint széjelítő erő közzé már gondolni se lehet harmadikat, hanem egy mérséklőt, olyant t. i. melly már a' módot és időt határozná, melly szerént mellyik erő hol és hogy dolgozzék. Ugy de egyy olyan mérséklő erő természet-feletti lenne, a' mit nem szabad ide avatni. Következésképen a' kérdésben lévő két erő között való viszányzás fő antagonia a' Világ, és tehát az alkotó és az oszlató vagy bontó erő *két fő míves* (*Factor*) az egész természetben. Minden test maga különös formájában, és felállásában, minden tünetény, ennek mivelménye. Ugyan azért, akármelly testnek a' Világ azon megnevezett fő viszányzás' játéka alatt lévőnek kell lenni; az az: az alkotó és oszlató erő' munkáját felvehetőnek; és tehát olyannak, hogy-ha össze-szített állapotban van, maga legkisebb, legutolsóbb részetskéjeire bomol-hasson széjel az oszlatás által; és ha széjel van: össze-szedhessen, egygyüvé álhasson, foglalás vagy alkotás által. A' honnan össze-szedhetés, és eloszolhatás (*componibilitas* et *resolubilitas*) fő bélyege minden testnek a' Világ.

97. Továbbá mihelyt antagoniában van egymással a' két fő mives: már úgy egygyik se mehet maga mivelkedésével vég nélkül, mert az ellen-félnek is helyt és időt engedni kell, (antagonia supponit limitationem). Az egygyik határozást kap a' másik által. Tehát akár ez, akár amaz egy bizonyos határban végzi munkáját; mellynek végzetével hát kezd a' másik — épen azért, hogy azon egy test, mellyben viszányszóképen mivelkedik ez amazzal, mind a' kettőnek alattékja (subjectuma). E' szerént hát ha a' test, mellyben mivelkednek, öszszesített formában van, nem oszthat-fel részeiben vég nélkül, hanem az oszlató erőnek, mikor dolgozik benne, végső részetskékre jutnia kell, mellyeknél tovább vagy már beljebb nem mehet; azért tehát itt éri végét az oszlatás, vagy a' felbontás. Ezen végső részetskék *elementumoknak* neveztetnek. Ezekben hát már az alkotó mivesnek hatószkodhatni kell feljebb, és maga mivelkedését kezdeni. Ugyan azért az egész Természetben fő törvény az említett két factor' kölcsönös munkája' folyamatjának felváltására nézve, ez: *Ott kezd az alkotás; a' hol vége van a' felbontásnak; és megfordítva: a' hol vége az alkotás; ott kezd a' bontás*, tudnüllik: az alkotó mives' munkája se mehet vég nélkül, hanem határja szabatik mivelkedésének, hogy antagonistájának helyt és időt engedjen.

Ezt a' fő törvényt a' Természetnek minden test' sorsa hirdeti nyilván nálunk a' földön; és mi majd bővebben fogjuk látni tovább az ő elterjedését.

98. Lássuk most a' kérdésben lévő két erőnek miben-létét közelebből. Az egygyiket akármmelyiket le kell írni; a' másíkról való értelmény az ellen-tételből önként következik, minthogy ellenző úton vág minden fogása.

Kezdjük az alkotótól; mert ez az előbbeniekből is valamennyire már esmeretes. Ezt én a' másához való önkényes hozzá-huzásnak, vonzódásnak, törekedésnek, indulatnak, vagy nehézkedésnek (gravitatio in sensu activo — tendentia) neveztem §§. 19, 61. Ez az itt is ugyan az, melly valamint a' nagy fogásokban az egész Természet' Világán uralkodik, az egygyik csillagot mindenestől a' másikba rohanni törekedtétvén: úgy szinte a' csillag' belső részeiben, sőt akármi kicsiny testben 's test-darabban, de a' test' legkissebb részetskéjeiben — az elementumban — ugyan azon módon dolgozik — arra t. i. hogy ez húzzon másához, egyesüljön a' többséggel, öszszesedjék. Ez a' testek' lelkét titkon babonázó erő, a' nekünk soha meg nem esmerhető módon és okon arra viszi a' testet — nem csak az állatét és elevent, hanem a' legérzékletlenebb köét is — hogy magában elégtelen legyen, hogy törekedjen másokkal öszsze-egygyesedni — velek egygyütt többséget alkotni, és ez az első vonás a' Természet' belsőbb képének megesmérésére, sőt maga a' természet, a' legeggyügyűbb értelménye szerént, ebben áll — az, a' mindennapi titok, mellyet érzünk, de nem értünk. Csupa babonának vagy költeménynek vélénk, ha szemmel nem látnók, hogy a' vasban valósággal hatószkodik, mikor mágnessel van dolga; de sőt a' mi gyarló testiségünkben is, mikor nemi ösztön feszíti. Ennek a' csuda erőnek munkája után van mind az a' Világon, a' mi csak különösön 's egygy foglalatlan áll — a' mi alkotmány, a' mi öszszesedett, a' mi nincsen széjel.

99. Azomban nem úgy kell képzelni ezt az erőt, mint valami közönséges hatóságot, melly az egész Világra ügyelőképen terjeszkedve magától formálná benne a' különösöket, és az egygyiket hajtáná-öszsze másához. Nem! Erről így kellgondolkozni: egygy

elementumban meg van az a' természetiség, mint maga tulajdona, az a' magátólság, hogy húzzon a' többséghez vagy másokhoz, másban is szintűgy mint különösen magáé, harmadikban is; és így tovább. Ezeket a' különösségeket a' mi képzeletünk, átfutván rajtuk, hogy könnyebben foghassa egygyüvé, teszi egy közönségesnek, és egynek nevezi, a' mi ezerféle is. E' tehát csak abstractum quid, csak szóbeli játék — olyan, mint német Filozofusoknál a' *Bildungstrieb*, vagy a' *Lebenskraft* E' magában semmi mint közönséges; igen pedig mint különös. Ugyan ezt kell tartani a' Neutonéknál elhíresedett *universalis* gravitációról is. Ez is csak abstractum.

Illy környül-írás szerént, az alkotó erőt tehát a' valami test' formálása körül olly értelemben miveskedőnek kell gondolni, hogy t. i. annak elementumai előbb széjel lévén azon természetiségeknél fogva, melly szerént egymáshoz húznak, össze-jönnek, egybe-ragadnak, és az által egy különös compositumot alkotnak a' bontó erő' közbevetése után.

100. Mi hát a' bontó erő? Vegyük ellenkezőleg az alkotóval, 's értelménye magától jön-ki:

1) Az alkotó erő nem test, nem közönséges, hanem testi tulajdonság, és különös; tehát a' bontó nem tulajdonság, hanem alattékja a' tulajdonságnak, az az test, t. i. olyan, maga nemebeli, közönséges test.

2) Az alkotó erő külömb a' külömbféle testekben; tehát a' bontó azon egy mindenfélékben változatlanul.

3) Az alkotó erő' bázisának részetskéi, az elementumok, atyafisan húznak egymáshoz; tehát a' bontó erő bázisának részetskéi — mellyeket én ezentúl az elementumoktól való megkülömböztetés végett *szikráknak* nevezek — szöknek egymástól, szélesztik egymást.

4) Az alkotó erő az elementumok' belsőjét illeti, mint nékiek természeti tulajdonok; tehát a' bontó a' külsőjét, az az: csak viszonyos állapotját, tehát csak az össze-köttetésök formáját, és tehát, ha amaz elválhatatlan a' testektől, mivel természetek; ennek elválhatónak kell lenni, az az: egygyik testből a' másikba át-költözhetnek.

101. Mi képtelen erő hát ez? test, és még is közönséges, compositum és még is egygyüvé meg nem álható részekből áll? Nem képtelen, ha felveszünk arra egy tiszta, folyóságot (Fluidum) az akármiféle egyéb testeken keresztül-járó hatásával. Ezt annyiban, hogy maga elterjedésében mindenüvé jelenti-be magát semmi compositumokból ki nem zárhatólag egész az elementumokig, könnyű érteni, minél-fogva tehát nevezhetni közönséges testnek. A' mi pedig az egygyüvé meg nem férhető, vagy az egymástól szökő részetskéjit, a' szikrákat, 's ezeknek még is, hogy egy húzomban-járó folyam támadjon (continuum) valahogy lett öszszesedés után való állapotját illeti: ez is természetesen jön ki csak abból is, hogy ő a' tiszta folyóság. Mert tapasztalásunk szerént is, a' folyó test' részei hajlandók a' széjeledésre, a' leggyengébb benyomatra készek lévén elválni egy egymástól. Ez a' készség a' nálunk lévő víz folyóban szembe-tűnő; a' vastagabb gőzben annál inkább, az aérben még jobban; a' tűzben annál is inkább, — annyira, hogy a' tűz a' testet is, mellyben megfészelt, egész compositiójából kiveti, eloszlatja 's maga is eloszlik — a' már nagyobb mértékben felhatalmazott rugósága miatt. Ennek az eloszlásnak

tellyességgel nem adhatni okát, ha azt nem, hogy a' tűz' részecskéji nem férhetnek egygyüvé azon az okon, hogy természetök szerént szökniek kell egygy-mástól. Mert a' Fizikusok' kifogása, az, hogy *aequilibrium affectat*, nem elegendő ok; mert kérdés jön ujra: miért *affectat aequilibrium*? És erre soha egy Fizikus se tudott felelni; nem is felelhet, ha csak nem veszi-fel, hogy a' szikrák természetétől nem szenvedhetik egymást. Ha tehát ez lépcsőnként úgy megy, hogy t. i. mennél finomabb a' folyóság, annál nagyobb benne az oszlásra való késég; mi csuda — hogy-ha a' legfinomabb fluidumban 's tehát a' legfelsőbb grádusban az alsóhoz képest *extremumra* üt-ki a' dolog — arra t. i. hogy már itt a' késég *factummá* váljék? az az: a' szikrák nem csak készek legyenek szökni egygy-mástól, hanem valóban szökjenek is? — Természetesen van ez, és a' szikrák' ezen antipathiájában tartom én a' folyó testek' rugóságának valódi okát; és azért ezután az antipathiákat *rugoságnak* nevezni fogom.

102. Továbbá, minthogy a' föld' tartományán belől munkáikban elő-tünő folyóságok között csak maga a' tűz (*fluidum igneum*) az a' kizárhatatlan, melly, a' mennyire melegítő erejénél fogva mindenüvé behatónak jelenti magát előttünk ki, mindenféle testen akadály nélkül járhat keresztül, az egygyik testből a' másikba szabadon 's válogatlanúl költözködve, és mellynek részecskéi leginkább rúgósak 's egygyüvé nem férhetők, holott a' többi, mint p. o. a' fény, vagy a' menköi folyam, noha csuda subtilitású fluidumok, még is némelyekben (a' nem conductorokban) megakadnak és átaljában válogatással járnak: — méltán következtethetni, hogy tehát a' tűz az a' közönséges fluidum, az a' többi testek' oszlatására termett erő — a' *contrás factor* — melly az egygyüvé foglalónak ellenére jádzik — nem-csak a' földön, hanem mivel a' föld azon egy szakadatlan közösületben van az égiekkel, az egész Világon! mert épen azért, hogy mindenüvé szabadon beható, ha a' föld körül mivelkedik; csak úgy szivároghat a' földtől a' szomszéd csillagba, vagy onnan ide által azon kizárhatatlanul, mint mikor a' kis testek között az egygyikből a' másikba át-költözkedik, hozzá kell érteni, hogy valamint itt kisebb, úgy amott nagyobb mennyiségű meggyülttében, a' nagyobb fogáshoz képest tudniillik. Mert a' Világ az atmosphaerák össze-folyása miatt teli lévén aérrel, 's tehát egy-mást érő testekkel, ezeknek eszközzésénél fogva folyamatban lehet azon egy létére az egész Világon keresztül. Minek hát máshová mást venni-fel, mikor egyből kihozhatni mindent?

103. Nem-csak; hanem a' tűz egyedül való fluidum a' Világon, mint valódi és tiszta fluidum. Több ilyen nincsen, nem is lehet. Mert az alkotó részek, mellyekből a' testek keletkeznek, az alkotó és bontó erő' fen-állása következésében, két fő rendbéliek, u. m. *szövetségese*k, mellyek egymáshoz húznak 's törekednek egyesülni; és *szövetségtelen*ek, mellyek szöknek egymástól 's pártolkodnak. Amazokat *elementumok*nak neveztem, ezeket szikráknak. (§. 100) Amazok mivel össze-állást tárgyazók, *álló* testet alkotnak; ezek minthogy széjeledésre üt-ki a' dolgok, *folyót* (*solidum et fluidum*). És így két *extremum*-ként vévén a' dolgot, csak két-féle test lehet a' Világon — az álló és a' folyó; a' harmadik az ezen kettőből való egygyelék. A' tapasztalásból eredett *conceptus* szerént is, a' folyóság a' test részeinek oszlásra való késégét 's mintegy tétovázékony 's egygyüvé meg-nem álható voltát jelenti. Ha tehát principiumok után és nem pusztá gondolomra hatá-

rozni kell a' testek' állapotjáról: úgy az egygyetlen-eggy osztató erő' felvételének követ-kezésében, csak egygyetlen-eggy folyóság lehet a' Világon — az t. i. mellynek részei — szikráji — egygy egymással meg nem álhatók egymás ellen rugaszkodnak. Mert ez a' folyóságnak valódi és tős fogása. Akármennyi-féle folyót vegyen is hát fel valaki, mindig az a' kérdés támad, hogy az alkotó részei micsodák? Ha egymás ellen pártolkodók: a' tűz; és valamennyinek olyanok a' részei, a' mind tűz — azon egygy, csak-hogy hol tisztább, hol vegyültebb állapotjában, a' miről mindjárt.

104. Következésképen, csak tűz az eredeti folyóság a' világon; a' többi mind, a' mi folyó formában van, az ő derivatuma — csak általa 's vele egygyütt folyó, 's tehát többé kevésbé tűz-egygyelék. Többé, ha kevesebb számmal vannak benne az idegen részecskék, és tűz a' praedominans — mint a' fényben; kevésbé, ha többen az idegen részecskék, és a' tűz ezek ductusa szerént jár — mint a' vízben. Idegen részecskék a' tűz' substantziájához képest az álló testekből való olvadékok, az elementumok, mellyek mikép válhatnak-el az állóktól és folyónak constitutivumai lehetnek, majd alább bőven. A' mellyik fluidum legfolyóbb, legrugósabb, legfinomabb, abban legtöbb a' tűz; mert ezen tulajdonok csak a' tüztől valók; a' mellyik csendesebb és az állókhoz legközelébb járuló — mint a' mi vízünk; abban legkevesebb. És így minden folyóságok, minden nedvességek a' világon csak annál fogva olyanok, hogy a' tűz szüntelenül factorkodik, 's ő általa és az ő mivelkedése után való resultátumok azok. Tehát a' fénybe is tűz adja a' folyó lelket, a' menykő-materiába is ő, aetherbe is ő.

A' vízben, aérben, fényben, menykő-materiában már öszszesített (compositum) a' test: az elementumok törekednek itt valami compositumot alkotni, de nem tellyesíthetik a' tűznek nagyobb ereje miatt — mint a' kénese' maszszájában; és így a' gyülevényök próba közben marad massa sui generis.

105. Lássá az Olvasó, hogy én valamint a' nagy fogású antagoniában, hol az égi nagy testek járásáról szó volt, az úgy nevezett két centrális erő helyett csak egygyet, a' másik helyett pedig superficialist vettem-fel, (§. 21.) úgy itt is, a' hól a' természet belsőjébe szállók és egygy universális intézettel indulok-el, csak az alkotót veszem szoros értelem-ben való erő gyanánt; a' bontót pedig actusnak inkább, mint erőnek; mert e' tűz, melly nem tulajdona valami testnek, hanem ő maga-féle test, és ennél fogva mint test-erő, az Egészben közönségesen mivelékeny (activum). E' nálam nagy rollét fog jádszani — nem olyan törzsököst ugyan, mint ama régi Görög Filozofusnál, ki a' tüzet vagy mindenest alkotónak, vagy mindenek' matériáléjának (közönséges elementumnak) tette; de szebbet és hatalmasabbat. Rontani fogja az alkotmányt (factor negativus) hogy jobban alkatódjék, és tehát tökéllétesítésére szolgálni. — Legalább azzal megyek tisztábbra ki, hogy nem tulajdonítok azon egygy elementumnak két egymást semmivé tevő erőt, mint a' mostanibb Fizikusok (vires attractivae et repulsivae); hanem repulsiva helyett tűz van nálam, a' ki repellál, széjel-ver — non in abstracto, sed in concreto, — valamint minden rugóságnak a' folyókban, úgy az elrugásnak is általjában a' legkissebb részecskéjének nyugtalan-ságánál, széjeledésre való természetes készségénél fogva kútfeje 's indítója lévén. És ha a' kis példákbl nagyokra lépni kell által: ő oka mindenféle mozgásoknak a' világon, és kezdője is. Új és még eddig nem rezonnérozott Fizika ez, — méltó tehát figyelemre.

106. A' tüzet olyan substantziának vévén, mellynek részecskéi egymás ellen pártolkodnak, magától következik ugyan, hogy - ha egy folyam' formában van a' tűz, ez a' folyam tehát mindég egy aránylatra állani törekedjék, (aequilibrium affectet) a' mint mindenféle folyókban észre is vehetni; mert ha egyszer egymás ellen rugaszkodók a' részei, természetek ellen lenne úgy egybe-gyülniek valahol (megáradni) hogy itt egy aránlat felett üssön-fel a' gyülevény — per excessum; másutt alább száljon — per defectum. De bezeg, kérdés, hogyan gyűlhetnek ezen antipáthiájok mellett annyira egygyüvé a' szikrák, hogy egy húzomban tartó folyamat állítsanak, és a' mi még több: hogyan székesedhetik egy helyen a' tűz?? (concentratio ignis, vel lucis). Az elsőbb nehésség engemet nyom különösen a' fellyebb kijelentett felvételem mellett; a' második a' többi Fizikusokat közönségesen, a' mellett is, hogy a' szikrákat szövetségeseeknek állítják — de ha a' tűznek, valamint akármí folyónak, aequilibriumot affectálni kell? Ez a' kettő nem férhet egygyüvé képtelenség nélkül; mert valamint a' görbe lineákban járó mozgást egygyetlen erőttől, úgy az aequilibriumot, és a' concentrátiót azon egy tulajdonságból lehetetlen magyarázni. Kötelességemben áll ezt megfejteni ő helyettek is. Lássunk hát mélyebben a' dologhoz:

107. A' tűz' szikráji egymás ellen pártolkodók lévén nem gyűlhetnek magoktól és magokban annyira össze, hogy egy húzomban tartó folyamat állítsanak-elő; de a' harmadikban és egy harmadik által igen is. Az ő természetök abban áll, hogy oszlassanak, az össze-forrasztott test' szövetjének bontásával foglalkodjanak, és azzal foglalkodnak is örökké — valamint az elementumok az össze-szedéssel, egygyüvé forradással; mert ezeknek ebben, amazoknak amabban áll az activitások — egymáshoz képest ellenző fogásban. A' szikrák tehát oda indulnak, oda-gyülekeznek, a' hol oszlatni, bontani való van — mennél több, annál többen, itt lévén mindeniknek foglalatossága az oszlatással; már pedig oszlatni, bontani való minden test a' világon; mert ez mind csupa össze-köttetés, csupa szövemény, a' hová a' szikráknak befolyások van egész' elementumokig. Tehát a' szikrák nagyobb mennyiséggel is gyűlhetnek-össze az ellenkező pólusú vagy is álló (a' mennyiben ez a' folyónak ellenébe tétetik) testekben, — azokban t. i. mellyeknek az elementumok a' constitutivumai nem a' szikrák (§ 104), és azokban hát maradhatnak ezek, ha csoportosan is, valameddig bontani való materiájok marad, 's vele foglalkodások. Mivel pedig a' szikrák a' testben (és valahányszor testet említek, mindég compositumot kell érteni) nem maradhatnak foganat nélkül, az az: a' nélkül, hogy fakjok szerint dolgozzanak, 's tehát boncsanak, oszlassanak, a' felbontakozott test' részecskéjít — a' már eloszlottakat — revolúzióba hozván, 's ez által mozgásra indítván-fel: (§ 105), vagy ezek által ragadtatnak — ha még lehet benne a' nem utolsó szálíg felbontakozottakban foglalkodások a' szikráknak, vagy azokat is magokkal ragadják és kitakarodván a' testből, az elvált elementumokkal vagy részecskéikkel egygyütt tehetnek egy húzomban tartó folyamat — a' kettőből egy vegyületet.

És most láthatni factum szerint, a' mit én fellyebb említettem, hogy t. i. mindenütt, hol az alkotó factor míveskedik; ott jelen kell lenni az oszlatónak, és megfordítva. De sőt ez az utolsó nem is tehet compositumot ama' nélkül. Szükségképen egygyütt kell dolgozniok.

108. Ezt még bővebben fejteni kell:

Egy *a* szikra az *x* testben (ellenkező pólusú, vagy is, álló testet kell ezen érteni mindenkor) *a*' maga fakja szerint való munkához, *a*' bontáshoz fogván bizonyosan veszt erejéből annyit, mennyi *a*' vele küszködő elementumok' kötelékje ellen fordítva van — veszt *a*' *b* szikrát elrugathatni való egész erejéhez képest; melyet én rúgóságnak neveztem-el (§ 101.) 's tehát azzal kevésbé áthat ellene *a*' vele meg nem férhendő vagy szomszéd *b* szikrának. Ez hasonlóul jár *a*' *c*, ez *a*' *d* elrugtatására nézve, és így tovább. Ezen módon *a*' szikrák többen férhetnek-meg és gyülevényt állithatnak azon egy testben, az egymás ellen küzdő rugaszkodások mellet is — annyiban t. i. *a*' mennyiben *a*' test' bontásával foglalkodván gyengül, vagy el van fogva az egymás ellen fordítandó erejek; *e*' pedig annyiban elfogódik, vagy gyengül, *a*' mennyiben *a*' bontással dolgok van: már pedig azzal mindig van 's kell is lenni dolgoknak; mert nékiek abban áll természeti activitások — valamint az elementumoknak az ellenkezőben, t. i. az alkotásban. Ha *a*' szikrák' rugó ereje gyengül: úgy hatóságok kissebb sphaerába szorulván öszszébb jöhetnek egymáshoz 's tehát sűrűen lehetnek majd egygyik *a*' másikat érve, *a*' nélkül, hogy egymás ellen kelniek kellene az egyyüvé nem férhetés miatt. Mikor annyira meggyűlnek, hogy már birjanak *a*' test' kötelékjét egybe-tartó erővel; *a*' testnek bomolnia kell 's elementumjainak elszéledett léttekre velek egygyütt revolútióba jönni 's tehát levegni, — *a*' miből kész az egy huzomban tartó folyam.

A' mit *a*' szikráknak egybe-seregelhetéséről mondtam egygyenként gondolva egyszerű öszszesedés eránt; ugyan azt applicálni kell *a*' több részelékeny csoportokból lett compositumra, mint már öszszeséges gyülevényre, és úgy gondolni *a*' tűznek ilyen módon lehető közönséges folyamát.

109. Továbbá: tegyük-fel, hogy mindenféle test egyforma szövetű erős voltára nézve, egyenlő erősségű, hogy tehát egyenlő erővel *a*' tűz is küszködjék vele bontáskor: akkor *a*' tűz-folyam egy közönséges egygyaránylatban lenne az egész világon; mert ekkor semmi ok se volna reá, hogy miért egy helyen több gyűljön, vagy több ideig, vagy nagyobb erővel küzdjön, mint másón. Igen, de ezt *a*' felvételt nem engedi az elementumok között való atyafiság' törvénye, melynek divatját pedig meg-kell esmerni *a*' testek' országában, és esmerik is azt minden Fizikusok — azt, hogy egy *B* test — p. o. — vagy elementum inkább *a*' *C*-hez húz, mint az *A*-hoz; és valami máshoz — p. o. *Y*-hoz, nem is húz, indifferens marad. Ezt én Chemicusok után *Atyafiságnak* nevezem (affinitas) és pedig *tisztának*, mikor *a*' *C*-is szintúgy húz *a*' *B*-hez főképen, mint *a*' *B* hozzája — költsön, különös vonzózással, és máshoz kevésbé vagy éppen semmit-sem húz, mint mágnes *a*' vashoz, és más érczhez nem; *vegyűltnak*, mikor *a*' *B* egygyaránt húz akár *C*-hez akár *A*-hoz, akár máshoz; és ha viseltetik is valami különösséggel ehez inkább, mint amához, az még is kicsiny; — már az egyébként akár azon egyfélék legyenek az elementumok vagy részecskék, akár ezer külömbfélék minőségekre nézve, csak-hogy *a*' költsönös huzásban illy-képpen viszonyozzanak egymás eránt.

A' tiszta atyafiság szerint való compositiót én *egyfeles szövetnek* (textura homogenea) vagy egyszóval, homogeneitásnak, egyféleségnek; *a*' vegyült atyafiság szerint valót pedig

többfelesnek vagy heterogeneumnak, 's többféleségnek fogom nevezni; a' homogeneumok között való köteléket (nexus) erősnek; a' heterogeneumok között valót pedig gyengének; mert valóban erősebb is az, a' hol olyan alkotó részek egyesítve vannak, melyek leginkább egymáshoz húznak — erősebb annál, hol a' részek másához inkább húznának, sem hogy mostani összszesítésbeli társaikhoz. De ez alább kivilágosodik.

110. Már most: kétség-kívül vannak a világon különbféle szövettű testek — erős, gyenge, közepszerű kötélkéük. Mind ezeken keresztül kell járhatnia a tűznek, és felbontás' próbája alá vehetni akármellyikét, ha ő a fél-osztályos factor az alkotásban (§ 96). Már pedig bizonyos, hogy nagyobb tűz-erőnek kell dolgozni az erős, mint a gyengébb kötélkű test' felbontásán, az is bizonyos, hogy nagyobb tűz-erőt nem húzomossága, hanem mennyisége és tehát nagyobb gyűlevénye szerint kell érteni. És most kérdés, hogy honnan jön tehát ide az a nagyobb erő — az a többség? Ha itt több: úgy amott kevesebb, és így bomlik az Eggyaránylat, — itt ennek mértéke alatt, amott azon felett gyűlnie kell a tűznek. Ezt az utolsót néki székesedés' concentratio; az elsőt pedig üresedés' gyanánt kell képzelni, hogy ezen két extremum között közepet tartson az Eggyaránylat.

A' tűz közönséges folyamának mérték felett csapó gyülevényét, vagy székesedését, a' mennyiben ez az elibe ötlendő test' bántására indul, én *Tűz-os'romnak* fogom nevezni (torrens, strom) és figyelmessé tenni az Olvasót, hogy szem-ügyön tartsa ezt a' szót és a' conceptust; mert egy fontos befolyású kinézésre készül ez.

111. A' tűz' székesedhetésének ez a' módja: Mennél erősebb kötelékű a' test; annál nagyobb foglalatosságát ad a' bontáshoz fogott tűznek. Ez áll — mint természetes következés. Legyen hát egy M tűz-fólt (a' közönséges eggyaránylatbéli folyamból való szakadék) foglaltatva egy X testben. Itt foglaltatva lévén veszti rugóságát — más tűz-fóltot magától elcsapni való erejét, (§ 101.) veszti annál inkább, mennél nagyobb a' bontással való dolga, (*foglalatossága*) mert annál több ide fordítódik. Az L, és N fóltok tehát a' szomszéd testekből, ha ezekben gyengébb a' kötelék, 's tehát a' nagyobb rugóság miatt több a' társaiktól való ellent-állás, ide tódúlnak az X-be nem-csak azért, hogy itten kisebb az akadály (*Fluidum fertur viâ minimae resistentiae*) hanem azért, hogy ez által éppen teljesítik az Eggyaránylat' mértékletét — a' mi természetekben áll; (§. 106) mert M fólt az elvesztett rugóság' tekintetéből (*respective*) az eggyaránylat' mértéke alatt való állapot — üresedés; az L, és N pedig arra nézve, hogy gyengébb kötelékű testben foglalkodó tűznek több a' rugósága, *respective* székesedés — az eggyaránylat' mértéke felett lévő-erőgyülevény. Tehát mikor ez is az X testbe takarodik: annyit tesz' az, mintha az eggyaránylat' helyre-állítására dolgoznának: a' mi természetes a' folyókban. Minekutánna az L az X-be takarodott: ez is úgy jár, mint az M; az N is hasonlóul; és így tovább. Így hát a' körül-állókban jóval is megrikúl, és az X-ben meggyúl a' tűz.

De meddig gyűl egy helyen? nem véghetetlenig. Addig gyűl, míg nem felül-haladja a' testben a' kötelék' erejét; mert mikor ennyire meggyűlt: a' testnek vég-felbomlása következik, melly után a' szikrák, nem lehetvén többé bontással foglalatosságok 's ezzel erő-vesztések; magok ellen kelnek-ki egész erővel; a' miből elszélesztés 's az elementumoknak ezen revoluczió közben magokkal való ragadása következik. És ebből támad a' *F. M. O. Minerva* 2. Negyed. 1828. 23



tűz-ostrom, mely megösztan, mint a' hirtelenkedő ár-víz, vagy az eleibe ötlendő testnek, vagy a' világra széjjel.

112. Minthogy tehát csak úgy gyűlhet több tűz össze az X testben, ha aequilibrium-béli fölt, az M, hozzá fogott benne a' bontáshoz, hogy t. i. ezzel dolgozván 's e' miatt rugóságában gyengülvén, engedjen többnek is férhetni maga mellé, — a' bontáshoz pedig csak úgy foghat foganatosan, ha bír a' kötelék' erejével — ha bár nem is egész test' de legalább egy, vagy több részbelivel, (mert így osztán az egésznek kötelékje is ostromolatik): a' tűz' az X testben az egyaránlati mérték felett való gyűlhetésének, vagy a' székesedésnek, az elő-bocsáttattakból való folyamán gyanánt, ez a' sínór-mértéke 's közönséges törvénye: 1-ör A' tűz ottan gyűl: a'hol a' kötelék gyengül. 2-or Mennél nagyobb dolog van a' bontással: annál nagyobb a' székesedés; és azért, a' hol több tűz van: oda még több gyűl. 3-or Csak erősebb kötelékű testeknél támadhat a' székesedés eredetiképen; a' gyenge kötelékűeket csak a' már készen lévő ostromolja, ha útjába akadnak.

Mind ezeket a' tűznek természetesen történhető székesedéséről, 's gyülevényéről érteni kell; mert más az, mikor a' hámorban p. o. fuvással mesterségesen siettetik a' székesedés; vagy mozgások, dörzsölések 'sa' t. által ott is eszközöltetik-ki, a' hol magától különben soha-sem támadna; noha ezen módok is ezen Theoria szerint könnyebben magyarázhatók, mint akár-mellyik más szerint.

113. Már hát én túl vagyok azon nehézségeken, mellyek a' tűzről való Theoriát ezen új felvétel szerint nyomhatnák. Felfejtettem a' tűz' folyamának egy húzomban való lehetőségét, a' mellett is, hogy az alkotó részei egymás ellen rugaszkodók, 's ennél fogva egymás mellett meg nem férhetők. Megmutattam a' tűz' egy helyen való székesedésének módját természetesen; mellyen pedig más Fizikusok megakadnak, ámbár szövetségeseknek állítják a' szikrákat. — Lássuk most ezen új Theoriának applicaturáját az alkotások' és alkotmányok' állapotjában, a' tűz' míveskedése mellett különös esetekben; mellyeken ha könnyűséggel megy által: ez is ajánlani fogja az új Felvétel' hasznos voltát.

Három rendbeli eset adja itten elő magát: u. m. az alkotmány' szövetjét egybe-tartó erőnél vagy nagyobb erővel kél ellene a' tűz, vagy *kissebbel*; vagy éppen *hozzá-valóval*, az az: akkorányival, mekkora elégséges a' szövet' felbonthatására, melyet én *proportionálisnak* fogok nevezni.

114. Az első esetben a' tűz kétség-kivül erőt vesz az X test' kötelékjén; 's tehát kevés, vagy semmi ellen-állóra nem akadván, azonnal felolvasztja az alkotást mindenestől, 's maga természetes nyugtalansága szerint mozogva hatalmaskodván, mint erősebb factor ragadó folyása közben magával viszi a' köteléktől felbomlott elementumokat is; mellyek, mivel sebes mozgáskor nem érkezhetnek atyafiság' törvénye szerint való vonszódásból újra egybe-kelni, vagy egygyesedni, úsznak a' tűz' folyamában az ő ductusa szerint mindaddig, míg nem adatik alkalmok vagy más testhez, Y-hoz, ragadni; vagy ha nagyon megsűrődnek a' tűz' folyamában, magok közt összszesedni, külömbféle atyafiság szerint való alkotásra szövetkezvén — a' mint lehet 's történetből eshetik.

Ezen esetben a' kemény test füstbe megy, 's a' lágy gőzzé válik. Mind ebből, mind amabból való matériával megterhesedik a' tűz-folyam, és a' tiszta folyóság — mely csak a' tűzé egyedül — vegyültté válik; mely vegyültében belénk is — a' mi érzékeinkhez-

képest — hathat érezhető-képpen; a' minthogy azon formájában factorcodik is előttünk több'nyire. Mi tehát ezen constitutzióknak szerént a' tűz' játékából csak catastropháját látjuk a' hirtelen végbe-vitt munkának — csak utolsó felvonását — a' füstöt, vagy a' gőzt, vagy a' lángot — mellyről alább. —

115. A' második eset szerént történetben kétféleképpen eshetik-meg a' dolog; a' szövet, vagy homogeneousum, vagy heterogeneousum.

Ha homogeneousum a' szövet: akkor a' tűz nem tesz' benne változást; hanem inkább megfordítva, a' test tesz' a' tűzben — mit? vagy azt, hogy át'szűri folyamát, mikor keresztül-megy rajta; olytén szűrete által, hogy a' tűz' folyamában egygyütt folyó elementumok, a' testen keresztül mentekben alkalmat kapván közeleb'ről való atyafiakhoz csatlódní, bent maradnak a' test' részeihez ragadván, és csak az így kitisztultabb tűz az idegenebb részecskékkel takarodik-ki a' testből; — vagy nagyobb részént azon vegyűlten felületétől veri vissza (reflexio) az ostromot, és tehát ennek folyamában ductussára nézve teszen változást; a' mikor osztán másfelé vévén útját a' vissza-vert ostrom, ha reá-akad a' bontani-valóra, vagy gyűladékony testre, magáénál kisebb erejűre: úgy teszen vele, mint az első esetben láttuk. A' tűz nem teszen változást ilyenkor a' testben azért, hogy nincsen mibe foghatnia kezdetkori megtámadáskor; mert ittén a' csata nem eshetik részelenyén 's idő-jártával (successive) mint a' heterogeneousumokban, hogy így osztán nőjön a' tűz' ereje a' 111 §-ban leírt módon; hanem egész erő egyszerre teszi-ki magát az egész ellen — az alkotó az osztató ellen — és minthogy ez, Feltétel szerént, kisebb amannál, szükségképen ez fogatlanul hadja a' harczot. És ekkor a' test meleg.

A' testek' felületétől vissza-vert fény — keményebb alkotású testeket, (milyen az ércz, a' kő, az üveg 's a' t.) sérelem nélkül keresztül-járó melegek, — innen magyaráztatnak.

116. Ha heterogeneousum a' szövet: akkor másképen esik a' dolog; mert akkor a' tűz a' testnek gyengébb kötelékjét támadja először, 's ennek bontásával foglalatoskodván oda-származtatja a' közelségben levegő más tüzet is magához, 's a' fellyebb leírt mód szerént ezzel erősödvén, sokat tehet az ilyen test' állapotjának változására: mert úgy ha kisebb erővel is jött eleinte ostromonként, ha az egygyaránlat-belinel nem nagyobb is, ha az egész test' szövetjének alkotó ereje öszszeségesen sokkal is nagyobb; még is annyira felhatalmasodhatik, hogy mikor a' test' szövetjének részei az ő nevededésének 's foglalhatóságának szeresen felelnek-meg egymás után, az hozzá's hozzá illő ellent-állással: utóljára az egészet végső felbomlással fenyítheti, eleinte csak a' részekben kezdvénmeg az ostromot. Így ég-el egy egész fa-szál, egy egész ház, falu; így parva scintilla magnum excitat incendium!

Külömben pedig, mikor a' tűz nevededésének, vagy harapódzásának nem proportionaliter felel az ostrom alá kitétetett test, (heterogeneousum, szövetőt kell érteni itten); vagy is inkább, a' test' szövetjének az a' rende, hogy a' tűz nevedése szerént lépcsőnként proportionalis ellen-állást 's elegendő foglalatosságot leljen a' testben, hanem egy részében jóval is erősebb a' kötelék, másban ahoz-képest sokkal gyengébb: akkor csak ezt olvasztja széjjel, 's kitakarodik a' testből. Azért a' fa először felpuffad a' melegtől; azután gőz' kitakarodása után öszszébb húzódik. Ezen esetben a' test gőzölög (exhalatio, evaporatio).

117. *Harmadik eset*, mikor a' tűz-ostrom ereje éppen proportionalis az alkotmányt öszszesen tartó kötelék' erejének széjjel-veréséhez: akkor harcra kerül a' dolog. És ezen harcnak legnevezetesebb tekintetét az egész világ előtt, majd meglátjuk.

Ugyan is: a' tűz ezen esetben foganattal dolgozik; tehát a' test' alkotmányának egész kötelékje bomlik — nem hirtelen pedig, nem egy könnyen, hanem viszányzás és küszdés közben; mert az elementumok a' tűz' ereje által felbontakoznak ugyan, és előbbi egygyesületjéből szét-mozdítottván, zavarodásba jönnek először; de, mivel a' tűz' hatalma még ekkor itten nem feletteskedő, hanem az ellenkező erőhez hozzá-mérsékelt tehetségű: az elementumoknak is marad módjuk's idejek, vagy az előbbeni constitutio mellett harcolni; vagy egy új szövetezésre törekedni. A' melly dolog bizonyosan nem eshetik revolutzio's mint-egy zajoskodás nélkül.

Tudni-illik: az Elementumok a' tűz-ostrom által csak bizonyos határokig ragadtathatva lévén, de egyszer'smind maga természeti atyafiságok szerint, melly szerint egygyesedni intéznek, dolgozhatván; igen is felindulnak, és meglehető mozgásba jönnek — még most ugyan nem a' tűz-folyam' aránya szerint való mozgásba; mert ezen esetben, stante proportione, nem egészen engednek a' tűznek; hanem tehát azon egy helyen való mozgásba az X test körül; és ez által a' tűz' szikrájával elegyedve egy tüzes örvényt ábrázolnak az égetékeny test' határjai' környékében. És így olly formát jádszanak kis fogásokban lévő antagoniával, mint a' csillagok' forgó's kerengő járását eszközlő mozgás a' nagyokban.

Ezt az elementumok' revolutzióját — ezt a' két természeti factornak darabos ütköztekben viszánykodó küzdéséből keletkezett égő örvényt, a' mennyiben a' mi organizáczióunkba azon oldalból hat betűnetével, melly szerint látunk, — én lángnak (Flamma) nevezem. — E' szerint hát a' láng nem tiszta tűz-folyam, nem egy oldalú processus; hanem az elementumoknak a' tűzzel tartó küzdéséből kerekedett csata-látvány, és a' mint látandjuk — prodromusa a' természeti teremtés' munkájának — a' mellett, hogy a' nagy, és a' kis világokban történő dolgok' belátására, eszközül szolgáló szép tünemény!

118. Minthogy a' tűz-ostrom, ha már egyszer rontani kezdett, még több tüzet, több erőt gyűjt magához (§ 112): látni való, hogy a' csata nem sokáig tarthat, és az égő test nem lángolhat szünet nélkül; mert mikor a' tűz erőt veszen a' bomladékony testen és ennek kötelékjét egybe-tartó ereje felett rúg-fel oszlató hatalmával; akkor vége van a' lángnak, láng helyébe következik az egy részre hajolt, 's megoszlott diadalomnak jele, a' füst és a' hamu. Ekkor ugyan is a' kettős viadal belső háborúvá válik — azzá, melly szerint már magok ellen kezdenek pártolkodni a' szikrák, magok rugdosván széjjel magokat (§ 111). A' honnan a' szikrák 's az elementumok között tartó indulat, mellyből viadal támad vala, szabadabb mozgásba jövéen, maga siettetí vége-velését a' csatának. Az elementumok' sorsa meghasonlik: a' tisztább atyafiságúak (§ 109) a' csata-piacztól elalván, hamu-képében mindjárt az öszszesedéshez fognak, és úgy adnak alkalmat egy új alkotásra — akár a' már ez előtt megkezdetthez földalékúl, akár ujjonnan kezdendőnek alapúl szolgálván; a' vegyültt atyafiságúak pedig, minthogy ezeknél gyengébb a' kötelék (§ 109), a' most sebesebbé lett tűz-folyam által biratván, ragadtatnak szerte a' világra, 's vele egygyütt levegnek eleinte füst formában, míg osztán a' többi csak-ugyan ollyan-féle

olvadékokból lett aer' maszszájával egybe-elegyedvén, nem kapnak alkalmat idő-jártával más atyafiakkal össze-egygyesedni, a' fellyebb - említett át-szűrés' (§ 115) vagy történetből való neki ütközés' alkalmával, és imígy befolyásúl lenni az alkotás' munkájára a' nagy világban, — a' tüztől nagyjából lett felszabadulások után. A' miről alább világosabban.

119. Ezek szerint hát mennél tüzesebb (intensior) a' csata: annál elevebb a' láng; és mennél ez elevebb, annál kevesebb a' füst: mert ezen catastrophája a' lángnak csak a' csata' vége-felé jelenik, mikor a' tűz felhatalmazik az alkotmány' ereje felett és már magával nagy sebessen ragadja az elementumokat. Tovább: mennél tartósabb vala a' csata; annál több a' hamu, mert annál többek a' tisztább atyafiságú 's erősebb kötelékű elementumok, mellyek a' csata' folyamatját győzhetetlenül huzták, a' tűznek keveset engedvén, — hanem inkább az atyafiság' törvénye szerint valami új szövetségre hajolván, elállottak a' csata' piactól és alkotáshoz fogtanak.

Ezen tüneményeket nem magyarázhatni olly szerencsével a' Lavosieur szerint való Theoriában, hol csak a' kisebb 's nagyobb atyafiságú vonszódások (a' tűzben is!) jadszóivá tétetnek az egész röllénak; és antagonismus, melly mindenkor harcra üti-ki a' dolgot, és melly csak a' tűz, mint atyafiatlan elementum mellett eshetik-meg valódi-képpen, — nem míveskedik é figyelemre méltó munkában?

120. Egyébaránt, ha idegen részekkel megterhesedik a' tűz-folyam, mint az ár-víz az iszappal — és felette megsűrődik; miért ne lehetne, hogy a' benne lévő részetskék által, mellyekkel még folytában is foglalatossága lehet a' tűznek, vezéreltessék az atyafiság' törvénye szerint is, — és pedig hol e' hol ama' formában — hol a' fény', hol a' menykő-matéria' képeben tüneménykedve vezéreltessék?

És így én a' felsőbb álló-pontomból a' tünemények' körébe lett leszállásom után, ott vagyok most resultátumokban, hol a' többi Fizikusok, kik empyriából csak darabosan filozofálnak a' tűz' természetéről. Nékem szükséges volt fellengősködnöm; mert a' tüzet úgy vettem-fel, mint egygyik fő factort az egész világ' teremtetésében, mellyhez-képest hát alávalóság lenne a' földi tapasztalás' csorba dátumaival kikelni, és nem inkább egy felsőbb pontból deducálni a' tűz' genesisét.

121. A' tűznek ezen új felvétele mellett, minthogy az alkotó erővel ellenkező pólusú mívesnek tétetik a' Theoriában, ki lehet nézni annak természetes okát, hogy miért tehát itt kemény alkotmányok, golyóbisok; ott lágy, folyó, vagy levegő szerek; 's itt ott vegyültt alkotású testek tűnnek-fel a' világ' constitutzióján különös elválasztásokban. A' tűz ugyan minden-féle testeken kizárhatatlanul jár keresztül 's dolgozhatik is minden-félékben, de nem egyenlő foganattal, és sokakban foganat nélkül is, a' mint fellyeb láttuk. A' hol a' tűz nem bír a' test' alkotásával; ott erősebb az alkotó factor, 's abban ez fő-képpen míveskedik; tehát a' test' elementumai öszszesített állapotban, egy alkotmány formában maradnak állandóul, nem is változhatnak egy könnyen; és illyen az álló test (corpus solidum) mint nálunk a' földön a' kemény izmos testek, oda-fel pedig a' csillagok; ellenben, a' hol a' tűz bír, 's az ellenkező pólusú factor gyengébb; ott a' tűz míveskedik főképpen, és a' test, mellyben megfészelt, elementumaira nézve, felbomlott állapotban van öszszesedés' formája nélkül, igen könnyen de szüntelenül is változóképen.

És ez a *folyó* test (corpus fluidum). Illyen az aer, viz, 's a' t. Ezen két szélsőképpen vett két külömb állapotú testek között grádicsonként kell menni az egygyiktől a' másikig által a' köz-szerűnek felállítására, a' hol a' gyenge, lágy, 's még formálható vagy formálható testek' classisa fogna állani — ha t. i. természetes a' menetel.

Következőleg, a' két ellenkező factor' míveskedése, foganatjára nézve, úgy fér-meg azon egy testben, hogy az egygyikből *több*; a' másikkól *kevesebb*. Az álló testben az alkotó míves foganatoskodik, és a' mívelmény az ő aránya szerént áll-elő; az oszlató pedig mint gyengébb fél 's foganat nélkül míveskedő; itten tehát csak eszközül szolgál az alkotónak. A' *folyóban* a' tűz foganatoskodik, és az alkotó erő csak az ő folyamatját eszközli (§ 108). A' köz-szerűekben tehát, minthogy egyenlő hatalmúak, foganat nélkül míveskednek: csak küszködnek — míg nem győz valamelyik. Az első és második esetben az *álló*k külön válnak a' folyóktól, és egy különös lételű testet formálnak az alkotó factor' intézete szerént; a' harmadikban a' test, melly ezen neutralismusnak alattékjává lett, csak materiálé gyanánt marad a' jövődő formálásra. Így váltak-el valaha szárazok a' víztől, világosság (tűz) a' setétségtől; levegőbeliek a' függesztettektől — ha természetesen voltak. De erről alább világosabban.

122. Ha a' tűz' mívelkedése után támad mind valamennyi folyó-szer a' világon: úgy a' tűz örökké factorkodik a' testek' országában, és kell is factorkodnia, meg-se szünhetnie; mert az ő munkálása után való mívelmények, a' folyók, mint okvetetlenül szükségesek a' világ' rendének fentartására, soha nem szünhetnek. Ha pedig a' tűz, mint bontó erő, örökké factorkodik; úgy az ellenkező pólusú erőnek, az alkotó mívesnek is, szinte mindenkor factorkodni kell mindenütt, 's tehát alkotni — alkotni új meg' új darabokat nemcsak kis fogásokban, olyanokban, mint nálunk a' kövek, kristályozatok 's a' t. hanem olly nagyokban is, mint az égi testek; mert az ő viszányzója, a' tűz, ilyenekbe is bele vág, ostromol, bont, változásokat téssen. Tehát ha az alkotó míves tökéletes antagoniában van a' bontóval — a' mint tétetik; — szükségképen' amannak paroláson viszonozni kell ezzel, hogy maga pólusát hasonló hatalmú míveskedéssel tartsa, az az: alkosson nemcsak megtartást, vagy vissza-pótolást tévő, hanem ujjontan kezdő-képpen is. Tehát bontani is, alkotni is való ereje lévén a' világnak akármí revolutio' alkalmával, valamint felbomolhat részeiben, úgy fel is épülhet újra! és azért én azon kettős erejét *Factornak* neveztem; mert ennek munkája után maga a' világ, mellyben illyen kettő szünet nélkül factorkodik, maga tehet igazítást akármí hibáján az alkotmányoknak.

Ennyiben volt az atmosphaerákat felvenni, és a' világot nem mechanice — mint Neutonék — hanem chemice vi'sgálni. Menjünk tovább! —

Dóhovichs Bas. N. L. P.

Folytatása következik.

8.

A' Csernek-hegyi Klastrom. *)

(*Monasterium de monte Csernek ad S. Nicolaum prope Oppidum Munkáts.*)

A' Munkáts' nevezetességei közt, második helyet érdemel a' Szent Miklós Püspök' és Confessor' tiszteletére épült Klastrom, melly fekszik Munkátshoz Északra, a' Latorcza vizén túl-lévő Csernek Hegye' oldalán, a' Várostól mintegy 2000 lépésnyire. Kellemetes fekvése 's elragadó kilátása, szívet felemelő érzésekre andalítja a' figyelmes szemlélőt 's két felemelkedett Tornyja, méltóságos tekintet ad, a' csinos izléssel épült egésznek; mellynek még méltóságosabb tekintete volt addig, míg a' régi Templom' Római Kúpja is, a' Klastrom' épületei közzül felemelte tiszteletre ösztönöző fejét; de a' mellyet a' tisztes régiségekbe nem gyönyörködő szánakozásra méltó egygyűgyűség' kezei leontván, ezen becses maradványnak 1826-dik Esztendőől fogva, legkisebb nyoma sincs többé.

A' nevezett Csernek-Hegyen diszeskedő Klastromnak legelső fundamentumát, a' Podoliából I. Lajos Királytól az Országba 1339-dik Eszt. kezesül béhozott 's először a' Sátor Hegyén lévő Várba megtelepített, azután pedig, a' Bogdán és Dragos Oláh Fejedelmeknek a' Munkátsi Vidékről Moldvába lett kivándorlások után, a' Munkátsi még-akkor csekély kiterjedésű Várral 's az ahhoz tartozó 300 Falukból álló Uradalommal megajándékoztattott Koriatovics vagy Kiriatovics Tódor Munkátsi Herczeg, vette-meg 1360-dik Eszt. és azt a' Sz. Basilius Rendén lévő Orosz Szerzetesekkel töltötte-meg, a' kiknek élelmekre, két, úgymint Bobovistye és Lauka nevű Falukat nevezett-ki, nékiek ajándékozván, az Iványi, Lovácska és más a' Klastromhoz közelebb eső szőlő-termő Hegyek' Bor-dézmáját is, az Oroszvégi Határon termelt Gabona-dézmával, és két innen adni szokott sertésekkel egygyütt; ezeken kívül tíz köből búzát, tíz köből gabonát, négy hordó bort, száz kő-sót és száz hosszu forintot is rendelvén esztendőnként megmásolhatatlanul a' Klastrom' számára, mint megtetszik Herczeg Koriatovicsnak azon adomány-leveléből, mellyet a' maga egész kiterjedésében felhoz P. Joannicius Basilovits in brevi notitia fundationis Koriatovitsianae P. 1. Cap. IV. pag. 10, mellynek hiteles volta felől Gróf Battyáni Ignácz Erdélyi Püspök ezen című munkájában: Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae etc. Studio et opera Ignatii de Battyán Episcopi Transylvaniensis collectae et illustratae. Albae Carolinae 1785, sok kétségeket hord-fel, de a' mellyeket P. Joannicius Basilovits említett munkájában, hosszasan igyekszik megczáfolni.

*) Ez a' kis töredék is 1827-ki F. M. O. Minerva 5-dik Negyedjének 1557-dik lapján említett Munkáts Geographica-Topographica- Historica- és Statistica- sajtót váró Monographiájának egy része.

Valamint az Ég alatt minden dolgok, úgy ez a' Klastrom is sok változásokon és sok kedvetlen történeteken ment által; sokszor elpusztítottak, jószágaitól megfosztattak, belőle a' szerzetes Atyák elszélesztettek, elkergettettek és külömb-külobmbféleképpen nyomattattak 's nyomorgattattak. De Felséges Koronás Királyaink, mindenkor kész segédelmet nyújtottak nékiek 's kegyesen óltalmazták azokat, Jussaiknak minden megháborítói ellen 's időről időre állottak elő olly Jóltévők, a' kik a' Klastrom' dülledekeit újra felépítették 's elrendeltetése czéljának elérésére alkalmatossá tették. Így midőn 1488-ik Eszt. az Iványi Plebanus Benedek a' Dézma beszédésére kiküldött Klastrombéli Barátokat, cselédjeivel az Iványi Hegyen meglámadtatván, szakálloknál fogva onnan tsúfossan lehurczoltatván 's kemény ütlekekkel illetvén, tőlök a' Dézma bort erőszakosan elvette volna, I-ső Mátyás Király, hathatosan pártjokat fogta. — Az 1551-ik Esztendő megelőzőt időkhöz is, a' nevezett Klastromot, nem kis veszedelemnek kellett érni, mert akkor nemcsak a' Klastromhoz tartozó Latortza vizén lévő Malom, hanem maga a' Klastrom is elpusztítottak, mint megtetszik I-ső Ferdinánd Királynak, a' Malom ujonnan leendő megépítésére, Lászlónak a' II-ik Munkátsi Püspöknek engedelmet adó 1552-ik Eszt. Martiusz 15-ik Napján Posonba költ Decretumából.

Ebben az időben, ezen Klastrom' szerzetesei, mindenféle adókkal és szolgálatokkal terheltetvén, semmit-sem különbözött sorsok, az adózó Nép' sorsától, és ha azoknak tellyesítéseket elmúlatták, vagy magokat vonogatták, keményebb eszközök által is kényszerítődtek azoknak tellyesítésekre. Isabella Királyné tehát, a' János Király Özvegye, Hilarus Püspök folyamodására, őket minden terhek, szolgálatok és akárminévvel nevezendő adozások alól felszabadította, megparancsolván a' Ns. Vármegye- és Vár- Tisztjeinek, hogy őket effélékre szorítani 's kényszeríteni ne bátorkodjanak. ddto. Albae Juliae 3. Julii 1558.

De úgy látszik, hogy az Isabella Királyné ezen Decretumára a' következett időkbe a' Munkátsi Vár' Tisztjei keveset figyelmeztvén, azután is megkivánták a' Klastromtól a' lovakkból, róka- nyest- és nyuszt- bőrből álló adót, minden más egyéb fizetésekkel és szolgálatokkal egyetembe, és ezeknek nem tellyesítések esetébe, annak Lakosait; tömlöttzel, veréssel 's más nemű büntetéssel is fenytették. Ezeken-kivül a' Klastromba lakó Orosz Püspököket, püspöki Hivataljoknak folytatásába megakadályoztatták 's meghalálózásokkor, minden vagyonokat elfoglalták. Illy elnyomattatott 's bépanaszolt állapotjokat II-ik Maximilián Király szívére vétvén, keményen megparancsolta a' Munkátsi Vár' akkori Praefectusának Bay Ferencznek, és Szent-Benedeki János Udvar- Birónak, hogy a' Csernek-Hegyi Klastromba lakó Barátokkal illy kegyetlenül bánni többé ne merészellyenek, sőt minden efféle vissza-élésekkel 's törvényteleniségekkel felhadjanak. ddto. Posonii 13-ia Octobr. 1569.

Pártfogások szárnyaival fedezgették 's Jussaik, és szabadságaik minden háborgatói ellen Királyi tekintetekkel óltalmazták az említett Klastrom Szerzeteseit, II-ik Rudolf és II-ik Mátyás Királyok, valamint Báthori István és Bethlen Gábor Fejedelmek is. De I-ső Rákóczy György Fejedelem, Munkátsi IX-ik Orosz Püspök Taraszovits Basilius által megsértetvén, nemcsak a' Klastrom Temploma' oltára mellől fegyveres Katonák által erőszakosan elhurczoltatott és a' Várba húzomós ideig-fogva tartott Püspökre, hanem a' Klastrombéli Szerzetesekre is annyira megneheztelt, hogy nemcsak minden élet és borbéli

Dézmájokat elfoglaltatta; hanem Balling János a' Munkátsi Vár akkori Fő-Kapitánnya által, a' nékiek még Herczeg Koriatovits Tódortól ajándékozott Bobovistye és Lauka nevű Helységeket is elvétette 's az Uradalomhoz kapcsoltatta 1640 Eszt. — Ekkor az említett Szerzetesek, mint a' Pásztor nélkül-való Juhok nagyobb részént elszéledtek, és a' csak-nem üressen hagyott Klastrom' épületei pusztulásnak indultak. A' II-dik Ferdinand Király maga közben-vetésére, szabadon bocsátódott ugyan Taraszovics Basilius Püspök 1642 Eszt. és a' Klastrom' említett Falui is vissza-adattak, de alig tért vissza a' Klastromba a' nevezett Püspök, alig kezdette össze-szedni elszéledt Szerzeteseit és megújítani 's a' lakozásra alkalmatossá tenni a' Klastrom' épületeit, midőn Balling János Várbeli Fő-Kapitány által a' Klastromból ismét kirekesztődött, 's minden jószágaitól megfosztatódván a' II-dik Ferdinánd Király rendelkezéséből, a' Kassai Kamarától húzott 200 forint fizetéssel N. Kállóba menni, 's ott lakni kényszerítettett egész haláláig, mely történt 1648-ikban.

Kedvezőbb idők kezdettek ennekutánna felderülni a' Klastromra's annak Szerzeteseire nézve, a' Parthenius Péter X-ik Munkátsi Orosz Püspök' ügyes felvigyázása alatt és 1649-ik Eszt. April. 24-ik napján, Ungváron a' Római és Görög szer-tartású Ekkle'siák között az Egyesülés (Unio) tökéletességre menvén, valamint az egész egyesült Orosz T. Papság, úgylőnősebben a' Csernek-Hegyi Szent Miklós Püspök és Confessor tiszteletére épült Klastrom is szembe-tűnőbbképpen pártfogoltatott koronás Fejedelmeink által. — A' Joannicius Zeikán Munkátsi XI-dik Orosz Püspök' eszközlésére pedig, Havas Al-földi Vajda Multyánszky Koszta 1661 Eszt. a' Klastrom' romladozásait megfoldoztatta, és a' megavúlt Fa-templom helyett, új Kő-templomot építtetett, de a' melly, a' mint fellyebb említém 1826-dik Eszt. egészen lerontatott, felépíttetése idejétől fogva 165 esztendőig álván fel. — Ebben a' Templomban halgatta a' Sz. Misét a' halhatatlan emlékezetű II-ik Jó'sef Császár 1770 dik Eszt. Junius 3-dik napján, melly akkor Pünköst első napja volt, 's az elhúnyt Superior P. Joannicius Basilovics, felvidúlt képpel mutogatta nékem több ízben azt a' széket, mellyben a' tisztelt Fejedelem az egész Isteni tisztelet alatt áhítatoskodott.

Még boldogabb állapotra virúlt dolga ezen Klastromnak de Camellis János Jó'sef Munkátsi XV. Orosz Püspök alatt, mert Gróf Tököly Imrének az Országból lett kiszorítása után 1686-ik Eszt. a' Munkátsi Várat, Zrínyi Ilona, Gróf Caraffának, az első Részbe elszámolt feltételek alatt feladván 's Bécsbe vitettetése után, az ő és a' Rákóczy árvai Tutorokká a' Felsőség által Cardinális Gróf Kollonics Leopold Esztergomi Érsek rendelkezén, ez, a' Klastromtól 1640-ben I-ső Rákóczy György Fejedelem parancsolatjára elvettelt Bobovistye és Lauka nevű Helységeket, Klobusiczky Ferencz által a' II-ik Rákóczy Ferencz árvái Jóságainak Helytartója által, de Camellis János Jó'sef Püspöknek, a' T. Leleszi Káptalanról e' végre kiküldött Biztosoknak, ugymint N. Váradi Püspök 's Leleszi Prépost' Benkovics Ágostonnak és a' tisztelt Káptalan hites Jegyzőjének Szegedi Jánosnak jelenlétébe vissza-adatta, 's azoknak bírásokba az említett Helytartó' parancsolatjára 1692-ben Januar. 21-ik napján Krasznai Sámuel Udvar-Biró, a' nevezett Püspököt, Kölyködi András Szolga Biró, Szécsy György Esküdt, Szeredszegi Imre Tábla-Biró, és Kalmár Mihály Munkátsi Polgár előtt béis vezette, melly Helységeknek 's azoknak jövedelmeiknek való-ságos Földes-Úri jussal való bírásokba van a' Klastrom mind e' mái napiglan. Cardinális Kollonics egyszer'smind azt is megparancsolta a' Helytartó Klobusiczky Ferencznek; hogy

a' Herczeg Koriatovics Tódor Adomány-levelébe kifejezett's hajdan a' Klastromnak minden Esztendőben hiba nélkül kiadott jövedelmek is, úgymint a' 10 köből Búza, 10 köből Gabona, 4 hordó Bor, 100 Kő-só és 100 hosszú forint kiadattassanak, a' minthogy akkor és azután is egy darabig, ezek ki is adattattak, hanem idővel ezeknek kiszolgáltatások, nem tudni mi okon elmaradt, mind e' máj napig. — Fáradhatatlan buzgóságának 's a' keze alatt lévő Orosz T. Papság' boldogsága 's szabadsága örökös alapja megvetésén való Fő-pásztori igyekezetének, nyilván - való bizonyosságát adta abban is, de Camellis János Jó'sef Püspök, hogy nem-csak az Orosz T. Papság' minden Jobbágyi terhek és adózások alól lett felszabadíttatását eszközölte - ki I-ső Leopold Császártól 1692-ben, hanem a' Csernek-hegyi Klastromra nézve Salva Gvardiát is nyertt az említett Fejedelemtől 1693-ban a' melly a' Klastromhoz tartozó, még ma is Klastrom-allya nevet viselő Falucska lakossaira is kiterjesztetett, sőt nem-csak, hanem minden adózások 's szolgálatok alól is kivétetett, és abban az állapotban volt 1747-dik esztendeig, midőn a' más adozó néppel köz terhek' viselésére 's a' rendes adónak megadására, Királyi helybe-hagyással a' T. N. Vármegye által az is rászoríttatott 's ma is köteleztetik. — Minthogy pedig a' Klastrom' épületei rész szerént a' régiség, rész szerént az idő viszontagsági miatt megavúltak, a' nevezett Püspök, egy kő-épületet is ragasztott ahoz 1693-ban, melly volt az ezután következett időkben az itt lakott Orosz Püspökök' Residentziájok. Maga a' Klastrom ebben az időben állott hét keskeny setét szobákból vagy Cellákból, egy kis homályos ebédlő-szobából vagy Refectóriumból és egy szűk konyhából. A' Cellák előtt elnyúló folyosó, olly keskeny volt, hogy egy személynél több által nem mehetett rajta. Végre 1766-dikban Rác Demeter a' Gróf Károlyi Jöszágainak tellyes hatalmú Plenipotentziáriussa, az ezen már omláshoz közelgető Klastromot lerontatván, annak helyébe egy-egy emeletű, három rendből, a' Superior 3 tágas szobáin és a' Refectóriumon kívül 27. eléggé tágas és alkalmas szobákból álló mai ízléssel készült Klastromot építtetett, Kútat, Bor-házat, Csúrt, Pinczét 's más szükséges épületeket is építtetvén 's a' véleményes nagy Kertet is kő-fallal keríttetvén környúl, ezeknek feltartatattásokra elegendő fundátziót hagyván. Nagy diszt ad az ekképen elkészült Klastromnak az a' tágas és jó ízléssel készült új Templom, mellynek fundamentomát 1798-ban Május 6-ik napján maga tette-le F. T. Bacsinszki András Munkátsi XXI-ik egygyesült Orosz Püspök, Tapolczai Sz. Pál és Sz. Péter Apostolok' Apátja 's a' t. és azt a' maga tulajdon költségén felépíttetvén, annak belső részét kifestettette 's a' még egészszen fel nem készült kárpitot, tanúlt Mesterektől készült még csak egynehány képekkel felékesítette. Kár hogy a' mennyezeten a' pokol' kiábrázolását elő-terjesztő festésbe, az elkárhoztak, az őket kinzó ördögökkel a' szemérmes szemet megbotránkoztató helyheztesbe 's állásba adatnak-elő. — 1813-ban Esztergomi Érsek és Primás néhai Esztei Herczeg Ambrus is, meglátogatta ezt az új Templomot és Te Deum énekléssel 's szentelt vízzel fogadtatott. — A' Klastrom pókháló lepte Könyves-tárjába némelly régi Ekle'siai Atyák' Munkáin 's egy Magyar Biblián kívül, a' többiegyéb - aránt is kevés számból álló könyvek, alig érdemlenek említést. — A' Sz. Basilius Rendén lévő itt lakó Szerzetesek, kiknek számok rendszerént 15-20-ra telik, a' Novitziátust itt töltő ifjabb Szerzetesekkel, a' Klastrom' megfundáltatása idejétől fogva, egész a' múlt 1825-dik esztendeig

a' Klastrom' falai között semmiféle négy lábú és szárnyas-állatnak a' húsát meg nem ették, hanem 1825-dik esztendőtol fogva a' Böjti-napokat kivévén a' hús-ételt köz megegygezéssel szabadossá tették, 's vendég-szerető készségeknek nagyobb mértékben lehető kimutatására az-által tágasabb mezőt nyitottak.

Balajthy Jósef.

9.

Siciliai Levelek,
DÖBRENTAI GÁBORHOZ.

Palermo, Május' 12-dikén 1825.

Több ideai vágyódásom tellyesedést ért; kilencz nap óta Palermoi lakos vagyok. Ha ált-futom képzetemmel az itt eltöltött kellemetes napokat, kecsegtet a' remény, hogy ezen classicus föld' megúztatásával, több ilyenek, sőt nevezetesebbek is következhetnek; de tökéletes csak akkor lehet öröömöm, ha Te édes Barátom, kedves Hazánkban a' Duna' partján olvasván — véleim egygyütt érezheted a' mi Barátodat ebben a' tündér szigetben érdekelte. —

Semmi tudós utazásbeli jegyzéseket ne remélj, olyant eleget olvastál. Nem igen Katonának való a' bölcsekedés, hagyjuk azt a' természet, és a' régiség komoly vizsgálójának. Barátod sok dolgot csak futólag tekinthet-meg, mellynek tökéletes ismeretére több idő kívántatnék. Azomban utazó könyveinknek nagyobb része csak mulattatni kívánja az olvasót; igazság helyett Phantasia képeit találjuk elhintve — 's gyakran valóság gyanánt Románt olvastunk. Én ezen classicus föld' mostani állapotját, a' természet' változó szépségeit, a' régiség' nagy maradványait — a' mint azokat láttam, és éreztem, napló-könyvemben feljegyezvén, ebből azután leveleimbe egy rövid de igaz rajzolatot tések elődbe Barátom! E' hónap' 3-dikán szálltam a' Nápolyi kikötőben Gőz-hajóra, hogy az emberi Geniének ezen jöltéví ajándékán Siciliába evezzek. A' hajón lévő választott Társaság, több fő rangú Ausztriai Aszszonyságokból és Tisztekből, néhány Angoly és Franczia ház-népből állott.

A' Kikötőt dél előtt 10 órakor hagytuk-el. A' tenger egész utazásunk alatt sima tükörhöz hasonlított. Gyönyörű vala látni, mint leve a' szép Amphitheatrális fekvésű Nápoly szemeink előtt kissebb és kissebb, a' közel fekvő kis szigeteknek minden szempillantatban változó perspectivje leírhatatlan. Rendkívül hat az emberre a' határtalan lát-körnek első végig te-

kintése — midőn a' szem égnél és víznél egyebet nem lát. Felségesen borúlt egy-felől a' Nap előttünk a' tenger alá, felségesen emelkedett más felől a' hold a' tengerből ki. Mentünk éjszaka is, 's az éjszakának kellemetes csendjében menni olly különösen jól esett.

Viradta előtt az egész társaság a' hajó' fedelén volt — 's örömmel várta a' napnak megint feljöttét. A' pirosítani kezdett Keleti horizon, 's nem sokára egész pompás szépségében mutatá magát ez a' jóltévő Égi-test. *Nap feljöttét, és lementét a' tengeren*, semmi toll tökéletesen le-nem írhatja, — nem is akarnám tehát hasztalan próbával a' nagyot és szépet megkisebbiteni; illyent csak látni és érezni lehet. Az a' mély benyomás, melyet lelkemben hátra-hagytak, örökre elfelejthetetlen léssen előttem. Láthattuk *L' Ustica* szigetjét, — *Siciliának* legszélsőbb hegy-fokai is lassankint mintegy homályba borúlva tologaták elé magokat, 's már Délben 12 órakor a' *Palermói* szép Kikötőbe értünk. Nem számlálva a' kemen-cze és kémény tisztításra való időt, mely a' mív-conserváziójára és használatására megkivántatik, 24 óra alatt tettük-meg minden szél nélkül azt az utat, melyre más hajónak közönséges széllel 3—4, sőt több nap is szükséges. A' szokott tengeri betegséget, senki-se érzette közzülünk, még *Aszszony-társaink* se.

Hazánkfia *Generális R.* a' *Garnizonból* sok *Tisztekkal* előnkbe jött, — 's az *Ausztriai Se-regek* jó elosztása, és a' kikötőnek helyes megerősítése jól esék a' katona szemnek. — Azomban a' meredek kopasz kő-szikla darabok; a' minden egybe-köttetés nélkül magokban ott álló nagy hegy masszák, melyek előbbi hathatós természeti revolúziókra mutatnak *Palermo* környékének, erről az oldalról szomorú tekintetet adnak. Itt már ég, levegő, föld, minden *Afrikai*, és akaratunk ellen is úgy tetszik, mintha közelebb volnánk *Afrikához*, mint *Európa'* száraz földjéhez. —

Palermo, tengerbe bényúló nyelv forma szárazon fekszik, mely a' *Nap-nyugoti* hegyeket a' *Pelegriño* hegy' fokával köti-össze, és véle egy tenger öblöt formál; Kelet felől a' *Zaffanan* fokával határos. Különös, hogy *Siciliának* ezen éjszaki tenger' partján lévő fokai mind ollyan hegyekből állanak, — melyek alacsony föld-karokkal vagynak más hegyekkel egybe-kötve — azért távolról úgy látszanak, mintha a' többtől elszakadott külön hegyek volnának.

Kik voltak a' régi *Város'* fundálói bizonytalan. Hajdani neve *Panormos* Görögül egy szép Kikötő-helyet tészén, 's mivel a' *Város'* Kikötője valóban szép és nagy, nem lehet kételkedni a' *Görög* nevezeten. — Lehetséges, hogy midőn a' *Phoeniciaiak* a' többi *Görögökkel* *Tróját* ostromolták, és meg is vették, szélvész által először *Afrikába* hányódtak, azután onnét *Siciliába* eveztek által, és ezt a' várost fundálták; vagy pedig az előbbi lakosokat elűzvén, — azok után nevezték. —

Trója megvétele után 4—500 esztendő közt jöttek az első *Görög* gyarmatok *Siciliába*. Később az *Arabsok* *Palermót* *Balírmunak* hívták. A' város rendesen van építve, két egymást keresztbe ált-vágó fő útszája *Piazza Villena* szinte egyenlő négy részre osztja. Ezek szélesek és szépeknek is lehetne mondani, ha benne házaik nemesebb stylusban volnának építve. *Palermónak* 150—160,000 lakosa van, 's ezek közt, képzeld csak, vagy 35,000 *Prókátor* mester-ember lesi és nyesi a' pert.

Siciliának egy várossában sem érezni annyira a' *Siroccót* mint itt. Minekelőtte ez a' forró fuvalom *Afrika'* homok pusztáiból a' tengeren által jöven a' *Sziget'* déli részéhez jut —

sokat elveszt erejéből; de ujj erőre kap, míg a' Szigeten keresztül hat. Dél-felé egy kis szellő támad a' tenger felől, azért Palermóba rendszerént a' reggeli órák melegebbek — mint a' déliek. A' *Monte Pellegrino* fő oka az itt való nagy forróságnak, mivel ez a' *Sirocco* meggyulladott gőzeit reptében feltartóztatja és a' Városra vissza-veri. —

Egy nagy házat még a' *Saracenusok* idejéből — *Cubának* hívnak; ez legrégibb Palermóban, most egy *Osztály Frimont Huszár* fekszik benne.

Megjegyzésre méltó: hogy ugyan ezen Magyar-lovas Ezered ez előtt 100 esztendővel *Ebengényi* név alatt 1719-től 1734-ig Siciliában feküdt, Melarro, Messina és Palermo' megvívásánál jelen volt, mint szintén a' Francvillánál történt véres győzedelemben is (midőn a' Spanyolokat kemény megvertetés érte,) részesedett. De a' successionális háborúban 1734-ben nem kedvezvén a' hadi szerencse Ausztriának, az *Ebengényi* Huszároknak is nagyobb része vagy levágtatott, vagy pedig Spanyol fogságba esett. Al-Ezeredes *Gillányi* az ellenségen vitézül keresztül-csapván, csak kevesed magával térhete vissza a' magyar földre,

A' Csillag-vizsgáló toronyban híres csillag néző műszer van nappal és éjjel használható, 's a' halhatatlan *Herschelt*-ől. Tudom hogy *Piazzi* itt fedezé-fel *Cerest*, ezen Század' első napján, de beljebb én ezen torony' leírásába nem ereszkedem. Egész tisztelettel becsülöm az *Astronomiát*, hanem hozzá nem értek, arról a' mihez nem szólhatunk nyomonosan, illőbb hallgatnunk.

Palermótól egynehány *Migliára* fekszik egy hegyen *Montreale* nevű Városotska; egy Püspök a' két Város közt szép ország-utat csináltatott. Tisztelet emlékezetének, mert már most az utazók oda kellemetesen kocsikázhatnak. A' nagy Templom szép *Gothus* épület, de félig le van égve. A' *Klastromból* hasonlíthatatlan szép a' kinézés *Palermo* felé.

Palermo' keleti részeiben egy *Botanicus* kert van *patientia* fával 's egy más közönséges kert, melyet *Flórának* neveznek, az előbbivel össze-ér; ennek szép *Alléji* gyönyörűvé teszi a' *Corsót*, — melly a' tenger, és e' között tartatik, a' tengerre való kinézéssel.

Egy szép *Siciliai* tavaszi napon, a' híres *Segestó Temploma'* megnézéséhez útaztunk. A' *Palermói* völgy — *Montreale* felé egy a' legszebbek között való, melyet éltemben láttam. — Az az eleven szín, melly erdőt, mezőt, rétet, ligetet a' reménység' szép színével fedez, az az egész atmospherát megfűszerezett, kedves narancs virág illat, mennyei! — Pompással láttuk feljönni a' napot távul a' tengerből, a' harmatnak gyöngyei függének a' fű-szálakon — szelid fény-folyamban úszott a' felelevenedett természet. Sok *Aloë*, *Cactus* (szerecsen füge) és egész narancs-erdők közt visz' az út, — a' midőn egy keskeny mély völgyből kibukkanván — a' legszebb kinézés lepe-meg, *Paternico* termékeny síkságára. —

Aleamo egy szép kis Város, 31 *Migliára* van *Palermótól*, innét *Segestum* még tizre. Ez a' Templom 2300 esztendőnél több hogy áll; egész tekintete a' régi világ' képét hordozza, és *Siciliában* minden régiségek közt legjobban fennmaradott. — A' hajdani városnak alig lelmi nyomdokát is, 's ez a' Templom (*Tempel*) felséges maradványa a' régi *Görög* nemes építés művészségének, egykori társaitól elhagyva — csendes méltóságában ott áll! egyedül ezereknek látszik ellent-állani.

Palermo nyugoti részén van a' *Favorita* nevű kert. Ezt ugyan széppé teszi fekvése, de nagyon különös izléssel készült. Közepében egy kerek Épület áll, hol a' szép szobák, válogatott fal képek, és különböző Agát kövel kirakott asztalok érdekelnek.

Az úgy nevezett *Bagariába* sok szép mulató lak-helyek vannak. Ezek között a' *Herczeg Pallagoniáé* valami bizzarre izlésben épült formájáért kitetsző; sok idétlen képpel és figurával van megrakva, mellyek az egésznek kedvetlen tekintetet adnak, és csak annyiban vonszanak, mivel a' különösségben hasonlíthatatlanok. Ezen képek, czifraságok, és más szobában lévő bútorok, nevezetesen az aszszonyok, és a' gyermekek érzékeny elméjekben rosz' behatást okoznak. —

Láttam az *Olivuzzában* *Herczeg Buténának* szép mulató-kertjét, és benne tündér palotáját. Ez a' legkellemetesebb hely *Palermóban*; itt a' természet és művészség pazérolván kincseiket, egy olly felséges egészlet formálnak, melly valóban a' gazdag és bújá phantasiának legméresezbb kívánságait is kielégítené. —

Még a' *Monte Pellegrino* vala hátra; az Aszszonyságok, és a' Társaság' más része szamarakra és öszvérekre ültek. A' köves ösvény csiga forma tekervénnyel viszen a' *St. Rosália Kápolnájához*. Ez a' Szent Aszszony valóban nagyon szép; sok drága ajándék, kereszt, kláris, jó féle gyöngy 's a' t. van körülötte 's egy *Ausztriai Armádia keresztest is látni közöttük*. A' hegy' tetején az úgy nevezett *Belvedere*hez darabos rosz' út vezet, de gazdagon megjutalmazza a' fáradságot, mert oda felérve hasonlíthatatlan a' kinézés *Palermóra*, és a' széles nagy tengerre. A' *Siciliai Fő hadi-kormányozó Gróf L.* váratlan mulatsággal lepte-meg itt a' társaságot. Egy nagy szálába vezetteténk, hol már rakott asztal várá az elfáradtakat; azomban bélép maga a' Fő-kormányozó, és abban a' szempillantatban egy felséges trombita harmónia hallatszik, a' közel lévő meredek kőszikla darabok háta megül. Mindnyájan az ablakhoz futánk, és imé *Ausztriai vadászokat* látánk mohos kőszirteken ülve, kedvelt hazai darabokat danolva fujdogálni. Az egész társaság mélyen érezte ezt a' *Siciliában*, de nevezetesen a' *Monte Pelegrinón* éppen ollyan ritka, mint kellemes jelenést.

Ma dél után a' Társaság *Ausztria* nevű *Fregattán* *Nápoly* felé vissza-indult; Barátod pedig készül ezen classicus sziget' megütazásához. Úti társam Fő Sztrázsa - mester *W.* a' két *Siciliai Királyságban* fekvő *Ausztriai véd-had Fő-kormányozójának* *Báró Frimontnak* egygyik szárny' segédje. — Kész már *Igazság* - levelünk, vannak ajánlásaink magától a' *Vice-Királytól* is. Közelebbi Levelemet *Girgentiből* (*Agrigentum*) vészed, azután *Syracusa*, *Cathania*, *Gearna*, *Messina* és *Termini* következik, 's mindenik helyről írok.

Oh ti néma tanúi az elenyészett Nemzetek nagy tetteinek, elegyes tisztelet, és örmvagygyal sietek hozzátok. Isten véled Barátom! —

Agrigentum, Május' 16-dikán.

Suhan már a' Nap lefelé! az est' szelid pirosolata *Agrigentum'* gyönyörű környékén, 's tisztelet gerjesztő *Templomain* lebeg; felségesen fekszik ez a' bájoló táj előtttem, és körülted van képzetem kedves Barátom! melly ingerlő két tárgy a' tollnak! de utazásom' folytára térek. —

Május 13-dikán *Palermótól Alcamóig* kocsin jöttünk, ott az előre küldött *Mulatieret* megtalálván öszvérekre ülénk, és *Castel-Veterano* felé vettük útunkat. Vége van már a' szekér útnak, sőt még a' csendes és bizonyos lépésű öszvéren is jól kell vigyázni, — ha a' felette köves darabos ösvényen az ember minden nyomban nyakát nem akarja szegni. Az eddig való termékeny föld mind sivatagabb; kopasz hegyek és dombok között, melyeknek szélső ormói hegyes kő-szirtekből kandikálnak lefelé, egy tetőre érsz, hol a' szemet váratlan szép kinézés lepi-meg. Itt sok aloë, cactus, füge, mandola és narancs-fa terem. Egy kis Faluhoz jutottunk. Ennek házai és egész külső tekintete olly idegen, hogy-ha egy torony forma magassabb épületen a' keresztet nem látnád tündökölni, bizonyosan Afrikába vélnéd magadat Barátom. A' lakosok szegények, olaj-színű sáppadt képeiken a'hev clima, 's az életnek sokféle terhei vannak lefestve. Estve-felé szebb környékekbe érkezünk; de midőn a' természet' változó szépségeiben egészen elvolnék merülve, egy meredek kősziklán lefelé, véletlen elcsuszamlík öszvérem; nem tarthatván magát a' szegény állat, össze-rokad — és nékem megvallom ugyan kelemetlenül kelle éreznem, a' Siciliai classicus föld' keménységét. —

Estve *Castelveteránóba* érkezünk, ma nagy útát 56 Migliát — mintegy 12 német mért-földet tévén. Itt alkalmas vendég-fogadó van. A' nap' hasadtával termékeny kertek és mezők között Május' 14-dikén, a' hajdani *Selinunt'* omladékhöz siettünk. —

A' régi város' helyén ma három templomnak találod romladékait, nagyok ezek felette nagyok. Egy-másra dülve fekszenek a' nagy oszlopok' vastag derekai, Doriai gombjaikkal; az egygyik Tempel' oszlopai simák, a' más kettőé ki vannak völgyelve. Leirhatatlan Barátom ezen három Tempel omladékainak felséges látmánnya. Ezek az oriai oszlopok hihetőleg valamely nagy föld-indulás' alkalmatosságával dültek-össze; különös fekvéseket semmi emberi kéz nem adhatta nekik. A' legnagyobb föld-indulás tudjuk Siciliában 1698-ban 1783-ban és 1818-ban volt. Egy eldült oszlop' árnyékában kedvünkre legeltetők szemeinket ezen a' hajdan olly' nevezetes szép tájékon. Nevezetesen: itt verte-meg Hannibál a' Selinuntiumiakat K. Sz. előtt 407 esztendővel. Azután a' várost lerontatta, a' vidékeket elpusztította.

Ugyan ezen a' tájon őrzé-meg *Timoleon* csudálkozásra méltó maga feltalálásával seregeit egy olly rosz' bényomástól, melynek következtései veszedelmesek lehettek volna. A' midőn, tudod, táborba akara szállani, egy sereg paraszt jött öszvéreken Appiummal a' katonák' számára, hogy azon fekhessenek. De mivel ezen plántát a' Görögök a' sírokra hintették, rosz' jóvendülésnek vélek ezt a' katonák, és csüggedni kezdenek. *Timoleon* Appiumot vesz' kezébe, melly e' tájon most is bőven terem, koszorút fűz belőlle homlokára, 's jó szerencsét kíván katonáinak, emlékeztetvén: hogy az *Isthmisi* játékoknál a' győzelmeseket Appiummal koszorúzták-meg. Ez által annyira felébreszté benne a' bátorságot, hogy mindnyájan példáját követék, mert ez az emlékezet annyival eleve-nebben hata seregeire, mivel azok rész-szerént Corinthusiak valának, és ott ezeket a' játékokat gyakran látták; vagy Syrakusaiak, kik a' Corinthusiaktól származtak. — *Timoleon* a' Táborában elterjedt jó lelket használván, reggel a' Carthagóbéliek ellen vezette Seregeit és azokon győzelmeskedett, ennek emlékeztetere itt győzelmi jeleket emelt —

Nem meszsze innét a' Belici — hajdan (*Hypsias*) nevű kis folyóhoz érkezünk; ennek partján Myrhusok' hűves árnyékában keresénk enyhülést a' Nap' heve ellen, 's csak

múltával folytattuk útunkat *Schiacca* felé. Itt született *Agathocles* egy ide-való fazekasnak fia, ki később mint Syrakusai Tyrannus ösmeretes a' Históriában. —

Egy szép tiszta reggel, (Május' 15-dikén) távul a' nagy közép-tengerből láttuk fel-emelkedni a' *Capobuono* nevű Afrika szélső hegy' fokát. Barátságos kalauzunk félelmesen mutata arra a' tájra; — hol azok a' veszedelmes tengeri rablók lakoznak. —

Agrigentum felé a' vidék sivatag és pusztá. A' tenger-parton ör-tornyokat látni dom-bokra építve, mellyből az örök az idegen hajók' közeledésére ügyelnek, és azt tovább je-lentik. Itt sok riskását természetnek, — külömben a' vegetáció felette szomorú egész Mon-te-Allegróig, — hol egy parasztnak Diogenesi kunyhójában szigorúan ebédelénk. Nem vala egyéb mint olaj, gyümölcs, füge, mandola és narancs. Mind igen jók Desertnek — de koránt-sem arra, hogy az elfáradt testnek újj erőt adjanak.

Egy-általában a' Siciliani paraszt' élete egyszerű, sőt nyomorúlt. Nem lelmi szobájá-ban semmi ollyas tárgyat, melly az életet könnyebbé, kellemetes'bbé tehetné, sőt még enni is ritkán látni őt', holott mindene bővségben terem. Hogy ezt Stoicusi principium-ból, önnön megtartóztatás, vagy talán restségből teszi é? nem akarom meghatározni. —

Kérdésemre, hogy millyen az út *Agrigentum* felé? tenyerét mutatá jó kedvű gazdánk, erősítvén, hogy éppen olly simának találjuk azt mindenütt. Tapasztalásom meggyőzött később, hogy *Canová*nak más ideája lehetett a' simaságról, melly által szobor munkájit a' késő maradék bámulására hátra-hagyta. — Azomban meg kell vallani, hogy az *Agrigentum*-ig való felette rosz' útát csak egy igazi Siciliani tenyér ábrázolhatja voltaképpen. —

Dél után *Siculiánumba* érkezünk. Ez egy szép és meglehető nagy Város, de egész formája olly valami különös, hogy inkább Saracenus mint Keresztény lakosokat keresnél benne, — környéke gyönyörű. Itt a' legnagyobb Szent-János, Olaj és tengeri Baraczkfá-kat láttam, sok aloë, cactus- néhány *pálma* és *para-fút* (mellynek héjából dugót készíte-nek) találtunk útunkban. —

Sok viritó *Oleander* mutatja távulról a' síkságban folydogáló patakok' tekervényes mentét. Jól-esik ez a' szemnek a' külömben vadon környékben. —

A' szelid rongy-virág, vagy babér-rózsa (*Oleander*) az én legkedvesebb virágom, mellyet Siciliában láttam. Magánosan viritott itt a' kis patakok' és folyók' partjain. Mint egy kellemetes Contraszt a' szép 's mindég ifjú természet, és a' régi dicső Görögök hal-hatatlan munkáinak nagy maradványai között.

Egy tetőre érvén, gyönyörűen látszott innét távul perspectivbe *Agrigentum*' felsé-ges fekvése. Ma nagy útunk vala, 42 Migliát jöttünk, de ez a' hasonlíthatatlan szép kiné-zés *Agrigentumra*, és a' remény, hogy régiségeit majd közelebb láthatjuk — minden bajt — fáradságot elfelejtetett. —

Örömmel telik-el az emberi lélek, ha arról a' pontról hol most állunk, egy pillan-tatot vet hátra az elmúlt ezeredekre. Ha előbb a' változó tárgyak' vi'ssgálása mulatta-tott, szeretettel nyugosznak azután gondolatink a' kék távolon, melly először csak homály-nak látszik, de később — a' merő tekintet előtt a' köd eloszolván — minden világos lészen, 's akkor látni tisztábban a' természet és az emberek' munkái közt való külömbséget. —

Ritka szép helyen áltunk, *Agrigentum*' gyönyörű környéke tiszteletet gerjesztő Tem-peljeivel előttünk terüle-el. 'S midőn innen a' régi várost öt dombon fektében 's kőszik-

lákba vágott magas faltól körül-véve lehetett látni!! Hogy omlanak a' legóriásibb munkák is, és lesznek kő-porrá!

Még látható azon hely a' hol Carthágó tábora állott, midőn Hannibál alatt Agrigentumot ostromolták. Ez a' vezér ostromló miveit a' fal alá vonatta, azokkal a' város' temetőjét (melly itt volt) össze-zúzta, elpusztította. Egy éjjel leüte a' villám Theron' sírjába (ennek töredéki most is látszanak). A' Carthágóiak ezt a' történetet az Istenek haragjának tulajdoníták, kik a' szent sírok' becselenítését büntetlen nem hagyák, azon kívül veszedelmes ragadó nyavalya terjedett-el a' táborban. Félelem és rettegés lépé-meg az ellenséget. Maga *Hannibal* is meg-holt az ostromlás alatt. Később *Himilkon* vette-meg a' várost. Ez a' felséges Agrigentumot, lerontatta, a' hátra maradott lakosokat megölette.

A' Punicumi háborúban a' Rómaiak kétszer a' Carthágóiak egyszer foglalták-el Agrigentumot. K. Sz. után 825 esztendővel a' Saracenusok kezében jutott. —

A' mostani *Gingentiben* van a' legrégibb omladék azon a' helyen, hol Agrigentum Görög fundálása előtt is sokkal elébb Dedalos, Kokolosnak egy Várost épített — *Omphake* név alatt; azután a' magos helyért, melyen feküdt *Kamikosnak* hívták. A' Görögök' idejében itt állott az őrhely, és benne a' várost őrző Jupiternek szentelt nagy Tempel; ennek építése a' ravasz *Phalarisra* volt bízva, — ki magának őrt kérvén, később az Agrigentumiakat tirannussága alá hódítá. Emlékezel Barátom a' Phalaris üres ércz bikája történetére, melybe ez a' szörnyeteg a' szerencsétleneket belé-záratta, és a' haldoklók' keserves nyögésében gyönyörködék.

A' hajdani szép Templomnak oszlop-folyosói nincsenek többé, 's belső részének egyik megmaradott kő-fala — most egy szegény ember' háza' oldalát támogatja. —

A' nagy Templomban áll egy ős sír-kő vagy koporsó, mellynek oldalain *Hyppolitusnak* története van ábrázolva. Az egygyik oldalon a' szép ifjat társaival-lovakkal-kutyákkal kifelé indulni látod. *Predra* öreg dajkája mostoha anyja szerelmét adja néki tudtára, *Hypolitus* termete tele nemes szépséggel. Az ellen oldalon az ifjak egy vad-disznót űznek. A' harmadik oldal azt a' szempillantatot mutatja — midőn a' vadt l megijedt lovak a' szekeret elragadják, és össze-törrik. Az ifjú hős halva fekszik a' kerekek alatt. A' negyedik *Rilievo* *Phaedrát* ábrázolja, mint dül ájultan dajkája' ölébe szeretője' halálát értvén. Aszszonyai közzül egygyik jobb karját tartja, ebben az erőtlen lankadság hasonlíthatatlan szépen van kifejezve; két más leány *Citherán* játszik az elrémült Királynénak alvó érzékenységeit akarván vissza-hívni életre. Széke alól gúnyolva kandikál-ki *Amor*. Az egész igaz remek munka. —

Mennyi dicső emlék-jelei vagynak a' régi Görög Nemzet nagyságának itt! Ezen a' tájon több szép maradványait láthatni a' régi doriai nemes építés mesterségének, mint akár-hol másutt Görög, Olasz-országban és Siciliában. —

Először-is *Júnó*, — azután *Concordia* Templomához sétáltunk. Az utolsó gyönyörű, és igen jól fenn-maradott; élő bizonyossága minő meszsze voltak a' Görögök az építés-mesterségében; de a' III-dik *Ferdinand*' Restaurázióját jelentő mostani Felírás megbotránkoztatja az utazó' szemét, a' ki itt meleg elragadtatással hódol a' régiség remek miveinek. —

Azon a' helyen hol egykor *Hercules*' Temploma állott, most csak egy nagy kő-halmot látni. —

Ettől nem messze van az *Olympusi Jupiter' Temploma*. Ez legnagyobb volt Siciliában, de soha-sem készülhetett-el egészen. Hoszsza 150 láb, — tehát fél olyan nagy mint a' Sz. Péter temploma Rómában; két kőből faragott Oriás van benne, és szörnyű nagy oszlopok feküsznek körülte eldülve. Képzelheted Barátom az egész' nagyságát, a' midőn az oszlopok' völgyeléseiben (üregében) egy jó hasas ember könnyen elférhetne.

Azt hiszem hogy Hercules, Jupiter Templomai mint szintén a' Selinunti is valamely nagy föld-indulás által változtak olyan kő-halmokká. A' rontó dülő emberi kéz egy-másra hány mindent, 's csak a' természet' hatalmas karja szórhatta úgy össze ezeket a' véghetetlen maszszakát. —

Castor 's Pollux és a' Vulcán Templomainak csekély töredékeit találtuk. —

Leírhatatlan az a' mély benyomás, melyet a' nagy Nemzet arany korának ezen tisztas maradványai a' legbujább vegetatio közepett — lelkünkben hátra-hagynak. Győzedelmesen mosolyog ez a' mindig ifjú természet itt a' kevés — de hozzáképpst gyáva mesterség' mulandó omladékai között. —

Felkerestük azt a' híres forrást is, melyről a' régiek azt tartották, hogy olaj résztskék úszkálnának színén. Tiszta nap-fénynél közelebb megvizsgálván, ezen hír úgy vált előttünk mesévé, mint a' régiségnek sok más mondásai.

A' mostani Girgenti magos hegyen kősziklákra van építve. Hajdan 10 Miglia volt ke-
rlete, szinte - 200,000-re ment lakossai száma; 's most alig van 20,000 ember benne. Le-
vegője jó és egészséges. Alatt a' völgyben a' régiek *Acragassa*- a' mostani *Drago* vize folydo-
gál, — erről nevezték a' Várost. —

Agrigentumban töltött, szívet — és lelket egyaránt érdeklő kellemetes két napom mindenkor legszebb emlékeim közzé fog tartozni. —

Syracusa, Május' 21-dikén 1825.

Nehezen válhatánk-meg Agrigentum' bájoló környékétől. Végig járták még szemeink utóljára, 's megindulánk — és megint vissza-tekinténk százados Templomaira.

Május' 17-kén kopasz bérceken keresztül dél-felé *Palma* nevű kis Faluhoz érkez-
tünk. Szenvedhetetlen vala a' nap' heve; egy szegény ember' házában keresénk nyugvást 's
enyhülést a' nagy forróság ellen. — Mind a' kettőt feltaláltuk. Egy kis álom újj erőt
adott az ellankadt testnek, azután barátságos gazdánk lépe-bé egy kosár válogatott Sici-
liai narancsal. — Ennek a' gyümölcstnek jó ízű leve megfrissíti a' vért — 's minden italnál
jobb a' forróság ellen. — A' Falu' közepében egy szép pálma-fa van kő-fallal körül-véve,
de ez még igen fiatalnak látszik ahoz, hogy a' helyet róla lehetett volna elnevezni. A'
lakosok nyomorútlak, rongyosok és tunyák mint másutt is egész Siciliában. Dél után
Alicatába értünk. A' mostani Város' helyén állott hajdan Pynthias, az Agrigentumi Ti-
rannus Pynthiás által fundálva. Egy része a' városnak a' tenger' partján és egy kies dom-
ború hegyen fekszik, melyről gyönyörű a' kilátás.

Estve egy különös Innepnek' valánk tanúi: sok Papok, a' Város Rendjei, a' *Gens d'Armes* igen rosz' Török-mu'sikával, Proceszsió módjára járkálnak le 's fel az utszákon. A' Vá-

ros' végén nagy tüzek voltak rakva, és azok körül mozsár-ágyúk állottak. — A' Processio megkerülte a' tűz-rakásokat, melyek körül sok félig meztelen ember ugrált és tánczolt. Megvallom, ez a' szokatlan történet valami kedvetlen borzasztó behatást gerjeszte bennem. Ezen fekete kondor szőrű meztelen embereknek a' setét éjben, nagy tüzek' lángjainál irtóztató formájok volt. A' lármázó ros' muzsikát és az ő vad ugrándozásokat hozzávéve, minden akaratunk ellen is a' Cannibalokra emlékeztetett, a' kik hasonlóképpen tánczolás és éneklés közben falják-fel ember-társaikat.

Május 18-kán a' Várostól nem messze a' *Fiume Salso*-folyóhoz értünk: ez legnagyobb a' Szigetben, hajdan *Hymérásnak* hívták. *Terra nouvát* jobbra hagytuk. Itt állott valaha *Gela*, a' régi históriában a' nagy Gélon, és Carthágóbeliekkel folytatott sok háborúkról nevezetes, *Gela*.

Ma a' változás' kedvéért egy Lettigában utaztunk; ez aszszonyságoknak igen alkalmas, de nem férfinak való. A' három befogott öszvéren, a' véghetetlen számú kisebb csengetyúk és csörgők szörnyű lármát okoznak, melyet néha csak az izmos *Mulatiere* nyers közbe rikkantása szakaszt félbe. Ha két személy ül a' Lettigában, az úton kölcsönös beszélgetésből származó mulatságról bátran lemondhatnak, mert a' nagy zaj miatt önnön szavát sem halja az ember, Továbbá a' hegyes-völgyes hirtelen forduló helyeken minden szempillantásban veszedelemben forog, hogy a' Lettigából kibukik 's nyakát töri. — Részemről az öszvéren való természetes utazást sokféle tekintetből ennek eleibe tészem.

Nem messze *Terra nouvától* elhagytuk a' tenger-partot és balra a' sziget' belső része felé fordultunk. Pusztta tájon vitt az út. — Délbe semmi házat vagy nyugvó helyet nem találván, a' szabad ég alatt kelle maradnunk. Egy kis patak mellé telepedénk; csendes magányban (mint a' hely melly körül-veszi) csergedezett ez, virágzó oleánderek között. — Estve *Caltá Gironébá* érkezünk. Ez a' Város egy magos hegyen fekszik, körül-belől az egész távú vidékre fennyen tekint, és egészséges jó levegője van. A' vala előbb szándékunk, hogy a' Sziget' közepe *Castro Jovaneig* mennünk, de mivel erről a' magas helyről a' Sziget' belső fekvésének nagyobb részét ált-láthattuk, e' mellett pedig időt is akaránk nyerni, meghatározók, hogy egyenesen *Syracusa* felé folytatjuk utunkat. Ma estve a' nagy hideg miatt köpenyeget kelle magunkra venni. — Megnéztük a' Theatrumot-is, melly valóban szép, és a' helynek talán igen nagy is. — Mindjárt béléptünkkel a' kárpiton való festés egész figyelmünket magára vonta: a' *mű ábrázol nagy betűkkel alája van írva*. Millyen példa nélkül való a' *Caltá Gironéi* művésznek szerénysége!

Május' 19-kén alig haladtunk vala fél órányira *Caltá Gironetól*, midőn reménytelen egy domb megül előnkbe tűnik az öreg *Aetna*, hóval fedett tetejével és a' feljövő napnak, a' hegyek' ezen ősz Királyát gyönyörűen világosító arany sugárral. De tollam hatalmán felől van az erő, hogy ezt a' hasonlíthatatlan szép pillantatot méltán lefesthessem.

Dél-felé egy termékeny kies völgyön keresztül *Pallagoniába* érkezünk, ennek a' helynek egy kis domb alatt szép fekvése van. — Dél után a' *Piano di Catania* nevű síkságon túl egész hosszába láthattuk *Aetnát*; balra hagytuk a' *Beveria tavát*, melly jó ízű halakkal bővílködik, keresztül foly rajta a' Leonardo vize — a' régiek *Lissosnak* hívták. Leírhatatlan örömmel nyukszik a' szem ezen a' mosolygó buja szép tájon; melyet még *Hercules* is csudált.

Estve-felé *Lentinibe* (hajdon *Leontion*) értünk. VI-dik Károly a' lapályon való rossz levegő miatt egy közel-lévő hegyre építtette a' várost; mindazonáltal az alsóban-is laknak, hol a' levegő inkább csak nyáron által veszedelmes. *Leontion* sok háborút folytatott a' Syracusiakkal. Itt élt hajdan a' híres *Gorgias* Orátor. A' város' keleti része végén sok kősziklába vágott üregeket látni, a' mese azt mondja hogy ez egykor a' Cyclopsok lakhelye volt. Sohol-sem láttam az Indiai füge-fát oly buján nőni mint itt — egy kis erdőt látszatott formálni. —

Május 20-kán. Felette követses rossz volt az út, 's csak bajjal és lassan lehetett haladni előfelé, de semmi-sem zavarható-meg örömről, mert ma a' régi híres *Syracusát* reménylénk látni. — Dél-felé egy nyomorult *Fondaco de Fico* nevű magános házban egy szép füge-fa alatt keresénk nyugvást, Ebédünk egy két-tojás és narancs volt. De jól mondják: az éhség megfűszerezi az ételt; mert nem emlékezem hogy valaha Bécsnek akár-melly nyalánsága oly jól esett volna, mint ez a' szigorú vendégség. — A' körül fekvő táj nagyon termékeny egész *Syracusáig*.

Syracusa' fekvése még most is valami nagyot, tiszteletre méltót mutat, pedig a' mostani sziget város (*Ortigia*) alig 20-dik része a' hajdani roppant nagy *Syracusának*. — Egy kissébb és nagyobb tenger között fekszik; Kikötő helyét méltán lehetne tenger-öbölnek nevezni — mert olyan nagy hogy a' mennyi hajó a' világon van mind elférne benne. —

Nagy emlékezetek tűnnek itt a' lélek' eleibe. Előttünk fekszik a' híres város, melly hajdan egyedül minden más Görög városok között — az elsőség végett *Athenével* vetélkedett. Sok századokat és nevezetes történeteket nézünk által; végre az össze-zavart tekintettől elfordítjuk szemeinket, 's *Syracusának* nagy embereit hívjuk-elő az elmúlt idő' csendes mélységéből. —

Gelon bölcsen uralkodott; egy a' legjelesebb Görögök között, kiket a' História emleget.

A' nagy lelkű polgár *Hermocrates*, éppen olyan híres hadi-vezér, mint nemes győzedelmes. —

A' halhatatlan *Timoleon* megmenté Siciliát a' tirannusoktól mint *Hercules* a' földet a' csuda állatoktól, azután az egyenlőség szelid befolyásával — szabadember-társai között hasznosan élve *Syracusában* végezte napjait. A' jóltévő naphoz hasonlólag ment-le *Timoleon* *Syracusa'* boldog egéről, halála után pedig mint Fél-istent úgy tisztelik. —

Archimedes a' leghíresebb Mathematicusok között való; nagy esze által több esztendeig vala őrző-bástya anya-várossának. —

A' hasonlíthatatlan régi Pásztori-dal költő *Theocritost* nem *Syracusa* szülé-e? Nem é más sokakat, kiknek porai most a' régi város' omladékaival egygyek. A' História, ez a' tanító néma hangja az elmúlt századok történeteinek — halhatatlanná tette neveiket. —

Syracusa minden kétségen-kivül a' régi világ' legszebb és legnagyobb várossai közé tartozott. Kerülete 180 Stadium mint-egy 4 német mért-föld volt, Lakossa száma pedig szinte két millióra ment. A' város' fekvése egy hosszabb három lábhoz hasonlított; Fővárosa volt Siciliának, és öt külön városból állott. — Mind-egygyik magas kő-fallal vala körül-véve. A' legszélsőt, melly legmeszszebb nyula-ki kelet-felé *Aeradinának* hívták.

Ennek erős kő-fala, nagy piacza volt, melly mind a' négy részről boltozatokkal vala körül-véve. A' piacz' közepén állott a' Tanács-ház (Pritaneon) és Olympusi Jupiter' felséges Temploma: most itt a' Kapuczinusok Klastromja van egy szörnyű nagy kő-bányával (Latomie), mellyben hajdan az Athénei foglyok voltak zárva, és a' hol olly kegyetlenül bántak vélek. — A' Latomie most a' Kapuczinusoknak narancs-kert gyanánt szolgál, ez a' jó ízű gyümölcs különösen jól tenyészik ezen a' helyen. Kár hogy ez a' Latomie másutt valahol a' míveltebb Európában nincsen — annyi sok változó természeti szépségeinél fogva a' leggyönyörűbb kerté lehetne változtatni, mellynek látása a' néző lelkére még ebben az elhagyatott mostoha állapotjában is leírhatatlanul hat.

A' régi város *Tiche* vagy *Siche* — a' Fortuna Isten-aszszony templomával, mellyről nevezték. Itt először is az Amphitheatrumot néztük-meg. Ez a' Rómaiak' munkája, egész kerülete látszik, egynéhány ülő-hely — más ki 's bejáró folyósek jól megmaradtak benne; de ennél sokkal érdeklőbb a' régi Görög Theátrum, a' hol a' kősziklába vágott ülő-helyek igen jó állapotban vannak még ma is. — A' Szinjátszó helyet nem látni ugyan többé, de maga a' Theátrum gyönyörű. Egy ülő-helyen ezt a' felírást olvastuk kőbe meczve βασιλισσα ηλιδος (Philistes Királynénak). Ez a' Királyné sok dolgot ad a' História vizsgálóinak. Némelyek a' Gelon feleségének tartják, — mások úgy vélekednek, hogy még Gelon előtt uralkodott. Ennél a' Theátrumnál végződik egy 14 migliányi kősziklákon ált-vezetett víz-csatorna (aquaeductus). Sok kőbe-vágott sírokat láttunk. A' régi úton a' kerék vágást és lovak' nyomait még most is meg lehet különböztetni. Itt van az a' hely is a' hol hajdan Cicero a' tövis bokrokkal bétemetett Archimedes' sírját fellelte, mellynek hol-léttét a' Syracusaiak számba se vévén, már nem is tudták többé. Egy kőoszlopra metszett *Sphaera* és egy *Cylinder* mutatták a' nagy Mathematicus' nyugvó helyét, a' Cylindernek a' Sphaerához való proportziója feltalálása' emlékezetére. Nagyon elmes a' *Rollin* megjegyzése; ezen megesmértető jelei egészen a' nagy ember gondolatját fejezték-ki, a' ki egy mathematicai bizonyítást sokkal többre becsült azoknál a' félelmes machináknál, mellyektől a' Rómaiak hadai reszkettek. —

Az úgy nevezett *Dionysius Füle* egy a' Syracusába találtató több (Latomiak) kő-bányák között való. Ez hajdan a' főbb rangú foglyoknak szolgált fog-helyül. Erről acusticai formája és rendkívül való vissza-hangzásáért (Echo) azt tartja a' mese: hogy Dionysius felyülről a' foglyok' beszélgetését halgatta, és azoknak keserveikben gyönyörködött. Vezetőnkkel egy mozsár-úgyút sütteténk-el. Ez kimondhatatlan hosszszas nagy robajt okozott, azután egy darab papirost ketté-szakasztánk; 's ez ollyan lármát tett, mintha valaki tapsolt volna. Valóban csudálkozásra méltó munka.

Az új város *Neápolisba* állott hajdan a' Ceres és Proserpina Temploma.

Végre az egykori erős *Epipolaei* vár: A' régi város' nap-nyugoti részében, a' kő-fal szörnyű magas és széles, nagy kő-darabokból van össze-rakva; egy része igen jól megmaradott. Ennek hossza ámbár 30 Stadium, egy Geografiai mért-föld volt, még is az öregebbik Dionysius egy kiütő háború' alkalmatosságával a' Carthágóiak ellen azt 20 nap alatt készíttette-el. — A' munkánál 60,000 szabad ember dolgozott, azokon-kivül a' kik követ ástak, és 6000 ökör volt befogva. Az Epipolaei tetőt a' szép kilátásért most Belvederének hívják. Erről az oldalról vette-meg a' Római vezér *Marcellus* a' várost, a' ki

midőn ennek az egykor olly hatalmas virágzó Városnak jelen-való szerencsétlen sorsát látná, könnyeket hullatott. Nem ok nélkül mert még most is az elpusztúlt régi Syracusa omladékainak tekintete, a' história' nagy emlékeivel, megilleti az embert. Akár merre tekintünk, mindenütt a' földi mulandóság' nyomait látjuk.

Megint egy gyönyörű kilátás erről a' helyről: előttünk az öreg Aetna barátunk hóval, a' mint említém, távolabb a' kék homályban Calabria' partjai. Jobbra a' régi ropant Syracusa' felséges fekvése, balra kellemetes zöld erdős hegyeken nyugszik a' szem, végre hátulról a' nagy Kikötő-hely, a' mostani Syrakusa (Ortigia) és a' széles nagy tengerre való kilátás egész *Capo Passaróig*. —

Ortigia Szigetje, mely a' nagy kikötőt formálja hajdan a' Király' lakó-helye volt. Ebben később a' Római hely-tartók laktak, itt állottak hajdan Minerva' és Diána' mint a' Város őrző Isten-aszszonyainak Templomaik. A' Minerva Tempeléből 12 oszlop még megmaradott volt, ezek most kő-fallal össze-foglalva a' szép Cathedral-Templomnak tészik egy részét. Ez a' Templom szinte ollyan nagy lehet mint a' Segesthumi. Itt vonta legelőször Archimedes a' déli Lineát.

A' Sziget' szélében egy régi Vár áll, mely még a' Saracenusok építettek; ettől nem messze a' híres *Arethusa forrása*. A' régi világ tudjuk azt mesélte: hegy *Arethusa* nevű Arcadiai szűz a' vadászatnak nagy kedvellője, *Alpheus* vadász' szerelmét megvetette, 's hogy tőle szabadulhasson, ált-szökött ide az *Ortigia* szigetébe. Itt forrása változott, a' szomorkodó szerető pedig egy folyó-vízzé; de a' szerelem nem távozott a' folyótól, a' tengeren keresztül kísérte szeretőjét, sóssá változás nélkül — itt habjai a' szűz forrással egyesültek. Az igaz hogy ehez közel a' tenger' fenekéből egy édes forrás buzog. Ez a' tárgy vezette hihetőleg a' régi Költők' heves képzetét. —

Minthogy Daphnis Siciliába találta-fel a' pásztort Dalt 's Theocritos mint említém Syracusában született; Virgilius, *Arethusát* mint a' pásztort dall Muzsáját szállítja-meg. Az utolsó ajándék, melyet Virgilius *Arethusától* kért: egy Dall barátjának. Most eza' Nympha a' városi mosónéknak szolgál forrásul, 's néha a' keserű Dóris (a' tenger' Nymphája) habjaival össze-zavar.

Hátra vala még egy nevezetes tárgy, 's ahhoz ma dél után egy kis hajón a' nagy Kikötő helyen keresztül az *Anappus* vizén egész a' *Cyannae* forrásig eveztünk. Ezen Nymphát, mivel *Proserpina* elragadtatásának ellent akart állani, a' haragos Plutó forrássá változtatta; szépen írja-le Ovidius ezt az elváltozást. A' forrás nagy; fenekén a' kövek kékek mint szintén a' benne uszkáló halak szép kék színűek, 's fényesek mint az arany halak. — *Cyannae* partján sok *papiros plánta* terem, (egy darabot küldök Néked is Barátom emlékül) *Landolina* egy az utazóktól ismert Syracusai Tudós a' régiek módja szerint papirost tudott belőlle készíteni. Viszsa-felé jobbra az Anapustól láttuk az Olympusi Jupiter Temploma' megmaradott két oszlopát; kedvező szél fuván kiterjesztett vitorlákkal repülünk a' nagy Ki-kötőn haza-felé. Itt reszkettette meg Syracusa, Athéne' hatalmát. Egygyetlen-egy nap' 60 Athenei Galleria süllyede a' tengerbe. Láttuk azt a' mezőt is hol az Athénei tábora feküdt, és a' közel-lévő posványokat, melyeknek rosz' kigőzölgések pestissel tölté-el táborokat. —

Ezen győzedelem' emlékezetére minden esztendőben egy fára fegyvereket függeszté-
nek-fel, 's azt a' Város' útszáin hordozák, képzeld: ez a' régi szokás meg van még most
is 22 Század múlva Syracusában. Az innepi Proceszsiót nem tartják ugyan többé, de
Május' első napján egy nagy fát ültetnek a' Tanács-ház eleibe, és adósságért ebben az
egész hónapban senkit sem szabad fogságba tenni.

Egykor olyan hatalmas volt Syracusa; hogy Dionysius a' birodalom jövedelméből
100,000 gyalog 10,000 lovas katonát, és 400 hadi hajót tarthatott. Tudományok és mű-
vészségek virágoztak benne, 's a' Rómaiak számtalan remek munkát hoztak innét Olasz-
országba.

A' mái Syracusa jól meg van erősítve, 65,000 lakossal. Museuma — nem igen neve-
zetes. Sok régi edények és mécseseken kívül egy aszszonyi fejetlen (Torso) figyelemre
méltó. Ennek az ingerlő szép farú Venusnak mássát Nápolyban a' Királyi Museumban
láttam, ez az eredeti. — Syracusa nagy kereskedést folytat borral és olajjal — csak a' maga
kerületében több mint 10—12 féle nemes bora terem. — Itt a' legnagyobb és a' legjobb
izú narancsot és fügét láttam 's ettem.

A' Syracusa szelid ég-hajlatja alatt egész esztendő által nincsen olyan borúlt nap,
hogy legalább egyszer ne mutatná magát a' nap-fény az egen. —

Az is igaz, hogy itt a' legjobb vendégfogadó van egész Siciliában (al Sole) — két
gyönyörű szép napot töltöttünk itten. —

Catania, Május' 24-dikén 1825.

Május' 22-dikén változtatás és nyugodalmasabb utazás' kedvéért Syracusából ide tengeren
akartunk jönni, de a' Hajósok olly nehezen kaphattak bizonyág-levelet, 's a' tengeri uta-
zásra való engedelem' megnyerése ott olly sok bajjal, kedvetlenséggel van özsze-kötve,
hogy időt nem akarván veszteni, csak mind eddig öszvéreinken folytattuk útunkat. Dél
előtt távolról egy nagy utazó társaságot látánk felénk jönni; Angolyoknak vélvén, an-
nál nagyobb lőn meglepettetésünk 's örömünk, midőn reménytelen Nápolyi esmerősök-
re találtunk. *Herczeg Szaganné*, több aszszonyságok, 's néhány Ausztriai Tiszteltől kísér-
tetvén *Meszszinából* jött a' szigetet megjárni. Egy igen terhes forró napi utazás után
42 Migliát többnyire a' tenger-parton mély és forró homokba nehezen haladva, estve ké-
sőn fáradtan érkezünk Cataniába.

Palermo után Siciliának ez a' legszebb Városa, szép, hosszú, és széles utszái van-
nak, 's az emberek' népesebb mozgása jól esik itt az effélétől elszokott szemnek. Pompás
paloták emelkednek - fel imitt amott, más szegény lakosok' nyomorúlt kunyhói között.
Cataniát gyakran elborította a' láva-özön, annak nyomait még ma is mutatja. Az 1690-ki
a' Városnak egy részét egészen eltemette, és 1693-ban egy rettenetes föld-indulás által
szinte egy kő-halomká változott. Ez a' Város Európa' legtermékenyebb földjének leg-
termékenyebb részében fekszik.

A' Cicerone legelőször is a' Benedictinusok Klastromába vezetett; ez a' maga nemé-
ben ritka, nagy és szép épület; a' benne lévő Templomot a' legszebbnek tartják egész

Siciliában. Van 24—30 oltára, mindenik különböző márvány, Agatha vagy más nevezetes szép faragott kőből rakva. Hallottuk benne azt a híres orgonát is, melly magában egy tökéletes Török-muzsikát játszik. Egy szép Museum is tulajdona a Klastromnak. Igen nevezetes még itten hogy a magas kő-fal nyugotti részénél, az utóbbi eruptziókor lefolyt láva-özön, mint-egy elbámúlva egyszerre megállott, 's az épületet a végső elromlástól megkémélte. A köz-nép úgy tekinti ezt a dolgot, mint nagy csudát, 's nem ok nélkül. —

A *Piscari Hercege* Museumja is nevezetes, de megvallom igen kevésbe vagyok jártas a Természet Históriába, hogy sem ezt a szép Cabinetot meg merném itélni. — Ennek a Hercegnak nagy érdemei vannak a Régiségek kiásatásában 's más gyűjteményekben; ő ásatta ki a láva alól a szép Görög Theátrumot, a Római Amphithetarummal egygyütt; Museumjában egy nevezetes fejetlen test (Torso) van; az Anfinous metálból öntött feje pedig minden bizonnyal a legnagyobb remek munkák közé tartozik. Sok szép korszóedényt és régi agyag mécesest láttunk itt, tele fajtalan vagy buja figurákkal. —

Május 24-kén. Ma reggel jókor egy kis hajótskán az innét 6 Migliára fekvő úgy nevezett *Cyclopsok Szigetjéhez* eveztünk. A História után, itt temette-el *Aeneas* atyját *Anchysen*; egyedül itt terem a szép *Zeolith-kő*. Felette különös, hogy ez a nagy kő-szikla, mellyből a kis Sziget áll, a tenger fenekén, láva darabokon fekszik. — Miképpen történhetett az?

Az Aetnai utazás.

Gearra, Május 25-kén.

Dél után 3 órakor utazásunk legnevezetesebb tárgya felé, az Aetnára indultunk. Mindjárt Catanián kívül meredek kezd lenni az út; mint a Vesuv körül, úgy itt is a Vulcanusi levegő és hamu befolyása felette termékenyvé teszi a földet, 's ez által a más tekintetben rettenetes tűz-okádó hegy sokszorosan kipótolja azt a kárt, mellyet néha a láva-özön okoz. Estve 6 órakor Nicolosiba érkeztünk; itt egy út-vezetőt fogadván és más eleségről gondoskodván, kilenczed-fél órakor útnak indultunk. Az előttünk lévő felséges tárgyról gondolkodván, halgatva követtük néma vezetőnket. A meredek láva töredékek között csak lassan lehetett előre haladni; 's ha néha a Hold a sötét fellegek háta megül elő-bújt, csak homályosan világíthatá meg ezt a magános zordon tájt. Két óra múlva az *Erdő Regio*hoz értünk, a melly több száz évi vén Cserfákból áll. Az úgy nevezett hó háznál meg kelle egy kevésé pihennünk — hogy öszvéreinkről leszálván, mozgás által a hidegtől megmerevedett tagjainkat feleleveníthessük, de fél óra múlva vezetőnk újra felülni kényszerített; hogy az *Aetna tetején a nap fel-jöttét* el-ne mulasztassuk. Már itt minden *Vegetáció*nak vége van; a keskeny ösvény, melly magas láva darabok között tekervényesen vezet, mind meredekebb kezd lenni — változva a láva hamvába és a kemény láva darabjain visz' az út. Soha nem láttam olly tisztán és világosan az Ég-boltozatját mint ezen az éjjel az Aetnán. Egy csillag-vizsgáló itt bizvást szemlélhetné a csillagokat, minden bizonnyal a legtávolabbi égi testet is tisztán megláthatná, ha Telescopiumán keze el-nem fagyna. — Előttünk állott Monte Rosso egy kiegészült Vulcan, ez az

Aetna csúcsa körül minden hegyek között legmagosabb; kimondhatatlan fáradság után elértük végre az *Angoly házat*, vezetőnk mindjárt tüzet rakott (szenet hozott volt magával) az igaz hogy nagyon jól esett volna a' hidegtől elfagyott testet egy kevésse megmelegíteni, de kíváncsiságunk nem hagyott nyugodni. Innét, a' hegy-tető' csúcsáig csak gyalog lehet menni. Minden felől a' pusztulásnak szomorú nyomait látni, nagy láva 's különböző idő-szakaszokban az Aetna' gyomrából kihányt kő-szikla darabok hevernek össze-vissza szórva, azok között hó és fekete hamu. Más-fél órai mászás után ez az utolsó nehézség is megvala győzve. — Itt a' legszebb jutalom vára reánk. A' Keleti látkörön a' legelső nap sugarai ebben a' szempillantásban világíták-meg a' Calabriai partok' szélső hegy' fokait; lassanként az egész sziget mennyei rózsá-lángban látszott lebegni. Az a' felséges árnyék, melyet ez az óriási nagy hegy nyugot felé világos-kék színben az egész Szigeten ált-vet! — ezt csak az Aetnán lehet látni — ott is csak érezni de leírni nem. — A' Siciliali kellemes utazásnak telőző pontja itt van.

Gyönyörűen jött-fel a' nap a' Calabriai hegyek megül, lassanként az egész szigetet és az távoli véghetetlen lát-kört megvilágítá. Semmi négy lábú állat, vagy madár nem háborgatá ezt a' pompás csendességet. Siciliának legmagosabb pontján áltunk; az egész sziget egy tábor elhelyeztetése plánumához hasonlólag feküdt alattunk, 36 Vesuv állott körülöttünk. Tisztán láttam a' Palermói Pelegrino és a' Trappanii hegyeket, Sicilia' legszélső részét, Capo Passarot, Syracusát, Cataniát, Messina' vidékeit, a' Calabriai partokat hosszában, a' Strombulot, a' Lippariaiszigeteket 's a' t., sőt Máltát is távol homályban. Hálával eltelve emelkedik itten az emberi lélek Teremtőjéhez. — A' gőzölgő Crater szélén áltunk, ennek kerülete nem olyan nagy mint a' Vesuvé, de szüntelen füstölög és belső mozgásban látszik lenni: Gyomrában gyakran a' menydörgéshez hasonló robajt hallani. A' kemény bűdös-kőnek gőzze erőssen kezde tikkasztani, 's orrunkat facsarni, a' szörnyű finom levegő miatt ezen a' magos ponton tovább nem is maradhattunk; 10,000 lábbal valánk a' Tenger' színén fellyül. Siettünk azért vissza az Angoly házhoz, a' hol vezetőnk már jó tűzzel és reggeli étekkel várt. Az ajtó felett ez a' Felírás van: Aetnam perlustrantibus has Aedes Britannii in Sicilia Anno Salutis 1811.

Kevés nyugvás után megnéztük az úgy nevezett Filozofus házát, melyből most csak egynehány téglá darabot látni. Nevezetesen az itt való friss levegő egy Filozofusnak ugyan alkalmas volt.

Le-felé menve bámulásra méltó egy beomlott *Vulcanus*; ennek oldal falán több van száz különböző egymáson fekvő láva ormónál. Egy tudós természet vizsgáló ezeket a' különböző láva ormokat egybe-hasonlítván, abból egy proportziót állított össze, és kiszámolta az eruptzióknak különböző idő-szakaszát, 's resultátuma az: hogy az Aetnának már ez előtt húsz ezer esztendővel tűz-okádó hegynek kellett lenni. Ezen nevezetes tárgyról való munka, mint több esztendei tanulás, vizsgálódás, és mély gondolkodás' foganatja, nehezen fog valaha a' világ eleibe jönni. —

Le-felé többnyire gyalogolni kellett; borzanattal szemléltük most azokat a' felette veszedelmes helyeket, a' hol éjjel feljöttünk, de a' setéség miatt akkor nem lehetett látnunk. Valóban megfoghatatlan, hogy mehet-fel az ember a' setét éjben az Aetnára a' nélkül, hogy nyakát százszor nem törí. Még is okos állatok azok az öszvérek! —

Dél után két órákor értünk vissza Nicolosiba, fáradtan ugyan, de örömmel hogy kívánt célunkat elértük. Kevés nyugvás után még ma *Gearraig* 16 Migliát kellett hátra tenni. Az út Sicilia' legtermékenyebb földjén vezet. A' Vulcánnak mindent vég-romlással 's pusztulással fenyegető szomorú vidéke' látása után, — újj kellemben mosolyogtak előttünk ezek a' Paradiosom' szép viránnyai. — Pompásan láttuk lemenni a' napot az örökösen gőzölő Aetna háta megett. Szép visszasság (contrast) a' reggeli nap feljöttével, a' maga nemében mindenik hasonlíthatatlan. —

Messina, Május 27-dikén.

26-dikán reggel jókor *Taormina* felé indultunk. Itt a' legszebb és legnagyobb Görög Theatrum van, mellynek nagy omladékaiból sok rész még most is jól megmaradott. A' nézők' ülő helye kő-sziklába van bévágva, azután a' Szobroknak való (Nischekkel) felékesített fal, mellyen hihetőleg mint a' Római Theátrum- és Amphitheatrumokba az Aszszonyok' ülő-helye volt. Ezek után magos boltozatokon a' Köz-nép foglalt helyet. —

Látni még most is a' Podiumot, az az: a' főbb Uraknak rendelt helyeket, hasonlóképpen az Orchestra, a' Pulpitus, a' Scena, és a' Proscenium helyeit, még most is meg lehet különböztetni. Az építő-mester remek elméjének betsületére válik, hogy még most is, a' midőn már több részei a' Theatrumnak össze-omlottak, a' játszó-színről olly tisztán lehet hallani az ülő helyeknél a' hangot. Beszédes Ciceronénk egynéhány Verset declamált Horatiusból, és mi a' legszélső ülő-helyen minden szót jól és tisztán halhattunk. Minő gyakran van a' mi Színjátzó helyeink- és Templomainknak az a' hibájok, hogy nincsenek acustice építve! Vagy elvész a' szegletekben a' hang, vagy pedig az erős visszhang által érthetatlenné lészen! Pedig vaj mitsoda nehéz volt a' régi időbeli szörnyű nagy Theátrumokat acustice építeni! a' hol a' Scenáról a' szabad ég alatt a' Játzókat több ezer népnek kellett hallani!

Engemet részemről sokkal jobban érdekelt a' Theátrumnál annak gyönyörű fekvése. A' Tenger és az Aetna felé van fordúlva, mellyet az ember egész pompás szépségében maga előtt lát. —

Távolabb kinézéseket láttam ugyan, de ennél szebbet soha sem. Az egygyik tenger elvonja magát a' szem elől, a' másik Európa legszebb földje Calabria és Sicilia közt tűnik előnkben, 's azután mellyik hegy hasonló az Aetnához? Estve nyolcz órákor Messinába érkezünk, a' máj út felette terhes volt, mert a' nagy forróságban 45 Migliát kellett hátra tenni.

Az öregebbik Dionysius' idejében a' Carthagoiak kétszer foglalták és pusztították-el Messinát. Azután két Tyrannus' igája alatt nyögött, míg később a' derék Timoleon megszabadította. — A' Saracenusok csak 200 esztendővel azután tudták megvívni Messinát, hogy már a' sziget' más részét elfoglalták volt; ott tüzzel-vassal mindent elpusztítottak; de csak két esztendeig maradhatának birtokában. A' Calabriai Gróf Roger 1060-ba vívtamag Messinát, 's magát a' Calabria meggyőzése után, Calabriai és Siciliai Grófnak nevezte.

A' Sicilii Vecsernye után Messina újonnan kemény ostromlást állott - ki Anjou Királytól; a' Polgárok régi szabadságokat álhatatos bátorsággal oltalmazták, míg Arragoniai Péter szabadításokra jött.

1743-ban rettenetes dög-halál pusztította Messina' lakossait; 1783-ban pedig nagy része a' Városnak föld-indulás által össze-omlott, de a' mellyet azután rendesebb plánum szerént újra építettek-fel. Kikötő helye minden bizonnyal a' legszebbek közzül való Európában, VI-dik Károly szabad Kikötővé tette. —

Egy nagy széles hely a' *Palazzata* és a' tenger között a' lakosoknak sétáló - helyül szolgál, látni innen a' *Farot* és a' Calabriai partokat.

Jobbra innét egy erdő zöldellik, nyár és jegenye-fákkal, a' mellyen keresztül az ember egy saru forma tengerbe bényúló föld - szakaszra megyen, ennek kezdetén a' *Cittadella* áll, és közepében a' Lazaret; hol a' Levantéből jövő hajók contumáciát tartanak. Innét nem messze áll a' Lámpás-torony. A' saru' szélében még egy kis erősség is van. A' Város felett három Vár fekszik annak oltalmára. —

Messina szép Város, de semmi nevezetességei nincsenek, egy áttalában innen Palermoig több természeti szépségeket mint régiséget lehet látni. 70,000 lakosa van, nagy kereskedést folytat. Gabonával, borral, olajjal, selyemmel, mellynek tenyésztése Siciliában már 1130 ban kezdődött 's a' t. Levegője egésséges és Sicilia' más részével össze-hasonlítva hűves is. —

A' Calabriai partok mellett a' Faróval szembe van, a' régieknek annyira veszedelmes Scylla és Charybdis. Ma 27-dikén ált akaránk evezni *Reggioba*, de az ellenkező szél megakadályoztatta szándékunkat. —

Termini, Junius' 1-adjén. 1825.

Messina felett a' Thelegraphusnál hasonlíthatatlan szép a' kinézés erre a' gyönyörű tájakra. Ma mind termékeny hegyek és völgyek közt utaztunk. A' sziget ezen északi részének zöldje még kellemetesebb; a' vegetatio még bujább és elevenebb, mint azt más részeiben találtuk. A' föld-népe az eperj-fák levele' leszedésével foglalatoskodott. Alig lehet hinni, hogy egy szántó földben ma Május 28-dikán a' török búza egy fél rőfnyi magos volt, a' hol már ebben az esztendőben gabonát arattak. — Nevezetes még a' him, nőstény cactus között való külömbség *A Helicon'* vize partján az én kedves virágomat sok oleandert láttam virítani. A' Tindarus hegye kedves emlékezeteket ébresztett a' hajdan idő - korra. 48 Migliai hosszú napi utazás után estve fáradtan *Patiba* érkeztünk.

Május' 29-dikén. A' Fülemile virított myrtusok 's más vidámon zöldellő fák' árnyékában köszöntett. *Daphnis* ebben a' paradicsomi vidékben született.

Darabos ösvény vezet magos kő-sziklák között St. Agatha felé. Látni távolról a' *Brolo* nevű kis hastélyt, melly a' tengernek egy kevésé gömbölyű öblében egy hegyen fekszik, Körül a' völgy a' tenger és több más hegyekig nyúlik, a' mellyek azt fél hold formálag vésszik körül. Magosabb hegyek emelkednek a' kisebbek' háta megett; ezek többnyire domboruak, 's tetejük erdőkkel vannak koszorúzva, alyok árnyékos, gyümöls-fák és szőlő-

tökékkal vannak behintve. A' hegyek' és a' tengertől hűsített szép völgy, több szántó-föl-dei, szőlő-hegyei, kertjei és ligetei változó kellemekkel bájolnak. Itt a' legnagyobb nyár-fák zöldellettek, tovább egy eper-fákból álló liget tűnik szem eleibe; amott kiesszép ker-tek enyésznek-el a' távolabbi vidám természetben, a' mellyek a' mi üveg házaink virá-gainál annál kellemetesebbek itten, mivel imitt-amott elhintve illatoznak, és külömböző szépségeik változásaival annál inkább hízkelnek a' szemnek, a' midőn ez a' hegyek és a' tenger főbb szépségei látása után ezt a' nyugalmat ohajtja. Mert az nem érzi egészen a' természet' pompásságát, a' ki annak kecséi szemlélésében elmerülvén néha olly csen-des szempillantatot nem keres, a' midőn új erővel viszont feltekinthet, 's itt is gyakran a' tárgyak' változása, a' nyugalom' enyhét váltja fel. —

Ez a' *Piano di Brolo* igazi tündér lak-hely; itt járt vadászni *Dianna*. Itt a' tenger, szigetek, hegyek, berkek, ligetek, folyók és források, a' legszelidebb ég-hajlat alatt bá-rátságosan egygyesülnek, 's olly valami pompás tökéletes egészszet formálnak, a' melly nekem szebbnek tetszik; mind annál a' mit életemben láttam. — 'S valóban elragadtatva lehetne itt Schlegellel mondani: „A' mi egy déli tavasz illat-tárjában bájoló; a' fülemile „daljában ábrándozó merengéssel tölti-el a' szívet; a' rózsza első fakadta báj-kelyhében kéje-„legtet” — mind az mosolyogva int felénk ebből a' paradicsomi völgyből! —

St. Agathától nem messze még valami régi viz-csatornák maradványai vannak. A' Rozmarin vize' partján, a' hol keresztül mentünk, sok rozmarin, majoranna, oleander 's édes-gyökér terem, estvére *St. Agathába* érkeztünk, egy nyomorúlt vendég-fogadóban kereséink nyugvást (ez talán az egész szigeten a' legroszszabb) de gazdáink emberséges, becsületes emberek voltak, ezt pedig nem éppen mindenütt találni Siciliában.

Május 30-kán. Ma még az eddig-elé ösméretlen Sicilii forró Siroccót is meg kelle próbálnunk. Az útban találván elő, semmi menedék helyet nem kereshetünk, fojtó melege szinte megfullasztott. Semmihez sem lehet jobban hasonlítani mint ahoz a' forró gőzhez, melly egy befűtött kenyér sütő-kemenczéből kijön; azomban ezt jobban lehet érezni, mint leírni. Nékünk fájdalom! reggel 9 órától dél után 4 óráig kelle szenvednünk hév-fuval-mát. — Utunkban láttuk a' manna-fát, mellynek levéből készítik a' Patikában a' *Mannát*, megjegyzésre méltó még az is, hogy itten az ember ugyan azon fának egygyik oldalán vi-rágokat lát, midőn a' másika már gyümölcst terem. Magos hegyek, kő-sziklák és véghe-tetlen mélységek között estvére *Cefaluba* (*Cefale fő, Kefaloidon*) értünk.

Május 31-dikén. Más nap a' *Hymeras* folyón keresztül (ezen már egyszer a' sziget' déli részében ált-mentünk) *Terminibe* érkeztünk. Ez a' város, a' *Hymeras* vize mellett fekszik, 's a' régi várost arról nevezték. *Hymera* több Tyrannusoknak engedelmeskedett, midőn az Agrigenti Tyrannus *Theron* birtokában volt a' Város, a' Carthágóiak ostromolták. A' *Termini* (*Hymerei*) fal alatt volt a' görögöknek egygyik legnagyobb győzedelme, melly *Sici-lia* sorsát, 's szabadságát elhatározta. A' Carthágóiak *Hamilcárt* egy nevezetes had-vezért Siciliába küldöttek. Ez Carthagóból 300,000 katonával, 2,000 hadi Galériával, és 1,000 ele-ség hajóval elindult. Egy tengeri szélvész által lovagjait és szekereit elvesztette. A' mi-dőn a' *Palermoi* kikötőbe érkezett, dicsekedve mondotta, hogy mára a' háborút elvégezte, 's csak attól félt, ne hogy talán a' tenger szabadítaná-meg a' Siciliiakat. Innét hadait *Hymera* felé vezette. A' megszorúlt *Hymera*iak követeket küldöttek *Syracusába*, a' nagy

Gélónhoz, siető segítségért esedezvén. Ez 50,000 gyaloggal és 5,000 lovaggal szabadításokra sietett. A' Gélón hírével az ostromlottaknak bátorsága is nevedezett, 's olly szerencsés lőn Gélón, hogy hadi fortély által a' kevély ellenség' nagy számú seregeit semmivé tette, 150,000 Carthágói és maga Hamilcar is megőlettetett. Gélont Themistocles mellé tette a' História; némellyek azt tartották, hogy a' Görögök a' *Salaminánál* való győzedelmet Gélónnak köszönhették, mert a' Hymeránál való győzelem a' Görögökbe új bátorságot öntött, 's megtanította őket, hogy a' barbarus ellenség nagy számától ne féljenek. — A' *Themistoclestől* meggyőzetett *Xerxes* több ezer emberrel vonta magát vissza; de a' *Hymeránál* lévő Carthágóiak közül alig maradt egy hír-mondó. —

'S épen azon napon, mellyen Gélón illy szép győzedelmi koszorút nyert, esett-el Leonidas a' *Thermopiláknál* Spártai hősseivel; mintha az Istenek úgy akarták volna, a' Görög névnek ugyan az nap szerezzen a' legszebb győzelem, 's a' legdicsőségesebb meggyőztetés által örök emléket.

Ez a' győzelem K. U. születése előtt 497. esztendővel történt; később Hannibál alatt a' Carthágóiak Hymerát elfoglalták és lerontották. A' lerontott Hymerától nem messze egy más Várost építettek, és a' meleg források után, a' mellyek ottan erednek, *Thermu*, később *Therminének* nevezték. —

Palermo, Junius' 2-dikán 1825.

Junius' 2-dikán viradtakor kocsira ültünk, 's a' szép új ország-úton *Palermóba* sietünk vissza. Megelégedve és nagy örömmel hogy útazásunknak mindenféle czélja kívánt tellyesedést ért.

Palermótól nem messze még a' híres *Tin-hal halászatnál* is, mellyet éppen akkor tartottak, jelen lehattunk. Egyébaránt vége a' Siciliában mulatásnak. Amott dél felé, távolban füstölög a' gőz-hajó, ez újra Nápolyba viszi barátodat.

Fogadd tőlem szivességgel, útamnak e' rövid leírását, 's bár úgy fogadhatnák Hazám'fijai is. Barátság és Hazafiság ösztönzött reá. — Élj boldogul!

ÚJFALVY SÁMUEL,

B. Frimont Huszár - Ezeredebéli Fő-Hadnagy.

10.

E m b e r.

Ember! mért nevezed magadat természet Urának?
Meztelen álsz, sokakat gyapjal főd téli ruházat,
A' csiga bír házzal, gondal kell rakni tenéked,
Földön jársz, a' halak usznak szárnyalnak az ölyvök.
Nézzed a' vad Crokodilt, váltva víz 's földön élélhet.
Gyenge hajadnál több az Oroszlyán' sárga serénye,
Homlokod eltörne vívnál erejével a' kosnak,
Nem győződ te a' fényt, a' hiúz a' napba tekinthet,
Jobb hallása vagyon, terhet megszokta tevének.
Meszszire meghaladott éles szaglása kutyádnak,
Nem vív tompa fogad tigris-fog mord erejével,
Gyenge nyakad mit bír? von jármat marha nyakával.
Eggy kisdod Solyom mejjének több a' hatalma,
Két kezedet látom, négy kézzel birnak a' majmok.
A' ragadó sasnak, Condornak körme nagyobb van.
A' siető lónak, szarvasnak lába serényebb.
Még sem bánt teveled természet mostoha kézzel;
Meztelenül lettél, a' világ több részire nemzett.
Észszel adott mindent, ki jelelt természet urává.
Nézzed a' nagy lelkű tekintete' dicső hatalmát,
Bátor nézése melly szép a' harczba vitéznek!
Hát az a' Szent érzés mellyel kedvelli barátját,
'S melly kedveltye iránt szerető keblébe fesel ki;
Felséges még az rész-vétel könye szemiben,
'S éghez hogy ha hevült kebledben hála imádság,
Homlokodat mikoron kerekíti mennyei fényben,
Akkor lesz' hihető arczodban égi hasonlás.

Bámúlást nagy erőd gerjeszt fegyvertelen ember,
Te! ki a' fel-duzzadt tengernek habjait ásod ;
Vas töddel körül az roppantott földet evedzed ,
'S hült vérrrel vezeted kormányod a' víz' közepében.
Fellebben lebegő Sajkáddal úszol az égben,
Ki szélyt hánysz hegyeket ; töltesz-bé völgyeket újra.
Puska-porod kénnyén szélyel repedeznek a' szirtek ,
Ki tüzzel, vízzel, megküzdesz a' lángban a' habban,
Véres harcza hevülsz fene-vaddal honni tanyáján,
Mord halál' óráját mért-földnyi célra lesujtod ;
Nagy vagy a' lángok közt levegőben vízbe 's a' földön.
Eggy kis víz-gőznek eszed oszt Elefánti hatalmat,
Felfedezed titkát füveinknek életet adhatsz ,
Két láb nélkül elélsz, juthatsz ujj fényre szemedben.
Gondolatid fellyebb visznek nagy Égnek ürében ,
Ott a' Világoknak szemmel felméred az útját ;
Vagy az ezer csillag vég nélkül hossza határit.
Perczre tudod mikoron az nap's hold gyászba borulnak,
Üstökös Ég jeleket melly tájba haladnak előre.
O! mond: mennyire visz' mindent felforgató lelked ,
'S hány ujjon jelenést szülhet jövő század elődbe!
'S azt a' setétséget melly mindég töb're nevekszik ;
Mentől többre vezet elméd mert látod a' hijját ,
Semmi világosság soha sem követheti többé.
Mind ez testednek elenyésző éltire volna,
Véges lételedért, ez erő 's e' határtalan elme ;
'S mejjednek titkon elrejtett vágygya hazudna?

F. Marosközi Gábor, Erdélyből.

ÉNEK A' REMÉNYRŐL.

Mindenkor hű a' Remény,
 Vigasztalni el nem fárad
 Ránk akarmennyi bú árad,
 'S a' sors akarmelly kemény.
 Életünk' bal csillagzatja
 Tisztségünket, kincsiünket
 'S hívünket elragadhatja,
 Nem soha Reményünket.
 Mindenkor hű a' Remény, 's a' t.

Mikor a' habok mérgednek
 Zeng a' Sirének' szózatja,
 'S a' hajosok serénykednek
 Mert őket Remény biztatja.
 Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

Terhét a' remény könnyíti,
 Akármelly nehéz munkának,
 'S a' szántót az lelkesíti
 Magot adni föld' gyomrának.
 Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

A' Király, ki elvesztette
 Országát; a' szegény szolgál,
 'S a' rab kinnak közepette
 Reményl, hogy jobban lesz' dolga.
 Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

Mikor szárad éltünk' fája,
 'S ágain betegség letép;
 Minden diszt, a' Remény' szája
 Biztat hogy gyökere még ép.
 Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

Ha rohanni csüggedőket
 Magok ellen lát gyilkokkal;
 E' kegyes Istenné őket
 Megbékélteti sorsokkal.
 Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

'S a' halandó utoljára,
 Ha halál' révét eléri;
 O felveszi hajójára
 'S éggy jobb világba kíséri.
 Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

JÓ TANÁCS EGGY LEÁNYHOZ.

Lyánka, higj igaz hivednek
 Örvénybe tántorodol,
 'S kora sirt ásol éltednek,
 Ha buján kaczerkodik;
 Szépnek vágyasz csupán nézetni,
 Légy inkább szép valóúl;
 Eggy sem fog utóbb szeretni,
 Ha most értted száz szív gyúl.

DORIS THYRSISHEZ.

Melly baj két falkát őriznem:
 Szívemet és nyájamat,
 Melly baj két ellen-félt győznem:
 A' farkast és magamat!
 Kedves, könnyítsd terhemet:
 Fogjad pártúl szívemet.

DÁMON.

Itt, itt ülénk e' gyepetskén
 Tegnap Lilával kettetskén,
 A' fű most is lapul 's melly lágy!
 Ugy látszik néki tetszni vágy.
 Kelj-fel, kelj-fel kies pásit
 Ne áruld-el, kik ültek itt.

AZ ÉRDEM ÉS JUTALOM.

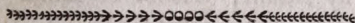
Szép fényes jutalom nélkül is az érdem,
 Ezt Cincinnátussal érzem 's tapasztalom;
 De töletek hitvány Itélők azt kérdem:
 Szépe érdem nélkül a' gyáva jutalom?

S. K. J.

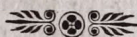


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Hatodik Füzet.



Június 1828.

I I.

Felső-Vadászi RÁKÓCZY FERENCZ' a' II-dik,' beiktatott
Erdélyi Fejedeleme,' és Sárosi Fő-Ispán' képe.

Rákóczy Ferencz a' II-dik, 1676. September' 4-ikén (1) a' Borsi Kastélyban (Zemplény Várm.) született. Szüléi, Ferencz, és Zrínyi Ilona voltak. Csak öt hónapos volt, midőn édes Atyját elveszté. Késmárki Gróf Tököly Imrével váltá-fel Özvegyiségét édes Anyja, 's ez húzamos ideig férjfiúi bátorsággal oltalmazván Munkács' Várát, azt 1688-ban, Januárius' 14-ikén feladta, honnan Gyermekeivel Bécsbe vitetett. Ferencz' neveltetése, Cardinális Kolonics Leopold Primásnak, 's Generális Gróf Csáky Istvánnak gondjaira vala bízva, 's Cseh-országban elébb a' Neuhausi, utóbb a' Prágai Jezsuitákhoz adatott tanulás végett; onnan öt év múlva, esztendeig Olasz-országban utazott-szerte. Testvér-nénjével ez alatt, Gróf Aspremont Ferdinánd Göbert tartá menyegzőt.

Colóniát választá utóbb utazása' céljául. Itt ébred'tt-fel szívében azon láng, melly által a' Hesszen-Vanfriedi Károly' Fejedeleme' Carolina Amália leányát elvevé.

Meg vala idővel Rákóczy'nak engedtetve, hogy jószágába visszatérjen; 's Sároson, mint örökös Fő-Ispán — e' czím Nemzetségét illeté — mulata épen; midőn a' Bádeni Lajos nevét viselő Cs. kir. Ezred' egykik Hadnagyaival Longuevallal megösmérkedék. Itt raga-

(1) F. M. O. Minerva 1826. 957. lapon így ír: „A' Rákóczy Ferencz által írt' Histoire des Revolutions de Hongrie' (à la Haye 1759. 8. VI kötet) úgy adja az esztendőt (Tomo II. p. 8.) a' mint itt kiíránk, 's ennek kell valónak lenni, mert ugyan olt ez mondatik „Ce jeune Prince — n'avoit que cinq mois quand Francois I. son père mourut.” Ez 1676. Juliusban hala-meg, 's hihetőbb: hogy a' hónapok' számában ejte botlást, mint az esztendőben.

dá-el ötet — igen hihető — elkeseredett elméje, 's a' Francia-udvar (2) azon gyarló gondolatra: hogy Királya ellen fegyvert fogion, 's a' köznyugalmát megzavarja. A' Francia-udvar bírja arra: hogy Ösei' birtokát Erdélyt, 's a' Tiszántúli részt foglalná-el; noha vannak, kik e' zendülés' egyik okának azt állítják: hogy Magyarok, a' Károlovici békekötés' eszközzésére kiküldetve 's megbízva nem voltak. Székési Gróf Bercsényi Miklós nyújtott kezét neki. Rákóczy'nak megígéré Longueval: hogy levelét XIV-dik Lajoshoz elviszi, 's ez Linczben elfogattatott. Ez a' Sors éré nem sokára Rákóczyt is. Az Eperjesen tanyázott Szolári császári Generális Sároson fogatá-el ötet; 's társaival Szirmay Istvánval, Okolicsányi Pállal, Vay Ádám, László és Mihály testvérekkel, Bécsi-Ujhelybe viteték. Bercsényi, Lengyel-országba futott, Rákóczy pedig Lehman Kapitány felvigyázója' segéde által, (3) Novemb. 8. és 9-ike között, 1701. minekutána Birájinak a' hazai Ítéldő-székeket hasztalan kérte volna-ki, elhagyá fogházát; Lengyel-országba sietett, 's a' Báthory-ágból ott lévő Atyafaitól szívesen fogadtatott. Lehman, halállal lakolt tettéért. Felnégyeltetett; a' Rákóczy' fejére pedig 10 ezer forint jutalom tétetett.

Majd két évig veszteglék itt Ferencz. A' Francziával bátrabban folytató itt levelezéseit; midőn Párthívei Magyar-országban dolgoznak. Ezen Kuruczok — így nevezék magokat — a' Mármárosi, Szatmári, és Ugocsai széleken, tűzzel-vassal pusztítanak. Gróf Károlyi Sándor, az általa felültetett Nemes-sereggel, 's Némettel utánok eredt; 's Dolha nevű helységnél közzülök 170 levágott, 's tőlök 3, Buday szerint 4 zászlót elvett. Maga vitte-fel Károlyi Leopoldhoz a' zászlókat, 's dicséretnél más jutalom nem érvén, de javai, 's Hölgye, a' Rákóczyak' hatalmába esvén, idővel ezekhez csatlá magát. Ferencz Francia és Lengyel-seregek által 1703-ban tört Magyar-országba, 's Julius' 7-ikén bocsájtá-ki Manifestumát Munkácsi táborából. Zászlóji lobogtak már a' Magyar-földön, hol a' kedvező körülállások hódítanak mindent, mert a' Spanyol-successióért folytatott háború, minden Ezredeket, Francia és Bavaria-országok ellen rendelt kilépni. Zászlóira aranybetűvel ezeket íratá: F. R. de F. V. S. R. I. P. *pro Deo, Patria, et Libertate.*

Nagy üggyel-bajjal léptethete elébb Munkácsról. De veszteségei 's győzelmei után, csak-ugyan elfoglalá a' Tisza-mentét. Nagy-Kálló, Huszt, Somlyó, Nagy-Károly, és Szolnok, többnyire feladás által kerültek kezéhez. Nagy-Várad' és Dioszeg' tájékán, Boné András, máshol mások dolgoztak részére; midőn Bercsényi, elébb az Egri-Várat ostromolván, utóbb Károlyi Sándorral egygyesülve, a' Bánya-városokat; Ócskay László pedig a' Lévai-Várat elfoglalván, Borbély Balázssal, a' Vág vize' táját hódígtatá. Leopold éré: hogy a' felette nagy adó indítá pártolásra a' köznépet, azért negyedrészt elengedé annak; 's a' közbéket helyre akará állítani. Székcsényi Pál Kalocsai Érsekre volt a' békekötés bízva. Rákóczy 1704-ben, Februárius' 5-ikén, Miskolczról válaszolt az Érsek' levelére, mellynek tárgya 's célja süketlen maradt. Rákóczy, Bercsényin, és Károlyin kívül, Forgách Simonnal is erősödék; 's Károlyi, 5 ezerből álló Sereget vitt 1-ső Január. a' Csáló-

(2) Desericius a' „Hist. Vacziensis pag. 214” úgy adja-elé: hogy a' Francia-király titkon ösztönözte Leopold ellen Rákóczyt: hogy Erdély-országot mint ősi birtokát, 's a' túl-a' Tiszai részt foglalná-el. Segédet is ígért.

(3) Bővebben leírja ezt Buday É'saids, Wagner Hist. Leop. Part. II. pag. 739. seq. után.

közbe. A' Dunán túl Bezerédy csatlá magát hozzá egy Csapatl; 's Kani'sát, Csáktornyát, Székes - Fejérvárt, Szombathelyet, Köszeget, Sárvárt, Szent - Gothárdot, Körmendet, Lindvát, Ruszthot, Kis-Mártont, Kapuvárt, a' Muraközi tért, a' Dráva és Lajta között fekvő vidékkel, — csak Sopronyt, Fraknót, és Német-újvárt nem, — Rákóczy' részére foglalá-el.

Maga Rákóczy, Tokaynak meghódítása után, Miskólczon tölté a' telet; 's tavasszal Egert, Forgách Simon Borsodi Fő-Ispán gondjai által, feladásra kényszeríté. A' Dunán túl megszalaszta Károlyit Heiszter Sigfried császári Vezér, 's midőn ez, Komáromnál általkelni szándékoznék, a' gátló Bercsényit Szeredre kergeté. A' Heiszter által csendre hozatott Dunántúliak, a' császári Seregnek eltávozta után ismét elpártoltak. Pálffy Jánost küldé Heiszter ezek' megzabolázására, kinek Ricsánival kellett volna magát bizonyos helyen egyesíteni. Bercsényi elfogá a' levelet; 's Ricsánit a' hegyek mellett megtámadván elfogja; 's 700. Császári katonát terít a' csatasíkra. Azomban Heiszter Fejérvárra sietett; 's 500. Pártosnak eltörlése után, Veszprémet felégeti. Győr mellett Forgáchnak 18. ezerből álló Seregét megszalaszlja; 's a' veszteséget Károlyi hozá helyre, midőn Szent-Gothárd mellett, Rabutát a' Stájerokkal megveri.

A' szerencse' változásai után, hajlandó lett Rákóczy a' fegyvernyugvásra. Leopold Szécsényinek parancsolá, hogy Gyűlést tartson, melly Selymecz-Bányán, vizálgodások között fejeztetett-be. A' Király' emberei kivül, Rákóczy' részéről, Bercsényi Miklós, Jánoky 'Sigmond, Ráday Pál, 's Mikes Mihály Erdélyből jelentek-meg itt. Azon hírre: hogy Kassa, és Eperjes, a' Szövetségesek' részére hajolt, Rákóczy nem álla sem fegyver-nyugvásra, sem békére, Leopold - vára ellen hozatá álgúit; de Heiszter, a' Gerencsér mellett történt véres viadalban, Rákóczy felett diadalt nyere, noha ennek Seregéből, csak 180 maradt a' vérmezőn. Heiszternek e' győzedelmét, Scharódinak Rákóczy' Századosának elpártolása okozá. Rákóczy ezen évben hallá-meg: hogy Erdélynek egy része által, Fejedelemmé választaték.

A' hely' szűke nem hágy hosszsan szólani. A' zendülés, különbözőszerencsével folytataték. 1705-ben, Forgách, Szatmárt hódítá-meg, 's 14 ezerrel Erdélybe sietett; Károlyi pedig Bécs felé küldetett. Rákóczy is Erdélybe követé Forgáchot; de Zsibónál megveretettvén, Kassára futott vissza. Majd ezen évben, a' Szécsényi mezőkön tartott Gyűlést, Szeptember' 12-kén, Octob. 13-ikáig; 's itt, a' Szövetségesek' Vezérévé választatván, megesketteték. E' gyűlés' ideje alatt húnyt-el Tököly Imre, Rákóczy' Mostoha-atyja, 's távollétében is tanácsadója, Szeptemb. 17-kén, Nicomediában. Rákóczyt ez minden javai-ban örökösének tette olly feltétellel: hogy annak kissebbik fija György, Tököly-nevet viselne. De mind ettől, mind édes Anyja után ötlet illő javaktól, örökre elesett utóbb.

A' Király, szíven hordá a' Hon' vesztét; 's még ezen évben, Nagy-Szombatban tanácskoztatá Szécsényi Pál, és Cseh - Cancellarius Wratisláv Venczel kiküldöttjei által, a' közbéke iránt. Rákóczy, Gróf Bercsényi Miklóst, és Gróf Csáky Istvánt küldé oda; de segédül hozzájuk adá még Sennyei Istvánt, Jánoky 'Sigmondot, Kajali Pált és Labsánszky Jánost. Negyvenöt napi fegyvernyugvás volt sükere csupán.

A' következett 1706-dik évben, Miskólczon tartá Gyűlést Rákóczy, hol a' rézpénz-verésről volt emlékezet, mellyet 2 millióm értékig parancsolt veretni a' had' elején. Itt egygez-

tek-meg az egybegyűlt Rendei, hogy a' békesség munkába vétessék. A' jó lelkű Fejedelelem Jó'sef, többször engedte, 's végre megtagadá a' fegyver-nyugvást. Ezen évben erősíté meg Rákóczy a' Munkácsi Várat. A' hegynek allyát, földsánczokkal rakatá-köröskörül; 's a' Latorcza vizét oda vezeté. (4) A' had' lángja ismét lobogott. Rákóczy Esztergomot vette-meg 's eltávoztá után, azt Stahremberg újra meghódítá. Ro'snyón tartá tanácskozásait utóbb, minekutána Kassát, Rabutin' ostromától felmentené; 's ennek erősítésében vala munkás majd, 's egyszer'smind a' Jezsuitákat, a' Szécsényi végzés szerint onnan kiűzé.

Mint Erdélyi Fejedelelem, — e' méltóságba Mártzius' 28 kán 1707, Marosvásárhelyen volt beiktatva, (5) — 's a' Szövetségesek' Vezére, Ónodon (Borsod Várm.) királyi fényben tartá Diétáját Május' közepe' táján, hol a' békességet javalló Rakovszky Melchior, és Okolicsányi Kristóf Túróczi Követek, amaz Bercsényi, emez hóhérpallós által végeztettek ki. Túróc-Vármegye bűnösnek ítéltetvén, a' Vármegyé' sorából kitöröltetett, pecsétje elvétetett, zászlója elszaggattatott; 's területe, a' szomszédos Megyék' köz'tt felosztatni rendeltetett. E' Gyűlésben végezteték: hogy Jó'sef, Királynak ne ösmértessék; 's ennek mondott ellent Eszterházy Pál Nádor. Itt választaték Rákóczy' Helytartójává Bercsényi Miklós.

Rákóczyt megzaklatá az 1708-ik esztendő. Eszterházy, a' Po'sonyi Gyűlésre hívá-meg ötöt; de durva fenhangon jelenté: hogy sem maga, sem Hivei, nem hajlandók hívására. Heiszter 6. ezerből álló Népét törle-el a' Vág mellett; 's maga is kevésben múlt, hogy el nem fogattatott. Többé valódi táborra nem verheté magát. Párthívei, lassanként elhagyák a' mindenre kész embert. Idővel, Ócskay László kilenczszázad-magával, a' Király' részére állott, minden hadi készülétekkel. Bezerédy Heiszternek hódolt, de elárúlták ez; 's Patakon, Rákóczy' parancsából, fejét veszté. Erdély is lecsendesítettet. Rabutin hozá engedelmességre a' Csiki- és Gyergyói Székeket. Károlyi 10. ezer Népével Gyula-Fejérvárra voná magát, Kolo'svár alól; 's Mühlenbachot lánggal emészteté-meg.]

Virága Rákóczy' Seregének elhúla már, 's az, a' ki Magyar-országot majd egészen meghódítá, most veszni indul. Magába szálla Párthíveinek nagy része; 's az 1709. Július' 14-ikén, Bécsben adatott kegyelem, — mellyből Rákóczy, és Bercsényi, még is kizárattak — sokat vont a' szelid Jó'sef' szívéhez. Már ez előtt megvette Pálffy Rosenberget, most a' Szövetségesek' menedék-várai is egyenként jutának kézre. Heiszter, Sümeghet, Simontornyát, Veszprémet hódítá-meg; 's a' Dunántúlról egészen kikergeté a' Kuruczokat. A' Dunától Ipolyon keresztül vitte Seregét Heiszter; Bercsényi' Csapatjait megfuttatá, Szécsényt, 's Gácsot elfoglalá, Szepes-várát pedig megszállá.

Beállott eltűnté a' reménynek. Löffelholcz, 1710-ben, Lócsét vívá-meg; 's az Ipolynál tanyázó Sickingen, a' még harcra fel nem készült Rákóczy' táborát, Romhánynál meg-rohanván, noha a' Kuruczok a' mocsárokbá szoríták az Ellenfél' egygyik szárnyát; eltemeté mindazáltal a' golyóbisok' láng-zápóra a' Szövetségesek' másik oldalát; 's Rákóczy megverettetett. Ez Újvárra fordítá gondjait, midőn Ócskay László, Nagy-Szombatból Verbovára vissza-térvén, a' Kuruczoktól elfogattatik; 's a' Támadók által árulónak kiál-

(4) Túróczi Ung. cum suis Regibus pag. 250.

(5) A' Marosvásárhelyi Választás' Actáját, Generalis B. Tige, Szebenben, hóhér-pallós által égetteté-el.

tatván, Csajáginak, az Érsek-újvári Igazgatónak Rákóczy Alvezérének rendelkezéséből, tulajdon Borbélya által feje vétetik. (6) Idővel kézre került Érsek-újvár, a' Zendülőknék e' védfala, és Eger-vára is. Emezt Rédey Ferencz önként feladá; amannak elvesztése pedig, lesújtá Rákóczy' érzését, mert már Szatmárt, Szolnokot, Eperjest is elveszté. Elhagyni készült tehát Magyar-országot; 's előre küldé kincseivel, drágaságaival megrakott szekereit Lengyel-országba. Már hanyatlott álmokképe Rákóczy' Sorsának. Bártfát is hűségre hozá Virmont; 's Eperjes csak vérontással jutott hatalmába. A' Dunántúli részen ezer emberrel garázdálkodó Balogh Ádám is, három hónapos szertedúlásai után, Sexárdhoz közel elfogatott, 's Pálffy' ítélete által megölettetett.

A' Honban közösen szerettetett Pálffynak lehet köszönni a' csendet, 1711-dik évnek elején, Jó'sef Király, tellyes hatalmat adott ennek a' békekötésre, Gróf Károlyi Sándort vette ő körül levelével; 's ez hajlék elfogadni a' kegyelmet. Rákóczyt megszólítá Károlyi: hogy magát, és Honját szabadítaná-ki a' veszélyből. Megígérte: hogy Pálffyval értekezni fog. Vaján jöttek-össze, de süketlenül; ámbár Pálffy a' kegyelmet, személyére, 's javaira kiterjeszté Királya' nevében. A' Vajai össze-jövetel után harmadnap' ugyan, az I-ső Jó'sef Királynak szóló levelet elkészíté, de ez nem olyan volt, mint Pálffy kívánta. Nem könyörgő, hanem magának igazságot tulajdonító hangon volt ez írva; 's e' levelet Adjutánsa Márjásy Ádám által, Pálffyhoz Debreczenbe küldé. Ekkor Salankra (Ugocsában) szólítá Magyar- és Erdélyi Tanácsosait; 's azokkal a' békekötés felől tanácskozáék. Lemon-dani kívánt Erdélyi Fejedelemségéről, itt; de az Erdélyiek nem fogadák-el, 's Rákóczy ezekre, 's más Tanácsosaira figyelve, büszkén felelt Pálffy Jánosnak, a' Jó'sefnek szóló levél tekintetében tett észre-vételeire. A' három héti fegyvernyugvás után, Debreczenbe jött Károlyi, lemondott pártosvoltáról; 's a' kezében lévő Várakat át-adván, első volt: ki a' szerencsétlen zendülés' lángjait elfojtá. Onnan Munkácsra sietett Rákóczyhoz; 's itt találá annak három Vezérét: Bercsényit, Forgáchot, és Eszterházyt, de minden iparkodása czéliránytalanná vált.

Végső szerencsét próbálva, hirdeté Gyűlést Rákóczy Huszthon; 's a' Lengyelhatárokról költ levelében, addig is Károlyira bízá Seregei' kormányozását. Károlyi Nagy-Károlyba tevé a' Gyűlés' helyét által; 's itt könnyen rábírta a' Rendeket: hogy a' Királyi kegyelmet elfogadják; 's Kassát azon esetre, ha a' kijelelt időre Rákóczy el nem érkeznék, a' Király' részére feladják. Rákóczy és Bercsényi szóval tarták a' Kassaiakat: hogy rövid időn Muszkasereget hozandanak segédül. A' Kassai Kurucok, Aprilis' 27-ikén, a' Kassai felső kapun költözének-ki; 's az alsón a' császári Csapatok léptetének-be. Utóbb Nagy-Károlyban jött Pálffy Károlyival össze, a' békekötés' cikkelyei felől értekezni. Végre Pálffy, 200. Dragonyostól kísértetve, Majtényba érkezék, a' hol mindenek előtt, a' hűség' esküvését Károlyi, utánna, a' többi mondá-el. Ekkor parancsolá Károlyi: hogy a'

(6) Gorove László, Eger' leírásában, Tud. Gyűjt. 1826 XI. Kött. 44. lap. azt írja, hogy Ocskay' halálán bankodék Rákóczy; 's hogy-e' miatt, Csajágit az Egri Várba zárata-el. — Buday E'saiás M. Orsz. Hist. ellenben, a' Jó'sef' életében, a' 71-dik lapon azt állítja: hogy Ocskay, Rákóczy' meghagyásából fejeztetett-le. Rákóczyt, a' környülállásoknál fogva én is mentem itt.

tábori zászlók, (149) a' földre tétessenek, a' dobok 's készülétek halomba rakattak; 's a' Hazát haldokló félben hagyott, 's képtelenül megemésztett tűz eloltatott.

Pálffy, bölcs elélátással titkolgatá a' békekötés' idején Jó'sef' halálát, tartván ama' szerencsétlen lángoktól. Aláírá a' pontokat Károlyi többed magával, Április' 29-ikén; midőn Rákóczy nem hihetve a' kegyelemnek, melly a' békekötés' pontjaiban javaira, 's személyére nyilván kiterjesztetett, szorongatott szívvel, 's tanácstalan, némelly Híveivel, kik közzül jelesebbek; Csáky, és Eszterházy, elébb Lengyel, utóbb Angoly, és Francia-országokba vette magát; 's végre Rodostóban, a' Marmorai tenger' szélén, közel Konstantinápolyhoz, 1735-ben, Április' 8-ikán, Nagy-Pénteken, a' R. Cath. hitben, mellyet egész életében híven követett, meghalt. Holt tetemei, édes Anyja mellé, Konstantinápolyban tetettek-le. Hölgye Pári'sban múlék-ki, 1722. Februar. 28-ikán.

Ferencznek két Fija, Jó'sef, és György, Bécsbe vitetének. A' vezetéknév Jó'sef-nél: *Mark-Graf von Sanct Karl*; Györgynél: *Mark-Graf von Sanct Elisabeth* nevre valaváltoztatva, VI-ik Károly Császárnak, 's felséges Hitvesének neveikről. Mindkettő elszőkött; 's az elsőbb a' Török-földről akara háborogni, de XII-ik Kelemen átokkal csillapítá-le a' Merészkedőt. Csernavodán Bolgár-országban 1738. November' 10-ikén, hűnyt-el. Élt 38. évet. Az ifjabb, kit Atyja, Makoviczai Herczegnek akara tituláztatni, (7) Pári'sban, *Marquise de Bethúnt* vevé-el; de gyermektelen, ugyan ott, 1732 meghalt. Ezekben a' nagy fényű Felső-Vadászi Rákóczy-háznak magva szakadt.

Úgy látszik: Rákóczy' szívét Tanácsosai bírák. Hajlandóságát tapasztaltatá a' békéhez, de vagy félelem' gyanúji, vagy baltanácsok vonák-viszsa a' Térni-vágyót. Lelke, nem vala ugyan ment a' fényvágtyól, 's ezt a' Pálffyhoz írt levelei, de eltöltött élete is nyilvánítja, mellyek elárulák őtet azon oldalról: hogy félénk térő, büszke 's bátor pártos volt. Soha a' belső zendülés' tüze, nem emelé magát a' Honban olly tekintetre, hatalomra, mint Rákóczy alatt, ki meghódítá a' két Magyarhont, 's annak Váraiból zaklatá az Ellenfélt; mert Francia XIV. Lajossal egygetérte, 's ezt tagadni, a' következtésekből sem lehet.

Azon pénzen, mellyet 1703-ban veretett, ezen felülírás látszik: „*Franciscus II. D. G. Transylv. Princ. Rákóczi, Dux Confoed. Stat. opere libertatis inchoato, Anno 1703. 14-a Junii.*” Pénzeinek *Libertas* volt neve. Állottak ezek tíz, négy, és egy poltrásokból, mellyeknek egyik felén e' szavak olvastattak „*Pro Libertate*”. Erdélyben is emlékeznek az Írók, bizonyos általa 1705-ben, Erdélyben verettetett pénzről, mellyre Hercules ábrázoltaték, midőn a' hét fejű Hydrának fejét szedi (8). Ez azt mutatja: hogy Rákóczyban, egy fellelte merész reményt táplált a' képzelet.

Rákóczyt, a' maga idejebeli jelesebb Tudósok közzé lehet számlálni. Tekintete bujdosásában is nagy volt a' nagyobb Udvarok előtt; 's ezt Követsége, mellyre Madridba, 1717-ben, volt Pári'sból meghíva, bizonyítja; honnan a' Török-Császárhoz küldetett.

(7) Makó Váráról t. i. melly Sárosban van. Maga is szokott ezen czímmel élni.

(8) Cserei Mihály után Buday É'saiás, M. Or. Hist. az I-ső Jó'sef' életéb. 56. lap.

Méltán hihető: hogy majd minden Europai nyelven írt, és beszélt. Francia-nyelven írá-le a' Magyar-országi zendülést „Hist. des Revolut. de Hongrie” czím alatt. Az Átalakodottakat, a' Hon' ellenségeinek hirdetve, számúzé az 1715-iki 49-ik törvény-cikkely; 's javaikat a' Királyi-ügyvéd foglalá-el.

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON,
Torontál Vármegyében.

12.

A' régi Scythákról.

Mínthogy több nevezetes Római 's Görög Írók azt írják, 's egygyezőleg állítják, a' mit magunk sem igen tagadunk, hogy t. i. a' Magyar-nemzet a' Scytháktól vette légyen eredetét: tehát jónak 's illendőnek találtam azon régi Scythá Nemzet bővebb esmértetésére — kivált erkölcsi tekintetben — némelly erre szolgáló karakter-vonatokat az említett Római és Görög Írókból kiírni, és a' Minerva' Olvasójival közölni, mellyből kitetszenék: hogy nincs okunk e' származást szégyenleni, és azért pirúlnunk.

De, mindennek előtte azt említem itt meg, a' mi már közönségesen is tudva van, hogy t. i. a' régi Római-'s Görög-Írók az ő geographiai 's topographiai esméretek szerint, azon Nemzeteket, mellyek Ásiában, ő tőlök nap-keletre, kivált pedig éjszakra, távol laktak; közönségesen *Scytháknak* nevezték, és hogy ők, más Nemzeteket a' Cultúra mindenféle nemeiben sokkal felyül - mulván, mindent, valaki csak -nem Római és nem Görög volt nemzeti büszkeségből vagy is inkább gögből, *Barbarusnak* neveztek 's tartottak. E' szerént hát a'*Barbarus* szó, vagy név annyit tett 's tesz ő nálok, mint: *nem Római, nem Görög*; hanem más idegen akármelly nemzetbeli.

Mivel a' világ hódító Nagy Sándornak sok baja volt egyszer-mászsor a' Scythákkal, a' Sándor viselt dolgait pedig Q. Curtius Rufus írta-meg leginkább egész kiterjedésében; Curtiusznak hát elég alkalmatossága volt szólni, és írni a' Scythákról. De valóban írt is mind termetekről, mind vitézségekről, mind birodalmaikról 's lak-helyeikről, mind pedig erkölcsi karakterjeikről annyit, hogy talán senkisémm többet, vagy annyit se.

Külömböztek a' vitéz Scythák kultúrájokra, és erkölcsi tulajdonságaikra nézve is minden más Barbarusoknak tartatott Nemzetektől, magoknak a' Római 's Görög Íróknak bizonyítások szerént. Lássuk hát hogyan szóll rólok —

1. Curtzius „A' Sándor atya Filep félbe hagyá egykor Bizáncz' ostromlását és seregével bétőre Scythiába, hogy Atheás Királyon boszszúját állja; 's veleek megütköztvén, meggyőzi hadi-fortély által a' Scythákat, de az egész préda, melly Filepnek kezére került, sok lovakból, szarvas-marhákból, és foglyokból állott csak, 's egyebet nem kaphatott; mert a' Scythák nem kívánnak nagy gazdagságot szerezni, megelégedvén azzal, ha van napról-napra mível élniek; a' szegénységet az élet-hasznai közzé számlálják. Lásd Curt. Ostertag ford. Wien und Prag. 1799. 1 Theil. L. 1. C. 5. lap 70. Továbbá ugyan-csak ő (L. 7. C. 8. a' Cellarius kiadása szerint) „Scythis, non, ut ceteris barbaris, rudis, et inconditus sensus est, quidam eorum sapientiam capere dicuntur, quantamcunque capit gens semper armata, azaz: a' Scytháknak nem olly durva 's buta érzések van, mint a' több barbarus vagy vad Nemzeteknek, sőt, mondják: hogy Filozófiát is tanulnak, a' mennyit csak tanulhat egy mindég felfegyverkezett Nemzet. Erőssítiezt az is: hogy, Abaris, Toxaris, és Anacharsis, tudós Scythák voltak a' Historicusok szerint, kivált ez az utolsó, a' ki Athénében tanult, és a' kit, hazájába vissza-menvén, testvérje lőtt-meg vadászaton, nem szenvedhetvén őtet nagy tudománnya és pallérozottsága miatt.

2. Horátz, a' ki, midőn 24-dik Odájában leírná, hogy az emberek, 's nevezetesen a' Rómaiak, a' fősvényesség miatt, vagy is a' gazdaság gyűjtés tekintetéből, melly szörnyűségekre vetemednek, azt mondja a' többek között: „melius campestris Scythae, quorum plaustra vagas rite trahunt domos, 's a' t. jobban tselekesznek a' mezei Scythák, kiknek szekereik, bujdosó házaikat rendesen 's illendően vonják. De még Homérus is valahol, igen igazságosoknak mondja 's nevezi a' Scythákat.

3. Justinus (L. 2. C. 2.) érdekelvén azt is, a' mi Horátz felhozott szavaiban vagyon, hogy t. i. a' Scythák bujdosó szekereiken vitetnek, így szól: „az igazság ezen népbe belé van óltva, a' mértékletesség erkölcsüket is igazságosokká tette nékiek, végre: csudálkozásra méltó dolog ugymond: hogy, a' Scytháknak a' természet adta azt, a' mit a' Görögök a' Bölcsenek hoszszas tanításaik, és Filozofusok' hagyomásaik után is el nem érhettek; és így a' pallérozott erkölcsöt a' durvaság felyül-haladta, és a' Scythákat dicsérő 's magasztaló beszédét, illy fontos, illy figyelemre igen méltó, és a' Scytháknak örök dicséretekre szolgáló szókkal fejezi-bé: „többre ment nálok — (a' Scytháknál,) vagy nagyobb volt a' véteknél nem tudása, mint a' Görögöknél a' Virtusnak esmérése”.

Jusztinus midőn azt állítja, hogy a' Párthusok, ezen egykor olly hatalmas Nemzet, a' Scytháktól származtak, a' mit a' többek közt a' nevezet vagy név jelentéséből is bizonyít, igen dicséretesen szól a' Párthusoknak is erkölcsi karakterjeiről. De,

Hogy a' Scythák egyenes és erős karakterűk voltak, hízkelkedni nem tudtak, zsákban matskát árulni — a' mint a' Magyar szól, nem szoktak, hanem az igazat, a' hol, és mikor szükség volt, tartózkodás és simítás nélkül, bátran 's kereken kimondani mérték légyen, megtetszik csak azon derék Beszédből is, mellyet Követeik Sándor Király előtt mondtak; ugyan is, minekutánna a' nevezett Sándor Király Dáriust meggyőzte volna, és ott Ásiában, a' Tanais vagy is inkább az Jaxartes folyón túl lakó Nemzeteket hódítgatná; meghallván a' Scythák, kiknek meszsze terjedő Birodalmok a' nevezett folyón innen vólt, hogy őket is szándékoznék megtámadni, 20 személyből álló Követséget küldöttek hozzá, kéretvén hogy őket ne háborgatná; ezen Követek nemzeti szokások szerint

szekeren mentek a' Sándor táborába *) és kinyilatkoztatván, hogy a' Királlyal kívánnának szólni, békajelentették a' Királynak, ki őket azonnal eleibe bocsátá Sátorába, egész emberséggel fogadá és leülteté; ők a' Király' parancsolatjára leülvén, mindnyájan mintegy némák, a' Királyra függesztették szemeiket, hihető azért, mivel a' Király lelkének nagyságát testétől mérvén, az ő kised termete, nagy hírének nem látszott megfelelni. Jól megnézvén a' Királyt tetőtől fogva talpig, a' Követek, közölők a' legidősbik, megszólal a' nagy tsendesség után, és a' reája bizott dolgot, 's az igazságot minden tizkornyázás, himezés 's hámozás, és tartózkodás nélkül ugy adja elő, a' mint azt, csak a' Természetnek egygy, még a' Cultura 's pallérozódás által el nem fájinúlt gyermeke teheti, 's nem más: egy szóval, ugy oda beszéll Sándor Királynak a' Szószólló, a' hogyan még soha egy Nemzetnek a' Követe sem — tudunkra. — És mivel ezen Beszéd nagy részént kemény szemre-hányásokból áll, még Curtzius is kétségeskedve kezd annak közléséhez, tartván attól, hogy az, nem hitelt, hanem megvetést fog Olvasóji előtt érdemelni, midőn, mint Római Író így szoll: „abhorrent forsitan (quaedam in hac Oratione moribus nostris, et tempora, et ingenia cultiora sortitis; sed ut possit Oratio eorum sperni, tamen fides nostra non debet, quae utcumque tradita sunt, incorrupta perferemus.” Az az: vagy-nak e' beszédben olyanok, mellyek talán a' mi erköltsünkkel, kik bódogabb időt értünk 's nagyobb elmebeli Culturát nyertünk, össze nem férhetnek, 's következésképpen nem hitelt, de megvetést érdemelnek; mindazonáltal az én Histórikusi hűségem kétségbe nem hozódhatik, 's meg nem vettethetik; mivel én mind azt, a' mit hallottam 's tudok, épen, 's meg nem vesztegetve, és így híven 's hitelesen adom-elő. A' Scyltha Órátor hát így kezdé beszédét: „Si dii, habitum corporis tui, aviditate animi parem esse voluissent, orbis te non caperet, altera manu Orientem, altera Occidentem contingeres, et hoc adsecutus scire velles ubi tanti numinis fulgor conderetur; sic quoque concupiscis, quae non capis,” 's a' t. az az: ha neked az Istenek olly nagy testet adtak volna, mint a' millyen nagy, lelkednek kívánsága, ugy téged a' világ bé nem foghatna, egygyik kezeddal napkeletet, a' másikkal napnyugotott elfoglalnád, ezt megtévén azután még azt is kívánnád tudni, a' nap hol rejtje-el világát, vagy hol megyen-le; így is olyanokat kívánsz, mellyekkel nem birhatsz, Európából Ásiába törsz fegyveres erővel, Ásiából pedig ismét Európába, azután, ha az egész emberi Nemzetet meghódítod, meggyőződ; az erdőkkel, havakkal 's fene-vadakkal fogsz hadakozni, „Ab Europa petis Asiam, ex Asia transis in Europam, deinde, si humanum genus omne superaveris, cum silvis et nivibus, ferisque bestiis gesturus es bellum. Quid, tu ignoras? arbores magnas diu crescere, una hora extirpari; stultus est, qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur. Vide, ne cum ad caecumen pervenire contendis, cum ipsis ramis, quas comprehenderis, decidas, leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit, et ferrum rubigo consumit; nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido.” Hát nem tudod? hogy a' nagy fák

*) Ez, nem volt szokásban a' Görögöknél; még inkább nem a' Rómaiaknál. Mert az ő táborokba még Királynak se volt szabad ló-háton menni, a' honnan Tigranesnek, ki egykor lovon menvén a' Római táborhoz két Római poroszónak (lictornak) parancsolatjára, a' táboron kívül le kelle szállani lováról, 's gyalog menni-be a' táborba; mint Plutark mondja Pompéjusnál. Ostertag Curt. 2. Th. S. 227.

sokáig nőnek-fel, de egy óra alatt kivágnak, ostobaság annak gyümölcstét kívánni, 's magasságát gondolóra nem venni. Vigyázz, hogy midőn a' tetőre felmenni igyekezel, a' megmarkolt ágakkal le ne essél. Az oroszán is néha apró madarkák' eledeleiké lett; a' vasat is megemésztí a' rozsdá. Nincs olly erős semmi, hogy annak az erőtlen is veszedelmet ne okozhatna. „Quid nobis tecum est? nunquam terram tuam adtigimus; qui sis, unde venias, licet ne ignorare in vastis silvis viventibus? Nos, nec servire ulli possumus, nec imperare desideramus. Dona nobis data sunt, ne Scytharum gentem ignores, jugum boum, aratrum, et sagitta et patera, his utimur et cum amicis; et adversus inimicos; fruges amicis damus boum labore quaesitas, patera vinum diis libamus, inimicos sagitta eminus, hasta cominus petimus; sic Syriae Regem et Persarum, Medorumque superavimus, patuitque nobis iter in Aegyptum.”

Mi közünk nekünk te hozzád, 's neked mi bajod velünk? Hiszen soha mi a' földedre bé nem léptünk; Országodat nem pusztítottuk; hát már nekünk is sivatag erdőkben 's pusztákon lakóknak, otthon kelletik tapasztalnunk, ki légy', 's honnan jöjj? mi, valamint senkit nem szolgálhatunk, úgy másokon uralkodni nem kívánunk; hogy esmerd a' Scythia Nemzetet, jelentem, hogy az Istenek ajándékoztak nekünk jármat, ekét, nyilat és tsészét, 's ezekkel élünk mind barátinknak hasznokra, mind ellenségeinknek vesztekre; barátinknak szolgálunk búzával 's gabonával, melyet ökreinknek fáradtságaik (szántás vetés) által szerzettünk; ellenségeinket távolról nyilakkal lövöldözzük, közelről pedig lántsákkal támadjuk-meg; így győztük-meg Szyriának Királyát, így osztán a' Persákat 's Médusokat is, 's nyitva állott előttünk az út Égyiptomig. „At tu, qui gloriaris ad latrones persequendos venire, omnium gentium, quas adiisti, latro es.” Nunc etiam ad pecora nostra avaras et insatiabiles manus porrigis. Quid tibi divitiis opus est? quae te esurire cogunt. Primus omnium societate parasti famem, ut acrius, quae non habes, cuperes” etc.

Te pedig, ki azzal dicsekszel, hogy tolvajokat üldözni jöttél, minden Nemzetnek, melyhez eljutottál tolvaja 's rablója vagy; Lidiát elvettéd; Szyriát elfoglaltad, és már a' mi barmainkra is kinyújtod telhetetlen kezeidet; minek neked a' gazdagság, mely téged éhezni kényszerít? legelső vagy a' világon, ki jól-lakás által szerzettél magadnak éhséget, hogy mennél többet volna, annál jobban kívánnád, a' mid még nincs; Nem jut é eszedbe, mi régen heversz itt Baktránál? az alatt, míg őket meghódítod, ellened a' Sogdiánusok hadakozni kezdettek; a' győzelem neked háborút szül; mert, bár nagyobb 's erősebb légy is, mint más akárki, de az idegen Urat senki szenvedni nem akarja; menj-álta csak a' Tanaison, majd meglátod, mely meszsze-terjednek ott a' mi pusztáink, de azért soha utól nem éred a' Scythákat; gyorsabb lesz a' mi szegénységünk a' te táborodnál, melly annyi Nemzet prédáját hurezolja magával; 's mikor azt véled hogy távol vagyunk, táborodba termünk, 's ott fogsz látni bennünket. Hallom, hogy még a' görög példa-beszédek is gúnyolják a' mi pusztáinkat; igaz, nem tagadom, hogy mi míveletlen pusztákon lakunk inkább, mint gazdag városokban; és épen azért markold-meg jólszerencsédet, mert sík lévén, kicsuszamlík kezedből, és akaratja ellen nem tarthatod azt meg. Kövesd a' jó tanácsot, melyet a' jelenvaló idő ad; zabolázd fel bődögságodat 's annál könnyebben igazgathatod azt. A' miéink úgy-mondják 's tartják, hogy nincs a' szerencsének lába, csak keze, és szárnya, és midőn kezét nyújtja, szárnyát is megfogni nem engedi. —

„Denique si Deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non sua eripere; sin autem homo es, id, quod es, semper esse te cogita; stultum est eorum meminisse, propter quae tui oblivisceris” etc. Végre, ha Isten vagy, a' mint mondod, jótéteményeket, 's áldásokat kell osztogatnod az embereknek, nem pedig tőlök elragadoznod az övéiket; ha pedig ember vagy, arról, a' mi vagy, soha el ne felejtkezzél. Ostobaság 's bolondság azokra emlékezni, a' mellyek miatt te magadról elfelejtkezel. A' kiket haddal meg nem támadtál, barátid lesznek; mert a' barátság legerősebb az egyenlők között; azok pedig az *egyenlők*, a' kik még nem mérkőztek egymással, és erejeket egymás ellen meg nem próbálták; a' kiket meggyőztél, né hidd hogy barátid volnának; az Úr, és a' szolga között nincs barátság; fenn-marad a' Jus békesség idején is, (az az: hadakozólag vagynak egymás eránt). Ne hidd, hogy a' Scythák fogadásokat és szövetségeket hittel vagy esküvéssel erősítenék-meg, hanem megtartják azt híven, és az ő nálok annyi, mintha esküvéssel erősítették volna azt meg; az e' féle óvás az esküvés, t. i. a' Görögöknél van szokásban, a' kik ígéreteket 's fogadásokat írásba teszik, 's az Isteneket bizonyságul híván megesküsznek és úgy erősítik-meg fogadásokat. Nos religionem in ipsa fide novimus, qui non reverentur homines, fallunt Deos; mi a' Hitet annak hív megtartásában állani gondoljuk; a' kik nem tisztelik 's betsülik az embereket; megcsalják az Isteneket.

Egyébberránt mi — ha békét hagysz — mint barátid, védőid leszünk neked Európában is, Ásiában is, mivel birtokunk Baktráig terjed, és így itt a' Tanais választ-el bennünket egymástól, a' Tanaison túl pedig egész Trárcziáig terjeszkedünk, Trárcziával Macedónia, a' mint mondják, határos. Fontold-meg hát már most jól, ha a' két országod szomszédjai barátid legyenek-é? vagy ellenségeid? Így végezé beszédjét a' Scythia Órátor! Melyre Sándor Király csak röviden imígy felelt: „e' dologban is kérdőre fogom venni szerentsémet és Tanácsosaimat, 's úgy határozom osztán meg magamban mi tévő legyek.” De, nem lett kívánt foganatja e' fontos Beszédnek; mert Sándor le nem tett szándékáról, hanem Táborát a' Tanaison, vagy is inkább Jaxartesen általszállítván, csak-ugyan megtámadta a' Scythákat, 's győzött is, de sokba került ám nekie e' győzedelem, mert, a' mint írja Curtzius, vitézzei közül 60 ezer lovas, gyalog pedig mintegy száz ezer elesett, azon kívül ezer, sebet kapott.

Annak világosítására, a' mit a' Szószólló mondott a' Scythia Nemzet esmertetésére, hogy t. i. annak az Istenek, ekét, jármat 's a' t., ajándékoztak, fel hozom itt azt a' Legendát, mellyet Herodot (4. 5.) elő ad e' képen: „Midőn Scythiában a' Tárgiton 3 fiai uralkodnának, az égből egy arany *eke*, egy arany *járom* egy arany *balta*, és *tsésze* esett-le a' Scythia földre; ezeket a' három uralkodó testvérek között a' legidősbik látván-meg legelőbb, oda megy, hogy azokat felszedje, de még tüzesek lévén fel nem szedhette; épen így járt azokkal a' középső is; végre midőn a' legkisebbik oda-ment, már megvoltak hűlve, felszedte hát, 's haza vitte azokat; mellyet látván az idősb testvérek, meggyőződtek abban; hogy a' legkisebbet illeti az egész Ország, és hogy azt annak általadni tartoznak. De, akár mint lett légyen e' dolog; elég az, hogy a' Scythák, a' már felhordattak szerént, nem csupán halászatból, vadászatból, 's barom tartásból éltek, hanem földet is miveltek, szántottak vetettek, és természetettek annyit, hogy abból másoknak is juttathattak,

juttattak is. Hogy pedig a' legelőt, szélesen kiterjedett határaikon, sok lévén barmok; 's annál fogva tanyáikat is változtatgatták, az nem csuda, mert azt, a' gazdálkodási okosság hozta magával, és abból kihozni nem lehet, hogy földet is nem műveltek volna, épen nem; mert ma is Hazánkban a' Jászságon, Kunságon, 's másutt is az Al-földön mennyi a' szántás vetés mellett is, a' barom tartó Szállás? a' hol a' gazdák tanyáznak, egész heteken által, cselédjeikkel egygyütt, és gazdálkodnak.

Föld-mivelők is voltak hát nem csak barom tenyésztők a' Scythák, sőt olyanok voltak a' szomszéd Baktriaiak is; pedig az ő Tartományjuk már zordonabb, vadabb 's hidegebb volt, mint a' Scytháké, melyről így ír Curtzius: „Bactrianæ multiplex et varia natura est; alibi multa arbor, et vitis largos mitesque fructus alit; solum pingve crebri fontes rigant, quæ mitiora sunt, frumento conseruntur, cetera armentorum pabulo cedunt; magnam partem ejusdem terræ steriles arenæ tenent, squalida siccitate regio, non hominem, non frugem alit; sed qua mitior terra est, ingens hominum equorumque multitudo gignitur”, az az: Baktrának külömbféle a' természete, néhol a' gyümölcs-fa, és szőlő-tőke, bő és édes gyümölcsöt terem, a' kövér földet sok források nedvesítik, a' mező kövérebb 's szelidebb része gabonával bévettetik, a' többi barom legelőül szolgál; nagy része azon Tartománynak sovány homokból áll, melly igen száraz lévén sem lakásra nem alkalmas, sem szántásra vetésre, de a' hol szelidebb, igen sok ember és barom tenyészik, sok embert és lovat tart. De, még soványabb határokon is, túl a' Kaukazuson szántanak 's vetnek a' lakosok, és az életet, Curtzius bizonyítása szerint, földbe ásott vermekben tartják, mint Magyar-országon szokás; „Alexander superavit quidem Caucasum, sed ibi inopia frumenti prope ad famem ventum erat; succo ex Sesamo expresso, haud secus quam oleo; artus perungebant milites, sed hujus succi singulæ amphoræ 240; mellis 390; vini 300. denariis aestimabantur; tritici nihil, aut admodum exiguum reperiebatur, Sîros vocant barbari, quos ita solerter abscondunt, ut nisi qui defoderunt, invenire non possunt; in iis conditæ fruges erant,” az az: Nagy Sándor által vergődött a' Kaukaszus hegyén, de ott majd éhségre jutott Táborával a' gabona szűki miatt; Katonái Sésam magvából kinyomott lévvél kenték, mint olajjal, tagaikat a' hideg ellen; de ezen olaj akójának vagy inkább vedrének is 240; a' méznek 390; és a' bornak 300. dénár volt az ára; búza pedig semmi, vagy igen kevés találtatott; mert azt a' lakosok földbe ásott vermekben tartják; a' vermet Sîrnek nevezik, és úgy elrejtik hogy csak azok lelik azt meg, a' kik ásták. Szokásban voltak, és hihető, szokásban vagynak most is a' földbe ásott élet-tartó vermek Kappadóciában is, a' Varró bizonyítása szerint, a' ki, „De re rustica” (1. 57.) ezt mondja: „quidam granaria habent sub terra speluncas, quas Sîros (σειρους) vocant, ut in Cappadocia;” Columella is (1. 6.) így ír: in maritimis Provinciis ad modum puteorum, quos appellant Sîros, exhausta humus, editos a se fructus recipit. Hesychius pedig még világosabban ír, midőn így szól: (Σίροις ὀρυμασιν, ἐν οἷς κατατίθεντο τὰ σπέρματα.) Sîrokat ásnak, mellyekbe teszik a' magokat, az az: a' búzát, árpát, 's több efféléket.

Még egygyet hozok-fel Curtziusból a' Scythia nemzet erkölcsi szép karakterére mutatót: Midőn N. Sándor Baktriában, Marakanda nevű városnál tartózkodnék Táborával, az Ábiai Scythák, kik a' Czírus halálától óta megőrizték 's fenn-tartották szabadságokat és így függetlenek voltak, de most Sándor alá adván magokat, hódolás végett, Követeket kül-

dének ő hozzá. Ezen Scythák, minden Barbarusok felett, nagy hírt 's nevet szerzettek magoknak igazság szeretetek, törvényességek, moderációjok vagy magok megtartóztatások által; mert ők, a' mint Curtzius állítja, soha másokat meg nem támadtak, ha csak fel nem ingereltettek 's meg nem bántattak; a' mérséklett 's mind egygyik polgárral közös szabadsággal olly helyesen éltek, hogy köztök valamelly rang-beli különbséget észrevenni épen nem lehetett. Lásd Curt. L. 7. c. 6.

Jegyzés. Marakanda, vagy *Samarkánd* a' híres Tamerlán hazája, itt született unokája is Uluy Beig Mirza Mohamedben Sarok, ki 40 esztendeig uralkodott a' Gihon vagy Oxus folyón túl fekvő Tatár-országban, tudós, és kivált Astronomus nagy volt, írt munkát is, írt nevezetesen a' Samarkandi Déli-lineához alkalmaztatott Astronómiai Táblákat. Ez a' tudós Fejedelem 1430-dik esztendőben magához hívatta Samarkándba azon időbeli legnagyobb Tudósokat és Astronomusokat, mi végre? (én nem tudok róla semmit.) L. Ostertag Curt. Wien und Prag. 1799. Theil II. S. 213.

Mivel jó alkalmatosság adódott rá az Á'siai vermekről lévén a' szó itt fellyebb, nem állhatom-meg hogy ne szóljak valamit a' Magyar-orzági búza-tartó vermekről is. A' mi Hazánkban két félek az ilyen vermek, úgymint: a) kút formán függőlek a' földbe lemenők, az ilyen vermet mikor ássák, a' száját mintegy 3. lábnyi mélységre úgy csinálják, hogy benne egy közép-szer testű ember megférhessen; 's azután kezdik lefelé hárántékosan kevésbé vagy jobban öblösíteni 's mélyíteni, míg a' kívánt nagyságot el nem éri; a' közönséges gazdák nem szoktak igen nagyokat ásni vagy ásatni, hanem többnyire 30, 40, 50, 60 's 70. Köblösöket, búzának, rozsnek, árpának 's zabnak; de van osztán egy gazdának szükségéhez-képpest több ilyen verme. Az Uraságok pedig nagyobbbat ásatnak; vagynak p. o. Gróf Buttler ő Nagyságának Hevesben Erdő-Telken, úgy hallottam Tisztartójától 150, 200, 250, sőt 300, 's 360 köblös, téglával megbélelt vermei is. Mind az ilyen vermeket aratás után, megtöltés előtt jól kipergelik és száraztják szalma tüzzel, azon-kívül többnyire zsuppal is falát megbélelik, hogy annál szárazabb 's jobb élet-tartó legyen száját pedig a' megtöltés után olly szorosan betömik szalmával, 's felül osztán földdel, hogy semmi víz abba belé ne mehessen.

Szabolcs Vármegyében, nevezetesen a' Nyírben 's talán másutt is a' házak előtt az utszán vannak az ilyen vermek. De tudom néhol a' falun kívül is vagynak, és felvigyázó visel gondot rájuk. b) Négy szegeletre sár formán a' földbe leásott vermek, és ezek a' tulajdonképpen való *Sir-vermek*, a' mint ki-ki látja. Az ilyenek már alkalmatlanabbak, ki-ki gondolhatja, 's azért nincsenek is olly igen szokásban, mint a' most leírt *Kút-vermek*. De vannak mégis Tek. Magyary Úrnak Rófon úgy hallottam, 's hihető más Uraságnak is másutt, vagy talán ott is Tek. Borbélyi Uraknak, hanem a' Kút-verem az egész Hazában minden Vármegyében, a' hol a' föld száraz és nem víz-eres, divatban vagyon 's abban tartatik az élet. De legjobb 's legbátorságosabb Gránárium is a' verem, mind a' tűz, mind a' zsúzsok ellen, mivel abban, ha jó száraz, több esztendőig épségben 's hiba nélkül el áll az élet, a' mit a' tapasztalás már eléggé megbizonyított Hazánkban. Van példa arra is nem-csak egy, hogy véletlenül régi elveszett, vagy eltévesztett veremre találtak, melly mikor töltetett meg az előtt nem tudatik, 's még is jó volt benne az élet, épen hogy falain 's fenekén kivált, a' nedvesség valamit elrontott; és hihető ilyen bar-

lang, az az: *verem*, volt az is; melyet Gróf Dessewffy Jósef Úr tudós értekezésében a Minerva 1825-diki folyamata — ha jól jut eszembe — első Negyedében felhozott, és a melyben, az élet sok esztendeig benne állása után is épségben találtatott. Némely észrevételek 's következtetések:

1. Ha igazak a' hiteles Írókból itten fel-hordattak: nem lehet igaz, a' mit némely Tót Tudósok érdemes Eleinkről tartanak és állítanak, sőt csupa hiúság, a' mivel dicsekednek, hogy t. i. Eleink, mikor Á'siából ide kijöttek, a' mezei gazdasághoz semmitse tudtak, hanem-csak itten, és pedig a' Tótoktól tanulták volna meg a' szántás-vetés' mesteriségét, más egyéb a' gazdaságra tartozó dolgokkal egygyütt; és, hogy még nyelveket is a' tótból tökéletesítették, szavaikat nagy részént tőle költsönözvén 's a't. Hogy némelyeket által-vették legyen, az, tagadhatatlan, megvalljuk, sőt, hogy többet, mint más Európai nyelvből.

2. Magyarul — a' mint közönségesen tudva vagyon — csak az a' négszegeletre független falakkal a' földbe leásott egy ölnyi, vagy körül-belől egy ölnyi mélységű gödör neveztetik *Sírnak*, melybe a' koporsóba zárt emberi holt testet szokták tenni 's temetni; de általvitetett e' szó az élet-tartó gödörre is, mivel hasonlít formájára nézve amához, 's azért *Sírnak* neveztetik.

3. Minthogy a' földbe ásott élet-tartó gödör Á'siában már régen is szokásban volt, 's hihető szokásban vagyon még ma is, és *Sírnak* neveztetik; talán a' verem-ásás mesteriségét, és az abban való élet-tartás módját régi Scythia magyar Eleinktől tanulták ottan más Á'siai Nemzetek is; és arra látszik mutatni az általvett 's megtartott *Sír* nevezetis; mivel a' *Sír*-szó *gödör* értelmében, csupán csak a' magyar-nyelvben találtatik, és másban egyben sem a' világon, tudtomra; mert ki nem látja, hogy a' görög σείρος a' magyar *Sír*-szóból lett, egy *Jottával* vagy *i*-vel, 's a' görög *ος* végzettel meg bővítve.

4. Állithatni hát bátran, hogy a' *Sír*-és kút-verem ásást, és az abban való élet-tartás módját nem a' Tótoktól itt Európában tanulták Eleink, hanem ezen a' gazdálkodásra nézve igen szükséges tudományt, többekkel egygyütt Á'siából hozták magokkal, és végre —

5. Mivel Scythia Eleinknek, voltak szekereik, és legelőről legelőre, vagy is tanyáról-tanyára, azokon vitték sátoraitak ház-népeiket, és minden szükséges bútoraikat: kellett nekik tudni, ha egyéb mesteriséget nem is, legalább fűrni faragni, a' szekereket, ha tört valamije, megigazítani, vagy újat is csinálni, úgy, megrongyollott sátorjokat reparálni, 's újat is készíteni; vonó marháiknak jármakat csinálni 's több efféléket: vagy pedig kellett már köztök lenni bizonyos Kerek-gyártóknak, Sátor-csinálóknak 's egyéb mesterebereknek is, 's azokkal igazították ki hibás szereiket eszközeiket; vagy újakat csináltattak. Mert tudni való, hogy a' szekér és más szer is nem tart örökké. De, hogy a' Scytháknak az Áts, Kő-műves, és más kézi-mesterségekben is, lehetett 's volt is tapasztalások — ha magok nem üzték is, gyaníthatni abból, hogy Nagy Sándor elébb a' Kaukaszus hegy alatt ő tőlök nem igen messze nagy Várost építtetett, melyet maga nevére Alexandriának nevezett. Azután pedig még nagyobb, a' Tanais mellett; mert azon 60 dülő földet (Stadia), mellyen ott tábora feküdt, kő-fallal körül-véttvén, benne roppant várost építtetett (ennek is Alexandria nevet adott) még pedig szinte hitel felett-való rövid idő alatt; építtetett;

mivel a' kő-fal elkészülése után, 17 nap múlva már a' városi házak fedél alatt 's készen voltak. Ez uj várost Sándor Foglyokkal népesítette-meg, a' kiknek maradékaik még most is virágzásokat Nagy Sándornak köszönhetik, így ír Curtzius e' dologról. (L. 7. C. 6.) Már a' hol ily munka, oly rövid idő alatt végre-hajtathatik nagy divatban kell ott lenni a' Kő-művességnek, Átsságnak 's egyéb kézi-mesterségeknek. És e' nagy munka a' Scythia földön, 's a' Scythák szemek előtt ment véghez, 's az ő szemek-láttára, azért is nem lehetett nem látniok, 's nem tapasztalniok, miként üzetnek a' kézi-mesterségek. Kár hát őket úgy kissebbíteni, 's olly tudatlanoknak tartani, hogy, míg itt a' Tótoktól nem tanultak, semmit-sem tudtak, nem láttak, nem tapasztaltak!

Írta Nemes Magyar Nemzetünk, és nyelvünk eránt viseltető buzgóságából 's szeretetéből,

Beregszász Vég-Ardóban Martzius 1828-ik Esztendő.

BEREGSZÁSZI NAGY PÁL,
több T. N. Vármegyék Tábla-Bírája.

* Nagy Tiszteletű Olvasó Közönség!

Eltűnt Hazánk' tudományos egéről, eggy első rendű Csillag, 's többé jóltévő sugárait nem eregeti ránk. Oda van Professor 's Táblabíró, Tettes 's Tiszt. Tudós Beregszászi Nagy Pál Úr! Közelebbi Májusz 22-dikén példás éltének, 's hasznos munkásságának vége szakadt. — Könyvtárokat át-olyasott, józanon gondolkodni, mindent komolyan megpróbálni fontolni, 's a' mi jó, azt megtartani szokott mélyly ítéletű elméjének, utolsó Szüleménje (fájdalom) im e' kis darab Minervánkban, melynek szíves Barátja, 's szerencsés védője vala. Nemzeti Litteratúránk' kies mezején, nem fogunk bámúlni többé nagy lelki erején e' dicső Bajnoknak, nem, tapsolni a' pályán előre haladtának, nem magasztalni a' szerény Pálmást. Ki fogja már ezután a' Napkeleti régi dicső nyelvek, és Ásiai eredetű szép Magyar-nyelvünk közt, a' kellemes atyafiságot feltartani? mikor fog a' Magyar Bethlehem felett, hozzá hasonló Napkeleti szép csillag megállani, a' most újjá-született, 's a' nagy világba még kevéssé ismeretes Királynénak, a' Magyar-nyelvnek tisztelőket 's áldozókat vezetni. — Sírsíratok Magyar Izráel' Fijai! Kik szép lelkét, nemes jó szívét ismerétek, mondjátok ama hív barátját síratott Dáviddal „Nagy keserűségbe vagyok értted, Édes Atyámfia Jonathán!” felette Kedves valál nékem, nagyobb volt hozzád való szerelmem, az Aszszonyi állathoz való szerelemnél 2 Sam. 1: 26.

Szelid volt ő mint a' galamb, okos mint a' Kígyó. Ő, ki mondogatni szokta vala „csak rész-szerént vagyok bennünk az isméret.” Ő már a' tiszta Igasság 's Szenttség' boldog Országában él 's örvendez; mi pedig hív Baráti 's Tisztelői Tőlle elszakadván, megállunk, mint ama Galileabeli Férifiak, nézven Menybe utánna sohajtunk keservesen.

TERHES SÁMUEL, Kassán.

13.

A' Magyar - Nyelv.

(Ezen Írás még 1811-ben készült.)

Az Ausztriai Házból mostan kegyelmesen Uralkodó Királyunk örök dicsőséget érdemlő kedvezéssel ápolgatja a' Magyar-Nemzetnek önnön díszére, és csinosodására törekedő igyekezeteit. Azért a' köz háládatosság' jeléül kell venni azon kérdést, melyet ez előtt két esztendővel Cotta Tübingai Könyváros Úr által egy Magyar Hazafi támasztott 100 arany jutalom ígérete alatt. Ezen hirdetésre nézve a' Búdai Német - újság Nro 92. Novemb. 18-dika 1810, azt a' megjegyzést teszi, hogy a' megfelelésre adatott, és megis hosszabított idő már eltelte és 21 felelet érkezvén, azok az Ítéző Biráknak általadattak.

Azon kérdés emlékezete már 1808-dikban kétes gondolkodásra fakasztotta az Olvasókat. Az idegenek azt gondolták, hogy a' Magyar Nemzet vagy már kifogyott vagy csak most kezd még Nemzetté lenni, minthogy egy Hazafi nevében az a' kérdés támasztott: „ha vallyon lehetséges, tanácsos, és az Országban lakó Nemzeteknek javával, és szabadságaival megegyeztethető-e, hogy a' Magyar-nyelv a' Polgári, törvényes és tudós dolgokban közönséges nyelvé választassék?” Némely Magyarok pedig bosszankodva hallották, hogy azon jussokat kétségbe hozzák, mellyel ők 900 Esztendőtől fogva szakadatlanul éltek. Nem is kételkedtek azt gyanítani, hogy ezen kérdés a' Nemzetre nézve csak alaton Satyra volna, minthogy azt a' legutolsó Nemzetről sem lehetne megbántás nélkül kérdezni, ha lehetséges-é, tanácsos-é néki a' maga tulajdonival élni? De ezen ellenkező érzéseket az idő meggyengítette, és a' nagy történetek' dúló ereje elfojtotta volna, ha csak új könyvecskék, és Újságok nem látszanának, ujonnan azon lenni hogy a' Publicum gondolatait, a' Magyar-nemzet igyekezetei eránt felébresszék. Nemzetünk megnyugtatóására, és a' tudatlanok oktatására e' következők Észrevételeket kívántam közölni. Nem olly végből ugyan, hogy a' jutalomban részesüljek, már annak az ideje elmúlt: hanem-hogy a' Kérdés valóságos megfejtést kívánván, a' Publicum a' Feleletek eránt oly soká függőben ne tartassék. —

A' kérdésnek három fő ága vagyon: u. m. Lehetséges e'; Tanácsos e'; és a' Magyarországon lakó Nemzetek' javával, meg-egyeztethető e' a' Magyar-nyelvnek behozása? Ugyan ezen rendel következnek az Értekezések.

Valamely Státusban minden lehetséges, ha a' Státus mástól nem függő, ha belső erővel bír, és ollyanokat kíván végbe vinni, mellyek magokban ellenkezést nem foglalnak.

1. Hálá az Egeknek! az Ausztriai Ház' birokoka olly politikás szabadságban vagyon, hogy annak belső dolgaiba semmi külső Hatalom nem avatkozik. Ezen szabadságot minden Jobbágý háládatos szívvel érzi, az egész Monarchiában; de Magyar-országnak kiváltképen való okai vannak, hogy Királyának bölcsességét áldhassa. — Nem gátolja tehát Magyar-országban semmi külső Hatalom a' Nemzeti-nyelvnek behozatását. — Sőt a' külföldön jeles példák vagynak, mellyek Nemzetünket ezen tételre ébresszék, ugyan-is Olasz-országban az Olasz-nyelv nem-csak folyamatban vagyon a' köz dolgokban: hanem azon felyül még az Országlás különös jutalmakat rendelt azon Iróknak, kik ezen nyelven különös munkákat készítenének. — A' Warsói Herczegségben a' Lengyel-nyelv nem-csak az igazgatás foglalatosságaiban kelendő, hanem a' Lengyel Theátrum-is, Nemzeti Theatrom-má van téve, ámbár a' Franczia Birodalommal egygyesedett igazgató hatalmára nézve, de nyelve a' köz hivatalok' minden ágaiban meghagyatott.

2. De talám nincsen elégséges belső erő ezen czélnak elérésére? Távol légyen ezen gondolat. Az a' Nemzet, melly Európának nevezetes Népei' példájára a' Deák nyelv helyett már 7 Ország-gyűlésein sürgette nyelvének felvételét, melly 1790-től oltá az Ország-gyűléseken mindég magyarúl *tanácskozott*: ámbár végzéseit a' többi Európai Státusok' példájára Deákul adta-ki. Ezen Nemzet midőn kegyes Királyával, és a' Nemzetnek valóságos Atyjával egygyezőleg megállította 1805-ikben; hogy minden Igazgató- és Törvény-Székek Magyar-nyelvel élhessenek: de erőltetve nem parancsolta; azon bölcs kémélléssel élt, melly a' resteknek nagyobb gyalázatokra válik, hogy-ha 20 Esztendőtol fogva magokat a' köz-jónak szolgálatjára teljesen el-nem készítették. — Meg van tehát itten a' belső erő: hanem a' hatalmat bölcsesség mérsékli. Ezen szelid kedvezésnek köszönhetni, hogy az akkori tudatlanokból két harmad-rész a' magyar nyelvbeli gyakorlatosságát nyilván meg-bizonyíthatja.

3. Igen könnyebbíti ezen czélnak elérését, és a' nyelvre nézve-is lehetségesnek mutatja az; hogy tudva lévő dolog a' Magyar Diétáknak Magyar-nyelven való folytatása. Mellyet, ha a' mi, és Atyáink' korokbeli történetek nem bizonyíthatnának-is, elégségesen megmutatna Törvény-könyvünk, mellyben Kálmán Király törvényeiről nyilván mondja Albricius, hogy ő a' Nemzet-nyelvét jól nem tudván, kéri az Érseket, hogy hibáit job-bítaná-meg. Ugyan ezen könyv rakva vagyon magyar szókkal, mint: Birság, Jobbágý, Megye (mega) jól kerges 's a' t. Még fényesebb bizonyysága a' nyelv behozatása lehetőség-nek, hogy törvényes szokásainknak kútforrása Verbóczi, csak-nem egy időben midőn deákul megjelent; Magyar-nyelven-is Debreczenben, Bártfán, és másutt kijött 1613-ban, és 1632-ben. Nem lészen tehát újság a' Magyar Törvényekről magyarúl szólnani. Nem lészen most lehetetlenség a' mi a' 16-dik Században lehetséges volt. Megengesztelheti a' vonakodók' szívét a' szép példa: hogy a' Ns. Vármegyék' Leveles-táraikban régi Magyar hivatalbéli levelek találatnak. Tek. Ns. Zolyom Vármegyének dicsősségére említem, hogy a' 16-dik és 17-dik Századokból jeles hivatalbéli tudósítások, és peres vi'sgálások találatnak Magyar-nyelven Leveles-tárjában.

Az idő megérlel mindent. Idővel esinosúlnak 's tökéletesednek a' Nemzetek is. Már Európának minden Nemzetei, mellyek tulajdon törvényekkel bírnak a' középkorbéli homályból kivergődvn, a' Deák-nyelvnek bálványozásától eltávoztak. Nemzeti hangon hall-
F. M. O. Minerva. 2. Negyed. 1828.

ják Uralkodóiknak Rendeléseiket, azon veszik az Igazságnak Szent-ítéletét. Most tehát a Magyarokon vagy on a' sor. — De tanácsos - é ezen lépés? — Minekelőtte ezen vi'sgálódásba ereszkedjem szükséges előre megállítanom, hogy senki, sem nem kívánja, sem nem kívánhatja a' Deák - nyelvnek elnyomattatását. Megmarad az mindenkor a' Görög-nyelv után az emberi elmének tárháza, mindenkor szükséges lészen azt tanulni mind azoknak, kik Orvosi, Törvényes és Egyházi hivatalokra készülnek; sőt mind azoknak, kik általában a' tanult emberek közzé számláltatni kívánnak. — Azért

1. Minden tekintetben tanácsosnak lehet tartani a' Magyar-nyelvnek, a' köz hivatalokba való behozatását; mivel abból semmi veszedelem vagy kár nem következik, sőt jeles hasznok támadnak. E' mellett ezen lépés kedvesen és minden erőltetés nélkül megeshetik. Az Olasz, Francia, Angol és Német-nemzetek a' középkorbéli századokban szintén úgy mint mi Deák-nyelvvel éltek a' köz-dolgok folytatásában, most náluk Nemzeti-nyelvök virágozik. És ki lehet a' Historiával olly ellenkező ítélettel, hogy azt merje mondani: hogy azok e' változás által valamely veszedelembé keveredtek, valamely kárt szenvedtek? Külömben is a' nyelv ollyan mint az öltözet általjában, mellynek változtatásából egygyenként személyünkre nézve semmi kár nem szokott következni; sőt annál nagyobb a' kedvesség, mennél inkább testünkhöz vagy on alkalmaztatva. — A' Deák-nyelvnek az Oskolákban való fenntartása által, mind régi Kir. Adomány Leveleink' megértésére, mind Törvényeink' magyarázására, elégséges segedelmünk lészen. Azt a' nem tisztá's nem igaz Deákságot pedig, mellyel közönségesen élünk, 's melly miatt több Hazánk-fiai a' tudós Világ előtt nevetségesekké lettek; olly kevésé sajnálhatjuk, mint a' föltos ruha elvetését. —

2. Hogy ne lehetne azt tanácsolni, a' mit különös hasznok-is ajánlanak? Kiváltképpen szembetűnő haszna az a' Magyar-nyelv felvételének, hogy az által hamarabb és tellyesebben elterjednek a' Felséges Rendelések; ugyan-is, ha nemzeti nyelvünkön adatnak ki, az Ország Lakosinak fele részével egyenesen, minden fordítás nélkül közölthetnek. Melly a' végbe-vitelt felettébb közelíti. De csak ugyan igazabban, és tellyesebben-is elterjednek ezen nyelven a' Felséges Rendelések, mivel nem szorúlván a' fordításra, igaz értelmek az ő eredetek szerént megmarad. E' kettős haszon annál fontosabb, minthogy a' Deák-nyelven készült kegyelmes Parancsolatokat, csak a' Hivatalbeliek értik, a' Népnek pedig nem-csak fele nem érti, hanem semmi része sem. Ezen tekintetből származott az a' bölcs intézet hogy 1780 — 1790-kig, minden fontos Kir. Rendelések két nyelven, és így Magyar-on-is kiadattak, ehez járúl az a' szerencsés következés: hogy a' Nemzeti-nyelvnek a' köz Hivatalokban és Oskolákban való elterjedése által a' Népben megkívántató ismeretek - is elterjednek, és a' Nemzetnek kicsinosodása szapora lépésekkel előbbre segítetik. Megbecsülhetetlen e' haszon a' magános személyekre és nemzetségekre nézve; de csak ugyan az Országlásra nézve-is kimondhatatlan nagy tekintet érdemel, mivel ez neveli a' Népnek tehetőségét, és szaporítja a' Nemzeti gazdagságot. — Tsak egy tekintet vesünk Európára, mindjárt kitündöklök azon igazság, hogy ott vagy on a' nagyobb belső erő, a' hol közönségesebb a' Cultúra, melly a' Nemzeti-nyelv nélkül lehetetlen. Önnön szomorú tapasztalásunk bizonyítja-e' mondásom' valóságát; mert ámbár a' Magyar-nemzetnek gazdagabb Fiai a' külső nyelvek által ugyan a' külső Nemzetekhez hasonló csinosodásra

léptek, de ezen előmenetel olly kevésbé lett közönséges, hogy máj napig-is a' polgári életre való Tudományok, és Mesterségek: az Applicata Mathesis, a' Chemia és Technologia nagyobb részént ismeretlenek. — Pedig ezen tudatlanság, melly sokban telik mind kicsinynek, mind nagyoknak! Mire mehetett volna már Nemzetünk a' folyók' rendbeszedése, a' tengeri-hajózás, a' természet bővebb ismerete, és használása, 's a' kézi-mesterségek' üzése, 's a' Fabrikák' kiterjedése által!

3. Az idő megkívánván hogy már a' Deák - nyelv minden tisztelettel a' tudós, de holt nyelvek közzé helyheztessek, vagy a' Magyar - nyelvet kell helyette béhozni, vagy más idegent. Ez utolsó próbatétel, melly izetlenséget, micsoda ellenkedést támasztott, tudva vagyon. De ezt sem kell eltitkolni, hogy a' Nemzetnek a' maga nyelvéhez való vonzódása nem új, és nem gyenge gyökerű vonzódás. Már Péter Király midőn a' Nemzetet tulajdonítól megfosztani fenyegetődött, irtoztató boszszú-állásra gerjesztette, 'Sigmundnak csak olly feltételek alatt engedték Máriát, hogy ő Magyar-országba jöjjön, 's a' Nemzetnek nyelvét és szokásait tanulja-meg. — Ismerte Zápolya János is a' Nemzetnek ezen kincséhez való meggyengíthetetlen indulatját. Azért köz-hirdetésében a' mint Ursinus Velius bizonyítja, azzal a' fenyegetődéssel retteglette Fels. I-ső Ferdinándtól a Magyarokat: hogy az elnyomná a' Nemzetet, nyelvét kirtaná. De ezen Fejedelem megelőzte Rivalisának igyekezeteit; mert 1527-dikben olly közönséges ajánlást tett a' Nemzetnek két írásában; hogy ő a' Magyar - nyelvet tiszteletben fogja tartani, és őltalmazni. Ugyan a' Nemzetnek nyelve mellett való buzgózkodásának lehet azt is tulajdonítani, hogy midőn a' Török az Országnak egy részét elfoglalva tartaná, a' Basáktól számtalan Magyar levelek adtak a' Helységekhez, mellyekből még mai nap-is, hogy egyebeket elhalgassak, Dömsöd maga 7. mutathat. — Vétek volna itt elhallgatni, hogy a' Nemzet maga nyelvét Diplomatikai nyelvre is igyekezett emelni; mert T. Jeszeniczei Jankovics Miklós Úr, sok tudományos kincsei között, Magyar-nyelven eredeti példáját mutatja a' Zsitva-Toroki Békességnek. Ne emlitem-e II-dik Ferdinándnak a' Török Udvarhoz küldött Magyar Levélét, mellyel a' Pesti Kir. Universitásnak könyvesháza dicsekszik? De szabad legyen még egy jeles Udvari példát emlitenem. Nagy emlékezetű Mária Theresia Felséges Aszszonyunk minden Gyermekeit taníttatta Magyar-nyelvre. Ezt Er'sébeth Fő-Herczeg Aszszony midőn 1805-dikben Pesten múltatna többször emlegette, de hogy II-dik Jó'sef is tudott magyarul több példáink vannak. Melly oktatást azon bölcs Királyné bizonyosan nem rendelte volna, ha ő a' Nemzetet nem becsülte, és ennek nyelve megtanultatását előtte igen kedvesnek lenni nem ítélte volna. Ha tehát az Országban a' Magyar-nyelv közönséges nyelvvé tétetik, a' Nemzet ohajtásainak legfőbb pontját eléri, melly kedvezést bizonyára ez a' számára nézve nagy, földjére nézve gazdag, bátorságára nézve vitéz Nemzet, még az irigyeitől is megérdemli. Micsoda örömmel önti majd ki a' Tronus előtt kéréseit, micsoda készséggel áldozza-fel Királyáért életét, ha látja: hogy az ő nyelvét, mellyet mindenkor úgy őrzött mint szeme-fényjét, Felséges Urunk felmagasztalta!!

Minekeltötte a' Kérdésnek harmadik ágáról szöllanék, szükséges Olvasóimat arra emlékeztetnem, hogy bal-vélekedés volna Magyar-országban egynél több Nemzetet tartani. Igen-is vannak több népségek (Populi); de Nemzet (Natio) csak egygyetlen-egy, mert a' Publicisták egyedül azt nevezik Nemzetnek, melly tulajdon neve alatt bírja az Ország-

got, tulajdon Fejedelme alatt él, tulajdon törvényekkel bír, és így mástól nem függő jussal téssen egy különös Polgári-társaságot. — Mind ezen dicsőséges tulajdonságok egyedül a' Magyar-nemzetet illetik: a' többi Népség ennek vagy Jobbágya vagy Polgári-társa, vagy Vendége. De ezen nagy különbség mellett-is megvolt a' Magyar-nemzetben mindenkor az a' nagy-lelkűség; hogy a' különböző nyelvű népeket nem-csak nem üldözte, hanem érdemeikhez-képest inkább boldogította. Nem lehet tehát igazságtalanság nélkül csak gyanítani-is, hogy a' Magyar most Törvénye által valakit kívánjon sértegetni, a' ki akkor is midőn hatalmas fegyvere által az Országot magáévá tette, az előbbi lakosokban megtudta kémélni az emberiséget. Nincsen is kérdés akármellyik Népnél nyelve, hanem a' Deák és a' Magyar-nyelv között. Amaz egygyiknek sem tulajdona. Mi nevetéses volna tehát ezért, mint sajátjáért sopánkodni! De vessünk egy tekintetet a' Magyar-országban lakó Népségekre. Itt csak a' Tót, Horváth, Rác és Németről lehet kérdés. Előbb a' Magyarokról.

1. A' Magyar-nemzetnek méltósága jelesen kitündöklök; mert már akkor, midőn ezen böl dog hazáját elfoglalta, egy magában kiformált Nemzet volt. Erre mutat az ő nyelvének állandósága, melly most-is belső alkotmányára nézve az; a' millyen volt első Vezéreink és Királyaink alatt. Elég bizonyosságunk a' régi Diplomákban elhintett és máj nap is kelendő Magyar-szók, a' Béla Írójának munkájában fenn-maradott kifejezések; a' 13-dik és 14-dik Századokból kezünk között forgó kéz-írások. Büszkén nézhet a' Magyar a' Gothusokra, Frankokra, Vandalusokra, kik Italiába 's Galliába fegyveres erővel bémenvén, az ott lévő Népekkel úgy össze-keveredtek, hogy nevöket és nyelvöket nem sokára elvesztették. Tizedik Százada foly, hogy a' Magyar, nyelvét nevét és birtokát máj napig szerencsésen és dicsőségesen fenn-tartja. — Ugyan egy kiformált Nemzetet mutat az-is, hogy Polgári-szerződésének alkotmányát eredeti épségében mind eddig fenntartotta. Nem kevés erőlködésében 's vérontásában került ugyan, hogy különbféle időkben az el-lene támadott veszélyeket eltávoztassa; de valamint Felséges Királyainak szakadatlan rend-del való következtéseit megörizte, úgy Nemzeti Jussait-is áthatatosan fenntartotta. A' Királyi Tanács-Sz. István alatt, utóbb a' Synodusok, és Diéták ennek tagadhatatlan bizonyági. Háládatossággal kell említeni ezen tekintetben II. Leopoldnak 10, 12-dik és I-ső Ferencz 2-ik Törvény Cikkelyeit, mellyek a' Nemzetnek jussait, olly dicsőségbe helyeztetik; hogy ama Constitutziókkal dicsekedő Anglusoknak nincsen mit irigyenünk. — De szem-betűnővé teszi a' Nemzetnek Méltóságát az ődiadalmas fegyvere-is, mert midőn ezen föld-re fel-tett célból törekednék, hátúlról bátorságba kívánván lenni, a' meghódult Kiowi Orosz-Fejedelm' hadi népeit magával elhozta 's érdemeikért az új földön jeles birtokokkal megajándékozta. — Melly dicsőségesen, és melly szaporán elnyomta Zalán, Gelo, Marot Fejedelmeket, melly tellyesen meghódította Pannoniát, mind a' Hazai, mind a' külföldi Historicusok bőven említik. Megtelepedvén pedig az óhajtott Földön, nyereség kedvéért sokszor Német-országban, sőt az Olasz és Francia Tartományokba is kicsaptak, 's ezen szomszédokat Vitéz fegyverek által megremegtették. Végre a' Horvát, Dalmát, Tót, Bolgár, Lengyel, Cseh tótos Népeket Magyar-ország körül mind meghódították. Mit tett Nagy Lajos Olasz-országban, Mátyás Ausztriában tudva vagyon. — Illy vitéz és bátor, illy szüntelen való hadakozásokban forgó Nemzet, midőn dicsőségét nevelte, számára

nézve nagyon megfogyott ugyan — de azomban még most-is olly jeles számú, hogy egyenként véve, minden Népségeket fellyül-halad az Országban. Ugyanis a' legnagyobb és a' legnépesebb helyeket lakja.

Szembetűnő, hogy a' Magyar-nemzet valamint a' legtermékenyebb földeket tartotta-magának, úgy legnépesebb lakóhelyekben díszlik. Kecskemét, Nagy-Kőrös, Miskolcz, Szentes, Vásárhely, Szeged, Debreczen olly Magyar Városok, mellyek népességekre nézve egész tótos Vármegyékkel felérnek; ugyan is az 1785-diki Conscriptió, mellynek nem volt oka, hogy a' Magyarságnak kedvezzen, vagy a' Tótokat kissebbítse. Thuróc Vármegyét: 36941; Zólyomot 66461; Liptót 56794; Árvát 72676 lélekre teszi, 's így Thuróc Vármegyét maga Kecskemét meghaladja; Liptót Debreczen közel feléri, Nagy-Kőrös, Miskolcz, Zólyomnak; Szentes, Vásárhely, Szeged; Árvának bőven megfelelnék. De a' mit egygyes magyar Helységeknek népességek mutat, azt a' magyaros Vármegyéké még világosabbá teszi, ha az említett tótosokkal össze-hasonlítottatik. Ugyan-is az előbb jelentett Conscriptio szerint Fejér-Vármegye 106522; Tolna 128594, Veszprém 140789; Baranya 179582 lélekre számláltatik, 's így ama' nem magyaros Vármegyét egyenként kétszer is meghaladják. De azon időben még szűnyadozott a' Magyarság, hanem 1790-diktől fogva ébredten munkálkodik a' maga fenntartásán, és a' Fő Urak nemzeti becsületért, a' Polgárok nyereségért, a' Tudósok belső gyönyörűségért nem-csak tanulják, hanem örömmel is gyakorolják a' Magyar-nyelvet. Úgy hogy nem ok nélkül lehet mondani, hogy az Országban minden fiai elfoglalta a' Magyar-nyelv' szeretete, becsületnek tartván mindnyájan, hogy azon Nemzet közzé számlálhatják magokat; melly jussaira nézve első és uralkodó; vitéz hírére dicsősséges; nyelvére nézve tiszta és más-sal össze nem zavarodott; 's annyi Századoktól fogva Királyi-székét, Törvényeit, 's Birtokát fenntartó Nemzet. — Mind ezekből kitetszik ugyan a' Magyar-nemzetnek sokasága, ruindazással sokkal értelmesebb lészen azt szám szerint előadnunk. Béla Király jegyzője annyit említ, hogy a' Magyarság ezen földre törekedvén, Aszszony-népén kívül tizszer száz ezer, az az: egy milliom volt. Most pedig tudva lévő dolog, hogy a' Református Magyarok' száma 2,500,000 lélekre megyen. A' Katholicus Magyarokat pedig kevesebbire tenni csak az vakmerőködhetik: ki mind a' Clerust, mind a' Catholicusokat kívánná gyalázní, hát az Evangelicus Magyarok: Győr, Soprony, Veszprém, Vas, Szala, és Somogy Vármegyékben? Ezeket két száz ezernél kevesebbire tenni annyi volna, mint ama' népes Eklésiákat megalatsonyítani. Nem nagyítás tehát, ha a' Magyarokat közel öt milliomra teszszük, és azt vitatjuk, hogy az Ország népességének haszon-fele, Magyar, 's így minden egyéb népségeket számára nézve is megelőz. Már most e' gyenge rajzolat után, lássuk a' Tótokat.

2. Az a' Nemzet, melly a' győzedelmesnek jóvoltából ámbár uralkodását elvesztette is, élelmére megkívántató földeket nyert, hálá-adósságra indító okot érezhet ugyan magában: de arra nem tarthat magának just, hogy az uralkodó Nemzetet a' köz-jónak esz-közlésében gátolhassa. A' Tót-nemzet meggyőzöttetvén elnyomattatott. — Csak-ugyan nem is formál a' Tótság Magyar-országban különös Nemzetet, hanem-ha némelly vis-keletes eszű, Tudósok elméjében; mert a' Nemesség, mellyet az ellenséges idők oda szorítottak, semmi módon nem Tót, hanem Magyar Nemesség, kik lesznek tehát azok,

kik magokat azon név alatt a' Magyaroknak ellene szegezték? Azok é, kik szálfaikat vágván a' Vág-vizén le-ereszkednek? vagy azok, kik Olaj- és Gyolcs-árulásból éldegélnek? De amazok a' Törvény-székekben ülést nem foglalnak, emezek pedig az árulás végett magyarul is tudnak. — Külömben a' Deák-nyelv reájok nézve szinte úgy nem anyai nyelv, mint a' Magyar; ha tehát azt megtanálni nem restelik, ez eránt is légyenek igazságosok. — Mindazáltal hogy azokat tellyesen elnémitsam, kik a' Tótok mellett az Uralkodó Nemzet sérelmével apostolkodni bátorzkodnak, kéntelenítettém világ elejébe terjeszteni: hogy a' Magyar-országi Felső Vármegyékben kelendő Tót-nyelv olly miveletlen; hogy a' Religióbéli 's a' normális könyveket kivévén, annyi tudós munkájok sincsen, mint a' Magyar-nyelvnek vagyon Grammatikája. *)

Döbrentei Gábor.

14.

Székely - Udvarhely'

a' Nemes Székely Nemzet Anya-Várossának leírása.

Nevei ezen Városnak különbözők, mivel a' Dákusok', azután a' Rómaiak' idejében, hivatott *Utídávnak*, hogy Római Colonia ülepedett légyen itt meg, bizonyíttják, a' felásott földben gyakor ízben találtató Római mesterség' maradványai, merőben fekvő kőfalak, pénzek, Pogány-istenek' képei, Hamvas-vedrek, tsinált utak. —

Nagy Mátyás nevezetű Udvarhely-vidéki Esperest, és Zetelaki Plébánus, a' Székelyek' eredetéről tett hiteles jegyzéseiben írja: hogy Atilla, Havas-Alföldéből lakása helyét ezen Vidékre általtette a' Nagy Küküllő mellé, 's az ő e' tájjékon fel-állított Udvar - házáról maradt e' Városon az Udvarhely nevezet; e' nem elég bizonyos állítás. —

Ezen nevezetet a' Dákusok által tették az *Areopolis* nevezetre, nem nézvén az igaz Deák szok' compositiójának össze-rakásának törvényét, melly nem szenved Görögöt Deákkal, és Deákat Göröggel egybe-rakadni. —

A' Székelyek megtartották az Udvarhely nevezetet, 's máig is Székely Udvarhely Várossának nevezik e' Várost. —

*) Ezen írást az Erdélyi-Muzeumban kívántam egykor kiadni. Hogy kié, bizonyosan állítani nem merem. Hozzáim név nélkül volt küldve 's azóta, tudtommal sehol meg nem jelenvén, szabad most is a' Közönség eleibe én nekem adnom.

Ezen Város eleitől-fogva a' Nemes Székely Nemzetnek Anya-székének Nemes Udvarhely Széknek Anya-városa; melytől vette a' Nemes Szék-is a' maga nevezetét.

Fekszik ezen Város a' Nemes Széknek szinte közepette, a' Hargita Havassától nem meszsze, Észak nap-kelet közzé nézve, a' Nagy-Küküllő folyó-vize mellett, melly víz, a' Város egygyik legnagyobb uttájának reányuló oldalát szinte végig mossa. — A' Városnak két harmad része Nap-nyugot, Észak, és Napkelet felé egyforma emeletű térségen fekszik, — egy harmad része pedig Délre lankáson emelkedő hegyen nyúlik-el. —

Eleinte igen kicsiny kiterjedésű helyecske volt ez, és csak a' Várból, 's az ahoz kapcsoltatott Vár-melleyéki lakosok' épületeiből állott; ezenkívül a' Várhoz tartozott a' Sz. Imre nevű kis Falucska, melly a' Várhoz képpest nem nagy távolságra Délre feküdt. — Rövid határainak külső szélei ütköztek, a' *Bethlenfalvi*, *Sz. Imrei*, *Dánfalvi*, *Gyárosfalvi*, *Czibrefalvi*, *Hódjai*, és *Szombatfalvi* Határokba. — De 1576-ba Bátori Kristof Fejedelem Szent-Imrét a' Városhoz ragasztotta, melly nevedése a' Városnak, a' Sz. Imre úttjának neve alatt máig-is tart, és a' Sz. Imre Falu' határai, a' Város' határaihoz toldattak. — Kevés idővel azután *Gyárosfalva*-is melly a' Kápolnán fellyül a' nagy völgyben dél Nap-nyugot között feküdt, a' Városhoz ragasztatott hatáiraival egygyütt, 's szülte a' máig-is fennálló Botos úttzát. — *Czibrefalva* volt a' Kápolnával által-ellenbe a' Küküllőn túl; de ennek csak kevés lakossai jöttek a' Városba lakni, a' többi Bikafalvára és Boldog-aszszonyfalvára költözködtek, 's határait is azon Faluk' határaihoz kötötték. — *Dánfalva* feküdt a' Morum pataka mellett, Sz.Imrével által ellenben Délre; ezen kised Falutska önkényes akaratjából magát, határával egygyütt a' Városhoz ragasztotta, 's a' Sz. Imre úttzát megtoldotta, mellybe még máig is van a' Dán Familiának maradvánnya. —

Úttzai ezen Városnak három hosszszak és nevezetesebbek vagynak; a' többi rövidek, 's csak a' városi közösülésre vagynak. Egygyik hosszszú uttája a' *Bethlen-úttza*: melly a' közelebb fekvő Bethlenfalváról vette nevét. — Ezen egész úttzához a' Bethlenfalviak just tartottak, mivel a' város' határ-szélében egy gonoszúl elveszett 's megnyúzott marha találtatott, mellynek árrát a' Károsok a' Városon akarván megvenni, a' Város határja' jussáról lemondott, a' Bethlenfalviak a' kárt megfizetvén, a' Határt magokévátették; de az után a' Bethlenfalviak szükségűtől kényszerittetve, egy darabot a' magok határokból bizonyos summa pénzért a' Város' határaihoz engedtek ragasztatni. — Nyúlik ez az uttza Nap-keletre, ki vagyon kövel rakva; sőt a' Városon kívül is kirakattatott szinte egész Csikig. — Ez az úttza a' Csikba menő Posta útja, e' viszen a' Homorodi Borvizre; ezen úton járnak Gyergyóba is; Felső- 's Alsó- Csikba, — Felső Három Széken Kézdi Vásárhelyre, 's a' vidéki Falukba, 's onnan Moldovába is. — Gyergyóba ezen úttza viszen Siménfalva mellett, Bethlenfalván, Máréfalván, Zetelakán a' nagy Erdőn keresztül ismét Máréfalváról a' Homorodi Bor-vízen, Oláhfalván keresztül a' nagy Erdőt általkelve Csík-Szeredába, 's onnat a' több helyekre. —

Második hosszszú úttája a' Városnak a' *Szent Imre* úttza, az ide telepedett Szent-Imre Faluból származott úttza, melly Faluról vette nevét-is; e' Délre nyúlik; eleinte vezetett a' Város végén egy kis fordulással a' Homorodi Bor-vízre, 's Csikba 's a't. egyenesen folyva pedig Három-Székre és Brassóba; de az úttza közepétől fogva, minduntalan fentebb meg fentebb emelkedő hegyének tartóssága, a' le-rohanó vizek' árkolásainak

sokasága, és sok helyeken a' víztől egybe-hordatott köveknek az útazásra alkalmatlan volta miatt, ez az országos út elhagyatott, 's a' Bor-vízre, úgy Csíkba vezető út a' Bethlenfalvi úttzán 's úton megyen-el — a' Három-Székre, 's Brassóba vivő útpedig lejjebb fordítottatott a' Botos-úttzai útra. —

E' szerént harmadik hosszú úttzája a' Városnak, a' *Botos-úttza*, melly a' maga nevét vette azon nagy botról, mellyel az Éjjeli-örzök villongós időkben, a' Városnak bártorságára vigyáztak, 's egyik a' másiknak azt' estvéként a' hordozásra átaladták. Nyúlik ez az úttza egyenesen Nap-nyugotra; e' vezet a' Városon kívül egy kis kanyarodással délfelé, Három-Székre Brassóba; ki van mind az úttza, mind az Ország-úttja kevés helyeket ki-véve kövel rakva — a' Három-Székre vezető út a' Városról viszen F. Boldog-Aszszonyfalva mellett; Arvadfalván, Pataksfalván, Kénoson, Homorod Sz. Mártonon, Retsenyéden, Sz. Pálon, Oklándon, a' Rika nagy Erdőn, Felső-Rákoson, azon-túl egy harmadik úton Baróton, Bibartzfalván, N. Batzonon, Száraz-Ajtán, a' Zalányi üveg Csűrőn, vagy egyenesen a' Zaláng-patakán, 's Zalányi nagy Erdőn keresztül, *Zalánba*, Három Székre, 's onnan a' több helységekbe, vagy az üveg Csűrőn fellyül egy kisség elfordulólág az ugyan csak Zalányi nagy Erdőn keresztül *Kálnokba* Három-Székre, 's onnan a' több helységekbe. — Ismét azon Ország-úttja Rákostól, Köpeczen, Miklós-váron, Közép-Ajtán, a' Vadasi nagy Erdőn keresztül *Kövispatakra*, Három Székre, 's onnét a' több helységekbe. — Ismét azon Ország-úttja Miklós-vártól fogva N. Ajtán, Bölönbe, Ligeten, Hidvégén, Árapatakon, 's a' Retkes nagy Erdőn keresztül *Al-Dobozba* Három-Székre, 's onnan a' több helységekbe, vagy Hidvégről az új úton Árapatakra, 's annak felső véginél Szemerjára, vagy más helységekbe. Ugyan ez az ország-út vezet Udvarhelytől fogva Hidvégig, 's onnan Földváron, 's a' Bartzaságon keresztül Brassóig. —

Ezen Botos úttzából kivezető ország-út, viszen egyenesen Nap-nyugotra, szinte egész Segesvárig ki lévén kövel rakva, Bikafalván, Bögözön, Désfalván, N. Galambfalván, Bethfalván, Székely Keresztúron, Alsó Boldog-aszszony-Falván, Ujj-Székelyen, Héjasfalván, Fejéregyházán keresztül *Segesvárig*, innen egyenesen Dánoson, Holdvilágon, Ebesfalván, Paratén, Sároson keresztül *Megyesre*, onnét délre fordulva *Szebenbe*. Ugyan ezen út Keresztúrtól fogva eltérve Északra, viszen a' Kis-Küküllő mellé; 's onnan *Tordára*, *Kolo'svárra*, újra a' Nap-nyugoti nézést megtartva, és ismét a' kis Küküllő mellől, a' Nyárad vizén keresztül *M. Vásárhelyre* Eszkor tekintve. —

Ezen az úttzán menve, csak alig megyen az Ember két puska lövésnyire, ki tér Nap-nyugot 's Dél közzé, 's egy napi járó úton el-ér *Kő-halomba*, másfél napi járó úton pedig *Fogarasha*, ez az út még nincs kirakva. —

Van a' Városnak kisebb úttzái között a' *Sz. Miklós úttza*; én M. Vásárhelyen a' Sz. Miklós úttzába születtem, ezen írástomat is itt Sz. Udvarhelyen a' Szent-Miklós úttzában tészem, hol életemnek szinte legbecsesebb felét töltöttem. — Ezen úttza a' piacon kezdődik, 's felemelkedik a' Sz. Miklós hegyéig, az alsó végén a' Reformátusoknak szép Temploma, a' felső végén 's tetején a' Hegynek a' Rom. Catholikusoknak ékes Temploma vagyon építve.

A' kisebb úttzák között nevezetes még a' *Barátok-úttzája*, melly azért neveztetik így, mivel a' Sz. Ferencz szerzetebéli Barátok' Temploma, 's Klostroma mellett megyen el,

's felén túl egy kis kanyarodással, *Czigány-úttza* név alatt, mivel benne többnyire vas-mívelés mesterségét, 's mu'sikálást gyakorló Czigányok laknak, megyen ki a' Városból, hol az úttza végén áll a' Küküllőnek holt ágán épült Hid, mellytől néhány lépésnyire van a' folyó Küküllőn álló híd, melly Szék - hidjának neveztetik, mivel a' Nemes Szék viseli gondját ezen hídtól fogva egész Parajdig, és a' Só-bányáig az Ország-úttya kivagyon rakva, 's viszen keresztül Szombathalván, Sz. Léleken, Farkaslakán, Korondon, F. Sólalván, Parajdig és a' Só-bányáig. —

A' Város' három nagy úttzáiról el-hehet mondani, hogy azoknak minden házai ker-tyeikkel egybe a' Város végén vagynak; mert kertjeikből egyszerre kiléphetik az emher a' Városon kívül. —

Házai a' Városnak többnyire fa-házak, és rakattak borona-fákból, 'sendelyel fedet-tek, kevés vagyon kőből rakott ház, még kevesebb cseréppel fedett, a' kő-házak több-nyire egy emeletűek; ez előtt 30 Esztendőkkal, csak hét volt két emeletű ház, ma 18-ig való találhatik. — Szinte csak a' kő-házaknak van kéménnyek, a' többiek a' füstöt a' hiu-ba veszik; de a' nagy gondviselés miatt ritkán esik égés. —

Nevezetesebb *Épületei* közt az első a' *Csonka-Vár*, mellyet külön Czikkelyben fogok le-jebb le-írni. — Második a' *Nemes-Szék Háza* vagy praetoralis Ház, melly a' Vár' elpusz-tulása után csak hamar épült alkotvány, ennek meglehető's tágas az udvara, az alsó emeletben az uttzára, 's a' piatzra, mert a' piacz ott fekszik, áruló Bóltoknak való há-zatskák vagynak egy felől, más felől a' Porkolább- 's Hajduk' házai, a' kapu-közben áll a' Porkoláb- 's Hajduk' háza alatt a' Rabok' tömlöttze igen megerősítve. — A' Felső-eme-letben egy felől az Archivum, *Levél-tárház*, mellybe 1100-tól és 1200-tól fogva való Leveket láthatni, itt tartatik a' Székelyek' *Lustralis-Könyve*, mellybe a' Primipilusoknak, és Pixidariusoknak, úgy az Armalistáknak eredeti származások van le-hozva, — ezen Le-velek elébb a' Várnak egy rekeszszében tartattak, 's onnan hozattak ezen Levél-Tár-házban által, a' többi Fiú-Székekből-is több Levelek hozatván ide, ezen Levél-Tár-ház mellett van a' Sessiós-ház, mellyből kiléphetni a' Marchalis- és derék Székely-Sessiójá-ra készült nagy Szálába, innen a' más oldalon következnek a' Fő-Tiszt lakó-helyének sok szobái hosszú sorral. — Fő-Tishti vagy Király-birói hivatalt viselt Űri-Személyek az én időmtől fogva mostanig voltak: *B. Dániel István*, kinek hathatos, sokra terjedt, bölcs, és munkás hivatala, csak ezen mondásból is kitetszik: „*Az Isten az Égben, Mária Therézia* „*Bécsben, Dániel István a' Székben.*” Ezen még ma is kedves emlékezetben lévő V. Bárá Dániel Istvánnak munkásságának köszöni lételetét a' Piatz közepén épült Reformátusok' Temploma, és az azzal által-ellenben csak 12 lépésnyire fekvő három emeletű Reforma-tum Nemes Collégiom, négy oldalra készült gyönyörű épülete belső szép Curiájával egy-be. — Ezután Fő-Tiszté lett a' Csíki Sándor Familiából lévő Méltóságos *Sándor László*, ennekutánna Bethleni Gróf *Bethlen János*, kit követett Dályai M. *Kandó Mihály*, ki után lett elébb Administrátorá, azután Fő-Tiszté Sz. Iványi B. *Henter Antal*, kinek haláláról fogva még maig-is üres a' Fő Tishti-Szék, és Ábrahámfalvi Méltóságos *Ugron János*, mint öregebb, elsőbb dirigens V. Király-Biró viszi a' Prézességet. —

Vicze-Királybírák az énidőmbe voltak: Betsfalvi *Pálfi Mó'ses*, Kaditsfalvi *Török Pál*, Ka-ditsfalvi *Török Ferencz*, Bikafalvi *Lukácsfi László*, Tartsafalvi *Pálffy Elek*, Szombathalvi *Szom-F. M. O. Minerva* 2. *Negyed.* 1828.

batfalvay János, Szombatfalvi *Szombatfalvay Ignátz*, most V. Király-bírák: Mélt. Ábrahám-falvi *Ugron János*, ki e' Tisztséget még Lukátsfi Lászlótól fogva viseli, M. *Markási Lajos*, és Almási T. *Mihály János Urak*.

Harmadik nevezetes épület a' *Sz. Ferencz Szerzetébéliek' Temploma 's Klastroma*, ez északi részében fekszik a' Városnak, alatt-való tér-helyen, 's egy fél úttzát birtokával egygyütt elfoglal, mert a' Templom, Klastrom kerítésén kívül egészszen a' Küköllőig, nyulik-ki veteményes, gyümölcsös, és széna-termő békerített kertjével, itt a' Templom egy régi alkotmány, mellynek falai, mindenféle festett képekkel rakva vagynak; a' Templom' eleibe van felrakva kettős Tornya, három-három öblös és veres 'sendejjel megfedett tetejével; a' Templom mellé van ragasztva, a' Szerzetesek' nagyra kiterjedt két emeletű, sok Cellákra osztatott lakhelye, mellyben eleintén többen laktak, ma laknak benne a' Gvárdián, két Concionátorok, két Professorok, kik is Gyermekeket tanítanak, és egy Frater; a' Gyermekeket tanító Professorok taníttják azokat csupán az elementumokra, vagynak a' kezek alatt 80-an, vagy 100-an; innen tanulások folytatására bocsátatnak a' Plebánia mellett lévő Seminariumba, mellyről mindjárt fogok szólni. —

Negyedik nevezetes épület a' *Seminarium* és a' *Plebánia*, két egymáshoz közel-lévő, de megkülönböztetett épületek, a' Városnak dél-napkelet-felől való részében; a' Seminarium, és Plebánia épületeit még a' Jé'suiták kezdték, 's mind sok épületeiken látszik az Országba, ezt is félbe hagyták, mind a' két nagy épület, a' közikbe épített nagy Templommal egybe, a' Városnak meglehetősen magas hegyén van építve. Seminarium áll napnyugotra, a' Plebánia nap-keletre, a' Templom középbe, mind a' három a' Városnak Dél nap-kelet néző részében. — A' Seminarium két emeletű épület, mellynek birtokához alább néhány házak, és igen nagyra terjedt gyümölcsös kert tartoznak, az alsó emeletbéli Cellák Conservatoriumok, a' felső emeletben lakik a' Seminaristák felső 's alsó Gondviselőjök' Regens és Subregens név alatt, ez amannak segédje, a' Regens vigyáz a' Seminaristák' lak-helyére, tűzi-fájára, asztalára, maga-viseletére, egészségére, mind az ezekre való költség jó-ki Királyi fundázióból, és az oda bé-irattaktól esztendőnként befizetendő mértékletes quantumból, az itt lakó, 's Városon is kin quartélyozó Seminaristáknak száma 50-re 60-ra mégyen. Tanulnak ezek alsóbb Tudományokat a' Poésisig 's Rhetorikáig, 's taníttatnak négy Pater Professoroktól, kik laknak a' Plébánus' épülettje Tractussába, hol ámbár az épület igen nagy 's két emeletű, még is csak a' Plébánus, két Concionátor, három tanító Professorok, a' Szakáttsal egygyütt laknak, a' Tanuló-művhelyek vagynak a' Plébánián alól, egy arra rendeltetett külön-épületben, a' Seminaristák itt végezvén tanulásukat, által-szállanak Kolo'svárra az Universitásba. —

A' Plébánia és Seminarium között fekszik a' Plébánia ékes Temploma, ezt Török Ferencz nevű Plébánus építette, ki mivel tudos Jé'suitáknál tanult, maga is tudós és jó ízlésű ember volt, ezen Templomot az építés' legjobb régulái szerént intézte-el, melly a' benne mindenütt ki-láttzó Symmetriából, és a' szűkőn, de igen ékesen ejtett aranyos rajzolatokból, 's festésekből kitettszik, magossan felemelkedve, három oldalain látszó szép Chorussal ékeskedik. A' Templom eleibe van állítva egyenes magas, meszsziere látszó két öblös bádoggal fedett ékes tornya. — Van a' Plébániához ragasztva egy nagy kiterjedésű gyümölcsös, más részében széna termő, harmadik részében magvakkal bé-vetni való

szántó-földekre osztott kert. Tartozik a' Plébániához egy jó malom, a' Botos-úttza végében. — Az én időmben Plébánusok voltak: *Török Ferencz*, *Vizi Ferencz*, *'Sombori Jóséf* most Plébánus *Fancsal Dániel*. —

Ötödik nevezetes épület, a' piaczon az én születésem ideje táján 1760-ban épült Reformátusok' szép nagy Temploma, B. Dániel Istvánnak segedelme, és Professor Kis Ferencz' szorgalmatos munkássága által, külső-belső oldala tágas és szép karal felékesítve. — A' Templom eleibe dél-napnyugotot nézve állíttatott-fel magos, zöld és veresre festett 'sendellyel fedett hexagona Pyramis formára készült fedelű Tornya, mellyben egy három megegyező hangu harangon kívül, fertályokat és órát ütő nagy óra-is van helyheztetve. —

Hatodik nevezetes épület a' Reformátusok' *Collegiumi lak-helye*, ez fekszik az úttza sorában, a' Templommal éppen által-ellenben, mint-egy 12 lépésnyi közre. Én ezen Collégiumnak egész Historiáját bővön 's igazán le-írva elküldöttem vala Pestre a' Tudományos-Gyűjtemény' érdemes Előmozdítójához, a' kinyomtatás végett, némelly nevezetes alkalmatosságra készített Versezeteimmel egygyütt, a' melly Versezeteknek némellyike, úgy a' Collégium' Historiája is a' Tudományos-Gyűjteménybe kivagyon nyomtatva. Egynehány nevezetességeket a' Collégiumra nézve illendőnek láttam ide is tenni. — Kezdte ezen nagy épületet építtetni Gróf Kis Gergely 1770-ben, és elvégeztette 1773-ban, az épületnek belső dél-napnyugotot néző oldala régibb épület, 's most Auditoriumúl szolgál, az új három oldalnak hozza ragasztásától fogva, e' két emeletű; az alsó Szobák Classisoknak rendeltettek, a' három új oldalak három emeletűek, 's foglalnak magokban: alatt 5 Classisokat, egy Archivumot, egy nagy Bibliothékát, 's 32 Kamarákat, ezen Kamarákba laknak a' Deákok, kik felsőbb Tudományokat halgatnak a' Professorok' tanításán, azokban laknak a' tanuló Gyermekek is, kiket Kamarabeli Praeceptor tanít minden nap két órán, Classisbeli Praeceptor minden Nap négy órán, Szerdát, Szombatot, 's Vasárnapot kivéve, mellyeken kevesedik a' tanítás' órája egygyel. — Classisok 8-an vannak: *Elementaria*, *Conjunctia*, *Grammatica*, *Syntactica*, *Rhetorica*, *Poetica*, *Görög-Német* és *Logica*, az ezekben tanuló Gyermekek' száma öt száznál többre mégyen, régebben 7, 's 8 százra-is fel-ment. — A' felsőbb Tudományokat halgató Deákok' száma 120 vagy 130, régebben ez is fel-ment 150-re. Ezen Deákok a' három Professoroktól taníttatni szokott Tudományokra nézve 3 Classisokra osztatnak, és a' Tudományokat hat esztendőn keresztül tanulják, a' hat Esztendőn fellyül lévők a' Classisbeli Praeceptorságot, Assessor-ságot, 's Officialisi Hivatalokat viselnek. — Halgatnak ezek minden Tudományokat, mellyek más Collégiumokba taníttatnak, Deák-, Német-, Görög-, 'Sidó-nyelveket, Geographiát, Világ-, Haza-, Természet-Historiáját, Fizikát, Filozofiát, Mathesist, Antropológiát, Statistikát, Törvény-, Erkölcs-, Vallás-Tudománnyát, Római-, Görög-, 'Sidó-Ekklésiai régiségeket, 's ezek közzül ki kevesebbet, ki többet halgatva, mennek Udvari, Számtartói, Tisztartói-hivatalokra, Cancelláriára, Oskola-mesterségre, Papi-hivatalra, Akademiára; mint az én időmben Szabó Elek, Mihály Elek, és Karátsony Mo'ses; némelylek Katonai állapotra, bé is töltötték az Udvarhelyi Collégiumból kiment Papok: Udvarhely-Széket, Erdő-vidékét, és Három-Széket, mert többnyire mind innét valók, és

1797-től fogva a' Generális Sz. Synodusokon, mind mostanig az Udvar-helyről elé-állottak, a' Procedensek közt eminentziát nyertek, igen keveset kivéve. —

Professorai ezen Collégiomnak a' legelsőtől fogva 1670-ben kezdve voltak; *Letenai Pál*, *Rozgóni János*, *Szathmári Pap Sámuel*, *Tolnai István*, *Töke István*, *Szokolyai István*, *Szigethi Gyula György*, *Körmöndi György*, *Dé'si 'Sigmond*, *Szombati Sámuel*, *Borosnyai Lukács János*, *Husztai Körösi Jó'sef*, *Kováts Jó'sef*, *Kis Gergely*, *Csernátoni Wajda Sámuel*, *Bodola Sámuel*, *Zilahi Sebes János*, én ki ezeket írom *Szigethi Gyula Mihály*, *Benkő 'Sigmond*; Kis Gergely előtt mind csak egy-egy Professor egyedül, Kis Gergelytől fogva Benkő 'Sigmondig két-két Professorok formálták egygyütt az Ifjúságot, Benkő 'Sigmondtól fogva pedig három Professorok egygyütt munkálódtak, kik közzül a' mostaniak: *Karátsonyi Sámuel*, *Bodola Sámuel*, és *Csorja Ferencz*. Ezen Collégiom' épületjeihez van ragasztva, a' nagy Professori lakház, két emeletre, melyet birtam 20 Esztendő's Professori hivatalom után; most lakom annak alsó emeletében, a' Méltóságos Ref. Fő-Consistorium' kegyes rendelésénél fogva életem' végéig, fél Professori fizetés mellett nyugodalomra kéredzván, 's apró munkátskáimmal, melyek készen álva igen sok rendbéliék, akarván a' Ns. két Magyar-Hazának szolgálni. —

Hetedik nevezetes épület, az *Oláhok' Temploma*, a' Botos-úttza végében; ez egy kisded fából épült Templomotska, az itt kevés számból álló Görögöknek, és Oláhoknak számára.

Nyolczadik nevezetes épület a' Piacz közepén; de a' Reformátusok' Templomától jó távolságra, kőből, két egy kis köz által megkülömböztetett sorú két emeletű nagy épület, melly szolgál nagyobbára, a' nagyobb Czéhbeli Mester-emberek' kézi-míveinek eladására áru-ló szí-nül, ez épült 1804-ben, a' felső emeletben árulnak egy felől a' Csizmadiák, más felől a' Vargák, alól egy felől a' Fazekasok, más felől a' Szűtsök, közötté az épületnek, a' kis közben a' Mészárosok, az alsó emeletben annak napkeleti oldalán nyitattak nehány apró Bóltotskák is a' Kereskedők' számára.

Ezen Áru-ló-szí-nen alól északra ismét a' piacon, de a' szintől jó távolságra van a' *Városi-Tanács-ház* Archivumával egybe, igen régi és elrongyolott fa-épület; de a' mellynek most helyében szándékozik a' Város, mást építeni kőből, a' matériálékat gyűjtő-ge-ti is.

Határai a' Városnak nem egy arányuak. Észak-felé a' Küküllő folyván, a' Város' végén a' Szombatfalvi határból elszakadt, kaszáló és szántó-földei vagynak, a' Küküllőn túl Szombatfalva és Hodgya felé, napkeletre hosszabbatska, Seménfalva 's Betlenfalva-felé, délre leghosszabb Patakfalva 's Oláhfalva-felé legjobb határ a' napkeleti és nyugoti határok, meglehetős hosszúságú Bóldog-Aszszonyfalva, és Bikafalva felé is; a' többi határok kövesek, 's igen sok trágyát, 's több művelést kívánnak.

A' Város határaiban lévő nevezetességek között legelsőnek tészem a' *Csonka-Várat*, melly napkeletre, és a' Várostól szinté megkülömböztetve fekszik, szélesen kiterjedt birodalmával egygyütt; ennek fekvése helye, eggy a' Természettől kezdett; de a' mester-ségtől jobban kikészített, meglehetős térségű dombos hely; melyet eleintén a' Sz. Ferencz szerzetebéliéknél Convent'jek, és Templomok állott, akkor még a' Város, és annak úttzái nem voltak össze-alkotva, itt volt a' Székely-Nemzet Leveleinek Archivuma, Zápolya Já-

nos Erdélyi Vajda mindenkor mikor a' Székelyek közzé jött, ide-szállott. Zápolya Jánosnak a' Fija' ifjú János Király idejében a' Székelyek, kik a' Fejedelem és Vajda rendelkezéséből, sok terhes szolgálatokra, postálkodásokra, vecturázásra 's egyébre szorítottak, Balassa Menyhárt és Székely Antal, Ferdinánd Magyar Király Generalissai, izgatásokból, szabadságok' vissza-szerzése színe alatt elpártoltak; de János Királytól meggyőztettek, veréssel, fülöknék 's örroknak elmetéltetésével büntetettek, szabadságoktól megfosztva Fiscus Jobbágyaivá tétettek, ekkor esett a' János Király' parancsolatjából, hogy a' Klastrom-helye több épületekkel megszorítottatott, az hely erős Várral, 's bástyákkal megerősített, mély árokkal a' fal körül vétettetett, a' Kükölli-vize is abba béhozott, 's a' Vár a' Székelyek' támadásáról *Székely-támad* névvel neveztetett, 's a' Várnak gondviselése egy Kapitányra bízott, a' ki Székelyek Kapitányának neveztetett. — Ezen Várba lakott azután *Isabella* Magyar Királyné darab ideig. — *Báthori András* is *Mihály Vajdától* meggyőztetvén, sietve jött ide, 's itt nyugotta-ki magát, kit a' Csíki-Székelyek, midőn erdejen menne keresztül megölték, 's azon Székelyek *Mihály Vajda* mellé álva, ezen erős Várat is elrontották; de 1600-ban *Litzfalván* tartatott Ország-gyűlése végezésére a' Székelyek felépíteni kényszerítettek, mind a' Fejedelmek' számára biratott az után is. — *Rákóczi György* Fejedelem 1657-ben conferálta, *Bornemisza* 'Su'sánnának *Kemény Boldi'sár* Özvegyének 500 mforintba, *Apafi Mihály* pedig adta *Gróf Gyulai Ferencznek*; kinek posteritási birják ma is. Mostani lakhatatlan romladoszású állapottyára jutott, a' nagy Kurutz világban, mikor *Sz. Imre*, *Gyárosfalva*, két *Faluk* a' Városhoz ragasztattak. Igen nagyra terjedt annak *Birodalma*, még a' *Bethlenfalvi-úttza* is *Darabont-úttzának* hívatott, merta' Várhoz *Darabonti* szolgálatot tettek lakossi. — Már ma ezen Várnak maradványából csak láthatni a' négy szegeletre és oldalra épült kemény kő-falú kerítést, a' négy kerekded; de elég tágas bástyákkal, mellyek közzül egygyik jó termő Szilvafákkal vagyon béültetve, mivel fedél nélkül való. — A' Várnak egy oldalán a' két kerítések köz't, sok *Megy-fák* vagynak, az épületei a' Vár piattzának közepén vagynak dülő-félben; de ma is megesmertethető a' Fejedelmi lakó Szála, a' Kápolna, 's a' Vár egygyik fala mellett méjjen ásott *Conservatoriumok*, úgy a' *Tömlöztök* is, az épület körül a' piattzának három oldalra fekvő földdei, ma *veteményes-kerteknek* használatnak. Van ezen Várnak északi bástyáján az ifjú *János Király* címere köre kimetzve, 's alatta ezen *Deák* versek:

Haec quicunque vides electi insignia ducis,
Pro Patria grates Hungare laetus agas.
Cur vagus extremis terrarum finibus erres?
En prope, quem multo sanguine quaeris, habes.
Quippe peregrini quam sit damnosa potestas
Principis, accepta discere clade potes. —
Flecte genu domino, felicibus utere fatis;
Sanguine sublato sicca manebit humus.

A' Vár' mély árka fél kerületnél nagyobb részén lakó tartós házakkal, gyümölcsös veteményes-kertekkel bé- van plántálva, a' Vár-kerítésén 's árkan kívül, úttza távol-

ságra két oldala felől a' Várnak a' Városhoz ragasztott sor épületek állanak, mind taksára kiadva. A' Küköllő mellett hosszan Siménfalva felé nyulik egy nagy Tér-hely, a' melly jó és bő szénát, 's sarjut terem, ez-is taksára adatik-ki, ennek a' Város felé való végiben ez előtt Csikot termő tő volt, ugyan arra felé van a' Várhoz tartozó öt kövű derék malom is.

A' Váron kívül is útza távolságra van a' Várhoz tartozó nagyra terjedt gyümölcsös- és veteményes-kert, melly nyilakra osztva taksára adatik, a' kerten kívül néhány Török-búza termesztésre használtató taksára bocsátatott földek fekszenek.

A' Városnak Napkeleti határában van egy hely, melly *Szászok-Táborának* nevezetik, ez onnan vette nevét: hogy Tököli a' pártos Kuruczokkal Erdélybe jöven, Táborát a' Városon fellyúl a' Betlenfalvi Lokra szállította, a' Fejedelem ennek üldözésére Német seregeket küldött, és ez a' sereg oda szállott, hol ma van a' Szászok' Tábor, a' Székelyek a' Németet Szásznak nevezvén, ezen Németek a' Tököli Népét, a' Kuruczokat üzőben vévén, kergették Oláhfalva felé a' Lázon; de az üzést félbe hagyták így szolván: *Lassen wir*, az az: hadjuk el, innen maradt a' Székelyeknél azon helynek Láz neve máig is. Ezen Láz végében a' Város felé emelkedett-fel magossan egy hegy, melly Szarka-kőnek neveztetik, e' merő kő-sziklás hegy, mellynek hasadékaiban Sóllyom-madarakat is talál-tak, ezen hegyre szoktak Június hónapban az essővel terhes fellegek meg-gyüledni, felhő-szakadást, 's abból a' Várost kétfelé vágó Varga-patak áradását okozni, ezen kárt-tévő patak azért neveztetett így: mivel kivált ezelőtt annak vidékin többnyire Varga-Mester-emberek laktak. —

A' Városnak dél-felé fekvő határában a' Sz. Imre-úttán kimenve, csak közel van egy oldal, a' mellyet ma is Szöllő-hegynak hívnak, mivel régen szöllő-tőkékkel volt bé-ültetve, 's e' volt a' Küköllő mellett a' legfelső, 's legutolsó szöllő-termő hely, ma nin-csen egy szöllő-tőke is rajta, 's a' legutolsó szőlős-kertek Keresztúron vagynak, két Mértföldre Udvarhelyen alól; kijebb a' határba vagynak még ma is gyümölcsös és vete-ményes-kertek, ott hol régen Sz. Imre falu volt; de a' falunak a' Városhoz ragasztása után, a' Vár-Kapitányának volt ott koltsos-kertye-is, halas-tava is; még kijebb men-ve van a' Városnak egy szép tilalom alatt lévő Csere-erdeje is; de fával inkább élnek a' Városiak a' Lázzól és Havasról.

Ezen határban sok helyeken találtnak jó italú forrás- vizek, a' mint vagynak a' Vá-rospan is a' Sz. Imre-úttában néhány helyeken jó forrásos vizű kútak.

A' Városnak napnyugoti határába, Böldog-aszszony-falva felé van egy köszörű-kő nevű meredek kő-sziklás oldal, mellynek tövéből foly-ki a' fekete nevű 's színű víz, sok fekélyeknek, és csonton lévő nyavalyáknak meggyógyítására hathatós erejű víz, mellyet a' közel 's távol-lévők szerencsésen használnak, ettől nem meszsze vagyon egy bő- vizű sós-kút azon völgynek aljába, mellynek vizéből a' Városiak királyi kegyelemből Szere-dánként, 's Szombatonként hordókkal vitetnek, mind a' konyhái szűkségre, mind né-melly bőrrel járó mesterségek' elő segéllésére, efféle Sós-kútak nyitnatnak néha az észa-ki határban is. —

A' Városnak észak-felé való határában Hodgya felől, a' Küköllőn túl áll magossan egy kő-sziklás hegy, fenn szépen kiterjedett térségével, közönségesen *Budvárának* híva-

tik; de nem hiteles hogy Budáról vagy Blédáról, az Attila testvéréről nevezetett volna; hitelesebb az a Csíki-Archivumban találtatott régi Írás szerint, hogy Bond-varának lehetik hívni; egy Bond nevű, 's a Székelyek régi szokások szerint Rhabaubán név alatt Fő-vezéri hivatalt viselt nagy ember' nevéről, kinek idejében 's nevére azon hegynek tetejére, egy meglehetősen kiterjedésű négy oldalú, 's négy szegű Vár-építettett, mellynek falainak szegyeleteken lévő kerek bástyáinak, kapujának, 's az udvarán lévő kúttjának omladozásban heverő darabjai még láttanak. Ezen Várba lakott Bond a Székelyek Fő-Vezére Rhabaubán titulussal, 's utánna más Rhabaubának; ide gyűjtettek mindenünnen a Székelyek, bizonyos időkben az esküvéssel járó Hit' letételére, Törvény felolvasásra, új rendelkezések tételére, 's a bűnösökre kimondatott Szententzia hallásra, az engedelmesség 's hűség' megpertséllésére, az esküvéskor egynek a testéből Szerecsen-dióból készült pohárba bocsáttatott vérből ittak, a megszententziáztatott bűnöst vitték délre exequáltatni; azon Völgybe, a hol most Kénos nevű falu van, onnan vette a Kénos nevezet is, ezen Bond-vára hegyének, délre néző oldalán vagynak néhány méjj likak, mellyeknek szájai régentén kőfalakkal, és fákkal bérakva állottanak, 's a villongos időkben soknak menedék-helyül szolgáltak, ezen hegynek alatta a Hodgya felől le-jövő patakban, kétfelől az oldalon sok bányász-likak találtatnak, mellyekből az ahhoz értők éjjelenként, drága érczes köveket ástak-ki, 's adtak az azokból dolgozóknak.

Vagynak e Városnak meszszebb terjedő vidékeiben, hasznokkal a Városba bé-folyó még több nevezetességek. — Észak felől még a kis Küköllőn túl kezdve, Sóváradtól, Szovátától, és Parajdtól fogva sohol meg-nem szakadó Só vénák Udvarhelyig, 's e Város határán is; sőt azon-túl Sz. Mártonon, Oklándon keresztül a Rika közepéig tanáltató Só-erek, úgy-annyira: hogy használható Sós-kútak vagynak Oklándon, a Rikában is a Várgyásiak' hasznára; Szent Mártonba pedig némelly ember házának pinczéje-öldalai kemény kő-sókból állanak, és minden esztendőnként a Sós-tisztól megnézettetnek. —

Ugyan az északi vidékben Szombatfalván kívül, van iható Szejkés víz; de nevezetesebb annak feredésre használó vize, melly sok bűdös-kövel tele, a lélegzett vételére néhez ugyan; de inak és csontok nyavalyáinak gyógyítására, 's egyéb tekintetre nézve is igen hasznos 's híres annyira, hogy sokan meszszünnen eljönnek nyárra feredni, mások hordattják házokhoz használni.

A Nap-keleti Vidékben van Oláhfalván innen a homorodi Bor-víz, mind italára, mind a benne-való feredésre hasznos, vagynak is az oda jövőknek elfogadására fából és deszkából össze-rakott nem kevés alkalmatosságok, kevés fizetésre szerezhetők, eleséget szolgáltatván mind Oláhfalva, mind e Város. Eljönnek a Bor-vízre meszsze helyekről nyolcz és tíz mért földekről, többnyire belső nyavalya ellen élven velle; de sokan üvegekbe töltve vitetik házokhoz. Ezen Bor-víz ma híresebb mint a Korondi, mellyet a még használtak is, csak feredésre használták; de ma igen lehangyták.

A közelebbi 's távolabbi vidékek szolgáltatnak e Városnak sőt eleget, pisztrángot, mézet, a Fejérnyiko mélyéke szilvát, almát, körtvéyeket, idebb cseresnyét eleget. Nap-keletről Bethlenfalva, Keményfalva, Márafalva, Zetelaka, a két Olaszfalva, tűzi-fát, épülete-re-való fát; sőt egészen felrakott házakat, mellyeket elbontva vekturáztat-le, fenyő-borsot, abból főzött Pálinkát; olajat, epret, asfonyát, málnát; süveg-tőke-csiperke-róka-

keserű-gombát, nyúlat, őzet, fogoly - császár - vadpáva - madarakat, sőt főképpen a' két Oláhfalú, és Zetelaka az ország' nagy részét, M. Vásárhelyig és Fejér-várig 12 mért-földnyi hosszúságig tartják: gerendákkal, szarufákkal, léttzel, 'sendejjel, mellyeket készítenek, csere-, fenyő-, zádlog-, hársfákból. Ők hordanak a' szőlős helyekre-is csere- és fenyő-karókat, úgy mindenféle deszkákat. — Oláhfalú szolgál még a' Városnak pisztrángal, és rákkal, délről Almásról kap a' Város szappant, Karátsonfalváról meszet, a' Bikszadi, Zalányi, és Porumbáki üveg csűrökről üvegeket, Csikból szarvas-, és süveg gombát, túrót, le-ütni való Szarvas-marhát, Ketskét, Berbétset, Juhot. — Moldavából, Oláh-országból, Brassóból, kövér-sertést, nap-nyugotról, úgy napnyugot- és észak körül veszen M. Vásárhelyről dohányt, Nádasról, Magyarosról, Zágorról, Czikmántorról, Széna-verésről, 's tovább a' nagy 's kis Küküllő-mellyéki Szőlős-gazdáktól új bort, az ó borokat második kézből, a' borral kereskedő Segesvári, és Megyesi Szászoktól, ezen Vidék felől veszen réz-edényeket, Segesvárról kidolgozni való vasat, Toroczkoról, Hunyadról; só-ásót, kaszát, kapát, 's eke-vasat is innen, Mázat Nagy-bányáról.

Népessége a' Városnak ma mint egy negyed-fél ezer 's egynehány lélekből áll, kik közzül R. Katholikusok két ezeren vannak, 's járnak a' Plébánia-, 's Franciscanusok' Templomaiba Isteni-tiszteletre. Reformátusok mint egy ezer öt száz Lelkek, kik a' Reformátum-Templomba járnak, kiknek Lelki-tanítójok az én időmbe voltak: Arday Sámuel, Kassai Sámuel, Nagy Ferencz. — Most két Papjai Bodor Pál Nagy-Pap, 's egyszerűsmind Tractus igen érdemes Notáriussa, és Kis-Pap Kállai István helyében csak-nem régen beállott Vékás Jo'sef.

Az Oláh Valláshoz tartozók, többnyire Brassóból kereskedés véget ide telepedett Görögök, ki-járnak az Oláh-Templomba, mellyet Görög-Vallásu Görög András nevezetű ember építtetett a' maga felekezete számára a' maga költségén, csak lassanként szaporodhatik a' Város' népe, mert a' Házak' építtetésére való hely szűk, a' Város' úttzái nem nyulhatnak, mivel északról a' vég-helyet a' Franciscánusok bírják, napkelet felől a' Várfölde, és egy gazdag Katholikus Pap' Földei fekszenek a' Város végén. Délről a' Seminarium 's Plébánia birodalma foglalták-el a' helyeket, napnyugotról ismét a' Franciscánusok' földi; onnan van az: hogy egy-egy Városi Jóság' udvara két sorral úgy bé-vagygon építve házakkal; hogy éppen egy úttzát formál, 's e' miatt veteményes- és gyümölcsös-kertyei csak a' legnagyobb úttzákba lakóknak vannak, szerencse, hogy a' piacon minden időben találhatik mindenféle vetemény és gyümölcs.

A' népe a' Városnak eleven, egészséges, piros barna színű, közép rendű magosságu, szorgalmatos munkáju, kevés Kereskedő, többnyire Mester-ember, a' Vallás mellett buzgó, a' Templomot gyakorló, Papjait becsülő, legnagyobb gyengesége az: hogy a' Férfi, és Aszszony-nembéliek a' pálinkát 's bort igen szeretik, ez előtt 30 Esztendővel tehetős gazdag házakat, 12 sőt 15 számmal is lehetet találni, most öt vagy hat alig találhatik. — A' más országból ide származtak leghamarább elő-veszik magokat, sok is az itt megtelepedett Familiák közt a' Kassai, Bodroki, Tasnádi, Kállai, Solymosi, Veszprémi, Szalai 's a' t. kik neveikkel is bizonyították honnan származtak. Ez előtt 30 esztendővel a' Férfi-nemnek mente volt a' felső köntösse, az Aszszony-nemnek mejre-való, és hasonlóképpen mente, lassanként jött-bé a' köpenyeg, bunda, kaput, újjas-lajbli, frak,

ugy lassan az Aszszonyi-nemre is a' köpenyeg, bunda, überrok, selyem-köntös darabok, 's a' tzipók. —

A' két Vallásbélieknek ma szép megegygyezése vagyon, a' honnan, a' mikor az egygyik félén valaki meghal, a' más félnek is harangjai meghúzatnak a' temetési tisztességre. —

Háromfélék lévén e' Város' Népei: Várhoz tartozók, városi privilegiátusok, a' Nemesi rendhez tartozók, háromféle Jurisdictioja-is vagyon: egygyik a' Vár-földin lakóké, kiknek ügyes-bajos dolgokat a' Várhoz tartozó Taksalisták Tisztje igazgatja, másik a' privilegiátusoké, kiknek ügyét folytattja a' Bíró a' Tanátsal egygyütt, 1558-ban adatván a' Városnak privilegiuma 's pecsétje, legfennebb kezdve 1572-ben volt Bírája a' Városnak Szabó Balás, utánna mások, 1646-ban Gáspár András Bíró alatt, lett a' két valláson lévőeknek egygyezése a' Biróság és Eskütség eránt, ezután fel-váltva viselték a' Biróságot a' Katholikusok és Reformátusok 1756-ig, a' mikor a' Királyi Felséges Diploma mellett kezdette a' Birókat hivatalokba béállítani, 's legelső diplomaticus Bíró volt 1751-be Szeles Márton, ettől - fogva máig a' Biróságot két-két Esztendeig viselik a' Katholikusokból, és Reformátusokból választott Tisztek, most érdemes Birája a' Városnak Szájdél János, ki egyszer'smind Posta-mester-is helyébe következett Keszler Dániel.

A' harmadik a' Nemesi renden lévőké ezeknek ügyöket folytatja a' Tizedes, a' kitől a' nagyobbatska ügyek mind a' Dullo eleibe, és ezekről végre a' Fő-Tiztség' el-látására, a' Tizedességet-is a' Katholikusokból és Reformátusokból fel-váltva választott férfiak viselik, két-két Esztendeig; mostani Tizedes Fodor Jakab érdemes férjfiú után, most lett Kántor Mihály Tizedessé.

A' Mesterségek e' Városban is nagy szorgalommal folytattatnak: a' Fazekasok, Tímár-Vargák, Szabók, Szütsők, Tsiszások, Lakatosok, Csizmadiák, Mészárosok által, ezeknek a' Czéhek a' következő rendel állittatott-fel, 's Fejedelmi Privilegiummal megis erősítettett, — a' Fazekasok Czéhe 1572-be, a' Tímár-, Varga-Czéh 1584-ben, a' Szabó, Szüts, Lakatos, Csiszár-Czéhek 1613-ba, a' Szütsök elváltva a' Szabóktól különös Czéhet állittottak-fel 1628-ba, a' Mészáros' Czéhe 1630-ba, a' Csizmadia-Czéh 1635-be, később időbe állott-fel a' Kalapos-és Szappanos-Czéh, sok mesterségek hijjával van még e' Város, mert nincs benne Réz-, Ezüst-, Arany-míves, nincs Gombkötő egynél több, vagynak Fésű-csinálók, Asztalosok, és legujjabban telepedett ide két Takács, kiknek sok munkájok jár, az Aszszonyok gyapottat mivelnek, műhelyben dolgoznak, a' Collegistáknak kosztot tartanak, rongyot, 's viseltes Fejér-neműt szednek, 's azzal kereskednek. Kereskedése e' Városnak elég nagy meszsze terjedő: folytattatik ez Vassal, Bőrrel, Mézzel, Borral, Kézi-mesterségek' míveivel, a' Vasat legmeszszebbünnen hozzák Torotzkóról, Hunyadról, a' Bőröket Gyergyóból, Csikból, Brassóból, a' Mézet a' közelebbi vidékekből, a' Borokat a' Szász- és Magyar-Földről, a' Kortsmák olly' sokak, hogy a' Czégéreken a' Mókus a' Városhól kimehetne, a' kézi-mívekkel a' Csizmadiák, Tímárok, Vargák, Sziggyártók igen meszsze kereskednek, Kolo'svárig, Tordáig, Enyedig, Szebenig, Megyesig, Segesvárig, M. Vásárhelyig, Három-Széken, Szentgyörgyön, Brassóig, Fogarasig, Kő-halomig, a' Szütsök a' közelebbi helyekig, a' gyóttal, vászonnal, 's csak alig viselt fejréneművel vagy rongyal kereskedők, ismét a' legtávolabb fekvő helyekig. — A' Kalmárok' 's Botosok' társasága kezdődött 1683-ban; ezek Brassóból hord-

F. M. O. Minerva. 2. Negyed. 1828.

ják a' Gyapottat, Kávét, Nádmézet, Fűszerszámot, Kásákat, 's Posztót, 's egyéb Kő-
tőnek-valót más kereskedőktől vésznek, ma a' Bótosok megkevesedtek 's megszűkültek;
Brassóból származott Görögök kereskednek inkább helyettek, a' fogyatkozást a' négy
Eszkendőnként elő-forduló nagy Vásárok, (sokadalmak) pótolják. — Hét-Vásár 1660 tá-
jáig Hétfőn tartatott, azután Keddre tétetett, hogy a' Vasárnapi Isteni szolgálat ne aka-
dályoztassék. — A' Vásár-vámhoz darabig a' Vár-Commendánsa, a' Fiscus is számot tar-
tott, ezután 1649-ben a' Város' birtokába adatott Fejedelmi Confirmatio mellett. — Or-
szágos sokadalma a' Városnak 4 vagyon: a' Bőjtközépi, Úrnapi, Sz. Ferencz és Tamás
napi. — A' bor-mérés 7. hónapokig eleintén a' Város számára tartatott, öt hónapok-
ban minden személyeké volt, annakutánna a' hét honapi a' Város számára fordított;
de mióta a' Vár elrontatott, minden embernek szabaddá tétetett a' borral való kereske-
dés, kortsmárolás. — Sok nyomorúságai voltak e' Városnak eleitől fogva, mert táboro-
zás' idején Csik-Három-Szék felől, akár-ki felé, akár erről békél a' Táborozókat néki
kellett költöztetni; a' Fejedelem' számára Csikban, Gyergyóban, Udvarhely-Széken sze-
dett adó-pénzt, úgy az Oláhfalviaktól, Zetelakiaktól a' Fiscus számára fizetendő deszkát
'sendelyt Segesvárra költöztetni, 's egyéb postálkodást is tenni, ezt mind a' privilégiumo-
sok tették; mellyért elszegényedtek, elfogytak, a' Várhoz apró szolgálat tételre adták ma-
gokat, melly szolgálat alól lehető kiszabadulás eránt, Gróf Gyulay Ferencz ő Nagyságá-
val mint Vár-birtokossával sokáig perlekedtek, sokan az inség miatt a' Kurutzokhoz ad-
ták magokat, mások a' Szék nemessei közzé íratlak, csak 12 Gazdákra szállott a' privilé-
giumos Civilis-Comunitás, végre a' Vár lerontatván, a' szolgálat is elmúlt, 's a' privi-
légiumosok is szaporodni kezdettek. — Más insége e' Városnak a' Tököly Kuruttzai miatt
esett, azokhoz adván magokat sok Városiak 's vidékiek is. — Ezután következett a' nagy
Pestis, és a' szükséggel járó drágaság, ezek után a' véghelyeken fel-állított katonaság al-
kalmatosságával, hol ígéretekkal, hol fenyegetésekkel sokat kísértetett *Bukhov* Generális
által, ki azért küldetett ide, hogy a' Várost és a' vidéket katonává tegye; de ezen szán-
dék véghez nem mehetvén, élnek ma-is azzal a' szabadsággal, mellyel eleitől-fogva él-
tek. — Más insége e' Városnak gyakorta esett, 's esik máig is a' Küküllőnek, 's Varga-
pataknak áradási miatt. Csak ezen múlt esztendőben micsoda kárt tett a' gátok miatt
esett áradással a' Botos-úttzai Lakosok jóságain, néhány ezer forintokra mégyen.

Bé-végezem ezen Város' leírását az egésségre ügyelő becses karral; a' Székelyek
eleintén nyavalyáikat kenéssel 's pálinkával orvosolták; de már megesmerték az Orvo-
soknak, Patikáriusoknak szükséges voltát, a' mint-hogy voltak is itten rövid ideig: Her-
ter, Tartler, Horvát, Gergélyfi, Ottmeier nevű Orvosok; de csak Weisz János nevű Or-
vos maradt 40 esztendőttől fogva szerencsésen Orvosló Úr, a' Tollasi nevű Patikárius
után Maurer Sámuel, 25 esztendőttől fogva, tanult és jól kidolgozott Patikai orvossá-
gairól jeles férjfi. — Írtam ezeket még az 1826-ik esztendő végén,

SZIGETHI GYULA MIHÁLY,
Udvarhelyi Ref. Professor. m. s. k.

15.

A' rosz Anya 's okos Férj.

Egy jó Barátomhoz!

Egy jó Kanárim van, rosz' a' felesége,
 Nem akar fejérlő tojásain ülni,
 Keletkor ugrosó hevében jól ége,
 Most a' benneket előtt oda hagyja hűlni.
 A' jó him, jó atya, hogy kénszerithesse
 A' henyélő Anyát, tulajdon tisztére;
 Nem tűri hajlékát hogy ingyen repdesse,
 'S az oktalan állat ily' fortélyt kimére:
 Kapkodja szájától a' paréj' levelét,
 'S csak akkor hoz néki mindéig belőle,
 Mikor ül tojásin 's érdemli ételét,
 Külömben szüntelen elcsipkedi tőle.
 Lesen áll, rá-vigyáz, 's csapkodó szárnyával,
 Csiripelések köz'tt szökdelve tanítja,
 Mint bánjon jövőd kisded magzatjával. —
 Ügyes kis fortélyát szerencse indítja,
 Már kikelnek lassan a' sárga dallosok. —
 Bóldog a' ház hol nincs szükség ily' példára,
 Jertek hozzám ti korcs városi lakosok,
 Nézzetek a' szépen fontt vas-kalitkára.
 Házamnál nincs szükség az ilyen leczkére,
 De még én is mindég azt szívesen látom;
 Mint buzzog kis-gyermek mellett a' him' vére,
 'S jó nőből mint válllik jó Anya, barátom!

GRÓF DESSEWFFY JÓSEF.

A' Három Király-leányok.

(Anglusból.)

Élt egy Király, tőlünk meszsze, — „Gondolj bár mi nagy inséget
Ma is fenn híre 's szép nesze; — „Engem érjen, hogy sem téged!
Úr volt kilencz országokon, „Neked, míg sírba nem szállok,
Tengereken, vad partokon; „Örömmel éjt-nap' szolgállok,
Egy ritka gyöngy volt fő-éke „Hogy édes és nyugott élet
Koronájának, — a' Béke; „Üzzön minden gondot tőled.”
'S szívének a' mi csak kellett,
Mindene meglón a' mellett. „Ha így tesztek, hív magzatok,
A' természet' adományi „Lelkemben megvidíttatok;
Között olly három Leányi „Az ősz Király, így szólja az.
'S fejedelmi-szép magzattal bírt. „De hát ehez te mit mondasz
Millyet még Kép-író nem írt. „Legifjabbam, Kordéliám?
Tettszék egykor a' Királynak, „Szíved mit sugall én hozzám?”
Végén egy nagy vacsorának,
Leányinak jó szeszéllyel „Az én szerelmem, mond a' Lyán,
Olly nem várt kérdést tenni fel: „Mellyet szívem tenéked szán,
Mellyik szeretné valóban „Egy gyermek kötelessége;
Három közül legforróbban? „'S ezzel mindennek vége.”
„Ugy nézlek én, mond ő, titek',
„Kik nyugottá tehetitek
„Még hátra-lévő éltemet,
„Hahogy szerettek engemet:
„Azért hadd halljam tőletek,
„Mint érez érttem szívetek.”
A' legkorosb rá így kezde:
„Tudd, drága jó Atyám, ezt te!
„Hogy jódra és te kedvedért
„Kész lenne szívem öntni vért;
„'S hogy e' kis itt-maradáson
„Tisztes fejed még bút lásson,
„Azt mintsem ő elszívelné,
„Inkább szakaszszák kétfelé.”
„Atyám, mond a' másik, szinte
„Úgy érzek én-is a' mint e',
„'S nem több, mond a' Király, nem, mint
„A' mire gyermektiszted int?
„Ha nem mutatsz többet, siláng
„A' te szerelmed, óh Leány!
„Menj-el színem elöl, nekem
„Te nem léssz mátol gyermekem:
„Jutott volna szép trónusod,
„De így ahoz nem lesz jussod.
„Nénéidnek szeretete
„Több mint kívánni lehete:
„Közöttök osztom országom'
„El, birtokom' 's Királyságom.'
„'S pompás státusom ővélek;
„Köz addig is, míg én élek;
„Birodalmim sok népeit
„Igazgassák két nénéid.”

Imígy a' selyem szókkal nyér
 Atyjoknál a' két Lyán-testvér,
 'S ártatlanúl a' harmadik
 Háztól eligazítatik;
 Holott a' mit ő viszszonek,
 Legigaz'b szeretet az vólt.

Szegény Lyán, szép Kordelia,
 Hogy elkellett bujdosnia, —
 Elment; csendes szívvel hagyá
 Ott udvarát; járt fel 's alá:
 Segéd, sajnálkozó nélkül
 Sok városan ment keresztül,
 Míg nem Francz-földön végtére
 Talált méltób szerencsére:
 Hol, bármint elszegénykedett,
 Legszebbnek ő ítéltetett.
 Elterjedt híre a' Lyánnak
 Trójaiglan a' Királynak,
 Ki virtusit midőn hallá,
 Hogy minden nyelv magasztalá,
 Elhivatá maga elé,
 'S a' szép Leányt megkedvelé,
 'S tanácsosival őt' tévé
 Királynévá; Hitvesévé.

Vén Atyja ez idő-szaka
 Alatt két Lyányival laka;
 Kik, felejtven, mit ígértek,
 Hamar gonosz útra tértek:
 A' legkorosb leány, Ragán,
 Midőn élt ennek udvarán,
 Megfosztá fő-örömétől,
 Fényes tisztviselőitől.
 Imént körül, meghajolt
 Térdel húsz ember udvarolt,
 Most néki csak tíz hagyaték,
 Utóbb de három is alig;
 Sőt még ezt is sokallotta,
 'S egyig mind tőle elfogta;
 Reménylven, hogy jó Királya
 Így nem marad soká nála.

„Hát, mond ő, így fizetnek meg
 „Jóságomért a' gyermekek?
 „'S koldulnom kell azért is még,
 „A' mit magám adék nem rég?
 „Tudom de már, hogy mit tegyek,
 „Másik Leányomhoz megyek:
 „Pólim, hozzám írgalmas'b lesz,
 „Ő engem szárnya alá vesz.”

Mindjárt tehát nagy bíztaba'
 Siet Póli udvarába,
 Ki hogy meghallá panaszát,
 Atyjának ilyen választ ad:
 Sajnálja őtet szívéből,
 Hogy így kihúlt mindenéből,
 De rajta ő most már éppen
 Nem enyhíthet szükségében;
 Hanem konyhára béállni
 Ha vólna kedve szolgálni,
 A' kukták elhányt ízéki
 Lehetne étke ott néki.

Melly válasz szívére hata,
 'S keserves könnyet hullata.
 „Ám légyen úgy, ám légyen meg
 „Például estem mindennek!
 „Ragánom udvarába, mond,
 „Megyek rossz Lyányomtól viszont;
 „A' mégis majd, úgy reménylem,
 „Kegyesben bánik énvélem!”
 Kihez hogy értt, Lyánya néki,
 Parancsot ad, hogy üzzék-ki:
 „Mert nem maradt, mikor dolga
 „Jó vólt itt, a' finnyás szolgál!” —

'S megint a' megkeseredett
 Király Pólihoz sietett,
 Hogy kukták elhányt ízéki
 Légyen konyhán étke néki.

'S e' Lyánya sem jól fogadá!
 Igéretét is tagadá,
 'S megmondátá magyarára,
 Ne-is jöjjön kapújára.

'S Leányi köz'tt ide oda,
 Segéd után így kunczoga;
 'S az, a' ki mult esztendejin
 Koronát hordozott fején,
 Örült, ha koldus étellel
 Mostan ehét űzhette el.
 Ekkor eszébe jutának
 Beszédi Kordéliának:
 Hogy nem több, csak gyermektiszi,
 Szerelme mire őt készti.
 De félt nem tehetni jóvá,
 Hogy azt tevő bujdosóvá.
 Bódúlt is már — mert sebét benn
 Hordozta sérült keblében, —
 Tépdeste hó-hajszálait,
 Fején diszes galandjait;
 'S agg arczát, melly becsülettel
 Vólt ékes, vér öntötte-el.
 A' zöld erdőknek, halmoknak
 Panaszkodott 's forrásoknak,
 Mignem halmok, erdők, kutak,
 Balestén nyögni látszottak.
 'S míg így majd holtig búsula
 Francz-földre is elindula,
 Reménylén Kordéliától,
 Megmenti mély bánatjától.
 'S az áldott Szív! hogy megtudta,
 Atyja minő sorsra juta,
 Tisztéről megemlékezett
 'S mingyárt segítségére lett,
 Egy főrangú több személyes
 Kart küldé, hogy innepies

Módon, elmenvén Atyjához,
 Hozzák-meg őt' udvarához.
 Parancsát férje Áganép,
 Is jóvá-hagyta mindenkép;
 'S magát még többre ajánlá,
 Lovagjait megmustrálá;
 'S kiválasztván a' Hőseket,
 A' bátrakat 's hireseket,
 Ángol-földre vivé hadát,
 Hogy vissza-tégye vén Atyját,
 Két roszt Lyányit elkergetse,
 'S Kordéliát trónra ültesse.
 Maga e' jószívű aszszony
 Megholt a' csatapiacson.
 Nemzője még vénségére
 Felült Királyi-székére;
 De a' midőn Kordélia
 Halálát kelle hall'nia, —
 Ki Atyjának szerelmébe
 Fogott fegyvert a' kezébe,
 'S csak érte halt meg egyedül: —
 Alélva hív ölébe dül,
 Honét nem is lett felkelte,
 Mert ott éltét kilehellte.
 'S látván a' fő Urak 's Rendei
 E' dolgok ki mire mentek;
 Egyeztek, hogy a' két nénék
 Bűnét halálra ítélnék.
 Meglett. 'S egy újj Királyi ág
 Kezére szálla az ország.
 Látták így mint estek meg
 Két elfajult Lyángyermekek.

Edvi Illés Pál.

Jelentés.

A' magyar Poésis' Kézi-könyvének második Kötete megjelent. Az egész munka, melly 65 $\frac{1}{4}$ ívből áll, 4 frint Conv. P. árrán találhatik Kassán a' Minerva Kiadójánál, 361 Szám alatt lévő Könyváros-bóltjában.

A' Minerva számára Gróf Széchényi István.

A' legszebb, a' legtökéletesebb, akármj legyen-is, sokszor csak egy kicsinyiség, csak egy semmi által minden kecsét, minden hájait elveszti. *a)*

A' legkerekdedb *b)* Aszszony se ragad-el senkit széditésig, bár mi szép arányban legyenek részei — ha elől egy foga hija, ha azoknak csak egygyike is fekete. *c)* Minerva Templuma *d)* megszűnik remek munka lenni, 's halhatatlan görög építője minden-napi kőművessé válik, ha az épülethez valahol — árnyék-széket kapcsol. *e)* A' Belvederi Apolló, képzeletünkben halandóvá leszsz — kipödrött bajuszsza. *f)*

Így a' Felső-Magyar-országi Minerva! — melyet ki-ki szeret, sok csudál, 's mellynek idő-szaki pontos megjelenését én érzékenyen várom, — melly a' Haza' díszé-re hathatosan szolgál 's a' t. — 'S hát ha még más borítéka volna! De így, midőn belseje az elmét világosítja, külseje a' kezeket rútul feketíti. *g)*

Gróf Széchényi István.

- a)* Gyakorta úgy vagyon, és kár — mert elég lenne ha-csak némely kecséit, némely hájait vesztené-el.
- b)* Ha szabad a' Kiadónak, és Redactiónak Vallást tenni érzése felett, nem titkolhatja-el, hogy a' db a' szó végén nem igen kedvezően érinti a' Magyar füleket. E' hasonlítóban, „kerekdedebb” még a' kettőztetett de is kedvezőbb, tettebb a' fülnek, és mivel elkerülhetetlen, nem kellene talán változtatni és a' kedvetlent még kedvetlenebbé tenni.
- c)* A' csorba- vagy fekete fog, nem tettő ugyan a' fogak' sordban, de már igen gyakran nyitottak utat magoknak, ilyen fogakon keresztül a' szájon, jó helyes gondolatok, és szép érzemények, 's mintegy eltünteték a' szájt hibáit, midőn olykor a' legkivánsíbb szemek előtt, a' gondolatok', és érzetek' üressége, mintegy eltakarta a' piros ajkakat, és a' szüntelen nevető legfejérből fogakat is. Ebből csak az következik, hogy fejt fogat kell tétetni a' csorbába, a' rozsdást pedig megigazíttatni, — a' szép szájuak számára pedig az a' Tanúság, hogy ajkok' ékességéhez hasonlókat szoljanak, de azt a' következtést sehol-se látja a' Redactio: hogy valamely kicsinyiség, vagy semmi miatt, valami minden becsét elveszítettse.
- d)* Talán azért vagyon itt Templum, Templom helyett, hogy a' német szó Tempel értelme jobban kitesék, azonban a' Templum nehezen teszi-ki a' németesített szó' értelmét, ha tehát a' Tempel nagyon németesnek láttzik, alkalmatosabbat kellene gondolni a' Templumnál.
- e)* Lehetnek a' Minervában némely árnyékban hűvített dolgok, de túl vagyon a' szép kegyességen — árnyékba vetendő helyeket és dolgokat keresni benne.
- f)* Való igaz, hogy a' kipödrött bajusz a' Magyar-embert nem pedig a' szép görög Istent illeti, — sed non omnibus licet adire Corinthum, nem lehet mindég, és mindenütt istenkedni; — csak járassák a' Hazafiak sűrűen a' Minervát, és bizonyosan mind inkább-inkább kifog emelkedni földi gyarlóságaiból, és oda közelíteni, honnan az égből ide leereszkede. — Minekutánna most itt a' földön jár, és lehetetlen, bár mint akarná a' Kiadó megszerezni a' földön élőknek a' szükségesekeket, ha-csak az Előfizetni akarók nem méltóztatnak rendszeren kezéhez szolgáltatni az előfizetéseket; kegyességekhez folyamodik, méltóztatassanak pontosan a' pénzt beküldeni. Tudja jól a' Kiadó, hogy miként nem kell nagy részent az Előfizetőknek tulajdonítani, hogy 5 esztendő alatt több 250 nyomtatványt, nincsen megfizetve, az ő eszedése tehát csak oda megy: ne terheltesse az Előfizetők, mikor mások által tétetik a' fizetéseket, nekik kegyesen meghagyni, hogy azokat ne halasztassák.
- g)* Köszöni a' Méltóságos Grófnak észre-vételeit a' Kiadó és a' Redactio; nem áttallotta bévenni, — és példáját adni részre-hajlat'anságának, hála ad a' csinos dítsérekért, bár érdemelhetné! Már ezek miatt is eltűrheti, a' közéjük kevert gyalázatoscskákat. Azon lessz, hogy ezután fejtén maradjanak a' gyenge kezesek, és kacsócskák; a' formátumra ügyelni fog idővel, mert most mindjárt egyszerre, az előkészületek' híjjánossága miatt, nem lehet. Örvendezni fog, ha útközben is olvashatóbbá fog válni a' Minerva, — jól tudja hogy a' közönség kívánságához kell magát alkalmaztatnia, és nem kélli, hogy a' nagy hazafitól jövő észre-vételek, a' Közönség' óhajtaiban fészkeltetnek.

Foglalatja az 2^{dik} Negyednek. 1828.

Zrínyi Ilóna' Képe. — Debreczeni Bárány Ágoston.

Lap.
1643

Negyedik Füzet. Aprílisz.

- | | |
|---|------|
| 1. Az Éhség' idején lehető segedelemről. A' Gabona-tárakról és Társaságokról.
(Nyíry István, Phil. Prof.) | 1650 |
| 2. Az Észak-Amerikai szövetséges Státusok' Tudós-Társaságairól. (Balajthy Jó'sef.) | 1658 |
| 3. Botskay István' valóságos Koronájáról, és azon Ál-koronáról, mely a' hajdani Magyar Szent Korona' formájára lévén alkotva, a' Bécsiektől hibássan Botskay Koronájának tartatik. (W. Jankovich Miklós Úr Deák feltétele szerint.) | 1662 |
| 4. Gróf Eberstein Hugó. (N. A. Kiss Sámuel.) | 1669 |
| 5. Rejtett Igék. | 1671 |
| 6. Augusztushoz Horáitz* második levele a' Levelek' II-dik könyvében. (S. K. J.) | 1672 |

Ötödik Füzet. Májusz.

- | | |
|--|--------|
| 7. Az egész látható Világ' Rende. Folytatás. (Dóhovies Bas. Unghvári P.) | 1681 ✓ |
| 8. A' Csernek-hegyi Klastrom. (Balajthy Jó'sef.) | 1695 |
| 9. Sicíliai Levelek, Döbrentei Gáborhoz. Újfalvy Sámuel, B. Frimont Huszár-Ezeredebeli Fő-Hadnagy. | 1699 |
| 10. Ember. (F. Marosközi Gábor, Erdélyből.) | 1718 |

Hatodik Füzet. Június.

- | | |
|--|------|
| 11. Felső-Vadászi Rákóczy Ferencz' a' II-dik', beiktatott Erdélyi Fejedelem', és Sárosi Fő-Ispán' képe. (Debreczeni Bárány Ágoston.) | 1721 |
| 12. A' régi Scythákról. (Beregszászi Nagy Pál.) | 1727 |
| 13. A' Magyar-Nyelv. (Döbrentei Gábor.) | 1736 |
| 14. Székely-Udvarhely' a' Nemes Székely-Nemzet Anya-Várossának leírása. (Szigethi Gyula Mihály). | 1742 |
| 15. A' roszt' Anya's okos Férj. — (Gróf Dessewffy Jó'sef.) | 1755 |
| A' Három Király-leányok. (Edvi Illés Pál.) | 1756 |
| Gróf Széchényi István, a' Minerva számára. | 1759 |

Zrínyi Ilóna' hív Képe az III-dik Negyeddal közöltetik, — Mária Királyné Nagy Lajos' Leánya képével egygyütt.

Felső Magyar-Országai



NEMZETI

FOLYÓÍRÁS.

1828.



Opto tibi vultum multa et praeclara minantis. Hor.



Negyedik Esztendei Folyamat. — III^{dik} Negyed.

JÚLIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

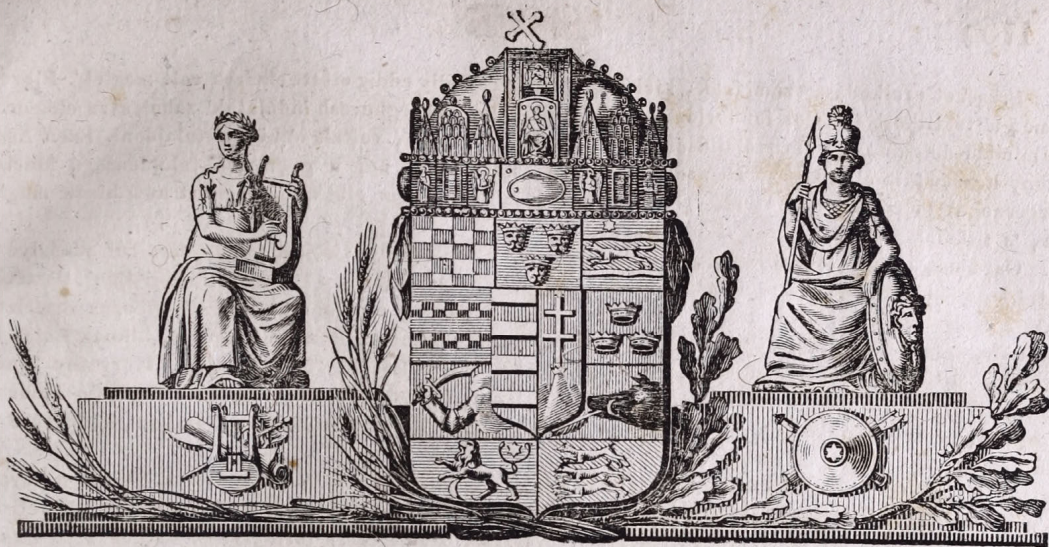
A' Felsőleges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN, CS. KIR. PRIV. KÖNYV-NYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

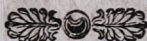


M Á R I A,

NAGY LAJOS' LEANYA, 'SIGMOND' NŐJE.

Nagy Lajos, Magyar-országgal együtt mellynek három tenger-part-va határa, tizen-három tartománynak szabott törvényt, a' Királyi cím még most-is nevezi a' tartományok' neveit. Uralkodása alatt gazdag, virágzó, tudományos volt ez Ország mint soha többé, védszent gyanánt tisztelte őt derék Anyával Erzsébettel László Lengyel Király' lelkes leányával, minden buzgó, minden jó. Ez a' nagy Király, fájdalom! fiú maradék nélkül lépe-le a' koszorús pályáról, hitvese szintén Erzsébet Boszniai Bán' gyermeke, két leányokkal Máriával és Hedviggel örvendezteté-meg. Szomorú mind a' két hölgy' sorsa, 's szolló, tanúság: hogy a' Thron' bíbora se mentheti-meg az emberi szívet a' keservek 's nyomorúságok' mirígyétől. Nagy szépséggel ajándékozta-meg mind kettejét a' kegyes természet, úgy látszik csak azért, hogy csapásaik inkább érdekeljék a' szívet. Láttá Lajos tág-országát, csüggedetlen munkásságának pompásan virágzó szerzeményét, mint siet minden tekintetben a' fő lépcsőhöz, képzelnie kellett, mint fognak kincs-termő ülében; majd a' kül-kezek dűlni, 's mélyen fájlalta ezt mert nem remélte, hogy a' büszke 's harczokat megszokta Magyar Nemzet Aszszony-kormányának tudna 's fogna hódolni; mindazonáltal hogy leánya' sorsa biztosodjon, őt IV. Károly Császár fiának 'Sigmondnak jegyzé-el 1372. Tíz év múlva ezután Sept. 11-én Székes-Fehérváron eltemettetett, nagyságával a' hon' nagysága; keserves korok torlódtak ezután hazánkra, mellyek Lajos' lelkét még siralmatossabbá tévék.

Forró hála buzgott még minden melyben a' Lajos említésénél, 's ennek bizonyításául a' Nemzet egy lélekké válva Máriát választá Királyjának, 's őt, hol Országunk nagy Királyjait fogadta Székes-Fehérvárott, némeltyek szerint Sept. 16-án mások után pedig 17-én a' 12 évű gyenge szűzet Anya jelenlétében Tamás Esztergomi Érsek által Fejedelmének keneté, Attya nagy tartományinak és sok dicsőséginek örökösévé tette, szívet e' hatalmas virágzó Nemzet boldogítása' reményivel terhelé. Az innes öröm nem szikkaszthatá-meg a' Lajos emlékezetének szentelt könnyeket; mert ugyan azon templom' sírboltja fedé hamvait, és a' kedves maradványok látásánál, a' múlt korok képei repkedtek körül a' magas szíveket.



Erzsébet uralkodása szomjának, kielégítése kútfejét mely eddig előtte elzárva volt meglelé. Eleven elme, a' legtitkosb Olaszos fondorlást táplálni tudó lélek, a' leghevesb indulatok' zabolására elég erő, és minden dolgainak a' környüállásokhoz alkalmaztatni tudás, voltak e' hölgy' tulajdoni. Ezen Aszszony kezébe juta a' hadakozó Nemzet' kormányja, mind addig míg a' gyönyörű tulajdonságú Mária' megérne a' Fejedelmi súly viselésére. — Erzsébet minden finom elméssége mellett nem bizott magába, 's titkaiba Gara Miklóst a' Nádort avatta.

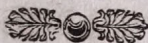
Gara maga vágyott uralkodni, 's azért azok ellen, kik czéljait sejték, vagy távolról akadályoztatni szándékozták, kemény boszszút forrala, mely Laczkovich István Dalmat-Országi Bán' tisztétől való megfosztása alkalmával kitört, — ekkor Garának gazdag ellenei Pál Zágrábi bíboros vezérlete alatt özszeszövetkezének. E' szövetség tagjai valának Laczkovich István és András, kiknek Lajos a' Sztregói 's Csáktornyai uradalmakat ajándékozta, Horváthy László Horváth Bán, Horváthy János Aurana Pörjölje, Simonytornyai István, Zuglach László, Hédevári István, Grabovi Beriszló János és Ferencz, végre Twardko Bosznia Királyja oly erős készüléteket tett Dracovicza Várában, hogy 1383 a' Ragusaiak megtiltanak az eleség eladását.

A' Dalmaták szerették Laczkovics Istvánt, 's így hivatali utódja Szent-Györgyi Tamás nem volt kényök szerint, azért Laczkovics' kegyenczei, Zanin, Draperio, Dancarolla, Francalanea, Miletics, Jadra falaira a' vér-szopó lázzadás lobogóját szögezték, ezen merész tettökért életökkel 's javaikkal adóztak. A' koczka vetve volt, a' kemény büntetés által magasban dagadt a' pártosok' keblébe a' harag dagályja, 's hatalmok a' Királyi hadkézhez képest csekély lévén, kénytelenítettek Sz. Chrysogon erekléjénél a' hűség eskét letenni, de ezzel nem fojtattott-el a' lázzadás forrása, csupán bédngatott hogy nagyobb dühhel rohanjék-eló megteltével.

A' moraj nagyobb lón, 's Erzsébet Garával egygyütt érzé bűnét — azért a' Nemzet szívét az ártalmas hajlongástól vissza-vonni, 's a' hűségbe megerősíteni akarván, Jerusalemi András' mindenkor szeretett N. Lajos által megerősített, boldog emlékezetű arany Bull-ját, a' Magyar Nemesség Magna Chartáját Mariával 1384 megerősítetté. — De nem gyógyítja az édes szer a' vérengző sérelmeket, kifakadásaira az ájtatosság szövő a' fedező palástot.

Horvathy Pál Zágrábi bíboros, oly ügyesen tudá szíve titkait elrejtteni, hogy benne a' Pártfőt senki még az éles szemű Gara se gyanította. Máriától engedelmet kért, és nyert Rómába utazhatni, 's Pál mint a' pártosok' meghatalmazottja Nápolyba repült, a' szerencsétlen Durazzo Károlynak, kit Lajos, mint András testvére meggyilkoltatásában Johanna rút bűné segédjét Nápolyban lefejeztetett, hason nevű fiahoz Károlyhoz, ezt a' fényes Magyar thronnal megkínálni, 's azonnali elfoglalására kihívni. Károlytól nem félték a' Királynék elannyira, hogy mivel bírtoka a' had szerencséjétől függött, ennek megtartására a' Machoviai Bánt küldének. Károlynak Lajos hatalma szerzé a' birodalmat, nem álmódzhattak tehát az aszszonyok oly fekete hálátlanságról, mellyel magát kevéssel ezután mooskolá, nem képzelhették hogy az, a' ki erős esküvel fogadta Lajosnak magzata védelmét, fegyverét ellepe fordítandja.

Pál Nápolyba érkezvén magát Károlynál mint a' Magyar Zászlósok és Nagyok követjét bejelenté, 's Károlynak a' békételenek hitelező levelét által-adá, mellynek tartalma arra kéré, hogy Pálnak mindenben tellyes hitelt adjon, féltek azok, ne talán Palon valami emberi törtévé, a' bővebb írásbeli kinyilatkoztatás, mindent felfedezzen. Sokaig gondolkodott Károly, meghalgassa e' a' Püspököt, érezvén hogy a' ki nem ejtett szó el-nem csábithatja hitegető hangjával a' szívét, eltántorítá még-is a' kíváncsiság' nyomorúságát, 's azon igazságtalanságokat, mellyek a' gyenge Aszszonyok' gonosz szívű Kegycenzének uralkodásából áradoznak, 's minden nemest elfojtani törekednek, elevenen abrázoló mennyire gyengíték-meg a' belső villongások az Ország hatalmát, melly a' kül-ellennek most nem képes megfelelni, elő-számlálá az Ország temérdek kincseit, 's ingerül távol érdeklé N. Lajosnak, Atyján vett boszszúját. Sokaig küzde Károly, egy részről a' belső Bíró szava, más részről aggódo hitvese Margaretha' esengő kérelme-is. De hatalmasb volt a' Korona fénye, mint-sem hogy le-nem csillapította volna a' kétségeket, elszédülvén Károly a' Pártos törébe esett, 's vesztét lelé benne intó például, hogy nem hagyja az ég büntetlen a' hitszegést.



Azomban a' Magyar földön napról-napra fenyegetőbb lett a' párt-fergeteg, de ennek kirohanását Erzsébet jobb szerrel nem remélte elháríthatni, mintha a' Király' leányának férjet ad. A' hamar hívásra megjelent 'Sigmund, 's megnyervén egybe-kötése felett az Anya-szentegyház áldását, Mária, Erzsébet és Gara unszolására, azonnal Cseh-országba testvérehez lusta Venczelhez sietett segedelemért.

Károly' nője' kérelmeire László fiát Nápolyba hagyván, útnak eredt Magyar-ország felé, 's a' pártosok' kimondhatatlan öröme Szeptember 8-án 1385. Zengnél horgányozott, ott bévárni akarván mit szülnének a' legközelebbi napok megjelenése után. Erzsébet most képmutatáshoz folyamoda, 's nem remélhetvén titkos ellenét erő-hatalommal megverhetni, azt színelt kegygel iparkoda megjátszani; azért Károly elébe követet küldé, ki által jötté' célját tudakoztatá, de Károly sem vala járatlan a' tekervényes Olasz fondorlásban, 's mintha eleve eltalálta volna ellene' fortélyát, azt szintén csellel törekede megjátszani. A' követnek azt felelé, hogy Lajos jótéteményi emlékezeténél szíve mélyen megindult annak örökösei veszélyes állapotja miatt, 's ezeknek megmentésök, 's a' zúgó zaj lecsendesítése végett, költöze-ki szép Országából, a' megbontott egyet-értést helyre-állítani, 's a' Király 's Rendek' szíveit egybe-forrasztani, jövelete célja. Ezután körül véve naponként számosodó szítoitól, útját minden gátlás és ellenzés nélkül Budáig folytatta, hol betérvén a' változó nép örömjáratól, Mária és Erzsébettől nagy pompával fogadtatott — a' Fejedelemnék aranyozott hintóba vonattak magokat elébe. — A' közös öröm-idvezlések között az Asszonyok-is örömet mutattak, Károly pedig sikeres mozdúlatnak szívében örült. Szelíd lágyssággal kínálta neki lakhelyül a' királyi Várat Erzsébet, Károly azomban tanácsosabbnak ítélte e' béli megtisztelést elmellőzni, 's más lakból intézni, a' nem sokára kitörendő thronszerző pártulást.

Nagy moraj telepedett fényes Budába. Eleinte minden részről titkos gyülekezetek tartattak, Károly meghittjei végre elegendőn megerősödvé érzék magokat, 's őt Gubernátornak kiálták-ki, 's az Ország' dolgaiba beavattatni kívánták, ekkor ha mint kényszerítette a' Várba szállott, 's a' kormányt kezébe ragadá, de az új Gubernator szemében nem akart minden világos színbe megjelenni, 's azért hogy az elszunnyadt nyugalmat felköltse Ország-gyűlést hirdetett. Meglett a' Gyűlés de majd csak-nem hasonló Vak Béla Aradi Gyűléséhez, a' Király hívei nem mertek megjelenni, 's a' többi nagy számú Gyűlők nagyobb részént a' Gubernátorhoz tartozának. Megnyitá a' fényes seregély előtt Károly a' tanácskozást a' Fejedelemnék jelen-létében, 's zaj támad, melly súlyos panasz vala az aszszonyi uralkodás ellen, nyilván kiáltották hogy Erzsébet mindent a' büszke 's boszszús keblű Garára bíz, 's hogy az Aszszony-kéz nem alkalmas olly harcz-kedvellő Nemzetet vezérteni, ennek kiesapongásait fékezni, 's azon dicsőség' pontján mellyen áll fenn-tartani, 's azért Károlyt ohajták 's kiálták Királynak — ugyan az nap, Karácsony havában 1385. Mária lemondott a' koronáról, minekutánna egy gyengélkedő aggon kívül védelmére senki-sem kelt. — Erzsébet képmutatva ajánlá Károly oltalmába a' Nemzetet, 's megvallá hogy azt csak erős férjfi-kar kormányozhatja ügyesen. Károly legfőbb vágyát elérte, Nápolyba követeket küldé, Hitvesét ügye' előmente felől értesíteni, 's őt a' koronázás' fényes szertartásához meghívni, de nem örült az előérzetes Aszszony a' szép hírnek, el-nem szunnyada még keblében iszonyú gyanúja, ez őt ébren, ez őt álmaiban üldöze, 's Károlyt csak vissza-vissza hű karjaiba, de sikertelen hívogatta.

Örjöngvén örült a' sok fejű szörnyeteg, szellői változású nép az új választásnak, 's eleve merenge a' sok innepek' örömeiben. Károly megkoronáztatását Fehérvárra rendelé, 's csödülvé todúlt a' tudni 's látni vágyó csoport oda. Amint ezt Erzsébet meghallá, kitört egy pillanatra villám gyanánt sokáig fedezett indulatja, de azt azonnal korlátozá. Deczem. 6-ikára volt a' felkenetés rendelve, 's a' Király vértűzes Olasz katonáitól kísértette jelent-meg a' dicső emlékezetű városban, de szűnt az öröm-zibongás, 's vídámatalanabb koronázásnak nem valának még tanúji Fehérvár Basilicájának szent falai, 's csupán erőhatalom bízthatá a' Királyt. Kéntetve jelentek-meg a' nap díszesítésére, a' Tronjától megfosztatott Mária és az üldöztetett Erzsébet. De a' Templomba léptöknél-fogva minden szív elfogódott, egy gyászos jelenetnek zokogása hangzott, 's a' mint az árva Királynék könnyező szemekkel leborúlva áldozának a' dicső emlékezetű N. Lajos' sírjánál; a' jelenlévőkben könnyőületesség és szánakozás ébrede-fel



és annyira elhatott: hogy midőn a' szertartást végező Fő-pap, szokás szerint hangosan kérdené a' népet: tetszik e' Károly Királynak? tompa zúgás mintha a' királyi sírokból támadna, futá-el a' templomot, 's kedvezőleg csak Károly' szitói felelének.

Károly Király volt, de napja méltóságának felvillanásával sírba szállt. A' megkoronáztatás után Budára tért, vele a' Horváthyak 's ezeknek Zsoldosai, a' várat Alberigo kormányja alatt kevés de változtatott Olaszok őrizték. Fájlalta Erzsébet, sajnálta Gara az uralkodó-szék' elragadtatását, 's feltevék, bár mibe teljen is azt vissza-keríteni. Mária szerelemmel telt szívvel bízott 'Sigmondban, 's eleve örült azon gondolatnak, hogy a' kedves férj vissza-nyeréni az elvesztett ős tartományt. Károlynak megkellett halni hogy a' thron vissza-kerüljön, ezen gondolat, mind Erzsébet, mind Gara előtt világos vala, de mikor és miként, 's ki által e' felett meg nem egyezhetének. Gara nyugtalan fürkészve véghez - vívó segédet, 's Forgács Balásban a' Fő-pohárnokban meglelé a' mit ohajtott.

Ez híres hadi ember és biztos kezű vala, őseitől reá maradt dicsőségben tündöklött, 's nem annyira jutalmak' ígérete által, mint a' Királyné' eránt való méltányos emberi szánakozástól elragadtatva magára vállalta a' véres tisztet. 1386 Februáriusz 7-dike Károlynak halált hozott. Minden felől ne hogy Károly megmenekedhessék ügyes felvigyázások tétettek. Gara épen leánya menyegzőjét készült tartani, 's Budáról saját várába költözni, mint búcsút veendő pompás kísérettel mentt a' várba, 's ott híveit alkalmas helyekre rendelé. A' Királyné, Károlyt egy bizonyos 'Sigmond vejétől vett levél' közlése miatt alkonyatkor magához kéreté, 's addig mulattatta míg a' tüzes vérű Olaszok megunván a' várakozást, multság keresésre szerte-szédének, akkor Erzsébet a' levelet elő - vette, 's Károlynak adá. Erzsébeta' rettentő percz kimenetele várakozásától elfogva tekintgetett maga körül, Károly a' levelet olvasni kezdé; Forgács megette állott, 's Gara' intésére Károlyt hatalmasan föbe vágja, nem karddal, hanem a' mint az Aurianai Pörjölsegről adatott Oklevél ezen szavakkal: „crebris sibi datis baculorum ictibus” bizonyítja, nyilván buzogánnyal. Hibázik tehát Engel midőn munkájában azt állítja: hogy Károly az olvasás közben kard-villanás által figyelmetes lön, 's a' vett seb után szobáiba, melyek az épületnek más szárnyán valának sietett. Forgács csapása bizonynyára olly sullyos sebet okozott; hogy attól Károly annál inkább-is elszédült, mivel agyvelejét tetemesen megsérté. A' szörnyű öldöklő csapásra, a' titokba be nem avatott Mária elálét.

Elterjedt a' vár-örzet közt hamar Károly esetjének híre, az Olaszok betörték a' Királynékhoz, 's utánnok siettek a' Gara legényei, Károly' védjei az izmos Forgácsra rohantak, 's ez kezében volt buzogányjával Olasz-halállal nyitott magának véres utat pártolóihoz, az Olaszokat megszalasztották, Alberigo pedig elkészvén a' várat Gara híveivel tömve lelé, 's nem remélvén boldogulást, mind Királyát, mind Budát oda-hagyta, magával vívén a' pulyaság 's hűtelenség undok szűgyenét, hogy hontársai szitka 's özveggy Királynéja' átka reá áradjon.

Horváthy népét össze-seregelteté 's útát nyese magának megszabadulására. Károly alkalmatlanságot szerzett a' Királynéknak, azért őt Erzsébet Visegrádra vitette, hol fogsága 17 napján, hit-szegéséért, saját Országát, és életét elveszté 40-dik évében. Némellyek rágalmazó tollal azt állítják: hogy halálos sebet megmérgeztették, meglehet hogy Gara boszszúja a' kegyetlenségig dagada, de e' szennyes tettet gyengéd Asszonyokról feltenni tiltja a' lágyabb érzés. A' kik Károlyt ismerték, kis természetűnek festik, 's ezért viseli honi történeteinkben a' Kis-Károly nevet, szög haja volt; arcza nem éktelen, járása erányzott, a' tudományokat szerette, járatos vala a' Történetekben 's a' költésnek gyakorlója.

Megszakadt még inkább Károly ki-irtásával a' rend, 's legelőbb is Dalmáziában, melynek lakosai mint a' bölcső daljokat bőgő ősz tenger zavarogtak, szabadulás felől álmodozván veszély-fellegeket gyűjtöttek a' Királyné' ellen. Azt hitte Erzsébet hogy Károly buktából a' népnek előbbi remény duzs szeretete felvirúl, 's hitten hívé hogy a' zaj lecsillapítására elég magas személyök' megjelenése. De Horváthy, kémjei által minden Budai mozdulatról tudósítatott, megtudta a' Királynéknak Gara és Forgács társaságában tett elindulásokat, kiket a' két fennemlített hősök mint ugyan annyi Védangyalok követtek. A' boszszús melyű Bán mint a' halál' szomorú kerítője lesé őket kicsiny de derék csoport népével Diákónál. Oda a' leshelyre értek a' Fejedelemlék, a' pártosok reájok rohanának, kardok villog-



tak, buzogányok suhogának, nyilak repültek, kaponyák, csontok recsegének, vége szakadván a' rövid ütközetnek, Gara és Forgács a' hűség áldozatai levének. Forgács merészsége' bő díjával Királyné adományával nem élhete, azt csak maradékinak hagyhatá tántoríthatatlan állandósága' dicsőségével. Forgácsot a' dühöngő Horváthok a' Királyi kocsí elöl elhurczták, 's a' boszszús Bán a' Királynék előtt fejezteté-le, 's a' derék hőst az iszonyodás képét saját véreben gúnnyal hagyá heverni. Gara leszállott a' harczot megszokta ménjéről 's a' Királynék hintója mellé álla, a' koronás főket utolsó csep véreig védelmezni, kardja szüntelen talált és szüntelen ölt, nyílzápor repült reá 's zúgott körülte, elannyira; hogy azok' pattogásai nélkül karjait nem mozdíthatá; de hogy ügyesebben harcolhasson eltördöste, hegyeiket benn-hagyván testében, halhatatlannak látszék Gara, de egy ármányos Horváth a' kocsí alá rejtőzvéen lábánál ragadá-meg a' hű védet, kötelekkel gátolta mozdulatit, Horváthy elchurczolá, 's ez fejeztetését parancsolja, a' mi a' kocsiban volt zsákmány lett, a' Királynék Horváthy előtt lélek aggodva várták sorsokat, semmi kedvezőbbet védjeik nem gyanítván.

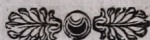
A' Scotziai Máriát testvére mint vendéget fogatta-el, 's országától és életétől fosztotta-meg a' védelem keresőt; a' Magyart Jobbágya, 's fájdalom az a' ki szembetűnő polgári-állapotját Attyának N. Lajosnak hálálhatá, szoros tömlőczökhöz sanyargatta, majd Krupát majd Novigrádot téven síralmai tanújinak. Erzsébet Thuróczy szerint, a' Boszvába vetetett, masok után, tömlőczébe megfojtatott.

Károly követőjének boszszúja még nem elégele a' véres áldozatokat. Gara fejét, Karoly nőjének Margitnak küldötték, 's ugyan azon alkalommal megkínálták Lászlót a' szerencsétlen Károly fiát az Attya halálával megüresedett Thronnal. Nem rettenté ezt Attya' szomorú esete, 's megindult a' törvénytelenül nyert koronát fejére tétetni, de minden lépés előtt ezer gátot látván, néhány sikertelen mozdulatok után vissza-tért Nápolyba, ne-hogy életét bizonytalan kockára tegye.

Azomban Horváthy telyes erővel azon munkálódott, hogy a' szenvedő szűz Királynét Nápolyba Margit boszszú-szomjának át-adhassa, megtudta ezt a' hatalmas Velence, 's vitorláit tengerén fegyveres vigyázók kísértésében kémi figyelemmel hagyja dagadni. 'Sigmund is megérkezett felfegyverkezett kézzel, 's minden erejét a' Horváthok fejére arányzá, magára vállalván Magyar-ország' Kapitányja 's Gyámja nevezet alatt zavarodott dolgai kormányozását 1387 Januárius hónapjába. De sem korlátozott hatalma, sem tiszte nem vala elegendő Mária szabadságát, mely a' tettekben függetlenséget 's gyorsaságot kívánt eszközölni, azt-is jól láttak a' kormány melletiek, hogy az Ország zenebonás állapotja olly rendszabásokat kíván, melyek elegendők a' naponként ki-ki-törő nyugtalanságokat lecsillapítani, 's így 'Sigmundot, köz megegyezéssel Királynak választották, 's Martzius 31 Székes-Fehérvárott megkoronáztatták. A' nagy reményű 30 esztendő szép külsejű Királynak fellépése, lelkesedést adott az egész Nemzet-testbe. Azon gyászos vonás' környülménye, hogy gyönyörű mátkája a' tömlőcz levegőjét szívja, mindennel még a' gyermekekkel-is vidám játékaikban fegyvert ragadtatott, 's Mária nevével telt-el a' hon, és minden szív érte csak érette buzgott, vert és lángozott.

Aurania Pörjölje' fáradhatatlan munkássága, a' kémlelő Velenceiek' megjátszásán dolgoza, rést csinálhatni remélt a' tengeren, hogy Máriát a' bizonyos vérpadra keríthesse. Mindazonáltal Barbadigo Janos a' kiküldött Velencei Kapitány, olly ügyesen vevé körül az Aurania Pörjölt, hogy ez Máriát is kéntelen vala az ellenség kezébe szolgáltatni. Kevélyen vezette a' szerencsés Barbadigo a' nagy szépségű 's hatalmú Királynét Zengbe. A' sok nélkülözés után ismeré a' szabadság' becsét — örömkönnük boríták halvány arcát, 's zokogásában zengett halája, melyet Barbadigonak egy pompás fegyver-övével bizonyítá-bé.

A' népszája hangosan hirdeté a' Királyné szabadulását, 's Juniusz 4-kén az öröm' csapongó habzása közték inneplé az eljegyzett párt viszon-látása szíyemelő innepét. Mások Mária' megszabadulását nem tulajdonítják Barbadigonak, hanem azt így adják-elő, 's ezek között leginkább hosszásítja Bonfin, (kiről mindazonáltal hitelessége' csökkentését szembetűnőnek gyakorta látván, el-lehet mondani hogy Thuróczyval együtt sokat mesél) Horváthy sereges közelítéséről 'Sigmundnak tudósíttatván, 's egyszer'smind a' fenyegető veszély kitörését közel lenni sejtván, Máriát személyesen meglátogatta, bűne bánásával járult elébe, a' Királyné kinek szeme előtt a' szabadulás' reménye loboga, minden tetének elfeledését ígéré, csak most legyen kész bánatját elbocsátásával megbizonyítani. Horváthy



nem elégelvén Mária' puszta szavát, hanem őt ennek eske által való megerősítésére ösztönöze, Mária ezt-is megtevé, 's megfogadta Horváthynak, hogy vele való balbanásáért soha-sem fog büntetődni. Az esküre, mellynek elmondását, ha Mária ebbéli megszabadulásának más környülmény ellent nem mondana, elhihetnők hogy életének keveset ízlelt kellemei húzhaták, de hogy Mária Horváthynak adott szavát, később czudarúl megszegte volna, 's Horváthyt, Mária' nemes gondolkodása modja nem engedhette volna olly büntetésre kitenni.

Minden más színbe öltözék Mária' megszabadulásával, csoportok tolongtak Mária' látására, örömmel követték kocsiját, míg Buda' harangjai' zugása között, valódi nászi pompával nem fogadá. Itt azonnal Gyűlést hirdete, mellyre számosan gyűltenek, első dolga vala a' Királyi hatalmat 'Sigmondnak áltadni, megvallván hogy a' gyengébb aszszonyi természet nem képes daczos férjfiak felett uralkodni, csatákba vezetni, velek győzni, megvallá hogy járatlansága az Országlás' nehéz tudományjában, nem tehetné boldoggá a' Nemzetet, mellyet dicsó 's szent emlékezetű Atyja a' fény tetőjére ragadá.

Mária első munkája vala, hiveinek megérdemlett jutalmak által megbizonyítani háláját. A' szerencsétlen Gara szintén Miklós nevű fia, gazdag adományokon kívül Atyjának hivatalját nyeré. Kanizsai István ki egész egy esztendeig viselé a' Királynéért a' lánczokat, Barát helységét, Oláh Iván vagy János a' Chetini Várat és a' Szlokocsi Kerületet nyerék.

'Sigmond pedig hatalmát azonnal a' hűtelenek és pártosok példás megbüntetésére fordítá. Horváthy, társai segedelmök által szembetűnő hadkari gyűjtött, 's magát Posega Várába voná, ott a' fergeget bévárni. 'Sigmond Horváthy' zsarolására ennek esküdt halálos ellenét Gara Miklóst küldé, vele kevés azután 'Sigmond is egyesíté erejét 's olly hévvel zaklatták a' pártost, hogy ez megmenekedéséről telyességgel lemondván, az éj homályba azon az oldalon, hol Laczk és Simontornay csapatjai táborozának, a' Várból el-illanta, a' Szavát átúszván útját Twardkóhoz erányozta, ettől tárt karokkal fogadtatik, mert czéljai elősegállítására alkalmas pontban jelent-meg, azonnal loboga a' pártulás faklyája, 's a' Magyar alattvalóság fékeit szerte zúzni sietve fegyveres népét harczhoz kürtülteté. Horváthy Dobor Várat nyeré védelmezésre, de 'Sigmond' nevedő ereje csak hamar váratlanul töré meg hatalmát 's futásra kényszerítte, sokáig szompolyga az erdő sűrűben, míg Nemptője elhagyván, a' titkos törbe bukkott 's megfogattatott, és mind addig míg Bosznia meg-nem hódúlt fogva tartatott, azután pedig Korpáthyval kegyetlen halált szenvedett. A' Zágrabi bíboros Egyházi tisztében megmaradt, de minden birtokait elveszté. A' többi pártosok vége bizonytalan.

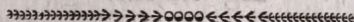
Máriának a' temérdek súlyos csapások után, mellyek megviselték élete fejledező erejét, nem volt nagyobb kívánsága, mint napjai' örömeivel deli férje társaságában nyugva élni, 's a' tudományok lelkesítő vigasztalásaiból enyhet szívní. Laurentius de Monacis nevű Velencei tudósra bízta gyászos történetei 's kénytelen szenvedései örökítését. Mária a' tömlőcz sérelmeit élte fogytaig sínlé, öröme nem volt eleven, csendes lemondás ült arczain, melly élete fogytaig el-nem hagyá, ezen szelídséggel kormányozá a' könnyen lángba olvadó 'Sigmondot, 's ez tevé őt halála után elfelejthetlenné 'Sigmond előtt. Alkonya előtt megengedé a' sors szerencsétlen testvérét Hedviget látni, a' testvér keblek, mellyeket nem sokára megtört a' halál, rokon könnyekbe önték siralmas panaszszait, 's egy rövid örömsugar' csillogása után elváltak egymástól, hogy a' földön soha-se találkozzanak ismét. Mária magtalanul meghalt Májusz 17-én 1395-en, testvére négy év múlva Juliusz 17-kén követte. Mária hunyta előtt, sok Klastromokat emelt és gazdagított. 'Sigmond eltemette Máriával szerencséjét. A' történet híven feljegyzé viszontagságait, fel a' századnak zivataros pontjait, mellyek édes szép Honyunkat, alatta elnyeléssel fenyegették. —

Kovácsóczy.

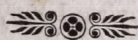


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Hetedik Füzet.



Július 1828.

I.

Nemzeti különbség.

(Folytatás.)

A' tökéletes egység' szent érzése kétlen, ha vólt é valaha sajátja az emberiségnek, ha lepett-é meg az, általánosan's egyetemben mindeneket, 's nem-is lephetett. Annyi millió embereket, kik e' földön élnek, a' tiszta 's szent erkölcsi szeretet' köz-pontjában egygyesíteni, minden emberi-érzéseket oda-húzni itt e' földön lehetetlen. Azon próbatételek, mellyek ezen érzéstől vezéreltettek szép gondolatok, de hijjában valók, 's az egészre nézve kinem vihetők, csak a' síron túl a' köz-szeretet' eredeti hazájába visszavágyódó lélek' repdesései. Némelly tetsző egység, lenni látszik ugyan a' Státusokban, mellyet azoknak törvényei meg-lehetősen össze-tartanak; de az erkölcsi-szeretet központja magas és fellengős idea, sokat 's nagyokat szinte elérhetetleneket kíván. Tisztelet azoknak, kik érezvén ennek kimeríthetetlen kellemeit, 's azon végnélkül való örömet, mellyeket annak érthetése nyújthat; tellyes igyekezettel törekednek elérhelni 's kimeríteni a' nagy Ideált, 's másoknak-is azt megfoghatóvá, elérhetővé tenni; de a' tetőtől még igen messze vagyunk. Azomban tellyes reménnyel bizom az időkben, hogy oda-viszi előbb utóbb az emberiséget, a' hová annak érni kell, a' mint ezt egykor a' világ' nagy Tanító-mestere előre megjövendölte. Magában érik a' gyümölcs, 's a' természetben nincsen hézag, nincs ugrás. Sok Státus, melly magára építette bődögságát, mellynek mindenik tagja érzi azt: hogy ő mire köteles, közelített a' Politikai alkotvány' tökéletességeihez, 's erős lábon-is áll; de egy dicsőbb, és szebb kinézés az egésznek erkölcsi tétlaj-felé még-csak hiú álom,

F. M. Or. Minerva 3. Negyed. 1828.

még-csak kétes jövődő. A' minden Nemzeteknek dicsó rendeltetésit néha csak egy *Lycurg* veszi gondolóra, csak néha látják azt kevesek, 's még kevesebb számuk, a' kik érzik azt, maga a' természet-is örök át-hághatatlan határ lineát vonni látszik az emberek között, mikor látjuk: melly különböző gondolatokat nem szül a' Népekben az élet-mód, melly ellenkező karakterüekké, érzésüekké nem teszi azokat a' klíma, nevelés, nyelv, köntös, Cultúra, igazgatás-mód, társalkodás és a' törvények, mellyek okozzák az annyiféle Nemzeti különbségeket.

Ég-hajlat.

Alig van környül-állás, melly annyira befolyyna a' Nemzeteknek nem-csak Karakterekbe, hanem színekbe is, mint az ég-hajlat. Az ember akármelly föld szegeletibe helyeztette is őt' a' sors, akár-melly ég-hajlat' mostohasága sanyargatta is őt', sokféleképen van arra formálva, hogy minden helyet, minden módosításait a' levegőnek megszokja. Légyen bár az a' fél-évig éjfedte két sark, légyen bár a' Dél' hév pontja, melly Szerencsenjeit szénfeketére sűti, légyen az örök-jéggel borított Grönland vagy Afrika' pusztá homok-térei, a' melly helyhez költiszületése és rendeltetése, csak ott érzi magát boldognak. Ez a' Haza-szeretet, ez a' Honn-vágy, nagy nemes meggyőzhetetlen ösztöne okozza, hogy a' Lappan, Thessáliának ígész vidékeiről is jég-hegyeire vissza-vágy; hogy a' Néger' kétségbe esve hurczoltatik hajóra kedvessei' karja közzül, hogy a' Helvétus, mikor Hazáját örökre elhagyni kényszerítették; felmegyen egy hegyre, elnézi még egyszer azon reája nézve boldog vidékeket, mellyeken neveltetett, feldagad mejje az összetódult érzések' csatáiban, szíve keblében örökre elpattan, 's meghal szülőtte földjén.

A' színekbe tett különbségekre nézve, a' következő hét nevezetesebb osztályt lehet tenni az Emberi-nem között.

Elsők a' Fejérek, ide-tartoznak az Európaiak, fő-ként a' hideg ég alatt; azután az Ásiai Osmánok, Georgiaiak, az északi Persák, és Czircaszsziaiak.

Másodszor: a' Feketék, Szerencsenek és Négerek. — Ezek tömött-hajúak, egy közép-faja a' Fejérnek és Feketének, lakja Északi-Áfrikát, Egyiptomot, Nubiát, Aethiopiát kivéve.

Harmadszor: Olaj-színűek, szokott színe Osztindiának, déli Per'siának, Arábiának, 's t. e' f. a' Malayok, 's Molukki Szigetek' lakói 's. t. e' f. feketébbek.

Negyedszer: Barnássárgák, a' Tatárok, Kalmukok, Sinaiak, Japánok 's t' e' f.

Ötödször: Sárgás-barnák, többnyire a' Grönlandok az északi Polus alatt, az Eszkimószok, Osztyiákok, Szamojédek, Lapplándok.

Hatodszor: Az Ámerikaiak, kivéven Északot, nagy-részt vereses-barnák.

Hetedszer: Ez áll két fajokból, az egygyik világosb, tündöklő, jól formált és erős, a' más setétebb színnel bír. Az elsőhöz tartoznak a' társaságos Márkezész, 's barátságos Szigetek' lakói, új Zélándiaiak; a' második új Kaledonia, 's az Új-Hebridi lakók.

A' Kákkerlakok, Blafárdszok, Albindszok, természet-betegei; a' Surcsos Hottentotnékat 's Pliniusnak más egyszemű 's fél-ló 's fél ember költeményjeit épen olly kevésbé ismerik az utazók, és a' Természet-História az újabb időben, mint a' farkas Nemzeteket.

Illy szembe-tűnő 's nevezetes nagy változást téssen a' klíma, a' Nemzetek' karakterében 's indulatjában is, a' végtelen nagy meleg, az igen kies, termékeny, 's az életnek és jólétnek sok-féle gyönyörjeit önként osztogató ég-ally elpuhítja, dologtalanokká teszi az embereket; a' pórúsok, muskulusok 'élet-nedv tartó edények' szerfeletti kigőzölgése, 's az örökön ingerlett sebessen izgatott eszközök hamar elválnak, a' test erőtlenné lesz, az élő eszközök hirtelen elkopnak, 's az élet hamar ellobog; a' rend-kívül nagy hideg, még a' bölcsőben bészárja az erek' forrását, össze-húzódnak az edények, 's mindenik nemből az emberek kicsinyek és-erőtlenek lesznek. A' mérsékeltbb hideg ég alatt tartós szép ideális emberek nevednek, erősek, győzők, tartós-életűek, büszkén fenyegető tekintettel, magas kiderült homlokkal; nyílt lélekkel bírnak, — az erők nem ingerelve kelletlenül felül szabadon dolgoznak; nem lévén vagy ellankasztva, vagy megakadályozva, mérészen 's szabadon repül az elme a' fenntebb világokba; 's a' léleknek minden tehetségei itt fejthetnek ki legjobban. Innen vagynak e' következő nagy karakterű különbségek a' Nemzetek között.

Az Auzoniai kies ég-tájak; a' Tempe' szelidebb ege, az érzések' az ideálok' legszebb világát nyitják fel, innen Hellásznak egykori lakói, a' mu'sikának akkori nemeiben, a' képfaragásban, festésben, a' költésnek minden nemeiben, 's az építő-mesterségben, még mind e' máj-napig mu'strák, remek, követésre méltó legnagyobb példák gyanánt állanak. Az Olasz ég kies 's forró, innen az Olaszok a' mu'sikára, festésekre, 's metszési-művészségekre születnek, a' Poésis szent lángja sebessen lobog köztök, 's a' szépért ég, reszket szívek, a' mu'sikai, festési és metszési-művészség' legnagyobb Geniét nállok tanuljuk; az újjabb időből az Olasz azon-közben heves, forró, képzelete tüzes, ravasz, boszszú-álló, alattomos, fántászt-égoista. A' Spanyol Grándesz büszke, üres képzeletű dagályos 's famíliája' hoszszú soraiban számlálja érdemeit, Nemzete kényes, szokásos, 's buja. — Az Anglus, víz közzé helyezettett levegője vizenyős, ez az agyvelőben össze-húzott inak' végeit durvákká, vastagokká, 's a' gondolkodásra is alkalmasabbakká teszi, innen az Anglus mé-lázó, szeret gondolkodni, sétálása 's üres idői, mulatsága is mély gondolkodások, Nemzetiségét mélyen érzi, süllyedt lelke mindég dúlja a' természetet. — A' Francia tüzes, jó szívű, heves Patriota, barátja az újjításoknak, pártos, lázzadó-indulatú, szeles. A' Magyar minden elnyomattatásai mellett is szereti Hazáját 's Fejedelmét, Nemzeti szabadságáért hevesen buzog, erős, bátor, vendég-szerető, jó szívű Nemzet, most vígságra, majd szomorúságra nagy mértékben hajlandó. — A' Német szorgalmatos, derék, jó szívű, fáradhatatlan tudományos Nemzet. — Az egykori Görög-vidékek, a' Fekete-tenger mellékein fekvő Tartományok, Európa-keleti részén Á'sia felől, a' kedvező természet, földet, levegőt, gazdagon megajándékozván, a' föld ezen vidékeken mindent csak-nem ingyen kevés munka és fáradság után terem, innen a' Török nagyon puha, bujaságra és henyeségre hajlandó. Az Európai Északi-tartományokban a' csak-nem örökös jég-hó, hideg és fagyos ég-ally mint-egy meg-edzi a' testet, azt erőssé, vaskossá és sokat győzővé formálja, innen az ott lakó Nemzetek erős és tartós életűek, sokat-tűrők, sanyarúságot szenvedni 's nagy terheket győzni tudók.

Illy nagy különbségeket okozván, mint a' fennebbiekben láttuk, az ég-ally és annak különző módosítása sok Nemzetek' és Népek' bőre színébe, tagadhatatlan az is: hogy ezen külső látható különbség, melly nagyon befolyon a' belső karakteri,

érzelmekre, 's ezen Ellen-karakter a' maga behatásait, bényomásait, melly különböző jelenésekben üti ki, így például, mikor egy Néger fejérekre akad, egy titkos rettenés lepi-meg 's vissza-borzaszt azoktól, így vonúl két egy-forma színű ember egy titkos belső barátságos vonszódással egyik a' másikhoz, más külön-színű emberek között; bizonyosan ha illy két ellen-színű embert látna egyszerre veszélyben, az övéhez hasonlónak, a' maga fajja-béliek nyujtana elébb segítő kezeket. Így a' Görög fántázia Virgil, Taszszó, Milton, 's minden fehér-színű költők, feketén rajzolták a' poklot, és annak ördögeit, így egy Európai Rajzoló, ha rettentő borzasztó bényomást akar csinálni, okozni, feketén fest; a' Néger pedig ezen ideákat fejéren rajzolja, képzi, formálja magának, azon reá-nézve rettentő színben, t. i. mellyben az Ámerikát elpusztított Spanyolok annak partjain legelőszőr megjelentek, így a' nyomorúlt Hottentott; kinek egyedül-való foglalatossága méh-vadászat; így a' Lappan ki halászat és Tárándokot lövöld, nem találja magát otthon, ha bár a' legtermékenyebb, kiesebb, 's boldogabb ég-ally alá tétetik is által; mert ott a' magáéhoz hasonló színt, termetet, Karactert nem talál, mert durva, mostoha, szigorú, könyörületlen klímája, testi lelki erejét eltompította, és ezen felben felejtett természeti állapotjában minden Energia nélkül, abból nagy és sebes lépéseket a' tökéletesség felé nem tehet, semmi magosb dolgokat, lehetőségeket nem tud, semmi szelidebb fellengősb érzelmekre nem képes, 's nem ismérhet, meg nem foghat. Illy nagy, és fontos különböző Nemzeti látható Ellen-karaktereket tehet, és formálhat a' klíma-is, a' mint ezekből kitetszik, ámbár a' mondottakat a' Nemzetek között közelébbi tekintetek, mint a' Nemzeteknek tudományos neveltetése, Cultúrája, törvényei, igazgatása módja 's. t. e. f. tekintetek szabják, és fejtik-ki bővebben 's határozzák-meg szorosabban.

Nevelés.

A' Státusok' célja, első össze-szerzésekor vala az egésznek külső és belső boldogsága, Sonnenfels minden Státusnak külső és belső nyúgalmát helyhezteti a' jó törvényekbe, a' nép munkásságába és sokaságába, 's ezt teszi a' jól nevelt Polgárok' sokasága. Jól neveltetik egy Polgár akkor, ha előtte a' virtus' kötelessége lételének vég-célja, sorsa szórványjainak össze-ütkezése, a' legtisztább képzetben állanak, 's ezek bétöltésire rugója önkéntes.

A' hol önkéntes rugója nincs a' Polgárnak, a' jóra ott hiuk minden törvények; ha a' nevelés hibázik, a' Polgár nem érzi a' virtust, nem érzi annak becsét — 's cselekedetre nem hevül; ott nem fogatosok a' Haza legszentebb törvényeiis. Hány Hazai-törvények nem panaszojják a' munkásságot, szorgalmat; sok Nemzetek' nagy része még-is csak pompázni szeret, — mennél neveletlenebb valamelly Nemzet, annál dologtalanabb; csak privát-tekinet forog fennt előtte, mert az egész hasznát nem látja, 's ennél fogva magának privát Interesséje kalkulussára végtelent, a' társaságnak pedig semmi hasznót sem hajt, — lehet-e durvább, ostobább, pallérozatlanabb Nemzet mint az Oláh és Czigány, s van-e ezeknél aluszekonyabb, lomhább teremtés? — mit tudnak ezek a' munkáról, 's annak következéseiről; 's lehet-e csudálkoznunk rajta, mikor semmi nevelése nincs?

Így például mit tudhat egy Hottentott, egy nyomorúlt Grönlandi kötelességeiről, mellyel őt a' S átus lánczolja, volt-é a' néki valaha megmutatva, van-é egyéb nevelése a' vadak üldözésénél? nem érti jussait, sem a' másokét, sem egy jól elrendelt Státus szoros össze-függését 's az abban élhető boldogságát, sem a' jó nevelés, neveltetés' jobb-és szerencsésebb voltát, 's megvan tompúlva minden egyébre nézve a' rengeteg havassai közt szabad bodorgáson kívül.

Hány históriai példánk van arra, hogy a' nagy gazdagság' legveszedelmesebb pestisse egy míveletlen Nemzetnek, — élet-eszközei borzasztó szerszámokká válnak kezeiben; mert nem tud vele élni, olyan mint a' kis gyermek kezében az ölö-kés, a' maga torkát mettszi-meg vele, mint egy jól felvitörázott hajó, mellynek vitorlái öblösítve vagynak, 's rettenetes szél-csata zúg felette és nincs Kormányossa. — Mint Pháeton' a' Nap-szeke-rivel, felgújtja a' világot, mint a' cizfrán aranyozott koporsó, mellynek belsőjében né-mely poshányúlt maradvány csontokon, egy napig élő férgek rágódnak.

Nem áthat-meg az a' vélekedés és állítás, hogy egy Státus' boldogsága, annak csu-pán népességében álljon, ugyan mit tehet egy lélektelen test magától, 's mihez hasonlíthatni inkább egy míveletlen Cultúra nélkül lévő ember-csoportot, mint a' holt-test-hez? olyan az mint a' kongó-érez, mint a' száraz felhők, mellyet minden kicsin szél meglebbent, — mint a' fálya nagyon lángol, 's magát emészti-meg, — mint a' fundamentom nélkül épített ház, melly maga terhe alatt rogyan-le, 's egy roppant borzasztó kőhalom-má vál, — 's mit ér egy munkátlan, rendeletlen csoport ott, a' hol egy marék jól or-ganizált nép bámisztó tetteket mivel, olyan egy népes de Cultúra nélkül lévő társaság, mint-egy számos, de nyomorúlt ház-nép, mellynek egygyike az Inség' terhe alatt elsáp-padt, mást az éhség öli-meg, másnak rongyain által sanyarítja halálra hideg tagjait, más koldulása közben rémitő könyörületek közt vész-el, más ismét kétségbe esve meg-fojtja magát, 's ugyan nem dagad-é fel keblünk, mikor látjuk Thermopilénél *Leonidást* egy marék emberrel száz-ezer puha, míveletlen Persákat viszsza-gyúrni, nem szent öröm lep-e meg, mikor az ágyúk' rettentő hangja, Belgrád falairól fülünkbe menny-dörög, 's látjuk annak Bástyáin, a' nagy *Hunyadit*, marék embereivel erősebben állani, mint az érez-falakak? Az elfelejthetetlen *Zrínyi* Szigeten, *Logodi* Szabács alatt trucczol, ezer Cultú-rát nem ismerő Nemzettel, 's mint *Leonidas* meghal Hazájáért; mint a' szélvész szórja-el a' fel-kelet erejét *Kinizsink* a' kenyér-mezején, kevesed magával. Hány ezer példákat tudunk mutatni az újabb időkből: említsem-é *Andrássyt*, ki *Drezda* alatt elhull, hogy-sem mint capituláljon; igen-é *Ferdinánd* Herczegünk' Hősi bajnoki-tettét, ki csak kevesed magával, mikor *Ulma* alatt *Mack* capitulál, Franczia-ország' százötvenezerből álló roppant hadi-erejének jól elkészült battériáin, *Napoleon*nak szeme láttára vitézi bátorsággal keresz-tül ront, tör, 's magát kevés veszteséggel által-vágván, szerencsésen el-jő, kiket maga *Napoleon*-is, vagy azért hogy retteget tölölök, vagy azért hogy becsüllé vitézségeket, kö-vetni nem bátorkodott, 's azokat útjokban akadályozni nem igyekezvén *Katonáihoz* így szóllott: — Hagyjátok menni, mert dühössek!

Igaz ugyan, hogy egy durva, bárdolatlan, neveletlen, vaskos erejű csoport is, nagy és világos jeleit adhatja gyakorta a' maga vitézi próbáinak, erejének, a' mint ezt *Dzsingischán*, *Thamerlán*, *Bajazett*, *Mohamed* 's mások példáiban láthatjuk, 's az ilyenek-

ben a' borzasztókban 's rettentőkben gyönyörködők, iszonyító kedvet lelhetnek, de a' jó, szív fájdalommal tekint mindenkor az illy hódoló 's borzasztó vitézi tettekre, melly korblások 's vérben gyönyörködő gyilkoló tettek, mindenkor a' neveltlenség bizonyos jelei 's rettenetes következtései. Tudjuk azt is, hogy mi tartotta-fenn *Görög*-ország és *Róma* ifjainak tudományos *Gymnázikai* és erkölcsi nevelését 's azt minden egyébnek elébe tévén, az akkori isméretes föld-részeinek parancsolt; minekutánna pedig azt elmúlatta, puhaságra fajult, tulajdon Energiáját, Nemzetiségét, 's ez által a' külső Nemzetek előtt való tekintetét elvesztette, durva, neveletlen, de nyers természetű, nálloknál erősebb, hatalmasabb Nemzetek rohantak minden-felől a' birodalomra, fel-forgatták, elrontották, 's így mindenik a' maga előbbeni semmiségébe vissza-esett, 's neve is elenyészett. Így jártak sok újabb egykor hatalmasabb Nemzetek, kik a' nevelést ezen Nemzeteket fenn-tartó elevenítő lelket elmellőzvé, elpuhultak, elfajultak, 's ez-által előbbeni Energiájokat, Nemzetiségeket, erejeket elvesztették, 's mint magokban fenn nem állható Nemzetek lenni megszűntek; látjuk ellenben azt-is, melly hatalom pólczra hágot ez által *Britannia*, *Német*-ország; 's mi volt *Prussia* és *Francia*-ország; mivé kezdett lenni *Muszká*-ország, melly látható 's tettző különbség vagyon 's határ Linea, a' nevezett Tudományos Nemzetek 's szomszédjaik, 's más távolabb esők, Nemzeti-különbsége Ellen-karaktere között.

Szembe-tűnő 's látható, melly nagy különbség egy cultivált, 's Cultúra híjjával bajlódó Nemzet köz'tt! egy Ángoly bészárkozva setét kamarájába, végig futja a' Természetet; egy gondolattal át-lövel a' Mindenségen, 's onnét újjakat, eddig nem hallottakat terem-elő, míg egy nyomorúlt *Püschäréh* számtalan verejtékek' izzadása köz'tt jut-el oda, hogy a' négyes szám után ötöt-is mondhasson. — A' Brittus-Nemzet, a' Tenger ölelt Angliában, a' Német a' maga örökös Tartományjain, más Európai pallérozott Nemzetek a' magok lak-földjökön, szoros kapcsolatban egyesülnek egymással a' magok általános Nemzeti boldogságokra, míg az Afrikai Jóremény-foka alatti lakosok, a' nyomorúlt Tűzföldiek, rendetlen csoportokban alá 's fel bolyongnak, és semmi szorosabb egyesülést, vagy Nemzeti kapcsolatot nem ismernek. Ez, itt Világokat, még addig hajókat sem ismért Tengereket, nem hallott Népeket, Tartományokat, egész újj Világokat fedez-fel; míg a' nyomorúlt Kámesadál, a' szigorú Grönlandi jég-hegyeinek el-kínzott lakossai, egy nyomorúlt Tarádnak, egy Tengeri-kutyának megfogásában napokat töltenek-el. — Londonnak tornyai a' felleg halmokba merülnek, 's a' Néger környének föld kalibáji elvagynak rejtve a' nézése elől. Egy pallérozott de terméketlen tartománnya Európának, tölt Magazinnokkal előzi-meg lak-helye terméketlenségét; míg a' Déli termékeny Szigetek' bődög lakói, a' természettől várnak segédet; és még az Ausztráliai házi-gazdának, egy vakondok egész Évi-gyűjteménnyit fel-dúlja. — Egy Montgolfier a' levegőben repül; míg a' Sahira pusztáján föld-lyukakban hevernek az ott lakók. — Franklin menyköveket zaboláz 's lánczra vet, 's egy Montezuma, pinczéjibe rejtezt a' villám elől, — míg a' nyomorúlt Afrikánust a' nap melege megöli. — Neuton a' nehézség' törvényeit találja-ki egy alma le-esésből; míg az Amerikánus a' hód-fogyatkozása elől elbúvik. —

Akármelly kitéttző eszköze legyen-is tehát a' Státus boldogságának, annak népessége, gazdagsága 's törvénye; de ha egy ezeknek elejekbe bocsátott nevelés, a' Nemzetet előre nem karakterizálja, Cultúrájának fundamentomát meg-nem veti; csak-ugyan egy-

rendetlen csoport marad az mindég, melly gazdagságát csak magának gyűjti, 's törvényjeit is csak épen úgy tellyesítik; ha azok, rövid-látásán belől esve ön-hasznát munkálják; ha pedig nem: kérdésen kívül kitör belőlle. Így módon a' Státus' boldogsága el-van vetve, mert az embereit nem az egésznek, hanem csak egygyes személyeknek (Individuumoknak) nevelte, e' szerént pedig egy Polgári-társaság sem állhat-fel. —

A'hol ellenben, mikor a' Hazának egy leendő polgárja legelőször pillantja-meg a' világot, bölcsője is a' Haza szent nevét ringja elébe; 's pólyái köz'tt is annak gondviselése terjed-ki rá, a' hol gondos atyai kezek, mellyek a' Státus' kezei, és tudják kötelességeket, védik benne a' gyenge csirát, melly majd a' Hazának bőv gyümölcsöket termend; a' hol a' polgár-kötelességei tanulása köz'tt nő-fel 's szemei szüntelen annak Cultúrájára, nevekedésére, 's boldogságára vagynak fordítva; a' hol mindenki magát úgy nézi, mint a' Hazáét, 's boldogságát annak jól-létén, szerencsésén 's fenn-állhatásán fundálja. — Itt nevekednek a' Polgárok, itt jönnek elő, a' Hazai szeretet' tiszteletes példái, mert tudja mindenki, mind különös, mind közönséges kötelességeit, 's ezeknek tellyesítésére rugója önkéntes, nem kényszerített lévén, itt épül rendes alapra a' társaság. — Itt osztán a' Státus' terheit nem nevelik a' csoport koldusok, ritkák a' fog-házak a' büntető-eszközök 's vesztő-helyek mellyek mind a' Cultúra nem létének vagy mekkoraságának világos jelei; ellenben annál sűrűbbek a' nagyság' példái az Akademiák, Universitások, Institutumok, Fábrikák, Manufacturák, Typographiák, Folyó-írások, tanult Fők, olvasni szerető Köz-rendek 's Geniuszok.

Minden még eddig ismért Nemzeteket a' Cultúra tett nagygyá' 's mindeniknél a' nevelés eszközölte ki azt, — a' külső és belső erők' tökéletesítése; a' munkásság' magas pontja, 's az ezekből folyt végtelen győzőség, mellynek a' régiekben olly sok példáját látjuk 's a' hazafiúi és erkölcsi kötelességeknek kettős ideálljai, 's az ezekből férfiasult Karakter, az erős lélek, 's ennek Plánja kivitele, a' Státusé volt, 's a' Státus keziben lévén a' leendő polgári Karakter' felfejtése, alkotványja céljához mérve nevelte őket, alkotványja rendíthetellensége vagy többet, vagy kevesebbet kívánt, 's e' szerint tanult a' gyermek érezni, gondolni, 's bátor lélekkel végre is hajtani; mert az nálla önkéntesé vált, 's ettől nem rettenték vissza semmi esetek, mert a' Haza javára kellett mívelni azokat. — E' vitte *Leydást* az önkéntes halálra, 's *Eurytest*, hogy szem-fájdalmi köz'tt is Hazája fiaival hulljon-el a' csata-piaczon; ez öntötte Spártába azt a' Hazai-lelket, hogy a' *Thermopylesi* gyásznapon öröm-innepet ülön, örök gyalázatra kárhóztassa Arisztodémet, ki nem ment halálra több hazafiaival, — ez, hogy a' *Thessáliai* követségbe, az ütközet elől elküldött *Pánthítés* felakasztotta magát; mert nem élhetett többé azon Hazában, melly néki *Thráczia'* szorúlattyát említette, — az illy Státusokban a' privát-interesse soha-sem volt rugója a' tetteknek, 's erre nem is volt szükség; mert a' Státus' vígyázatja, minden tagjainak egész életekre kiterjedett; így az emberrel saját kívánságok nem nőttek, a' szükségek, mellyek ezek körét kitágítsák, befojtva voltak; 's így meg volt akadályozva az is: hogy valaki ön-személyit munkássága' erányjába tegye, 's ezen lelket lehelje másokba is, — a' Vallás, értelem 's erkölcsiség' kimívelése, a' szív és ész' tárgya, példák által gyűjtotta a' lelket, 's így alapja rendíthetetlen volt, nem voltak annak csúfolói, — csak-hogy e' néhol igen-is sokra ment, 's az emelkedni törekedő lelket mint az Égyiptomiaknál viszsza - verte.

Az Igazgatás-mód.

Tagadhatatlan, hogy az Igazgatás-mód is egy nevezetes külömbséget tészzen a' Népek' Nemzetek' karakterében, lelkében, érzésiben, 's annak Cultúrájában — a' hol egy határtalan ön-kéntjén élő Monárkha, egy hideg vérű Despota uralkodik, — ott a' Polgár, nem Hazafi, hanem le-alacsonyított Skláv; a' hol pedig a' Polgár csak eszköz az Uralkodó kezében, a' hol annak nem szabad feltekinteni, a' hol annak csak mívelni, a' mit eleibe szabnak; de soha arról gondolkodni, soha arról kérdést tenni fel: Miért nem szabad? valóban az olyan Nemzetnek mind erkölcsi, mind politikai tekintetben, nagy és tetemes hibái és fogyatkozásai vagynak, ki vagyon abból halva minden jobbakra való hajlandóság, vonattatás, tehetség, elnyomva minden lelki-erő, tűz, elevenség, Energia, megtompulva elbotulva az érző-inaknak minden elevensége, rugóssága, annak élet-nedvei megromolva, 's ennél fogva érzéketlen 's érthetetlen, mindmaga, mind mások' java 's bődöksága eránt; 's nagyon természetes dolog, hogy a' fizikai Organizáció, és a' lelki-tehetségek' erőtlensége mindenkör egygyütt jár. Kedvetlen lévén az ilyen Nemzet, olyan mint a' buta Calculus, melly ha nem mozdíttatik nem mégyen; 's a' hova letétetik megáll, mert jaj annak, ki az ő kedvét, Energiáját, 's ez által a' mechanikai erők' elevenségét egy belső megtompítás miatt elvesztette. Nem lehetett itt a' lelki- és fizikai erőnek, nagyságnak, a' szép és bámúlást indító tetteknek nyomait keresni, 's azokra akadni; mert ezeknek indító eszközeinek, rugóinak, minden kútfejei bészárva vagynak, hol innen a' Nemzeti-nagyság a' tökéletesség, 's melly véghetetlen elválasztó fal vonódik egy ilyen lealacsonyított, elaljasított Nemzet, és egy szabadabb uralkodású, jozanabb értelmű Igazgatás-mód, 's bölcs törvények' kórmányja alatt lévő kimívelt Nemzet között. Khinában a' bot és pálcza, láncz, és korbáts uralkodik a' Nemzeten, egy szabad-kényű 's józanabb értelmű Törvények, emberibb érzések által nem határozottatott Despota és Tyrannus' kezében és szájában, 's ugyan-azért e' Khinai Nemzet, minden tiszteletes Históriájú régisége mellett is lealacsonyított rabszolga, durva tudatlanságban élő Nemzet, 's annak minden kisebb nagyobb rangú Mandarinjai is, Despoták és Tyrannusok.

Ellenben egy kimívelt értelemmel, 's fel-emelkedettebb emberi-érzéssel, 's hasonló lélekkel diktált Törvények által igazgattató Nemzet, míveltebbé, felemelkedettebb érzésűé, 's minden nagy, szép és nemes tettekre alkalmatossá lészen. A' bölcs és élesen-látó Uralkodó' felvigyázása alatt, a' Nemzetnek minden lelki-ereji kifejtődnek, megállapodnak, 's az ilyen Nemzet a' tökéletesedésnek, nagyságnak minden nemeiben nagy lépéseket, csudákat tészzen, mikor a' másiknál sir a' szunyadni 's meghálni kényszerített erő és elevenség. A' hol az Igazgató igaz Atyja és Birája a' népnek, ki azt érzi: hogy egy szabad lelkű, kimívelt, kifejtett lelkű, erejű, Nemzeten való uralkodás, tészentulajdon értelemben vett érdemmel Uralkodót, ki tudja azt: hogy a' bíró' élete a' népért, és az Atya' élete az ő házi-familiájáért vagyon, 's mint jó pásztor, jó vezér, annak is szenteli életét; ügyel életekre, 's a' magáét adja azokért, vigyáz belső csendességekre, jóléletekre, megmaradásokra; lelki és testi erejek' kifejlődésére, segíti azt, 's az egésznek

czéljára intézi, belső zűrzavaroktól, szakadástól óltalmazza, külső bérontások, támadások 's fenyegető veszélyek ellen védi. Szeretvén azokat, 's bódogítván viszont szeretetet talál azokban, és költsönösön bódogíttatik. Például lehet itt venni a' régibb időkbeli Görög-országot és Rómát, 's még Carthágót is sok tekintetben; az újjabb időkbeli pedig tiszta világos és jelen-lévő példák a' Német-oroszági és Britanniai szelid, bölcs, 's józan-értelmű emberi érzésektől vezéreltetett kormányú Státusok.

Törvények.

Minekutánna már a' Nemzeti-külömbbségnek több-féle okait kevés szókbán láttuk, menjünk-átal annak lelkére, melly annak életet és mozgást ad, akármelly Státus fenn-maradhatásának, és így annak Nemzeti nagy megkülömböztetésének is alapja és talpköve. Két dologban helyheztetem tehát azt, t. i. a' bölcs törvényekben, és az azt szükségesképen követő rendben.

1-ső. A' bölcs törvények. Ezeknek valóságos karakterét a' következő vonások határozzák: légyenek azok vallásos erkölcsi-érzéssel írott törvények, a' Nemzet' Karakterével, szokásaival, 's ég-hajlattal megegyezőzők, igazsággal és kegyelemmel szelíden mér-sékeltek, a' Nemzetek' szabadságát el-ne nyomják, annak lelkét, energiáját, Cultúráját, erkölcsi és vallásos érzéseit felemelje.

a) Legyenek azok vallásos- és erkölcsi érzéssel írva. Minden Státus alkotványi törvény-adóinak szükségesképen szemmel kellene és kell tartani, hogy az általok hozandó törvény ezen kettős érzéstől vezéreltessék, a' Vallás szolgáljon út-mutatóul arra, hogy emberek-hez illő törvényeket hozzon, ne szolljanak azok egy Tirannus' hangjával, ne nézzen azokban despotai szemekkel, mellynek menny-dörgő hangjára vétkes és ártatlan egyeránt resz-kessen, erkölcsi érzés diktáljon abban olyan Lelket; melly az emberiség' jussait le-ne tapodja, a' Nemzeteket le-ne lánczolja, azokra békót ne verjen, ne kényszerítse azokat bujdósásra, elhagyni tulajdon szülőtte földöket, 's más bódogabb állapotot keresni magoknak szelidebb ég-hajlat emberibb Törvények alatt. Ne légyenek a' *Dráco* vérral írt Törvényei, hanem a' Nemzet bódogságát 's az egésznek fenn-maradhatására olly igen szükséges egységet, egygyesülést elő-mozdító; így nem fog a' Státusban, a' *Nérók*, *Caligulák*, és *Domiciánok* vérral mocsokkal, és kegyetlenséggel tellyes életek, Históriai emlegetésekben a' késő világnak borzasztó rettentő például fenn-maradni, nem a' Státus vadon pusztává változni, vagy a' legremítőbb jelenéseknek gyászos néző helye lenni.

b) Legyenek a' Nemzet Karakterével, szokásaival, 's az ég-hajlattal megegyezőzők, a' melly Törvény-adó arra nem vigyáz; micsoda tehetségekkel, érzésekkel, lelki-erőkkel, gondolkozás móddal bír a' Nemzet, ha annak tulajdon ősi Karaktere nem elégséges azon Törvények' elfogadására, ha a' zordon is durva, vagy puha ég-hajlat, testi lelki erejét más erányokra hozták, 's a' Törvény-adó által hozott Törvények' lelkét fel-nem vehetik, azt által nem láthatják 's el nem fogadhatják? mindenkor haszталanná lesz a' Törvények' czélja, úgy légyenek tehát azok alkalmaztatva, hogy Nemzeteknek ősi karaktereket el-ne nyomják, azt homályba ne borítsák, vagy azoknak utól-érthetetlenek ne légyenek, hanem annak

F. M. O. Minerva 3. Negyed. 1828.

minden külső és belső tehetségeit az egésznek céljára előmozdítsák, a' szerencsés aequilibriumot eggyeránlatot fenn-tarthassák, ne adja az Északi-tartományok' törvényeit a' melegebb ég-hajlat lakóinak, ne egy fegyverhez szokott Nemzetet a' magokat szelidebb Tudományoknak szentelt embereknek, így nem formálhattak volna talán soha a' Lycurgus Törvényei Áthénében Spártai vitézeket, 's így nem állott volna fel Böocziában a' Solon' és Epimenides századja.

c) Légyenek igazsággal és kegyelemmel szelíden mérsékeltek. Közöséges mondás: hogy minden felettebb-való nagy igazság, felettebb-való nagy igazságtalanság; arany mondás ez 's méltó volna, hogy minden szívbe eltörölhetetlen betűkkel lenne fel-metnze. Légyetek igazságosok, ezt tanítja maga a' Jésus is. Nem azt teszi ugyan ez, hogy valaki czélozásaimat félre magyarázza, de az idő jajt kiált mindenkor a' felettebb igazságosnak, csak annyit akarok tehát ezzel mondani: tégyen külömbséget mindenkor az idő, hely és környül-állás' külömbségei köz'tt, a' cselekedetek minéműséget végye' sinór-mértékül, ne vesse ugyan azon egy fontba a' kisebbeket a' nagyobbakkal 's ne tégye egymértékűekké.

d) A' Nemzet szabad lelkűségét el-ne nyomják. Szerencsés Státus' melly szabad lelkű józan-gondolkodású 's az egésznek boldogságát igazán értő Polgárokkal van alkatva. Erkölcsi érzésekkel párosított szabad lelkű polgárokat értek én itt, kik belső meggyőződésből hiszik, hogy az ő boldogságok az egésznek megmaradásától függ, 's annak javára valódi principiumból dolgoznak. Ugy nézi ekkor a' Polgár az ő életét, mint nem a' magáét, 's úgy a' Státust fenyegető veszélyeket, mint tulajdon életre törő rosszakat; 's a' ki a' Státusnak ellensége, úgy nézi azt minden Polgár, mint tulajdon ellenségét. Szerencsés Birodalom, mellynek Polgárjai el-nem nyomott, szabad lelkű emberekből állanak! e' légyen hát a' Törvények' egygyik czéllja, hogy a' Nemzetnek szabad lelkűségét gondolkozása módját, Cultúráját meg-ne akadályoztassa; hanem annak kimívelődését elősegítse, az egésznek java 's tulajdon boldogsága felől, tiszta elmét és szabad képzeteket adjon, 's azt annak által-értésére, elfogadására fel-emelje, hogy azt önkéntes meggyőződésből ne kényszerítésből tégye. Szerencsés Görög-ország! szerencsés Róma! e' tett titeket egykor világ' Uraivá, 's a' szelidebb Tudományoknak eredeti feltalálójává.

e) Legyenek, a' Nemzet Lelkét, Energiáját, Cultúráját, erkölcsi és vallásos érzéseit fel-emelők. Egy legszerencsésebb törekedés minden hasznos következtésekkel együtt, midőn a' Törvény ezen tüzet lobbanthatja-fel valamely Nemzetben, nincs ott szegény, nincs ott szerencsétlen Polgár; a' boldogság kút-fejei ezer meg ezer forrásokban fakadnak, 's áldást, boldogságot terjesztenek a' Státusra. A' Nemzeti-lélek' felébresztésére szerencsésen eltalált ösztön csudákat tézen, Bajnokokat, Jótévedőket támaszt a' Hazának. A' megfeszült és kimívelt erkölcsi értelem 's érzés, vallásos tiszteletben tartja Istenét, Fejedelmét; 's a' Teremtő-lélek ezer meg ezer külömbféle utakat-módokat talál-fel annak javára, boldogítására, 's megmaradására; nincsen ott a' Polgárnak semmi tulajdona, minden a' Státusé, 's a' Státusnak minden java a' Polgárok' boldogságában 's gazdagságában áll, elébe teszi ott a' Polgár tulajdon javát a' Hazainak, mert tudja: hogy az ő megmaradása attól függ, nem rágodik ott a' telhetetlen ön-haszon, nem félhet a' Nemzet a' közöséges megbukásnak nyílt örvénjétől.

2-szor : A' jó rend értelmem szerint ezekben áll ;

a) Légyen minden Polgárnak a' Státusban maga rangjához, karakteréhez, élete-módjához kiszabott pályája, 's ez úgy légyen meghatározva, hogy az, egymás kerületébe által ne lépjen, annak munkásságát ne akadályozza, 's jussait meg-ne sértse. Természetes következés hogy a' megsértések, megbántások kedvetlen emlékezeteket hoznak magok után, ezek majd haragot, bosszú-állást szülnek, veszedelmes pusztító indúlatokat támasztanak a' szívben, a' titkos áskálódások zűrzavarokat indítanak a' Polgárok köz'tt, mellyek könnyen belső szakadásokat, hazafiúi háborúkat támaszthatnak, 's magok után húzhatják a' Státusok' megbuklásait is.

b) Légyen kinek-kinek munkássága, kerülete, 's mennyisége kimérve, minden Polgár emeljen annyi terhet mint a' mennyit elbír. Nincs nyomorultabb Nemzet, mint a' mellynek Polgárai dologtalanok, ez minden élelmeknek jóvedelmeknek kútfejeit bészárja, maga után húzza a' Nemzet' elszegényedését, tudatlanságát; a' Szegénység terhe pedig olly nehéz, mint maga a' megvettetés, képes ez a' legrémítőbb elvetemedésekre is, irigységet szül a' szívben, a' mások boldogsága eránt jéggá fagyral minden indúlatokat, haszna-vehetetlenné teszi a' Polgárt magának és a' Státusnak. Spanyol-országban sok a' dologtalan nép, 's alig is van valahol annyi szegény Polgár mint ott.

c) Úgy légyen a' Státus organizálva, hogy abban minden Polgárnak élete 's munkásságának kerülete az egésznek javát előmozdítsa, irtódjék-ki abból a' meszsze vitt nemtelen magahaszon - vadászat, szüli ez a' fősvénységet, melly szinté olly veszedelmes indúlat mint az irigység, megtagad a' fősvény minden szelidebb indúlatokat, tulajdon maga háza-kerületében is eleibe teszi a' maga javát a' másokénak, elébe a' Státusnak. Néhány ravaszabb és fortélyosabb Polgár rövid időn elnyeli az egésznek boldogságát, az Egoizmus, Indiferentizmus, Fanátizmus, Naturálizmus, Bigotizmus' lelke meglepi a' Polgárokat, 's maga után húzza az elszegényedést, és az egésznek megbuklását. Ugy legyen tehát az elrendelve, mint az órában a' kerék; hogy mikor az meg-mozdul, mindenik költsönösön segítse az egésznek akadály nélkül-való forgását, 's ne légyen pór-szem, melly annak járását megállítsa. Illyen a' Státus' elrendelése forgott talám IV-dik Henrik Franczia Királynak eszébe, mikor egy jó barátjának azt mondotta: Nem nyugszom mind addig, 's abban igyekszem, hogy Franczia-országban a' legutolsó Polgár is legalább egy héten egyszer tyúk-húst egyék.

A' Nyelv és a' Köntös.

Nincs 's nem-is lehet egy Nemzetnek nagyobb kincse, szentebb Palládiuma, mint az azt másoktól megkülömböztető nyelv és köntös; nem tudom micsoda belső titkos érzés, sajtítás vonja egymáshoz más Nemzetektől megkülömböztetőleg, az egy nyelven beszéllő embereket, 's melly csudálatos észre-vehető idegenség tolja azokat vissza másoktól. Úgy tetszik nem bízik egy más nyelven beszéllő embernek szívében és Karakterében, gyanu támad benne az iránt, tartózkodással közelit az idegen köntöshöz, 's retteg társalkodni azal, fél kinyitni szívét annak, mert nem tudja melly idegen érzéseket, indúlatokat fedd az

idegen takaró. Veszt ezzel a' társalkodás, meghűlnek 's lassanként elszakadoznak a' Nemzeti-érzések, indulatok; idegen színt, ízt váltanak magok is, bizodalmatlanság ül 's fészkei magát egymás eránt a' szívbe, a' nemzeti szabadabb nyílt-szívűség 's barátságos érzelmek helyett a' Nemzetiség' szoros költözetjei felbomlanak, 's valóban jaj annak a' Nemzetnek, melly a' Honnak ezen nagy kincseit eltemette, 's más idegennel cserélte fel; az bizonyosan nem meszsze van attól, hogy nemzetiségét 's nevét is egészen elveszesse. Hány Nemzet nem síratta-meg már, de későn veszte után ezen nagy igazságokat. Nem így tett Róma és Görög-ország, ki ezen nagy kincset becsülni tudta, azt Nemzeti-Innepein, játékaik, szoros társalkodás 's egygyesülés által fenn-tartotta, törvényeiben parancsolta, 's mindent valami ennek határain kívül vólt, idegen rosznak, rútnek, durvának, barbarusnak nézett, nevezett és tartott.

Csak kevés szókkal érintem itt most ezen Czikkelyt, de talán nem sokára a' maga egész kiterjedésében fogom azt ezen Czim alatt: „a' Honni-nyelv Literatura, miért kell azt művelni,” ezen Folyó-írásban közölni. Készen vagyok ugyan nállam ezen munka egy nagyobb egész kidolgozásban is, mellyből e' Nemzeti külömbség' Czimű értekezés kiszedegettetett 's itt közöltetik, de jobbitásokra van szüksége, 's én azt mostani állapotomban nem tehetem, 's így kétséges vagyok abban is, ha azt valaha egész kidolgozásban sajtó alá adhassam. — Addig óh Magyarok! Hazám nagy Fijai halljátok-meg e' rövid felsohajtást, 's őrizzétek elfajulástól e' Honni nagy kincseket, 's tartsátok fenn ez-által Nemzetiségeteket, Á'siából hozott ősi Karakterteket, nagy és dicső tulajdonságtokat. Terjeszszétek-ki ez által is híreket neveteket Nemzetekről Nemzetekre, mint egykor fegyveretek élein Kelettől Nyugotig szaguldott. Míg ezt Róma 's Görög-ország szentül őrizte, megtartotta a' maga Nagyságát is; mihelyt pedig amaz Persa szokásokat, e' pedig szomszédos nemzeti karaktereket cserélt; idegen szokások, érzések, indulatok, erkölcsök csúsztak-be a' Nemzetbe, mellyek a' Honniakat megvesztegették, pompázásra, tékozlásra, lelketlen bujaságra fajult, Nemzeti Energiáját elvesztette, — Kúl-nemzetek rohantak a' Birodalomra, tetétől talpáig fel-forgatták azt, 's vissza esett az előbbeni durvaságba, barbáriesbe, mellyből illy Koloszszális nagyságra emelkedett vólt, 's hol vagynak ma az egykori Görögök és Rómaiak?! —

Szigeti Gy. Mó'ses.

2.

S H A K E S P E A R E
JÁTEKSZÍNI MUNKÁJINAK' MAGYAR FORDITASAHOZ
TARTOZÓ JEGYZÉSEK. 1)

I. A' Nyelvre nézve.

A' később kifejlő Nemzet Literaturájának két felében kell keresni dicsőségét. Először — hogy a' rangra kapott nyelvek remekeit rokon lelkű fordításokban mutassa elé, másodszor eredeti munkákkal vívja magát más Eredetiek' sorába. A' helyes fordításokkal azon tuczet - emberkéket győzi-meg, a' kik annyira belé-tapodtak egy-egy külföldi virágzó nyelvbe, hogy a' magokén lehetetlennek hiszik annak ereje és szépségei kitehetését, az eredeti lelkes teremtetések pedig a' néki büszkült mívelt Nemzeteket kényszerítik arra, hogy pálmásan is az új Koszorúsok előtt magokat meghajtsák, 's őket ha későbbiek is, társaiknak ismerjék.

Fordító vagyok itten, 's a' magyar műveltség' barátjainak nagygyűlése előtt elé akarom adni minden kiméllyéssel gondolataimat, melyek a' fordítás körül vezérlettek, elébb röviden keresztül reppenvén nyelvünknek vélekedésem szerént lévő állapotján.

Zrínyi Miklóson az Adriai Sziréna Íróján, és Gyöngyösi Istvánon jóval innen, de ezelőtt csak harmincz egynehány esztendővel, egy kis baráti kör érzette mélyebben azt a' szégyent, melly a' maga nyelvét gyáván el-hagyó Országot nyomja, 's a' nagy erejű, de megzsibbasztott Nemzetet Eleinek szózatjaira való ügyeleltre bátorzkodott inteni. A' nyelvvel ezek akkor úgy éltek, a' hogy kapták, 's egy két melegen dallott ének, némelly lelkes próza, nagy ébredéseket gyújtott. Kilenczvenig, azoknál 's leginkább más Országos környül-állásoknál fogva egy lánggra kapott szép tűz, a' híven tisztelt Király eleibe vivé a' Hazai-nyelv' felvétele kérését, 's azolta több Ország-gyűlési törvény olly erővel parancsolja az egykor el-hagyatott Nemes ügy védelmét; hogy a' ki Magyar-hazájában a' magyar nyelvet még most is hidegen tekinti, törvény-szegőnek a' magyar törvény óltalmára érdemtelennek nézettethetik.

Ez az Országos akarat, nem a' régi gondatlanokat találá, sőt mintegy haladásra intő jel, hatalmasan buzdította-fel az emelkedést úgy-is várt jobb főket.

1) Egyezre e' négy darabot: Macbeth, Lear, Hamlet 's a' Windszóri Vig-Azszonyok: akarám kiadni. Mikor? új környülállásoktól függ.

A' Vármegyék rendelkezéseket tettek a' magyar nyelvvel való közönséges élés felől, a' már munkálkodott írók barátságos serkentéssel nyújtottak az ügy mellé merészen előlővő ifjaknak kezét, minden buzdult a' kinek esze és szíve volt.

Igy kezdvén-meg a' Nemzeti-nyelvnek hivatalbeli külső tekintetet adni Magyar-ország, (mert Erdély mind Vármegyéjén, Székely-székein, mind Királyi Tábláján 's Kormány széke üléseiben jelesen fenn-tartotta Nemzeti-nyelvét, még hazabeli Fejedelmeinek ideje óta, kik alatt több felső Magyar-orzági Vármegyék 's Városok is magyarul vitték Jegyző-könyveiket,) most az Írók a' nyelvnek belső becs-adására intézték figyelmeiket, sőt hogy kedvező idők jártával arra a' Külföldet is figyelmetessé tennék. A' nyelv grammatikájának egybe-állítása és sűrű fordítások foglalának-el legtöbbeket, és Eredetiek is kezdettek pálmáskodni. Sokan nem találták most elégségesnek a' megszokott köz-beszéd nyelvét, megengedhető vagy türhetetlen fordulásokat szöttek belé, 's perek támadának. De mehetett volna-e az a' buzgó neki fogás a' millyent láttunk, hév nélkül végbe? Nemzetünknek egyéberánt se tulajdona a' hévtelenség, 's nagy részben jó, hogy nem az, mert nagy tettek' lelke tűznél forr. Történhetett volna e' az annyiféle Nemzettel szomszédoskodó magyar' nyelvének kitisztázása tévedések nélkül? Emberi természet 's egy személyben az úgy festi magát mint sokakéban egygyütt, hogy ha a' Jót közönségesen akarják is, mindenik a' maga vélekedését gyanítja helyesebbnek, 's mikor ehez a' nagy elmaradáson való nemes megijedés szikrát-is vet, össze-bonyolódás történ. Végre lassanként szokott a' tisztább, sok elmerülései után hamenttére hagyatik felyülkerekedni, 's megállapodik.

A' Grammatikusok észre-vevék, hogy a' meghatározott, és határozatlan ígéssel más-képen él az Erdélyi 's Tisza-mellyéki Magyar, más-képen azok, kik Tótokkal elegyesek vagy Németek szomszédjai, látták a' külömbiséget, hogy a' sok *attatom, ettetem*, inkább cselekedtető mint szenvedő forma a' Magyaránál, hogy a' mostan fenn-forgó szenvedő forma a' deákból csuszott-bé, a' maga nyelvénél más nyelvet nem tudó Magyar pedig más-képen fejezi-ki a' deák szenvedő formát, 's hogy a' Magyar sokkal több és festőbb gyakoroltatókat (frequentativumokat) fejtett - ki más Európaiaknál. Ki lett keresve minden elválasztó külömbözés' regulája, 's az ígékben két, egyebekben több felé vált pártok vélekedései megvagynak hányva vetve.

A' Fordítók átaljában két-felé szakadtak. Egyik fél azt tartja jónak, ha úgy teszi által nyelvünkre az idegen Írót, a' mint az maga-magát kifejezte volna ha magyarul írjon, a' másik félnek tetszik a' görögöt görögösen, a' deákat deákosan, a' németet németesen, 's így a' többieket magyarul beszéltetni, hogy a' mint mondja, rá ismerjünk eredeti Karakterére, 's a' külföldi szóllások módjai' felvétele által nyelvünk hajlékonyabbá legyen, és szabadabb festésűvé változzék.

A' kevés számú eredeti Költők 's a' még kevesebb eredeti Prozaikusok, illy össze-ütközések között majd egyik majd másik útján jártak. Mind a' kettő akár eredetit írt, akár fordított, észre-vevé, hogy nincs minden ideának meghatározott kijegyzésére, vagy a' kényesebb vonás éreztetésére szavunk, 's mit tevé? Egyik, meglévő szavaink' analógiája szerint következtetett elé ujjat, másik csinált, harmadik facsart, némelyik álmodott. A' Költők e' mellett sok új össze-füzeseket kezdettek, kerülgették a' kedvetlenül hangzó betűk' és szó-tagok' egymás mellé halmozását, Olasz és Francia vers-nemekbe öntögették a'

régiebbeknél magasabb szárnyallású érzelmeiket, hosszú szavaink helyett gyökereiket nyitották-meg, 's ezen kiszemelések által a' nyelvet, az érzésnek és fantáziának szabaddabb játéku alakjává kezdék tenni, úgy, a' mikép' az alkotó művész kiszedi elébb matriája' darabosságait, hogy felmelegülése pillantataiban olyan képüvé teremthesse, a' millyen kényes kebelén keresztül magát lelkébe átaljászdja. A' Prozaikusok, kiket stílusok kellemessé tételében hasonlóképen költői kényes fül, és jól találó érzés vezethet tökéletességre, hagyogadni indultak a' feleslegest, 's harmónia szerzésében helyesnek tartották követni a' Költőket. Ezen tisztogatások mellé járult mind e' két rendbeli Íróktól a' régi magyar nyomtatott vagy még csak kéz-írásban lévő irások olvasásának ajánlása 1), és némelly vidéki szavak felvételének sürgetése is, hogy a' bé-csúszott idegen, vagy hibás új szók okosan azokkal cseréltesse - ki.

Voltak csendes nézői is e' szép indulatú, majd győztesen majd elesve vívó harcosoknak. Vagy nem vala úgy-még természetekben a' megtámadozás' ingerkedése, vagy egyéb munkával kívántak eléállani, 's inkább azon való dőlgoztokban mutatták - ki emez és amaz újnak irásokba vételével, hogy a' vetélkedések' gyümölcsét haszonra fordítják. Örvendve hallák egyéberánt a' zúgást, mert az azt mutatta, hogy a' nyelv ügye végre mozgásban vagyon, 's ha mint más Országokban, úgy nálunk a' dicsőbbre vezető mozgás, czélon és józan ponton túl pattanó szökellések nélkül nem történ is, eltűrték más gondolkodó Olvasókkal együtt a' bőlásokat; mert büszkén felébredett energiát láttak, melly Nemzetünket gyűlevészé lett csoportok' sorában nyavalyogni nem engedi.

Illyen iparkodás illy dajkálódó vezetgetés köz'tt kezdett nevedezni a' magyar Literatúra' Mu'sája, egykor egy deli termetű, lelkes tüzzel tekintő, 's hódító kelleművé válандó hősi Leány, melly eddig ugyan inkább csak édes itt-honunkban, 's még itt is nem nagy körben pillanta némellyik nevelőjére hálával, de ha lelkekre fogják venni Hazánk hatalmasabbjai nemes vérű származását, 's az elkezdett Országos rendelkezésekhez olyant kérnek Felséges Királyunktól megerősíttetni, melly a' nyelvet átaljában szükségessé, elkerülhetetlenné teszi 2), afféle abajdocz embereket, a' kik magyar neveiket se tudják magyarul kimondani, többé neveltetni nem enged: akkor az Írókat több Olvasók fogják serkenteni, 's a' hősi Leányt szerencsésebb elmék úgy öltöztetik fel, hogy más Nemzetek köz'tt halhatatlanná lett testvérei is örömmel nyújtják feléje kezeket.

Ruházatja ugyan még most nem egészen hazai, mert némellyek azon szép elragadtatásoknál fogva, csak-hogy minél elébb a' Külföldiek Mu'sájához hasonló díszű legyen, tüzesen öltögettek rá mindenféle idegen szeleteket, 's ez a' mód neki nem tetszik. Elég belső erőt érez e' tulajdon magában, 's örömet azt törekednék inkább kimutatni, hogy ne elfacsart lépdelésű legyen, hanem szabadon kifejlett teremtés. Mintegy nagyra vezető ösztönül vagynak benne saját tulajdonságai: okosabb, mintsem csak azért ne fogadna-el

1) Kemény János p. o. a' maga élet-írásában (Kiadta Romy Károly) sok olly régi hadi szavainkat emliti, mellyek helyett ma németesekkel élünk. Pázmán Péterről pedig még Bél ezt ítélte: Certe ejus vestigiis, si institissent Hungari, nihil jam nobis deesset ad summum cultum sermonis patrii. Notitia Hung. Tom. I. Cottus Posoniensis pag. 512. —

2) Ezen írás még 1824-ben készült. Az 1825, 26, 27-beli Ország-gyűlésének a' Magyar-nyelv mellett.

valamit, mivel idegen földről szakadt, sőt hajlékonyan Nemzeti-köntöse széleire hézajaiba fűzi a' Küldföldnek olyan ékességét, mely szemet von magára, szívet fog meg, de magyaros különösen kiváló szabásait össze-tarkítani épen nem akarja: szabad de nem szilaj, nyájas akar lenni nem édeskés, 's mivel jól látja, hogy minden más derekabb Nemzet Mu'sájának külön megkülön Karaktere van, sokkal kényesebb, és szebb büszkeségű ő is, mintsem szolgálai módon kapkodna-fel azok' nyomain holmit. — Nem a' maga népének eredeti indulatjából vágyik kifejeledezteni tulajdon díszét, 's a' mit másoktól vesz, úgy akarja hazaivá tenni, a' hogy az Olasz-földről hozott szálló-tókból magyar Nektár lett. Nem olly össze-mesterkéltséget szereti ő, melybe tíz-féle külföldi ág is belé-öltődött, 's az eredeti tör'sök' íze sudara el-van fojtva; tulajdon természete szerént dajkált fának gyönyörködik inkább koronájában, melynek által-ültetésekor, földjét a' Kertész attól megkivánt részekkel elegyítette, 's göcsös kihajtásait belső erejének megsértése nélkül szelegette-le csinosan. Illyennek árnyéka alatt hallgatja örömmel lantosát, 's épül, nagyot nő, midőn ez hatalmas hangokat, nyelvének velejéből szed hurjaira; nyájas könnyű társalkodást éreztet, ha a' vele folyó beszédben szálló azon szavakat következő édes rendben ajkain, melyekbe a' Magyar nemzeti-érzés még akkor nyomta erejét, midőn csak egy nyelvet beszélt, 's azon törődött-által lelke' és szíve' külön eredetiséget formáló indulatja.

Literaturánknak ekképen kifejlteni vágyó Mu'sájával a' deák és német-nyelv berzenkedik. Abból, és ebből csuszna-bé a' tiszta magyar kifejezés helyett deákos és németes kifejezések. Az igazat ugyan megvallva, deákos és németes Hazánkban nem is könnyű tisztán magyarul írni, mert a' hivatalban lévőknek deákul kell dolgozni, mikor pedig előkelőbbek társaságába kivált Aszszonyokéba lépünk, ott annak, a' ki kedvet akar lelteni németül illik magát csinosan, folyvást kimagyarázni tudni, 's hogy ne ragadnának az emberre néha akarata ellen is olly idegen szövegek, melyek nyelvére a' deák és német megszokott forma szerint fordítva hirtelen jönnek. Akkor vesszük észre, hogy azokat csak úgy facsargattuk kinzottuk-elé, midőn helyettek csupán a' maga nyelvét tudó tősgyökeres magyar szájában egészen más ki-fejezést hallunk. De ha a' deákul író Magyar-nak hibául tulajdonítatik, midőn deák szöveg módja helyett magyarosan fejezi-ki magát, p. o. ezen magyaros mondást jól járt így ejti: bene ambulavit, holott, res prospere ei cessit kellene írnia 's a' t. Ha Reuchlin in *Epistolis obscurorum virorum*, méltán szabdalgatta-meg egyéb bohóságaik mellett még azért-is azon Németeket, kik deákul ilyen formán írtak németesen: sed scribite mihi propter Deum novalia, et valet tam diu, donec unus passer ponderabit centum libras, ha az Olasz, Franczia, Angol-nyelv tanító előre kötelességének tartja arra inteni tanítványját, hogy ezen nyelveken jól akarván beszélni, felejtse-el a' maga nyelve' különösebb tulajdonságú fordulásait; nem szükséges-e a' Magyar-nak is kikerülni azon deákos, németes mondásokat, melyek helyett tisztán magyarul is elé-adhatja gondolatját, 's néha még lelkesebben? Csak egyedül akkor lehet szabad Külföldi szöveg módjához folyamodni; midőn a' magunk nyelvét gondosan kikerestük, 's abban se a' Magyar-, se az Erdély-országiaknál olyant nem találunk.

Az illy hézag kipótlásában áll nyelvünk' nyeresége, bővítése, hajlékonyítása, ez a' közép út barátságosíthatja össze az Ázsiai szerkezetű nyelvet az Europaiakkal. Nyel-

vünkről lévő ilyen gondolatimban az Olasz, Francia, Anglus, és Spanyol-nyelv kifejtődésének történetei 's össze-hasonlításai még inkább megerősítettek. Látván mikép tartják-meg ezek, nyelveknek eredeti szellemét, ámbár mindenik más nyelvek' össze-tördeltt szavaiból származott Fénix, nem mentem azon a' néhány miéinktől is fel-fogott úton, mellyen vezetőjük Voss a' görög Homert németben görögös fordításokkal hintette-el, 's fíjaival egygyütt Shakespeare' német fordítását Angoly szerkeztetésű kifejezésekkel adja-ki, hanem inkább azt kérdezem a' nehezebb helyeken: Vallyon ha Shakespeare magyarul írjon, millyen tős gyökeres magyar kifejezésekbe öntötte volna mérész gondolatját. Ugyan-is miért éltem volna Angoly idiotismusokkal, mellyek magyarul egészen egyebet tehetnek? a' mint ezek felől az *Élet és Literatura* II-dik Kötetének 379-dik lapján elértem. Egyébberránt is a' fordításnak nem az veszi hasznát, a' ki az eredeti nyelvet is érti, hanem-ha gyönyörködni akarna az össze-hasonlításban, de még ez a' gyönyörködés is megszűnik, ha a' maga nyelvén elfacsarásokat lát, akkor kettős okból is inkább az eredetit olvassa. Abban tetszenek neki a' nyelv tulajdon kifejezései, mert tudja hogy oda valók, 's a' magok helyeken állanak. Így tehát nem jobb-é hazaisan mintsem a' külföldről töredezzve magyarul beszélni. Vélekedésem szerint jobb, mert akármely nyelv' Geniuszát az Irónak tisztelve kell követni, kényesen vezérteni, 's nem hevesen össze-zavarni.

Minekeltötte tovább mennék, e' két-féle nemű fordítás' különbségei fejtegetésében, Chenier megjegyzését hozom elé, lássd: *Tableau historique de la Literature francaise* Paris 1816. 257. lap. Copier servilement des formes etrangéres, mondja, c'est travestir à la fois sa propre langue, et l'auteur que l'on interprete. Voulez vous faire un portrait ressemblant? Saisissez la physionomie. Voulez vous rendre fidelement un classique en conservant toutes ses pensées? ecrivez, comme il eut écrit dans votre langue, car ce n'est point le mot, c'est le génie, qu'il faut traduire. 1)

Eh, ezt francia írja mondják a' Németek, 's kivált Leszing után nálunk is ilyenre némelylek, könnyű francia, ki mindent a' maga szemével néz, 's mindennek francia szint ad. Megjárt ezen ellenvetés azon időre czélozva, midőn XIV. Lajos alatt a' Francia inkább csak a' felső színen futott-el, de olly mélyen tekintő francia Irók támadtak később, 's vagynak most, kiket a' mélységgel dicsekedők is tisztelni tartoznak. Voltairet magam se merném elé-hozni mustrául Shakespeare fordításában, gonoszúl szeleskedte-el ő Hamlet' Monologját, 's egyebet, hanem Chenier nema' könnyűk közzül való. 'S az ő mondásával támogatott állításom pedig nem is azt teszi, hogy Shakespeare személyei beszédein magyar szín legyen. Mi nem-is tudnánk még azt adni, mivel olyan külön-váló magyar Iskolánk, mint a' millyent a' Francia míveltség szerze magának, nincsen, 's ha annyira üzzük a' Külföldiskedést, Nemzeti színe Literaturánknak nem-is léssen. Ezt a' különváló nemzeti szint vesztette-el a' Német-is, nyelvébe az idegen kifejezéseknek mindenünnen össze-halmozásával, mert a' mi külön karaktere ő neki most van, az a' több-

1) A' ki szolgálou másol le külföldi formákat, mind a' maga nyelvét, mind a' magyarozott Irót travesztálja. Hasonlatos képet akarsz festeni? Fogd-fel tehát a' Fyzionomiát. Hűségesen akarsz egy Klaszszikust minden gondolatainak megtartásával megismertetni? Irj tehát úgy mint ő írt volna nyelveden, mert nem a' szót hanem a' lelket kell fordítani. —

féle nyelvek' fordulásainak utánnazott fel - vehetésében áll, 's mi ide haza meghasonlva nem segítettve, mi sokkal kevesebben az ötszerte több millióból álló Német uralkodó Nemzet' színes nyeresége után eredve, körülállásaink miatt majd se azt el nem érjük, se írásainkra Nemzeti-bélyeget nem nyomunk, holott ügyünket mind magunk, mind a' külföld előtt leginkább az nevelhetné, magunkra jobban bémátna, a' Külföldet saját eredeti fordulásaival figyelemre gerjeszthetné. De vissza az elébbire.

Mikor azon vezér idea szerint, nem szolgai módon ragaszkodunk az idegen Író' formájához, hanem annak lelkébe egészen belé varázsoljuk magunkat, 's abból és azzal beszéljük-el a' legkissebb vonásig az ő kebelében termettet, ekkor tesszük a' fordítás' nyelvét valósággal gazdaggá, mivel a' maga tulajdon erején való feljebb lépésre utasítjuk, az ő benne magában meglévő gyöngyeiből fűzzük koszorúját. Mind addig ösztönöz t. i. ezen az úton felingerlett hevünk, míg a' külföldi kifejezés hatalmával 's kellemével egészen megegyezőzt nem találunk.

A' maga nyelve tulajdon fordulásaival élő Fordító tehát, a' maga nyelve' szavaiban meglévő de még össze nem állított erőt akarja a' külföldiekkel egy rangúlag kifejtetni, az idegen Idiotizmusokat a' maga nyelvével felcserélő pedig új gyarmatot hoz-bé honnyába, 's azt akarná magyarra tenni, de az csak sehonnai lesz. Amaz egygyütt lép eredetije mellett, ez utánna nyomról-nyomra, 's főt hajtogatva. Az első önn-erepüleg vizsgálja-meg az eleibe vett remeket, de a' magából gyuladoz annak egy díszű rokonját elé-alkotni, 's a' képet külön darabból úgy önti, hogy rajta tördelések' földözása ne lássék, a' másikat szolgává buktatta bámulása, 's megfeszített dolgozásának elborító melegében addig mesterkél, és csönkitgat, míg a' maga maszszájának erét találja, 's széllyt repeszt. Az, olyan Virtuóz, a' ki egy nagy Hang-művész Compozitzióját hallván, a' maga szerén játszója utánna, ez lebegő viszhang. Merjem - é mondani, egyikben az ítélet igazgatja a' fantáziát, a' másiban csak a' fantázia játszik némelly külföldi szerencsés kifejezésekkel.

Igen-is, megkísért bennünket itt és ott az ismeretes régi 's új mívelt nyelvekben egy-egy nagyon kellemes fordulás, óhajtánók azt a' magunkéba, midőn azt mással se tudjuk felcserélni, vagy a' fenn-említett szabadságnál fogva se vehetjük fel, 's nem jobb-é illy helyen, ezt vitatja a' külföldies Fordító inkább egy kisség erőltetni nyelvünk' Geniussát, mintsem a' más mód-szerint hézagot hagynunk? Nem jobb. Afféle kifejezéseket, mellyek' ingere, vagy szó-játék vagy különös történetkor eredett lelki-szőkellés szokott lenni, vagy a' mellyek által egyik Nemzet' nyelve a' másikáénál érezhetőbben festi az emberi indulatokat 's oktan állatok' természeti hangjait akkor fordithatatlanoknak kell megismernünk, mint a' mi nyelvünk díszeiről és sajátságairól más külföldi Írónak midőn fordítaná, ugyan ezent kellene megvallani. Mi lenne ugyan a' deák nyelvből, ha most abba a' Franczia eufemismusokat, calembourokat belé forgatnók, mi a' Görögből ha Angoly idiotismussal elhíntenők?

Hibás ez a' következtetés, ezt hallom erre. A' melly nyelv elérte már tökéletessége' pontját, abba nem kell külföldi szóllás, a' görögbe és deákba hát nem kell; a' magyarba szükséges, mert ez még mind nevendéke a' szép tökéletességnek. De nem fejlődött-é ki a' francziában sok olyan társaságheli csinosan lekötelező szóllás és kedves játék,

melly a' rómaiban nincs meg, mivel mint minden emberi dolog, úgy minden nyelv is egyben jeles lehet másban foglalkozni fog; nem formált - é az Angolynak a' Görögtől különböző környül-állása afféle kifejezéseket, mellyeket a' Görög foglalatosságok nem viríttatott volna ki, 's tegyük-fel: ha a' Görög és Római még élének, 's hiányait ezen új verseneseik módjaival akarnák ki-pótolni, hogy lenne zavarra a' görög és római karakter.

Minden Nemzetnek formálódott ugymint vagy törvényei's Királyai, vagy életbeli foglalatosságai 's természeti vérfajja által bizonyos különvalósága, mellyet nyelvének eltérő kifejezéseiben is éreztet. Annyira meggyökeredzik pedig az azoknak mindennapi hallása közt fel-növőnek hozzájuk való szeretete; hogy épen az olyan különösebb ki-fejezések hatják-meg legmélyebben, mert egyszeribe nyomban gerjesztik-fel benne azon Nemzeti nagy egészhez való tartozását, melly azzal él, és bizonyos tettzeskedő negédség azokat még lelkesebben-is ejteti. Sorra hánnya-meg a' nyelveket, keresi a' megkedvelt különváló kifejezésnek párját, 's nem elégti-ki annyira egyik-is érzését, mint a' magáé. Midőn a' frantzia-háborúk előtt a' Német-gavallér francziáskodva beszélt németül, a' valóságos jó Német kerülte beszédét, 's Koczebue még a' játék-színen is kikaczagtatta, midőn a' Magyar-gavallér most németesen, 's törve beszél a' magyar-nyelvet, nézzük-meg csak azt a' pillantatot, mellyet erre a' törzsökös Magyar vág. 'S még-is önnkéntesen rontsuk-é meg Nemzetünknek nyelvbeli tulajdon karakterét? Magok az Írók rongálják-é? Zűrzavarba kell-é előbb azt a' nyelvet hozni azért hogy építeni lehessen belőle, mellynek már most tapasztaljuk eddig csak egy két németre fordított szüleményében is németül ki nem fejezhető vonásait? Rozzant hányt-vetett épületre lehet csak alkalmaztatni az e' tárgyra nézve védelműl felhozott példát, azt méltán szélyt-szórhatja egy Palladio. A' kopár vizenyős tájnak is helyesen vagdaltatja-ki a' vidám kertet alkotni akaró bozótjait, de azt a' szerencsés helyhezetű vidéket, a' hol méltóságos sudarú tölgyek, virágos hantok enyhítő ligetek vagynak 's közöttök kristály-patak elevenkedik, nem inkább az ott megjelent természet útján vezet-e' Wren az Angoly kertek' kezdője, ékesebbé formálásában. Veszem észre, hogy itt egy két Irónkra való czélzást fog gyanítani az Olvasó, 's kebelem mintegy megrézene az eléadottak le-írásán, mert a' személyt örömet elakarná választani a' tárgytól, 's egyedül ennek ügyét vágnék illetni. Csak olyan megengedett szabadsággal kívánám elé-adni vélekedésem különbözősét, mint a' millyennel külön egygyütt létekkor élnek a' legjobb barátok-is, kiket érzések össze-kaptsolva tart, hanem némelly tárgyat belső meggyőződésekhöz képest másképen tekintenek. Bár a' nyomtatás által hidegebbé 's komolyabbá válni tettző színt itt is olly nyájassá lehetne tenni mint beszéd-közben, hol a' megkülönözés kimondása alatt melegen szorítjuk-meg barátunk kezét, 's éreztetjük vele, hogy ha mindenben meg-nem egygyezünk is, ha talán az ügy mellett, mellynek diadalma nekünk épen olly egygyetlen-egy büszke örömünk mint ő néki, néhol szép megfelejtkezéssel fellobbanunk is, őtet szeretjük, érdemeit igazán tiszteljük. Becsületes lelkű ember felől e' vallomásom után nem teszem-fel, hogy az jutna eszébe, mintha férjfiatlanul alattomosan ezt vagy amazt döfni akarnám. Nem — a' magyar műveltség barátjainak nagy gyűlése előtt kötelességem szerint nyilvánlagosan mondom-el: hogy vélekedésem inkább Cheniernek feljebb említett szavaival egygyezik, mint Johnsonnak ezen

állításával, mely közöttünk németül lett ismeretessé, 's azért úgy kell éléhoznom: „*Fremde Wortfügungen hat man als gefährlich verschrieen, welche den Character der Sprache ändern sollen, aber es ist meine ernsthafte Meinung, dass sich jede lebende Sprache nach irgend einer alten recht knechtisch bilden müsse, wenn unsere Schriften dauern sollen.*” A' hires Johnsonnak úgy gondolom csak úgy volna ebben igaza, ha ez által azt értené, hogy a' később művelődő Nemzet Írója az elébbiek' fel-emelkedett gondolkodása módját és megcsinosított ízlését tegyék magoknak mustrául, mert a' tőle megkívánt szolgáltságot minden művelt nyelvek kifejtődzése a' magok tulajdon erejébe való biztokban nemesen félre állította. Ellent a' később kifejlődő csak az előbbinek utánzására legyen-e kárhozatva? Ez ne emelhesse a' maga birtokát annak kívánsága szerint úgy díszre, a' hogy azt az előbbi tulajdon ösztöne útján tevé?

Fontoljuk-meg, a' Római szolgálkép ragaszkodott-e az előtte régebben kicsinosított görög-nyelvhez? Nem bátorzkodott-e az Olasz eltávozni a' Deák' nyomairól? A' Francia és Angol az Olaszoknak vette-e által fordulását? Helyben-hágy-e a' Német is mindent, a' mit másunnon közibe visznek, ámbár ő e' Nemzetekhez képest legtöbb szabadsággal szeret élni a' külföldieskedés elfogadásában.

Horátziusban igen-is látunk görög szerkeztetéseket, de a' Római Íróknak nagy tiszteletű Teste azonban a' Görögénél egészen más karaktert mutat, 's így alkotódott az Olasz, Frantzia, Angol, és Német-nyelvnek külön meg-külön való sajátága, mivel az Írók, hogy Nemzetjekre bé-hassanak leghelyesebbnek tartották azzal a' nyelvvel, mely a' Nemzet nagy egészében annak indulatja 's helyhezete szerint különbözve kiformálódott, tulajdon folyamatja mentében élni.

Hijába csúsztatá Boccaccio (szül. 1318 + 1375.) az igéssel való római módú életet az Olasz' nyelvébe, századok múlva se elegyedett-el az benne, ámbár amannak legközelebbi leánya, mert Denina (szül. 1731 + 1813 Párisban mint Napoleon Bibliothecarius) 1762. kiadott munkájában: *Saggio sopra la letteratura italiana*, hibáztatja. Gróf Magalotti 1769-ben adta-ki több munkái közt leveleit. *Lettere del Conte Lorenzo Magalotti*, 's Fabroni (szül. 1732 + 1803.) ki mutogatta, hogy Magalotti hol sértette-meg az Olasz-nyelv' Geniusát, 's mikor 1769-ben a' Gróf leveleit megbővítve bocsátá megint közre, azokat sok helytt külföldieskedő Olaszból valóságos Olaszra tette-átal. „*Ma a' è un altro carattere* mondja Denina Boccaccioról, nello stile dell Boccaccio assai più degno di osservazione, perche fu forse cagione d' un grande ed universal difetto del eloquenza Italiana nel Secolo XVI. che non è ancor al presente totalmente emendato. L'affettazione della costruzione Latina e Ciceroniana in cui cadde il Boccaccio col voler sopra tutto rigettar alla fine del periodo il verbo principale, che regge il senso; ed altre cosuccie si fatte fecero credere a molti esser quello il proprio del lingvaggio Italiano, tutto che il Passavanti, il Villani, e Diuo Compagni scrittori contemporanei di Dante, e stimati da noi come ottimi scrittori ed eleganti, potessero convincere ognuno che cotesta intralcatura di costruzione non era carattere essenziale della nostra lingua. Ma i difetti de' grandi autori sono sempre fatali.” 1)

1) De Boccaccio Stylusának egy más tulajdonsága még nagyobb figyelemre méltó, mivel a' XVI-dik századbeli Olasz ékes-szólásba egy olyan közönségesen elterjedt nagy hibát csúsztat, mely még mai nap sincs egészen helyre-hozva. Boc-

Fabroni pedig Magalotti nyelvét ekképen állítja nem követésre méltónak: *il suo stile fu un tempo tutto puro e tutto Toscano, ma dopo aver molto viaggiato e imparate diverse lingue straniere vi mescolo un non so che di forestierismo onde ne fu sovente ripreso da' suoi concittadini. Tuttavia io credo di potere affermare, ch'égli riteune sempre una maniera di scrivere sugosa e polputa, e massimamente in quel che scrisse nella sua piu avanzata eta e che la sua orazione è piena di maestà splendida luminosa ed ha in se una somma bellezza e porta sempre in fronte la nobiltà dell' autore.* 1)

De hogy az efféle egészen ki-írt bizonyításokkal hosszas ne legyenek, rövidebben említem a' többi Nemzeteknek nyelvbéli sajátásaikra való figyelmét. Ámbár a' Francziák között némelly energiával teljesebb Írók, méltán kívánták Akademiájoknak egykori felettébb is feszes jármát megszegni, 's a' sokat megrendített Revolutzió árja nyelveket mérészebb fordulásokra szabadította, mindazonáltal a' tisztító elcsendesülés Mirabeaunak haragos tengerhez hasonló beszédeiben kapkodó tüze miatt össze-burkolódott kifejezéseit helyben nem hagyja, 2) 's a' mostanis szabadabb mozgású Franczia-Írók, nyelveknek tulajdon kifejezéseit se Olasz se Angoly se Németes kifejezésekkel fel nem cserélik. A' felelet erre talán megint ez volna, hogy ezért nem, mivel nyelvek már eléggé ki van mívelve, de azon felelet azt kaphatja válaszul; hogy a' Német-Írókkal megismerkedett Francziák, magok megvallják a' Német-nyelvnek némelly tekintetben az ővéknél való gazdagabbságát, 's még-se jut eszükbe az ennek bősége után való feszengés által, a' magokét ennek rájájára csikarni. Az Angolyt tekintve, ez eleitől fogva nem átalott akárhonnán is szót a' magái közé felvenni, 's azomban a' sokáig Francziák között élt és beszéde fordulásaiban el-francziásodott Gibbonnak hibául tulajdonította, midőn a' szavak angolyos össze-rakását külföldiskedni erőltette, a' mint azt Gibbon három utolsó darabjairól maga is tévedésnek ismerte, 's Voss, a' Shakespearét németül angolyos fordulásokkal és szerkezetekkel beszéltető Voss, mivel haladta felyül Schlegelt, a' ki értelmes velős németiséggel fejezte-ki a' Brittus ereje' tulajdonát? Nem tagadja a' mindent észrevenni tudó kényes érzés, hogy a' vékonyabb érzések festésére kellenek új fordulások, de vétessenek ezek a' nyelv köréből és simíttassanak az újítások egészen a' nyelv természetéhez; mert a' nyomról-nyomra lépegető szolgálkodás, 's az a' szándék, hogy a' fordító' nyelve az Eredetinek még Idiotismusai minéműségeit is mutogassa törpéskedővé teszen, 's a' bátran és könnyen mozogni kívánó nyelv-szellemét homályosító hínárazások közé facsarintja.

Igy vóltak minden Nemzetnél a' mint látjuk felettébb is külföldieskedők, kik valamely más nyelvbe vagy nagyon belé-szerettek, vagy idegen nyelvvel társaságban többszer éltek mint a' magokéval, 's majd kész akarva majd feledékenységből anyai nyelvekbe az abból kirívó idegen fordulásokat belé-csuszatták, azomban az ellenek lévő na-

caccio a' deák 's főképp a' Cicerói szó-szerkeztetés után való feszengésbe merülván, végére tette Periodusának az értelmet igazgató ígét, 's ennél és több efféléknél fogva azt kezdék sokan hinni, mintha az Olasz-beszédnek is egészen ez volna sajátása; noha más csinos ízlésű elsőb rangú 's ma-is becsült Íróink úgymint Passavanti, Villani, Dino Compagni, kik Dantéval mind egy korban éltek, akárkit-is meggyőzhetek volna munkájikban arról, hogy a' szerkeztetésnek az a' ízlése épen nem valóságos Karaktere nyelvünknek. De a' nagy Írók botlásai mindenkor szédítők.

1) Stylusa eleinte egészen tiszta egészen Toscanai (Olasz) vólt, de sokat utazván sok idegen nyelveket tanulván valami olyan külföldiskedéssel tarkította-el, melly-miatt sokszor megtámadták földijeit.

2) Lásd Mirabeaunak elfatsart Neologismusai ellen Cheniért.

gyobb rész nem engedte az eredeti folyamatot felforgatni. A' Németek legtöbbet fogadtak-
el az effélékből, de hány erőltetést szórtak-ki ők is az elfelejtés forgó szelének? Ment-
tére hagyattatván az illy dolog, a' tisztább és jobb szokott feljül kerekedni, 's ha össze
nincs konkolyosítva a' Nemzeti lélek, azt elveszni nem is engedi.

A' mi nyelvünk ügye, Írójink keze alatt mostanig annyira felzajlott, hogy megállá-
pításának módjától függ szerencséje, vagy belső erejétől való megfosztása. Publicumunk,
mellytől ennek elésegítése függ, éreztetni kezdi már lassanként, hogy a' szükséges újjítá-
sok elfogadására kész Írójink, kik a' Nemzeti dicsőségnek ebben vezérei, mindég több
és több ollyas mit nyujtanak neki, a' mitől az vonakodik. Áthatatosan ragaszkodik a' Ma-
gyar a' mint Századok mutatják ahhoz, a' mi ötet Magyarnak annyi fenyegető vész közt
fenn-tartotta, 's ebből az foly, hogy segíteni kellinkább azt az erejét, mint össze-zavar-
ni, 's az pedig ennek kifejtéséhez nem kicsiny segedelmet nyujt, ha az Író akkép él a'
nyelvvel, a' mint az Nemzetét meghatja. Fel-emelkedik tehát a' mostanit és jövendőt meg-
indítani kívánó Író gondolatjával magasra, de hogy azt értelmesen, tisztán kifejezze, le-
száll a' nyelvhez, 's úgy öltözteti annak tulajdon eredetisége szerint lévő erős és kényes
fordulásaiba képeit, hogy azokat a' Magyar ő hozzája beszélőknek ismeri, érzi, 's a' maga
szép tulajdonának dicsekedve hirdeti. — Nevet ad az illy Író is annak, a' minek nálunk
még neve nincs, de vigyáz nagyon, vigyáz, hogy új szava értelmes, jó hangzású, kön-
nyen kitalálható legyen; elé-szedi felette hosszú szavaink helyett azok' törzsökeit, hanem
csak ollyan törzsökkel él, mellyeket Analogia ajánl, nemesíti a' kifejezéseket minden
afféle szók' elkerülésével, mellyek valami sértőt vagy illetlent juttatnak eszünkbe, pótol-
gatja csinos szín adással a' hézagokat, de a' míg csak tulajdon nyelvének járása szerint
valamit kifejezhet, addig semmiféle külföldiséget fel nem vesz.

Ezen meggyőződésem szerint jártam-el fordításomban, 's annak elé-adása után, most
nyelvünknek az Ángolyal való össze-méréséhez térek.

Igyekeztem Macbethben az eredetinek értelmét hűségesen épen annyi sorban a' men-
nyiben az írva vagy ki-tenni, 's némelly helyeken talán eltalálhattam. Néhol azonban
vagy a' mi szavaink mértéke nem fekhette-meg azon formát, mellybe az ángoly-szavak
belététettek, vagy a' sok csak egy két szótagból álló szavai épen ollyan miéinkkel ütöz-
tek össze, mellyek nálunk öt, hat szó-tagból állanak, itt hijjában perelt igyekezetem. Az
egészen hívnek maradni szándékozó fordítás mindenkor nagy bajnak is fogja lelmi, annak,
a' mit a' lélek első ösztöne a' maga megszokott nyelvén eredeti szellemmel kifejez, töké-
letes hasonlatossággal való vissza-adását. Különösen pedig az Ángolyból készülő fordí-
tásunkban nehéz nekünk azt elérni, hogy nálunk is annyi sorból álljon a' beszéd, a' mon-
dás, mint a' mennyit az előnkbe-ad. Pillantsunk ennek által-látása végett egy kevésé ezen
ángoly jambus rendekre:

And make my seated heart Knock at my ribs.
And his great love sharp as his spur hath help him,
To his home before us.
Might be the be all and the end-all here.
But here, upon this bank and shoal of thime,
We'd jump the life to come.
Words to the heat of deeds too cold breath gives.
Sleep no more.

Macbeth doth munder sleep, the innocent sleep;
Sleep, that Knits up the ravell'd sleeve of care,
The death of each day's life, fore labour's bath,
Balm of hurt minds, great natur's second course
Chief nouris her in life's second feast.
The mind I sway by, and the heart I bear
Shall never saggwith doubt, nor shala with fear.

A' ki az Ángolyt nem érti-is, láthatja a' sok egy-két szótagú szavakat, 's ilyen minden lapon elég van egymás után sorjában, még felette sok is, úgy hogy ámbár a' gondolatok' tömörségét nagyon elé-segítik, hirtelen való következeiseik miatt a' kimondásban Monotoniát okoznak, 's a' hosszabb és rövidebb szavak felváltódásából eredő harmóniát sértik, a' minél fogva ezen az Ángoly-költő gyakran közbe-szúrt epithetumokkal kíván segíteni, mellyek szerencséjére a' magokban érthető szavaknál több szó-tagnak. Azonban ezeknek mindenütt való kitétele a' magyarban megint új nehézség.

Igazságosnak kell hinnem ezen nehézséggel való vívás említése után e' fordítás' megítélőjít, midőn az eredetivel össze-vetvén némelly mondást és beszédet magyarul nálam több sorból állónak lelnek. Ha hosszabb szavainkkal megkurtítva élünk, a' minthogy okosan élnünk kell is, mert nyelvünknek az által énekre alkalmatosabbá tétele mellett kevés renddel mi-is sokat mondhatunk, és a' méltóság' érzetét, melly gyakran csak egy két szó-tagú szeret lenni, helyesebben festhetjük, az angoly tömörséget ugyan többszer ki lehet fejeznünk, de ha olyan angoly jambusi sorra akadunk, mellynek nyolcz vagy tiz szó-tagja ugyan-annyi külön szóból áll, és így talán ugyan-annyi külön kép, 's mi, véletlenül azokat épen olyan szavainkkal teszszük-ki, mellyek a' kurtítást meg-nem szenvedik, sőt ragasztékaik hajlításai által még nevednek, kéntelenül hosszabbakká kell lennünk. De inkább ezek maradjanak, mint homályosok vagy érthetetlenek. Mit aggódni azon, hogy néhány angoly jambusi tömört rendet mi egygyel kettővel meg-nyujtva fordítunk? A' Német nyelve rokon az Ángolyéval 's még se kísérheti mindenütt sorról-sorra rövidségében. Mi pedig mind e' két Nemzeten győzedelmeskedünk természetes könnyűséggel folyható vers mértékeinkkel, mert olly tiszta hangzású hexametert 's alkéusi és szafői verset mint a' miénk soha-sem zenghet Albion' nyelve, mivel nem positiós, nem quantitások, hanem inkább accentus határozza mind az ő, mind a' német szó-tagjainak hosszúságát vagy rövidségét, 's így van minden nyelvnek egyben elsősege másban fogyatkozása.

Eddig a' nyelvről mint fő öltözetről, most a' fordítás vers mértékére kell által-mennem, melly az öltözetnek csinosan fűzött ékessége.

II. Jegyzések a' Jambusokra nézve.

Angolyul Macbeth Jambusban vagyón, úgy kellett lenni a' magyarnak-is. Magokat czáfolnák-meg önn magok, a' kik ellenem lennének, mert Iliaszt és Éneiszt, 's Horáczt Odájit prózában fordítva fel se vennék. De minek ez a' Jambus? mondhatja még-is egy némelly.

A' bizonyos rythmusú Jambus bizonyos komoly, de kedves méltóságát veszi-átal magába a' kebelnek, melly a' szomorú Játékban a' lelket mindennapibb érzéseknél fel-lyebb emeli. Így festi szerentsésen a' hexameter az elbeszélés neki eredő hajlongva futó, 's könnyű lassúsággal lejtő folyamatját, így enyelgi szelíd édes hízelkedéssel hozzája

illő tárgyát a' trochéusi vers, ekkép kísérik, öltöztetik-fel a' többi vers-nemek is azt, a' mit a' Költő általok éreztetni kíván. Mindenik azon tónhoz simítja tehát az éneket, melyben a' Költői-érzés természete szerint, vágyakodik másokkal közleni minéműségeit. Épen ezen theoria útásítja a' prózát a' víg-játékba, mely a' rendszerint való csinosabb társalkodás nyelvél él, 's neki a' megindítóból csak lassú elérzékenyítés, szabad prózát óhajtanék megállítatni még a' francia Víg-játékokban is, ha magyarra fordíttatnak, ámbár azok többnyire Alexandrinerek rémeiben ékeskednek, de a' Szomorú-játékot semmiféle vers nem másolja külsőképp jobban a' Jambusnál. Az ennek mechanizmusára való ügyelet még a' mondás felsőbbségét is elégeitheti, mert annak szoros megtartása gondot ad, 's minél inkább igyekszik a' Költő bétölteni reguláját, annál jobban meghányja több oldalról a' gondolatot, 's így magasítja; a' prózai hirtelen elfutás pedig gyakran nem megyen olly fenekére a' kifejezésnek.

Becsüljük - meg nyelvünk' azon tulajdonságát, hogy több formákba való önthetésre is képes, 's a' midőn Hellász- és Róma nyelvének mértékén büszke örömmel zenginyomról-nyomra kelendőbb énekét; az újabb mívelt nyelvek vers-nemeihez és formáihoz is szerény bátorsággal kezd közelíteni.

De az a' kérdés támad a' magyar Jambusok' írása körül, ha épen azon mérték és elosztás szerint vegyük-e fel ezen Vers-nemet, a' mint a' Görög és Római írta, vagy úgy, a' hogy azt az Angoly 's utánna a' Német a' maga nyelvéhez alkalmaztatta. Kétségen kívül minden nyelv olyan vers-mértéket kíván, mely szavai' mértékbeli hosszúságához és rövidségéhez képest vagyon össze-állítva, hogy akármiféle gondolat és érzés azon nyomban a' mint bennünket el-fog, az őtet kifejező szóval öntődhessék a' formába, 's ennél fogva szabadon mozoghasson a' Költő a' maga világában, 's a' nem az ő nyelve természetéhez illő mérték miatt repttének szárnya ne szegettessék. Ezen kívánáshoz csatolja még a' kényes fül 's a' csinosított érzés is a' magáét, előre kimondván hatalmasan, hogy a' nyelvhez illő versmértéket kellemeskedő folyamat nyájaskodtassa.

A' görög 's római ötös és hatos Jambusnak eléggé szabadon össze-szedett verslábai alkalmasint minden szavainkat megengedik felvételni, és így bátran alkalmaztathatnók akár-mellyiket nyelvünkhez, de — ha nem csalódik érzésem — benne kellemeskedő harmonia nincsen. Verseknek mondatnak, 's minden kényes válogatás nélkül szerkeztetnek össze, nem lebegtetik az érzést benne semmi takt, ide 's tova dölöngözve szédelgenek. Kedvesebb náloknál a' vígyázva írt próza. Előttem legalább az a' Jambus, mely közzé anapaestus, tribrachys proceleusmaticus azon theoriával vagyon szöktetve, hogy két három rövid szó-tag egy hosszú helyett olvassassék, olyan mint a' taktot vesztett szép Tántzosné, mikor a' Menüet négy lépését hattal sietteti-ki. Szép lehet, de ha ügyetlen fordulás!

Az Angoly-költők által az Angoly-nyelvhez alkalmaztatott 's a' Németek által is felvett ötös Jambusnak sokkal kellemesebb folyamata van. Ez olly bizonyos harmóniájú, mint a' deák hexameter, mint a' görög Szafói és Alkéusi vers-nem. Caesurái az érzés minéműségéhez képest rendelődhetnek-el. De itt megint az a' baj, hogy az angoly és német módon szedett verslábak sok szavainkat kiszorítják. Ezt választám azomban, 's fordítás közben az előadandó mód szerint mind inkább nyelvünk prozodiájához képest igyekeztem kiszabni reguláját.

Egészen tiszta Jambust sokra terjedő munkában mi nem irhatunk, valamint a' quantitasos régi két nyelv se mutat olyant, valamint az accentuáló Angoly- és Német-nyelv se írhat. Nekünk a' Jambus v — közé spondéust — — és pyrrichiust vv kell belésszabadítanunk, 's így mind sok olyan szavaink, melyeknek egymás után három négy szótagiok is hosszú, mind a' három és négy sőt öt rövid szó-tagnak is helyet lelnek a' formában. — Folyának ezek sorra a' mint következnek, olvastassanak a' nélkül hogy két vagy három rövid szótag egy hosszúnak kimondása idejére sebesen össze-huzattatnék, 's így a' nyugvó pontok által bizonyos rythmus is jó beléjek, 's nem fog állani egyik rend tizenhárom, a' másik tizenöt szótagból, sőt egy harmadik többől is, hanem illendő folyamatot tartó ötös Jambusunkat tíz szótagból összemértnek lenni tudjuk, melyekhez a' tizen-egygyediket ritkábban csak azért engedjük csatlódní, hogy az olvasásbeli tón vagy érzés egyformaságát széllyeszze. Ekkép kerüljük ki az Anapaestus vv — a' tribrachys vvv a' proceleusmaticus $vvvv$ lábakkal elegyített Jambusnak rozzant óra-ütésű biczegését, 's úgy nem szedvén össze mindenféle verslábakat, mint a' hogy a' hexameter, Szafői és Alkéusi vers-nemhez a' ki-rendelteknél többfélét venni nem lehet, mégis szavainkat ki nem szorító 's kellemes folyamatú szerkeztetést nyerünk.

Ezen szabad ötös Jambus nyugvó pontjaival egygyütt ilyen:

$$\frac{v}{v} \frac{—}{v} \frac{v}{v} \frac{—}{v}, \frac{v}{v} \frac{—}{v} \frac{v}{v} \frac{—}{v} \frac{v}{v} \frac{—}{v}$$

Azt vetem e' mérték alá, hogy a' második és ötödik Szakaszban mindenkor Jambusnak kell állani.

De hiszen itt, ezt lehet ellenvetésül mondani, itt a' hol három négy kurta szótag is egymás után fordúlt-elé 's tribrachysek vvv és proceleusmaticusok $vvvv$ formálódnak, a' hang emelése 's alászállása nem játszik?

Mingyárt következék ezen ellenvetésre a' felelet, csak elébb a' nyugvó pontokon menjünk keresztül, mivel ezek által a' felelet világosabb lehet, — 's majd az ötös jambusnak több reguláit tekintsük-meg.

Az olvasásbeli rythmusra nézve van úgy-é bár a' hexameternek az Alkéusi- és Szafői-Versnek nyugvó pontja, kell lenni a' Jambusnak is. Fő nyugvó pontul (caesura) az ötödik szótag végzete vétethetik, de kellemes folyamatot éroztet a' negyedik vagy hetedik szótag után való kimondásbeli megpihenhetés is. Home, a' ki igen kényes ízléssel tudta széllyt fejtegetni több vers-nemek között a' Jambus harmoniáját-is *) a' hatodik szótagnál-való megállhatásnak sincs ellene, de ezt csak azon esetben gondolnám követhetőnek, midőn valamely heves nagy indulat szava épen olt végződnek, 's utánna különböző gondolat következik. Én ugyan ki-kerültem mindenütt Macbethben, a' hol csak lehetett.

Most fel-foghatjuk az ellenvetést. Az a' Monotonia, mely a' három vagy négy kurta szótagnak folyvást csak annyi idő alatt való kimondásából származik, mint a' mennyibe két Jambus vagy Spondeus telik, igen kevés ideig tart, sőt ha az emelkedő 's eső folya-

*) Lásd: Grundsätze der Kritik von Heinrich Homer Zweiter Band, aus dem Englischen übersetzt von Meinhard. Wien 1786. Lap. 126 — 175. A' ki Angolyul olvassa, még jobban teszi.

mat kellemességét megszokott érzés rajta felakad, is a' nyugvó pont megtartásánál fogva kifejlődő rythmus azon megütközést eloszlatja, 's a' következő accentuált szótagok elfelejtetik. A' görög mu'sika, mellyhez Hellász' költői, mértékeiket alkalmaztatták, vagy a' mellyet verseikhez szabtak, nincs fenn, mi tehát legalább az elmondásnak adjunk egybeillőséget. Egyébbaránt igen-is a' mu'sikában két rövid kóta jel egy hosszú gyanánt vétődik, 's ennél fogva az anapaestusnak két első rövid szótagja úgy kíván hirtelen reppentve kimondatni, hogy csak egynek tartathassék, de nem hamarébb kiejthető-é az a' mu'sikai regula a' mu'sika-szeren, mint a' szónak csupa kimondása által. A' Mu'sikust intik előre a' Kóta-jelek, az Olvasót csak a' megszokott vers-folyamat' érzete vezérelheti. Nem egyébbre való lévén így, Jambusos versben a' tribrachys, proceleusmaticus, anapaestus, hanem hogy olly mértékű szavak is belé csúszhassanak, mellyeket a' tiszta Jambus vagy még Spondeussal elegyített Jambus-is kilök, a' pyrrichius felvétele által pedig sok proceleusmaticusi *vvv* szavaink mint p. o. madarai, szemeire, paradicsomát ereje nem olly; sok tribrachysunk *vvv* mint: lehaladott, szereti, korona, szekere, unoka: számos anapaestusok *vv* — mint levegő, lerogyott, közepét, felelé, lehetett 's a' t. önnkéntesen ajánlkozhatván a' Költő' meglövellett gondolatja, képzeletje, és érzése kifejezésére, minek a' többféle botorkáló versláb szabad ötös Jambusunkban?

Anapaestusi, sőt trocheusi és dactylusi verseket vehet-fel a' tragoedia' nyelve, szabad ötös jambusi sorai közé, csak-hogy azok külön lévő belé-füzések gyanánt folyjanak. Mikor andalogva lebegő érzés, édesen 's hirtelen ömlő fájdalom festése következik, akkor komolyan lépegetett Jambusról neki sebesedő anapaestusba kapni még elragadó lehet. Ezen Theoria szerint tétettek anapaestusi versek Jambusok közé a' Fantáziához írt versezetben, lásd: Auróra 1823. 313 lap.

*'S tisztábbá kelvén a' lement idő,
Repeső örömmel remegő kebellem
Hevesen megindult meleg érzetek közt
Karolom mejjemhez mosolyogva rengő
Vid képzeletjét a' még vesztegetlen
Természet' áldott ártatlan Korának.*

A' trocheusok is kedves lejtésűek olly helyen, hol öröm könnyűség, 's egy kis enyél-gés vidámítja-fel a' szomorú játék' setét menetelét. Próbául tettem ezt a' Vének' súlyában, midőn Otto örvendve fut Anyjához azon hírrel, hogy a' Kastélyba Spanyolok érkeztek:

*Látod Jerta, ládd Anyám, nem
Húgó érkezett lovával.
Más Országiak jövének
A' mi könnyű köntösünkben
'S olly csinosok szépek abban,
És Spanyol-nyelven beszélnek.*

Igy Jertának enyelgését dactylus elegyítésével véltem jobban kitehetni:

*Látod az éjszaki férjfe — lány nem
Csügged-el egy kicsi tévedésben.*

Valóban nagy kellemeit, felsőbb díszeihez tartozó csínosságait hagynók míveletlenül Költői nyelvünknek, ha az ilyen bájakra nem ügyelnénk. Csak a' még ki nem fejtett érzésű száraz kebel tarthatja ezeket ok nélkül valóknak; a' ki megszokta a' nyelvnek ezen mu'sikai részét, az kinnal olvas mindent, a' mi ezzel ellenkezik.

A' mi a' szabad ötös Jambus olvasását illeti, abban ha érezni akarjuk kellemes folyamatját, arra kell vigyáznunk, hogy minden kezdődő sornak első szó-tagja mu'sikai felütés gyanánt vétessék, 's azontúl a' rend mintegy trocheizálva folyjon, a' nyugvó pontot pedig minden különös megszakasztás nélkül is éreztetni kell. Valamint a' mu'sika egygyeránnyosan folyton foly, ha-csak pauzáji nincsenek, taktját azonban a' játszó mindenkor észre-véteti velünk, úgy nem illik a' Jambusokat vagy akármi más-féle verseket a' mérték-lábaknál megszakasztani, hanem a' benne kifejezett érzés gondolat megkívánásai szerint, majd kényesen hajladoztatva, majd áradó tűzzel neki repítve szükség azokat jó hangzással a' beszéd természetes folyamatján elmondanunk. A' mérték lábaknak az az ujjakon való számlálgatása csak iskolai mest'ramkodás.

Most még a' szabad ötös Jambusnak a' feljebbi említésnél fogva, több regulájit tekintsük-meg. Úgy kell ezeket-is szabnunk, hogy csínos alkotást kívánásaikkal a' harmoniát elé-segítsék, de feszességek a' Költőt ne kinozza, 's így jó, szabad, Jambusra és tűrhetőre oszszuk-fel e' vers-nemet. Apróbb darabját köteles a' Költő mind jó Jambusokban írni, tűrhetőket csak több ívekre telő munkájának számosabb jó rendjei között lehet elnéznünk.

1) Jó szabad Jambus, mellyben vagy a' negyedik, ötödik, vagy a' hetedik szótagnál nyugvó pontúl külön válik a' szó, melly jól hangozva foly, melly az értelmet a' nyugvó pontnál felette nagyon fel-nem függeszti, 's végén a' fő szótól az ehez tartozó szótagot el nem választja.

A' negyedik szó-tagnál van a' nyugvó pont e' következőkben Macbethből kivéve:

*Hogy sok vitéz | fel-kelne jussomért.
Jól érzem úgy | megrögzött bennem a' bűn.
Jószágiért | leölném a' Nemest,
Kastélyodat | meglepték 's Hüyesed'.*

Az ötödik szótagnál, a' hová való esése legkellemesebben választja ketté a' rendet, 's azért erre az egész Macbethben leginkább is ügyeltem:

*Oh sirni tudnék || mint az Aszszonyok
'S fenn-héjazással || szokat hajtani
De, fel-könyörgök || inkább Ég! te hozzád
Hagyj Skótzsiának || ördögével olly
Közel lehetnem || szembe, akadály
Nélkül, hogy érje || Kardom és ha elfut
Nem bánom akkor || engedd-el bűnét.*

A' hetedik szó-tagnál van a' nyugvó pont ezekben:

*A' legnemesebb szív is || tántoroghat
 Midőn Királyi Felség || bizza-meg.
 Isten veled már Herczeg || olly silány
 Gaz a' minőnek tartasz || engemet —
 Ha öldni kell is szélvész || melly miatt
 Templom 's az oltár el-dől || 's a' zúdult —*

Jól hangozva foly a' Jambus, midőn a' nyugvó-pont után hosszú szótag (arsis) kezdi-meg a' következő szót, 's az erre való vigyázat kedvéért azt kell itt megjegyezni, hogy a' Jambus közé szabadított pyrrichius egy könnyen oda bé ne csuszassék.

Függőben nem marad a' jambusi rend értelme, ha a' nyugvó pont olly helyre eshetik, a' hol mással érthetőnek magában érthetőtől elől utóljárónak fő szótól elválasztani nem kell, a' mire a' most ki-írt jambusi rendek például szolgálhatnak, valamint ollyan jó Jambusra is, mellynek végén a' fő-szótól az ahoz tartozó szótag el nem választódik.

2) Tűrhető szabad Jambus az, melly az értelemnek egy kevésbé való fel-függesztésében az említett helyen magának kivételt kér, 's a' végén is a' szó részecskéket a' fő-szótól elválasztani meri, egyébként azomban a' nyugvó pontot, 's a' ki-jegyzett jól hangzást megzavarni nem bátorkodik, 's ama kifogásokkal is csak akkor él, mikor azt a' mit hív rövidséggel szükség kifejeznie, semmikép más módon kitenni nem lehetett. Csak egyedül ezen szorultságban szabad neki a' nyugvó pont után megkívántató hosszú szótag helyett rövidet-is elé-venni, mindazonáltal ez legritkábban történjék. E' vigyázva alkalmaztatandó szabadságok közzé tartozik a' nyugvó pontnak a' hatodik szótag után való tétele is.

Függőben marad egy kevésbé az értelem e' következő Jambusokban, az elsőben ugyan mindenütt akárhová ejtődjék a' nyugvó pont, a' két utolsóban pedig az ötödik vagy hetedik szó-tag után is:

*Azon egész nagy | Országért | se lennék
 Mellyet Tyrannunk' | körme | fojtogat
 'S azzá Keletnek | Kincse | sem teszen.*

Elválasztódnak a' mással érthetők a' magokban érthetőktől, az Elől utóljárók 's más szó-részecskék a' Jambus végén fő szavaiktól ezekben:

*mint két meglankadott
 Úszó, kik egymást átkapcsolva el —
 Buktatni törnek.
 Nem dulá —
 Fel a' Tyrannus békességeket?
 Hogy töröm' éle a' setétben a'
 Sebet ne lássa.*

Költői szorultságból a' nyugvó - pont után hosszú szó-tag helyett rövid van e' két rendben:

Szemem' ki-tolja || Koronád.

'S tán szép kegyessen || imádkoztok is.

E' kettőnél több ilyen rend talán az egész Macbethben sincs, valamint a' nyugvó pontot a' 6-dik szótagonál ki-jegyző is kevés vagyon.

Azomban továbbá mind a' jó mind a' tűrhető szabad Jambusnak több szabadságot is engedhetünk, melly hogy írását könnyebbíti, vagy még jó hangzását is neveli. Ki-fogást formálhat ezen szabadság:

1) A' tulajdon nevekre nézve. Azt láttuk a' kijegyzett szabad Jambusi mértékből, hogy ha Jambus helyett az első, harmadik, negyedik szakaszba spondéust vagy pyrrichiumt vehetünk-is bé, a' második és ötödik szakasznak tisztán Jambusból kell állani, 's okvetetlen mindenkor csak abból, hanem-ha a' tulajdon nevek épen oda jutnának. Ezek azért oda-tétessenek, a' hova előfordúlnak, külömben a' sok kerülgetéssel addig kellene epithetumokat eleikbe tevegetni, míg a' gondolat elbágyasztatnék.

2) Az ötödik tiszta jambusi szakasz helyébe, molosszus-is állíthatatik, mint a' hogy a' hexameter' ötödik szakaszában a' dactylust spondeussal lehet felcserélni, midőn ott a' hosszú szótagok által valamelly súlyosság festetik, de ezen szabadságnak valósággal érezhetőnek és igen ritkán elő-fordúlnak kell lenni.

3) Beszédet össze-kötő egyes-szótag, *monosyllabum* állhat a' rend végén-is, mikor különösen arra a' szó-tagra a' kimondásban fontosán megnyomó hang esik.

4) Az ötös Jambusok' sorai közé tétethetik kettős hármas Jambus is oda, hol az indulat nagyon kifakad, 's mintegy nyugodni akar, míg új érzésre által megyen. Ez a' másik érzés akkor a' következő sorban álljon.

Fussunk végig most mind ezen mondottakon emlékezetünkben. Ha nem eléggé nyelvünkhez van-é alkalmaztatva a' Költő szabadsága végett az így szedett ötös Jambus, ha a' tribrachyek, és proceleusmaticusoknak nem össze-húzott, hanem folytokban hagyott egy hangu kimondását nem felejtetheti-é el az a' rythmus, melly a' nyugvó pontoknak változtathatásából ered, nem kél-é az olvasásban azon egyformaság helyébe, mellyet a' csak tíz szótagból állani kellett 1) Jambusi soroknak egymás után nehányszori elő-fordulása szül, megint új fordulású inger, midőn a' sor tizen-egy szótagra 2) nevekedik? Könnyen elhiszem azomban, hogy az illy kedvesen elevenkedő változtatásoknak kinem mondható hanem csak örömmel érezhető kellemeit idővel Költőink még jobban kifogják fejteni, 's óh fejték. Énekeink legfőbbképen várják a' kisímitandó bájos hangzású folyamatot.

Nagyon óhajtanám ha Olvasómat ezen, neki talán száraz kitsinykedéseknek tetsző vizsgálódások körül el nem fárasztottam volna, sőt még egy prozódiai jegyzésem ellenére nem lenne. Ez-is Verseink' írása könnyebbitését tárgyalja.

Quantitások nyelvünk úgy mint, vagy a' magán-hangzó betűk egymás mellett állása, vagy accentusok által kimutatja, hogy mellyik szótagaink hosszúk, ki ismérteti azt is ezek

nem létében, hogy mellyiknek rövidek, de sok olly szótagaink maradnak fenn, mellyeket a' két Magyar-hazának egygyik vidéke hosszsan, a' másika röviden ejt-ki, 's mi legyen ezek felől a' határozás? Mi-féle okkal mutathatja-meg Erdély és Tisza-mellyéke, melly ezen szavakat hosszsan hangoztatja: sűrű, tűz, bé, szúr, lassú, mívelni, úgy, búvik, hogy a' Dunán-túli születésű is ezeket, 's több efféléket mind hosszszúnak tartozzék megismérni, 's minél-fogva kívánhatná-meg a' túl a' Dunai ember-is, hogy a' hír, csuf, ut, kigyó, okbol, kíván, *boszszu*, nyil szavakat azért mivel ő röviden ejti, Erdélyiek és Tisza-mellyékiek rövideknek tartsák. Költsönösen tehát úgy gondolom az következik ebből, hogy a' Költő szabadon élhet ilyenekkel majd hosszsan majd röviden, a' mint mértéke kívánja. Én legalább bátran kétféle hangoztatást adtam olyan szavainknak, mellyekkel túl a' Dunai születésem mint rövid ejtésűekkel, Erdélyben vólt sokáig lakásom pedig mint hosszszú kimondatásúakkal is megismerkedtetett. Macbethben ennél fogva a' következő szavak közös hangzásuak *communes*: míg, míg, úgy, úgy, hír, hír, nek, néked, mi, mink, mi, czim, czim, csuf, csuf, *boszszu*, *boszszú*, buborék, búborék, tűnik, tűnik, gyöker, gyökér, szívesen, szívesen, be, bé, mitől, mitől, kívül, kívül, vele, véle, hív, hív, ut, út, leszen, léssen, disz, dísz, szín, szín, így, így, mai, mái, lassu, lassú, vig, vig, egynehány, egynehány, ifju, ifjú. Homer a' négy görög beszéd-ejtésből szabadon szedte nem bizonyos, meghatározotságú szótagjait majd hosszsan, majd röviden, 's a' Rómaiak nyelvében-is elég vagy hosszszúnak vagy rövidnek vehető szótag vagyon. Helyesen mondja Horvát Ádám a' Magyar-nyelv dialectusairól írt 's jutalmat nyert jeles munkájában. (Lásd Jutalom-Feleletek a' Magyar-nyelvről I-ső Kötet. Pesten 1821.) a' 73 lapon. Ha egygyik dialectus a' másiktól nem átaljja elfogadni a' hegyezett vagy hegyezetlen magán hangzókat, úgy a' betű-cseréléseket, töldásokat, és kihagyásokat, gyakran sokat segíthet a' poëtai képzéseknek szabad folyásán, könnyít a' beszéd korlátjain, sőt néha megszerezheti a' hangok' öszsze-illését is. A' Görögöknél is ebben vólt legnagyobb haszna.

Az úgy-nevezett hang-mértéken, melly nélkül kivált az énekes verselésben alig lehet el (de épen nem lehet-el) a' poësis mechanismusa, kérdésen kívül segít; mert a' *viszsa* közönséges szó-ejtés szerint *trochaeus* láb, hegyaljai mondással pedig *spondeus*: szeker *jambus* szeker *pyrrichius*, (ha t. i. ezt vessük ide az r. betű után mássalhangzó betű nem következik, és így a' *ker anceps*) vélünk *spondeus* velünk *jambus*; *szolgáimat* tehet olyan helyre a' hova nem jó *szolgáimat*; ha nehéz a' *metrumba* belé-tenni ezt *mint aszszonyok*, könnyebb talán Erdélyiesen *aszszonyokúl*; ha kevés a' *jobbára* teheti talán *jobbadára*; ha sok az ütötte jó lehet az *ütte*; ha a' *régen* sok, teheti *rég*, ha pedig kevés, régebben; néha *én pedig* helyett *én meg* savanyú helyett *sónyu*, *világosodik* helyett *világodik*; *keservesen* helyett *keserven*, *nincsenek* *nincsek* *együvé*, *egyű* 1) 's a' t."

Horvát Ádám a' mint látjuk, nem-csak a' hangok változtathatását ajánlja, hanem a' különbféle-képen ejtődő szavakat is, ha azokra úgy vagy amúgy van szüksége a' Költő-

1) Lásd még erről: magyar prosodia írta Virág Benedek 15 lap.

nek. — És miért ne nyúlhatna a' Költő-nyelvének az egész Nemzet minden vidékeiben kiterjedett tárházába épen azon szóért, mely leginkább könnyíti kifejezését? Nem de nem egy olyan arany-bánya é a' nyelv a' Költő érzésének, melyben biztosan nyitogathatja ezt és amazt az eret, hogy az itt amott össze-gyűjtendő gazdag részekből szépen öntött mívet alkothasson? Bátran felveheti valóban mind azon szavainkat is, melyeknek vagy elejekről vagy közepekről szöktet-ki egy két betűt ez vagy ama vidék, csak azt fontolja-meg effélék körül, hogy melyik illik ko-noly nagy méltóságu tárgyhoz, 's melyik egyedül furcsához való. A' Székely *csální, ajándék, vetette, ijedség* helyett, aphaeresissel és syncopéval ezt mondja: *csálni, jándék, vette, jedtség*, túl a' Dunán a' *híjjába, hová* így hallatik; *jába, há*, de kétlen, hogy a' *csálni jába és há* Szomorú-játék nyelvébe beszabadíthatnák, 's úgy a' Horvát Ádám által ajánlott *sónyu és egyű* inkább nevettetéshez valók. Feléleszthetnők ujjuló Költői nyelvünkbe elavult szavainkat is, mint p. o. Kemény János Erdélyi Fejedelem a' maga Élet-írásában a' mai vevénk levénk, vivének helyett azokat így írja: *vök, lők, vinek*, hanem minekelőtte még efféléket alkalmaztathatnánk Költői szükségből a' mérték kívánságához, azt kell kérdőre vennünk, ha azok nem olyan szavakká váltak-e már a' mi időnkhez-képest, mint Virgiliushoz ezen avúlt római parancsolatái Festusnál; sei parentem puer verberit, ast oloe plorasit, puer Deiveis sacer estod, mely később ezzé kerekedett: Si parentem puer verberet, at ille floret, puer Divis sacer esto.

Ezen vélekedés' útján majd így majd amúgy ejtve éltem én-is néhány szavainkkal, akképen, a' mint vagy két 's több féle mód szerint is vagynak szokásban, vagy a' grammatika másképen íratja ugyan őket, de a' szokásban lévő kimondásnál fogva egy két betűjüket a' Költői nyelv kettőztetheti-is, belőlek el-is vehet. Hosszszú szavaink helyett törzsokeik elé-vételét 's új szavaink' használatát itt már csak érinteni kell.

A' Macbethben elő-forduló szavak között többféle mód szerint ezek vagynak szokásban: *sürgődik, sürgülődik; adtad-e?* Erdélyben; *adtad e'* Magyar-országon, tehát az *e'* mind hosszsan, mind kurtán; *hogy', hogyan', hiszen hisz', 'szen, 'sz; engem', engemet; gyerek, gyermek, biz', bizony; mikép', miképen; körülbé, mindenfelé, körül, környül; szűn, szűnik; elkése, elkések; rend kívül, rendkúl; megért, megérett; elejbek, eleik-be, elejbe, eleibe; feleje, felé, feléje; mért, miért, tán, talán; valóba, valóban; útba, útban, úton; tód, tudod; reám, rám.*

A' Grammatika e' következő szavakat ekképen íratja: fontosabb, szívesen, kisebb, közelebb, magasan, közé, csudálatosabb, tökéletesen, tanácsosabb, de a' Költői szükség ezekben az s, k, z, betűt kettőztetheti, annál-is inkább, mivel a' kimondásban-is hángzanak így: fontossabb, szívessen, kisebb, közellebb, magassan, közzé, csudálatossabb, tökéletessen, tanátsossabb; sőt a' két 's több szótagú ilyen mással érthetőket össze-is húzhatja a' Költő így: fontosb, közelb, csudálatosb, magasb. Efféléket ugyan némelyek nyelvbéli újító rontásnak néznek, de régibb Irójink-is gyakorta éltek velek. Listius László 1653-ban írta tekintetes'b, érdemes'b, nemes'b 1).

1) Magyar Márs avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezte. Nyomtatott Béchben, Cosmenovius, Máthé Császár Urunk eö Fölsége Udvari Könyv-nyomtatója által 1653. esztendőben.

Elvehet egy két betűt a' Költői-nyelv ismét a' beszédbeli szokásnál fogva-is e' következőkből: tetteidet, által, benne, fel-tétel, tisztjeire, szálában, rajta, mellyet, 's irhatja ezeket így: tetteid', ált, benn, fel-tét, tisztire, szálába', rajt, mellyt.

Ezen hosszabb szavak helyett kegyesség, gyönyörűség, csendesség, parancsolat, elé-jő Macbethben a' törzsök kegy és csend, elé gyönyör és parancs, mellyek valamint az árny és lég, árnyék 's levegő-ég helyett nem olly alaposan vagynak ugyan törzsökeikről új kihajtás végett vissza-óltva, de azt hogy szükséges létöket ne éreznők, lehetetlen tagadnunk. Ritkább alkalmaztatások nem sérthet, könnyebben is megszokják talán lassanként olvasójink ezen hosszú szavaink helyett, fohászkodás, nyughatatlanság, magánosság, mosolygás, egyedül-valóság, könnyörületesség, iszonyatosság, segedelem, gerjedelem, dicsőőség, azoknak következő megrövidítését-is: fohász, nyughatlanság, magány, mosoly, egyedülség, könnyör, iszony, segély, gerj, dics, ha velek a' munka felettébb-is el nincs töltve.

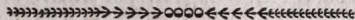
De tanatosabb volna közönségesen mind az efféle szóbeli változtatásokat csak egyedül Költői-nyelvünkbe tenni, 's ezt a' prózától, melly a' szokottabb mód-szerint kedveskednék, egészen elválasztani. Ekkép leljük a' Rómaiak' költői-nyelvét, prothesis, epenthesis, paragoge, aphaeresis, syncope, apocope, antithesis, episis, naloephe, extasis, systole, metaplasma 's a' t. figuráik szabadságaival, mellyek közül némelyik alá a' feljebb említett mieinket-is lehetne húznunk. Ekkép szedték össze az Olaszok 's Angolyok-is a' nyelvekbéli többféle beszéd-ejtéseket, 's a' hol a' kimért formába nem mehető szó miatt kénytelen volna költőjek eltérni gondolatjától; oda szabadon az épen azon helyre illőt tesz, mellynél fogva poésisek nyelve ezzel-is könnyebbült, 's a' képzelés szárnya fel nem tartóztatik. Angoly-költő ezen prózai szavakat: *espycould, flowers, never, sevennight, have not, i would, thou wouldst, was not* bátran húzza így össze: *'spy, cou'd, flow'rs, ne'r, sevenight, han't, i'd, thou 'dst, wa'nt*. Efféle pedig sok van hatalmában, és Shakespeare ugyan élt velek. —

DÖBRENTAI GÁBOR.

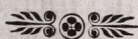


FELSŐ MAGYAR-ORSZAGI

MINERVA.



Nyolczadik Füzet.



Augusztus 1828.

3.

Lindvai Bánffy Miklós,

Mátyás' Vezére.

Hazánk dicsőbb Nemzetségeinek első rendében, mind régiségére mind tetteinek méltóságára, a' Hazához és Királyához való hívségére nézve-is, méltán helyet foglal Bánffyak derék ösdedes Nemzetsége. — Ha dicsőség őseink' tetteit a' történetekben ragyogni látni, nagyobb dicsőség azokat hasonlókkal szaporítani, 's újjakkal gazdagítva minden szeny nélkül át-adni ivadékunknak, 's azon Nemzet ajkán mellynek tagjai vagyunk, élni, míg maga a' Nemzet lenni meg-nem szűnik. Őseitől reá háromlott fénytől körülvéve, jövődjéről nagy várakozásokkal lépett-fel Bánffy Miklós az élet pályára; oly században melly Hazánkra nézve a' legzajosb 's legdicsőségesb vala. Hol Hunnia szélein 's Hunnia ölében marczona fegyverek zörögtek, a' pusztítás lángja lobogott, kül és gyakorta bel ellenvér párolgott, 's az ki magát a' szelidebb és csendesebb tudományok' társaságában kívánta volna múlatni, fegyver forgatást rohant tanulni, mert ott több érdem-füzéreket lehetett szereznie, 's mind a' Haza, mind a' Király, mind a' saját java védelme azt kívánta.

A' halhatatlan nagyságú, 's utánazhatlan tulajdonságú Corvin derék oskolájában szíva Bánffy Miklós zsenge korában a' vitézség' elméit, mellynek érése közben, oly gyönyörű, oly irigylendő példáit mutatta a' Haza 's világ szeme előtt. — Mátyás uralkodása alatt egy alkalom után más nyílt mellyben magát a' férjfiúi lélek 's erő megkülömböztetheté. Miklós első Vitézi próbáit nagy hadi tudományú példányok' szeme előtt tette F. M. O. Minerva. 3. Negyed. 1828.

1467-dikben, 's nem remélt alkalom nyílt Királyához való hűségét és buzgóságát a' csata-piaczán bém bizonyítani. Az Erdélyiek némelly súlyos adók által lenyomatva annyira elidegenültek Törvényes Uroktól, hogy Vörös Benedek gondolatlan ösztönözéseire nem kétkedtek halgatni, 's a' pártulás zászlója alatt Szent Györgyi János Vajdát Fejedelmöknek kiáltani. Ez gyöngé lévén a' zajt elnyomni akartalan elragadtatott. Mátyáshoz ért a' kellemetlen hír, 's fájt neki hogy seregét mellyet a' Tar ellen nagy szorgalommal gyűjtött, most talán Jobbágysai ellen fordítani kénytelen lesz. Maga állott elébe, és Vitéz, Ország, Zápolya, Bekensloer, Veronai Gábor társaságában, büntetni, csendesíteni, 's jutalmazni ment és 40,000 harczra termett legénnyel állott-meg a' Keresztes mezőn, azon a' mezőn hol Trajan Decebaluszt megverte. A' nagy Fejedelem jelenléte megfojtá a' pártulást. — A' Tordai Gyűlésben kegyelmet adott, csak az Vajdát fosztá-meg tisztségétől, Zápolya esengett testi lelki Barátjáért, de Mátyás most szigor bíró volt, 's ez által Zápolya' vesztését kellett szenvednie.

Erdélynek veszélybe forgó nyugalmit megtérítvén, István Moldovai Herczeg ellen fordítá fegyverei' élet, ki Magyar-ország adózója lévén, Vörös Benedeket fegyverrel segíteni készült hogy Erdély magát a' járom alól kiszabadítsa, — Ezen hűtelenség, Mátyás tellyes haragját fellobbantá, 's tüzzel-vassal pusztított Román Vásárig Moldova fő Várossa István' lakhelyéig, mellyet azonban, a' vétkét érező pula lelkű Fő elhagyott, hegyek szűkei át-hatott, ezt szét-dúlván Bania Püspöki Városba mentt igazságot szolgáltatni 's naggyaival tanácsot tartani; mert István' követjei Román Vásárba térdeken esengték szemtelen vakmerőségök' bocsánatját. Azomban cselet használt az ármányos Moldovai Despota, 12,000 Oláhot tartott rejtékbe közel Bániához, Mátyás erről későn tudósítva, csak a' halálban látott menedéket — az egész seregtől csupán test-őrei valának védelmére — de ezek mint-eggy ércz-fal állottak, minden mejj vashástya volt. Dühvel vontanak-elő az Oláhok, 's düh vezette az harczot, sorok hulltak Ország' Báthori, Bánffy, Csupor, Pongrácz előtt — 's háromszor verettek vissza az Oláhok és háromszor törtek társaik hörbjögő halmain elő. Mátyás bizodalommal szemében, tüzzel tekintetében, karddal kezében száll hősei körébe, 's nevéért életéért kimondhatatlan ügyességgel harczol, ől. Mellette Bánffy kinek több sebből folyt élete, már ereje elhagyá, midőn Királyára egy izmos Oláh méri karját — mejje lesz Király' pajzsa, 's felfogja a' sebet 's elerőtlenedve rogy össze kedves Ura lábánál, azon édes érzettel hogy honja védszentét kiragadhatá a' halál sötét tereméből — Mátyás azomban nem maradt seb nélkül, derekában érte őtet egy nyíl, 's négy évig sínlé ezt. A' Magyar Vitéz látván Király' vérért pirúlni Oroszlán lett 's a' győzelem a' pártosok felett az övé — István Lengyel-országba lelt menedéket.

Moldovából vissza-térvén Egerbe készült Gyűlésre, hogy ott Podiebrád György ellen készüljön, a' mire őt Roborella Lőrincz Pápai követ, 's Fevaria Püspök ösztönözte. — Ugyan ezen ő Gyűlésben melly 1468 elején vala, gazdagon megjutalmazta élte' megtartóját Bánffy Miklóst ki súlyos sebeiből ifjú erei által könnyen felépült, és ismét alkalmas lett a' fegyver forgatásra, de jobban mint minden jutalmat becsülte Bánffy Király' bizodalmit, 's édesdeden 's dicsőségessen megkülömböztető hajlandóságát. Mellynek megbizonyításául Király' a' Posonyi várnak, melly Asztria határán Fridrik nyugtalanságainak

vala kitéve, Kapitányságára emelte. Bánffy ekkor már erős vala, hőlgye a' Természetből ritka kellemeikkel felékesített Sziléziai születés.

1468-ban Bánffy Mátyással Morva-országba ment, mint seregei egy részének vezére, 's dicsőségének osztályossa, ott-is mindent mély belátással 's ügyességgel végezett, onnét Mátyás' vissza-térését más fontosb dolgok sürgetvén, a' Budai gyűlésre 1470. Jan. hónapjába Bánffyt-is kinek hűségébe 's szonokságába felette bízott magával vitte, 's mivel Mátyás' súlyos adók által már elidegenítette magától a' Nemzet nagyjait, 's jelesen a' Papságot, nem kis zúgást okozott, midőn új segedelmet inkább parancsolva mint kérve kívánt. Ezen kellemetlen állapotban Bánffy szegezé magát ellen a' Rendek' fenyegető rivalgásainak, 's megmutatta mennyire áll Ura kegyelmében, 's mi nagy tekintetben az egész Nemzet előtt — mert ő Mátyásnak kezesse lőn hogy illy súlyos adóval a' környülményektől kényszerített Fejedelem nem fogja többé a' Nemzetet nyomni, 's Miklós szava helyt talált.

Mátyás Podiebrád Katalinban néjét az Ország Királynéját síratta — jól tudván mennyi véres villongás csirája a' Királyok' magtalansága, Mátyást kérték hogy özvegy Királyi ágyába egy bölcs Fejedelemtől hozzon. Mátyás körül vizsgálta Európa legfényeseb udvarait. Kormányára bízott Nemzete' álláspontját is a' műveltség' lépcsőin tekintetbe vette, mert tudta hogy a' férjfiaknak, kik a' Nemzet lelke, durvasága lesímítására, 's minden jóban szépen való hálá-adásra nincs hatalmasb ösztön 's rúgó, mint a' szelid lelkű Aszszonyok' befolyása. Azért választá Beatrixot Ferdinánd Sciliciai Király szép, heves, és tudományos leányát — Olasz-ország már akkor a' szép mesterségek' központja 's a' boldogító szelídebb tudományok' gazdag tárháza volt.

A' küldendő Követségre Bánffyt és György Pécsi Prépostot választá 1474-ben. Bánffyt gazdagsága 's Királyához való hűsége udvari műveltségével, Györgyöt pedig ékes külseje, 's alkalmaztatása méltatta ezen gyönyörű tisztségre. Ritka fénnel érkeztek-meg Ferdinánddal, az Olasz nép bámúlva nézte a' ragyogó csoportot, Ferdinánd olly tisztelettel 's megkülömböztetéssel fogadta, mellyet olly nagy és hatalmas Király mint Mátyás vala képviselői érdemlettek. A' két követ olly szép reménnyel tölté-bé a' kényes izletű Beatrix keblét, hogy ez nem késedelmeskede ohajtott feleletet adni; 's a' követek egy év múlva 1475 Mátyás meglegedésére tértek honokba, hol reájok új foglalatosságok lestek. — Mert Mátyás nem türhetvén Fridrick ármányait, ennek ereje megtöréséről gondolkodván legválogatottabb vitézeit egy csoportba gyűjté, 's Ország' leghatalmassabb fiaival ment Osztriába — Zápolya István volt hadainak kormányozója, 's a' többi gyakorlott Vitézek közt — Jazics Dócsy Péter és Imre testvérek, Újlaky Lőrincz Miklós Bosniai Bánnak hűségese fia.

Tudjuk mennyire rendíté-meg Mátyás Fridrik' birodalmait Bécs elfoglalása által.

Jelen volt Mátyás' menyegzőjén 's kevéssel azután Mátyás egyetlen fiának Jánosnak jövődő sorsáról aggodván, őt gazdag és ékes udvarokkal kívánta rokonítani, 's szövetségbe hagyni, hogy ezeknek segedelmekkel ha a' zivataros sors úgy akarná, egykor élhessen, a' tapasztalásból tudván Corvín mi szerencsés kérő szerette Bánffya, őt választá Sforzia Mediolanomi Herczeghez követül és kérőül — társúl csatolván hozzá a' nagyobb fény miatt Rabenstein Jánost Wischradi Prépostot. — Itt ismét sikeres volt fáradsága — Corvín János Blanca Herczeg Aszszony' jegyese lőn, de ezen szép szövetséget a' később

idők' mostohasága megsemmisíté, valamint Corvin Jánosnak több reményeit több feltéteit is eltemette az irigy szerencse' melly életét-is gyümölcsözete előtt learatta. — Ezután Bánffy az aggsághoz közelgő napjait, hol Királya mellett hol alsó Lindván János fiának ki dicső örökösse vala Atyja szünhetetlen ragyoglatú tulajdoninak, nevelésében töltögette, de úgy hogy igaz szíve tanácsát se Hazájától se Királyától meg nem vonta — Mellyel még később-is iparkodott hazáján segíteni — 1490. Szemtanúja volt Hunnia Mátyás lehúnytának. — Az ő könyjei-is folytak midőn Corvin halhatatlan lelke megszűnt vérével védett Országait kormányozni — tanúja volt mindenek gyászának, tanúja és vigasztalója az elhagyott Corvin János fájdmánának, — De az ő fájdmát nem enyhítette csak az a' ki minden fájdmát enyhít. Midőn Vitéz János' jeladására Mátyás' legtöbb nagyai legtöbb Vármegyékkel a' Lengyel Kazimirt hívták a' Thrón elfoglalására, a' hű Bánffy, Országgal elem szédült.

Ő volt ki Királya kettős takarításának szomorú pompáját rendelé — Ő volt a' ki a' Nemzet szavának engedve a' sok választandó Fejedelmek közül választott Ulászlóhoz, midőn hódulással ajánlá a' Nemzet a' koronát, mint követ ment. Olly lélek, mit Bánffy mutatott hamar megnyeré Ulászló kegyelmét-is, 's kegyelme mellett, mellyet csak az önhasznót kereső vadász bizodalom nélkül, megnyerte bizodalomát-is — Eltűnt Fridrik az Élők' sorából. Tisztelete bébizonyításául mellyel a' Keresztyény Európa világi fejének tartozott, Ulászló Bánffyt küldé Tamás Egri Püspökkel Bécsbe.

Albert Ulászló testvére-is gazat táplált a' Magyar koronához, 's a' mit néki a' Nemzet önkényesen nem ajándékoza azt a' vérmezőn kívánta fejére tenni, pusztítá tehát némelyek tanácsára, kik között fájdalom a' példás Magyar Balázs is vala, Magyar-ország' Lengyel-országgal határos hegyszírtes Vármegyéit — Eperjes Kassa Lőcse hatalmában volt, midőn Ulászló szép hadát testvére ellen a' nap alatt vezette, 's ezzel a' sok hadakban gyakoroltatott Albertet a' tágitásra 's a' béke kérésre kényszeríté. Testvéri szívvel végeztetett az eggyezés ritka pompa között, Bánffy késértette a' béke-kötés után 600 válogatott lovaggal Albertet Eperjesre.

Még egyszer jelen-meg Bánffy történeteinkben, midőn Ujlaky Lőrincz pártulása által Ulászlót félelembe hozá, ekkor eő kegyelmet mint Királyi keménységet iparkodván használni, minden jelesebb tanácsosai' véleményeit kihalgatá 's így Bánffy sem maradt ki közülök; Minekutánna Ulászló Ujlaky lecsillapítására mindent használt fegyveres kézzel támadá-meg. Bánffy Verócze saját várába megvonúlva szerencsésen elűzte Ujlaky szítójainak vadrohanásait 1494.

Királya, temérdek érdemeit megjutalmazni kívánván őt az Ország Zászlósaik közé helyezé hogy olly bölcs olly jártos Tanácsos mindég közelében lenne, fogyhatatlan kétségein segíteni, örök ingadozását erősíteni. De úgy látszik sem a' Haza sem a' Király nem élt soká Miklós tudományaival — mert itt letűnt, 's a' Történetekben nyomára nem lelmi.

Bánffy' nagyságát legelevenebben festi Mátyásnak egyy 1474 Költ Oklevele mellyben Bánffyról nyilván említi, hogy mind korára mind elméjére zsendülvén Királyi Udvarának

disze leve, emliti két súlyos útazását, 's nem külömben hálás szívvel érdekli Miklósnak Moldovai tetteit.

Utánna a' jelenkorig sok nagy 's dicsőséges Vitéz 's Polgári tanácsos tündöklött a' haza egén — míg Ferenczben Bánffy György Erdélyi dicsőséges kormányozója' fijában a' csata síkján 1813 el nem húnyt férfi ága.

KOVACSÓCZY.

4.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Tizenegygyedik Levél. Polyklet a' testvér hugához Rhodopéhoz.

Római Aszszonyok. — Aszszonyi viselet Aszszonyi ékességek. — Vesztálisok.

Ma néked írok, kedves Rhodopém. Ez a' tárgy, mellyről levelem szól, különösen téged illet; mert mindenhez az én szeretetre méltó hugomnak van első jussa, a' mi a' rényhez, illendőséghez, és szépséghez tartozik. — Míg te aszszonyi lakhelyben (Gynai-cum) barátnéiddal egygyütt magánossan foglalatoskodol, 's hőseink' neveit azon hajónak, melly innepeinken Athénába tisztelkedik, vitorlájára varrod, én itt annak a' nemnek, mellynek te disze vagy, ezen országbeli sorsát vizsgálom; 's látom hogy az emberek mindenütt igyekeznek az Isteneket legdicsőbb mivekben tisztelni.

Ámbár nem örömet mondok 's kivált néked nem örömet írom; de meg kell valani, hogy az első Római-Aszszonyok a' haza eránt bizonyított nagy-lelkű feláldozások 's familiájok eránt való szíves szeretetek által minden egyéb Nemzetek' aszszonyait felülhadták. A' mi Athenei Aszszonyáink több fénylő mint valóságos jelességekkel dicsekedhetnek; a' Spártaiak természet ellen-való merészséggel különböztetik meg magokat; a' Rómaiak ellenben hazájok eránt-való buzgó szeretetet az édes Anyai forró indulattal, 's a' feleségi hűséggel egygyesítik. A' Szabinai hölgyek, a' Lukretziák, Vetturiák, Corneliák minden időben diszei lesznek, 's például szolgálnak nemeknek. Neveik a' legkésőbb maradéknál-is fognak emlegettetni. Az Aszszonyok rólok akármelly nemzetben-is kevélykedéssel, a' férfiak tisztelettel fognak szólni; de dicsőségeknek legszebb ragyogását nem a' nagy tettekkel legtermékenyebb Századokban kell keresni. Akkor alig vétettek ők észre, míg a' mostani Aszszonyok, kik gyönyörködve dicsérik őket követni talám alkalmatlanok.

De vallyon szemekre vethetik-e ezt nekik férjeik, ők, kik eleitől olly igen hátra maradtak? Hol vagynak ma az ollyan férfiak, kik tisztségeket megvetnék, vagy csupán kötelességből vállolnák magokra és sajnálkodás nélkül akarmikor letennék? Mind a' két nemnek a' virtus által kell vezéreltetni, 's a' mellyik nyilvánosságosan azokról lemondott másoktól nincs jussa azokat megkívánni.

Régi megjegyzés az, hogy az Aszszonyok' sorsa annál szánakozásra méltóbb, mennél közelebb vannak a' népek a' természet állapotjához; Itt ugyan ezen ok ellenkező következtetéseket szült; a' Rómaiaknál épen a' vadság állapotjának köszönhetik az Aszszonyok legszebb jussait, mellyeket utóbb-is fenn-tudtak tartani. Róma fundálói ezen házatlan jövények, nem tudtak máskép, hanem-csak szomszédjaik leányainak egy Innepi mulatozás alkalmával való elragadása által feleségekre szert tenni.

Ezeket kedveskedéseik és szépen bánások által szerencsések voltak magokhoz szelidíteni és a' szerelem nem sokára elfelejtette az erőszakot igazságtalanságát. Azonban a' Szabinusok fegyverrel készültek a' szerelemért boszszút állani; már egymással szemközt állottak a' hadi-seregek már kezdődni kelle a' vérontásnak, midőn az ifjú aszszonyok, kik házassági frigyeknek gyümölcseit szívek alatt viselték, a' hartzolók eleibe rohantak, 's fenn-szóval kinyilatkoztatták sorsokkal való megelégedéseket. A' boszszu-állás' kívánsága engedett a' szép kérésnek 's mind a' két nép örökre egygyesítette magát. A' Római férfiaknak feleségeik eránt szeretetekhez hozzá járult ekkor a' háládatosság 's ezen egymást nevelő két indulat a' Római Aszszonyoknak hová-tovább nagyobb és hathatósabb házassági tekintetet adott.

Míg Görögországban az Aszszonyok uralkodása csak a' házi-gazdaságra van bészorítva, itt ők minden mulatságokban részt vehetnek. Megjelenhetnek a' játék-színekben, 's a' köz-játékoknál; minden innepi mulatságokat diszesítenek. Szabadon meglátogathatják Rokonaikat 's Barátnéikat; mindazonáltal a' szokás megkívánja, hogy rab-szolgálóikkal kísértessék magokat, 's ábrázatjuk belegyen fedve. Egy Szulpitiusz Gallus nevű Római férfi csupán azért vált-el feleségétől, minthogy az mindenek láttára fedetlen ábrázattal mutatta magát.

De ezen szokás naponként kevesebbé tartatik-meg, 's nem sokára a' rabszolgák ollyan kellemeiről merészelnek ítéletet hozni, mellyeket soha-sem kellene látniok. Ezen bölcs mértékű szabadság, mellyel Rómában az Aszszonyok bírnak, elejét vette sok ollyan kicsapásoknak, mellyek nálunk gyakorta történnek, 's a' szerfelett való keménységeknek mulhatatlan következtetése. A' mi Atheni eleven természetű Aszszonyaink meglévé fosztva egy ollyan szerencsétől, mellyhez jussokat tartják, nem átalították azt néha szép tulajdonaik' elvesztésével-is magoknak megszerezni; az ügyességben a' férfiak vetélkedő társaik lévén saját nemeken túl menttek. Egy Aspásia természet ellen való teremtésnek tartatnék, 's egyébb Aszszonyok-is, kik ha bár előtte esmeretlenek-is, egész Görögországban emlegettetnek, nehezen jutottak volna Rómába olly disztelen hírességre.

Minekelőtte a' Római szabad köztársaság a' gazdagsággal megismerkedett, az Aszszonyok férjeik' példája szerint hasznos munkálkodásban töltötték életüket; házaikba zárkozván abban találták foglalatosságokat hogy gyermekeikre vigyáztak, gyapjút fontak és házok' népe' számára ruhát szőttek. Lassanként elfajultak ezen egyszerűségtől, 's már

a' legdrágább ékességekhez voltak szokva, midőn Oppius' törvénye, melly 540-dik esztendőben, az olly sokszor elő-fordult országos veszedelmek' egygyikének alkalmával, vissza-hívta a' Római Aszszonyokat a' régibb idő' egyszerűségére. E' szerint nem volt nekik szabad öltözetekben egy latnyi aragnál több ékességet hordozni, sok színű ruhát viselni, 's a' városban kotsin járni. Ezen törvény szerentsébb környülmények között kicsinyenként kimentt a' szokásból, 's végre 558-dikban egészen eltöröltetett. Attól fogva az Aszszonyoknál szüntelen nevedett a' pompa szeretete, 's minekutánna a' Rómaiak Á'sia' tartományaiba benyomúltak, minden határokon túl mentt.

Egy fő rendű Aszszony szégyell nyilvánosan megjelenni, ha gyöngy, arany, drágakő öltözetének minden részeit nem ékesíti. Fejének ékességét legfontosabbnak tartja, 's arra legtöbb gondot fordít. Haját mesterségesen készült vízzel mossa-meg, melly annak fényesebb szint ád; azután azt drága illatú szerekkel megkenvén egy arany-hálótskába gyöngyörgeti össze, vagy ékesen felfésülvén, bársony pántlikákkal 's mesterséges lánztotskákkal, vagy egyszerű hosszú aranytövel leszoritja. Néha hogy férjében kedves gondolatot támaszszon, feje' ékességének sisak formát ád. Ha a' természet fejét a' legszebb ékességtől megfosztotta, ezen fogyatkozást-is kitudja pótolni, sőt gyakran még India' elefánt-ísonjtával - is adatja vissza szájának fiatalkori szépségét. Egy szóval a' természeti szépség öregbítettik, a' hiba orvosoltatik, a' fogyatkozás kipótoltatik, 's a' tetszeni kívánás, melly minden szeretni termett állatnak első szüksége, az a' végre gyakorlott eszközöket bocsánandókká teszi.

A' főnek ékessége után legtöbb gondot kíván a' lábbeli. Ez hasonlít a' férfiakéhoz, csak-hogy könnyebb és szebb. A' lábokat kisked tzipók szorítják-bé, mellyek rendszerint fejérek néha bársonyszínűek és gyöngyel vagy arannyal kivarrottak, 's mellyeknek orrok vagy hegyek egy kevésé felfele van görbitve.

Az Aszszonyi köntös (stola) bársonyszínű finom gyapjú matériából készül, alul széles, rendszerint földigérő aranyfodorral ékeskedik. Ezen alul egy a' férfiakéhoz hasonló dolmányt viselnek, de valamivel hosszabbat és kezek' fejéig érő ujakkal. Mikor az házból kimennek, az eddig le-írt öltözön fellyül még egy igen tágas felső ruhát-is vesznek magokra, melly *pallának* vagy *peplusnak* neveztetik.

De próbáljam-é leírni a' nyaklántzotskákat a' fülön-függöket, kenőtsöket, szépítő-szereket, kar-pereczeket, gyűrűket és száz - efféle csillogó haszontalanságokat, mellyeknek neveit sem tudom megtartani? Letudnám-é pontosan rajzolni a' hajfodorító vasakat és fogókat, az atzélból vagy kisímított rézből készített tükröket, 's ollókat 's a' t'?

A' Rómaiak nagyon szerencsésen fejezik-ki ezen tárgyak' sokaságát, midőn azoknak *mundus muliebris* (Aszszonyi világ) nevet adnak. Azomban az Aszszonyok a' tréfát tréfával váltják-fel, azt mondván, hogy az Aszszony gyöngy nélkül olyan, mint a' Consul Lektorok nélkül; 's ha férjeik a' tizfráklodás szeretetét vetik szemekre, azt felelik, hogy a' Gratziáknak áldozni egy részét teszi az Isteni - tiszteletnek. Egyszóval akarmit mondjon vagy tegyen-is a' férj, végre kéntelen halgatni; 's ha figyelmesen megvi'sgálja mi történik körülötte, még meg kell győződnie, hogy nem ő a' legszerencsétlenebbik.

A' közrendű Polgári - Aszszonyok' öltözete egyszerűbb, 's áll a' mind két nemmel közös dolmányból vagy tunicából, és egy a' férfiakénál hosszabb togából, melly kebe-

leken alul egy széles övvel szorítottat-összse, felyül bekapsoltatik 's az egész termetet befedezi. A' jobbik kar a' felső részén kiöltetik, a' balog pedig ezen ruhának alsó részét felemelvén rajta kellemes ránczolatot csinál, melly *Szinusznak* neveztetik.

A' gyászt-viselő Aszszonyok, akarmelley rendbeliek legyenek, sem aranyal sem ezüsttel, sem bársonyal nem ékeskednek; hanem egy igen tág fekete ruhával takarják-bé magokat, melly *riciniumnak* hivattatik; a' temetés napján több efféle ruhát vesznek testekre, 's azokat egygyenként házas-társaik' vagy gyermekeik' égető rakásfájára hányják. Már a' tizenkét táblák törvényében-is van ez a' szokás említve, hol az - is meg - van határozva hogy az ilyen alkalmakkal három ilyen ruhánál többet elégetni nem szabad.

De elhagyván az illy leírásokat, mellyek csak a' hiu újság-kívánást elégíthetik-ki, inkább akarom a' Római Aszszonyokat a' házi-gazdaság' folytatásában elődbe rajzolni; mert ott láttatnak egész fényekben 's ott bírnak valósággal azon igaz tekintettel, mellyet kívülről hijában keresnek. A' melly napon a' férj új jegyesét házába vezeti, azonnal általadja neki minden kulcsokat, kivéven azon pincze' kulcsait a' hol bor szokott tartatni. A' borívást a' törvény az Aszszonyoknak világosan megtiltja. Egy régi Római férfiú Egnitzius Mecennius tüstént megölte a' feleségét azért, hogy az azon nagy korszókból ivott, mellyekben bor szokott állani; törvényben idéztetvén ezen gyilkosságért, Romulus törvénye szerint szabadon bótátatott. Jóllehet ezen törvény sokkal kegyetlenebb, mint-sem hogy egész erejében most-is fenn-állhatna; de az okfő, mellyből származot, még most-is tekintelben van, 's az Aszszonyok rokonainak mikor őket meglátogatják, jussok van szájokat megcsókolni, hogy megtudhassák, ha nem ivott-é bort. A' Római törvényhozó kétség-kívül az Aszszonyokban a' részegséget fő véteknek tartotta, de mit mondana, ha látná, mint tsúfolják a' mi eszeveszett Menadeseink az Isteneket, midőn állítások szerint nekik tiszteletet tesznek 's mikép követik-el szemtelenül és elpirulás nélkül a' legrútabb feslettségeket? Rómát a' szerfelett-való keménység, Görög-országot a' szerfelett-való lágyság teszi vétkessé.

Azon tisztelet mellyel az Aszszonyok magok eránt tartoznak, azt-is törvénné tette hogy nyilvános alkalmakkal nem szabad nekik a' férjfiakkal egygyütt ebédelni; még pedig az ebédlésnél szokott fekvésnek módja miatt. Ezen szokás kemény, de mégis keményebbek a' törvények; 's olly mostohasággal bánnak az Aszszonyokkal, melly azoknak valóságos helyheztetésekkel egészen ellenkezni látszik. Férjektől tökéletesen függenek; egyedül az bír minden hatalommal; mind kettejek értékéből az parantsol; gyermekeinek tetszése szerint tutorokat nevez, fijainak és leányainak jövendő sorsát kényjére elhatározza; testamentomában javait annak hagyja a' kinek akarja, a' nélkül hogy felesége hasonló jussal bírna; sőt ezt még örökösévé sem teheti valamelly Római Polgár az ő végső rendelkezésében. Sok ideig a' férj a' házassági kötést-is szabadon feloldozhatta, a' nélkül hogy feleségének csak egy esetben-is jussa lett volna tőle elválni.

Ezen az erő-által alkotott 's az erőtlenség által helybe-hagyott rendelkezések némely igen tisztességes és kedveskedő megkülömböztetések által könnyebbekké tétetnek. Akármelley illetlen szót is Aszszony jelenlétében ejteni megvan tiltva; 's a' Rómaiak a' tartózkodást anyira viszik hogy egy férj sem öleli-meg leánya jelenlétében feleségét. A' melly Aszszonynak három gyermekei vagynak annak a' köztársaság fizetést ad; neve nyilvánosan

feljegyeztetik; halála után pompásan felöltöztetve temettetik - el 's egy szólnok által az össze-gyűlt nép előtt magasztalva tiszteltetik-meg. A' ki velek nyilvános helyen Aszszonyal találkozik össze, annak engedi a' tisztességesebb helyet, és ezt tselekszik a' legfőbb tisztviselők-is, még akkor-is midőn hivatalbeli foglalatosságaikat gyakorolják. Lectoraik még soha-sem merték kezeiket egy Polgárnéra-is vetni. Ha férjével egy kotsiban van férje-is részesül felesége elsőseiben, 's nincs senkinek-is jussa tőle kívánni hogy az Ország fő méltóságú tisztviselője előtt-is a' kocsiból kiszáljon. Az olyan törvényes ügyekben, mellyek gyilkosságról vagy más főben járó vétkekről szólnanak, az Aszszonyokat nem szabad tanúbizonyságul hívni. De leginkább a' Vesztálisok intézeteiben tetszik-ki a' Rómaiaknak Isteni félelmek 's az Aszszonyok eránt való tiszteletek.

A' tűz eránt való Isteni-tisztelet, melly talán minden Isteni-tiszteletek között legrégibb, már Róma építése előtt sok idővel esmeretes volt Itáliában. Azt mondják hogy Aeneas Napkeletről, hol régtől fogva szokásban volt vitte-bé oda, 's Latiumban Vesztia Istenné neve alatt állította-fel. Romulus anyja már Papnéja volt ezen Istennének; de ennek tisztelete még Numa Király által emeltetett arra a' fényességre, mellyel most bír. Ezen bölcs Király ezen felséges intézet által egyszer'smind Róma fundálójának eredetét dicsőíteni, népe erköltséit szelidíteni, és saját Isteni félelmének maradandó emléket emelni, szándékozott. Elsőben Vesztának csak négy papnét (Vestales virgines) rendelt: Servius Tullius még kettőt adott hozzájuk, 's számok változhatatlanul hatra határozottat-meg. Ezek a' szent tüzet, az élet példázatját őrzik, melly Rómában az Ország maradandóságának jelensége. Egyedül nekik van jussok ahoz közelíteni azt táplálni; 's ha vétkes vigyázatlanságból elhadják aludni kemény büntetés alá esnek. Ollyankor nem máskép' gyujtatik az meg hanem egy igen mesterségesen készült réz-tükör által, melly a' nap sugarai-ból tisztább tüzet von-ki, mint a' millyen az emberek szükségére szokott fordíttatni. Az illyen eset nagy háborodást okoz Rómában, úgy nézettetik mint a' legnagyobb könnyomorúságoknak 's veszedelmeknek elő-jele, 's nincsen sem végek sem számok a' boszús Isteneket engesztelő könyörgéseknek és áldozatoknak.

A' Vesztálisoknak kötelességek továbbá a' szentségekre (Sarra) is vigyázni, mellyeknek még nevek-is titok. Némelyek azt mondják, hogy ezen nevezet azon híres palladiumot vagy Pallás-képét jelenti, mellyet Aeneas Trojából hozott; mások azt állítják, hogy ezen Szentségek setét-helyen lévő két hordócskából állanak, mellyeknek egygyike tele van a' másika üres, 's mellyekhez senkinek-sem szabad közel menni. Abban mindenek megegyeznek, hogy az a' titok, melly alattok fekszik megmagyarázhatatlan 's az ország-lás' alapjaival szorosan egybe-függ, melly mindent sűrű homályba szeret takarni, valami bátorságban.

Eleinten a' Vesztálisokat a' Királyok választották; a' Királyság eltöröltetése után ezen jus a' fő-papra szállott. Külömbőség nélkül vétetnek az Országban-lévő mind a' két rendből; 's vallyon nem kell-e az Istenek előtt elenyésznie azon hiú külömbségeknek, mellyek az embereket háborgatják 's egymástól elszakasztják? Csak az kívántatik-meg, hogy motksatlan familiából származzanak, Atyjok és Anyjok életben legyen, 's testekbensem fogyatkozás ne találtassék. Hat esztendő koroktól fogva már felvétethetnek, de mint-
F. M. Or. Minerva 3. Negyed. 1828.

hogy a' szüzesség elmúlhatatlanúl kívántatik 10 esztendősnél már idősebbek nem vétetnek - fel.

Történt néha, hogy a' Szülék félvén ezen Papi-méltóság' veszedelmeitől, gyermekeiket nem akarták ezen hivatalra adni. Olyan esetben a' Fő-papnak jussa van 20 leánykát kijelelni, kik sorsot vetnek magok között, mellyik töltse-bé a' megüresült helyet. Mihelyt a' Vesztálisok kineveztetnek, azonnal felszabadúlnak az atyai hatalom alól, hajok ezen felszabadulás jeléül lenyirettetik, 's egy terméketlen fára akasztatik az ifju Papnénak jövődöbeli sorsának szomorú példázatjául. Minden Római Aszszóyok között egyedül nekik van jussok értékjeiről 's javaikról Testamentomi rendelést tenni. A' köztársaság olyan fizetést ad nekik mint a' három Gyermekes Anyáknak, 's azonkívül még szép jószágokkal-is bírnak, mellyek szerzetek' számára ajándékoztattak.

A' Vesztálisok szerfelett nagy tiszteletben részeltetnek, a' városban mindenkor Liktör megy előttök; a' legfőbb tisztviselők még a' Consulok-is, ha velek össze-találkoznak, megállanak, 's előttök, valamint az össze-gyűlt nép előtt leeresztetik a' vesztő kévét, a' ki őket bántani vagy csak szóval-is sértegetné, halálra büntettetnék. A' Theátrumokban és egyéb nyilvános játékokban, a' legtisztesebb helyen ülnek; 's végre az a' jussok-is van nekik adva, hogy a' városban temetnék-el: egy olyan fontos megtiszteltetés Rómában, melly csak a' legjelesebb szolgálatokért adattatik jutalom gyanánt.

De a' Vesztá Papnéinak legszebb 's az ő szent hivatalokkal legjobban megegyező jussok abban áll, hogy a' vétkest, ha össze-találkoznak vele, mikor a' vesztő-helyre vitetik megmenthetik a' büntetéstől, csak-úgy nyilatkoztassák ki magokat, hogy az össze-találkozás történelből esett; mert esküvés soha-sem kívántatik a' Vesztálisoktól. Igazság szeretetek olly nagy tekintetben van, hogy a' Polgárok sokszor köz-birókká választják őket pereikben; 's ezen esetben ítéletek olly erővel bír, mint a' Magisztrátus Szententziája. Akármelly dologban-is sokat nyom közben-járások; 's rendszerint a' Polgárok náluk teszik-el testamentumjaikat. Semmi sem festheti-le jobban azon tiszteletet, mellyet magok eránt másokban gerjesztenek, mint az a' történet, mellyet minap hallottam; Appius Claudius egy kevély 's a' Plebejusok előtt egy gyűlölséges ember, a' Szenátustól megnyerte a' Triumphos dicsőséget. Minthogy a' nép ezen végzéshez nem adta jóváhagyását, annak tribunusai feltették magokban, hogy a' pompát akadályoztatják 's Appiust a' piacz közepén disztelenül leszállítják kotsijáról. Klanoka, ennek leánya, Vesztális volt, megtudván a' tribunusok szándékát, a' piatzra megyen, keresztúlhat a' tolongó sokaságon, felugrik az Atyja szekereére, 's azt azon tisztelettel, mellyet személye gerjeszt, óltalmazván Triumphus pompával felkéséri a' Kapitolumba.

Az illy nagy és jeles jusoknak másfelől sok nehéz kötelesség 's igen kemény fűgés van ellenekbe téve. A' Vesztálisok harmintz esztendőkre köteleztetnek-le, mellyek között tizet azoknak gyakorlására, tizet foglalatosságaik' tanulására, és ismét más tizet az utánok következőknek tanítására tartoznak fordítani.

Ezen idő után szabad nekik a' világba vissza-térni; sőt még férjhez-is mehetnek, de igen ritkán élnek ezen engedelemmel, 's a' mint hallom az az észre-vétel-is tétetett, hogy az efféle házasságok soha-sem szerentsések. A' Rómaiak ezt annak tulajdonítják,

hogy az ilyen házasságok által egy olly igen szent papi hivatal megfertőztetik. De valyon nem sokkal természetesebb-e azt gondolni, hogy az olly Aszszonyok, kik olly sokáig olly szerfelett-való tiszteletben részesültek, kevély lelket visznek magokkal házaikba, melly férjeiket, kiktől a' magok boldogsága függ épen nem alkalmas boldogítani?

Ezen Papnék szerzetekben a' legidősebbik által kormányoztatnak, ki nagy Vesztálsnak neveztetik, 's kinek nagy hatalma van a' többiek felett, úgy azokat kissebb vétke-kért-is megbünteti. A' nagyobb vétkek a' vallás feje által ítéltetnek és büntettetnek-meg, kinek egyedül magának van jussa kezét egy Vesztálsra vetni. Minthogy a' tiszta élet Veszta Papnéinak első tulajdonok, annak megsértését-is a' Fő-pap keményen megbünteti; az e' részben vétkezőket egy setét helyen minden tanúk nélkül megkorbátsolja, 's az ilyen fenyték a' mint mindenek hiszik igen kemény. De a' kikre reájok bizonyodik, hogy a' szüzesség fogadását által-hágták, azok épen menthetetlenek. A' velek vétkező halál-ra vesszőztetik, a' vétkes Vesztálist pedig a' legiszonyúbb halál-büntetés várja, mellyben mindazáltal még megvan egy-kis árnyéka annak a' tiszteletnek mellyel a' szerzet bír. Minden papi ékességeitől megfosztatván egy báánt vivő széken Róma kerítésén kívül vitetik. Ott a' Fő-pap minekutánna valamelly titkos imádságot elmondott, 's kezeit az ég-felé emelte, kihúzza a' gyász-ruhába öltöztetett vétkest a' vivő székből; le-kísérteti egy föld alatti helyre, hová egy kis meggyújtott méts, egy kis kenyér, víz, olaj, és téj van téve. A' bójárás elzáratik 's a' szerentsétlent az éhség és a' kétségbe esés öli-meg.

Lehetetlen azt a' háborodást leírni, mellyben a' Rómaiak az illy kegyetlen elvesztésnek alkalmával vagynak. Kiki bészarkozik házába, hogy ne lássa az illy boldogtalan-nak iszonyító kikísértetését. A' város gyászol, a' boltok bészaratnak, minden foglalatosságok félbe-szakadnak. Nem, Róma akkor sem mutatott síralmasabb ábrázatot, mikor a' Gallusok a' Kapitolium alatt voltak. Az illyen gyászos esetek, mellyeket a' történet írók mindenkor feljegyeznek, a' Római-nép legnagyobb szerencsétlenségei közé számlálatnak 's mindenkor szükségessé teszik az Isteneket Czeremoniák által engesztelni.

Veszta templomának kerékded formája van, mint a' földnek, mellyet az Istenné példáz. Benne minden a' régi világ' egyszerűségére emlékeztet. Nincsenek ott sem álló-képek, sem templomi ékességek. Közepén egy komoly formájú oltáron szünet nélkül ég a' szent tűz, képe a' mindent teremő és mindent elrontó természetnek. Nappal mindenek szabadon bémehetnek a' Templomba, éjjel senki-sem jelenhet-meg benne; a' szentek-szentéhez pedig soha-sem szabad senkinek-is járulni.

A' Vesztálsok hasonlíthatatlan formával tündökölnek, mindnyájan szépek, mert val-lásbéli kötelességnek tartatik az Istenek tiszteletére azoknak legtökéletesebb miveiket szentelni. Az uralkodás' hosszas gyakorlója ollyan általjáró tekintetet ad nekik, melly előtt alig lehet megállani. Midőn a' piatzokon 's utzákon bársonnyal prémezett hó-fejérségű pompás öltözetben, 's homlokokon szent pántlikákat viselve megjelennek, kísértettibe jó az ember előttök, mint Istenségek előtt artzra-borúlni. A' köz-társaság kezdetében ők-is érezték ennek szegénységét; de talán annál tisztább életűek voltak; mái napon ellenben a' Rómaiak, Isteni félelemből származó tékozlások által meggazdagíttatván, az oltárokhoz kevésé illő fényt és pompát űznek. Nem mutatják máskép magokat, hanem csak pompás

kotsikon, 's körül-véve sok gazdagon öltözött rabszolgállókból álló kísértő sereggel. Ezen kevély Aszszonyok megvagnak részegítve tisztelet-tételekkel; a' nagyságnak tetején állanak, Királynéi annak a' Rómának mely maga-is az egész világnak aszszonya; de legelső botlások szerentsétlenebökké teszi őket legutolsó rabszolgállóknál.

S. K. J.

5.

Az egész látható Világ' Rende.

(Folytatás.)

III. Resultatumok.

123.

Ha a' tűz, mint bontó erő, egy fél-osztályos hatalmú factor a' világ' dolgaiban, ha ő a' soha nem nyugható, 's a' testek' egybe-állásának ostromlására járó természetű, azomban a' testektől ki se zárható befolyású míves az egész alkotmányban, a' mint eddig láttuk: hol és mikor lehet az a' szempillantás a' világon, hogy miatta csendesség lenne revolúció nélkül 's tehát égések, lángolások nélkül?! — Mennél szélesebb kiterjedésű 's a' mellett keményebb szövetű testek ötlenek eleibe a' szabadabb térből rohanó tűz-ostromának: annál tűzesebb csata-piattzává válik az a' környék, annál nagyobb revolúciónak, melly lángba-borítja a' tájékat, ki kell ott törni, mint a' tenger' zajjai ellen kiálló kő-szirtnél a' haboknak. E' szerént hát a' csillagok' felülete körül, legnagyobb ütközetek, legszembeütőbb 's leg-gyakrabban revolúciók történnek — annál-inkább ha azok kemény és nagy felületök mellett sebes mozgásúak (§ 112), és még annál-is inkább, ha székes ranguak; mert az első eset szerént, kevés idő alatt sok tűz' folyamokkal, mellyek az athmosphaerákban levegnek, alkalmok van öszsze-ütközni futtokban, és akár-honnan jövő ostrom beléjük akad, 's általok vissza-verve közelségekben örvénykedik; a' második szerént, a' székes körül megforduló drabantok között mindenik valamint oda-rohanni törekedik, úgy levegő-ége' sugárjait fordultával oda lövelli a' székeshez; így hát a' székes, ha számos a' drabantjai, ezeknek közepette centrális helyen csupa örvények közt úszik, 's tehát hozzája, mint valami gőz-monopoliumba, oda szolgáltat mindenfélről a' sok égetni-való matéria, különbféle áthmosphaerákból a' velek járó tűzzel egygyütt; és minthogy az ilyen gyülevény' heterogeneitásánál fogva legkészebb a' gyúlladás, az égés:

(§. 116) egymás-után tartó tüzes revoluczióknak, égésnek, lángnak kell itt teremni a' felület körül mindég, mint valami iszonyú hámorban.

124. Ezek következtében mi hát az a' világosság' örökös tengere, melly a' mi napunkat — ezt a' mi melegünk, 's fényünk' természetes forrását — körül - ömledezteti, és onnan vissza-sugározván a' drabantokhoz, ezer áldásokkal tölti-be mind maga, mind földjai' levegő-egét — mi a' fény (Lux)?? Ez hát nem egyéb, hanem az érdekelt módon szüntelenül teremni szokott tűz-láng! A' tűz nagy róllát játszik az egész világ' alkotása munkájában! ő a' folyóságokat okozó factor átaljában. A' fény folyóság; tehát tűz nélkül lehetetlen lennie. A' fény a' tűz természetéhez legközelebről járuló folyóság, a' mellyben hát legtöbb a' tűz (§. 104); melegítő 's világító erejével hat keresztül rajtunk csak-úgy mint a' tűz-láng; a' színe-is olyan mint a' lángé meszszebről tekintve; rugósága, természete, nagyjából azon eggy a' tüzével. Minek hát entia sine necessitate? A' fény tűz a' 117 §-ban leírt revoluczióban foglalkodva; a' nap' teste körül, mint jelesebb rangú székesnél és sebesen forgónál az előbbeni §-ban kijelelt oknál fogva a' tűz gyűl a' mi tájunktához képest leggazdagabb mennyiséggel; a' gyuladékonny matériák, az égni és lángolni valók, aér formában oda-áradnak bőven. Mi természetesebb hát annál, hogy ez a' gyülevény gyuljon-is meg és lángoljon az arra-való requizitumokkal fel-lévén készülve; és ezeknél fogva tehát tartson illuminatziót az egész környékre?

Igy tehát nem teste ég a' napnak hanem atmosphaerája, a' testét legközelebről környékező levegő-ég. Innen hát nem csuda, hogy a' fény valamivel külömb természetű a' nálunk támadni szokott lángoktól; mert a' földhöz tartozandó test, és pedig többnyire durvább test lángol; amott aér, és még ki tudná, miféle egyvelékes aér?

125. Ily állitmány tám botránkoztató-is fog lenni azon gyáva gondolkozású philosophusok előtt, kik félénkségből, hogy emígy majd el ég a' világ; vagy a' nap' teste elfogy a' sok tűz által megemésztve: a' napot — ezt az egygyik tehetős kis szívet a' nagy Universum' organizmusának — valami dologtalan és nem-is tudni honnan termett hűgy-fénnyel (phosphorussal) vagy ollyas maga nemű folyósággal, melly semmit-se csinál, csak ártatlanul világít a' pusztá tájékokra, — öntik körül; és így heveréssel mellőzik a' világnak legdicsebb tünemény' magyarázatját — a' fény' természetét, régi teremtés' históriájára bízván a' dolgot. Véték ez. Ezzel ugyan nem sokat derogálnak a' napnak; mert ez, mint centrale organon, manipulálója fogna lenni így-is a' fénynek; de hogyan pótoltatik ez vissza neki? Oda-vész örökké a' mit magától kilövell? Tisztára nem mehetnek-ki. A' szív maga rendes mozgásával kerényülésre vetemíti a' test' csatornájin keresztül-járó vért: vissza-löki csatornába és ezek által az egész test' elterjedésére osztatja minden részekre, a' mit tőlök vett-be magához; és a' részek megint szolgálnak neki vele meg nem csökkenhető quantumban. Igen de a' vér azon egésznek részei által készül intra sphaeram, mellyben a' szív foglalja a' székpontot. Mutassák-meg pedig, hogy a' világ nem organizmus! — Ezt ők szívesen organizmusnak nevezik. A' fény hát — ez a' vére a' világnak — hól és mi által készül, vagy hogyan pótoltatik vissza a' mindég költő napnak? Mert külömben el-kell fogynia, ha-csak az Isten nem teremti minden-nap. Így fogynak-ki eszekből ők-is, mihelyt az egészre-való kiterjedőleg jön a' kérdés. És azért a' Systemájok mindenkor semmire-való.

Ezeket jó lesz' meginteni, hogy itten kivan zárva a' teremtés — még mind eddig; tehát ha mi ollyas jön elő jelesebb tünemény' formájában: azt magunknak teremteni kell észszel, — az az: módját vi'sgálni, hogy miként teremhet ez magától — természetesen? Ne-is gondolják, hogy ez a' fényes pompa csak hevertében jönne a' napnak munkálása nélkül. Dolgozni kell itt, — itt a' hol minden darab mozgásban van, nyugtalankodik, beleskap másba; szüntelen revoluziót kiállani kell itten, tüzet gyűjteni, materiálékkal manipulálni; és így lesz' a' világolás.

126. Ennek természetes módja a' tűz' factorságának felvétele mellett, ez:

A' gőzölés' munkája folyton-foly a' tűz' soha meg-nem szűnhető ostromjai mellet, félbe-szakadás nélkül minden égi-testek körül. Ez úttal valamint a' plánéták: úgy szinte a' nap' testéből-is — kinek-kinek maga erősebb vagy gyengébb alkotásához képest, takarodnak kifele holmi gőzelékenyebb alkotó részetskék nagyobb kisebb mennyiséggel. Ezen részetskék, vagy azért hogy nincsenek még utolsó szálig felolvasztva a' tűz által; vagy azért, hogy már új szövetségre kezdenek kelni egybe, és apróbb csoportokban már próbálják az öszszeszedés' munkáját: a' tűznek mindenkor adnak ostromolni, bontani, oszlatni-való alkalmat, és tehát foglalatosságot. Kitakaródnak a' testből, és az aer' ductusa szerint külsőbb atmosphaerába-is repülnek. Minthogy pedig az atmosphaerák egymást érik, és némű-némű részben öszsze-is folynak, (§. 85.) az öszsze-folyás' közönséges szék-pontja pedig a' teste körül-való tájék: ide-gyűlnek idővel a' plánéták' gőzei, valamint a' napból olvasztás által kitakarodott részetskék-is, a' 123-dik §-ban érintett okon és módon. És itten a' nap' közelségében kigyúlván, világítanak az egész vidékre. Ezen világolás' bázisa, a' fény, nagy rugósága szerint, a' centrumtól vissza-löveltetik a' planéták' környékeire, temérdek távóllétre-is széjel. És így a' nap egy nemesebb szín alatt, egy kidolgozottabb formában osztogatja azt más mérték szerint, egyaránlát törvénye után, hódollóinak széjel, azt, a' mit tőlök in crudo ez előtt beszédett; az alatt pedig a' planéták annak helyébe más megint ollyas materiával néki szolgálnak, és a' nap újra 's mindég világossággal kifogyhatatlanul. Ez így megy cirkulusban vég nélkül. Hát nem organicum quid ez? Mit teszen egyebet a' szív az állati test' organizmusában??

127. Következésképen: a' nap nem magából költ a' világolásra, hanem köz magazinból, melyre eggyeránt adóznak mind a' nap, mind a' plánéták — ki-ki maga értéke szerint. Tehát ha a' nap' teste fogy ez-által: úgy az egész Közönség-is fogy; és minthogy ez a' közönség egybe-függőleg van az egész világ' Közönségével (§): ugyan ezt kell ki hozni az egész világra, a' mindenségre-is. Minden napok itten, minden systemák hasonló sorsú kérdésre jutnak egymás után, és utóljára az egész Rend; mert ezekből mindenik költ maga értéke szerint az egész mindenségre. Azért a' Szyrius-is, de a' legtávolabb' lévő fixumok-is fényes illuminátziót tartanak az egész Publicum előtt mindenüvé behatólag, egész' ide mi-hozzánk-is, csak arra való látásunk' eszköze szolgáljon. Azért, ha egygyik költ és fogy az-által: mindeniknek hasonlóúl költeni és fogyni kell; mert oly nagy kiterjedésű illuminátzió nem jöhet ingyen. Azomban tudjuk, hogy a' világ' egészszéből (maszszáját értvén ide) semmi-se veszhet-el, valamint hozzá-se járulhat a' teremtés' és semmivé-tevés' munkájának hozzá-járolatja nélkül; és hogy a' tűz nem emésztheti-meg, nem teheti semmivé a' testet illy értelemben, hanem csak compositióját bontja, az előb-

bi kötelekét feloldozván és ez által új compositióra alkalmat szolgálván. Ugyan-azért az illuminációra való költség se veszhet-el, nem mehet-ki semmire, természetesen, hanem tehát valami más célra fordítódnia kell; a' mit hogy majd meglátjuk: hogy fordítódik-is, és hogy nyereség itt a' veszteség.

E' szerént nem szükséges az éles-eszű Stahl' tűz nélkül világító *evibrációját* felvenni; se a' hires Neuton' csonka *emanációjá* mellett vakon buzgólkodni, hanem-csak a' községes *manipulációt* megérteni, és túl vagyunk a' százados nehézségeken.

128. Hogy meg-ne akadjon az ember azon, ha felgondolja, hogy itt a' föld felülete körül, a' mi atmosphaeránkban a' menykő-erő' villámjain 's a' tűznek a' külső levegőben néha-néha jó láthatólag, de darabosan, kiütő játékjain kívül, semmi olyast folytatában vagy szüntelenül tartó tűzi tűnemények felét se vehetni észre; holott ezen theoria szerént a' föld' golyóbisa körül-is szinte, mint a' nap körül, szüntelen revolutiónak kellene tartani, csak-hogy a' proportione, kisebb mértékben: jó lesz' meggondolni a' mi organizátióknak épen ezen mértékülethez való hozzá-szabását, hogy t. i. csak a' durvább lángolást, olyan, mint a' nap' fényjétől sugárzik-le, vehesse észre-látó érzéke szerént, tapintása szerént pedig csak akkorányi meleget, mekkora nem kisebb a' naptól jövőnél; kisebbet sóha-sem. Osztan, a' vakondok', mely csak a' föld-gyomrában lévő temperatúránál láthat, sorsát, és a' tűzben lakó állatotskákét, melyeket természeti organizátiókhöz képest a' tűz-lángnál kisebb benyomat nem-is érdekelhet, hozzá gondolni, és úgy tovább folytatni velem együtt gondolatjait háborítatlanul. Hát Uránus csillag' lakosi, kiknél 300-szor is gyengébb a' naptól jövő világolás, hogyan láthatnának, hanem kisebbre vonulva lenne az organizátiójok? Meglehet, hogy olyan lények is vannak a' világon, kik a' tűznek legkisebb revolutióját-is veszik észre a' nekünk soha észre nem vehető fogásokban. De, görömbaság is, az emberi érzéket egy universalis thermometrumává tenni, és nem inkább az okosságra bízni azt, mikor ő úgy-is természete szerént hajlandó az universalizmusra.

Hogyan legyünk mi földiek a' nap' láng-köréhez képest — beléje merülve-é; miképen megszűnik és látunk nála; mint van az, hogy a' plánéták néha setétek, és csak a' nap mindég világos? — a' többi olyan-féle kérdésekkel, 's a' fény' theoriájához tartozandókkal egygyütt, a' Tűnemények magyarázatja' theoriájára hagyom; mert itten nem szabad annyira terjeszkednem.

129. Ha a' fény (lux) nem egyéb, hanem csupa tűz-láng meszszebből tekintve: úgy az ő fogantatására 's meg nem szünhető folyamatjára e' következő feltétel mulhatatlanul szükséges; u. m. 1-ször hogy a' csillag, melynek tartós fényjéről szó-van, ne legyen elszigetelve másoktól, hanem többel és sokkal egygyütt egy örökös közösületben (commerciumban) maradjon; mert sok-féle égni való materiának aér formában folyni kell össze felülete körül és oda székesedhetni szünet nélkül; a' mi egynek vagy kevésnek gözelékjéből nem telhetik-ki annyira, hogy a' mi organizátióknak illendően érdekeltessék, és így olyan világolás legyen, millyent a' naptól kapunk. Ugyan azért 2-szor azon csillagnak szükséges nagyobb székes rangúnak lenni, hogy t. i. több és sok hódok' aránya, mely szerént az aérnek a' székes felé vezető ductusa nyílik; vágjon beléje, és úgy szolgáljon égetni való materialét bővebben és szünet nélkül; a' mi csak a' székes rangú csillaggal tör-

ténhetik. 3-or szüntelen mozgásban legyen mind a' székes, mind a' hódóllai azon mozgásbéli viszonyokban, a' mint 92 §§ levannak írva; külömben se az aér' köztök való kerengülhetésének, se a' tűz-ostromnak nem lesz' meg az a' rendes járása, hogy néki székesedés, és abból kigyulladás következék.

Ha ez a' három feltétel megvan: úgy a' 123-dik §-ból és a' 117-dikből könnyű vetni hozzá, hogy miként az égetésből támad a' világlós; valamint azt megérteni, hogy ez a' világlós nem szűnik-meg maga rendes folyamatjában, ha az a' három feltétel nem szűnik.

130. És így a' fény nem egy, vagy csak némely csillag' maga tulajdona; hanem valamint soknak egy közösülésben munkássága után való készítmény — az egésztől való rezultatum, olyan, mint az állati organizmusban a' vér: — úgy közös tulajdona minden csillagnak és tehát az egész világnak, — csak-hogy külömböző grádusban, a' székesnek nagyobb a' drabantnak kissebb menységgel, és azért a' mi érzékink' constitutiója szerint tüneményképen ez homályos, vagy sötét amahhoz képest. És ez első jele annak, hogy a' világ közösége — az a' nagy Mindenség, nem egyéb, hanem organizmus, az az, eleven constitutió, olyan, melly maga-magát helyhezteti abba a' rendbe, hogy mindenik munkáljon mindennek számára — helyhezteti 's fenn is tartja. A' vér az eleven testben minden arra-való tagtól készül mindennek' számára, és a' szívhez székesedik, mint az élet' legnevezetesebb centrumához, hogy onnan rendes kerengülésre (circulatióra) tétetvén, oszoljon szét minden tagok között, mint eszköz mindeniknek munkálhatására. A' fény hasonlóul mindennek' adózása, munkája után való készület, mindenik tagjától a' világnak készül; de ki számára és mi czélból még most nem jöhet kérdésbe. Elég az, hogy mi általa látunk, és látjuk, mi testek 's melly temérdekségűek dolgoznak arra, a' mi bennünket éltet, 's világosít, a' mi nélkül nincsen elevenség se az állatok', se plánták' országában! szint-úgy fog lenni ez a' nagy organizmusban-is, a' világ-állat' nagy testében. A' melly darab nem részesül a' fénynek vagy természetében, vagy felvételében: holt az, nem eleven; valamint az állatban csak annál-fogva tagja az egésznek valami rész, annál-fogva eleven, ha azon kerengülő, circuláló nedvnek felvételében részesül.

A' fény tehát első jele 's szüleménye a' világ' organizmusának. Haj, mi felséges jel ez! Ezt csak az nem láthatja, a' ki nem lát. De még ez a' jel nem tökéletes documentum; mert nincsen még circulus. Majd azután, ha meglátjuk, hogy azon erők, mellyeket a' fény éltet, őt' is éltetik és készítik — néki költsönbe szükségesek lévén, mint nélkik ő — ez az organicum folyóság: akkor nyilván való lesz, hogy tehát eleven itt minden és költsönbe él egy egymásból.

131. Tovább, minthogy a' nagyobb rangú székesek körül szüntelen világlós van láthatóképen, azért hogy szüntelen ott az égés nagyobb mértékben, és tehát szüntelen olvasztás az odagyúlt égetékeny materiáléból: ki hinné, hogy olly temérdek chemiából — olyanból, melly az egész világ' láttára, és tehát szörnyű nagy hatalommal vitetik végbe — ne keletkezzék elő valami azon-kivül, hogy világlós van? hogy ne legyen valami forrasztás is egyszer'smind, a' hol annyi az olvasztás? Mert a' hol vége van a' felbontásnak: ott nyomba kezd az alkotás — az egész világ' törvénye szerint (§. 97). Bizonyos ugyan, hogy az alkotás' munkája folytatódik a' testek' országában mindenütt 's mindenkor apródonként 's kissebb grádusbeli felhatalmazásban — olyatén, mint a' 118 §-ban érde-

kelve van; de ezt csak nevedés, vagy vissza-pótolás-ként vehetni oly formán, mint az organikumokban a' nedv' kerengülésekor történő táplálást. De hiszen, csekélység ez ahhoz-képest, a' micsoda nagy olvasztások történnek a' napok körül! A' nagy munkától, hogy-ne várhatnánk nagyot? Ugyan micsoda proportióban lenne a' világ' két fő faktorának dolga egymáshoz képest, ha a' forrasztó csak apróságokba vesztené magát, mikor az olvasztó olly hatalmas fogásokban tüneménykedik, mint az egész világ' felvilágosítása? Gondolkozás' regulája ellen való ez; de képtelen-is.

Ne bántsuk most még a' finálitást — azt hogy a' Természet a' fény által az organikumok' életetését czélozná — ollyanokét, mint nálunk a' férég, vagy, a' mi mindegy, az emberek, állatok, plánták. Mert egy az, hogy a' finalitás egy fő És nélkül haszontalan gondolat; más az, hogy ugrás lenne, az egész világ' költségével — olly nagy lépésű tételekkel közvetlenül tárgyzatni a' Természet' apró terményeit. Nagy eszközök nagy czélokot tesznek-fel. Az se képtelen ugyan, hogy a' Természet a' többi közt ezt-is tárgyazza, minthogy tudva van felőle, hogy megkémélvén az eszközök' sokaságát, egy vagy kevés eszközzel több czéljait szokta vitetni végbe, (*Lex parsimoniae*) de mi menjünk illendő úton; először a' nagyobb foglalatosságát vi'sgálván; majd a' kicsinyekre-is jön a' sor.

132. Hát ha a' Természet ezen nagy költségű remek munkája által azt viszi véghez közvetlenül, a' mi az organizmusban a' legremekebb, a' magához hasonlónak természetét — nagy és oly fogásokban, mint a' millyen a' rá-való készület?! — Haj mi felséges, mi bámúltató látmány fogna ez lenni egy szemlélődő előtt, ha esze' fogásait hitelesen rá tudná az ember fordítani arra, hogy tehát nézze-meg a' Természetet ezen nagyot jelentő munkájában, a' fényben, hogy mikor ő ezzel legjobban bújálkodik, mikor az egész világra kiható illuminátziót csinál: akkor új világok alkotását tárgyazza, akkor ő természet és terem valamit publice, hogy ki-ki lássa. — De szörnyű kicsiny az ember a' dicsért észére nézve! E' többnyire csak apróságokhoz van szoktatva, 's ezekkel vesződve eltéveszti a' nagy dolgot; vagy nagyok által elfogódik egészen, 's nem tud pólusokra mutató compászt adni magának eszével az ezekről való gondolkodásban. Én még-is próbálok szerencsét.

133. Ez a' theoria lehetségesnek mutatja, hogy a' fent-érdekt nagy chemiából egy új alkotmányú égi nagy test, egy új csillag keletkezzen-elő természet és nevelés által. Lássuk:

1) Először-is azt verje eszéből ki az ember, hogy az Aër — ez a' folyó nagy tenger, mellyben az egész világ' úszik, még universalis teremteskor így árasztatván-el, csak bitanglóban tengődne a' világ' ide tova levegve rendetlenül a' mint lehet, minden genesis, minden functio nélkül. Nálam az Aër nem teremtetett, hanem actu teremődik tűz által azon testek' alkotó részeiből olvadván-ki, mellyek' szövete ki nem álhatja a' tűz' próbáját vagy mindenestül, ha a' tűz erejéhez-képest mindenestül gyenge az alkotás; vagy részelékenyen, ha heterogeneum a' szövet (§. 116). Nem-csak a' különös Athmosphérák, hanem minden Athmosphérák' öszvesége, a' levegői nagy Ocean, az előbatsátottakhoz-képest, nem egyéb, ha olly féle kibontakozott elementumokból, olvasztás' és gőzölés' útján kitakarodott test-részecskékből álló gyülevény, mellynek a' tűz, mint eredeti folyóság, ad ide 's tova folyhatóságot, és a' világ' szabadabb térjeire lett ki-áradása után forgó-körökben való folyamatot. Tehát ez-is a' mindenféle különösöknek adózásából lett egy közönséges gyűjtemény

(Universal-Cabinet) mellyben külömbféle materiálék fentartatnak, felbontakozott állapotban, míg nem adatik alkalmok, a' mennyire a' tűz miatt lehetséges, levegősök közben új szövetségbe lépni, és úgy az alkotmány' vagy eredetét, vagy nevedését kieszközölhetni. Ez a' Cabinet soha-sem ürülhet-ki; mert valamint költődik belőle minden szempillantásban, úgy vissza-is pótolódik a' most érdekelt úton, mert a' tűz mindég dolgozik.

2) Ily-képen a' levegőben készen lévő 's az öszszesedésre természettől hajlandó elementumok, miért ne adhatnák kezdetét egy új alkotmánynak, oly módon, hogy eleinte csak kicsiny test támadjon egybekelésekből, és idővel osztán nőjön-meg az aérben való futása közben hozzája ragadó több 's több elementumoktól, coalitio' útján? a' tűz, melly úgy-is csak nagyobb 's keményebb testek körül székesedhetik, (§. 123) csak úgy fogna ártani ezen embrió lételének, ha történetből reá csapna erőszakosabb ostromjával és felgyúllaszthatná; külömben semmi ok nincsen reá, hogy életben ne maradjon. Csak fogantatása tehát ne legyen idétlen az említettekől érthető környülmények miatt; felneveltetetéséért jót áll az egész világ, azon köz-intézetnél fogva, melly szerént minden egek teli vannak a' párosodást kereső részetskével, mellyek az atyafiság' törvénye szerént oda sietnek eggyesedni a' köztök megforduló vándor' testével; mellyek hát illy módon fel-is nevelhetik területében a' nélkül, hogy valami lehetetlenség adná itten elő magát csak-úgy, mint mikor a' kristályosodások teremnek, mikor a' plánták', de sőt az állatok' országából a' halak' 's bogarak' nevendékjei, minekutánna anyjoktól még tojásokban árván maradtak, a' környüállásoktól neveltetnek-fel árván ugyan, de természetesen.

3) Arra-is emlékezzen az Olvasó, hogy ezen theoria szerént ki-van küszöbölve a' testek' országából az erőszakos ragadás (attractio) az hogy a' nap, p. o. tulajdon erejével húzza magához a' közelségében megforduló testet, akármellyiket. (§. 61). Nem úgy! szabados itt a' test, e' magától húz a' naphoz ha tetszik neki, az-az: ha atyafiság' többsége miatt lévő okoknál fogva inkább a' naphoz kell indulnia, mint máshová, vagy máshoz; külömben indifferens-is lehet a' nap eránt, és ekkor nem szükség, hogy a' napba essen, akármi kicsiny területű-is legyen ő; mert ha nagy területű, úgy nem eshetik minden vonszódása mellet-is — amannak forgása által mindenkor elűtette lévén. (§. 19) Azomban, míg nevededik a' test, míg nem tisztul-ki heterogeneitásából tűz által, mellynek ostromjait nem kerülheti-el, (§. 116) míg emígy nem keményedik maga alkotásában; természetesen, területéhez-képest kicsiny tömötségűnek, és tehát, az aér' folyamjában való úszását vévén számba, könnyű testűnek kell lenni, következőleg az athmosphéra' széleire forgó-kör' szele által kivetődékenynek és alkalmásint csak az egek' határ-lineáji körül járhatónak. Ide pedig ha vetődik, mi könnyebb, hogy a' forgó-körök' neutralis párkányába jutván, ennél fogva költözzön egyik égből által a' másikba, ebből megint másikba, (§. 85) és így határtalanúl tébolyogván járjon keresztül hányva vetődve a' világ' külömb-külob tartományain; és így világ' vándorrá legyen a' kérdésben lévő nevendék, míg állapotjában 's formájában tökéletesedvén nem áll-be valamelyik székes' országába ősi polgárnak; a' miről alább.

134. Lássuk ezen le-írtt módnak applicaturáját, és valósítását a' Természetben:

A' tanyázó, vagy anya-csillag' testéből, p. o. a' földből, párazatok' 's tehát olvasztások' útján kitakarodó részecskék közül azok, mellyek közelebbi atyafiság szerint erősebben húznak a' földhöz, nem kelhetnek magok közt annyira egybe, hogy egy új világ' nemzésére való magvat hadjanak magok után; mert ezeknek nagyobb része, mihelyt az akadály miatt lehetséges, az alább elő-adandó oknál fogva, anya-testhez a' földre le hull, vagy azon felbomlott állapotjában elszélledve, egybe-keles nélkül; vagy a' már valamennyire megkezdett öszszesedés' munkájának némű-némű zsenge formájában, de tökéletlenülben, millyen nálunk a' felleg, az eső-cseppek, a' hó, vagy jég-eső, 's a' t. — a' többie atmosphérában vándorolva leveg. És ezek azok, mellyek a' föld-egé' alját, athmosphérájának legbelsőbb rétegét (§ 34.) formálják, azt, melly nélkül az egy-egyik ég nem vághatja magát ki a' másikban 's nem álhat fenn mint különös a' közönségesben. (§ 84) Hanem más részecskék megint, és nevezetesen azok, mellyek vegyült atyafiság szerint öszsze-váltak fogódzva, az-anya-testtől való elválások után revoluzió' alkalmával további vándorlásra utat kapván tovább repülnek az ég' külső határja felé; és mivel futtokban-is ostromoltatnak a' velek egygyütt folyó tüztől, 's beljebb-beljebb bontakoznak egész a' tiszta elementomokig széjel; így szubtilizálva lévén határon túl-is repülnek. Ugyan ezt kell tartani a' más és a' többi planéta' gözelekje' kifolyományáról-is; ezek-is hasonló sorsra jutván honyjok' ege' határjain túl repülnek.

Mit tesz az, *határon túl?* különös egek' határjai a' közönségesben végződnek (§ 84) és így planétaké a' napéban. Itt hát ezen a' köz-helyen gyűlnek a' Systemához tartozandó planétákból kitakarodott elementumok valami finomabb aér formában, (és ez azon sokszor említett híres *äther*) és itten ezen indifferentialis helyen egy közönséges folyó zavarban (chaos) levegnek, mellyben csak-ugyan most-is tűz a' praedominans, u. m. a' melly nélkül nem-is lehet meg az ätheri folyam. Minthogy pedig eloszlott elementumoknak természetekben áll, nem nyughatni egygyesület nélkül; tehát, ha széjjel vannak, öszszesedésre törekedni akárhogy-is (és azért ott kell nyomba kezdődni az alkotásnak, a' hol vége van a' felbontásnak; itten pedig vége van, mert utolsó szálig fel-van bontva a' kötelék) természet szerint itten ezen zavarban repdeső elementumok azonnal új szövetekezéshez fognak. Hogy fognak a' tűz miatt, ha itt-is tűz van? A' tiszta atyafiságúak ezen zavarban öszsze-akadván a' tűznek ellenére-is egybe-kelesnek, mert ezek legerősebb indulatúak, (§ 109) annál inkább, hogy itt ezen indifferens vidék-helyen a' nagyobb tűz' ostromján kívül esik a' dolog, és nagyjából megszűnt a' revoluzió, (§ 118) és ezek adnak kezdetet egy új compositionnak, a' jövőendő kis világ' alattékjának (régí romokból új épületnek!) Mihelyt megvan a' kezdet akármi csekély foglatban, már folytatása hirtelen megy osztán, a' miből az *anya-bél* (nucleus) egy szempillantat alatt megvan, mint mikor a' felolvasztott kova-földből, és lúg-sóból az üveg terem.

135. A' tűz' praedominans factorsága mellett ätheri folyamban, tiszta atyafiságú elementumok által fogantatva lévén az anya-bél, tudni-való: hogy teste' alkotásának tiszta homogeneousnek, és tehát a' legerősebb, legkeményebb compactiójának kell lenni, melly hát nem akár-micsoda tűz-ostromnak engedhet, olyannak bizonyosan nem, mint a millyenben fogantatott, és a' millyen a' közbeni térségekben a' világ' közönséges temperaturája szerint rendesen uralkodik, de tán semmifélenek sem. Azért helyesen lehet

azt *gránitnak* nevezni. És így természettől bátorságba van téve első zsenge-magva a' jövőendő világnak (a' nevendék csillagnak).

Először a' zavar; azután a' rendbe-szedés! És ez az, hogy az alkotás' munkája nem mehet, ha-csak nem előzi a' felbontás. (§. 95) Innen Cháoszból fejtik-ki a' rendet (absurdum!) Nálam a' Cháoszt megint a' Rend előzi; és ez az, hogy a' bontás nem mehet végbe, ha-csak az alkotás nem előzte-meg. (§. 214) Mert az egy köz-helyre való gyűlévénye az elememtumoknak a' honnyok' atmoszféráján túl nem eshetik-meg tűz' faktorkodása nélkül, és ez nem faktorkodhatik, ha nincsen az előbbenieken leírt Systema. Tehát kerek számra: az *össze* nem lehet *széjel* nélkül; és ez megint ama nélkül; a' cháoszt előzi a' rend; a' rendet a' chász felváltva és soha meg-nem szünhető-képen — hátrafelé, és épen azért előre felé-is. Circulus. De ezt szeretem én. Azok, kik cháoszból generáltatják a' világot, csak félig fogták-meg a' dolgot, és azt gondolják, hogy vége van.

136. Folytassuk a' nevendék' dolgát — a' gránitét. Ez mihelyt fogantatott, hirtelen nevededik, míg nucleussá nem lőn; azt mondtam az előbbeni §-ban. Hirtelen azon törvény szerént, melly szerént minden magányos a' többséghez siet, (Quodlibet singulare nititur universalificari) és tehát kicsiny a' nagyhoz (§. 98) maszsza' mennyiségéből ítélvén a' nagyságot. Ennél fogva hát a' gránit azonnal indul, siet, fut, további összeköttetése után törekedvén; *fut*, mert az a' természeti vonzódás, és ennél fogva való nyugtalanság, melly minden test' belsőjéhez hozzája van kötve akár elementumokra eloszt, akár összesített állapotban legyen, benne marad most-is kiúzhatetlenül, az t. i. hogy törekedjen tovább eggyesedni más testekkel, magánál nagyobbakkal; *siet*, mert már most kis de kemény 's nehéz maszszában lévén bír az Aër' folyamának ductussától való akadállyal, 's kivágja magát akár mere-felé indultában. Mennél kisebb és sűrűbb a' terület; annál sebesebben fut, annál hamarabb nevededik területében; mert többféle elementumokkal akad össze-futása közben kis idő alatt-is, mellyek közzül annál többen sietnek hozzája szint-úgy, mint ő a' nagyokhoz, és alkalmok adatván ragadnak-is beléje, ragadván pedig öregbitik a' testet. Megint, mennél kisebb a' terület; annál beljebb vág a' forgó-körbe (§. 46) és annál sűrűbb gyűlevénybe elegyedik; a' miből megint az következik: hogy tehát annál hamarébb nő ha vegyült atyafiság szerént-is.

Azonban ennél-fogva épen vesztére-is hamarabb akadhat az olyan hamar nevedező vándor; mert egy részről hirtelen nővén többfeles szövettű lőn és így többszöri veszedelmes próbája alá esik a' tűznek; (§. 116) más részről kis területű lévén, 's e' miatt közelebb járulhatván a' székes, testéhez (olylan csillaghoz, mellyhez a' közelebből való atyafiság szerént inkább húz) beléje süljedhet és így elveszhet maga különös fenn-lételére nézve, mint a' meteorok' példájából látjuk. — Csak úgy van ez a' sors a' nagy posztíókban-is, hogy a' ki hamar él: hamar múlik! —

137. De hát már mere-fele — mellyik csillagba indul az a' nevendék — vándor?

Eleinte határozatlanul indul bizonyos tárgyhoz való erányzás nélkül szabadon tébolyogva az Aërekben mind-addig, míg nem kezd korosodni. Mert mivel származása után töbnyire csak vegyült atyafiság szerént való alkotású a' többi szövete (heterogeneitas) a' mint t. i. futólag, 's történet szerént lehetett: igen-is természetesen jön-ki, hogy ennél-fogva az egész test a' külömb hajlandóságú részeihez-képest indifferentiaiter legyen az e'

vagy ama' részének húzása szerint való erányozatra nézve. De mivel azért csak kell indúlnia így-is (§. 136) indul 's leveg az Aërben rendes intézet nélkül — a' nélkül, hogy valami bizonyos tárgy felé tartson magától indultával; indul hól erre, hól amarra felé vetődve, a' mint az alkalom hozza magával az áthmosphérákon keresztül, ha-csak valami praedominans hajlandóság nem üti magát ki részeiben; külömben mind-addig úgy jár, fút, vándorol rendetlenül, míg osztán idővel nem tisztul-meg heterogeneitásától, a' tűz' többszöri próbája után, ha-csak nagyjából-is. És ekkor határozódni kezd járása. Mennél többször 's jobban tisztult: annál inkább közeledik szövete az egyfésleghez (homogeneitas) és tehát eránya-is annál inkább állapittatik 's függesztetik arra, hogy valami bizonyost tárgyazzon, és azért részeiben határozottabban húzó többség' ereje szerint csillagokhoz induljon, eleinte többekhez, míg annyira tökéletesedik a' most érdekelt módon; hogy idővel kevésre, és utóljára csak egyre, az az: egész készségének határozójára szorúljon indulatja; a' mikor osztán rendes járásba álhat-be valami közelebb atyafiságú székes' tartományjába drabantnak.

Igy lönek idővel sok vándorlások után az üstökös-csillagokból plánéták; így próbálják sorsokat a' meteorok, a' lehulló csillagok; így neveltetnek az égi szülemények természetesen! —

138. De hogy-is magyarázhassa az ember külömben az üstökösök', a' meteorok', a' hulló-csillagok' (cometae, bolides, stellae cadentes') képtelen számát, nyilván-való rendetlenségét, és külömb változások alá vetett sorsát, ha-csak nem ily történetekből, ha-csak nem a' Természet' illy próbákra vetemedett erőlködéséből? — Azok, kik az első teremtestől oltá hagyják rendetlenkedni ezeket a' tökéletleneket, és még a' fő tökéletességű Isten által teremtetik, szörnyű keveset mondanak; és azok, kik az attractio' felvétele mellett időközben természetesen teremni állítják, megint szörnyű sokat. Vagy tán' megfordítva kellett vala mondanom, hogy t. i. az első esetben szörnyű sok, a' másodikban szörnyű kevés? Rá illik úgy-is; mert két extremum az akárhogy fordítva, és az ember tellyességgel nem mehet-ki vele tisztára a' gondolkozásban.

Az első rendbélieket reflectálni kellene a' nálunk természetesen teremni szokott kristály-szemekre, vagy gránitokra, a' nélkül hogy valami Fizikus le-merné alázni ezek' kedvéért a' nagy teremtés' actusát. Ugyan hát, mikor egy csillag terem az előbbenieken leírt módon, mi egyéb az, hanem hogy itten nagy fogásokban, amott kicsinyekben dolgozik ugyan azon egy Természet, a' sphérához-képest tudni-illik? Nézzék csak hát a' kristályt az észnek nagyító, és a' csillagot kicsinyítő üvegjével, és ne irtózzanak attól, hogy ez az egeken magosan tűnik-fel és fénylik; meglátják hogy ezek közt nincsen ugrás, hogy egymás után természetesen következhetnek, és mind egy akár ezt akár amazt természeteni. — A' második rendbélieket meg kellene kérni, hogy mikor jó úton indulnak külömben, hagynák-ki egyszer próbára, az Attractiót; mert e' miatt lehetetlen kivándoroltatni a' csillagot, de csak fogantatni-is a' levegőben; mert ez olyan fatalis anya, hogy a' magzatot, mellyet szült, egyszeriben visszanyeli, mint a' föld a' Vulcánók' revoluziója' alkalmával a' fellőveltetett köveket.

De ezekről majd bőven a' Tünemények' magyarázatjában. Most csak a' Systemához tartozandókat üzőm.

139. Azt bizonyosnak tartom, hogy az égi testek' formáját, a' teremtés' kizártával, lehetetlen józanon magyarázni másként, hanem csak-úgy, ha azt veszi-fel az ember, hogy azok az előbbiekben lérajzolt mód szerint idő-közben mind rendre teremnek, és neveltetnek-fel természetesen az ottan érdekelt környülmények' befolyása alatt. Mások a' mit az *Attractio*' felvétele mellett próbálnak, csak észbéli játék, de sőt olly nagy érdemű fogáshoz-képest, csak gyerekség. Ez az egy-is tehetősön harczol az én felvételemnek igazsága és magyarázatom' módjának valósága mellett. Lássuk:

140. Az égi testek mind rendre gömbölyűek. És ez az ő constitutzionális formájok kivétel nélkül. Honnan van ez? Cartész, alkalmasint esztergály - munka' mivelményéből hasonlatosságot vévén gondolattal, (minthogy ő is Neutonnal együtt csak mechanizált) a' tengely körül való forgásból veszi eredetét a' gömbölyű figurának. És utánna ugyan ezt teszik Neutonék-is, elég balgatagul 's magok ellen való felvétellel.

Hiszen, a' lágy, vagy folyó test, de általjában a' nem gömbölyű és a' mellet könnyű, nem-is foroghat rendesen tengelye körül, a' mint a' tapasztalás-is bizonyítja; nem foroghat a' vele nagyon bíró szél miatt, és így nem gömbölyűztethetik ez úttal, főképen ha nincsen közepében széke gyanánt valami kemény, nehéz erős szövetű gömb. Itt csalódás csúszik-be a' gondolkozásba: hogy foroghasson a' test, feltételetik hogy gömbölyű, azomba épen a' gömbölyűsége eredetéről van a' kérdés. Ha pedig kemény a' test, millyen az értz, kő 's a' t. akkor az egész világ' forgó-szele se elég arra, hogy gömbölyűre esztergályozhassa-ki, ha csak nem járul hozzá valami lágyító szer olvasztás' útján, és olvasztás után következő reformátzió. De már ekkor ez más kérdés. Ez chemia; chemice pedig egyik se próbált bánni a' világgal. Hát a' föld' hőlja és a' mi országunk-béli hőldek mindnyájan miként lehettek gömbölyűkké, mikor nem-is forognak? Hát a' plánták' tör'sökjeit, ágait, mellyek mind rendre gömbölyű henger, mitsoda mozgás esztergályozza gömbölyűre — mikor nem-is mozognak?

Cartész következekenyen (consequenter) ment a' maga theoriájában; mert ő evolutziójához fogván az égi testeknek, kötelességében állott figurájokat-is magyarázni. De Neuton ex tempore Istennel teremtetni az egész systemákat; mit csinált hát, mikor a' gömbölyűsítetésekről gondolkodik? osztán, ha üresek az égi térségek, a' mint ő állítja; ha az atmosphérák nem érik egymást: hol az esztergály-miv, a' forgó szél? Ha van-is némely csillagnak maga levegő-ege, de ez az ő ítélete szerint nagyon csekély lévén és a' csillag' testének utánna, nem ellene forogván; hogyan dör'sölheti -le róla a' hegyeket, az enormitásokat? Mind visszáson van ez, gondolkozás' regulája ellen. —

141. Én így fejtem a' csomót: (és nekem könnyű már most) Először terem az anyabél (nucleus) a' jövődő csillag alattékja, a' 134 §-ban le-írt módon, természet szerint eleinte csak kis foglatatú test, csak egy gránit forma. Ezt akármilyen figurájú legyen kezdetben, még-is már-csak az első hártja-is, a' kezdetkori vakolás, mellyel a' hozzája szövetkező 's testéhez ragaszkodó elementumok körül formázzák, gömbölyűre kezdi egyengetni kívülről, azon-törvény szerint, melly szerint minden test maga vonzódása-béli tárgyhoz legközelebb jutni törekedik, oda egészen a' belsőjéhez; és így ha azon bélnek kitsutsorodott részei vannak, inkább a' horpadtakra szállani, mivel ezek közelebbiek a' belsőjéhez, a' szék-ponthoz. (Hozzá húzás', nehézkedés' közönséges törvénye ez). A' második

behártyázás folytatja a' rónázkodás' munkáját tovább; a' harmadik hasonlóul, és így tovább. Idő' jártával a' sok egymásra halmozott hártyázatok begömbölyítenék az egész testet tökéletesen, a' nehézkes' törvénye szerént, ha semmi akadály és zavarodás nem adná itten elő magát. De minthogy ez az egész dolog történetesen megy véghez és futólag, mert a' nevéndék fut, kereng, mozog, kezdetétől fogva nyugtalan lévén, (§. 136) azonban az atyafiság-is, melly szerént a' részelékeny vonszodások' következtében egy oldalhoz vagy némely részekhez kelleténél-is több ragadhatván, kiállásokat, enormitásokat okozhat a' figurában, lehetetlen hogy illy környülményekben normalis gömbölyűség keletkezzen, ha-csak a' tűz nem járul hozzá vagy ostromonként egyszer-egyszer, vagy csendesebb folytatással egymás után, és nem planírozza az alkotmány' összeállását. Ez a' csuda contra-factor, de egyszer'smind nagy eszköz az alkotás munkában, melly nélkül nem-is mehet véghez a' dolog, (§. 118) maga ki- 's beütődésekor oly revolúziót szerez az alkotmányban, hogy a' test' részei, sok helyeken az előbbi kötelékjektől kibontakozván, új compositzió formába ájlanak, és a' hirtelenkedve alkotott fekvésekben igazítást tegyenek akkor, mikor a' hegyek a' völgyekre dülnek és az előbbi alkotáskor esett hiba (a' gömbölyűség' figurája ellen) helyre szokott hozódni, mint nálunk a' Vulcánok' kirohanása, árvizek', 's a' t. alkalmával.

Igen, de ez nem egyszerre eshetik, se az egész szövetet feldúló revolúziójú erőszakkal; mert ez még nagyobb hibát ejtene a' figurában, még nagyobb enormitást; azonkívül, hogy lehetetlen-is az erőszak természetesen a' tűznek rendes járása mellett, a' mint ez ezen theoria szerént felvétetik. Hanem tehát szükség, hogy kis korától fogva és szakaszonként, a' mint t. i. idővel nagyobbra 's nagyobbra nőtt a' test, vitessen végbe ez a' plázmatio lassanként, minden vakolása és hártyázata után. Innen még' kitetszik, hogy a' gömbölyű figura' felvehetésére sok idő, sok próba-kiállítás kívántatik; és minthogy nevéndék által hozzá-járul a' test' masszájához; gőzölés által pedig töle megy-el, fogy: sok változás, sok idő elfolyás, míg nagyra nő, tökéletesedik és gömbölyű figurába áll-elő.

E' szerént hát ha egy helyen állana-is az égi test minden forgás, futás nélkül, még is idővel ezt a' figurát kellene vennie magára természetesen, mint a' plánták tör'sökjei, ágai 's a' t. Ezt Neutonék-is szint- úgy magyarázhatnák nehézkes' törvénye szerént; de nincsen elegendő atmosphérájok, a' tűz nem faktorkodik, és a' nucleust lehetetlen foganatni, annál kevésbé neveltetni-fel velek a' fatalis attractió miatt. És azért kéntelenek voltak a' teremtéshez folyamodni.

142. Én az eddig mondottakra támaszkodván megyek tovább.

Mivel a' mi napunk csak plánéta a' maga feljebb való rangú napjához, ez megint magához-képest, (§. 67) és így tovább egész a' fő-napig, míg t. i. végig nem futtatik által a' sor: látni való, hogy a' mi a' 134-dik §-ban a' csillag' természetére megkívántató elementumok' a' külső tájékokra kívándorlásáról, és egy indifferentialis helyen való gyűlevényéről átaljában mondva van a' nap systemája eránt: azt applicálni kell az egész Rendre kiterjesztőleg, 's tehát minden különös Systemák' összességére, hogy t. i. egy-egy darabnak természetében befolyólag legyen az egész Minden. Következésképen a' nevéndék csillag nem a' föld, vagy hód, sem a' nap', vagy valami privát csillag', vagy különös Systemának' maga különös productuma; hanem szint- úgy mint a' fény,

az egész Mindenség' terménye, a' nagy égi Publicum' ágyából való szülemény! Illy születésűek az üstökösök, a' hulló-csillagok, és a' mi egünkben néha hajó-törést szenvedő meteorok, mellyek miként vetődhetnek mi felénk a' külső világokból, megmutattam (§. 133); és miként vándorolhatnak megint ki tőlünk, vagy itten hajó-törést szenvednek, 's milyen sorsúak azok: majd az 138-ban megígért Theoriában mutatom-meg.

Hát ha ez a' kis *Nefelets* virág, mellyre most kertemben nézek, mikor ezeket írom, — hát ha ez-is azon Publicumnak köz terménye, és nem egy földi alak? Mert hogy amannak neveltetje, abból tudni, hogy köz költséggel tápláltatik, a' nagy világból ide lesugárzó fénnel, melly nélkül nem-is élhet. A' lenne szép, ha ez kicsinynek termésére az egész nagy világ szolgálna befolyásával, csak úgy mint mikor egy csillagot természetni kell. Ekkor a' mi plántáink', a' mi állataink' formázatai mind a' nagy Univerzum' typographiájából valók volnának, a' más világokon lévők' typusaival bélyegezve; és mi nem fognánk csudálhatni, hogy nálunk az organicumok' fajjaiból annyi sokféle-kép tanyázik, más-más formákra verve; mert úgy az Egészben található copiak nálunk, ezen a' szűk helyen, találatnának-fel, csak-hogy kissébb portrékban, t. i. ezen helyezethez-képest lemásolva. Ekkor nem kételkedhetnénk, hogy másutt is csak olyanok az organicumok. De erről majd alább.

Elég az hozzá, hogy a' világ világokat producál, az-az: a' Természet a' nagy fogásokban-is magához hasonlónak természetzésére erőlködik. És ez második jele annak, hogy tehát a' világ egy valódi organizmus. Még csak egy jel van hátra, a' circulus; de az is kifejtődik nem sokára.

Dóhovichs Basil. Unglhwári P.

(Folytatása következik.)

6.

Washington Irving' Írásai közzül holmi Darabok.

(Folytatás.)

Falusi-élet Angliában.

Az Angol karakter felől magának képzeletet szerezni kívánó külföldi, vi'ssgálódásait ne a' fővárosban tegye, hanem nézzen-szét kint a' falusi vidékeken; maradjon a' faluban, mezei gazdaságokban; látogassa-meg a' külső palotákat, majorságokat, kerti-lakásokat, a' pór-nép' hajlékait, sétálgasson a' ligetekben, kertekben, berkekben; mennyen-bé a' falusi templomokba, jelenjék - meg az Egyház' innepein, vásárokon; a' nép játékjait nézegesse-meg, és így a' köz-nép szokásaihoz, kedvtöltéseihez alkalmaztassa magát. Más Országok' nagy városai, a' nemzet' egész gazdagságát és újjúló szokásait magokba foglalják, a' nagy városok szoktak a' pompa és felpiperézett társaságok' helyei lenni, kint a' falukon egyedül a' parasztság, vagy együgyű gazdaságbeli tisztviselők tartózkodnak. Angliában ellenben a' főváros a' Nemzet' ki művelt részének csak üdökori össze-gyülekezete, vagy közönséges Rendezvousja, hol az esztendő' egy kicsiny részét vígadozásokban, mulatozásokban eltöltvén, és minekutánna így Carneval módon élt volna, vissza-tér a' hozzá inkább alkalmazhatóbb falusi-élet' szokásaihoz; a' társaságok' külömbféle rendjei így szét-szóródnak az egész országban, 's még a' távolabb vidékein is találhatni olyan össze-barátkozott gyülekezéseket, mellyek még nem régiben egymástól különözve Londonban mulatoztanak.

Általában az Angolnak igen eleven hajlandósága vagyon a' falusi-élethez. Ő a' természet szépsége eránt igen érzékeny, és mi a' mezei gyönyörűséget 's foglalatosságot illeti, különös jó ízléssel bír. Ezen hajlandóság benne már természeti karakter. Még a' magas falak, és zajos keskeny útszák között született, 's felneveltetett Angol-is könnyen szok a' falusi élethez, és az itt munkálkodó foglalatosságokban véle született elmésségét szembe-tünővé teszi. A' kereskedőnek a' főváros' szomszédságában kellemes mezei lakása vagyon, hol ő épen olly büszkeséggel, és szorgalommal foglalatoskodik virágos kertje művelésében, gyümölcs-fái tenyésztetésében, valamint otthon a' kereskedés Comptoárjában. Még azon nem igen szerencsések-is, kik kénytelenítetnek életüket a' város lármás körében eltölteni, magoknak igyekeznek annyit szerzeni, hogy esztendőben legalább egyszer-is a' zöld természetben mulatozhassanak. A' város legsetétebb, és szorosabb részeiben-is virágos kertcskékhöz hasonló ablakokat lehet látni, minden ollyas föld-foltocskára, mellyen plánta teremhet, zöld-füvel, vagy virág ágakkal díszeskedik; mindegyik közönséges pi-

arcznak vagynak kicsiny ligetecskéi, mellyek' szerkeztetésében a' legjobb ízlés látszatik, a' szemet a' legelevenebb zöld gyönyörködteti.

Kik az Ángolokat csak a' nagy városokban láthatják, nem csuda ha az ő társaságos karakterek felől nem a' legjobb vélekedéssel lésznek, az Ángol vagy elvagyon merülve szorgos foglalatosságaiban, vagy pedig figyelmét magokra vonzó társaságoktól elvagyon foglalva, melly társaságok ezen hatalmas fővárosban az időt, gondoskodást, érzéket munkásságban keresik, azért itt minden tárgy a' sietségnek, és feledékenységek jelét viseli. Ha történetből egy Londoni valahol vagyon-is, viseletéből észre lehet venni máshová menni akaró igyekezetét; ugyan azon szempillantatban, mellyben ő valamely tárgyról beszél, elméje már más tárgyon kereng; midőn ő látogatásképp valamelyik esmerősinél vagyon, újjain számlálja az órákat, miképen kémélhesse-meg leghasznosabban idejét, hogy késedelem nélkül másokhoz elmelessen. Az illy nagy roppant város mint London, természet-szerént az embereket magok hasznát keresők-ké, és magokat igen kevésse ajánlókká teszi. Ők egymással véletlenül nyilván-való helyeken össze-találkozások alkalmával igen rövid ideig beszélgetnek, karaktereknek csupán hideg külsője látszható, nyers, és szellemes tulajdonságaiknak nincs alkalmok a' részt-vevő ömledezésekre felmelegülni.

Kint ellenben a' falukon természeti érzékenységeiknek szabadabb útát engednek, ott ők kivetkeznek a' város' hideg feszességéből és ön-magokat megtagadó udvariságból, megszünnek szilaj vissza-tartózkodóknak látszani, vidámabbak és a' kimívelt élet' kellemességeit 's bővelkedéseit magok körül össze-gyűjteni minden kényszerített erőlködés nélkül igyekeznek. Az Ángol' mezei lakása, mindazokkal, mellyek csak a' tudományos magányosság-nak, a' társaságos élet' finom ízlése kielégítésének, a' mezei foglalatosságok könnyebbségének megfelelnek, gazdagon bővelkedik. Lovak, ebek, vadász-készületek mindjárt kéznél vagynak. Az Ángol sem ön-maga, sem pedig vendége mulatni kívánó akarátjának határt nem szab, hanem a' vendég-szeretés valóságos kedvével arról gondoskodik, hogy ki-ki örömet kedvére tölthesse, szabad-akarata szerént ki-ki magát mulathassa.

Az Ángol' jó-ízlése az úgy nevezett falusi kertek' elrendelésében valóban felséges, ő a' természetet maga tulajdonságában megtanulta esmérni, a' szép forma' elrendelésében és hármonias szerkeztetésében értelme szembetűnő. Azon ingerlő kellemék, mellyek más országokban vadonul eltékozolva vagynak, az ángliai mezei lakások körül szorgalommal össze-gyűjtetnek, azoknak józan, eltitkolt gyönyörűségeit magokhoz kapcsolták, és mintegy varázs erővel falusi házaik' elejbe terítették.

Hatalmasabb pompával a' néző' szemei előtt semmi más meg-nem jelenhet az ángol ligetek' szív-emelő báj scénaínál: eleven zölddel meszsze-terjedő fűpázsitok; itt, 's ott óriási magasságra felnyúló élő-fák' grüpei, mellyek lombjaikkal hűs árnyékot okoznak; a' berkek 's erdő-darabok' kellemes pompái, hol tellyes bátorságban dám-vadak tanyáznak, fektekből feliramlott nyulak futkosnak, és hirtelen felijedett fáczánok repdesnek; természetes tekercsben folydogáló, vagy vízenyősből elterjedő csermely; a' fák' zöldjeit vissza-játszó magányos csendes halas-tó, mellynek ölében a' sárgás lap szunyadoz, vagy kristály vízében tarka pisztrángok úszkálnak; nem távol onnét a' régiségtől

megszürkült, 's bémohosodott valamellyik erdei istenségnek együgyű temploma, vagy szobra a' szívet átható magányosság' klaszszikus szentiségére gerjesztik.

De mind ezek csak egynehány képvonások a' ligetes tájakból, engem leginkább gyönyörködtetett azon teremő elme, mellyel az ángolok a' közép rend' csekély lakásait is felékesíteni értik. A' legalatsnyabb ház' környéke, a' legalább-való kicsiny darab föld a' jó izlésű ángol' keze alatt kies Edené válik. Finoman megválasztó szemmel kitudja azt fürkészni, a' mi ott haszonvehető, képzelődésében már előre abból legkellemesebb tájakat fest; a' legterméketlenebb kopárság is keze alatt gyönyörűen virít, a' nélkül hogy az ilyen helyen az egyedül teremthető mesterség' fáradozásait csak legkisebbé-is észre lehetne venni. Egynehány fáknak gondos ápolgatása, magasra, vagy terebélyre nevelése, másoknak pedig alatsnyra, vagy bokrosra nyesése; a' gyengébb és keskenyebb levelű, nagyobb, és erősebb plánták' ügyes elosztása; a' zöld lehanyatlásoknak bársony füves ékes-sége; a' kilátásnak majd a' kék meszszeségre, majd a' víz ezüstjére kellemes kinyitása, olly finom érzékiséggel, olly tartós és nyugott munkássággal vitetődnek végbe, mint mikor a' kép-író a' festések' bájoló tónjával kedves képzetének tökéletességet adni igyekezik.

A' vagyonos és kimívelt embereknek kint a' falukon tartózkodása, a' mezei gazdálkodásnak, az alsóbb rendre is elterjedő jobb izlést és ékességet adnak. Maga a' napszámos is igyekezik szalmával fedett házikójának csinosodást adni. Megnyírt bokros kerítés, füvespázsit ékesítik háza'-elejét, eleven sövény veszi körül kicsiny, de csinos virágos kertjét. A' falra felfolyó vad-venyege, a' ház ablakaihoz fonyódott csipkés repkény, az ablakok közt virító virág-edények, a' ház elejbe ültetett még a' tél pusztaságát-is megvidámító örökös tavaszt képző szúrós palma-fák, nyilván mutatják a' felsőbb rendtől az alatsnyabb sorsú 's vagyonú lakosokhoz leható és elterjedő jobb izlés' munkásságát. Hogy ha a' szerelem, mint a' Költők dallják; a' szegények kunyhóit kedvelli látogatni, úgy kétséggel az ángol pór-nép' lakásában veri-fel tanyáját.

A' főbb rendű 's jobb értékű Ángolok' falukon kint tartózkodásának nagy hasznú befolyása vagyon az egész nemzet karakterében. Nem esmérni szebb test alkotású embereket a' főbb sorsú Ángoloknál, a' más országok úri-rendét jelelő gyengélkedés és puhultság helyett Angliában a' csínosságnak az erősséggel szép egybekapcsolódását, egészséges testalkotást, vitor ábrázat-szint lehet találni, kétséggel azon természetes okból, mivel ők gyakran a' szabad levegőn vagynak, a' mezei élet erősítő mulatozásiban, és mozgásaiban töltik idejüket. *) A' testet zömökítő mulatságok, és erősítő gyakorlások a' kedvet-is jobb karba helyhezteszik, a' szellemi erőt a' férjfiúsággal egyenlő munkálkodásba hozzák, mellyeket a' nagy városok' bohóságai, lelket 's testet gyengítő mulatságai olly hamar meg-nem rongálhatnak. Úgy tetszik mintha a' falukon a' különböző sorsú, 's vagyonú emberek egymáshoz szabadabban hajlanának, az egymással való özszekeveredésre al-

*) Ez édes Hazánkban is így vagyon. A' falusi nemesség, a' falusi köz-nép a' természeti meg-nem romlottságnak valóságos jelet viseli. „Látod Jancsi, mondá a' minap egy vitor kedvű Úr Budán a' Császár-ferdőben vendégeinek jelenlétében mellette álló szolgájának, minő szép fajta nép azon fiatal úr-nem ott-lent.” A' tornácra lemutatott az udvaron magoka' a' meleg forrásnál mulató fiatalságra. „Látom bizony Nagyságos Uram! visszaanozá Jancsi, de az Urak azt mind nekünk falusiaknak köszönhetik.” A' társaság hangos kacajra fakadott.

kalmatosabbak lennének; a' falun köztök a' külömbség nem oly szembetűnő, annak elmellőzése könnyebben megtörténhet mint a' városokban. A' nagyobb birtokot apróbb jószágokra és kibérlett vagyonra felosztó mód kieszközlötte azon rendes és lépcsős közeledést, mellyen által a' nemestől a' polgári rendhez, a' nagy birtokú vagyonosoktól, gazdag Arendásoktól a' dolgozó parasztig juthatni; mivel mindenikben az egymáshoz nem kötő függetlenség' lelke uralkodik. Most ugyan ez így, a' szó egész értelmében mint az előtt, nincsen; az elmúlt szük esztendőknben a' nagyobb birtokok elnyelték az apróbbakat, 's így az ország' több részeiben az alacsonyabb sorsú földmivelők' erős fajja majd egészen megszűnt. — De ez a' felebb említett közönséges Sistéma' tulajdonságában csak véletlenül bécsúszott történet.

A' mezei foglalatosságokban nincs semmi alacsonyág, vagy alávalóság. Azon foglalatosságok az embert a' természetes nagyságnak és szépségnek Scénái közzé viszik, a' lelket érzékeny indulatokban eresztik, mellyek továbbá külsőképen-is felségesen hatnak az egészre. Az ilyen ember egyszerű, és durva lehet ugyan, de alaton lelkű soha sem. A' kimivelt ember így nem talál a' falusi lakosokkal megeshető közlekedésben semmi kellemetlen szembetűnődést, midőn a' nagy városokban a' szegényebbek' társaságában keveredni kénytelenítetik; lerakja fő-rangját és szilajságát, 's azon örvend hogy a' rendek' külömbségének elfelejtésében, a' szív' természetes örömökre alkalmas ömledezésében cselekvő részt vehet. Úgy-is van: a' mezei gyönyörűségek az emberéket egymáshoz mind inkább és közelébb hozzák. Hol az ebek' ugatási, vadász kürtök' harsogási halhatók, ott egymásba olvadnak minden érzékenységek. Én azt állítom, hogy a' fő-nemesség, és vagyonos polgárság eránt egy országban sem viseltetik nagyobb szíveséggel a' pórság, mint Angliában, ezek a' legsúlyosabb terheket minden zúgolódás nélkül eltűrik, és a' szerencse javainak egyenetlen elosztása ellen nem panaszkodnak. *)

A' kimivelt, és falusi társalkodás' ilyen egybe-keveredése, oka talán azon idilliai érzékenységeknek, melly az Angol-literatúrában olly annyira elterjedett. A' mezei életből vett szokásoknak megfejtése, az Angol-költőknél olly bőven feltalálható hasonlíthatatlan kellemű leírása a' természeti tárgyaknak tanú-bizonysága ennek. A' más Nemzetek' írói, kik mezei, falusi tárgyakat festettek, úgy tetszik mintha ők a' természetet csak valamelly alkalommal látogatták volna meg, 's így annak kellemességeivel csak egy-átaljában esmerkedtenek-meg; de az Angol-költők a' szép természetben bent laknak, mulatoznak, azt a' legtitkosabb menedékhelyén meglesik, legcsekélyebb örömeit is felfogják. Egy por-felleg sem rezeget a' felkerekedő szélben; egy le-esett falevél sem zördülhet-meg a' földön; a' folyókban egy gyöngy-csepp sem csördülhet-meg; az ibolyákból egy szagtömet sem ömlhet-ki; a' hajnal' pirosában egy virág sem fejtheti-ki bárfony szépségét a' nélkül, hogy az Angol írók észre ne vennék, lelkesedésre ne repülnének, figyelmeket valamelly érzéki tárgyra által ne változtatnák.

*) Boldog nemzeti helyheztesítés!!! Ott a' köznép annyira kivagyon mívelve, hogy lelke a' széphez és nagyhoz inkább hajlandó, mint másutt. Ott a' köznép' neveléséről másképp gondoskodnak mint nálunk, úgy tetszik, hogy szép Hazánkban az Urak a' ló, vagy más barom tenyésztésére inkább ügyelnének, mint ember-társaik' kipallérozódására. A' Lófuttatások és Caszsinók' fényes felállítására nevezet summa pénz jön-össze minden esztendőben; a' falusi iskolák' felállítására, vagy jobb karba helyheztesítésére pedig senki-sem figyelmez! ? —

A' kimivelt léleknek a' mezei foglalatosságokhoz vonszó hajlékonysága az egész ország' kiképzetére csudásan hatott-által. A' sziget' nagyobb része sík, ez a' művelés kelleminék munkálkodása nélkül sivatag, idomtalan unalmas táj lenne; de ezen síkföld bévagygon hintve számos csornokokkal, pompás házakkal; számtalan ligetek, kertek, berkek vagynak rajta elszórva. Nem lehet ugyan állítanunk, hogy rajta a' felséges kilátások mint a' hegyek közt szoktak lenni, számosan volnának, de annál több a' falusi őszinte csendesség kicsiny és otthoni lefestések' képe. Valamennyi ókori majorság, móhval bétölt pórház, annyi ékes környékű kellemes képet ad, és mivel az utak szakadatlanul ide's tova tekerődzenek, a' kilátás a' bokrok és berkek által minduntalan megakadályoztatik, a' szem tehát minduntalan újabb meg újabb leggyönyörűbb vidékre találhat

Az Ángol-vidéknek legnagyobb ékessége, a' szemlélésnél minket átható erkölcsi érzékenység szokott lenni, szellemünkben az minket, a' rendtartás képzéséhez, a' régi szokás és tisztas eredetiség' nyugalmas, józan, áthatatos talp ítéleteihez kapcsol. Minden úgy látszik, mintha benne a' rendszeres, és békés lételnek gyümölcse lenne, úgymint: a' szokatlan épületű öreg templom alacsony és maszsziv kapuzatival, gothus tornyaival, ablakaival, köves ékességeivel, üveg festéseivel szorgalmatosan megóva; benne fennállanak a' hadviselők, híres férfiak' emlékére állított halotti szobrok; a' birtok' mostani tulajdonosa magát eleinek hamvai közt képzelheti, és ugyan azon oltárnál térgyelhet az Isten színe előtt, hol ősei ájtatoskodtanak; ugyan azon szántóföldet művelheti, melyen azok szorgalmatoskodtanak; a' papháza egy különös rend-nélkül össze-állított épület, egy része régiség, más része pedig újkori jobbitgatás, a' benne lakottak' és az idő' különböző ízléseit lehet rajta észre-venni, a' pallóhid, vagy ösvény, mely a' kellemes réten, vagy árnyékos bokrok között a' templom udvarából a' faluba viszen, még mostan-is ugyanazon rendszabás szerint vagyon, mint már végtelen időtől fennáll; a' falu tisztas házaival, legelőivel, árnyékos fáival, melyek alatt a' mostan élők ősz-szüléi még mint gyermekek játszadoztak; a' régi uraság' háza, mely elválva a' falutól magányosan a' mezei gazdaság' közepén áll, mintha az egész tájékat oltalma alatt tartaná. Minden egyes vonás az Ángol-vidékben bizonyos érezhető nyugalmas és biztos bátorságot okoz, honnyi erkölcsiségnek örökös fenn-maradását, helybeli hozzá-ragaszkodást mutat, ezek nyilván éreztetik a' vizsgálódóval a' Nemzetnek erkölcsi, eredeti, szokásbeli karakterét. *)

*) Ezt nem tapasztaljuk Hazánkban! — Hogy tökéletes igazsága vagyon Bél Mátyás' szemrehányásának, midőn írja „Nulla in re desides magis sumus Hungari quam in asservandis majorum nostrorum monumentis (Math. Bél notitiae Geographiae Hungariae T. IV. p. 551.)” hogy méltán panaszra fakadott T. Jankovich Úr-is e' tekintetben Hazánkfiainak meg-nem bocsájtható gondatlanságaiért. (Lásd Tud. Gyűjt. 1827 II-dik köt. 42 lap.) fájdalommal tapasztaltam én-is, hogy Hazánkban a' szentiséget megérdemlő régiségek nem csak hogy a' szorgalmatlanítás által örök semmisségbe dűlnek, hanem többek nagy költségű erővel onnét, hol azoknak a' klasszikus emlékezet miatt, első Apostoli Királyunk eránt most-is lángoló buzgóságunk bizonyosságára fen-maradni kellet volna; ugyan ott nyessődnek-le minden tisztas maradványi Nemzetünk függetlenségének, hol azoknak épen tartásokat leginkább reménylette a' hazafi, úgy tetszik, mintha az illy szent régiségek' kiírtása által, melyek valóban a' tüzesen érező férjűt felséges lelkesedésre gerjesztik; megakarnák fojtani bennünk a' nemzetiséget a' minden nagynek és szépnek gazdag kútfejét. Én megkönnyeztem azon szent omladékok' igen mostoha esetét, sirva búcsúztam-el tőlök; megvallom, azon helyükbe felemelkedő roppant épület bennem igen viszsza's indulatokat szült, nem tartanám csudának, ha hogy az ókor' megbántódott lelke bosszút állana az új-kor' fényleni törekvés' hiúságán.

Igen kellemes látni, midőn vasárnap reggel a' templom harangja első hangját a' csendes vidéken szét küldi, a' falusiak legjobb öltözeteikben egészséges ábrázattal, őszinte szelidséggel a' zöld ösvény' hosszában a' szent-egyházba ballagnak; még kellemesebb őket estve hajlékjok' kapuja előtt össze-gyűlni látni, midőn ők szerény kedvre-élésben önnön kezek munkája által készített gazdaságjok' szépitésében gyönyörködnek.

Ez egy jóltéví érzése a' honyiságnak, csendes nyugalma a' házi-életnek, melly magában is a' legméltóságosabb erkölcsöket szülni szokja. Én valóban tellyes gyönyörűséggel emlékezem mind azon Ángol írókra, kik olly eleven lelkesedéssel hazájok' falusi életét olly szembetűnő ecsettel festették.

A' megrepedett szív.

Azok, kik már túl vannak az érzékenységek korán, vagy azok kik a' tobzódó zajos élet' szívtelenségében nevedtenek-fel, a' szerelmeskedést kiszokják kaczagni, 's a' romantikai indulatokról szóló elbeszéléseket csupán a' román-írók, költők, vagy a' dallosok érzelgéseinak tartják. De engem az emberek' valóságának kifürkészésére fordított figyelmem épen ellenkező vélekedésekre hozott. Megbizonyosodtam én abban, hogy ha bár a' karakterek külsője, a' világi sok bűk, gondok, aggodalmak által elhidegülve megmerevedik is, vagy az udvaris társalkodás' himező mesterséges kimívelődése által mindenre mosolygó léssen-is, de a' legridegebbnek tetsző kebelben is pislog még ollyas valami alattomos, és soha el-nem fojtható tűz, melly ha egyszer felélesztetik, lobbanó lángra kap 's legiszonyúbb következéseket szül. Eggy átaljában én azok közzül vagyok, kik a' vak istenség' hatalmát hiszik és vallják, felőlle szóló tanúságokat egész kiterjedésében igaznak tartják. Vagy egyenesen megvalljam-é? én hiszem, hogy a' szív megrepedhet; lehetségesnek is tartom hogy érzőjének a' szörnyű szerelem halált okozhat. Nem hiszem ugyan, hogy ezen betegség a' him-nemre olly igen veszedelmes következésű lenne, ellenben megvagyok abban győződve, hogy a' nő-nemből több szeretetre méltó teremtsék a' szerelem miatt korán halálra hervadtanak.

A' férjfi, önhasznát szerető 's becsre vágyódó teremtés, természetes ösztöne őt a' világ zavarjába és csatáiba kiragadja. A' szerelem csak fiatalabb életének olly ékesége, melly hamar elenyészik és olly dalhoz hasonló, melly a' játék-szinen a' felvonások közt minden valódi bényomások nélkül elénekeltetik. A' férjfi, a' hír's szerencse után, a' világ emlékeztetésében maradásra és ember társa felett fénylő uralkodásra törekszik. Az aszszonynak egész élete ellenben nem más, mint szerelmes hajlandóságának eleven története. Önszíve az ő világa, itt igyekszik az ő becs-szeretete uralkodni, itt iparkod ő eltitkolt gerjedelminek bő kielégítésére találni. Az aszszony, tüneményes esetek keresésére fordítja érzékenységeit, egész lételét az élet' tengerén úszkáló hajóra rakja, hogy így szerelme gazdag nyereséget hajtson, ha pedig hajótörést szenved, kétségbe esik, szíve romlásban süllyed.

Az elszerencsétlenedett szerelem a' férjfiakban fájdalmas érzéseket szül ugyan, nyájaskodáshoz vonzó hajlandóságai megtompúlhatnak, szerencsére vágyódó reményje szét-

oszolhat; de mivel ő egy munkás teremtes, foglalatosságai' zavarjában mulatságot könnyen találhat, vagy pedig a' gyönyörűségek' örvényjébe rohanhat, ha pedig megcsalódott reményjeinek néző-helye benné kínos emlékezeteket gerjesztene, megváltoztathatja lakását, és a' hajnal-pir szárnyain a' föld legvégsőbb határait repülhet, ott nyugalmat kereshet.

Az aszszonynak élete egybe-hasonlítva pedig nem más, mint egy megmozdíthatatlan, mindentől megvált, magában töprenkedő sanyarúság. Az aszszony inkább társa öngondolatjainak és érzékenységeinek; hová folyamodjék ő, ha ezek néki bűt 's gondot okoznak; az ő határozata csak arra vár, hogy őt felkeressék, 's megnyerjék. Ha hogy szerelme szerencsétlenné lesz, akkor szíve olly erősséghez hasonlít, melly megvívattatván és kiraboltatván elhagyattatva elpusztitva áll.

Hány csillámló szem setélt már el, hány rózsza piros arczák elhalaványodtanak, hány kellemes testalkotás sülljett a' sírgödörbe a' nélkül, hogy a' szerelmet gerjesztő kellemek elhervadása' okát tudhatnánk. Valamint a' megsebesített galamb, szárnyait magához szorítja és az őt halálra sértő nyilat eltitkolni igyekszik: úgy az aszszony is, természete szerint megsebhedett érzeit a' világ előtt elrejtve tartja. A' nyájas érzékenységű aszszonynak szerelme bátoratlan, titkoló; ha boldog is szerelme, még akkor is félve vallja-meg azt ön-maga esmérétenek, ha pedig szerencsétlen, akkor azt még inkább igyekezik keble' legbelsejében elrejtetni, nyugalmanak szomorú romjai közt önmagában sompolodik, szívének békéjével megszűn szívének minden gerjedelme, élete minden ingere elenyészik. Elkomorodott szellemét felvidámítható, haldokló szívének új életet adható, és elgyengült élete' folyamatjának erősebb érzéket nyújtható foglalatosságait egészen elsorgalmatlanítja. Nyugalma oda van, az alvás' felelevenítő édes ereje megmérgesül, és mindaddig szívja a' száraz bűt, míg csak az eltikkadott test valamely külső szenvedés miatt végképen leroskad. Rövid idő múlva, ha a' szenvedőt megtekinteni akarjuk, a' siránczó barátságot sírgödörön csudálkozódva találjuk, mikép történhetett-meg, hogy egy olyan tellyes egészségű teremtes, olly hamar a' sírgödör' és a' férgek' prédájává lőn. Azt fogjuk hallani: egy téli hűs-zivatar, vagy más hirtelen meglepő nyavalya őt elragadta. De senki sem tudja honnét eredett halálos, előbbeni erejét megrongáló 's az elenyészetnek olly könnyen 'sákmányjává tévő kórsága.

Az ilyen aszszony hasonlít egy olyan élőfához, melly árnyékot vető ékes lombjával tellyes szépségében büszkén áll az erdő közepén, de féreg rája gyökerét, és épen akkor fogjuk tapasztalni elhervadását, midőn még annak legdiszesb 's bujálkodóbb fennállását várnunk lehetett. Látjuk ugyan miképen hajlandoznak lekonyult ágai, lombja' levelei egyenként lehulnak; míg végre az egész fa elszáradva, elrohadva az erdő-csendben lerogyik, 's midőn a' földre terült tuskójánál állunk, hijjában igyekezünk vissza-emlékezni azon szélvészre vagy villámra, melly azt össze-rongálhatta.

Tanúbizonyosága voltam több olly esetnek, mellyben az aszszony egészen oda-lett, magát elsorgalmatlanította 's lassanként mintha életét az Éghez sohajtáná a' földszínéről elenyészett, előbb halála okául külömbféle kórság nemeket: elszáradást, meghűtést, vagy elgyengülést véltem, végre a' boldogtalan szerelem' nyomaira jöttem. Ilyen esetet hallottam nem régiben beszélni; körülállásai azon tartományban hol megtörtént, tudva nagyon, én tehát úgy adom azt most itt elő azoknak, kik tudni akarják, valamint én tudósítást vettem felőle.

Talán még eleven emlékezetben vagyon az ifjú E*** Irr-országi Patriota' szomorú esete, e' sokkal is érzékenyebb, mintsem hogy olly hamar feledékenységbe jönné. Ő 1798-ban az Irr-országi nyughatatlanságok alatt halálra ítéltetett, 's megbüntettetett. Sorsa sokakat szánakozásra indított. Ő egy értelmes, nemes szívű, derék fiatal ember volt, benne mind azon felséges tulajdonságok megvoltak, mellyeket csak egy Ifjában olly korán feltalálni csudálunk. Pöre alatt viselete nagy lelket, rettenhetetlen bátorságot mutatott. A' haza-árulás' vádját megczáfoló nemes makatsága, becsületes neve' védelmében ejtett ékes-szóllása, az elkárhoztatás reménytelen szempillantatában a' jövőkorhoz lelkes felszólítása, az érzékeny lelkekben mély bényomást okozhatott. Még ellenségei is szánták, hogy elvesztését az irgalmatlan Politika' szükségesnek tartotta.

De egy szív-is szenvedé mellette, mellynek kétségbe esését leírni nem lehet. E*** boldog korában, szép napjaiban egy kellemes magához vonzó szűznek szerelmét megnyerte, a' Leány a' Nő-nem legelső fiatal szerelmének legvalódiabb indulatjával kedvelte az Ifjat. Midőn E... ellen a' világ kikelt, midőn szerencséje csillaga lehanyatlott, a' boldogtalanság' terhe reá-omlott, a' gyalázat és a' veszély még nevét-is fenyegette, akkor a' Leány' szerelme a' kedves Ifjú' szenvedései végett még inkább nevedett. Midőn E... sorsa még az ellenségeit is sajnálkozásra bírta, mit kellett akkor azon léleknek szenvedni, kinek egész valósága az Ifjúhoz volt kapcsolva. Olvasóim közül ezt csak azok tudhatják megítélni, kik között, és azok közt kiket a' világon leginkább szerettek a' sír-gödör' párkányozati örökre bécsukódtak, 's a' gyászos küszöbön magán állanak; vagy azok, kik a' magányos világban mindentől, mi előttük kellemes, szeretetre méltó volt, megválva hátra maradtanak.

És még millyenek az ollyan — E... testét rejtő sír-gödör iszonyai. Ezek rettenetek és becstelének. Az emlékezetnek nem marad ott olly nyugvó menedék helye, mellyen enyhülést nyerhetne, melly a' megválás' keserveit megkissebbithetné, vagy ha bár szomorú is, valamennyire gyönyörködtethetné; és így az elválás' Scénáit olly annyira elfelejtethetlenné tenni szokó körülállásokban, semmi sem olvaszthatja az iszonyú kínt könnyecseppekre által, mellyek pedig valamint az Ég harmatja a' szomszjas földet, a' szívet kintlódó bús elválás után feléleszthetik.

A' mi az elárvultnak állapotját még inkább keservesebbé tette a' volt, hogy mivel a' boldogtalan Atyja' haragját maga ellen gerjeszté, kéntelenített szüléit elhagyni, másoknál segítségét keresni. Ha csak ugyan a' barátság' szolgálatra kész segedelmével az ijedségtől annyira elszédített 's elbetegedett elmének orvoslást nyújthat, úgy valóban a' szegény elhagyatott Leányka a' vigasztalásban fogyatkozást nem szenvedett, mert az Irr-föld lakosai, nagy-lelkű's eleven meleg érzésű Nemzet. A' leggazdagabb, nagy tekintetben álló nemzetiségek a' Leánynak segedelmöket ajánlták, a' mulató-társaságokban mindenki igyekezett búja elosztatása végett a' Leánynak kedvét keresni, gyönyörűséget okozni, szerelmének fájdalmas történetétől őt elvonni. De hijjában! Vannak olly szerencsétlen esetek, mellyek a' lelket egészen össze-zúzzák, lenyomják, a' boldog lételt a' legbelsőbb valóságában felbontják, annyira megsértik, hogy a' többé virágzó bimbóra épen nem is juthat. A' Leány ha megjelent is némelly mulatozásokban, ott is olly egyedül

volt ő mint a' legcsendesebb magányban, zivataros mély gondolkodásban járt fel 's alá, észre sem látszatott venni mit mivel körülötte a' világ; oly fájdalmat hordott keblében, melly a' barátság' minden hízlekedéseit megveti, 's nem gondol a' bájos dalljaival, ha bár az még oly gyönyörű volt is.

Az, ki nékem ezen esetet elbeszélé, a' szenvedőt egy álorkzás mulatságban látta. A' megvalósodott szerencsétlenség szembetűnőbb 's gyászosabb schol sem völt, mint az ily vigadozó körben. Ő mint egy rém magányosan, örömtelen járt a' vigadók közt, a' leány ruházatja csinos, a' mulatsághoz alkalmaztatott izléssel volt ugyan, de olly halavány, olly kintlódó színt mutata ábrázatja, mintha erőszakkal törekednék szíve' bánatját bár csak egy szempillantatig-is meggyőzni. Minekutánna a' tündöklő szobákban, a' tarka zajközött a' jelen-nemlévőség ábrázat' vonásaival egy kiskorrig járkált volna, leült az Orkheszter legalsóbb lépcsőére, üres tekintettel nézgett egy ideig, melly nyilván bizonyította semmiben nem részesülését, míg végre a' megbetegedett szív kedvetlenségével egy nyögő panaszdalt kezdé énekelni. A' leányszava-hangja felséges volt, de ezen alkalommal olly együgyű, oly szív-indító volt, hogy a' bánkodó kebel' egész keservét kinyomozta ékes szavával. Sokan néma bámulással vették körül az éneklőt, mindnyájokat könnyre gerjesztette.

Az illyen hív és nyájas szerelmi történet, olly földön mint Irrország, hol a' fellengző lelkesedés uralkodik, kétségkívül nagy részvételt nyert, különösen egy haditiszt' szívét igen érdekelte, bizonyos lévén abban, hogy egy leány, ki egy más, életben nem lévő eránt olly álhatatos szerelemmel viseltetik, az élő eránt-is hív marad, megkérte kezét. A' leány ellene állott az ajánlásnak, mivel minden gondolatja csupán az elveszett kedvese' emlékezetével foglalatoskodott. De a' tiszt kérésénél annál inkább álhatatosan megmaradt, ő nem kívánta a' leány érzékeny szerelmét, egyedül tőle tiszteltetni ohajtott. A' tiszt esedezését ön becse esméretétől támogatatva lenni tudván, abban megbizonyosodott, hogy a' leány' állapotja mindenben szűkülködő, 's mások' kegyelmétől függő legyen, mind addig fel-nem hagyott ajánlásaival, míg csak a' leány' kezét meg nem nyerte, ám-bár bizonyos volt, hogy az tántorithatatlanul a' megholt' emlékezetének élni magát eltökéllette.

A' tiszt kesergő hitesét a' körülállások' megváltoztatásával fájdalmai könnyebbedését reménylven, magával Szicziliába vitte. A' leányból szeretetre méltó, tiszteletet érdemlő társ lett, ki semmit el-nem mulasztott boldognak látszani; de azon csendesesen emész-tő, lelkében már erős gyökeret vert búsongást semmiképen meg nem orvosolhatta. Ő hal-kal reménytelen elhervadásban mindaddig fonnyadott, míg végre az elrepedett szív gyász-sos áldozatja lőn, elvesztett kedvesére szüntelen emlékezve, a' fájdalomiban részt vevő férj' karjai között a' sír-gödörbe dült.

(Folytatása következik.)

Kiss Károly.

7.

Montesquieu' felelete ezen kérdésre: Meddig tarthat
egy universalis Monarchia ?

Tizenegyedik Lajos azzal vádoltatott, hogy ő egy világ szerte kiterjedő országot szándékozott volna felállítani. Nem érhetne volna nagyobb szerencsétlenség Európát, a' maga országait, sőt a' maga házát és személyét-is, mint-sem ha ezen szándéka tökéletességre ment volna; de az Ég, ki mindenkor legjobban tudja, mi szolgáljon az embernek javára, több jót tett vele a' veszteségek mint a' győzelmek által. Az olyan országnak, melly Király által igazgattatik, középszerű nagyságúnak kell lenni; mert ha felettébb nagy, attól kell félni hogy a' hatalmas Dynasták vagy fejedelmi személyek, kik a' távol-lévő tartományokban laknak, 's a' kiknek privilégiumjaik és bévett szokásaik több szabadságot adnak, utóbb minden kötelességről lemondanak és magokat függetlenekké teszik. Ugyan azért a' Nagy Károly országa-is alig fundáltatott, midőn ismét fel kellett osztattnia, vagy azért hogy a' tartományok' fő kormányozói nem akartak engedelmeskedni, vagy azért mivel könnyebben lehetett őket zabolában tartani, minekutánna a' nagy ország kissebb országokra fel-osztatott.

Ugyan ez történt Nagy Sándor halála után is. Mikép is lehetett volna egy könnyen reményleni, hogy azok a' Görög és Macedonai Nagyok, kik Sándor győzelmes se-regeinek nagy hatalmú 's nagy szabadságú vezérei voltak, engedelmességre és függésre szokjanak?

Attila Országának is hasonló sorsa volt. Az elnyomott Királyok az ő halála által fel-szabadúltaknak érezvén magokat, nem akartak többé mástól függeni, 's mihelyt lehetett lerázták nyakokról azt az igát; mellyet addig kénszerítve hordoztak.

S. K. J.

8.

Persius' első Szatirája.

Óh hány ostoba gond gyötör itt! óh mennyi hiúság —
 „Igy kezded? ki fog illy munkát olvasni?” — Nekem szólsz? —
 „Senki-sem” — Egysem hát? — „kettő, vagy senki-sem; — ily sors
 Pökni való” — De miért? Csak azért-é, hogy egy Lábeónak
 Engem Pulydamas? vagy az Aszszonynép tesz utánna?
 Gyermekség! Ha mit a' zajjaltóltt Róma latolván
 Nem tart mértéket — megütőnek, az értt-eszű Bölcssek
 Mérnek, ezek hibás becsülést igazítani kívánnak,
 'S nem keresik magokat kívülről mert ki nem adáz
 Könyv-megítélésbe nálunk? Óh hogy-ha lehetne
 Szólni de mért ne lehetne? Midőn öreginkre tekéntek
 'S vad 's komor éltünkön látom mit tenni szokásunk.
 Gyermeki játéink multától fogva, mi zordon
 Bátyákká válnak: akkor, már akkor okom van:
 — „Vetész.” — Mit tegyek? én pajkos kaczagásra születtem.
 Néma szobánkban írunk versben 's vers nélkül igen szép
 'S felséges munkát, melly bár mi tudőnek-is ad bajt.
 Ezt te, ha mézzel eléb síkosítod torkodat, ékes
 Köntösben, piperézett fővel, 's gyémánt-gyűrűs ujjal
 Olvasod a' népnek felemeltt székről bujaságtól
 Szikrázó szemmel hányorogván. Ekkor az Ország'
 Főbbjei szép erkölcs' truttzára feszelve tzikornyás
 Hangan tapsolnak, mert ágyékokra hat édes
 Versed, 's csiklandást legbelsőbb részeken indít.
 Vén dada, hát idegen fülek' és olyan fülek' étkét
 Gyűjtöd-e, hogy tapsokra ha tudnál, kellne pirulnod?
 „Hasztalanul tanúlék-é tehát? Hadd kelni kovászom',
 'S belső vad figefám' hadd májthasogatva kibujni.” —
 'S nem másért csak azért sárgulsz vénségedig? óh bűn
 Semmi-e tudni, ha nincs soknak tudtára tudásod? —
 „Oh de mi szép, ha reád sok néz, 's így suttog: ez ám az!

'S azt, hogy verseidet vagy száz tsitsomált hajú gyermek
 Írja-le felséges sorsnak nem tartod-e?" — Jól van!
 Vig poharak közt-is Rómának Gazdagi, megtöltt
 Hassal az Isteni Vers' szépségét imádva csudálják.
 Egy Nagy Úr, ő maga, kit hyacinth-színű köntöse szépít,
 Munkáját órrán szuszogó puha hanggal ajánlván
 Phillis' 's Hypsipyle sorsát, 's ha mi más szomorút költ
 Elnyögi, 's a' füleket csuda lágy zengéssel ígéri,
 Jóvá hagyni siet ki-ki: már nem bődög-é hamva
 E' nagy költőnek, 's tetemin nem könnyül-e hantja?
 Égre magasztalják vendégi: nem éled-é már most
 Sírja csoportjaiból 's választott lelke porából
 Jó-szagú gyenge virág? — Csufolódol, 's meszsze visza' guny!
 Mond „ki ne óhajtná, nép-nyelvén, hogy neve zengjen,
 'S olly munkát írjon, melly méltó czédrus-olajra,
 És se besózott hal' se tömény' takarója ne légyen.” —
 Halljad akarki vagy-is, kivel itt vetekedve beszéllek,
 És itt írok, 's ha mikor szépet 's jót írni találok,
 Ritka madár ugyan ez, de ha jótskát írni találok,
 Nem bánom ha dicsér a' Nemzet, kő szívem el-hidd
 Énnékem sincsen, de hogy a' bölcs elme ne tudjon
 Főbb jót 's érdemesebb czélt, mint ez az: *ez jeles! ez szép!*
 Rázzd-ki csak értelmét! Mit ölel? Nem-e most Labeónak
 Húnyortól részeg munkáját, majd nagy Uraktól
 Étel után diktált epedéseket, és valamit csak
 Írni szokás czitrom-fából készültt kanapéken.
 Vendégelsz, rongyos Költőnek holmi kopottabb
 Köntöst vetsz, 's azután így szóllsz: legszebb az igazság
 Munkámról igazat mondjon ki-ki. Szolga-csoportod
 Mondjam-e? Halljad, igaz lessz, a' mit mondok ezennel.
 Hogy te kopasz tréfálsz, potzokod bizonyítja; de csuf lész'
 Jánus' háta megett nem mer sem senki kezével
 Hoszszú számár füleket 's gólyát csúfolódva csinálni,
 Sem nyelvet hoszszan szájából ölteni, miut-egy
 Szomjus agár. De Nagyok kiknek hátul szemetek nincs
 Viszsa-tekintsetek és lássátok, mint kigunyolnak.

Mit mond munkámról a' nép? Mit-e? Hogy soha még vers
 Nem folyt könnyebben 's szebb hangal: szerkezetében
 Olly síma, bár mi köröm sem sejteth rajta götsörtöt.
 Ez csak ez ám költő! szót 's képet (mintha sínóron
 'S egy szemmel mérné kiszabott czéljához erányoz
 Fő-nemes erkölcsöt, pompát 's fejedelmek ebédét

'S több illy nagy tárgyat maga fest a' Múza dalában,
 Hogy ne? midőn ma dicső hősök' nagy tetteit ollyak
 Írják, kik görögül tréfálnak, 's kiknek etsetje
 Nem tud, mint jártas művész ábrázni sem erdőt,
 Sem falut és valamelly azzal rokon egyszerű tárgyat,
 Tűzhelyt és kosarat, malaczt, Pálesnek enyelgő
 Szalma-tüzét, 's Rémus' sorsát, vagy téged ekével
 Foglaltos Quintust, mikor ökrök előtt ada hú nőd
 Rád dobogó szívvel fényes Dictatori köntöst,
 'S földedről Lictor kísért haza. — Mely csuda Költő

Actius' évvel bőv Briseise, Pacuviussal
 'S ennek búsánczal bekerített szívű szömöltsős
 Antiopéjával most-is bálványja sokaknak.
 Gyermeküknek az illy példákat hogyha dicsérik
 A' vak Atyák, van-é még okod azt kérdezni mikép jó
 Annyi zavart felemás nyomorúlt nyelvünkbe 's az a' rút
 Tapsolat, a' mellynek sok nyalkafi Trossulus örvend;
 Ugy, hogy tisztos Vént sincs menteni kedve haláltól,
 (Oh szégyen) ha csak egy forró Jelesen-re nem épít.

Vádolják Pédiust tolvajssággal: Pédiusnak
 Legfőbb gondja mi lessz? Vádját ékesre simított
 Ellentételeken veti fontra. Tsudálva dicsérik
 Tzifra figuráit. „Mi dicső?” — Te dicsőnek
 Tartod-é, Római nép? Mire vitt a' szörnyű fajulttság?
 Rám illyes hasson? 's kraitzárt adjak ha danolgat
 A' köldus? Te danolsz, 's tábládon festve hajódnak
 Össze-törése vagyon? — Szívből, ne tzikornyás hangon
 Sírjon az, a' ki búját velem enyhíttetni kívánja.
 A' darabos hangnak már diszt szép szerkezet ad ma
 Melly gyönyörűn végződnek ezek: Berecynthuson *Attin*
 'S Néreus' kékellő vizeit szélt-szeldeli *Delphin*.

'S eggy oldaltól *bús* hogy fosztatik Appenninus. —
 „S Máró' tajtékzó művének nincs-e göcsörtje?” —
 Óh hiszen az nem egyéb, csak forrott kérges aszott fa.
 „Mond-meg hát mi lehet lágy 's édes hangú tenéked?” —
 Kürt mérges bajjal zúg telve Mimalloni zajjal
 'S a' törvénythágó fiat ebnek vélve levágó
 Bassaris, és repkénygyeplős tigris-lovu Maenas
 Bacchust ordítanak 's Echoc hangot szaporítanak.
 Történnének ezek, ha szívünkbe verne csak egy csepp
 Ősi-maradvány-vér; ez idétlen munka folytatja,
 Százaknak nyálát, Attyst 's Maenást vizesít csók. —

„Ugy-de mi szükség hajt megsérteni mérges igazzal
 A' kényyes füleket? Meg lássd, Nagyok Udvara tőled
 El-lessz zárva, kutyák el ugatnak tégedet onnét.” —
 Nem bánom — feketét hát tartson akárki fejérnek,
 Hát mind azt valamit teszteb bámulva dicsérem.
 Tettzik ez? Itt, így szólsz, szükségét senki ne merje
 Tenni. Tehát rajzolj két kígyót, 's ird oda „szent hely
 Itt ne vizelljete.” Én tüstént eltávozom. — Ám de
 Lucilius nem félt kicsinyek 's nagyok' ostroma lenni,
 Mucius és Lupus' harapásán zápfoga tört-ki;
 Flaccus minden bűnt ravaszúl nyájas kaczagással
 Érdekel és enyelgve magát be-hizelkedi szívbe
 'S nékem tiltva legyen mottszanni? véremben-is? — Ott is
 Könyvetském te beléd ásom hát: Láta Midáson,
 Láta számár füleket mind két szemem a' koronás fön.
 E' titkos nevetést, ezt a' nagy semmit akarmelly
 Illásért sem adom. Te, ki bátor nyelvű Cratinus
 Hangján lelkesedet, 's komor Eupolis és amaz őszült
 Gunyköltő' műeit szereted, munkámat is olvassd,
 'S lássd ha talál-sz-e velőt. Illyek' szép lángja - hevített
 Izletűt óhajtok kedvellőmnek, nem az ollyat
 A' ki Görög tsinnak gyűlölője, mivel maga ronda,
 'S a' ki hibás szeműnek büszkén ezt mondja: te sandat,
 Fennyen kérkedvén, hogy, mint kis Városi Bíró
 Össze-zúzatni tudá kortsmákon az álnok ittzéket;
 Ollyat sem, ki kaczag vagy földmérési figurát
 Vagy számokkal írást látván 's zabolátlan örömmel
 Nézi, ha czinczálnak Böltset bordélyi személyek.
 Illyenek a' piatzot koptassák reggel ebédig
 'S étel után magokat mulassák Callirhoéval.

Persius' második Szatirája.

E' napodat számláld, Macrinus öröm' követsével,
 Melly mosolyogva reád, élted' sebes éveit osztja.
 Tölts bort Geniusod' számára. Nem ollyanokat kérsz
 Béres imádsággal te, miket száz Isteneiddel
 Nem bátorkodnék másképp csak lopva közölni.
 Illy titkon 's némán a' fő rend áldozik. Ám nézd
 Minden mormitzolást 's susogást ki szeretne kizárni
 Templomból, 's megnyíltt szájjal könyörögni ki merne.

Ép ész, szép hirnév 's hitel e' szók zengenek, úgy hogy
Értheti szomszédjok; de magokban így őrlenek: óh ha
A' bátyám megful, melly szép temetést adok! óh ha
Herkules azi tenné, hogy ekém felszántana pénzzel
Töltt ládát. Óh bár ez az árva gebedne kinek rám
Néz jószágá, kiből úgy sem lessz semmi, mivelhogy
Tályogos és sok epés. Nerus harmadszor-is özvegy!
Illyeneket szentül hogy kérhess, a' Tibérisben
Háromszor feredel reggel 's tisztitod az éjjelt.

Hallod-e jöszte, felelj, (nehezet nem kérdek) előttd
Jupiter olly rangban van-e, hogy mást senkit elébe
Nem tész? — „Kit tennék?” — Kit-e? Stajust. — Kélted-e mellyik
Szent az ítéletben, 's árváknak mellyik az Atyjok?
A' melly kérést már tőled hall Jupiter, azt ha
Stajusnál tennéd: bizony ekkép fogna kiáltni:
Jupiter éh késel boszut állani, Jupiter? És az,
Mit gondolsz, maga nem fog ezen kép szólni magához?
Nem boszus azt véled, mivel a' fát sujtja tüzelgő
Mennyköve, nem téged 's nem házadat. Ugy de ha még most
Tested villámtól megöletve nem úgy hever erdön,
Hogy minden szomorún kikerülje Ergenna' szavára:
Jupiter azt véled már hagyja tzipálni szakálát?
Vagy te talán árron vásárlod az Isteni fülnek
Tettzését' de mit adsz fizetést bél-zsirt-e tüdőt-e?

Itt egy félékeny 's babonás vén nénje vagy Ángya
Felveszi bőltsőből a' gyermeket, annak eléb-is
Szemfelit és ajakit nyállal mázolja középső
Újával, neki hogy búvösök' szeme kárt ne tehessen;
És azután karján ringatván gyenge reménnyét
Szent sóhajtással Licinus' sok kincse' javáért
'S Crassus' házáért könyörög számára, hogy őtet
Egy fejedelmi dicső házaspár kérje vejének
'S minden lány férjnek; valahol lép, ró'sa teremjen
Én illyen kérést nem adok szájába. Tagadd-meg
Jupiter, ambátor hó-szinbe takarva könyörg-is.

Izmos erős testet kérsz 's szép vénségre segítő
A' kérés nem rossz; de mi haszna, halálhamarító
Étkek az Isteneket nem hagyják állani rája.

Birtokosodni kívánsz, 's göbbölt áldozva rimánkodsz
Merkuriusnak: Ügyelj kegyesen házamra, szerentsét
Adj öreg adj apró marhámhoz. Ugyan hogyan adjon
Ostoba, hogy-ha szünet nélkül oltárra pazarlod

Tulkaidat. 'S még is hússal, süteménnyel imádván
Istenit, úgy hiszi győz. Majd meghallgattatom, a' nyáj
Majd szaporít, telekem majd terjed." Az esztelen addig
Álmadoz így, míg-nem lapos erszénnyében utolsó
Pénze sopánkodik és sir, hogy megcsalta reménye.

Adjak ezüst kannát foglaltat gazdag arannyal:
Illyen ajándékon remegő repesése szívednek
Mint izzasztja, minő könyeket préselne szemedből!
Innét származik az, hogy nyertt aranyadba ruházod
Isteneid' képét. „A' réz testvéri seregből,
Kik legteljesedőbb álmot küldöznek, azoknak
Olik az első hely, legyen ifjú szakállak aranyból.”

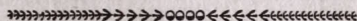
A' Saturnusi kor' réze hát, 's Numa' mázos edénnye,
'S Tuskus földnemű miv 's Vesztálisok egyszerű vedre
Rég elűzettek már tőlünk 's változtak arannyá.
Földre hajóit lelkek; 's járatlanok égi hazában
Mit nyertek, ha saját erköltstök templomivá lessz
'S Istenitek' javait ha-hogy undok testgyönyör adja?
Ez fűszerekkel olajt elegyített drága kenetnek
'S bársony nedvével megfőzte Calabria' gyapját,
Ez gyöngyöt készíteni tanult külföldi csigából,
'S lángok közt az arany' finomat tisztítani salaktól.
Vétkes ez-is, vétkes, de van egy kis haszna bűnéből:
Ám de mikép használ néktek templomban aranytok?
Mint a' báb, mellyel lányok Vénusnak adáznak.
Szokjunk áldozatul azt vinni nagy Isteneinknek,
Mit nagy arany-tálon Meszszála' fajult fíja nem visz,
Büntől irtózást, szívnek szent gerjedezésit,
'S a' szépnek 's jónak megrögzött tiszta szerelmét.
Igy jöjj, 's bár mi csekély lisztet hoz, áldozom értted.

SUPERINT. Kiss János.

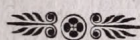


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Kilenczedik Füzet.



Szeptember 1828.

9.

Székely György' támadása.

Est Historia animis hominum, ob ingenitam sciendi rerum eventa cupiditatem, valde familiaris et obrepit velut naturali oblectatione. Joan. Hen, Boclerus de comparanda latinae lingvae facultate.

Legveszélyesb mirígye a' honnyugnak a' nyugtalan pór, melly a' Fanatizmusz' fellegvárakat építő mámorától elragadva, riadalmas zajgással tépi a' Haza mejjét, 's nincs - is olly Álisten, melly, a' világ első hajnal hasadásától fogva több véráldozatokat szemléltetett volna a' nap alatt lassan elhuló kín-vonaglásokban párologni mint a' Fanatizmusz, a' föld egysarkától a' másikáig nincs hely, hol ezenként ne estek volna szomorú rabjai, hogy halálhozó dördületi bé-nem folyták volna a' léget, egygyet a' szabadság viszketege, mást a' kincs vágy, harmadikát a' Religio ösztönze vasat ragadni, 's azt Polgártársa' szívébe, azt testvére' melyébe mártani, hittel tölt kinézéssel a' bődögök' mennyországába küldeni. Talán nem hazudok ha azt mondom, hogy a' Religio' palástja több vérhalmot takart mint a' politika inderkedő irígyei.

A' keresztyénység' egykori védőfala Európa, ezen kis bődög föld - pont melyet hazánknak nevezünk, sokszor izzada illy kórságban; az elmúlt korok' eleven szónokja a' hív történet csalhatatlan tanúsága állításomnak, de mind illyen belső lobbanások közt legnagyobb kétségtelenül, Székely Dózsa György lázadása' neve alatt isméretes paraszt - harcz. —

F. M. O. Minerva 3. Negyed. 1828.

A' gyermek László halála után, kit kegyenczei gyermek-ként részént hízelkedéssel, részént ijesztésekkel kormányoztak, rendetlen maradt az Ország, a' törvények' féke megtépve volt, 's épen olly léleknek mint Corvin Mátyás vala kellett a' thrónon tündöklenni, hogy az ártalmas kicsapongásokat hatalmas karja alá nyomja. Mátyás csillag volt, melly ha tovább ragyog pályáján, fénylésének szerencsés befolyásai több századokra elterjednek; a' sok daczos Nagyokat kik a' kényelmet megszokták, emberisméreti alázatosságra 's engedelmességre szoktatta, nem kevés versengő-társait; kik reménytelenül nyert koronáját fejéről elcsikarni iparkodának; harcot gyakorolta-karjával ős-lakjaikba vissza-űzte, 's a' Nemzetel minden tekintetben korán túl haladt, — eleven bizonyosága annak, hogy egyes ember' munkás szelleme, képes egész Nemzeteket porából kiemelni 's tiszteletessé tenni nevét és hírét a' merre említik. Letűnt ő 's itt ismét igazolja a' történet azon tételt, hogy olly Nemzetek, mellyek lelki-erejököt megmutatták, a' tehetetlenség 's alélttság' álmába vissza-sülyednek, rohannak.

Négy-választandó Fejedelmek sürgették követjeik által Mátyás temetése után a' koronát, hanem a' pártokra szakadt Nemzet megúnván a' kemény kéz' fenytő - kormányját, az álszabadság után sovárogyva, elfelejtván az Oszmann szomszédságát; négy Fejedelmek közzül a' leggyengébbet, lágyabbat 's engedékenyebbet Ulászlót, a' rest és tehetetlen Cseh Király Kasimir' korosb fiját kiáltá Királyának, eleinte vérbe telt a' koronának fején való megtartása, 's maga-is kilépett a' harcz-síkjára ellenei hatalmával megmérkőzni, 's győzedelmesen lépett vissza; mert Corvin oskolája' tanítványa, a' dicsőség avatottjai 's a' halál szenteltjei emelték csatájában erős karjaikat. Megszűnván a' viadal öröngése, a' Nemzet tapasztalásból tudván mennyi vitának ad okot a' fejedelmek' magtalansága, Ulászlót házasságra kérte, engedett ő a' kérésnek, 's Foix Anna Franczia Herczeg-Aszszonyt különös kelleműt, és ritka tulajdonságút vevé 1502. Sept. 29. nőül, és fényesen meg is koronáztatá. Szép hölgyének ölelő karjain ringatta Ulászló álomba a' thrón' gondjait, 's az Ország védelme felől való gondoskodás helyett, a' kényelmet keresve-kereste, 's ezáltal az Országzászlósai' szíveit magától jobban-jobban elidegenítette, annyira-is ment az elkeseredés, hogy 1505. Julius 1-én az Ország-gyűlésén a' Rende elhatározá: hogy Ulászló halála után Külföldit a' thrónra nem emelnek, — eddig Kinizs, Corvin János, Drágfy, Zápolya, gátolták a' Törökök' bérohanásait, hanem megürülván az Ország-kincstára, 's egyenetlenség sarjadozván a' törvény féke alól felszabadúlt rendek között, napról-napra nagyobb veszély fenyegeté a' Hazát, annyival-is inkább, mivel Ulászló szerette hölgyét elvesztvén, egész kényét szokatlan bűnnek engedé rontsolni, sem kérelem, sem intés, sem fenyegetés nem vala képes őt lusta tehetetlenségéből felrendíteni, 's szemeit a' sínlődő hon' véres sebeire fordítani. — A' Török látván a' Magyar birodalom' bomlott mivoltját, legalkalmasb pontúl vélte találni azon gyászos emlékeket, mellyeket Európába rohantok oltá Hunyady, Magyar, Szilágyi, Egerváry, Mátyás, Báthory, Zápolya, kik a' dicsőség fényes üsvényjén a' halhatatlanság templomába sietének, véres betűkkel jegyzettek évkönyvébe, mert győzedelmei-is könnyekre fakaszták, 's az elbizakodott Muráth a' heves ifjú 1-ső Ulászló buktánál könyes szemekkel kiáltá: „a' vér-síkon illy győzedelmet ellenimnek ohajtok.”

Más képe volt most a' győzedelmes Magyar hazájának, Királya' példája az egész Nemzetet melly az előtt egy testnek látszott, alányomta 's elsikkasztá, II. Lajos' fiát 1508 Junius

4-én Budán két esztendő korában megkoronáztatá 's helyette eské az esküt, ekkor kezdett érzetlen álmából fel-ocsódni, szemei mindenhol zavarodásba akadtak, 's nem tudá melly rosszszat kellessék elébb ki-írtani, hogy mást és nagyobbat ne vonjon maga után. A' Nemzet szegénysége, kincs-tár elerőtlenedése, a' rendek makacssága, kormányját hajójának töréssel fenyegették.

A' Török Császár ekkor testvéreivel villongásba egyeledett, de nem hagyá Magyar-országot vágyjainak régi czélját szemei elől illanni 's elfoglalására készülgete, mozdulatlan hírért Czobor László jelenté. Bakács Tamás Esztergomi Érsek, azt híván hogy Hunyady és Capistrano' szelleme vezetendő a' csatákat, Rómába sietett eddig alig látott fényel, a' Sz. Atyának Ulászló és saját tiszteletét jelenteni, a' Keresztyénség állapotját lefesteni, 's az ádáz Török elnyomása eszközölése végett szentelt kardot, keresztet, 's bűnbocsánati Bullát könyörögni. X Leo az újonnan választott Római Püspök nem késett Egyházi hatalmával élni, 's mind azon keresztyényeket, kik a' Török ellen vérzendenek bűnbocsánattal megajándékozni. Örömmel tért-meg Bakács a' Vatikánomi Biborosoktól, 's a' rettegő határozatlan Ulászlót követsége' sikerével megvigasztalá, ha-bár pénzetlen tére-is meg; mert Szent Péter tára szintén a' kiszáradás kórságával küszködött. Bakács Tamás a' Magyar-országi Hierarcha Köz-gyűlése' tartására ösztönözé Ulászlót, 's ő azt kihirdeté, számosan gyűltek a' Nemzet Atyjai össze-tanácskozni az eránt, melly hárító szer lenne hatás a' Török villámaint elmozdítani, a' vélemények különböztek, 's a' Király, midőn a' Nemzet javáról, az Ország boldogságáról 's koronájáról tanácskozána, lesujtott fővel hallgata. Bakács csak a' Bulla hirdetését sürgette, 's bár mint ellenkezett ezzel a' Kincstárnok Telegdi István, ki ez előtt Lengyel-orzági követ volt, még-is kérése erőtlen vala és elhalt.

A' kegyes Pápa Bullája 1514 Szent 'Sigmond templomában Budán 's minden Püspökségek' Megyéiben kihirdettetett, a' Keresztes had' elrendelésére, mivel egyenesen az ő míve vala Bakácsnak teljes hatalom adatott, most a' vezér választása eránt való gond szállá-meg Tamás lelkét, de itt is reménytelenül tellyesíté az Ország' szerencsétlenségére a' sors Bakács kívánságait, — Székely György isméretesb Dózsa neve alatt, Dálnoky Erdély születés, izmos 's nem ügyellen katona, a' legközelebb lefolyt véres években, egy szerencsés párviadal által, mellyben egy nagy tekintetű Töröknek Epirotai Alynak fejét kardjával egygyütt egyszerre leszelé, nevezetes. — György bajtársai által ösztönöztetve oda-hagyá édes hazáját, hogy többé a' sors zivataros örvényétől elragadva azt ne lássa, 's dicsőség vágyának áldozatott vihessen, hősi tettéért a' Királytól méltó díjt kívánt, megnyeré azt, kettőzött zsold, arany láncz, ezüst sarkantyú 's nyereg, és czímerül vérző Török-kar vala díja. — Erre a' Vitézre, ki boldog egyszerűségben tölté eddig vitéz életét, esett Bakács szeme, 's őt jegyzé ki a' keresztes had-vezérének, mentéjét a' szent Mise szertartása alatt áldások között jegyzé a' megváltás jelével, hogy előre nem látott halált hozzon a' Nemzetre, 's azután egy nagy fejr Zászlót szintén veres kereszt jelével, mellyet a' Keresztyén - Anyaszentegyház fő várossába készíttetett, tellyes reménnyel híván hogy az onnét reá áradott erő minden ellent letipránd, nyujta Györgynek vezérsége jegyűl. — Magasan lobogott a' fejr Zászló Dózsa telepedése helye előtt egy Czeglédi fővény-halmon, 's úgy látszik az egész Országba elterjedett fejr lobogása, mert minden részéről gyűltek a' sere-

gek, mennél jobban gyülekeztek a' had tagjai, annál mélyebben mélyebben súlyede György a' szerencsétlen György csillaga. Az ugarok pihentek, nem vólt ki kormányozza az ekét, a' cseléd 's jobbágy elhagyá Urát, 's több henyélő gyűlevésszel eggyesűlve Dózsa' jelei alá siettek, útjokban élelem végett pusztítván, messzéről fenyegetve intett az éhség, 's azért a' Nemesség, ne hogy a' legnagyobb inségbe bukják, akadályozni kezdé a' csoportosan távozókat, ezáltal a' szóbeli villongásokból véres versengések származtak, 's a' pórság merészsége nevekede mert Dózsa szavának 40,000 kar 's fő mozdúlt. —

Tetézte még a' bajt Mészáros Lőrincz Czeglédi Lelki Pásztor' boldogtalan ábrándozása, boldogtalanabb és meggondolatlanabb szabadság 's egyenlőség vadászása is, ő Tábori Pap, segéd Vezér 's Tanácsnok vala a' választott seregnél, a' mint akkor magát nevezte, ez hallván a' Nemesség gátlásairól, harsány hangon szólla a' néphez, festvén azon igazságtalanságokat mellyeket a' parasztság születésétől fogva már több századok ólta kénytelen a' büszke Földes-uraktól tűrni, lerajzoló nagyítva a' pogányi kegyetlenséget, mellyel magokban csekély bűneik fenytettek, hosszasan 's béhatólag beszélt a' felriadt érzetű néphez, 's beszédét azzal fejezte-bé, hogy itt az idő hol az Úr választott népe a' süllyos szolgáljarmot levesse, 's a' rabság bilincseit szerte zútván a' nem ízlelt szabadságot kényszerént használja. Ezután a' felerlelt pórság gyakrabbi rabló csapongásokkal tört a' szomszéd falukba és majorokba, 's ezek figyelmetessé tevék az Ország nagyjait, kemény parancs érkezett Dózsa táborába hogy több katonát ne merészeljen fogadni, de süket füleknek hangozott ez, a' mirigy elágazván azokat parancsolólag hívá, 's György a' Nemeseket karddal fenyegette; elbizva nevezte magát az áldott sereg vezérének és Király szolgáljának, Bakács jó czélú vetésének keserű gyümölcseit látván, azt a' mit ő leginkább sietett állapítani, most minden módon szerte dűlni törekedett, Papi hatalommal fegyverkezett, 's minden kímélés nélkül szorta a' lélek rettetgető Anathémák' rettenetes villámain, de úgy látszik ezeknek tűzők kihűlt, mert még pörzsölni sem tudta az áldott sereg' riadozó bátorságát, sőt napról-napra fékezhetlenebbé, daczósabbá 's agyafűrtabbá tevé. Dózsa testvére Gergely vagy Getzo hallván Bátyja' esetjeit Erdélyben, hozzá - jött, 's szomorogva inté Bátyját ne lépjen tovább a' veszélyes úton, de szava a' pusztába kiáltozójé vala. — Dózsát a' vihar elragadta, 's a' merre e' zúgott vele kellett rohannia, erőtlen lévén az egyenes ponton megállni, ez lázzadásnak indúlt és Pártosok feje lett, serege Számberes Ambrússal ezelőtt Pesti Polgárral szaporodott, 's hadát három részre osztá, három Ezred-del maga személyesen Szeged a' már akkor gazdag és népes Szeged mellé vonúlt, melly 3000 halászt számolt. — Egy más osztályt Bács tájára küldé, a' harmadikkal Számberes Ambrús Pest környén tanyázott, dúlt, illetlenkedett.

Ország-gyűlés lőn, minden fő, minden lélek orvosa akart lenni a' körülharapódzó kórnak 's a' Király halgatott. A' sok fő sok nemű tanácsot adott, némeltyeknek véleménye oda hajlott hogy Perényi Imre Nádornak az egész ügyben teljeshatalom adassék, de ennek életét betegség rágtá, az elgyengült lábak nem engedtek az eleven elmének, 's csak székbe-vitette jelent-meg a' Gyűlekezetben; mások tekintetbe vették az Ország' nyomorúlt állapotját 's mint vég menedéket telyes reményjel ajánlák, hogy leghasznosb lész Ausztriai Maximiliánhoz vagy 'Sigmund Lengyel Királyhoz folyamodni, 's ezektől egykor vissza-térítendő segedelmeket kérni; még mások elcsábítva azon álhir által, hogy

Dózsa Erdély földére vissza-tér, azt javasolták hogy Zápolya János Erdélyi Vajda bízattassék-meg. A' sok tanakodások végett korához illő nyugodt lélekkel várta-bé Bornemissza János, gazdag tapasztalású 's bő tudományú gazdag kereskedőktől származott Zászlós, Ulászló' kedvencze 's megpróbált Katona. — Ez azt mondá az Erdélyi Vajdának: hogy olly rendelés küldessék, mellynek tartalma szerént ez a' Nandorfehérvári, Szendrői, Orsovai, Temesi Zsoldosokat egy testbe gyűjtse 's ezen hadlábát a' pusztítók ellen fordítsa.

Az alatt a' nyugtalanságok nevedtek, 's Számberes csoportjai Buda és Pest hóstyáit zavargatták elannyira, hogy Bornemissza a' közellévő had-néppel ellene indult, 's a' szerencse kedvezvén, a' gyakorlatlan pórságot egész az Anonymus említette Isaszegi regettég erdőig űzte. Ez alkalommal nyerék Battyányi Ferencz és Móré László az első vítézi koszorút.

Dózsa fejét magasban emelte, 's bár jól tudta hogy Báthory István Temesi Gróf jártasabb népét ellene fordítja, bévarta azt 's vele szembe-szállott, a' csata véres volt, 's György a' győzelem. Báthory csak lovának melly gyorsan át úszta a' Tiszát köszönhetle életét, de Csáky Miklós Csanádi Püspököt karóra húzatta, Telegdi Istvánt a' Kincstárnokot irtóztató kegyetlenséggel végezte-ki a' világból, 's több vitézeket, kik között legnevezetesebb vala Ravaszdi Péter és Dóczy György megöletett, innét Temes ostromlásához, hova Báthory István szagúlda készült, Barnabás nevű Al-vezérét Egerhez küldvén más csapatját pedig egész az arany dúzs Körmöczig engedé irgalmatlanul dúlni 's rontani. Megérkezett Temesnél, hová Lőrincz Pap tanácsára mentt, első szándéka Erdélybe térni vala, de Zápolya készülleteinek híre megijeszté, útjában Zólyomi Miklóst saját vár-alakú lakában három testvérével egygyütt megölette. Temes ekkor megbukik, ha a' Vajda segedelmével kés, de sietve jött, mindazonáltal György bátorságát sem ez, sem Eger haszontalan vivásának híre meg-nem csökkentette, jött, Barnabásnak Tokai ostromát parancsolá, mellyet Heteley Mihály vitézül védelmeze.

Számberes Ambrús, Hoszszú Antal, Lőrincz Pappal Bácsnál maradt, kezdett pályájokon haladni.

Közel Temeshez Nagy-laknál álltak az ellenkedő honfiak, Zápolya helyes 's erős sereggel jött a' szomorú pártolásnak végét vetni. Seregében választott vitézek voltak, 's kormányját a' legválogatottabbakra bizá. Ezeredi' jobb szárnyát Kismariai Lukácsra, 's a' balt Bánffy Jánosra bizta, az utóbbi nevéhez vitézsége 's bátorsága által minden ajk a' sisak nevet csatolta. A' Székelyeket Petrovics Péter vezette, Zápolya a' fő-vezérséget magának megtartotta, közel Temesnél Zápolyát a' két Jaksics, János és Mark válogatott hadi kézzel fogadta. Dózsa az sors-intéző pillanat előtt népét szóval bátorítá, merészen végig nézé a' sikon álló sereget, 's tüzelte azt boldog 's szabad jövőt festegetvén elébe; de riadnak az érczek 's hánykódó sárkányként szörnyű elszánással és elkeseredéssel rohannak egymásra a' csapatok, boszszú, düh és harag harczolnak, vér-szemmel szagult szer-te a' had, de végre Zápolya derék Banderiuma Dózsa soraí küllő közepébe ront, után-nok a' Székelyek, Petrovics Péter Dózsa Györgyöt saját kezével sebbe ejti, 's Zápolyáé a' győzelem, ez alkalommal aratta Andrásy Márton a' dicsőség és vitézség' első véres virágait, mint Zápolya kegyencze a' Székelyek' egy csapatját ő vezette, 's ez időtől fogva

napról-napra inkább-inkább tündöklött az Andrásiak neve. A' pór csoport vezére, elfogatását látván a' megmenekedéshez látott, nagy része az iszapos Temesbe fült, némelyek veszedelmes fegyveröket elvetvén az ekéhez vissza-tértek, mások pedig kiknek keblökben nyugtalanabb indulatok dagályoskodtak, a' Bácsi táborba siettek.

Dózsa, Petrovics által tévedései' büntetése elfogadására Zápolya elé vezettetett. Iszonyú volt sorsának képe, iszonyú állapotja, de minden szorongatások között megemlékeze szelidebb indulatú testvéréről, 's megvallá Zápolyának, mely békés indulatokkal igyekezett légyen Geczó őt a' kezdett pályáról elvonni, de saját makacssága 's megátalkodása őt is környülménye' osztályosává tevé. Zápolya illy vallás-tételt tekintvén, Geczót több foglyokkal együtt élete' vesztésével büntette.

A' kegyetlenség a' hajdani vitézségnek olly véres bélyege; mellyet a' legmagosbb 's legfényesb tettek sem képesek letörteni, mert a' szelidebb, lágyabb műveltségnek nem volt még akkoron elannyira elegendő befolyása az érzékekre, hogy ezeknek durva nyersségét enyhítették volna, 's az emberiség és könyörülés szavának nem vala olly hatás hangja, hogy a' vérmezőn a' halotti vonaglásokat megszokta szíveket valami irtóztatónak látásánál vagy végbe-hajtásánál, szendebben érdekelte 's könyörületességre rendítette volna. Ohajthatnánk hogy Zápolya Vajda' szívrázó szigorságára a' feledékenység szőnyege terepülhetne, de a' történet ecsetje híven, felette híven feljegyzé azt, 's a' jelen kornak csak borzadoznia lehet. Dózsa tömlőtzebe vettetett, 40 társa a' pártolásnak nagyjai hasonló helyzetbe sínlődtek és éhség által több napig kínoztattak, Zápolya' leleményes elméje különös büntetést talált Györgynek, vas thrón, vashól készült királyi czímek, korona, kesztyű 's öltözet készítettett, 's megtüzesítettve ez irgalmatlan ékességekkel Dózsa felruháztatott, 's a' tűz alatta mind addig élesztetett, míg nyomorúlt testét a' tűz átjárta, 's akkor az éhség által sanyargatott társaknak eledelül adatott, illy gyötrelmek tengerében, illy szédítő gúny sokában fogódott-ela' György lelke, 's hőrögő mejjel nyögé kínjában, nem barátokat hanem kutyákat neveltem, ápoltam. — Társai közzül csak egyet tiltott az emberiség érzése, társa' testével enyhíteni éhségét, 's ez érzésért életével adózott. A' pór király pompás 's irtóztató koronázási gúnnal meg-szünt lenni. Szerte folyt emberiséget gyalázó kimúltának híre, 's a' sarkaiban megrázott pórhadat inkább megcsökkenté.

Egy részét a' lázzadóknak Perényi Ferencz Váradi Püspök, Czibák Imre, Bajon Benedek, 's Ártandy Pál társaságában Zászlóikat eggyesítvén, szerentsés kimenetellel Lengyel-ország felé üzték.

Mig Zápolya Temesnél pusztitá 's abajgatá a' Vezér vesztette lázzadókat, addig Sisak Bánffy János Bácsnál érezteté velök marczone fegyvere élét. Apátinál állott tábora, 's keblében ennek, szívszerette barátja Drágffy János iparkoda vele a' haza csendét vissza-hívni. Megérkezett Apátihoz a' két pór vezér hadlábával Hoszszú Antal és Lőrincz Pap, 's elszánásokban nem rettegtek a' gyakorlottabb sereggel viadalba szállni, 's a' szerencse eleinte kedveze, majd a' derék Drágffy életébe került a' harc, le-esvén ménjéről kétségtelen a' halál áldozatja, de Bánffy barátsága 's ügyesége megmenté életét, hogy ez által más alkalommal Bánffynak hasznos szolgálatot tegyen. Azomban Bánffy lett a' győzelem, temérdek pór-vérében ferdve fedezte a' csata-helyét, bűnhödvén fontolatlan

vakmerőségét, Hoszszú Antal életét veszté, Lőrincz Pap, hová, miként? nem tudni, de ez időtől elveszett a' szín-helyről.

Volt-még egy kóborló csoport, a' dúlni szállangó parasztok közül, ez ellen az agg Bornemissza fogá fegyverét, 's Tomory Péter, Battyányi Ferencz és Móré László keltek fő-parancsa alatt a' mirigynek régi erejét elfojtani, de a' kevéssel durván fellengő sokaság' lelkét a' sok bal esett, 's a' sok szomorú példa elnyomá, nem vólt szükség vérontásra, Veszprémnél néhány fú 's korpával töltetett ágyú lövetett a' dúlók közzé, 's szaladásnak eredtek, Bornemissza nem üldözé tovább, sőt esengésökre kegyelmet adott az eltévedetteknek azon reménynél fogva: hogy telkeikre vissza-térvén a' hazának békés 's munkás polgárai, 's a' fegyvert nem elnyomására, hanem csak a' haza védelmére a' temérdek inségek között kezökbe veendők lesznek.

Elhúnyt a' láng, mely a' haza felett fenyegetőn négy hónapig lobogott, hetven-ezer Keresztyén vérével eloltva, közel 1000 nemes volt a' vérmezőn kívül Dózsa és Czinkosai kegyetlenségének áldozatja, mélyen érzé Bakács megfontolatlan vak-buzgóságának súlyait, célja szent, célja jó 's dicső volt, de a' Magyar hatalom nem vala még elégerős az Oszmán csordáival mérkőzhetni, 's így midőn az Országot a' Porta dühöngéseitől egy hatalmas lépéssel örökre meg-menteni akarta, ugyan-akkor kínos nyomorúságba dönté.

Ulászló a' Kuruczok' (e' nevezet akkor jött divatbá a' Deák crux szótól, 's ezolta gyakran fordul elő történeteinkben) lenyomása után azonnal Ország-gyűlést hirdetett. Az elkecsereedett Nemesség, felháborodva a' pórság csinjai által, ennek sorsát törvény hozással keményítette örökös szolgálásra kárhoztatván, 's boszszúból minden módon csigázni kezdvén. —

KOVACSÓCZY.

10.

A' nyelvtanításnak egy különös és kevéssé gyakoroltatott módja.

A' mi időnkben a' nyelv' tanítására nézve sok hasznos javításokat tettek a' Tudósok; de még sem annyit, hogy a' tanulásnak és tanításnak még jobb és könnyebb módjairól-is ne kellene gondolkodni. Figyelmetességet érdemel tehát minden próba, melyből e' végre valamelly nyereséget lehet reményleni; figyelmetességet érdemel következképen az a' mód-is, melyet Gutsmuth ekképen ad elő: „Esmértem egy Prédikátort, a' ki egy „rokonját a' Deák, Olasz, Spanyol, Frantzia és Portugallus, továbbá az Anglus, Hollan-
„dus, Dánus és Svéd nyelvekre egyszerre tanította, még pedig, a' mint nékem látszott,

„jó előmenetellel tanította. Ezen tanításában a' nyelveknek egymással való atyafisága és „hasonlatossága által segített mind magán, mind tanítványján. Minden nyelven, melyet „tanított, ugyan-azon egy könyvet olvasott; 's minthogy egy munkát sem esmért, mely „annyi nyelvekre lett volna fordítva, mint Fenelon' Telemakja, ezt választotta olvasó „könyvnek. Az olvasásban szorosán azt a' rendet tartotta, melyet a' nyelveknek egy más- „hoz való nagyobb vagy kisebb hasonlatossága javasolt, legelőször az eredeti-nyelven „olvasattatva el azt a' darabot, melyet az napon elakart végezni, azután ugyan azt azon a' „nyelven olvastatta, mely az eredeti nyelvhez legközelebb járult, következésképen elő- „ször Deákul, azután Olaszul, Spanyolul, Francziául 's a' t. A' Német származású nyelv- „veknél először németül, azután hollandus, dánus, svéd és ánglus nyelveken. A' szók- „nak és a' szók hajlásainak szembetűnő hasonlatosságaira való emlékeztetésén kívül mit „tett legyen még egyebet, annak észrevételére nem volt alkalmatossága. Minthogy tanít- „ványa az említett nyelvekből a' maga anyai nyelvére a' Németre, igen folyvást és aka- „dozás nélkül tudott fordítani, azt gondoltam 's még most is azt gondolom, hogy a' ta- „nításnak ezen módjából különösen az új nyelvek' tanulására nézve nagy könnyebbiséget „lehetne reményleni, kivált a' kinek az ahoz kívántató segítő eszközök birtokában vol- „nának. Ezen segítő eszközökhöz tartoznak:

„1.) Az alkalmatos és a' dologhoz értő tanítók, a' kik az új nyelvekben jártosok.

„2.) Az alkalmatos könyvek, melyeket jó foganattal lehetne olvasó-könyveknek vá- „lasztani; p. o. Gedike olvasó-könyvei, Campe Robinzonja, ha minden szükséges nyelv- „vekre által volnának fordítva.

„3.) Szükséges lenne egy oly Grammatika is, mely az egy anyától származott nyelv- „veknek egymáshoz való hasonlatosságait feljegyezné 's jó rendel elő-adná.

„A' nyelv tanításnak ezen módja egyedül csak arra való lenne, hogy az, a' ki e' sze- „rént tanulna, az így tanult nyelveket a' könyvekben, vagy ha tanítója a' nyelvek helyes ki- „mondásában jártas volna, legfellyebb a' beszédben is megértene, a' nélkül hogy beszél- „leni tudna. Sokakra nézve már ez-is elégséges, kivált az új nyelveknél, melyeket a' tu- „dósok nagy részént csak azért szeretnék megtudni, hogy az azokon írt könyveket meg- „érthetnék. Arról épen nincs itt szó, miképen kelljen valamely nyelvet úgy megtanúl- „ni, hogy valaki azon beszélhessen is, írhasson-is, és a' nyelvnek egész természetét fun- „damentomosan értse; hanem csak arról, hogyan lehessen mennél kevesebb idő alatt, 's „mennél könnyebb móddal a' nyelveket úgy szölván a' nagyjából megérteni, 's az azok- „nak fundamentomosabban való megtanulására utat készíteni. Tudni való dolog, hogy a' „fundamentomos megtanuláshoz ezen Methodusnál több kívántatik.” (*L. Gutschmuths Bibli- othek der pädagogischen Literatur*, az első kötetnek 3-dik szakaszában).

I I.

SZENVEY JÓZSEF SCHILLERE.

Második közlés.

STUART MÁRIA.

HARMADIK FELVONÁS.

Első Jelenés.

(Egy Vadaskert' környéke Fontheringhay' Váránál. Első fák, hátul nagy kilátás.)

Mária sebes futással a' fák közül elő-törtet.
Kennedy Johanna halkkal követi.

KENNEDY.

Hisz' úgy szalad, miként egy fürmadár;
Várjon-be Lány! — nem követhetem.

MÁRIA.

Vonz a' szabadság' isteni kedve,
Mária gyermek; légy te-is az!
Hagyj szaladozni örömmek eredve —
Nézd, be igéző, szép a' tavasz! —
'S nem vagyok a' bús börtön' ölében,
'S láthat az én szemem újra mezőt:
Hagyd szabadon nagy szomjam' hevében
Szívnom az égi szabad levegőt! —

KENNEDY.

A' régi börtön ez, szerette Ládym!
Csak öble egy kevéssé tágosabb; —
A' sűrű fák okozzák, hogy sehol
A' kőfalak nem tűnnek most szemünkbe.

MÁRIA.

Ó áldom e' fákat, hogy sűrűt adnak;
'S szelíden elrejtik fogházomat;
Magam' boldognak képzelem 's szabadnak —
Ne háborítsd-meg édes álmodat!
Felettem nyitva a' végetlen Ég!
És pillantásim a' kék meszszeség'
Tájékira függetlenül haladnak —
Amott, hol a' nagy köd-hegyek merednek,
F. M. O. Minerva 3. Negyed. 1828.

Ott vészi szép Országom, kezdetét,
'S e' felhők, mellyek délfelé sietnek,
Ős Galliámnak kémlik tengerét.

Vígan evedző szép színű felhők!
Könnyű hajósai a' levegőnek —
Hogy ha mehetnék most veletek! —
Drága hazámnak, óh, vigyetek
Egy szíves hírszót: áldva köszöntöm!
Más követem nines; rab vagyok itt,
'Sia' keserű bú' könnyeit öntöm. —
Nyílt, 's szabad a' levegő' birodalma;
Nines azon úton, hol ti haladtok,
E' koronás Aszszonynak hatalma.

KENNEDY.

Térjen magához, térjen drága Lány!
Hosszú rabság után e' kis szabadság
Lelkét csapongó érzelésbe hozta.

MÁRIA.

Csónakot oldoz amott egy halász!,
Sorsa szegény, keresetje hibáz;
Engem a' csónak' ölébe vehetne,
'S drága rokon helyeimre vihetne.
Én fel emelném gazdagon őt —
Ő neki olyan halászata lenne,
Millyet halász alig ért az előtt,
Hogy ha a' csónak' ölébe be-venne!

KENNEDY.

Üres Kiváratok! Tekintsen hátra —
Amott követnek vízsza Őrjeink.
Útunkból egy kegyetlen tilalom
Minden rokon teremést félre rezzent.

MÁRIA.

Nem, édes Hanna! hidd-el, hogy nem ok
Nélkül nyitották-fel ma börtönöm'
Ez a' kis kedvezés egy szebb szerencse'
Elő-követje. Meglász, nem csalódom!
Egy édes érzet' szép munkája ez —
Lord Leszter itt az eszközlő; ügyemben
Az ő hatalmas karja dolgozik —
Ezt néki kell köszönnöm. Imé lásd,
Először-is ki-tágúl foghelyem —
Kisebb szerencse által szoktatódok
Elmésem a' nagyobbhoz, míg szemem
Meglátja végre őt, ki rab kötésim'
Örökre megszakasztja.

KENNEDY.

Ó miként,
Fejtsem meg e' csudálatos mesét.
Im tegnap itt volt a' halál' követje —
'S ma illy nem várt szabadság engedődik.
De annak is megnyílik börtöne,
Mondják, 's le-húl rabláncza, kit síron túl
A' végtelen szabadság ölbe vesz.

MÁRIA.

Hallod-é, hallod? szóll a' Vadász-kürt! —
Torka mezőt be-rivall, 's ligetet —
Ó ha lehetne lóra szökellnem,
'S rajta követnem a' víg sereget!
Drága rokonhang! vissza eszembe
Sok szomor-édes múlttat idéz —
Ottan a' felföld' hegyvadászban
Sokszor ütődött játszva fülembé,
Hogy-ha ki tört a' vadászati vész!

Második Jelenés.

PAULET. A' VOLT TAK.

PAULET.

No's! lelhetém egyszer Milády kedvét?
Érdemlek egyszer jó tekintetet?

MÁRIA.

Hogyan, Vitéz! Kegyed munkálta volna
Nekem ki ezt a' mai engedelmet?
Kegyed valóban?

PAULET.

Es miért nem én?

Én ott valék az udvarnál, 's írását
Át adtam —

MÁRIA.

Által-adta? És valóban
Át-adta a' Vitéz? 's ez a' szabadság,
Mellyet ma nyertem, a' levél' gyümölcse?

PAULET (fontosan)

'S pedig nem egyetlen gyümölcse! — Tartsa
Készen magát egy sokkal szebbre még.

MÁRIA.

Egy szebbre még? Vitéz, mit értsek ebből?

PAULET.

Hallotta a' kürtök —

MÁRIA.

(Viszsa dőbben, sejtőleg)

Vitéz, az én
Szívemre félelem száll!

PAULET.

A' Királyné
Ma itt vadász e' környékenn.

MÁRIA.

Egek!

PAULET.

'S kevés pillantat múlva ő Milády
Előtt terem.

KENNEDY.

(Máriához szalad, a' ki reszket, és ájuló félben van.)
Az Istenért! Egészen
Elváltozik színében —

PAULET.

No's, tehát

Nem jól esett így? Nem Miládynak
Önnön kérése volt ez? — Im korábban
Bé-telYESÜL, mint sem reménylté volna. —
Hölgy-ajkain mindeddig a' szavak
Könnyen tenyésztek — itt az alkalom —
Most hát beszéljen!

MÁRIA.

Ó miért előbb

Nem adtak hírt nekem! — Most nem vagyok —
Most épen nem vagyok reája el-
Készülve. — Mit magamnak fő kegyelmül
Kértem-ki, az mostan szörnyűnek, és
Iszonytatónak rémlik én előttem. —
Jer, Hanna, jer vezess a' rab-terembe —
Hogy lelkem ott erőt vegyen. —

PAULET.

Maradjon!

Itt a' Királynét be kell várnia. —

Meg-meg hiszem, hogy a' Rab szívszorongva
Jelen-meg a' Bíró előtt.

Harmadik Jelenés.

**TALBOT, SCHREWSBURY GRÓF,
'S A' VOLTAK.**

MÁRIA.

Ó ez nem aggaszt! — Egy más indulat
Lázzítja most szívemnek húrjait —
Jó lelkű Schrewsbury! magát az Isten
Küldötte, hogy Véd-angyalom legyen,
Mentsen-meg ó mentsen-meg Ellenemnek
Gyűlölt tekintetétől — én reá
Nem nézhetek, képét nem állhatom-ki —

SCHREWSBURY.

Királyné! most magát ne hagyja el, —
Legyen bátor szívű, és engedékeny;
Ez óra fogja elrendelni sorsát.

MÁRIA.

Rég' vártam ezt az órát, — én reá
Már évek óta készülök. — Fejemben
Mindent kidolgoztam, mindent beírtam
Emlék erőmbé, a' mi által őtet
Szánásra olvaszszam majd, és könyörre. —
De hasztalan! kitörlődött eszemből
Egyszerre minden, és e' pillanatban
Bennem nem él egyéb, csak szenvedésim'
Dühössen égető érzése. Hozzá
Szívem halálos gyűlölségre fordult —
Fut tőlem a' szelídebb gondolat;
'S kigyó haját csörgetve áll körül
A' kárhozatnak rém-csapatja engem.

SCHREWSBURY.

Fékezze vérének szilaj dagályát —
Zordon szívét most csendesítse, mert nem
Szül jót, ha a' gyűlölség össze-jön
A' gyűlölséggel. Ellenezze bár mi
Makátsan ezt egy belső érzemény —
Az óra' törvényét kövesse most,
Ó a' hatalmas — hajtja meg magát!

MÁRIA.

Én ő előtte? — Nem, nem, nem soha!

SCHREWSBURY.

Akarva, vagy nem, hajtja meg! Beszéljen
Hozzája tisztelettel, és szelíden —

Nagy lelkúségét hűjja pártfogásúl,
Merész, epés szavakkal jussait ne
Vitassa most, csak most ne! Ez nem arra
Való idő.

MÁRIA.

Ó én csak vesztemet
Kértem ki, 's a' kérés vesztetre meg
Halgattatik. Nekünk többé soha
Sem kellett volna egymást látni! — Ebből
Már semmi - semmi jó sem származik.
Előbb lesz a' víz a' tűznek barátja,
'S a' gyerke jüh előbb fog párduczot
Csókolni. — En igen nagyon meg
Bántódtam; Ő rajtam felette nagy
Sebet vágott. — Engesztelés soha
Sem lesz közöttünk —

SCHREWSBURY.

Csak tekintse egyszer
Személy szerént őt! Én jelen valék,
'S láttam, szívét miként illette-meg
A' gyász-levél; — Köny csillogott szemében. —
Nem - ő nem érzéketlen, csak maga
Legyen, Királyném! hozzá jobb hitellel —
Előre most azért jövék ide,
Hogy bátorítsam, és hogy intsem is.

MÁRIA.

Talbot! Kegyed mindég nemes barátom
Volt. Ó miért Kegyed' lágy őrizetje
Alatt nem hagyta engem. — Schrewsbury!
Rajtam sok illetlent követtek-el.

SCHREWSBURY.

Felejtse most azt, és ügyeljen arra,
Hogy a' vetélkedőt képes legyen
Szelid alázódásban elfogadni!

MÁRIA.

'S rosz angyalom, Burleigh is véle van?

SCHREWSBURY.

Leszter Grófon kívül más senki sem
Késéri.

MÁRIA.

Leszter Gróf!

SCHREWSBURY.

Ne félje őt!

Stuártnak el-vesztén ő nem törekszik;
Az ő munkája az, hogy a' Királyné
Bé-tölti kérelmét, 's itt megjelen.

MÁRIA.

Ó, azt gyanítottam!

PAULET.

Jön a' Királyné!

(Minden félre-vonul, csak Mária marad — Kennedyre hajólv.)

*Negyedik Jelenés.***A' VOLTAK. ERZSÉBET. LEICESTER
GRÓF. KÉSÉROK.**

ERZSÉBET.

(Leicesterhez)

Mellyik mező-lak ez? mi a' neve?

LEICESTER.

Ez Fotheringhay vára.

ERZSÉBET. (Schrewsburyhoz)

Küldje, Gróf

Előre a' vadász késéretet

Londonba! A' nép szörnyen el-lepi

Az utakat; mi e' csendes vadasban

Kevésig elvonulunk.

(Schrewsbury eltávoztatja a' késéroket, Erzsébet az alatt, hogy Paulethoz beszél, éles, hiúz-szemekkel kémli Máriát)

Népem engem

Határtalan szeret. Bálványozólag

Mutatja kedvét mindenütt erántam.

Istent szokás tisztelni így — nem embert.

MÁRIA.

(A' ki ezen idő közben féláltnan Dajkája' mejjén csüggött, fel-emeli most magát, és szeme össze-ütközik Erzsébet' feszes pillantásával — Lelkében elborzad, 's magát viszont a' dajka' mejjére veti)

Jaj, e' vonások szív nélkül valók!

ERZSÉBET.

Ki ez a' Lány itt?

(Köz - halgatás)

LEICESTER.

Te Fotheringhay'

Vidéken vagy, Királyné!

ERZSÉBET.

(Meglepettetést, és álmélkodást színez, 's egy boszús pillantatot vet Leicesterre.)

Hah! kijátszott-

Meg engem így? — Leszter!

LEICESTER.

Bocsánatot —

Már megtörtént Királyné! Most mivel

Itt vagy, 's az Ég e' helyre elvezérlett,
Áraszd kegyelmed' éltető' ságárit.

SCHREWSBURY.

Ó, kérlelődj Királyi aszszonyom, —

'S tekints ezen szerencsétlenre, a' ki

El vész előtted vétke' érzetében.

(Mária össze-szedi erejét, 's Erzsébet felé indul; de fél-úton borzongva megáll; az ő mozdulati legszilajabb belső harcot árulnak-el.)

ERZSÉBET.

Hogyan, Milordok? És ki szól't nekem

Egy hervadó - alazott - bús Foglyról?

Egy gőgöset lelek, ki eggyeránt

Fenn-hordja bal sorsában-is fejét.

MÁRIA.

Legyen tehát! Alá vetem magam'

Még ennek is. — Távozz alélt negédje

A' szép, nemes léleknek! — El-felejttem —

Azt, hogy ki légyek, 's azt is, hogy miket

Szenvedtem. Lába-hoz borúlok annak,

Ki engem e' nagy szégyen-porba sújtott.

(A' Királynéhoz fordul)

Néném! az Ég' kegyelméből tiéd

Lett a' szerencse. — Győzedelmi díszit

Viselsz. — Imádom a' hatalmas Istent,

Ki téged fel-magasztalt.

(Előtte leborúl)

Most te-is

Néném, mutasd-meg, hogy nemes szíved van!

E' rút alázatban tovább ne hagyj

Heverni; — nyújtsd Királyi jobbodat,

'S emelj-fel engem a' szörnyű esésből!

ERZSÉBET.

(Viszsa-lép)

Te a' magad' helyén vagy, Mária!

'S dicsérem, áldom a' kegyelmes Istent,

Ki meg-nem engedé, hogy így heverjek

Előtted a' porban, miként te most

Heversz előttem!

MÁRIA.

(nevekedő indulattal)

Ó gondold-meg azt,

Hogy változó mind, a' mi emberi!

Van Isten, ő boszszút áll a' kevélyen.

Tisztelj és féld a' szörnyű hatalmast,

Ki lábaidhoz engem most le-ver.

Ez idegen tanúk miatt becsüld

Képemben önn-magad'! Ne undokítsd-meg

A' Tudorok' véré, melly benned úgy

Mint bennem ömlik. — Ó Egek! ne állj itt —
 Egy meredek, zordon kőszikla-ként,
 A' mellyhez a' habokkal vívó hasztalan
 Erőlködik fogódzni. — Im szavam',
 'S könyöm' hatalmától függ mindenem —
 Függek koczka-sorsom, és függ életem.
 Olvaszd-fel szívemet, hogy a' tiédben
 Gyújthassak érzeményt. Ha illy hideg
 Pillantatokkal illetsz, úgy szívem
 Borzadva bézáródik, — a' könyük el
 Akadnak, és egy jég-iszony mejjemben
 Elfojtja a' könyörgő hangokat.

ERZSÉBET.

(Hidegen és feszesen)

Stuárt! te szállni kívántál velem.
 Im itt vagyok — mondásod add elő!
 Én elfelejtem most a' súlyosan
 Megsértetett Királynét, és betöltöm
 Egy jó rokonnak jámbor tartozását.
 Im megvígasztallak tekintetemmel.
 Nagy-lelkűséget, nézd, gyakorlok. — Önként
 Teszem-ki a' szöges vádnak magam,
 Hogy illy mélyen bocsátkozok-le. Mert azt
 Csak jól tudod, hogy vesztemet kerested?

MÁRIA.

Mint kezdjek hozzá! mint rendeljem el
 Okossan a' szókat, hogy szívedet
 Velök megillessem, de meg ne sértsem! —
 Ó Isten!, adj beszédemnek szeléd
 Erőt, 's minden fülánkot irts ki abból! —
 Ügyemben egy szót alig mondhatok
 Akként, hogy az kemény vád ellened
 Ne lenne; — ez pedig nem szándékom. —
 Néném! te úgy bántál én velem, a' mint
 Nem volt igazságos; mert én Királyné
 Vagyok, miként te, és te köz rabot
 Tettél belőlem. Én hozzád jövök
 Mint szíves esdeklő, — 's te, a' nemes
 Vendég-barátság', és a' Nemzetek'
 Szent ős törvényeit gúnyolva bennem —
 Börtönbe záratál; — barátim, és
 Szolgáim eltiltattak; — nemtelen
 Szükséghez és hiányhoz kelle szoknom —
 Egy csúfos törvénytörés elejbe vontak —
 De szót se erről már! örök felejtés
 Borítsa, a' mit szennyedék galádul. —
 Lásd, én ezen bal dolgok' kútfejének
 A' végzetet kívánom tartani.
 Te büntelen vagy — én-is büntelen —

Barlangiból az átok' lelke fel-jött,
 És életünk koránnyán szórta még
 Szívünkbe bé a' gyűlölség' zsarátját.
 Ez a' tűz együtt nőtt esztendeinkkel —
 'S boldogtalan lángját a' sok rossz ember,
 Mérgek lehellet által bojtogatta.
 Örvöngő párt hívek kard- és gyilokhoz
 Kaptak hívatlanul. Ó a' Királyok'
 Sors-átka az, hogy ők boszszúra gyúlván —
 Dühös viharba hozzák a' világot,
 'S a' meg hasonlós' minden szörnyeit
 Kár-tétre lazzítják fel a' pokolból. —
 Most már közöttünk nincs vidéki ember.

(Bizodalmasan közelít hozzája. — Hízlekedő hangon)

Mi mostan egymás' ellenében állunk.
 Most, Néné, szállj! nevezd meg vétkeket,
 Én néked őszintén fogok felelni.
 Ó hogy nem halgattál-meg engem akkor,
 Midőn utánnad olly forrón esengtem! —
 Nem történt volna ennyi rossz soha.
 Nem illy komor gyász helyezetben, és nem
 Illy gyász-helyen találkozoznánk ma össze!

ERZSÉBET.

Jó csillagom megőrzött, hogy mejjemre
 Ereszszem a' mérgek kígyót. — Ne vádold
 A' végzetet; vádold rossz szívedet,
 'S házodnak böcs-vadászó rút dagályát.
 Nem történt semmi ellenes mi közöttünk;
 'S im' nekem a' te bátyád, a' kevély pap,
 Ki sas-körömmel kap minden Királyi
 Palczak felé, kész háborút üzent.
 Rá-dörített, hogy vedd-fel címérem' —
 Sajátisd-el Királyi címjeim' —
 'S életre és halálra szállj velem
 Viharba. — Kit nem sarkalt ő reám?
 A' szós papok' nyelvét, a' Nemzetek'
 Kardját, — a' jámbor düh' iszonytató
 Mord fegyverét mind ellenem tüzelte. —
 Még itt is- Országomnak béke-földjén
 Elszorta a' vad partütés' kanótyját,
 De el-nem hágy az Isten!; a' kevély
 Pap győzni nem fog. — A' csapás az-én
 Fejemnek állott — 's a' tiéd esik-le!

MÁRIA.

Isten kezében sorsom! — Ám de még sem
 Hiszem, hogy a' bíborban illy szilaj kénynt
 Tudj elkövetni. —

ERZSÉBET.

És ki gátol engem?

Szép bátyád a' Világ' Királyinak
Példát adott, mint kell az Ellenekkel
Békére lépni. — A' szent Bertalan'
Rém-éjtszakája legyen iskolám!
Mit vérkötés vagy népek' jussa nékem?
Egyházotok minden szent tartozást
Megsemmisít; — a' rút hűség szegést,
Király ölést törvényesíti: — Én azt
Teszem csak, a' mit Papjaid tanítanak.
Mi volna, szólj! elég kezes te értted,
Ha én szabadságod' nagy lelkién
Most vissza-adnám? — Tarthatom hűséged'
Olly zár alatt, a' melly fel nem nyílik
Szent Péter' kulcsa által? — Itt erő,
És kény lehet csak biztos nyugtató szer.
Kigyó-fajokkal nincs nemes szövetség.

MÁRIA.

Ó e' szavak sötét gyanúd' szülötti!
Én ellenség, 's vidéki ág valék
Mindég szemedben. Hogy ha engem, a' mint
Törvény szerént illet, következődnek
Neveztél volna, akkor háladás
És tiszta vonzat hív rokont, 's barátnét
Tartottak volna meg te néked.

ERZSÉBET.

A' te

Barátid ott kinn vannak — a' te házod
A' Vatikán — 's bátyád a' vad Pap ember —
Mit mondasz? én téged következőmnek
Nevezzelek ki? — Csúf ravasz fogás!
Hogy életemben még részedre csábítsd
Jó népemet, 's Országom' ifjait —
Csalárd Armaidaként ledér szerelmed'
Cselébe yondd? — hogy földemen ki-ki
Az új kelésű nap felé hajóljon,
És én —

MÁRIA.

Uralkodj békén! — Én lemondok
Ez Országhoz való minden jussomról.
Leszegve vannak lelkem' szárnyai —
A' földi nagyság már nem ingerem.
El-értted a' czélt; — már én nem vagyok
Egyéb, csupán árnyéka Máriának.
A' hoszszú börtön-éjben megszakadt
Fellengező erőm. Te rajtam a'
Vég rosszszat elkövetted. Össze-dúltál

Virág koromban! — Végezd, Néne, most!
Mond azt a' szót ki, melly miatt ide
Jöttél ma; — mert hogy foglyodon kegyetlen
Gúnyt űzni volnál itt — azt nem hiszem.
Mond e' szelíd szót hozzám: Mária!
Te most szabad vagy; — érezted hatalmam', —
Most hát szívem' nemességét is érezd,
'S tanúld becsúltni. — Mond! 's én életem',
Szabadságom' kezedből kész vagyok,
Mint egy jutalmat elfogadni. — Egy szó
Mindent jóvá tesz. — Én várok reá.
Ne hagyj sokáig várnom! — Jaj te néked,
Ha ezzel a' szóval nem végezed! —
Mert hogy ha most dicsően, mint egy Isten,
'S kegyelmet osztva nem válsz tőlem el,
E' dúzs szigetnek széles birtokáért,
És minden országért, mellyet körül
Folyaszt a' tenger — én előtted úgy
Nem állanék, miként te állsz előttem. —

ERZSÉBET.

Megismered már egyszer, hogy le győztek?
Hát véget értek csúf ravaszkodásid?
Már nem kerítesz gyilkost? Nincs Vitéz,
Ki rém vitákra merjen kelni értted? —
Úgy van Stuárt! mindennek vége már!
Te nem csábítasz el több férjfiút —
Más a' Világnak gondja — Csiklanat
Egy férjfiúban sincs, hogy negyedik
Férjed legyen; mivel te eggyeránt
Vesztetted ki a' mátkákat, 's férjeket —

MÁRIA.

(fel-lobbanva)

Néném! — — Kegyelmes Isten, adj nekem
Mérsékletet.

ERZSÉBET.

(sokáig kevély megvetéssel tekint)

Leszter! tehát ezek

Azon varázs kecsék, mellyekre csak
Egy férjfiú sem néz büntetlenül?
'S mellyekhez mérve más aszszony csak árnyék?
Valóban, e' jelesség' híre olcsón
Szereztetett-meg. Mert egy minden es
Szépnek hívódni, másba nem kerül, mint:
A' férjfiúknak mindenesse lenni.

MÁRIA.

Már ez nagyon sok!

ERZSÉBET.

(gúny mosolygással)

Most látom valódi

Orczádat — a' másik csak lárva volt.

MÁRIA.

(a Haragtól lángolva, de még is nemes méltósággal)

Én ember-módon — ifjantan hibáztam,

Hatalmam elszédített; nem tevék

Belőle titkot, — a' rút tettetést

Fenn kelt szabad lélekkel megvetettem —

A' legroszszabbat tudja a' Világ

Felőlem; és én méltán mondhatom,

Hogy jobb vagyok, mint a' hír' nyelve fest. —

Jaj néked, hogy ha egyszer a' világ

Le vonja tetteidről a' becsület'

Palástját, melly alatt szinkedve-loppal —

A' bújáság' vad lángját élteted.

Nemes szemérem nem szállott reád,

Sem tisztesség anyádról. — Tudva van,

Hogy B o u l e n A n n a melly erkölcs miatt

Hajtotta vesztő bárd alá fejét.

SCHREWSBURY.

(a' két Királyné közé lép)

Irgalmas Isten! Melly következés!

Mérséklet ez hát, Ládya Mária?

Alázat ez?

MÁRIA.

Mérséklet! Én sokat

Eltúrtem, annyit, mennyit egy halandó

Eltúrni képes. — Tőlem félre most,

Bárány szívű szelídség! Szállj az Égbe,

Te engedelmes békesség tűrés!

Tépd öszsze lánczod' egyszer, 's törj elő

Barlang-odúdból elfojtott gyűlölség!

'S te a' ki öldöklő pillantatot

Adtál a' sárkánynak, rakd most az én

Nyelvemre a' legmérgeesebb nyilat —

SCHREWSBURY.

Jaj! ó magán kívül van! ó bocsáss meg —

Bocsáss-meg a' nagyon fel ingereltnek!

(Erzsébet a' haragtól elnémulva, dühös pillantatokat lövell

Máriára)

LEICESTER.

(a' legnagyobb nyugtalanságban — Erzsébetet el-igyekezik vezetni)

Ne hallgasd a' dühösset! — Félre! félre

Ezen boldogtalan helyről!

MÁRIA.

Az Angoly

Királyi széket egy kores ivadék

Megfertőztette; a' nemes szívű

Británok' Nemzetét megcsalta egy

Rosz czinkos aszszony. — A' földön ha volna

Igazság, most te görbednél előttem

A' porban itt, — mert én vagyok Királyod.

(Erzsébet sebesen el. A' Lordok legnagyobb zavarban követik.)

Ötödik Jelenés.

MÁRIA. KENNEDY.

KENNEDY.

Ó Ládya, mit tett? — Im el-megy dühössen!

Most vége van, — most többé nincs reménység!

MÁRIA. (Még egészen magán kívül)

Ó megy dühössen! 'S a' szívben halált visz!

(Kennedy' nyakába borúl.)

Ó Hanna, most be jól érzem magam'!

Hosszszú alázás, szenvedés után

Im végre megjelentt egy pillanat,

Melly bosszút állni — győzni engedett!

Hegy terhek omlanak-le most mejjemről —

Én Ellenem' szívébe kést ütöttem!

KENNEDY.

Őrjöngő szózat ez, boldogtalan!

Szíven lövé az engesztelhetlent —

Kezében a' villám — ó a' Királyné! —

Ótet jelenlétében Kedvesének

Gyalázta-meg —

MÁRIA.

Hah! Leszter Lord előtt

Gyaláztam őt meg! Ó tanúja volt

Szép győzedelmemnek. — Láttára vertem

Le a' magasról porba a' kevélyet!

Lelkem jelenlétén erőre éledd.

Közl. Toldy Ferencz.

12.

Napoleonnak a' háborút illető alap-rendszabásai.

„*Maximes de Guerre de Napoleon*” cím alatt múlt évben Párisban kijött könyvecskét a' magyar olvasó közönséggel már csak azért-is kívántam közleni, mivel Tud. Gyűjteményünkben, mia' hadi-tudomány' tárgyát illeti, jobbadon minden évben érintlen szokott maradni, mintha mi Magyarok egészen lemondanánk azon jeles tudományról, mely az akkori idő szelleme szerint Elődeink' legelső tulajdonságok volt. Hogy ne láttassunk tehát Álladalmunktól törvényesen markunkba nyujtott fegyverünkről elpuhulva egészen elfelejtkezni, 's hogy valamikép fel-lobbanthatnám Hazánkfiak' mejjökben azon már elaludni készülő, a' hőst a' félistenek' körébe helyheztető felséges szikrát, elejbe adtam a' Nemzetnek az *ó- és újkor' csata-rendjét* (Lásd Tud. Gyűjt. 1826 1 k. l. 27.) a' *Dzidáról szálló Értekezést* (Lásd F. M. Or. Minervá 1826 IV. N. l. 910); most pedig *Napoleonnak a' háborút illető alap-rendszabásait*, melyet a' Németek már nyelveken olvasnak jegyzésekkel meg bővítve, akartam nyelvünkön kiadni.

Bár ha Szigethy Gyula Mó'ses Úr, Minervánk 1827 IV. N. l 1451. béiktatott másképp igen jeles *Értekezésében*, midőn az *Írók' sorsokat, elrendeltetéseket, minden dolgokra szoros, és általános befolyásokat* olly szépen lefesti, a' hadi hős-tettekről majd hogy megvetőleg nem emlékezik. Nagyra becsülöm én az Írók' érdemeit, magam is azoknak örök-emléket érdemlő soraikban állani már gyermekségemtől óta igyekszem, de azért megösmérem, és különböztetni tudom mindenik osztály rendeltetését: a' *Polgár, bent a' Hazában hivatalja rendes, lelkes, fáradhatatlan igyekezetével; a' Papi-rend nép oktatásával; az Író elmés, szívet a' jóra, szépre buzdító munkájával; a' Katona fegyverével majd kint, majd bent, egyeránt szolgálják a' szent Hont.* Ha mindegyik megfelel hivatalának, ha ők által nem lépik körök' határait, egyforma érdemeket szerzenek. Csak az Író töllhéli-el a' szívet, lelket magas felemelkedett, az emberiség erkölcsi bécsét igazán értő, valódi, józan érzelmekkel, de azért még el nem szaggathatja azon gyalázattal terhelő lánczokat, mellyekkel egy Despota, egy Tirannus a' hozzá hasonló, 's gyakran nálánál érdemesebb, felségesebb teremteseket megbékozza, fegyver kell oda, hadütt, hős elszántság. Nem maga Franklín szerzette-meg az Éjszak - Ámerikaiak' olly boldogító szabadságokat, *Washingtonnak* is kellett születni. Ne említse Szigethy Úr Nagy Sándorokat, Caesárokat, mert azok Dzingischámi tetteik alig hogy említést érdemlenek. A' hőstett csupán a' Haza' védelmében szokott tündöklelni, említse *Leonidasokat, Grachusokat, Brutusokat, Hunyadiakat, Zrínyieket.* Amazok hódítók voltak, emezek Hazavédők. Ha az Írók' pályáját, érdeme szerint hathatosán magasztaljuk, el-ne mulasszuk Egekig emelni a' Hősekét-is. Ha a' szelidebb tudományokra akarjuk buzdítani polgár-társainkat,

el-ne mellőzzük őket a' Haza' fegyverrel való szolgálatjára is élleszteni. Így gondoskodtak Nemzetünk' képviselői is az utolsó Ország-gyűlése' alkalmával, midőn a' mellett, hogy a' Tudományoknak Akademiát szerzeni szándékoznak, a' más rég szükséges Ludoviceum fel-állítására-is figyelmeztek. *Mind kettőre nagy szüksége van a' Nemzetnek.*

Millyen érdemeket szerzett, vagy hibákat ejtett *Napoleon* a' politikai világra nézve, nem tárgyam fejtegetni; de hogy ő mint katona haditudományával örök emléket érdemel, merem állítani, nem felesleg való dolognak vélem tehát a' *Háborút* illető *alap-rendszabásait*, mint tudományt magyarul kiadni, mert azok csálhatatlan igazságokon épülnek, és a' hadviselőket győzedelmekre vezetik. Ezen Maximák nem magától *Napoleontól* szedettek rendbe, ő maga nem hagyott írásban Hadivezéreinek tanítást; mit igen jelesen tett: *Fridrik Király, Károly Főherczeg.* A' mit *Napoleon* a' haditudományról mondott, vagy tartott, azok a' véle haláláig híveinek emlék-lapja közt szét-szórva találtatnak. Azon szorgalom is már, melly azokat rendbe-szedte, köszönetet érdemel. Az én csekély fáradságom meglelészen jutalmazva, ha ezt a' közönség olvasásra méltóztatja.

Napoleon Maximái 1-sőtől 78-dik szám alatt; a' Német kiadóé *; az enyimek pedig ** jegy alatt olvashatók.

Még arra akarom végre figyelmesé tenni olvasóimat, hogy én koránt-sem vagyok *Napoleon* minden tetteinek vak bókolója; de őt mint Hadivezért a' tanulásra igen méltónak tartom.

1. Az ország határai vagy nagy folyóvizek, vagy hegy-lánczak, vagy sívatag puszták. A' hadisereg' marsát leginkább gátolható akadályok a' puszták, nem olly súlyosok a' hegyek, ezeknél csekélyebb akadályt okoznak a' folyó-vizek.

* *Napoleon* az ő hadi-pályáján mind azon akadályok' meggyőzésére látszott határozva lenni, mellyek csak a' hódító-háborúkban feltalálhatók. Egyiptomban keresztül tört a' sívatag pusztán; meggyőzte, megsemmisítette az olly híres, bátor Mamelukokat. *Genieje* feltudta magát az olly távol-lévő merész végbevitelben hirtelen találni, még pedig olly országban, hol a' hadi-sereg mindenben fogyatkozást szenvedett. Itáliát meghódítani két ízben a' legsúlyosabb úton olly idő-szakban lépett által az Álpeseken, mellyben a' mindenkori nehézségek még megnagyobbodnak. Három hónap után át-hágta a' *Pireneuszt*, több Spanyol sereget szét-szört. Végre a' *Rajná*tól egész *Dniepperig* diadalmas serege' gyors előmenetelét a' természet' semmiféle akadály fel nem tartóztathatta.

** Ország' határai közzé ugyan nem, de hadi-akadályok közzé tartoznak még az elementumok, és a' Nemzet gondolkodása. Az első miatt kezde hervadni *Napoleon'* diadalmas fején Orosz-országban a' babér, a' második gátlá őt, hogy a' *Pirenei félszigetet* hét évi véres csatázásai után sem hódíthatta-meg tökéletesen, és haditapasztalt Legiójai az apró *Gueriláktól* nem ritkán megverettek.

2. A' hadviselésre készült plánban mind ollyast előre kellett látni, mellyet csak az ellenség ellenünk végbe-vihet, és a' plánban mind azon módok feltaláltassanak, mellyek csak az ellenség' feltételeit megsemmisíthetik. A' környülállások, a' Fővezér' *genije*, a' hadisereg' tulajdonsága, a' hadszín' helyeztetése végtelenül változtathatják a' feltett plánt.

F. M. O. *Minerva*. 3. *Negyed*. 1828.

* Többször láthatjuk, hogy ámbár a' hadi-tudomány' minden törvényeivel ellenkező vakmerőn feltett háború-plánt szerencse követi; de az mindég csak egyedül a' szerencse' kedvétől, vagy az ellenségénél történt tévedéstől függ; a' bölcs Hadi-vezérnek ezek közül egyikre sem szabad támaszkodni. — A' hadi-tudomány valóságos alap-rendszabásain épült plán-is elszerecséttlenedhetik ugyan, kivált ha olyan ellenségre találunk, ki elebb magát oltalmazólag viselte, de azonban véletlenül egy ügyes mozdulással megtámadólag munkálkodik. E' történt az 1796-iki had-évben †) a' Bécsi Udvari Haditanács által készült plánnal. Wurmszer lett a' Főhadivezér, serege' számát tekintve lehetett remélni, hogy annak roppant erejétől az egész Francia sereg megsemmisítették. Wurmszer az ellenség' bátorságos hátravonulását meggátolni akarván, operációját az ellenség' helyheztesítéséhez szabta, ki egészen önvédelmére volt szorítva, mivel az Ets folyó lineán állván Mántua, körül-táborozását, közép és alsó Itáliát kellett fedezni. Wurmszer azt tévé-fel, hogy a' Francia-sereg Mántua körül felvagygon tartóztatva, nagy seregét 3 haditestekre ††) osztá, mellyeket hogy Mántua körül ismét összekapcsolódjanak, egygyenként mozgásba hozta. Napoleon csak hamar általlátta Wurmszer' feltételét, észrevette azon nyereséget, mellyet neki azon egymással semmi egybekapcsolódásban nem álló három hadi-testekre osztott seregnek részenként történhető megtámadtatása nyújthat. Ő azonnal Mántua' körül táborlását megszüntetni rendelte, így összehúzzhatván minden erejét, melly a' Császári hadi-testeket egygyenként jóval felül múlta, Wurmszernek sereg-osztályait apródonként megtámadta, 's megverte. A' Főhadivezér, ki az előtt csak azon gondolkodott, miképen használhassa leginkább a' bizonyosnak vélt győzedelmét, most egyszerre kéntelenített 10 napi csatázás után, minekutánna 40 ezer ember, 70 ágyú, 9 zászló különbféle veszteséget szenvedett volna, serege' megmaradt részeit Tirolba vissza-vonni.

** A' Főhadivezérnek függetlennek, tellyes hatalommal felruházottnak kell lenni. A' had-színétől távol tartózkodó Udvari hadi-tanács ki-nem tűzheti azon ösvényt, mellyen a' Vezér a' háborúban maradjon, mivel azonkívül, hogy az egész következés gyakran előre nem látott körülállásoktól függ, a' sereg csatázó kedve-is megcsökken, midőn Vezérét más akaratjától függeni látja.

3. A' hadi-sereg, melly egy tartomány' elfoglalására indult, két szárnyait vagy neutrális országok' határhoz, vagy természeti akadályokhoz szokja támasztani. Az - is megtörténik, hogy csak az egyik szárnya vagygon megtámasztva, vagy úgy-is, hogy mindkettő pusztán marad. Az első esetben a' Fővezér másra ne figyelmezzon, mint arra hogy homlokrende (Fronte) által ne töressék. A' második esetben megtámasztott szárnyában bízván

†) Had-év. Campagne, Feldzug. Több esztendőig tartó háborúnak egy évét: Had-évnak nevezzük, p. o. Az utolsó Francia háború 1815. 1814. 1815-iki hadévre osztatik. 1761-iki hadév egy időszaka a' hét esztendő Burkus háborúnak. Nem ritkán Campagne a' Franciaáknál, vagy Németeknél akár mennyi évig tartott háborút-is jelent, p. o. Die siebenjährige Campagne der Franzosen in Spanien.

††) Haditest, Armée-Corps része csak az Ármádiának vagy hadiseregnek, p. o. 100,000-ből álló hadisereg elosztódik 50, vagy 55 ezer főből álló haditestekre tulajdon de a' Főhadivezértől függő kormányozó alatt.

a' támasztatlant leginkább oltalmaztassa. A' harmadikban pedig a' többféle hadi-testeket közepett egygüt tartsa, egymástól soha el-ne szakaszsza. Már magában is nehéz állapot az, ha mind a' két sereg-szárny támasztatlan marad, a' suly pedig úgy kétszeres, ha több illy védetlen szárnyak találkoznak; az az: ha külömbféle hadi-testek elbontakozva állanak, vagy marsolnak. Az első esetben az operácziónak lineája az egyik, vagy a' másik szárnyára esik, mindegy, a' második esetben a' megtámasztott szárnyán légyen, a' harmadikban pedig a' sereg mars-lineájának közepével egyközűleg (parallel) essék. De mind a' három esetben arra kell figyelmezní, hogy minden ötödik, vagy minden hatodik marsnap az operátziós lineán, valamelly megerősített hely légyen, mellyben az élelemre, és fegyverkezetre tárházak talállassanak.

* A' középkor' háborúiban ezen közönséges alap-rendszabás egészen elfelejtve volt, vagy nem tudtak felőle semmit. A' keresztes háborúk' viselői Palesztinában számos rohanásaik' alkalmával más tárgyra nem is figyelmeztek, mint: ütközni, vagy győzni, arról épen nem gondoskodtak, mikép lehessen a' győzedelmet használni; láttunk Szíriában roppant seregeket elenyészni, a' nélkül hogy más valami haszon következett volna, mint hosszabb vagy rövidebb szempillantati nyereség, mellyet úgy-is többnyire csak a' nép többségével szerezhettek-meg.

XII. Károly Svéd Király' operácziós lineája, és országával kapcsolódása Péter Czar ellen viselt háborújában elbomlott, mivel ezen alap-rendszabásra épen nem ügyelt. Ukrainába rohant, hol seregének nagyobb része a' téli-táborozás terhe miatt a' pusztá népetlen, 's mindenben szűkölködő tartományban elveszett. Pultavánál megveretvén kéntelenített Török-országban menedék helyet keresni, midőn serege' romladékival a' Dnieperen által-ment.

Gusztáv Adolf volt az első, ki a' háborút a' hadi-tudomány' valóságos Maximái szerint viselte. Az ő tettei Német-országban merészek valának ugyan, de gyorsak, és helyesek. Nyereségeit olly ügyesen tudta használni, hogy a' vesztességben is mindenkor védve maradjon. Ő operácziós lineáját úgy intézte-el, hogy minden előforduló kedvetlen eseteket eltávoztathasson, Svécziával össze-kapcsolódásban maradjon. Csataival a' haditörténetekbe egy új idő-szak lépett-bé.

** Megtámasztott szárny az, melly egy vagy több oltalom által védve vagyon, p. o. Pestről le az alföldre a' Duna' bal partján mozgó hadiseregnek jobb' szárnya a' Dunához van támasztva, a' bal pedig az alföld síkján, míg a' Tisza' közibe nem jut, támasztatlan. Mostan a' Török ellen csatázó Orosz sereg' balszárnya a' fekete tengerhez, jobb pedig a' Dunához vagyon támasztva. Hogy Napoleon is ezen alap-rendszabástól, mi a' támasztott, vagy támasztatlan szárnyt, az operácziós lineának el-nem múlásztható elébb említett felbonthatatlanságára ügyellő figyelmet illeti, hadi-szerencséje' hiuságában elfelejtkezett, bizonyítja Orosz-országban szenvedett vesztése. Az operácziós linea' talpának kívált a' barátságtalan országban a' tárgytól (objectum) nem kell messze maradni, mert másképp a' hosszúra nyúlt linea könnyen megtörhetik. E' szokja jobbára mindegyik hódító' hiuságát büntetni, vagy ha nyert, szerencsését igen mulékonnyá tenni. A' nagy hatalmakat nem rettegni tanít a' történet, mert az ön-terhének sulya alatt szokott összeroskadni.

4. Ha két vagy három hadi-testel, mellyek közzül mindegyiknek egy bizonyos tárgyig, hol nekik ismét össze-zárkózniok kell, külön operáczió lineája vagyon, egy tartományt elakarunk foglalni, alap-rendszabásul szolgáljon az, hogy a' haditestek össze-zárkózása soha-se történjék-meg az ellenség' közel-létében, mivel így az, ereje együtt lévén, nem-csak hogy az össze-zárkózást megakadályozhatja, hanem egygyenként azokat meg-is verheti.

* 1757-dik hadévben Cseh-ország' elfoglalására Fridrik Király két hadi-testel munkálkodott, mellyeknek külön-külön operácziós lineájok volt. Ő olly szerencsés lett, hogy ezen hadi-testeket a' Lothringiai Herczeg' szeme láttára, ki Prágánál az Ausztriai Ármádával állot, össze-zárkóztathatta. De hogy ezen csata-mozgás jól elvégződött, csak a' Herczeg' munkátlanságától függött, ki 70,000 pihent katonáival semmit el-nem követett, a' mi a' két Burkus hadi-test' össze-zárkózását megakadályozhatta volna, pedig több módok állottak hatalmában.

5. Minden háborúnak a' maga rende szerént kelletik folyni, mindeniknek legyen valamelly tárgya, mindeniket a' haditudomány alap-rendszabásain kell viselni. Olly erővel jelenjünk-meg a' hadi-színen, melly minden elő-fordúlható akadályokkal egyenlő mértékben vagyon.

* Marschal Villárs azt mondja, ha szerencsétlenségünk vagyon háborúba keverednünk, tudósítva légyünk azon hatalom' ereje felől, ki ellen háborút akarunk viselni; mivel a' nélkül, hogy tudnánk: mit reménylhetünk, vagy mitől félhetünk, lehetetlen a' védelemre, vagy megtámadásra igazi plánt csinálnunk. Ha az első ágyú-lövések megtörténtek, már nem tudjuk miképen végződik-el a' háború; tehát erről még akkor kelletik gondoskodni, minekelőtte hozzá kezdtünk. Ha egyszer elhatároztuk magunkat a' háborút elkezdni, a' legnagyobb és merészebb plánok gyakran a' legbölcsebbek és szerencsebbek, ha háborút viselünk, viseljük jól, kivált sokáig ne tapogassunk, ne szuszogjunk.

** Az ellenség' erejét, ha bár csekélynek tessék-is, megvetni nem kell, a' gondatlan elbizottságot már gyakran szomorú esetek követték, példát láttunk a' Francia Respublika ellen viselt első hadévekben, mellyekben a' nadrágtalan (Sansculotte) gyűlevész-nép fényes győzelmeket vívott; az éjszaki Amerikaiaknak Angliával viselt csatáiban, mellyek által a' rongyos gankeék a' hajporos fejű Brittok' igáját nyakokról lerázták; most a' Hellás bátor fiai mindenben szűkülködve, fegyverkezetben, eledelben, ruházatban fogyatkozást szenvedve már nyolcz év óta harcolnak a' felfúvalkodott fényes Porta ellen. A' hadász szellem, a' minden nehézséget eltűrni tudó nagy telkűség, a' nyilvános veszedelmekben el-nem tikattság, a' veszteséget-is használni értő elmésség, a' valóságos ereje a' hadi-seregnek, az ezen hadi virtusokkal nem dicsekedhető nagy számú fegyveres nép csak önmagának vagyon terhére, a' legügyesebb Hadivezérnek legcélelányosabb intézeteit is véghez nem viheti.

6. A' hadviselés kezdeténél jól meggondoljuk, vallyon előre mozdúljunk-e, vagy nem. De ha egyszer az ellenséget megtámadtuk, a' támadás mellett kell mindenkor, bár mennyiben kerüljön-is, maradnunk; a' hátrálások bár a' legnagyobb ügyességgel vitessenek-is végbe, megcsökkenetik a' sereg' morális erejét, mivel a' vélt nyereséget az el-

lenségnek engedjük-által. A' hátrálásban mindenkor több ember, és had-szer szokott elveszni mint akármelly véres ütközetben, és még azzal a' külömbséggel, hogy az ütközetben az ellenség mindég majd annyit vesz, ha győz-is, mint mi; a' hátrálásnál pedig egyedül mi szenvedünk veszteséget.

* Egyedül az olyan hátrálások szoktak szépek lenni, azt mondja Szászai Marschal, mellyek a' lassan űző ellenség előtt történnek-meg, mivel ha, az egész erejével a' hátrálónak nyakában vagyon, akkor a' hátrálás szaladásra változik-által.

** A' hátrálások csak akkor ajánlhatók, ha máskép az ellenségen nem győzedelmeskedhetünk, és lesbe akarjuk csalni; de akkor is igyekeznünk kelletik az űző ellenséget nyakunkról le-rázni, mert máskép a' lesben állók akadályoztatva lesznek, az ellenségre véletlenül rohanni.

7. A' Fő-hadivezér ön-magát gyakran kérdőre vegye, hogy vallyon ha az ellenség' homlok-rendét, jobb, vagy bal oldalát megtámadná, mi tévő lenne? Ha a' felelettel tétozódna, akkor helyheztetése semmit-sem ér, nincs az alap-rendszabás szerént, hibáját azonnal, a' míg nem késő, jobbitsa-meg.

* 1758-iki hadévben a' Burkus sereg' helyhezete Hochkirchennél igen hibás volt, mivel azon a' minden emeleteket elfoglalt ellenség' ágyú-tűz helyei (Batterien) uralkodtak. Fridrik Király még-is azon hibás állásában, mivel Loudon hátát fenyegette, hat nap maradt, a' nélkül hogy azt megjobbitani igyekezett. Úgy tetszik, mintha a' veszedelmet, mellyben forgott észre se vette, mivel Daun Fővezér, hogy őt másnap hāhatosan megtámadhassa, egész éjjel mozgásban volt, olly véletlenül megis lepte a' Burkusokat virattakor táborokban, hogy azok védelmekről elegendőkép nem is gondoskodhattak. Bé is voltak egészen kerítve. Fridrik onnét még is, minekutánna ugyan 6000 emberét, több vezéreket, 's majd az egész ágyúzó serejét elvesztené, rendben vissza-húzta magát. Ha Daun akkor győzedelmét használni tudta, Fridrik magát soha onnét vissza nem húzhatta volna. A' nyilvános veszélyből, mellybe őt vigyázatlansága buktatta, egyedül a' szerencse szabadítá-ki.

Szászai Marschal ugyan azt mondja „hogy sokkal több ügyesség kívántatik, mint „sem gondolnánk, egy hibás helyhezetet megvívni, mellyet ellenségünk jókor megjobbitani érti. A' támadót semmi-sem lepi-meg olly véletlenül mint az olly mozdulás: ő „számot tartott valamire, készületeit a' szerént már megis tette; de várakozásában az „utolsó szempillantatban megcsalatozik. Semmi sem tántoríthatja meg inkább az ellenséget, semmi-sem ejtheti nagyobb hibákba mint az ellen-seregnek véletlen mozdulata, „ha hogy a' szerént intézeteit meg-nem változtatja, megverettetik, vagy ha későn változtatja, akkor-is megverettetik.” De az illy Hadivezér, ki ütközete' foganatját az előbbeni alap-rendszabásra helyhezteti, mindég veszedelemben forog többet veszteni mint nyerni. Ha az ügyes megtámadó gyors mozdulást tenni ért, úgy időt nyerhet, a' hibás helyheztetést, minekelőtte a' megtámadott azt megjobbithatná, hasznára fordítani.

(Folytatása következik.)

KISS KÁROLY.

13.

A' Keresztyén Vallásnak a' Magyarok közt lett elterjesztéséről 's elterjedéséről.

Még mind e' mái napig is fenn-forgó 's el nem döntött kérdés az, hogy Ásiából ki-
jött dicső eleinknek, a' Pogány Vallásból a' Keresztyén Vallásra lett térítettések, Deák
szertartású Papok által történt-e meg, vagy Görög szertartású Papok által? mindenik
rész magának tulajdonítván ebben a' tekintetben az elsőseget. —

Igen hihető 's csak-nem minden kétségen kívül való, hogy a' mi Hunnus és Avaras
név alatt ismeretessé lett Eleink, a' Deák szertartású Papoktól vették-bé 's tanúlták-
meg legelőször az Evangyéliomi Tudományt. — Hogy az Evangyéliom jóltévő világának
kisúgárzása, az Apostoloknak Jeruzsálemből lett széjjel oszlása után, a' Földnek minden
akkor ismeretes hatáirra csak hamar elhatott, nyilván bizonyítják azt *Eusebius* (Caesa-
reai) *Socrates*, *Hieronymus*, *Theodoritus*, *Sosomenus*, *Evagrius* és mások. *Hieronymus* és
Eusebius után *Debretzeni Ember Pál* *) azt állítja, hogy a' Scytháknak, a' kiktől származ-
tatja a' Hunnokat, Avarokat és Magyarokat, *András Apostol* hirdette legelőször az Evan-
gyéliomot, a' mellyet azok közzül sokan bé-is vettek. — *Farlatus Dániel* **) Péter Apos-
tolnak tulajdonítja a' Pannoniai Népek' Keresztyén Vallásra lett térítettését, azt állít-
ván, hogy midőn Péter Apostol, *Claudianus Császártól* Rómából kiűzetett, Illyrián ke-
resztül Jeruzsálem felé tett útjában *Syrmiumban*, Pannonia nevezetes városában megállá-
podott, és ott sokakat a' Keresztyén Vallásra térítvén, *Epaenetust* Syrmiumi Püspökké
tette. *Hesychius*, a' Salonitai Püspök-is azt állítja, hogy Péter Apostol, *Clemensel* ter-
jesztette itt a' Keresztyén Vallást, így írván: *Relegendum est utriusque iter, sive in*
Europa, sive in Africae provinciis confectum; nam et Egyptum adiit, et Lybiam lustra-
vit et ad occasum usque Hispanias, Gallias, Germanias, Italiam, Insulas multas, Grae-
ciam et Illyricum universum, itemque Venetias et Istriam et Dalmatiam et Pannonias et
Macedoniam et Epirum et Maesias et Thraciam et Scythiam, Getiamque cis et ultra Da-
nubium obambulavit. — Hasonlóképen *Hieronymus* ***). *Gregorius Nissenus* ****) *Ásterius*

*) Lampe Hist. Eccl. Ref. in Hung. et Transylv. Part. 1. pag. 2.

**) Illyr. Sacr. T. 1. Proleg. Part. 5. Sect. 1. Cap. 1. §. 1.

) Epist. 59. *) Oral. de S. Steph. T. 2. pag. 790. edit. Paris, 1615.

az Amasiai Püspök *) *Damianus Péter* **) és VIII-dik János Pápa ***) nyilván bizonyítják, hogy Illyriába, melly *Strábó*, *Appianus* és *Svetonius* szerint Dalmátiát, Maesiát, Noricumot és Pannoniát foglalta magába, Szent Pál Apostol terjesztette a' Keresztyén Vallást, valamint a' Messalinus által számkivetésbe küldött Ravennai Püspök *Apollinár* is, a' kiről így ír *Agnellus* ****): *Ad partes Illyriae captus (Apollinaris) ductus est, deinde per Salonam, Pannoniam quoque per ripam Danubii, Thraciamque obiit et ibidem atque in Littore Corinthi, multa per eum mirabilia intulit Dominus.*

Epaenetus után, *Hesychius*, *Dorotheus Tyrius*, *Galesinius Péter*, *Ferrarius Filep* és mások bizonyításai szerint *Andronicus* lett a' *Syrmiumi Püspök*. *****) Többre szaporodván pedig a' Pannoniában lakó Keresztyének' száma, más több Püspökségek-is állittattak ott fel, és hogy Sziszekben már a' 11-dik Század vége felé fel-állittatott a' Püspöki-szék onnan tettik-meg, hogy a' Szombathelyen lakott Felső-Pannoniai Praetor *Dio Cassius* után következett *Amantius* 302-dik Eszt. a' Sziszeki Püspököt *Sz. Quirint* a' Keresztyén Vallásért halálra ítélte és Malom-követ köttetvén nyakára, a' Sibaris vagy Gyöngyös vizébe vettette *****). Ugyan ez a' sors érte a' *Syrmiumi Püspököt Sz. Iraeneust* is, a' kit 303-dik Eszt. *Probus* az Alsó-Pannoniai Praetor, a' Keresztyén Vallásért halálra ítélte és a' Száva vizébe öletett. *****)

Az 1-ső Nicaei Árius ellen 325-dik Eszt. K. sz. u. özsze-gyűlt és tartatott Egyházi közönséges Zsinatban, jelen volt a' *Syrmiumi* vagy *Szeremi Püspök Domnus* is *****) — Nem különben 326-dik Eszt. *Ariminumba* ismét Egyházi-gyűlés tartatván, abba Pannoniának hét Püspökei jelentek-meg, úgymint 1.) A' Mursai (ma Eszéki) *Valens*, 2.) A' *Singiduni*, *Ursák* 3.) A' *Syrmiumi*, *Germinius* 4.) A' *Kibali*, melly most *Vinkovetznek* nevezetik 5.) A' *Petoviai* vagy *Potoli*, *Aprianus*. 6.) A' *Sziszeki*, *Migdonius* 7.) A' *Sabariai*, *Megazius*. Ezekén kívül pedig még többen is lehettek, kik a' gyűlésen meg nem jelentek. Sőt már 347-dik Eszt. K. sz. u. Érsek-is volt Pannoniában, *Eutherius* név alatt, a' ki a' nevezett Esztendőben tartatott Szardikai és Majlandi Egyházi-gyűlésekben, *Apriánussal* és *Márkussal* a' *Potoli* és *Sziszeki Püspökökkel* jelen volt. *****)

Midőn tehát a' Hunnusok Pannoniába bérontottak, virágzott már akkor itt a' Keresztyén Vallás, és *Nicaetásnak* az *Aquiléjai Püspöknek* könnyű volt őket a' Keresztyén Vallással megismertetni, mellyet *Sosomenus* szerint *Theotinus* a' *Tomitánumi Püspök* még szélesebben igyekezett közöttök terjesztetni; de hogy még ekkor kevés követőkre talált, avagy csak onnan-is ki lehet hozni, hogy ez a' még vad és pallérozatlan nép, a' Keresztyéneknek, csak-nem minden eleikbe akadt Templomaikat lerontotta, Papjaikat ölte, vágta; halgatóikat Honnjokból ki-kergette, 's valamerre fordúlt, mindenütt pusztulást 's veszedelmet hagyott maga után.

*) Hom. 8. in Actuar. Bibl. P. P. Combefis. **) Sermo de SS. Apost. ***) Tom. 6. Part. 1. Concil. Hard. col. 18.

*****) Apud Murator. Script. rer. Italiae Tom. 2. *****) Apud Farlat. T. 1. p. 262.

*****) Kerchelich pag. 14. — Schönvisner pag. 114. és 126.

*****) Schönvisner pag. 127. — Most a' régi Syrmium helyén Mitrovitz nevű kis Város fekszik.

*****) Schönvisner pag. 140.

*****) Ibid. pag. 141.

Attila' halála után a' Hunnuskok Pannoniából kinyomattatván, és a' fekete tengerhez vonúlván, a' VI-dik Század' második feléig magokat Pannoniába nem mutatták; hanem ekkor, *Avarok* neve alatt Pannoniára ütven, azt elfoglalták és nagy Károly Császár idejéig szakadatlanul bírták. — Hogy N. Károly Császárig, az Avarok adtak-é helyet szívekben az Evangyéliomi Tudománynak, azt bizonyosan meghatározni nem lehet; hanem N. Károly Császár, őket fegyverrel hatalma alá hajtván, K. sz. u. 795-dik Eszt. *Thudun* egy az Avarok' vezéri közzül a' Császárhoz követeket küldött, 's magát a' keze alatt lévő néppel a' Keresztyén Vallás' bévételére ajánlotta, melyet az *Eginhardus* bizonyítása szerént tellyesített is, a' ki ezen dolog felől így ír: *) *Thudun* etiam, de quo superius mentio facta est, fidem dictis suis adhibens, ibidem Aquisgranum ad Regem venit; ibique cum omnibus, qui secum venerant, baptizatus et remuneratus est. **) Ugyan *Eginhard* így ír Chágánusról-is, a' ki Thudunt az uralkodásban követte: *Cacanus* Princeps Hunnorum, propter calamitatem populi sui, Imperatorem adiit, postulans sibi locum dari ad habitandum inter Sabariam et Carnuntum, quia propter infestationem Slavorum, qui Behemanni vocantur, in pristinis sedibus esse non poterant. Hunc Imperator benigne (erat enim *Cacanus* Christianus nomine *Theodorus*) suscepit, et precibus eius annuens, muneribus donatum redire permisit. Qui rediens ad populum suum, pauco tempore transacto, diem summum obiit. — Hogy pedig az Evangyéliom Tudományának az Avarok közt felélesztett szikrája el-ne aludjon, Károly Császár, *Arnót* a' Salisburgi Püspököt, az Avarok közzé küldötte, a' kiról így ír egy nevetlen író: *Arno* in Pannoniam profectus, sua praedicatione populum erudivit, Ecclesias consecravít, sacerdotesque ordinavit. És minthogy már ekkor közöttök számossan voltak a' Keresztyének, *Theodoricust* a' Püspökségre felszentelte 's ennek halála után *Adalramus* a' ki a' Salisburgi Püspökségben *Arnót* követte, *Ottot* tette Püspökké, a' kit ismét *Osváld* követett. ***)

Nem külömben a' IX-dik Században is *Urolphus* a' Laureaceai Püspök, nagy előmenetellel terjesztette az Avarok közt a' Keresztyén Vallást, és azok között egynehány Püspökséget is állított-fel, a' mellyek közzül II-dik *Eugenius* Pápa, a' *Favianai*, *Speculi-Juliai*, *Nyitrai* és *Vetvári* Püspökségeket meg is erősítette, a' mint ez megtettzik az említett Pápának az *Urolphus* által felszentelt Püspökökhöz 's *Tutundushoz* és az egész Avarok' népéhez írt leveléből, a' mellyet így kezd: *Eugenius* Servus Servorum Dei. *Rathfredo*, Sanctae *Favianensis* Ecclesiae et *Methodio*, Sanctae *Speculi-Julienensis*, quae et *Sorigiturensis* nuncupatur, atque *Alevino*, Sanctae *Nitraviensis* Ecclesiae, parique modo *Annoni*, Sanctae *Vetvariensis* Ecclesiae Episcopis, simul etiam *Tutundo*, nec non *Moy-maró* Ducibus et *Optimatibus*, *Exercitibusque* *Plebis* *Hunniae*, quae et *Avaria* dicitur et *Moraviae* etc. ****).

Schwartz Gottfried ugyan, Bonfinius és Inchoffer után azt állítja, hogy a' Nagy Károly Császár' és az ő Fija 's követője *Ludovicus Pius*' halálok után, az Avarok, a'

*) In *Annal.* ad Ann. 796.

**) Ezt bizonyítják *Alcuinus* Epist. 7. és *Theodulphus* az *Aureliai* Püspök Tom. 2. apud *Sirmond.*

***) *Anonym.* de *Convers.* *Bojar.* et *Carent.*

****) Tom. 9. Conc. Labb. col. 637. edit. Venet.

Keresztyén Vallást megvetvén, ismét vissza tértek volna a' Pogány Vallásra. De e' nem hihető, mert ha találkoztak is olyanok, a' kik az Evangyéliomi Tudományt megvetvén, a' Pogány vakság' szövénnyeibe hanyat homlok rohantak: (mint ez, a' Magyarok között is megtörtént a' Sz. István és I. András idejében) mindazáltal a' Keresztyén Vallást csak ugyan gyökerestől ki nem irhatták, sőt az, annakutánna-is sok követőkre talált, a' mint ezt hosszasan és fundamentomosan megmutogatta Salagyi István Pécsi Kanonok, de Statu Ecclesiae Pannonicae L. 2. cap. 2. pag. 51. seq.

Alsó Pannoniába is az Avarok által meghódoltatott Slávok között, a' Salisburgi Püspök *Virgilius* iparkodása által (a' ki *Modestus* Püspököt, *Vatko*, *Reginbert*, és *Contharius* Deák szertartású Papokkal a' Cettemarus kérésére ezen néphez küldötte) a' Keresztyén Vallás nagy előmenetellel terjesztetett, a' kinek példáját a' Salisburgi Püspökségben ő utánna következett 's már fellyebb-is említett *Arno* is hűségesen követte, azok között az Evangyéliomi Tudományt hirdetvén, Templomokat és a' hol a' szükség úgy hozta magával Papokat szentelvén. — *Theodoricus*, *Otho* és *Ospald* Püspökök alatt-is, sebes lépésekkel terjesztetett a' Keresztyén Vallás, a' kiknek iparkodások 's buzgó igyekezetek által, az alsó Pannóniában lakó népek, a' pogány babonás vallást elhagyván, a' Keresztyén Vallásra tértek, a' kiknek számokra csak hamar, majd minden népesebb és nevezetesebb helyeken Templomok építtettek, a' mellyek, az említett Püspökök által fel-is szenteltettek. Egy ezen idő-tájban élt nevetlen Író, elő-számlálja azokat a' helyeket, a' hol ekkor Templomok építtettek és szenteltettek, mellyek voltak: Salapurgin, Lindovels-Kirchen, Palprumes-Kirchen és Quinque Basilicae. *) 's a't. — Úgy látszik, hogy Salapurgin, nem más, hanem a' mai Szalavár; Lindovels-Kirchen, Lindva, Palprumes-Kirchen, Veszprém, és Quinque Basilicae, Pécs. — És így minekelőtte *Cyrrillus* és *Methodius* ezek a' Tót-nemzetek Apostoli 863-dik Eszt. Pannoniába jöttek, már az előtt 803-dik Eszt. fogva, virágzott ott a' Keresztyén Vallás, Templomaikban gyakoroltatott a' Deák szertartás szerint az Isteni tisztelet, és a' Salisburgi Püspökök a' Vallás Tanítókra nézve, nem engedtek nékik fogatkozást látni.

Igy terjedett-el az Alsó- és Felső-Dáciát lakó Nemzetek között-is lassan-lassan a' Keresztyén Vallás, úgy hogy mikor a' Magyarok 895 Eszt. K. sz. u. Almos vezérlelése alatt bé-jöttek Magyar-országba, itt a' Keresztyén Vallás, már mindenütt divatban volt, és a' Pogány Vallásnak, csak itt-ott volt valami nyoma még meg, mert különben nem lehetne megmagyarázni, hogy miképen terjedhetett oly sebes lépésekkel a' Magyarok között az Evangyéliomi Tudomány, ha az, az általok meghódoltatott Népek között virágzásba nem jött volna, és ahoz lassan-lassan nem szoktatódtak volna. Nem lehetne mondom megfogni, hogy *Piligrinus* a' Lauriacei Érsek, a' Magyar Előkelő mind két nemből valók közzül, miképen téríthetett volna mint egy öt ezeret a' Keresztyén Vallásra, a' mint ezt maga *Piligrinus* dicsekedve írja VII-dik Benedek Pápához írt levelében **).

Azok a' számtalan Keresztyén hadi-foglyok is, kiket a' Magyarok Német, Olasz és Frantzia-országokból magokkal haza-hurtzoltak, mind a' mellett-is, hogy azokat a' leg-

*) De Convers. Bojar. et Carent.

**) Petri Lambecii Comment de Biblioth. Vindobonensi L. 11. C. 8.

csekélyebb szolgálatokra, barmaiknak őrzésekre, vadászatra és halászatra fordították és a' magyaros élet-mód' követésére kényszerítették, nem kevésbé segítette-elő azt a' környül-állást, hogy a' Magyarok a' Keresztyén Vallással megismerkedjenek, darabos erköltsők lassan-lassan simúljon és a' pallérozódásra nékiek út nyitasson. Nem külömben a' Német Császár is, *Henrik*, minden igyekezetét arra fordította, hogy a' Magyarok közt a' Keresztyén Vallást elterjeszsze, és az által vadságokat szelídítse, kemény erköltsöket lágyítsa 's annál fogva őket a' ragadozástól és szagúldozástól, a' mennyire lehet el-vonja, ámbár kevés sikere lett ezen igyekezetének.

Szerencsésebbek voltak ebben a' tekintetben a' Görögök, mert midőn 943-ban egész Constantzínápolyig nyomultak volna a' magok után mindenütt pusztulást és veszedelmet hagyó Magyarok, a' Görögök drága ajándékokkal voltak kénytelenek tőlök öt esztendeig tartó békességet vásárlani; mellynek szentül leendő megtartásának bizonyására, két Fejedelmi Vezért adtak kezesül, úgymint *Gyulát* és *Bologudest* vagy *Verbulchot*. A' Constantzínápolyi Udvar, ezen fő embereket lassan lassan, az udvari finomabb ízléshez, pompához 's jó éléshez szoktatván, és Patricziusi rangra emelvén, fényes ígéretekkel és szelid 's nyájas velek-való bánás módokkal csak hamar megnyerte, és oda vitte ki a' dolgot, hogy velek a' Keresztyén Vallást megszerettette, a' kik azt valósággal be-is vették, melly történetnek bár nem a' legnagyobb, de csak ugyan szembetűnő befolyása lett a' Magyarok' Keresztyén vallásra lett térítettésére nézve, nem kevésbé mozdítván azt elő a' kereszttségben István nevet vett Gyulának *Sarolta* nevű Leánya, a' mint alább megfogjuk látni, a' ki idővel a' Geiza Fejedelem' Felesége lett.

Az öt esztendőkre kötött fegyver nyugvás eltelvén, Constantinus Császár, *Gyulát* és *Bologudest* vagy *Verbulchot* Constantzínápolyból vissza-küldötte, melléjek adván egy *Hierotheus* nevű Görög Papot, a' kit *Theophylactus* a' Constantzínápolyi Pátriárcha, Magyarország' Püspökjévé szentelt, a' ki Gyulával Erdélybe menvén, ez vele egész Familiáját, minden Udvari Tisztjeit és igen sok alattvalóit megkeresztelte, 's más Magyar-vezérektől számtalan keresztyén rabokat kiváltott. Verbulch azomban, a' Keresztyén Vallást elhagyván a' Pogány Vallásra vissza-tért, 's elébbeni ragadozáshoz szokott élete módját ezután is követte mind haláláig, a' Görögök földjén sok ízben szagúldozván és iszonyú öldökléseket 's rablásokat követvén-el, és e' volt az oka, hogy Hierotheust több Görög-papok Magyar-oroszagra nem követhették, 's a' kik bójöltek-is, a' Magyarok nyelvét nem igen értvén, igyekezetekbe nem bódogúlhattak úgy a' mint kellett és lehetett volna. —

Ekképen az Evangéliom világosságának a' pogány babonaságban vakoskodó Magyarok közzé való kisúgárzása Nap-keletről megakadályoztatódván, Nap-nyúgotról igyekeztek azt a' Magyarok közt felderíteni, 's őket Ásiaiakból Europaiakká tenni; de eleinte kevés sikerrel. Mert ámbár XII-dik János Pápa, az I. Ottó Császár megesküdt ellensége Taksony vagy Toxus idejében, küldött is Rómából két Papi követet, úgymint *Zaleucust* és *Zachaeust*, a' Keresztyén Vallásnak a' Magyarok közt való elterjesztésére; de mint-hogy a' volt titkos tzéljuk, hogy a' Magyarokat Ottó Császár ellen ingereljék; Ottó ezt kitanulván, őket útjokban letartoztatta 's tőlök a' Pápa Bulláját elvitette. Illy kevés foganatja lett eggy az Evangéliom hirdetése végett az Országba bé-jött *Wolfgang* nevű Remete

törekedéseinek is *) a' ki minthogy ebben a' tekintetben itt semmire sem mehetett, a' Passaui Püspöktől Piligrintől 971-ben vissza hívattatott.

Nagyobb tüzzel folytatódott a' Magyarok' Keresztyén Vallásra lett térítettése Geiza Fejedelem' uralkodása idejében, a' ki a' Feleségének Saroltának tanátssára, a' Keresztyén Fejedelmekhez és Püspökökhöz követeket küldött, azzal a' kéréssel, hogy azok küldének keresztyén Papokat a' Magyarok keresztyén Vallásra leendő megtérítésére, mellynek az a' jó következtése lett, hogy Piligrin, a' tőle ide küldött mindenféle rangú és rendű Papok által, mintegy 5000 Magyarokat a' Keresztyén Vallásra térített, a' mint felyebb említettem volt De mind ezek mellett-is, a' jó mag nem talált mindenütt jó földre a' Magyarok' szívében, mert azoknak nagyobb része, a' Pogány vallásban megmaradt és az Évangéliom szelidségre oktató Tudományának nem adott helyt.

Leg-többet tett, úgy látszik, ebben a' tekintetben Adalbert a' Prágai Püspök, a' kire bízta leginkább III. Ottó Császár a' Sarolta kérésére a' Magyarok' megtérítését. Woik is, a' Geiza Fia (ki a' Sz. keresztségben István nevet vett) 994-dik Eszt. Esztergomban, Adalbert Püspök által nagy pompával megkereszteltetett. De nem kevésbé akadályoztatta a' Keresztyén Vallásnak a' Magyarok között való elterjedését az, hogy Geiza, az Adalbert Püspök' tanácsára, minden rabszolgaság járma alatt nyögő Keresztyéneket, szabadságba akart helyheztetni 's a' mivelés végett örökös birtokul, bizonyos földeket szándékozott nékiek adni. A' Geiza ezen szándéka azomban, a' Pogány valláshoz szító Magyarok közt nagy zendülést okozott, és a' pártütés tüze minden bizonnyal lobbot is vetett volna, ha Geiza, a' keresztyén rabokat elébbeni állapotjokban meg nem hagyta volna. Sőt Adalbertnek az Országból lett kimenetele után, maga Geiza is nagyon lágy-meleg kezdett lenni a' Keresztyén Vallás eránt, mert nem csak megengedte a' Pogány vallás' gyakoroltatását, hanem a' Keresztyén Vallás mellett, maga-is részt vett a' Pogány Vallású Magyaroktól gyakoroltatni szokott Isteni tiszteletben, a' mit midőn az ő udvari Papja szemire vetett volna, azt felelte, hogy ő gazdag lévén, van módja mind a' Keresztyének Istenének, mind a' Pogány bálványoknak áldozatokat nyújtani **).

A' Geiza 997-dik Eszt. történt halála után, az ő Fia István (a' kinek Gizela, Henriknek a' Bavariai Herczegnek testvér húga, olly feltétellel adatott feleségül, ha a' Keresztyén Vallásban álhatatossan megmarad 's annak alattvalói közt leendő elterjesztésére fogja minden erejét 's tehetségét fordítani ***); a' szomszéd Fejedelmekkel szövetséget kötván, nyilván kinyilatkoztatta, hogy erős és álhatatos akarátja a' légyen, hogy minden Magyarok megkeresztelkedjenek és minden Keresztyén rabok szabadoknak hirdettessenek. Nem tetszett ez sok Pogány Vallás mellett buzgólkodó Magyaroknak, kik is a' Somogyi Vezér Kupa vezérlete alatt fegyvert fogván István Király ellen támadtak, és őt Veszprémben ostrom alá fogták; de ő megkeresztelkedett hív katonáinak és néhány vitéz Németeknek segítségével, Kupát meg-győzte, megölte 's zenebonáskodó seregét széjjel szórta.

*) Author Dissert. Paralip. rer. memorab. Hung.

**) Engels Geschichte des Ungr. Reichs T. 1. pag. 103.

***) Sigebertus Gemblacensis ad annum 1010.

Ekképen a' csendesség helyre állítódván és a' Keresztyén Vallásnak a' Magyarok között való elterjedésének akadályai elhárítódván az Ország-lakosinak nagyobb része a' Keresztyén Vallást bevette, mellynek terjesztésében, hogy a' Görög szertartású Papok legnagyobb részt vettek *) — elhalgatván azt, hogy Sz. István a' maga fiához Imre Herczeghez intézett tanításában **) a' Vasár-nap' megülését parancsolván, a' Római Eklésiában megülni szokott Innepekről, valamint a' Szentek' imadásáról is legkisebb szóval sem emlékezik, a' mellyek ha akkor szokásba lettek volna, lehetetlen, hogy ezekről emlékezetet ne tett volna, és ezeket a' fiának Imre Herczegnek szívére ne kötötte volna, — avagy tsak onnan is ki lehet hozni, hogy a' Magyarok egész Sz. László Király idejéig; a' böjtölésben, a' Görög szertartás szerint való szokást követték. ***) Erre mutat a' Szent László Királytól Szabóltson tartatott Nemzeti 'Sinat ezen végzése is: Bigami Praesbyteri et Diaconi, et Viduarum vel repudiatum mariti, possunt ad ordinem suum, post separationem et poenitentiam peractam, reverti. Illis vero Praesbyteris, qui prima et legitima duxere conjugia, indulgentia ad tempus datur, propter vinculum pacis et unitatem Spiritus Sancti. ****) És az is, hogy a' Vallásba az újjabb Római szertartást bevett Magyarok, a' Görög szertartás mellett megmaradtakat régi vagy ó Hitűeknek, Valásokat pedig ó Hitnek nevezték 's nevezik mind e' mai napig.

Ebben az értelemben vagynak *Bonfinius*, *Inchoffer*, *Schwartz*, *Péterfi*, *Bárdossi*, 's mások, a' kik azt állítják Irásaikban, hogy szinte két századok lefolyta alatt, a' Magyarok között a' Görög szertartás szerint virágzott a' Keresztyén Vallás; hogy minden Klastromok, Apátúrságok és Prépostságok, görög szertartású Papokkal voltak bétöltve és egész 1204-dik Esztendeig egyetlen-egy Deák szertartású Klastromnál több nem volt az Országban, bizonyásgúl hozván erre fel III. Intze Pápának Imre Királyhoz 1204-ben Rómából küldött levelét, mellyet láss T. Katona Istvánnál T. IV. pag. 735.

Ámbár pedig mindezek ekképen lettek legyen is, mindazonáltal a' mint a' fellyebb valókból is megtetszik, tagadni nem lehet, hogy a' Deák szertartású Papok is részt ne vettek volna a' Magyaroknak Keresztyén Vallásra térítettésében, a' mint ezt *Salágyi* és *Stilling* hevesen is mutogatják, és ha szinte az Ország' egyéb részeiben nagyobb számmal voltak is az ó Hitű Papok, annyi bizonyos, hogy a' Sz. István Király Udvarában a' Deák szertartású Papok foglaltak első helyet, és onnan a' Görög Papokat kiszorították. Die deutschen und italienischen Geistlichen und Mönche (igy ír Engel, Geschichte des Ung. Reichs T. 1. pag. 106) umgaben den Hof, und wurden zum Nachtheil der Staatseinkünfte mit Gütern beschenkt; allmählig nahmen sie auch auf die politischen Angelegenheiten und auf die weltlichen Gunstbezeugungen Einfluss. Sie verdrängten vom Hofe die magyarische Sprache und führten am Ende in allen Geschäften die lateinische ein. Diesen Übelstand in Rücksicht der Cultur des großen Hauses hätte die orientalische Religion nicht nach sich gezogen, und erst die Reformation hat der ungarischen Sprache ihr literarisches und zum Theil geschäftliches Daseyn wieder gegeben.

BALAJTHY JÓSEF.

*) Bárdossy Supplement. Analect. Terrae Scepus. **) Verbőczy Tripart. Jur. Hung. Decret. S. Steph. c. 1. ***) S. Ladislai Decretor. L. I. c. 51. ****) S. Ladislai Decret. L. I. c. 1. et 5.

Csesznek Váráról.

Minél örvendetesebb dolog előttünk, hogy bírnunk olyan Folyó - írásokat, melyekben Hazánk' nevezetesebb tájékait, hegyeit, várait, köz-ismeretűekké tenni van kezünkön alkalom; annál inkább lehet fájlalnunk, midőn épen a' legnagyobb nevezetességekről hallgatnak Iróink, 's azon emlékezetre méltó dolgokat, melyeket szemeink' elől a' régen múlt idő' 's az előkor' leple borít, — nem igyekeznek a' lehetőségig napfényre hozni.

Veszprém Vármegyében a' Bakonyban, *Csesznek* nagyon nevezetes Vár lévén, valóban csudálni lehet, hogy a' ki már azt közelebbről látni szerencsés vala, felőle eddig hallgatni tudott. Én azt nem láthatám, azért nem-is ismerem. Nem-is czélom itt annak környülállásos történeteit leírva adni; hanem csak intve, buzdítva kérni ama' Honfiainkat, kik Csesznekről többet hallhattak, vagy annak környén lakván és megfordulván, többet láthattak és kitanúlhattak: tartanak hazafiúi kötelességöknek az eránt híven tudakozódni, 's tapasztalásaik' gyümölcseit nagyobb kiterjedésben, minden oldalról kielégítő tudósításban, derék Folyó-írásaink' számára beküldeni. Most én az emlékeztető buzdítás mellett addig is kívántam e' keveset Olvasóinkkal közleni, melyet egy jeles Hazafitól hallék, ki 1784-ben az érintett Várt személyesen látta, 's körüle tett vizsgálódásai után itt adom észrevételeit, tapasztalásait.

Csesznek Vára egy igen erős és magányos kősziklán, de már egészen a' pusztulás' közügyű útján áll. Egy kocsi szélességű út van a' sziklában vágva, mely a' Várba felviszen. A' Vár alatt egy tizenhét fogú vagy lépcsőjű lajtorján lehet egy tömlöczbe lejutni, mely foghely hasonlóan egészen magából a' sziklából kivágva készült. E' nagy erősségű tömlöczben holmi szavakat lehete még 1784-ben látni, magyar és görög betűkkel, melyek a' kőbe valának vésve; ott áll a' többek közt ez is: *Isten a' Vigasztaló*. Az ottani lakosok beszéltek az említett évben, ama' férfiak' történeteit is, kiktől ama' fel-írások eredtek; de minthogy az egész történet alig ad valamit, a' mi akár tudományos tekintetben, akár a' hazai történetekre nézve méltónak ítéltetnék a' környülállásos tudósításra, tehát arra kibocsátkozni nem kívánok.

A' Vár' ajtaja felett még akkor ezt a' felül-írást lehete olvasni: MILLESIMOIII† (az-az: 1410) TEMPORE D. SIGISMUNDI; hol a' D. Domini helyett van.

Az ajtó mellett pedig mind a' két felől egy-egy kígyó van a' kőlábra kivágva.

E' várról, a' már többszer említett évben élt legkorosabb Cseszneki lakosok ezt a' Regét mondották: „Hallottuk apáinktól; hogy e' Vár hajdani időkben valamelly *Garádé* (talám Miklóse) volt. Itt a' körüllevő Bakonyban legelének egykor Gara' sertései, mel-

lyek közül egy-egy darab többszer is elmaradván, vesztességének okát a' kanász ki nem tudhatá. Volt a' sertés-falkában a' többek között egy olly sertés is, melyet maga Gara is ismervén nagyon szeretett, és azt magához szelidítvén 's szoktatván, annak Csesznek nevet ada. Elveszett egykor a' Csesznek nevű jámbor sertés is. A' kanász ezen eseten nagyon megrémülvén, szorgalommal vigyázott sertései körül midőn azokat legelteté. Végre meglátott egy a' kőszikla' oldalában lévő téres barlang előtt, valamelly nagy kígyót a' verőfényen melegedni, 's legott az ötlék gondolatjába, hogy bizonyosan az a' kígyó tevén neki már több ízben is a' károkat. Tűnődék a' kanász, hogy mitévő legyen. Azonban helyesen feltalálván magát, felment a' kősziklára próbát tenni, ha netalám az ott melegdő szőrnyet, valamelly nagy kőnek aláhengerítése által megölhetné. Kigondolt próbatétele nem-is lön egészen haszontalan; mert egy nagy követ olly szerencsésen alágördített a' szikláról, a' magát napfényen melengető ragadozó kígyóra, hogy annak derekát elzúzván, borzasztó üvöltéssel veté-be magát setét barlangjába. Ennekutánna hírt adott a' kanász a' történetről másoknak is; odamenvén pedig sok emberek, holmi kézbe-valókkal felfegyverkezve, a' nagy barlangot közös erővel betömék szalmával, melyet azután meggyújtottak, 's így a' kártékony szőrnyet csak-ugyan megölék. Ennélfogva építteté Gara e' nagy egyes kősziklán a' még látható Várát, melynek — a' sertés' történetéről — azonnal Csesznek lön a' neve; valamint a' Vár alatt lévő helység hasonlóan máig is Csesznek nevet visel.

Ez a' dolog adott volna tehát a' Rege szerint okot arra, hogy emlékül a' Vár-ajtó' kőlábjaira kígyókat vágatni parancsolt Gara. A' kígyó' barlangja az említett időkorban, midőn ez a' tapasztalás merítetett, már csak kevésbé vala látható, be-lévén az már az idő' pusztító hatalma által kőszikla darabokkal temetve.

Németországban egy Újság jő-ki ezen cím alatt: *Der Beobachter am Main und Rhein*. Ebben igen nevezetes az, hogy darabjaiban Német, Francia, Olasz és Spanyol-országoknak, úgy Angliának és Svájcznak városairól, erősségeiről, várainról és klostromairól, különféle Népmondák is közöltetnek. Kérettetnek a' Cseszneki Uradalomban lévő gazdasági Tiszt Urak is, Csesznek Váráról bővebb tudósításokat adni; minthogy e' részben ő előttök fakad és foly a' leghitelesebb dátumok' kútfeje. Úgy-sem lévén Hazánkban igen sok régi Várak, arra kellene törekednünk, hogy mindenikről tudhatnánk valamit. Ha mi nem nyomozgatunk, utánunk száz évek múlva még kevesebbet fog a' maradék kipuhatolni minden szorgalmatos kutatásai mellett is; pedig azoknak ismerete által a' honi Történet-tudomány is nagy világosságot 's nagy díszet fogna nyerni. Ha tulajdon Öseleink' hírét, virágzott erejét, bajnoktetteit nem iparkodunk az idő' veszélyétől hatalmasan megóvjva fentartani, feledni fogjuk a' régi magyar történeteket, feledni a' régi magyar szellemet is; és Utódink több Német Lovagokat, több Német Várakat fognak emlegetni, mint Magyarokat. Minden Nemzetnek, úgy nekünk is szentnek kellene tartanunk elhunyt lelkes Eleink' áldott emlékezetét, 's azok közül kellene választani olyat, kiben mint tükörben láthatnánk ama' Dicsőknek, ama' Nagyoknak, minket is szent lángra gyúlasztó példáját.

N. Apáthi Kiss Sámuel.

15.

A' szerelmesek Kútja.

Rege Corvin Századából.

Elűzetett a' vad pogány hada,
Békét hozott sok vérengzős csata,
'S Corvin hatalmas Zápolyának
Adá Trencsint 's kékellő bérceit
Díjozva őt 's buzdítva hőseit,
Kik a' Hazáért harczolának.

Víg hangot zeng a' szirtek' kebele,
A' Vár örvendő vendéggel tele,
Urát büszkélkedőn fogadja,
István deli nőjének karjain,
Kéjeltve hős tettének díjain,
Kegyelmét és szívét mutatja;

Fogolyjait nézé éles szeme,
Megbűvölé őt Fatme' kelleme,
'S Leoldatá könnyűs bilincsét,
„Vedd őt, nőm, mint vitézi zálogot,
Illy Szépség szertetépi a' lánczokat.
Nem kérem megváltási kincsét.

Bús Fatme honja felé felsohajt,
Szűz keble nem viselheti e' bajt
És foly szemének könnyözönje.
Honjában vár reá szegény híve
Honjába vissza, vissza vágy szíve
Szerelmi lánczát hogy köszönje.

Bátran mint a' lengő Madár-király,
Midőn az úszó fellegekbe száll
Néz Trencsin a' dúzs völgy' ölébe,
'S miként mohos szirtű új birtoka
Ollyan kevély Urának homloka
És olly kemény szűt rejt keblébe.

Nyugván győzelmi borostyánjain
A' sors kéjserget bájol napjain
'S hűsében álmodik dicsének.

Bétellyesül a' mit titkon kíván,
Százán szállnak egy gyors nézte után
Kedvből, kényben ferdő szemének.

A' foglyokért gyűlnek kincshalmak
De nem hatják Fatménak kínjai
És a' kéro ezüst szavára;
„En tégedet már nőmnek adtalak
Nélküle innen nem bocsájtalak”
És kínban hagyja őt magára.

Bús Fatme honja felé felsohajt,
Szűz keble nem viselheti e' bajt
Sohajt, 's néz, Ómár nem jön e' még.
Honjában vár reá szegény híve
Honjába vissza, vissza! vágy szíve
Várván nem éri e' a' kértvég.

Ne sírj, könnyűs szemmel mosolygj, remélj,
Zajgás után letűnik a' veszély
'S egyszer megszűnik a' szív lángja,
Könyűk közt nő a' tiszta szerelem
Könyűk közt tisztul a' szív érzelem,
'S nem vívja le a' vész fulánkja.

Ómár Ómár, éltem fele,
Tőled távol Fatme sír
Jersze, kérlek, a' míg vele
Kínja, 's kínjával ő bír.

Ah, mi sullyosak lánczaim,
Könyüm ántlan ömlenek!
Ah, mint hervasztznak kinjaim!
Ismerőji nincsenek.

Könnyek borúlnak szememre
A' mint messze nézdelek,
Nem zeng szód idvezletemre
Mellyel szellőt terhelek.

Ómár, Ómár, Fatme szíve
Lángárjába elsülyed,
Ha csillagja, vágya, híve,
Tart karjába nem düled.

Ó jöjj, lángítsd hűlt keblemet
Lángvággyal szerelemmel
Váltsd-meg ingadó eskemet
Kétség dulta hitemmel.

Fatme sír; légy védvezére
Légy e' vészben csónakja,
Tartsd, a' mit esked ígére,
Bosszús a' menny haragja,

Ómár, Ómár éltem fele
Tőled távol Fatme sír
Jersze kérlek, a' míg vele
Kínja 's ő kínjával bír.

Igy zeng, sír reggel, este,
Arczán láng kínja festve,
A' bús Török leány
A' Trencsényi sziklán.

Szűz mélyéből szívének
Forr a' síralmas ének
Hol kínja lángra gyúl
'S szerelme fel-virúl.

Csillaggal és szelekkel
Patakkal 's fellegekkel
Közlé keserveit;
'S nem értik sérveit.

Csak szíve más felének
Zeng az illy gyászos ének
Melly szint illy hévre gyúl
Hol szint illy kín virúl.

De bár a' bőség kebele
Trencsint mindennel eltele,
Bár tornyosúl tar szikla gátja
Az ellent csak mosolygva látja,
'S Ura susongó líborán,
Már több kincseket nem kíván;
Mert merész álma telyesüle,
Forró képzelme létesüle,
Csak egyért forrnak vágyai,
Mi a' Természet bő üléből
Mint a' nap láng sugárai
Olyan temérdeken ömöl.

Találmány, vágy versenygenek,
Munkások rajként pezsgenek,
Mit a' szikla rejt mély ölébe
Nem tűnik az ember szemébe.
'S néhány merőt a' kém halál
Az akna torkában talál.
Ne küzdj, ember, magasb erővel,
Bátor, czélod várt czélra nem lel
És bünsúlyos feltétedért
Az ingerlett elem-haragja
Nem adja az ohajtva kért
Jutalmat, 's vágyod alá csapja.

A' szép vár víz nélkül eped;
A' sziklából ér nem reped;
'S mit a' szikla rejt ércz ölébe
Ámbár törekszik nap elébe
Sötét ölébe rejtve lész,
Nem csalja - ki fortély vagy ész.
Azért István vágyját feladja
Fogollyit többé nem zaklatja.
Mesterség a' Természetet
Zsoldossá nem tevé magának,
Szirt szívébe forró érzetet
Sohajtas 's könny nem bájolának.

És egykor az ör hirdeti,
Hogy Tart szemlélnék nézeti,
'S ah Fatme ennek hallatára
Mint egygy Isten mentő szavára
Megrendül, sír, sohajt remél,
Küzd lankad, örülve fél,
Szívének belső ihletése
Súgalja, hogy közelg menése.
Szűz ajkán haldoklik szava,
Halált lel e' hő éreztetben
Vérben lángzik szép arcz hava,
Száz éltet él egy perczenetben.

'S István elé, búval teli
Méltósággal, lép egy deli
Ifjú, vi'sgáló láng szemének
Tüze mutatja lángját szívének,
'S bánattelt hangon kérdezi
Bár hő reményét le-teszi:
„Hosszú útamba fáradozva
„Reményért bajjal osztakozva
„Kémlém 's váltom sorsosait
„A' kinnak, bűnak és hitemnek

„Kémlem nézem szűm vágyait,
„Lelkem' 's bálványát érzetemnek.

„Kémlem, nézem, de hasztalan,
„Sírban lész a' boldogtalan
„Míg én örvényében szívemnek
„Búszben, 's küszdésében hevemnek,
„Megértten össze-hamvadok,
„'S végtére hozzá juthatok.
„Tudod bajom, 's ha vágysz segítni
„E' sullyon, embertárs, könyíttni
„Néked ajánlom kincseim,
„Neked ajánlom életemnek
„Háláját és esdéseim
„És tiszteletét hű szívemnek.”

És jönnek foglyok számtalan,
Kémlel, nézdel, de hasztalan
Nincs köztök az eggy, szíve' vágya;
Reményét ellebegni látja:
„Sírban lész a' boldogtalan
„Míg én itt sirok untalan.
És élte, álma gyorsan illan,
Mint a' villám, ha szerte villan,
'S már távoztatja lépteit:
„Tán megszán a' menny, 's nem sokára
„Letörli kínom könnyeit
„Figyel végtére bűm' szavára.”

'S ím halkan Fatme lép elé,
Halkan fordul a' szem felé
'S mint a' csep a' cseppet ragadja
És láng-tűz az örvényt fogadja,
Akként ragadja szívüket
'S szívökkel hő érzelmöket.
Szerelmöknek szűz villanása,
Vágyok' rokon hullámozása,
És a' mint a' kik felett habok
Örjögve zúgva össze-csapnak
Letűnnek menny és a' napok,
Szemök úgy más tárgyra nem kapnak;

Felzendült keblök' tengere,
Szívök egymás szíven vere;
Bátor félés, csendes sohajtás,
Félénk merészség, láng ohajtás,
Szóttan hangok, szós könnyezés,
Erőtlen harc, hős csüggedés
Lettek, egymást forrón ölelve
Eggy éltet egy szívből lehelve,

Kérelmeik, beszédjeik
Vágyoknak néma hangozása
Örömeik, és kéjeik,
Elsődéd tiszta áldozása.

Ezen küzdő láng érzetek
Szomor vidám tűz nézetek
E' nemesítő istenítés
Ezen haldokló lelkesítés,
E' vágy a' legmagasb után
Melly érzésnél mást nem kíván,
A' vizsga kémlelőt útálja
'S mennyét ön keblében találja,
Lángjok vádlóji lettenek,
Szerelmöket nyilván mutatta,
Szabadságért hön kértenek, —
Esdeklő szókra nem akadva.

'S hogy szűnt lángjok küzdő heve
A' kórmányzó az ész leve:
„Engedd Fatmémat karjaimban!
„Fogadd 's merengjél birtokimban,
„Dús sorsod nem irigyelem;
„Az én egem a' szerelem.
„Annyit nyerél a' kegyes égtől
„Ne vond föbb kincsét a' szegénytől.”
Ómár térdén így esdekel;
Így esdekel, ki boldogítja
De hangja szellőn lebeg - el:
A' szirt szívet meg nem lágyítja.

„En téged nőnek adtalak,
„Kivüle nem bocsájtalak” —
'S könnyében hagyja őt magára
'S magába mérges bús bajára.
A' szerelem' zajtengerén
Világtorony a' szent remény;
Hiszik, hogy ennek láng-tűzénél,
Hízlekedő vezérleténél
Céljokhoz jutnak vágyaik.
Kérelmök forróbban megújúl
Hangosbak ostromlásaik,
Bár István düh-lángjába dúl.

„Ifjú ha e' szirt' kebele,
„Mellyben halált már sok lele,
„Könyűd' lángod' 's munkádnak enged,
„'S belőle nedves ezüst cserged;
„Telleyesítem kérelmedet,
„'S tiédnek mondhatd Szépedet.”

Kaczagva hagyja ott magokra,
 És nem hallgat kérő szavokra,
 Lesujtá ez reményöket,
 Egy hoszszú forró ölelésbe
 Könnyíték sajtó szívöket,
 'S lelánczolák szent esküvésbe.

Az éj ezer gyémánt szemmel ragyog,
 Az elfáradt körül álmok lebegnek
 Kinek láng szíve álmában lobog,
 'S nem enged nyugtot a' tűz képzeteknek.
 Majd rút fertelmű képek
 Majd bájlok, 's ritka szépek
 Vívják 's dúlják a' kebleket,
 Lángítják, 's bízattják reményeket.

Álmok közt szenderg az ébren kebel,
 Ómárt köszönti Fatné bús alakja,
 Fatméhez Ómárt lengi az est lebel,
 'S vágyit síron ezüst keblébe rakja.
 És a' szelíded arczon,
 Gyózzván a' szívi harczon
 Köny-gyöngyök közt öröm pirúl,
 Mint a' nap a' korány' határirúl.

Magasban hullámszik a' telt kebel,
 Hó karjai a' hű felé merengnek,
 Sohajtások lángjába lankad-el,
 Szerelmi szellemek körülre lengnek.
 Érzelmi olvadoznak,
 'S csók-örvényben hab znak
 Élet-források ajkai,
 Honnan halált szívnek hő szomjai.

Nyugodt a' hab, csendes az esti szél,
 Csak a' színes virágkelyhek lehelnek,
 Csak a' csillag-világnak fénye él;
 A' borzasztó csend, és az éj fülelnek,
 Ómár panasz-dalára,
 Szókká termett bajára,
 'S Fatmét mint békés Angyalok
 Álmából költik e' szív fajzatok.

A' külföldön mély bánatomban
 Közel 's ah távol hozzá üdelek,
 Vigasztalást édes kínomban,
 Mennytől, földtől, embertől kérlelek.

'S mint a' virág a' nap hevénel
 Nyílik, pirúl, 's találja végzetét;

Úgy én Fatménnak báj szeménél,
 Szívom éltem' 's korom' enyészétét.

Szebbet nem képzelek kívüléd,
 Lelked bús lelkemnek varázs ege;
 Napfényként száll vágyam körüléd
 És szívem csak boszúdtól rettege.

Az illatos rózsák hűsében
 Kezemben forrván a' bor' gyöngyei,
 Arczod látom híg tükörében,
 Azért szédítnek habzó cseppjei.

Ha bűvár volnék, és felettem
 Gyöngyöt nézvé, elhúnyna a' víd ég,
 Minden gyöngyben látván szerettem'
 Nem húnyna-el vele a' reménység.

Ómárt már semmi-sem hevíti,
 'S ha az Úr új földet teremtene;
 'S reá a' dúzs ész szépét hinti,
 Te lesz 's maradsz szerelmem' Istene.

Szelídeden illy dall emelkedik
 A' várnak túlsó rejtekéből;
 'S lágy szellők mint a' rózsát lengetik
 Kínját a' lyány szorult kebléből,
 Szárnyas hangban beszélnek érzetik,
 A' szívnek elfolytott hevéből,
 A' hol mosolyg, pirúl egy játszi nyár,
 Bár új reményjeire a' tél vár.
 Szelíden illy dall emelkedik
 A' várnak túlsó rejtekéből.

Repülj, evez, lágy zengzetem,
 Már-már kihűlnek lángjaim;
 Céljához szárnyal életem,
 Hiúk valának vágyaim.

Lángjába hamvad képzetem,
 A' kín, bánat hullámain;
 Céljához szárnyal életem,
 Bé nem telt szent kívánjain.

Sokat ígért nagy végzetem,
 Édelgettem báj-álmain,
 Céljához szárnyal életem
 Hőségnek, fagynak kínjain.

Alkonylik vig kínézetem,
 Függvén hitem szűz ajkain,

Czéljához szárnyal életem,
Egy szebb reménynek szárnyain.

Hervad buzgó szeretetem,
Rózsája' ifjú ágain,
Czéljához szárnyal életem,
De óh nem Ómar karjain.

Az égen új hajnal pirúl,
A' hit-telt szív új lángra gyúl;
Újabb remény ömlik tüzeből
'S szemének első nézete

Az álomnak setét öléből
Minden előtt felkintete,
'S Ómárt lelkének titkos villanatja
A' vívhatlan szirtet vizsgálni ragadja.

Baj-társait gyűjtöngözteti
Reményt gerjesztnek érzeti,
Bátran megvív e' bő nyomorral
Eszközt munkást csöditene
Agya új-új tanácsot forral,
'S munkához fognak mindenen,
Istrán biztos lakából néz kevélyen
Mint helyesül ez ügy a' sors szeszélyen.

Vezérlő lobb hő szerelem,
Szent hűség bátor védelem
A' szirt éjlakta mély ölében,
'S ha a' föld keblé szellemek
Veszélyt tornyoznak rejtekében,
Mentést fogadnak két szemek
Munkának köny, 's az észnek szirt nem enged
'S kemény érczes mélyéből ér nem cserged.

Pezseg, robog, és zúg alól
Egy szirt-rom rogy más kapcsitól,
'S már a' nap' fénytellyes sugára
A' fáradóktól rejtezik.
Véget talál reményük' szép határa
'S lángjok' lankadtát érzik,
Munkának köny, 's az észnek szirt nem enged
'S kemény érczes mélyéből ér nem cserged.

Bús holdat nap-fény követi
Jégtél' szüntét nyár zengzeti,
És mint Sas a' legét sohajtja,
És mint virág a' harmatot:
Ómar 's Fatme honját ohajtja,
'S az elvesztett szabadságot.
Munkának köny, 's az észnek szirt nem enged
'S kemény érczes mélyéből ér nem cserged.

'S az ifjú' rózsas ajkiról
Épség vídamság elvirúl,
Húny a' remény buzgó keblében
De buzgóbban él a' szerelem,
'Lassún elhervadó szívében.
'Fatmém nyugtom veled lelem,
A' czélnál a' homályos felderülend
'S szúm távol itt tőled, hozzád kerülend.

Pezseg, robog, és zúg alól
Egy szirt-rom rogy más kapcsitól,
Három bús kinos év lefolyt már
És a' szirt még kemény maradt.
Nem cserg kebléből enyhe ár,
És a' hűség még új maradt,
István kemény irigy makacs szavánál
Győzhetetlen marad, mint a' vad kőszál.

Pezseg, robog, és zúg alól
Egy szirt-rom rogy más kapcsitól,
'S hangosb a' nesz a' szirt ölében
Fellázadtak a' szellemek.
A' tenger zúg az éj keblében
De fényt ragyognak két szemek,
'S dühösb dühösb a' szirt öböl morajja.
Rémit, tompít, némit setét zsvajja.

'S pezseg, robog, és zúg alól
Egy szirt-rom rogy más kapcsitól,
Gyöngyök csergnék a' szirt öléből
A' kő bővebben könnyezik,
Megmentés forr mély rejtekéből
Ben hűség' védje rejtezik.
Pezseg, robog, dörög, és zúgva csattan,
'S az érczes szirt kristály forrásra pattan,

Szirtet dúl a' szív lángzata
Eget ér a' kedv hangzata,
És Fatme a' mély szirt' keblébe
Kedvese karjaiba száll.
Osztozni első örömébe,
'S felélni a' hit lángjánál.
Munkának szirt, 's ész könynek, lángnak enged
'S kemény érczes kebléből forrás cserged.

Némúlt első idvezletek,
Küzdnék dúlnak az érzetek,
A' hű kötés itt ismét újul
Illy kegyes öröm és idvesség
A' hűségnek lángjánál gyúl,
Ember szívnél kegyesb az ég;

'S boldogságának nyíló reggelében
Ómárnak új erő 's tűz gyúll szívében.

Ölélvén a' hűt karjai
Fel-felvonják láng vágyai
Fel, fel, halálni sietnek
Az égi bő malasztokat,
Szűk a' szirtól az érzeteknek
Elfojtja a' szív lángzatokat,
'S a' hosszú hetven ötöt meghaladják,
Buzogva a' halát térden adják.

Uram dijozd szerelmemet,
Engedd bírnom hű Szépemet!
Ómár Istvánt ekként köszönti,
Győztes lett lángomnak heve,

E' szirt a' vizet bőven önti,
Áldott legyen, Alláh neve! —
„Bírd őt” ezt mondja István nagy kevélyen
„Hited győzelmes lőn a' sorsszeszélyen.”

'S már költöznek honjok felé
Hitők lángjok' czélját telé,
A' vágy honjok' szélére szárnyal,
Letűntek a' bú éjjeli.
Új élet támad minden árnnyal,
A' föld ezer mennyyel teli
Rendíthetlen hit vőlt bajból vezérők,
'S hitőknek boldogulás drága bérök.

Czobor H.

A' tiszta szeretet' hasznai.

A' már angyal Csokonait
Lillája, engem Eszti
Hevít és indulatait
Lelkemnek ő ébreszti.
Hogy lantot fogék kezembe
Hogy azt illetni merem,
Fel-felbuzdúlt érzésembé,
Szerelmünk volt Mesterem.
Ez tanított lángérzéssel
Szerelem-dalt zengeni,
Isteni lelkesedéssel
Múltat 's jelent képzeni.

Ez töltötte-bé keblemet
Ártatlan vídamsággal,
Ez tanított meg engemet
Czélt futni a' világgal.
Ha forgó változásai
A' kétes szerentsének,
Vagy álom-bíztatásai
Körüitem lebegének;
Ha mosolygott vagy üldözött
Ha béborult felettem:
Esztim' hív karjai között
Ezeket fel-sem vettem.
Napjaim' gyors szárnyalását
Vídám szívvel szemlélttem,
Míg óráim' szűk várását
Csókjai közt le-éltem,
Az örömet kettőztetett
Mértékkel kóstolgtatám,
'S Bánatimat a' szeretet'
Ölébe elaltatám.
Mikor Lais rút tüzével
Körülhálózna szinte,
Esztim nyájas nézésével
Szűz kebelébe inte.
'S innen néztem ön-rabságban
Ki a' tenger' síkjára,
Uliszesi bátorságban
Sírénim' csoportjára.
Innen néztem, az éretlen
Kor mint rohan vesztére
A' titkon élő kegyetlen
Halál' ölelésére.
Innen néztem csontvázait
Legderültebb korómnak,
Eleven példázatjait
Egy mozgó sírhalomnak.
Lézzengni sorvadtt tetemmel
A' Bujaság' házából,
Sáppadtan behűllott szemmel
Mint árnyékot kriptából.
Innen láttam Nárczisokat
Rút kóróvá változni,
Rósákat, liliomokat
Elcsúnni hervadozni.
Itt éltem meglegedve
A' sorsal 's az idővel,
Legkevésbé epekedve
A' múltal 's a' jövővel.

Ha álomra andalítva
 Lebotsátam fejemet;
 A' jó Ámor el-lágyítva
 Édenbe vitt engemet.
 Im a' fukar álmában is
 Csal 's pénzével vesződik,
 Im önlélkével a' hamis
 Bíró számol 's gyötrődik.
 A' nagyra-vágyó térdelve
 Látja alattvalóit,
 'S a' mord Tyrann leszeldelve
 Ellene támadóit.
 A' 'sivány, ember-társának
 Úszik, földik vérebe
 Vagy Mínósi Bírójának,
 Hurczoltatik élébe.
 Gallia' nagy Hannibálja
 Koronát vív kardjával
 Vagy fagyott népét számlálja
 Tusakodván sorsával.
 'S én csendesen álmodozva
 Szalma-kunyhót képzeltem,
 'S ott Esztiméért olvadozva
 Szerelmet énekeltem.
 Ő mosolygott 's mosolygának
 A' bokrok' lakosai,
 Együtt danlánk és danlának
 A' liget' madarai.
 Ha szomorún énekelénk:
 Az éjj' filomélája;
 Ha vígan, úgy zenge felénk
 A' tavasz' patsírtája.
 Oh sors! mutass boldogságot
 A' tágas ég' öblében,
 Melly ennél magasbra hágott
 A' halandók' körében.
 Nem irigylem az életnek
 Szemfény-vesztő kintseit
 Tsak a' tiszta szeretetnek
 Éreztesd ily kegyeit.

Édes Albert.

A' Gyermekek' vágya.

Ha nézem a' kék felleget
 Könnyen siető cseppeket,
 Meleg könnyű olvad szemembe,
 Melegebb vágy szegény szívembe,
 Oh bár mehetnék véletek
 Sohajtják a' rab érzetek.
 De a' felleget elsiet,
 Gyors hab nem hallhat engemet,
 Mennék! egy boldogabb hazába,
 Hol még nem lépdelt ember lába,
 Hol édes álmim termenek,
 Hol képi létbe lengenek.
 Mint felleg 's hab olly nyugtalan,
 Benn veréjtekzem hasztalan,
 Gyanú ébred-fel, meg el-elhal,
 Kék felleg, gyors hab hív 's intőn csal,
 'S hová hab és felleg siet:
 Ott hűtöm tán léd tüzetem.
 Meglátom új reg hol pirál
 Meglátom lángnap hol borúl,
 Meg hol születnek szép virágok,
 Meg mint szunyadnak el világok,
 Meglelem menny csillagihoz,
 E' szűk völgyből melly ösvényhez.
 Atyám ne hűtsd óh lángomat,
 Atyám vedd búcsú csókomat;
 Csörg gyors hab, fut kék felleg arcza
 'S magasb szívem' vad harcza;
 Csillag, hold, nap mindenhol kél,
 Völgy-hegy-nap-éjben Isten él.
 Nem föld ember' tulajdona
 Mondtátok menny lelkünk' hona.
 Szűk e' völgy, szűk itten határom
 Megöl vágyam, meglángzat árom,
 Szebb részem égből származa,
 Bocsássatok tehát haza!

Bústeleky.

A' Lantoló.

Dúlja bár szerelmi kínom' árja
Lelkemet vadúl, kegyetlenül:
Lantom a' remény' honát kitárja
Hol ragyogva szebb napom derül.

A' Dal égi hang-vegyület;
Boldog, a' ki Dalt teremt,
Báj-hatalma lelket íhlet,
'S idvre inti a' Jelent.

Szívemet ha lágy szerelm vídítja,
'S édes álom' árnya leng velem:
Lantom ezt az idvet is nagyítja,
'S szebb valóra száll az érzelem.

A' Dal égi hang-vegyület 's a' t.

A' magány' ölében andalogva,
Hol nagyobb a' bűnnek érzete,
Lantolok, 's a' fájdalom-habokba
Csend vonúl — az élet' élete.

A' Dal égi hang-vegyület 's a' t.

Lant vídít, ha kedves ifjúságom
Elsuhanva, keblem elszorúl,
Hervadozva húll öröm-virágom,
'S kék egemre bánat-éj borúl.

A' Dal égi hang-vegyület 's a' t.

N. Apáthi Kiss Sámuel.

A' Múlandóság.

Sarbiev után.

Ir gyanánt néznők sebeinkre, hogyha
Úgy enyésznének valamint erednek
Lassan a' dolgok; de mi sok kevély Vár
Hirtelen omlik!

Semmi sem boldog nagy időre; nő 's fogy
Szüntelen minden; 's mi magas tetőre
Századon hágott ugyan azt ledönti
Egy komor óra.

Ember, omló por magad is ha bátor
Illy múlólág is valamit tekéntesz
Vakmerőn, meglásd az Eget ne vádold
Mostohasággal:

Téged a' melly nap hoz ezen világra,
Az hoz egyszersmind bizonyos halálra;
'S nem rövid lételt nyer az, a' kit érdem'
Fényje dicsóit.

A' Barátságához.

Herder után.

Szent Barátság, ki megvetve minket,
Felkeresni jámbor őseinket,
Nemünktől bútsút vettél,
Égnek bódog lakosa lettél;

'S onnan most is mutatván kegyelmet
Gyermekeket hozzánk a' szerelmet
Küldöd, bár számtalanok
Az eránt is háládatlanok.

Nézz, óh kegyes, kegyesen bajunkra,
Boldogítani jöjj még világunkra
Melly nélküléd lásd mint jár,
A' szerelem sem szerelem már.

Ha siket lesz kérésünk' szavára,
'S a' tsalárdság képedet magára
Illy bizvást tovább veszi;
Óh a' földet pokollá teszi.

Tavaszi Ének.

A' hó el-olvadott, a' föld
Virágot, füveket
Terem, 's a' fák hajtnak fris zöld
Színű leveleket;
Zavarosan nem zúgnak már
Hegyek folyamjai,
Minden patak partok közt jár,
'S tükörök habjai.

Mi van itt alatt végtelen
 Az évnek négy szaka
 Szóljon, 's az egymást szüntelen
 Váltó nap 's éjszaka.
 De a' rét millyen tavaly volt,
 Hamar im olyan lessz
 Az ember, ha egyszer megholt, —
 Örökre bútsút vesz.

'S nem látjuk-é minden napon
 (A' példa számtalan)
 Mint metszi, mit Atropos fon,
 Lachesis untalan?
 Bizonytalan hol a' határ,
 Bizonyos a' halál,
 Melly kába, ki fő jót itt vár
 'S habon nyugtot talál!

Tsak álom, melly gyakor bűt szűl
 A' mit itt szeretünk,
 'S mint a' kilótt nyíl úgy repül
 Múltékony életünk:
 Ti vagytok égi táborok'
 Dicső hajlékai,
 Csak ti a' fáradt vándorok'
 Enyhítő tárgyai.

Míg én is hát az idegen
 'S vad tájon bujdosom
 Rokon lelkektől ridegen,
 'S nints nyomos városom:
 Feléd kinyújtom kezemet
 Mennyei szent honom,
 Hol készen várja lelkemet
 Állandó vagyonom.

Ki ad, ki gyorsan repülő
 Erős sas-szárnyokat?
 Ki-gyújt gyakran hidegülő
 Szívemben lángokat?
 Óh nem, hiúság' fészke már
 Nem leszen kebelem,
 Remény' szárnyán lelkem ott jár
 Hol öröküm' lelem.

SUP. Kiss J.

A' lelkiesméret' hartza, szerzője a' boldogtalanságnak.

Haszontalan ülünk közte a' bőségnek
 Ha szívünkben virtus' faklyáji nem égnek,
 'S nem csendes kebelünk;
 Ha lelkünk a' jónak szerelmére tompa,
 Mit ér akkor minden uraság, rang, pompa,
 Nyugalmat nem lelünk.
 Ha a' gonoszságnak öldöklő bilincse
 Miatt fogságomban van szívünk' legfőbb kintse:
 Lelkünk' esmérete.
 A' tolvaj, ha néki tsűf ragadományja,
 Tette' vétkes voltát szemekre hányja,
 Nyúgottan lehet-e?
 Az igazságtalant amott, míg ladája'
 Aranyjait fősvény örömmel számlálja
 Az árva átkozza.
 Ama' hamis Bíró csak fetreng álmába,
 Mert álnokság között fekűdt-le ágyába
 'S most is az kínozza.
 Mennyivel boldogab egy fűstös kalyiba'
 Lakosa, a' kinek szívébe nincs hiba,
 A' kinek kenyerre
 Veréjtékje után megyen asztalára;
 De szíve nem harcol? — oh az bizonyára
 Boldogságot nyere!

Az epedő Ifjú.

Ro'sát ábrázol szép korom,
 De azzal a' külömbséggel:
 Hogy én a' bent gyúló hévtől,
 Ő a' külső miatt ég-el.

Édes Albert.

16.

Méltóságos Gróf Széchényi István Úr Eő Nagyságának a' Minerva Redactiójához küldött sorai.

A' Vélekedések' külömbsege és egész Systemák' meghasonlása sokszor csak abból ered, hogy némely bizonyos szavakat, mellyek a' Vi'sgálatok és Okoskodások fő tengelyei, egyikik gondolkodó ezen, másik más értelemben vesz. 'S így sokszor megesik, hogy valamely tárgy' felvilágosításában két Rész mindég pörlekedik, ámbár az egyikik' agyveleje épen úgy látja a' dolgot, mint a' másiké.

Már én, a' toll-had' értelméről igen-igen elválasztom a' józan felfedést, barátságos megrostálást, igazságos megbírást, egy szóval: a' valóságos Criticát. Azon szó *had*, annyira az indúlatoosság, igazságtalanság, kegyetlenség' 's a' t. értelemait gerjeszti bennem, akár akarom akár nem, hogy toll-hadat csak a' gyengék közt vélek lehetőnek, és azért gyűlölöm 's megvetem.

De a' Nyelvnek tehetetlen állapotja — 's még ha görög nyelv volna is, vagy annál még tökéletesebb — kéntelenül maga után húzza, hogy a' legrövidebbet, egyszerűbbet, 's leg és legvilágosabbat, ez így, az úgy, ama pedig másképp fogja magyarázni. Így Smith Ádám, Say, Riccardo, Malthus' munkái, kik mind azon egy tárgy körül vi'sgálódznak, sokban, és sok fontosakban elágaznak, ámbár mind csak egy és épen azon törzsök növetjei. Így — ki nem tudná azt, a' ki Magyar — a' nap legfényesebb sűgáraiban koholt legrövidebb törvények, ha nem születésekkor is tüstént, de csak egynehány Tavasz' mosolygó viszsza-térése után két értelműek lesznek, és végtére azt rendelik — a' mit a' hatalmasb rész kíván. — Ebből a' Criticának nem csak bal, 's helytelen Ideák' felvilágosítása 's helyre-hozása végett való szüksége tűnik - ki; — hanem hogy az által a' mondottak igaz értelme — jobban és jobban kifejtődjék.

A' mi pedig a' szó' szűk körét illeti, ki nem érzi azt tellyesen, ki a' Gyermekek' angyali vágyásaira, ki az Ifjúság mennyei gerjedelmeire viszsza- emlékezik? — a' Szerelem édes aggódásait, 's a' még édesb Honyszeretet' bálvány-imádású epedéseit emlékezetébe viszsza-hozza, midőn szív, és mely, számtalan kívánság, remény, érzés — már itt-is megakadok, — 's nem tudom mondani mi által, tele meg tele, alig-hogy meg-nem reped — a' fő és lélek, mintha egy Isten' közelléte egészen elfoglalná, majd csak-nem itt hagyván agyaglakát, a' mennyek felé nem viszi reptét. — És a' nyelv, mintha nem mozdúlhatna, némán hagyja a' gyarló embert! Könnyek az Érző' szavai, némellykor versek. De azok, még a' legjobbak is, melly csekélyen, melly gyengén festik a' külön Érzemények tengereit! Némely kevés kiválasztottak megpendíték ugyan — 's mi és utóink nem szünjük csudálni — azon Harfát, ha úgy merem mondani, mellyben édes aggódásaink és mély örömeink élnek ugyan, de a' mellyet még egy halandó se tudott tökéletesen használni, — 's azért kéntelen úgy tűrni, mint a' kőszikla ha érezne 's századokig mozdulatlan, némán törne szíve.

Ezt a' rövidet 's igen tökéletlent — de épen a' mellyért tán Olvasóm előtt még-is bocsánatot nyerek — szükségesnek véltem előre-bocsátani, minekelőtte ezen Folyó-írás 1828-diki II-dik Negyedében előforduló gondolatimra, a' Kiadó és Redactio által tett észrevételekre felelek.

Nem akarok toll-hadat indítani — legalább a' szónak azon értelmében nem, mellyben én azt veszem — hanem úgy kívánom mutatni, vagy legalább elhíttetni, hogy észrevételeimet a' Redactio nem úgy vette, a' mint én azokat értettem, és értetni kívántam.

A' Redactió észrevételeiből azt látom, hogy rövid soraimat, kerekén kimondva, megsértésnek, megbántásnak vette. De azt csak nem gondolhatja felőlem senki, reménylem, hogy olly keveset lettem volna *Pál Udvarában*, *) hogy éppen azon Redactiót kérjem gondolatim elfogadására, mellyet megbántani kívánnék! Nem találhattam volna e' más és illendőbb módokat? Annyi Scytha becsületet tán csak ki-ki fel-tesz felőlem, a' ki esmer, hogy csak-ugyan a' házi-gazdát a' maga házában megsérteni nem bátorokdnám.

Csekély kifogásaimat szembe mondtam, azt nem tagadom, 's azért jól cselekedtem úgy vélem; a' Redactió pedig a' maga-meggyőzésnek legszebb példáját adta, és ama nagy-lelkű Maurus Hősre emlékeztet, ki a' fia gyilkosát, mint szent vendégét becsülé-meg, 's őn házában neki menedék-helyet nyujta. Nem-hogy én Minervának gyilkosa akarnék lenni, vagy megsértője — de a' Redactió szavaiból azt látom, hogy engem szinte annak tartott, 's még-is bevett, 's igaz magyar jószívűséggel fogadott-el. Mert koránt-se veszem Megjegyzéseit fájdalmas vagy szorúlt szívvel, sőt inkább ha tanít, ha oktat, köszönöm.

A' mi az a) betű alatt lévő megjegyzést illeti, úgy látszik első tekintetre, hogy józanabb lett volna *némellyt* mondanom *minden* helyett.

De én a' Kecset, a' Bajt azon értelemben vettem, mellyet a' német *Zauber*, a' Francia *Charme*, által jelent-ki. Már ezen értelemben — 's nem-is tudom, mi módon tehetném-ki jobban azon bizonyos ki-nem mondható valamit, a' mi az emberi szívbe olly édes mérget önt, melly egy Szentet annyira elcsabíthat, hogy szerethesse a' gyilkost; a' mi a' Muszkával hazája havát, jeges zivatarjait mindenek felett szerettet; a' mi Honnyunkat, ámbár esmerünk, nem olly sárosakat, porosokat, még-is minden fogyatkozásaival lelkiünknek legkedvesebbé teszi 's a' t. — ebben az értelemben én Minerva *Becsét*, a' mint azt a' Redactió megjegyzéseiben c) betű alatt, de hibásan éríti, egy cseppet-sem érdekelttem, 's azt megtagadni, vagy csak kérdésben hozni sem szándékoztam. Báj vagy Kec, és Becs között én azt a' megkülömböztést teszem, hogy a' Báj, a' Kec engem akaratom, sőt ítéletem ellen-is elragadhat; midőn a' Becs, csak a' valódi érdem megismerése által leend és nő bennem. Amaz egyszerre támad 's egyszerre tűnik; emez lassan ver gyökeret, de örök. Amaz kedvesemhez vonz, emez Barátomhoz köt. Amaz elszédít és az egekbe ragad, de csak pillantatokig, emez lassan de tartós tüze által melegít.

Ezen rövid felvilágosítást elegendőnek tartom annak megmutatására; hogy én Minerva *Érdemét* kérdésbe venni nem akartam. Ha azt kívántam, hogy minden erkölcsi tehetségei mellett Minerva még *Venus* báj-űvét is magára vegye, azért a' Redactio 's Honnunknak azon jeles és hív fiai, kik szent házában munkálódnak, és az Istenné Pappai, rám ne nehezteljenek; mert rosszat kívánok-e Zeus Isteni magzatjának, ha sikere mellé még azt-is óhajtom: hogy Páris néki ítélje a' szépség gyümölcsét — ma midőn a' világ több pástor emberekkel bővelkedik, kik csak önhasznok után fáradoznak, mint akármelly más hazafiakkal. —

A' b) alatt tett megjegyzésre azt jelentem, hogy igen igen-is szabad a' Redactionnak minden nyelvbéli tévedéseimet helyre-hozni, de én legnagyobb barátja vagyok a' Tolerantiának, 's azért füleimre nézre, mellyek nem kevésbé magyarok, mint akárkié másé, kegyes engedelmet kérek, ha én a' *db*-t kellemetlenebb hangnak nem ítélem, mint a' *dedebb*-et vagy *bd*-t. Hogy a' nyelv törvényei ellen nincs, abból gyanítom, mert Révainál helyben-hagyva találom ezen szavakat betegb, vastagb, boldogb, közalb, temérdekb 's a' t. 's én nem találok kevesb Euphoniát a' *db*-ben, mint *gb*, *kb*, *lb*-ben; továbbá igen helyesen van mondva szabd, dobd, 's a' t. A' Grammatikai Regula nem Ország-gyűlés szabása, mellynek úgy hódolnék, a' hogy minden polgárnak kötelessége, 's egyesek, magánosok rendszabásait, törvényeit én bizony csallhatatlanoknak nem tartom, 's éppen úgy a' velem-élők, vagy megholtak által magamat lebilincseltetni nem engedem, de olly nevetséges Góg sincs bennem, hogy mos-

*) Széchenyi Pál, a' ki 1-ő Leopold és L-ő József Királyaink' idejében Kalocsai Érsek volt, nagyon díszes és pompás udvart tartott, mellyet akkor a' csinos udvariság' mintegy Oskolájának tartottak. Innen lett példabeszéddé a' bárdolatlan emberekre: „a' nem volt Pál udvarában.”

tani vagy jövőendő Generatióknak a' nec plus ultra-t én jelellem-ki. A' tudósabbak tartsanak *Mozárttal* én tudatlanságomban *Rossinivel* tartok, 's midőn a' dologhoz értőket a' Német csudáit komor képpel némán beszívni látom, én a' sokasággal tapsolva 's lármázva ragadtatom-el a' jeles Taliánnak a' szoros regulák ellen vétkező Hang-művei által.

A' mi a' fekete fogakat illeti — a' c) betű alatt tett megjegyzésekre azt állítom, hogy se Ámort se Psychét azokkal festeni nem lehet, akárki mit mond. De hogy a' fog a' lehető legnagyobb megbecsültetésre általjában nem szükséges, de még egyyetlen-egy sem, abban a' Redactióval egészen egyet-értek, 's megvallom, nem tudom melly értelemben vette azt, a' mit mondék, 's hogy magyarázhatta a' tisztelt Folyó-írássra. Úgy van az árnyék-szék eránt való megjegyzése-is e) betű alatt.

A' d) betű alatt tett megjegyzésére a' Redactiónak azt vallo, hogy a' *Templum*-mal igazán azt akartam kitenni, a' mit a' német *Tempel*, a' Francia *Temple* által tesz-ki. Magamnak sem tetszett, én-is kerestem egyebet, de nem találtam. Azonban a' Redactió tanácsa szerént kettőztetni fogom iparkodásomat, hogy jobbat találhassak. Mindazáltal nem fogja a' Redactió rossz neyen venni, hogy ezen *plum*-ot elkövettem, ha azon érzéseimre figyelmezni 's valamennyire tekinteni méltóztatik, mellyek szívem minden rejtekeit bétöltötték; midőn egykor a' Görög Istenek szentelt márvány- Remekeibe léptem, mellyek körül ünnepi csend, Attika nevető tiszta virányai, Phyle oriai kőszírtjai, Sunium setétkék hulláminak morajjai, engem ha nem egészen a' felhős Olympus teteire ragadtak-is — legalább Plutarch nagy-lelkű fiainak mély 's mélyen érzett tiszteletére gerjesztettek — de azonban a' rossz orgona, a' mester éles szava, a' gyülekezet jólételének és testi rendes munkálódásainak a' rőzsaszaggal ellenkező illatja andalgásimból felelőbressztrén, keresztényi áhitatosságaimban poros *templom* közepin találtak! *)

Az f) betű alatt lévő megjegyzésre azt bátorlódok állítani, hogy én se szeretek mindennapi életben istenkedni, vagy Istenekkel társalkodni, míg ember vagyok, míg szívem dobog, míg melyem lehel, 's hogy én-is gyarlóságomnál fogva inkább érzek Sympathiát gyarló felebaráttal, ámbár sokszor mágusi erővel vonz valami kinem-mondható tökéletesb lételek-felé, kiknek fényjét, ha most el-se tűrhetném, sejdíti lelkem, hogy valaha elbírn fogom. Legyen a' Magyaroknak egyébbéant püddört bajusza, vagy ne legyen-mindegy. Csak mindenike jó Hazafi legyen, mert a' Hazafiság a' Nemzetiség nem egyéb mint a' Hazához vonzó hív 's egyenlően égő szeretet, és mindennek, az Ország előmenetelének, erejének, boldogságának leg-'s legmélyebb talpköve; úgy-mint a' Hité nem egyéb, a' legfőbb tökéletességhez való égő vágyásnál. Nem szavakban fejti ki magát, de cselekedetekben. 'S ha sok — ki most alig tudja, vagy eszébe sem jut, hogy van hazája — azt szeretni kezdené, nem volna a' nagyra-becsült Kiadó, fájdalom, annak mondására kárhoztatva, hogy kinn-lévő pénzeit keresgesse! Nem volna akkor édes Hazánk elhagyva, hanem a' legnagyobb tökéletességhez járulhatna nem sokára a' Hazafiság, homok lapányokat termő mezőkké, egészségtelen posványokat virágzó rétekké változtatna; Országunkat a' tengerekkel, Budát Pestel össze-kapcsolná 's a' t.

Én-is tudom, hogy Magyar-országra nézve Minervának, úgy-mint más Magyar könyveinknek igen kis számú Olvasói vannak, én-sem örülök azon, mint a' Kiadó sem, én-is szeretnék azon segíteni, 's tudom melly nehéz a' Jót a' világban lábra állítani 's végbe-vinni — mennyi fogásokkal kell élni, és sok embert szinte elcsábítani a' maga szerencsájére, becsületére, 's nagyobb méltóságáért! Tudom hán, an írtóznak csak a' könyv formájátul, 's hát még az olvasástul! Tapasztalom, hogy a' külső héjtöbbsnyire több szerencsét lel, mint a' belső érték. Látom, melly méltatlant ruház a' szép köntös sokszor, és melly megtisztelésre segíti. Esmerem az emberiség gyengeségeit, és merem mondani jó szándékkal tettem rövid észrevételeimet.

'S Hazánkban, hol az Anyanyelvünkön szült elme-magzatokat a' tizedik, századik, de az ezere-dik sem ismeri, nem kötelességünk-e mindent elkövetni, a' mi által a' Sokaságot olvasásra édesgethetnénk 's rábizhatnánk? mert csak vallyuk-ki, a' magyar könyveknek eddig ugyan sikerek nincs.

*) 1819 és 1820-ban Görög-országban útazott a' tisztelt Gróf.

Már a' Bécsi-újság boldog, akármely itató-papirosra van fekete szurokja nyomva, annak többé semmi sem árt; megnyerte a' köz Reputatziót 's 10,000 példánynál többet ad-ki. Nekünk most kell azt elnyerni, 's azért előttünk, 's ránk nézve egy kicsinység, egy hijábavalóság igen fontos lehet. Nem elég a' jó eledel, akármely jó ízűen el- legyen is készítve, sokan a' díszes abroszt, fejr edényt-is megkívánják.

En azt ohajtanám, hogy Minervát sokan tartanák, ha mindjárt eleintén egyedül csak azért-is, hogy meglegyen; és hogy azok, kik eddig olvasással szemeiket nem igen fárasztották, rendes kis magyar Bibliothekát szerezzessenek, gyűjtögessenek. Ez volna az első lépés. Jönne továbbá a' beletekintés, kívált ha a' könyvnek külseje tetsző, 's annyira jó ízlésű 's ügyes formájú is volna, hogy még a' magyarul nem tudónak-is kedve jönne megszerzéséhez. Jönne azután lassan-lassan az olvasáshoz, 's azzal az elme kicsinósításához való kedv, ebből a' lelki tehetségek kifejtődése, abból a' tökéletességhez való közelítés. Végére az Anya-föld szeretete, melly a' szerencsének annyi javaival megáldá, boldogítja, 's annyi temérdek jót, — mellyet csak azért nem esmerünk 's nem becsülünk elegendően, mert könnyen jutottunk hozzá 's benne születünk — rakott ránk, hogy elrejtett kincseink alatt szinte hazafiságunk-is veszedelemben forog.

En részemről Minervát mindég fogom olvasni, ha bár foliumra, és még kisebb betűkkel nyomtatnák-is, mint most 's a' t. mert szeretem, 's engem igen mulattat egyszer'smind oktatóván. De ha természetem engem untatná, ha nem kedvelném 's nem szeretném, hanem-csak mert Magyar vagyok, becsület okáért, olvasgatnám; már sokszor elidegenített volna tőle az, hogy negyed réte miatt kocsi-ban menve, a' mi szokásom, nem igen olvashatom, mert a' szél ide 's tova hordja, 's két kézzel kell tartani, kis betűji miatt pedig szemeim feláldozását kívánja. Borítéka sokszor feketít, 's ha pillantatra kezembe-venném, midőn éppen tisztán öltözve társaságba készülök, kocsimra várván, kelle-tik, hogy másodszor mosódjak, vagy az előtt piszkos kezekkel jelenjek-meg, a' kinek tán tetszeni vágyom, a' mit, hogy ő nem kedvell, magam-is becsülök benne, mert a' testi tisztaság ugyan csak-nem kicsinység, mint a' lelki tisztaság minden erényeknek kútfeje.

Hijábavalóságoknak fogják sokan mind ezeket állítani, sokan pedig felemelkedett érzéssel azt mondani: „ha nem tetszik nékiek, hagyják abban, ne olvassák. Kóldulva gyűjtsünk-e Olvasókat, illy bajosan keressük-é őket?” 's a' t. En ezekre csak általánosan azt kérdem-jó haszna volna-é abból Hazánknak, ha az Olvasók száma szaporodnék? Némek úgy látszik igen nagy, 's azért kövessünk-el mindent szaporítások végett. — Ha az által Minervának, hogy kék papirosra nyomtatnák és zöld borítéka volna, ezer olvasója helyett tízezer lenne, én tüstént kék papirost és zöld borítékot tanács-lanék. Ha az által több olvasója támadna, hogy én és mások a' Redactióba belé kötnénk, ez pe-dig éles megjegyzései által minket nevetségessé tette, én a' mennyire tehetségemben van, a' Redactiót mindenütt 's mindenben megtámadnám, legvéresebb toll-hadat, akárhogy gyűlölöm-is azt, indítanék ellene, és ha meggyőzne, a' miben kétség nincs, 's én hatalmas fegyverei miatt gyaláza-tosan a' panicát fujnám — szívem annál jobban örülne, mennyivel többen olvasnák futásaimat, gyen-ge 's ügyetlen megtámadásaimat, rút csata veszteségeimet! 'S midőn a' Sokaság tán azt mondaná tap-solva ugyan jól megadták neki, részemről akkor legkellemetesebben éreznék szívem belsejében. Azon-ban egy-általában kis számu Olvasokból egy ugrással nagy számúak nem lehetnek. Környülállásaink-ban a' legeltökéllettebb fáradozásnak 's legkeményebb állhatatosságnak se lehet fényes jutalma. Itt van azért helye 's ideje, azon virtusokat, mellyeket már sokszor szóval, beszéddel, írással nagy prosopopeiával emlegettünk, végére életbe hoznunk. Iti van hely 's idő a' legnehezebbek gyakor-lására — reménylhető siker és bizonyságok nélkül nemes, nagy és szép cselekedetek végbevitelére. A' hazafinak minden célja az legyen, hogy Hazája előre haladjon. — A' nagy-lelkűnek elég jutalom, ha élete végső órájában azt mondhatja maga-magának: „Ime Hazám egy kevésbé szerencsésebb 's bol-dogabb lön, mint volt, 's ehez én-is járultam” a' Gondolkodónak, az Irónak pedig elegendő az, ha mondhatja. „Ime vizsgálataim, fáradozásaim által némeltyek emberekké, 's néhányan jobb emberekké lettek.”

Ne vegyük a' dolgot, a' mint lennie kellene, hanem a' mint van, 's úgy az embereket. — Azon halász, ki madzagra köti horgát, mert ő bizony a' hal kedvéért ló-szörrel, ez-is az-is csak szál lévén, nem bajlódik — sok halat nem fog. Azon Tanácsadó, ki kereskedésben, gazdaságban nagy-lelkűségre Hazzaseretetre támaszkodik, magánosan szónokol, mint Sz. János a' pusztában.

Számosoknak, sokaknak-is nehéz közmunkálódással, egyet-értéssel valami Hasznost, valami Nagyot végbe-vinni, mert mint a' Növényországban a' Gaz rövidebb idő alatt szaporodik, mint a' nemes Plánta; úgy az Erkölcsei-világban ezer rosszat könnyebb tenni, mint egy jót előállítani. Fogjunk tehát azért inkább kezdet, munkálódjunk egymással, csak Istenért, egymás ellen ne. — Ugy-is sok a' hátráltató sok a' velünk ellenkező, 's azért legalább mi kevesen, a' hányan vagyunk, ne éljünk háborúban.

„Az emberiség története mélyebb vizsgálataiban a' Sokaságból időszakonként olly férfiak kikelését tapasztaljuk, kik lassan és csak-nem észrevételenül munkálódva, a' Tudományok és emberi Találmányoknak sok fontosabb ágazatait megváltoztatják, 's nagyobb tökéletességre hozzák. Azok eszközök az illy józan elváltozásokat, azok hintik-el sok jónak/becses magvát, 's jöendő Nemzetségek mind jobban-jobban terjesztik-ki kezdeteiket; de a' veleléők őket mint tisztább és józanabb Filozofiának fő-alkotóját közönségesen nem esmerik-el. Az emberek között ezek a' Mestervélek. Mások ugyan magok idejekben nagyobb hirre kaphatnak, a' Sokaságtól nagyobb tapsolást nyerhetnek, azon munkálódásokat szokván ez csak becsülni, mellyeket nyomba haszon követ, 's azon fáradozásokat pedig megveti, mellyeknek gyümölcsei csak későbbi időkben érnek. De a' Bölcs ámbár számtalan jót alkot, azt csak halkal, és közfigyelmet elkerülő módon viszi végbe; előmenetelének minden lépése lassú, de bizonyos — és nem előbb mutatják magokat az általa okozott hasznos elváltozások 's jobbítások, hanem midőn már számos esztendőök lefolytak az örökség iszonyatjába. Mindazáltal Felebarátjainak ő a' vezérő világa, ő azon forrás, mellyből sok hasznos és jó az emberiségre árad, és azért az igazi dicséret, a' valódi becsület 's a' t. ötlet illeti.”

Ezen gondolatait egy Angol Irónak itt, minekelőtte elbucsúzzam, még elő-akartam hozni, mert tudom, hogy a' Minervának több Munkálói e' festésben magokra fognak esmerni — 's ha nem magok, bizonyosan mások — 's csak ebből-is látni, melly ideával, melly szeretettel, melly tisztelettel viseltetem erántok.

Végtere nem reménylem, hogy valaki azon megjegyzést fogja tenni, hogy ugyan mi közöm van nekem Minervához, 's miért avatom belé magam 's a' t., mert az ugyan-csak a' leg-és legszomorúabb volna, a' mire egy hív hazafit kárhoztatni lehetne, hogy annak t. i. a' Haza előmenetelére, kicsinosodására 's boldogságára ne lehessen gondja, ne lehessen ügye! Valóban pedig nem ám az a' bajunk, hogy igen sokan avatják belé magokat hazai dolgainkban, — hanem hogy igen-is kevesen gondolnak azzal.

Itt megállapodom 's midőn nem kételkedem soraimnak a' Redactió által legbarátságosabb értelembe való vételéről, az Olvasónak addig-is jó egésséget, sok lelki erőt, 's kivált olly képzélést kívánok, melly mindent rózsza-színűen fest. *)

Gróf Széchenyi István.

*) Már azzal-is, hogy ezen szép darabnak eszközlője vala, eléggé megvan jutalmaztatva a' Redactió. Nem kételkedett soha-is, és nem kételkedik, hogy a' nemes szívű Gróf, nem akart sérteni. A' Redactió szintűgy azt vallhatja magáról. Ha tehát két szemközben álló elmésségek össze-ütköztek, azt úgy kell tekinteni, mint mikor a' korába ütköző acél, ártatlan szikrát ad, és házat nem gyújt. De jó taplóba esett a' szikra, és világító lángra adott alkalmatosságot. — Bizonyosan nem volna soha véleményi megszakadás, a' jó fejű 's nemes szívű emberek között, ha ugyan-azon néző

pontra ügyelve, minden szónak egyforma értelmet adnának. Azért jók hát a' csendes felvilágítók, sőt szükségesek, mert lehetetlen mindenkitől tökéletesen egy értelemben vétetni a' szavakat, kivált egy még indúlóban-lévő nyelvben. De egy nagy magosságot értten-is, bár mi nagy mestere legyen valaki nyelvnek, nem kevés függ, (hogy úgy szóljunk,) a' lélek személyességétől, a' szavak' tökéletes értelmének meghatározásában. Azomban e' tárgy meszsze-vinné a' Redactiót. Elég legyen e' sok tekintetekben arany betűket érdemlő darabjára Gróf Széchényi Istvánnak, csak két észre-vételt tenni.

Első az, hogy nem az *um* vagy *om* vala az észrevétel' célja, — mert ez bizony mind egy, és engedekegyebb gondolkozású a' Redactió, hogy-sem az effélékben gáncoskodják, — hanem a' *Tem-pel* szó, melly helyébe mást óhajtott volna, 's a' mint megvallja maga sem talált eddig, egyéberánt nem esik kétségbe, hogy majd talál valaki, *weil gute Gedanken und richtige Wörter, Geschenke des Glücks sind*, a' mint mondja Lessing. Addig-is a' szerencsétlen szóktól sem vonja-el barátságát, 's nem-is tevé-más célból az észrevételt, hanem csupán hogy alkalmasabb kerestessék.

A' másik észrevétel az *Euphoniát* illeti. Ennek törvényeit, nem az önkénytől, nem ez vagy amaz fültől-függőnek bátorodik vélni a' Redactió, hanem a' száznak, fülnek és hangnak visz-szonos természetében gondolja fundáltatva lenni. Két néma (muta) magában-hangzót tehát nem kedvelhet egymás mellett a' szövegén, mivel nem lehet azokat a' ki-ejtésben elválasztani, ha (ne hogy a' gondolat' velőssége, vagy a' kép' szépsége felüldoztassék, mert ezek az *Euphoniánál* előbb-valók még a' Költőnél-is,) — illyekre Poétáinknál olykor találunk, menteti ezt velünk, a' *Vers'* mértéke, de *Prózában* nem fordul-elő ez a' kénstelenség, azomban folyó, valamint kötött beszédben, helyén van olykor-olykor az e' féle kemény nyelvűség, midőn tudniüllik magának a' dolognak és ideának nagyobb feszessége azt nem ellenzi, sőt javasollja. Talán türethetőbb hát a' szabad, dob-d noha nem lenne hibás a' szabjad, a' dobjad is, de a' kerekdedség' természete nem javasolhatja ezen mással érthetőnek „kerekded” hasonlítottját így: kerekdedb.

E' bár mint piczinkedő jegyzékeket, a' tisztelt Gróf' nagyobbakra ügyelő magas elméje, annál kevésbé fogja rossz néven venni, mivel a' felemelkedett, éles-látású Sas-elmék, jobban béli-tják mindennek határát, és így a' nyelvekét, és azok' tökéletesedésének kerületét-is, könnyen észre-veszik tehát, hogy az *Euphonia* is a' nyelv' tökélségei közé tartozván, arra, a' kivált a' Görög Irókkal megbarátkozott, és Hellász' nagy embereinek sir-hantjai felett, a' boldog emlékeze-tek' segedelménél fogva még most-is olykor-olykor andalogva, és ábrándozva szomor-édesdeden ballagó Hazafi, még felemelkedései közben-is, egészen megvető szemet nem vethet.

Köszönvén ez alkalommal a' nagy becsű Grófnak szívességét a' Redactió, szintúgy valamint a' Kiadó, ez-is, az-is, bizonyosan igyekezni fognak, hogy arra magokat érdemessé tegyék, és Ó Nagysága helyes javallatainál fogva, ezen Nemzeti Folyó-írás, mind inkább- inkább tökéletesedhessék.

17.

Rejtet Igék.

1.

Ha az első t érzem, a' szívem megszorul,
 Kedvem elenyészik — éltem gyászban borul,
 A' második tagom sok jó kedvet hozhat,
 Olykor tsete-patét gondot-is okozhat,
 Harmadikom a' mi nehezen oszlik-el,
 Két három ütessel kis erővel bont fel,
 Az egészet tavak, folyó-vízek szélén
 Láthatod, 's mint gyermek egy szalma-szál élin.

2.

Végét kettőztetve, minden gondolat,
 Felejdékenységből elsőm kiragadhat,
 Egy szük csüből, terjed másodikom árja,
 'S a' szívek' rejtekét, édesen eljárja.
 Harmadikom könnyen oszlat segítséggel,
 Nem egy szorost bonta-fel már erejével,
 Az egész egészen sem tesz még egészet
 'S egészen, egészhez, könnyen hozzá férhet.

Magyarázat:

1-ső Buborék. — Bú-bor-ék.

2-ik Toldalék — Tol (kettőztetve erdélyiesen Toll, a' helyet tallu vagy tall) — dal-ék.

Igazítás. A' F. Magyar-országi Minerva 1828-i első Negyedében, — az *Arabs és Gyilkos* nevű darabban, a' le-író hirtelenkedéséből két hiba csúszot-bé:

a' 35-dik vers így szól: *telke ősi törvényinknek.*

a' 92-dik vers: — *Fegyveréhez a' Gazda kap, a' helyet a' mint ki-vagyon téve.*

F. MAROSKÖZI GÁBOR,
 Erdélyben.

Foglalatja az 3^{dik} Negyednek. 1828.

Mária Magyar Királyné' Nagy Lajos Leánya' 's 'Sigmond' nőjének Élete-rajza.	<i>Lap.</i> 1763
---	---------------------

Hetedik Füzet. Július.

1. Nemzeti külömbség. (<i>Szigeti Gyula Mő'ses.</i>)	1769
2. Shakespeare Játékszíni munkáinak' Magyar fordításához tartozó Jegyzések. (<i>Döbrentei Gábor.</i>)	1781

Nyolczadik Füzet. Augusztus.

3. Lindvai Bánffy Miklós, Mátyás' Vezére. (<i>Kovacsóczy.</i>)	1801
4. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>S. K. J.</i>)	1805
5. Az egész látható Világ' Rende. (<i>Dohovics Basil. Unghvári P.</i>)	1812 ✓
6. Washington Írving' Írásai közzül holmi Darabok. (<i>Kiss Károly.</i>)	1825
7. Montesquieu' felelete ezen kérdésre: Meddig tarthat egy universalis Monarchia? (<i>S. K. J.</i>)	1834
8. Persius' első Szatirája. (<i>Superint. Kiss János.</i>)	1835

Kilenczedik Füzet. Szeptember.

9. Székely György' támadása. (<i>Kovacsóczy.</i>)	1841
10. A' nyelvtanításnak egy különös és kevésbé gyakoroltatott módja. (<i>S. K. J.</i>)	1847
11. Szenvey József Schillere. (<i>Közl. Toldy Ferencz.</i>)	1849
12. Napoleonnak a' háborút illető alap-rendszabásai. (<i>Kiss Károly.</i>)	1856
13. A' Keresztyén Vallásnak a' Magyarok közt lett elterjesztéséről 's elterjedé- séről. (<i>Balajthy Jó'sef.</i>)	1862
14. Csesznek Váráról. (<i>N. Apáthi Kiss Sámuel.</i>)	1869
15. A' Szerelmesek' kútja. (<i>Czobor H.</i>) — A' tiszta szeretet' hasznai. (<i>Édes Albert.</i>) A' Gyermekek' vágya. (<i>Bústeleky.</i>) — A' Lantoló. (<i>N. Apáthi Kiss Sámuel.</i>) A' Műlandóság. — A' Barátságához. — Tavaszi Ének. (<i>Sup. Kiss János</i>) A' lelkiismeret' hartza, szerzője a' boldogtalanságnak. (<i>Édes Albert.</i>)	1871 — 1879
16. M. Gr. Széchenyi István Úr Ö. N. a' Minerva Red. küldött sorai	1880
17. Rejtett Igék. (<i>Marosközy Gábor Erdélyben.</i>)	1886

Az 2-dik ez idei Negyedhez tartozó Gr. Zrínyi Illona képével egygyütt, melly a' Munkácsi Várban látható Festés után le-másoltatott.





ISTVÁNFY MIKLÓS
AL - NÁDOR ÉS MAGYAR TÖRTÉNET-ÍRÓ.

SZÜL 1555^{ben} MEG HÓLT 1615^{ben}

A Bécsi Könyvtárszó Intézetből.



Felső Magyar-Országi



NEMZETI

FOLYÓIRÁS.

1828.



Opto tibi vultum multa et praeclara minantis. Hor.

Negyedik Esztendei Folyamat. — IV^{dik} Negyed.

OKTÓBER, NOVEMBER, DECZEMBER.

A Felsőges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN, CS. KIR. PRIV. KÖNYV-NYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Felső Magyar-Ország

THEME

Él Magyar, áll Buda még!

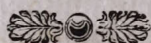
KISFALUDY KÁROLY.



ISTVÁNFFY MIKLÓS, AL-NÁDOR ÉS MAGYAR TÖRTÉNET-ÍRÓ.

Olly Nemzet melly szerencsével forgatja fegyverét, gazdag 's nevezetes lehet; de a' bárdolatlanság egészen elborítja szellemét 's tetteit, mellyeket az Unoka Ős atyjától halhat, csak külön 's másolt hozzá-adásokkal, vagy felette csonkúlva, vagy épen nem adja a' jövő kornak által. Csak akkor áll fényponton valamelly Nemzet, ha a' birodalmak' hódítása zajával, a' gondolkodó tudós figyelmét a' jelenetekre szegezi, 's megnyitja keblének gazdag tárházát, ebből szorgalmával a' művelődés elemeit kiönti, hogy a' vadságot lesímítván a' gyöngéded neveltség, a' hősből emberi hőst tegyen, 's nyugalma' édes óráiban nem-csak harczy riadásokról, hanem önn-valójáról, 's emberiségéről gondolkozzék. Ekkor a' szilaj indulatok megszelidülnek, a' Nemzet' minden mozdulata az érettség' bilyegével jelenénd-meg, 's magasságáról semmi erő-sem sujthatja-le; mert a' győzni induló had-testnek, törvényt, módot, 's tanátsot ad, a' tudományos alkat' egészében.

Százada viszontságai hív fejtője' életét rajzolom Istvánffy Miklós életében. Eredetét Nemes szüléktől vevé, kik azt kétségkívül az akkori évek' zivatarjai között fegyverrel nyerték, valamint ezáltal készülének a' többi Istvánffyak is, kik Miklóssal együtt éltek, úgymint István és Pál dicsőséget aratni. Miklós kiról itt szöllumk 1535



született. A' Tudományokat Olasz-országba Bolognában 's Patáviumban szívta lelkébe, onnét vissza-térvén Grätzbe Styria Fővárossába fejezé-bé iskolai pályáját, 's 27 esztendő s ifjú vala, midőn őt a' tudós Esztergomi bíboros Oláh Miklós, ki, nemcsak szerette, hanem gyakorolta-is a' Tudományokat, fényes udvarához, mint nagy lelkek és tudósok gyűlő-pontjához vevé. Istvánffy honi 's a' Magyar Törvény nyelvén kívül, folyvást 's ékesen beszélte a' Görög, 's Ausoniai nyelvet, sőt a' Latánban 's Görögben mind a' kötött mind a' kötetlen írás nemében hatalmas könnyűséggel, magas nyájassággal, és hevítő erővel bírt. A' Phantásia' tündér-honában csapongó ifjú szellemének nem lehetett kíváncsiabb és hasznosabb féke mint Oláhnak férjfiás méltóságú érettsége. Elfolyván Oláh társaságában négy év, a' szelid kegyencz, 1566 Zrinyi Miklós a' halhatatlan Szigeti nagy hős alatt kezdé a' fegyvert ismerni 's használni. Illy nagy emberekkel való szövetsége által csak hamar a' Király ismeretségébe-is jutott, a' ki őtet részént saját érdemei, részént mások ajánlásai miatt megkülömbözteté, előre sejtven, mit hozand vele még a' jövődő.

1568, a' zajos Po'sonyi Gyűlés alkalmával, ismeretes mint fogattattak-el Dobó István és Balassa János, pusztán gyanúból-e? vagy valóban vétkesek voltak-e? nem tudjuk; de az bizonyos, hogy a' Po'sonyi tömlöcz leve lakó-hellyek. Maximilián elmenetele előtt Istvánffy által, írásban tudósítván őket hogy előkerülendő alkalommal nem fog késni dolgaikat megvizsgálni. — Azomban Balassa megjátszván az örök' figyelmét elillant, Dobó pedig később büntelennek találtatván régi szabadságát megnyerte.

Olly mostoha, olly nyugtalan évek borongtak akkor honunk felett, hogy azokat valóban szakadatlan vér-ontások' zajos patakjának nevezhetjük, 's így Istvánffy a' vésikján-is vágyván fűzért gyűjteni. Zrinyi' dicsőséges lebukta után, hol Nádasdy Ferencz, hol Pálffy Miklós alatt vitézkedett, úgy mindazonáltal; hogy vezéreinek egyszer'smind tanácsadója-is lenne, 's innét könnyen megfejtetni; miért feshete Istvánffy minden hadi-készületet, minden helyet, várat, 's vezér tettet olly pontosan olly meglepő hűséggel; mert megszűnven a' fegyver-zaj, azt a' minek szemtanúja volt munkájába foglalta. Mind azon rövid riadalmak, szembetűnő haszon nélkül, temérdek vérbe kerültek, 's az volt fájdalmas; hogy a' nyughatatlan Zápolya nyughatatlanabb fiának 'Sigmondnak Erdély Herczege' beavatkozása által, nemcsak a' Tar hanem a' Testvér honfiai vére-is pirította a' közös bölcső' földjét, de a' versengések még ennek 1571 történt halálával sem szűntek-meg, az Erdélyi Fejedelemségre többek vágyodván: egy a' Törököt, más a' Császárt, a' harmadik a' Lengyelt hívá segítségül, 's ezek mind Magyar-Ország kebelében várták a' sors intézését.

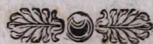
1576 Maximilián a' Német Rendek' unszolására, a' Római Sz. Birodalomban Regensburgban tartott Gyűlést, minekutánna a' Törökkel fegyvernyugvást kötött, 's Magyar-ország kormányját Károly testvérére bízta volna. A' Török mindazonáltal nem

tekintvén a' frigyét, azt minden legcesekélyebb oknál sértegette, bontogatta, 's harcvadászásának felette kelletes volt Balassa János Kékkő Urának cselekedete, melyért nem sokára bűnhődött, ő — a' Törökökbe pusztítást tenni akarván, Pintér Benedeket Alvezérét a' Kékkői Török rabokhoz zárátá, 's általa arra ingerlé, hogy egy némelly közülők kiváltsági bérért-való színelte kimenetel alkalmával, a' körül fekvő Török vezéreket Kékkő' elfoglalására birja, melly nékiek könnyen meghódulánd, ha elébb Balassát eltakarítják. A' Török-rabok erre hajlandók voltak, 's hajlandóbbak a' vezérek, megjelentek, 's némellyek azon titkos úton mellyet Pintér kijelelt a' várba feljutottak; hanem a' külsők nem hallván az elrendelt jelt, csalárdságot gyanítva a' vár elől elíramlottak. — Ez volt az oka, hogy a' felboszszontott Törökök minden tekintet nélkül Kékkő ostromához fogtak, 's ezt megvévén Divényt, 's Somosköt-is megvették.

Ennek híre a' Császárhoz kerülvén, Istvánffynek egy hozzá írt levelében parancsolta, hogy siessen Mustapha Budai Basához, és terjesztené elébe a' Török' hitetlen bánása-módját, emlékeztetné a' fegyver-szünet' pontjaira 's intené a' hadi-törvény ellen elfoglalt Várak' vissza-adására. Musztapha Istvánffyt csinnal fogadta 's nyúgodtan kihalgatá elő-adását, mellyre azt felelte: minekutánna a' nagy Szultán már mindenről tudósítva lenne, többé neki hatalmában nem áll a' Várakat vissza-adni, még azok eránt Urának további rendeléseit meg nem tudja, 's így Miklós minden fáradozása mellett-is, üres kézzel tért vissza.

Al-Nádornak nevezé a' Király, Czobor Imrének nem rég történt halála után Istvánffyt, 's a' Rendek minden részről meglegedésöket jelenték. — Miklós, a' mint maga írja, ugyan ezen Gyűlésben tevő le-esküjét, 's hivatalát a' mint a' jövő megbizonyítá, eske' sérelme nélkül mint hű-fia szép Honjának, hiven 's érdemesen viselte. Ugyan ezen Gyűlésben Bánffy László, kinek mint Királyi Fő Lovász-mesternek kötelességében állott a' Király előtt a' mezítelen kardot vinni, megbetegedett; 's ezen megkülömböztető foglalatosság Istvánffyra biztatott.

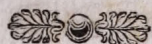
Kevéssel, Istvánffy kineveztetése után, Báthory István Lengyel-ország' elfeledhetetlen Királya, 's ez előtt Erdély' Herczege, kiben magas lélek, mívelt elme, 's Nemzetet magasítani 's boldogítani tudó tűz lakott, meghalt. Ennél Maximiliánnak kíváncsabb nem történhetett, 's ő hitten hívé, hogy e' halál, egy szép, a' Magyarral igen hasonló szellemű Nemzet' thrónját kezébe játszá. — A' Gneseni Érsek Ország-Gyűlést hirdet Krakóba, 's a' Lengyel-Nemzet, melly valamint (nem most ugyan, de hajdon) a' Magyar, a' Fejedelmi szabad választást ki nem akarta kezéből csikarni engedni, három részre hajlott, egy 'Sigmundot Svécziai Király' fiát, Zamojszky János Cancellár zászlója alatt, kit Báthory igen szeretett, másika pedig ennek halálos ellensége Zborovszky Kristóf jeladására Maximiliánt, a' harmadik a' leggyengébb, Basil Moszkva Herczeg' János fiát választá Királyának. — Polgári had támadt, mellybe minden párt' elejére a' választott Király állott. Ütközetre került a' dolog, de 'Sigmund-



dot az Erdélyiek - is segítették, 's így Bicsinnél az erőtlenebb Maximilián csatát veszítve, rabbá-is lett. Sajnos csapás volt ez a' Császárra nézve, ámbár a' Lengyelek' bánása módja felséges foglyokkal semmi veszedelmet-se sejtetett, mégis hamar követség mentt Lengyel-országba, őt több Országok' reményét vissza-hozni. Az egész dologra elkerülhetetlen volt a' Római Hierarcha' befolyása, ki maga helyett Aldobrandini Hypolit Cardinalist azután VIII-dik Kelemen neve alatt Pápát, kirendelt. A' Római Sz. Birodalom részéről Paulovics Szaniszló Olmúczy Püspök, Rosenberg Wilmos Aranygyapjas vitéz, Poppel Kristóf Cseh Kincstárnok, a' Magyarok részéről Heresinczy Péter Győri Püspök és Istvánffy Miklós Al-Nádor, Szileziából Strain Richard, Kobenczel János a' Német - rend Commendátora, a' Lengyel részről pedig Jeronimos Uladislaviai és Pomerániai Püspök, Janusz Osztrorogi Vezér, Gosztowszky Sztaniszló Rabai, Senoricz Kristóf Brestei, Palatinusok, Opolinszky András és Zamojszky János, gyűltek össze mint Követek, nagy fénnnyel felkészülve. Hoszasz vételkedések után Maximilián megszabadult. Mit tész a' tudomány 's ennek alkalmaztatása megmutatta Istvánffy ez alkalommal, úgy hogy Maximilián könnyű megszabadulásából, nem csekély dicsőséget tulajdoníthatott méltán magának, 1587-ben Januar. holdnapban.

Távolléte alatt Hassan és Safrár Basák háborgatták az országot, Magyar - ország néhány derék vitézt elvesztett, 's a' hadi kormány' nagyobb része Német kezekbe került. A' tellyes hatalom 1593 Hardeknek adatott által, akkor a' Királyiak, némellyek vágya szerint Esztergomot, másoké szerint, 's jelesen Hardek Fő hadi-vezér véleményje után Székes - Fehérvárt készültek ostromolni. A' nemesség és vitézség' virága táborozott a' síkon. Ott voltak Nádasdy Ferencz, Thúrzó György, Forgács Sigmond, Dersfy Ferencz, Telekesy Mihály, 's Istvánffy Miklós. Hardek feltételével ellenkeztek Zrínyi és Pálffy, 's Székes-Fehérvár ostromához nem akartak mozdulni, úgy hogy Hardek kénytelen vala Istvánffyhoz folyamodni, 's ezt kérni, hogy szelidítené ezeknek háborgó szíveket, 's egyesítenék táboraikat az övével. — Nádasdy közben-vetése által itt-is sikerült Istvánffy Követsége, 's a' két hős Hardekkel egyesíté válogatott csapatját, 's Székes-Fehérvár elfoglalása koszorúzta engedékenységeket. Itt-is Istvánffy mind karddal, mind elmével, mind tollal hatalmasan munkálódott. Innét vezéri hatalommal küldetett Petrinia' ostromlására Pethő Gergellyel, de a' Török' erejét, míg számos segédek nem érkezének, meg-nem törhette.

Erdély' álhatatlan indulatú 's álhatatlan gondolkodású Fejedelme Bátory 'Sigmond a' Császárral, soksoros levelek által kezdett Erdély' átadásáról dolgozni, a' dolognak melly Magyar-országra nézve olly sok és szép hasznót ígért, béfejezésére a' Császár Zuhay Istvánt Váczi Püspököt, Nádasdy Ferenczet, és Pecz Bertalant rendelé, de Nádasdy útközből megbetegedett, helyébe Istvánffy nevezetett követnek, ki társait csak Erdélyben érte utól. 'Sigmond illendő tisztelettel fogadta 1598-ban a' Követség-



get, 's viszonyos idvezlések után azonnal az alkudozáshoz fogtak. Ezeknek következtében nem sokára, Naprady Dömötör Gyula-Fehervári Püspök 's Bocskay István, ezek után a' Magyarok, Szászok, és Székelyek eskék a' követek' kezébe a' Császárnak az örökös hűséget. 'Sigmond pedig lelépven Fejedelmi székéről a' kormányba nem akart többé befolyani, hanem minden dolgokat mellyek csak némű némükép az ország-lást érdekelték átadá a' Követeknek, sőt Jó'sika Istvánt is elébbi Cancellárját, ki hűség-telenséggel vádoltatott, a' Követek őrzetére bízta, maga pedig magányul élni Kisfaludra költözött, (kevéssel ez előtt Kovaesóczy Wolfgang Erdélyi szerencsétlen Cancellár birtokába) személyét illető dolgait rendbe szedni, 's békében élni, míg semmi-se tartóztatná Herczégsegebe, 's Silésiába melly az alkudozások szerint néki jutott, mehetni, 's egyéb életét ott tölteni. Néhány holdnapok múlva Silésiába mentt. Nőjét Mária Christiernát Kővárrott hagyván, a' Császár ehez Istvánffy Miklóst küldé bizonyos levéllel, mellyben neki vagy Erdélyben való maradást Maximilián jöveteléig, vagy pedig az annyához való vissza-térést ajánlá, a' gyászban öltözött Hölgy az utóbbit választá, 's néhány jeles Erdélyi Nemes kísérése alatt Kolo'svárra ment, Erdély dolgait igazgatni, a' hova Csáky István, Gicz Péter, Keresztúry Kristóf, Gróf Thurn 'Sigmond követték. Itt Maximilián jöttéig múltatott, azután az Anyához sietett. Azomban 'Sigmond csak-hamar megbánta tettét, Silésiából vissza-jött 's azonnal Erdélyt elfoglaltatta Bocskay által, sőt elfelejtvé a' Császári 's Királyi Követek' méltóságát, ezekkel nem épen legsímábban bántt, a' mit eltörlni minden védelme se volt elegendő. A' Követek minden módon törekedtek azon helyeket megtartani, mellyek a' hűséget eskék; de sikertelen, míg végtére hosszas fáradtságok' haszontalanságát a' Császár átlátta, 's őket Magyar-országba vissza-hívta.

Haza térvén Istvánffy, magas hivatala' dolgai foglalták-el a' fogyatlan zenebonák között, temérdek tárgy nyújtá magát a' Bíró elítélésére, mindazonáltal minden pörlekedések között egy-sém foglalá el annyira őt' mint Illésházy István 's Jó János Királyi képviselő az Ítéletekben ellen támasztott vádok, mellyek szerint mind a' kettő Felség sértőnek hirdettetett, 's az első ugyan Trencsínből Lengyel-országba talált menedéket birtoka' vesztese után, a' második pedig birtokával a' Pozsonyi tömlöczökbe életét-is elveszté. — Minekelőtte Illésházy Lengyel-Országba futott volna, a' Császár Istvánffyt az ítélet' kihirdetésére meghívá, de ő ismervén a' törvények szentségét, nyilván megmondá Fejedelmének: hogy Nemzete' törvénye tiltja Külföldön ítéletét hozni. —

Bocskay megunván minden nyereség mellett-is a' sok harczokat, de érezvén-is a' sebeket mellyeket a' felemelkedő Császári erő naponként fujtogatott, most hajlandóbb vala mint valaha a' béke-kötésre. Követek választottak, 's a' béke Illésházy István' hatalmas 's meszszelátó befolyásával, Istvánffy tanácsadásával 1606 a' Pozsonyi Gyűlés előtt kihirdettetett.



Rudolf' halála után, Mátyás került a' Magyar thrónra 's koronázása' szertartása Po'sonyba volt elrendelve; mind jobbágyi kötelességénél, mind méltóságánál-fogva megjelent Istvánffy is, ki már az élet terheitől elfárasztva inkább szerette a' nyugalmat, mindazonáltal annyi nyersség lakta testét; hogy az örökké virágzó lélek' munkálódásait nem gátolta. Ohajtva ment azon Gyűlésre édes Nemzete' új Atyját látni, 's azon munkálódni, hogy azon sebeken, melyeket a' tudós Fejedelem' tudományokba merülése akartalan ejtett, ereje szerint segítsen. Midőn szíve buzgott Nemzete' boldogságáért, akkor lesett reá a' vész, mert midőn a' Duna túlsó partján mulatságként Thúróczi Benedekkel lovagolna, a' guta lelé, 's ennek következtében, jobb keze megsujtva lévén, a' tudományoknak, melyek életének erősítő elemei valának, nem áldozhata kényeként, hivatalát azomban az irigyek csevegései' megszégyenítésére, olly pontossággal 's nyersséggel viselte, mintha az egészséges lélek ép testet kórmányozott volna. Folytatta, de csak kivonásban történeti munkáját, 's a' négy utolsó könyv olly rövid, hogy az olvasó tudni vágyásának sok járatlan parlagot hágy.

Azomban napról-napra gyengültebb lett a' megcsonkított test, 's 1615 élete 80-ik esztendejében, Hazánk benne egy nagy isméretű Túdóst, hű Polgárt, 's jó Vezért vesztett. Gyermekei Istvánffynak vagy nem voltak, vagy korán elveszté azokat, a' mit onnan lehet gyanítani, mivel saját keresményét Szlavóniában a' Zágrábi Jézus Társaságának hagyta, gyönyörű könyv-gyűjteményével együtt. *) A' mint Vinicsei sírásából kitetszik, Nője Bajnai Bóth Erzsébet volt, a' kivel 35 esztendeig élt.

Történeti munkáját, melly őt halhatatlantja, Pázmán Péternek hagyá végső Intézetiben, ez tudta a' kimondhatatlan becsű kincset becsülni, 's nem sokára Hierat Antal betüivel Kölnben, a' tudós világ' vizsgálatjára bocsátá 1622 p. 428. Azomban a' Jezsuiták, kiknek kezeikben volt a' Tudós-világ, mindenütt szeldeltek, javítottak, ha javításnak lehet nevezni, és ezen kiadást tehát csak eredetinek tekinteni. Megjelent ugyan ezen munka 1685 ismét Kölnben, 's ugyan ott Keteler Jakab Jezsuita folytatásával, melly Istvánffy művéhez nem illik 1724, nyomlattatott Bécsben-is 1758.

Istvánffy' sztylje férjfiás erejű, 's ifjú elevenségű 's mindenütt hűség a' vezére, 's igazság részre hajlás nélkül fáklyája. Munkája Bethlen munkájival való össze-hasonlítás által nyer nagyobb becsét, vagy az által-is; mert mind a' két Író szorosabb közösülésben vala, úgy mint két ellenségeskedő Fejedelmek' Fő-tisztjei, 's mind a' kettő korok' történeteit igyekszik elő-adni, mind a' kettő nevezetes Hadi-vezér vala, 's mind a' két hazában követségek 's más egyéb alkalmak által jártas 's isméretes.

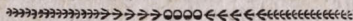
Kovácsóczy.

*) Hol lehetne ennek maradványairól valamit hallani? kétségkívül a' Történet vizsgáló szorgalmának nagy kincsek lappanganak ott? — A' Red.

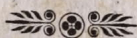


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Tizedik Füzet.



Október 1828.

I.

Az egész látható Világ' Rendje.

(Bérekészítés.)

143.

Az egész theoriának eddig való folyásából öszszeséges következés gyanánt most ez a' három a' figyelemre méltó:

1) A' világ' chemiájának történeteiből általjában az a' szembetünő, hogy mindég különös és különös klaszsisokra osztások mennek benne véghez, a' változás alá esett testekkel és elementumokkal. *Olvasztáskor* a' gyenge kötelékűek, a' vegyült, vagy meszszebbbről való atyafiak legelőször válnak-el a' testtől, és a' közönséges vegyület közze a' levegőbe seregelnék, 's itten megint különválasztások esnek *forrasztáskor*, t. i. a' legközelebbi atyafiak, az azon félék legelőször kelnek egybe, és ezek vetik-meg fundamentomát az álló, valamint amazok a' folyó testeknek. Mind a' két esetben egyfélék azon félékhez, más-félék más azon félékhez csatolván magokat természetesen külön-válnak a' külömbféléktől, és illy elkülönözött öszszesedésekkel azt teszika' közönséges resultatumra nézve; hogy az egész Mindenség' maszszája szinte annyi különös familiákra, rendekre, és klaszsisokra osztódjon-fel. Példája ennek, az égi testeknek nem-csak fogantatása és nevekedése, a' hol csak a' közeleb'ről való atyafiak adnak kezdetet 's nevekedést — a' mint az előbbenieken láttuk; hanem a' már megkorosodottaknak járása-is, mellyek szint-úgy csak a' közelebbről való atyafiakhoz húznak, és azért körülettek kerengülvén megint osztályokat, külön-választásokat formálnak már nagy fogásokban. — A' tűz eszközl

F. M. O. Minerva. 4. Negyed. 1828.

mindenütt a' dolgot, az elementumok pedig viszik természetesen. Ő amott felbontván az előbbi köteléket zavarba hozza a' részeket, és ez által az elementumoknak új és jobb megválaszthatásra ad alkalmat; itten még áërből atmosphérákat formálván széjelebb rugtatja az égi nagy testeket — azokat, mellyek egyyüvé ragadnának, hogy önkényes vonszódással mutassák-meg, ki mellyik osztályba való?

2). Alkotó erőnek tisztább terményjei, az álló testek a' tűz' befolyása mellett jobban 's jobban állósodnak (solidescunt); mert a' felesleg való részek, a' vegyült atyafiságúak azok, mellyek gyengébb szerkezetnek okai a' testben, a' tűz' többszöri ostromlása után kigyúlladás', gőz', párázatok' útján kitakarodnak a' testből, és csak erősebb szövetűek maradnak. Mennél több izbeli tűz' próbáját állotta-ki a' test; annál inkább tisztúl a' heterogeneitástól, és szövete közeledik a' tiszta homogeneous és tehát tartósabb állapothoz. Ezek által pedig, ki nem látja, hogy így a' testnek izmosodni, keményebben, alkotásában erősödni, és így állandóságra készülnie kell?

3). Ezen klaszszifikálás és erősödés munkának végbevitelére alkalmával egy különös lételre kivergődött égi-test, a' csillag, nem-csak az hogy nevededik volumenjében aggregatio és coalitio által a' feljebb érdekelt módon, és nagyobbúl — eleinte kis területű maszszában fogantatva lévén; nem-csak az hogy a' vele történni szokott revolucziók közben neki símúl össze-állása' formájára nézve, és gömbölyű figurát veszen-fel magára, a' mi szükséges a' foroghatás' rendes folyamatjára; hanem, a' melly eddig kifejtődése alatt helyzetére 's mozgására nézve rendetlenkedett; idővel valami sereg' osztályába befogódik természetesen következő változások mellett, a' hol osztán mozgása az idő-szakaszoknak pontosan felel, és reguláris járásúvá válván, járása formáját is a' pálya-kört, jobban 's jobban közelíti a' tökéletes gömbölyűhöz.

Az első esetben a' klaszszifikálás' vagy rendbe-szedés', a' másodikban az erősödés', a' harmadikban a' formálás' munkája megy véghez a' világon. Ha szabad ezt a' harmat egyszóval tökéletesedésnek nevezni; úgy a' világ, minthogy ez a' munka szüntelenül foly benne, a' két factor művelkedése mellett tökéletesedik, még pedig a' közönséges rezultátumra nézve tökéletesednek a' részek, tehát az egész is.

144. Ezek szerint hát az egy-egy csillag' tökéletes vagy tökéletlen voltának megismerhetésére bizonyos jel leszen az ő fénye, figurája, járása és többire nagysága-is. Ezeknek mértéke fogja szabni a' csillag' tökéletességének mértékét vagy grádusát.

Fénye azért, mert a' tűz, mellytől a' fény jön, csak a' tisztább, keményebb és így tökéletesebb alkotású égi-testek körül székesedhetik annyira, hogy húzomos illuminátiót tartsanak a' lángnak vagy természetese, vagy vissza-lövellése által, (§§. 124). Tehát, a' melly csillag vagy örökké ragyog, vagy elevenebb fényű; az tökéletesebb alkotású másnál, melly különben van. — Figurája és járása azért, mert a' mint közelebb vagy meszszebb van a' tökéleteshez, a' gömbölyűhöz, úgy csillag' testének alkotása is kivan formálva, vagy nincsen még tökéletesen. Nagysága azért, mert természetesen fogantatva lévén, kis korától fogva nevededik nagyobbra és nagyobbra; a' honnan a' test' kisebb vagy nagyobb voltából annak idő-korát hozzá-vetőleg ítélhetni, ebből meg tökéletessége' grádusát. Tehát mennél nagyobb, fényesebb, gömbölyűbb és regulárisabb mozgású a' csillag; annál tökéletesebb, és ellenben tökéletlenebb.

A' nagyság eránt hozzá-velőleg mondom, mert ha a' csillag szerentsébb környülményekben nevedett, ha nevedésekor teste kevesebb heterogeneitással, történet szerint alkotódott; akkor ő kisebb idő alatt nagyobb testű lehet annál, a' mely egy időse vele, de nem azon környülményekben neveltetett; mert ezen második esetben a' tűz sokat ronthat benne, a' mi már fel volt építve, és most újra kell építeni, az első esetben a' tűz csak tisztítja a' testet, csak tökéletesíti — mellesleg valóktól szabadítván. De csak azért alkalmasint többnyire úgy-is fog az lenni, hogy mennél nagyobb, annál tökéletesebb, ha a' fény-is hozzá adódik ezen criteriumhoz.

145. Már most, minden csillag mely maga tökéletessége' grádusára jutott arra, hogy fényes, nagy, gömbölyű, és reguláris járású legyen, csak idővel, sok próba-kiállítás után, nevedése és fogyasztása mellett, sok változások között kellett arra juthatnia, ha természetesen termett, és nem teremtdött, csak idővel mondom. Ez a' harmadik factora. Ha tehát tökéletességekre és nagyságokra nézve nem egyformák a' csillagok; úgy az időre nézve-is nem egyformák azok, hanem később vagy jókoribb termények, a' nagyobb testű és tökéletességű régibb, ellenben a' fiatalabb később. Már pedig hogy tökéletességekre nézve nem egyformák, ezt világosan látni a' mi Napunk osztályabéli csillagok' példájából. De általában-is bizonyos az: hogy a' nagyobb rangú székesnek, millyen a' mi Napunk, akár-hogy is, szükségképen tökéletesebbnek és régibbnek kell lenni a' maga drabantjainál. Tökéletesebbnek figurájára, erősségére, mozdulására nézve azért, hogy ő tartja a' centrumot és a' tűz' focusát; körülötte a' szüntelen láng. Ha tehát a' tűz nagyot foghatna rajta egyszer-egyszer; zavarba jönne figurája 's e' miatt mozdulása-is; és ekkor lehetetlen volna rendbe tartania a' maga osztályát. Nagyobbnak azért, hogy nem lehetnek hódjai külföldben, hanemha kisebbek nálánál; (§ 87.) régibbnek azért, mert a' hódok csak azután törhettek járást magoknak az ő forgó-körében, minekutánna ő más székes körül már rendesen járt a' maga különös athmosphérájával együtt, és tehát minekutánna már tökéletes, — akkor, mikor az ő hódjai még most lépnek a' tökéletességhez ahoz, hogy reguláris járásúak kezdjenek lenni.

Ebből következik, hogy mennél nagyobb rangú a' székes, annál tökéletesebb, és mennél tökéletesebb, annál régibb. Tehát a' csillagok nem azon egy idejük, a' nagyobb rangú székesek hamarabb lettek, az utánna-valók későbbben. És így a' világ' kifejtődése közzé időt is hoztunk-be. Azok, kik vagy egyszerre teremtve, vagy öröktől valónak lenni hiszik a' világot; ehez képest két extremumban járnak.

Legalább így felelhetni arra, a' mire eddig soha egy Cosmogoniszta se felelt, de még kérdésbe se merte hozni, azt t. i. hogy miért az egyik csillag kisebb, a' másik nagyobb?

146. Innen már azt-is nézhetni-ki környékesen, hogy tehát egy nevendék csillagnak meddig terjed nevedése, 's mikor korosodik-meg? Az egy egészenk rendébe-való beszerkőztethetés nem engedheti vég nélkül nevedését az égi-testnek, sem valami feletteskedését; mert itt ilyen rendben (§ 82) proportzionak, grádusoknak, határoknak kell lenni, ha a' természet dolgozik benne, annál inkább pedig ha az ész. Mikor tökéletesedett a' csillag, mikor megtisztult, néki erősödött, mikor egy bizonyos osztályba, az atyafiság törvényje-szerént külön vált csillagok' seregébe állandó drabantnak állott-be? ak-

kor már koros — nevedése' határiját majd elérte csillagi test. Továbbra nem igen nőhet azért, hogy már ezen osztály a' benne lévő testek' rendbe-szedésére nézve többire homogeneifikálva van már, és mennél keskenyebb határu az osztály' környéke: annál kevesebb módja lehet a' benne kerengőknek továbbra nevededhetni; mert annál kevesebb mennyiséggel seregellhetnek ott egy sűrűbb Cháosz-ként a' klaszszificálni való elemantumok, mellytől nevededése függ a' köztők megforduló csillagnak (§ 133). De tehát, ellenben-is, mennél szélesebb kiterjedésű az osztály' környéke; annál inkább nevededhetik a' csillag még azután-is, minekutánna oda állott-be állandónak, mert van hol és mi-ben válogatni, 's magához színi az atyafiakat. Következésképp', a' melly csillagok az egész világ atmoszférájában szabadon tébolyognak ide 's tova vándorkodva a' határokon keresztül-kasúl, mint az üstökösök; azok leginkább nevedednek nagyságokban, és csak addig nevedednek a' nagyjából, míg így vándorkodnak. A' mi Jupiterünk, ez a' nagy plánetá, vagy valami nagy osztálynak környékében, vagy igen sokáig vándorkodhatott valaha, hogy annyira felnőtt. A' kis Vesztáról, Júnóról, Céresről ellenkezőleg kell itélni, vagy ezt, vagy azt: hogy valami csekély kiterjedésű osztály' sphérájában termett, és nem-is mehetett-ki a' külsőbb országokra hosszabb vándorlásra. Minden esetre még tökéletlen, még fiatalabb korú csillag.

Egyéberánt az a' belsőbb jele annak, hogy már koros a' csillag, ha természet; mert ha természeti productum a' csillag, úgy néki, mikor már helyre-állott a' nevededése, és Constitutiójában tökéletesedett, minéműségére nézve csak-ugyan hasonlónak kell lenni a' maga természetjéhez, a' nagy világhoz, nem-csak abban: hogy a' különválasztások és klaszszificáció meg legyen benne rendes szerkezet szerint, mint a' világ' öszszeségében; hanem abban-is, hogy a' természetésre való képesség fejlődjön-ki belőle szintúgy, mint az Universumból — az t. i. hogy tehát ő is *termékeny termény* legyen (productivum productum) és tehát hogy természetben, a' mi csak azután lehet; minekutánna az atmoszférája csendes temperatúrájú és magával mindenkor egyenlő levegő-ege van, az az: mikor már forgó-körére nézve-is tökéletes a' test. És így a' belső jel öszszejön a' külsővel.

147. De hát ugyan már mit természetene a' már így tökéletesedett csillag? Bizonyosan nem nagy világot, nem olyant, mint ő maga; mert ez az egésznek költségével terem (§ 142); hanem tehát legalább kis világokat teremnie kell — olyanokat, mint nálunk a' plánták, állatok, emberek, mellyeket én *orgánikumoknak* szoktam nevezni. Ezek ugyan véghetetlen kitsinyek ahoz, mellynek ágyából kelnek-ki, az Universumhoz-képest; de minőségekre nézve csak-ugyan hozzája hasonlók; mert azonkívül, hogy felületesen tekintve, ők-is egy mobile perpetuum formára vannak alkotva, mint a' nagy Universum, és fel-is lelkesítve belsőképen, hogy magoktól mozogjanak; megvan benne a' nagy világ' belső formája egészen, az, hogy a' rendes különválasztások 's szokott klaszszificáció mellett megvan rajtuk a' világ-képe — az állapotját 's változását ábrázoló antagonia tökéletesen, t. i. a' természet két factorának, az alkotó és bontó erőnek egymást felváltó munkája, az élet és a' halál — csak-hogy kimondhatatlan kis compendiumban az időre nézve! Következőleg-is van ez az alkotmány' befejezésére, hogy t. i. minekutánna a' heterogeneitástól kitisztult belsőjében, a' tűz által okozó revolutzio alkalmával kitörni szokott háború megszűntével, nincsen többé helye a' természetes visszányzásnak, annak hogy az

alkotó és bontó erő felesen küszködjön az alkotmány' felállítására, minekutánna már tökéletes az alkotmány; tehát külsőjében a' felső színe körül őrzi a' maga játékát azon két factor, és mivel csendesen van az állapot; a' nagyobb fordítást okozható történet nélkül; tehát csendesen, az az: érezhetetlen apró fogásokban, milyen az organicumok' költsönös természetése 's kimulása, — vigye maga fakját.

Azonban az is természetes, hogy mivel az organicumok magok sorsaikkal az egésznek képét ábrázolják, egészhez hasonlóak lévén, tehát a' csillag, mellynek territoriumán tanyáznak, nem maga, hanem egésznek nevébe természetesen azokat, az az: csak mértéket adjon nagyságokra, vagy minőségökre, a' maga sphaerájához képest, csak fundust és fenn-állhatások' feltételét; a' többi az egésznek dolga. És ezt a' Filozofusok is mindenkor úgy hitték. Azért az organicumokat természet' productumainak nevezték, mint hogy az nem egy csillagra, a' hol amazok teremnek, nem egy részre, hanem az egészre kihat.

148. De tehát más világokon-is vannak olly féle organicumok szintúgy mint nálunk a' földön? A' ki csak valamennyire is képes közönségesíteni magát eszével az egész világ' öszszeségére kiterjesztőleg, és nem csupán a' föld alkotmányához ragadni, mint a' csiga, vagy más buta állat; az nem kételkedik erről, de arról inkább kételkedik: hogy van-e jó dolgok azon Filozofusoknak, a' kik arról kételkednek, vagy csak úgy veszik, mint hihetőt, főképen, ha Istent-is vesznek-fel theoriájokban? Hiszen ha a' teremő Isten' kormányja alatt van a' világ; úgy lehetetlen pusztán maradni annyi sok épületeknek, annyi derék alkotmánynak, inkább bizony az ő eszek pusztája — azoké, kik ezt a' pusztaságot merik állítani, mint már Palingenius is régen megmondotta nekik. — Az én theoriám szerint szükségképen kell lenni ollyan colonistáknak más világokon-is, nem-csak azért, hogy különben a' földön lévőket lehetetlen genealogiáztatni, lehetetlen kiokoskodni, hogy hol vették tehát ezek magokat fel csak nálunk; hanem leginkább azért, hogy illyenekre okvetetlen szükségök van az égi testeknek, és pedig mennél tökéletesebbek, annál inkább, a' mint mindjárt meglátjuk.

Ha a' teremés' kizártával okoskodunk; úgy meg kell adni: hogy nem más, hanem a' természet maga termeszti az organicumokat, a' természet felől pedig képtelenség gondolni, hogy elszigetelve dolgozik, minekutánna mindent egyyüvé fűzött és munkája csak folytatólag megy az égen 's a' földön mindeneket egybe foglaló-képen. Képtelenség tehát, hogy csak a' földön természetesen az organicumokat, és másutt nem. Teliden teli van a' világ ezekkel!

149. A' már egészszén kifejtődött 's Constitutziójában tökéletesedett csillagnak mulhatatlan szüksége van az organicumokra 's organizált részekre, azt mondtam az imént. Úgy van, mert mivel ekkor már belsőjében megszüntek a' háborús revoluziók, ha külsőjében-is a' felületén szűnnek; úgy a' szüntelenül gőzölőgni való matériának nem léte miatt szűnnie kell a' különös áthmosphéra' készülhetése módjának-is; a' mi nélkül lehetetlen a' járás, és e' nélkül a' rend. Következésképen, a' gőzölés munkának soha egy csillagnál se lehet szűnnie, hanem örökké tartani, mint a' gőz-hajó machinában. Úgy de erre kívántatik, hogy a' csillagban, melly, ha már tökéletesedett, nem lehet többé alátékja a' nagyobb revoluzióknak, légyen könnyen gőzelékeny materia elegendő bővséggel — olly formán, mint nálunk a' földön az organicumok, a' víz, és ezek' félehez hason-

lók; melyeknek minden szempillantásban történő újjá-termesztésök 's kimulások, a' csupa emésztésből álló életek 's külömbféle változások örökké foglaltassák a' természet két factorát, hogy e' soha se hagyja szünni rajta az alkotás' munkáját, hogy a' munkase szüntesse az egész alkotmány' fenn-álhatására szolgáló chémiát, mellynek örökké tartani-is kell, hogy a' világ' rendje tartson.

Ebből nem következik, hogy a' még tökéletlen égi-testekben is teremjenek tehát az organicumok, mint Bode Astronomus ájtatosságból reájok akarta fogni. Űstökösöknek nincsen szükségök az organicumokra, mert ezeknek teste most vándorlások közben tisztulván, 's meg-nem szűnő' revoluczióknak kitétetve lévén mindég gőzölög magától-is; és épen azért a' durvább 's temperatura nélkül lévő aer, a' kemény zivatarok miatt nem-is tenyésztetheti az eleveneket.

150. Gyönyörű következés a' mi ebből foly az: hogy tehát valamint az organicumoknak szükségök van a' csillagra, mellyen éljenek mint magok különös világán; úgy a' csillagnak viszont szükségesek az organicumok arra, hogy ezeknek eszközlése után rendes járásba helyeztetődjön, 's mint része az egésznek bizonyos osztályban a' maga természetéhez közelebbikben fennálhasson. A' csillag, fundust eszközöl az organicumok' számára, és az organicumok feltételt az övére vissza-adják egymásnak a' költsönt, nagyok a' kicsinyekkel kezet fognak a' költsönös fenntartás eránt! — Te ember, mikor te egy férget tapodsz láboddal, vagy mikor a' plánták', 's állatok' fajját pusztítod, jön-e eszedbe, hogy ime szüksége van arra a' természetnek, hogy a' székes rangu csillag, olyan mint ez a' te Napod, melly életet lehel beléd, — nem lehet-el ilyenek nélkül, hogy az egész világ' alkotmányának ez-is egyik nem megvetendő eszköze?!

Mínthogy a' csillagnak szükségesek az organicumok, ezeket pedig a' közönség termeszti az ő számára, látni való, hogy tehát a' résznek szükségét az egész közönség pótolja, 's tehát viszontag a' közönségét-is minden 's akár-mellyik rész maga értékéhez képest. Ennek eszközlését értsd a' 130, 142 §§-kból. Csupa öszszefogódzások ezek, és olyan közösület, mint az organicum testben, mellyben egy részt se illethetni, hogy az egész ne érezzen.

És ez azon utolsó szem a' láncz-karikán, melly befejezi az egész kerületet, nagyokat a' kicsinyekkel egy költsönös eszközlés' fejébe egygyüvé kapcsolván a' szerént, a' mint 66 §-ban megígérttem. Ez az, a' mi utolsó documentumot ad arról: hogy tehát a' világ mindenestül egy valóságos organizmus, a' mindenfélének egy egészbe-való olyan szerkeztetése, a' hol minden rész az egészből él, és ezt viszont élteti-is maga részéről, mint valami plánta, vagy állati testben.

151. Minekutánna már tökéletesedett, korosodott a' csillag, mennyi ideig tart osztán fennléte, mikor bomlik-el, vagy talán soha-sem?

Ha romolhatóságának okát tekintjük, akár belső, akár külsőképen; úgy ezen theoria' következtésében tellyességgel nem foghatni-meg, minél fogva bomolhatnék-el tehát a' már egyszer tökélessé lett csillagi alkotmány; mert a' mi az alkotó részeit illeti, ezekben minden elementum egymáshoz költsönbe húz, és minden egyes a' többség mellett tartván öszszefogódzva erősen áll a' már kiválasztott, kitisztult atyafiság szerént (§ 143), fog-is úgy állani 's tartani megválhatatlanúl, valameddig mindeniknek természetisége tart, az,

hogy húzzon, e' pedig tart valameddig elementumok tartanak, és az elementumok' semmivé levése képzelhetetlen. A' mi pedig a' külső okot illeti, melly szerint kellene bomolni a' már tökéletesült csillagnak; az nem lehet más, hanem ha a' bontó erő vagy a' tűz. Ugy de ezen theoria szerint a' néki tisztult, az egyfésített test' szövetét nem bonthatja a' tűz; mert belsőjében magától és természetesen nem székesedhet neki úgy, mint a' hámorbeli kemenczében, mikor érczet, vagy követ olvasztani kell, nem székesedhetik azért, mert a' tökéletesen kitisztultban nintsen semmi heterogeneitás (§. 143); külsője körül pedig, mivel innen széjjel kell lövettetnie a' körül álló tájékokra (§ 115) és e' miatt erejében megoszlania, ha székesedik - is; ha lángba borúl-is, még sem állapodhatik meg annyira, hogy veszedelmes ostromként rajta a' homogeneous szöveten keresztül hathasson (§ 115). Tehát a' tökéletesebb égi-testek, millyenek a' nagyobb rangú székesek, magától a' természettől, a' már egyszer így felállott folyamatja szerint, valami örökké tartóságra készítettnek és mintegy halhatatlanokká lesznek.

Következésképen, ha némelly égi-testek örökségre kiszánva állandóul maradnak; a' már tökéletesedtek, és mások megint az alatt teremnek, nevedeknek, tökéletesednek; úgy látni-való, hogy tehát *szaporodik a' világ!*

Ez ellen lehetetlen kifogni másképp', hanem vagy az egész theoriát rontani, vagy ennek következtetésében analogizálni organicumok' példájából, hogy t. i. a' csillag is organicum maga nemében, mert termékeny termény; tehát az ő alkotmánya is elbomlik valahára és vége lesz, mint valami plántának, ha egyszer kezdete vőlt, már pedig kellett lenni kezdetének, ha gömbölyű test, mert illy figurát csak nevedése közben, és így kezdete után vehetett-fel magára (§ 141). Jól van, én megengedem; csak-hogy ne legyünk igazságtalanok a' következtetésben. Azt meg kell adni, hogy ha organicum módjára lett 'stermett a' csillag; úgy organicum módjára múlik-is el — állatok' és plánták' példjaként, az az: sokkal több ideig él, sem hogy a' mennyűg nevedett, és tehát míg egy elmúlik, addig száz-is terem más. És így e' szerint-is csak-ugyan *szaporodik a' világ.*

152. Már most meglehet nézni, ha tetszik, a' *természet* (Natura) belsőbb képét annak fő-vonásai szerint, az eddig mondottak' következtetésében.

Ez nem minden testek', vagy ezekben munkáló erők' 's tulajdonok' összességé, mint a' metaphysicusok szárazon veszik, 's az alatt semmit-se mondanak; hanem a' természet, a' mint azt itten egy az egész mindenre kiható felfogás szerint kell tekinteni inkább annak az összességnek munkálása közben van a' *fortély*, melly szerint minden különös, valamint eredetét, fennlétét, 's munkássága' módját a' közönségből veszi (§§. 130, 141); úgy maga különösségével áldozik - is ezen közönségnek, (§ 133.) és illy áldozatja mellett a' közönséget constituálván 's tartván maga-is a' többiek között épül, tökéletesedik és fennáll (§ 143). Egy örökköséget ábrázoló circulus ez, és olyan letzke, melly akármi szép Morálra beillik. Ugyan-is e' szerint, minden, a' mi a' testi világban él, a' mi dolgozik, csak költsön él, költsön dolgozik, úgy él maga számára másokból; hogy belőle mások is éljenek; úgy dolgozik maga kezére mások között; hogy oda háromlójék dolga a' nagy közönség' számára. Gyönyörű ez, ha ez a' természet! és ennek osztán elibe van téve az az örökös törvény: hogy „Crescite, et multiplicemini!” az az: a' mi

természet szerént terem, termeszen-is, szaporodjon és tökéletesedjen! A' természetnek tehát termékenynek kell lenni, szaporítónak, tökéletesíthetőnek. És mire tudná ezt az ember alkalmaztatni másra, hanemha a' világon lévő testekre — mindnyájokra? A' természet semmi a' testek' öszszesége nélkül; és akkor-is semmi, ha a' termés kizáratik belőle!

Azok, kik a' természet conceptusába *törekedést* (*Streben*, *nisus*) tesznek-belé, többet mondanak ugyan a' száraz metaphysikusoknál; de értelmök csak ugy-is egy oldalú, csak egy vonás, melyet én-is említettem § 98; mert nem foglaltatik benne a' második factoris, a' bontó erő, mely nem törekedik, hanem hatóskodik és ront.

153. Öröktől fogva e történik ez a' fortély a' világgal, vagy csak idővel kezdett és ideig tart? a' természetnek ezen adott graphiája szerént lehetetlen határozni, és hátrafelé menve gondolattal — az-az: a' múltakra nézve inkább egy kimeríthetetlen örökkösségre igazittatik az ember. Ez a' kérdés már a' természet felett fog nézni és adni egy Compászt, mely után kievezhetünk a' gondolatok' tengeréből. Ideje-is lenne már egyszer.

Ha egyenként nézzük a' világ' részeit; úgy itten egysem mutat valami örökkösséget, mert minden égi-test többé vagy kevésbé tökéletes gömböly. Ezt a' formát nem vehette egyszerűre-fel magára természetesen, hanem idővel sok változások után juthatott reá, kicsinységétől fogva lassanként formálódván, maga nevedése és tűz által való pallérozódása mellett; (§ 141) tehát termelt valaha, és így kezdett lenni, nem öröktől van. Minden, minden égi testről sorba ez az ítélet! Ha a' részek nem örökösök; hogy lenne örökös az egész? Azonban, ha nem a' részeket, de a' sort és a' módot vesszük tekintetbe; úgy lehetetlen kivergődni az örökké valóság' mélységéből. Mert noha időben lett minden égi-test, és csak idővel juthatott mostani állapotja' formájára; még-is mivel csak a' közönség természeteti a' különösöket, szükségképen meg kell annak lenni; hogy minek-előtte a' különösök teremjenek és nevedjenek a' feljebb leírt környülmények szerént, már az előtt készen legyen, és meglegyen a' közönség, az egész rend — a' 142 §-ban érdekeltképen, mellynek öszszeséges befolyásától fogantasson és benne való vándorlása közben neveltessen-fel valami x csillag. Nevezük ezt az x csillag' létét megelőző rendet 2-diknak, a' 2-ik rendben lévő csillagról, mindenikről ugyan azon kérdés jön elő, a' hogyan lett származása 's felnevelkedése eránt, és a' gondolkozó innen útasittatik megint hátrább a' P rendre, mint már a' 2-nak megelőzőjére, innen meg O-ra; és így tovább vég nélkül. Örökségbe megy ez, a parte priori.

Szembetűnő is az tsak-ugyan a' természet' fortélyának akármilyen csekély fogásaiban is. t. i. hogy a' halandóság felváltva játszik a' halhatatlansággal, a' mulandóság pedig az örökkösséggel. Ezt a' földünkön teremni, élni és halni szokott gyarló organicumok' példája-is eléggé bizonyítja. A' hangya, és a' fűvetske, mellyet minden állat tapos és emészt, kevés ideig él és hamar elhal maga mint különös, azonban hogy az ő fajja (a' rend, a' közönség) halhatatlankodik. Ez örökkösséget ábrázol; amaz ideig-való lételt. A' természet véghetetlenséget affectál minden munkáiban. Valami csuda valóság ez!

154. Próbáljunk most előre felé menni gondolattal, az-az: a' mostani epochától jövődre kinézőleg (a parte posteriori):

Szaporodik a' világ, tökéletesedik a' világ. Más és más égi-testek, új meg' új csillagok időről-időre teremnek, nevednek, tökéletesednek, a' mellett hogy a' régiek is meg-

maradnak és állandó erősséggel truttzolják az esztendő' ezereit. A' különösök szaporodása mellett szaporodnak a' Rendek, sokasodnak a' Systemák, bővül a' világ öszszesége. A' mennyi világozás van a' világon, a' mennyi fényes fáklyák ragyognak oda-fenn az egeken; szinte annyi tanúji vannak ezen igazságnak. Mind ezek arra mutatnak, hogy a' természet új és új termékekre erőlködik; mert ezek lángok, munkák, olvasztások, chemia, melyre természetesen következni kell a' forrasztásnak, vagy-is az alkotást üző munkának. Azomban az égi-testek tökéletesednek nem-csak külső formájokra, hanem belső megállapodtságokra nézve-is, mennél több ideig éltek; elementumjok a' tűz miatt új megválasztásokat tesznek; ezek után a' részek -is és a' compositziók, jobban 's jobban klaszszifikálódnak, familiákra 's rendekre szorosabban oszolnak minden revoluzió' alkalmával, 's a' t. Hogy az nem volt olyan tökéletességben ez-előtt megtetszik abból: hogy idővel tökéletesedhetnek teméntelen sok égi-testek, millyenek ez-előtt nem valának — t. i. a' napok 's a' nagyobb rangú székesek. Hogy ezután-is még jobban tökéletesedik a' világ, megtetszik abból: hogy a' sok üstökös-csillag, mint meg-annyi új nevendékje a' természetnek, sok rendetlenségben van még mind formájára 's járására, mind alkotására nézve, nincsen még kitisztítva a' heterogeneitástól; a' compositzio tökéletlen, idomtalan 's belsőképen nintsen erősödve 's a' t. még ezekből székes rangú csillagok is lesznek valaha, és illyenek voltak valaha a' mostani fényes és más tökéletes napok, 's a' t. — Ez áll, mint resultatum az egész theoriából.

Kérdés hát! Lesz' e' valaha vége ezen processusnak, vagy soha-sem? Ha vége lesz; úgy most a' világ, vagy kifejtődése', vagy tökéletesedése' szakaszszát futja, 's tehát kezdett-is valaha ehez, és így nem öröktől fogva van. Úgy de ha kezdett, az lehetetlen volt másképp' hanem-ha egyszerre termett egy egész rend, egyszerre lett készen (§ 153) a' mi csak teremtés, és tehát természet feletti munka által lehetséges. Ha pedig nem lesz' vége a' processusnak: úgy kezdete sem volt, hanem öröktől fogva folytatódik, és örökké-is fog. Úgy de erre materia nem jut; mert a' világ szaporodik 's azomban maszszájára nézve nem véghetetlen, mert organizmus, (§ 150) tehát nem telhetik belőle-ki az örökké tartandó fejlődésre való materia; tehát megint szükséges a' teremtés' actusa, hogy semmiből adjon materiát. Itt az *Isten!* és pedig mint *Teremtő* — az első esetben a' világ formájára, a' másodikban materiájára nézve. Hálá Istennek, én a' parton vagyok!

Az Istent a' világból és a' természettől — ezen ő legdicsebb remekjétől gondolattal kizárni, mikor az ember a' nagy Mindenség' tűneményeit vizsgálja, és a' nélkül, (principium nélkül!!) okoskodni oly nehéz, mint a' nagy világosság miatt olvasni. *Spinozának* (originalis férjfiú volt ez mindengyalázatja mellett-is) és Schellingnek könnyű volt, mert ők onnan indultak-ki, a' hová én fáradságosan jutottam resultatumban; és hogy consequenter menjek, még a' finalitást-is kizártam az okoskodásból, melynek nehézségét csak az tudja, a' ki próbál.

155. Akár örökké, akár idő-közben valónak tegyük a' világot, még-is Isten benne a' principium minden esetre; és ezzel mindjárt tökéletes a' systema, mi meg világosra megyünk-ki. Futtassuk-meg a' theoriát próbára és berekesztőleg, ezt a' principiumot applicálva a' természet' dolgaira, hogyan ütnek-ki már most? Az Istent vévén-fel principiumúl:

1). A' természet' titkát könnyű felfedezni, azt a' fortélyt a' világ dolgai' folyamatjában, melly szerint minden különös a' költsönös eszközzés' fejébe majd úgy paroláz a' közönséggel, mint a' mu'sikális hármóniában egy-egy tonus az egész öszszeség' hangjával, (§ 152.) ugyan paroláz vaktában magára, de cél-erányosan az egészre tekintve. Ezt nem teheti a' természet maga, (valóság nélkül pedig a' természet csak pusztá szó) nem teheti, mert ennek Intézetében nincsen más, se több agens e' kettőnél, u. m. alkotó és oszlató erőnél; ennek pedig ha lenne-is arra-való tehetsége, még-is az egy-mással szünetlenül tartó visszálkodás miatt mellyel egészen elfogódik, érkezése 's módja nincsen, nem-is lehet, arra t. i. hogy resultatúra is ügyeljen, mikor mással foglalkodik; már pedig resultatúmtól függ az a' dicsért fortély. Nem! egy fő Agensnek dolga ez, egy mindenható Principiumnak, ki az egész mechanizmus felett emelkedve kormány alatt tartja az egész világ dolgai' folyását, 's mindeniknek fogását a' közönséges resultatúra kinéző Plánuma szerint vezéreli, mint a' hármóniában a' Director. Ezt pedig teszi az Isten, — ez az ő foglalatossága a' testi világban.

2). Nem-csak az, hogy az életnek, melly az egész természetben legszebbet játszik, és a' fénnel paroláson hirdeti a' világ' halhatatlan lelkét, originálját az Istenben találjuk; hanem azta' fortélyos constructiót az organicumok' életében, a' világ' kis példányokban való nagy csudáját, azt: melly szerint egy kis féreg testében (élete' tokjában) le van másolva a' temérdek nagy Universum maga külső 's belső constitutziója szerint véghetetlen parányi foglalatban; (§ 147) és mogforditva, megint: egy okos féreg, képzeletével kiterjeszkedik az egész széles világra annak minden temérdeksége szerint (§ 91); — mondom, ezt a' csuda constructziót, mi az Isten felvétele mellett értjük némű-néműképen, a' képen t. i. hogy az Isten, mint mindenható factor (ha szabad így rebegni!) eszközölteti ezt a' természet által maga fentebbi Intézetbeli céljaiból; de a' mellyeket vizsgálni nem ide való dolog. És így itt Isten' esmérése mellett világosabbra megyünk-ki, különben csak vakoskodunk a' természet' pusztá említésével, de meg-se érthetésével.

3). Az örökösség' és mulandóság' tüneményit, melly kettő egymást fel-váltva csudalatosan játszik nem-csak az organicumok' élete-históriáján keresztül; hanem minden dolgaiban a' világnak, (§ 153.) így magyarázhatni már most; mind ezek eredetiképen azon Fő-principiumnak, a' ki örökké él és másokat is éltet, teremtettti lévén, hogy a' teremtő Atyának hasonlatosságát 's erejét (origináljok' bélyegét) mutassák magokon, olly intézet szerint élnek, mintha örökösen élnének; de minthogy örökös, vagy-is véghetetlen idejű élet nem férhet az ő véges vóltokhoz; egy részről ezt, másról megint amazt tellyesítik életökkel, az - az: individualitásokban múlnak ugyan-el, vagy ha azt szabad mondani, halnak kifelé egyenként, de a' közönségek, a' rend, az öszszeség, halhatatlan marad. Azért a' világ' egész alkotmányjáról, a' szerint a' mint az ezen theoriában le van rajzolva, képzelní se lehet hogy miként tudna elhalni, vagy felbomolhatni végképen. Dehogy hal-el! élni fog az mindég, mert halhatatlan principiuma az Isten, teremtői hatalommal éltetni fogja mind örökké!

4). Most már azt-is érthetni, mint lehet az: hogy a' természet' munkájiban az élet 's szaporodás mellett a' tökéletesebbedés' processusa-is lefoly, még pedig nagy fogásokban. (§ 143.) A' tökéletesség' folyamata a' természetben nyilván-való nyoma az Isten'

belé-elegyedésének, 's valóságos czímere egy határtalan belátású észnek, mert arra kívántatik, hogy a' mostani állapot egybe-vetődjön a' jövődöbélivel és ahozképest intéztessen a' mostani ahoz, a' mi még nincsen valódiban, hanem csak ideában; úgy de arra az egész jövődöre való kilátás szükséges, arra a' jövődöre, mellyben ezután fog lenni a' világ; a' mi csak egy mindent-tudótól telhetik.

Ha hát az előbbienekhez *mindenhatóság* kellett, hogy az egybe-köttetés felett emelkedve kormányozza a' minden dolgok' folyását; úgy most, hogy a' tökéletesítés' folyamatját vihesse, *mindent-tudóság* kívántatik, hogy előre lásson minden időközön keresztül. És így az Isten' tulajdonságai is kifejtődhetnek principium' applicálása közben.

5). Egyéberánt Istent, Fő-principiumúl vezetvén-be a' természet' dolgaiba, a' gondolkozás tellyesen bezáródik, 's úgy mind a' természet', mind az elmélkedés' Systemája tökéletes; mert az alkotó és az oszlató factor közzé, melly kettő egymással visszálkodólag mindent viszen véghez a' természetben, (§ 96.) jön egy harmadik, mint rendbentartó principium, teremői hatalommal (Élet' 's halál' ura). És most nem képtelenség, hogy ama kettő közzül az egyik mindég ellenére jár a' másiknak, 's azomban a' dolog még-is cél-erányosan esik-ki az egésznek jobb voltára, t. i. egy harmadiknak, mint fő Agensnek mérséklése mellett és kormányja alatt. A' Systema hát most: *Thesis*, (alkotó-erő), az a' mi a' rendes systemához szükségképen kívántatik.

6). És már most az elmélkedésnek nagy könnyítésére fog szolgálni, hogy már ezután a' finálításból-is szabad, de kell-is ottan ottan okoskodni; mert a' világ' teremője 's kormányozója az Isten, fő okosság lévén, mellynek intézete után jár a' természet, csak cél-erányosan viszi, vagy viteti véghez a' dolgokat. Ha mi még-is képesek volnánk megfoghatni észszel az ő céljait! ugyan azért vigyázva 's kimélve kell élni ezen drága Compászsza; ezen felséges és csak Istenhez ilő dolgok' vi'sgálásában!

És ezzel én is véget vetek a' Systematizálásnak. Ki-merítettem, a' mi a' theoriához tartozandó volt. A' természet' nagy fogású tüneménykedésének vi'sgálásában Isten nélkül indultam ugyan-ki, de reá jutottam a' resultátumokban; és ezt, mint principiumot felvévén, megfuttattam a' gondolkodás' rendjét vissza-felé applicatura gyanánt, próbára, hogy mint esik-ki hát ezzel a' theoria? Nékem úgy tetszik, hogy jól. —

E' lenne tehát a' világ' Systemája az én gondolkozásom szerint, és gondolkozás' virágja-is a' szerint, a' mint a' fenttebbi §-ban érintettem. Azomban ez az enyim épen nem virág; — csak egy idétlen csemete ez!

Ámbár ugyan fogásomhoz-képest még hátra van egy véd-erő, a' Tünemények' magyarázatja az általam felvett mód szerint; de én azért most-is szabadítom az Ellen-író, ha kinek tetszik hozzá fogni az én theoriámhoz, csak azt kérem-ki magamnak; hogy osztán *magyarúl beszéljen velem*, az-az: ne a' külföldiektől költsönözött észszel, hanem maga fejéből induljon-ki, úgy a' mint én cselekedtem; és ha rontja az enyimet, állítson jobbat, vagy legalább más olyant.

Dóhóvics Bas. Ungvári Parochus.

2.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Tizenkettedik Levél. Polyklet Krantorhoz.

Róma' polgári alkotmányja. — Patriciusok. — Lovagok. — Plebejusok. — Tribusok. —
Curiák. — Nép-szakaszok. — Centuriák. — Comitiák.

Minekutánna a' Rómaiak' szokássá vált erköltséit számodra lerajzolnám, szükségesnek tartom polgári igazgatásaik' módját tudtadra adni. Jóllehet ezen tárgy igen sok nehézségekkel jár, még-is próbát teszek benne; 's ha még olly tökéletlennek fog-is látszani rajzolatom, még-is elhiheted hogy sok munkámba került. A' történet-írók kiket olvastam, csak nagyon hiányosan világosítottak-fel. Némellykor egészen ellenkeznek azok egymással, sőt még magokkal sem mindenkor egygyeznek-meg. Minthogy csak hazájok fiai' számára írnak, felteszik hogy olvasóik a' Rómaiak' alap-törvényjeit ismerik, 's nem másképp hanem - csak fáradságos összehasonlítások 's az imitt-amott találtató tudósításoknak egybe-szedése által, lehet az egésznek helyes ismeretére jutni. Te kifogod pótolni 's egészíteni festésemnek hiányosságait, a' te szemeid tökéletesen fogják látni azon alapokat, melyeken ezen rémitő Colossus nyugszik, 's az időkön keresztül járván megfogod határozni meddig állhat az fenn.

A' Római köz-társaság egész valóságában különbözik a' mienktől, részszerint polgári karjainak és rendjeinek különbféle jussai által, részszerint azon mód által, mellyel ezen jussokkal élnek. Athénében és csak-nem minden Görög-országai tartományokban, a' nép a' királyság eltörltetése után, jussainak tellyes birtokába lépven a' felső hatalmat magáévé tette. Igaz, hogy a' régi 's mindég gazdag és hatalmas familiák utóbb-is nagy befolyással bírtak az országos dolgokban; de az ő hatalmok inkább tselekedeteikben állott mint jussaikban, a' szegényebb polgároknak a' törvényes egyenlőség vigasztalásokra szolgált. Itt nem úgy van a' dolog Tarquinius elkergettetése után, a' polgári igazgatás nem szállott egészen a' népre; a' királyság tsak megtöretett de nem törltetett-el egészen; annak töredékei sokáig fennmaradtak bizonyos számú familiáknak birtokában, mellyek olly sok privilegiumokat tartottak-meg magoknak; hogy azok miatt a' népnek polgári egyenlősége nem egyéb volt, hanem-csak tsaló képzelet. Minden intézetek, mellyeket a' Királyok a' polgároknak egymástól elválasztása 's erejüknek megosztatása végett kigondoltak, gondo-

san fennmarasztattak. A' nép apródonként erejét érezni kezdé, meglámadta a' felsőbb rendeket 's szüntelen üldözte azokat; kitsinyenként el-is ragadta tőlök legfontosabb elsőségeiket, 's a' nélkül hogy a' régi eleik által megerősített rendet felforgatni látszott volna, a' hatalmat magáévá tette; a' méltóságok' neveit mindenkor tiszteletben tartván. Romulus, ki az általa össze-gyűjtött embereknek elsőben szabott törvényeket, legelőször két rendbéliekre osztotta őket, Senátorokra és népre. A' Senátust olyan polgárokból alkotta össze, kik idejek, értelmők, és gazdaságjuk által magokat a' többiek felett megkülömböztették. Ezek a' Királynak tanácsosai voltak, 's mikor maga a' táborba mentt, otthon annak képét viselték. Ezen gyűlésnek hatalma, melly a' Királyok alatt megvolt szorítva, a' szabad köztársaság' kezdetében hátártalan leve; a' nép az országos dolgokban való részvételből ki vőlt zárva, melly csak a' Senátus' végzése által (Senatus Consultum) estek értésére; 's jól-lehet attól-fogva jussa volt törvényeket hozni, Magistrátusokat alkotni, 's békeségről és háborúról végezni; mindazáltal csak a' Senátustól függve élt ezen jussaival. A' Tribunusok felállítása, melly a' királyság' eltörlötése után 16 esztendővel történt, határokat vetett ezen uralkodásnak, nem sokára nagyobb tekintettel bírtak a' nép-végzése, (plebiscitum) mint a' Senátuséi. Azomban ennek csak-ugyan most-is nagy jussai vagynak. Annak kell az Ország jövedelmeiről és költségeiről számot adni; egyedül az küldhet követeket a' külső hatalmasságokhoz, az osztja-ki a' tartományokbeli hely-tartóságokat, az veszi a' Hadi-vezérektől a' tudósíttatásokat, az rendel triumphi pompákat, az parancsolja a' Consuloknak mikor kelljen katonákat szedni, 's az nevez meghatalmazottakat akar-melly rendkívüli esetekben; egyszóval a' Senátus eleitől fogva úgy nézettetett, mint Rómára nézve a' szentek-szente, 's még legnagyobb irigyeiben is tiszteletet gerjeszt maga eránt. A' nép azt szentség templomának, nemzetek oltárának, minden népek reményének és menedékjének nevezi. A' Senátorokat atyáknak (Patres) hívja, az idegenek pedig Urak vagy Principes nevet adnak nekik. Eleinten csak 100 Senátor volt. Kineveztetésök' módja említést érdemel, mert azt mutatja hogy millyen hatalommal bírt légyen a' legrégibb időkben is a' Római-nép. A' Király egy Senátort nevezett; mind a' három Tribus hármathármat, 's a' harmintz Curiák közzül-is mindenik hasonlóképen hármat adván hozzájuk, kített a' száz szám. Minekutánna a' Rómaiak a' Szabinusokkal egygyesültek, ismét százzal szaporodott, 's ezen szám az, mellyet a' Tribusok választottak.

Ezen első Senátorok' maradékai formálták a' Patriciusok' seregét, vagy a' fő-nemességet. Minden Patritiusok tehát Senátorok' familiájából származnak, jól-lehet nem mindnyájan tagjai a' Senátusnak. Az ő méltóságjuk csupán eredetöknek régiségét bizonyítja, hajdan valóságos rangot adott nekik a' Polgári igazgatásban; most csak a' társasági életben ad megkülömböztetést. Sokan közzülök elszegényedtek, de még-is Patriciusok maradnak, míg másfelől a' Plebejusok, ha bár nagy gazdagságra tesznek-is szert, ha fő-tisztségekre lépnek-is; sőt ha Senátorokká lesznek-is, még-is Plebejus névvel neveztetnek. Ha bár ma a' Patriciusok' jussai igen megvagynak-is szorítva, a' régi nemességnek firól-fira által szállása még-is változhatatlanul megmarad, mert lehetetlen, hogy a' régi az emberek akaratja által megszűnjék régi lenni. A' fiúvá fogadás a' kétféle rendnek némelly familiáit összekapcsolja ugyan, de a' két rendet egygyé még - sem teheti, mert a' törvény, melly megengedi hogy a' Plebejus Patriciust fiává fogadjon 's magához hasonlóvá tégyen, a'

Plebejusnak Patricius által fiúvá fogadtatását tiltja. Midőn ennek okát kérdezém azt felelték, hogy az, a' ki fiúvá fogadtatik, betsületére tartozik válni a' fiúvá fogadónak. E' szerint a' Patriciusok' társasága semmi esetben sem szaporodhatik, hanem naponként fogy, részszerént tagjainak Plebejusok közzé vétetése, részszerint a' halandóság törvénye által. 'S épen annak köszöni fényjének megmaradását, hogy lehetetlen közikbe lépni. A' szabad köztársaság' kezdetében minden felső hatalmassági és papi-tisztségek a' Patriciusok' kezeiben voltak; most mind a' két rendbéliék külömbség nélkül számot tarthatnak azokra, kivévén az Interrex-nek vagy ideig-való Királynak, a' Flamen Dialisnak, vagy Jupiter' saját Papjának és az áldozatok' Királyának tisztségeit, melyekre Plebejusok nem választathatnak. A' Patriciusok között egy említést érdemlő külömbség van: azok, kik az első száz Senátoroktól és a' hozzájuk hamar azután adatott másik száztól származnak, nagy Patriciusoknak neveztetnek (Patricii majorum gentium). Róma építése után 139-dik esztendőben az idősebbik Tarquinius ismét száz Senátort nevezett-ki, ezeknek maradékai már kisebb Patriciusoknak hivattatnak (Patricii minorum gentium). Ezen utóbbi Senátorok halála után senkinek-sem adattatott többé jus Patricius familiákat alkotni. Minden áttól fogva nevezett Senátorok' fiai azok maradtak, a' mik atyjaik a' Senátusba lépés előtt voltak.

A' Senátorok a' Laticlaviumon kívül, melly őket megkülömbözteti, egy különös lábbelit viselnek. Ez félszárig érő topánkából áll, melyeknek fejein egy ezüsből, vagy elefánt-csontból készült kis fél-hold vagyon, melly C betű formájú lévén az első Senátorok számára emlékeztet. Ezen ékesség lunulának vagy kis-holdnak neveztetik.

Jóllehet a' Senátorok' száma a' törvényben meghatározva nincsen, mindazáltal a' köztársaságnak minden ideiben mint-egy háromszázra ment. Közikbe csak az vetethetik-fel, a' ki Római lovag, külömbféle országos hivatalokban szolgált, 's illy fő-méltóság fényjének fenntartására elégséges értékkel bír, és soha valamelly lealacsonyító foglalatosságot vagy mesterséget különösen színjátszóságot nem gyakorolt. Utóbb előfögom adni miképen lehet Senátori méltóságra jutni 's azt viszont elveszteni.

A' Patriciusok után a' Lovagok következnek, (ordo Equestris.) Midőn Romulus az ő első Legióját, az, utóbb olly Óriási nagyságnak eggyetlen-eggy és gyenge kezdetét felállította, a' három ezer gyalogokhoz, melyeket három tribusaiból szedett, három-száz lovasokat is választott azon lakosok közzül, kik, a' Senátorok után legjelessebbek voltak, 's azokat három Centuriákra osztotta-fel. Az idősebbik Tarquinius ezen számot ezer nyolczszázra szaporította, melyekből Servius Tullius tizen-nyolcz Centuriát formált, 's ezen szám megmaradt, jól-lehet az ezen rendhez tartozók utóbb nagyon megsokasodtak. Ez vala a' Római lovagok' eredete. Azok eleinten csak a' lovas katonaságot téttek, de nem sokára sok-féle külömböztetéseket nyertek 's kicsinyenként úgy nézettek, mint különös egygyesület. Mai napon a' Patriciusok és a' nép között egy közép rendet formálnak. A' ki közikbe akar lépni, annak legalább tizen-nyolcz esztendősnak kell lenni, jó hírű familiához tartozni 's egy bizonyos értékkel bírni, melynek mennyisége az országnak majd kisebb majd nagyobb gazdagságához-képest, külömböző időkben, külömbféle-képen határozottatott-meg. Minden Senátor-fiak lehetnek lovagokká.

A' lovagok' első és legfőbb foglalatossága a' katonáskodás. E' végre a' köztársaság lovat ad nékik 's annak tartására bizonyos esztendei fizetést-is. Ha a' lóval nem gondolnak, kirekesztetnek a' lovagi rendből, mellybe, ha mint polgárok magokat igen jól viselik, ismét felvétethetnek. De a' ki magát valamely rút vétekel megmocsolja vagy valamely rosz tselekedetet követ-el, ha szintén azért törvénybe nem idéztethetik-is, az örökre a' polgárok' utolsó osztályába vettetik. Utóbb megfogod tudni, kinek van jussa ilyen büntetéssel illetni.

Jóllehet ezen rend eredetében egészen a' katonaságra czélozott, még-is hatszáz-harminczadik esztendőben Sempronius' törvénye, a' lovagoknak kirekesztő just adott a' Praetor elől-ülése alatt az igazság kiszolgáltatására. Addig a' Senátus birt ezen jussal. Ezen változásra az adott alkalmat, hogy a' Senatus bírői hivatala' folytatásában restséggel vándoltatott. A' lovagi rend megkülömböztette magát ezen fontos foglalatosságnak gyakorlásában; a' Senatus mindenképen igyekezett azt vissza-nyerni 's hatszáz-hatvan egygyedik esztendőben Livius Drusus Tribunus azt a' végzést tetette, hogy a' Bírák felére a' Senátorokból felére pedig a' Lovagokból választassanak. A' két rendbelieknek ilyen össze-tételek igen szerencsés vetélkedést támasztott, 's az igazság soha-sem szolgáltatott-ki jobban, mint ezen változtatás óta. Mindazáltal Sylla, ki a' Senátus jussainak igen buzgó pártfogója, a' mint beszéllik, már kinyilatkoztatta hogy ennek minden igazait vissza fogja adni.

De a' Római lovagoknak különösen az ad nagy fontosságot az országban, hogy ők bizonyos tekintetben a' köztársaságnak Árendátoraivá lettek, és hogy azt a' just kirekesztőleg magokévá tették, melly szerént mindenféle adókat mellyekből az Ország-jövedelme áll, ők szednek-bé. Az ilyen nyereséges kereset által sokan közülök olly nagy gazdagságra tesznek szert, melly őket Rómában a' legfőbb házakkal egyenlő karba helyhezteszi.

A' lovagok az Angusti Claviumot viselik; ujjokon arany-gyűrű van, 's az esztendőnként elő-forduló nyilvános mustrálás alkalmával a' Trábiával, az Augurok' bársonyruháival ékeskednek. A' néző játékokban az Orchestra megett, hol a' Senátorok ülnek a' tizen-négy első sorban van helyek, a' honnét ezen szóllás a' tizen-négyek közzé ülni annyit tesz' mint a' Lovagi-rendbe felvétetni.

Az ország' harmadik rendjét a' többi nép teszi Plebs nevezet alatt. Mikor Romulus eleintén minden szabad embereket külön választott, ezt minden tisztségekben való részesüléstől megfosztotta és egészen a' Patriciusok alá-vetette. Ezen le-alázó állapot a' királyság' eltöröltetéséig tartott. Akkor Valerius Consul a' nép szabadságának első fundamentomát megvetette; annak jóvá-hagyását minden tisztség gyakorlásához szükségessé tette, az ország boldogulása felett való tanácskozásokban a' végső ítélet' jussát neki adta, 's még nagyobb tekintetbe akarván azt helyhezteszni, megparancsolta: hogy a' Liktörök vesző-kévéiket az össze-gyülekezett nép előtt, az attól-való függésnek jeléül mindenkor a' földfelé leereszszék. Ezen rendelkezéért (Publicola) nép tisztelő vezeték nevet nyert; melly bizonyosan tisztességesebb azon vezeték neveknél, mellyek csak győzedelmekre emlékeztetnek. De mit lehet a' Plebsnek engedni, úgy, hogy az tovább ne menjen, nem sokára megfogod látni, hogy a' függésből büszkeségre lépén, a' Nemesség ellen harczolt, minden tisztségeket vele megosztott, többféle hivatalokat kirekesztőleg magáévá tett; 's a' Nemességnek csak a' puszta nevet engedte-által, mellyet tőle el nem vehetett.

Illyen a' Római nép' felosztása a' társasági rendben; de polyticai tekintetben ezen különbségek nem állanak fenn, 's a' nemzeti köz gyűlésekben, ki-ki nem egyébb, hanem csak polgár. Ott a' legalsó plebejus-is némelly esetekben a' Patricius vagy Senátor mellett adhatja vélekedését, voksának a' gyűlés' természetéhez-képest majd kisebb majd nagyobb fontossága van.

Itt három rendbeli gyűlések vagynak szokásban, mellyek mind okfejekre mind következtetéseikre nézve különböznek egymástól. Jóllehet azok egészen különböző népekhez tartozóknak látszanak lenni, sőt egymással egyenesen ellenkeznek-is, mindazáltal mégsem törölte-el egyik a' másikat, minthogy a' Rómaiak az igazgatás módjának semmi-némű változásai között sem tévesztették-el eleik' intézeteit szemeik elől. A' régi Róma' alap-törvényei mindenkor megtartattak; megelégedett a' Nemzet azzal hogy azokat módosította vagy ujjakat állított ellenekbe, mikor erejeket gyengíteni akarta. Ebből a' régi rendtartásokhoz való tiszteletből, 's az újabb idők' környülményei által szükségessé tett módosításokból egy olly polgári alkotmány származott, melly egygyetlen-eggy a' világon. Ez egyfelől minden felekezeteknek kedvezvén, másfelől egyszer'sinind mindeniknek eszközket nyujtván, a' többieket határok között tartani, a' polgári igazgatás minden nemeinek erejét egyyesíti; 's a' Nemzetnek olly erőt ad, melly az egész földre nézve veszedelmes-sé lett.

A' nemzeti gyűlések-is Romulustól vették eredetöket. Mihelyt ezen fejedelem-város a' fundamentomait megvetette, három szakaszokra vagy tribusokra osztotta annak lakosait; 's minden szakaszból viszont tíz alszakaszt csinált Curiák' neve alatt. Ezen harmincz Curiák' száma mindenkor megmaradott akár mennyire szaporodott-is a' Római nép; mint-hogy azok csak a' város lakosait foglalják magokban, mellynek falai közzé kezdetben az egész Nemzet bé volt szorítva. Romulus a' Fejedelem és a' Senatus' jussait megállapította, 's a' népnek szabadságot engedett Curiáknak az Ország dolgairól való tanácskozás és végzés végett össze-gyülekezni; mihez-képest ezen gyűlések Curiák szerént való Comitiumoknak (Comitia comiata) neveztettek. Azokban a' Királyok, a' polgári tisztviselők 's az első rendű papok választattak, a' Királyok által hozott törvények megerősítettek, minden polgárok fejenként adván voksaikat.

A' dolgoknak ezen a' nép községére nézve olly kedvező rendje, épen marada Róma építésének 177-dik esztendejéig. Akkor Servius Tullius Róma 6-dik Királlyá feltette magában, az igazgatásnak új ábrázatot adni. Éles észszel bírván, látta melly fontos legyen a' Fejedelemre nézve magát a' nagyokkal körül-vétetni, kiknek haszna az övével természet szerént össze van kötve, 's a' hatalom legnagyobb részét a' Patriciusoknak és gazdagoknak próbálta adni. Nehéz munka volt a' néppel illy nagy változtatást elfogadtatni. Az a' jus, melly szerént ez a' fő-tisztviselőket maga nevezhette-ki, kipótolta azt a' veszteséget, melly szerént maga a' fő-hivatalokból ki volt zárva, 's a' törvény szerzésben való részvétel sokkal tisztességesebb elsőség volt; mintsem hogy az arról lemondást reményleni lehetett volna. De a' Király a' javalt rendelésből a' népre háromlő nyereséget és veszteséget olly okosan tudta mérsékelni, hogy új polgári alkotmányját szerencsésen bé-vétethette.

A' Rómaiakat e' szerint 6 klaszsisokra vagy értéki szakaszokra osztotta-fel 's ezen klaszsisokat viszont általában 193 Centuriákra.

Az első klaszsis, melly a' leg-gazdagabb polgárokból állott, kiknek értéke száz-ezer rézassra ment, kilenczven-nyolcz Centuriákra osztatott-fel, mellyek közzül a' tizen-nyolcz utolsó minden lovagokat magában foglalt.

A' második klaszsis, melly csak húsz Centuriából állott, azokból formáltatott, kik hetven ötezer assal bírtak. Ezekhez még más két centuria kapcsoltatott, a' hadi-szerszámok és műszerek' készítőiből, mellyekkel együtt huszonkét Centuriára mentt.

A' harmadik klaszsisba, melly húsz centuriát foglalt magába, azok tartoztak, kik ezer assal bírtak. —

Hasonló számú Centuriákból állott a' negyedik klaszsis-is, mellyben a' huszonöt-ezer assal bírók voltak egygyesülve. Valamint a' másodikhoz, úgy ehez-is még két Centuria volt hozzá-adva, mellyek a' hadi trombitásokból, és egyéb hadi-mű'sikusokból állottak, úgy-hogy összeséggel ebben a' klaszsisban-is huszonkét Centuria volt.

Az ötödik klaszsis harmincz Centuriát foglalt magába olyan polgárokból, kik tizenkét ezer és öt száz assal bírtak. Hihető, hogy a' kevés értékűeknek, kik mindenütt az ország lakosainak legnagyobb sokaságát teszik, nagy száma, birta Serviust arra, hogy ezen klaszsisnak az előtte valónál nagyobb számú voksokat engedett.

A' hatodik és utolsó klaszsis csak egy Centuriát formált. Ez mind azokat magába foglalta, kik a' szabad emberek nevén kívül semmivel sem bírván csak azzal használtak az országnak; hogy annak polgárokat adtak, 's ugyan-azért Proletariusoknak nevezettek ezen deák szótól Proles.

Ezen elrendelés szerint az első klaszsis, csupán nagyokból és gazdagokból állván, maga kilentzven nyolcz Centuriákat számlált, míg a' többi öt, hol a' Nemzetnek többi része foglaltatott-bé, összeséggel csak kilenczven-öt Centuriát tett, következésképen az első klaszsis az olyan gyűlésekben mellyekben a' vélekedések Centuriák szerint adattak, legtöbbet vihetett véghez. De az alsóbb klaszsisok' ezen vesztességének kipótólása végett a' Király azt rendelte: hogy a' katonák' szedése 's az adó' fizetése Centuriák szerint menjen véghez. E' szerint az első klaszsis maga többet fizet és több katonát állít, mint a' Nemzetnek többi része összeségesen; sőt az utolsó klaszsis, hogy semmibevételése valamennyire kipótoltassék épen semmit-sem ad. A' nép az ilyen csalóka nyeresége által elszédítettven önként lemondott olyan jussairól mellyeket terheseknek tartott, 's csak megszorítva 's tökéletlenül gyakorolhatott; csendesén által-engedte a' nagyoknak a' hatalmat, mellyel egyszer'smind az Ország' legnagyobb terhei-is együtt jártak, méltóságának érzését elfelejtven, a' nyugalmat többre becsülte mint a' becsületet.

E' képen a' Római nép' sorsa elvult úgy látszott határozva; felséges czélját szemel elől elvesztvén, csendesén élt feláldozásainak gyümölcsével, midőn ezen intézet után hatvan-hét esztendővel a' Tarquiniusok egy rút cselekedet' következésében Rómából kikergettettek. Szabad polgári igazgatás állítatott-fel, 's a' Királyság ellen olly gyűlölség támadott, melly utóbb sem szűnt-meg soha. Alig történt ez, a' nép, melly a' Királyok alatt zűgolódás nélkül engedelmeskedett, csak-hamar békételenkedett a' nagyoknak őt' közvetlenebbül nyomó járma ellen. Békételenségeinek első próbái hibás ítélettel vétettek-fel, *F. M. O. Minerva. 4. Negyed. 1828.*

's megvették, míg egy szembetűnőbb lépés a' nagyok' szemeit fel-nem nyitotta; az erőnek engedni kellett, 's a' nép Tribunusokat vagy Szószóllókat nyert. Ennek követelése szünet nélkül szaporodtak mellyek hathatossan vissza-vették 's még hathatossabban vítattattak. A' Centuriák szerint való nép-gyűlések a' gazdagoknak adták a' nagyobb hatalmat, a' nép ezt kevesebbíteni kívánta, de egyszer'smind a' dolgoknak azon rendjét-is félt változtatni, melly reája nézve olly hasznos volt. Végre hosszas és heves viszálykodások után, mellyekben mind a' két felekezet egyenlő ügyességet mutatott, a' nép-gyűléseknek egy harmadik neme állítottatott-fel, melly a' Centuriák szerint való gyűlések fontosságával ugyan nem bírt; de mindazonáltal az ország' minden másod rendbéli tisztviselőt választja, mellyben minden a' Tribusokba fel-íratott polgár voksolhat, akármelly részében lakják-is a' Római birodalomnak.

1. E' szerint a' Curiáként való gyűlésekben a' városban lakó nép tehet legtöbbet. Ott választatik a' nagy Curio, ott megy véghez a' fiúvá fogadás, minthogy egy Római polgár - sem változtathatja-el a' Nemzet-gyűlésének megegyezése nélkül polgári-állapotját. Ott erősíttetnek-meg a' kinevezett hadi-vezérek-is. Mig ezen megerősítés nem történik, addig nem szabad nekik a' hadi-seregeket vezérelni, 's valamelly hadi-munkákhoz fogni. Azonban már ma ezen megerősítés csak úgy nézetik, mint pusztá czeremonia, elég ha azon 30 Liktörök hozzá-adják voksokat, kik a' Curiákat össze-hívják 's ezen tárgyra nézve azoknak kép-viselői.

A' Curiáként való gyűlések' előlülői mindenkor a' Diktátor, a' Consulok, a' Praetorok vagy az Interrex. Tartatnak azok a' Forumnak egy részén melly az Augurok által megvan szentelve 's e' végre elrendelve.

2. A' Centuriáként való gyűlésekben a' nagyok és gazdagok erősebbek a' népnél. Azokban neveztetnek - ki a' polgári fő tisztviselők 's a' Fő-hadivezérek, azokban erősíttetnek-meg a' tulajdonképen való törvények, azokban indittatnak az ellenséges nemzetek ellen háborúk; végre az ország ellen elkövetett vétkek-is azokban ítéltetnek-meg, mellyeknek elkövetőji halálra kárhoztatnak, szabadság engedtetvén nekik mindazáltal ezen ítéletnek önként szám-kivetésbe menés által elejét venni.

Ezen gyűlésekben, mellyek fontosságokért gyakran nagy Comitiumoknak-is neveztetnek a' fő tisztviselők az előlülők; tartatások előtt 18 napokkal kihirdettetnek, hogy hárrom egymásra következő vasárnapokon minden polgárok kiket foglatatosságok a' Városba hív, megtudhassák az azokban előforduló tárgyakat. Ezen gyűlések a' Márs-mezején tartatnak; mert minthogy a' Centuriák hadi-rendbe állva jelennek-meg fejeiktől vezéreltetve, hadi-tekéntetek nem engedi-meg nekik a' városban össze-gyűlni, mellyből a' törvények mindent kitiltanak a' minek hadi-sereg formája van.

Talán szükségtelen megjegyezmem, hogy ezen szó Centuria, melly kezdetben tulajdonképen százat jelentett, most csak az azon egy rendhez tartozó polgároknak kisebb vagy nagyobb számát teszi. Csak-nem ötszáz esztendőktől fogva áll már ezen intézet, és soha-sem számláltatott több száz kilenczven három Centuriánál. Minthogy pedig most a' Római-nép tíz annyit-is tesz mint akkor tett, azért a' Centuriák most természet-szerént többet foglalnak magokban.

Különös megjegyzést érdemel az-is, hogy ezen gyűlésekben a' voksolni összehívott polgárok nem közvetlenül élnek ezen jussokkal, hanem vélekedéseiket a' magok Centuriáiba adják, a' hol a' többség szava mindnyájok szavának vétetik. Azután a' Centuriák' voksei adattatnak-be a' nagy gyűlésen. Minden végzéseknél nagy fontosság tulajdoníttatik az első Centuria voksnak; mert rendszerint ez a' többi vokokat-is maga után húzza. Ha a' 97 első Centuriák voksaikban megegyeznek, a' dolog meghatározottnak tartatik, 's a' voksolásnak vége van. Ellenkező esetben a' következő Centuriák szóllíttatnak-fel egymás után, míg a' vokok' többsége ki-nem tetszik. Azt mondják nagyon ritkán történik, hogy a' voksolásban egészen a' legelső klaszsiszig kellene menni; a' Római nép az efféle dolgokban olyan ügyességre tett szert, mellynek igazságtalanság nélkül más nevet lehetne adni.

3. A' Tribusonként való gyűlésekben minden Római polgárnak fejenként van jussa voksolni; 's ez elég annak által-látására, hogy ott a' sokaság bír legnagyobb erővel. Azokban választattnak a' másod rendbéli polgári Tisztviselők millyenek az Aedilisek, Nép-Tribunusai, Quaestorok 's a'; nem különben a' provinciákbeli polgári Tisztviselők Proconsulok, Pro-praetorok; a' nevezetesebb egyesületek' pápjai, sőt még a' fő pap-is. Ott tétetnek a' nép' végzései, a' békesség felett-való alkudozások; 's ott adattnak a' polgári jussok, 's némelly törvények alól-való felszabadíttatások; ott erősítettnek-meg a' Triumphus pompák; végre minden polgárok külömbiség nélkül oda idéztetnek magok vi-seletéről számot adni; 's az ország ellen elkövetett vétkekért megítéltetni, a' nélkül mindazáltal, hogy másra mint számkivetésre 's pénz fizetésre büntethetnének.

A' Tribusonként való gyűlések, mikor a' Curialis Aedilisek, Quaestorok, és más alsobb rendű tisztviselők kinevezése végett hívatnak össze, a' Márs mezején tartatnak, 's akkor Dictator, Consul, vagy Fő-hadivezér-is viseli az előlülőséget. Ha az összejövetel a' Nép-Tribunusainak, vagy a' Plebejus Aediliseknek kinevezését tárgyazza, akkor Tribunus tartja azt, vagy a' Forumon, vagy a' Capitoliumban, vagy a' Circusban. Midőn nép végezéseket kell tenni, vagy valamelly polgárt megítélni, akkor-is Tribunus az előlülő; de, mikor minden rendbéli polgárok Tribusonként össze-gyűjtetnek, akkor Consulnak vagy valamelly fő polgári tisztviselőnek jelenléte szükséges; mert a' Tribunus csak a' Plebejusokat hívhatja össze, tulajdonképen azoknak lévén, mint már a' neve-is mondja, tisztviselőjük.

A' Nép' végzései, vagy a' nép által hozott 's a' Tribusonként való Gyűlésben meg-erősített törvények eleinten csak a' Plebejusokra nézve bírtak kötelező erővel. Háromszáz hatodik esztendőben egy Horáczius Consul által javalt törvény azoknak-is olyan erőt adott, mellyel a' nagy Comitiumokban hozott törvények bírtak. A' Patriciusok, kik mindenkor hatalmasok voltak, ezen rendelést fogatlatlanná tudták tenni, 's csak Hortensius Dictator, ki azt a' négyház hatvan-nyolczadik esztendőben megújította, adott néki állandó sikerességet; a' honnét Hortensius törvényjeinek neveztetett.

Illyenek ezen híres Gyűlések, mellyekben a' Római népnek java tanácskozás alávé-tetik és igazgattatik. Azok minden polgárok nagyravágyásának széles mezőt nyitnak; 's benne minden rendbéli emberek gyakorolnak kisebb vagy nagyobb hatalmat. Ott a' gazdagságnak vagy fényes születésnek fontos szolgálatok, vagy jeles talentumok vagynak

ellenébe téve, egygyik az ősei' dicsőségét emlegeti, másik a' maga tselekedetivel kérkedik, 's ki-ki tud a' valóságos vagy képzelt érdemeknek, ravaszág vagy alacsony mászkálás által fontosságot és erőt adni. A' kevélység, az alázatosság' ál-orczáját veszi magára; az alacsonyosság hamis méltóságba öltözik, és mind a' két esetben még a' fösvényesség-is tétkozlóvá lesz. Az emberek egymást szorítják, tolják, nyomják, gátolják, buktatják; némellyek elérik céljokat, mások igazságtalanságról panaszolkodnak, 's utóbb mikor reájok kerül a' sor jobban kigondolt 's kicsinált plán szerint ők-is céljukra érnek. Azomban mind ezek az ilyen szüntelen tartó küzködések által a' köztársaság dolgainak mély esméreteire jutnak, 's annak ereje által erősek, gazdagsága által gazdagok lévén, örömet munkálják részöknek-is viszont nagyobbítását; különböző úton mindnyájan segítik azt a' rémitő csuda alkotmányt felemelni, mellynek alapjai az egész földön elterjednek 's teteje a' menykövek tartományjáig ér, de talám nem fog oda büntetetlenül közelíteni.

S. K. J.

3.

A' Deák nyelv' nem tudása okairól, 's tanulása' hibáiról.

A' Magyar szép és valósággal Napkeleti eredetű nyelvnek naponként való tökéletesedésének nem-hogy irigy szemlélője volnék, sőt inkább annak kellemetes Bokrétájához egy-egy szép virágocskát adni gyenge tehetségem-szerént való elmúlhatatlan igyekeztem. — Ha ez a' szép nyelv' fontos szavai 's rövid igen természetes kitételei mellett megmaradhatott volna, a' valósággal tudós Férjfiaknak egy követésre méltó valóságos derék példává vált volna. — Meg lett volna pedig ez, ha a' Napkeleti Íróknak 's szólóknak nyelveik' természeti törvényeihez lett volna alkalmaztatva. — De némelly Napnyugoti, kivált pedig a' Német czikornyás és a' szépséget megterhelő 's épen megölő kitételeknek, mellyekhez erőltetés nélkül közelíteni nem lehetett, követése, csak-nem idétlenné tette a' Magyar-nyelv anyaszült gyermekét. — A' maga legszebb virágjában költ Ánglus, Franczia, Olasz munkák' magyarra fordítása nem vett a' Magyar nyelv ékességéből semmit-el, sőt azt elevenítette. — Így ékesednék az tovább-is, ha a' Plautus, Terentius, Phaedrus, Cornelius, Caesar, Tacitus, Eutropius, 's a' t. ékes Íróknak szóllások formáihoz közelebb kívánna esni. — De a' Deák nyelv-is már ma nem ezen halhatatlan

Íróknak soha el-nem apadható forrásokból merítetik, hanem valamely melleleg ásott idéetlen árkokból, Chrestomathiákból 's a' t, mellyekhez sokszor idegen matériák-is ragadnak. — Itt kezdődik már a' Deák nyelv' nem tudása 's hibás tanulásának állapota; melly hibáknak utait ki-keresgéltni szükségesnek tartottam.

Első és nagy hiba az: hogy a' Deák nyelvet tanulni kezdő gyermekeknek nincs szavok, mellyekkel élnének, még-is a' szóknak törvényjeit kéntelenek tanulni, mert a' Grammatikát adják kezökbe, hogy azt megtanulják 's könyv nélkül elmondják, — nincs szavok; mert a' Vocabularium a' kezdőkre nézve, 's a' Cellarius' liber memoriális a' nagyobbak' számára a' vele-élésből kimaradott.

Második és nevezetes hiba az: hogy nem taníttatnak jó eleve az össze-rakás, (compositio) és a' származtatás' (derivatio) törvényjeire példákkal; mellyeket megszokva könnyen csinálhatnak az adjectivumokat, substantivumokat, adverbiumokat, újra ismét verbumokat, sőt még a' le-írásban-is az (Orthographia) helyes írás törvénye ellen nem hibáznak; így kerülhetnék-el a' nagy Cellarius' tanulását-is, és a' Dictionarium; Szó-tár' forgatását.

Harmadik hiba az: hogy a' Deák nyelvnek esztendőkre felosztott tanulása a' gyermeki életet egészen keresztül follyá — mert a' nomennel egy esztendőt, a' verbummal mást, harmadikat azoknak egybe-köttetésével, negyediket a' nyelv' száraz reguláival töltetik-el; 's hogy valami hasznos esméret nélkül a' gyermek né maradjon, sok apró Tudományos esmereteket raknak reá; még pedig azokat mind velek íratatják-le, úgy hogy az írá-ok is romlik, az idejek-is vesz vele. — Láttam kivált még az (Arithmetikára) számvetésre írásba kiadott 's könyv nélkül megtanulni parancsolt, számvetés, számlálás munkáit-is és példáit, mellyeket a' gyakorlás közben könnyebben lehet vala a' gyermeki elmével felvételni.

Negyedik hiba az: hogy a' szók egybe-köttetésének törvényjei (Grammatikai régulák) szárazon taníttatnak, 's a' gyermeki gyenge elmének terheltségével könyv-nélkül taníttatnak. Holott sokkal könnyebb 's természetesebb volna azokat a' fordítandó Auctornak szavai mellett mutogatni, még pedig csak röviden a' regimenben lévő és regens szókat kinevezve. Ekkor tanulnák-meg, miért van valamely nomen a' tapasztalt cásusban, numerusban, genusban, és miért némelly verbum az Auctornál feljegyzett personában, numerusban, tempusban, modusban, formában. — Így a' más nyelvre által-tétetendő fordítás-is megkönnyebbítenék, a' szollás' értelme-is kitalálthatnék.

Ötödik hiba az: hogy a' fordítandó Írók (Auctorok) nem épen a' gyermeki élet idejéhez, 's a' gyermeki értelem tehetségéhez vannak mindenkor mérsékelve. A' Cicero munkái, Curtius, Sallustius, Tacitus már ítélő tehetséggel bíró elmét kívánnak. — A' gyermek természete szerint beszédes, erre a' Langius (Colloquiumai) beszélgetései megtanítják; ezután a' rövid történeteket tudni 's másoknak elő-is adni szereti: erre elkészíti az Eutropius' rövid Római Históriája; majd életét kívánja egy 's más derék embernek tudni: erre Cornelius elvezeti; — végre ha az indulatok' felserkentésére 's az igaz ügynek óltalmára törekedik: a' Ciceró legkönnyebb Órációji arra-is megtaníthattyák — 's ezek volnának egyedül az én ítéletem szerint illy rendel a' gyermekektől fordítandó Deák Írók, de a' mellyeket nem-csak megköstolni kellene, az-az: nem-csak egynéhány elsőbb

részecskékben fordítani, hanem szintén csak -nem végig; így szoknék a' gyermek az Író-nak szavaihoz ésszóllása formáihoz 's így találná-ki annak beszédének igaz értelmét.

Hatodik hiba az: hogy a' deák Írók' ízt igazán megizelíteni nem tudják, nem tanulják 's nem-is kívánják — minden Írónak van egy különös szóllása formája, szava-járása, melly az ő beszédét 's írását a' másokétól megkülömbözteti; — innen van, hogy más az Eutropius írása és szóllása formája, más az Cornéliusé, más a' Caesaré, más a' Cicerojé 's a' t. — Ezt jó eleve meg kellene a' gyermekkel esmertetni, kiválasztatni, 's követésre példákra szabogattatni. — De senki ebben célját el-nem éri, ha az Írót nagyobb részént által nem szemeli 's szemelteti a' gyermekkel.

Hetedik hiba az: hogy midőn a' deák Írók fordíttatnak, ha nem emlitem-is a' fordításbeli sok gyengeségeket 's idétlenségeket, mellyek gyakran megesnek; majd a' fordítók egyébre nem néznek, hanem csak arra hogy a' szót szóval cseréljék; a' Magyar-nyelv természetét, melly a' Deákétól különbözik még csak meg-sem tekintik; pedig a' Magyar magyarul gondol, magyarul beszél, 's azt néki a' Deák-nyelv mellett elfelejteni nem lehet; egyéberánt vagy a' Deákból lett fordítás erőltetett lészen, vagy a' magyar szóllás elkorcsosodik; továbbá szokássá vált, hogy a' deák Írókat fordíttatók, még a' fordításhoz ragasztanak egy kis száraz resoluziót, mellyben a' regimenben lévő szónak hol létét a' Grammatica reguláinak hosszas Pápei módjára elcsevegett elmondásával bizonyíttatják, kimaradott a' fordításból a' helynek Geographiai — a' személynek 's történetnek Historiai, a' régiségnek szokási hasznos és épületes előadása. Melly által a' (Localis memoria) helyhez kéztegett reáemlékezés is nagyon segítettnek 's tökéletesítettnek, — ezen elhagyott szép szokást azzal akarják kipótolni; hogy mind a' Geographiát, mind a' Historiát, mind a' Régiségeket, külön-külön pensumokban, írásban adják-ki a' gyermekeknek, melly miatt a' sok írás által terheltetik, írása is romlik, de főképen ezen pensumoknak tanulásával, a' nyelv tanulására fordíttatni szükséges ideje elvétetik. — Azonban ezen Geographiai 's Historiai intézetek - is, az Írónak megértésétől messze elre-kesztik a' gyermeket; mert nem a' régi, hanem csupán-csak az új Geographiára 's egy két közelebbi Ország Históriájára fordíttatják minden ügyeletit a' gyermeknek, — mellyeket majd a' nyelv megtanulása után lehetne 's kellene tanulniok.

Nyolczadik hiba az: hogy a' magyar beszédnek deák beszédre általtétetése gyakorlási igen ritkák; mert néha egy Héten egyszer vagy kétszer esnek-meg, akkor-is immel-ámmal, nem-is a' Praeceptor jelenlétében 's ügyelése alatt; mellyből a' lesz: hogy egyiknek pensumát a' másik barátságából vagy valamelly kicsin pótlásért le-fordítja — holott az illy fordításbeli gyakorlásnak majd minden nap kétszer-is elő-kellene fordulni, még pedig közönséges helyen, hol a' Tanító jelen vagyon, — 's a' fordításban megesett hibát magával a' fordító gyermekkel kellene ki-kerestetni, 's megjobbíttatni, — így nem lenne szükség a' felsőbb klaszszisból minden esztendőben néhány hetekig alsóbb klaszszisokat csinálni, hogy ezen alsóbb klaszszisokban tanúltak újra-való megtanulásával a' felsőbb klaszszis derék pensuma elmúlasztassék; 's nem tapasztalnánk, hogy a' Syntaxista a' maga esztendei Cursusában elébb hetekig Elementarista, majd Comparista, majd Conjugista, igen sokféle *ista* kéntelenítették lenni.

Kilenczedik hiba az: hogy a' fordításra kiadott magyar beszéd' példái többnyire igen mesterséges és czikornyázott kitételekkel, szóllásokkal trágyázott gyakorlások, melyek, mind a' Magyar-nyelv' természetes és erőltetés nélkül való könnyű törvényjeivel ellenkezőnek, mind a' Deák-nyelv' szóllása formáitól még meszszebb ejtik a' tanuló gyermeket; — a' magyar nyelvben a' szépséget nem a' czifraság, tekervényesség, idétlen erőltetés teszi, hanem a' nyelvnek egyenes könnyű folyása, a' szép Tropusokkal 's Figurákkal egyben, — a' Deák nyelvben is szintén ilyenekben áll az igaz szépség.

Hogy én a' megnevezett hibáknak fel-fedezéseire léptem, arra a' vitt engem, mivelhogy nagyon sajnálva szemlélgetem darab időtől fogva a' Deák szép, hasznos és szükséges nyelvnek aluváshoz közelítő állapotját, annyira, hogy a' hamunn alól annak csak némelly szikrácskái csillámlanak - ki.

SZIGETHI GYULA MIHÁLY.

4.

ERDÉLY HISZTORIÁJÁHOZ TARTOZÓ EMLÉK-ÍRÁSOK. *)

1.

Naszuf Fő-Vezér' levele az Erdélyi eggyesült három Nemzethez, és a' Hajdukhoz. Konstántinápoly, Böjt-más' Havának 3-kán, 1613.

My Wezér Naszuf Passa, Istennek Kegyeleméből az Hatalmas győzhetetlen Császárnak ez egész Világon való Országának Parancsolója és Fő-gondviselő Vezére.

Erdély-országban lakó, és annak rezeyben lévő Nemzetes Wraknak, fő Nepeknek, Nemeseknek, Vitézlő rendek, egéz Zékelségnek, Zásságnak, és Haidu Witézeknek közenetünköt, és minden jo akaratunkat irtuk.

*) Ezeket többekkel együtt, Kerekes Ábel, Szászvárosi Gymnasiumbeli Tanító gyűjtötte össze hiteles eredeti írásokból, 's hozzám a' végett küldé 1815-ben Kolo'svárra, hogy irántok a' Censorral végezzek 's kinyomtatásokat eszközöljem. De minekelőtte mindenekben eljárhattam volna, a' buzgó Kerekes Ábel meghala. Az ő nevében ezennel én adom által a' Közönségnek. Megérdemlik ezen írások az általolvasást Nyelvünk' hisztóriája tekintetéből, meg, Erdélynek politikai állapotjára nézve; némelly hézagot az illyesekben lévő pontok pótolnak - ki, világításokat adván, 's bár folytathatta volna Kerekes Ábel az effélék gyűjtését és kiadását, mert illyen előre dolgozások készíthetik Erdélynek igazi 's való Hisztóriáját, a' minek onnan még egykor elé kell jönni. Kerekesben, úgy gyanítám jeles Történetíróját nyerte volna a' kis derék Haza.

DÖBRENTEI GÁBOR.

Az nagy hatalmu Isten, kinek kezeyben vadnak minden rendek, biradalmak, nem ok nélkül attá ez egész Világnak nagyobb rézzét biradalma alá az Hatalmas Győzhetetlen Császárnak: mert természet zerént való kegyelmességéből, minden Országokat, Tartományokat, Városokat, és csak egy személtis kegyelmes őltalma alá vőt elejtől fogva, valakik az ő Hatalmassága köntöséhez ragazkottak, és hűségekben tökéletessen meg marattak, és azoknak őltalmazóyais zokot lenni, az miképpen erőlt magatokis bizonytságot tehettek; mert valameddig az tii jó emlekezetű elejtektől kereset zabadságos békeségteknek idején Hatalmas Császárunknak hűségében megmaradtatok, mind az ideig Országatok békeségben volt, Hatalmas Császár szárnyai alatt szabadságtokban őltalmaztatottok, és senkitől semmi bántástok nem volt. De mikoron az nagy békeségben sokkáig nyúgonnátok, magatokat elhittétek, és Hatalmas Császár jó voltáról elfelejtkezvén, ellene támadtatok, mely tselekedetetekkel mit használtatok legyen, meg tetzik az magatok Országában való sok pusztá kő kéményekről. Mely dologért Hatalmas Császár büntetését méltán erdemlettétek volna, de Hatalmas Császár megemlekezven az boldog emlekezetű nagy *Zultan Zuljman Hannak*, kinek Isten irgalmazzon, Erdélyről tölt szép emlékezetiről, ő Hatalmassága ahoz való szeretetiért, titeket Országostol nem akart ez földről eltörteni, hanem *minékutánna* ismét kegyelmessen köztetek Isten akarattýából megzüntek volna Botskaj feiedelem gondúisselése által a' *zürzavarok*, azután Báthorj Gábor válastatot vólt töletek az feiedelemségre, kinek feiedelemségének meg erősítésére Hatalmas Császártól az régi szokás szerint *Atname* és Zázlo kértetett, melyek megis adattak volt, de úgy hogy Báthorj Gábor Hatalmas Császár Országának ne rontoja, hanem őltalmazóia és építőie legyen, 's ő Hatalmasságának igaz Híve. De sok rendben ide küldettetet Koveteknek könyörgésséből megértette Hatalmas Császár Báthorj Gábor miat való sok nyomoruságtokat, főképpen pedig az tii böczülletes atyátokfia, az N-gos Bethlen Gábor Hatalmas Császárnak fényes Kapujára érkezvén, bizonyosan megértettetet Báthorj Gábornak sok hamis czelekedeti, mely ti nyomoruságos állapototokban Hatalmas Császár kegyelmessen felindulván, nem akarta tovább szenvedni az ti nyomoruságtokat.

Tudástokra legyen azért, hogy ő Hatalmasságától tii nektek segítségtekre mostanában szép Hadakkal, Kanisai *Begler Bek Szkend. Passa* boczzattatot, a' végre hogy Isten akarattýából titeket Bathorj Gabortól meg zabadiczon, és az Országot minden duló pusztító ellenségtől meg tiszticza. Keuántatik azért, hogy mihelt az Hatalmas Császár kegyelmes akkarattya és paranczolattya értésekre adatik, mindgyárt feienkent öszue gyülekezzetek, és Hatalmas Császártól engettetet Zabadságtoknak rendi zerént, magatok közöttül vallazatok egy fejedelmet, olyat, ki mind Hatalmas

Czaszarnak igaz Hiue, 's mind tiinektek jó gondvisselőtek legyen, de jól meg lassátok, hogy ollyat valaszsatok, ki ez ideig Némethhez nem haylot, hogy többé ilyen nyomoruság raitatok ne történyék. Erről való dologrol Hatalmas Czászár paranczolatja Zkender Passa által mikor néktek meg mondatik, meg lássátok, Hatalmas Czászártól engedelmes alázatossággal fogadgyátok, hogy ezutánis az Hatalmas Czászárnak minden Kegyelmességét, és oltalmát várhassátok feyetekre, melyet ha czelekeztek, így bátorságos, és békeseges meg maradástok lehet mindenek ellen. De ha Báthorj mellett fegyvert fogtok, és hatalmas Czászár akarattyának engedelmesek nem lesztek bizonyosson elhihetitek, hogy Isten akarattyából rövid nap magam meglátogatlak beneteket. Legyetek békeségben, és jó egészségben sok esztendeig. Iratot Constanczi-napolyban Böit mas hauának harmadik napján. 1613 Esztendőben.

2.

Bethlen Gábor Fejedelemnek a' Szebeni Tanítshoz írt levele. Gyula - Fejérvár, Jul. 26-kán, 1623.

Gabriel Dei gratia Sacri Romani Imperii Et Tranniae Princeps, partium Regni Hungar. Dnus Siculor. Comes ac Oppulidae Ratiboriaeque DUX etc.

Pruden. et Circumspecti fideles nobis syncere dilecti Salutem et gratiam nostram. Veöttük az hűsegek leuelét es hogy az Eött szaz Gialogott meg keszitetek, de miuel Magiarokból mind megh nem szerezhettek, Száz és Olahis uagion keözeötteök megh ertettük; Kiuantatott uolna, hogy paranchiolatunk szerint Magiariok leöttek uolna, mind azaltall, ad primum diem Augusty hűsegek külgie ide Feieruarra, itt megh mustralván eöket, megh valogattattiuk, es az melij szekbeöll ki ueteök leznek, azokatis megh ualogattatuan vissza ereztük, hogij az ideö alat, mígh megh indulunk helijekben iobbakat fogadgianak. Quibus de caetero benigne propensi manemus, Datum Albae Juliae die 26. Julij Anno Domini 1623.

Gabriel m. p.

(Tit.)

Pruden. ac Circumspectis Magistro Ciuium Primario ac Regio Iudicibus, caeterisque Juratis Ciuibus Ciuitatis nostrae Cibinien. etc. fidelibus nobis syncere dilectis.

F. M. O. Minerva 4. Negyed. 1828.

*Bethlen István Gubernator' levele a' Szász Unverszitéshoz.
Gyula-Fejérvár, Jun. 5-kén, 1622.*

Generos. Pruden. ac Circumspecti domini amici mihi observandissimi ; Servitiorum meorum paratissima commendatione praemissa etc.

Kiglteknél nyílván vagyón, az mi kegyelmes Urunknak mostani szomorú állapotia, azis kegyelmek meg gondolhattia, mení sok idegen Országhból való feo Népek lesznek most itt Fejervárra jelen az Szegenij üdvezült Aszonyunk eo felsége Temetésének idején, ugij mint az Romaij Chiaszarnak, Lengyel Kiralijnak és teob Fejedelmeknek s- hercegekk Keövetey; Vrak és ezeken kívül való feo nepek, és ez Országhbéli minden rendek; kiknek beocziúllettel való gazdalkodásokra, mind maguknak, Louoknak menyí sok szamu élés kivantassek meg itilheti Kegyelmetek: Noha pedig eo Felsége mindenünnet való maga majorságibolis igen feles élest paranchyolt az Vduarbiraknak be szolgáltatni Fejervarra, de mint illijen nagij szükségben, gondolkodom magamban, hogij ha kegyelmek is ez mostani eo Felsége szomorú szükségében valamenire sublévallia ezt az terehviselést, tudom azt hogij eo Felsége is ez után kegsen meg emlekezik róla. Kegyelmetek azért enis akarván ez dolgot intimalnj, intemis kegyelmeket szeretettel, hogij eo felségének illijen szükségében kegyelmek is egész Vniversitásul ne nehezteljen valami bizonyos számú elest fel vetni: Holott az Vr Isten lám mostan szegény hazánkban mindenbeol elegedendo beoséget adott, ugij mint Abrakot, Vago Barmot, Tiukot, Ludat, Tiukfiat, Ludfiat, Vajat, Mézet, Lenchyet, Borsót; Ahol penigh Pisztrangos vizek volnanak aszu Pisztrangotis. Kire, ha az kgk (*Kegyelmetek*) jó akarattia mint illien méltó dologban accedal, kegyelmek ugij kellene erre gondolt viselnj, és alatta valóinak meg paranchyolnj, hogij ad 24 diem Junij késedelem és fogiatkozás nélkül szolgáltatnak beis ide Fejervarra. Kegyelmetekteol menteol hamaréb erre en bizonyos és kedves választis varok: His eadsem Gener. Pruden. ac Cirtas D. Vras bene valere desidero. Datum Albae Juliae die quinta Junij Anno Domini 1622.

Gen. Pruden. ac Circumspectarum Dominum Vrarum Amicus
benevolus servire paratus

Stephanus Bethlen m. pr.

(Tit.)

Generis Prudens ac Circumspectis D-nis Magris Ciuium, Regijs Primariis Sediumque Iudicib. Villicis quarumcumque sedium, Saxonicalium Ciuitum et Oppidor. nec non Vniuersitati Nation. Saxon. in Transylvania existent. etc. D. Amicis mihi observandissimis.

4.

Szultán Murád Khán Török Császár' levele Bethlen István Gubernátorhoz.

A' Messiás vallásán valóknak Tekintetese, a' Keresztyénségnek békéséges Gondviselője, Erdély Országának *Gubernatora*, Bethlen Királynak atyjafia, Bethlen István! Isten méltóságokat nevelje.

Ez mi nagy parantsolatunk hozzátok érkezvén, értéstekre legyen, hogy ennek-előtte Erdély Országának Fő-rendei és lakosi fényes *Portánknak* alázatosan jelentették, hogy, ha történet szerint Bethlen Gábornak halála történnék, avagy más módon az Erdélyi Fejedelemség megújjíttatnék, egyenlő akarathól magok közül a' mostani Fejedelem Aszszonyt, a' Sz. Jéhus' hitin lévő Méltóságos *Catharina* Aszszonyt, kinek Isten szerentséjét nevelje, Fejedelemnek választották, és annak bírására javallották, és erős hittel *confirmálták*; és hogy ti is, Erdélynek mostani *Gubernatora*, azon *Gubernatorságban* megmaradjatok, azon kértének bennünket, és ugyan akkor a' *Gubernatorságban* titeket is megerősítettünk. Mivel a' megnevezett Erdélyi Fejedelem Bethlen Gábor e' világból kiköltözött, és az Országnak *gubernálása* a' megnevezett mostani Fejedelem *Catharina* után reád maradt; hagyjuk azért és erősen parantsoljuk, a' mint ennek-előtte rendeltük és parantsoltuk, Erdély Országot tökéletes igazsággal gubernáljátok, az Országnak Főrendeivel és lakosaival együtt a' megnevezett mostani Fejedelem *Catharinának*, kinek Isten életét hosszabítsa, igaz alázatossággal, és igaz tökéletes hűséggel légyetek, az Országnak bírásában szorgalmatoskodjatok, Erdélynek lakosai általatok meg ne bántódjanak. Valamíg ti Erdélynek lakosival fényes *Portánkhöz* igaz alázatosságot mutattok, és abban megmaradtok, és az igaz szolgálatot megbízonyttjátok, és abban álhatatosan megmaradtok, és jóakaróimnak jóakarói, ellenségimnek ellenségi léstetek: mindenek ellen titeket megoltalmazunk. Budai birodalmunkban lévő kedves betsületes Vezérünk' és Szerdárunknak *Musztafa Passának* erősen megparantsoljuk, hogy mindenekben reátok nagy vigyázásban legyenek, és, ha a' szükség kívánja, hadakkal és egyéb segítséggel mellettetek légyenek. Így lévén a' dolog, szükség, hogy ti is vigyázzatok, a' birodalmat szépen igazgassátok, minden dolgokról fényes *Portánkat* idején tudósítsátok. Így tudjátok, e' nagy jellemnek hitelt adjatok. Iratott *Rebből* — *Achernek* utolján, a' mi nagy Profétánknak *Mahometh Mustafának* születése után 1039. esztendőben.

5.

A' Mohácsi Sírhalom.

Ha vissza néz a' bús Magyar!
 Hajdankora' Tükrébe;
 Eggyet sohajt! 's keservel teltt
 Könny szökik fel szemébe.
 Mik történtek! 's mi féreg dúltt
 Sokszor, a' visszás Haza
 Melyébe, 's mint zúgott felett'
 Ezer veszély halmaza.
 A' víg Hősnek-is a' múlttak'
 Ez emléken, sokszor húlttak
 Könnyek, egy bús Nótára,
 Torzomborz bajuszszára. —

Mohács! Mohács! Lajos Harcza!
 Be sokszor síratlak, a'
 Hazára ó! Te vagy te vagy!
 Homályt hozó Éj-szaka.
 Hajh! a' Mohácsi Vér-mezőn
 Hazám szívébe lótt Tar-
 Nyílat, soha - sem lesz elég
 Ki-húzni a' bús Magyar!
 El-fojtja szívét akkor a'
 Bánat keserű zápora,
 'S könny rezegvén szemébe,
 Valót lát e' Regébe. —

Terhes Felhők tornyosúlttak,
 A' le-bukó Nap-heve
 Végsőt lövelt; 's e' szürkület
 Tüstént Zordon Éjj leve.
 A' létel örök Éjjelét
 Nem képezheté, csak a'
 Hajdani Magyar fényt ez a'
 Be-temető Éj-szaka.
 Sok dicső Vitézt; ki por ma
 Be-fedett e' gyász Éjj' korma.
 Hajh! sok Nemest 's mind Magyart!
 Török erő 's szenny takart.

Sír a' Haza! mert szoptató
 Emlőin táplált Fia
 Kétszer döfött tört szívébe
 'S kétszer nyög most Hunnia.
 A' le-tiprott ártatlanság,
 'S hűség vér-patakjának
 Gőze, harmatként szívébe
 Húll a' sebess Hazának.
 Ó Magyar! sírod' gyász gödre
 Szájt tátott már öröködre;
 Hazám! mindent vér fereszt,
 Sírodon ing' a' Kereszt.

Mintha a' késő Századok'
 Büszhödt Sírhalmi setét
 Allyán senyedtt dohos Halott'
 Csörgő csont-váz termetét
 Látnád; csak-úgy lézzeng egy két
 Árnyék Halál magába,
 Sebbel tele, véri folyva,
 Az igás Hunniába. —
 Így bájdoklik Elek, maga
 Somogy' fény-vesztett Csillaga,
 Hős Társai' még meleg
 Tetemein szédeleg. —

Meszsze! meszsze tévedezvén,
 Kunyhójában, a' setét
 Éjjnél tüzelgetve, űlni
 Talált egy ősz Remetét. —
 Köszönté, 's a' részt-vevő Agg'
 Kérésére, könnyező
 Szemmel panaszlotta, mely nagy
 Veszélyt szült a' Vérmező.
 „Atyám! Mohácsi Tükrök
 E' sebek, — Hja! Úr a' Török
 Mond Elek, 's panaszra kélt
 Szívvel, tovább így beszélt:

„Nints o! nines, a' ki e' Haza
 Sorsán könnyítne már ma,
 Fijából vér verejtéket
 Sajtól a' Török' járma.
 Szabad kézen 's szabad lábon
 Rabláncz csörgés hallik, a'
 Magyarnak szabadnak szültt nyakát
 Töri a' terhes Iga. —
 Nincs Lajos nincs! se Zápolya,
 Hajh! Kül-nemzet bitangolja
 Szabad Hazánkat bérbe
 'S fürdik a' Magyar vérbe. —

„Feretegként dül a' Török
 Hatarinkon, 's nincs a' ki
 Édes Hazánk' zálogba vertt
 Szabadságát valtsa-ki. —
 Vér kell ezért! de Mohácsnál
 A' Magyar vér Tóvall áll, —
 'S Török jarmot vonva élni
 A' Magyarnak kín halál. —
 Ó Hazám! ha e' Nemzetnek
 Úszögi löböt nem vetnek!
 El-öli hős Hiröd és
 Neved egy kis bünhődés. —

„Az Agg Idők' Századjain,
 Arany korunk' szárnyán fenn
 Emelkedett a' Magyar név;
 A' közös dicséretenn. —
 'S most a' homlokára tűzött
 Babért, egyy Ómár' fattya;
 Hazám' örök szégyenére
 'S vesztére leszaggattja. —
 Ó! Magyar' múltt Arany-kora;
 Csak hiröd lessz meg, mikor a'
 Köz-jó nem ad Hadba bért,
 'S rút önn haszon nyér Babért. —

„Most örömmel kívánom úntt
 Egemről lehúnni a'
 Lét' Csillagát, ne érjem én
 Mint hord jarmot Hunnia. —
 Hajh! úgy-is a' viszsza idők'
 Hanyatló Vas-századja;
 Szegény Magyartól hajdani
 Nevét-is megtagadja. —
 Sírj hát árva Magyar sírj! a'
 Te Sírod a' Haza' Sírja,
 A' dicsősség tán e' köz-
 Keresztre fátvölt kötöz. —

„Szünny Fijam e' bús panaszszal!
 Zúzott szíved még be-se'
 Bőrzött sebét, önn Lelked, hát
 Így kínzani képes e'?
 Mit szül még a' késő Idők'
 Változó története
 Bizonytalan; — légy nyugodtt Hős! —
 Válaszolt a' Remete, —
 „S ne vádold a' Magyart! ne, ki
 Nem oka, hogy a' rég' neki
 Derültt - Eg a' borúltat
 Közzül, most jeget hullat. —

„Hős tettekre hevítik tán
 Idővel, a' kései
 Unokát, a' tettekben nagy
 Szép Apák' lépései. —
 'S a' most Magyarból patakzott
 Vér-tavak, és Sír-dombok'
 Költsönére, támadnak még
 Kundok, Örsök, Botondok. —
 Itt, hol Gyula 's Szemere' meg
 Dicsőültt hamva szendereg;
 Végrepp hát a' Nagy Lehel
 Hős tüze itt veszne-e?

„Nem Fijam! a' Hunyadyak
 Léttivel kérkedhető
 Magyar Honny, nem lesz sivatag
 Halom, 's kopár temető. —
 Nem! Hazám dülledéki' gyász
 Hamvain az Erdemnek
 Ki sírt könnyéből nőtt bokrok'
 Ágán, rózsák teremnek. —
 Ezeknek ki-nyílttával; a'
 Szabadság' nyajas Hajnala,
 Mosolygva a' kínzó vad
 Sors után, majd ránk virad.

„Szünny Fijam szünny! e' Reménység
 Oszlassa szét jajod, a'
 Sors dagálya, bennünket még
 Látod le-nem tapoda. —
 A' mi bánat öl, 's szemedből
 Most-is könnyeket fakaszt; —
 Ó! felejtse-d-el, jó az Isten!
 Várj 's remélly egyy újj Tavaszt. —
 Lám a' Havas Idő-kor' rút
 Fagya nem nyújt zöld koszorút;
 De majd helyébe hág a'
 Tavasz pompás virága. —

„Remény é hát vertt Hazámnak
Szabadsága?” mond Elek, —
Megengedj Dicső Nemzetem!

Hogy így megsértettelek. —
De a' kit a' bú férge rág!

'S vesztett Harcz szégyen zajt dúl,

Ki Barátot vesz, — hajh! az a'

Mohács névre el-jajdúl. —

Vér könny-cseppeket sír árja!

Mint szabadsága' sírjára, —

'S Barátja el-hunytán, a'

Sírba szállni kívánna. —

„Halld-meg Atyám! az úntt Élet'

Terhe rajtam mért kettős. —

Hald mint élte lemosolygó

Ró'sáit e' kedvelt Hős: —

Mohácsnál hogy Tabort üténk;

Egy pánczéiba öltözött

Gyászos Vitéz tűnt szembe a'

Több Magyar Hősök között, —

Talpig bontá egy setét

Fátyol arczat 's hős természet, —

Hajh! ez az ő búra vált

Szíve bennem párt talált. —

„Ösmeretlen, 's még-is rokon

Szívünk, egyg eltökélt

Indulat' ösztönétől itt,

Örökösen egyg lett. —

Szállong már a' bú Lobogó!

Vágy a' Hős a' Vér-csata'

Kezdetére, — zúg, bög a' Tar'

Allah! Allah! hangzata. —

Jobbom mellett Hősöm' karja

A' Tart villámként zavarja; —

'S Harcza ádáz hevébe

Víllong a' Tar' körébe. —

„Mérészen vág, elszántába

Egy Jantsár csoport fele; —

'S hajh! itt egy gyáva, Dicső

Hőst orozva verte le. —

Felém rogyott! 's haldokolva

Így szólt hozzám: „Ó! Elek!

„Én meghalok! Emlékezz rám

Síromig szerettelek.” —

Ált-járta szívem e' szava!

'S omló véri' piross Tava'

Láttára, boszszúm Halált

Osztva, várva sem talált. —

„Megadtam hű Tartozásom!

Ha majd boldog Életem

Tán most-is értem epedő

Mátkám' ölén élhetem, —

Ó! kedves ösmeretlenem!

Bús, de örök Emléked'

Szívünkben emeltt óltára

Könnyel áldozik néked. —

Kések Lórám! várj míg már a'

Meghült hidegültt porára

Néma könnyeket hullatt

A' felébredtt Indulat. —

„Gyöngy kell! a' Haza' vérrel be-

Fetskendezett óltára'

Közepett, köz-jóra korán

Ki lobogott fáklyára!

Jöjj öreg jöjj! 's ez érdemes

Hőstűrű könnyeink, gyöngy

Helyett tisztelve — sírassák

'S hadd fedje egy két göröngy. —

Ne süssön nyugvó porára

Égetve a' nap sugára,

Jöjj! hadd fedezze zöld hant

A' boldogult Ártatlant. —

Más-nap korán a' pompázó

Hajnal rózsza színre kéltt

Világánál, a' két Vándor

Némán 's búsan mendegélt. —

Csak a' Honn' szívébe nyilaltt

Sohajtasok, — 's érzetté

Váltt szívek' nyögési vágta

E' csendet néha ketté. —

Sírva lépdegélt a' rokon

Lelkü Agg a' vérhantokon, —

'S könnye áldozatúl- a'

Hóltt Bajnokokra húlla. —

Illy búsongva, Mohács Magyar-

Vért füstölgő Óltára'

Közepett rá-is találtak

Elek' hűltt Bajnokára. —

Könny rezgett Elek szemébe, —

„Ó! Barátom! be nem e'

Sorsra méltó jó szíved és

Hősi Lelked' érdeme.” —

Elfordúlva — keblébe szálltt

Bánattya enyhülést talált. —

'S a' Hős' Árnýkához ott

Fel sírtt, 's könnyel áldozott

Míg Elek könnyezett; — az Agg
 A' síratott Hős helyett
 Pánczéljából egy Angyali
 Szép Lyánkat vetkeztetett. —
 Hő-szín mejjén! hőszin nyakán
 A' Tar sok sebet ejtett, —
 Mellyeket barna haj-fürtje
 Eddig fedve felejtett. —
 Akkor nézett Elek hátra!
 Rá ösmért a' véltt Barátra
 „Lóra! Lóra! 's hidegültt
 Jegyessére, sírva dültt. —

„Oda van hát ó! Imádott
 Lóram oda! kiért e'
 Megúntt Élet' szikráját még
 Szívem pislogni kérte.
 Oda! kiben rózsás-korom
 Édes örök világot
 Képzelve, tiszta Érzettel
 Rengő bölcsőbe hágott! —
 'S most édes almom múlttába!
 Némán dül Valóm' sírjába; —
 Hah! altass-el — mostohán
 Kínzó sors, — a' sír mohán! —

„Moháts! Moháts! illy Angyali
 Szűz' szent homlokáho' rút
 Karod, mért tűzött illy korán
 Halotti gyász koszorút?
 Megyek Lóram! hív Érzetem
 Követni fog Téged e'
 Léptedbe - is; — hadd felejtse
 Nállad, a' mit szenvedte.” !!! —
 Ekkor Elek! hű mejjébe
 Lóra' kardját úgy dőfé-be, —
 Hogy Hölgye' Szűz mejjére
 Csorgott pirosuló vére. —

„Be tellik ó! Hős Jövendőd
 Érzem!” 'S a' Remetének
 Itt bús szívből szivargott
 Könnyei megeredének. —
 Sok vér kifoly! sok könny csordúl
 E' Hazába, — 's Királyi. —
 Palotája Budának, hajh!
 A' Mátyás Palotaji
 Tárva lesznek a' Töröknek,
 'S ide 's tova futva szöknek
 A' Magyarok, — magába —
 Az elfoglaltt Hazába. —

„Budán félhöld Zászló lobog!
 Innen dörög szerte - szét
 Parancshangja a' Töröknek,
 'S nints! ki zajját verje szét,
 Körös-körül ő léssz az Úr!
 'S dicsője a' Hajdan-kor
 Arany szakának — a' Magyar —
 Rabszolgája lessz akkor. —
 Míg majd viszont Hősök nőnek
 Hazamba védelmezőnek, —
 'S akkor a' Félhöld szarva!
 Nem lessz Budahó' varva! —

„De hajh! el-hunyt Nemes! Te nem
 Lészel részese ennek, —
 A' te bóldog hamvoid már
 Akkor régen pihennek. —
 A' Te Lelked szerette hű
 Lóráddal a' más - élet'
 Halhatatlanságába már
 Örökösen egygý lett. —
 Ha majd én-is földi sírom'
 Hantjára könnyem ki sírom!
 Véletek — a' bóldogok —
 Között — majd kezét fogok.”

Nyáry Lóra! ritka szépség
 Györbe, Vasba, Szalába, —
 Mint-egy rózsza, kedvesen nyíltt
 Nagy Bátyya' udvarába. —
 Kemény komor Katona volt
 Nyáry Kálmán, 's fogadott
 Lyánya' tetszésétől minden
 Örömet megtagadott. —
 'S bár a' Hős Elek — mint Vére —
 Nem volt Nyárynak terhére, —
 Lóra még-is észre-vett
 Szerelmiért szenvedett. —

Jegybe-jártak! hogy a' véres
 Lobogó, 's a' Hazának
 Jajjai védelem 's Magyar
 Segédet óhajtának; —
 El-mentt Elek! Lóra minden
 Öröme-is el vele. —
 'S kínos érzettel tölté-be
 Szívét a' bú éjjele. —
 A' Várból szökve egy setét
 Éjjel követte kedvesét,
 'S mint ösmeretlen véle
 Ismét szívet cseréle. —

Ritka Példa! hajh! be nagy kár

Hogy a' híven szerető

Lórával hűségét is el-

Fedezte a' Temető. —

Mit várhat úgy a' vétkező,

Ha a' tiszta Érdemnek

Piross Rózsái is szárós

Tővissekre teremnek? —

Nincs Elek nincs! oda Lóra!

Básan süt e' két nyugvóra

A' Nap, 's olykor ságára,

Borong sírjok' láttára.

„Ez e' két hív Szeretőnek

Reménylett jutalma, itt

E' földön, hogy nem érzi, a'

Síron túl fájdalmait?

Rózsa-Koroknak, — a' Hólttak'

Bús Országa — egy setét

Fátyollal örökre fedí

Édes emlékezetét! —

Ó! de én nem felejték-el

Áldozni sürű könnyekkel

Felettetek! Ti remek

Lélekkel bírt Tetemek.” —

Így sírt a' résztvevő Öreg;

'S a' bődögült párhoz ott

Le-térdelve Lelkeikért

Buzgóan imádkozott.

„Mohács Harczod, — ezzel kélt fel

Mellőllök a' Remete, —

„E' sírba Hazát, Nemzetet

„S két Szeretőt temete. —

Egy Kő-szobron Hamvok felett

Ezt írta a' vég Tisztelet: —

„Vándor! nézd, itt e' Béke-

Sír, a' Hívség' Emléke”!!! —

Mező-Madarassi SZALAY ANTAL.

Rejtett Igék.

Ha benned van elsőm szükség hogy folyamí
Helyesek legyenek 's ne gátolya semmi.
Ha az ilyenekért mászod a' hegyeket,
Találsz nemeseket és nemteleneket,
Szeretet 's vágy-túze másikában hevül.
Kár! hogy az ész ottan velek együtt nem ül.
Szépet teszen végsőm, 's jelent okos erőt,
Mert ez kisded léven sok nagyon már ált tört.
Híres terméséről egész értelmében,
Nedve bátorságot önt a' gyáva' szívében.

Magyarázat:

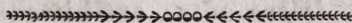
Érmelyék. É — mely — ék.

F. MAROSKÖZI GÁBOR,
Erdélyben.

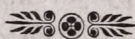


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Tizenegygyedik Füzet.



November 1828.

6.

Az Androszi Leány.

P. Terentius Afer' Vigjátéka

Magyarra fordítva.

Személyek:

A' Prologus.

SIMO, Pamphilus Atyja.
PAMPHILUS,
SOSIA, Simo' szabadosa.
DAVUS, rabszolga.
MYSIS, rabszolgáló-leány.
CHARINUS, egy Ifju.
BYRRHIA, rabszolga.
LESRIA, bába.

GLYCERIUM, Chremes' leánya.
CHREMES,
CRITO, Idegen.
DROMO, rabszolga.

Néma Személyek:

CHRYISIS, szeretőket tartó személy.
ARCHILLIS, rabszolgáló-leány.

A' Játék Athenének egyik utszájában vagyon, mellyben Simo és Glycerium laknak.

P. Terentius Afer, Afrikai születés, Terentius Lucanus' Senator szabadosa, Laelius' és Scipio' barátja, Róma' építtetése után 560-594. esztendőök között élt. Mint vigjáték-költő Menandert követte, 's hat vigjátékokat hagyott, mellyek minden tekintetben igen jelesek a' magok nemében.

Hugo Grotius Terentiust annyira becsülte, hogy mindenkor magával hordozta. Midőn ezért egy fő embertől, ki a' vigjátékok' olvasását egygy olly jeles Férjshoz illetlennek tartotta, megszóllíttaték, ezt felelte: mást olvasnak abban a' gyermekek, mást a' férjfiak.

Reményljük, hogy az itt következő darab azt fogja ohajtatni azon Olvasóinkkal, kik eddig Terentiust csak hírében esmerték, hogy bár minden munkái jó magyar fordításban, 's szükséges jegyzésekkel világosíttatva minél előbb megjelennének.

F. M. Or. Minerva 4. Negyed. 1828.



ELŐBESZÉD.

Midőn a' Költő magát az írásra adta, azt hitte, nem másról, hanem csak arról kellene gondoskodnia, hogy játékaik a' közönségnek tetszenének. De látja, hogy egészen másképen van a' dolog; mert szorgalmának egy részét előbeszédre írására kell fordítania: még pedig nem a' végre, hogy darabjainak rövid summáját lerajzolja, hanem hogy egy irigy vén Költőnek rágalmozásaira feleljen. 'S értsétek-meg, mit tulajdonítanak ellenségei a' jelenvaló játékokban vétékül.

Menander egy Andriát írt és egy Perinthiát: a' ki a' két darabnak egyyiket esmeri, az mind a' kettőt esmeri. Mert nem annyira a' tartalomra, mint a' beszéd és írás módjára nézve különböznek egymástól. Költőnk megvallja, hogy a' Perinthiából azt a' mit illendőnek tartott, az Andriába átalvete, 's tetszése szerint hasznára fordította. Ezen tselekedetet oltsárolják ezek, 's azt vítatják, hogy nem illik a' játékokat összezavarni. De bizonyára, midőn igen értelmesek akarnak lenni, értetlenekké lesznek; mert költőnkkel együtt Naeviust, Plautust 's Enniust is vádolják, kik neki e' részben példát adtak. 'S ő inkább akarja az illy jeles férjfiak' gondatlanságát, mint emezeknek ab-tzés gondosságát követni.

Egyébberránt azt tanátslom nekik, hogy maradjanak veszteg, 's szűnjenek-meg rágalmazni, ha rágalmazásaikkal magoknak ártani nem akarnak. Ti pedig fogadjatok bennünket kegyesen 's méltóztassatok figyelmeztetkre, lássátok ha lehet e' költőnktől még valamit reményleni, és azon játékok, mellyeket ezután fog írni, meg érdemlik-e hogy elő-adassanak, vagy a' játékszíntől el-tiltassanak.

ELSŐ FELVONÁS.

Első Jelenés.

SIMO, SOSIA. Egynehány rabszolgák, kik élelemre valót visznek.

SIMO, (a' rabszolgákhoz) Tiezt, a' mit hoztatok vigyék-be; takarodjatok! Sosia te maradj itt; egy két szóm van hozzád.

SOSIA. Tessék parantsolni. Ugy-e arra legyen gondom, hogy ezen portékák jól elkészíttessenek?

SIMO. Nem; mást akarok.

SOSIA. Mi lehet hát az, a' miben ügyességem még ezen kívül használhat?

SIMO. Mostani szándékomnál nints szükségem ügyességre; hanem van azon hűségre és titoktartásra, melyet benned mindenkor tapasztaltam.

SOSIA. Nyugtalanul várom parantsolatodat.

SIMO. Tudod, hogy miolta kitsiny korodban megvettelek; mindenkor kegyes és engedelmes Urad voltam. Minthogy híven szolgáltál, rabszolgámból szabadossommá tettelek, és így a' legnagyobb jutalmat adtam, melyet adhattam.

SOSIA. Az fris emlékezetemben van és marad.

SIMO. A' mit tettem, azt még eddig sem bántam-meg.

SOSIA. Örülök rajta, Uram, ha elébbeni vagy mostani szolgálataim jóváhagyásodat megnyerik, 's köszönöm hogy azokat megjutalmaztad. De ezen sokszori emlegetés terhemre van; tsak nem annyit tesz az, mintha háládatlanságot akarnál vele szememre vetni. Mond-meg kérlek kevés szóval mit akarsz.

SIMO. Meg lész. De legelsőbbben - is azt kell tudtadra adnom, hogy ez a' lakodalmi készület nem valóság mint gondolt.

SOSIA. Hát miért tetteted valóságnak?

SIMO. Az egész dolgot eleitől fogva elbeszélem, 's úgy, mind a' fiam' élete módját, mind szándékomat, mind azt által fogod látni, mit kívánjak e' részben tőled. Halljad tehát Sosi. Mídon Pamphilus a' gyermek-korból kilépett 's szabadon élhetett: (mert előbb, míg őt a' fiatalok, a' félelem és a' mester zabolában tartotta, természetét megesmerni lehetetlen volt)

SOSIA. Úgy van.

SIMO. Akkor ő épen nem úgy tett mint más fiatal emberek, kiknek többnyire valamelly különösen szeretett foglalatosságok van. Az egyik lovakat tart, a' másik vadászkutyákat, a' harmadik a' Filozofusokhoz jár. Az én fiam ezen foglalatosságok közül egyet-sem szeretett felettébb; mindeniket kedvellette, de mindeniket illendő mértékben. Azon örültem.

SOSIA. Nem-is ok nélkül; mert az élet' egyik leghasznosabb regulájának tartom ezt: mindenben közép úton járj.

SIMO. Így élt ő; mindenekkel könnyen barát. között 's szépen özszeferé; pajtásainak engedett, kedveket kereste, senkivel nem húzott újat, senkinek magát eleibe nem tette. Ez a' legkönnyebb mód az irigységet elkerülni, ditséretre szert tenni, 's jó barátokat szerezni.

SOSIA. Böltsen tselekedett; mert mái napon az engedelkenység talál barátokat, az igaz mondas pedig gyűlölséget szül.

SIMO. Az alatt, mintegy három esztendővel ez előtt Androsz' szigetéből egy aszszonyszemély jött ide szomszédságunkba; a' mire azt a' szegénység és rokonainak keményszívűsége kényszerítette, a' leány igen szép, 's ifjúságának virágában volt.

SOSIA. Jaj! félek, hogy ez az Androszi leány valami rosszszat hoz magával.

SIMO. Az eleinte meghúzta magát, a' szorgalom és takarékoság' törvényét követte, fonás és szövés által keresvén élelmét. De minekutánna egyik 's másik szerető nagy ígéretekkel hozzáadta magát, valamint minden ember hajlandó a' fáradságot a' gyönyörökkel feltserélni, úgy ő is engedett ezen hajlandóságnak. Elfogadta a' néki tett ajánlásokat, 's nem sokára kereskedni kezdett. Az akkori szeretői, mint történni szokott az én fiaim-at-is elvitték hozzá magokkal. Én azonnal így gondolkodtam magamban, bizonyosan ez-is halóba került, ennek szíve-is sebet kapott! Reggelenként meglessem az ifjak' inasait, kik ide 's oda jártak; kérdezém: „hallod-e legény, kimaradt-e tegnap a' Chrysishé?” ,mert így hívták a' leányt.

SOSIA. Értem.

SIMO. Phaedrus, e' vala a' felelet, vagy Klinia, vagy Niceratus (mert akkor ezek hárman egyszerre voltak szeretői). „Hát Pamphilus mit csinált?” Mit e? Az a' vendégséghez a' maga részét megfizette 's együtt vatsoralt. Ezen örültem. Másszor ismét azon kérdéseket tevém; 's Pamphilusról soha-sem hallottam egyebet. Oh! így már ő, ez gondolám magamban kiállotta a' próbát 's remeke a' fedhetetlen életnek. Mert a' kinek ilyen szőrű emberekkel van dolga, mégis tisztán és szelölötlenül megtartja szívét, az már maga tudja életét kormányozni. Nagyön gyönyörködtem benne; mindenek jól beszéltek felőle 's engem szerentsének tartottak, hogy illy jó indúlatu fiam van. Mit mondjak többet, Chremes mindenütt jó hírét hallván maga eljött hozzám, 's egyetlen-egy leányát nagy értékkel együtt feleségül ajánlotta fiamnak. Én minden tartózkodás nélkül megegyeztem szándékában 's mára tettük a' lakodalom' napját.

SOSIA. Mi ellenzi hát hogy véghez ne menjen?

SIMO. Mindjárt meghallod. Egy - pár nappal ezen egyezésünk után meghal szomszédságunkban ez a' Chrysis.

SOSIA. Melly szerentse! követ vetél le a' szívről; féltem Chrysistól.

SIMO. Ekkor a' fiam Chrysis szeretőjével együtt a' halottas háznál forgolódott; segítette a' temetési készüléket tenni; az egész idő alatt szomorú volt, néha könnyeket-is hullatott. Tettszett ez nekem. Ez így gondolkodam magamban, azt-is olly szívesen bánja, kivel csak kevés esmeretsége volt, mit nem tenne ha maga szeretete volna azt? Mit nem tesz utóbb én érettem mint atyjáért? én mindezt egy résztvevő nemes lélek és érzékeny szív jelenségének tartottam. Hogy röviden elmondjam, az ő kedvéért én-is elkísérém a' halottat, még akkor legkisebb roszat sem gyanítván.

SOSIA. Jaj! mi lesz ebből?

SIMO. Mindjárt megfogod tudni. A' halott kivitetik; mi utanna megyünk. Azonban az ott lévő fejrénépek között egyszerre szemembe tűnik egy leány, ki fiatal 's —

SOSIA. Talán szép is?

SIMO. Termetében, képeben 's maga-alkalmaztatásában, Sosia, olly szép, hogy már szebb nem lehetne. Minthogy ez a' Személy minden jelenlétvőknél szívesebben látszott sírni és jajgatni, 's minthogy díszes és nemes maga-tartásával, ma-

gát mindenektől megkülömböztette; a' rab-leányokhoz menék 's kérdeztem, ki legyen. A' Chrysis testvére e' vala a' felelet. Ez mindjárt tört ütött szívembe. Oh! bizonyosan itt a' bökkenő, innét van a' könnyhullatás, innét a' szánakozás!

SOSIA. Melly igen aggódom, mi lesz a' dolgból.

SIMO. Az alatt a' halott tovább vitetik; kísérjük; elérünk a' temetőbe; a' holt-test a' máglyára tétetik, sírnak körülötte. Azon közben ez a' testvér, kiről most szölkék, vigyázatlanabban 's életének szembetűnő veszedelmével igen közel megy a' lánghoz. Ekkor Pamphilus magau kívül ragadtatván egyszerre kimutatja az addig olly jól titkolt szerelmet. Előfut; karjai közé szorítja a' leányt „Kedves Glyceriumom monda, mit tselekszel, mért akarod magadat elveszteni?” Akkor az, olly bizodalmasan dült sírándozva vállára, hogy ki-ki könnyen láthatta meggyökerezett szerelmöket.

SOSIA. Mit mondasz!

SIMO. Haza megyek haraggal és bosszúsággal eltelve. De a' megpirongatásra még nem volt elég okom. Ezt mondhatta volna: Mit tettem, Atyám? Mi bűnöm van, mit vétettem? „Egy ollyan személyt, ki a' tűzbe akart ugrani tartóztattam vissza, 's megmentettem életét.” 'S ez igen betsületes, és megezáfolthatatlan mentség.

SOSIA. Jól gondolod: mert ha azt pirongatnánk, a' ki mást a' halálos veszedelemből kiragadott, mit kellene azzal tselekednünk, ki másnak kárt vagy szerentsétlenséget okozott?

SIMO. Más nap hozzám jó Chremes nagy lármával. „Melly szörnyűség! Pamphilus a' mint értesemre esett ugy él azzal a' jött-mentszeméllyel mint feleségével.” Én kitelhetőképen tagadom hogy a' dolog úgy volna; ő erősen vitatja. Végre úgy válunk-el egymástól, hogy ő a' leánya eránt tett ajánlását vissza-veszi.

SOSIA. Már ekkor a' fiadat csak ugyan?

SIMO. Még ez nem volt elég erős ok a' dorgálásra.

SOSIA. Hogy-hogy kérlek?

SIMO. Atyám, így szóllott volna, lám magad kiszabta már szerelmeskedéseimnek a' határt; közel van az az idő, midőn mások kényje szerint kell élnem. Engedd-meg tehát, hadd élhessek addig a' magam kényje szerint.

SOSIA. De millyen alkalmad lesz hát a' megfeddésre?

SIMO. Ha szerelme miatt nem akar megházásodni, akkor lesz majd módom őt a' boszszúságért, melyet okoz megfenyíteni. Azért tettettem most a' házasságot, hogy okom legyen őt lefordítani, ha abban meg nem akar egyyezni. Egyszer'smind az a' tzelem is van, hogy a' gaz Davus' minden fortélyait most midőn nékem nem árthatnak véghez vigye. Mert tudom azt most kézzel lábbal ellenem fog dolgozni; még pedig inkább azért, hogy nekem boszszúságot tegyen, mint azért hogy fiamnak kedvére járjon.

SOSIA. De miért?

SIMO. Azt kérded-e? Ennek a' hitvány embernek szíve lelke gonoszság. De csak legkisebbet vegyek-is észre! Azonban mi szükség ezeket mondanom? — Ha ellenben a' dolog úgy üt-ki, a' mint én kívánom, 's Pamphilus nem ellenkezik, akkor nem lesz egyébb hátra, csak Chremest kell megnyernem, 's reményem, hogy azt meg-is nyerhetem. A' te kötelességed, ezen dologban az lesz, hogy a' házasságot mennél hietőbbé tedd, Davust félelemben tartsad, fiamra 's minden lépéseire és Davussal való tanácskozására vigyázz.

SOSIA. Értem; lesz gondom reá: most menyünk be.

SIMO. Tsak menj; én utánnad jövök.

Második Jelenés.

SIMO, DAVUS.

SIMO. Bizonyosan nints kedve a' fiamnak házásodni. Azt abból gondolom, mert Davus nagyon megijedett, midőn hallotta, hogy a' lakodalom megkészől. De íme épen maga jó ki a' hárból.

DAVUS. (a' nélkül, hogy az öregel látná) Nagyon tsudáltam volna, ha a' dolog úgy ment volna ki; 's mindég feltem, hogy az Urunk' örökös engedékenysége nem jó vége lesz. Midőn hallotta, hogy fiamnak a' leányt nem adják, egyyikünknek sem szólt egy szót-is, 's nem mutatott neheztelést a' dologért.

SIMO. (lassan) De most fog mutatni; 's úgy hiszem te fogod legjobban megérezni.

DAVUS. Azt akarta, hogy hamis örömbe elmerülvén, tsupa jót reménylenénk, 's mikor el-

volnánk altatva, akkor egyszerre érne bennünket a' tsapás 's lenne időnk arról gondolkodni hogyan lehessen a' lakodalmat megakadályoztatni. Nagyon ravaszul!

SIMO. Mit nem beszéll a' gyilkos.

DAVUS. (észre-veszi Simót; magában) Lám az Urunk van itt; Későn vevém észre.

SIMO. Davus!

DAVUS. (ugy tesz mintha nem látná) No! mi dolog?

SIMO. Ide jöjj hozzám.

DAVUS. Mit akar ez?

SIMO. Mit mondasz?

DAVUS. Miről?

SIMO. Kérdéssel felelsz? Az a' hír van a' városban, hogy a' fiam szeret.

DAVUS. (lassú szóval) Sokat-is törődik azzal a' város!

SIMO. Vigyázz e' vagy nem, te semmirekellő.

DAVUS. Igen-is, igen-is vigyázok.

SIMO. Mindazáltal igazságtalan atya volnék ha most azt feszegetném. Mert a' mit eddig tseledett, ahoz semmi közöm. Míg az efféle tréfaságokra idő volt, addig megengedtem, hogy kényéreljen. De a' mai nappal más élet-módot, más magaviseletet kell kezdenie. Mihez képest Davus arra intlek, vagy ha gondolod, kérlek, hogy most a' jó utra térjen.

DAVUS. Hogyan kell ezt értenem?

SIMO. Azt mondják, hogy minden szerelmesek neheztelnek, ha megházásítatnak!

DAVUS. Úgy mondják.

SIMO. Ha az ollyannak még azon kívül egy gazember tanács-adója-is van, akkor a' beteg szív még inkább eltsabítatik.

DAVUS. Ezt, becsületemre mondom, nem értem.

SIMO. Nem e? hm!

DAVUS. Nem. Davus vagyok, nem Oedipus.

SIMO. Azt akarod-e tehát, hogy világosan ki-mondjam a' mi még hátra van?

DAVUS. Igen-is azt akarom.

SIMO. Ha ma látom, hogy tsalárdságodat akar miképen-is ezen lakodalomnak megakadályoztatására fordítod, 's hogy ezen alkalommal megakadályoztatni, melly ravasz légy: akkor Davus vérig korbátsoltatlak 's azután halálod napjáig a' malomba küldlek; azzal a' fogadással és esküvéssel,

hogy magam örök helyetted, ha onnét kivesszlek. Hát most megértettél-e vagy még most sem?

DAVUS. Oh tökéletesen; Most világosan 's egyenesen a' dolgot magát mondottad minden ke-rengés nélkül.

SIMO. Akármely esetben-is könnyebben el-szívelem a' megtsalattatást, mint ezen dologban.

DAVUS. Szebben beszélj kérlek.

SIMO. Hát még tsúfolódsz? Jól értelek. De mondom, ne hebehurgyáskodjál 's utóbb ne mond, hogy senki sem intett-meg. Vigyázz magadra.

Harmadik Jelenés.

DAVUS.

Valóban, Davus, itt semmi helyé sints sem a' restségnek sem a' gondatlanságnak, a' mint most az öregnek vélekedését a' lakodalom eránt meg-érttettem. 'S ha ennek ravaszság által akadály nem tétetik, vagy nekem vagy az Uramnak el kell vesz-niünk. Nem-is tudom mit tegyek; Pamphilusnak segítsek-e vagy az öregnek engedjek. Ha amazt el-hagyom, életét féltém; ha neki segíték az öreg-nek fenyegetéseitől félhetek, kit nem könnyű reá-szedni. Elsőben-is ez a' szerelem már tudtára van, 's utánnam bosszunkodva leselkedik, hogy a' há-zasságra nézve valamikép' meg ne tsaljam. Ha va-lami fortélyt vesz észre tőlem, oda vagyok; vagy ha eszébe jut okot keres a' hol nints-is, 's akár legyek vétkes akár ne, nyakra-főre a' malomba küld. De ezen bajokhoz még egy új járul! Ez az Androszi leány, akár felesége Pamphilusnak-akár szeretője, tőle terhes. 'S figyelmet érdemel azon merészség, mellyre vetemedtek, mert az sé-relmes észnek nem szerelmes szívnek szüleménye: feltették magokban, hogy a' gyermeket melly szü-letni fog, akár fiu, akár leány legyen felnevel-jék. E' végre azt a' mesét koholták magok között, hogy ez a' személy egy Athenei Polgár' leánya vol-na. „Volt egyszer egy öreg Kalmár; az Androsz szigeténél hajótörést szenvedett; 's nem sokára azután meghalt; hátra-hagyván maga után árván és kisdéd korban ezen személyt, ki vele egygyütt a' szélvész által azon szigetre kivettetett. Ezt az-után Chrysis' Atyja fogadta-fel.” Mese, mellyet én ugyan nem könnyen hihetek-el; azonban ők be-le szerettek. De ime épen most jó ki tőle Mysis. Én elsietek a' piacra, hogy Pamphylussal szól-hassak, különben az Atyja által meglepettethe-ték, minekelőtte a' dologról valamit tud.

Negyedik Jelenés.

MYSIS. (Glycerium házából jó-ki, 's az első szó-
kat még a' háza vissza-kiáltja).)

Hiszen épen most hallottam Archillis; Lesbian hívjam-el. — Bizonyos dolog, hogy az egy része-
ges és rendetlen aszszony 's épen nem méltó arra, hogy egy fiatal személy az első szülés-kor rábizat-tassék. Mindazáltal elhívom. Nézzétek melly ha-talmasan parancsolja a' bosszorkány, minthogy ivó-pajtásom! Istenek halgassátok-meg könyörgése-met, engedjétek az ifjú Aszszonynak szerentsés szülést, 's a' másíknak inkább másott hagyjátok hi-báit elkövetni. De miért jó Pamphilus olly lélek szakadva? Félek hogy valami baj van! Meg kell várnom, hadd halljam ha háborodása nem jelent-e valami rossz-szat.

Ötödik Jelenés.

PAMPHILUS, MYSIS.

PAMPHILUS. (nem látja Mysis-t) Hallatott-e, tör-tént e' ez valaha emberek között! Ez-e egy Atyának kötelessége!

MYSIS. Mi lehet ez?

PAMPHILUS. Oh Istenek és emberek legyetek tanúk! Mi a' rútul bánás, ha ez nem az? Eltökél-lette volt magában, hogy ma nekem feleséget ad. Nem kellett volna-e' ezt előre tudtomra adni? Nem kellett volna-e' eránta előre velem szállani?

MYSIS. Én boldogtalan! melly szót hallok?

PAMPHILUS. 'S mit tselekszik Chremes, ki leányát tőlem megtagadta? Megváltoztatja szán-dékát, mert látja hogy én változatlanul maradok szándékom mellett. Hát megátalkodva azon igye-kezik-e, hogy engem szerentsétlent Glyceriumom-tól elszakaszson? — Ha ez megtörténik, egészen odaleszek. — Lehetséges-e, hogy valaki a' szere-lemben és mindenben olly szerentsétlen legyen mint én? — Oh minden Istenek és emberek! Hát semmiképen sem kerülhetem-e el a' Chremessel va-ló szövetekezést? Mennyi kisebbséget, mennyi gyalázatot szenvedtem már miatta. Elsőben min-den készen volt, minden el volt végezve. Egyszer-re kosarat kapok, 's most ismét visszszakívnának. Mi lehet ennek az oka? Bizonyosan az a' mit gyaní-tok; itt valami tsomó van. Minthogy a' leányt sen-ki sem hagyja nyakára kötni, azért jőnek hozzám.

MYSIS. Egek, mit hallok, ez a' beszéd engem halálra ijeszt.

PAMPHILUS. Hát még az Atyámról mit mondjak? Oh illy fontos dolgot olly könnyen venni? Elmenvén imént mellettem a' piatzon, így szóll hozzám: Pamphilus ma lakodalmat kell tartanod; készülj hozzá; menj haza. Nekem úgy tetszett mintha ezt mondotta volna: menj hamar 's akaszd fel magadat. Ollyanná lettem mint a' kővé vált! tudtam volna-e tsak egyyetlen-egy szót is szólni vagy valamelly mentséget, akarmelly kopaszt, költöttet vagy helytelent-is előhozni! elnémultam. Oh eztelőbb kellett volna tudnom. De ha valaki most azt kérdené tőlem: mit tselekedtél volna akkor? — Azt tselekedtem volna, hogy ne történék, az a' mi történt. De most mivel és hol kezdjem-el? tele van a' szívem gondokkal, melyek azt mindenfelé vonják. Egyfelől a' szerelem, a' szegény leányon való szánakozás, a' házasságtól irtózás; más felől az atyám eránt való tiszteltet, ki egész a' mai napig olly kényemre kedvemre engedte hajlandóságimat követnem; 's most azt szomorítsam-meg engedetlenségemmel? Oh én szerentsétlen mit tselekedjek; nem tudom magamat elhatározni.

MYsis. Melly igen félek, mi vége lessz ezen bizonytalanságnak. De felette szükséges, hogy vagy ő szóljon magával Glyceriummal, vagy én szóljak vele ez eránt. Míg szívünk kétségek között hanyattatik, addig a' legkisebb nyomaték-is lenyomhatja a' mérő serpenyőt egyikik vagy másik felé.

PAMPHILUS. Ki beszéll itt? (észre-veszi Mysist) jó napot Mysis.

MYsis. Oh jó napot Pamphilus.

PAMPHILUS. Mit tsinál az Asszonyod?

MYsis. Azt kérde? Vajudik; 's ez a' mai nap nagy aggodalmat okoz neki, minthogy elébb ez volt a' lakodalom tartásra rendelve. Szüntelen az a' gondolat nyugtalankodtatja, hogy hűségtelen találsz eránta lenni.

PAMPHILUS. Oh mikép' juthatna az eszembe? én engedhetném-e meg, hogy miattam megtsalattassék 's szerentsétlenné legyen egy szegény leány, ki becsületét és életét reám bízta, kit egész szívemből feleségem gyanánt szerettem; ezen szemérmes indulatú, tiszta erkölcsű 's jól nevelt leányt hagyjam-e a' szegénység és szükség miatt elfajulni? Nem, soha-sem tselekszem.

MYsis. Ha egyedül rajtad áll úgy nem félek; de valyon az erőszakot megtudod-e győzni?

PAMPHILUS. Azt gondolod-e, hogy olly gyáva vagyok? olly hála-adatlannak, olly embertelennek, olly vadszívűnek tartasz-e, hogy sem esmeretségünk, sem szerelmünk, sem betsület-érzésem nem lessz elegendő ösztön és indító ok, fogadásom' megtartására?

MYsis. Azt az egyet tudom, ő megérdemli, hogy emlékezetedben tartsd.

PAMPHILUS. Emlékezetemben tartsam? Oh Mysis, Mysis még most-is szívemben van írva a' mit Chrysis Glyceriumról mondott. Már szinte haldokolván magához hiva; az ágyához menek; ti kiementetek; tsak magunk valánk; ekkor így szólla: „Kedves Pamphilusom, látod ezen leánynak mind fiatalságát mind szépségét, 's jól tudod ezeknek egyike sem alkalmas sem betsületének sem értékének védelmezésére 's bátorságban tartására. Azért ezen jobb kezedre, 's természetű jó szívedre kérlek 's fogadásodra 's a' leány' gyámoltalan sorsára kényszerítlek, ne válj-el tőle, ne hagyd-el őt. Ha testvérem gyanánt szerettelek, 's ha ő egyedül hozzád egész szívéből ragaszkodott 's magát egészen neked adta: légy férje, barátja, tutora, atyja. Értékünket egészen neked adom-által 's hűségedre bízom.” Azután Glycerium' kezét az enyimbe tette 's nem sokára kimúlt. Az ő kezeiből elfogadtam, 's elfogadván meg-fogom tartani.

MYsis. Reménylem hogy úgy tselekszel.

PAMPHILUS. De mért jöttél ki tőle?

MYsis. Bábaért megyek.

PAMPHILUS. Eredj, siess! 'S hallod-e egy szót - se szólj a' lakodalomról, hogy bajja e' miatt is ne —

MYsis. Jól van.

MÁSODIK FELVONÁS.

Első Jelenés.

CHARINUS, BYRRHIA, PAMPHILUS.

CHARINUS. Mit mondasz, Byrrhia? ma tartja Pamphilus vele lakodalmát?

BYRRHIA. Úgy van.

CHARINUS. Hogyan tudod?

BYRRHIA. Épen most hallottam a' piaczon Davustól.

CHARINUS. Oh én boldogtalan! míg még a' remény és félelem között hanyattattam addig lelkem szüntelen foglalatoskodott; de most midőn a' remény tölem elvétellett, a' gondtól lenyomattatván, elbájdadt, ellankadt, 's elkábult.

BYRRHIA. Kérlek Charinus; minthogy lehetetlen az a' mit kívánsz, kívánj olyant, melly lehetséges.

CHARINUS. Én semmit-sem kívánok egyebet csak Philumenát.

BYRRHIA. Melly sokkal jobb volna azon igyekezned, hogy ezen szerelmet szívedből ki-irthatnád, mint olyanról beszélned, a' mi még jobban felgyújtja benned azon indulatot, mellyet kielégítened lehetetlen.

CHARINUS. Könnyű míg egészségesek vagyunk jó tanácsot adnunk a' betegeknek. Ha te Charinus volnál, másképp' gondolkoznál.

BYRRHIA. Tégy hát, tégy a' mint tetszik.

CHARINUS. De Pamphilust látom. Mindent meg kell próbálnom, minekelőtte elveszszek.

BYRRHIA. (magában) Mit tesz ez?

CHARINUS. Őt magát fogom kérni; könnyörögni fogok neki; felfedezem előtte szerelmemet. Reményilem reá bírhatom; hogy legalább egy néhány napig elhalaszsa a' lakodalmat. Azalatt talán történik valami.

BYRRHIA. Ez a' valami semmi-sem lesz.

CHARINUS. Byrrhia, mit gondolsz, megszólítsam-e őtet?

BYRRHIA. Mért ne? Ha ez által semmit nem nyernél is mást tőle, legalább azt fogja gondolni, hogy benned bizonyos szeretőjét fogja találni feleségének.

CHARINUS. A' gonoszok vigyenek-el téged te selma ezzel a' gyanuddal!

PAMPHILUS. Im hol van Charinus (Charinushoz) Jó napot Charinus.

CHARINUS. Oh jó napot Pamphilus. Hozzád jörek 's nálad reményt, szabadulást, segédelmet és tanácsot keresek.

PAMPHILUS. Bizony mondom magamnál is szűken van a' tanács és kevés a' segedelem. De mi bajod?

CHARINUS. Te ma megházasodol?

PAMPHILUS. Ugy mondjak.

CHARINUS. Pamphilus, ha ezt tselekszed, úgy ma engem utólszor látsz.

PAMPHILUS. Hogy-hogy?

CHARINUS. Jaj! félek megmondani. Mond-meg neki te Byrrhia.

BYRRHIA. Én megmondom.

PAMPHILUS. Mi dolog hát?

BYRRHIA. Ez a' te menyaszszonyodat szereti.

PAMPHILUS. Úgy bizony! más ízlése van, mint nekem. Hallod-e Charinus, mond-meg nekem, nem ment-e még tovább-is esmeretségek?

CHARINUS. Oh Pamphilus távol legyen!

PAMPHILUS. Melly igen szeretném, ha tovább is ment volna!

CHARINUS. Barátságunkra és szerelmemre kérek tehát elsőben arra, hogy ne vedd őt feleségül.

PAMPHILUS. Részemről rajta leszek, hogy teljesítsem kívánságodat.

CHARINUS. Ha pedig ezt nem tselekedheted, vagy ezen házasságot szíved ohajtja. —

PAMPHILUS. Szívem?

CHARINUS. Legalább halaszd-el azt egy néhány napig, míg valahova elmehetek, hogy ne kelljen látnom.

PAMPHILUS. Most már hallj-meg engem is Charinus, az én vélekedésem szerint nem nemes gondolkodás, ha valaki eránt semmi érdemünk sintsen, 's tőle mégis köszönetet kívánunk. Én szívesebben ohajtom, hogy a' leánytól megválhassak, mint te ohajtod, hogy az a' tied legyen.

CHARINUS. Életemet adtad vissza ezen szavaiddal.

PAMPHILUS. Már most te és Byrrhia valamit tudtok tselekedjete, költsetek, gondolatok-ki, 's tegyetek mindent, hogy a' leány néked adassék. Én azon leszek, hogy nekem ne adassék.

CHARINUS. Igen megelégszem.

PAMPHILUS. Davus jó, 's épen igen jókor; annak tanácsához legtöbbet bízok.

CHARINUS. (Byrrhiához.) Te pedig igazán mondom csak arra való vagy, hogy olyan dolgokat hallj, millyeneket senki-sem akar tudni. Takarodj innét.

BYRRHIA. Örömist is. (el.)



MÁRIA

NAGY LAJOS LEÁNYA, SIGMOND KIRÁLY NŐJE

SZÜLETETT 1530^{ben} MEG-HÓLT MAI 17^{ben} 1595^{ben}

A' Bécsi Könyvtár Jutatóból



Második Jelenés.

DAVUS, CHARINUS, PAMPHILUS.

DAVUS. (a' nélkül, hogy a' másik kettőt látná) Kegyes Istenek melly jó hírt hozok! De hol találom Pamphilust, hogy a' félelmet, melly őt gyöttri, elvegyem, 's szívét örömmel bétöltsem.

CHARINUS. Jó kedve van, nem tudom miért?

PAMPHILUS. Az semmit-sem jelent; még nem tudta-meg szerentsétlenségemet.

DAVUS. (mint elébb) Az bizonyosan, ha hallotta, hogy készültek tétetnek a' lakodalomra.

CHARINUS. Hallod mit mond?

DAVUS. (mint elébb) Az egész városban lélekszakadva keres engem. De hol találom őt? Merre menjek legelőbb?

CHARINUS. Mit késel őt megszóllítani?

DAVUS. (mint elébb) Megyek.

PAMPHILUS. Hallod-e Davus, megállj.

DAVUS. Ki mit akar itt velem...? Oh Pamphilus épen téged kereslek. Hozott a' jó szerentse Charinus! Mind a' kettőtöket igen jókor találak; veletek akartam beszélni.

PAMPHILUS. Davus, oda vagyok.

DAVUS. Óh halljad tsak.

PAMPHILUS. Elvesztem.

DAVUS. Tudom mitől félsz.

CHARINUS. Legalább én bizonyval igen szerentsétlen vagyok.

DAVUS. A' te gyötrelmed' okát-is tudom.

PAMPHILUS. Nekem lakodalmat...

DAVUS. Azt-is tudom.

PAMPHILUS. Még ma...

DAVUS. Kéméld füleimet! Mindent tudok. Te attól félsz, hogy el kell vened a' leányt, te pedig Charinus hogy nem veheted-el.

CHARINUS. Eltaláltad.

PAMPHILUS. Épen az.

DAVUS. De épen az még semmi baj; éamondom 's felelek róla.

PAMPHILUS. Kénszerítlek tehát mindenre, szabadíts meg minél előbb engem szerentsétlent ezen kínzó félelemtől.

DAVUS. Megszabadítlak. Chremes már neked nem adja leányát.

PAMPHILUS. Hogyan tudod azt?

DAVUS. Tudom. Az Atyád nem régen magához hívatott, elbeszélte, hogy ma neked feleséget ad; még mást-is sokat mondott, a' mit most említeni F. M. Or. Minerva 4. Negyed. 1828.

nincs idő. Én tüstént sietve a' forumra menek, hogy ezt neked megmondjam. Midőn nem találtalak, felmenek egy dombos helyre, körülnézek, sehol sem látalak. Byrrhia tűnik szemembe; tőle kérdezek, azt mondá nem látott. Boszorkodtam 's gondolkodtam mit kelljen tennem. Azalatt a' hazamenetel közben a' környülmények gyanút támasztottak bennem. Mitsoda? A' könyhaban tsak nem semmi sütés főzés; az öreg kedvetlen, 's egyszerűre lakodalom legyen. Ezek nem illenek össze.

PAMPHILUS. Mire megy ez ki?

DAVUS. Én haladék nélkül Chremeshez mentem. Midőn oda jövek, az ajtó előtt nagy volt a' tsendesség. Már azon-is örültem.

PAMPHILUS. Jól van, mond tovább.

DAVUS. Megállék. Azonközben senkit-sem láttam bémenni, senkit-sem kijönni; egy aszszony sem vala a' házban, semmi piperézkedés és semmi zaj. Közelebb mentem, bekukutsáltam.

PAMPHILUS. Értem. Jó jel.

DAVUS. Vallyon össze-illenek-e ezek a' lakodalommal?

PAMPHILUS. Úgy hiszem Davus hogy nem.

DAVUS. Azt mondod, hogy úgy hiszed? Nem jól veszed-fel. A' dolog bizonyos. A' mi több vizsamentemben Chremes inasával is össze találkoztam, ki az öreg' számára egy garas árú zöldséget és egynéhány apró halat vitt vatsorára.

CHARINUS. Davus te általad én ma minden bajomtól megmenekedtem.

DAVUS. Azt épen nem látom-által.

CHARINUS. Miért nem? Hiszen bizonyos, hogy ennek nem adja leányát.

DAVUS. Furtsa ember! mintha szükségesképen következne, hogy neked adja feleségül, ha ennek nem adja. Hogy ha utánna nem látsz, az öregnek barátjait kérésdel meg nem nyered és kedvökre nem jársz...

CHARINUS. Jól mondod: Elmegyek; jöllehet ha igazat kell mondanom ez a' remény engem már több ízben megcsalt. Isten hozzád.

Harmadik Jelenés.

PAMPHILUS, DAVUS.

PAMPHILUS. De mit akar hát az Atyám! miért palástolja szándékát?

DAVUS. Erre megfelelek. Ha most pirongatni akarna azért hogy Chremes a' leányát neked nem

adja, magának igazságtalansággal kellene magát vádolni. Mert milyen jussal pirongathatna, míg nem tudja, milyen indulattal vagy a' házasság eránt. De ha el-nem akarod a' leányt venni, akkor téged okoz; akkor lesz a' lárma.

PAMPHILUS. Akarmit-is kész leszek eltúrní.

DAVUS. Atyád az, a' kivel dolgoz van. Bajos ellentállani. Azon kívül Glycerium tsak maga van; hamar lehet okot találni őt a' városból kivettetni.

• PAMPHILUS. Kivettetni?

DAVUS. Még pedig könnyen.

PAMPHILUS. De mit tsináljak hát édes Davusom?

DAVUS. Mond hogy elveszed.

PAMPHILUS. Hajh!

DAVUS. Mi dolog?

PAMPHILUS. Én mondjam azt?

DAVUS. Miért ne?

PAMPHILUS. Soha - sem tselekszem.

DAVUS. Ne szabadkozz.

PAMPHILUS. Félre ezzel a' tanátsal!

DAVUS. Halld-meg mi következik belőle.

PAMPHILUS. Az, hogy ettől elvételtem, 's amához vettetem.

DAVUS. Nem úgy lesz. Az atyád úgy vélem ezt fogja mondani: Azt akarom hogy ma feleséget végy. Te azt feleled: Igen-is veszek. Mit gondolsz, hogyan perelhetne akkor? Az által azt a' mit magában olly erősen feltett egyszerre fogadatlaná teszed, a' nélkül, hogy valamitől tartatnál. Mert az bizonyos, hogy Chremes nem adja neked leányát. Azért épen ne mulaszd-el tanácsom követését, attól való féltedben, hogy az megtalálná változtatni szándékát. Mond az Atyádnak, hogy kész vagy a' házasságra; úgy nem lesz semmi oka a' neheztelésre. Mert azt a' mire te támaszkodni akarsz, egyszeriben megtáfolom. Ezt akarod az Atyádnak mondani mentségedre: „Mostani magamviséletét meggondolván senki-sem fogja nekem adni leányát.” Ő készebb lesz akár-melley szegény személyt felkeresni számodra, mint kitsapongásaidat tovább elszívni. De ha látja, hogy nem mondasz ellene, úgy kevesebbé heveskedik, időt hágy magának egy másik személy keresésére. Az alatt valamelly reád nézve kedvező környülmény adhatja elő magát.

PAMPHILUS. Azt gondolod?

DAVUS. Azon kételkedni sem lehet.

PAMPHILUS. Lásd hová akarsz tsabítani.

DAVUS. Óh hallgass az ilyen beszéddel.

PAMPHILUS. Nem bánom, reá állok tanátsod-ra. De jól vigyázz meg ne tudja, hogy fiam vsn tőle. Mert megígérttem hogy azt fel-nevelem.

DAVUS. Melly vakmerőség!

PAMPHILUS. Sok kérésére meg kellett ezt fogadnom, annak zálogául, hogy őt soha el nem hagyom.

DAVUS. Jól van, lesz rá-vigyázás. De az Atyád jó; a' világért se vetess rajtad észre kedvetlenséget.

Negyedik Jelenés.

SIMO, DAVUS, PAMPHILUS.

SIMO. Meg kell nézmem, mit tsinálnak 's mit végeznek magok között.

DAVUS. (Pamphilushoz) Ez most erősen meg van győződve, hogy te a' házasságnak ellene mondasz. Mély gondolatokba merülve jó valamelly magányos szegletből, 's azt hiszi, hogy jól megtanulta mondóját, mellyel téged meg akar letzkézni. Vigyázz hát, hogy magadnál maradj.

PAMPHILUS. Tsak lehessen Davus.

DAVUS. Még egyszer mondom, hitesd-el magaddal Pamphilus, egy szóval sem fog az Atyád perelni, ha a' házasságra késznek lát lenni.

Ötödik Jelenés.

BYRRHIA, SIMO, DAVUS, PAMPHILUS.

BYRRHIA. (a' nélkül, hogy a' többieket látná) Az Uram azt parantsolta, hogy ma minden dolgaimat abba hagyván Pamphilusra vigyázzak, 's megtudjam, hogyan viseli magát házasságára nézve. Azért jövök láb-hegyen ide az öreg után. De lám épen itt áll Davussal együtt. Most jól meglesem őket.

SIMO. (magában) Épen itt találom, mint látom, mind a' kettőt.

DAVUS. (Pamphilushoz lassan) Meg ne zavarodjál.

SIMO. Pamphilus!

DAVUS. (mint elébb) Tekints feléje, mintha történetből néznél arra.

PAMPHILUS. Óh az Atyám van itt!

DAVUS. (magában) Helyesen!

SIMO. A' mint már mondtam azt akarom hogy ma feleséget végy.

BYRRHIA. (lassan és észre nem véetve) Most reánk nézve félek ennek feleletétől.

PAMPHILUS. Sem ezen dologban sem másban nem fogsz engem parantsolatid követésében késedelmesnek találni.

BYRRHIA. (mint elébb) Jaj!

DAVUS. (Pamphilushoz) Megnémúlt.

BYRRHIA. Mit hallok.

SIMO. Kötelességedet tselekszed midőn kívánságomra önként reá állasz.

DAVUS. (Pamphilushoz) Nem mondtottam-e igazat?

BYRRHIA. Az én Uram a' mint itt hallok elvesztette feleségét.

SIMO. Most menj-bé, hogy semmi késedelmet ne okozz, midőn szükség lesz reád.

PAMPHILUS. Bé-megyek. (el)

BYRRHIA. Hát egy léleknek sem lehet-e a' világon hinni! Igaz a' mit a' példa-beszéd mond, hogy ki-ki közelebb van magához, mint másához. Láttam a' leányt 's jut eszembe hogy szép volt. Annál kevesebbé veszem rossz néven Pamphilustól, ha azzal inkább akarja magát öleltetni, mint Charinust. Most hírt mondani megyek, hogy a' rossz újságért rossz fizetést kapjak.

Hatodik Jelenés.

DAVUS, SIMO.

DAVUS. (magában) Ez bizonyosan azt gondolja, hogy valami selmaságot forralok magamban 's azért maradtam hátra.

SIMO. No! hát Davus, mi újságot mond?

DAVUS. Most ugyan semmit-sem.

SIMO. Semmit sem? hm!

DAVUS. Épen semmit-sem.

SIMO. Pedig valamit vártam volna.

DAVUS. (lassan) Reménytelenül lepett-meg; veszem észre; 's azért boszongodik az ember.

SIMO. Tudsz-e igazat mondani?

DAVUS. Semmit - sem könnyebben.

SIMO. Vallyon nem esik-e ez a' házasság nehezére eme külföldi személyel való esmeretsége miatt?

DAVUS. Bizonyval nem. Vagy legfellyebb - is két vagy három napig tart aggodalma. — Tudod hogyan szokott az ilyen dolog lenni — azután megszűnik. Mert hidd-el maga előre jól meggondolta a' dolgot.

SIMO. Ditsérem érette.

DAVUS. Míg engedelme volt reá, 's míg fiatal-kora miatt tehette, addig szerelmeskedett, még pedig titkon. Mindég vigyázott jó hírére nevére, mint egy jóra való emberhez illik. Most feleségre van szüksége 's azért csak arról gondolkodik.

SIMO. Egy kevesé még - is kedvetlennek látszott lenni.

DAVUS. Az nem azért van, hanem te reád van neheztelése.

SIMO. - Én reám? mi lehet az?

DAVUS. Tsak gyermekség.

SIMO. Mi hát?

DAVUS. Semmi - sem.

SIMO. De mond-meg hát miből áll?

DAVUS. Azt mondja hogy igen szűk marokkal teszed a' lakodalomra a' költséget.

SIMO. Én - e?

DAVUS. Te; „alig adott-ki, - úgymond, az Atyám tíz drachmát a' lakodalomra. Látszik-e ebből, hogy feleséget akar fiának adni? kit hívhatok e' szerint esmerőseim közül vendégségre? „S meg kell vallanom, ha igazat akarok mondani, igen is szűken költesz, azt nem hagyhatom helybe.

SIMO. Hallgass.

DAVUS. (magában) Eltaláltam a' bibéjét.

SIMO. Nekem részemről gondom lesz reá, hogy mindenek jó renddel menjenek véghez. — (lassan) Mi dolog lehet itt? Mit akar ez a' tsalfaságban megrögzött róka? Mert ha valami rossz itt lappang bizonyosan ez annak szerzője.

HARMADIK FELVONÁS.

Első Jelenés.

MYSIS, SIMO, DAVUS, LESBIA, GLYCERIUM.

MYSIS. Valóban igaz a' mit mondasz Lesbia; ritkaság az olly férjfi, ki szeretőjéhez hív marad.

SIMO. (lassan Davushoz; a' nélkül hogy Mysistől és Lesbiától észre-véetnék) Ez a' szolgáló az Androszi leányé, úgy-e?

DAVUS. Igen-is azé.

MYsis. De ez a Pamphilus...

SIMO. Mit mond ez?

MYsis. Megtartotta szavát.

SIMO. Hajh!

DAVUS. (magában) Óh bár csak vagy az öreg siket vagy emez néma volna.

MYsis. Mert azt parantsolta, hogy a' gyermek fel-neveltessék.

SIMO. Óh Jupiter! mit hallok? Egész szeren-
* tsétlenségem kész ha ez igazat mond.

LESBIA. Igen betsületes derék fi lehet az, a' kiról szállasz.

MYsis. Nálánál jobbat nem-is gondolhatsz. De menjünk - be hogy későn ne járj.

LESBIA. Menjünk (mind ketten-el)

DAVUS. (magában) Hogyan orvosoljam most ezen váratlan bajt.

SIMO. Mi dolog ez? annyira el-mentt az esze? Egy jött-mentt személytől? Ah már értem. Én buta alig tudám el-találni.

DAVUS. (magában) Mit gondol ez hogy eltalált?

SIMO. Ez az eggyik 's első ravasz fortély, melyet ez a' jó madár erántam gyakorol. A' személyt vajúdni hazudják, hogy Chremest elidegenítsék.

GLYCERIUM. (a' kárpiton belől) Óh Juno Lucina légy segittségül kérlek tartsd-meg életemet!

SIMO. Hó, hó, ! olly hirtelenséggel? Furtsa dolog! alig hallotta-meg hogy az ajtó előtt állok már siet szülni. Itt az időt rosszszul rendelted-el a' játékban DAVUS.

DAVUS. Én?

SIMO. Vagy tanitványaid nem jól vették fe-
jekbe a' mit velek játszani akarsz.

DAVUS. Nem értem, mit beszélsz.

SIMO. Ha igazán lakodalmat akarnék tartani, 's ez engem készületlenül lepett volna meg, melly igen kinevetne! Most maga süllyed-el, az én hajóm kikötő helyben van.

Második Jelenés.

LESBIA, SIMO, DAVUS.

LESBIA. (Glycerium házából jó - ki; az első szökat a' ben-lévökhöz mondja) Még eddig Arthillis, mindenta' legjobb rendben 's úgy találok nála a' mint felgyógyulásához szükséges. Most elsőben feredjen-meg, azután azon italból mellyet rendeltem ad-
jatok-neki annyit, a' mennyit mondtam. Nem

sokára ismét itt leszek. Bizony gyönyörű gyer-
meke van Pamphilusnak. Engedjék az Istenek
hogy megéljen; minthogy az Atyja olly nemes szí-
vű, 's véteknek tartotta ezt a' betsületes jó sze-
mélyt elhagyni.

SIMO. (Davushoz) Nem kellene annak téged es-
merni ki ezt-is a' te leleményednek nem tartaná.

DAVUS. Mit?

SIMO. Nem a' szobában mondotta-meg, mit
kellyen a' gyermek - ágyas aszszonnyal tselekedni,
hanem minekutánna a' házból kijött az útszáról ki-
áltoza vissza az ott benn - lévőkhöz. Óh DAVUS olly
igen megvetve jádszol-e velem? vagy olly ostobá-
nak tartasz - e kit illy nyilvánágosan meg-
leheszen tsalni, ha tsak valamennyire is el rejte-
néd a' szándékot, hogy félni láttatnál tőlem azon
esetre ha meg-tudom.

DAVUS. (lassan) Most ez bizonyval maga tsalja
meg magát nem én.

SIMO. Nem tiltottam - e meg magyarán? Nem
intettelek e ne tselekedjed, mit törödtél vele? Mi
haszna volt? vagy azt gondolod, elhiszem, hogy
ez a' személy Pamphilustól terhben volna és szülné?

DAVUS. (lassan) Már most látom melly tévely-
gésben van 's mit kell tennem.

SIMO. No mit halgatsz? mért nem felelsz.

DAVUS. Te az el-hivésről beszélsz mintha nem
súgta volna-meg neked valaki hogy a' dolog így
fog történni.

SIMO. Mit? nekem valaki...?

DAVUS. Hogyan magadtól sejdíthetted volna
meg hogy itt palástolás van?

SIMO. Te engem ki nevezsz?

DAVUS. Akár-ki de meg-súgta, mert honnét
támadott volna különben ezen gyanúd?

SIMO. Honnét? Onnét mert esmerlek.

DAVUS. Ez annyit tesz mintha azt mondanád,
hogy a' fortélyt én szőttem, fontam.

SIMO. A' miben semmi kétségem sints.

DAVUS. Simo te engem még nem jól esmersz.

SIMO. Én nem...?

DAVUS. Hanem mihelyt a' számat feltátom;
azonnal azt gondolod hogy reá akarlak szedni.

SIMO. Nagyon igazságtalanul.

DAVUS. Azért betsületemre mondom, már
motszanni sem merek.

SIMO. Azt az eggyet tudom, hogy itt senki
sem szült.

DAVUS. Jól gondold! De még-is nem sokára egy gyermeket fognak ide az ajtód eleibe tenni. Lásd ezt előre megjelentem hogy tudjad, 's utóbb ne mond, hogy az-is Davus fortélyja és ravaszsága által történt. Azt a' rossz vélekedést mellyel erántam viseltetel egészen ki-akarnám belőled irtani.

SIMO. Honnét tudod azt?

DAVUS. Hallottam és hiszem. Igen sok jó itt • öszsze a' mi engem ezen vélekedésre hoz. Elsőben ez a' személyt azt mondotta hogy Pamphilustól terhes. Ez házugságnak találtatott. Most midőn látja, hogy a' lakodalom készül, tüstént el-küldötte szolgálóját, hogy hívjon bábát 's egyszer'smind egy gyermeket is vigyen. Azt hiszik tudniillik, hogy semmiképen sem akadályoztat-hatják-meg a' házasságot ha csak gyermeket nem láttának veled.

SIMO. Mit mondasz?... De ha tudtad hogy illy szándékkal vagynak, miért nem mondtatt-meg azonnal Pamphilusnak.

DAVUS. Vallyon ki idegenítette hát azt el ezen személytől, ha én nem? mert azt mindnyájan tudjuk, melly halálosan bele volt szerelve, most pedig a' házasságra van egész esze, és szíve. Legjobb lesz bízd reám az egész dolgot; te pedig sürgesd ezután-is, mint eddig a' házasságot; 's reményem az Istenek elő segítik szándékunkat.

SIMO. Eredj menj bé tehát várakozzáll ott reám 's tégy szükséges készüléteket... (Davus el) Hogy mindent el-hídjek neki arra koránt-sem birt engem, azonban ki tudja nem igaz-e a' mit mondott? De mit törődök vele akár igaz akár sem! A' fő dolog előttem az, hogy a' fiam fogadta a' megházasodást. Most hát Chremeshez megyek 's leányát megkérem. Ha megnyerem mért ne legyen a' lakodalom inkább ma mint másszor! Mert minek utánna a' fiam ígéretet tett, semmi kétség sints hogy őt erővel-is ne kényszeríthetném, ha nyakaskodni akarna. De ime épen jókor jó előmbé maga Chremes.

Harmadik Jelenés.

SIMO, CHREMES.

SIMO. Jó napot, Chremes.

CHREMES. Oh épen téged kereslek.

SIMO. Én pedig téged.

CHREMES. Igen kedvem szerént találkozol velem; némelly emberek jöttek hozzám, kik a' mint mondják tőled hallották hogy a' leányom ma kel-ne - öszsze fiaddal: azt akarom megtudni, ha azoknak nints e eszek vagy neked.

SIMO. Halld-meg figyelemmel egynehány szó-mat 's meg-fogod érteni; mind azt a' mit tudni akarsz, mind azt a' mit én tőled kívánok.

CHREMES. Meghallom; szólj a' mit akarsz.

SIMO. Az Istenre kérlek Chremes és azon ba-rátságunkra, melly gyermek korunkban kezdődött 's esztendeinkkel egygyütt nevelkedett 's a' te egyetlen-egy leányodra és az én fiamra, kit megmenteni most legjobb alkalmad van; ne tagadd-meg most tőlem segedelmedet 's engedd a' házasságot úgy véghez menni, mint először ma-gunk között elvégeztük.

CHREMES. Oh hagyj békét a' könyörgésnek; mintha könyörgésre volna szükség hogy kívánsá-godat megnyerhessed? Vagy azt gondold-e hogy most más ember vagyok, mint akkor midőn leá-nyomat megígérttem? Ha a' házasság mindenik-nek hasznára lesz, ám hívasd-el őt mindjárt. Ha pedig mind a' kettőre nézve több rossz követ-kezik belőle mint jó: arra kérlek hogy közös hasznunkat tartsd szemed előtt, 's úgy gondol-kodjál mintha a' leány a' te leányod volna és én Pamphilus atyja volnék.

SIMO. Épen azt akarom 's csak ilyen fel tétel alatt kérlek Chremes. Nem-is kívánnám a' házasságot, ha a' dolog' mostani állapotja nem java-solná.

CHREMES. Hogyan miképen?

SIMO. Glycerium és a' fiam öszsze-vesztek.

CHREMES. Most hallom elsőben.

SIMO. Még pedig annyira hogy gondolatom szerint könnyen el-lehet őket egymástól egész-szen választani.

CHREMES. Gyermek beszéd.

SIMO. Bizonyosan úgy van.

CHREMES. Úgy bizony a' mint én mondom hogy a' szerelmesek haragja a' szerelem megúj-jítása.

SIMO. Oh kérlek siessünk míg még időnk van 's míg még szerelme a' megbántástól el van nyom-va. Adjunk néki feleséget minekelőtte ezen alá-való személyek tsalárd mesterségekkel 's hazug

könnyekkel szívét szánakozásra lágyítja. Reménylem Chremes, ha egyszer egy betsületes személyhez tisztességes házasság által le lesz kötelezve, könnyen kimenekedik a szerentsétlenségnek azon örvényjéből mellyben most van.

CHREMES. Te néked az úgy látszik; de én nem tartom lehetségesnek, sem azt hogy a' leányom vele mindég együtt lehessen, sem azt hogy a' mindég együtt lételt én megszívelhessem.

SIMO. Hogyan tudhatod azt míg próbát nem teszel?

CHREMES. De ezt a' próbát a' maga leányával tenni bajos dolog.

SIMO. Az egész baj, mellyet itt gondolni lehet abban áll, hogy talám (a' mitől az Istenek őrizzenek) elválás következhetnék. Ellenben ha a' fíjam ezen házasság által meg-jobbíttathatik gondold-meg mennyi hasznok áradnak reánk. Elsőben barátodnak vissza-adod a' fíját, te derék vőt kapsz 's a' leányodnak férje lesz.

CHREMES. Annyi mint az! ha hasznosnak tartod, részemről nem akarom szerentsédet gátolni.

SIMO. Nem ok nélkül tartottam felőled mindenkor olly sokat Chremes.

CHREMES. De még egy kérdésem van.

SIMO. Mi az?

CHREMES. Honnét tudod hogy vissza-vonás van közöttök.

SIMO. Maga Davus mondotta, ki minden titkait tudja, az maga tanátsolja, hogy siettessem valamint csak lehet a' házasságot. Mit gondolsz, tenné-e ő ezt ha nem tudná hogy a' fiam is akarója? De haljad a' maga szavait; haljátok-e hívjátok ki Davust, de ime épen most jó maga.

Negyedik Jelenés.

DAVUS, SIMO, CHREMES.

DAVUS. Te hozzád indultam.

SIMO. Mi dolog?

DAVUS. Hol marad a' menyasszony olly soká? már estve lesz.

SIMO. (Chremeshez) Hallod mit mond? megvalom Davus, elébb egy kevésé tartottam tőled, hogy te-is úgy tész mint a' rabszolgák' nagy része tenni szokott, 's ravaszúl megtsalsz. Mert tudom hogy a' fiam szeret.

DAVUS. Én tselekedném-e azt?

SIMO. Én tartottam tőled, ugyan azért eltitkoltam előttetek azt a' mit most megfogok mondani.

DAVUS. Mi lehet az?

SIMO. Mindjárt meghallod, mert kevés híja hogy már bizodalommal nem viseltetem erántad.

DAVUS. Végre által kezded látni kilegyek.

SIMO. A' lakodalmi készület nem volt valóság.

DAVUS. Mitsoda nem valóság?

SIMO. Tsak azért tettettem azt hogy titeket próbára tennélek.

DAVUS. Nézze az ember! Ezt a' titkot soha életemben sem tudtam volna kinyomozni. Melly ravasz gondolat?

SIMO. Haljad tsak. Mikor elébb béküldöttelek, ez a' betsületes ember akkor épen jókor előmbe jött.

DAVUS. (lassan) Hah! hát utol ér bennünket a' veszedelem.

SIMO. Elbeszéltem ennek a' mit imént tőled hallottam...

DAVUS. Mit hallok?

SIMO. Kérem hogy adja oda leányát 's nagy nehezen megnyertem a' mit kértem.

DAVUS. Remegek.

SIMO. Mitsoda? mit mondál.

DAVUS. Azt mondom hogy remek ez a' tselekedet.

SIMO. Most már ennek részéről semmi akadály nintsen.

CHREMES. Haza megyek hát készületeket tétetek, azután ismét eljövök, tudósítlak benneteket. (el)

SIMO. Most arra kérlek Davus, minthogy egyedül magad vitted véghez ezen házasságot—

DAVUS. Valóban én magam.

SIMO. Igyekezzél tovább is fiamat jó útra vezetni.

DAVUS. Betsületemre mondom tőlem kitelhetőképen igyekezek.

SIMO. Most míg haragszik reá könnyen megteheted.

DAVUS. Semmit-se aggódjál.

SIMO. De vallyon hol lehet most ő?

DAVUS. Alig-ha otthon nints.

SIMO. Bémegek hozzá 's annak-is megbeszéllem, mit most neked mondtam. (el)

DAVUS. Egészen oda vagyok, mi tartoztat hogy egyenesen a' malomba ne menjek. A' könyörgésnek itt semmi helye nintsen; mindent öszszeza-

vartam. Az uramat megtsaltam, a' fiát olly házasságba kevertem, melyet az atyja nem reménylett, maga nem akart. Ez volt ám a' ravaszság! Ha vesztég ültem volna semmi rossz sem történt volna. De im maga jön, jaj hová legyenek! Bár csak egymélység volna itt, melybe belé ugorhatnék!

Ötödik Jelenés.

PAMPHILUS, DAVUS.

PAMPHILUS. Hol van az a' gonosz-tévő, ki engem a' szerentsétlenségbe döntött?

DAVUS. (magában) Oda vagyok.

PAMPHILUS. De meg kell vallanom, jól esett, mért vagyok olly igen ostoba. Egy gaz szolgára kellett-e egész szerentsémet biznom? Esztelenségem' jutalmát vettem hát-el; de fogadom ő néki is megfogok fizetni.

DAVUS. (mint elébb) Ha most meg-menekedhetek a' szerentsétlenségtől, tudom hogy ezután egész életemben sem árthat semmi.

PAMPHILUS. Mert mit mondjak most az atyámnak; vissza-vegyem-e azon ígéretemet, melyet imént tettem? Mitsoda ortzával merészelve ezt tselekedni? Nem tudom mi tévő legyenek?

DAVUS. (mint elébb) Én sem, noha eleget töröm a' fejemet. — Csak azt fogom mondani, hogy majd

gondolok ki valamit a' mi által a' veszedelmet hátráltassam.

PAMPHILUS. (észre veszi Davust) Hah!

DAVUS. (lassan) Meglátott.

PAMPHILUS. Hallod-e jó madár, mit szóllasz most? látod-e melly nyűgbe kerültem én boldogtalan a' te szép tanácsod által.

DAVUS. Kifoglak belőle szabadítani?

PAMPHILUS. Kiszabadítani, Te?

DAVUS. Bizonyosan, Pamphilus.

PAMPHILUS. Tudom, úgy, a' mint az imént.

DAVUS. De reménylem hogy jobban.

PAMPHILUS. Óh akasztófara való neked hídjek-e? Te tennéd jóvá az illy öszszezarvát, az illy megvesztett állapotot? Egek! kibe helyheztettem bizodalmamat? Ebbe a' fertelmes teremtsébe, ki a' legnagyobb nyugalomból, mellyben még ma voltam, a' házasságba taszított. Nem mondtam-e hogy ez fog történni.

DAVUS. Igen-is mondtottad.

PAMPHILUS. Mit érdemlesz most?

DAVUS. Az akasztófát. De hagyj egy kevésse magamhoz jönni; majd kifogok valamit gondolni.

PAMPHILUS. Oh hogy nints időm úgy büntetni mint kívánnálak, mert ezen állapotban mellyben vagyok, saját bátorságomról nem pedig a' te bűntetésedről kell gondolkodnom.

NEGYEDIK FELVONÁS.

Első Jelenés.

CHARINUS, PAMPHILUS, DAVUS.

CHARINUS. Hiheti-e hallotta-e valaha valaki, hogy lehessenek ollyan rossz indulatúak, kik más szerentsétlenségén örülnek, 's annak kárából hasznokat keresik? Óh lehetséges-e ez? Sőt úgy van az emberek között, azok a' legveszedelmesebbek, kik midőn valamit megkell tagadniok egy kép szemérmét mutatnak, 's mikor el jó az idő mellyben ígéreteket tellyesíteniük kellene, akkor kéntelenségből igaz ábrázatjukban jelennek-meg; 's ha bár félve teszik-is le az álortzat, még-is haszon keresések által kényszerítettnek fogadásokat megszegni. Azután egyszerre minden szemérmét levetkezvén így szóllanak: „ki vagy te? mi kö-

zöm hozzád? én a' szeretőmet neked?... 's miért? hallod-e én közelebb vagyok magam magamhoz.” Ha ezt kérdi valaki tőlök: hol van az igaz mondas, el-sem pirúlnak. Itt hol okok volna semmitől sem tartanak; ott, hol okok nintszen tartanak. De mit tselekedjek? hozzá menjek-e, szemérem vessem-e méltatlan tselekedetét? öszszegazoljam-e őt tetőtől talpig? Azt mondhatná valaki: mit nyersz vele? Óh bizonyosan nyerek: legalább bosszúságot okozok neki, 's haragomat kitöltöm.

PAMPHILUS. (jó) Óh Charinus akaratom ellen mind a' kettőnket szerentsétlenné tettem, ha csak az Istenek rajtnnk nem könyörülnek.

CHARINUS. Úgy-e akaratom ellen? Végre hát találtál mentséget; szépen megtartottad szavadat.

PAMPHILUS. Hogy hogy? mit jelent ez *végre*.

CHARINUS. Még most is óromnál-fogva akarsz-e yinni ezen szavaiddal?

PAMPHILUS. Mit akarsz mondani?

CHARINUS. Mihelyt azt mondtam hogy szeretem a' leányt, azonnal megtetszett az neked. Oh én boldogtalan, hogy szívedről az enyim szerént ítéltél!

PAMPHILUS. Tévedésben vagy.

CHARINUS. Hát nem tartottad-e örömetet tökéletesnek, ha-tsak engem szerentsétlen szerel-mest nem ketsegtetnél 's üres reménnyel nem tsalogatnál? ám vedd-el tehát.

PAMPHILUS. Vegyem-el? Oh nem tudod melly szerentsétlenségben sülyedtem, 's melly sok gondot és bút okozott nekem ez a' gonosztévő.

CHARINUS. Lehet-e tsudálni ha tőled tanúl.

PAMPHILUS. Nem így beszélnél ha engem ismernél 's szerelmemet tudnád.

CHARINUS. Tudom-tudom az atyáddal már régen újjat húszsz, azért haragszik az reád 's ma sem kényszeríthetett reá hogy azt elvegyed.

PAMPHILUS. Oh melly kevésbé esmered nyomorúságomat! a' házasság tsak színlés volt, senkinek sem volt eszében feleséget adni.

CHARINUS. Igen; te magad hagytad magadat önként kényszeríttetni. (mennni akar.)

PAMPHILUS. Áll-meg míg nem tudsz mindent.

CHARINUS. Annyit tudok hogy őt el fogod venni.

PAMPHILUS. Mit kinezol olly kegyetlenül? Halld-meg mint van a' dolog. Ez minduntalan unszolt ígérjem-meg az atyámnak hogy a' leányt elveszem; addig ösztönözött, 's kért, míg végre reábírt.

CHARINUS. Kitsoda?

PAMPHILUS. Davus.

CHARINUS. Davus?

PAMPHILUS. Az zavarta özsze az egész dolgot.

CHARINUS. Miért?

PAMPHILUS. Nem tudom; tsak azt tudom az Isteneknek igen kellett reám haragudniok, mint-hogy szavára halgattam.

CHARINUS. Úgy történ-e Davus?

DAVUS. Úgy.

CHARINUS. Hah, mit mondasz te undok. Az Istenek térítsenek fejedre minden veszedelmet, mint érdemled. Mond-meg gaz ember, ha minden ellenségei őt ezen házasságba akarták volna-is

nyűgözni: adhattak volna-e más tanátsot mint te adtál?

DAVUS. Megtsalatkoztam, de még az eszem nem fáradott-ki.

CHARINUS. Tudom.

DAVUS. Ezen az úton elvétettük a' tztelt, most más úton fogjuk azt keresni. Vagy azt gondolod-e mivel először nem jól ütött-ki a' dolog, nem lehet ezen szerentsétlenségnek jó kimenelt adni.

PAMPHILUS. Oh tökéletesen elhiszem, ha jól hozzá látsz, egy házasság helyett még kettőt-is készítesz.

DAVUS. Pamphilus én mint szolgád tartozok kézzel-lábbal éjjel-nappal életem veszedelmével is azon igyekezni, hogy hasznodra lehessek; a' te kötelességed pedig az, hogy megbotsáss, ha valami nem úgy sül-el mint kívánnám. Nem mindenkor vagyok szerentsés abban a' mibe kapok; de igyekezetemen semmi-sem múlt-el. Vagy ha tetszik gondolkodj-ki magad valamelly jobbat, engem pedig botsáss-el szolgálatodból.

PAMPHILUS. Örömet is tsak tégy engem elébb vissza azon állapotomba mellyből kiragadtál.

DAVUS. Azt megtsalekszem.

PAMPHILUS. De most mindjárt tselekedd ám.

DAVUS. Halljuk, pszt! Glycerium ajtaja nyílik.

PAMPHILUS. Ahoz semmi közöd.

DAVUS. Valamiről gondolkodom.

PAMPHILUS. Most kell gondolkodnod.

DAVUS. Várj egy kitsinyt, mindjárt megmondom mit gondoltam.

Második Jelenés.

MYsis, PAMPHILUS, CHARINUS, DAVUS.

MYsis. (a' házbán lévőkhöz) Ezen szempillantatban ide hozom Pamphilust akarhol találom-is meg; tsak ne gyötörd magadat lelkem Aszszonyom.

PAMPHILUS. Mysis mi dolog?

MYsis. Oh Pamphilus épen jókor jössz előmbé.

PAMPHILUS. Mi baj van?

MYsis. Az aszszonyságom arra kéret, hogy tüstént jöjj hozzá ha szereted, igen ohajt téged látni.

PAMPHILUS. Oh én boldogtalan! már most semmi hija sins nyomorúságomnak. (Davushoz) En-

nyit kell a' te tanátsod miatt mind a' kettőnknek szenvednünk. Mert bizonyosan azért hívat, mint-hogy a' lakodalom készülteiről tudósíttatott.

CHARINUS. Mindezekről könnyen mentek-lehetnétek, ha ez itt vesztég maradott volna.

DAVUS. No tsak bujtogasd őt te-is, mintha magától nem dühödnék eléggé.

MYsis. Bizonyára úgy van; épen azért tsak-nem halálra búsúlja magát a' szerentsétlen.

PAMPHILUS. Mysis, én minden Istenekre esküszöm, soha sem hagyom-el őt, még akkor-sem, ha tudnám hogy miatta mindeneket ellenségeim-mé teszek. Őt kívántam 's kívánságom bétellye-sedett; mind a' kettőnk indúlatja megegygyez; maradjanak magoknak mindenek, kik bennünket egymástól elakarnak szakasztani; őt a' halálon kívül senki-sem veszi el tőlem. —

MYsis. Ismét magamhoz jövök.

PAMPHILUS. Apolló felelete nem lehet igazabb, mint az a' mit most mondtam. Ha el-hitethetem az atyámmal hogy a' házasság' elmúlásának nem én vagyok az oka, szeretni fogom. De ha ezt el-hitetnem nem lehetséges, akkor azt tselekszem a' mit mindenkor hatalmamban lesz tselekedni, hogy a' házasság' elmúlása okának engem tartson. Minek néztek engem?

CHARINUS. Ollyan szerentsétlennék mint én vagyok.

DAVUS. Gondolkodom valamiről:

CHARINUS. Derék fi vagy.

PAMPHILUS. Esmerem gondolataidat.

DAVUS. Azt a' mit most kigondoltam bizonyo-san véghez viszem.

PAMPHILUS. De most mindjárt kell ám.

DAVUS. Mindjárt meglesz.

CHARINUS. Mi lehet az?

DAVUS. Nem neked hanem ennek fog használ-ni, hogy tévelygésben ne légy.

CHARINUS. Azzal-is megelégszem.

PAMPHILUS. Mit fogsz hát tselekedni? mond-meg.

DAVUS. Úgy-is attól félek hogy talán ez nap elég sem lesz a' véghez-vitelre; ne gondold hogy elég időm volna az elbeszéléésre. Most hát tsak menjetek-el mind a' ketten, mert akadékomban vagytok.

PAMPHILUS. Én be megyek hozzája.

DAVUS. (Charinus-hoz) Hát te mit tsinálsz? Ho-vá mégé innét?

F M. Or. Minerva 4. Negyed. 1828.

CHARINUS. Azt akarod-e hogy igazat mondjak?

DAVUS. Bizony ez még egy mesét kezd be-szélni.

CHARINUS. Hát én velem mi történik?

DAVUS. Te telhetetlen; nem elég-e hogy ezt az egynehány órát a' mennyivel ennek házasságát halasztom, neked ajándékozom?

CHARINUS. Még-is kérlek DAVUS.

DAVUS. Mire?

CHARINUS. Hogy elvehessem.

DAVUS. Gyermekek beszéd!

CHARINUS. Tselekedd-meg, jöjj hozzám ha valamit tehetsz.

DAVUS. Minek jöjjelek? nem tudom mit tehet-nék.

CHARINUS. Mindazáltal ha még is valamit —

DAVUS. Jól van jól, eljövök.

CHARINUS. Ha valamit tudsz tanátsolni, ott-hon leszek. (el)

DAVUS. (Midőn Glycerium házába bé-megy) Te My-sis várakozzál itt míg viszsza-jövök.

MYsis. Miért?

DAVUS. Azért mert szükséges.

MYsis. Siess hát!

DAVUS. Mondom mindjárt itt leszek.

Harmadik Jelenés.

MYsis.

Igazságos Istenek! nintszen tehát semmi-is az ég alatt a' mit az ember tulajdonának tarthasson. Azt hittem hogy ez a' Pamphilus az Aszszonyom-nak legfőbb java, barátja, szeretője, férje, ki-ben mindenkor bízhatnék, 's most melly szív fájdalmat fog az Aszszonyom érezni? A' mit most szenved, könnyen felül fogja haladni mindazon örömet, mellyet Pamphilus vele kóstoltatott. De DAVUS jó viszsza. Ugyan DAVUS mi van itt nálad? hová akarod vinni ezt a' gyermeket?

Negyedik Jelenés.

DAVUS, MYsis.

DAVUS. Mysis most arra van szükségem, a' mit nálad mindenkor fel-lehet találni, a' te fris eszedre és ravaszságodra.

MYsis. Mihez akarsz fogni?

DAVUS. Fogd ezt mennél előbb, 's tedd az ajtónk eleibe.

MY SIS. Mit mondasz kérlek? a' földre?

DAVUS. Hozz füvet innét az oltárról 's terítsd alája.

MY SIS. Mért nem teszed magad?

DAVUS. Azért hogy jó lélekkel megesküdhessek, ha talán az Uram megakar esketni hogy nem én tselekedtem-e.

MY SIS. Értem. De kérlek honnét jött beléd egyszerre ilyen lelki-isméretesség?

DAVUS. Mozdulj frisen, hogy szándékomat bővebben megmondhassam; Óh Jupiter!

MY SIS. Mi baj?

DAVUS. A' menyasszonyunk' Atyja jó. Most meg kell szándékomat változtatnom.

MY SIS. Nem értem mit beszélsz.

DAVUS. Én-is úgy teszek mintha most jönnek innét jobb kéz felől. De jól vigyázz hogy beszédemre mindig úgy felelj mint reá szükségem lesz.

MY SIS. Én nem tudom elgondolni mit akarsz, azomban ha miben szolgálhatok 's ha te tovább látsz mint én, itt maradok, hogy semmit a' mi hasznatokra szolgál ne akadályoztassak.

Ötödik Jelenés.

CHREMES, MISIS, DAVUS,

CHREMES. Viszsa-jöttem ide, minekutánna leányom lakodalmára minden készüléteket megtettem. Most már el-hozhatják. De mi a' veszedelem? Egy gyermek van itt. Te leány, te titted azt ide?

MY SIS. (lassan Davust keresvén szemével) Hová ment az?

CHREMES. Nem felelsz kérdésemre?

MY SIS. (magában) Sehol-sem látom. Óh én szerentsétlen! itt hagyott a' gonosz ember 's elmentt.

DAVUS. (mintha éppen most jöne a' forumról) Az Istenek szerelméért melly nagy tolakodás van a' piacon! mint lármáznak ott! melly drága minden! (lassan) mást nem tudok mondani, semmi sem jut eszembe.

MY SIS. Mi a' lelkedért hagyta itt magamat?...

DAVUS. Mi a' Pokol, mi újságot látok itt? hallod-e Mysis honnét van ez a' gyermek? ki tette ide?

MY SIS. Eszedem vagy-e hogy azt én tőlem kérdezem?

DAVUS. Hát kitől kérdezzem? Hiszen mást senkit-sem látok itt.

CHREMES. (magába) Ugyan honnét jöhetett ide ez a' gyermek?

DAVUS. (Mysishez) Nem felelsz-e kérdésemre?

MY SIS. Hah!

DAVUS. (lassan) menj jobb kéz felé!

MY SIS. Elmentt az eszed. Nem magad...?

DAVUS. Ha csak egy szót szólsz-is azonkívül a' mit kérdek, meglásd hogyan jársz.

MY SIS. Mit? te fenyegetsz?

DAVUS. Honnét van ez a' gyermek? (lassan) feenn-szóval felelj.

MY SIS. Mi tőlünk.

DAVUS. Ha, ha, ha! De ki tsudálhatja, ha egygy olyan személy ilyen szemtelenséget követ-el?

CHREMES. (magában) A' mint veszem észre ez a' szolgáló az Androszi leányé.

DAVUS. Azt gondoljátok-e, hogy olly igen könnyen játszhattok velünk?

CHREMES. (lassan) Épen jókor jöttem ide.

DAVUS. Most mindjárt vidd-el innét az ajtóból a' gyermeket. (lassan) Maradj itt egy nyomma se menj helyedből.

MY SIS. (lassan) Az Istenek büntessenek-meg, hogy ennyi rettegést okozol!

DAVUS. Nem hallottad-e mit mondtam?

MY SIS. Mit akarsz?

DAVUS. Még azt kérde? mond-meg kié ez a' gyermek, kit ide tettél; szólj!

MY SIS. Hát nem tudod?

DAVUS. Ne kérd azt hogy mit tudok, hanem felelj kérdésemre.

MY SIS. A' ti...

DAVUS. A' ti; mit a' ti?

MY SIS. A' ti Pamphilustoké.

DAVUS. Mitsoda? Pamphilusé?

MY SIS. Hát nem azé-e?

CHREMES. (lassan) Nem hijában voltam én mindig ellene ezen házasságnak.

DAVUS. Óh szörnyűség, óh büntetést érdemlő utálatos tselekedet?

MY SIS. Mit lármázol?

DAVUS. Talán az a' gyermek, kit tegnap estve láttam házotokba vitetni?

MY SIS. Szemtelen ember!

DAVUS. Úgy van; láttam hogy Canthara ruhába takarva vitt valamit.

MYsis. Hálá legyen az Istennek hogy a' születésnél egynehány szabad születésű személyek jelen voltak.

DAvus. Bizonyára az a' ki ezt téteti, rosszúl ismeri azt a' kit reá akar szedni. Azt gondolja hogy Chremes, ha a' gyermeket az ajtó előtt látja, nem adja oda leányát. Sőt bizony mondom annál inkább-is oda adja.

CHREMES. (lassan) De bizony mondom nem adja.

DAvus. Azt pedig meg-tudd, ha a' gyermeket el nem viszed, tüstént ki vetem az utszá' közepére, 's téged a' sárba fektetlek.

MYsis. Te bizonyosan részeg vagy most.

DAvus. Egygyik tsalárdság a' másikat nyomban követi! már a' mint hallom azt-is suttogják, hogy ez a' személy Atheni polgár leánya volna.

CHREMES. (magában) Imhol la!

DAvus. És hogy Pamphilusnak a' törvények szerint el kell azt feleségül venni.

MYsis. De hát azt tartod-e hogy nem polgár leánya.

CHREMES. (lassan) Egy hajszálon múlt-el hogy tudatlanul tsúfosan nem jártam:

DAvus. Ki beszélt itt? Óh Chremes te vagy, épen jókor jössz; tsak halljad —

CHREMES. Mindent hallottam a' mit beszéltek.

DAvus. Mitsoda mindent hallottál volna?

CHREMES. Mondom néked mindent eleitől fogva.

DAvus. Hallottad hát az egész dolgot. Hah! a' gonosztévők! Ezt itt tüstént el kell vinnünk 's kínzással kell vele az igazat kivallatnunk. Itt van Chremes maga, ne gondold hogy tsak velem tréfalsz.

MYsis. Oh én szerentsétlen! elhidd Uram, egy szómmal-sem hazudtam.

CHREMES. Tudom már az egész dolgot. Itthon van-e Simo.

DAvus. Itthon van. (Chremes hé megy Simo házába; Davus Mysist megakarja ölelni)

MYsis. Hozzám ne érij te undok, tsak várj, ha én ezt mind egy szög el nem beszéllem Glyceriumnak...

DAvus. Oktondi, nem tudod-e mire való volt-ez? MYsis. Hogyan tudnám?

DAvus. Ez Pamphilus' Ipa. Másképp nem lehetett tudtára adni, a' mit vele tudatni akarunk.

MYsis. Azt előre meg kellett volna mondanod.

DAvus. Nem tudod-e hogy nagy különbség van a' között a' mit szívből 's igazán, és a' között a' mit színből 's tettetve tselekeszünk. —

Hatodik Jelenés.

CRITO, MYsis, DAVUS.

CRITO. Azt mondták hogy ebben az útszában lakott Chrysis, ki inkább akart itt betstelen úton és módon meg-gazdagodni, mint hazájában tisztességesen élni. Halála után érteke törvényszerént engem illet. — De itt embereket látok, kiktől tudakozódhatom. Jó napot!

MYsis. Egek kit látok! Nem Critó-e ez, a' Chrysis' bátyja? bizonyosan az.

CRITO. Ah Mysis, Jó napot!

MYsis. Jó napot Critó!

CRITO. Igaz-e hogy a' szegény Chrysis...

MYsis. Bizony az örökre elhagyott bennünket.

CRITO. Hát ti? mint vagytok? Jól folynak-e dolgaitok?

MYsis. Nékünk? A' példa-beszéd szerint úgy a' mint lehet, minthogy úgy nem folyhatnak a' mint szeretnénk.

CRITO. Hát Glycerium mit csinál? megtalálta-e szülőit?

MYsis. Vajha megtalálta volna!

CRITO. Hát még-sem? Úgy én rosszor jöttem ide. Mert bizonyára, ha azt tudtam volna, megsem indúltam volna hozzátok; mert Glycerium mindenektől testvér hugának tartatott lenni, 's valami az-é volt mind az most ezé; 's mások példájából tudom mi hasznom lehetne abból, ha én mint jövevény perrel keresném az örökséget. Azt is elhiszem hogy már ennek van valamely jó barátja, és prókátora; mert már nagyotska volt, mikor tőlünk eljött. Örökséget vadászó, tsalárd, koldus lenne a' nevem. 'S azonkívül őt sem akarom megfosztani. —

MYsis. Óh nemes szívű nemes ember, bizony te most-is a' régi Crito vagy.

CRITO. Vezess hozzá hadd lássam őt mint hogy itt vagyok.

MYsis. Igen szívesen. (mind ketten el)

DAvus. En-is velek megyek; mert nem szeretném, ha a' dolgok' ilyen állapotjában az öreg itt találna. (elmegy a' másik kettővel)

ÖTÖDIK FELVONÁS.

Első Jelenés.

CHREMES, SIMO.

CHREMES. Elégge megmutattam barátságomat, elég veszélyre attam magamat; vess már véget kérésednek. Míg kedvedre akartam járni, csak-nem fel-áldoztam a' leányom életét.

SIMO. Sőt mindenre kérlek és kénszerítlek, tedd velem azt a' szívességet 's bizonyítsd-meg most tselekedettedel, a' mit elébb szóval ígértél.

CHREMES. Csak lásd magad, melly igazságtalanná lesz erántam a' czéledra vágyás. Csak-hogy megny erhesdd azt a' mit kívánsz, nem gondolod-meg, sem azt hogy a' szívességnak is van határa, sem azt hogy mit kérsz. Mert ha meggondolnád bizonyval megszűnnél tőlem olly képtelenségeket kívánni.

SIMO. Millyeneket?

CHREMES. Azt kérded-e? arra birtál hogy egy ollyan ifjúnak, ki mást szeret és a' házasodástól idegen, a' leányomat pörre, patyarra 's bizonytalan házasságra feleségül ígértém, hogy ennek kárával és szerentsétlenségével segítenék fiadon. Megnyerted kérésedet, engedtem míg lehetett. Tovább nem lehet, tőrjed békével bajodat. A' szemely mint hallom egy ide való polgár leánya, gyermeke lett neki; bocsáss-el bennünket.

SIMO. Kérlek az Istenekre ne higgy azon szemelyeknek, kiknek hasznok azt kívánja, hogy a' fiam a' legroszszabb teremtésnek tartassék, mind ezt az ő házasságáért költötték és gondolták-ki. Ha egyszer költeményeik oka elmúlik, azután megszűnnek hazudozni.

CHREMES. Tsalatkozol, én magam láttam mint pereltek Davus és a' szolgáló egymással.

SIMO. Tudom szokásokat.

CHREMES. De nem tréfa, hanem valóság volt; mert egyik sem tudta hogy ott vagyok.

SIMO. Elhiszem, 's Davus előre megmondotta hogy úgy tselekesznek. 'S nem tudom hogyan feledtem-el ma neked megmondani, pedig szandékom volt.

Második Jelenés.

DAVUS, CHREMES, SIMO, DROMO.

DAVUS. (Glycerium' házából jö-ki, 's a' házbellekhez szöli, a' nélkül hogy a' kívül-lévöket látná) Már most nyugodtt szívvel legyetek én parancsolom.

CHREMES. Im itt van Davus.

DAVUS. Én, és a' vendég, védelmezünk titeket.

SIMO. Mi gonoszt kohol ez ismét.

DAVUS. Az ember, a' jövetel, az idő, minden olly szépen össze-illik, hogy szebbet soha-sem láttam.

SIMO. Kit ditsérhet olly igen ez a' gaz ember?

DAVUS. Már jó renden van a' szénánk.

SIMO. Mit késem őt megszölylítani?

DAVUS. (meglátja Simót, lassan) Az Uram van itt; jaj mit csináljak?

SIMO. Jó napot, jó madár!

DAVUS. Ej! Simo van itt és a' mi Chremesünk. Már minden készen van ott-ben.

SIMO. Igen derekasan gondoskodtál mindenről.

DAVUS. Ha tetszik, elhívathatod — a' menyaszszonyt.

SIMO. Igen bizony; mert tsak az van hátra. De nem felelsz kérdésemre, mi dolgod volt ebben a' házban.

DAVUS. Nekem?

SIMO. Igen.

DAVUS. Nekem-e?

SIMO. Neked mondom.

DAVUS. Tsak most menttem-be.

SIMO. Mintha azt kérdeném meddig voltál ott.

DAVUS. A' fiaddal egygyüttmentem.

SIMO. Hát Pamphilus ott van? Oh melly polkolbeli kín! Nem azt mondottad-e te hóhér, hogy haraguszna egymásra?

DAVUS. Úgy van haraguszna.

CHREMES. (tsúfolódva) Mit gondolsz, miért volna másért? perelnek egymással.

DAVUS. De halljad kérlek Chremes, egy útálatos dolgot beszéllek. Nem tudom mitsoda vén

ember jött mostanában hozzájuk; reá nézve bátor szívűnek, értelmesnek látszıklenni, külső tekintete szerint nem tudom, melly deréknek kellene tartani; ábrázatja férjfiasságot, minden szavára fontosságot mutat.

SIMO. No mi újságot hozol ismét attól?

DAVUS. Semmitsem egyebet csak a' mit tőle hallottam.

SIMO. Mit beszél hát az?

DAVUS. Azt mondja, jól tudja, hogy Glycerium Athenei Polgár' leánya.

SIMO. (kiált) Hallod-e Dromo! Dromo!

DAVUS. Mit akarsz?

SIMO. Dromo!

DAVUS. Halljad tsak.

SIMO. Meg ne merj motszanni-is — Dromó!

DAVUS. Hallgass-meg kérlek.

DROMO. Mit parantsolsz?

SIMO. Kapd-fel ezt, 's vidd-be mennél elébb.

DROMO. Kít?

SIMO. Davust.

DAVUS. Miért.

SIMO. Mivel nekem tetszik. Kapd-fel mondom, 's vidd.

DAVUS. Mit tselekedtem?

SIMO. Takarodj vele.

DAVUS. Ha legkisebb hazugságban találss-is, nem bánom ölj-meg.

SIMO. Siketnek beszélsz. Megnyngtalanítom én a' te nyugott szívedet.

DAVUS. Ha igaz-is a' mit mondok?

SIMO. Úgy-is (Dromohoz) kötöztess-meg, és strázsáltassd; de hallod-e farkas-gúsbba vessd, kezeit-lábait szorosan összeköttesd. (Davushoz) Ember ne legyenek, ha ma meg-nem mutatom, mit tesz az urát megtsalni; valamint annak-is amott (Glycerium háza felé nézvén) hogyan kelljen az atyjával játszani.

CHREMES. Ah! ne kegyetlenkedjél olly igen.

SIMO. Óh Chremes, tsak lássd az én remek fiannak-jóságát. Nem szánod-e sorsomat. Egy illy magzatért ennyit kinlódni! (kiált) Hallod-e Pamphilus; jöjj-ki Pamphilus; talán szégyenled magadat?

Harmadik Jelenés.

PAMPHILUS, SIMO, CHREMES.

PAMPHILUS. Ki kiált engem? Jaj az Atyám.

SIMO. Mit mondasz te gaz...?

CHREMES. Óh szőlj a' dologról, 's hagyj békét a' szitkozódásnak.

SIMO. Mintha lehetne erre valami rosszszat mondani, a' mit meg nem érdemelt (Pamphilushoz) Azt állítod-e te, hogy Glycerium polgár' leánya.

PAMPHILUS. Úgy mondjak.

SIMO. *Úgy mondják?* Melly vakmerőség! meggondolja-e mit szől? Bánja-e tettét? mutatja-e ábrázatjának színe a' szeméremnek legkisebb jelét-is? Annyira nem bírni magával, minden illendőség és törvények ellen, 's az atya' engedelmével nélkül erővel illyen személynek választása által magát szégyenbe 's gyalázatba keverni?

PAMPHILUS. Én boldogtalan!

SIMO. Most érzed még ezt Pamphilus? Akkor, akkor illett volna read igazán ez a' nevezet, midőn magadat eltökéltetted indulatod akármibe kerülne-is kielégíteni. De mit tsinalok? Mit gyötröm mit kinzom magamat? miért búsítom ennek esztelensége miatt öregségemet? valyon én szenvedjem-e az ő gazságának büntetését? Ám legyen az övé, maradjon magának, nyomorogjon vele.

PAMPHILUS. Édes Atyám!

SIMO. Mit édes Atyám? mintha te ezen atya nélkül szükkölködnél. Házat, feleséget, gyermeket, mindent találtál az atyád akarata ellen, tanúk-is hozattak ide, kik azt vitassák, hogy az a' személy polgár' leánya; ám légy győztes.

PAMPHILUS. Atyám szabad-e egy két szót...?

SIMO. Mit mondhatnál te nekem?

CHREMES. Halgassd-meg őt Simo.

SIMO. En halgassam-e? Mit halljak tőle Chremes.

CHREMES. De még-is engedd-meg hogy szóljon.

SIMO. Nem bánom szóljon hát.

PAMPHILUS. Én megvallom, hogy azt a' személyt szeretem, 's ha ez vétek vétkeket-is megvallom. Neked atyám egészen általadom magamat, büntess-meg, a' mint akarsz parancsolj velem. Azt akarod-e hogy feleséget vegyek? azt kívánod-e hogy ettől elváljak? eltűröm a' mint tűrhetem. Tsak azért könyörgök, ne gondold hogy azon öreget én rendeltem ide. Engedd-meg, hogy magamat kimenthessem, 's az embert ide hívjam.

SIMO. Ide hívjad?

PAMPHILUS. Engedd-meg atyám.

CHREMES. (Simohoz) Illendőt kíván; engedd-meg neki.

PAMPHILUS. Halgassd-meg kérésemet.

SIMO. Legyen meg hát (Pamphilus el) Minden megnyugszom, Chremes, csak azt ne tapasztaljam, hogy ez meg akar tsalni.

CHREMES. Az atyának még a' nagy vétkeket is gyengén kell büntetni.

Negyedik Jelenés

CRITO, CHREMES, SIMO, PAMPHILUS,

CRITO. (jövésekor Pamphilushoz) Hagyj békét a' kérdésnek. Kérésed teljesítésére ezen okok közül mindenik elégséges ösztön; mind az hogy te vagy, mind az hogy a' dolog igaz, mind az hogy Glyceriumnak javát kívánom.

CHREMES. Nem az Androszi Crito-e ez, a' kit látok? Úgy van, bizonyosan az Isten hozott Crito, hogyan jössz egyszer Athenébe?

CRITO. A' környülmények így kívánták. De valyon ez itt Simo?

CHREMES. Igen-is az.

SIMO. Engem keresel? Hallod-e atyafi, igaz-e hogy te Glyceriumot ide való polgár' leányának tartod?

CRITO. 'S te tagadod hogy az volna?

SIMO. Hát ilyen szándékkal mersz ide jönni?

CRITO. Miért?

SIMO. Azt kérde-e? Azt hiszed-e, hogy illyeket büntetlenül tehetsz, a' jó nevelésű ifjakat, kik még a' világot nem esmerik el-tsabítod, 's azoknak szíveket biztatások 's ígéretek által magadhoz édesgeted?

CRITO. Eszeden vagy-e?

SIMO. 'S tisztátalan személyekkel való szerelmeskedéseket házasság által erősítesz-meg?

PAMPHILUS. (magában) Jaj, melly igen félek, hogy az idegen nem állja meg a' próbát.

CHREMES. Simo, ha ezt esmernéd, nem úgy gondolkoznál felőle. Ő egy jóra való derék ember.

SIMO. Ez derék ember? Mért jó hát épen a' házasság' napján, ő ki előbb soha-sem mutatta itt magát? Valóban lehet is neki hitelt adni Chremes.

PAMPHILUS. (lassan) Ha az atyámtól nem félnek, tudnék e' részben valamit a' mit feleletül adhatnék szájába.

SIMO. Te csalfa!

CRITO. Menydörgő.

CHREMES. Ez illyen szokott lenni, Crito; ne háborodjál-meg.

CRITO. Lássá akár millyen szokott lenni; de ha tovább is olyanokat mond, mellyek könnyének tetszenek, olyanokat hall tőlem, mellyek neki nem fognak tetszeni. Mit törődöm 's mit gondolok én ezen házassági dolgokkal? (Simohoz) Nem volna-e illendőbb tsendesesen túrnöd bajodat? Mert most mindjárt meglehet tudni, ha igaz-e vagy nem a' mit mondok. Egykor egy Athenei ember hajó-törést szenvedvén ezzel a' leánnyal egygyütt, ki még akkor kitsiny volt, Androsz szigetébe vettetett ki a' szélvész által. Mindenétől meglévén fosztatva, legelsőben Chrysis' atyjával találkozott 's ahoz folyamodott.

SIMO. Ez egy mesét akar mondani.

CHREMES. Hagyj békét.

CRITO. Mitsoda? Félbe szakaszt?

CHREMES. Mond tovább.

CRITO. Az az ember ki őt befogadta rokonom volt. Annál, az idegentől magától hallottam hogy ő Athenei. Ez ott megholt.

CHREMES. Nem tudod a' nevét?

CRITO. A' nevét? illy hamarjában? — Phania volt.

CHREMES. Jaj mit mondasz!

CRITO. Valóban a' mennyire emlékezem Phania volt — Azt bizonyosan tudom, hogy Rhamnusból valónak mondotta magát lenni.

CHREMES. Óh Jupiter!

CRITO. Ezt Chremes, akkor mások is sokan hallották Andros szigetén.

CHREMES. Óh vajha az volna a' dologban a' mit reménylek. Mond-meg Critó minek, a' maga gyermekének mondotta-e lenni a' leányt?

CRITO. Nem.

CHREMES. Hat kiének?

CRITO. A' testvére leányának.

CHREMES. Bizonyára az én leányom.

CRITO. Mít mondasz.

SIMO. Mít mondasz.

PAMPHILUS. (magában) Nyisd-fel jól füleidet Pamphilus.

SIMO. Honnét hiszed ezt?

CHREMES. Az a' Phania az én testvérem volt.

SIMO. Azt tudom, esmertem-is őt.

CHREMES. Az a' háborn zivatarja elől futván, elmentt engem Ásiában felkeresni, 's ezt félt itt hagyni. Most hallom legelőször, mi történt utóbb velek.

PAMPHILUS. (magában) Alig bírok magammal annyira meghatotta szívemet a' félelem, remény és öröm, 's ezen véletlen szerentsén való bámulás.

SIMO. (Chremeshez) Bizonyára több mint egy tekintetbe örülök hogy leányodat megtaláltad.

PAMPHILUS. Elhiszem jó atyám.

CHREMES. De nekem még egy kétségem van, melly nem kevésé gyötör.

PAMPHILUS. Gyűlöletes előttem ezen kétségeskedésed; te a' kakán-is tsomót keresel.

CRITO. Mi lehet az?

CHREMES. A' neve nem egygyez-meg.

CRITO. Valóban kitsin korában más neve volt.

CHREMES. Mi volt Crito? Nem jut eszedbe?

CRITO. Arról gondolkodom.

PAMPHILUS. (magában) Megengedjem-e, hogy ennek erőtlen emlékezete az én bődoltságomat gátolja, holott e' részben magam segíthetek magamon. (fenn-szóval) Az a' név Chremes, mellyett kérdezzs Pasibula volt.

CRITO. Az volt.

CHREMES. Igen az volt.

PAMPHILUS. Ezerszer is hallottam magától.

SIMO. Reménylem meg vagy győződve a' felől Chremes, hogy mindnyájan szívesen örülünk ezen dolgon.

CHREMES. Az Istenek tudják, hogy tőkéltesen meg vagyok.

PAMPHILUS. Mi van még hátra édes atyám?

SIMO. A' dolog' megváltozása engem már egészen megengesztelt.

PAMPHILUS. Óh szeretetre méltó kegyes atya! 'S Chremes reménylem meghágy engem eddig bírt feleségemmel.

CHREMES. Jóvá hagyom szándéktokat, ha tsak az atyád nem ellenzi.

PAMPHILUS. De hogy ellenzi.

SIMO. Épen nem.

CHREMES. A' mit vele adok Pamphilus, az tiz talentomból áll.

PAMPHILUS. Elfogadom.

CHREMES. A' leányomhoz sietek. Jöjj velem Crito, mert nem hiszem, hogy megismerjem.

SIMO. Miért nem hívatod ide hozzánk.

PAMPHILUS. Jól mondod. Tüstént megparan-tsolom Davusnak hogy hívja ide.

SIMO. Az nem hívhatja.

PAMPHILUS. Miért nem.

SIMO. Mert annak fontosabb és olyan dolga van, melly magát jobban illeti.

PAMPHILUS. Mi lehet az?

SIMO. Meg van kötözve.

PAMPHILUS. Óh atyám, az nem igazán kötöz-tetett-meg.

SIMO. Azt parantsoltam, hogy igazán meg-kötözzék.

PAMPHILUS. Könyörgök érette oldoztassd-fel.

SIMO. Nem bánom oldoztassék-fel.

PAMPHILUS. De minél előbb.

SIMO. Már megyek.

PAMPHILUS. Óh szerentsés és boldog nap!

Ötödik Jelenés.

CHARINUS, és PAMPHILUS.

CHARINUS. (jöttében) Meg-nézem mit tsinál Pamphilus, de imhol van.

PAMPHILUS. Azt gondolja talán valaki, hogy magam sem tartom igaznak azt a' mit mondok; de az én tetszésem most úgy tartja hogy igaz legyen. Éu azt hiszem az Istenek élete azért hal-hatatlan; minthogy örömeiket semmi-sem szakasztja félbe. Az én sorsom is halhatatlanság lesz, ha ezen örömet semmi bú meg nem zavarja. De kit kí-vánjak most leginkább, kinek mindezeket elbeszél-hessem?

CHARINUS. (lassan) Mi lehet az a' minek ez olly igen örül.

PAMPHILUS. Davust látom jönni; senki sints kinek jelenlétét inkább kívánnám, mert tudom hogy ez egész lelkéből örül szerentsés sorsomon.

Hatodik Jelenés.

DAVUS, PAMPHILUS, CHARINUS.

DAVUS. Hol találom itt Pamphilust?

PAMPHILUS. Davus!

DAVUS. Ki kiált engem?

PAMPHILUS. Én vagyok.

DAVUS. Ah Pamphilus!

PAMPHILUS. Nem tudod mi történt velem?

DAVUS. Nem; de magammal mi történt tudom.

PAMPHILUS. Én is tudom

DAVUS. A' mindennapi szokás szerint van, hogy te előbb megtudtad az én szerentsétlensé-gemet, mint én a' te szerentsédet.

PAMPHILUS. Az én Glyceriumom meg-találta szülét.

DAVUS. Gyönyörű történet!

CHARINUS. Ah!

PAMPHILUS. Az atyja egy a' mi legjobb barátink közül.

DAVUS. Kitsoda?

PAMPHILUS. Chremes.

DAVUS. Jobbat nem mondhatnál.

PAMPHILUS. Már most semmi-sem hátráltat, hogy őt mindjárt el ne vegyem feleségül.

CHARINUS. (lassan) Ez talán álmodja azta' mit ébren kívánt?

PAMPHILUS. De a' kis fiam, Davus?

DAVUS. Ah arról ne aggódjál, azt minden Istenek szeretik.

CHARINUS. (lassan) Boldog vagyok ha ezek igazak. Megszóllítottam őt.

PAMPHILUS. (Ésre-veszi őt) Ki van itt? Óh Charinus! épen jókor jössz.

CHARINUS. Örülök szerentséden.

PAMPHILUS. Hallottad már?

CHARINUS. Mindent hallottam; de midőn jól van dolgod, emlékezzél-meg én rólam is. Most Chremes egészen a' tiéd; tudom hogy a' mit te akarsz mindent meg-tesz.

PAMPHILUS. Épen ez a' szándékom. De mit várjuk mi őt itt olly soká, míg ki jó? jöjj-be velem most mindjárt Glyceriumhoz. 'S te Davus menj haza, siess, rendelj embereket kik Glyceriumot innét a' mi házunkhoz vigyék. Mit állasz? mit késedelmezel? (Charinus Pamphilus el)

DAVUS. Megyek. — (a' nézőkhöz) Ne várjátok hogy ki jöjjenek. Ott benn megy véghez a' házasság, ott benn végződik-el minden a' mi még hátra van. Kedveljétek játékunkat. —

S. K. J.

7.

Lehet-e a' jó ember a' közönséges és országos veszedelmek' idején neutralis.

A' ki az emberi Nemzetet szereti, az mindent szívére vesz, a' mi azon történik, minden történeteknél azt vizsgálja, millyen következései lehetnek azoknak az emberek boldogságára nézve, 's minthogy semmi-sem történik, a' mi az emberi Nemzet javát, vagy elő ne mozdítaná vagy ne hátráltatná; azért szükséges-képen vagy az egyik vagy a' másik részhez áll; és ha nem hagyhat-is mindent helyben, a' mit az a' felekezet, a' mellyel ő tart, az indulatok' tüzeiben tselekszik, még-is kényszeríti őt az okossága annak a' félnek győzedelmet, a' másíknak ellenben romlást kívánni.

Az országos veszedelmek' idején kotzkára van téve minden, valami az emberek előtt becses és szent; az illyen esetben abban a' mi történik részt nem venni, nem-csak megvetést érdemlő gondolkozásra mutat, hanem egyszer'smind egy ollyan hideg lelkűséget is bizonyít, mellyet az erkölcsi törvény kárhóztat. Az országos veszedelmek' idején tehát gondolkozásában neutrálisnak lenni nem szabad. —

S. K. J.

8.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Tizenharmadik Levél. Polyklet Krantorhoz.

Fő polgári tisztviselők. — Quaestorok. — Praetorok. — Consulok. — Dictator.

A' Rómaiaknak, valamint a' Görögöknek egy sereg tisztviselői vagynak, kik egymással sokképen össze-ütköznek, kik mindnyájan segítik kívül a' köztársaságot, a' külső nemzetekre nézve rettenetessé tenni, belől pedig a' Római Polgárok' szabadságát erős fundamentomra állítani. Mind ezen tisztségek különböző időszakokban állítottak-fel a' szerint a' mint az illy környülmények azoknak szükséges voltát éreztették. Mindenikért sokan esenkednek, 's a' legutólsók sokszor a' legnagyobb vetélkedésnek tárgyai; minthogy csak azok által lehet a' betűlet pályájára lépni, 's gráditsonként azokra a' fő tisztségekre jutni, melyek utóbb egy köz-polgárt a' legnagyobb fejedelmeknél is fellyebb emelnek.

Minden Tisztviselőket, a' nép nevez-ki; egy törvény minden Polgárnak just ad azt megölni, ki a' polgári hatalmat szabad kényje szerént magához ragadná, vagy valamely hivatalt, a' meghatározott időnél tovább folytatna. A' tisztségeket csak tíz esztendei katonáskodás után szabad keresni. A' katonai szolgálatban tizen-hat esztendő korában szokás fel-vétetni; e' szerint minden hivatal-keresőnek kell huszonkét esztendőnek lenni; ha a' maga megesmértetésére vagy a' Cánditatusságra szükséges időt-is, mely két esztendőre van határozva számláljuk, természet-szerint harmincz-egy esztendő jö-ki, 's ez az idő van a' Villius törvényje által (lex Villia seu annalis) a' tisztségbe-léphetésre kiszabva. Ha kinek az Atyja hadi fogoly, az kirekesztetik minden tisztségből; minthogy egy szabad Nemzet nem igazgattathatik olyantól, kinek az Atyja lánczokat visel.

A' Quaestura, vagy kincs-tárnokság az első hivatal, melyet egy olly Római polgár kívánhat, ki vagy szolgálatja vagy talentomai által magát megkülömböztette, vagy kiből a' fényes születés a' valóságos érdemet kipótolja. Ezen tisztség a' köztársaság' eredetekor kezdődött; a' Tarquiniusok' kikergetése után, a' nép az ország kintsét két Patriciusra bízta, kik egy deák szótól, mely nyereséget jelent, (Quaestus) Quaestoroknak neveztetnek. Háromszáz harmincz harmadik esztendőben a' nép részesülni kívánt ezen betűle-ben, 's a' régi Quaestorokhoz még két új adatott. A' második Punus háborúban

F. M. G. Minerva 4. Negyed. 1828.

számok nyolczra emeltetett, 's naponként többre emeltetik. Ketten közülök Rómában laknak, 's városi Quaestoroknak (quaestores urbani) hívattatnak; Ezeknek legfontosabb foglalatossága az ország pénzével sáfárkodni. Ezek az ország' jövedelmeit beszedik, annak szükségeiről gondoskodnak, a' büntetési pénzeket behajtják, 's bévételeik', 's kiadásaik' pontos feljegyzése által hivatalok folytatásában való hűségekről számot adnak. A' Római Sasok' őrzése-is reájok van bízva. Mikor a' hadiseregek valamely táborozásból haza jönnek, ők teszik-el azoknak zászlóit az ország kintséhez Szaturnus templomába, 's ők adják viszont a' vezérek' kezeibe, midőn a' seregek táborba mennek. Ezen kívül még a' városi Quaestorok' kötelessége, a' Követeknek szállást rendelni, azoknak szükségeiről gondoskodni, 's nékik az Ország nevében azon ajándékokat mellyekkel őket a' Köztársaság megtisztelti által adni.

A' többi Quaestorok, kik tartománybéli kincs-tárnokoknak (Quaestores provinciales) neveztetnek, a' Consulokat a' hadban kísérik, 's ott mindent elrendelnek, a' mi a' hadiseregek' költségére szükséges: a' katonáknak zsoldjaikat kifizetik, minden vásárlásokat tétetnek, az élelemről gondoskodnak, a' hadi prédát számba-veszik 's eladatják, a' katonáknak a' zászló mellett letett pénzére vigyáznak; egy szóval minden az ő gondviselések alatt van, a' mi a' hadiseregek' értékét illeti. Ha a' fő hadivezérek Triumphust kívánnak, mellyet a' köztársaság csak a' hadban szerzett köz-haszonért és nyereségért enged-meg, a' Quaestorok, az ilyen hasznoknak hiteles feljegyzését beadják, 's rendszerént az ő tudósítások határozza-meg a' Senátusnak 's a' népnek végzését. Ezen nagy jusok még nem elegendők, a' Quaestorok bizonyos tekintetben a' fő vezéreknek is helytartói, azokat hadi munkálkodásaikban segítik, 's gyakran dicsőségükben is osztoznak.

Ezen hivatalnak legszebb elsőse abban áll, hogy azok kik azt dicséretesen viselték, be-lépnek a' Senátusba, ha szintén még nem a' Senátorok' közzül valók-is. Róma igazgatásában leginkább magára vonta figyelmemet azon különönység, melly szerint az ország kincs-tárjának gondviselése kevésé esmeretes polgárookra bízatik, hogy azoknak feddhetetlenségek 's talentomok próbára téessék, 's ezen kényes próbán válik-el mit kelljen felőlök tartani. Eggyeránt betsületekre válik ez mind azoknak, kik azt tenni merik, mind azoknak, kik annak tárgyai.

A' Quaestorok a' Tribusonként való gyűlésekben neveztetnek-ki, még pedig külömbség nélkül mind a' két rendből.

A' Quaestorságból a' tisztesség útja az aediliségre visz, melly ezen deák szótól aedes (épület) veszi nevezetét, minthogy az aedilisek az ország épületeinek 's emlékeinek fenntartásában 's szépítésében foglalatoskodnak.

Ezek két rendbeliek: az elsők kik plebejus, aediliseknek neveztetnek, 260-dik esztendőben rendeltettek a' Nép-tribunusaival egygyütt, kiknek bizonyos tekintetben alájok tétettek. Kitsinyenként még nevekedtek jussaik, mellyek most alkalmas nagyok. Ők viselnek gondot minden épületekre, Templomokra, víz-tsatornákra, hidakra, theátrumokra, 's a' t. Ők vigyáznak hogy az útszak tiszták legyenek, 's a' városba elégséges élelem vitessék; Az élelemre-való dolgoknak jóságát megvizsgálják, azoknak árrokat kiszabják, a' fontra és mértékre ügyelnek, a' halotti temetések költségét meghatározzák,

's azokat kik a' közbátorságot háborgatják megfenyítik, de mindazáltal felsőbb parancsolat nélkül egy polgárt-sem szabad nékik befogatni sem törvénybe idézni.

Az illy nagy befolyású hivatal figyelmet gerjesztett a' Patriciusokban, kik egy kedvező alkalommal élvén abban részesültek-is. Midőn 387-dik esztendőben a' Senatus a' két-féle rend össze-békélésének emlékeztetere, a' nagy Római játékokra egy nappal többet rendelt, az aedilisek tehetetlenség' színe alatt vonakodtak a' költséget tenni, melly ilyenkor kötelességekben állott. A' Patriciusok olyan feltétel alatt hogy részek legyen az aedilisi hivatalban, ajánlották magokat a' költség' tevésére. Ajánlások elfogadtatott, 's más két aedilisek rendeltettek a' Patriciusokból. Ezek Curulis aedilisek' nevével külobbőztettnék-meg, minthogy hivatalbéli dologban míg a' Plébejus aedilisek, csak közönséges székeken ülnek, ők a' hozzájuk menőket Curulis széken fogadják-el, melly a' felsőbb tisztviselők' megkülömböztető jele. A' Praetextat-is viselik, 's mint a' főbb-tisztviselők a' népek' jussával élnek. Tiszti társaiknak minden egyéb jusaikban osztoznak, kivévén, hogy csak ezeket illeti a' pompás játékok' egész igazgatása, 's ezeknek kötelessége a' Theatrumokat elrendelni 's fenn-tartani, valamint a' színjátéki darabok' megítélése-is azon köteleztetés' természetű következtetésében őket illeti. Az illy alkalmakkal fellette megerőltetik magokat a' pompázásban, hogy a' minden játékokat részegen szerető köznép' kedvelését megnyerhessék. Sokszor az Aedilisek a' magok értékének elégtelenségén segíteni akarván, még a' provinciák adakozásához-is folyamodtak, 's ezeknek adományjait, mellyeket előbb önként nyújtottak, utóbb adó gyanánt megkivánták; de ezt a' szokást megveti az igaz nagyság, melly mindenkor kész a' nép' javáért, sőt néha a' maga gyönyörűségéért-is magát feláldozni.

Ezen hivatalok a' Tribusonként való gyűlésekben adattatnak. A' Curulis Aedilisek eleintén a' Patriciusok közzül, azután sorjában egyszer egygyik mászszor másik választattak, most pedig mind a' kettőből eggyeránt választathatnak; csak arra szokás nézni, hogy ezen terhes hivatalok egyedül olyan polgároknak adattassanak, kik elég gazdagok az azokkal egygyütt járó költségeket megbírni.

Az Aedilisek majd pompás szeretetből, majd a' csak-nem mindenható nép' kedvének kereséséből, eggy esztendő alatt míg hivatalok tart, értéköknek legnagyobb részét eltékozzolják; de ezen feláldozás őket rendszerént a' Praetorságra emeli.

A' Praetor név a' köz társaság' kezdetében mindenféle polgári tisztséget jelentett; sőt még a' hadi-tisztekre-is kiterjedett, 's a' Dictátor legfőbb Praetornak (Praetor maximus) hivatott. Háromszáz nyolczvan nyolczadik esztendőben, ezen nevezet kirekesztőleg arra a' felső hatalmasságra ruháztatott, mellynek kötelessége volt az igaságot minden polgárok' számára kiszolgáltatni. Ezt ezen rendelés előtt, a' Consulok tselekedték; de minthogy ezek sokszor a' háborúk miatt kéntelenek voltak a' várost elhagyni, az igazság kiszolgáltatása végett ezen hivatal rendeltetett, melly minthogy a' Consulságból szakasztatott-el olyan tekintettel bír, melly szerint méltósággal ahoz igen közel-járul.

A' Praetor vagy fő-bíró előtt, a' városon kívül hat, a' városon belől pedig két Lictor szokott menni. Praetextát vagy bársonnyal prémezett tiszti köntöst visel, 's Curulis székel bír, mellyre törvényhatóságának jeléül egy dárda van szegezve. A' Senátust össze-hívhatja, a' nagy gyűlésekben előlülő lehet, 's a' Consultával létében annak foglala-

tosságait egész kiterjedésekben gyakorolja. Némellykor a' foglalatosságoknak csak Rómában esmeretes egygyesítése szerént még a' táborban is fő-vezérséget visel, 's Themis szószóllója győzelmeket nyer, míg helyette egy hadi Tribunus, vagy ezerekes mond a' törvényben ítéleteket.

A' Praetor törvényhatóságának egész erejét három szó fejezi-ki: do, dico, addico, az-az: bírákat adok, végső ítéletet hozok, a' per alatt lévő tárgyat valamellyik férjnek neki ítélem. Tsekélyebb érdemű dolgokban, akárhol van, formálítások nélkül ítélt. Ha az ügy fontosabb, a' Forumon tartja üléseit, a' Basilikáknak neveztetett tágas oszlopzatoknak valamellyike alatt. Curulis széke a' törvénytévő helyre vitetik, körülötte ülnek az általa rendelt bírák, a' tanúk és a' védők. A' büntetési törvény-tételben a' Praetor mikor halálos ítéletet akar mondani, leveti Praetextáját annak jeléül, hogy fájdalmasan esik néki polgárral keményen bánni. Egyik fő-kötelessége különösen az alsóbb törvényszékekre 's azokban a' törvények' szoros megtartására vigyázni.

Ezen hivatal alkottatása után mintegy száz húsz esztendővel második Praetor-is rendeltetett, kinek idegen Praetor lett a' neve, (praetor peregrinus) minthogy különösen a' Polgárok és idegenek között fenn-forgó perek' ítélese bízott reá, míg a' Városi Praetor csak a' polgárnak polgárral való ügyét ítélte. Némellykor mind a' ketten is tesznek azon egy dologban vi'sgálatokat, kivált ha igen sokan vagynak az egygyütt vétkezők. A' Római hatalom' szüntelen tartó-nevekedésével a' Praetorok' száma-is nevekedett, hogy minden tartományokban lennének az igazságnak kiszolgáltatói. Ötszáz hetven-egygyedik esztendőtől-fogva hatan neveztetek-ki: tudniillik a' Városi Praetor, tartománybeli Praetor és négyen az elfoglalt tartományok számára. Ezen utólsók közül mindenik egy büntető törvény-széknek előlölője, csak akkor léphet-be hivatalba, mi-nkutánna Rómában egy esztendei gyakorlás által reá elkészíttetett.

A' Városi Praetor, mint a' Magistratus feje a' többinél fellyebb való. A' nélkül hogy a' törvényeket megváltoztatni hatalma volna, azoknak formáját másíthatja 's meghatározhatja. Választatásakor Róma igazgatói eránt hűséget esküszik, azután az össze-gyűlt nép előtt beszédet tart, 's egy rendelést hirdet-ki, mellyben kijelenti, melly úton akar az igazság kiszolgáltatásban járni, melly rendelés egész hivatal folytatásában reája nézve kötelező erővel bír, ki-kiáltatik, 's a' város piaczin írásban felfüggesztetik: ez esztendei törvénynek-is neveztetik (lex annua).

Ezen méltóság a' Centuriánként való gyűlésekben adattatik. Eleinten csak a' Patriciusok, négy száz tizenkilenczedik esztendőtől-fogva pedig mind a' két rendbéliek egy-eránt részesültek benne. A' nélkül, hogy olly költséges és azért olly szegényítő volna mint az Aediliség, mégis csak olly polgárok által viseltethetik, kiknek elég értékek van az Apolló innepére 's a' Circusi játékokra kívántató költségeket meggyőzni. Ezen költségeket a' Praetor köteles tenni, 's az által különös just nyer a' Színjatszókra és egyéb köz-játékok tevőire.

A' Quaestorságban való hűség, az Aediliségben való pompázás, 's a' Praetorságban való igazság szeretés, rendszerént a' Consulságra vezetnek, melly minden a' Rómaiak által nyerhető tisztségeknek legnagyobbika. A' ki ezen tizelt eléri, az a' dicsőségnek tetején van. Familiája tüstént a' legelsők közzé tartozik, 's neve a' Consulok év könyveibe beíratván fenn-marad, valamig Róma emlékezete az emberek között él.

Kétszáz negyven-negyedik esztendőben, midőn a' Királyság helyébe a' szabad köz-társaság lépett, a' Római nép két legfőbb tisztviselőket rendelt, kikre a' Királyoktól el-vett hatalomnak egy részét ruházta. Ezeknek ez a' szerény cím Consul adatott, melly azt jelenti, hogy ők a' köz-jó eránt tanácsot akarnak adni. A' hatalmat mindenképen akarta a' nép mérsékelni, de úgy hogy a' méltóságnak ne ártana. A' Consulok mindennel körül vagynak véve, valamit a' Római pompa tiszteletre indított kitudott gondolni. Ti-zenkét Lictorok mennek előttök, Curulis székek van, Praetextát viselnek, 's Elefánt tsontból készült és arany sassal ékes birói páltzát mint parantsoló hatalom jelét tartanak kezökben. Egyedül nékik szabad a' férjfiak között a' városban magokat vivő székeken hor-doztatni. Egyszóval az ő személyekben minden egyesítve van, valami tiszteletet és fé-lelmet szülhet. De annál nagyobb gondal eleje vétetett a' vele-való vissza-élésnek. A' Consulok egy esztendeig tartó hivatal viselés után vissza-lépnek előbbi köz-sorsokra, nem tartván meg elmúlt nagyságokból semmit egyebet, mint azt a' dicsőséget melly sze-mélyökkel elválhatatlanul össze van kaptsolva. Midőn tisztségüket elhagyják, beszédet szoktak a' néphez tartani, 's esküvéssel erősítik hogy hivatal viselésök alatt a' törvény-eket nem sértették-meg, sem a' köz-jónak nem ártottak; de ha hivatalok' folytatásával az Ország meg-nem elégedett, ezen esküvés nem engedték-meg. Azonban a' Consulok hatalmának leghathatósabb gátja magában a' Consulságban van, mind a' ketten költsönösen vigyáznak egymásra, 's mihelyt valamelyik a' nép' szabadsága ellen legkisebb próbát-is tenne, tüstént akadályoztatnék az a' másiktól, úgymint a' ki attól félhetne hogy annak leg-első áldozatja lenne.

A' Consulok, a' Senatus vagy a' nép ellen, mellynek csak első tisztviselői, semmit-sem tehetnek. A' Senatus tanácskozik, a' nép végez, a' Consulok a' végzéseket végre-hajtják. Minthogy hivatalviselések rövid ideig tart, mindnyájan törekednek magokatezen rövid idő alatt fényes cselekedetek, vagy hasznos intézetek által megkülömböztetni. Utá-nok ismét hasonló iparkodásúak következnek, 's így az igazgatás szüntelen tartó ifjú-sággal és hathatósággal bír.

A' Consulok eleinten az esztendőnek különböző részeiben neveztettek-ki; az öt-száz kilenczven nyolczadik esztendőtől-fogva Sextilis hónapban választatnak a' Centurián-ként való gyűlésekben. Mikor a' választás meg-történt, azt a' tisztségben lévő Consul, a' gyűlésnek tudtára adja. Azután a' Senatus és a' nép, egész seregben a' Capitoliumba mennek az Istenek atyjának áldozni, 's könyörögni, hogy az új-tisztviselőket 's a' köz-társaságot oltalma alá vegye. A' hivatal viselés csak Januárus első napján, a' kinevezte-tés után hat hónappal kezdődik. Ezen időt az Ország dolgaival bővebb megismerkedés-re fordítják. Addig designatus Consulnak hívattnak. Jóllehet ekkor még semmi hatalmok nincs, mégis bebotsáttatnak a' Senátusba, ott fő helyen ülnek, 's vélekedéseket min tel-sők adják: melly megkülömböztetést inkább próbának mint tiszteltetésnek lehet tartani. Ha választásoktól fogva béiktatásokig kivilágosodik, hogy megvesztegetés vagy ravasz mes-terség által szereztek magoknak voksokat, az a' vetélkedő-társok lép helyökbe, ki ezt meg-bizonyíthatja. Ez igazságos rendelés, 's kár, hogy szorosabban meg-nem tartatik; de hogyan hajtathassék végre, holott a' vádoló szüntelen olyan esetben volna mint az a' kit bévádolhatna.

A' Consulok, hónaponként igazgatnak egymás után. A' hivatal viselést az kezdi-el ki legidősebb, vagy kinek legtöbb gyermekei vagynak. Az illyennek, a' veszső-kévék előtte, a' másoknak pedig, ki hivatal-viselésben nincsen, utánna vitetnek. Mikor a' Consul megyen, a' vele találkozóok süveget vetnek, helyekből felkelnek 's az útból kiternek. Fris emlékezetben van most-is, hogy Q. Fabius Maximus az Atyját, mikor az vele össze-találkozott, leszállította lováról, 's ezen öreg Római férfi örült azon tselekedetnek, melly azt mutatta, hogy fija tudta becsülni azon méltóságot, mellyel fel-volt ruházva. Ha a' Consulnak az úton Praetor megy eleibe, ez Liktoraival le-ereszteti a' veszső-kévéket a' legfőbb tiszt-viselő előtt.

A' Consul jussai igen nagy kiterjedésűek. Ők a' Senátust mikor nekik tetszik össze-hívják, vele a' külső Országokból érkezett tiszti tudósításokat közlik, a' tanácskozással alá tartozó dolgokat előadják, vélekedéseiket legelőbb mondják; a' voksokat össze-szedik; 's a' gyűlést ezen egyszerű szóllással, non amplius vos moramur, patres conscripti, nem tartóztatunk tovább titeket össze-gyülekezett Atyák, el-oszlatják. Minden tisztviselő alattok vagynak, kivéven a' nép' Tribunusait, kik egyedül magok szegezhetik magokat végzéseiknek ellene; sőt kik csupán azért rendeltettek hogy gátolók legyenek. A' Consulok továbbá a' népet osszegyűjtik, 's annak törvényeket terjesztenek eleibe, mellyek ha elfogadtatnak, az ő nevekről neveztetnek. Egy szóval őket illeti a' Senatus végzéseinek 's a' nép parancsolatainak egész végre-hajtása.

Ha háboru van, akkor hatalmok még nagyobb: katonákat szedetnek, rendeléseket tesznek azoknak szükségei kielégítése eránt, tisztségeket adnak, megjutalmazták vagy büntetik a' katonákat, kiket halálra-is kárhoztathatnak; tetszések szerént sáfárkodnak a' hadi-sereg jövedelmeivel, a' Quaestoroknak, kik költségeiket feljegyezni kötelesek, nem lévén jussok tőlök a' kiadandó pénzt megtagadni. Rövid szóval ők békesség idején egy nagy népnek első Magistratusai, háboruban pedig határtalan Urai; de mikor nagyságok véget ér, számot tartoznak cselekedeteikről adni ezen népnek, melly valóságos fejedelmeknek munkáikat keményen megítéli.

Száz negyvenhárom esztendőig a' Consulok csak a' Patriciusok közül neveztettek ki. A' Plebejusok méltóknak tartották magokat ezen tisztességre, Tribunusaiktól segítve követelést formáltak reá. Kérések vissza-vettettek; sürgették kereseteket, a' nemeség hajthatatlan vala. A' két féle rend között igen heves viszátkodások támadának, mellyek annyira menttek, hogy egy ideig a' viszátkodás tárgyát eltörlötték. Három száz tizedik esztendőben Consulok helyett katonai Tribunusok neveztetének, kiknek felére egyik, felére a' másik rendből kelle választatni. Illyenek majd négyen, majd hatan, majd nyolczan valának. A' Consulság egy ideig vissza-állítatott, 's viszont a' Tribunusoknak adott helyet. A' rendetlenség és zűrzavar nőttön-nőtt; kellett az erőnek engedni; végre három-száz nyolczvan-nyoltzadik esztendőben az végeztetett, hogy jövendőben mindenik rendből egy-egy Consul választassék; 's Róma elfáradván a' csupa katonai hatalom alatt, vissza-hozta a' Consuli igazgatást, mellyet azóta mindenkor megtartott.

A' Plebejusok méltóknak mutatták magokat az olly hevesen keresett jusra; azonban megkell vallani, hogy a' félelem kezéből kitsikart ígéretet a' veszedelemmel egygyütt elenyésztek. Követelni 's keresni szabad nekik a' Consulságot; de ritkán jutnak hozzá; vagy

azért, hogy magok engednek annak az akarat ellen való tiszteletnek mellyet a' fényes nevek támasztanak, vagy még inkább a' nagyoknak a' Centuriánként tartott gyűlésekben való nagy befolyások miatt.

Villius törvényje, melly minthogy a' hivatalokra alkalmas esztendőket meghatározza esztendei-törvénynek-is hívattatik, az Aedilisségre harminczhat, a' Praetorságra negyven, 's a' Consulságra negyven három esztendő s lételt kíván. Azonban ezen rendelkezések, gyakran által-hágódtak; az első Áfrikai Scípio huszon-nyolcz, a' második vagy ifjabbik harmincz-nyolcz esztendő s korokban neveztettek Consulokká. A' fényes cselekedetek mindenütt elhalgattatják a' törvényeket, 's ezen szempillantatnyi halgatás semmit-sem vesz-el erejéből. Hasonlóképen a' törvény azt-is kívánja, hogy egy Consul se választassék előbb újra, hanem-csak tíz esztendő kőzbe-vetése után; ezen rendelés sem tartott-meg jobban mint a' másik. Egy híres számkivetett Cajus Marius, hatszor volt Consul még pedig az utolsó őt izromban közvetlenül egymás után.

Ha a' Consulság végződésével szükségesnek ítéltetik, hogy a' Consulok azon Provinciákban, mellyekben ezeknek vagy elfoglalása, vagy engedelmességben tartása, vagy igazgatása végett dolgok van, megmaradjanak, akkor Pro-Consul nevet nyernek, 's csak-nem annyi júsokkal bírnak mint elébb. Eleinten ezen hivatalt a' nép adta a' Tribuson-ként való gyűlésekben, 's mindenkor valamely Consulságot viselt személynek. Hatszáz harmincz egygyedik esztendőtől-fogva egy törvény a' Senátorokra bizta a' Provinciák eránt ezen rendelést tenni; de minekutánna a' Provinciák úgy megszorodtak, hogy a' régi Consulok közzől nem lehetett nekik eleget kinevezni, a' Senátus az azokba küldött igazgatókra ruházta a' Pro-Consulok nevét és hatalmát-is. Ezen hivatalok rendkívül kapósok; 's minthogy Rómától sokkal meszszebb fekvő helyeken gyakoroltatnak, mintsem hogy a' törvények ott egész erejekben fenntartathatnának, egész fejedelmi erőt adnak, 's ennek a' Rómaiak mind nagyra-vágyásokat, mind fősვნყსégőket telyesen kielégíthetik. Ezen hivatalokban a' fő-tisztviselők minden feláldozatokért elégséges kárpótlást nyernek, mellyekre őket elébbeni tisztviselések kényszerítette; és sokan kik Rómában magokat dicséretesen viselték 's dicsőséggel koronázták, a' tartományokban magokat rút zsarolások által lealatsonyítják. A' Pro-Consul nevezetet minden népek gyűlölők, 's a' melly igen tisztelik Rómát, olly igen útálják annak meghatalmazotjait.

Ha azon tartomány, mellybe a' Senátus tisztviselőket küld nem igen fontos, akkor ezeknek Pro-Consulnév helyett csak Pro-Praetor név adatik, a' szerint, mint a' Senátus valamely tartományt Pro-Consulságra, vagy Pro-Praetorságra emel. Ezen méltóságok egyenlő hatalmat adnak, csak kevesebb kiterjedéssel. A' Pro-Consul előtt, mint azon Consul előtt kinek képét viseli, tizenkét Liktör jár, a' Pro-Praetör előtt csak hat. A' Pro-Quaestor csak ideig-óráig tölti-bé helyét a' következő nélkül megholt Quaestornak, foglalatosságai tüstént megszűnnek, mihelyt Rómából új Quaestor küldetik.

Általában véve a' tartománybéli tisztviselők, az ő hivatalaikban sokkal nagyobb hatalmat gyakorolnak, mint azok kik Rómában hasonló nevű tisztségeket viselnek. Ők a' hatalomnak minden nemeit egyesítik; mind a' Római Senátusnak mind a' Római népnek felsége ragyog rajtuk; 's a' Római törvények, mellyeket a' tartománybéliel-is szűntelen gyengítenek, csak erőtlen gátat vehetnek az illy mindent tehető embereknek. Egy

Pro-Consul' háza, fejedelméhez hasonlít; szüntelen körül van véve sok katonai és polgári tisztektől; 's számtalan fő rendű Római ifjak mennek hozzá, nála vagy a' hadi-mesterséget tanulni, vagy a' polgári dolgok' természetével és folyamatjával megismerkedni. De mint-hogy minden hatalom, a' leghatártalanabb - is valamely részről meg-van szorítva, neki sem szabad késérő serege közé aszszonyokat felvenni.

Ilyenek azon tisztségek; mellyek tulajdonképen Róma igazgatását formálják. Ezeken-kivül vagynak még mások-is még pedig hasonló fontosságúak, de a' mellyeket csak köz-ben-járó tisztségeknek lehet tartani, minthogy kitérnek azon egyenes útból, melly grá-ditsonként a' legfőbb hatalomra visz. Ezekről külön - levélben fogok szólni.

Azonban rendkívül való környülmények között, mikor a' köz-társaság nagy vesze-delemben forog, vagy valamely váratlan eset az erőnek tüstént - való kifejtését kívánja, a' Rómaiak egy olyan rendszabáshoz folyamodnak, mellynek másott párja nincsen, Dic-tátort neveznek-ki. Ezen tisztviselő semmi esetben sem tarthatja-meg hivatalát hat hol-napnál tovább; sőt még ennyi ideig-is ritkán várakoznak letételével, 's rend-szerént mindjárt lemond maga, mihelyt a' veszedelem, melly miatt választatott megszűnik. A' Dictator nem szokott mód szerént választatik; a' Senatus' parantsolatjára valamelyik Con-sul választja azt tetszése szerént, 's legtöbbnyire a' Consulságot viselt férjfiak között. A' kinevezés éjjel történik; 's mihelyt kivan kiáltva, a' Rómaiak tökéletesen alája vagy-nak vetve. Minden törvények felfüggesztetnek; minden polgári tisztviselők lemondanak hivatalaikról, kivéven a' nép' Tribunusait, de ezek-sem tehetnek semmit a' Dictator pa-rantsolatjai ellen. A' maga személyében a' Senátusnak, a' népnek, és a' Consulnak min-den tekintetét egygyesíti; hadat izen, vagy békességet köt, tetszése szerént költ az Or-szág kincs-tárjából, 's kényje szerént bánik a' polgárok javaival sőt életökkel-is, a' nél-kül, hogy akármely esetben-is ellene valamely felsőbb törvény-székhez folyamodni le-hetne. Egyszóval törvényes Despota, 's cselekedeteiről épen nem tartozik számot adni mig hivatalában van. A' hatalomnak ezen egygyesítése ideig - óráig olyan erőt ad a' köz-társaságnak, melly azt már sokszor megmentette, de talám utóbb elfogja veszteni.

Mindazáltal ez az olly csudálatos felsőség sincs minden megszorítás nélkül; a' Dicta-tornak nem szabad minden jussainak egyszeriben elvesztésének büntetése alatt Itáliából kimenni, 's hogy a' megaláztatásnak valamely árnyéka legyen rajta, megvan tiltva lovon ülnie. Midőn Fabius Maximus nagy öregsége miatt ezen rendelést nem telyesíthette, csak a' Senatusnak különös engedelme mellett hághatta azt által. Ezen tilalom követke-zésében a' Dictator egy tisztviselőt választ maga mellé, kit maga nevez ki lovasság ve-zére (Magister equitum) nevezet alatt, és a' ki bizonyos tekintetben helytartója hivatalbéli foglalatosságainak.

Az első Dictator 255-dik esztendőben nevezetett-ki a' Királyság' eltöröltetése után 12 esztendővel. Sokáig csak a' Patriciusokra ruháztatott ezen méltóság, 397-dik eszten-dőben egy Plebejus választatott, 's attól-fogva mind a' két rendbéliék egygyeránt tarthat-tak reá számot.

A' Rómaiak olly hasznosnak találták a' Dictátorságot, hogy nem-csak a' felette igen sürgető környülmények között éltek vele; 's gyakran, midőn a' népet igen heves vetélke-dések 's pörlekedések háborgatták, azoknak tüstént való megszüntetésére Dictator válasz-

tatott, ki maga egyszeriben elvégezte azt a' mit a' sokaság elvégezni nem tudott. Néha még vallásbéli czélből-is neveztetik Dictator. Egy olyan megmagyarázhatatlan szokás-szerént, millyenek mindenütt a'hol emberek laknak, találtatnak, itt Rómában egy fő tisztviselőnek minden esztendőn kell Jupiter oltárának jobbik oldalába egy szeget ütni. Mikor ragadó nyavalyák uralkodnak a' nép között, vagy azt valamelly rendkívül-való jelek az Istenek' haragjával fenyegetik, olyankor az ég boszszú-állásának eltávoztatása végett, ezen Czeremónia nagyobb pompával megyléghez, 's csupán e' végre - is Dictator választatik.

A' Dictator előtt 24 veszző-kévék vitetnek, mellyeknek mindenikébe fejszék vagynak téve. A' Consulok előtt menő Lictorok' veszzői között csak a' városon kívül vagynak fejszék, a' városban csak fejszék nélkül viszik veszző kévéiket, hogy a' nép ezen öldöklő számtól meg-ne ijedjen; de a' Dictator' mind veszzőt mind fejszét vitet, hogy ítéletei a' legnagyobb keménységgel végre hajtathassanak. Egy Dictator halálra büntetett egy Lovagot azért, hogy az nem mentt-el a' Lictorral ki őt a' Dictator eleibe akarta vezetni. Az illy rettentő igazságtételt a' nép ítélet alá veszi, mikor ezen legfőbb tisztviselő a' hivatalból kilép, de végre-hajtását nem gátolhatja.

Közel 120 esztendőől-fogva nem volt Rómában Dictator, de az olyan esetekbe mindön a' Consulok hatalmának öregbítése szükségesnek látszik, a' nélkül hogy a' Dictator választás, melly mindenkor utolsó szükségbeli eszköz tanácsosnak tartatnék, a' Senátus egy különös végzésében azt rendeli, hogy a' Consulok mindent tegyenek a' mi az ország boldogságára szükséges, (videant Consules, ne quid res publica detrimenti capiat) olyankor ezek-is a' nélkül hogy a' törvényen felyül volnának, azt legnagyobb kiterjedésében 's erejében gyakorolhatják; úgy mindazáltal, hogy számot adni tartoznak arról, miképen éltek hatalmoknak ezen nevelkedésével.

Ha történik hogy a' Dictátor vagy a' Consulok előbb kilépnek, mint következőik kivagynak nevezve, hogy a' köz-társaság ezen idő alatt fő nélkül ne maradjon, a' Senátus Interrexet vagy ideig-való Királyt nevez-ki. Ezen tisztviselő a' Consuloknak minden jussaival bír, de méltóságában öt napnál tovább nem maradhat; ha ezen idő eltelik, maga nevez következőt magának; ugyan annyi idő elfolyta után, ez ismét mást nevez, 's úgy a' többi is mind-addig mig a' törvényes mód szerint újj tisztviselők nem választatnak. Az első és legtovább tartó Interregnum vagy ideig-való igazgatás Romulus halála után volt. Akkor egy egész esztendeig a' Királyság eképen szállott egyik Familiáról a' másikra. A' Patriciusoknak tetszet az igazgatásnak ezen módja, melly őket egymás után a' legfőbb méltóságra emelte; de a' nép megunván a' sok uralkodást, kényszerítette őket ezen uralkodásnak véget vetni 's néki egy főt adni. Ezen mulékony tisztség egy maga az, mellyben Plebejusok soha-sém részesültek, kik ha szintén okos nagyra-vágyásból, a' tartós tisztségekért hevesen hartzolták-is, az ideig-óráig való dicsőséget megvetették.

S. K. J.

9.

A' KÖLCSÖNÖZŐ.

Midőn *Pitt*, az Angolyok' ama halhatatlan Ministere, a' kinek köszönheti Anglia boldogságát 's mostani hatalmát, valamint a' maga idejebeliectől, úgy azoknak ivadékaiktól - is méltán bámúltatik; felette illendő hogy azon Férjfiú emlékezetének - is, a' ki Minister Pittnek az ő még most-is fenn-álló Systemájára nézve, a' legelső megfogást szerzette, a' méltó tisztelet és figyelem megadattassék. *Schneider*nek hívták ezt az embert, a' ki Helvecziából, az Unterwaldi Kantonból való volt. — Az ő jó Familiából származott, egy előkelő Helvétával atyafiságos összeköttetésben lévő Atyja, talán azért volt olly mérsék Politikus és a' maga Honja Kormány - rendjének Reformátora, mivel mint nyilvános ellensége a' rész-szerént aristocratiai, részszerént democratiai némelly Kantonok igazgatásbeli fenék-törvények különbözésének, ollyan rendet akart béhozni 's megállapítani, a' melly mindenekre nézve egyforma törvényeket, egyforma jussokat és egyforma terheket kívánt megerősíteni. Egy szóval néki a' volt a' célja, hogy a' Rousseau socialis Contractusánál-fogva, a' Helveczia meredek hegyeit, gyönyörű 's kellemetes síksággá tegye; ámbár az ő balgatag igyekezetének nem lett egyéb gyümölcse, hanem egy Constitutionale projectumot magába foglaló, megaranyozott szélű veres-bőrbe kötött könyvecske, és az ő atyai örökségének vég-pusztulása.

Ezen atyai örökséggel kezdette-el az ifjú *Schneider*, a' maga pályafutását. Ámbár mindenek előtt tudva volt, hogy néki az ő atyja, semmi szembetűnő vagyont nem hagyott, még-is senkinek - sem ötlött annak hívése az eszébe, hogy az csupán-csak Constitutiontiót tárgyzó projectumokból áljon; egyébiránt *Schneider*, tiszteletbe tartott névvel, magához vonzó külsővel, jó neveléssel és szerentsés temperamentummal bírt; a' honnan a' Kanton' legjobb házaiba szabad bójárása volt. — Hogy magát ezen szomorú helyheztesből kisegithesse, egy olly Systemát talált-fel, mellynek fenék-törvényeit a' legnagyobb szorgalommal és ügyességgel tudta haszonra fordítani, Plánumába való boldogulásának minél előbb lehető siettetésére, kihirdettette hogy ő 2000 tallért kíván felvenni 6 hónapra, 5-tös kamatra. Nem-is volt néki nehéz ezt a' summát megszerezni az akkor esmeretes *Frey* és *Compag*. Pénzváltó' házából. Már ekkor *Schneider*, semmit-sem kételkedett, feltett szándéka szerentsés kimenetele felől; elrendelte a' maga költségeit; megalapította gazdálkodását és a' maga gazdálkodási systemáját, ámbár minden kéredekénység nélkül, mindazáltal kész-akartva, mindenek előtt szembetűnővé igyekezte tenni, elő-terjesztvén: hogy az ő atyjáról reámaradt kevés vagyonkával 's az ő jól elrendelt foglalatosságaiból néki bójövő haszonnal, az ő állapotja jó karba van helyhezteselve.

Minden dítsérte az ő szorgalmát és rend-szeretetét, és ő, a' ki mind a' kettőt ügyesen össze tudta kötni, mint jeles és tiszteletre méltó férjü, szép hírt 's nevet szerzett magának.

Végre eljött a' 2000 Tallér lefizetésének az ideje; de Schneider, a' kinek az alatt a' Frey Váltó-háza, szolgálatját 's pénzét ajánlotta, az által segítette-ki magát minden-kori kedvetlen helyhezteséből, hogy ezen ajánlást a' maga hasznára fordította. Minden költségeinek fedezésére, 3125 Tallért vett-fel, melyet e' következő módon rendelt-el:

A' következő fél esztendőre-való költség	-	-	1000 Tallér
A' felvett költsön lefizetésére	-	-	2000 Tallér
A' 2000 Tallérnak 6 honapi Kamatja	-	-	50 Tallér
			3050 Tall.
A' 3050 Tallér 6 honapi Kamatja			75 Tall.
			3125 Tallér.

Ezzel a' summával, úgy nézhette magát Schneider, mint az egész Helvétzia tőke pénzének birtokosát, mivel annak kezére-való kerítése csak ő tőle függött; mindazáltal ez a' nagyra-vágyás távol volt ő tőle, ő néki nem volt egyéb tétlője, hanem-hogy jól 's kénje-szerént tölthesse élete napjait.

Ámbár Frey, a' maga pénze lefizetése eránt legkisebb nyughatatlanságban sem lett légyen-is, mindazáltal adóssa, kívánta őt kifizetni, részszerént azért, hogy két holnap kamatot megkéméljen, részszerént pedig azért, hogy hitelét erős és állandó alapra építse. Elment tehát Freyhoz, és értésére adta, hogy, mivel két honapi 5 per Centes Kamat szembetűnő légyen, arra határozta magát, ha ebben a' tekintetben egygyet értenek, hogy Váltó-levelét Scontónál-fogva kifizesse. Frey nem győzte őt eléggé dicserni, és bámulta az ő ezen tekintetbeli esméretét 's méjj belátását, azt adván hozzá: hogy csak az alatt a' feltétel alatt akar kívánságának eleget tenni, ha hogy pénzre lévén szüksége, azt nem másnál, hanem egyedül ő nála keresi. Schneider, ezt a' nélkül, hogy kérte volna magát, megígérte, és ámbár ezen feltett kérdést; hogy minden vagyon 's Jóság nélkül kedvére élhessen, megfejtetettnek látta lenni; mindazáltal minden módon igyekezett a' maga hitelét kiváltképen az által nevelni, hogy a' maga hitelezőinek számokat megnevelte, hogy így Helvecziának minden jobb házai, a' véle való össze-köttetésben 's az ő táplálásából reájok háramló ditsőségben részt vehessenek.

Három esztendő lefolyása után, kénytelen volt ő, több néki ajánlt summákat megvetve el-nem fogadni, és minthogy az ő esztendei költsége 2000 Tallérnál többre nem hághatott és valósággal többre nem-is hágott, az ő számlálása szerént 60 Esztendőig élhetett; a' nélkül, hogy Hazájának, melyet ő, mint minden Helveta, mindenek felett szeretett, azon kívül más áldozatot okozott volna, mint 200,000 Tallérból álló mérsékelt summának vesztességét.

Az igazat megvallván, megkell esmerni, hogy a' Schneider maga-viselete, minden tekintetben remek volt. Mint kereskedő, (minthogy őt valósággal annak lehetett tartani,

mivel Helvétziának legelső házaival állott össze-köttetésbe) oly pontos volt, hogy a maga Jegyző-könyveit igen tisztán 's kettős számadásba vitte 's a' maga gazdálkodását minden-nap összesummázta. Nevének aláírásánál semmisem volt előtte szentebb és megbecstelenítettnek tartotta volna magát, ha Váltó-levele vissza-vettettet volna; az ő igazságossága, nem engedte őt arra a' gondolatra vetemedni, hogy csak egy krajtzárt-is, a' magába egyszer meghatározott költség' lajstromán felyül kiadjon, a' honnan ő, mindenektől, a' Társaság' magát megkülömböztetett tagjának néződött. Ő egy igen szép és csinos; minden szükséges dolgokkal megrakott Major-házat is építtetett és a' mellé egy gyönyörűséges kertet-is. Schneider abba a' tekintetbe is tiszteletre méltó volt, hogy ő, ahol csak lehetett, használni 's jót tenni igyekezett, és egy mezei gazdaságot tárgyazó Tanítói intézetet-is állított-fel, melly hihetőképén annak, mellyet későbbben *Fellenberg* és *Owen* fundáltak, példány gyanánt szolgált. Mint Keresztyén, úgy-sem múlatta ő el kötelességeit, minthogy a' 2000 Tallér' egy részit alamisnára fordította. Nem különben mint előkelő Polgárnak-is, remek volt magaviselete, minthogy ő, minden köz-gyűlésekben jelen volt, és a' maga tanásával a' Kanton boldogsága' előmozdításán a' lehetőségig igyekezett.

Schneider mindezekkel-is meg-nem elégedvén, még más úton-is hasznos akart lenni, és polgár társainak azon kárt kipótolni, mellyet ő a' Nemzeti boldogságnak okozott. Ugyan-is utazni menvén, oly szerentsés volt, hogy a' Gruyeri termékeny völgyben a' legszebb 's legkövérebb tehenekre talált, 's meggyőződött a' felől, hogy egy tzel-erányos gazdálkodásbeli ügyesség által, azoknak productumaik a' legfőbb grádusra vitethetnek. Neki lehet köszönni, azt az úgy nevezett derék *Schwaitzer-sajtot*, a' melly még most-is, a' nyalánságot szeretők gyomraiknak ingerlő eszközének tartatik, és a' melly a' régi és új Világot, Helvétzia' egy kis kiterjedésű Kantonának adófizetőjévé tette. —

Mindezen érdemekkel lévén Hazájára nézve felékesítve, nyugodt szívvel gondolkozhatott közelgető végéről, és az ezzel elő-állandó adóssága kifizetése elégtelenségéről (Bankerott). — Meghatározta annakokáért magába, hogy Hitelezőinek maga adja tudokra a' maga fizetésre való tehetetlenségét, hogy ezen kötelességet más nem oly nyájas Adminisztrátorokra bízni ne kényteleníttessék. — Midőn tehát látta végének közelgetését, a' legjobb rendbe szedte a' maga számadásait, és úgy találta, hogy ide számlálván az 50 esztendei Kamatotis, 174,922 Tallérral adós. Mellyre való nézve Januarius 6-ik Napjára 1784-be össze-hívta a' maga 200 Hitelezőit, és ámbár ezen meghívás' tzelja előttök egészen esmeretlen volt; mindazáltal oly nagy becsbe tartották ezen köz tiszteletet nyert Férjfiú kívánságát, hogy tsak egyetlen - egy sem maradt-el közzülök.

Schneider az ágyba feküdt, — jobb felől a' lajstromot, bal felől pedig napló- és fő számoló-könyvét helyeztette maga eleibe. — Minekutánna magát valamennyire össze-szedte, 's szavának gyengesége miatt engedelmet kért volna, következő módon szállította-meg, a' 200 személyből álló halgatóit: „Uraim! az én életemnek fő Jegyző-könyve, „minekutánna közel 70 Esztendeig állott nyitva az én számolásomnak, ebben a' pontban „bé-fog záródni. Nem engem illet, hanem a' mi minden tselekedeteinket feljegyző „Mindenhatót, hogy azt végképen béfejezze, én tellyes bizodalommal megnyugszom „annak resultatumán. Ezen szívet megillető előljáró beszédre minden környülállók-

„nak zseb-kendőik mozgásba jöttek és Schneider így folytatta beszédét: — Ámbár én,
„az én számadásomat a' Teremtővel el-nem igazíthatom, mindazáltal elég erőt és bá-
„torságot adott ő énnékem, hogy az öszszeséges summát előttetek világosságra hozzam.
„Imé itt van az én Repertoriumom, a. b. c. rendi szerént, a' melly megmutatja a' fő
„Jegyző-könyvnek, a' mint a' kereskedőknél szokásban van, azt a' lapját, a' mellyen
„mindenitek a' maga pénze summájának még ki nem fizetett részét (Saldo) fel-jegyezve
„találja. (Újj könnyek zápora, újj megilletődés.) Nagyon tévelyegnének, Uraim! ha azt
„hinnének, hogy itt a' szokás-szerint Activa vagy Passiva vagyonról vagyon szó; (Nagy
„figyelem 's mély halgatás,) mert az nem lenne egyéb egy Inventariumnál a' mint ezt
„naponként láthatni, a' mellybe a' kiadás, a' vagyonból kivonódik, és a' maradék, a'
„közbe-vetett és közbe-vetetlen örökösöknek marad. Én néktek nem mutathatok egye-
„bet kiadásnál vagy passivumnál. (Mind a' 200-an álmélkodván, nyughatatlanságba jö-
„nek.) Azomban attól ne féljete, hogy kiadott pénzeteknek 30, 20 avagy 10 procentóját
„megkapjátok; nem, ti legkisebbet sem fogtok kapni. (A' Hitelezők mindnyájan megré-
„mülnek). Az én atyám, amaz esmeretes Democrata, nékem nem hagyott egyebet,
„egy Constitutiót magába foglaló könyvnél, nekem azomba még-is élni kellett, én te-
„hát egy bizonyos 's jól elrendelt kölcsönöző systemát gondoltam-ki, mellynek tökéle-
„tes volta felől titeket hívlak bizonyosságul. Ha csak legkevésbé kételkedtek-is abba,
„hogy ennek egész mestersége, az adósságnak idejében 's pontosan lett lefizetésében ál-
„lott legyen, a' mint én tselekedtem, bár nézzétek-meg tulajdon Jegyző-könyveite-
„ket, megfogtok a' felől győződni, melly méltó legyen ez a' találmány arra, hogy
„nagyra becsültessek, 's megfogjátok esmerni azt a' mérséklést, a' mellyel én ezen te-
„kintelben éltem; mert csak egyedül én tölem függöt, hogy az egész Helvétzia' tőke-
„pénzét kezemre keríttsem 's 20 milliomm ki nem fizethető adósságot tsináljak. De az
„efféle gondolat távol volt én tölem, én úgy intéztem dolgaimat, hogy az én adóssá-
„gom 174,922 Tallért felyül ne haladjon, és hogy abba mindeniteknek csak-nem egy-
„forma része legyen. Mi hát Uraim! a' ti veszteségtek, ha öszszehasonlítjuk azzal az
„álmélkodásra méltó financiaális systemával, a' mellyel a' ti Honnotok gazdagíttatik? Én
„nyomorúlt, kéntelen vagyok bankrotirozni, minthogy halandó vagyok; *de a' Status*
„*nem hal-meg!* és ezen ő halhatatlansága által, egy mindörökké tartó Hitel' fel-tett kér-
„dése megvan fejtve. Úgy van Uraim! a' Status vég nélkül kölcsönözhet, mint-hogy
„néki magának vége nints. Ha Helvétzia rendesen megfizeti a' kamatot; a' Világ min-
„den pénzét kezére kerítheti. Itéljétek-meg már -most magatok, hogy ez a' találmány,
„1000 Tallérral, a' mellyet mindenitek elveszt, drágán vásárlódik-é meg? Minek-
„utánna tehát én, Köz-társaságunknak, példámmal a' gazdaságnak kiapadhatatlan for-
„rását nyitottam-meg; igen nevetséges lenne, ha az én Gruyer-sajtomról beszélni akar-
„nék; ámbár én, ez 's a' nyereség' más ágai által, mellyek az én ügyességemnek és igye-
„kezetemnek gyümölcsei, megmutathatnám azt tinéktek, hogy ti vagytok az én adós-
„saim és nem én a' tiétek. Mellyre nézve reményelem, hogy én azzal a' meggyő-
„ződéssel válok-meg tőletek, hogy mi számot adtunk egymásnak; hogy én a' gazda-
„goknak példa gyanánt szolgáltam, a' szegénységnek pedig gyámja voltam; hogy én
„a' vak-szerentse védő firhangját félre rántottam, midőn a' nálatok halomra gyűlt arany

„hegyet, eddig esmeretlen úton és módon folyamatba hozni tudván, a' Világi-jók' egyenlőbb elosztását végre-hajtottam.”

Ekkor a' haldokló elhalgatott, és az ő beszéde, a' helyett hogy haragot és félelmet okozott volna, a' jelenlévőkbe álmélkodást 's forró indulatot (enthusiasmust) támasztott. A' Schneidertől kapott váltót, mint valamely áldozatot, mindenik Hitelező az ő ágya' lábához tette le; azonnal maga adta mindeniknek sorba a' pennát a' nyugtató írás' adás végett; a' melly nyugtatóványokat össze-tekerve, az ég felé emelte így szólván: *Az én adósságom le van fizetve, a' Haza kövesse az én példámat*, és azzal elhúnyt. — Minek-utánna pedig a' Jelenlévők egy-kevessé magokhoz jöttek, a' legbeszédesebb közülök száját megnyitván, javasolta, hogy a' meghölnak egy emlék-oszlop állítására, alá-írást nyitnának. Ebbe mindnyájan meg-eggyeztek, és a' Schneider meghölt tetemeit, az Unterwaldi Kantont a' Bernai Kantontól elválasztó Brünning tövébe eltemették.

Midőn néhány esztendőkkel ezután Pitt ezen a' Vidéken utazott, és az ő sír-kövén, ezt az egygyű Fel-írást, a' *Kölcsönző* (Der Borger) meglátta, azon annyira megilletődött, hogy az azon sírba nyugovónak élete történeteit hallani kívánta. Midőn vezetője, az elő-adásba, azon szókra jött, mellyeket Schneider a' maga utolsó szavaiba tulajdon Hitelezőihez intézett: „Én nyomorúlt halandó, kéntelen voltam bankrotirozni, *de a' Status nem hal-meg!*” 's a' t. Az iffju Pitt mintha megörült volna, neki buzdúlva több ízbe így kiáltott fel: a' *Státus nem hal-meg!* 's késedelem nélkül posta-lovakat rendeltetett magának, a' nélkül, hogy annak más okát adta volna annál, hogy: a' *Status nem hal-meg*; mikor a' posta Hajóra felült - is így kiáltott-fel; a' *Status nem hal-meg!* 's ugyan ezen szókkal lépett az Angoly Ministerium Kabinétjébe, úgy hogy őt mindaddig esze-menttnek tartották, míg az a' *nagy kölcsön* végre nem hajtódott, mellyel folytatta 's végezte Anglia az Európai emlékezetes háborút, és a' mellyel a' két Indiát meghódította, 's a' nagy Napoleont hasra ejtette, a' mellyek mind olyan dolgok, mellyek nem történtek volna, ha az ezen Systemának és a' Gruyer-sajtnak feltalálója nem élt volna. —

Közönségesen azt hiszik, hogy Pitt soha-sem hagyta-el Hazáját és az ő tisztelői ezt a' vélekedést, igyekeznek fenn-tartani; hogy az által ezen nevezetes Minister' hírét neveljék, mindazáltal az említett találmány, az által becséből legkisebbet - sem vesz; mellyre nézve az utóbbi Világra bizzuk annak kinyomozását: hogy a' Pitt fejéből vette-e eredetét, vagy a' Schneideréből, az örök-kölcsön' systemája. — (Egyébberránt sok illy Schneiderek vagynak most.)

Balajthy Jósef.

10.

A' SUTTON-ISKOLA.

Peldázat.

Midőn látjuk, hogy annyi sok emberekből, kik vagy rosszul vagy épen semmire sem tanítottak, idővel mégis értelmes személyekké válnak; az a' kérdés támad: vajon melyik Iskolában tanultak azok?

Felelet: Van egy roppant falu, mellyben eleitől-fogva mind e' mái napig két Iskola-mester vagyon, kik egymással örök ellenkezésben élnek. Egyik a' falunak rendszerént való Iskola-mestere Gáspár, hivatalához értő egy derék ember; de a' másik egy irgalmatlan rutalmas vén-mester, ki csak himpellér ember, és a' ki nem-is oktatásra elkészített Iskola-házban, hanem valami kertek-allyai útszában holmi sutton helyeken tartja leczkéit. Nem kis bosszúságára van pedig az érdeemes hivatalos Mesternek, hogy mellette a' helységben amazt a' vén értetlen Mestert szabadon garázdálkodni engedik; úgymint a' ki nem-csak sokakat az ő törvényes Iskolájától egészen elfog, hanem (a' mi még nagyobb bosszúsága a' jeles Tanítónak) gyermekeit akár mint kitanítsa amaz, ha előbb nem még felnőtt-is bele-huzza Iskolájába mindnyájokat. Pedig vajmi iszonyú-képen nyomorgatja a' szegény tanítványokat. Az arczul-csapkodás, köröm-verés, veszsőzés, térdeltetés, mellyekkel Iskolájában Gáspár-sem fősvénykedik, csak bábjáték azon büntetésekhez képest, mellyeket Iskolájába ez a' vén Mester bevett. Sohajtások, könyhúllatások, elaszott halovány arczák, álmatlan éj-szakák, keserű bánat, szegénység és sanyargás az ő Iskolájának büntetései. 'S elképzelhetni, miként köszönik Szüléiknek a' gyermekek, hogy őket így a' vederből a' csöbörbe viszik. Azon tanítványokkal, kik Gáspár előtt rosszul tanultak meg számot vetni, majd több majd kevesebb pénzt veszten el erszényökből, mindaddig, míg-nem magok fejöket elő-veszik. Sokszor, ha a' bevételnek a' kiadásból való subtrahálásában gyengék; minden javaik' vesztésével lakolnak. Az olly tanítványok, kik amott szemeiket felnyitni, meg-nem tanulták, és megpróbálni, ki, mi, hogyan, mirevaló; nála a' ravasz, álnok emberek' prédáikká lesznek, és okos előre-látást így tanulnak. A' vigyázatalannak, szeleskedőnek és tudatlannak házáat pörköli-fel feje felett. A' himpellér Gazdának sovány aratást és beteg marhákat ad részül, míg nem eszére jön. A' házsártos embert proceszszussal bünteti-meg; a' mértékletlent nyavalyákkal; a' tolvajt és lázitót tomlöczczel. 'S mind ezen büntetéseit addig folytatja, míg nem utóbb a' tanítványok mindnyájan megeszesülnek, a' miigaz, hogy Gáspár Iskolájában-is megtörténhetett volna velek, pedig olcsóbb áron.

Ugyan mellyik Világ' részében lehet az a' vén Mester? Merre az ő Sutton-iskolája? Az egész Világon mindenütt van az, édes Olvasóm; és alkalmasint a' Te faludban is. Tudniüllik e' vén Mesternek neve *Szükség*, veszsőjéé *Kárvallatás*. A' szükség' iskolájában tanulnak-ki mind azok, valakik semmire-se menttek a' gyermek-iskolában.

Edvi Illés Pát.

11.

Az Énekes Költő.

(*Ánglusból*)

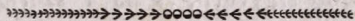
A' XIII-dik Században egy Énekes-költő (Troubadour), szélllyel vándorolván hárfájával, egykor a' Rablók megtámadták, lovok' farkához kötötték, és így hurczolták barlangjokba. Ott ők ragadományi keresményöket víg lakozással innepelték, az Énekes-költőt pedig felszóllították, hogy a' gyalázatos társaság' vad örömeit dallásival éleszsze. Remegve nyúlt megrongált hárfájának húrjai közzé, és egy Románzáat énekelt, mellyben a' szerelmes-fi, Hölgyének panaszkodja, hogy tőle szívét *ellopta*. E' szónál a' Rablók' egygyike jót sujtott reá, azon megjegyzéssel: hogy a' halgatókra czélzó minden példázódást elkerüljön. Az Énekes-költő ekkor más Románzáat danolt, egy Rabról, ki igazságot kívánt. Azonnal ismét másik ütéssel félbeszakasztották, és kemény büntetés alatt megparantsolták neki, hogy személyességektől magát telyességgel megóvja. Az Énekes-költő most harmadik próbálatot-is tett, vért-szomjúzó Halgatóinak megtetszeni, de vesztére, abban e' szó talált előfordúltni: *emberiség*. Haragosan rá-rohantak a' Rablók és rivalkodtak: „ez megint új gorombaság; tüstént danólj-el egy Hymnuszt az egész társaság' tiszteletére, másként halálnak fia vagy!” Az Énekes-költő szemeit szorongatóira veté; kívánságjok ellen minden érzeményi felzúdultak, és halgatott. Dühösen felkapta most egygyik Rabló a' hárfáját, és úgy vágta a' falhoz; hogy izre törött. Akkor vidám tekintettel mondá az Énekes-költő: „*Hálá néked, jó Istenem! jobb lenni semmivé, mint becsületlenné.*”

E. I. P.

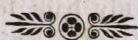


FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.



Tizen-kettedik Füzet.



Deczember 1828.

12.

Kinizsy Pál, Vezér 's Ország-Bíró.

Előítélet hogy csupán-csak a' fényes születés út a' nagy álláspontokra, tanúm erre nekem hősem, kinek viszályok által dicsőített életét írom, ő egy nevetlen Bihar Vármegyei Molnártól alacsony gunyhóban vette eredetét, Kinizs helységében, melly nevét védje 's Ura Mátyás neki adá. — A' történet, melly olly temérdek nagynak 's váratlannak anyja, emelé Pált ki porából, 's lobbantá lángra azon szikrát melly keblébe elhamvad; ha Mátyás lángra nem éleszti. Gyermekségétől Atyja' mesterségét tanulá, azt gyakorlandó holtáig, ha a' Király ki a' viszontagságokat vadászszá, meg nem látja őt, midőn minden erőltetés nélkül egy nehéz malom-kereket Atyja malmába visz vállain. — Ritka 's példátlan izmos erősségét 's alkotását így festi Bonfin, *Rerum Ungaricarum Dec. IV. Libr. II. Inauditis animi corporisque viribus fuit; statura, robore, lineamentisque membrorum Herculi prorsus assimilis. In paterno pistrino altus, molam saepe frumentariam, sine quouam adminiculo, quandoque vas vinarium vix curru tolerabile, solus humo substulit. Armatum quoque hominem dentibus surreptum, inter militares choreas non inermis saltando circumtulit. In palaestra et pancratio semper indomitus.* — Mátyás minden ritka 's különösnek kedvelője megszóllítja a' derék legényt, ez beszéd közbe éles elmét is mutat, a' Király katonának hívogálja, 's Pál örömmel enged e' megszóllításnak, 's kiköltözik az atyai szegény hajlékból hogy egykoron az egész tágas világban ragyogjék, elnevezetesdjék.

Mátyás' lelkét egy tudós Biboros a' mint tudjuk Vitéz János képezé, az ifjú kebelbe oltá a' hajdani Róma' 's Hellász' nagy tekintetű 's éltet vezérlő Iróinak szellemét, ismer-te a' Róma hadjait, ezek rendelkezéseit, fegyvereit, 's illy vi'sgálódásnak köszönhetett az akkori Hadi-tudomány sok hasznos találmányt, melyet Mátyás hozza a' csata ijedelmei közé. — Ön tapasztalása bizonyítá, 's Róma' győzedelmei erősíték, hogy az állandó had-láb minden Országnek felette hasznos védelme, 's azért eltökéllé honunkban állandó sereget állítani, hogy mindenkor kész legyen mind a' Török' mind Fridrik Császár, mind a' Csehek nyugtalankodásaikat alányomni. Bajjal sikerült ez, ezelőtt a' Nemesség csak az Ország' felhívására fogott fegyvert, 's ha a' szerencse eleinte mostohaként mu-tatá magát, az Ország határain túl nem lépett; hanem telkei termését dőzsölve emész-teni, haza sieté, 's e' mellet hogy az illy hadi felkészülés felette késedelmes vala, még az-is hozzá járula, hogy a' kikelendő sereg' erőségét soha-sem ismérheté a' Fejedelem eleve. Ennyi rosszat, ennyi előmeneteli gátot, egyszerre ledönti Mátyás, 's állandó ha-di-csapatokat alkot, nem halgatván a' morajra mely mozdulatit hátrálni zúgott. — Az állandó hadi-csapatok ezredei között legnevezetesebb vala, a' fekete sereg, minden tagja szenytelen erkölcsű, gyakorlott 's bő erejű Vitéz volt, ki vagy győzni vagy meg-halni, de Mátyás oskolájában engedni nem tanúlt.

A' fekete sereg Mátyás' testőr-serege vala, Magyar Balás vezére, kit Corvin szintén nevetlenségéből kiemelt. — Ezen seregbe avatta Mátyás Pált, 's később az Ország ba-jos állapotjaiban ő vezette ezt II. Ulászló alatt.

A' köz zsoldos annyi megkülömböztetéssel viselte magát derék társai' körében, hogy a' fedtelenek legfedtelenebbe vala, 's mindenek figyelmét magára voná, mind a' gyakor-lások között, mind a' vérsikon, azomban nevét eddig nem említheté a' történet 1467-ikben lépett először fel. Mátyást annyi részről üldözik az ellenek, hogy csupán olly lelki-erő mint a' mellyel ő bírt, lehetett elegendő nehéz tisztének megfelelni, csak az ő éles szeme, ügyessége, fáradhatatlan munkássága, elmés 's meglepő rendelése tarthatá-fel az Országot. Helyesen mondja Bonfin: hogy Mátyás örömei többnyire a' harczból nem a' békéből virágoznak. — Birodalma határain a' Török, Osztria, Lengyel, 's Cseh fegy-verkezett ertörlésére, a' Török' kegyetlensége, az Osztriai cselessége, a' Lengyel korona' szomszja, 's a' Cseh elszánása, olly ébren tarták őt, hogy a' nyugalomra kevés ideje en-gedtetett, reméltelen jelent ő meg mindenhol 's leginkább ott; hol a' veszély legfenyego-tóbb vala, szóval buzdítani, 's tettel példát adni.

Cseh-országban a' Hussiták' eretneksége elannyira elterjedett; hogy a' Római Curia Fridrik Császárt 's Mátyást Podiebrád ellen unszolá, — Fridrik mind kérésre, mind fenyegetésre süket vala. Mátyást tiltá a' tisztelet 's a' vett javaknak emlékezete, Podiebrád ellen kinek házánál csak jót és kegyelmet tapasztalt a' fogoly Ifjú, fegyvert ragadni. — Podiebrád leányának férje soká nem tükélheté magát Ipáját zaklatni. Meg nem foghatta Pál Pápa Mátyás' lajhaságát a' Csehek ellen, azért Roborella Lörincz Cardinális és Ferariai Püspököt küldé, minden kigondolható egyházi hatalommal felfegyverkezve Mátyáshoz követül, hogy ennek minden kétségeit elfojtsa. Végre, midőn e' fontos ügyben gyermek-ségének vezére Vitéz, azután több meghitjei ügymint: Ország, Cesinge János, Veronai Gábor, Bekensloer János, Palócz, Zápolya, Egerváry 's más Nagyk' tanácsát meghal-

gatta volna, Magyar Balást a' rettentő karút, 's Kinizsit a' mindég szerencsés hősét küldé Morva-Országba, 's itt jelent-fel Kinizsi jövő Nagyságának elő-követ ságára.

Podiebrád Király kinek bel-ellennel-is kellett vívni, hallván Mátyás készüléteinek hírért, és seregei egy részének Morva-országba való dülását, Thayaig elejőkbe mentt, ott állott Magyar és Kinizsi. A' béke csillaga kezde tündöklenni, Podiebrád minden szerhez melly menekedési reményt mutatá kapkodott, — de hasztalan vala minden mozdulata, Roborella nem távozott Mátyástól 's untalan lelkére köté, a' hitboszszuló tisztét. A' jövő évben a' Király-is Morvába Brünn Fő-várossa elé-ment, ennek Pápista Polgárai örömmel fogadák a' kedvelt nagy hírű Fejedelmet 's elébe menttek, és megszabadítójoknak hívták. A' város meghódult 's a' Király Spielberg szikla 's mesterséggel épített várának fordítá ostromló eszközeit; ezt megrögzött Hussziták védelmezik, hanem mivel ezeknek nagyobb részét megátalkodva találta, a' széleken hagyá halálhozó Angyalait, 's a' kellemetlen munkát Balásnak és Pálnak engedte, maga pedig Magyar-Ország' dolgait rendbe-szedni, téli nyugalomra kedves Budájába, mellyet nagy szorgalommal ékesítgete, vissza-tért, minekutánna Olmúcot megvizsgálta, 's az őt szívelő Sziléziaiakat inkább lekötölte volna.

1469 legridegebb hidegében Balás és Pál' állandóságának engedett Spielberg, 's a' dicső győzelemnek Corvin tanúja vala, magosban ragyoga most Pál' csillaga, magasban vert mejje Ura dicséreteinél, egész élete más erányzatot vőn, 's a' hős keblében mindent felül múlt a' Haza, ez lőn Istene, 's Királya' jóltévő mentője, melly az imádandó istenségnek szolgálhatni 's áldozhatni engedte.

Az erő, józanul 's bölcsen uralkodni tudó lélek nem tűri a' féket, tüze vagy megemészti, vagy nem sejtett veszélybe dönti, túl a' szolgálai engedelmesség' szűk 's szoros korlátjain ön lelke alkotott idomokként munkálódik, 's a' legnagyobb veszélybe győz, 's győzni ragad. Kinizsi nyerte a' fő parancsoló tisztét a' Cseh-országban tanyázó sereg felett, Balást Királya' kegyelme más pontra állította, 's a' társ tartományok' Birájává tette. Hoszszas versengések után 1471 békét kötött Mátyás és Podiebrád, Kinizsi katonáival vissza-tért, sajnálván hogy koszorúját mellyet fonnai kezdett, nem ékesíthetné gazdagabb díszekkel.

Minden keményt 's nehezet, minden mostoha áldást, ég és föld' fürgetegét csak a' henyélést nem tudta Kinizsi tűrni; az ő helye a' vérmező, az ő enyhe a' harcz kürt riadása vala, kaszabolni a' Haza javáért agyarkodó ellenek sorában, kik a' Magyar földet 's nevét eltörlni iparkodának minden örömének fűszere. Fájlalta 's felette fájlalta Kázmér hogy a' koronát, mellyet Sz. István, olly sok dicső Királyok' szent Elődje viselt, fia fejére nem teheté. Ezer utat keresett de egyet-se talált, melly céljához vezette volna. Most látszék a' sors neki kedvezni. Mátyás kinek kincstárát sok harcz, 's a' sok készület Nemzete mívelődésére küüríté, terhesebb adókat kívánt az Országtól, így némmel nyugtalanok' szívét maga ellen felháborítá, ezekhez, ámbár kétséges felelettel hajdaninevelője Vitéz János már Esztergomi Érsek, Cesinge János, Zápolya Imre is tért, — ez esetett lehetetlen volt nem fájlalni Mátyásnak. Ezen meglegedetlenek tehát Kázmér fonyarja alatt boldogabb, 's pénztől nem fosztó állapotot várván, őt Országából ki-hívták. Kázmér, személyébe másod szülőtjét küldé, Mátyás sajnosan viselte hogy Ulász-

ló Kázmér fia elragadta a' bizonyosnak tartott Cseh - thrónt, 's boszszúvággyal fogadta Boroszlónál a' Lengyel hadát, erős sánczoktól oltalmazva. Nehéz volt a' Király' környűlménye, de Zápolya István 's Kinizsi Pál megszabadíták őt a' szűkből, a' két Vitéz 4000 zsoldost gyűjte, 's ezekkel Krakóig hatottak, ennek hírére Albert honába sūt, megmenteni a' még megmenthetendőt. Mátyás pedig vérontás nélkül megszabadúl a' szűk kelepczéből.

Sok inség szált Podiebrád seregére, 's Mátyást nem remélheté meggyengíteni, békét kért tehát, 's 1474-dik Karácsony havában csupán fegyver-szünetést nyert néhány évek-re. Mátyás gondjait a' nélkül-is több tárgy kívánván, édes örömet szerette Anya-földjére, de itt-sem hajthatá fejét a' nyugalomnak fűszeres rózsa-párnáira, az ő pályája csupán harczi viadalmaiból állott; a' Török temérdek sérelmeket tön, az Oroszlánt távól tudván, kis csapatokkal rontott, 's Pannonia ellen készült, Mátyás viszont, azért Zápolyát 's Kinizsyt Krakótól vissza-hívá, hogy két különös hatalmú erekljével erősöd-jék thrónja. Kinizsy' fellépése idejétől csak a' neki nyujtott zsoldból élt, most tettei hire, példátlan vitézsége 's példátlanabb hűsége minden nyelven forgott, 's Királya által ismértetett, ez fáradtságait méltánylá 's díjúl Vásonyt más helyekkel ajándékozá, jutalmat nem vadászó Vezérének, ki a' merre lépett, ott létének szembetűnő jeleit hagyá maga után.

Fridrik Császár ki a' kincset mindenek felett szerette, 's birodalmait szaporíthatni a' legfőbb boldogságnak álmodá, nem nézhette hogy Mátyás Podiebrád Katalin' halotti eltakarítása után, a' ritka kellemű, nagy elméjű, Nápolyi Beátrixot vevé nőül, félt, nehogy Mátyás maradékot hagyjon a' thrónra, 's akkor ő azt nélkülözni kénytelenítették. Nem bízott azomban IV. Fridrik magába, azért felingerlé Ulászlót, ezt mindazonáltal Mátyás' elménczsége kardvonás nélkül megcsillapítá. Kinizsit, a' szerencsés Kinizsit pedig Osztriának indítá, Serblusokat és Oláhokat gyűjtött ez, benne forrt a' vér, 's mint a' vilám a' reteszeken olly könnyen ment hódítva 72 falun keresztül, az Bécsben megfélemltet Fridrik Cremsbe költöze. Kinizsyt Mátyás, Fridriket Kinizsy nyomba követ-ték, Cremset és Steint vevé most ostroma céljául. Fridrik itt-sem lelven biztos menedéket, a' halált kerűlni Stajerbe sietett. Már meghódúlt az inség és éhség kínozza város, midőn fegyver-nyugvás hirdettetett, mellyre Dec. 1-jén 1477 béke következze.

Pál nem sokáig boszszonkodhata a' békére, mert keleti Róma' dühödt Császára kajánkodó lelkétől üzetve Erdélyt prédálta, ennek hírét hallván a' Király, mind jutalmúl mind pedig azért, mivel tudta hogy alkalmasb kézre nem bízhatja, Kinizsyt Temesi Gróffságra emeli, őt 's Báthory Istvánt arra intvén, hogy az Oszmán minden mozdúlatira figyelmezzenek, 's ennek ismért 's bizonyított tehetségek szerint gátot tegyenek. Báthory az Erdélyi Vajdaságra emeltetett, 's néki tétetett tisztúl, hogy a' szédelgő Erdélyieket, kiket a' Török fegyvere szerte vert, öszszegyűjtse, 's velek az ellenségre rohanjon. Sereget gyűjt, 's ezt tenni inti Barátját Kinizsyt-is, Kinizsyhez Újlaky Lőrincz sietett a' győzhetetlen fekete sereggel. Mátyás maga a' fő városban maradt új sereget hívni 's Fridrik' tetteire vigyázni, nagy segedelmére nem rég Sixtus Pápa küldött követje által 90,000 darab aranyat, hogy azt a' Török ellen használja. Szép számra szaporodván serege, melly Oláh, Szász és Magyarokból állott, vele a' pusztított Erdélyből vissza térő

Tar elébe megy, a' Kenyér-mezői síkra közelgett már a' Török, csoportja megett nagy prédát 's 60,000 rabot rejtván. Báthory látván ellenét, elrendeli csoportjait, a' Szászokat hadának jobb szárnyára síkságra, az Oláhokat és Magyarokat a' bal-szárnyra hegyes állás pontra helyezvén, magának a' Vasasokkal a' közép sereg vezérlését tartá-meg, tágassan teríté-ki a' büszke pogány nagy számú ezredjeit, 's várta a' csata jelt. Báthory lelkesíté hőseit, 's szavaira az egész sereg csatát kiáltá győzni vágyó lélekkel. A' Szászok nagy erővel kezdék az üldözést, sok ellen hullott mind a' két részről, de végre a' Török nagy számának engedni kénytelenítették, 's részént lekasaboltattak, részént Marosba hűlt harci tűzők. Nem vívott jobb szerencsével a' jobb szárny, hasonló sors éré őket, 's már hanyatlott a' győzelem reménye. Maros véres hullamokat hömpölygetett, 's a' segéddel várt Kinizsy nem jött még. Báthory csak a' halál teremébe látván menedéket, még egyszer felbuzdítja osztályait, maga ront öldöklő karral az elő-haladó Török csapatok közzé, de haszontalan, Ali-Bégének tetszik a' győzelem, két lovat vesztett már a' hős, 's hat sebből folyt piros élete. De hagyjuk itt Újlaky Lőrinczet szóllani, ki az egész csata kimenetelét 's folyását jelenti Fejedelmének:

„A' férjfiak parancsodat végbe-hajták, olvasd a' mit én mint szemtanú írok; mert én „nem tágitottam oldaloktól. Csapatint gyűltek a' Székelyek, Magyarok, Oláhok és Szászok Báthory körül. Jelenése a' nap feltűnte vala, tartós kemény téli fagy után. Ő népeit Sadobányára vezette. A' Kenyér-mezőn állapodott az ellenség, jövetelünk hírét hallván, a' hajnal-hasadtával rendelé a' csata-rendet, Báthory, osztán Misét szolgáltatott. Komolyabban mint most tellyes életemben nem imádkoztam. A' Pap Amenje után mindnyájan eskénk Istennek, Neked 's Hazának, hogy a' csata-mezőt nem másként hanem mint győzők hagyándjuk. Ez Királyom! egy nagy esk vala, minden szem lángolt, minden szív magasban dobogott, midőn zengett a' légben. A' vihar jele harsogott, 's most borzasztó valóság lön.

„Bal és jobb szárnyon harczoltak, vertek 's hullottak férjfiaink, Báthory a' nehéz fegyverű lovagok előtt mint-egy Isten úgy állott, kémszeme méregeté, az erőknek, mellyek egymást dúlták, emelkedését vagy hanyatlását. Csendesb lön a' szárnyakon, a' Maros már vérrel festve vala. A' megmenekedés vagy kétségbe-esés pillanatja jelen volt. Most felpattant Báthory 's lovagjaival az ellenség homlokának rohant. Csak hamar közökbe vették. A' rend, helyet tért a' dühnek. Sok ezer utólszor lihegett itt. Még állott a' hős, hat seb meg-nem rendíté bátorságát, hanem a' győzelem a' Barbarusok pártján, munkánk végezve, halálunk elhatározva vala. Most jött Kinizsy le a' hegyen a' fekete sereggel. Mérges rohanása az ellen' hátára, hegy-ár omlása volt felhő-szakadás után. Mind két kézzel felfegyverkezve, dúlt maga körül mint az éhes Oroszlány az elhagyott juhnyájban. Feketéi végeztek ott, ahol ő kezdett. Mi tért nyertünk, 's a' gyilkoló vivás megújítatott. Kényteleniténk a' szerencsét részünkre hajlani. Egy forró órában 30,000 Törököt küldöttünk Prophétájok ölébe. Báthory 8000 vesztett, Kinizsy egyet-sem. Ezen rettentő emberrel a' fél világot sírkertté változtathatod, ő a' halál' zsoldjába van.

„Báthory' sebei nem veszedelmesek, még részt vehete az innepen, melly a' vér-síkon szenteltetett. Az egész Török-tábor a' prédával mellyet össze-gyűjtöttek, nekünk maradt zsákmányúl. Sok élelményt lelénk, 's a' napi munka fűszerezé élvezését. A' holtak

„tetemei voltak asztalaink 's padjaink, minden örömben úszott. Kiket a' halál meggyő-
 „zésének fennérzete nem lelkesíte, azokat a' bor tüzesíté; Költőké levénk 's a' győzők-
 „nek diadalmi dalokat harsogánk, úgy a' mint talán fendőcsért Rómaiaid soha-sem te-
 „vék. Elhatároztatott a' holt tetemes sikon egész éjjel virrasztani. Sokan még nem gyil-
 „koltak eleget, 's kiszaguldoztak futó Oszmánoknak útát az örökkévalóságba mutatni.
 „Még némelly büszke Töröknek kellett kezeik alatt vérzenie. Mások fegyvertánczot mu-
 „tattak, vagy fegyver-forgatásban gyakorolták magokat. Kinizsy' komolysága allyasítá a'
 „köz-öröm hangot, észre-vette, hamar fogai közé ragadta egy izmos Török' testét, 's
 „vele a' tánczoló'k rendjében tánczolt. Ez Herculesz öröm táncza kiáltozának a' bajtvivók,
 „'s riadoztak csak kevéssel ezelőtt hidegvérű vezérök' részvétének. Most csillapúl hal-
 „kandan a' nesz, a' tetem mellyen írok, Ali-Bég' egyetlen fia vala, fegyverem alatt bukott
 „azon pillanatba, midőn Báthorinkra a' hatodik seb után a' végső halálos csapást mérte.
 „A' Világ Bíró küldjön mennél előbb illy ítélő-szék elé, a' ki a' main átgázolt, az tudja
 „mi édesen zeng a' haza és becsület azon szava: „te férjfi vagy!”

Ezen diadalnak híre szerte szárnyalt a' Keresztyén világba, 's a' győzők nevét át-
 adá a' halhatatlanságnak. — Valóban csudálni lehet mint győzhetett Mátyás maroknyi né-
 pével annyi népen, mert a' Pápa sokáig biztatgatta pénzzel, a' Német Fejedelmek se-
 gítséggel, de haszontalan küldé a' Nürnbergi Gyűléshez a' Szent-Györgyi Grófot, az ígé-
 ret csak ígéret maradt. Míg Kinizsy 's Báthory Kenyérmezőn győztek, az alatt Mátyás
 a' fondorkodó Fridriket szorongatá 's Jarczayt Salisburg elfoglalására küldvén boszszont-
 gatá, fejébe nagyobb feltételeket forralván az ellen, ki a' Töröknek Európából való
 kiűrtásától gátolá.

Mohamed a' Török Császár megszűnt lenni, A'siát rázni 's Európát rettenteni, har-
 mincz évig vezette csatákra kontyos hadait, mellyekkel a' Magyaroknak sok véres bélyeget
 vágott. Fényes 's gazdag thrónjának Bajazeth vala örököse, de irigylé e' szomorú sze-
 rencsét Dschen nevű testvére, harczot terített Natóliában, testvér testvér ellen szöllítá
 fel a' halált. Sixtus a' Keresztyénség első Püspöke szív-örvendve látta a' gyönyörű al-
 kalmat a' Török elűzésére. Egész Európába harsogtatta Rómából zengő szavát 's az
 egész Keresztyén világot fegyverbe öltöztette volna. Mátyás is átlátta, ha most nem,
 tehát soha-sem szabadúl-meg Országa a' kártékony szomszédától, minden szem reá figyelt
 's inkább még midőn Magyar Balás' Otrantói győzedelme elhíresedett. Az Olasz Fejedel-
 mek mind Mátyást kérték, ragadna fegyvert, 's parancsolna seregeiknek mellyeket kül-
 deni fognak. A' Pápa közben-járás által Fridrikkel fegyver nyugvást kötött, 's Száva
 partjain állott győzni szokott seregeivel. Midőn táborába azon hír érkeze, hogy Fridrik
 hitet szegve Soprony körül dúl. Méltó haragjába Mátyás, Edelbach 's Zelényit előre
 küldi Osztriát dúlni, őket Fridrik tetteit bosszúlni, követendő.

Kinizsyre bízta többi csapatját, tudván hogy a' hol ez áll, ott áll a' győzelem-is.
 Serviában csaponga ő Jaksits és Wuk társaságában 1481 Oct. holnapjában, 's az ott tanyázó
 Oszmánokat Krasováig űzte, ezt megvette 's 12 napig őrzötte, míg tudniillik Mátyás
 hatalmas okoknál-fogva vissza nem hívta, ekkor 50,000-ből álló Serblus Gyarmattal,
 1000 Török ház-néppel 's temérdek zsákmánnyal tért vissza. Mátyás a' Pápát Kinizsy
 tetteiről tudósítá, hogy látná mit lehetne most reményleni ezredeitől, ha kül-villongá-

sok nem kívánnák hadi hatalmát. Sixtus eleget könyörgött, ígért, fenyegetett, de haszontalan, Mátyás nem halgatott reá, Fridriken való boszszú volt czélja, 's ez Bécs falai közt mellyek nem sokára neki hódultak enyhült. A' Castellai Püspök jelent-meg Ursinus Theanói Püspök helyett Budán Apostoli hatalommal, hogy a' fellázadt Keresztyén sziveket megnyugtassa, 's a' pogány ellen fordítsa.

De Fridrik a' Törököket és Velenceieket Mátyás ellen bizgatta; az első meghalgták szavait, 's Szendrőnél készülleteket tettek. A' Király elűzésökre Kinizsy 's Dóczy Pétert küldé, villámként termettek ezek rendeltetésök' helyén. Kinizsy a' harczot elrendelé 's a' Törökre rohant, kétszer kénytelen volt hátrálni, illy szégyennel nem akart visszatérni, 's a' halált várva menydörgéshez hasonló szavával biztatván népét, maga első ront az elő-haladó tar-hadra, 's a' győzelem az övé vala, a' vér-síkot 3000 pogány fedte.

Ez alatt Bajazéth Vezérei meg-nem elégedtek uralkodásával, 's Mátyást hívták birodalma' elfoglalására. — Mátyás erre nem halgatott, hanem hontalan testvérét Dschent a' Rhoduszi Templáriusoktól, kiadatni kérte, a' mit azok megtagadtak, Bajazeth mind ezekről tudósítva Mátyásnak öt évi fegyver nyugvást ajánla 1483, mellyet, ez mind tanácsosainak Várda Péter Kalocsai Érseknek és többeknek, mind a' Pápának ellenére elfogadta. Azonban nem bizván Corvín a' Török hithez, Kinizsyt ör gyanánt hagyá a' határ széleken. — Fájt ennek hogy társaival Osztria pusztításában nem osztozhat, 's fűzérét nem díszesítheti új vérmezei virágokkal.

Nyúgód most Kinizsy, de 1490 véletlenül Bécsben történt halála Mátyásnak inkább megrázta keblét a' hősnak mint minden csaták. Nem volt thrónjának örököse, életének egygyetlen örömét, kinek mind munkáját, mind tudományát felszentelé, a' hozzá olly igen hasonló Corvín Jánost nem választák Királynak boldogított Jobbágynak, mert imádta Izabelláját nem köté az Papi-áldás a' Királyi ágyhoz. Mit tett volna a' Magyar atyaként buzgón szerető János? arról csak álmodnunk szabad. Gyűltek a' korona elfoglalására a' világ' minden részeiről, fegyveres kézzel. — Ulászló választott. Ennek hódult Báthory ennek Kinizsy. Mit mondjak? ne nevezzem e' hálátlanságnak, hogy e' hős jóltévőjének, ki őt porából kiemelé, fiát nem-csak elhagyá, hanem fegyverét-is ellene fordítá. Corvín Jánost atyjai érdemei biztatták, 's a' reá maradt nagy kincs elegendő fedé kölcségeit, 's így reménylé hogy a' thrónt erővel megnyerheté. — Csoportokat gyűjtött, de Ulászló' pártja Kinizsyt küldé ellene. A' Csonthegynél várta őket igen erős helyezetben, Jánost egy oldalról a' Sárviz, más részről megvívhatlan sánczok oltalmazák. De Kinizsy hamar talált rést, 's egy ütközet elegendő vala Jánost futásra kényszeríteni. Pétselt lelt nyug-pontot, 's onnét kezdé az ajánlott béke felől értekezni, melly utóljára végrehajtatott. János részéről a' korona vesztésével, melly Ulászlónak átadatván ezzel ősi pompával megkoronáztatott, a' koronázási szertartásnál Kinizsy vette a' kardot.

Maximiliánt az ősz Fridrik' fiát is, kit Székely Jakab Auraniai Pörjölsegité, hamar elűzték Ulászló hívei, — úgy hogy csupán Albert, Ulászló testvére vala még hátra, ki a' Magyar koronát fejére iparkodott tenni, 300 lovagot adtak Kinizsynek 's ellene küldék, de csata nélkül megbékélvén a' testvérek; Kinizsy parancsot vön, hogy a' keleten csapongó Törököt korlátjaikba üzze, 's Székely Jakab Maximilián leghatalmasb szítója' erejét megrontsa. Itt elmondhatta Kinizsy: Jöttem, láttam, győztem. A' Törököt megverte,

Zágrábot megvette, 's Székely hatalmán fájdalmas sebet ejtván, nyugvás nélkül új harczokra készült, mert míg ő itt szerzé a' békét, addig Zápolya, Batory, Dóczi, Fehervárnál mellyet Maximilián bírt harczoltak, a' legalkalmasb időben hozzá ezeknek 5000 főből álló seregét, 's megvévén a' hajdoni Fő-Várost, Veszprémet-is megszabadítá 's Vásonyt saját Várát is kicsikarta a' Németség kezéből.

Most Királya parancsa szerint a' fekete sereget vette keze alá, 's a' Török ellen sietett, kik a' Temesi környéken 's Szendrőnél dúltak, hamar megzabolázá őket, 's temérdek foglyokkal tért Temesvárra, hol a' pogányokat, a' legszörnyűbb kínokkal végezté ki a' világból, némellyeket, úgy beszéli Bonfin forgó malom-kerekekre költeté, másokat lassú tűznél süttetett, másokat elevenen megnyúztatott vagy öszszekötött lábakkal és kezekkel sokáig éheztetett sertéseknek adatott. — Ezen Emberiség ellen való tettei Kinizsynek életében olly rút mocskok, melly dicső pályájára elolthatatlan homályt borítanak. A' Török Táborból vissza-jöven saját polgártársai ellen kellett fegyverét fordítania, azok ellen kikkel győzni tanúlt. A' fekete sereg az el-szegényedett Ulászlótól nem kapván sok ígéretekre-is zsoldját, zavarogni kezdett, 's pusztított Szeged körül. Kinizsytevék ostorá, 's ez ellenek tört. Halasnál őket sáncaikból kicsalta 's a' téren körülvette, hosszas védelmezés után 700 vitéz látván harczitársát a' halál hadi párnáján, meghódult, 's ez lón vége az olly győzhetetlen 's dicsőséges fekete Cohorsnak.

Nehéz csapást küldött reá a' seregek Ura, guta-ütés elvesztette nyelvének használatát, de nem vele született tüztét, bátorságát, 's Királya eránt való hűségét. Mennyire becsülte, szerette, 's tisztelte legyen Ulászló őt, azzal bizonyítá-meg: hogy Báthory István lehúnytaután 1492 Jan. neki adá a' fontos Ország-Bírói hivatalt, mellyet ő nyelv nélkül is olly ügyesen viselt, hogy akkor jobbat nállánál nem nyerhetett volna. De a' béke csarnokában sem élhetett ő, hogy a' harczmezőre többé kine lépjen, ugyan azon esztendőben ment Som Józsa társaságában a' megfagyott Dunán át, Ali-Béget két vár elvétele által megszegényítette, a' Töröktől pedig sok embert, pénzt, marhát elrabolt. Utánna sietett Ali-Bég, de a' Duna jege olvadozni kezdett 's Szendrő túl-partján nem tölthetvén Kinizsyn boszszúját, azt ön magán, szakállát, ruháját az ellen-sereg' szeme láttára 's múltságára tépdelvén enyhítette, hűtötte.

Ali a' vett szégyent, melly sem első sem utolsó vala lemosni készült, némelly alacson lelkeket kik Belgrádot őrzék sok pénzen megvett, de jókor megtudta ezt Kinizsy 's derék sereggel lövelt szellő sebességgel Belgrádba az árulókat elfogatta, tömlőczbe vettette 's szokott de helybe nem hagyándható kegyetlenséggel büntette. A' Törökök reménye bé nem teljesítvén, kudarczal mentek Mitrovicznál a' Száván keresztül Slavóniába, prédálni, égetni.

Ulászló némelly zajgásokat személyes jelenlétével lecsillapítván, Budára vissza útját Temesnek vette, hol Kinizsy reá várakozott. Érzékenyítő látmány vala a' néma elévült hőset ifjú Királya előtt térdén látni, szűnhetlen hívsége kijelentésére, érzékenyítőbb vala látni mint szegezé nyakának sok csatákba köszörült kardját, megmutatni vágyván hogy élete a' Hazáé és Királyé. Meglágylva emelte-fel őt Ulászló, 's megölelé, a' leghatalmasb tűz folyt Kinizsy ereiben, 's minden mozdulata azt mutatta, hogy egygyetlen vágya a' Tar' ki-írtása.

14,000 Vitézzel költözött a' Törökök rettentője, Drágffy Bertalannal utolszor a' dicsőség és halhatatlanság' véres verőczéjére. De futott előtte az ellenség, gát nélkül érkeztek Szendrőig, ezt a' tűznek adták prédául, 's temérdek kincsekkel rakodva a' Király parancsolatjára vissza-tértek Belgrádba, bár mint ellenkezett Kinizsy — ki ekkor Constantinápolyt tekinté győzedelmei határának.

Annyi harcz, megviselte Pál erejét de nem lelkét, ő a' ki annyi iszonyú képekben látta a' halált, a' szeretet és barátság' karjaiba szünt-meg lenni Novem. 20-kán 1494. Eltakaritatott Vásonyban Szent Pál Szerzete' sir-boltjába, mellynek ő emelte itt telepedése helyét 1483-ban. Nője emelt neki egy egygyűgyű követ. Magzatban nem adta-át nevét, a' jelen 's később kőrnak, de tetteiben élni fog míg a' halhatatlanság tart. — Köz-emberből emelkedett annyira, hogy minden a' ki vele lehetett örült társaságának, 's saját fáradságával emelkedett azon pontra, mellyen pompásan ragyogott, a' minek jeléül később néhány évvel, veres márványból állitatott képe, melly lelketlen idom, 1552 egy dicsőséget írigylő Töröknek halált hozza. Ez boszszújából, reá lövé piztollyát, a' kemény-kő viszsza-pattantá a' lövőre ön-golyóját, 's boszszú dühének áldozatja lett:

Felesége, egykori Vezérének Magyar Balásnak Benigna nevű leánya volt, ezzel Ipának halála után, annak nagy, tágas birtokait kapta, méltó arra hogy olly hősnek szeretett gyermekét ő birja pályája' terheit enyhíteni. Kinizsy egyenes lelkű, fondorlást nem ismerő, kemény szívű hős volt. Kész mindenkor és mindenhol Honáért a' legrettenetesebbet végbe-vinni. A' ki benne sok hibát talál, tulajdonítsa annak egy részét ifjúi kifejlődésének, másikat a' kor mostohaságának.

Kovácsóczy.

13.

Vashington Irving' Irásai közzül némelly Darabok.

(Folytatás.)

Könyv-csinálás' mestersége Londonban.

Gyakran csudáltam a' sajtó' termékenységet, 's meg-nem foghattam, mikép eshet a' meg, hogy külömben a' terméketlenség' átkával a' természettől már megveretett fők, annyi sok kötetű elme szüleményeket adnak a' Publikum eleibe. De valamint az élet' útján a' tovább haladó előtt, a' csudálkozásait felingerlő tárgyak mind inkább meg in-

kább enyésznek, 's végre tapasztalja, hogy minden álmélkodást gerjesztő eseteknek igen egyszerű, 's gyakran igen csekély eredeti okai vagynak, úgy történt Londonban-is vándorlásom' alkalmával, midőn tudni-illik én ollyas valamire bukkantam, melly a' könyvcsinálás' titkát előttem felfedezte, és e' miatt volt csudálkozásomnak egyszerre véget velet.

Olly minden résztvevőség nélkül köszáltam egy nyári nap' a' Brittusz Muzeumban, a' mint a' meleg napokban a' Muzeumban lenni szoktunk, vagy a' mineralék' üveg-al-máriumához támaszkodtam, vagy valamelly Egyiptomi Mumiára edzett hieroglyphán tanakodtam, vagy ehez hasonló foganattal a' magos padolatra festett allegorikai figurákat vi'sgáltam. Míg így tunyálkodva báméskodnék, figyelmem több sor szobák' végen nyíló ajtaján függve maradt. Az ajtó be-volt ugyan téve, de ollykor kinyitattott, honnét furcsán és jobbára feketében öltözködött férfiakat láttam ki-'s belopódzni, és a' szobákon keresztül, a' nélkül, hogy valamire figyelmeztek, el-el suhanni. Ez kíváncsiságomat igen felfingerlő titok volt, de én magamat ezen tenger szorulaton akármiben kerülő általmenetelre, azon előttem esméretlen tartományba jutásra, 's annak kifürkészésére azonnal elhatároztam. Az ajtó épen olly könnyen megnyílt kezem alatt, mint a' megbabonázott paloták' kapui a' koborló lovagok előtt felnyilni szoktak. Egy tágas szobában termettem egyszerre, mellyben körös-körül nagy polczokon tisztes vén-könyvek heverték. Ezen polczok felett, azoknak párkányozati alatt több ökor' Szerzőinek már megbarnult képei függöttek. A' szobában, több írásra és olvasásra alkalmas asztalok állottak, 's ezek mellett több szorgalmatos elhalaványodott férfiakat láttam, kik az elporosodott könyveket figyelmetesen olvasgatták, a' molytól megrongált kéziratokat kikutatták, és azoknak foglalatjokból kivonásokat irogattak. A' legnagyobb csendeség uralkodott ezen titkos szobában, kivéven az író-tóll' karczolásait, vagy pedig az egyik helyből a' másikba mozduló, a' nagy Foliántokat forgató bölcseknek tudós vi'sgálódásoknál a' felfújt üresség miatt eredő sohajtásait, hallani mást nem lehetett.

Ezen Bölcsek közzül, némellykor egyik, vagy másik keskeny papiros darabra valamit felírt, a' csengető jeladásra megjelentt a' szolgál, az írást halgatással átalvette, a' szobából elsuhant, és kevés vártatva nehéz könyv-kötetekkel megjelentt, ezekre azonnal a' Bölcsek éhes harapódzással rohantak. Nem kételkedtem már azon, hogy én azon babonások között ne lennék, kik a' titkos, mély tudományban egészszen elmerülni szoktak.

Ezen jelenés egy Arabs bölc's' meséjére emlékeztetett, a' ki az év-szerént, csak egyszerre felnyíló hegy' gyomrába helyeztetett, megbabonázott Könyv-tárba jutott, hol a' varázsolt hely' babonás lelkei minden parancsolatjára engedelmeskedtek, és kíváncságára mindenféle titkos tudományokról írt könyveket hozni készen voltak, és így ő, midőn az esztendő végezetével a' tündér-kapuk sarkaikból ismét kimozdultak, a' tiltott mivek, és tudományok tapasztalásaival olly gazdagon fel-volt ruházva hogy ő a' más emberek felett már könnyen elrepülhetett, és a' természet' erejének, kedvére parancsolhatott.

Mivel illy formán kíváncsiságom a' legfelsőbb lépcsőre hágott, meg-nem állhattam, hogy egy a' szobából kisuhanni akaró szolgát magamhoz ne szólítnám, azon kérést sügtam fülébe: fejtené-meg nekem ezen különös látás' valóságát. A' szolgának egy-két szavai elegendők voltak felvilágosításomra, 's abban megbizonyosodtam, hogy ezen tö-

lem babonásoknak vélt férjfiak jobbára szerzők lennének, és éppen itt csinálnák könyveiket. Én tudniillik a' Brittusz nagy könyvtár' olvasó szobájában voltam. Ezen könyvtárban, minden kornak és nyelvnek igen gazdag könyv-gyűjteményevagyon, e' közzül már több kötetek vagy feledékenységre jöttek, vagy pedig ritkán olvastatnak. Ezen elenyészendő Literaturának magányos tavához folyamodnak több új Írók, innét meritik klaszszikus tudóságaikat, és azon tiszta, meg-nem romlott angolságokat, melyek igen csekély ön gondolatjaik' patakocskáit áradásba hozzák.

A' nagy titok tárva lévén előttem, egy szegeletben leülve, ezen könyv-manufactura' módját kezdém vi'sgálni. Láttam egy össze-fonnyadt sárga-bőrű, sovány, hitvány embert, a' ki csupán gothus betűkkel írt, már elrongyolódott régi könyveket forgata, ezekből ő bizonyosan valamely mély tudományú munkát igyekezett össze-rakosgatni, tudni-illik olly munkát, mellynek tulajdonában, mindenkinek, ki csak a' tudós névre szert akar tenni, kellek lenni, az az: ha azt nem olvassa-is, csak könyv-polczán álljon, vagy asztalán nyitva légyen. Láttam ollykor-ollykor zsebéből kétszer sültet vett-ki, azon rágódott, de hogy ez ebédje volt-e? vagy csak gyomor-erősítője, melly a' száraz tudományok mellett sokáig tartó tanulás és bölcsekedés miatt elgyengülni szokott, nem tudhatom; 's ezt azoknak bölcs ítéletükre bízom, kik nálamnál tanultabbak, okosabbak.

Amoda ült egy kövér kicsiny emberke, világos színű ruha volt rajta, finnyás, pletyka vonások látszottak ábrázatján, szeméből kitetszett, hogy Könyvárosával barátságos lábon áll. Figyelmetes vi'sgálódásom mellett észre-vettem, hogy ő a' könyvkereskedésre éppen alkalmas külfömbféle munkák' szorgalmatos gyűjtögetője. Kiváncsi voltam megtudni, miképen készítgeti eladandó portékáit. Ő nagyobb zajt tett a' többinél, szorgalmatosabb-is volt, sok könyvet forgatott kezében, keresztül futott több lapokon, és kéziratokon, használható darabkákat majd innét, majd amonnat kiszedegetett; sorról-sorra, tudósításról-tudósításra ugrált kapzsi szemeivel, itt egy kicsit, ott egy kicsit kicsipdesett. Összerakott könyvének foglalata olly külfömbféle lett, mint Mackbeth' boszorkány kazánya. Itt egy új, ott egy hüvelyk, itt békanyál, ott fülbemászó-fülánk majd tulajdon gagyogásával, majd mást majmolásával egybe-keverve. *A' habaréket e'kép' vastagnak, eladandónak csinálta.*

Valyon nem célerányos-e gondoltam magamban, a' könyv-írók' hajlandóságok a' lopáshoz? A' Végzés nem így gondoskodott-e, hogy a' jónak, bölcsnek magja századokról-századokra terjedjék, és ollyas munkák' elkerülhetetlen elenyészte meggátoltassék, mellyekben a' jó, és hasznos legelőbb kicsirázni, virágnani kezdett? Látjuk a' természetet melly furcsán, és csudásan szokott szorgalmatoskodni, hogy a' plánták', 's fák' magja egy klímából a' másikba által vitetődjék, úgymint a' madarak' tolvajkodó órrát használja e' célra, illyenkép a' dögöknek, és a' szántó-földek, kertek, erdők, megútált rablóinak vélt szárnyas állatok, valóban a' természet' javainak ide 's tova hordói, így a' tenyészet' mindenkor, mindenütt virágzó áldásait csak nekik köszönhetjük. Ehez hasonló móddal terjesztik szét a' tolvaj-írók' az elavúlt, feledékenységre süllyedt szép, és jó gondolatokat, ők okozzák, hogy azok a' később időkben-is gyümölcsözzenek. Az illyen munkák valóban lelki-vándorlást téznek, majd ebben, majd amabban a' testben jelennek-meg a' közönség előtt. A' mi előbb egy lomha történet volt, most vidor Román testben újra

feléled; egy unalmas Legendából szívet érzékenyítő Dráma lesz; egy józan filozofiai értekezés alkalmat nyújt több fenn-héjjazó butyborékos próbatételekre. Amerikában-is így vagyon, a' roppant ékes fenyvesek ki-irtatnak, ezek helyett törpe-tölgy terjed-szét, a' leejtett elrothadott sudár fa-törzsökből száu talan gombák nőnek-ki.

A' régi híres Szerzők érdemei' elenyészten semmit - sem bánkodjunk tehát, ők egygyedül a' természet' törvényének engedelmeskednek, a' föld alatt minden élő lételnek határ szabotott; de még-is azon örökös meghatározattal; hogy mindenfélének az egész-szet képző részecskéi soha el-nem enyészhetnek. Valamint a' növények', úgy az állatok' egyikik nemzése a' másik után elmúlik, de *életök' princípiuma* fennmarad örökre, a' faj tenyészik mindenkor. Így nemzi egy Író a' másikat, és minekutánna számos maradékot hagyna hátra; egy bizonyos kor' elélté után eltűnik, úgymint azon Írók' sorához zárazozik, kik előtte éltek, kiket ő meglapott.

Így álmélkodván több csomó tiszteletes Főliántokhoz támaszkodtam, vagy az ezek-ből kipárolgó szenderítő gőz, vagy a' szobában lévő mély csend, vagy pedig az előbbeni kószálásomtól okozott bágyadtságom, vagy talán azon rossz szokásom-is időn kívül aludni, engem elszunnyasztott; de azért képzelődéseim meg-nem szűntek foglalatoskodni. Álmomban a' hely ugyan megmaradott, hol voltam, de az egyes tárgyakban változást láttam, azt álmodtam tudnillik, hogy a' szoba falán függő könyv-szerzők' képei jóval-is megszaporodtak, a' hosszú asztalok eltűntek, a' bölcs Mágusoknak vélt férjfiak helyett rongyos, elszakadozott ruhájú embercsoportot láttam, olyast mint az ócska-ruhák' nagy Magazinuma mellett a' Monmouth útszában pezsegni minden nap láthatni. Ezen rongyosok, mihént valamely könyvet kezekbe vettek, úgy látszott, (mert tudjuk azt, hogy az álomban gyakran minden ellenkezőleg tetszeni szokott.) minthá a' régi könyvelavult szabású ruhára változott volna, melyet a' rongyos azonnal magára öltött. De azt is láttam, hogy egyikik-sem akart tökéletesen így felruházkodni, hanem ebből a' ruhából egy új, amabból egy gallért, ebből az alját, amabból a' derekát vette-ki, így darabonként cziprázgatták magokat, de költsönözött főtjaik közül eredeti rongyaik-is kitétszette k.

Láttam egy jól meghízott veres poszájú Plébánost, ki szem -üvegen által a' penészes polemikus munkákra kandikált mindaddig, míg-csak egy Ekleziásztikus' rongyos köpönyegét magának nem tulajdonítaná, egy másik Theologuszt pedig ősz-szakálától fosztott-meg, így bölcsnek látszani törekedett; de az össze-zsugorodott kábultság' ábrázatján kitétszett, és ez meghazutolta a' magára ruházott költsönözött bölcsességet. — Egy beteges sovány Úr pedig, az Erzsébeth Királyné korabeli udvari ruhák közül kihúzott egy arannyal kivarrott gúnyát, mosolyogva vonta azt magára, egy másik pedig, festett betűs kéziratokkal cziprázta-fel magát, egy virág csomót, melyet a' *példabeszédek' Paradicsomából* lopott-ki, mejjére tűzte, Sidney Fülöp kalapját félre-tette fején, gangosan járt így fel's alá. Egy törpe termetű férjfiúcska, filozofiai értekezésekből rablott darabkákkal párnázta-ki magát, úgy-hogy elől helyesnek tetszett, de hátúlról rongyai lógtak, észre vettem azt-is, hogy nadrágját Latán-írók' pergament tekeréseivel főtözgatta-ki.

Nem-csak rongyos, de jól öltözött Urakat-is láttam itt, kik vagy drága köveket, vagy gyöngyöket tulajdonítottak magoknak, ezeknek csilámlásik fénylettek önnön, de homályos ékeségeik közt. Többen a' régi kor' írói ruházatjokat csak azért látszottak olly szorgalma-

tosan vi'sgálni; hogy azok' ízlését magoknak tulajdoníthatnák; de meg kell vallanom, hogy igen sokan voltak olyanok, kik magokat tetőtől-fogva talpig illyes csillámló cse-csebecsékkel felpiperézgettek.

El-nem múlászthatom, hogy említést ne tennék egy sárga nadragú és harisnyájú, árkádi kalapú *Genieről*, ennek a' pásztori élethez nagy hajlandósága volt, de vándorlási csak a' *Prim roze Hil* klasszikus földén, és a' *Regentpark* magányosságában történnék-meg. Ő magára több *Idilliai* régi Írók' pántlikáit, és koszorúit felfüggesztgette, fejét egyik vállára lehajtván a' zöld pázsintokról fecseggve, a' gyöngy-virágokról fántáziálva lépdegélt ide 's tova.

Figyelmemet leginkább magára vonta egy öreg Úr, Prédikátor ruhában, szörnyű nagy és négy szegeletű kopasz fővel, nehezen lihegve jött-be a' Szálába, könyökével jobbra, balra taszigálva a' gyülevész közt útát csinált magának, mindaddig tolakodott, míg nyakas ön-magával meglegező ábrázattal egy görög Quartanthoz érne, és minek-utánna egy iszonyú bodros parokával kopaszságát eltakarná, a' Quartantot nagy büszkén fejére tette.

Ezen litteraturai maszkerádában egyszerre: „*tolvaj! tolvaj!*” kiáltást hallottam. Mit láttam!? A' falon-függő képek megelevenedtek! A' régi szerzők' fejei kezdettek legelőbb-szer-is mozgni, továbbá a' vászonból kezeiket kinyujtották, és tudakozódva tekintgéltek a' rongyos csoportra, végre haragosan leszállottak függő helyekről, az elrablott tulajdon ruháikat vissza-kivánták. A' zaj, zűrzavar rettenetes lőn, a' boldogtalan vétkesek haszontalan igyekeztek prédájokkal elillantani. Lehetett látni, mikép' vetkeztették-le a' régi öreg Szerzetesek a' fiatal új Profeszszorokat, mikép' vesztették-el a' Dráma-írók, fénylő kincseiket. *Beaumont és Fletcher*, Kasztor és Poluxként küzdöttek egymás mellett a' csatapiarczon. A' rettenetes *Ben Johnson* itt többet vitt véghez, mint midőn ő a' Flandriai seregnél mint önként vállalkozott verekedett. Mi pedig a' csekély litteraturai habarékból össze-kevert rongyosokat illeti; ezek annyi színű ruha-darabokból össze-aggatott gúnyákba voltak felöltözve, hogy *Harlekin*hez voltak hasonlók, nem csuda tehát, ha ezek felett a' viadal olly nagy volt, mint *Patroklusz'* teste felett *Trojánál*. Többek, kiket ezelőtt nyalkán felöltözve tisztelettel szemlélgettem, most egészen meztelen minden ruházatoktól megfosztva lopódzottak-ki a' Szálából. Szememben leginkább az öreg Úr, a' görög szürke parokával, ötlött ő igen megijedve futkosott, utánna többen kiáltoztak, mindenkor nyomában voltak, a' szegény, futtában díszes parokáját elvesztette, mi több még ruhájából-is kifejtették. Kévszempillantatok alatt, az úriás köntösből kivetkeztetve össze-zsugorodott csont-váz lett, és egy darab rongyal, melly még hátán maradt, a' szobából kiugrott.

Ezen tudós Thebánusz' furcsa története engem a' kaczagásra ingerlett, hangos nevetésre fakadtam, mellyre felébredtem 's álmom eltűne. Ezen zűrzavaros csetepaté elvégződött, a' szoba, előbbeni állapotját visszanyerte, a' régi Szerzők vissza-tértek kép-rámájok közé, és komoly csendességben függöttek a' falon. Egyszóval én magamat ismét ébren tapasztaltam, megvoltam támasztva azon szegelethez, hol elaludtam, a' sok könyv-kucakokat reám báméskodva láttam. Álmomból a' kaczagásomon kívül semmi-sem volt való.

kaczajhang még soha-sem halatszott ezen szent helyen, nem csuda tehát, hogy az igen megsértette az egész könyvcsináló társaságot.

A' könyvtár' őrzője azonnal mellettem termett, 's kérdé, vagyon-e engedelem-levelem, elébb nem értém őt, végre megtudtam, hogy a' könyvtár egy ollyas valami literaturai erdő, mellyben a' vadászat tilalmas, és itt senkinek, a' ki csak arra meg-nincs hatalmazva, vadászni nem szabad. Egy szóval úgy állottam itt, mint az, ki az erdő-tolvaj-ságban találtatik, menteni magát nem tudja; szívemből örvendettem-is, hogy minden bűntetés nélkül elhúzhattam magamat, mert féltem, hogy az egész könyvcsináló kuvász reám bocsájtatik.

A' falusi Templom.

Az Ángol falusi templomoknál ritka helyly alkalmasabb az emberi karakterek' kifürkészésére. Több heteket töltöttem egy szíves barátom' mezei lakásán. A' legszebb vidéken feküdt ez nem távol egy falusi szentháztól. Képzeldésemet ezen épület igen magához vonszotta. A' templom az elmúlt csinos kornak azon tisztos maradványihoz tartozott, a' millyenek az Ángoly vidékeknek olly tulajdonos kellemetességet adni szoknak, a' tartományt, mellynek közepén azon templom áll, számos, régi fő nemzetségek lakják, ezek közzül több elhaltak a' szentház' hűs, csendes tornáczában örökös álmat nyugszanak. Az épület' belső falain, a' különböző kor különböző ízléseivel készült emlék-lapok látszatnak; a' sok nemzetségi címektől befestett ablakokon igen homályosan hat által a' világosság a' templom' belsejében. Itt, 's ott több vén urak, 's aszszonyok' halotti szobrai állanak, a' mellyek közzül némellyeken a' lent nyugvók' képmásai színes márványból pompásan kifaragva vannak, a' szembe minden felől, a' büszke oszlopokon a' halandó hűség' bizonyosági ütődnek, mellyeket a' legalázatosabb vallás templomában, az emberi felfűvaskodottság a' rokony por felett kevélyen emelt-fel.

A' szomszéd előkelő nemzetségek, csinosan készült, kivarott, párnázott karszékekben ülnek, a' székek' bezártajtain a' tulajdonos familia' címere fénylik, a' pad-asztalain gazdagon megaranyozott imádságos könyvek hevernek. A' hátúlsó padokon, vagy az orgona mellett lévő Gallerián össze-szorúlva helyt vesz a' köznép, a' templom megye' szegényei pedig az oldal folyosókban ülnek.

Az Isteniszolgálatot egy jól meghízott, orrából trécselő Pap tartotta, a' kinek lakása a' szentegyház mellett volt. Őt szívesen látta mindenki a' környékben asztalánál, ő leghiresebb rókavadász volt fiatal korában, de már-most az élteskor, és a' meghízott test arra alkalmatlanná tették, lóháton megjelent ugyan ő minden vadászaton, de más egyebet nem tett ott, mint a' kopókat a' vadra bocsájtotta, vagy pedig a' vadász-ebédet elrendelte.

Az ilyen Pappal által-ellenben, nem merülhettem az időhöz és a' helyhez alkalmazható gondolkodásokba, mivel pedig én más szegény keresztyén módjára lelkiismeretemben csak úgy nyughattam-meg, ha hogy önvétkeim' sulyát a' felebarátom küszöbénél

lerakhatom; figyelmemet tehát szomszédjaimra fordított vizsgálódásomon foglalatostkodtattam.

Angliában, még idegen lévén, kívánczotam az előbb-kelő Nemzetségek' szokásaival megismerkedni, meg-is győződtem abban nem sokára, hogy mentől több jussa vagy on valakinek másoktól tiszteltetni, az annál serényebb egyszerűségben jelen-meg a' világ előtt.

Figyelmemet kiváltkép' egy főrangú, több fiú és leány gyermekekből álló familia von-szotta magához. Már egyszerűbben, és szerényebben magát valaki nem viselhette, mint ezek a' templomban. Ok gyakran a' legsilányabb hintón, nem ritkán' pedig gyalog-is jöttek a' templomba. A' fiatal leánykák, kinn a' templom előtt megszoktak állani, a' legdicséretesebb leereszkedéssel beszédben ereszkednek a' köznéppel, azok' gyermekeit czirógatják, eggyűgyű beszélgetéseiket békével halgatják; ábrázat vonásaikon, melyeken a' kimíveltség' észrevehető nyomain látszanak ugyan, a' kinyílt szerelmi szépség, valódi vidorság, és a' magokhoz vonszó nyájasság tündöklött. A' férfiak magas, jól nyövésűek, ok az akkori finom szokás szerint ugyan, de csinosan voltak öltözve; ruházatjuk nagy takarékosággal ugyan, de minden szeles bohóság nélkül voltak készítve; egész viseletök természetes, nem erőltetett, felséges kegyelmű büszke gyorsaságú volt, ezek csalhatatlan jelei, a' kifejtődéskor az alacsony-ság alá nem vetett, nem szorúlt, szabadon született, bölcsen neveltetett józan léleknek. Az őszinte senkitől vissza nem tartozkodó bátorság' érdeme abban áll, ha másokkal, bár azok milly alacsony sorsúak legyenek-is, leereszkedő társalkodásba ereszkedünk; csak a' helytelen kevélység olly gyáva, érzélgő, hogy az minden nálánál csekélyebb rangú közeledésétől vissza-irtózik. Gyönyörűséggel láttam az előbbeni úrfiakat, millyen kegyesen kérdezősködtek a' föld-mívelő nép' mezei foglalatosságairól, mulatozásairól, melyekben a' józanon kimívelt rend, ezen Országban szép ízlést gyakorol. Az illyen mulatozásoknál, soha-sem vettem észre egy részről a' felfuvalkodott reátartóságot, vagy más részről a' csúszó-mászó alacsony-ságot; azon tiszteletes különö-zés uralkodik illyenekben, a' melyre a' föld-népe itt, hol a' rang, és születési külömb-ségek vagynak, figyelme-zni szokott.

Ezen érdemes familiával épen ellenkező-kép' viselte magát egy polgári meggazdagodott ház-nép, ez minekutánna nagy kincset gyűjtene, több elszegényedett Nem-esek' jószágait megvette, az örökös uraság' egész élet modját, méltóságát tulajdonává tenni igyekezett. Ezen meggazdagult familia, mindenkor *en prince* jött a' templomba. Felékesített familiai czim-ekkel felczifrázott hintóban ült. Ezüst fényben csillámlott a' sisak-czim, a' ló-szerszám, minden ollyan részen, a' hol csak elérhetett. Három szegeletű paszamántos kalapú, szőke hajporos parókájú, veres ábrázatú kocsis hajtotta a' lovakat, e' mellett egy sima dán-kutya ült. Iszonyú nagy strucz-tollas kalapú, aranyos gombú czifra ruhás két inas állott hátul a' bakon. Az üveges hintó, hosszú tollakon hiringázott. Még a' lovak-is, vagy azért mintha ok-is érzénék a' bentülők' kevély pöffedségöket, vagy mivel a' ren-den kívül keményebben voltak zabolázva, gangos nyakkal, szikrázó szemekkel harapták a' zabolát.

Csudálkoznom kellett minő pompával jelentt-meg ezen fényes készületű familia a' templom előtt. A' szegeletnél megtörtént fordulás, már valami nagyságot mutatott, az ostor' kemény csattanása, a' lovak' erőszakos iparkodások, a' kocsi szerszámok' csillám-

lások, a' kerekeknek a' fővényben csikorgós gördülések, megnagyobbították a' zajt. A' kocsis győzedelmének, hiu dicsőségének szempillantata volt ez, a' lovakat ő vagy megvagdalta, vagy vissza-tartóztatta, mindaddig mig-csak azok izzadó habot nem hánytak, lábaikkal tánczolva tomboltak, minden léptők szét szorta a' kövecset. A' templom felé nyúgalmasan ballagó köz-nép helyt adván a' sebesen hajtott kocsinak, jobbra, balra tolongott, szótalan csudálva bámulta a' szokatlan pompát. A' templom' ajtaja előtt olly hirtelen megrántotta a' kocsis a' gyeplőt, hogy a' lovak nyargaltokban egyszerre megállapodtak, hátúlsó lábaikra felágaskodának.

Ekkor nagy gyorsasággal leugráltak az inasok áltokból, hirtelen felnyiták a' hintó ajtaját, sebesen lekapkodták a' lépcsőt, a' fényes familia' földre léptökre mindent elkészítettek. Legelőbb is az öreg gazda bújt ki veres gömbölyű ábrázatjával, magát a' Börzében uralkodni, egy hunyorításával a' Pénz-vásárt mozgásba hozni szokott tekintettel körülnézte magát; a' férjt követte a' kiszállásban annak egészséges, húsos, henye hitese. Ezen ugyan kevés kevéséget tapasztaltam, vallanom kelletik. Ezen aszszony' eleven képe volt a' henyélő, de becsületes és közönséges élésnek; a' világban mindég jól folytak dolgai, szerette-is a' világot. Néki szép ruhái, szép lakása, szép hintaja, szép gyermekei voltak, körülötte minden szép volt, más dolga a' szerte-szét kocsizásnál, látogatás tevésnél, vendégeket fogadásnál nem adta magát-elő. Felbonthatatlan ünnepi vigadozás volt egész élete.

Ezen pompás hitestárst két leánygyermek követék, szépek voltak ugyan; de viseletökben ollyas valami hetykeség tetszett ki; melly a' szemlélőben a' csudálkozást megcsökkenthette, és őt a' szorgos vizsgálatra kényszerítette. Ők a' *Módin-is túl voltak* felöltözve, és ámbár a' ruházatjok' gazdagságát mindenki megesmérte, de még is kérdés volt, ha valyon azok a' falusi templom' egyszerűségéhez alkalmazhatók voltak-e? Kevélyen száltak ki a' hintóból, a' köznép' hoszszú során, a' földet alig érintő lábbal lépdestek a' templom' ajtaja felé. Bennt futó, a' pór-nép' durva arczúlatit alig érintő, pillantatot vetettek szerte-szét, míg csak a' felyebb említett nemes familiához értek, ekkor ábrázatjok, gyenge mosolygásra változott által, mély, 's csinos magok meghajtásokkal tették-meg tisztelteket, de amazok' viszszafoztatiból nem elegendő esmértségek könnyen észre lehetett venni.

Ezen méltóságra felkapaszkodni törekedő polgárnak két fiáról kelletik még említést tennem, kik egy fényes Kaprioletben jöttek a' templomba; előttök a' csatlós sebes nyargalva loaglott. Ők a' Módinak legújabb rendszabásai szerint voltak öltözve, tudniillik, a' ruházatnak a' bohó férjfiúcskakat bélyegezni szokó mindenféle csekélységével felváltak piperézetve, látszatott, hogy tellyes kívánságok csak a' Módira szorosan figyelmezés volt. Ők az községtől egészen elválva állottak, a' hozzájuk közeledőkre csak félvállról tekintettek, mintha azt akarták volna megtudni, valyon érdemesek-e azok, hogy reájok nézzenek. Ők egymással, ha csak alkalmok nem volt valamely modi szó ejtésre, nem beszélgettek. Még mozdulatjok-is mesterséges, erőltetett volt, mivel testek, a' szokás' nevetséges furesaságához alkalmaztatva minden természetes szabadságát elvesztették. A' mesterség semmit el-nem mulasztott, hogy ezen uracskák, a' mellet hogy tőlök a' természet minden kellemeteséget megtagadott, egészen módi báboznak lát-

szattassanak. Ábrázatok kivülete olly közönséges volt, mint azoknak szokott lenni, kik az élet mindennapos foglalatosságira vagynak teremtvé; viseletek olly felfűvőkodott, a' millyen egy jó izlésű férfi soha-sem szokott lenni.

Ezen két familia' lefestésébe én igen-is bé-ereszkedtem, mivel ezeket úgy tekíntettem, mint a' millyeneket ezen Országban gyakran feltalálhatni, úgymint szerény nagyságot, és hiú alatsónyságot. Nem becsülöm én a' *hosszú titulusos rangot*, ha az a' lélek' nemességével egybe-kapcsolva nincsen; azon Országokban hol a' feszes különbözés uralkodik, azt tapasztaltam, hogy ott a' legfőbbek mindenkor legudvarisabbak, legserényebb viseletűek szoktak lenni, azok, kik állapotjuk' bátorságában vagynak, mást megsérteni soha-sem igyekeznek; ellenben nincs annál semmi útálatosabb, mint az otromba hiúság, és az alatsóny felfűvőkodás, ezek magokat az által képzelik felmagasztaltatni, ha ember-társaikat lealázhadják.

Mivel már ezen két familiát össze-hasonlítottam, el-nem múlászthatom a' templomban észre-vett viseletjekeket is említenem: A' nemes familia csendes, komoly, és figyelmes volt, nem mintha annak tagjai vak buzgó ajtatoskodást mutatnának, hanem inkább tisztelettel, a' jó nevelés, valódi 's bizonyos jelével viseltettek a' szent tárgy, és helyly eránt; a' másik ellenben szüntelen sürgött, forgott, egymás füleibe sugdosott; viseletükben a' piperézetekre félénk figyelmöket, a' köznéptől csudáltatni kívánó igyekezetöket lehetett észre venni. Az öreg úr egyedül csak maga látszatolt az Isteni szolgálatra figyelmezní; ő a' familiának egész ajtatossága' terhét magára vállalta, meredten állott, az egyházi *responzákat* az egész templomban halható nagy hangal mondotta. Viseletéből tapasztalhattam, hogy ő az Ángol anya-egyház' és a' Király' embere, ilyenek szoktak lenni azok, kik az ajtatosságot, és a' Királyhoz való hajlandóságot egybeolvasztják, kik a' vallás' tárgyait a' miniszteri párthoz tartozandóknak lenni gondolják, azt oltalmazni 's gyarapítani szükséges dolognak lenni állítják. Hangos imádkozása csupán azért történt, hogy róla a' köznép példát vehessen, és azt megmutathassa, hogy ő, bár milly gazdag, nagy méltóságú légyen-is, a' vallásra még-is figyelmez. Egy jól meghízott Aldermant (Tanácsbélit) is láttam Londonban, ki a' szegények' levesét nyilván-való helylyen jó ízűen nyelte, minden hörpöntése után szájával nagyot czuppantván azt mondotta: „Ej be felséges étele ez a' szegényeknek!”

Midőn az isteni szolgálatnak vége lőn, a' két figyelmem alá-vett familiát a' templomból kimenni siettem látni. Az ifjú nemesek, 's ezek' leány testvéri, mivel a' nap kellemetes volt, a' szántó-földek között gyalog menttek haza, útjokban a' köznéppel beszédbe ereszkedtek; a' polgár felekezet pedig, szint olly pompával mint jött, el-is mentt. A' hintók megint nagy zajjal a' templom elejbe hajtottak. Az ostor csattogott, a' lópatkó csettegett, a' fényes szerszám tündöklött. Nyargalva iramlottak a' félre-vonúlt köz-nép között a' délczeg lovak, porfelleget hánytak a' kerekek, és így a' büszke Nemzetség, mint a' forgó-szél szemem elől elenyészett.

Kiss Károly.

(Folytatása következik.)

14.

ERDÉLY' HISZTORIÁJÁHOZ TARTOZÓ EMLÉK-ÍRÁSOK.

(Folytatás.)

5.

*Erdély-ország' Rendeinek levele a' Török Fő-Vezérhez. Kolo'svár.
Septemb. 29-kén, 1630.*

Tekintetes és Nagyságos Vezér, nekünk betsülettel való Jó Urunk! Isten Nagyságodat Hatalmas Császárunk' szolgálataiban minden szerencsés áldásokkal látogatván, napjait e' földön sokasítsa.

Tudván Hatalmas Császárunkhoz való igaz hűségünk, és fényes Portájához való kötelességünk tőlünk mit kívánjon, elmúlatni nem akartuk, hogy Nagyságodat minden szükséges dolgaink, és mostani állapotunk felől ne tudósítsuk; *remélvén, hogy most is, 's ezután is minden időben hozzánk való jó akaratjában és gondviselésében fogyatkozást nem tapasztalunk.* Ítéljük azért, hogy Nagyságodnak is némű-némű részeiből lehetett értésére, minémű állapotunk lött légyen egész Országúl mind az oltától fogva is, a' miolta a' Szent Isten az ő bölts itéletiből a' mi boldog emlékezetű kegyelmes Urunkat, Fejedelmünket közülünk e' világból kivevé; tudniillik nem egyéb, hanem mind közöttünk való sok egyenetlenségek, mind pedig körülöttünk való Országokból sokféle rettegések, félelmek, és bizonytalan állapotok, úgy annyira, hogy az oltától fogva majd semmi idő el nem múlt, mellyben ezektől akár melly részeiből is üresek lehettünk volna. Noha pedig ő Felségének előbbi kegyelmes Aszszonyunknak és Fejedelmünknek gondviselése alá kellvén magunkat hagyunk, mivel ő Hatalmasságának és fényes *Portájának* kegyelmes akaratja is a' volt, hogy ő Felségét szabad választásunk után Fejedelmünknek ismérjük: mindazonáltal, hogy Nagyságodnak igazságot kellessék írunk, mind az oltától fogva is abban Országunknak semmi egyéb állapotját nem tapasztaltuk, hanem tsak romlását, fogyatkozását, és jövődöbéli veszedelmünknek reánk óránként való várását, és attól való szüntelen rettegésünket; holott ő Felsége, noha olyan nagy Fejedelmek' nemzetsé-

géből való: mindazonáltal gyarló aszszonyi állapottól viseltetvén, és némelly dolgokban nem jó embereknek tanácsaktól is hordoztatván, immár közel annyira jutatta volt Országunknak állapotját, hogy semmit nem egyebet, hanem csak nagy veszedelmet várhattunk magunkra. És a' mi mindennél legnagyobb: azt nyilván eszünkbe vettük, és valóságosan meg is tapasztaltuk, hogy Hatalmas Császáruk' hűsége alól is bennünköt némelly titkos *practica*i által elvenni igyekeznék. Mellyet mi minden úton úgy elakarván távoztatni, hogy a' mi igaz hűségünkben soha ő Hatalmassága és a' fényes *Porta* fogvatkozást ne tapasztalhasson, minémű rettegéstől viseltettünk csak annak félelme miatt is, Nagyságodnak eléggé meg nem írhatjuk: félvén attól, hogy, ha a' dolog tovább megyen, mi is tellyességgel elveszünk; Hatalmas Császáruk is pedig ilyen Országa' romlása és veszedelme miatt mennyi sok költséget, és számos hadainak fáradságos munkáit fogja azért rendelni, melly dolognak okainak mi méltán mondódhatnánk, hogyha annak eleit-ideit venni nem igyekeztünk volna. Mivelhogy azért mostan is látván az egész Hajdúságnak felkelését, hogy magunkra gondot ne viseljünk, el nem mulathattuk; hanem egész Országúl ide Kolo'svári város mellé táborba szállván, 's ő Felségét elébbi kegyelmes Aszszonyunkat a' reánk való gondviselés és elébb megírt veszedelmeknek eltávoztatása felől megtalálván, mikor ő Felsége a' maga állapotját jól eszébe vette volna, meggondolván azt is okoson, minémű nagy fáradságos és gondos vigyázást kívánjon az Országunkra való gondviselés; annyira, hogy férjfiúi állapotban való okos és vigyázó Fejedelmeknek is elég terhes és fáradságos nyughatatlanságok lehetne e' miatt: tovább Országunknak fejedelemségét viselni nem akarván, tegnapi napon bennünket, minden Rendekeket maga udvarába felhívatván, és személye szerént közinkbe kijövé, maga szabad ingyen való jó akaratjából és tetszéséből, senkitől arra nem kényszerítettetvén, sem nem szorgalmaztatván, Fejedelemségét letévé: minket mindnyájan kicsinytől fogva nagyig hitűnkől, kötelességűnkől felszabadítván. Mellyet mikor mi láttunk volna, előttünk viselvén, minémű veszedelmes és káros dolog volna fő nélkül lennünk akármi kevés ideig is, és a' miatt minémű veszedelmes állapotok következhetnének, úgy annyira, hogy Hatalmas Császáruk'nak és a' fényes Portának is nagy gondot okozhatnánk e' miatt: azt akarván minden úton eltávoztatni, azon napon közönséges Gyűlésünkben, minden Rendeke egyenlőképpen bégyülvén, és legelsőb Istennek szent nevét segítségül híván, a' mi régi szabadságunknak módja és rendi szerént egy szívvel és egyenlő-eggy akaratból és szabad választásunkból a' mi kegyelmes Urunkat, Fejedelmünket, a' Tekintetes és Nagyságos Bethlen István Urunkat és elébbi *Gubernatorunkat* Fejedelmünké és Urunkká választottuk: tudván azt, hogy ő Nagysága Istentől erre a' hivatalra elégséges állapottal felruházott, és ismervén ő Nagyságának mindenek felett Hatalmas Császáruk'hoz és fényes Portájához igaz tökéletes hűsé-

gét; annak felette azt is előttünk viselvén, hogy ő Nagysága a' mi Hazánknak igaz tős-gyökeres tagja, és remélvén az ő Nagysága' fejedelemsége és gondviselése alatt Országunknak tsendességét és békességes megmaradását. Melly dolgok felől, hogy Nagyságodat mindjárt ne tudósítsuk, elmúlatni nem akartuk; remélvén azt, hogy Nagyságod maga bölts ítéleti szerint az előszámlált dolgokat okosan meggondolván, és a' mi Hazánknak megmaradását és a' hatalmas Császárunknak jóvát és hasznát szemei előtt viselvén, e' dologból magában semmi ítéletet nem vészen; hanem a' mi régi, Hatalmas Császáruunktól megerősített szabadságinkat helyén tartani és őltalmazni igyekezi, és Ő Nagyságához is, a' mi kegyelmes Urunkhoz, Fejedelmünkhöz, minden atyafiságos jó akaratját fogja mutatni: meggondolván azt is, élete fogytáig minémű igaz tökéletes hűséggel viselte legyen a' mi boldog emlékezetű kegyelmes Urunk ő Hatalmasságához és fényes Portájához magát, mellynél egyebet ő Nagyságától is ő Hatalmassága és Nagyságtok nem várhat, hanem azon egy igaz tökéletes hűséget. Mellyre nézve illik Nagyságodnak azon lenni, hogy ő Hatalmasságának kegyelmességének jele, ugymint: Botja, Zászlója mentől hamarább megküldessék. Annak felette azt is Nagyságodnak igen méltó szeme eleibe venni, hogy egész Országúl a' mi akaratunknak tekintetinek szükség Nagyságod és a' fényes Porta előtt helyesnek és hitelesnek lenni; és, ha kik ez ellen másképpen adnák e' mi állapotunkat Nagyságodnak eleibe, azoknak szavoknak hitelt semmi részeiben ne adjon; sőt igen erős parantsolatokat küldjön ide ki a' Nagyságos Budai Vezérnek, és végbéli Passáknak, Begeknek, hogy, ha kik a' mi kegyelmes Urunk és Országunk ellen valami gonosz szándéktól viseltetnének, hatalmas Császáruunk' hadait olly készen tartsák, hogy minden késedelem nélkül segítségünkre botsáthassák; mellyből a' Nagyságod reánk való gondviselését megtapasztalván, mi is Nagyságodhoz méltó háládatosságunkat, hatalmas Császáruunkhoz is és fényes Portájához igaz tökéletes hűségünket minden időben mutathassuk. Ajánlván ezzel Nagyságodnak minden időbéli szolgálatunkat és kedveskedő jó akaratunkat, Istentől boldog szerentsés hosszú életet kívánunk Nagyságodnak. — Íratott Kolo'svári Városban, Sz. Mihály' Havának 29-dik napján, 1630 esztendőben. — Nagyságodnak szeretettel szolgálnak

Nemes Erdély-orzágnak minden Rendei.

6.

Mehemet avagy Mahumet Gira Tatár Khám' levele az Erdélyi három egygyesült Nemzethez.

A' Messiás' Nemzetségének Tekintetesei! — Erdélyben lakó Uraknak, Fő-Rendeknek köszönetemet írom. Khámi méltóságos levelem megadatván, jelentem: a' Királytok pártolásban találtatott. Ő Hatalmassága' részéről, hogy megváltoztassék, meg is parantsoltatott; melly dolog felől Császári parantsolat származott, küldetett néktek. Igen szükséges, hogy Császár' parantsolatjának engedelmesek légyetek, közületek egygyet Királyotoknak válaszszatok, ő Hatalmassága' akaratja ellen ne tseledjétek; mert, ha hatalmas Császár' részéről és a' mi részünkről hadak mennek, a' szegénységet lónak lába alá tapodják, pusztulástoknak ti léstek okai. Ha pedig ő Hatalmassága' akaratja ellen jártok, a' hadra magunk is készen vagyunk. Ez írásunk annak az Országnak lakosinak, szegényeinek könyörületességiért vagy. Ezen dologban a' szegénységnek vétké nintsen. A' támadást indító jutalmát megtalálta. Azért szavainkat megfogadjátok, ő Hatalmasságától valami parantsoltatott, azt végbe vigyétek; ha pedig versengetek avagy ellenkeztek, választokat ezen mi Hívünk által küldjétek. Ha pedig a' hatalmas Császár' parantsolatját, akaratját tselekeszitek, mi is ő Hatalmassága előtt jó emlékezettel leszünk. Ezen levelünket megadó *Dombet Alebek* hívünket hamarsággal hozzánk visszabotsássátok, küldjétek. Köszönetünk veletek. Íratott Baktza-Szarájban, Szerhadi Hóban

A' Khám' subscriptiója.

7.

Kolo'svár Városa' Követeinek kötelező írása. Máj. 24-kén, 1660-dik Esztendőben.

Mi Colosvar Varossanak Követi ugimint moostani feo Biro Fejervari *Benedek Deak*, *Auner Gabor*, *Tordai Istvan*, *Brassai Giorgi*, *Ungvári Miklos*, *Kolczos Istvan*, *Gerich Spedi*, es *Grasz mari Kadar Istvan*. Agiuk emlekezetre ez dolgot az Hatalmas Budai Vezernak, es *Generalissanak* eo Naganak, hofi mi az egész Varosunknak megh maradásáért, igirtünk hatvan ezer tallert, az melliet fogadunk igaz keresztelni hitünkre, hofi eo Naganak igiretünk szerent megh adgiuk, meli nagioh hitelnek okáért adtuk ez peczetes levelünket város peczetivel megh erősítven.

(P. H.)

A' Török Fő-Vezérnek Bartsai Ákos Erdélyi Fejedelemhez írt levelének magyarra fordítása.

A' Messiás' vallásán lévő Keresztyén Fejedelmek között Keresztyén Fejedelemnek, Bartsai Ákosnak, köszönetünket! — Köszönetünk után te hozzád a' mi izenetünk ez: tégedet Erdély-Országának Fejedelmének, fő-gondviselőjének tettünk; Istennek akaratjából, Hatalmas Császáruk' győzedelmes ereje által amaz áruló Rákóztit e' világból kitörlöttük, 's annak kezéből tégedet megmentettünk. Hatalmas Császáruk' erejét látod-e mennyi? Azért Hatalmas Császáruk' parantsolatjához igen-igen ragaszkodjál, az igaz úton egyenes lábbal jársz, a' kengyelt igazán nyomjad, mostan Erdélyre rendeltetett *Szerdar Ali Passa'* szavát fogadjad, az ő parantsolatján kívül ne tseledkjél, a' mit Ali Passa parantsol, semmi halasztás ne legyen, azt tseledkedj. A' melly árulók, koborlók az Országban vagynak, azokat ne szánnjad; hanem a' hatalmas Ali Passának megmutassad, hadd büntesse-meg őket: igen-igen megoltalmazd magadat, szorgalmatosan reá-vígyázz, hogy valamint pártjokat azoknak ne fogjad, kik miatt ennyi sok kárt, szomorúságot, nyughatatlanságot szenvedtél. Arra ne tekintsz, hogy te veled egy hűten vagynak, hogy azért azokat szánnjad 's kézbe ne adjad: mert, ha azután Hatalmas Császáruk'nak fülbe esnék, ha miben ezután megtalálnád is, hitele nem lenne szódnak; Hatalmas Császáruk'nak haragjába esel, semminémű szódnak hitele nem leszen: a' szemedet rettenetesen felnyissad. A' mint ennekelőtte, mikor sok szóval tartottál, halogattál, ezután a' ne legyen; a' két esztendei adónak és summának, Jenőnél adott két leveled, fogadásod szerint, mikor mi is tenéked *Athnámét*adtunk, mind egészen meg kell lenni. Azért ne mondjad: ma-holnap megleszen, a' mint ennekelőtte megmondottad, hogy akkorra meglészen, hogy most is nápot tennél és halogatnád, arra mi nem engedjük. Hallod-e, nékem Jóakaróm! a' *Mahumet'* hűtiben kétféle szó nintsen, kétféle szót, hazugságot a' ki szóll, annak sem békessége, sem nyugodalma nem leszen. Eszed, elméd vagyon a' fejedben, miért nem gondolod-meg, egy hamisnak mikor szolgálja voltál, akkor tenéked nem a' parantsolt-e? Mostan Hatalmas Császáruk' Királya lévén, olyan Országnek, mint Erdély, tégedet Fejedelmévé, Királyává tölt, azt a' nagy ellenséget, amaz áruló Rákóztit eltörlötte. Tudom, hogy más hűtön való vagy, azzal egy hűtön vóltál; még is te hozzád Hatalmas Császáruk' ennyi jóval lévén, elfelejtet-e? Ennekelőtte helyedben lévő Bethlen Gábor mitsoda dolgokat tseledkedett, azt soha nem hallottad-e? Hát te olyan ember nem vagy-e? Hát mit gondolkodol? Hatalmas Úrnak, Császárnak szent áldott fejére esküszöm, ha csak valami kicsiny árútatásban találunk

is érni, ha tellyességgel az ökö' szarvába bujnál is, onnét is kikeresnénk, és még annál az eb Rákótzinál is nagyobb ellenségünk lennél. Ugy-é, hogy jobb Hatalmas Császárukknak igaz hűséges Gondviselőjének lenni, és Hatalmas Császárukknak szavát fogadni 's Királyi tisztedben békével élned? Igen meggondoljad, e' parancsolatomban minden akaratomról tudósítotlak: ennekutánna nékem magad' mentegető levelet ha írsz, azzal kedvemet nem találod. A' hatalmas Ali Passának parantsolatja vagyon mindenekről: azért te is annak követéséhez igen-igen hozzá ragaszkodjál, és ő tégedet mindenekről megtanít, mit tselekedjél, és a' miket néki meghagyunk, minde-
nekről tudósít tégedet; te pediglen azokhoz a' dolgokhoz fogj és véghez vigyed, vagy ha véghez nem viszed, értéd oda fel, mint leszen dolgod: mert Hatalmas Császár a' mit akar, véghez viheti, 's tenéked nagy károdra lenne. Immár az a' te akaratod, tselekedjél úgy, a' mint te tudod. Drinápolyban.

9.

*Kemény János Fejedelem' Instructiója, mellyel 1661-ben Bánfi Dié-
nest felküldötte Bétsbe a' Császárhoz.*

Bánfi Diénes Uram' követségére való dolgok.

1.) Megjelenheti ő kegyelme, micsoda nyomorúságos sorsra és állapotra jutott ez egynéhány esztendőbéli változások alatt a' szegény Haza: holott a' Tatár-Khám' bejövetelekor majd hason fele az Országnak felpredáltatott, raboltatott és égettetett: a' derekasabb városok annyira satzoltattak; hogy még abból a' fizetésből ki nem fesel-
hettek. Más felől a' Fő-Vezér Jenőt, Káransebest, Desznit, Bélit, Sarkadot, Szalontát nagy rész tartományokkal egygyütt elszakasztotta; a' mellett esztendei adónkat 50000 Tallérral nevelte, 's 50000 Tallért vetett reánk büntetésül, melly egészen hátra vagyon. És a' mi keservesebb: addig való szabadságunknak megrontásával szabad választásunk kívül parancsolt Fejedelmet uralnunk, és noha annyi földünköt, tartományunkat elvette, olly elviselhetetlen igát vetett reánk: mindazáltal nem hogy ígé-
retin kívül egyéb valóságot, idejében való óltalmat tapasztalhattunk volna; de csak a' szokás szerint való *Athnámét* is meg nem nyerhettük, annál inkább bizonyosok abban nem lehetünk, hogy mindenünknek kiadása után is megmaradásunkat remél-
hessük. Segítsége csak névvel az, de valósággal ellenségünk vólt mindenkor.

Ali Passa is pedig oltalmunkra bocsáttatván és indulván, csak nem utolsó rom-
lásra juttata bennünköt. Mert nem csak Magyar-országnak, de az egész Keresztyén-
ségnek nemes bástyáját Váradot elvevé tőlünk erővel, örökké való síralmas emléke-

zetire Nemzetünknek; 's azzal hiti 's fogadása ellen egész Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok Vármegyéket, sok várakkal és kastélyokkal egygyütt, úgymint: Kereszszeggel, Szakával, Bajommal, Potsajjal, Solyomkövel, Somlyóval, Kerekivel, Adorjánal, Szent-Jobbal, Telegddel és többekkel egygyütt úgy el-akarja szakasztani tőlünk, hogy a' parasztságot Magyar Urának szolgálni nem engedi. Ezeken kívül Zaránd Vármegyének részetskéjét szüntelen fenyegetvén, hodolásra kényszeríti, és a' mellyekből végső elvesztésére való szándékát homály nélkül általláthatjuk. Erdélyben lévő Belső-Szolnok Vármegyére is reá írt, Császár' parancsolatjából levelet bocsátott-ki Váradi *Szinán* Passa, a' Váradhoz való hodolás felől. Így elpusztítván, és nagyobb részit Hazánkunknak elfoglalván; mindazonáltal sem a' nevelt adónak szállításában, sem a' reánk vetett, tőlünk megfizethetetlen summából leengedni nem akarnak; sőt szüntelen reánk való jövetellel, pusztítással, rablással városinkba és erősséginkbe Passának, Békeknek való helyheztetésével, hol pedig egy könek a' másikon való nem hagyásával fenyegetnek bennünket. — Nem utolsó veszedelmünkre való alkalmatosság volt a' magunk között való egyenletlenség is, mellyet az erővel tett Fejedelemség, rendkívül való adózás, és ezek miatt következett sok változó állapotok szerzettenek, melly is immár tellyességgel megemésztí vala Nemzetünket.

2.) Ezekből azért 's több veszedelmünkre való tselekedetiből a' Török Nemzetnek; de kiváltképpen mivel hadait most is el nem bocsátotta, hanem csak a' végekbe szállította telelésnek okáért; sőt, a' mint értjük bizonyosan, azon kívül jövődöre való derekas készülete vagyon — jól kilátszik, mire czélozzon; mellyből nem egyebet remélhetünk, hanem hogy kiuyilván az idő, valami derekas dologhoz akar kezdeni. Azért olly hatalmas Nemzetnek fennlévő ereje, és olly derekas készületi méltán rettegtethetnek bennünket. Mi rajtunk fogja elkezdni a' Keresztyénség' veszedelmére feltett szándékát, hogy, minekutánna Erdélyt elegendő néppel megülteti, bátorságosbban és közelebbről háborgathassa a' szomszéd Keresztyén Nemzeteket.

Nyilván való jelének is láttatik ellenünk való gonosz igyekezetinek, a' hadaknak szomszédságunkban való tartásán kívül, ez: 1-ször, hogy *Athnámét* a' szokás szerint adni nem akar. 2-szor, hogy Ali Passától 's mellette lévő Passáktól sem előbbi Fejedelem, sem Ország' Követei hit-levelet nem nyerhettek arról, hogy, ha az adó és ránkvetett summa tőlünk Hatalmas Császár' tárházába beszolgáltatik, bántodása többé az Országunknak nem léssen. 3-szor, hogy immár Erdélyben is egész Vármegyét kíván, mellyben Szamos-Ujvár, Kővár, Bethlen erős Várak vagynak, és közel Besztertzéig terjed-ki. 4-szer, hogy a' Kolo'sváriaktól és több Erdélyben lévő helyektől azt kívánja, hír-tétellel szintén úgy tartozzanak, mint a' hódolt helyeken szokott lenni. 5-ször, hogy a' parasztságot támasztja-fel, sőt fel-is támasztotta, és a' Nemességet az által tellyességgel el akarja törölni, és a' megmaradott vég-helyeknek és kas-

télyoknak kapuit bététetni. — 6-szor: hogy a' melly helyeknek erővel való hódoltatásában, még eddig módja nem vólt, azokat írogatás, ígéret, és egyéb színes tselekedetek által igyekeznek Erdélytől elszakasztani, hogy így lassanként mind Jobbágynak tegyen bennünket.

3.) Így lévén azért a' nyomorult Hazának állapota, ő Kegyelme igen alázatosan esedezzik Császárnak ő Felségének, szánja-meg ő Felsége utolsó veszedelméhez közelítő Erdélyt, és Császári kegyelmességét mutatván, ilyen nagy inségéből igyekeznek kiszabadítani és kegyelmesen segítségét nyújtani.

4.) Mert noha a' veszedelem közelebb és hamarább éri ugyan Erdélyt, és ezt fogja elsőbben is elborítani; de mihelyt itt végbe viszi szándékát és Erdélyt elegendő néppel megrakja, bizony tovább is fog harapodni a' tűz, és itt erősítettén-meg hadakozásának fészke, innen kezdi bátorságosbban és könnyebben háborgatni az ő Felsége' és más Méltóságok' birodalmát. Micsoda alkalmatossággal legyen Erdély a' több Keresztyén Országokra nézve, mindenfelé mint érkezhessék-el belőle, és melly nehezen üzetethessék-ki belőle a' Török, ha eggyyszer magáévá teheti, derekasán megmutogathatja ő Kegyelme; és abból régen is a' mi eleink, mikor kiszármaztak és e' Hazába bételepedtek, mit cselekedtek, a' Históriák megmutatják. Mellyhez képpes, ha egyéb érdemére nézve Erdélyt nem akarná a' Császár Ő Felsége megsegíteni, avagy csak magokért, és a' Keresztyéuségre abból következhető veszedelmek' eltávoztatásáért cselekedje.

5.) Ha a' *Patrociniumnak* módjáról tenne Ő Felsége kérdést; azt felelheti ő Kegyelme: ha Ő Felsége a' Pogánysággal békélleni akar, Erdélyt abból ki ne rekeszse, a' minthogy az előbbeni frigy-szerzésekben is bé volt rekesztve; ha pedig Ő Felsége fegyverhez akar nyúlni, így is, mint egyéb birodalmait, minket is a' veszedelem alól szabadíttson-ki.

6.) Ha olly kérdés támadna: micsoda háládatosságot mutatna az Ország Ő Felségéhez jótéteményéért? Minthogy Ő Felsége tudja bölcs Tanácsival, micsoda utot rendelt elkövetni a' Törökkel való állapotban, *assistentziáját* is miből és mennyire akarja terjesztetni hozzánk; azért ő Kegyelme igyekeznek megérteni és alkalmatosságot venni, hol járjon az *assistentziáról* való elmélkedése Ő Felségének? Ahoz képpes megmondhatja ő Kegyelme bátorságosan, akármelly úton szerezzen Ő Felsége e' Hazának *securitást*; de mindenképpen hűségünket, és Ő Felségéhez való tökéletes indulatunkat meg fogja tapasztalni. — Az elsőben úgy, hogy Ő Felségének mindenekben engedelmes szolgálji leszünk, minden igazsággal; és noha külsőképpen a' Töröknek lészünk alá-vettettek, és adózással 's egyéb külső tselekedetinkkel oda is engedmességet kell mutatnunk; de szívünk mindenkor Ő Felségénél léssen, és valami az Ő Felsége' vagy Keresztyénség' hasznára vagy ártalmára való dolgokat ér-

tenénk, azokat Ő Felségének ideje-korán *sinceritással* értésire adni el nem mulatjuk, és valamiben, illy szoros állapotunkhoz képpest, lehet szolgálni és kedveskedni Ő Felségének, el nem mulatjuk. — A' második *casusban* úgy, hogy annak ideje és jó módja szerint mi is egygyütt fegyvert fogjunk.

7.) Ha azt kívánja Császár Ő Felsége, mi kapjunk elsőbben a' Törökbe; abban módunk nincsen: 1-ször, mert a' vitézlő nép a' sok változások és hadakozások miatt igen megkevesedett. 2-szor. A' sok adózás és sok rendbéli pusztítás miatt igen fogyatkozott. 3-szor. Mert ne talám a' Keresztyénségnek nagy kárával elborítana a' Pogányság bennünket, míg illendő segítségünk érkezhethék. 4-szer. A' városok, mellyeknek kezében vagynak az erősségek és értékek, igen megrémülvén a' Török erőttől, ha külső segítség és bizodalom nélkül Törökbe való kapásunkat vennék eszekbe, és, kit Isten távoztasson, akármelly kicsin szerencsétlenség találna bennünket, félhető volna, hogy melléje ne állanának. 5-ször. Ha kikben elrejtett gonosz indulatok lappanganának, azok is, szerencsétlenségünk fordúlván, kimutatnák magukat, és bátorságot vennének romlásunkra igyekező szándékjoknak végbe vitelére. 6-or. Pogányság is nagyobb szívet venne, és szarvat emelne a' mi rajtunk való győzedelméből.

8.) Hogyha (kit nem reméllünk) mind a' két karban Császár Ő Felsége feltett segítségéből megkezdենék fogyatkozni, avagy csak egyiket igyekezze Kegyelmed véghez vinni; hogy, ha a' kéntelenség arra vinne, hogy magunk' óltalmára kényszerítetténk fegyvert fogni a' Török vagy ahoz tartozók ellen, Ő Felsége valamelly haddal segítsen-meg bennünket; Birodalmában pénzünkért hadat fogadni, és fegyvert venni, és Hazánkba béhozatni engedje-meg. Ha pediglen Császár Ő Felsége a' mi kirekesztésünkkel megbékéllenék, vagy pedig fegyverrel sem akarna óltalmazni, magunk is bé nem tölthetnők véghetetlen kívánságát a' *Portának*, és így az utolsó szükségtől kényszerítettén, fegyverhez kell nyúlunk, és (kit Isten távoztasson) ha e' Hazában nem maradhatnánk: törekedjék ő Kegyelme azon, hogy az Ő Felsége' birodalmában lehessen befogadtatásunk és bántódás nélkül való lakhatásunk.

9.) Nem kételkedhetünk semmit abban, hogy Római Császár Ő Felsége maga és az Austriai-Háznak szokott kegyelmessége szerént minket óltalma, kegyelme alá ne végyen; és szegény Hazánkunk megmaradására, és mostani szoros állapotjából való kisegítésére Császári kegyelmességit avagy tsak maga Birodalmaira és a' Keresztyénségre nézve ne terjeszse. Illik is bölcsen gondolkodni Ő Felségének arról, hogy, ha az Ő Felsége' és a' Keresztyénség' segítségétől megfoszttatunk és reménytelenekké tétetünk, és így a' Pogányság' erejének nem állhatunk ellene, micsoda akadályok következhetnek ez Országból kedvünk ellen is az Ő Felsége' Birodalmaira. — Mellyet ő Kegyelme igen tsendesén és nagy engedelmesen jelentsen.

Anno Domini 1661. Mense Aprili.

15.

Hazai Literatúra.

Második Közlés.

7. **K**ún történetek a' régi időből, Újj Péter által. Pest, 1828. Trattner bet. 12-edrét. I. 184.

8.) Kemendvár. Rege öt énekben. Írta Császár Ferencz. Pest, 1828. Landerer bet. 16-odrét. I. 156.

Olly időben élünk, mellyben a' majmolás' dühe legnagyobb lelketlenségében uralkodik az elméken. 'S ez nem csak azt a' szikrát oltja-el, mellyet a' természettől talán nyerénk, de végre a' jó műveket is meguntatja az Olvasók' nagy részével: mert minden azonegy hangon pendül. A' mit egy, mint költő 's mint műbíró egygyiránt, nagy emberünk monda ezelőtt sok évvel, hogy t. i. az, ki úgy tiszteli Csokonait mint Hubai, meggyalázza őtet, 's ki Berzsenyit úgy, mint Hoblik, nem méltó azon nagy költőnek szellemét felfogni. Fájdalom! el nem rezzenté a' mímelők' seregét, a' művészség' 's a' lelkesebb fők' kárára azon példákat újjakkal szaporítani; 's méltán kérdehetjük: mit tesznek azok, kik Himfyt úgy tisztelik, mint a' Tuba' apja, a' geniális Regeköltőt úgy, mint a' Hősregész és J—b, mint Újj Péter és Császár Ferencz?

Azon könyv, melly „Kún történetek“ czímet visel, illy virágait nyújtja a' legdeliebb Phantaziának:

Locs-pocs az idő, nagy a' sár,
A' ló benne nehezen jár! I. 83.
Majd tovább beszélem már a'
Zádor vitézt: tölts pipára;
A' dohány jó fölöstök:
Merre van az a' kostök?
Tudod, tegnap hol hagytuk-el
Zádort, oszló vendégivel?
De már egy kis tűz is kén';

Üss-ki! hadd beszéljek én! I. 118.
Már pajtás! a' mit hallottam,
Végtől végig elmondottam;
Nem maradt hátra egy szó:
De itt is van a' Tóczó.
Itt szoktunk mi Debreczenbe
Hatvani kapun menni-be:
Csak hijába, nagy a' sár —
Még is népes a' vásár. I. 184.

Annak, ki így ír, nincsenek írva aesthetikai leczkézések; 's úgy hiszi REC., a' felhozott, nem keresett hanem kikapott sorok, felmentik a' vizsgálás' fontos munkájától, 's csak azt kérdi, van e Olvasóji közt egy, ki illyeket olvasván, úgy ne pirúlna,

min pirúlt REC. a' leírás alatt, hogy nálunk e' században is nyomtatnak ilyeneket. Melly jó, hogy a' külföld nem tanulja nyelvünket; egyesek nem háríthatják-el a' szégyent olly könnyen, mint azt ránk boríthatják egyesek.

Császár Úr, eggy jobb ízlés' vezérlése alatt, botrányozásra nem ad okot. Az illy képet: az álomnak *májai* (l. 24.), a' szorgalmas gazdasszonynak — az olly kitételeket, mint: „a' gyenge szüz majd megveszett“ (l. 56.) a' fonóknak; vagy mint: „kinos fejét erre tekeri“ (l. 38.), „örömkönyűk *potyognak-le*“ (l. 110.) a' parodistának; vagy: „de nem jó szó *világért* is szájába“ (l. 74.), a' közbeszédnek; „Lovára *dobva* magát“ (l. 18.), l. 114: *trucz* a' Németeknek visszanyújtván — valljuk-meg, hogy a' Sümegi költő' minden utánazóji közt Ő ada beszédének legtöbb csínt, 's legtöbb könnyűséget versének. De poetai mívhez ennél még több is kívántatik. REC. a' 156 lapnyi könyvben nem lelt eggy új képet, nem egy meglepő vonást a' személy-festésben; minden, *de minden*, már századik ismétlése elnyűtt 's elhasznált gondolatoknak, elnyűtt 's elhasznált rendben és szólásban; 's olly kevés iparkodással a' régít csak új színekbe is öltöztetni: hogy csudálnunk kell a' Szerző szerénységét. Mert lehet e azok közt, kik Kisfaludy Sándort olvasták egy, ki azt higye, hogy Kisfaludy nélkül Cs. Úr csak két sort írt volna épen úgy, a' mint írta? Kisfaludy' beszéde bő ugyan, de lelkes, tartalmas, *eredeti*; ő nem ritkán téved ugyan szélességekre is, de *nála* ezek az aluddogáló Homérre emlékeztetnek: Cs. Úr ellenben nem bő, hanem széles és híg, 's ha a' *bonus* valamivel több, mint a' *non malus*, róla még azt sem mondhatni: *quem bis terve bonum cum risu miror*. Cs. Úr úgy tisztelte volna példányát, ha ennek hibáit kerülte volna: mert ámbár nincs Nagy hiba nélkül, a' hiba a' Nagynál sem egyéb. Cselekedet' (Handlung) tellyes nemlétével, 's történetek' (Begebenheit) nagy szegénységével REC. nem akarja vádolni a' Szerzőt. Az olly Költemény, mint *Gyula' szerelme* ('s a' Cs. Úr' darabja) minden egyéb, csak Rege nem. A' hiba a' nevezetben van. A' Rege az elbeszélő költés' törvényei alá tartozik, 's ez iszonyodik az olly bő ömledésektől; nevezzük *lyrai költeménynek*, 's fel vagyunk szabadítva az aesthetikus' gáncsai alól: mert az illyen már más szempontokból fog tekintetni. REC. csak azt óhajtotta volna, hogy az az egy helyheztetés (szövevénynek nem mondhatja) új legyen, mert semmi egyéb nem új. Hogy a' Költeménynek a' negyedik énekkel tökéletes vége van, 's hogy az ötödik csak annyiban rokon vele, hogy ugyan-azon személyek fordulnak-elő benne; tudja minden Olvasó, mert a' IV-dik énekkel megszűnt minden felfüggesztés. Henyei és Andor meghaltak, Tibor Ilkával egyesült — mi kell több; vagy lehet e csak sejteni valamit ezen túl? — A' motivumokkal Cs. Úr nem szeret vesződni. Az öreg Henyeinek kedve jó járatlan helyen, eggy, a' hegy' gyomrába benyúló üregben tölteni végső napjait: ezt a' rideg gusztust az öreg Úrnak megbotsáthatjuk, mert karakterét nem ismerjük, 's nem is tudjuk, milly karban állanak pszichikai functióji — csak azt nem látjuk, mit akara ezzel Cs. Úr nyerni.

REC. él az alkalommal, itt némelly régi ugyan, de még — a' mint a' következés mutatja — nem eléggé figyelembe vett dolgot újonnan megjegyezni. Illyenek: terjedett | El, szenvedelmek | Közt, tüdném | El, valóban nem szabadok, Uraim!

Költözöm-

At várva várt lakomba, ah!

és:

Ohajtva várom én ma a'

Leáldozó nap' — — 1. 91.

Így vinni át a' sorokat, scandált sorokban illy hiátusokat ejteni! Hol van Cs. Úr' füle? „Fájt a' szíve, az ajtómon, legalább nem könyvnyelv; *hasznos is, perczet is*, nem rím; *fényt* (fénylik), *jöjjél* (jőj) tűrhetetlen sértegetései a' Grammatikának. Ha Cs. Úr' illyenekre tudna is példát Jelesbekenél, azt súgjuk neki itt: hogy sokat kelle tennünk, ha illyenekért kíméletet akarunk várni.

De mind ezek mellett is Cs. Úr' olly kemény veszszóztetést, a' millyent a' Tud. Gyűjtemény' VI-dik kötetében álló Recensio által szenvedé, nem érdemelt. Ámbár Literatúránk' jelen állapotjában *difficile est satyram non scribere*; az az Ú. Úr' lelt volna ollyakat, kik méltóbbak valának ironiájára; 's megérdemelte, hogy ezen mértéktelen ironizálásért, melly nem jó szívre mutat, a' classzikus miveltségű Fenyéry által (VII. Köt. I. 124.) olly Tribunál elébe idéztetett, hol csípősségeiért alig fog megfelelhenni. A' tett bizonyosan egy kis gonosztságot árul-el: A' mécses napnak mondani, csak hogy mécsisége annál bizonyosabban ötlöjék szemünkbe! Pedig mécs is kell, (noha azt szobában nem tűrjük).

(„Heverj mellém a' gyep —“ Így szólal-fel a' Szerző az első lapon. De kihez szól? A' könyv egy tiszteletre méltó Dámának van ajánlva. — Illy messze viheti a' *serym p* — t a' majmolás. Kisfaludy Sándor Csobánczot *kedvesének* ajánlja, és több finomérzéssel: *Ülj* mellém.

Uraim! egy kis illendőség' érzése is kellene, ha a' világ előtt fellépni szándékunk. De mai nap szerencsétlenségünkre, az Írók' nagyobb serege ezzel nem bajlódik).

9.) Varázsrózsa, Schulze után 's tb. Kassán, Werfer' bet. 1828. 16-rét.

Melly rettentő újítások! hová lesz így Nyelvünk, hová a' Literatura! Így kiált-fel az, ki ellensége az úgy nevezett újításnak a' nyelvben — a' mi nem volna baj; de így kiált az is, ki az Új-iskola' érdemeit becsülni tanulta: 's ez töri-el a' könyv felett a' pálczát. Tudománnyal; törvény szerént; a' maga helyén, az az arra való tekintettel: miről és kihez szólsz; mindég a' lehető mérsékkel, és soha sem az aesthetikai postulatumok' kárára! Ezt tanítja az Új-iskola. De a' Fordító ezt nem tudja. Nyelvtudomány nélkül szűkölködven, törvény ellen és törvénytelenül alkot szokat 's él az alkotottakkal, mérséket nem ismervén, tömve tömi szörnyetegeit; aesthetikai postulatumokról nem álmodván, szóllása keresett, erőltetett; verse darabos: hogy a' *forma* számlálhatatlan hiányai elhallgattassanak. Az eredetinek értését a' Fordítóban feltenni nem lehet, mert úgy érezte volna, miben van a' *Megbájolt rózsa*' (nem Varázsrózsa; Bezauberte Rose, nem Zauberrose) bája, 's hogy ezt a' bájt kell vala visszaadni; Schulze nem Schulze, ha tőle a' könnyűséget és grátiát veszed-el. REC. azt hiszi magáról, hogy egyedül ma-

ga olvasta-el a' könyvet, 's hogy többet mondhatna talán itt, ha egy versszaknál többet nem olvasott volna; de a' megbotránkozás' és neheztelés' érzése *e' mértékben* nem hagyja gondolatit elrendelni. 'S ilyen emberek ellenségei az ügynek, midőn azt támogatni vélik. REC. azt is tartja, hogy a' Fordító' hálájára méltó jussa van, mert nevét felebaráti kiméléssel elhallgatja. Mikor fog a' Varázsrózsa' Fordítója megszűnni, Bústelki, Czobor, 's más illy alakok alatt eredeti verseivel is kísértetni Publicumunkat? A' *furor* nem elég, hogy valaki Költő legyen; annak *furor sacer* kell, 's ez a' Fordítót nem szokta bántani.

10.) A' Véres örökség. Szomerújáték két felvonásban. Írta Fogarasi Nagy Pál. Marosvásárhely, 1827. 8. lap. 92.

Tragoedia, melyben a' Fatum uralkodik; valóban fatalis Tragoedia. A' Szerző görög és francia helyeket ír-ki az előszóba; Aristotelessel kezdi, Müllner és Grillparczzerrel végzi, még is a' darab nem Dráma. Halálmadár, bagoly, szárnyasegér, 's egyéb tisztes állatok, melyeket a' Szerző annyira szeret, ha viharban 's éjjélkor jelennek is meg; nem tesznek tragoediai hatást; a' szél ha dúl, a' villám ha gyújt is, nem tesz actiót; valamint Jambust nem a' sorok' félbeszakasztása, sem nyelvet még a' szók' öszverakása.

Mig mi így tanuljuk más Nemzetek' Íróit, keveset tanulunk.

11.) Magyar Poézis (talán poetika). Alapúl a' verselni kívánók' kedvéért szerzette Papp Ignác, a' Veszprémi fő nemzeti (talán nemzeti Fő-) iskola' rendes tanítója. Veszprém. 1828. 8. lap 103.

REC. a' munka' célját nem tudja. A' Szerző bizonyosan tréfál, midőn a' verselni kívánóknak ajánlja azt, a' kérdések és feleletekben való tanítás mutatja, mely módot P. Úr Normalistájánál gyakorol. Azonban ezt az előadást csak hamar felváltja nyolczadik lapon a' magyar Prosodia versekben. A' próba nem szerencsétlen, de a' rendre nézve némelly igazításokat vár. Az elisiótól igen irtózik a' Szerző és megvallja, hogy *e' tárgyban* Kazinczynak egy követőjét sem ismeri (lap. 36.), de ki tehát arról? A' hiatus ellenben neki nagy szépzég, és ezekben: kertbe' ígértem, zivatarba' a' (lap. 35, 58.) füle gyönyörködik, ellenben: kertben, zivatarban neki durva. De neki jól hangzanak ezek is: *boldogb, gazdagb*; ellenben nem szereti a' *józarbot* (lap 34, 35). Lap 58. parentál a' Leoninusok felett, 's azt mondja, hogy a' magyar Pegazus, most is könnyezi megvettetésüket. Ugyan ott tanuljuk, hogy Gyöngyösi István írt *egy gyönyörű rimes Alagját*. A' görög schemakon kívül ő még a' Szonettet ismeri, a' mi nagy csuda, de ismer rimes verseket is (a' Szonett tehát nem az?), tudniillik a' Himfy-dalt 's a' tizenkettős verset, ('s többet nem?). Sehol inkább nem csudálta REC. a' Szerző' eredeti szempontjait, mint a' harmadik szakaszban, mely a' költői készületről szól (a' prosodia' 's versnemek' ismerete nem készület?). A' verselni kívánók 1) arra tétetnek figyelmessé, hogy ha ki költeményt akar írni, *legyen gondolatja*. Ezt azon lélek-emelő ha-

sonlítással támogatja: „nyomorúlt Csizmadia, a' kinek bőre nincs; miből fog ő csizmát készíteni?“ Talán még is a' Normalistáknak írt P. Úr. 2) arra, hogy a' gondolatnak alkalmas formát adjon, tudni illik „Péter többféle ruhában öltözködhetik, úgy a' gondolat is többféle formában jelenhetik-meg. De valamint ismét Péter akár hogyan öltözzék, Péter marad — úgy a' gondolat 's tb.“ — „A' gondolat' formája — a' vers-nem“ (l. 95). Lap 100. egy nagy szépségű Énekünk gáncsoltatik, mert „mythológiával van rakva“ p. o. Gentián, Jura, Dole, Gotthard, Cenis 's tb. Nagy ég! ezek Mythoszok?

Nálunk még máiglan sem szűnt-meg a' Kritika ellen való panasz. Kezdő Literaturában buzdítás kell, nem veszső, — mondják. Veszső, mondom én. Olly korban, midőn szomszédaink' Literaturája fény-pontján áll, midőn mi magunk megbarátkoztunk a' külföld' nagyemű Lélekmíveivel; olly korban nem ballagni, hanem szökni kell, hogy a' mivelt Olvasó' várásit kielégíthessük. Míg mi ízlés, lélek nélkül költünk, hagy-mázban fordítunk, míg a' tudatlanság, vakság, félszég tanítói méltóságot usurpál; várhatunk e szebb jövődöt? Miért kímélet, sőt még buzdítás az ilyennek? Hogy soha jobb útra ne térjen, hogy a' rosszát szaporítsa, melly a' legbuzgóbb Hazafit is el-ijessze a' honi Literaturától? Én azt hiszem, hogy a' veszső, ha fáj is, azt, kinek talentum jula, gyógyítani fogja; a' többi némúljon-el, 's igyekezzék inkább jó Olvasó lenni, mint rossz Író. REC. számtalan jó Olvasót ismer, ki nem Író; de egy rossz Írót sem, ki jó Olvasó volna, 's azt tapasztalta azon felül, hogy senki nem rontja-el Olvasóinkat inkább, mint a' rossz Író, mert ennek szinte vérében van, mindenütt 's mindenkor kiönteni mérgét arra, kit el nem érhet.

Szűnjünk-meg azt hinni, hogy sok kell; nem! Előbb jó kell: ez el nem fog avúlni, 's idővel sok is leszen. Több idegen tanulta-meg a' gael nyelvet az eggyetlen-eggy Osszian miatt, mint a' magyart illy Írók' serege miatt fogja, kikről feljebb szó vala.

Szűnjünk-meg azt hinni, hogy nálunk még korán jó a' Kritika; sőt valljuk-meg, igen is elkéstünk vele. A' fát addig kell hajtani, míg gyenge. Ha mi kritikaibb lélekkel vittük volna dolgainkat régtől fogva; bizonyosan más színben állana előttünk a' jelenkor, 's jelentéseink örvendetes hangon zengenének: holott most neheztelés, sőt elkeseredett érzés fakaszt a' szóllásra.

De térjünk örvendeztetőbb tárgyakra:

12.) Kisfaludy Károly' Aurórája 1829-re megjelent.

Kevesebb maradandót nyújt, de több popularis dolgozásokat mint egyébkor. Az eddigleni kötetek nagyobb *belső* hasznót hajtottak a' Literaturának, mint a' mennyit fog ez, mert nagy mértékben öregbítették azon mivek' számát, mellyeket példányokként fog tisztelni mindenkor; ez a' kötet nagyobb *külső* hasznót nyújt, mert szaporítja az Olvasók' számát popularitása által. De vajha mindenki úgy tudná a' popularitást a' nemes ízléssel párosítani, mint Kisfaludy Károly. (Recenzióját lásd a' Tud. Gyűjt. XI. kötetében).

13.) A' Pesti nemzeti újsághoz kapcsolt Hasznos Multságok nem rég (II. félév, 44. szám) egy jeles *Bordalt* adtak.

Délczeg, vidám lélek lengi keresztül, 's az előadás és versificatio dícséretet érdemelnek. Közöljük azt itt, mert hol az nyomtatva van, észrevétlenül elvesz.

Bordal.

Bort, bort! reggel estve bort!
Míg lehellek, ezt kívánom,
Zöld, veres, feje se bánom:
Mind deríti a' komort,
Helyre hozza a' gyomort;
Tőle a' bú megszűn széled,
Duzzad a' szív 's kedve éled:
Bort hát! reggel, estve bort!

Bort, bort! élve, halva bort!
Kis koromba' már szerettem,
Mert Töröknek nem születtem:
Ők szegények azt hiszik,

Vétkezik, ki bort iszik,
Bár pedig hoz néha mámort,
De vidít ifjú 's öreg kort:
Bort hát! élve, halva bort!

Bort, bort! mind örökre bort!
Víz-ital csak fél betegség,
Benne nincs erő, melegség;
Vízbe' nincs se' íz, se' tűz:
A' bor ést ad, gondot űz:
Véle ülnék menyegzőt, tort,
Nincs öröm, hol nem találsz bort:
Bort hát! mind örökre bort!

Nem lesz felesleges figyelmessé tenni az Olvasót, hogy ezen trochaicus darabban, ha nem mértékben volna dolgozva, sehogy azt a' lebegést, azt a' víg könnyűséget elérni nem lehetett volna. De felesleges mondani, melly jól vala választva a' trochaeus. Trochaeusokban írta *Bajza* is a' maga nagy szépségű *Borénekét*; 's ha *Kölcsey* a' Jambust választá, értjük, miért? T. i. az ő Bordala komoly. — A' Magyar-nyelv inkább szitt a' Trochaeus felé, 's ez a' Jambus' ünnepi lépdelését a' magyar versben emeli. Csokonai Bordalai Anákreon' mértékén soha popularitást nem nyertek.

14.) Bajza: Az Epigramma' theoriája. 78 lap. (Tud. Gyűjt. 1828. VII. és XII. köt.)

Bő tudomány, classzicusok' stúdiuma által művelt ízlés, éles ész és az a' *grave iudicium*, melly csak a' jelesebb főké' tulajdona, olly munkára eggyesültek itt, melly sokáig lesz dísz a' aesthetikai Literatúránknak. A' Szerző, kit eddig csak mint Költőt ismert a' Haza, ezen tudományban olly fénnel lép-fel, melly ötet Kölcseyvel megválasztja mindenektől, kik nálunk e' nemből dolgoztak. Philozophiai vizsgálódásait a' költői művészség körül, úgy látszik, azért kezdé olly kised tárgyon, a' millyen az Epigramma, hogy megmutassa, milly fontosakat várhatunk tőle ott, hol a' tárgy maga fontos és nagynemű léssen. Az előadás a' legnagyobb világossággal, példás szépséget kapcsol össze.

15.) Zárja-be közléseinket Dr. *Bugát* és Dr. *Gebhardt* Uraknak, a' Pesti kir. Egyetem' érdemes Professzorainak, orvosi Literatúránk' töménytelen hasznára szolgáló munkájik' jelentése.

Emez a' maga „Útmutatásában az orvosi gyakorlásra“ (Pest, 1827. 3. l. 101 és VIII.) megígért különös Therapiájának első darabját adja. (A' különös orvosi nyavalya- és gyó-

gyítás-tudomány' alapvonatai. I. dar. Pest, 1828. 8. l. 592 és XVI.); olly lélekkel, melly a' transscendentális speculációk' fellegráraitól 's a' tompa empiriától egygyiránt távozván, az ész- 's a' tapasztalástól, a' bölcs orvos' elválhatlan Dioscúrijaitól, hagyja magát a' czélhoz legbiztosban vivő középösvényen vezetetni. A' könyv a' seborvosoknak van szánva különösen; de tömörségével, melly világos rövidségben a' tárgyak' minden ágazatira figyelmeztetőleg elterjed, az orvosnak is alkalmas kézi-könyvül szolgálhat. Az első kötet a' hideglelésekről és gyúladásokról értekezik; a' 2-dik a' bőr-kiütéseket, senyveket (cachexiae), a' kifolyásokat, visszatartásokat, az ideg- és helybeli nyavalyákat fogja előadni. A' pathologiai és therapiái Terminologia meglepő előlépést tett ezen érdemes Szerző által.

Prof. Bugát Úr Hempel' közjavallatú Anatómiáját adja nyelvünkre fordítva. (Az egészséges emberi test' Boncz-tudományának alapvonatai. Két kötet. Pest, 1828. 8. öszve 676 lap). Pirúljanak-el mind azok, kik szavokat az Újiskola ellen valaha felemelték, 's ismerjék-el, hogy olly munka, mint a' jelenvaló, olcsón van megvéve azon a' szorgalmon, mellybe egy új Szótár' megtanulása kerülhet. De emlékezzék minden, ki magát a' Gyógyítás' szent tudományára szánta, hogy az Anatómiának nagyobb részt görög műszavait nem csekély fáradsággal kelle sajátjává tenni. REC. úgy hiszi, szerényletlenség' vétke nélkül vallhatja-ki, hogy, midőn a' Boncz-tudományról van szó, magát competens bírónak tartja sok más felett; mert ezelőtt néhány évvel maga is fáradozott egy magyar Anatómia' szerzésében, 's minden szorgalma mellett a' philologiai készülétek' használásában, minden merészsége mellett a' szükséges szók' alkotásában, csak hamar elcsüggedett. — Prof. B. munkájának látásakor pedig elijedt azon hősi bátorságon, mellyel a' legmakacsabb Purista' szellemében *mindent* magyarul ada, de még inkább csudálkozott a' *szerencsén*, mellyel *adá*. Nincs kétség benne, hogy némelly kevés, csak némi változtatással fog átmenni az orvosi nyelvbe; de az itt nem jöhet tehintetbe. Melly nyelvisméret! melly ügyesség, melly philologiai elmésség, ha így szólni szabad. Itt látjuk hasznát a' gyökerek' felélesztésének, a' mi nélkül azok az öszvetételek, mellyek sehol illy mértékben nem szükségesek, lehetetlenek valának. Vannak, a' Szerzőnek minden iparkodása mellett rövid szókat alkotni, hosszúk is; de ezekben számláljuk-meg az ideákat, mellyek öszsze-köttettek, 's emlékezzünk a' *pterygosalpingostaphylinus* vagy a' *sternocleidomastoideus*ra! Prof. Bugát olly anatómiai Terminológiát adott a' Magyaroknak; a' millyen egy Európai Nemzetnek sem lehet nyelveik miatt, 's ennek meggondolása után nyúgodjunk-meg ott is, hol a' kútsz homályos előttünk. Elég itt, hogy a' szó magyar. (Az Előszóban az egész Orvosi-tudománynak magyar kidolgozása ígértetik. A' Hygieologia már kész; 's a' közönséges kortudomány' szerzésében most fáradoz az érdemes férfiú: 's mind ezekben tulajdon szempontok szerint járul-el.)

Prof. Gebhardt Úr' előszavából tudjuk, hogy Dr. Schuster János, a' chemia' Professzora Universitásunk mellett, 's ennek egyik régi dísze, nem sokára egy Értekezést fog közre bocsátani a' gyógyszerek' magyar elnevezéséről, melly munka mindentől, kit e' tárgy von, nyugtalanul váratik.

Óhajtjuk, hogy a' tudományok' egyéb nemei is illy buzgóságú, erejű és bátorságú művelőket leljenek, 's így elleneink' szemrelobbantásai végre megszünjenek.

F. M. Or. Minerva 4. Negyed. 1828.

Most vesszük azon hírt, hogy *Prof. Imre Úr* Philozophiája magyarul, sajtó alatt van. A' legjobbat reményljük; de, hogy *Bölcselkedés* valaha mást tehessen mint philosophatio (ha a' barbarus szóval e' helyen élni szabad), állandóan tagadjuk. A' *Philosophia* egyéb. Minekutánna pedig ennek definitiója nincs, nem tanácsos e' a' görög szót az egész világ' példájára megtartanunk? Mert hogy valaha aequivalenst leljünk bármelly nyelvben, nem hisszük. Egyébben van a' dicsőség.

TOLDY FERENCZ.

16.) Derczeni Dercsényi Pálnak Beszéde, egy száz darab Cs. kir. aranyból álló jutalomtétel alkalmával a' legjobb Munkára, melly 1829. Május' első napjáig a' Pesti Casinónak (Mária Dorottya-úcza, Vogel-ház) e' Czim alatt: *Tanátlatok a' Magyar-országi Mezei Gazdák számára*, bé fog nyújtatni. Nyomtatott Magyar és Német nyelven a' Casinói-Directio' rendeléséből. Pesten, Fűskúti Landerer Lajos' betűivel. Junius hónapban 1828. 4. lap 14.

A' Nemzeti szorgalmat felerkenteni, annak sokszerű kerekeit mozgásba hozni; az által a' Nemzetnek ösztönt, erőt és hathatóságot adni; a' köz-jó eszközzésére, mind minden egygyes tagot, mind az egészet buzdítani és hevíteni, 's ezeknél fogva a' Nemzet' boldogságát, dicsőségét, tekintetét és méltóságát, nem csak eszközzeni, hanem meg is alapítani, minden igaz Honfinak szent kötelessége. A' hol ez a' nemes 's köz-jóra törekedő lélek szárnyra kapott, sebes lépésekkel megy ott elő a' nemzeti tökéletesedés, méveltség, jól-lét és boldogság. Mi emelte a' nemzeti dicsőség' fő-póltzára Angliát, Francia-országot 's a' virágzó Német-országi és Észak-Amerikai szabad Státusokat? Ez a' tudatlanság' 's míveletlenség' sötét ködein 's szövevényein által-törő lélek, melly a' hasznos ismereteket terjeszteti egész buzgósággal 's áldozat-tételekkel törekedett és ma is törekedik 's a' fő cél felé, t. i. a' boldogságot magába foglaló megelégedés felé tett czélerányos lépegetés 's előhaladás által, és több ezt sikeresítő 's ennek elérésére vezető bölts Intézetek által, nem csak a' külső, hanem a' belső nemzeti jól-lét szereit is, úgymint: a' Nép-ek' erkölcsi becseket, szembetünőbb 's kitettzőbb pontra emelni; a' kézi és szép mesterségek', belső és külső kereskedés' és tudományok' körét szélesebbre terjeszteti tellyes erővel 's igyekezettel iparkodott, 's azt a' kitettző pontot, a' mellyre felhágott, nem tsak megtartani, de magasbbra emelni még ma is iparkodik.

A' Nemzeti boldog-létel eszközzésének legelső lépcsője a' földmívelés 's annak jó karba 's virágzó állapotba való helyheztetése. Minden értelmes és pallérozott Nemzetek, a' föld-mívelés czélerányos folyamatba való hozásával, 's közönségessé tételével vetették-meg boldogságok' meg nem rendülhető alapját. Meg nem rendülhetnek mondom azért,

mert a' hol a' gazdagodásnak ez a' kimeríthetetlen kútfeje, a' földmivelés, tárgya a' kormányszéki figyelemnek; a' hol az érdeme szerint gyámolítottak, becsültetik és védelmeztetik, 's az országlás' jövedelmei legnevezetesebb ágának tartatik; ezekhez járúlván a' kézi és szép mesterségek' virágoztatása, a' föld' durva természetményeinek a' felállított Fábrikákba való feldolgozása, a' belső és külső kereskedésbeli iparkodás, az erkölcsiség' és tudományok' minden nemeinek gyarapítása; ott a' Nemzet nem félhet legreménytelőbb ellenségeitől az *Éhségtől*, nem a' szükségét nyomba követő erkölcsi elkorcsosodástól, nem a' külső ellenség' megtámadásaitól; mert annak magába elegendendő ereje van ezen gonoszoknak visszaverésekre; ott naponként szembetűnőbb az élet' könnyebbége; ott kitettző ponton áll a' bővölködés, jól-lét, polgári bátorság, bődögság és megelégedés; ott büszkén emelik-fel fejeket a' virágozó Városok, 's a' természet ártatlan együgyűségébe szendergő faluk, a' szorgos nyugalom' ölébe megháborítás nélkül nyugosznak, egyezőval, ott kiapadhatatlan segedelem kútfoke talál a' Nemzet és az erkölcsi 's polgári kimívelődésnek nevezetes tetején áll.

Az e'felől való tökéletes meggyőződés indította arra Tek. Derczeni Dercsényi Pál Urat, — Hazánknak a' természeti, chemiai és bányászati tudományokba való jártasságáról 's ezekbe szerzett érdemeiről a' külföldön is esmeretes Tűdössának, Cs. kir. Tanácsosnak, az országos Montanistica Deputatio' egyik tagjának 's több Tek. Vármegyék' Táblabírájának, Méltóságos Derczeni Dercsényi János Úrnak érdemes Fiát; hogy Magyar Kanahánunkba a' gazdagodás' legelső kútfejének, a' még eddig érdemlett becsbe nem tartott földmivelésnek sikeres előmozdítására, a' Pesti Casinónak 1829. Május' első napjáig, e' Cím alatt: *Tanácslatok a' Magyar-országi mezei Gazdák' számára* bényújtandó legjobb munkára, 100 Cs. kir. aranyból álló jutalmat tegyen-fel. — Az a' Beszéd, melyet a' tisztelt Hazafi ezen jutalom-tétel' alkalmával a' Pesti Casinói Eggyesületnek beküldött, és a' melly Pesten, a' Casinói Directio' rendelkezéből, magyar és német nyelven e' folyó Eszt. Junius hónapba, Fűskúti Landerer Lajos' betűivel kinyomtatott, éles értelmet, mély belátást, nagy olvasottságot és a' Nemzeti-cultura' előmozdítása' szereinek igazi szempontból való felkapását 's esméretét bizonyítja.

Ezen szép magyarsággal, válogatott szókkal 's rendszeres öszszeszerkeztetéssel készült Beszédbe, azt állítja és helyesen a' tisztelt Szerző, hogy: „A' Nemzeteknek mint személyeknek, azzal nyújthatunk igazi szolgálatot, ha az ő erkölcsi böcsöket magosbb pontra emeljük, isméretek' körét szélesebbre terjesztjük, könnyebb és kedvesbb existenciájok' eszközeit szaporítjuk 's ezen kedvesbb lételek' állandóságát a' külső és belső dúlások ellen bátorságba tehetjük, egyezőval: ha emberi-társaink' java előmozdítása fő eszközének t. i. a' hasznos esméreteknek elterjesztéseken iparkodunk. Továbbá, hogy a' gazdagodásnak bizonyos lépcsőjén kell már állani a' Nemzetnek, ha hogy a' tudomány' és cultura' magasbb lépcsőjére felhágni akarnak, és hogy Nemzetünk még nem érte-el a' birtokosságnak azon szerencsés állását, melly arra, hogy a' kimíveltetés' pályáján fényes pontra emelkedhessék, múlhatatlanul megkívántatik. Mert, úgymond, nem az egygyes házak' temérdek gazdagsága, hanem az Ország' számosabb Rendjeinek maga jól bírása hozza-elő azon szerencsés pontot, a' mi a' tudomány' és iparkodás' gyarapodására szükséges. Így p. o. a' belső iparkodásra bizonyosan jóltévőleg fogna hatni, ha közép-vagyo-

nú Rendeink, jövedelmeiknek megszaportítása által, a' kézművesség' készítményeit fogyasztathatnák; az Atyák jól bírván magokat, azt fognak óhajtani, hogy gyermekeik nemesebb 's bővebb nevelést kaphassanak, 's ezen óhajtások azt vonná maga után, hogy nálunk is megszaporodnának a' nevelő jobb Intézetek; 's általában minden nemeiben a' tudományi ismereteknek előbb fognának állani mint most, midőn a' Haza lakosinak nagyobb részénél a' tudományi ragyogó előlépéseket az élelem' gondjai vagy hátrálják, vagy el is fojtják."

Ezen czél' elérése egy hatalmas 's bizonyos módjának tartja, áldott földünk' czélerányosabb, értelmesebb 's gondosabb művelését, 's annak ügyesebb 's munkásabb használása előmozdítását, legvalóbb lépésnek a' Nemzeti vagy 'nosság' fellyebb emelésére, azt állítván, hogy: „a' kereskedési iparkodás, az erkölcsiség, 's a' Tudományok' gyors gyarapodása, ezután bizonyosan nem maradnak el sokára, mert, ugymond, ezek mindenütt nyomba követik a' Nemzeti gazdagságot, mellynek kútfeje mindég és mindenütt a' szorgalom és okosság által vezérlett földművelése volt és lessz.

Állításait először némelly nagy érdemű Vi'sgálók' ítéletére tett útasításokra, másodszor a' Történetek' bizonyításaira építi.

Az első pontot illető rövid de fontos előadása itt következik:

„Kiki érti, hogy a' föld nem azért műveltetik, hogy annak termése csak magát a' földművest táplálja; hanem hogy több természetessék, mint a' mire annak van szüksége. Az, a' mi ezen felől marad, a' szerént, a' hogy a' munka czélerányos volt vagy nem volt, nagyobb vagy kisebb; az teszi a' tulajdonos bevételeit, az táplálja a' Kereskedőt, Kézművest, Fabricánst, a' Hon-Tisztviselőit és mind azokat, kiknek a' földművelés nem dolgok; 's legnevezetesebb ága az országglás' jövedelmeinek. A' természetényeknek ezen eladható része tehát, fő forrása nem csak a' political erőnek, hanem a' személyes használatoknak is. Ha nincs több, mint a' mire a' természetőnek szüksége van (idő nem értvén némelly ritka nemű környülállásokat), nem lesznek virágzó városok, nem lessz földi vagy tengeri katonaság, nem gyarapodnak a' szép mesterségek és tudományok; nem külföldről vett kellemei az életnek, nem lesznek luxus' szereik; nem azok a' szebb egygyesületek, mellyek nem csak a' Társaság' egygyes tagját emelik fenntebbre, hanem a' magok jóltéví behatásait az egész Társaság' massájára is kiöntik.“ Így ítélt Malthus, (En qviry in to Rent. pag. 10.)

„Montesquieu azt állítja, hogy a' földművelésnek, a' minden Fabrikák legnagyobbikának, korábban kell virágozni, mint forgásba azon kereskedési portékák jönek, mellyeket nemesbb Fabricatumoknak nevezünk, és hogy csak akkor kell, elébb ugyan csak honi, végre osztán külföldi természetényeket is feldolgozó Fabrikáknak felállíttatni, minekutánna a' földművelés a' maga virágzásának nevezetes telőjére hága-fel.“

„Minekutánna Angliába még inkább elterjedt az a' meggyőződés, mint mindenütt máshol: hogy a' föld az, melly művelés alá jutván, a' feldolgozáshoz megkívántató durva természetényeknek legnagyobb részeit adja; hogy a' földes Urak és mezei gazdák, a' kereskedők portékáiknak és a' fabricatumoknak legszámosabb vásárlói, és hogy az egyébb népesség legszaporább része, ugymint a' mesteremberek 'stbb. ezek által foglalatoskodtatnak 's tápláltatnak; sőt hogy a' hitelezők pontos kamat-fizetése is legnagyobb részében,

a' földmíveltetők' vagyonosságától függ; — példa-beszéddé vála az Angolyoknál, hogy: a' Nemzeti mozgás nagy lánczának, a' mezei gazda az első szeme. (It is the farmer who is the first link in the grait chain of national circulation.)

„Így talála hasonló javaslatát Johnsonnak figyelmet érdemlő intése: A' mezei gazdaság a' legnagyobb mesterség 's méltó, hogy azt minden kormányozó védje, minden Földes Úr űzze, minden Természet-vi'sgáló javítsa. Agriculture is the great art which every government ought to protect, every proprietor of land to practise, and every inquirer in to nature to improve“ (Johnsohns Works 1806. Vol. XI. p. 440.)

A' tisztelt Szerző, Beszédének második részébe, a' tapasztalásból, az az: a' Népek' Históriajából bizonyítja bé állítása igaz voltát, előadván, hogy: „Spanyol-ország, melly három Század óta déli Amerikából temérdek kincseket merite, agyagjának termékenysége mellett is szegény, — 's tudatlan és munka kerülő lakosait az újj gazdag Világ' számtalan milliárdjai sem tudták meggazdagítani, valamint Portugáliát sem; midőn ellenben Prusszia, a' Nagy Fridrik szántást vetést 's mezei gazdaságot, a' béke' idejébe esztendőnként két millio Tallérral segítő bőv-kezüsége által, és az által, hogy a' mezei gazdaság természetényeinek elkelésekre, Fabrikákat, Canálisokat és utakat készítettén, utat nyitott, csak hamar az Europai leghatalmasbb Monarchiák' sorába lépett, 's lakosai a' gazdagságnak, hatalomnak és miveltségnek szerencsés és tündöklő pontjára jutottak; — hogy továbbá Francia-országot, azon veszedelmes helyezettetésből, mellybe az utóbbi század vége felé, egy eleintén igen mérseklett deficit által bukott, a' megszorodott Productio és a' mindennemű munkák' czélerányosabb kivitelek segítette-ki 's tette arra a' lábra, hogy temérdek adósságait kifizethette; — és végre, hogy Angliát azon irigyelhető fényes állapotba, a' mellybe most van, és a' mellybe a' maga három kisded Királysága industrialis kincseiért, a' Világnak minden kincsét magaévé cseréli-bé, a' honföld mívelése helyezettette 's hatalmát leginkább a' mozdította 's mózditja elő; mellyből helyesen azt következteti, hogy édes Hazánkba is a' szorgalommal és ügyességgel űzött Agricultura, a' Haza egész népességének illőbb és könnyebb 's kedvesbb lételt fogna szerézni; és hogy a' moralitás és a' háznépek' bődogsága, semmi által nem terjesztetik-el annyira, mint a' bennünket tápláló honföld mívelése, és az ehez való szoros ragaszkodás által, minthogy azon dolgok közzül, a' mellyek valami hasznot hoznak, semmi sinté jobb, semmi jutalmasabb, semmi kedvesebb 's szabad emberhez méltóbb; mint a' földmívelés, a' mint szól Cicero, de Offic. —

Beszédjét a' tisztelt Szerző, ezzel a' buzdító 's lelkes serkentéssel fejezi-bé: „Azért tisztelt Uraim! ne hagyjuk ezt a' természet által bődog lételre rendelt földet, az Agricultura tovább lassú űzése által még inkább elszegényedni; hanem minthogy a' Haza és emberiség mindnyájunk előtt szent, legyünk mindnyájan is a' békesség' mindenikünkre jöltévőleg ható mesterségeinek elterjesztésében, pénzbeli és elmebeli tehetségeink szerint munkások. Mélyen tisztelt Fejedelmünknek buzdító javallása, a' Haza' szeretete 's az az ön-érzés, melly a' jó elkövetését mindég követi, lessz jutalma a' Nép' oktatására 's bődogítására intézett igyekezeteinknek. Én részemről szerencsésnek tartom magamat, hogy a' nagy czél felé, bár csekély lépéssel elindulni mertem; mert nem siker nagy vólta, hanem a' szándék' tisztasága bődogít.“

Vajha sok illy nemes érzésű, gondolkozású 's lelki férfiak támadnának Hazánkfiaink közzül, kik értékjek bizonyos részének a' Haza' oltárára való illetén tevésével, kellemetes áldozatot gerjesztvén, másokat is nemes példájok' követésére serkentének! Vajha azok, kik Honnunk' termékeny földjéből esztendőnként szedett gazdag, még nagyobb mértékre vihető jövedelmeiket, külföldön vesztegetve fecsérlik-el, a' helyett arra buzditatnának, hogy a' gazdagodás kiapadhatatlan kútfejének a' honföld' czélerányosabb, értelmesebb és gondosabb művelésének előmozdítására fordítanak, mind pénzbéli mind elméleti tehetségeiket, és a' belső industria, kereskedés, kézi és szép mesterségek 's Tudományok körének szélesebb elterjesztése által igyekeznék a' Haza' boldogságát előmeneteltesíteni! Így dicsőösségesen uralkodó Fejedelmünk bölcs kormánya 's ápoló óltalma alatt, a' békesség' áldott kebelébe, Nemzetünk, a' tökéletesedés', műveltség', jól-lét' és boldogság' magosbb 's kitettzőbb lépcsőjére fogna nem sokára hatni 's elérné, — hogy még egyszer felhozzam az Író' szavait — a' birtokosságnak azon szerencsés állását, melly arra, hogy a' kimíveltetés' pályáján fényes pontra emelkedhessék, mulhatatlanul megkívántatik.

Úgy vélem, nem lessz felesleg való, ha a' gazdasági tárgyú Jutalom-Írás' postulatmainak közönségesebbé tételére, az elnyerendő Jutalom' feltételeit szóról szóra ide iktatom. —

Ezen Jutalom-Írás' czélja az, hogy Hazánkba a' czélerányosabb és szorgalmatosbb Mezei-gazdaságot, a' környülállásokhoz képest, minél tökéletesebben előmozdítsa, és hogy főképpen a' kisebb Birtokosoknak 's gazdaságbeli Tiszteknek használjon. Az Író legyen tehát rajta:

1.) Hogy Munkája könnyen érthető és az Olvasót magához vonzó stilusba dolgoztassék. Továbbá:

2.) Tanítása a' Magyar-országi Mezei-Gazdák környülállásaihoz legyen alkalmaztatva. A' külföldi legjobb példákbl is egyedül az olyakat hordja-fel tehát, mellyek itt is munkákba vétethetnek.

3.) Foglaljon magába tanításokat a' Mezei- és Házi-Gazdaságnak minden ágaira nézve; mutassa-ki, melly kedvező befolyása van e' dologban a' rend' szeretetének; 's adjon tanácsot, mint szoktattassanak a' gyermekek jó korán a' rend szeretetéhez és szorgalomhoz.

4.) Nagysága legyen olyan, hogy középszer betűkkel húsz vagy harmincz ívet nyomtatásba eltölthessen.

5.) Írathatik magyar nyelven kívül német és deák nyelven is, mivel ugy lehet reményleni, hogy mennél nagyobb lesz a' concurrentia, annál jobb feleletek fognak a' kitett Jutalom-kérdésre beküldetni. És ha talán a' megkoronázandó felelet nem magyar nyelven volna írva, az elébb magyarra fog fordítatni, hogy megkoronáztassék. Egyébiránt a' kérdés feltevésénél a' czél az lévén, hogy akármelly nyelven beszéllő Hazánkfiainak használjon, a' jutalmat nyert Írás, minden Hazánkba elterjedtebb nyelven világot fog látni.

6.) Küldessék-bé a' Pesti Casinói - Egyesülethez legfellyebb Aprilis végéig a' jövő 1829. eszt.

7.) A' minden kívánságoknak megfelelő Munkának száz darab Cs. kir. aranypénz fog ítéltetni. Ha pedig ilyen béküldetni nem találna, úgy az ahoz legközelebb járó, egy hetven aranyból álló Accessitet nyerend.

A' Pesti Casinó mind azokat, a' kik magokat meghíva érzik az ilyen Munka' kidolgozására, felszólítja, hogy ezen jutalomért a' pályára lépjenek-ki.

A' Szerzők magokat meg nem nevezik, de Értekezéseket egy szabad kéjek szerint választandó Emlékmondással jegyzik-meg, 's az mellé egy lepecsételt czédulát zárnak, mellynek borítékjára a' választott Emlékmondás íratatik, és a' melly belől a' Szerző' nevét és lakhelyét foglalja magába.

Csak a' megkoronázott Jutalom-Íráshoz vagy Accessithez tartozó fog felbontattatni; a' többi fel nem bontva égettetik-el.

A' Béküldők a' Casinó Directoraitól egy a' választott Emlékmondással megjegyzett Nyugtatót vesznek, melly a' Munka-bényújtójának fog kiadatni.

A' megkoronázott Jutalom-Írás, vagy a' mellynek az Accessit' jutalma ítéltetett, a' Casinó birtoka marad, és a' Casinó' különös engedelve nélkül ki nem nyomtattathatik.

Azon Értekezések, mellyek jutalmat nem nyertek, a' Casinó Directiója által fognak Pesten kiadattatni annak, a' ki az Emlékmondással megjegyzett Nyugtatót ott előmutatja.

BALAJTHY JÓ'SEF,
Munkácsi Reform. Prédikátor.

A' hivatlan Kritikus' jutalma.

(Mese Boccalinótól.)

A' régi Claszszikusok' idő-korában bizonyos Kritikus egy nagy Költőnek hibáit össze-szedvén, azokat Apollónak benyújtá ajándékol. Apoll kegyesen fogadá az adakozást, és elvégzé magában, hogy e' Szerzőnek a'beli fáradságáért, mellybe neki a' hibák össze-gyűjtése kerülhetett, méltó viszont-ajándékot nyújtson. Eleibe tett egy tele zsák búzát azon szerint, mint azt éppen akkor szalmájából kicsépték; és megparancsolta neki, hogy válogassa ki közüle szorgalmasan a' polyvát és rakja félre. A' Kritikus nagy kedvel és serénységgel munkához fogott, és midőn már a' válogatással készen volt; fáradságáért Apoll meg-ajándékozá a' — polyvával.

EDVI ILLÉS PÁL,
Évang. Prédik.

16.

A' Bártfai Kúthoz.

Bájoló Kút!
 Tölled az Út
 újabb Életre vezet;
 mert hogy egy szép
 halaván Kép
 szent Csorgódhoz érkezett,
 és merített
 bé-kerített
 Gyöngyödből, egy Kupával;
 a' Liliom,
 sok Miliom
 szívet rabló Pompával
 már gyúl benne.
 Hát ki lenne
 hozzád oly háládatlan,
 hogy Forrásod,
 orvoslásod
 ne áldja szakadatlan?
 Érdemed nagy;
 minthogy nem vagy
 csak Földiek' Orvossa;
 tapasztalám,
 hogy vagy talám
 az Eg' Fűszerszámossa,
 mert fel-éled
 a' ki véled
 él: Ember, Isten-aszszon;
 ez-is épül,
 's azért szépül,
 hogy mást Ámor sorvaszszon.
 Ugyan azért
 Költői-bért
 várhatsz töllem, és mástól;

a' Tótságot,
 — e' vadságot —
 meg-fosztom e' Forrástól;
 Kézhez veszem,
 és ált' teszem
 Jutalomúl azt nyomba,
 mint Lant' öltő,
 de vén Költő,
 tisztos Magyar Honnyomba,
 és helyette,
 közepette
 Bártfának egy Oszlopot
 emeltetek
 ti veletek
 Mú'sák! nem lesz az kopott,
 hanem Márvány;
 (azt a' járvány
 Árvíz el-nem ronthatja.)
 Nem-is vét a'
 hív Poeta
 ha reá ezt iratja:
 Illó. Szünnyön-
 Meg. Sót. Tünnyön-
 El. A'. Borvíz. És. China.
 Mert. Reményre.
 Újjabb. Fényre.
 Éled. Ím'! A'. Kis. Nina.
 Mért szenvedjem-
 meg, 's ne fedjem-
 bé e' csekély Erecskét?
 Elegett tett!
 mert meg-mentett
 egy szép Magyar Menyecskét.

Nem lesz kára
nem sokára
e' Forrástól Imrének;
kell a' Pója!
lesz Apója
két araszyi terének.
Nina: egy ép
ezerszer szép
fog mint Annyok virítani;
és mellette
egy felette
vaskos Kisded visítani.
Bóldog Kertész!
Téged az Ész
szabása kormányozzon;
több siralmat
nagy szorgalmat
nékünk ne-is okozzon.

Kannácskával,
ne Rocskával,
Locsold e' Virágocskát,
ha meg-hajtod,
le-szakajtod
e' gyenge kis Szálotskát.
Mely Szerencse!
egy Istent se
esmerék, ki meg-vetné;
sőt Békével
szent Székével
azt fel - ne cserélhetné,
ha illy drága
kis Virága
illatozna Kertében;
azt duggatná,
tartogatná
ápolgatva Keblében.

Tokody János,

Tartománybeli Biztos Debreczenbenn.

17.

EPIGRAMMÁK.

1. *Chloe' intése.*

Bú meglepni szokott, az öröm serkentve köszönt-be:
Vedd hát lantod elő — 's lejtve körünkbe vegyül.

2. *Chloe' árnyékához.*

Szűz ajakad zengése, szíved dobogása, virágszál,
Melly diadéma gyanánt fürtöd övezte körül,
Vólt danolásra nekem magas ösztön: véled aludt-el
Szent tűzöm, és testem nélküle néma szobor.

3. *A' Múzsá' kénnye.*

Muzsádat soha-sem választhatod, ő maga kenn-fel
'S megvett örökre, ha más tárgyat ölelni sietsz.

Marczy János.

Foglalatja, a' 4^{dik} Negyednek. 1828.

Istvánffy Miklós, Al-Nádor és Magyar Történet-Író' Élete-rajza. (Kovacsóczy.) Lap.
1891

Tizedik Füzet. Október.

- | | | |
|---|-------|-------------|
| 1. Az egész látható Világ' Rendje. (Dohovics Bas. Munkácsi Parochus.) | - | 1897 ✓ |
| 2. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. (S. K. J.) | - | 1908 |
| 3. A' Deák nyelv' nem tudása okairól, 's tanulása' hibáiról. (Szigethi Gyula Móses) | - | 1916 |
| 4. Erdélyi Híztóriájához tartozó Emlék-írások. (Közli Döbrentei Gábor.) | - | 1919 |
| 5. A' Mohácsi Sírhalom. (Mező-Madarassi Szalay Antal.) Rejtett Igék.
(F. Marosközi Gábor, Erdélyben) | - - - | 1924 - 1928 |

Tizenegygyedik Füzet. November.

- | | | |
|---|-------|------|
| 6. Az Androszi Leány, P. Terentius Afer' Vigjátéka Magyarra fordítva. (S. K. J.) | - | 1929 |
| 7. Lehet-e a' jó ember a' közönséges és országos veszedelmek' idején
neutralis. (S. K. J.) | - - - | 1952 |
| 8. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. (S. K. J.) | - | 1953 |
| 9. A' Kölcshöz. (Balajthy Jósef.) | - - - | 1962 |
| 10. A' Sutton-Iskola. (Edvi Illés Pál.) | - - - | 1967 |
| 11. Az Énekes Költő (E. I. P.) | - - - | 1968 |

Tizen-kettedik Füzet. Deczember.

- | | | |
|---|-------|-------------|
| 12. Kinizsy Pál, Vezér 's Ország-Bíró. (Kovacsóczy.) | - | 1969 |
| 13. Vashington Irving' Írásai közzül némelly Darabok. (Kiss Károly.) | - | 1977 |
| 14. Erdély Híztóriájához tartozó Emlék-Írások. (Közlés Döbrentey Gábortól.) | - | 1985 |
| 15. Hazai Literatúra. | - - - | 1995 - 2007 |
| 16. A' Bártfai Kúthoz. (Tokody János, Debreczenben.) | - - - | 2008 |
| 17. Epigrammák. (Marczy János.) | - - - | 2009 |

I-ső Mária Magyar Királyné és Istvánffy Alnádor képei, mellyeket ez úttal Titt. Olvasóinknak általadni szerencsénk vagyon, Bécsből később érkező el; ezen Negyednek megjelenését valamennyire elkéslették: — azon Iesünk mindazonáltal, hogy jövődében az ilyen hátrálások elmellőztessenek. —

A' Kiadó és a' Red.

A' Tittl. Tittl. Elő-fizetők' Nevei.

A' Cs. Királyi Fő-Herczegek között:

Felséges Császári, — Magyar, Cseh, és több Országi Királyi örökös és Ausztriai Fő-Herczeg JOSEF; az Arany-gyapjas, és Sz. István Apost. Magyar Király jeles Rendeinek Nagy Keresztes Vitéze; Magyar-ország' Nádor-Ispányja, és Kir. Helytartója; valamint ugyan azon Ország' Fő-Kapitányja, a' Jászok' és Kúnok' Ispányja 's Bírāja, Cs. Kir. Fő-Hadi-Vezér, két Magyar Lovas Ez'redek' Tulajdonosa 's Ez'redese; Pest, Pilis és 'Sólt törvényesen egygyesült Vrmgyék' Fő- és örökös Ispányja, a' Nagy Mélt. Magyar Kir. Helytartó Tanács', 's a' Nagy Mélt. Hét-személyes Fő-Törvény-szék' Elölülője. *Budán.*

Egyházi Méltóságok:

Rudnai és Divék-Újfalusi RUDNAY SÁNDOR, a' Római Szentegyház' Kardinálisa Eő Eminentziája, Nemes Magyar-ország' Herczegi Primássa, Fő- és titkos Cancelláriussa, Esztergomi Fő-Egyházi Megye Érseke, az Ap. Sz. Szék' született Követje, a' Sz. István Ap. Király Vitéz Rendének Nagy Kereszte és Prélátusa Cs. Kir. val. B. T. Státus Tanácsos, a' Nagy Mélt. Kir. Helytartó Magyar Tan. Tanácsosa, az Egyházi Biztosság' Elöl-ülője, Ts. Ns. Esztergom Vármegye' örökös Fő-Ispányja, és a' N. Mélt. Hét-személyes Fő-Törvény-szék' Köz-bírāja.

Alagovics Sándor, Rosoni Püspök, Cs. Kir. B. titk. Udv. Tanácsos, Aurániai Perjel, Zágrábi Nagy-Prépost és Kanonok, Horváth-országi Bán' Helytartója.

Cseh István, Kassai Megyés Püspök.

Lajcsák Ferencz, N. Várad Megyés Püspök Cs. Kir. Udv. Tanácsos.

Báró Szepessy (Négyesi) Ignác, Pécsi Megyés Püspök, és valóságos belső titkos Tan. Vurum Jó'sef, Nyitrai Püspök, és valóságos B. T. Tanácsos.

Bernáth Maxim. László, a' Sz. Norbert' Szerzetes Kanonok-Rend' Prélátusa, Keresztelő Sz. János Jászói és Sz. Kereszt Leleszi, és N. Várad-hegyi Szent István első Mátyr' Prépostja. †

Villax Ferdinand, a' Cisterczi Szerzet' Zirczei Pilisi és Pásztói Prélátusa. — *Győr mellett.*

Egyházi Fő-Tisztelendők:

Sz. Benedek Szerzete' Nagy Tiszteletű Conventje *Pannonhalmán.*

Csurgovics János, a' Munkácsi Székes Egyház Kanonokja, és a' Kir. Unghvári Gymnásium Igazgatója. Csák Ferencz, Sz. Mihály Gáborjani Apatúr, Nagy-Várad Székes Egyház' Kanonokja, Bihar és Békés Vármegye' Tábla-bírāja. †

Durcsák (Szlatinai) János, B. S. Egervári Prép. Egri Kan. az Egri Érseki Lyceum' Pro-Direct. Bölcs. Dokt. és az Érseki Sz. Széknél a' Házasság' és Hitbeli Ügyek' védlője.
 Joób (Fancsali) Mátyás, a' B. Szűz Zér-Monostori Apátja, a' Kassai Székes Anya-Szent-Egyház' Kántora és Kanonokja, 's az Ursula Apácák' Curátora.
 Kiss János, túl a' Dunai Evang. Superintendens és Sopronyi Német Préd.
 Korondy Jó'sef, Pozsonyi Kanonok. (Tit.)
 Külley János, Veszprémi Prépóst és Kanonok, 's az egész Megyében Püspöki Képviselő.
 Ócskay (Ócskai) Antal, Nagy-Váradi Kanonok, Udv. Káplány 's a' Bécsi Fő-egyházi Intézet egygyik Igazgatója.
 Páldián Jó'sef, Sz. Szaniszló Püspökről neveztetett Apátúr, a' Kassai Székes Anya-Szent-Egyház' Nagy-Prépóstja és Kanonokja.
 A' Praemonstratumi Szerzetes Fő-Tiszt. Kanonok Urak' Gyülekezete *Keszthelyen*.
 A' Praemonstratumi Szerzetes Fő-Tiszt. Kanonok Urak' Gyülekezete *Szombathelyen*.
 Szmodics János, Veszprémi Fő Káptalan' Kanonokja, Semináriom' Praefectura, Zala és Somogy Vgyék' Tábla-bírája.
 Tegen János, N. Váradi Székes Egyház' Kanon. az ifjú Nevendék és a' nyugalmazott Papság' Igazgatója, 's Közép-Szolnok és Bihar Vrgyék' Tábla-bírája.
 Turcsányi-(Turcsányi és Kr'sztyánfalvai) Ferencz, a' Kassai Székes Anya-szentegyház' Custossa és Kanonokja.
 Vajky György, Mária Magdolna F. Őrsi Prépóst, 's több Várm. Tábla-bírája.

Világi Meltóságok:

Gróf Amade (Várkonyi) Taddaeus, Cs. Kir. Kamarás.
 Gróf Andrássy (Sz. Királyi és Kraszna-Horkai) György, Cs. Kir. Kamarás.
 Ifj. Gr. Andrássy ddto ddto Ferencz.
 Gróf Apponyi (Apponyi) Antal, Sz. Istv. Kir. Rend. Nagy Ker. Vitéze Leopold Rend. Commendátora, a' Tosk. Sz. József 's a' Parmai Sz. György Nagy Keresztese, Cs. Kir. bel. titk. Tan., Kamarás és Követ *Párisban*.
 Idősb Gr. Barkóczy (Szalai) János, Cs. Kir. Kamarás.
 Ifjabb Gr. Barkóczy (ddto) János.
 Gróf Bánffy (Losonczy) Jó'sef, Cs. Kir. Kam. és a' Fels. Erdélyi Kir. Gubernium' Tanácsosa.
 Herczeg Battyányi Battyán Fülep, Németh-Ujvár' örökös Ura, Strattmani Gróf, a' Leop. Cs. Vitéz Rendje közép Keresztese, Cs. Kir. Kam. és Vass Várm. örökös Fő-Ispányja.
 Gróf Battyányi Jó'sefné, született Gr. Lázár Anna Aszszony, Csillag Keresztes Dáma.
 Baró Bedekovich (Komori) Lajos, a' Sz. István Ap. Kir. Vitéz Rend' közép Keresztese, arany sarkantyús Vitéz, Cs. Kir. Státus és Conferent. Tanácsos, Körös Vármegye' Fő-Ispányja, 's a' M. Törv. Kir. Tábla Barója.
 Gróf Bethlen Ferencz, Csasz. Kir. Fő-Hadnagy a' III-dik Fridrik Wilhelm Burkus Király 10-dik számú Magyar Lovas Ezerejében.
 Gróf Bertold 'Sigmund, Cs. Kir. Kamarás. *Bécsben*.
 Baró Berzeviczy (Berzeviczei és Daróczi) Vincze, több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Herczeg Brezenheim (Regéczi) Ferdinand (Tit.)
 Gr. Csaky (Keresztszeghi) István, a' Fels. Kir. Magyar Kamara' Tanácsosa, Szepes Földe' örökös Ura, 's valóságos Fő-Ispányja.
 Gr. Csaky (Keresztszeghi) Antal Brúnó, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Csaky (ddto) Sándor, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Cziráky (Cziraki és Diéniesfalvi) Antal, Sz. István Ap. Kir. jeles Rendje' közép Keresztese, arany sarkantyús Vitéz, Cs. Kir. Kamarás, val. B. T. és Magyar Királyi Helyt. Tan. Ország' Bírája, a' Hét-szem. Törvény-szék' Köz-bír. és Fejér V. Fő-Ispányja.
 Gr. Dessewffy (Cserneki és Tarkói) Jó'sef.
 Gr. Dietrichstein Ferencz, Cs. Kir. Kamarás.
 Herczeg Eszterházy (Galanthai) Miklós' (Tit.) Könyv-tárja *Bécsben*.
 Gr. Eszterházy (Galanthai) Jó'sef, Cs. Kir. Kamarás, Udvári és val. B. T. Státus Tanácsos, a' Sz. István Apostoli Rend' Commendátora, Kir. Fő Ajtón-Allók' Mestere, és Ns. Zemplén Vrgye' Fő-Ispányja, 2 *Er*.
 Gr. Eszterházy (Galanthai) Nepomuk János, Cs. Kir. Kam. val. B. T. Tanácsos. és Veszprém Várm. Fő-Ispányja.
 Gr. Festetics (Tolnai) László, Cs. Kir. Kamarás. 3. *Er*.
 Gr. Festetics (Tolnai) Imre, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Gyulay (Nádaskai) Lajos, a' Felső Magyar Cancelláriánál Concipista.
 Gr. Győri (Radványi) Ferencz, Cs. Kir. Kam. és Tan. Bács és Bodrog Vrgye Fő-Ispányja.
 Gr. Haddik (Futaki) Gusztáv, Cs. kir. Kamarás és Kapitány.
 Gr. Illyésházy (Illyésházi és Dubnitszi) István, Arany-gyapjas Vitéz, Cs. kir. Kam. és val. B. T. Tan. Fő Asztalnok-mester, Liptó és Tsencsén Vrgyék' Fő- és örökös Ispányja.
 Ifj. Baró Jeszenák (Majorházi) János, Cs. kir. Kamarás.
 Gróf Károlyi (N. Károlyi) György, Cs. Kir. Kamarás.
 Gróf Károlyi (N. Károlyi) Lajos, Cs. kir. Kamarás.

Gróf Keglevics (Buzini) Gábor, Cs. kir. Kamarás, a' N. Mélt. Magyar Helytartói Tan. Tanácsos, és Csongrád Vrgye' Administrátora.

Báró Kemény Simonné, született Gróf Teleky (Széki) Anna Aszszony.

Báró Kemény (Magyar Gyerő-Monostori) László. (Tit.)

Nagy Mélt. Özvegy Kerekes Generalisné, szül. Ürményi Jó'sefné Ó Eksz. Nagy-Enyeden *Erdélyben*.

Mélt. Láng Fülöp, Cs. kir. Ezeredes a' III-dik Fridrik Wilh. Burkus Kir. 10-dik számú Magyar-lovas Ezeredében.

Herczeg Liechtenstein Károly, Cs. Kir. 7-ik számú Magy. Lovas Ezer. 100-os Kapitány *Vukovarat*.

Báró Luzsénszky (Regliczei) Pál, Cs. kir. Fő-Hadnagy.

Nagy Mélt. Majláth (Székelyi) György, a' Mélt. Királyi Tábla Elöl-ülője, 's a' Törvényes Hazai dolgokban Ó Felsége' Képviselője, Sz. Istv. Apost. Kir. jeles Rendének Keresztese 's Títes. Honth Vármegye Fő-Ispánja.

Nagy Mélt. Generalis Özvegy B. Mecsery Dánielné, szül. Szirmai Szirmay Theresia Aszszony Ó Eksz.

Báró Mednyánszky (Medgyesi) Alajos Lajos, Cs. Kir. Kamarás.

Herczeg Odescalchi Augusztus. (Tit.)

Báró Orczy László, Cs. kir. Kamarás és Kapitány.

Báró Orczy Lőrincz, Cs. kir. Kamarás.

Idősb Gróf Pálffy (Erdődi) Ferencz, Cs. kir. Kamarás.

Báró Podmaniczky. (Aszódi) Elek (Tit.)

Báró Perényi (Perényi) 'Sigmond, Beregh Vrgye' első Al-Ispánja.

Báró Prónay (Tóth-Prónai) Elek, Cs. kir. Kamarás és Tan.

Gróf Ráday (Rádai) Gedeon, (Tit.)

Fő-Mélt. Gróf Reviczky (Revisnyei) Adám, Sz. István Apost. Kir. jeles Rend. közép Ker. és Cancelláriusa, Leopold Cs. Rend. 's a' Sardiniai Kir. Moritz és Lázár Rend. Vitéze, Cs. kir. v. b. t. Tan. 's Kam. Kir. Udv. Magy. Fő-Cancellarius és Udvari-Mester, Tettes Borsod Vrgye Fő-Ispánja.

Gróf Széchényi (Sárvári 's Felső-Vidéki) Pál, Cs. kir. Kamarás.

Gróf Széchényi (Sárvári 's Felső-Vidéki) István, Cs. Kir. Kamarás és több Vitézi Rendek' Keresztese.

Nagy Mélt. Székely (Kilényi) Mihály, Cs. kir. Kam. Udvari Tan. Arany-kulcsos Vitéz, és az Erdélyi Mélt. Törvényes kir. Tábla' Elöl-ülője.

Nagy Mélt. Szilassy (Szilasi és Pilisi) Jó'sef, Cs. Kir. Udvari Tan. T. N. Torna Vgye Fő-Ispánja, és a' N. M. Hét-személyes Fő Törvény-szék' Köz-bírája, a' Dunántúl lévő Helv. Vall. tartó Sup. Cur.

Gróf Sztáray (N. Mihályi és Sztárai) Ödön Úr.

Gróf Teleky (Széki) Ferencz, Cs. kir. Kamar. és Erdélyi Gubern. Tanácsos.

Gróf Teleky (Széki) Jó'sef, Cs. kir. Kamar. a' M. Törv. kir. Tábla' Bárója, a' Tisza mellyéki Ref. Super. Fő Curatora, és Csanád Vármegye' Fő-Ispánja.

Nagy Mélt. Özvegy Ürményi (Ürményi) szül. Komjáthy Anna Asz. Csillag Keresztes Dáma, Ó Eksz.

Nagy Mélt. Ürményi (Ürményi) Ferencz, Cs. kir. Kamar. és Fiumei Gubernátor.

Gróf Waldstein (Wartenbergi) Jó'sef, Cs. Kir. Kamarás.

Báró Vécsey (Hajnácskői és Vécsei) Miklós, Cs. kir. Kam. val. B. T. Tan. Szathmár Vrgye Fő - Ispánja, 's a' N. M. Hét-személyes Tábla' Köz-bírája.

Báró Vécsey (Hajnácskői és Vécsei) Pál, több T. N. Vrgyék' Tábla-bírája.

Báró Vesselőnyi (Hadadi) Miklós, Cs. kir. Kamarás.

Báró Wenkheim Jó'sef, Cs. kir. Kamarás, és Arad Vrgye' Fő-Ispánja.

A' többi Nagyságos, Tekintetes, Nemzetes's a' t. Elő-fizető Ura' nevei betű-rend szerint:

A.

Andrássy György, Sz. György, és Katalin-földje' Fő Jegyzője.

Antunovics (Almási) Jó'sef, Bacs- Bodrog Vrgye' Tábla-bírája, és Szabad kir. Szabadka Várossa' Fő-Bírája.

Aranyosi (Forbászi) János, Ns. Kir. Kassa Várossa Kapitánya és több Ns. Megyék Tábla-bírája.

B.

Bárány (Debreczeni) Ágoston, több Méltóságos Familiák' Fiskálissa *Torontál Várm.*

Balajthy Ferencz, Cs. kir. Kapitány, *Egerben*.

T. T. Balajthy Jó'sef, Munkácsi Reform. Prédikátor.

Baricz Janos, N. Enyedi Prof. és Orvos-Doctor.

Bartakovics Adalbert, Magyar-ország' Herczegi Primássa Ó Eminentzianak Udvari Káplánja.

Barthall (Beleházi) György, a' Mélt. Kir. Táblánál Itélő-Mester.

Bay (Ludányi) György, Beregh Vrgye' Szolga-Bírája.

Bene Jó'sef, Csongrad Vármegye Fő-Jegyzője.

Bene Ferencz, Cs. kir. Ó Felsége Consiliarius; Orvos-Doctor és Professor a' Kir. Pesthi Egyetemen.

Bene Gergely, a' Londoni Kir. Kertművelés és a' Szász kir. Szőlő-művelésre ügyellő Társaságok' Tagja.

Benkő Sándor Úr, *Szilason*.

Bécsi Cs. Kir. Fő Posta-hivatal.

Bezerédy (Bezerédi) Miklós, a' Veszprémi Szent Szék' hites Jegyzője.
 Bezerédy (Bezerédi) István, Tolna Vrgye Fő-Jegyzője.
 Bodroghy István, Hazai Ügyvéd és Mező-Berényi hites Jegyzője.
 Bodroghy Jó'sef, Győr Vgye Al-Ügyészszke.
 Bornemisza (Ilosvai) János, Beregh Vármegye Szolga-bírája.
 Bornemisza Károly, Cs. Kir. Cadét a' III-dik Fridrik Wilhelm Burkus Kir. 10-dik számú Magyar-Lovas Ezeredében.
 Boronkay (Boronkai) Miklós, Máramaros Vármegye' Al-Ispánja.
 Budai Cs. Kir. Fő Posta-hivatal' 2-dik Osztálya.
 Butykay Jó'sef. *Miskótczon*.
 Burján Pál, Kolo'svári és Budai Könyváros 4 Ex.

C.

Casino' (Titt.) Tagjai Pesten.
 Cházár Mihály, Torna Vrgye Fő-Fiskálissa.
 Csapó Daniel, több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Cserey (Nagy-Ajtai) Farkas, Cs. kir. Kamarás, és Fő Strázsa-mester. *Bécsben*.
 Csernyus Andras, több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Czuczor Gergely, Sz. Benedek' Szerzetén lévő Áldozó Pap, a' Győri Gimnáziumban az Ékesen-szóllas Tanítója.
 Csemiczky Sándor, Cs. Kir. nyugalomra lépet Kapitány. *Tokayba*.

D.

Dankó János, Arad Vrgye' Levél-Tárnokja és hites Jegyzője.
 Daróczy (Király-Daróczi) Zsigmond, Babarcsi Káplán.
 Deák Antal, Szala Vármegye Első Al-Ispánja.
 Deák Ferencz, Osszenicza és Dolacz Helységek hites Jegyzője.
 Deák Jó'sef, a' Tatai és Gesztési Uradalmak' Szám-tartói Segédje.
 Debreczeni Reform. Nemes Collégium' Könyv-tárja.
 Idősb Dercsényi (Derczeni) János, Cs. kir. Tanácsos és több Ns. Megyék' Tábla-bírája.
 Ifj. Dercsényi (Derczeni) Pál, Cs. Kir. Tanácsos és Tábla-bíró.
 Dohovics Basilus' Munkácsi Parochus és VEspcrest, Tettes Beregh Vármegye Tábla-bírája.
 Dobay Jó'sef, Áldozó Pap, és a' Székely Udvarhelyi kir. Gymn. Ékesen-szóllás' Tanítója.
 Dókus (Csabai) László, Zemplén Vrgye Fő-Jegyzője, 's több Vrgyék' Tábla-bírája.
 Döbrentey Gábor, a' Bud. kerül. második Tartomány-bíztosa, 's több Vrgyék' Tábla-bírája.
 Idősb Draskóczy (Draskóczai és Jordánföldi) Gábor, több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Ifj. Draskóczy (Draskóczai és Jordánföldi) Sámuel, Gömör és Kis-Honth Vrgyék Fő Szolga-bírája.
 Draskóczy (Draskóczi és Jordánföldi) Sámuel, hites Ügyvéd, és Borsod Várm. Tábla-bíró.
 Dunay Imre, Miskólczi Evangelikus Oskolák' Professora.
 Dráveczky Miklós, Cs. kir. Cadét az III. Fried. Wilh. Burkus Király 10 számú Magyar-Lovas Ezered.
 Dulhazy Mihály, Abauj és Zemplén Várm. Tábla-bírája.

E.

Enyedi Reform. Ns. Collégium' Könyv-tárja.
 Ebergery (Telekesi) Benedek, Tábla-Bíró.
 Eggenberger Jó'sef Könyváros Pesten, 10 *Példányra*.

F.

Fáy (Fáji) Ferencz, Torna Vrgye' Fő Szolga-Bírája.
 Farkas Jó'sef, az Egyházi Törvény 's Történetek' Tanítója. *Pécsett*.
 Fischer Karoly, Sz. kir. Kassa Várossa Fő-bírája, 's több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Főrizs Jó'sef, Bihar Vármegyei Tábla-bíró.
 Földváry (Bernáthfalvai) Miklós, több Tettes Ns. Megyék' Tábla-bírája.

G.

Gergye (Nagy Kajdi) Gábor, Cs. kir. Kam. és H. Liechtenstein 7-ik számú M. Lov. Ezered. 100-os Kap.
 Ghyczy (Assa és Ablancz-Kürthi és Ghyczi) Ignác, Babilnai kir. Int. Fisk. 's több Vgye. Tábla bírja.
 Gregus Tamás, Bács, Bodrog, törv. egygyes. Vármegy. Tábla-bír. és Kamar. Ügyvéd.
 Guzmics Izidor, Sz. Benedek Szerzet. Áldozó Pap, Theol. Doctor és Prof. *Pannon-halmán*.
 Görög Demeter, a' Sz. István Vitéz Rendje' Közép-Keresztesse, Cs. kir. Kam. és Udv. Tan.
 Gyulay Sándor, Gróf Andrássy Károly Ügyvédje.
 Gyürcsányi (Moysfalvai) Gábor, Nógrád Vrgye második Al-Ispánja.
 Glácz János, Arad Vármegyei Földmérő.
 Gegő Jó'sef, Beodrai Uradalmi Szám-tartója.
 Gergey Jó'sef, Klénoczi Földmérő.
 Gedő (H. Sz. Mártoni) Jó'sef. *Abrudbányán*.

H.

Hanzely János, a' Marienfeldi Uradalom' Fiskálisa. *Bánát-Komlóson*.
 Horváth (Czabai) Mihály, Bács, Bodrog, t. egygy. Megyék' Fő adó-szedője 's Tábla-bírája.
 Hrabovszky István, Dömölki Evang. Prédik. és a' Kemencz Al-megye Séniora.
 Huszly Karoly, a' N. Váradi Megye' Sz. Szék' Jegyzője.

Hartleben Konrád Adolf, Pesthi Könyváros 3 *Peldányra*.
Horváth István, Károly Ö Fő-Hercegsége Bellyei Uradalma Számtartója.
Hollósy Fülöp László T. N. Veszprém Várm. és több N. Várm. Tábla-Bírája.
Hrabovszky (Hrabovai) János, a' Köszegi kir. Kerületi-Tábla' hites Ügyvédje.

I.

Hosray (Ilosvai) Dániel, Beregh Vrgye Fő-Szolga-bírája.
Illés (Edvi) Mihályné, született Szakonyi Katalin Aszszony.
Illés (Edvi) Pál, Eyang. Predikátor, Vanyolán *Pápa-mellett*.
Irisz Német Folyó-Irás' Redakciója.
Ivánszky Antal, a' Görög 's Magyar Nyelv' és Literatúra' Tanítója. *Egerben*.
Jurányi Sámuel, Evang. Oskolak' Professora *Nyíregyházán*.

K.

Kállay (Kállai) Leó, Cs. kir. Oberstlieutenant, és több Vármegyék' Tábla-bírája.
Karner Antal, a' Győri Püspökség' Titoknokja, és Győr. Vrgye Tábla-bírája.
Kassai Cs. kir. Fő Posta-Hivatal.
Kazinczy (Kazinczi és Széphalmi) Ferencz, több Vrgyék' Tábla-bírája.
Kémes János, Mélt. B. Banffy Adam' Úr Kéméri Udvar - bírája.
T. T. Kiss (Nagy-Apáthi) Sámuel, *Szél-Sárkányon*.
Kiss Károly, B. Márjassy Cs. kir. Magyar Gyalog Ezred. Granátéros Hadnagy.
N. T. Kiss Venczel, Sopronyi Prof.
Kiss (Baczka-Madarasi) Jó'sef, Alsó Fejér Vrgye Vice-Ispányja. *Erdélyben*.
Komlóssy (Komlósi) László, Beregh Vrgye Masod Al-Ispányja.
Kondé (Póka-teleki) Jó'sef Benedek, Cs. kir. Magyar Udvarnok és több Vrgyék' Tábla-bírája.
Kovácsóczy (Görgeyi) Mihály, hites Ügyvéd, és Mlgos Báró Révay Jó'sef Ö Nga Fijai Nevelője.
Kövi Sándor, S. N. Pataki Prof. és több Vrgyék Tábla-bírája.
Kraynyik Jó'sef, Abaúj Vrgye Szolga-bírája.
Krizsanics István, Kir. Helytartó-Tanács' Tisztje.
Kubinyi (Felső Kubinyi és Nagy-olaszi) Augusztnus, Nógrád Vrgyei Tábla-bíró *Videfalván*.
Kovács János, az Eperiesi egyesült Görög Cath. Püspöki Megye Bibliotékaja Fundátora.
Kapolnay Antal, több Tettes Ns. Megyék Tábla-bírája.
Kristóf Jó'sef, Veterinarius Aszódon.

L.

Lányi (Kis-Szántói) Imre, Cs. kir. Kamarás, 's a' Debreczeni District. Tábla-Présese Tttes. Verőcze Vrgye Fő-Ispányja.
Lázár Imre, Transennalis Commissárius Pest Vármegyében.
Lőrincz András, kegyes Szerzetbeli Áldozó Pap és Professor *Tatán*.

M.

Magda Pál, S. N. Pataki Prof. és több Vrgyék' Tábla-bírája.
Magyar-nyelv Halgatók a' Püspöki Lyceumban *Szathmáron*.
Makáry György, Honni Ügyvéd és Heves Vrgye Tábla-bírája.
Markulin Simon, Bács-Bodrog, t. egyy. Vrgyék Katona-biztosa.
Martinidesz László, Torna Vrgye Al-Ispányja.
Maurer János Nepomuk, Ungh Vrgye Orv. Doctora.
Majthényi (Kesselőkői) Gábor, több Vrgyék Tábla-bírája.
Missits (Zamabóri) István, Muslai Plébanos.
Morvay (Alsó-Draskoczi) Károly, több Tttes Ns. Megyék Tábla-Bírája.
Markovits (Cserneki) Ednard, Cs. Kir. Hadnagy az 7-dik számú Magyar-Lovas Ezeregyében.
Méhes Péter, Mélt. Gróf Zichy Károly Udvar. Nevelője *Po'sonyban*.
Mártou Jó'sef, Beregh Vár. Tábla-bíró, és Bécsi Egyetemnél a' Magyar - nyelv Professora, a' Magyar Kurir Kiadója *Bécsben*.

N.

Nagy (Nagy-büki) Pál, Soprony 's több Vrgyék' Tábla-bírája.
Nagy Ignác, több Vrgyék' Tábla-bírája. *Pécsen*.
Nyíri István, S. N. Pataki Prof. 's több Vármegyék Tábla-bírája.
Nemessányi Károly, Hazai-Törvény Tanítója *Eperiesen*.
Neuhold (Sövényházi) Károly, Győr Vrgyei Tábla-Bíró.

O.

Okolicsányi (Okolicsnai) Antal, az Tiszán-innénti Kir. kerületbeli Tábla Assessora.
Osterhueber Moricz, Ifj. Gróf Keglevics Prefectusa *Győrben*.

P.

Pápay (Pápai) Ferencz, Tatai és Gesztési Uradalmi Fiscalis.
T. T. Patay (Patai) János, Theológiát tanító Prof. *Bécsben*.
Pataki Reform. Nemes Collégiom' Könyv-tárja.

Pogány (Csebi) István, több Tettes Megyék' Tábla-bírája.
Polgár László, Sz. Benedek Szerzetebeli Pap és Ravazdi Plébános.
Pucz Antal, Ballonyi Plébános.

R.

Rózsa Jó'sef, Arad Vrgye Fő-orvosa, 's Tábla-bírája.
Ruhietl Jó'sef, Fő - Mélt. H. Eszterházy Miklós Urad. Írnokja.
Ró'snyai Kerületbeli Evangelicum Gymnasium.
Röszler Kristóf, a' Budai-Pesti Német Ujság Redactora.

S.

Sebes (Zilahi) László, Cs. kir. Fő Strá'sa-Mester, a' Magyar Nemes Testörzö Gárdánál *Bécsben*.
Soltész János, több Tettes Ns. Megyék Tábla-Bírája.
Somogyi János, N. Mélt. Gr. Széchényi László Ó Eksz. Horpácsi Udv. Kasznárja.
Soós (Soóvári) György, több Ns. Vrgyék Tábla-bírája.
Sopronyi Ns. Magyar Társaság.
Stöck Ferencz, a' Cs. kir. Fő Hercz. és Nádor-Isp. 12-dik számú Magy. Lov. Ezred. 100-os Kapitány.
Szabó Nepomuk, Túrjei Administ.
Szalay Antal, a' Pécsi Megye Áldozó Papja, és Ertényi Káplán.
Székely-Udvarhelyi Evang. Reform. Nemes Collégium.
Szigethi Evang. Reform. Ns. Lyceum.
Szilágyi Jó'sef, Özvegy Gr. Szapáry Péterné Ó Nga Szécsi - Sziget Uradalmabéli Tisztje.
Szilasy (Szilasi és Pílisi) Ferencz, Gömör Vrgye Fő-Szolga-bírája.
Szirmay (Szirmai) Adám, a' Kir. Törv. Tábla' Ref. Assessora.
Szirmay (Szirmai) Lajos, Szathmár 's több Vrgyék Tábla-bírája.
Szombathelyi Semináriális Könyv-tár.
Szucsits (Patséri) István, Bács - Bodrog t. egyy. Megyék' Tábla-bírája.
Szűts (Tasnádi) István, Udvari Agens és Consist. Tan. *Bécsben*.
Schedel Ferencz, Orvos Doctor *Pesthen*.
Salacz Antal, a' Békési Uradalom Számverője.
Sándor (Szlavniczai) Mihály, Cs. kir. 7-dik számú Magyar Lovas Ezerebeli 100-os Kapitány.
Spisics (Japrai) Ignác, több Tttes Ns. Megyék Tábla-Bírája.
Szülley Sándor, Kir. Praktikáns.
Simonbonyhay Benjámín, Ns. Mező-Berény' hites Jegyzője.
T. T. Szánthó Ferencz, Bugyi Reform. Prédikátor.
Szittenszám Jó'sef, az Simongáthi Uradalom' Tisztartója.
Szilágyi János, Cs. kir. Fő-hadnagy a' III-dik Fried. Wilh. Burkus Kir. 10-ik számú Magyar Lovas Ezer.

T.

T. T. Terhes Sámuel, a' Kassai Ref. Ekkl. Prédik. 's több Ns. Vrgyék' Tábla-bírája.
Töttösi Imre, Uradalmi Tiszt. *Nagy-Czinkén*.

U.

Ugróczy Ferencz, Kegyes Szerzetbeli Áldozó Pap, Lérai Gymnas. Dir. Bars Vrgye. Tábla-bírája.

V.

V. T. Varga István, Theol. Doct. és Szikszói Refor. Prédikátor.
Vasdinyei Mihály, Szebeni Káplán.
Vekerle Godefried, a' Sz. Benedek Szerzetén lévő Pap, és kir. Gymnasium Igazgatója.
Villén Constant, Sz. Ferencz Szerzetebeli Gvardián.
Weszerle Ignätz, a' Bécsi Áldozó-Papi Fő-Intézet' Tagja.
Vitéz (Nyitra-Ivankai) János, Tttes Abaúj Vármegye Fő-Jegyzője.

W.

Walther László, M. Gr. Károlyi Nemzettség' Levél-tárnokja. Tttes Csongrád és Esztergom Vármegyék' Tábla-bírája.

Z.

Zákó (Bajsa) György, Bács - Bodrog, t. egyy. Megyék' Tábla-bírája.
Zvornik János, Cs. kir. 100-os Kap. a' Herczeg János 1-6 számú Dragonyos Ezerebeli.
Zaizon Mihály, Cs. kir. Hadnagy, és Ns. Cs. Kir. 2-dik számú Székely 15 számú Ezerebeli, a' Nemzeti Intézet Kormányozója, *Kezdi-Vásárhelyen*.



